

บูรพาจารย์

บูรพาจารย์ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ

พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน
(ห้ามจำหน่าย)

บูรพาจารย์

ชีวประวัติ

ธรรมปฏิปทา และ โอวาทธรรม

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

บูรพาจารย์

วัตถุประสงค์ : เพื่อน้อมบูชาพระคุณท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

รวบรวมโดย : มูลนิธิพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ดำเนินงานและจัดพิมพ์โดย : มูลนิธิพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

เนื้อหา : - ธรรมประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

- ธรรมปฏิปทา คติธรรม และอาจริยธรรม

- โอวาทธรรม และลิขิตธรรม ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ออกแบบปกโดย : รองศาสตราจารย์วรพงศ์ วรชาติอุดมพงศ์

ภาพประกอบโดย : พระมหาจักรายุธ สมฺปตฺโต

พระศิวัชญ์ มหาปุญฺโญ

รองศาสตราจารย์วรพงศ์ วรชาติอุดมพงศ์

อาจารย์ถวิล นันตะสุข

ISBN : ๙๗๔-๘๘๖๐๓-๖-๑

พิมพ์ครั้งที่ ๙ : พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

จำนวนพิมพ์ : ๑,๕๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ : บริษัท ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด

๖๑ ถนนเลียบคลองภาษีเจริญฝั่งเหนือ (ซอยเพชรเกษม ๖๙)

แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพฯ ๑๐๑๖๐ โทรศัพท์ ๐-๒๔๔๔-๓๓๕๑-๙

โทรสาร ๐-๒๔๔๔-๐๐๗๘ e-mail: silpasiamprinting@hotmail.com

คำนำในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๒

ขอนอบน้อมแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ขอนอบน้อมแด่พระสัทธรรม อันเป็นธรรมนำหมู่สัตว์ให้ข้ามขึ้นจากโลก

ขอนอบน้อมแด่พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นเนื้อนาบุญอันยิ่งใหญ่ของชาวโลก

ขอนอบน้อมแด่ "พระบูรพาจารย์" ผู้สืบพระศาสนาจำเดิมแต่พุทธกาลเป็นลำดับมา

อันเนื่องจากคณะผู้จัดทำหนังสือ **"บูรพาจารย์"** ซึ่งได้จัดพิมพ์ขึ้นในครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ เพื่อแจกเป็นธรรมบรรณาการ แด่ท่านสาธุชนผู้มาร่วมในงานบำเพ็ญกุศลวันคล้ายวันมรณภาพ ครบรอบปีที่ ๕๑ แห่งพ่อแม่ครูบาอาจารย์ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺตเถร ในวันที่ ๑๐ - ๑๑ พฤศจิกายน ซึ่งจัดขึ้นเป็นงานประจำปี ณ วัดป่าภูริทัตตถิราวาส (เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ) ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร และในโอกาสดังกล่าวนี้ องค์ท่านพระธรรมวิสุทธิมงคล (ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน) ศิษย์ผู้ใหญ่องค์สำคัญในองค์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้มีเมตตามาเป็นองค์ประธาน และนำพาศิษยานุศิษย์ตลอดถึงพุทธศาสนิกชนทั้งมวล ร่วมน้อมรำลึกถึงคุณธรรมความดี และเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทิตาคุณ ถวายองค์ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺตเถร พระอริยสงฆ์ผู้ทรงอมฤตธรรมอันประเสริฐ

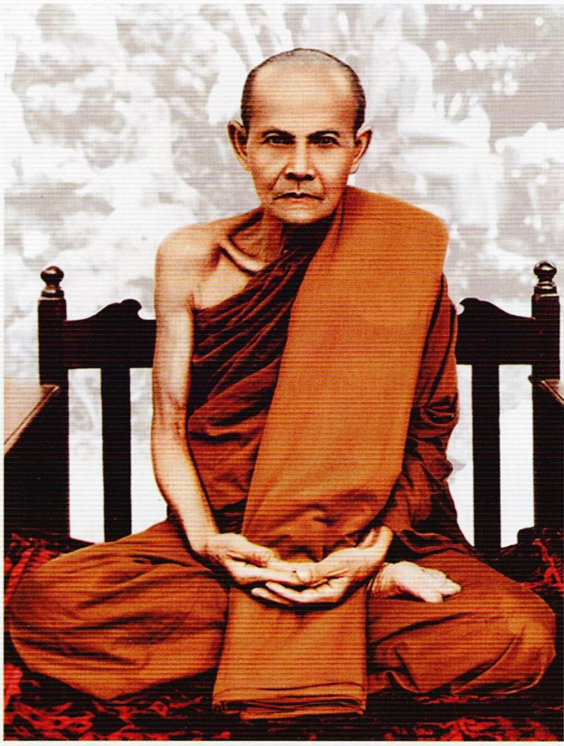
ในแง่แห่งคุณค่า หนังสือ **"บูรพาจารย์"** นี้ ปรากฏเป็นที่ชื่นชมและซาบซึ้งของพระภิกษุสามเณร นักบวช ตลอดถึงพุทธศาสนิกชนจำนวนมากผู้ใคร่ศึกษาในธรรมปฏิปทาแห่งองค์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ทางคณะผู้จัดทำจึงได้ปรารภจัดพิมพ์ขึ้นในวาระที่ ๒ โดยได้รวบรวมภาพที่ยังมิได้ปรากฏในสิ่งตีพิมพ์ใด ๆ บทประพันธ์อันเป็นธรรมอักษรที่จารึกลิขิตไว้ด้วยองค์ท่านเอง ตลอดถึงธรรมปฏิปทา คติธรรม ที่ถ่ายทอดจากศิษยานุศิษย์ผู้ร่วมสมัยในสำนักเดียวกับด้วยองค์ท่านมาลงเพิ่มเติมเท่าที่สามารถจะกระทำได้

จากปฐมสมัยความเป็นภิกษุภาวะในพระพุทธศาสนา จวบจนปัจฉิมสมัยแห่งองค์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร องค์ท่านทรงสมณธรรมด้วยธรรมอันอุกฤษฏ์สมภูมิกับองค์ท่านเป็นนักปราชญ์บัณฑิต ผู้ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรมผู้หาได้ยากยิ่ง เป็นพุทธสาวกผู้สืบอริยวงศ์ ให้กุลบุตรกุลธิดา ผู้เกิดในกาลสุดท้ายภายหลังได้แลเห็นอริยประเพณีที่เป็นธรรมปฏิปทาสัมมาปฏิบัติ ที่สืบๆ ดำเนินกันมา

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กัมมัฏฐาน ๕ ธุดงควัตร ๑๓ บนหลักแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ อันองค์ท่าน **"พระบูรพาจารย์มั่น"** พาประพฤติยึดเป็นหลักปฏิบัติกระทำให้บริบูรณ์ เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอริยผล เป็นกัลยาณปฏิปทาหาที่ติมิได้เลย

องค์ท่านพระบูรพาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ผู้เป็นมารดาบิดา ครูอาจารย์ และพรหมของบุตร มีเมตตาธรรม กรุณาธรรม อันบริสุทธิ์ ประดุจแก้วมณีโชติ อันมีค่ามากยากจะพรรณนาคุณทั้งหมดได้ องค์ท่านประทานสิ่งที่วิญญูชนพึงนับว่าเป็นอริยทรัพย์นั่นคือการให้แสงสว่างทางธรรม ยังประทีปธรรมให้สว่างไสวแก่สานุศิษย์ อีกทั้งพระคุณอันสำคัญยิ่งคือการอยู่จำพรรษา ณ เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ ในช่วงปัจฉิมวัยแห่งองค์ท่านอันเป็นการอยู่จำพรรษาติดต่อกัน ๕ พรรษา ซึ่งตลอดระยะเวลาการเป็นพระป่า พระกัมมัฏฐาน องค์ท่านพระบูรพาจารย์ มิได้จำพรรษาซ้ำสถานที่กันเลย ดังนั้นแล้ว ณ เสนาสนะป่าบ้านหนองผือนี้ จึงนับเป็นยุคที่ศิษยานุศิษย์ผู้หวังการแทงตลอดในธรรมอันเลิศ ต่างมุ่งมารับธรรมโอวาท ศึกษาปฏิปทาข้อวัตรปฏิบัติจากองค์ท่านเป็นอย่างมาก จึงกล่าวได้ว่าเป็นศูนย์กลางแห่งการเผยแผ่ธรรมปฏิบัติตามรอยแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมครู สถานที่ดังกล่าวนี้จึงนับเป็นมงคลสถาน และเป็นสถานที่ยังธรรมสังเวชให้ปรากฏ และก่อให้เกิดศรัทธาปสาทะในสัตถุศาสนา แก่กุลบุตรกุลธิดา ผู้แสวงหาธรรม โดยความเป็นธรรมตามกำลังบารมีของตน ๆ ได้สูงยิ่ง

ในการจัดทำหนังสือ **"บูรพาจารย์"** ในครั้งนี้ ได้อาศัยพระบารมีธรรมแห่งองค์พระบูรพาจารย์ผู้ล่วงไปแล้ว และบารมีธรรมแห่งศิษยานุศิษย์ผู้ดำเนินตามหลักปฏิปทาอันงาม จึงสามารถยังมโนรถให้สำเร็จลุล่วงไปได้โดยง่าย คณะผู้จัดทำหนังสือขออภิวาทกราบไหว้พระบูรพาจารย์ทั้งหลาย ผู้ทรงไว้ซึ่งพระคุณอันประเสริฐด้วยคารวะและปฏิบัติบูชาอย่างสูงยิ่ง คณะผู้จัดทำหนังสือ เทิดทูนพ่อแม่ครูอาจารย์ทุกท่านเหนือเศียรเกล้า จึงพยายามกระทำด้วยความสังวร สำรวมระมัดระวัง เพื่อให้หนังสืออันทรงคุณค่าเล่มนี้ มีความผิดพลาดน้อยที่สุด แต่การผิดพลาดอาจจะพึงมีได้ คณะผู้จัดทำหนังสือ ขอน้อมรับความผิดพลาดอันจะพึงมีโดยเหตุประการใด ๆ ก็ตาม และขอท่านผู้รู้ทั้งหลาย โปรดเมตตาชี้แนะข้อบกพร่อง จักเป็นพระคุณเหนือเกล้าอย่างสูงยิ่งแก่คณะผู้จัดทำ เพราะผู้จัดทำยังเป็นผู้เขลา เบาปัญญา อินทรีย์ธรรมยังอ่อน จึงกราบขอขมาคารวะต่อองค์พ่อแม่ครูอาจารย์แทบบาทองค์ท่านทุก ๆ ท่านทั้งที่ปรากฏนาม และไม่ปรากฏนามในหนังสือนี้มา ณ โอกาสนี้ และคณะผู้จัดทำมีความประสงค์ที่จะเผยแผ่ธรรมปฏิปทาขององค์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ให้แพร่หลายยิ่งขึ้น จึงได้จัดพิมพ์เป็นธรรมทานโดยอาศัยทุนทรัพย์จากผู้ใฝ่ในบุญกุศลทั้งหลาย เพื่อที่จะมอบหนังสือนี้ให้แก่วัดและห้องสมุดต่าง ๆ ทั่วประเทศ เพื่ออนุชนจักได้ศึกษาแนวทางปฏิปทานุตตริยะสัมมาปฏิบัติต่อไป

ขอน้อมอภิวาทถวายเป็น

พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา

และ อาจริยบูชา

แด่ ... ท่านพระอาจารย์ มั่น ภูริทตฺตเถร

"พระบูรพาจารย์"

ด้วยน้อมสักการบูชาอย่างสูงสุด

พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

(พระแก้วมรกต)

พระพุทธรูปองค์สำคัญประจำชาติไทย

ธรรมานุโมทนา

คว. พระญาณสังวร

(สมเด็จพระญาณสังวร)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ขออนุโมทนาสาธุการมูลนิธิพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต และคณะผู้จัดทำหนังสือ "บูรพาจารย์" ที่ได้รวบรวมเนื้อหาเป็นเกร็ดประวัติ และสารธรรมอันจะพึงศึกษาของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร และธัมโมวาทของท่านจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร นั้น เป็นพระอาจารย์กัมมัฏฐาน ฝ่ายอรัญวาสี มีศิษยานุศิษย์ผู้ปฏิบัติตามปฏิปทาของท่านเป็นอันมาก ท่านเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนาที่แปลว่าคำสอนพระพุทธ คำสั่งสอนของพระพุทธนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้ขึ้นเองเป็นครั้งแรกเมื่อทรงแสดง ***พระโอวาทปาติโมกข์*** ปรากฏในพระคาถาหนึ่งของโอวาทปาติโมกข์นั้นว่า

สพฺพปาปสฺส อกรณํ การไม่ทำบาปทั้งปวง

กุสลสฺสูปสมฺปทา การยังกุศลให้ถึงพร้อม คือการทำกุศลให้สมบูรณ์

สจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

เอตํ พุทฺธาน สาสนํ นี้เป็นศาสนาคือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ดังนี้

คำว่า ***พุทฺธาน สาสนํ*** ก็คือพุทธศาสนานั่นเอง ต่อมาก็ได้ใช้คำนี้เป็นชื่อแห่งศาสนาของพระพุทธเจ้าว่า "พุทธศาสนา"

ศาสนานั้นได้แก่ ***ปริยัติศาสนา*** ศาสนาได้แก่ปริยัติ อันหมายถึงพระธรรมวินัย หรือพระไตรปิฎกที่พึงเล่าเรียนศึกษากัน ***ปฏิบัติศาสนา*** ศาสนาได้แก่การปฏิบัติ คือการปฏิบัติธรรม วินัย ทางกาย วาจา ใจ และ ***ปฏิเวธศาสนา*** ศาสนาคือการรู้แจ้งแทงตลอด อันหมายถึงผลการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงความรู้แจ้งแทงตลอดในมรรคผลนิพพาน

ท่านทั้งหลายขอให้ตั้งใจศึกษาพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ปฏิบัติพระพุทธศาสนาคือพระธรรมวินัยตามปฏิปทาที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้ปฏิบัติเห็นผลเป็นปฏิเวธศาสนาแล้วนั้น ขออำนวยพรพุทธศาสนิกชนทุกท่านให้เจริญในธรรมปฏิบัติและมีความสุขความเจริญโดยทั่วกัน ขออนุโมทนาอำนวยพร.

วัดบวรนิเวศวิหาร

๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๔

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

คำนำในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๙

ผู้จัดทำได้เล็งเห็นถึงคุณค่า เนื้อหาสาระ ในหลายๆ แง่มุมของหนังสือบูรพาจารย์ ไม่ว่าจะเป็นธรรมะที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ได้สอนแก่ศิษย์ของท่าน ซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ยังจะได้เห็น ความดีงาม ความคิดเห็น และปฏิปทาในด้านอื่นๆ ของท่าน ที่จะเป็นตัวอย่างอันล้ำค่า แก่พระภิกษุสงฆ์ อย่างที่ยากจะได้เห็นแบบอย่าง หรือได้อ่าน ได้ศึกษา จากที่อื่นได้ ในสมัยปัจจุบัน

นอกจากนี้ พุทธศาสนิกชนที่ได้อ่าน ยังจะได้น้อมนำไปปฏิบัติ และร่วมน้อมระลึกถึงคุณงามความดี ของพ่อแม่ครูอาจารย์ องค์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถระ เพื่อความเป็นมงคลสูงสุด

การจัดพิมพ์ครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๙ โดยนำเนื้อหาทั้งหมดมาจากต้นฉบับของการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๔ มิได้แก้ไข ปรับเปลี่ยนแต่อย่างใด จุดประสงค์เพื่อเผยแพร่ ประวัติ ข้อวัตร ปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถระ ผู้ซึ่งดำรงตนอยู่ในสมณธรรมอันงดงาม เป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ควรน้อมระลึกถึงเป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง การจัดพิมพ์หนังสือบูรพาจารย์ในครั้งนี้ เพื่อเป็นธรรมทาน สำหรับถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ และทุกท่านที่มีศรัทธาเป็นเจ้าของเท่านั้น มิได้มีเจตนาเอื้อประโยชน์ทางพาณิชย์แต่อย่างใด และต้องขอขอบพระคุณมูลนิธิพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ที่แนะแนวทางการจัดพิมพ์ในครั้งนี้ด้วย

บุญกุศลใดๆ อันพึงมี คณะผู้จัดทำขอถวายเป็นพุทธบูชา เป็นธรรมบูชา เป็นสังฆบูชา และอาจริยบูชา แด่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถระ ด้วยน้อมสักการบูชาอย่างสูงสุด และขอถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์ ขอทุกพระองค์ทรงพระเจริญ มีพระพลานามัยแข็งแรง เป็นมิ่งขวัญของประชาชนชาวไทยตลอดไป

ทั้งขอให้บุญกุศลนี้ มีแด่ท่านผู้อ่านทุกท่าน ขอความเจริญในธรรมจงมีแด่ทุกท่านเทอญ

ผู้จัดทำ

นาวาอากาศโท นายแพทย์ จักรพงศ์ ไพบูลย์

นาวาอากาศตรีหญิง แพทย์หญิง ใจทิพย์ ไพบูลย์

พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

คำนำในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๗

ผู้จัดทำได้เล็งเห็นถึงคุณค่า เนื้อหาสาระในหลายๆ แง่มุมของหนังสือบูรพาจารย์ สมควรที่เหล่าพุทธศาสนิกชนควรศึกษาเป็นอย่างยิ่ง รวมทั้งได้ร่วมน้อมระลึกถึงคุณงามความดี เชิดชูพ่อแม่ครูอาจารย์ องค์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทฺตตเถระ เพื่อความเป็นมงคลสูงสุด และน้อมนำไปปฏิบัติได้

การจัดพิมพ์ครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๗ โดยนำเนื้อหาทั้งหมดมาจากต้นฉบับของการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๔ มิได้แก้ไข ปรับเปลี่ยน แต่อย่างใด จุดประสงค์เพื่อเผยแพร่ประวัติข้อวัตร ปฏิปทา ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทฺตตเถระ ผู้ซึ่งดำรงตนอยู่ในสมณธรรมอันงดงาม เป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ควรน้อมระลึกถึงเป็นอย่างยิ่ง และเกิดความเคารพ และศรัทธา

อนึ่ง การจัดพิมพ์หนังสือบูรพาจารย์ในครั้งนี้ เพื่อเป็นธรรมทาน สำหรับถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ และทุกท่านที่มีศรัทธาเป็นเจ้าของเท่านั้น มิได้มีเจตนาเอื้อประโยชน์ทางพาณิชย์แต่อย่างใด และต้องขอขอบพระคุณมูลนิธิพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ที่แนะแนวทางการจัดพิมพ์ในครั้งนี้ด้วย

บุญกุศลใดๆ อันพึงมี คณะผู้จัดทำขอถวายเป็นพุทธบูชา เป็นธรรมบูชา เป็นสังฆบูชา และอาจริยบูชา แด่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทฺตตเถระ ด้วยน้อมสักการบูชาอย่างสูงสุด และถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในหลวงที่รักยิ่งของเราชาวไทยทุกคน ขอพระองค์ทรงพระเจริญ มีพระพลานามัยแข็งแรง อยู่เป็นมิ่งขวัญของประชาชนชาวไทยตลอดไป ทั้งขอให้มีแก่ท่านผู้อ่านทุกท่าน ขอความเจริญในธรรมจงมีแด่ทุกท่านเทอญ

ผู้จัดทำ

นาวาอากาศโท นายแพทย์ จักรพงศ์ ไพบูลย์

นาวาอากาศตรีหญิง แพทย์หญิง ใจทิพย์ ไพบูลย์

กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗

คำนำพิมพ์ครั้งที่ ๔

การจัดพิมพ์หนังสือบูรพาจารย์ในครั้งนี้นั้น ก็ด้วยพุทธบริษัทประชาชน ตลอดทั้งผู้ใคร่ใฝ่ในธรรมปฏิบัติเป็นจำนวนมาก เรียกร้องต้องการหนังสือประเภทนี้เอาไว้อ่านเอาไว้ศึกษา คณะผู้จัดพิมพ์จึงมีศรัทธาจัดพิมพ์ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นการเชิดชูบูชาในคุณของพ่อแม่ครูอาจารย์ และเผยแผ่ประวัติ ข้อวัตร ปฏิปทาของท่านอีกด้วย ประกอบกับหนังสือบูรพาจารย์นี้เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจใคร่ในการปฏิบัติธรรมอยู่มาก คณะผู้จัดพิมพ์ได้เห็นความสำคัญในประโยชน์ส่วนนี้ จึงได้มีการจัดพิมพ์ขึ้นอีกครั้ง เพื่ออนุชนผู้เกิดในภายหลังที่สนใจธรรมะจะได้ค้นคว้า ศึกษา ปฏิบัติสืบไป

อนึ่ง หนังสือบูรพาจารย์นี้พิมพ์มาแล้วสามครั้ง แต่ละครั้งได้ปรับปรุงแก้ไขเพื่อความหลากหลายในเนื้อหา ส่วนในการจัดพิมพ์คราวนี้ คณะผู้จัดพิมพ์ได้เลือกเอาเล่มพิมพ์ครั้งที่สองมาเป็นแบบพิมพ์ใหม่ แต่ก็ได้เพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วนของประวัติครูอาจารย์ เพราะประวัติในเล่มที่พิมพ์ครั้งที่สองนั้น บางรูปท่านก็ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อมาพิมพ์ใหม่ครั้งนี้บางรูปท่านมรณภาพไปก็มี จึงได้แก้ไขข้อมูลให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ด้วยมีเวลาอันน้อยนิด ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ อาจจะยังมีความไม่ถูกต้องความบกพร่องหลงเหลืออยู่ จึงขอความเมตตาอภัยจากท่านผู้รู้ ผู้มีสติปัญญาในที่นี้ด้วย

อีกประการหนึ่ง การจัดพิมพ์หนังสือบูรพาจารย์ครั้งนี้ สำเร็จด้วยศรัทธาธรรมปสาทธรรมของคณะผู้จัดพิมพ์และศิษยานุศิษย์เป็นกำลัง ในการขวนขวายประสานงานต่างๆ จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

โดยเจตนาอันเป็นกุศลนี้ ตลอดด้วยคุณงามความดีที่มีอยู่จงดลบันดาลอุดหนุนค้ำจุนและปกป้องคุ้มครองให้คณะผู้จัดพิมพ์บังเกิดอานิสงส์ มีดวงตาเห็นธรรม มีสติปัญญารู้แจ้งในอรรถธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน หากยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพชาติใดๆ ก็ตามขอให้ประสบแต่ความสุขความเจริญ ด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ตลอดกาลนาน

(พระครูสุทธธรรมาภรณ์)

เจ้าอาวาสวัดป่าภูริทัตตถิราวาส

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์หนังสือ "**บูรพาจารย์**" นี้ ได้รับความเมตตานุเคราะห์อย่างหาที่สุดมิได้จาก เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร(เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช "**พระสังฆบิดร**" ที่ทรงประทานพระธรรมานุโมทนาในการจัดทำรำลึกเป็นสังฆานุสสติถึงองค์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ถือเป็นสิริมงคลยิ่งแก่ผู้อ่านและผู้ได้รับหนังสือนี้ คณะผู้จัดทำจักสำนึกและเทิดทูนในพระเมตตาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ ของพระองค์ไว้เป็นสิริมงคลเหนือเศียรเกล้าตลอดกาลนาน

พระธรรมวิสุทธิมงคล (ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน) พ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้ทรงธรรมวิสุทธิ์ ปฏิปทาอันเยี่ยม องค์ท่านผู้เป็นแรงบันดาลจุดประกาย ก่อให้เกิดหนังสือทรงคุณค่านี้ คณะผู้จัดทำขอสักการะ และนอบน้อมในเมตตาจิตอันไม่มีที่สุด ไม่มีประมาณ แห่งองค์ท่านด้วยเศียรเกล้า

และคณะผู้จัดทำ ขอกราบขอบพระคุณพระอุดรคณาจารย์ วัดโพธิสมภรณ์ พระอาจารย์อินทร์ถวาย สนฺตุสฺสโก วัดป่านาคำน้อย พระอาจารย์สุดใจ ทนฺตมโน วัดป่าบ้านตาด พระอาจารย์พยุง ชวนปญฺโญ วัดป่าภูริทัตตถิราวาส พระครูโสภณศาสนกิจ วัดบวรนิเวศวิหาร ที่ได้เมตตาให้คำแนะนำช่วยเหลือ จนทำให้หนังสือสำเร็จด้วยดี โดยเฉพาะพระมหาจักราวุธ สมฺปตฺโต วัดนรนาถสุนทริการาม ซึ่งเป็นกำลังสำคัญของหนังสือบูรพาจารย์ในครั้งนี้ ได้กรุณาช่วยเรียบเรียง ตรวจทาน ปรับปรุง แก้ไขต้นฉบับให้มีความถูกต้องและเหมาะสมยิ่งขึ้น พร้อมทั้งพระศิวัชญ์ มหาปุญฺโญ วัดป่านาคำน้อย ได้วาดภาพลายเส้นประกอบในเล่ม จึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่านมาด้วยความเคารพเป็นอย่างสูง และขอขอบพระคุณมูลนิธิท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ที่ให้การสนับสนุน และอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานในครั้งนี้

สมเด็จพระบรมศาสดา ผู้เป็นพระบรมครูมีพระมหากรุณาตรัสไว้ว่า "**กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภ การกลับได้อัตภาพความเป็นแห่งมนุษย์ เป็นสิ่งที่ได้โดยยาก**" ผู้ได้อัตภาพอันประเสริฐในปัจจุบันขณะและใฝ่ในธรรมปฏิบัติ เมื่อได้อ่านและศึกษาธรรมปฏิปทาของพระบูรพาจารย์แล้ว คงจักน้อมนำไปเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ เป็นปฏิบัติบูชาอันเป็นการบูชามีอานิสงส์มากยิ่ง ถวายพระคุณท่านพระบูรพาจารย์ผู้สืบ ๆ พระศาสนาจำเดิมแต่พุทธกาลเป็นลำดับมามี "**พระบูรพาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร**" เป็นต้น องค์ท่าน "**ผู้ให้ปัญญาประดุจดั่งแผ่นดิน**"

ขอนอบน้อมอภิวาทแทบบาทพระบูรพาจารย์ด้วยเศียรเกล้า

คณะผู้จัดทำ

๑ สิงหาคม ๒๕๔๔

คำนำครั้งที่ ๑

ด้วยวันที่ ๑๐-๑๑ พฤศจิกายน เป็นวันงานบำเพ็ญกุศลครบรอบวันมรณภาพของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ณ วัดป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ที่ศิษยานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้จัดทำเป็นประจำทุกปี

ในปี ๒๕๔๒ เป็นปีที่ครบรอบ ๕๐ ปี แห่งการมรณภาพขององค์ท่าน ประจวบกับเป็นปีที่พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน) กำลังอยู่ในช่วงทำโครงการทอดผ้าป่าช่วยชาติ ซึ่งท่านมีความเกี่ยวข้องอยู่กับองค์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ณ วัดป่าบ้านหนองผือแห่งนี้ ศิษยานุศิษย์และลูกหลานชาวบ้านหนองผือจึงได้กราบอาราธนานิมนต์หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน มาเป็นองค์ประธาน และแสดงธรรมเทศนาในงานบำเพ็ญกุศลครบรอบ ๕๐ ปี พร้อมทั้งจัดร่วมกับงานทำบุญทอดผ้าป่าช่วยชาติ โดย หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน เมื่อวันที่ ๑๓-๑๔ พฤศจิกายน ณ วัดป่าบ้านหนองผือ ปีที่ผ่านมา

ต่อมาคณะศิษยานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เห็นความสำคัญในงานบำเพ็ญกุศลในครั้งนั้น ที่มีโอกาสได้แสดงความกตัญญูกตเวทิตาคุณต่อพ่อแม่ครูบาอาจารย์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร และต่อประเทศชาติ ซึ่งเป็นงานมหากุศลมหามงคลยิ่งต่อจิตใจของศิษยานุศิษย์ ซึ่งไม่เคยปรากฏเช่นนี้มาก่อนในรอบ ๕๐ ปี จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ "บูรพาจารย์" ขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์เพื่อเทิดทูนบูชาคุณของพ่อแม่ครูบาอาจารย์ใหญ่ ท่านพระอาจารย์มั่น และเผยแผ่ธรรมะและปฏิปทาข้อวัตรปฏิบัติตลอดทั้งจริยาวัตรอันงดงามขององค์ท่านไว้ เป็นเนติแบบฉบับแก่อนุชนรุ่นหลัง โดยกราบขออนุญาตนำชีวประวัติของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ซึ่งเรียบเรียงโดยท่านเจ้าคุณพระอริยคุณาธารที่พิมพ์แจกในงานถวายเพลิงศพขององค์ท่าน ณ วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร และกราบขออนุญาตนำพระธรรมเทศนาของหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ที่แสดงในวันน้อมกตัญญูกตเวทิตาคุณครบรอบ ๕๐ ปี ณ วัดป่าบ้านหนองผือ พร้อมทั้งเมตตาธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ช่วง ๕ พรรษา สุดท้ายที่พำนักอยู่วัดป่าหนองผือ ซึ่งเรียบเรียงโดย พระอาจารย์พยุง ชวนปญฺโญ เจ้าอาวาสวัดป่าบ้านหนองผือ เป็นการบันทึกปกิณกธรรมและเกร็ดประวัติขององค์ท่านในปัจฉิมสมัย ทั้งกราบขออนุญาตนำประวัติโดยย่อของพระเถรานุเถระและครูบาอาจารย์ที่เป็นศิษยานุศิษย์

ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ซึ่งได้บันทึกธรรมะของท่านพระอาจารย์มั่นไว้ในช่วงที่ครูบาอาจารย์หลายท่าน ได้เข้ามาศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมกับองค์ท่านในช่วงปี พ.ศ.๒๔๘๘-๒๔๙๒ ณ วัดป่าบ้านหนองผือ โดยนำมารวบรวมไว้ในตอน "อาจริยธรรม"

นอกจากนี้ยังได้รวบรวมภาพครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นศิษยานุศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร หลายรูปด้วยกันทั้งที่มีชีวิตอยู่และถึงแก่มรณภาพไปแล้ว นำมาพิมพ์ในหนังสือบูรพาจารย์ อย่างไรก็ตามหนังสือเล่มนี้ยังมีข้อบกพร่องเกี่ยวกับนามฉายารายชื่อและรูปภาพครูบาอาจารย์บางรูป ซึ่งไม่สามารถสืบค้นมาลงได้และอื่น ๆ อีก ขอได้โปรดให้อภัยแก่คณะศิษยานุศิษย์ ผู้จัดทำหนังสือเล่มนี้ด้วย

และขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่พระอุตรคณาจารย์ พระอาจารย์อินทร์ถวาย สนฺตุสฺสโก พระอาจารย์สุดใจ ทนฺตมโน และพระภิกษุสงฆ์วัดป่าบ้านหนองผือ พระภิกษุสงฆ์วัดป่าบ้านตาด พระภิกษุสงฆ์วัดป่านาคำน้อย พระภิกษุสงฆ์วัดนรนาถสุนทริการาม ได้เมตตาให้คำปรึกษาแนะนำ ค้นคว้าความหมายของคำศัพท์ วาดภาพลายเส้นประกอบเรื่อง ตลอดที่ได้ให้ความกรุณาอนุเคราะห์สละเวลาอันมีค่าในการรวบรวมข้อมูลด้านธรรมะ ตรวจทานตอนที่ ๒ และกรุณาตั้งชื่อเรื่องพระธรรมเทศนาของท่านพระอาจารย์หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน พร้อมทั้งขอกราบขอบพระคุณมูลนิธิพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ที่ให้การสนับสนุนในการจัดสร้างหนังสือธรรมะดังกล่าว

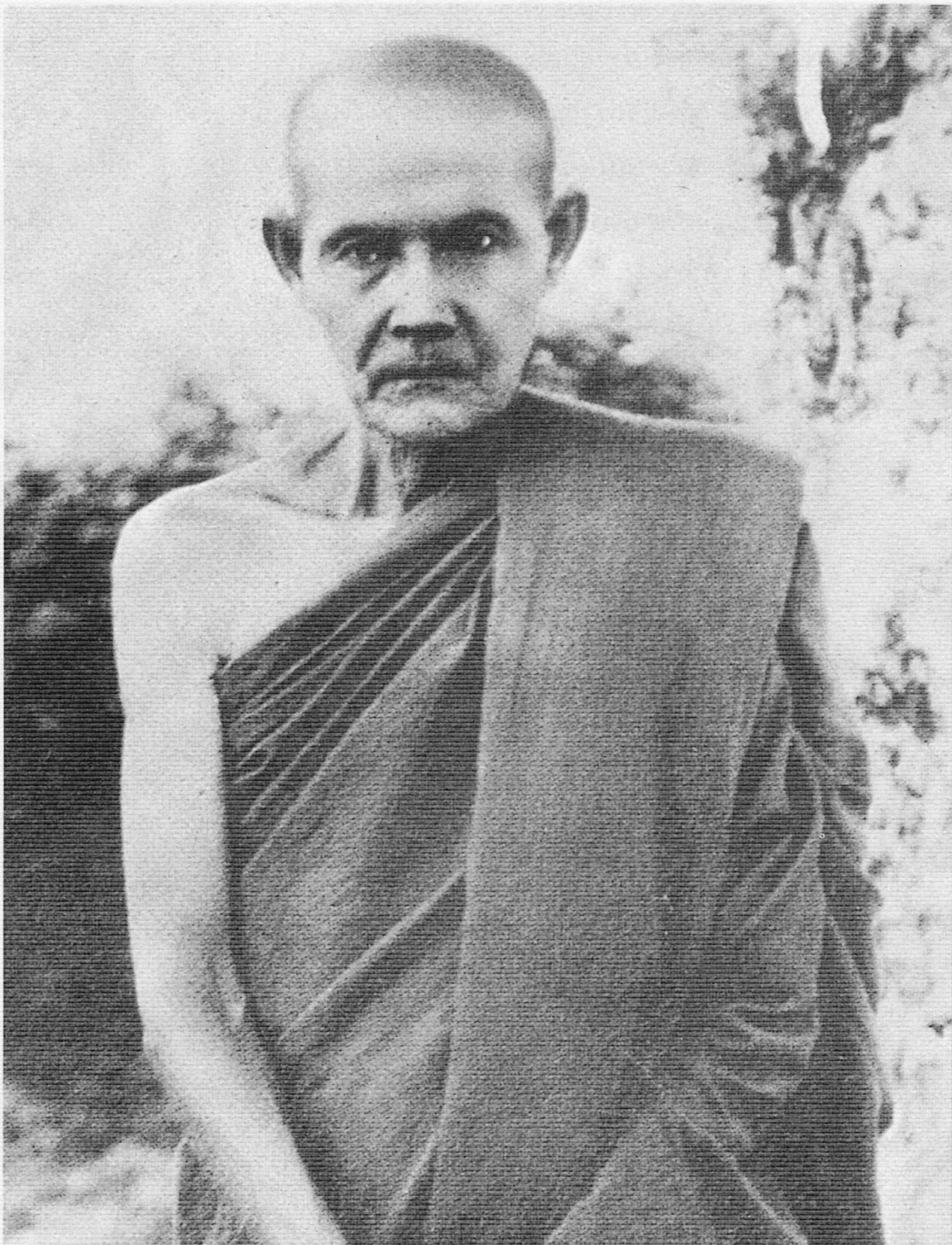
อนึ่งการที่หนังสือ "บูรพาจารย์" เล่มนี้ ปรากฏขึ้นได้นั้นโดยอาศัยคณะศรัทธาปสาทะที่มีต่อองค์พระบูรพาจารย์เป็นสำคัญ จากหลายคณะหลายบุคคล ที่ไม่อาจนำรายนามมาลงไว้ในที่นี้ได้หมด ซึ่งเป็นกำลังในการให้ความช่วยเหลือทั้งด้านความคิดเห็นและแนะนำแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนด้านกำลังทรัพย์ในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้จนสามารถสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ท้ายนี้จึงขอขอบพระคุณและอนุโมทนาในกุศลเจตนาอันบริสุทธิ์ของท่านทั้งหลาย จงอำนวยผลให้ประสบความสุขความเจริญทางธรรมยิ่งขึ้นโดยทั่วหน้าเทอญ

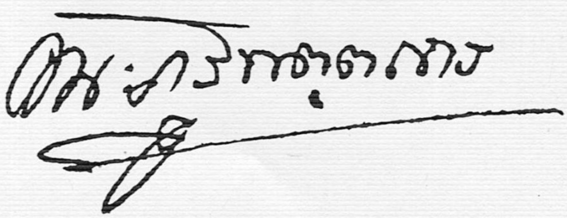
คณะศิษยานุศิษย์

๒๐ ก.ค. ๔๓

สารบัญ

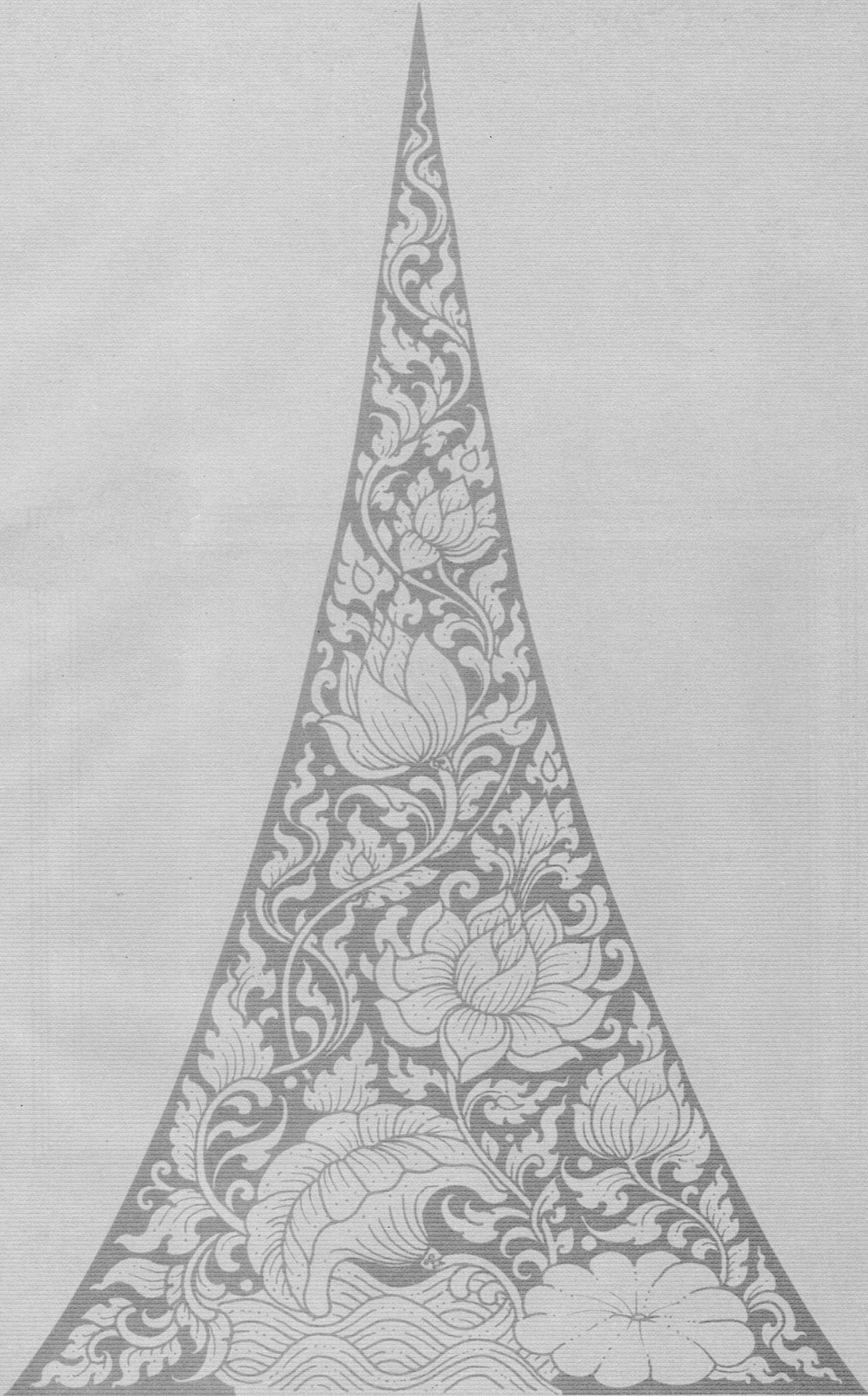
❑ ธรรมะรวมที่ศิษยานุศิษย์ได้รับจากท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ตอนที่ ๑

ชีวประวัติ
ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

อฏฺธ เตรส

"มรรค ๘ กับ ธุดงค์ ๑๓ ประชุมลงเป็นสามัคคีกัน"

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒

ธรรมประวัติและปฏิปทาของ

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

เป็นต้นฉบับเดิม ที่ท่านเจ้าคุณพระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส)

เรียบเรียงไว้เพื่อแจกเป็นธรรมบรรณาการ

ในงานถวายเพลิงศพ

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

เมื่อวันอังคารที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๙๓

วันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๓ ปีเถาะ

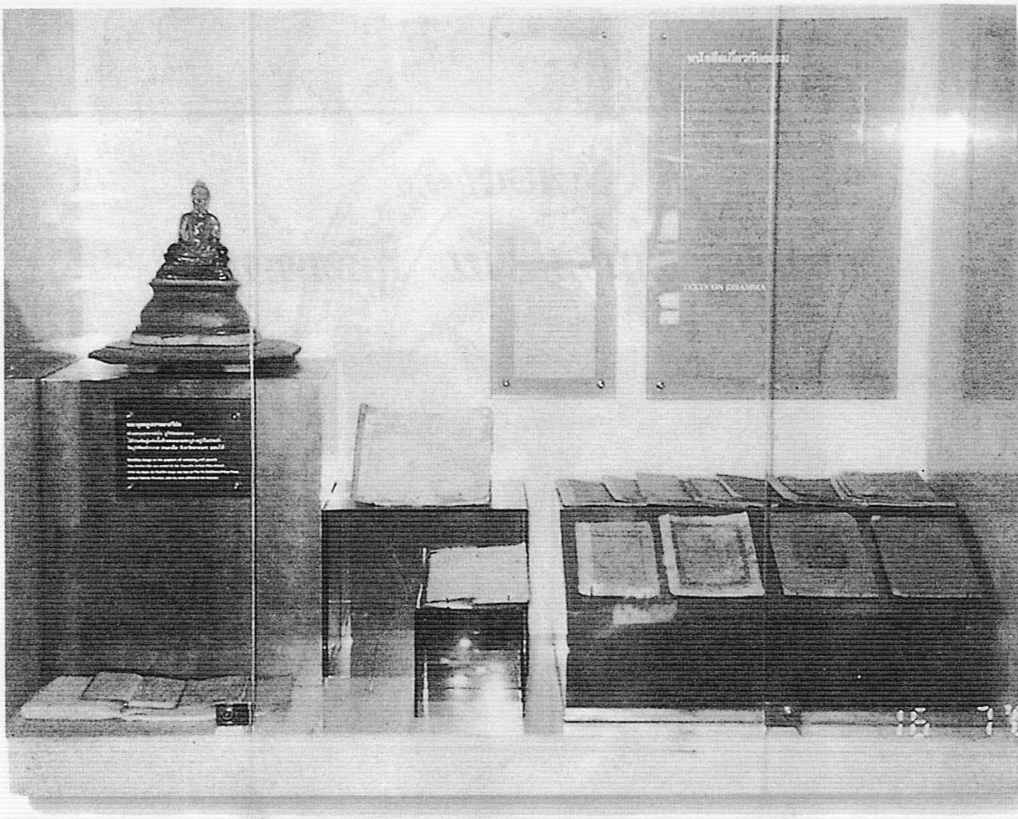
ณ วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ชีวประวัติ

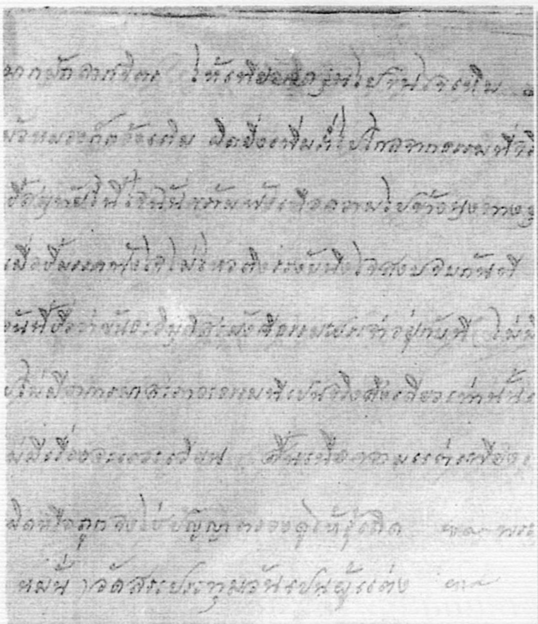
ของ
ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

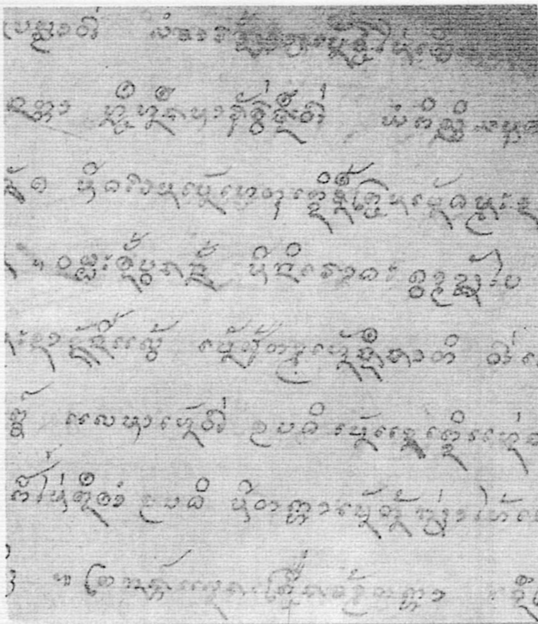
ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
อาจารย์สอนธรรมทางวิปัสสนา
มีศิษยานุศิษย์มาก มีคนเคารพนับถือมาก
มีชีวประวัติควรเป็นทิฏฐานุคติแก่กุลบุตรได้ผู้หนึ่ง
ดังจะเล่าต่อไปนี้...

ลายมือหนังสือลิขิตธรรม และงานนิพนธ์ ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ลายมืออักษรไทย

ลายมืออักษรธรรม

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร*

ชาติสกุล

ท่านกำเนิดในสกุล **แก่นแก้ว นายคำด้วง** เป็นบิดา **นางจันทร์** เป็นมารดา เพียแก่นท้าว เป็นปู่ ชาติไทย นับถือพุทธศาสนา เกิดวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๒๐ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๑๓ ณ บ้านคำบง ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม[๑] จังหวัดอุบลราชธานี มีพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน ๙ คน ท่านเป็นบุตรคนหัวปี บุตร ๖ คน ตายเสียแต่เล็กยังเหลือน้องสาว ๒ คน คนสุดท้อง ชื่อหวัน จำปาศิลป

รูปร่างลักษณะและนิสัย

ท่านเป็นคนร่างเล็ก ผิวขาวแดง แข็งแรงว่องไว สติปัญญาดีมาตั้งแต่กำเนิด ฉลาด เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายในทางที่ถูก ไม่ยอมทำตามในทางที่ผิด

การศึกษาสามัญ

ท่านได้เรียนอักขรสมัยในสำนักของอา คือ เรียนอักษรไทยน้อย อักษรไทย อักษรธรรม และอักษรขอม อ่านออกเขียนได้ นัยว่าท่านเรียนได้รวดเร็ว เพราะมีความทรงจำดี และมีความขยันหมั่นเพียร ชอบการเล่าเรียนศึกษา

การบรรพชา

เมื่อท่านอายุได้ ๑๕ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรในสำนักวัดบ้านคำบง ใครเป็นบรรพชาจารย์ไม่ปรากฏ ครั้นบวชแล้วได้ศึกษาความรู้ทางพระศาสนา มีสวดมนต์และสูตรต่าง ๆ ในสำนักบรรพชาจารย์ จดจำได้รวดเร็ว อาจารย์เมตตาปรานีมาก เพราะเอาใจใส่ในการเล่าเรียนดี ประพฤติปฏิบัติเรียบร้อย เป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจได้ เมื่ออายุท่านได้ ๑๗ ปี บิดาขอร้องให้ลาสิกขา เพื่อช่วยการงานทางบ้าน ท่านก็ได้ลาสิกขาออกไปช่วยการงานของบิดามารดาเต็มความสามารถ

ท่านเล่าว่า เมื่อลาสิกขาไปแล้ว ยังคิดที่จะบวชอีกอยู่เสมอไม่ลืมเลย คงเป็นเพราะมีอุปนิสัยในทางบวชมาแต่ก่อนอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง เพราะติดใจในคำสั่งของยายว่า **"เจ้าต้องบวชให้ยาย เพราะยายก็ได้เลี้ยงเจ้ายาก"** คำสั่งของยายนี้คอยสะกิดใจอยู่เสมอ

** ชีวประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เรียบเรียงโดย พระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส)*

๑ ปัจจุบัน คือ บ้านคำบง อยู่ในเขตตำบลสงยาง อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี

พระอริยกวี ๑ (อ่อน ธมฺมรกฺขิโต) พระอุปัชฌายะของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

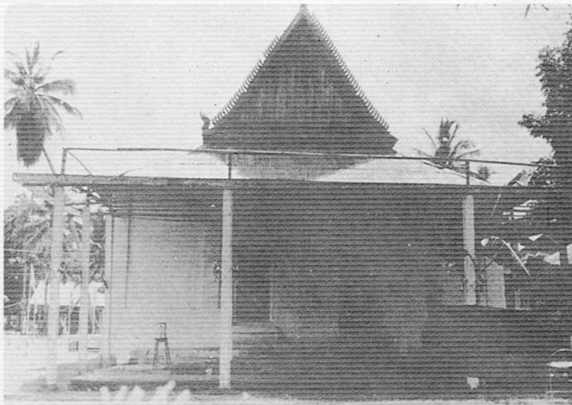
๑. พระอริยกวี (อ่อน) เป็นชาวเมืองอุบลฯ เช่นเดียวกับท่านพนฺธุโล (ดี) ท่านเทวธมฺมี (ม้าว) และ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์) ได้บรรพชาอุปสมบทอยู่ในสำนักของท่านเทวธมฺมี (ม้าว) ณ วัดศรีทอง ครั้นอายุได้ ๒๔ ปี ท่านเทวธมฺมี ได้ส่งเข้าไปเล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมในกรุงเทพฯ ได้เป็นเปรียญ ๔ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๒๔ เป็นพระครูวิสุทธิสรภาณ วัดบุรณศิริมาตยาราม ตำแหน่งฐานานุกรมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศ เป็น กรมหมื่น

พ.ศ. ๒๔๒๗ เป็นพระครูเขมาภิมุขธรรม เจ้าอาวาสวัดเขมาภิรตาราม อยู่ ๖ ปี

พ.ศ. ๒๔๓๒-๓ เป็นพระราชาคณะที่ พระอริยกวี ปีต่อมาได้เป็นเจ้าคณะใหญ่เมืองอุบลฯ รูปแรก ณ วัดศรีทอง โดยเป็นพระสังฆเถระแห่งพระธรรมยุตภาคอีสาน ได้จัดวางระเบียบการปกครองโดยแบ่งการปกครองให้เป็นหมวดหมู่ ทำบัญชีพระสงฆ์ส่งกระทรวงธรรมการ และห้ามพระสงฆ์มิให้ประพฤติลัทธิธรรมเนียมและประเพณีบางอย่างที่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น ห้ามมิให้พระทำบั้งไฟ เส็งกลอง แข่งเรือ เลี้ยงม้า ส่วนการศึกษาจัดให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรม ในด้านปฏิปทาและวัตรปฏิบัตินั้น ท่านดำเนินตามรอยท่านเทวธมฺมี (ม้าว) ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ ทุกประการ ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางมคธภาษา แตกฉานเฉลียวฉลาดมาก เป็นคู่กับญาท่านธรรมบาลวัดป่าน้อย พระอริยกวี (อ่อน) ได้ปฏิบัติศาสนกิจอยู่ ณ เมืองอุบลฯ เป็นเวลา ๑๒ ปี มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ ณ วัดศรีทอง สิริรวมอายุได้ ๕๘ ปี เสด็จในกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์พร้อมด้วยคณะกรมการเมืองอุบล ได้จัดเมรุที่ทุ่งศรีเมือง ตั้งหีบศพหลังนกหัสดีลิงค์ พร้อมด้วยหอแก้วบนหลังนก

อุโบสถหลังเก่าวัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนาราม)
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นสถานที่
ที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้อุปสมบทกรรม
เป็นภิกษุภาวะในพระพุทธศาสนา
เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๔๓๖

อุโบสถวัดศรีบุญเรือง บ้านคำบง
ตำบลสงยาง อำเภอศรีเมืองใหม่ (เดิมคืออำเภอ
โขงเจียม) จังหวัดอุบลราชธานี เป็นวัดที่ท่านพระ
อาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุ ๑๕ ปี
โดยมี ญาท่านโคตร บ้านตุงลุงกลาง เป็นบรรพชาจารย์ พ.ศ. ๒๔๒๘

พระครูสีทา ชยเสโน
วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี
พระกรรมวาจาจารย์ ของ
ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

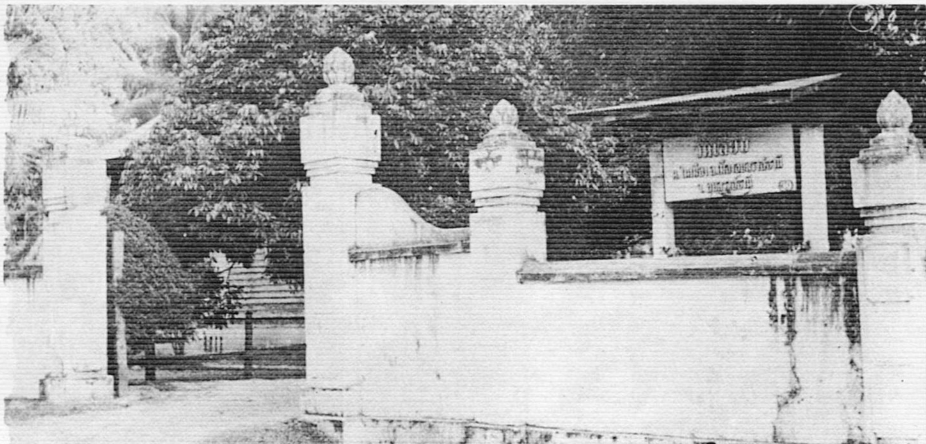
พระครูประจักษ์อุบลคุณ (ญาณาสโย สุ้ย)
วัดศรีทอง จังหวัดอุบลราชธานี
พระอนุสาวนาจารย์ ของ
ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

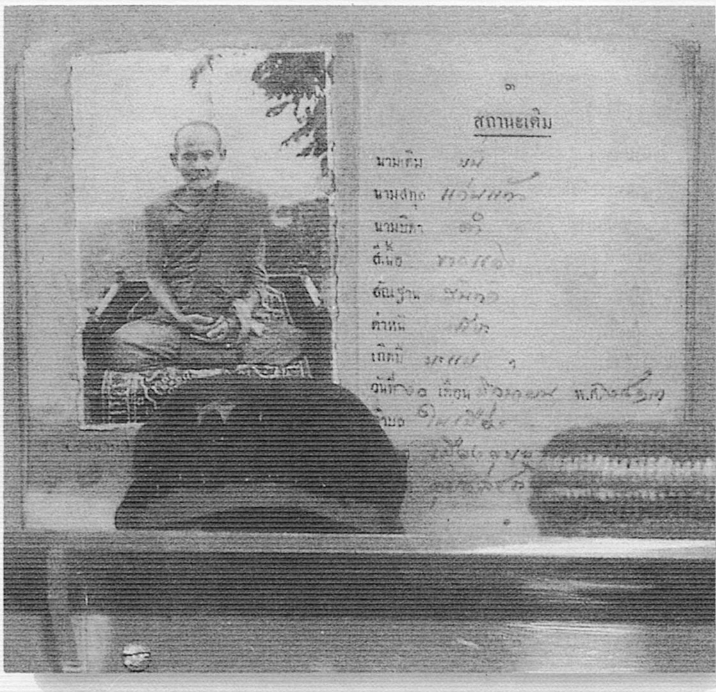
วัดศรีทอง ปัจจุบันคือ วัดศรีอุบลรัตนาราม (ธรรมยุต) ก่อตั้งระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๙๘ (หลังวัดสุปัฏนาราม ๒ ปี) มีญาท่านเทวธมฺมี (ม้าว) เป็นเจ้าอาวาสองค์แรก

วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี เป็นวัดที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เคยพำนัก

วัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นวัดที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้มาศึกษาวิปัสสนาธุระกับด้วยท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร

หนังสือสุทธิ *สถานะเดิมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร*
พร้อมทั้งฟันปลอมที่ท่านใช้
ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์ ท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร

การอุปสมบท

ครั้นอายุท่านได้ ๒๒ ปี ท่านเล่าว่า มีความอยากบวชเป็นกำลัง จึงอำลาบิดามารดาบวช ท่านทั้งสองก็อนุญาตตามประสงค์ ท่านได้เข้าศึกษาในสำนัก*ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร* วัดเลียบ เมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี ได้รับอุปสมบทกรรมเป็นภิกษุภาวะในพระพุทธศาสนา ณ วัดศรีทอง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี **พระอริยกวี (ธมฺมรกฺขิโต อ่อน) เป็นพระอุปัชฌายะ พระครูสีทา ชยเสโน**[๑] **เป็นพระกรรมวาจาจารย์** **พระครูประจักษ์อุบลคุณ** (สุ่ย[๒]) **เป็นพระอนุสาวนาจารย์** เมื่อวันที่๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๖ พระอุปัชฌายะ ขนานนามมคธให้ว่า **ภูริทตฺโต** เสร็จอุปสมบทกรรมแล้ว ได้กลับมาสำนัก ศึกษาวิปัสสนาธุระ กับ**ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร** ณ วัดเลียบ ต่อไป

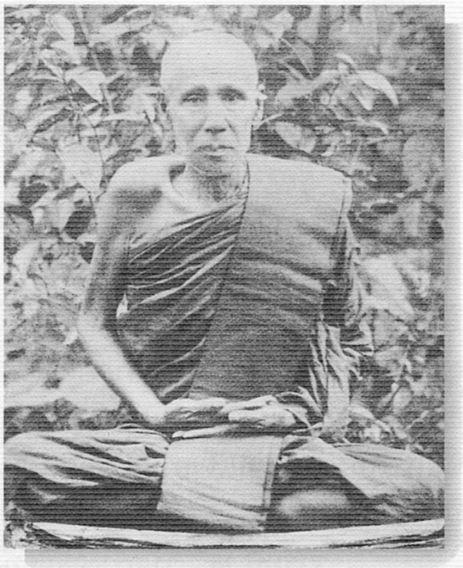
๑ พระกรรมวาจาจารย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งหลังจากท่านพระอาจารย์มั่นบำเพ็ญกัมมัฏฐานอยู่ที่ถ้ำไผ่ขวาง ทางน้ำตกสาริกาแล้วได้เล่าความจริงแห่งการปฏิบัติธรรมถวายท่านพระครูสีทาซึ่งท่านได้ชื่นชมและปรารภถึงท่านพระอาจารย์มั่นว่า "ศิษย์ของเราองค์นี้นับว่าเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีมากเหลือเกิน เพราะได้เห็นธรรมที่แท้จริงแล้วไม่ลืมครูบาอาจารย์"
๒ หรือ สุ้ย ญาณาสโย

ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร

พระอาจารย์สอนกัมมัฏฐานท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

สุบินนิมิต

ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร
ณ วัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานี

ท่านเล่าว่า เมื่อกำลังศึกษากัมมัฏฐานภาวนาในสำนักท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร ณ วัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานีนั้น ชั้นแรกยังใช้บริกรรมภาวนาว่า พุทโธ พุทโธ อยู่

อยู่มาวันหนึ่งจะเป็นเวลาเที่ยงคืนหรืออย่างไรไม่แน่ บังเกิดสุบินนิมิตว่า ได้เดินออกจากหมู่บ้านบ้านหนึ่ง มีป่า เลยป่าออกไปก็ถึงทุ่งเวิ้งว้างกว้างขวาง จึงเดินตามทุ่งไป ได้เห็นต้นชาติต้นหนึ่งที่บุคคลตัดให้ล้มลงแล้ว ปราศจากใบ ตอของต้นชาติสูงประมาณ ๑ คืบ ใหญ่ประมาณ ๑ อ้อม ท่านขึ้นสู่ขอนชาตินั้น พิจารณาดูอยู่รู้ว่าผุพังไปบ้าง และจักไม่งอกขึ้นได้อีก ในขณะที่กำลังพิจารณาอยู่นั้น มีม้าตัวหนึ่ง ไม่ทราบว่ามาจากไหน มาเทียมขอนชาติ ท่านจึงขึ้นขี่ม้าตัวนั้น ม้าพาวิ่งไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนืออย่างเต็มฝีเท้า ขณะที่ม้าพาวิ่งไปนั้นได้แลเห็นตู้ใบหนึ่ง เหมือนตู้พระไตรปิฎกตั้งอยู่ข้างหน้า ตู้นั้นวิจิตรด้วยเงินสีขาวเลื่อมเป็นประกายผ่องใสยิ่งนัก ม้าพาวิ่งเข้าไปสู่ตู้นั้น ครั้นถึงม้าก็หยุดและหายไป ท่านลงจากหลังม้าตรงตู้พระไตรปิฎกนั้น แต่มิได้เปิดตู้ดู ไม่ทราบว่ามีอะไรอยู่ในนั้น แลดูไปข้างหน้า เห็นเป็นป่าชัฏ เต็มไปด้วยขวากหนามต่าง ๆ จะไปต่อไปไม่ได้ เลยรู้สึกตัวตื่นขึ้น

สุบินนิมิตนี้ เป็นบุพพนิมิตบอกความมั่นใจในการทำความเพียรของท่าน ท่านจึงตั้งหน้าทำความเพียรประโยคพยายามมิได้ท้อถอย มีการเดินจงกรมบ้าง นั่งสมาธิบ้าง ข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ก็มิได้ทอดทิ้ง คงดำเนินตามข้อปฏิบัติ อันท่านโบราณบัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ทรงบำเพ็ญตามทางแห่งอริยมรรค

ครั้นต่อมาท่านจึงหวนไปพิจารณาสุบินนิมิตนั้น จึงได้ความว่า การที่ท่านออกมาบวชในพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตามอริยมรรคนั้น ชื่อว่าออกจากบ้าน **บ้านนั้น คือความผิดทั้งหลาย และป่านั้น คือกิเลสซึ่งเป็นความผิดเหมือนกัน อันความที่บรรลุถึงทุ่งอันเวิ้งว้างนั้น คือละความผิดทั้งหลาย ประกอบแต่ความดีความงาม ขอนชาติ ได้แก่ ชาติความเกิด ม้าได้แก่ ตัวปัญญาวิปัสสนาจักมาแก้ความผิด การขึ้นสู่ม้าแล้วม้าพาวิ่งไปสู่ตู้พระไตรปิฎกนั้น คือ เมื่อพิจารณาไปแล้วจักสำเร็จเป็นปฏิสัมภิทานุสาสน์ ฉลาดรู้อะไร ๆ ในเทศนาวิธี ทรมานแนะนำสั่งสอนสานุศิษย์ทั้งหลายให้ได้รับความเย็นใจ และเข้าใจในข้อปฏิบัติทางจิต แต่จะไม่ได้ในจตุปฏิสัมภิทาญาณ เพราะไม่ได้เปิดดูตู้นั้น ส่วนข้างหน้าอันเต็มไปด้วยขวากหนามนั้นได้ความว่า เมื่อพิจารณาเกินไปจากมรรค จากสัจจะ ก็คือความผิดนั่นเอง เมื่อพิจารณาได้ความเท่านี้แล้ว ก็ถอยจิตคืนมาหาตัวพิจารณากายเป็นกายคตาสติภาวนาต่อไป**

สมาธินิมิต

ท่านเล่าให้ฟังว่า เมื่อท่านเจริญกัมมัฏฐานภาวนาอยู่วัดเลียบ เมืองอุบลนั้น ในชั้นแรกยังบริกรรมภาวนาว่า พุทโธ ๆ อยู่

วาระแรก มีอุคคหนิมิต คือ เมื่อจิตรวมลง ได้ปรากฏรูปอสุภะภายนอกก่อน คือ เห็นคนตายอยู่ข้างหน้า ห่างจากที่นั่งประมาณ ๑ วา ผินหน้ามาทางท่าน มีสุนัขตัวหนึ่งมาดึงเอาไส้ออกไปกินอยู่ เมื่อเห็นดังนั้น ท่านก็มิได้ท้อถอย คงกำหนดนิมิตนั้นให้มาก ออกจากที่นั่งแล้วจะนอนอยู่ก็ดี จงกรมก็ดี เดินไปมาอยู่ก็ดี ก็ให้ปรากฏนิมิตอยู่อย่างนั้น ครั้นนานวันมาก็ขยายให้ใหญ่ ขยายให้เน่าเปื่อยผุพัง เป็นจุณวิจุณไป กำหนดให้มาก ให้มีทั้งตายเก่าและตายใหม่ จนกระทั่งเต็มหมดทั้งวัดวา มีแร้งกาหมายื้อแย่งกันกินอยู่ ท่านก็ทำอยู่อย่างนั้น จนอสุภะนั้นได้กลับกลายเป็นวงแก้ว

วาระที่ ๒ เมื่อร่างอสุภะทั้งหมดได้กลับกลายมาเป็นวงแก้วแล้ว จึงเพ่งอยู่ ในวงแก้วอันขาวเลื่อมใสสะอาด คล้ายวงกสิณสีขาว ท่านก็เพ่งพินิจพิจารณาอยู่ในวงนั้นเรื่อยไป

วาระที่ ๓ เมื่อกำหนดพิจารณาต่อไป จึงแลไปเห็นอะไรอย่างหนึ่ง คล้ายภูเขาอยู่ข้างหน้า จึงนึกขึ้นในขณะนั้นว่าอยากไปดู บางทีจะเป็นหนทางข้อปฏิบัติกระมัง ? จึงได้เดินไปดู ปรากฏว่าภูเขานั้นเป็นพักอยู่ ๕ พัก จึงก้าวขึ้นไปถึงพักที่ ๕ แล้วหยุด แล้วกลับคืน ขณะที่เดินไปนั้น ปรากฏว่าตัวท่านสะพายดาบอันคมกล้าเล่มหนึ่ง และที่เท้ามีรองเท้าสวมอยู่ ในคืนต่อมาก็เป็นไปอย่างนั้นอีก และปรากฏนิมิตคืบหน้าต่อไปเป็นกำแพงขวางหน้าอยู่ ที่กำแพงมีประตู จึงอยากเข้าไปดูว่าข้างในมีอะไรอีก จึงเอามือผลักประตูเข้าไปปรากฏว่ามีทางสายหนึ่งตรงไป ท่านจึงเดินตามทางนั้นไป ข้างทางขวามือเห็นมีที่นั่ง และที่อยู่ของพระภิกษุ ๒-๓ รูปกำลังนั่งสมาธิอยู่ ที่อยู่ของพระภิกษุนั้นคล้ายประทุนเกวียน ท่านมิได้เอาใจใส่ คงเดินต่อไป ข้างทางทั้งสองข้างมีถ้ำมีเงื้อมผาอยู่มาก ได้เห็นดาบสตนหนึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง ท่านก็มิได้เอาใจใส่อีก ครั้นเดินต่อไปก็ถึงหน้าผาสูงมาก จะไปอีกก็ไปไม่ได้ จึงหยุดเพียงนั้น แล้วกลับออกมาทางเก่า

คืนต่อมาก็ไปอีกอย่างเก่า ครั้นไปถึงหน้าผาแห่งนั้น จึงปรากฏยนตร์คล้ายอู่ มีสายหย่อนลงมาแต่หน้าผา ท่านจึงขึ้นสู่อู่ พอนั่งเรียบร้อย อู่ก็ชักขึ้นไปบนภูเขาลูกนั้น ครั้นขึ้นไปแล้วจึงเห็นสำเภาใหญ่ลำหนึ่งอยู่บนภูเขาลูกนั้น ขึ้นไปดูในสำเภาเห็นโต๊ะสี่เหลี่ยม บนโต๊ะมีผ้าปูเป็นผ้าสีเขียวเนื้อละเอียดมาก มองดูทั้ง ๔ ทิศ มีดวงประทีปติดสว่างรุ่งโรจน์อยู่ ประทีปนั้นคล้ายติดด้วยน้ำมัน ปรากฏว่าตัวท่านขึ้นนั่งบนโต๊ะนั้น และปรากฏว่าได้ฉันจังหันที่นั้นด้วย เครื่องจังหันมีแตงกับอะไรอีกหลายอย่าง ครั้นฉันจังหันเสร็จแล้ว มองไปข้างหน้าปรากฏเห็นเป็นฝั่งโน้นไกลมาก จะไปก็ไปไม่ได้เพราะมีเหวลึก ไม่มีสะพานข้ามไป จึงกลับคืนมาเหมือนอย่างเก่า

วาระที่ ๔ ก็เพ่งไปน้อมจิตไปอย่างเก่านั่นแล ครั้นไปถึงสำเภาแห่งนั้นจึงปรากฏเห็นมีสะพานน้อยๆ ข้ามไปยังฝั่งโน้นจึงเดินไป พอไปถึงฝั่งโน้นแล้วก็ปรากฏเห็นกำแพงใหญ่มากสูงมาก ประกอบด้วยค่ายคูประตูและหอรบอันมั่นคง ที่หน้ากำแพงมีถนนใหญ่ไปทางทิศใต้และทิศเหนือ นึกอยากเข้าไปมาก จึงเดินไปผลักประตู ประตูไม่เปิดจึงกลับคืนมา

วาระที่ ๕ ทำอย่างเก่าอีก ปรากฏไปอย่างเก่า สะพานจากสำเภาใหญ่ไปยังฝั่งโน้น ปรากฏว่าใหญ่กว่าเก่ามาก ครั้นเดินตามสะพานนั้นไปได้ครึ่งสะพาน ปรากฏเห็นท่านเจ้าคุณพระอุบาลีฯ (สิริจนฺทเถร จันทร์) เดินสวนมา และกล่าวว่า **"อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค"** แล้วต่างก็เดินต่อไป พอไปถึงประตูก็แลเห็นประตูเล็กอีกประตูหนึ่ง จึงเดินไปผลักประตูเล็กนั้นออกได้ แล้วไปเปิดประตูใหญ่ได้ เข้าไปข้างในกำแพงปรากฏมีเสาธงทองตั้งอยู่ท่ามกลางเวียงนั้น สูงตระหง่าน ต่อไปข้างหน้าปรากฏมีถนนเป็นถนนดีสะอาด เตียนราบ มีเครื่องมุง มีประทีปโคมไฟติดเป็นดวงไปตามเพดานหลังคาถนน มองไปข้างหน้าเห็นมีโบสถ์หลังหนึ่งตั้งอยู่ จึงเดินเข้าไปในโบสถ์ ภายในโบสถ์มีทางจงกรม ที่สุดทางจงกรมทั้งสองข้างมีดวงประทีปตามสว่างรุ่งโรจน์ นึกอยากเดินจงกรม จึงได้เดินจงกรมไป ๆ มา ๆ อยู่ และต่อมาปรากฏมีธรรมาสน์อันหนึ่งวิจิตรด้วยเงิน จึงขึ้นไปนั่งบนธรรมาสน์นั้น บนธรรมาสน์มีบาตรลูกหนึ่ง เปิดดูในบาตรมีมีดโกนเล่มหนึ่ง พอมาถึงตรงนี้ก็อยู่ ไม่ปรากฏอะไรต่อไปอีก วันต่อมาก็เข้าไปถึงตรงนี้อีกทุก ๆ วัน ทุกครั้งที่เข้าไปก็ปรากฏว่าในตัวท่านมีดาบสะพายอยู่เล่มหนึ่ง กับมีรองเท้าสวมอยู่ด้วย ปรากฏเป็นอย่างนี้อยู่ ๓ เดือน

ครั้นต่อมาเมื่อออกจากที่แล้ว (คือ จิตถอนออกจากสมาธิ) **เห็นอารมณ์ภายนอกก็ยังกระทบกระทั่งอยู่ร่ำไป สวยก็เกิดรัก ไม่ดีก็ชัง เป็นอยู่อย่างนี้ ท่านจึงพิจารณาว่า การที่เราพิจารณาอย่างนี้ มันยังเป็นนอกอยู่ ไม่หยุดอยู่กะที่ และครั้นกระทบอารมณ์ก็ยังหวั่นไหวอยู่ นี้เห็นจะไม่ใช่ทางเสียแล้วกระมัง?** เมื่อพิจารณาได้ความอย่างนี้ จึงเริ่มแก้ด้วยอุบายวิธีใหม่ จึงตั้งต้น**พิจารณากายนี้ทวนขึ้นและตามลงไป อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ เบื้องบนแต่ปลายเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไป** และด้านขวางสถานกลางโดยรอบด้วยการจงกรม เวลาจะนอนก็**นอนเสีย ไม่นั่งให้มันรวมเหมือนอย่างเก่า ใช้อุบายนี้ทำประโยคพยายามพากเพียรอยู่โดยมิท้อถอย** ตลอด ๓ วันล่วงแล้วจึงนั่งพิจารณาอีก ทีนี้จิตจึงรวมลง และปรากฏว่ากายนี้ได้แตกออกเป็นสองภาค พร้อมกับรู้ขึ้นในขณะนั้นว่า **"เออ ที่นี้ถูกแล้วละ เพราะจิตไม่น้อมไป และมีสติรู้อยู่กับที่"** นี้เป็นอุบายอันถูกต้องครั้งแรก

ตั้งแต่นั้นมาก็พิจารณาอยู่อย่างนั้น ครั้นออกพรรษาตกฤดูแล้ง ก็ออกเที่ยวแสวงหาวิเวกไปอยู่ที่สงัด ปราศจากคนพลุกพล่านตามหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้าน พออาศัยภิกขาจารวัตร ตามเยี่ยงอย่างพระพุทธเจ้า และพระอริยสาวกเจ้า ที่ดำเนินมาก่อนแล้วทั้งหลาย ไปทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงบ้าง ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงบ้าง ในคราวไปวิเวกถิ่นนครพนม ได้เจ้าพระคุณ พระธรรมเจดีย์ (พนฺธุโล จูม) กับเจ้าคุณพระสารภาณมุนี (จันทร์)[๑] ไปเป็นศิษย์ศึกษาเล่าเรียน ทั้งทางสมถวิปัสสนาทั้งทางปริยัติธรรม ณ เมืองอุบลก่อน แล้วลงไปศึกษาเล่าเรียนทางกรุงเทพพระมหานคร จนได้กลับมาทำประโยชน์ เป็นพระเถระผู้ใหญ่ในภาคอีสานปัจจุบันบัดนี้

ส่วนท่านอาจารย์เมื่ออายุพรรษาพอสมควรแล้ว จึงได้ลงไปศึกษาทางกรุงเทพพระมหานคร อันเป็นแหล่งนักปราชญ์ สำนักที่วัดปทุมวัน หมั่นไปสดับพระธรรมเทศนาอบรมปัญญากับเจ้าพระคุณพระอุบาลีฯ (สิริจนฺทเถร จันทร์) ที่วัดบรมนิวาส

---

๑ ภายหลังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพสิทธาจารย์ (จันทร์ เขมิโย) วัดศรีเทพประดิษฐาราม อ.เมือง จ.นครพนม

*พระสารภาณมุนี (จันทร์ เขมิโย) ภายหลัง
ดำรงสมณศักดิ์ ที่ พระเทพสิทธาจารย์
วัดศรีเทพประดิษฐาราม จังหวัดนครพนม*

พระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล)
วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี

ในวันหนึ่งเมื่อกลับจากวัดบรมนิวาส เดินตามถนนหลวงไปกับสหธรรมมิกสี่ห้ารูป กำหนดพิจารณาไปพลาง พอไปถึงโรงเรียนกรมแผนที่ (วังกรมพระสวัสดิ์เก่า) จึงได้อุบายแห่งวิปัสสนา เอาโรงเรียนนั้นเป็นนิมิตว่า **"ของอะไรทั้งหมดเกิดจากของที่มีอยู่ (ดินหนุนดิน)"** ตั้งแต่นั้นมาก็กำหนดพิจารณาอุบายแห่งวิปัสสนา มิได้ลดละจึงได้ออกไปทำความเพียรอยู่ที่เขาพระงาม (ถ้ำไผ่ขวาง) ถ้ำสิงห์โต จึงพอได้รับความเข้าใจในพระธรรมวินัยอันพระตถาคตเจ้าทรงประกาศแล้ว

ครั้นพรรษาได้ ๒๓ จึงกลับมาหาหมู่คณะทางภาคอีสาน มีพระเณรมาศึกษาด้วยมากขึ้นโดยลำดับ มี พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม เป็นต้น จนพรรษาได้ ๓๘ จึงได้จากหมู่คณะไปจำพรรษาวัดปทุมวัน กรุงเทพฯ แล้วเลยไปเชียงใหม่กับเจ้าพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺทเถร จันทร์) พักวัดเจดีย์หลวง ๑ พรรษาแล้วไปวิเวกตามที่ ต่าง ๆ บ้าง กลับมาจำพรรษาวัดเจดีย์หลวงบ้าง รวมเวลา ๑๑ ปี จึงได้กลับมาภาคอีสาน เพื่อสงเคราะห์สาธุชนตามคำนิมนต์ของ เจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์ จนถึงปัจฉิมสมัย

พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม
วัดป่าสาลวัน จังหวัดนครราชสีมา

ปฏิปทา

เมื่อแรกอุปสมบท ท่านพำนักอยู่วัดเลียบ เมืองอุบลเป็นปกติ ออกไปอาศัยอยู่วัดบูรพา เมืองอุบลบ้างเป็นบางคราว ในระหว่างนั้นได้ศึกษาข้อปฏิบัติเบื้องต้น **อันเป็นส่วนแห่งพระวินัย คือ อาจาระ ความประพฤติมารยาท อาจริยวัตร และ อุปัชฌายวัตร** ปฏิบัติได้เรียบร้อยดี จนเป็นที่ไว้วางใจของพระอุปัชฌายาจารย์ และศึกษาข้อปฏิบัติอบรมจิตใจ คือ เดินจงกรม นั่งสมาธิ กับสมาทานธุดงควัตรต่าง ๆ

ในสมัยต่อมาได้แสวงหาวิเวกบำเพ็ญสมณธรรมในที่ต่าง ๆ ตามราวป่า ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง หุบเขา ซอกห้วย ธารเขา เงื้อมเขา ท้องถ้ำ เรือนว่าง ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงบ้าง ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงบ้าง แล้วลงไปศึกษากับ

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺทเถร)
วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร

ท่านพระอาจารย์มั่น ได้ไปรับฟังธรรมจากท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ที่วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ

นักปราชญ์ทางกรุงเทพฯ จำพรรษาอยู่ที่วัดปทุมวัน หมั่นไปสดับธรรมเทศนากับเจ้าพระคุณพระอุบาลีฯ (สิริจนฺทเถร จันทร์) ๓ พรรษาแล้วออกแสวงหาวิเวกในถิ่นภาคกลาง คือ ถ้ำสาริกาเขาใหญ่ นครนายก ถ้ำไผ่ขวาง เขาพระงาม และถ้ำสิงห์โต ลพบุรี จนได้รับความรู้แจ่มแจ้งในพระธรรมวินัย สิ้นความสงสัยในสัตถุศาสนา จึงกลับมาภาคอีสานทำการอบรมสั่งสอนสมถวิปัสสนา แก่สหธรรมมิก และอุบาสก อุบาสิกาต่อไป มีผู้เลื่อมใสพอใจปฏิบัติตามมากขึ้นโดยลำดับ มีศิษยานุศิษย์แพร่หลายกระจายทั่วภาคอีสาน

ในกาลต่อมาได้ลงไปพักจำพรรษาที่วัดปทุมวัน กรุงเทพ ฯ อีก ๑ พรรษา

แล้วไปเชียงใหม่กับเจ้าพระคุณพระอุบาลีฯ (สิริจนฺทเถร จันทร์) จำพรรษาวัดเจดีย์หลวง ๑ พรรษา แล้วออกไปพักตามที่วิเวกต่าง ๆ ในเขตภาคเหนือหลายแห่งเพื่อสงเคราะห์สาธุชนในที่นั้น ๆ นานถึง ๑๑ ปี

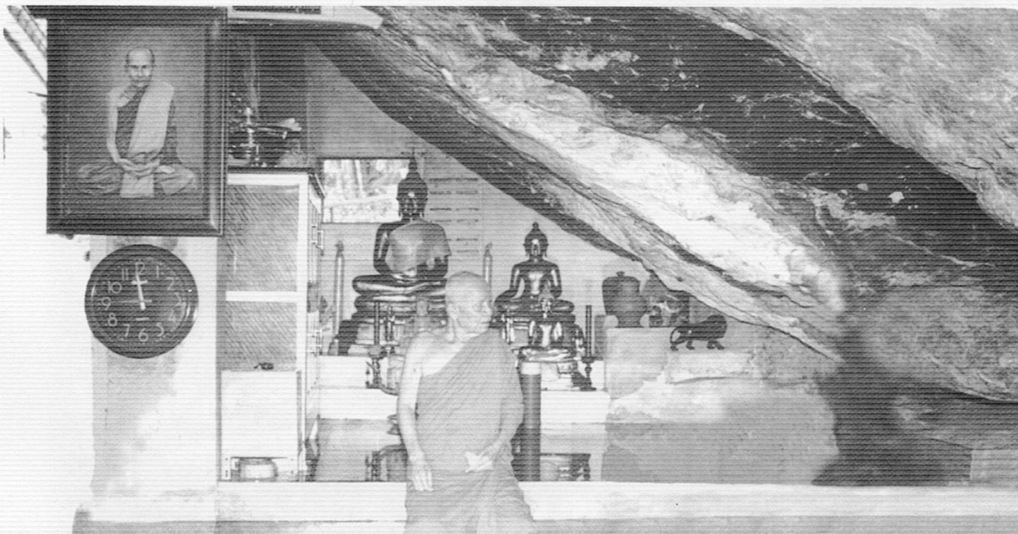
วัดสระปทุม หรือวัดปทุมวนาราม

กุฏิ ณ วัดสระปทุม ที่ท่านพระอาจารย์มั่น อยู่จำพรรษา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๑

เขาพระงาม *จังหวัดลพบุรี สถานที่ ที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร จาริกแสวงหาวิเวก ปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐาน*

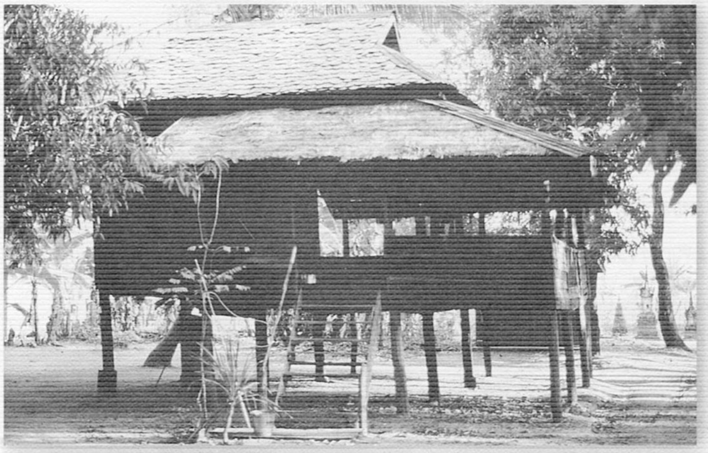

ถ้ำสาริกา *เขาใหญ่ จังหวัดนครนายก เป็นถ้ำที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้จาริกมาปฏิบัติธุดงคกัมมัฏฐาน*

ภายในถ้ำสาริกา ซึ่งหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ได้แวะเยี่ยม สถานที่ปฏิบัติธรรม ที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้เคยมาพักปรารภความเพียร

กุฏิท่านพระอาจารย์มั่น ณ เสนาสนะป่าบ้านนามน ท่านได้มาจำพรรษา พ.ศ. ๒๔๘๖
ปัจจุบันคือ วัดป่านาคนิมิตต์ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร

กุฏิ ที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
จำพรรษา ที่เสนาสนะป่าบ้านโคก
พ.ศ. ๒๔๘๗

ศาลาเก่าเสนาสนะป่าบ้านโคก เป็นศาลาที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เคยใช้ฉันภัตตาหาร และแสดงธรรมอบรมศิษยานุศิษย์ เมื่อครั้งท่านมาจำพรรษา พ.ศ. ๒๔๘๗ ปัจจุบันคือ วัดป่าวิสุทธิธรรม อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร

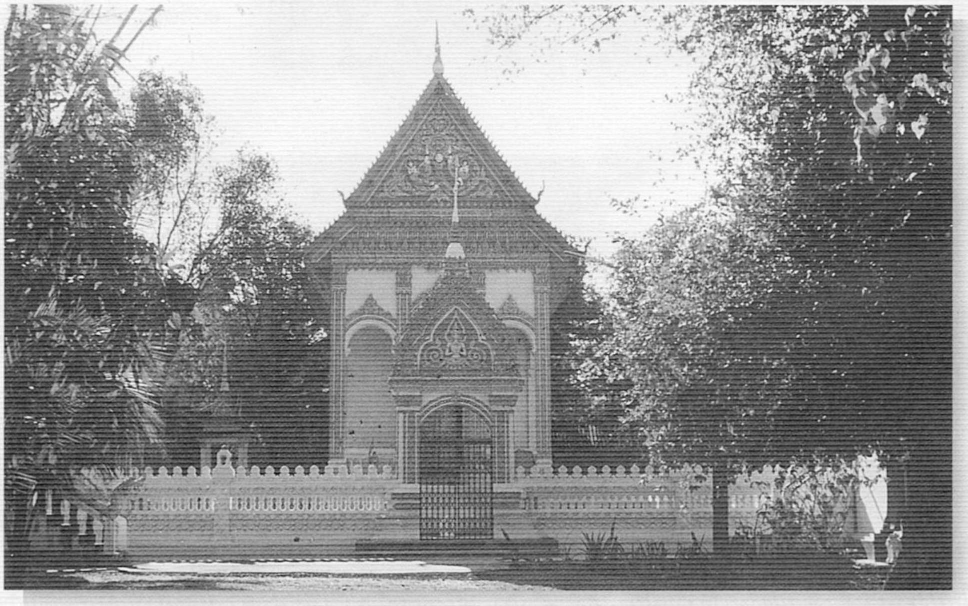
จึงได้กลับมาจังหวัดอุดรธานี ตามคำอาราธนาของเจ้าพระคุณ*พระธรรมเจดีย์* พักจำพรรษาอยู่ที่วัดโนนนิเวศน์ เพื่ออนุเคราะห์สาธุชนในที่นั้น ๒ พรรษา

แล้วมาอยู่ในเขตจังหวัดสกลนคร จำพรรษาที่วัดป่าบ้านนามน ตำบลตองโขบ อำเภอเมืองสกลนคร ๓ พรรษา

จำพรรษาที่วัดป่าหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม ๕ พรรษา เพื่อสงเคราะห์สาธุชนในถิ่นนั้น มีผู้สนใจในธรรมปฏิบัติได้ติดตามมาศึกษาอบรมจิตใจมากมาย ศิษยานุศิษย์ของท่านได้แพร่กระจายไปทั่วทุกภาคของประเทศไทย ยังเกียรติคุณของท่านให้ฟุ้งเฟื่องเลื่องลือไป

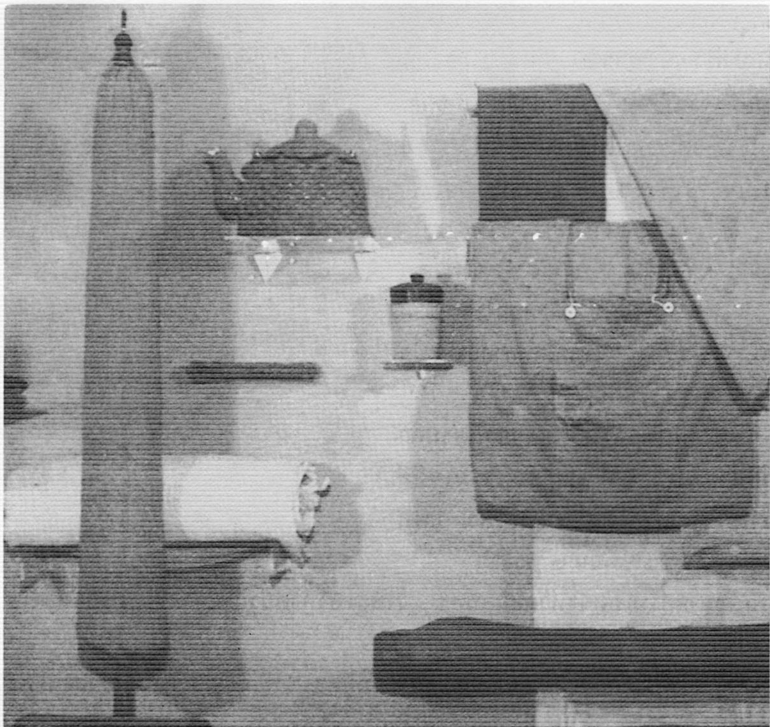

วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ *เป็นวัดที่ท่านพระอาจารย์มั่นเคยอยู่จำพรรษาและได้รับแต่งตั้งให้เป็น "พระครูวินัยธร"*

วัดป่าโนนนิเวศน์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี *เป็นวัดที่ท่านพระอาจารย์มั่นมาจำพรรษาหลังจากกลับจากเชียงใหม่ โดยท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เป็นผู้ประสานงานกับหลวงปู่เทสก์ เทสรํสี กราบอาราธนานิมนต์ท่านกลับภาคอีสานจนเป็นผลสำเร็จ ครั้งนี้เป็นการเปิดเผยตัวของท่านอีกครั้งหนึ่ง หลังจากท่านได้ปลีกตัวอยู่ในถ้ำ ภูเขา เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม อยู่จังหวัดทางภาคเหนือ เป็นเวลา ๑๑ ปี*

อัฏฐบริขาร และเครื่องใช้ประจำวันของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร

อัฏฐบริขารของท่านพระอาจารย์มั่น[๑]

ใช้อัฏฐบริขารที่จำเป็นเหมือนกับพระสงฆ์ทั่วไป คือ

สบงซึ่งใช้เป็นผ้านุ่ง
จีวรใช้เป็นผ้าห่ม
สังฆาฏิใช้เป็นผ้าห่มกันหนาว และใช้พาดบ่าในโอกาสที่จะต้องทำสังฆกรรมต่าง ๆ
บาตรสำหรับใส่ภัตตาหาร
มีดโกนสำหรับปลงผม
เข็ม-ด้ายสำหรับเย็บผ้า
รัดประคดสำหรับคาดเอว
ธมกรก-ผ้ากรองสำหรับกรองน้ำ ซึ่งเป็นบริขารจำเป็น ประจำองค์พระ เรียกว่า **อัฏฐบริขาร**

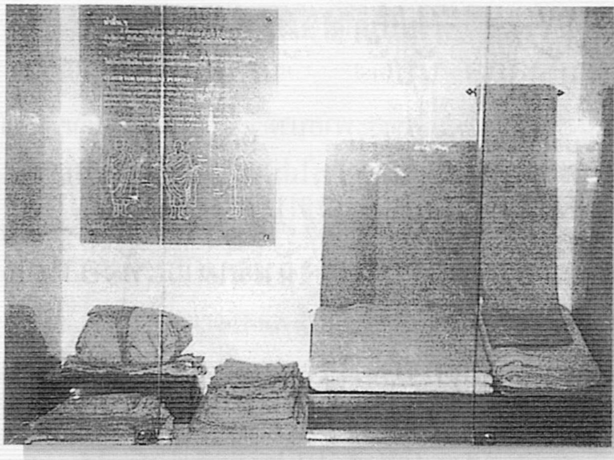

เครื่องใช้ประจำวัน[๒] ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร มีชีวิตอยู่ด้วยความเมตตา และการแผ่กุศลคุณงามความดี ยึดหลักของชีวิตสมณะเพศอย่างเคร่งครัด ด้วยเหตุนี้เครื่องใช้ประจำวันของท่านจึงมีเฉพาะสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีพเท่านั้นเอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ท่านได้ตัดวัตถุทั้งหลายทั้งปวงออกจากบ่วงกิเลสจนหมดสิ้น

---

๑ และ ๒ ข้อมูลนำมาจากหนังสือ ชีวประวัติ ธรรมเทศนา บทประพันธ์ และธรรมบรรยาย ของ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร โดย ชมรมพุทธศาสน์ กฟผ.

ผ้าที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ใช้ประจำมี ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ผ้าเช็ดบาตร ผ้าเช็ดปาก ผ้าเช็ดมือ ผ้าเช็ดเท้า ถุงเท้า และผ้าบริขาร ที่เรียกรวม ๆ กันว่า ***"บริขารโจล"***

ผ้าเหล่านี้ท่านปะชุนด้วยตนเองทั้งสิ้น ท่านใช้อย่างกระเหม็ดกระแหม่ไม่สุรุ่ยสุร่าย ฟุ่มเฟือย และบำเพ็ญสมณวิสัยอย่างหายกังวล

ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์ท่านพระอาจารย์มั่น วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร

ธุดงควัตรที่ท่านถือปฏิบัติเป็นอาจิณ ๔ ประการ

๑. ปังสุกูลิกังคธุดงค์ ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุล นับตั้งแต่วันอุปสมบทมาตราบกระทั่งถึงวัยชรา จึงได้ผ่อนให้คหบดีจีวรบ้าง เพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ศรัทธานำมาถวาย

๒. ปิณฑปาติกังคธุดงค์ ถือภิกขาจารวัตรเที่ยวบิณฑบาตมาฉันเป็นนิตย์ แม้อาพาธไปในละแวกบ้านไม่ได้ ก็บิณฑบาตในเขตวัด บนโรงฉัน จนกระทั่งอาพาธลุกไม่ได้ในปัจฉิมสมัยจึงงดบิณฑบาต

๓. เอกปัตติกังคธุดงค์ ถือฉันในบาตรใช้ภาชนะใบเดียวเป็นนิตย์ จนกระทั่งถึงสมัยอาพาธหนักในปัจฉิมสมัยจึงงด

๔. เอกาสนิกังคธุดงค์ ถือฉันหนเดียวเป็นนิตย์ตลอดมา แม้ถึงอาพาธหนักในปัจฉิมสมัยก็มิได้เลิกละ

ส่วนธุดงควัตรนอกนี้ ได้ถือปฏิบัติเป็นครั้งคราว ที่นับว่า ปฏิบัติได้มาก ก็คือ **อรัญญิกังคธุดงค์ ถืออยู่เสนาสนะป่าห่างบ้านประมาณ ๒๕ เส้น หลีกเร้นอยู่ในที่สงัดตามสมณวิสัย** เมื่อถึงวัยชราจึงอยู่ในเสนาสนะป่าห่างจากบ้านพอสมควร ซึ่งพอเหมาะกับกำลังที่จะภิกขาจารบิณฑบาต เป็นที่ที่ปราศจากเสียงอื้ออึง ประชาชนเคารพยำเกรงไม่รบกวน

นัยว่า ในสมัยที่ท่านยังแข็งแรง ได้ออกจาริกโดดเดี่ยวแสวงวิเวกไปในป่าดงพงลึกจนสุดวิสัยที่ศิษยานุศิษย์จะติดตามไปถึงได้ก็มี เช่นในคราวไปอยู่ทางภาคเหนือ เป็นต้น ท่านไปวิเวกบนเขาสูง อันเป็นที่อยู่ของพวกมูเซอ ยังชาวมูเซอซึ่งพูดไม่รู้เรื่องกัน ให้บังเกิดศรัทธาในพระศาสนาได้

กิจวัตรประจำวัน

ท่านปฏิบัติกิจประจำวันเป็นอาจิณวัตรเพื่อเป็นแบบอย่างแก่สานุศิษย์ และพร่ำสอนสานุศิษย์ให้ปฏิบัติเป็นอาจิณวัตรต่อไปนี้

– เวลาเช้าออกจากกุฏิทำสรีรกิจ คือ ล้างหน้า บ้วนปาก นำบริขารลงสู่โรงฉัน ปัดกวาดลานวัดแล้วเดินจงกรม

– พอได้เวลาภิกขาจารก็ขึ้นสู่โรงฉันนุ่งห่มเป็นปริมณฑลสะพายบาตรเข้าสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต

– กลับจากบิณฑบาตแล้วจัดแจงบาตร จีวร แล้วจัดอาหารใส่บาตร นั่งพิจารณาอาหารปัจจเวกขณะทำภัตตานุโมทนา คือ ยถาสัพพีเสร็จแล้ว ฉันจังหัน ฉันเสร็จแล้วล้างบาตรเก็บบริขารขึ้นกุฏิ

– ทำสรีรกิจพักผ่อนเล็กน้อย แล้วลุกขึ้นล้างหน้า ไหว้พระ สวดมนต์และพิจารณาธาตุ อาหาร ปฏิกูล ตังขณิก อตีตปัจจเวกขณะ แล้วชำระจิตจากนิวรณ์ นั่งสมาธิพอสมควร

– เวลาบ่าย ๓–๔ โมง กวาดลานวัด ตักน้ำใช้น้ำฉันมาไว้ อาบน้ำชำระกายให้สะอาดปราศจากมลทิน แล้วเดินจงกรมจนถึงพลบค่ำจึงขึ้นกุฏิ

– เวลากลางคืนตั้งแต่พลบค่ำไป สานุศิษย์ก็ทยอยกันขึ้นไปปรนนิบัติ ท่านได้เทศนาสั่งสอนอบรมสติปัญญาแก่สานุศิษย์พอสมควรแล้ว สานุศิษย์ถวายการนวดฟั้น(เฟ้น) พอสมควรแล้วท่านก็เข้าห้องไหว้พระสวดมนต์นั่งสมาธิ แล้วพักนอนประมาณ ๔ ทุ่ม เวลา ๓.๐๐ น. ตื่นนอนล้างหน้าบ้วนปาก แล้วปฏิบัติกิจอย่างในเวลาเช้าต่อไป

กิจบางประการเมื่อมีลูกศิษย์มากและแก่ชราแล้วก็อาศัยศิษย์เป็นผู้ทำแทน เช่น การตักน้ำใช้ น้ำฉัน เพราะเหน็ดเหนื่อยเนื่องจากชราภาพ ส่วนกิจอันใดเป็นสมณประเพณีและเป็นศีลวัตรกิจนั้นท่านปฏิบัติเสมอเป็นอาจิณ มิได้เลิกละ

ท่านถือคติว่า **“เมื่อมีวัตรก็ชื่อว่ามีศีล ศีลเป็นเบื้องต้นของการปฏิบัติ”**

ท่านกล่าวว่า **“ต้นดี ปลายก็ดี ครั้นผิดมาแต่ต้น ปลายก็ไม่ดี”**

ท่านกล่าวว่า **“ผิดมาตั้งแต่ต้น ฮวงเม่าบ่มี”** อุปมารูปเปรียบเหมือนอย่างว่า **“การทำนาเมื่อบำรุงรักษาลำต้นข้าวดีแล้ว ย่อมหวังได้แน่ซึ่งผลดังนี้”** ท่านจึงเอาใจใส่ ตักเตือนสานุศิษย์ให้ปฏิบัติศีลวัตร อันเป็นส่วนเบื้องต้นให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ไว้เสมอ

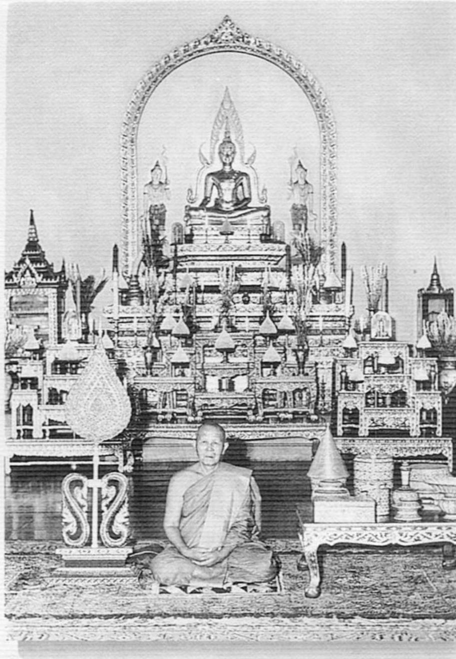
บำบัดอาพาธด้วยธรรมโอสถ

เมื่อคราวท่านลงไปจำพรรษาที่วัดปทุมวัน กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ก่อนไปเชียงใหม่ ข้าพเจ้า[๑]ผู้เรียงประวัตินี้พึ่งได้อุปสมบทใหม่ ๆ กำลังสนใจศึกษาทางสมถวิปัสสนา ได้ทราบกิตติศัพท์ของท่านว่าเป็นผู้ปฏิบัติเชี่ยวชาญทางสมถวิปัสสนา จึงเข้าไปศึกษาสดับฟังธรรมเทศนาของท่าน ได้ความเชื่อความเลื่อมใสถวายตัวเป็นศิษย์ของท่านแล้ว ท่านเล่าเรื่องวิธีระงับอาพาธด้วยธรรมโอสถให้ฟังว่า เมื่อคราวท่านไปจำพรรษาที่ถ้ำสาริกา เขาใหญ่ นครนายกนั้น เกิดอาพาธธาตุกำเริบ ไม่ทำการย่อยอาหารที่บริโภคเข้าไป ถ่ายออกมาก็เป็นเหมือนเมื่อแรกบริโภค ชั้นแรกได้พยายามรักษาด้วยยาธรรมดาจนสุดความสามารถอาพาธก็ไม่ระงับ จึงวันหนึ่ง ขณะที่ไปแสวงหายารากไม้ เพื่อมาบำบัดอาพาธนั้นได้ความเหน็ดเหนื่อยมาก เพราะยังมิได้ฉันจังหัน ครั้นได้ยาพอและกลับมาถึงถ้ำที่พักแล้วบังเกิดความคิดขึ้นว่า เราพยายามรักษาด้วยยาธรรมดามาก็นานแล้ว

---

๑ ท่านเจ้าคุณพระอริยคุณาธาร อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น

อาพาธก็ไม่ระงับ เราจะพยายามรักษาด้วยยาธรรมดาต่อไปก็คงไร้ผลเหมือนแต่ก่อน บัดนี้อาพาธก็กำเริบยิ่งขึ้น ควรระงับด้วยธรรมโอสถดูบ้าง หากไม่หายก็ให้มันตายด้วยการประพฤติธรรมดีกว่า ครั้นแล้วก็เข้าที่ นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติสัมปชัญญะ กำหนดพิจารณา **กายคตาสติกัมมัฏฐาน** ไม่นานก็ได้ความสงบจิตอาพาธก็ระงับหายวันหายคืนโดยลำดับ จนร่างกายแข็งแรงดังเก่า จึงย้ายไปทำความเพียรอยู่ถ้ำไผ่ขวาง เขาพระงาม และถ้ำสิงห์โต ลพบุรี จนได้ความแกล้วกล้าอาจหาญในพระธรรมวินัยดังเล่ามาแล้ว

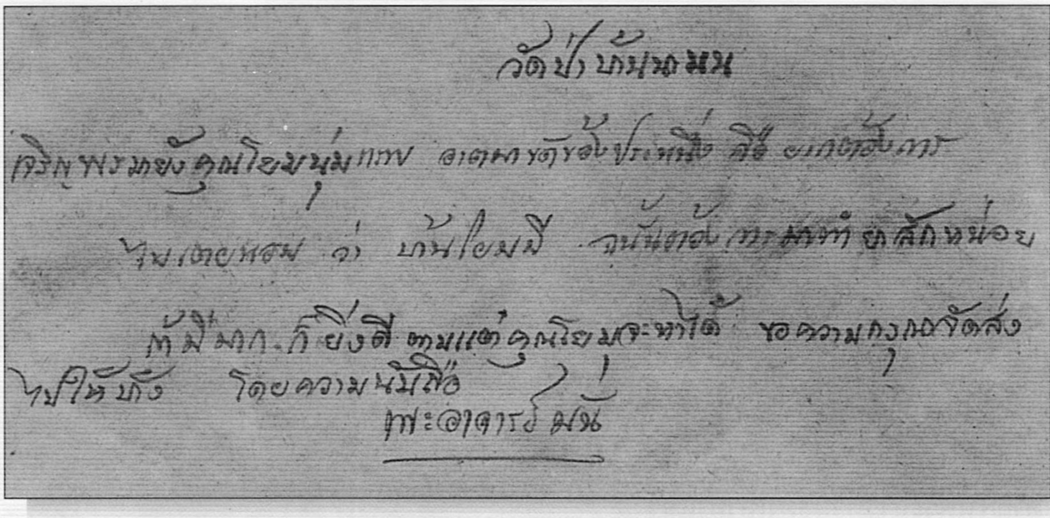

พระเทพโมลี (พิมพ์ ธมฺมธโร)
ต่อมาได้รับโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็น
สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน

อีกครั้งหนึ่ง เมื่อท่านอาศัยอยู่ห้วยน้ำกึงอันเป็นอรัญญสุขวิหารราวป่าชัฏ ก่อนจะไปอยู่ที่นั้น ท่านได้พิจารณาธาตุขันธ์ ได้ความว่าอาพาธจะกำเริบ และจะระงับได้ในสถานที่นั้น จึงได้หลีกจากหมู่คณะไปอยู่องค์เดียวในสถานที่นั้น พอตกกลางคืน อาพาธอันเป็นโรคประจำตัวมาแต่ยังเด็กก็กำเริบ คือ ปวดท้องอย่างแรงนั่งนอนไม่เป็นสุขทั้งนั้น จึงเร่งรัดพิจารณาวิปัสสนา ประมาณ ๑ ชั่วโมง อาพาธก็สงบ ปรากฏว่าร่างกายนี้ละลายพื้นลงสู่ดินเลย จึงปรากฏบาทคาถา ขึ้นว่า **“นาญฺญตฺร โพชฺฌา ตปสา นาญฺญตฺร ปฏินิสฺสคฺคา”** พิจารณาได้ความว่า **“ธรรมอื่นเว้นโพชฌงค์เสียแล้วจะเป็นเครื่องแผดเผามิได้มี”** ดังนี้

อีกครั้งหนึ่ง เมื่อท่านอาพาธเป็นไข้มาเลเรียขึ้นสมอง เจ้าคุณพระเทพโมลี (ธมฺมธโร พิมพ์) อาราธนามารักษาที่วัดเจดีย์หลวงเชียงใหม่ ท่านก็ยินยอมให้รักษาดู ท่านเจ้าคุณจึงไปเชิญหมอแผนปัจจุบันมารักษาฉีดหยูกยาต่าง ๆ จนสุดความสามารถของหมอ วันหนึ่งหมอกระซิบบอกท่านเจ้าคุณว่า “หมดความสามารถแล้ว” พอหมอไปแล้ว ท่านพระอาจารย์จึงนิมนต์เจ้าคุณพระเทพโมลีไปถามว่า “หมอว่าอย่างไร ?” ท่านเจ้าคุณก็เรียนให้ทราบตามตรง ท่านพระอาจารย์จึงบอกว่า “ไม่ตายดอกอย่าตกใจ” แล้วจึงบอกความประสงค์ให้ทราบว่า ท่านได้พิจารณาแล้วรู้ว่า **อาพาธครั้งนี้จะระงับได้ด้วยธรรมโอสถ** ณ สถานที่แห่งหนึ่ง คือ ป่าเปอะ อันเป็นสถานที่วิเวกใกล้นครเชียงใหม่ ท่านจะไปพักที่นั่น เจ้าคุณพระเทพโมลีก็อำนวยตามความประสงค์ ท่านไปพักทำการเจริญกายคตาสติกัมมัฏฐาน เป็นอนุโลมปฏิโลม เพ่งแผดเผาภายในอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน ไม่นานอาพาธก็สงบ จึงปรากฏบาทคาถาขึ้นว่า **“ฌายี ตปติ อาทิจฺโจ”** พิจารณาได้ความว่า **“ฌานแผดเผาเหมือนดวงอาทิตย์ ฉะนั้น”**

อีกครั้งหนึ่ง เมื่อจากนครเชียงใหม่มาสู่อุดรธานี ตามคำนิมนต์ของเจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์ พักที่วัดโนนนิเวศน์ ๒ พรรษา เพื่อสงเคราะห์สาธุชน ณ ถิ่นนั้น แล้วมาสกลนคร

วัดป่าบ้านนามน

เจริญพรหญิงคุณโยมนุ่ม [illegible]

ที่มีมาก็ยิ่งดี [illegible] ขอความกรุณาจัดส่ง
ไปให้ถึง โดยความนับถือ
พระอาจารย์มั่น

จดหมายท่านพระอาจารย์มั่น ถึง โยมนุ่ม

โยมแม่นุ่ม ชุวานนท์ (นั่ง)
โยมอุปัฏฐากของท่านพระอาจารย์มั่น
พร้อมน้องสาวทั้งสอง คือ โยมนิล
และ โยมลูกอินทน์

ตามคำนิมนต์ของ นางนุ่ม ชุวานนท์ พักที่วัดป่าสุทธาวาส เพื่อสงเคราะห์สาธุชนพอสมควรแล้ว เลยออกไปพักที่เสนาสนะป่าบ้านนามน และบ้านนาสีนวลบ้าง ในคราวไปพักที่เสนาสนะป่าบ้านนาสีนวลนั้นอาพาธกำเริบ เป็นไข้และปวดท้อง ได้พิจารณาตามโพชฌงค์มิท้อถอย เมื่อพิจารณาโพชฌงค์พอแล้ว ได้อยู่ด้วยความสงบ ไม่นานอาพาธก็สงบ จึงปรากฏบาทคาถาขึ้นว่า **"ฌายี ตปติ อาทิจฺโจ"** พิจารณา ได้ความเหมือนหนหลัง

คราวที่พักอยู่เสนาสนะป่าบ้านห้วยแคน อาพาธกำเริบอีก ได้พยายามระงับด้วยธรรมโอสถ โดยพิจารณามรรค ๘ กับธุดงค์ ๑๓ เมื่ออาพาธสงบแล้ว จึงปรากฏบาทคาถาขึ้นว่า **"อฏฺฐ เตรส"** พิจารณาได้ความว่า **"มรรค ๘ กับธุดงค์ ๑๓ ประชุมลงเป็นสามัคคีกัน"** อาพาธครั้งนี้ ๗ วันจึงระงับ

คำเตือนสติศิษย์ผู้ออกแสวงหาวิเวก

เมื่อมีศิษย์รูปใดไปอำลาท่าน เพื่อออกแสวงหาที่วิเวกบำเพ็ญสมณธรรม ท่านย่อมตักเตือนศิษย์รูปนั้น **ให้ยึดเอาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นตัวอย่างเป็นแบบฉบับเสมอ** แล้วเล่าเรื่องที่ท่านเคยเป็นมาแล้วให้ฟังว่า เมื่อคราวแสวงหาวิเวกเพื่อบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ทางภาคเหนือ ได้ออกวิเวกไปองค์เดียว **ถูกโลกธรรมกระทบกระทั่งนานาประการ พิจารณาอยู่ ๓ วัน จึงได้ความว่า ต้องยกธง ๓ สี อุปมาด้วยธงแห่งสยามประเทศ** แล้วมีพระบาลีซึ่งมิได้เคยสดับมาปรากฏขึ้นต่อไปว่า **"สุตาวโต จ โข ภิกฺขเว อสุตาวตา ปุถุชฺชเนนาปิ ตสฺสานุโรธา อถวา วิโรธา**

เวทุปิตา ตถาคตํ คจฺฉนฺติ ภควํ มูลกา โน ภนฺเต ภควา ภควํ เนตฺติกา ภควํ ปฏิสฺสรณา สาธุ วต ภนฺเต ภควา เยว ปฏิภาตุ" แล้วพิจารณาได้ความว่า **"ระหว่างพระอริยบุคคลผู้ได้สดับแล้ว กับปุถุชนผู้มิได้สดับก็ย่อมถูกโลกธรรมกระทบกระทั่งเช่นเดียวกัน แม้พระตถาคตก็ได้ถูกโลกธรรมกระทบกระทั่งมาแล้วแสนสาหัส ในคราวทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา และการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยนั้น พระองค์มิได้ตรัสสอนให้เอาพระสาวกองค์นั้นองค์นี้เป็นตัวอย่าง ตรัสสอนให้เอาพระองค์เอง เป็นตัวอย่าง เป็นเนติแบบฉบับ เป็นที่พึ่งเสมอด้วยชีวิต"** ดังนี้

สำเร็จปฏิสัมภิทานุสาสน์

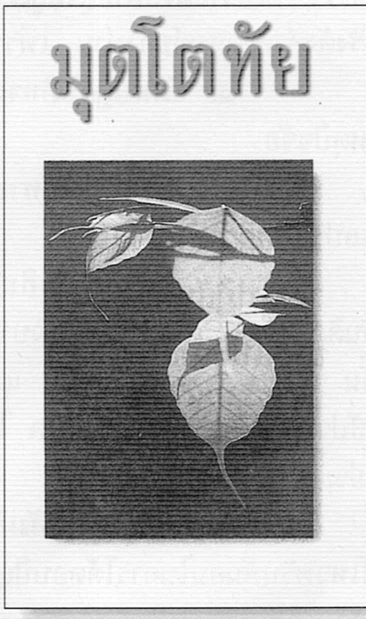
ตามประวัติเบื้องต้น ได้เล่าสุบินนิมิตของท่าน และการพิจารณาสุบินนิมิตของท่านได้ความว่า **ท่านจะสำเร็จปฏิสัมภิทานุสาสน์ ฉลาดรู้ในเทศนาวิธีและอุบายทรมาน แนะนำสั่งสอนสานุศิษย์ให้เข้าใจในพระธรรมวินัย และอุบายฝึกฝนจิตใจ** แต่จะไม่ได้จตุปฏิสัมภิทาญาณ ดังนี้

คุณสมบัติส่วนนี้ ย่อมประจักษ์ชัดแก่ศิษย์ทั้งหลาย สมจริงอย่างที่ท่านพยากรณ์ไว้ คือ ท่านฉลาดในเทศนาวิธี ท่านเคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า **ท่านได้พยายามศึกษาสำเนียงวิธีเทศนา อันจะสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ฟัง ได้ความขึ้นว่า เทศนาวิธีต้องประกอบด้วย:-**

๑. **อุเทศ** คือกำหนดอุเทศก่อนหัวข้อธรรมที่พึงยกขึ้นแสดง วิธีกำหนดอุเทศนั้นคือทำความสงบใจหน่อยหนึ่ง ธรรมใดอันเหมาะแก่จริตนิสัยของผู้ฟัง ซึ่งมาคอยฟังในขณะนั้น ธรรมนั้นจะผุดขึ้น ต้องเอาธรรมนั้นมาเป็น *อุเทศ* ถ้าเป็นภาษาไทยต้องแปลเป็นบาลีก่อน

๒. **นิเทศ** คือเนื้อความ เพื่ออธิบายความของอุเทศนั้นให้กว้างขวางออกไปตามสมควร เมื่อเนื้อความปรากฏขึ้นในขณะนั้นแจ่มแจ้งแก่ใจอย่างไรต้องแสดงอย่างนั้น

๓. **ปฏินิเทศ** คือใจความเพื่อย่อคำให้ผู้ฟังจำได้ จะได้นำไปไตร่ตรองในภายหลัง

"มุตโตทัย" ธรรมกถา ของท่านพระอาจารย์มั่น

เทศนาวิธีของท่านพระอาจารย์ย่อมเป็นไปตามหลักดังกล่าวนี้ บาลีอุเทศที่ท่านยกขึ้นมาแสดงบางประการ ท่านไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก่อน ย่อมมาปรากฏขึ้นในเวลาแสดงธรรมนั้นเอง จึงสมกับคำว่า ปฏิสัมภิทานุสาสน์แท้ เป็นการแสดงธรรมด้วยปฏิภาณญาณจริง ๆ จึงถูกกับจริตอัธยาศัยของผู้ฟัง ยังผู้ฟังให้เกิดความสว่างแจ่มใสเบิกบานใจ และเกิดฉันทะในอันประพฤติปฏิบัติศีลธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป สมด้วยคำชมของเจ้าพระคุณพระอุบาลีฯ (สิริจนฺทเถร จันทร์) ว่า **ท่านมั่น** แสดงธรรมด้วย **มุตโตทัย** เป็น **"มุตโตทัย"** ดังนี้ ซึ่งข้าพเจ้าเอามาเป็นชื่อธรรมกถาของท่านพระอาจารย์ที่พิมพ์นี้ส่วนจตุปฏิสัมภิทาญาณนั้น ท่านว่า ท่านจะไม่ได้

หนังสือเกี่ยวกับธรรม

แม้ท่านพระอาจารย์มั่น จะปฏิบัติธุดงคกัมมัฏฐานและอยู่ตามเขาต่าง ๆ เป็นประจำก็ตาม แต่ท่านก็มิได้ละเว้นที่จะศึกษาหนังสือธรรมอื่น ๆ เช่นพุทธศาสนิกชนทั้งหลายศึกษากัน อีกทั้งยังเก็บรักษาเอกสารที่สำคัญไว้ด้วยความเคารพอย่างสูงยิ่ง

หนังสือเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และบางส่วนเป็นนิทานอิงธรรมะ ซึ่งสำนักพิมพ์ต่าง ๆ พิมพ์เผยแผ่ ท่านพระอาจารย์มั่นเคยอธิบายให้สานุศิษย์ฟังเสมอว่า "หนังสือชาติใดก็ตามสามารถจารึกคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทั้งนั้น"

ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์ท่านพระอาจารย์มั่น วัดป่าสุทธาวาส

สำเร็จ เพราะมิได้เปิดดูในตู้พระไตรปิฎก เมื่อสังเกตดูเทศนาโวหารของท่านแล้ว ก็จะเห็นจริงดังคำพยากรณ์ของท่าน เพราะปฏิสัมภิทาญาณมี ๔ ประการ คือ

๑. **ธัมมปฏิสัมภิทาญาณ** ปรีชาแตกฉานในธรรม คือหัวข้อธรรมหรือหลักธรรมหรือเหตุปัจจัย

๒. **อัตถปฏิสัมภิทาญาณ** ปรีชาแตกฉานในอรรถ คือเนื้อความ หรือคำอธิบายหรือผลประโยชน์

๓. **นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ** ปรีชาแตกฉานในภาษาที่ใช้พูดกันในหมู่ชน อันเป็นต้นติภาษา โดยหลักก็คือรู้ภาษาบาลีอันเป็นแม่ภาษา และภาษาของตนอันจะใช้อธิบายธรรมในหมู่ชนนั้น ๆ รู้คำสูงต่ำ หนักเบา และรู้ความหมายของคำนั้น ๆ ชัดแจ้ง ฉลาดในการเลือกคำพูดมาใช้ประกอบกันเข้าเป็นประโยค ให้ได้ความกะทัดรัดและไพเราะ สละสลวย เป็นสำนวนชาวเมือง ไม่ระเคืองคายโสตของผู้ฟัง

๔. **ปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ** ปรีชาแตกฉานในการกล่าวธรรมด้วยปฏิภาณญาณ มีไหวพริบทันคนในการโต้ตอบปัญหา มีปรีชาผ่องแผ้ว แกล้วกล้า ไม่ครั่นคร้ามในท่ามกลางบริษัท อาจปริวัติเทศนาไปตามจริตอัธยาศัย ด้วยเทศนานัย มีประการต่าง ๆ ได้ดี

ปฏิสัมภิทาญาณ ๔ ประการนี้ ต้องได้ครบบริบูรณ์ ๔ ประการ จึงจะเรียกว่า สำเร็จ**จตุปฏิสัมภิทาญาณ** ถ้าได้แต่เพียงบางส่วนบางประการไม่เรียกว่าสำเร็จ แต่ถ้าได้ทั้ง ๔ ประการนั้น หากแต่ไม่บริบูรณ์เป็นแต่เพียงอนุโลมก็เรียกว่า จตุปฏิสัมภิทานุโลมญาณ ท่านพระอาจารย์น่าจะได้ในข้อหลังนี้ จึงฉลาดในเทศนาวิธีและอุบายวิธีแนะนำสั่งสอนสานุศิษย์ ดังกล่าวมาแล้ว

ไตรวิธญาณ

ท่านพระอาจารย์เล่าให้ฟังว่า การกำหนดรู้อะไรต่าง ๆ เช่น จิต นิสัย วาสนา ของคนอื่นและเทวดา เป็นต้น ย่อมรู้ได้ด้วยอาการ ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งดังนี้ :-

๑. เอกวิธัญญา กำหนดพิจารณากายนี้อันปรากฏชัด จิตวางอุคคหนิมิตรวมลงถึงฐีติจิต คือ จิตดวงเดิมพักอยู่พอประมาณ จิตถอยออกมาพักเพียงอุปจาระก็ทราบได้ว่า เหตุนั้นเป็นอย่างนั้นอย่างนี้

๒. ทุวิธัญญา กำหนดพิจารณาเหมือนข้อ ๑ พอจิตถอยออกมาถึงอุปจาระ จะปรากฏนิมิตภาพเหตุการณ์นั้น ๆ ขึ้น ต้องวางนิมิตนั้นเข้าจิตอีกครั้งหนึ่ง ครั้นถอยออกมาอีกก็ทราบเหตุการณ์นั้น ๆ ได้

๓. ติวิธัญญา ปฏิบัติเหมือนในข้อ ๑ พอจิตถอยออกมาถึงขั้นอุปจาระ จะปรากฏนิมิตภาพเหตุการณ์ขึ้น ต้องวิตกถามเสียก่อนแล้วจึงวางนิมิตนั้น แล้วเข้าจิตอีก ถอยออกมาถึงขั้นอุปจาระ ก็จะทราบเหตุการณ์นั้นได้

ความรู้โดยอาการ ๓ นี้ ท่านพระอาจารย์ว่าจิตที่ยังเป็นฐีติขณะเป็นเอกัคคตามีอารมณ์เดียว มีแต่สติกับอุเบกขา จะทราบเหตุการณ์ไม่ได้ ต้องถอยจิตออกมาเพียงขั้นอุปจาระจึงมีกำลังรู้ได้ หากถอยออกมาถึงขั้นขณิกะหรือจิตธรรมดาก็ทราบเหตุการณ์ไม่ได้เหมือนกัน เพราะกำลังอ่อนเกินไป

ท่านพระอาจารย์อาศัยไตรวิธญาณนี้ เป็นกำลังในการหยั่งรู้ หยั่งเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นส่วนอดีต ปัจจุบัน อนาคต และกำหนดรู้จิตใจ นิสัย วาสนาของศิษยานุศิษย์ พร้อมทั้งอุบายวิธีทรมานศิษยานุศิษย์ด้วยปรีชาญาณหยั่งรู้โดยวิธี ๓ ประการนี้ จึงควรจะเป็นเนติของผู้จะเป็นครูอาจารย์ของผู้อื่นต่อไป

คติพจน์

คำที่เป็นคติ อันท่านพระอาจารย์กล่าวอยู่บ่อย ๆ เพื่อเป็นหลักวินิจฉัยความดีที่ทำด้วยกาย วาจา ใจ แก่ศิษยานุศิษย์ ดังนี้

๑. ดีใดไม่มีโทษ ดีนั้นชื่อว่าดีเลิศ

๒. ได้สมบัติทั้งปวงไม่ประเสริฐเท่าได้ตน เพราะตัวตนเป็นที่เกิดแห่งสมบัติทั้งปวง

เมื่อท่านอธิบาย ตจปัญจกัมมัฏฐานจบลง มักจะกล่าวเตือนขึ้นเป็นคำกลอนว่า **"แก้ให้ตกเน้อ แก้บ่ตกคาพกเจ้าไว้ แก้บ่ได้แขวนคอต่องแต่ง แก้บ่พ้นคาก้นย่างยาย คาย่างยาย เวียนตายเวียนเกิด เวียนเอากำเนิดในภพทั้งสาม ภพทั้งสามเป็นเฮือน[๑]เจ้าอยู่"** ดังนี้

เมื่อคราวท่านเทศนาสั่งสอนพระภิกษุผู้เป็นสานุศิษย์ ถือลัทธิฉันเจ ให้เข้าใจทางถูกและละเลิกลัทธินั้น ครั้นจบลงแล้วได้กล่าวคำเป็นคติขึ้นว่า **"เหลือแต่เว้าบ่เห็นบ่อนเบาหนัก เดินบ่ไปตามทางสิถืกดงเสือฮ้าย[๒]"** ดังนี้

---

๑. เรือน *๒. ร้าย*

บำเพ็ญประโยชน์

การบำเพ็ญประโยชน์ของท่านพระอาจารย์ประมวลลงในหลัก ๒ ประการ ดังนี้

๑. ประโยชน์ของชาติ ท่านพระอาจารย์ได้เอาธุระเทศนา อบรมสั่งสอนศีลธรรมอันดีงามแก่ประชาชนพลเมืองของชาติ ในทุกๆ ถิ่นที่ท่านได้สัญจรไป คือ ภาคกลางบางส่วน ภาคเหนือเกือบทั่วทุกจังหวัด ภาคอีสานเกือบทั่วทุกจังหวัด และบางส่วนของต่างประเทศ เช่น ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงของประเทศลาว ไม่กล่าวสอนให้เป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองของประเทศ ทำให้พลเมืองของชาติผู้ได้รับคำสั่งสอนเป็นคนมีศีลธรรมดี มีสัมมาอาชีพง่ายแก่การปกครองของผู้ปกครอง ชื่อว่าได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาติตามควรแก่สมณวิสัย

๒. ประโยชน์ศาสนา ท่านพระอาจารย์ได้บรรพชาและอุปสมบทเข้ามาในพระศาสนานี้ด้วยความเชื่อและความเลื่อมใสจริง ๆ ครั้นบวชแล้วก็ได้เอาธุระศึกษา และปฏิบัติพระธรรมวินัยด้วยความอุตสาหะพากเพียรจริง ๆ ไม่ทอดธุระในการบำเพ็ญสมณธรรม ท่านปฏิบัติธุดงควัตรเคร่งครัดถึง ๔ ประการ ดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น ได้ดำรงรักษาสมณกิจไว้มิให้เสื่อมสูญ ได้นำหมู่คณะฟื้นฟูปฏิบัติธรรมวินัยให้ถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติและพระพุทโธวาท หมั่นอนุศาสน์สั่งสอนศิษยานุศิษย์ให้ฉลาดอาจหาญในการฝึกฝนอบรมจิตใจ ตามหลักสมถวิปัสสนา อันสมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสสอนไว้ เป็นผู้มีน้ำใจเด็ดเดี่ยว อดทน ไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม แม้จะถูกกระทบกระทั่งด้วยโลกธรรมอย่างไรก็มิได้แปรเปลี่ยนไปตาม คงมั่นอยู่ในธรรมวินัย ตามที่พระบรมศาสดาประกาศแล้วตลอดมา ทำตนให้เป็นทิฏฐานุคติแก่ศิษยานุศิษย์เป็นอย่างดี ท่านได้จาริกไปเพื่อแสวงวิเวกตามที่ต่าง ๆ คือบางส่วนของภาคกลาง เกือบทั่วทุกจังหวัดในภาคเหนือ เกือบทุกจังหวัดของภาคอีสาน และแถบบางส่วนของต่างประเทศอีกด้วย นอกจากเพื่อวิเวกในส่วนตนแล้ว ท่านมุ่งไปเพื่อสงเคราะห์ผู้มีอุปนิสัยในถิ่นนั้น ๆ ด้วย ผู้ได้รับสงเคราะห์ด้วยธรรมจากท่านแล้ว ย่อมกล่าวได้ด้วยความภูมิใจว่า ไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา

ส่วนหน้าที่ในวงการคณะสงฆ์ **ท่านพระอาจารย์ได้รับพระกรุณาจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ในฐานะเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตติกาให้เป็นพระอุปัชฌายะในคณะธรรมยุตติกา ตั้งแต่อยู่จังหวัดเชียงใหม่** และได้รับตั้งเป็น **พระครูวินัยธร** ฐานานุกรมของเจ้าพระคุณ*พระอุบาลีฯ (สิริจนฺทเถร จันทร์)* ท่านก็ได้ทำหน้าที่นั้นโดยเรียบร้อยตลอดเวลาที่ยังอยู่เชียงใหม่ ครั้นจากเชียงใหม่มาแล้วท่านก็งดหน้าที่นั้น แม้ข้าพเจ้าขอร้องให้ทำในเมื่อมาอยู่สกลนคร ท่านก็ไม่ยอมทำ โดยอ้างว่าแก่ชราแล้ว ขออยู่ตามสบาย ข้าพเจ้าก็ผ่อนตามด้วยความเคารพและหวังความผาสุกสบาย แก่ท่านพระอาจารย์

งานศาสนาในด้านวิปัสสนาธุระ นับว่าท่านได้ทำเต็มสติกำลัง ยังศิษยานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้อาจหาญ รื่นเริงในสัมมาปฏิบัติตลอดมา นับแต่พรรษาที่ ๒๓ จนถึงพรรษาที่ ๔๙ อันเป็นปีสุดท้ายแห่งชีวิตของท่าน อาจกล่าวได้ด้วยความภูมิใจว่าท่านพระอาจารย์เป็นพระเถระที่มีเกียรติคุณเด่นที่สุดในด้านวิปัสสนาธุระรูปหนึ่งในยุคปัจจุบัน

ปัจฉิมสมัย

ในวัยชรานับแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นต้นมา ท่านมาอยู่จังหวัดสกลนคร เปลี่ยนอิริยาบถไปตามสถานที่วิเวกผาสุกวิหารหลายแห่ง คือ ณ เสนาสนะป่าบ้านนามน ตำบลตองโขบ อำเภอเมืองบ้าง ที่ใกล้ ๆ แถวนั้นบ้าง ครั้น พ.ศ. ๒๔๘๗ จึงย้ายไปอยู่เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร จนถึงปีสุดท้ายแห่งชีวิต

ตลอดเวลา ๘ ปี ในวัยชรานี้ ท่านได้เอาธุระอบรมสั่งสอนศิษยานุศิษย์ทางสมถวิปัสสนาเป็นอันมาก ได้มีการเทศนาอบรมจิตใจศิษยานุศิษย์เป็นประจำวัน ศิษย์ผู้ใกล้ชิด ได้บันทึกธรรมเทศนาของท่านไว้และได้รวบรวมพิมพ์ขึ้นเผยแพร่แล้วให้ชื่อว่า **"มุตโตทัย"**

ครั้นมาถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ซึ่งเป็นปีที่ท่านมีอายุย่างขึ้น ๘๐ ปี ท่านเริ่มอาพาธ เป็นไข้ ศิษย์ผู้อยู่ใกล้ชิดก็ได้เอาธุระรักษาพยาบาลไปตามกำลังความสามารถ อาพาธก็สงบไปบ้างเป็นครั้งคราว แต่แล้วก็กำเริบขึ้นอีก เป็นเช่นนี้เรื่อยมาจนจวนออกพรรษา อาพาธก็กำเริบมากขึ้น ข่าวนี้ได้กระจายไปโดยรวดเร็ว พอออกพรรษาศิษยานุศิษย์ผู้อยู่ไกล ต่างก็ทยอยกันเข้ามาปรนนิบัติพยาบาล ได้เชิญหมอแผนปัจจุบันมาตรวจและรักษา แล้วนำมาพักที่เสนาสนะป่าบ้านภู่ อำเภอพรรณานิคม เพื่อสะดวกแก่ผู้รักษา และศิษยานุศิษย์ที่จะมาเยี่ยมพยาบาล อาการอาพาธมีแต่ทรงกับทรุดลงโดยลำดับ

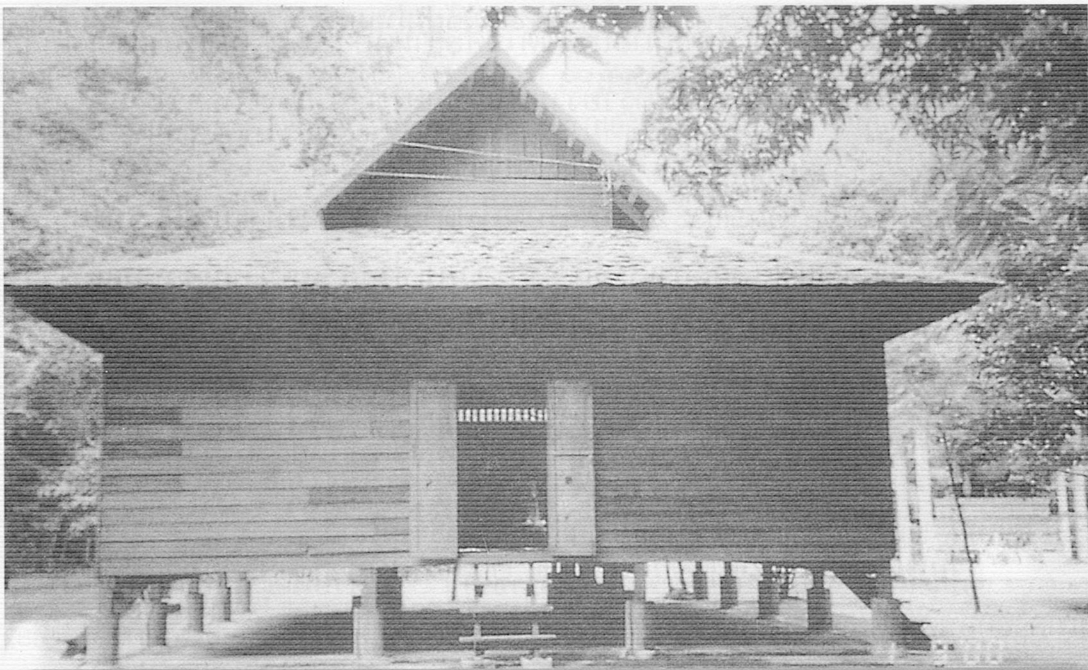
ครั้นเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้นำท่านมาพักที่วัดป่าสุทธาวาส ใกล้เมืองสกลนครโดยพาหนะรถยนต์ มาถึงวัดเวลา ๑๒.๐๐ น. เศษ ครั้นถึงเวลา ๒.๒๓ น. ของวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ศกเดียวกัน ท่านก็ได้ถึงแก่มรณภาพด้วยอาการสงบ ในท่ามกลางศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย มีเจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์เป็นต้น สิริชนมายุของท่านพระอาจารย์ได้ ๘๐ ปี เท่าจำนวนที่ท่านได้กำหนดไว้แต่เดิม

การที่ศิษยานุศิษย์และผู้เคารพนับถือได้นำท่านพระอาจารย์มาที่วัดป่าสุทธาวาสนี้ ก็ให้เป็นไปตามเจตนาเดิมของท่านพระอาจารย์ คือ เมื่อเริ่มป่วยหนัก ท่านแน่ในใจว่า ร่างกายนี้จะต้องเป็นไปตามธรรมดาของเขาแล้ว จึงปรารภกับศิษย์ผู้ใหญ่รูปหนึ่งว่า **"ถ้าตายลง ณ บ้านหนองผือนี้ สัตว์ก็จะต้องตายตามมิใช่น้อย ถ้าตายที่วัดสุทธาวาสก็ค่อยยังชั่ว เพราะมีตลาด"** ดังนี้ นอกจากมีความเมตตาสัตว์ที่จะต้องถูกฆ่าแล้ว คงมุ่งหมายฝากศพแก่ชาวเมืองสกลนครด้วย ข้าพเจ้าอดที่จะภูมิใจแทนชาวเมืองสกลนคร ในการที่ได้รับเกียรติอันสูงนี้ไม่ได้

อุปมาดังชาวมัลลกษัตริย์กรุงกุสินาราราชธานี ได้รับเกียรติจัดการพระบรมศพและถวายพระเพลิงพุทธสรีระฉะนั้น เพราะท่านพระอาจารย์เป็นที่เคารพนับถือของคนมาก ได้เที่ยวไปหลายจังหวัดของประเทศไทย ครั้นถึงวัยชราท่านก็เลือกเอาจังหวัดสกลนครเป็นที่อยู่อันสบาย และทอดทิ้งสรีระกายไว้ประหนึ่งจะให้เห็นว่า เมืองสกลนครเป็นบ้านเกิดเมืองตายของท่านฉะนั้น ในสมัยทำการฌาปนกิจศพของท่านพระอาจารย์นั้น ชาวเมืองสกลนครยังจะมีเกียรติได้ต้อนรับ

เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ ปัจจุบันคือ วัดป่าภูริทัตตถิราวาส (วัดป่าบ้านหนองผือ) อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

ศาลาที่พักอาพาธท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร พ.ศ. ๒๔๙๒
ณ วัดป่ากลางโนนภู่ บ้านกุดก้อม ตำบลไร่ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

ศิษยานุศิษย์ผู้ใหญ่ของท่าน อันมาจากทิศต่าง ๆ มากมายหลายท่านอีกด้วย

ธรรมอันน่าอัศจรรย์ในท่าน อันประจักษ์แก่ศิษยานุศิษย์ที่ไม่ควรลืมก็คือ ในสมัยอาพาธหนักเมื่อยังพูดได้ ท่านได้แสดงธรรมให้ฟังอยู่ตลอดมาไม่มีการสะทกสะท้านต่อมรณภัยแต่ประการใด ยังกล่าวท้าทายศิษย์ทั้งหลายด้วยว่า **"ใครจะสามารถรดน้ำให้ไม้แก่นล่อน[๑] กลับมีใบขึ้นมาอีกได้ ก็ลองดู"**

ในเมื่อศิษย์ขอรักษาพยาบาล แต่เพื่ออนุเคราะห์ ท่านก็ยินยอมให้รักษาพยาบาลไปตามเรื่อง ครั้นเวลาอาพาธหนักถึงที่สุดสังขารร่างกายไม่ยอมให้โอกาสท่านพูดจาได้เลย เพราะเสมหะเฟื่องปิดลำคอ ยากแก่การพูด จึงมิได้รับปัจฉิมโอวาทอันน่าจับใจแต่ประการใด คงเห็นแต่อาการอันแกล้วกล้าในมรณาสันนกาลเท่านั้นเป็นขวัญตา ศิษยานุศิษย์ต่างก็เต็มตื้นไปด้วยปีติปราโมทย์ในอาการนั้น ซึ่งหาได้ไม่ง่ายนัก และต่างก็ปลงธรรมสังเวชในสังขารอันเป็นไปตามธรรมดาของมัน ใคร ๆ ไม่เลือกหน้าเกิดมาแล้ว จะต้องแก่เจ็บตายเหมือนกันหมด ไม่มีใครล่วงพ้นไปได้สักคนเดียว มีแต่อมฤตธรรม คือพระนิพพานเท่านั้นที่พ้นแล้วจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยสิ้นเชิง ผู้บรรลุถึงอมฤตธรรมนั้นแล้ว แม้ต้องทอดทิ้งสรีระไว้อย่างสามัญชนทั้งหลาย ก็คงปรากฏนามว่า **ผู้ไม่ตาย** อยู่นั่นเอง

โบสถ์วัดป่าสุทธาวาส ณ สถานที่ถวายเพลิงศพ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๙๓ ซึ่งต่อมามีการสร้างโบสถ์ขึ้น

---

๑ *แก่นหล้อน (แก่นล่อน) น. ไม้เนื้อแข็งตายยืนต้น เปลือกกร่อนหมด เรียกไม้แก่นหล้อน*

“วิเวกสถาน” ที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้เที่ยวจาริกบำเพ็ญสมณธรรม ภายหลังกลายเป็น “มงคลสถาน” ให้กุลบุตรกุลธิดา ได้ดำเนินรอยตามปฏิปทาของท่าน

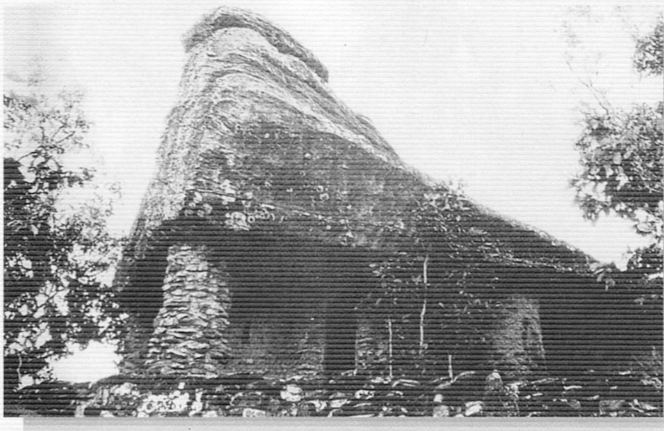
พระธาตุพนม ปูชนียสถานอันศักสิทธิ์ และสำคัญยิ่งในภาคอีสาน บรรจุพระอุรังคธาตุ ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

● ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร และท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร พระบูรพาจารย์ ได้เดินทางธุดงค์มาพักที่พระธาตุพนม ซึ่งขณะนั้นยังรกร้าง เต็มไปด้วยเถาวัลย์ปกคลุมเหลือแต่ยอด ท่านทั้งสองได้เป็นผู้ริเริ่มปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนม จนปัจจุบันกลายเป็นปูชนียสถานสำคัญของประเทศ

พระพุทธรูปบูชา ณ วัดศรีบุญเรือง บ้านคำบง ตำบลสงยาง อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี

● นัยว่า ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้ปรารภสร้างพระพุทธรูปบูชานี้ด้วยองค์ท่านเอง

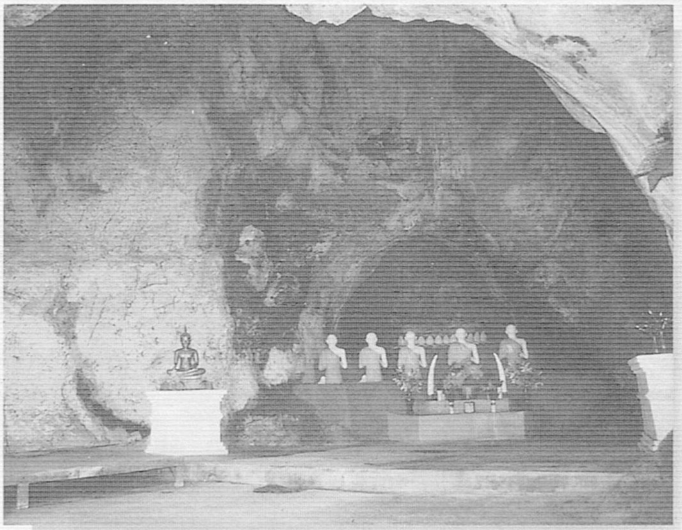
ภูหล่น เทือกเขาใกล้หมู่บ้านคำบง ตำบลสงยาง อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี

● สถานที่บำเพ็ญสมณธรรมอีกแห่งหนึ่งในแดนมาตาปิตุภูมิของท่านพระอาจารย์มั่น ท่านได้ปฏิญญาตนต่อหน้าท่านพระอาจารย์เสาร์ว่า **“ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ผมขอถวายชีวิตนี้ต่อพรหมจรรย์ ขอให้ครูบาอาจารย์เสาร์เป็นพยานด้วย”**

ถ้ำผาบิ้ง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

● ในปีพ.ศ. ๒๔๕๔ ท่านพระอาจารย์มั่น ได้เดินธุดงค์กัมมัฏฐานกลับจากประเทศพม่า มาพบถ้ำผาบิ้ง และได้บำเพ็ญสมณธรรม ณ ที่นี้

ต่อมาภายหลังในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ ท่านได้กลับมาจำพรรษาที่ถ้ำผาบิ้งอีกเป็นครั้งที่สอง

ถ้ำภูผากูด อำเภอคำชะอี จังหวัดนครพนม (ปัจจุบัน คือ จังหวัดมุกดาหาร)

● ปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ท่านพระอาจารย์มั่น ได้ไปจำพรรษากับด้วยท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านพระอาจารย์ที่ท่านเคารพยิ่ง ซึ่งท่านได้ปฏิบัติ "อาจริยวัตร" ตั้งแต่ ล้างบาตร ซักจีวร ตักน้ำ ฯลฯถวายท่านพระอาจารย์เสาร์ทุกอย่างเหมือนพระบวชใหม่ แม้ท่านจะมีอายุพรรษา ๒๐ กว่าแล้ว และ ณ ที่นี้ ท่านได้ถวายความรู้แด่ท่านพระอาจายย์เสาร์ เรื่องที่ท่านพระอาจารย์เสาร์ ปรารถนาความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าด้วย

บ้านดอนปอ (ดงปอ) ตำบลห้วยหลวง อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี

● ปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ท่านได้มาพักปฏิบัติธรรมอยู่ที่บ้านดงปอแห่งนี้ โดยท่านเริ่มอบรมพระภิกษุสามเณรอย่างเด็ดเดี่ยว จริงจัง และมีศิษยานุศิษย์ที่เป็นพระภิกษุสามเณรผู้เคยได้รับรสธรรมะจากท่าน และผู้ที่ได้เคยสดับกิตติศัพท์ ก็ได้ติดตามปฏิบัติกับท่าน ณ ที่นี้

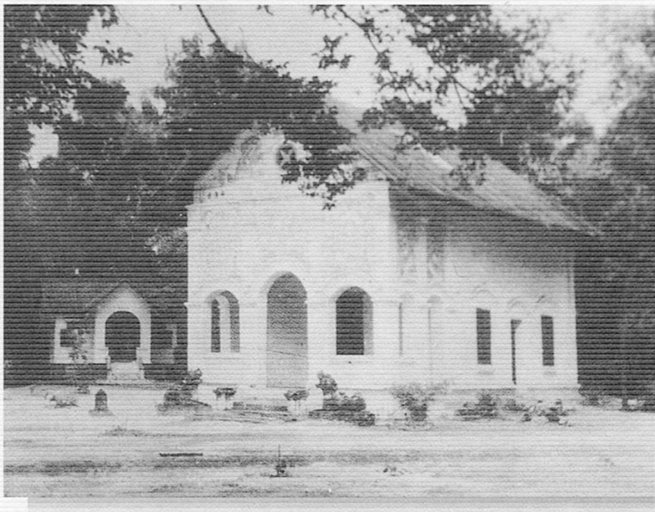
เสนาสนะป่าบ้านค้อ

อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

● ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นปีที่มีพระอาจารย์ต่าง ๆ มาศึกษาอบรมธรรมปฏิบัติกับด้วยท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งภายหลังท่านเหล่านี้ ล้วนเป็นพระอาจารย์ที่สำคัญทั้งสิ้นมี หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม เป็นต้น

อุโบสถหลังเก่าวัดอรัญญวาสี

อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

● ปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ท่านพระอาจารย์มั่นได้มาพักที่เสนาสนะป่าแห่งนี้ ต่อมาได้กลายเป็นวัดป่าอรัญญวาสี อันเป็นสถานที่บำเพ็ญสมณธรรมของพระธุดงคกัมมัฏฐาน มีหลวงปู่สุวรรณ สุจิณฺโณ หลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี เป็นต้น

ปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ท่านได้กลับมาจำพรรษาอีกครั้ง โดยมีท่านพระอาจารย์เสาร์มาจำพรรษาอยู่ใกล้ ๆ กัน ที่วัดพระงาม-ศรีมงคล จังหวัดหนองคาย

***เสนาสนะป่าบ้านห้วยทราย** อำเภอคำชะอี*

จังหวัดนครพนม (ปัจจุบัน คือ จังหวัดมุกดาหาร)

● ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ท่านพระอาจารย์มั่นได้มาจำพรรษาที่บ้านห้วยทราย ท่านได้แก้ความเห็นผิดของชาวบ้าน โดยการแนะนำให้ถึงพระไตรสรณคมน์เป็นประการสำคัญ และท่านได้เริ่มต้นวางระเบียบการบวชตาผ้าขาว ก่อนที่จะทำการบรรพชาอุปสมบท ระเบียบนี้จึงได้มีขึ้นในคณะกัมมัฏฐานจนถึงปัจจุบัน

เสนาสนะป่าบ้านหนองลาด
อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

● ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ท่านพระอาจารย์มั่นได้วางรากฐานการปฏิบัติธรรมให้กับศิษยานุศิษย์ โดยเตือนสติให้พากเพียรอย่างจริงจัง เพื่อผลที่ได้รับนั้นสมจริงตามที่ปฏิบัติ และให้รักษาข้อวัตรปฏิบัติตามแนวทางที่ท่านพระอาจารย์มั่นพาดำเนินมา

วัดป่ามหาชัย บ้านหนองบัวลำภู
อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี (ปัจจุบันคือจังหวัดหนองบัวลำภู)

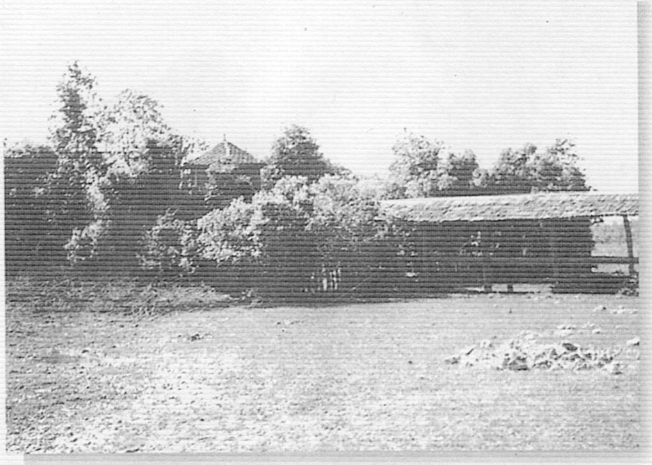
● ปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ท่านพระอาจารย์มั่นได้มาพักจำพรรษา ณ ที่นี้ เพื่ออบรมธรรม-ปฏิบัติ และข้อวัตรปฏิบัติแก่พระภิกษุสามเณรที่เป็นศิษย์ เช่น หลวงปู่กู่ ธมฺมทินฺโน หลวงปู่กว่า สุมโน (เป็นสามเณร)

หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี หลวงปู่ภูมี จิตธมฺโม ซึ่งพักอยู่วัดบ้านเดื่อ ได้เข้ามากราบนมัสการและรับฟังโอวาทธรรมจากท่านเสมอ

กุฏิของท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดป่าสาระวารี อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

● ปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ท่านพระอาจารย์มั่นได้กลับมาจำพรรษาอีกครั้งที่วัดป่าสาระวารี ได้มีพระภิกษุสามเณรเข้ามาศึกษาอบรมธรรม และฝากตัวเป็นศิษย์กับท่านหลายรูปด้วยกัน เช่น หลวงปู่อุ่น ธมฺมธโร หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ หลวงปู่ฝั้น อาจาโร ซึ่งท่านเหล่านี้ได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมตามโอวาทของท่านอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพัน

เสนาสนะป่าบ้านสามผง

อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

● ปี พ.ศ. ๒๔๖๙ หลังออกพรรษาแล้ว ท่านพระอาจารย์เสาร์ และท่านพระอาจารย์มั่นได้เรียกบรรดาศิษยานุศิษย์ทุกองค์ ให้มาประชุมพร้อมกันที่บ้านโนนแดง ณ เสนาสนะป่าบ้านสามผงนี้ ท่านได้วางระเบียบการปฏิบัติเกี่ยวกับการอยู่ป่า การตั้งสำนัก และแนวทางการสั่งสอนปฏิบัติจิตภาวนา เพื่อให้คณะศิษย์นำไปปฏิบัติให้เป็นระเบียบเดียวกัน

บ้านบ่อชะเนง

อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอุบลราชธานี

● ปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ท่านพระอาจารย์มั่นได้พาภิกษุสามเณรมาที่บ้านบ่อชะเนง แล้วปรึกษาหารือกันในอันที่จะเดินทางเข้าเขตตัวเมืองอุบลฯ เพื่อเทศนาสั่งสอนประชาชน

ระหว่างที่ท่านพักอยู่วัดบูรพานั้น ท่านได้พาโยมมารดาจากเมืองอุบลฯ ไปอยู่บ้านบ่อชะเนง ตามที่ท่านตั้งใจไว้

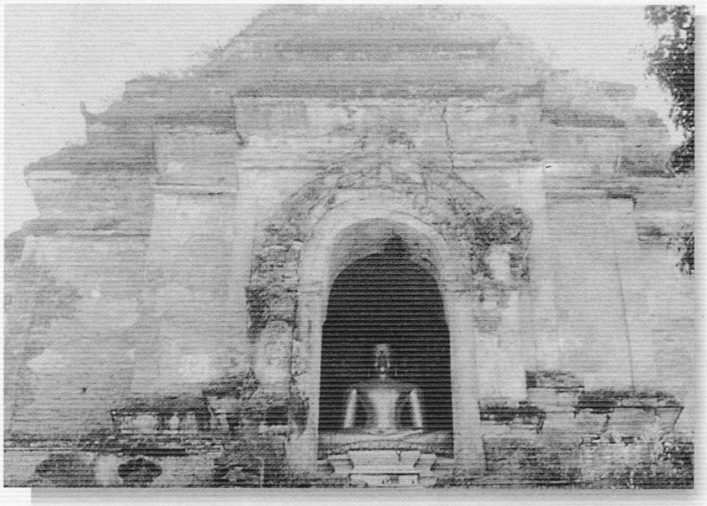
บ้านหนองขอน

อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอุบลราชธานี

● ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นปีที่ท่านพระอาจารย์มั่นเดินทางไปแสดงธรรมโปรดโยมมารดาของท่าน หลังจากนั้นท่านก็ได้มอบหน้าที่การปกครองคณะสงฆ์กัมมัฏฐาน ให้แก่พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม ท่านจึงได้ปลีกตัวของท่านไปทางภาคเหนือ มีจังหวัดเชียงใหม่เป็นต้น

วัดเจดีย์หลวง

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

● ท่านพระอาจารย์มั่น พำนักอยู่วัดเจดีย์หลวงประมาณปี พ.ศ. ๒๔๗๒ - ๒๔๗๓ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูวินัยธร ฐานานุกรม ในท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์

ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวง เพียง ๑ พรรษา พอออกพรรษา ท่านเดินธุดงค์ปฏิบัติกัมมัฏฐานตามป่าเขา ภาคเหนือหลายปี จึงกลับมาภาคอีสาน

วัดโรงธรรมสามัคคี

อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

● ท่านพระอาจารย์มั่น ได้รับกิจนิมนต์จากศรัทธาญาติโยมอำเภอสันกำแพง ท่านได้มาพักอยู่วัดโรงธรรมสามัคคี ประมาณ ๒๐ กว่าวัน ซึ่งท่านมาเพียงลำพังองค์เดียว

วัดดอนมูล *(สันโค้งใหม่)*

อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

● จากนั้นท่านพระอาจารย์มั่นได้เดินธุดงค์ไปยังวัดดอนมูล อำเภอสันกำแพง ซึ่งเดิมเป็นสำนักป่าช้า ต่อมาหลวงปู่คำแสน คุณาลงฺกาโร ซึ่งเป็นศิษย์มหานิกายรูปหนึ่งของท่านพระอาจารย์มั่น ได้มาพักอยู่วัดดอนมูล

วัดป่าดาราภิรมย์ (เสนาสนะป่าแม่ริม)
อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

● ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านได้แวะพักชั่วคราวที่เสนาสนะป่าแม่ริม (ปัจจุบันคือวัดป่าดาราภิรมย์) ซึ่งมีท่านพ่อลี ธมฺมธโร มากราบนมัสการท่านที่นี้ด้วย

ต่อมาหลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม ได้มาพักจำพรรษาอยู่วัดป่าดาราภิรมย์ถึง ๙ ปี

วัดป่าน้ำริน (เสนาสนะป่าห้วยน้ำริน)
อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

● ท่านพระอาจารย์มั่นได้เดินธุดงค์มาพำนักที่เสนาสนะป่าห้วยน้ำริน โดยศิษยานุศิษย์ที่ติดตามรอยบาทท่าน ได้มาพำนักบำเพ็ญภาวนา ณ เสนาสนะป่าห้วยน้ำริน ปัจจุบันคือวัดป่าน้ำริน ซึ่งมีหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม หลวงปู่ชอบ ฐานสโม ได้เคยมาพักจำพรรษา

พระธาตุจอมแตง
อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

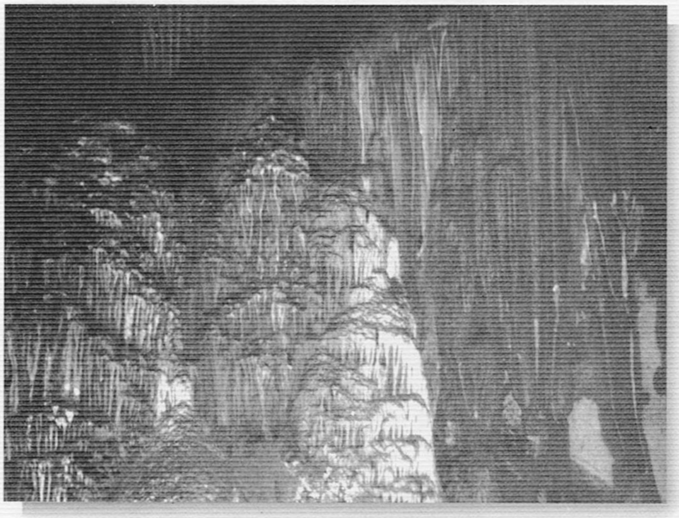
● พระธาตุจอมแตงนี้ท่านพระอาจารย์มั่นได้พำนักอยู่โดยมีศิษย์พระมหานิกายรูปหนึ่งที่คอยดูแลอุปัฏฐากท่าน คือ หลวงปู่คำปัน สุภทฺโท ท่านบอกว่าไม่จำเป็นต้องญัตติใหม่ ซึ่งหลวงปู่คำปัน มีความเคารพท่านมาก และได้ถือแนวทางปฏิบัติตามปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่นตลอดมา

วัดอรัญญวิเวก (บ้านปง)

อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

● *ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นผู้ก่อตั้งสำนักสงฆ์อรัญญวิเวก บ้านปง อำเภอแม่แตง และเป็นเจ้าอาวาสรูปแรกของสำนัก ในพรรษาแรกที่ท่านพำนักอยู่นั้น มีศิษย์ที่มาบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ด้วยคือ ๑ หลวงปู่แหวน ๒ หลวงปู่พร ๓ หลวงปู่พัตร ๔ หลวงปู่วิริช ๕ หลวงปู่บุญ*

ถ้ำเชียงดาว

อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

● *ครั้งที่ท่านพระอาจารย์มั่นมาพักบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ที่ถ้ำเชียงดาวนั้น ท่านได้กล่าวว่า "ครั้งแรก ๆ เราก็พักอยู่ตีนเขาและบำเพ็ญสมณธรรม ต่อไปก็ขยับมาอยู่ที่ปากถ้ำ" ตรงปากถ้ำนั้นมีก้อนหินใหญ่ ท่านใช้ก้อนหินนั้นเป็นที่นั่งสมาธิ มีความรู้สึกว่าอยู่ในโลกอีกโลกหนึ่ง มิใช่โลกนี้ ไม่ว่าจะเดินหรือนั่ง*

ป่าเมี่ยง *อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่*

● *ท่านพระอาจารย์มั่นได้กล่าวว่า "สำหรับอำเภอพร้าวนี้มีภูมิทำเลเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรทางใจ" ท่านได้แนะนำชาวบ้านแสดงตนเป็นพุทธมามกะ และสอนให้เข้าใจในหลักเหตุผลแห่งความจริง โดยท่านสอนเน้นถึงว่า* ***"คุณธรรมนั้นมีความสำคัญยิ่งนัก"***

วัดดอกคำ *อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่*

● *ภายในถ้ำวัดดอกคำ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งท่านพระอาจารย์มั่นได้เคยมาพักบำเพ็ญสมณธรรมหลายครั้ง และเคยมาจำพรรษาที่วัดดอกคำ ๒ พรรษา*

วัดป่าอาจารย์มั่น *(ภูริทัตโต) บ้านแม่กอย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่*

● บริเวณทางเดินจงกรมและที่ตั้งกุฏิท่านพระอาจารย์มั่น (หลังรูปปั้นท่านพระอาจารย์มั่น) ที่วัดป่าอาจารย์มั่น บ้านแม่กอย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

บ้านทุ่งบวกข้าว *ตำบลแม่ปั๋ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่*

● *ในท้องที่อำเภอพร้าวนี้ มีที่วิเวกเหมาะสมกับการบำเพ็ญภาวนา มีพระอาจารย์ที่เป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นจากภาคอีสานได้เดินทางมาพบท่านที่จังหวัดเชียงใหม่ คือศิษย์ต้องการพบท่านเพื่อจะได้ศึกษาธรรมให้สูงยิ่งขึ้น ส่วนท่านต้องการพบศิษย์เพื่อจะแก้ไขปรับปรุงแนวทางปฏิบัติและคำสอนให้มีความบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น*

เขามูเซอ *บ้านปู่พญา จังหวัดเชียงใหม่*

● ปี พ.ศ. ๒๔๗๙ ท่านพระอาจารย์มั่นได้มาพักจำพรรษาที่บ้านมูเซอ (บ้านปู่พญา) โดยมีหลวงปู่เทสก์ เทสรํสี ได้ติดตามมาพักจำพรรษากับด้วยท่านพระอาจารย์มั่น และในปีนี้ท่านได้พยากรณ์อายุของององค์ท่านเองอย่างถูกต้องด้วย

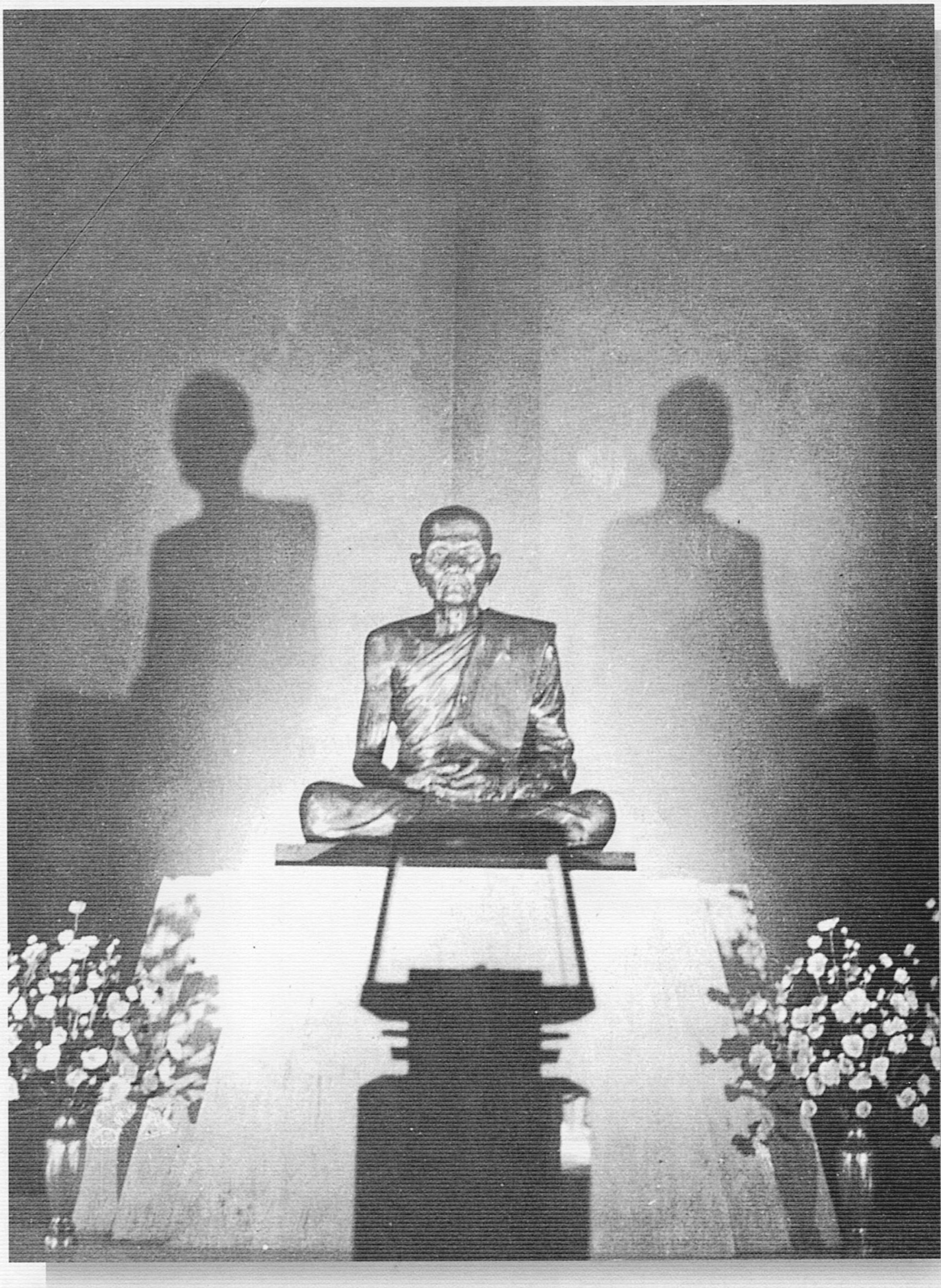
พระธาตุจอมแจ้ง
อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

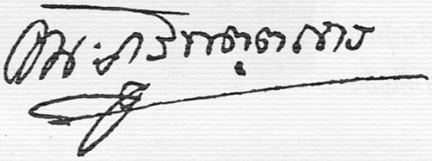
● ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ท่านพระอาจารย์มั่นได้ชักชวนชาวบ้านซ่อมเจดีย์พระธาตุจอมแจ้งนี้ มีศิษย์ที่ได้ติดตามมาจำพรรษาอยู่ด้วยคือ หลวงปู่พรหม หลวงปู่ขาว หลวงปู่หนู หลวงปู่คำ และพระมหาทองสุก

กุฏิท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

● ท่านพระอาจารย์มั่น ได้พำนักอยู่ ณ วัดป่าบ้านหนองผือติดต่อกันถึง ๕ พรรษาสุดท้ายแห่งปัจฉิมวัยของท่าน ก่อนที่ท่านจะละสังขาร และเป็นสถานที่ซึ่งท่านได้อบรมสั่งสอนศิษยานุศิษย์ในธรรมปฏิบัติ จนได้มีครูบาอาจารย์องค์สำคัญ ๆ ที่เป็นศิษย์ท่านจำนวนมาก จึงนับเป็นมงคลสถานที่สำคัญยิ่ง

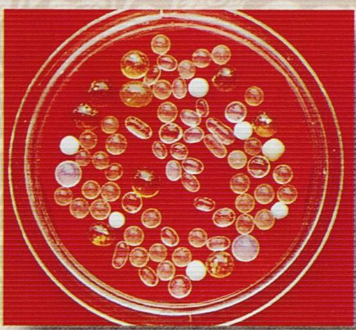
พระอัฐิธาตุท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

พระอัฐิธาตุท่านพระอาจารย์มั่น

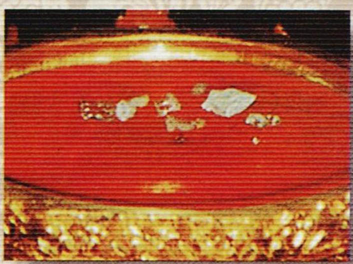
พระอัฐิธาตุท่านพระอาจารย์มั่น
ที่วัดป่าบ้านหนองผือ
อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

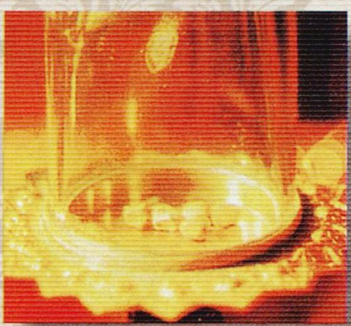
พระอัฐิธาตุท่านพระอาจารย์มั่น

พระอัฐิธาตุท่านพระอาจารย์มั่น
ที่วัดเจดีย์หลวง จ.เชียงใหม่

พระอัฐิธาตุท่านพระอาจารย์มั่น
ที่วัดป่าบ้านหนองผือ จ.สกลนคร

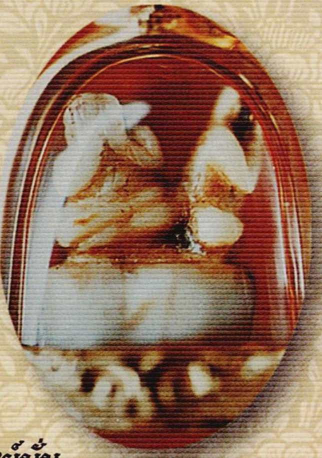
พระอัฐิธาตุท่านพระอาจารย์มั่น
ที่วัดป่าสาลวัน จ.นครราชสีมา

พระอัฐิธาตุท่านพระอาจารย์มั่นที่พิพิธภัณฑ์ วัดป่าสุทธาวาส จ.สกลนคร

พระอัฐิธาตุท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

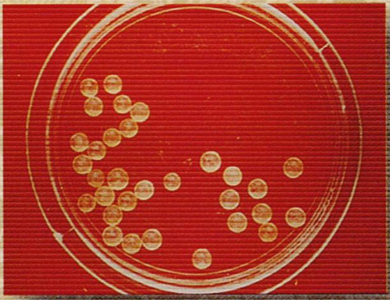

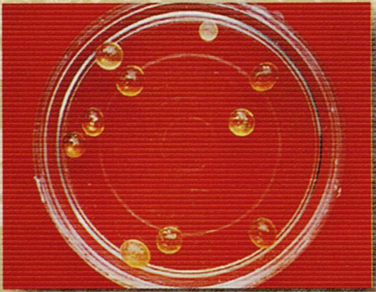

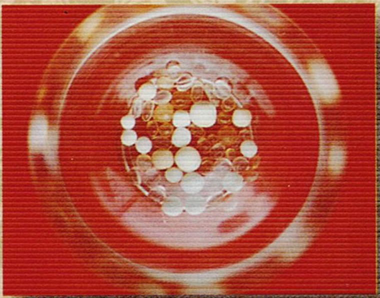
ทันตธาตุ
ท่านพระอาจารย์มั่น

พระอัฐิธาตุในลักษณะต่าง ๆ ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

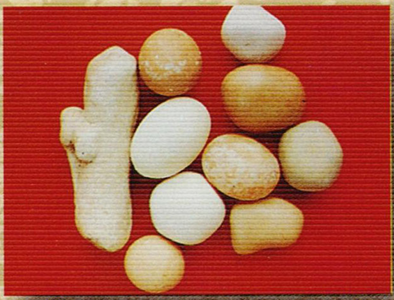

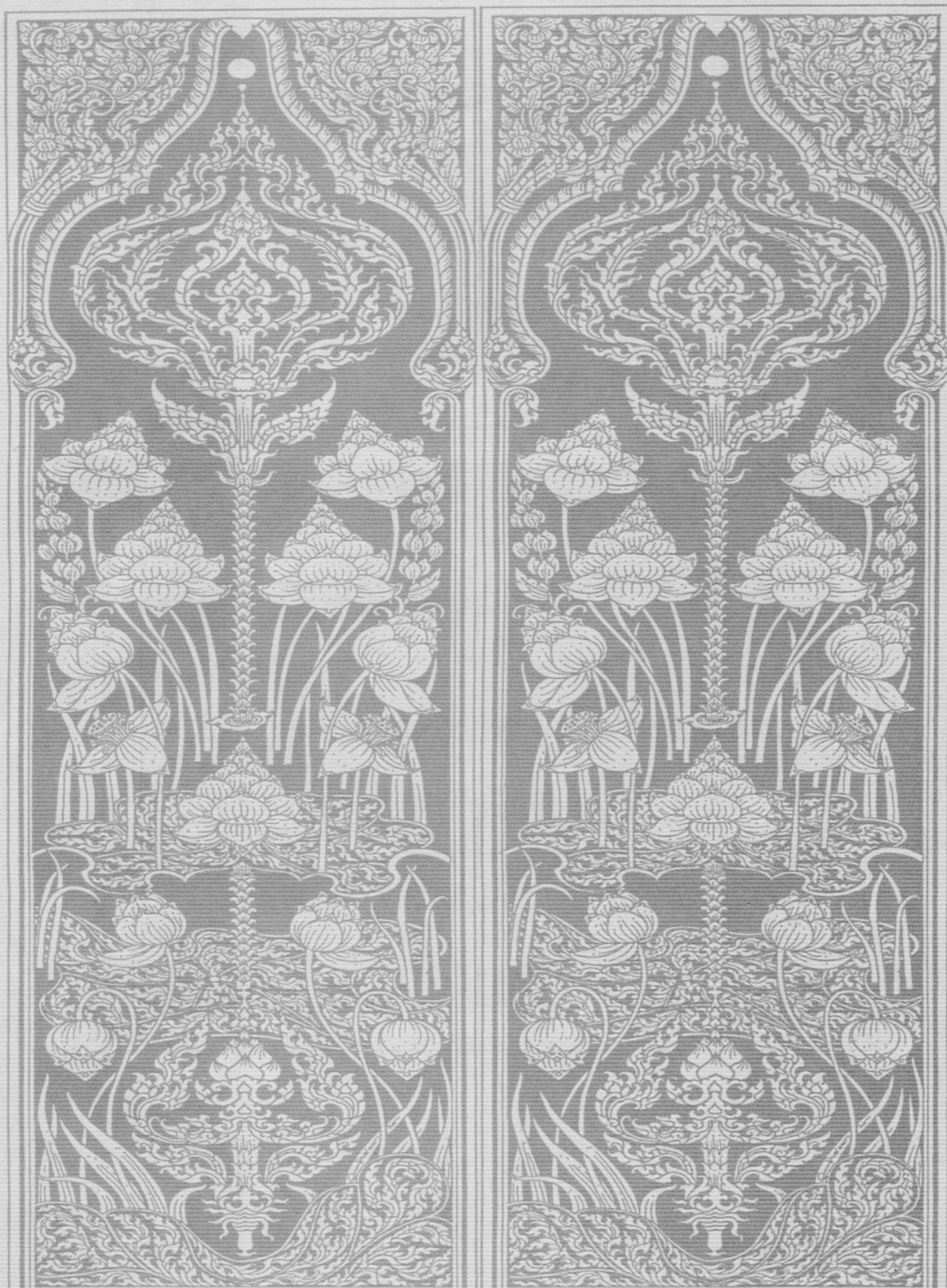

ตอนที่ ๒

น้อมกตัญญูกตเวทิตาคุณครบรอบ ๕๐ ปี
วันคล้ายวันมรณภาพ
ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ฌายี ตปติ อาทิจฺโจ

“ฌาน แผดเผาเหมือนดวงอาทิตย์ ฉะนั้น”

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

พระปรมาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ

"บูรพาจารย์" หมายถึง อาจารย์ผู้เกิดก่อนเรา ผู้บวชก่อนเรา ท่านทำประโยชน์ก่อนเรา หรือท่านผู้สั่งสอนเรามาก่อน จึงได้ชื่อว่า ***"พระบูรพาจารย์"***

เพื่อเทิดทูนสักการะแสดงความกตัญญูกตเวทิตาคุณแด่ "พระบูรพาจารย์" คณะศิษยานุศิษย์ผู้จัดทำหนังสือ "บูรพาจารย์" เล่มนี้ จึงกราบขออนุญาตนำพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณ ***พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน)*** ซึ่งมี จำนวน ๓ กัณฑ์ ที่ท่านแสดงในงานวันน้อมรำลึกครบรอบ ๕๐ ปี แห่งวันคล้ายวันมรณภาพท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร พร้อมกับงานทำบุญทอดผ้าป่าช่วยชาติ โดยโครงการหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ณ วัดป่าบ้านหนองผือ เมื่อวันที่ ๑๓-๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ ที่ผ่านมา ซึ่งเนื้อหาสาระเป็นธรรม-ปฏิบัติอันเกี่ยวเนื่องด้วย หลวงตามหาบัว เมื่อครั้งพักปฏิบัติธรรมฝากเป็นฝากตายอุปัฏฐากใกล้ชิดต่อท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ฐานะลูกศิษย์กับอาจารย์ ดังคำกล่าวตอนหนึ่งของหลวงตาว่า ***"ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นผู้หนึ่งในบรรดาปัจฉิมสาวกของพระพุทธองค์ ท่านเป็นผู้อาจหาญ ชาญชัยทางข้อวัตรปฏิบัติเครื่องดำเนิน ไม่ยอมลดหย่อนผ่อนคลายไปตามอำนาจฝ่ายต่ำตลอดมา"*** ดังนี้

ในขณะเมื่อหลวงตามหาบัวมาอยู่วัดป่าบ้านหนองผือท่านกล่าวว่า "เราเองก็เหมือนเป็นผู้ใหญ่คนหนึ่งอย่างลับ ๆ ทั้งที่ไม่แสดงตัว" จากคำกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า แม้นหลวงตาท่านจะอยู่ในฐานะเป็นพระผู้ใหญ่กลาย ๆ ซึ่งคอยควบคุมดูแลหมู่คณะภายในวัด แต่ท่านก็ไม่เคยลดละการสมาทานธุดงควัตรอันเกี่ยวกับอาหาร การฉัน จนบางครั้งพ่อแม่ครูอาจารย์หลวงปู่มั่นสงสารเมตตาใส่บาตรท่าน ดังท่านเล่าว่า "บทเวลาท่านจะใส่บาตร" ท่านหลวงปู่มั่นพูดว่า "ท่านมหาขอใส่บาตรหน่อย ๆ ศรัทธามาสาย ๆ" เหล่านี้ทำให้มองเห็นปฏิปทาข้อวัตรปฏิบัติเกื้อกูลต่อกันและกันเป็นอุบายส่งเสริมการปฏิบัติให้มีความเจริญก้าวหน้าในธรรมไม่ประมาท จนได้กลายมาเป็น ***"พระบูรพาจารย์"*** ให้พุทธศาสนิกชนผู้เกิดสุดท้ายภายหลังได้เคารพสักการะ และบูชากราบไหว้ในกาลต่อมา

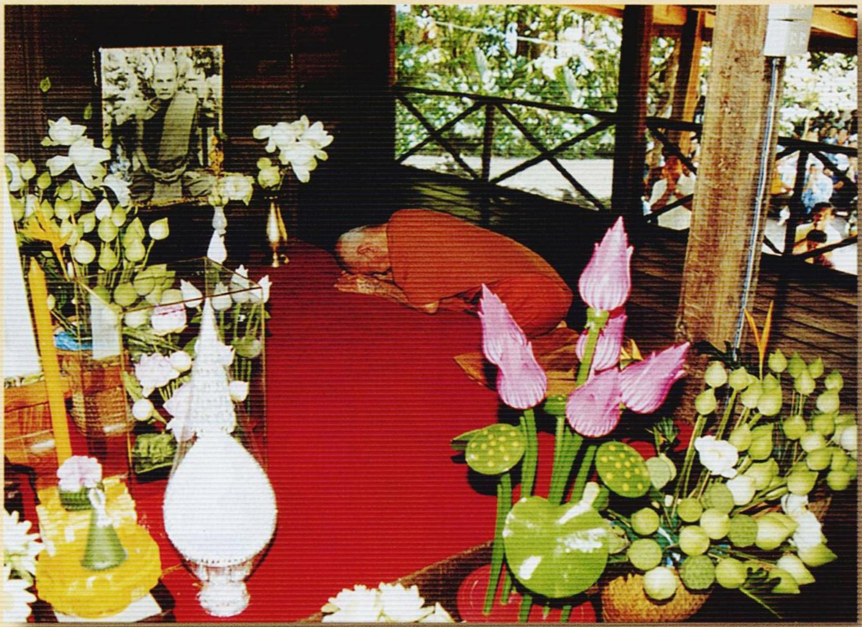
สำหรับหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ท่านจำพรรษา ณ วัดป่าบ้านหนองผือถึง ๖ พรรษา หลังจากถวายเพลิงศพพ่อแม่ครูอาจารย์หลวงปู่มั่นที่วัดป่าสุทธาวาสแล้ว ก็ย้อนกลับมาจำพรรษาที่วัดป่าบ้านหนองผืออีก ในช่วงที่ชาวบ้านหนองผือขาดที่พึ่งทางใจ ด้วยสาเหตุระลึกถึงความมีน้ำใจของชาวบ้านหนองผือ ที่ได้เคยอุปัฏฐากท่านและภิกษุสามเณรในยุคท่านพระอาจารย์มั่น ดังความหมายคำกล่าวของท่านว่า ***"เห็นบุญคุณของชาวบ้านหนองผือ เปรียบเสมือนเป็น บ้านพ่อบ้านแม่ ไม่เคยลืม"***

ฉะนั้น จึงได้กราบอาราธนานำพระธรรมเทศนาของหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ขึ้นเป็นหลักในการจัดพิมพ์ตอนที่สองของหนังสือบูรพาจารย์เล่มนี้ หากเป็นการควรมิควรประการใดแล้วแต่พ่อแม่ครูอาจารย์จะพิจารณา เพราะการจัดทำในครั้งนี้มีแต่ความเคารพเทิดทูนเหนือเศียรเกล้าแต่ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์นั้นอาจมีได้

พระอธิการพยุง ชวนปญฺโญ
เจ้าอาวาสวัดป่าภูริทัตตถิราวาส (วัดป่าบ้านหนองผือ)

"น้อมกตัญญูกตเวทิตาคุณ พ่อแม่ครูบาอาจารย์"
ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺตเถร

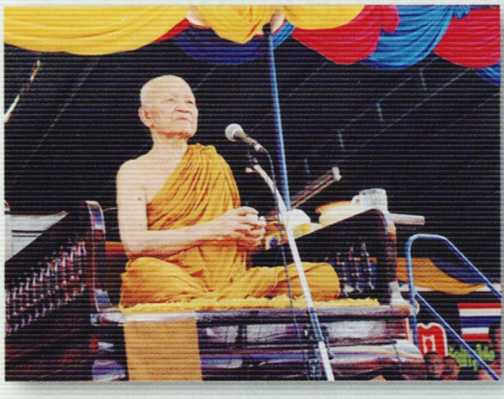

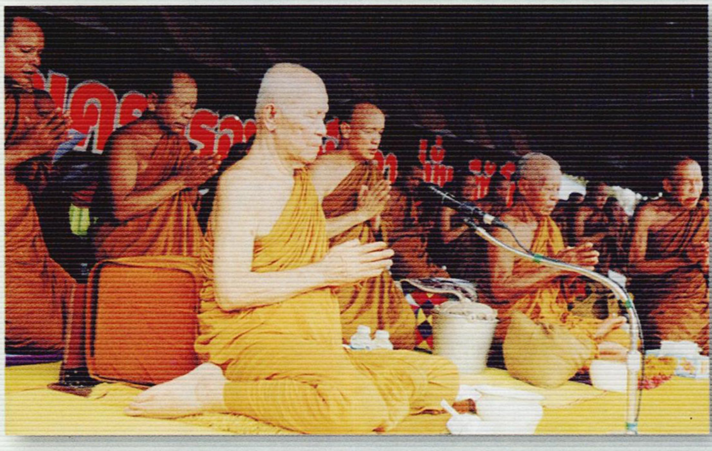
" ผมไปอยู่ที่ไหน ถ้าไม่ได้กราบท่านอาจารย์มั่นแล้ว นอนไม่ได้ อยู่ที่ไหนก็เหมือนกัน แม้ที่สุดจะเดินจงกรมก็ต้องหันหน้าไปไหว้ท่านเสียก่อน ถ้ามีรูปท่านเป็นที่หมายของสมมุติก็กราบไหว้รูปท่าน หากไม่มีอะไรเลย ก็เอาคุณธรรมของท่านประกอบเรื่องของสมมุติน้อมนมัสการไป พระคุณของท่านไม่มีวันจืดจาง ประหนึ่งว่าท่านไม่ได้ล่วงลับไป ธรรมชาติอันหนึ่งเป็นอย่างนั้นเหมือนกับดูเราตลอดเวลา "

จากหนังสือ พ่อแม่ครูอาจารย์ หน้า ๑๖๔

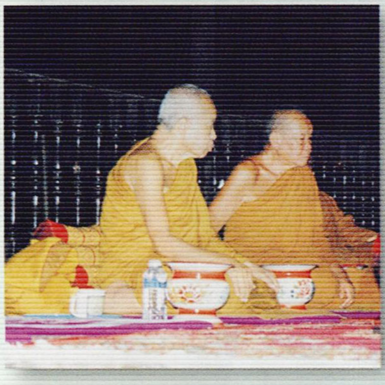
วันน้อมกตัญญูกตเวทิตาคุณ
ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

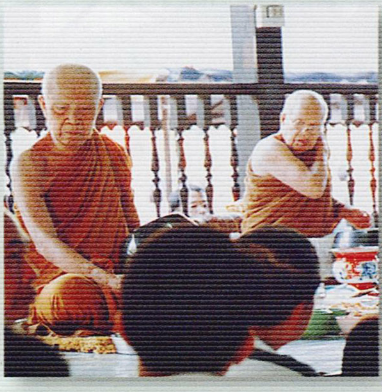

ครูบาอาจารย์ที่เป็นศิษยานุศิษย์สายพระกัมมัฏฐานจากทั่วสารทิศได้มาน้อมบูชาคุณ "พระบูรพาจารย์" ในวันครบรอบปีที่ ๕๐ วันคล้ายวันมรณภาพท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร พร้อมทั้งจัดงานผ้าป่าช่วยชาติขึ้นเมื่อวันที่ ๑๔ พ.ย. ๒๕๔๒

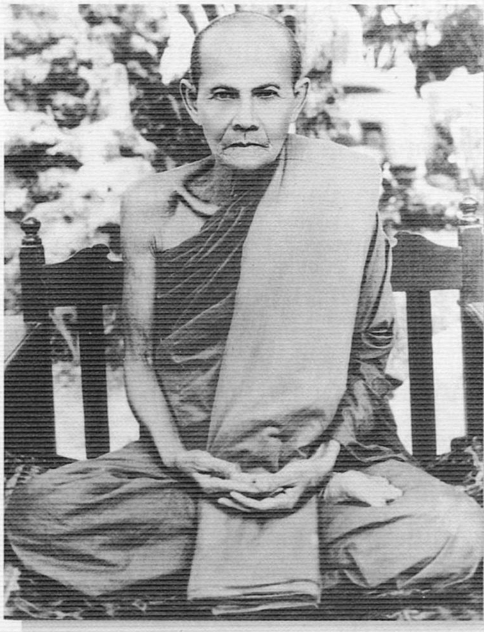

น้อมกตัญญูกตเวทิตาคุณ ครบรอบ ๕๐ ปี
วันคล้ายวันมรณภาพท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ผลงานของท่านพระอาจารย์มั่น

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

"หลวงปู่ท่านทำเป็นแบบฉบับ" เป็นเนื้อเป็นหนังของศาสนาของพระของเณรจริง ๆ คือพอฉันจังหันเสร็จแล้วนี้ พระเณรจะรีบล้างบาตรอะไร ๆ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ขนบริขารไปที่พักของตน แล้วหายเงียบหมด วัดนี้เหมือนไม่มีพระ คือไปอยู่ในป่ากันทั้งนั้น สำหรับท่านเองท่านก็ชอบสงัด ท่านไม่ชอบให้ใครยุ่งท่าน จะไปหาท่านได้ตามเวลาเท่านั้น นอกนั้นไปไม่ได้ เช่น ตอนบ่ายสองโมงท่านออกมา ก็มีพระเณรทยอยไปหาท่านบ้างเล็กน้อยสององค์สามองค์ แล้วก็ตอนหลังปัดกวาดสรงน้ำเรียบร้อยแล้ว ก็ขึ้นหาท่านได้อีกระยะหนึ่ง พอค่ำจากนั้นแล้วท่านก็ลงเดินจงกรมของท่าน พระเณรก็ทำหน้าที่ของตัว ด้วยการเดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนาเป็นประจำ นี่พื้นฐานของวัดนี้ที่ท่านครองวัดอยู่ เป็นอย่างนั้นตลอดมา

การเดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนานี้ถือเป็นกิจเป็นการเป็นงานของพระ เป็นเนื้อเป็นหนังชีวิตจิตใจของพระอย่างแท้จริง ไม่มีงานอื่นใดเข้ามายุ่งได้เลย แต่ก่อนแขกคนญาติโยมไม่มี เพราะทางจากนี้ไปพรรณานิคม ไม่มีรถมีรา ต้องบุกป่าฝ่าดงไป ถ้าไปทางตัดทางลัดนี้ก็ขึ้นภูเขาลงทางนั้น

ถ้าไปทางอ้อมก็ไปทางล้อทางเกวียน ๖๐๐ เส้น ถ้าไปทางลัด ก็ขึ้นเขาแล้วลงทางโน้น อันนี้ประมาณ ๕๐๐ เส้น การไปมาหาสู่สำหรับวัดนี้จึงไม่ค่อยมี ไม่มีใครกล้ามาแหละ นอกจากพระท่านมาโดยเฉพาะ ๆ การภาวนาของพระจึงสะดวกตลอดทั้งวันทั้งคืนเลย

ท่านเองก็รับพระเป็นระยะเท่านั้นเอง ไม่มากกว่านั้น มีเท่านั้น ถ้าวันไหนประชุม ก็รวมกันไปประชุมที่กุฏิท่าน แน่นไปหมดละ เวลาประชุมท่านไม่ได้ลงมาประชุมที่ศาลา นอกจากวันอุโบสถที่พระทั้งหลายมาจากที่ต่าง ๆ มารวมกันทำอุโบสถ ประมาณ ๕๐-๖๐ องค์ ลงอุโบสถ ท่านก็ให้โอวาทตอนนั้นมีจำนวนมากพอสมควร แต่ปกติวัดนี้จะมีประมาณ ๓๕-๓๖ องค์ ไม่ให้มากกว่านั้น หากจะมีจรมาก็มีชั่วระยะสองสามวันเท่านั้น ปกติที่พระเณรอยู่เป็นพื้นในวัดนี้ก็ประมาณ ๓๕-๓๖ องค์ นี่ก็ถือว่ามากที่สุดแล้วสำหรับวัดนี้ และสำหรับหลวงปู่มั่นซึ่งท่านไม่ชอบพระเณรมาก นั่นนับว่าท่านรับมากที่สุด

การทำความเพียรนี้ตลอดเวลา ไม่มีงานอื่นใดเข้ามาแทรกเลย ทำเลป่านี้เป็นที่ทำงานของพระที่เดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนา หมดในป่านี้มีแต่ทางจงกรมเพราะป่ากว้าง ใครจะไปทำที่ไหนทำได้ทั้งนั้น ลึก ๆ เป็นดงไปหมด ส่วนที่นี่เป็นที่รวม บริเวณวัดก็ไม่กว้างนัก ที่กวาดโล่งเอาไว้ไม่กว้างนัก แต่ที่ทำเลของพระภาวนานั้นมีทั่วไปในป่าในดง สะดวกสบายทุกอย่างเลย นี่พื้นเพที่ท่านพาทำมาท่านทำอย่างนั้น

เวลามาพบมาคุยกันนี้ไม่มีเรื่องการบ้านการเมือง การซื้อการขาย เรื่องหญิง เรื่องชาย คำว่าเรื่องโลกนั้นไม่มีเลย ฟังแต่ว่าไม่มีเลย จะมีแต่เรื่องอรรถเรื่องธรรมล้วน ๆ ร้อยเปอร์เซนต์ ๆ ตลอด เวลาคุยกันมีแต่เรื่องอรรถเรื่องธรรมล้วน ๆ แม้พระท่านคุยกันสนทนากันตามที่ต่าง ๆ ในวัดนี้ก็เป็นแบบเดียวกันหมด ไม่มีเรื่องโลกเรื่องสงสารเข้ามาเจือปนเลย สงัดทั้งกลางวันกลางคืนวัดนี้ตลอด

เวลามาเล่าภาวนาให้ท่านฟัง องค์นี้รู้อย่างนี้ องค์นั้นเห็นอย่างนั้น จากจิตตภาวนาของท่าน มันเป็นเครื่องปลุกใจกันเป็นลำดับลำดา เพราะผลงานจากการภาวนา มีความรู้ความเห็นแปลกต่างกัน ใครมาเล่าถวายท่านแล้วท่านก็ชี้แจงให้ทราบ และผู้มาคอยฟังก็ได้รับประโยชน์ทั่วถึงกันอย่างนี้ตลอดมา นี่เรียกว่าศาสนาแท้ ผู้บำเพ็ญธรรมเพื่อมรรคเพื่อผลโดยแท้ ท่านบำเพ็ญท่านสนทนากันอย่างนั้น พูดกันคำไหนมีแต่เรื่องอรรถเรื่องธรรมเรื่องมรรคเรื่องผลเรื่องสมาธิเรื่องปัญญา ไม่มีเรื่องอื่นเข้ามาแฝงเลย เพราะเหตุไร ก็เพราะศาสนานี้เป็นแหล่งแห่งมหาสมบัติอันใหญ่โตและเลิศเลอยิ่งกว่าสมบัติใดในโลก

ในโลกเขามีสมบัติต่าง ๆ ที่ต่างคนต่างวิ่งเต้นขวนขวายคุ้ยเขี่ยขุดค้นหามาในสมบัติประเภทใดก็ได้มาตามสมบัติที่มีอยู่นั้น ๆ ทีนี้ธรรมสมบัติก็เหมือนกัน ใครคุ้ยเขี่ยขุดค้นหาธรรมสมบัติได้ประเภทใดมา ก็สามารถที่จะนำมาพูดมาสนทนาซึ่งกันและกันได้เช่นเดียวกับทางโลกเขา **เพราะฉะนั้น เวลาท่านคุยกันจึงมีแต่เรื่องธรรมล้วน ๆ เป็นเครื่องปลุกใจกันได้ดี นี่ละครั้งพุทธกาลท่านดำเนินมาอย่างนั้น พระพุทธเจ้าทรงพาดำเนิน บรรดาพระสงฆ์สาวกทั้งหลายก็ดำเนินมาอย่างนั้น** ที่มาเป็นสรณะ ของพวกเรานี้ล้วนแล้วตั้งแต่ท่านดำเนินมาอย่างนั้น ได้มรรคได้ผลเป็นที่พอพระทัย และพอใจแล้ว นำธรรมอันล้ำเลิศนั้นมาสั่งสอนสัตว์โลกเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ นั่นพื้นเพท่านดำเนินมาอย่างนั้น

ครั้นต่อมากิเลสมันหนามันแน่นเข้าทุกวัน ผู้ที่จะพาบุกเบิกคือครูอาจารย์ก็ร่อยหรอลงไป ๆ กิเลสก็นับวันหนาแน่นขึ้นทุกวัน ๆ มันก็เปลี่ยนแปลงความรู้ความเห็นความประพฤติหน้าที่การงานของพระของเณรไปทางกิเลสเสียมากกว่าที่จะเป็นทางธรรม สุดท้ายก็เลยเป็นเรื่องของกิเลสทำงานทั้งในวัดในบ้านไม่แปลกต่างกันเลย พระพูดก็พูดแบบโยม โยมพูดก็พูดแบบโลก มันก็ไปด้วยกัน โลกต่อโลกด้วยกัน พระก็ไม่สนใจกับอรรถกับธรรม ไม่สนใจในหน้าที่การงานอันใดให้สมกับเพศของตน เลยไปแย่งเอางานของฆราวาส งานของกิเลสเข้ามาสวมใส่ตัวเอง มันก็มามัดคอตัวเองเอามาเผาหัวใจตัวเองไปเสีย...

...เวลานี้ศาสนาเปลี่ยนแปลงไปมากทีเดียว เช่นอย่างพระก่อสร้าง พระพุทธเจ้าเป็นผู้สั่งสอนเสียเอง คือสั่งสอนพระที่จะออกไปปฏิบัติจิตตภาวนา ให้ไปหาที่สงัด ให้เสาะแสวงหาครูหาอาจารย์ที่เป็นที่แน่นอนต่อทางมรรคทางผล หาที่สงบสงัดเป็นที่กำจัดกิเลส บอกสถานที่ใดมีการก่อการสร้างอย่าไป นั่นฟังซิ สถานที่ใดมีการก่อการสร้างท่านห้ามไม่ให้ไป จะสร้างความยุ่งเหยิงวุ่นวายขึ้นมา แล้วกลายเป็นการสั่งสมกิเลสกับงานประเภทนั้น ๆ ไม่ใช่การสะสางกิเลส แน่ะท่านสอนว่าอย่างนั้น พระพุทธเจ้าสอนวิธีการตลอด ผู้ที่ชำระกิเลสความยุ่งเหยิงวุ่นวาย อย่าหาความยุ่งเหยิงจากภายนอก จากงานนั้นงานนี้เข้ามาก่อกวนตัวเอง แน่ะท่านก็สอนไว้ นี่ละพระพุทธเจ้าท่านสอน

หลวงปู่มั่น พ่อแม่ครูอาจารย์มั่นเรานี้ ท่านปฏิบัติแบบคงเส้นคงวาหนาแน่น ตามตำรับตำราจริง ๆ หาที่ต้องติไม่ได้เลย เรียกว่าปฏิบัติแบบสมบูรณ์แบบตามตำรับตำรา ไม่มีที่ตำหนิเรื่อยมาจนกระทั่งวันท่านมรณภาพ นี่เป็นคติตัวอย่างแก่บรรดาลูกศิษย์ลูกหาทั้งหลายได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นท่านถึงประสิทธิ์ประสาทอรรถธรรมให้แก่ลูกศิษย์ จนกลายเป็นลูกศิษย์มีครู บรรดาลูกศิษย์ของหลวงปู่มั่นที่เป็นครูเป็นอาจารย์ แนะนำสั่งสอนประชาชน เราอยากจะว่าทั่วประเทศไทยออกจากหลวงปู่มั่นทั้งนั้น เป็นลูกศิษย์หลวงปู่มั่นมาโดยลำดับ

อาจารย์องค์นั้น ๆ ที่ปรากฏชื่อลือนาม มักจะมีแต่ลูกศิษย์ของหลวงปู่มั่นเราทั้งนั้น คือสอนเป็นหลักเป็นเกณฑ์เป็นอรรถเป็นธรรมจริง ๆ เป็นที่ตายใจได้ ไม่ได้สอนแบบลูบ ๆ คลำ ๆ ขลังในสิ่งนั้น ขลังในสิ่งนี้ อย่างนี้ไม่มีในหลวงปู่มั่นและลูกศิษย์ของท่านผู้มีธรรมเป็นหลักใจ สอนตรงอรรถตรงธรรมไปโดยลำดับ และมีจำนวนมากทั่วประเทศไทยของเรา

คืออย่างพระกัมมัฏฐานนี่ มีอยู่ทุกภาค.. กัมมัฏฐานในประเทศไทยมีอยู่ทุกภาคที่เป็นลูกศิษย์หลวงปู่มั่นประสิทธิ์ประสาทให้ แม้จะไม่เป็นลูกของท่านจริง ๆ ที่อยู่กับท่าน แต่ก็เป็นหลานคือได้รับจากครูจากอาจารย์ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของท่านมาก่อนแล้ว ก็ประสิทธิ์ประสาทธรรมะให้แล้วก็เป็นครูเป็นอาจารย์ต่อไป สั่งสอนญาติโยมในที่ต่าง ๆ มีจำนวนมาก นี่ละเป็นผลงานของหลวงปู่มั่นเรา เป็นผลงานที่กว้างขวางมาก ลูกศิษย์ลูกหาองค์ไหนอยู่ที่ใด ถามแล้วมีแต่ลูกศิษย์หลวงปู่มั่น ๆ ไม่ค่อยล่อแหลม มักจะมีหลักมีเกณฑ์อยู่เสมอ ไม่ได้สอนแบบออกนอกลู่นอกทางขลังไปในที่ต่าง ๆ อย่างนี้ไม่ค่อยมีลูกศิษย์ของท่านอาจารย์มั่นจริง ๆ ไม่ค่อยมี สอนไปตามอรรถตามธรรมล้วน ๆ ท่านสอนอย่างนี้

ท่านมาอยู่ที่นี่ พระเณรก็หลั่งไหลเข้ามาศึกษาอบรมกับท่านไม่ได้ขาดเลย เต็มอยู่ในวัดนี้เต็มตลอด อย่างครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่ปรากฏชื่อลือนามมาจนกระทั่งทุกวันนี้ เราอยากจะพูดว่าร้อยทั้งร้อยมีแต่ลูกศิษย์หลวงปู่มั่นทั้งนั้น ที่ร่ำลืออยู่ทุกวันนี้นะ แม้ท่านจะล่วงไปแล้วคุณงามความดีท่านไม่ล่วงไป ก็เหมือนอย่างหลวงปู่มั่นเรานี่ท่านล่วงไปแล้ว คุณงามความดีของท่านที่ครอบเมืองไทยเราอยู่เวลานี้ ไม่ได้จืดจางไปไหน ครูบาอาจารย์ทั้งหลายซึ่งเป็นลูกศิษย์ท่านก็เหมือนกันอย่างนั้น ส่วนมากมีแต่ลูกศิษย์หลวงปู่มั่นทั้งนั้น นี่ละผลงานของท่านเห็นอย่างนี้

แล้วได้ลูกศิษย์เพียงองค์หนึ่ง ๆ เป็นครูเป็นอาจารย์สอนคนนี้จำนวนมากขนาดไหน **นี่ผลงานของท่าน เราจะเอาเงินหมื่นเงินแสนเงินล้านมาซื้อไม่ได้นะ ครูบาอาจารย์แต่ละองค์ ๆ ที่ประพฤติตัวมีหลักมีเกณฑ์จนกลายเป็นเพชรน้ำหนึ่งขึ้นมาอย่างนี้ เอาคุณค่าของโลกชนิดไหนมาเทียบไม่ได้เลย นั่นละจึงเรียกว่าผลงานของท่านกว้างขวางมาก**

ท่านมาอยู่นี้เป็นเวลา ๕ ปี ที่มาอยู่หนองผือเรานี้ ๕ ปี พระเณรไม่ขาด หลั่งไหลเข้ามาเรื่อยจนจะรับไม่หวาดไม่ไหว ออกไปอยู่ตามบริเวณต่าง ๆ แถวใกล้เคียงนี้มีเยอะ หมู่บ้านใด ๆ แถวนี้มีหมดพระกัมมัฏฐาน เพราะฉะนั้นวันอุโบสถจึงมาจำนวนมาก **ท่านลงอุโบสถปาฏิโมกข์ตอนบ่ายโมง** พอฉันเสร็จแล้วต่างองค์ก็ต่างมาจากสถานที่ต่าง ๆ ได้เวลาแล้วก็ขึ้นประชุม ลงอุโบสถแล้วท่านก็ให้โอวาทสอนตลอดมา

เราทั้งหลายมาทำความระลึกถึงบุญถึงคุณท่าน ก็ขอให้นำเอาโอวาทของท่านไปปฏิบัติตัวให้มีขอบเขตมีหลักมีเกณฑ์ อย่าพากันฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมเกินเนื้อเกินตัว เวลานี้ เมืองไทยเรารู้สึกจะเป็นเมืองเห่อเหิม เมืองฟุ้งเฟ้อ เมืองไม่มีหลักเกณฑ์ รู้สึกจะมารวมอยู่ที่เมืองไทยเรา...

"ผลงานท่านพระอาจารย์มั่น"
จากพระธรรมเทศนา ของ หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน
ณ วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

ความกตัญญูของชาวหนองผือ

วัดป่าหนองผือนี้ ขอเผดียงให้พี่น้องทั้งหลายทราบ วัดป่าหนองผือนี้เป็นวัดสำคัญมาก เราไม่ลืมเลย ฝังลึกมาก หลวงตานี้ไม่เหมือนใคร ไม่ว่าเชื่อทางดีทางชั่ว ถ้าลงได้เชื่อแล้วถอนไม่ขึ้น ถ้าเชื่อว่าคนนี้เป็นคนชั่วด้วยเหตุผลเต็มเหนี่ยวแล้วถอนไม่ขึ้น เขาจะเป็นเทวดาอินทร์พรหมมาจากไหนมาประกาศตน เราก็ไม่เชื่อ ถ้าลงเชื่อด้วยเหตุผล เต็มหัวใจแล้วว่าคนนี้เป็นคนชั่ว เขาจะมาแสดงตนเอาเทวบุตรเทวดาอินทร์พรหมมาเป็นพยาน ประกาศตนว่าเขาเป็นคนดีอย่างนี้ เราก็ไม่ถอน นี่เรียกว่า **ความเชื่ออย่างฝังลึก...**

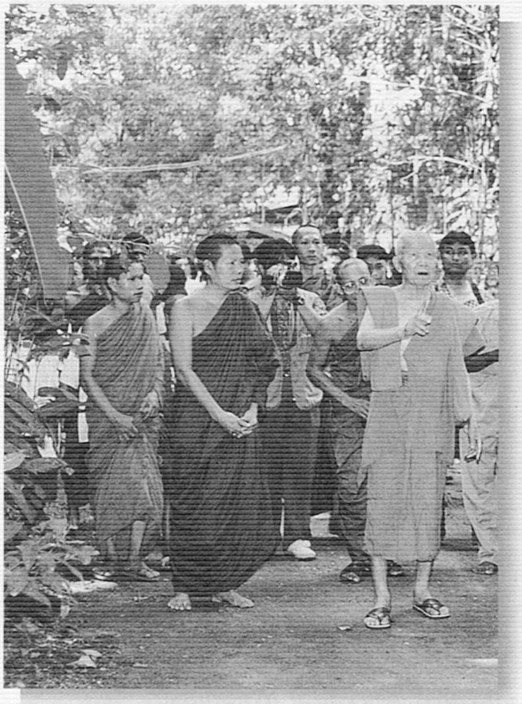

ชาวบ้านหนองผือน้อมสักการะบูชารำลึกพระคุณท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
ในคืนวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

...นี่เรียกว่าถ้าลงได้เชื่อ ไม่ว่าเชื่อฝ่ายดี ไม่ว่าเชื่อฝ่ายชั่ว จะฝังด้วยกันถอนไม่ขึ้นเลย แต่ก่อนที่จะลงนั้นต้องพร้อมด้วยเหตุผลว่า คนนี้ดีจริงหรือไม่จริง ด้วยเหตุผลกลไกพร้อมแล้ว ยอมรับว่าชั่วจริง ๆ เขาจะเอาเทวดาอินทร์พรหมมาอ้างมาแก้คดีเรื่องราวต่าง ๆ กลับให้เขาเป็นคนดีคืนมาตามเดิมอย่างนี้ เป็นไปไม่ได้สำหรับหัวใจหลวงตา นี่เป็นคนชั่ว ทีนี้เป็นคนดีก็เหมือนกัน เมื่อคนนี้เขาว่าเป็นคนดี ใครจะมาประกาศประจานหน้าเขามากน้อยเพียงไรก็แบบเดียวกัน คือเอาเทวดาอินทร์พรหมมาช่วยประกาศว่า คนนี้เขาเป็นคนชั่วอย่างนี้ ก็เป็นไปไม่ได้ ไม่ยอมถอนเลย เหมือนกันเรียกว่า **มีน้ำหนักเท่ากัน**

ทีนี้ก็ย้อนมาถึงบ้านหนองผือเรา นี่ละ ที่ว่าอย่างถึงใจนะ บ้านหนองผือเรานี้ พ่อแม่ครูอาจารย์มาอยู่ที่นี่ **บรรดาพี่น้องชาวหนองผือนี้หัวใจเป็นธรรมทั้งแท่ง ๆ** ตั้งแต่ลูกเล็กเด็กแดงถึงผู้ใหญ่สุดในหมู่บ้าน แล้วบ้านนี้แต่ก่อนมีจำนวนครัวเรือน ๗๐ หลังคาเรือน แล้วพระหลั่งไหลเข้ามาในวัดหนองผือนี้จำนวนมากน้อยเพียงไร แต่ก่อนไม่มีตลาด การไปมาหาสู่กันแทบจะว่าไม่มี พี่น้องชาวหนองผือนี้ขวนขวายด้วยน้ำพักน้ำแรง ไม่ได้คำนึงถึงความทุกข์ความจน เลี้ยงพระมาทั้งวัด ๆ มีจำนวนมากน้อยเลี้ยงมาได้ตลอดเลย

นี่ที่เราถึงใจ เลี้ยงมาตลอด หมดเป็นหมด ยังเป็นยัง ไม่คำนึงถึงความทุกข์จน ทั้ง ๆ ที่ตลาดตเลที่จะหาซื้อขายอะไรมาทำบุญให้ทานไม่มี ขวนขวายด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนทั้งบ้านเลย พอว่าอะไรอย่างนี้หนองผือจะพร้อมกันทั้งบ้าน ๆ เลย ช่วยผึง ๆ เลยตลอดมา ดูตลอดมาจนฝังใจ คือดูมาอย่างนี้จนฝังใจ ๆ ด้วยความดีของพี่น้องชาวหนองผือเราเป็นมาตลอดอย่างนี้

หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโนและเจ้าอาวาส วัดป่าบ้านหนองผือ

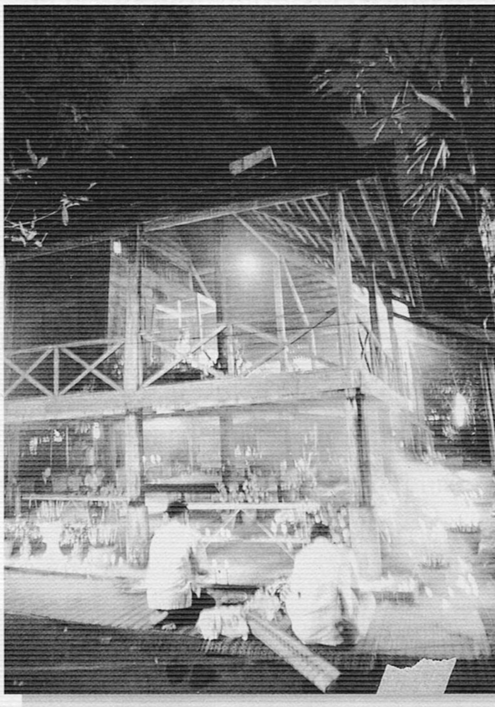
จึงประกาศให้พี่น้องทั้งหลายทราบว่า เหตุการณ์ที่ตั้งขึ้นที่หนองผือนี้ก็เพราะน้ำใจของพี่น้องชาวหนองผือเราเป็นคนดีมาดั้งเดิม **ระลึกถึงชาติ ระลึกถึงบุญถึงคุณของครูบาอาจารย์ที่มาให้เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรอยู่นี้ แล้วก็ตอบแทนบุญคุณของท่านตลอดมา** คราวนี้ได้ตั้งขึ้นพร้อมกันทั้งบ้านเลย ตั้งเป็นงานครบรอบ ๕๐ ปี ของหลวงปู่มั่นที่มรณภาพจากไป นี่แสดงความกตัญญูกตเวที รู้บุญรู้คุณแล้วก็ตอบแทนคุณท่านด้วยความถึงใจกันทั้งบ้านทีเดียว นอกจากนั้นยังประกาศให้พี่น้องทั้งหลาย ได้มาร่วมบุญกุศล ก็อาศัยพี่น้องชาวหนองผือเป็นต้นเหตุ ที่พี่น้องอยากจะพูดว่าเกือบทั่วประเทศไทยที่เข้ามาเกี่ยวข้องนี้ รากฐานอันใหญ่โตก็ขึ้นจากพี่น้องบ้านหนองผือเรานั่นเองเป็นต้นเหตุ สร้างความดีไว้แล้วก็ตั้งงานนี้ขึ้นมา ก็ได้เชื้อเชิญพี่น้องทั้งหลายได้มาร่วมบุญร่วมกุศลกับหลวงปู่มั่นทั่วหน้ากัน ได้มากได้น้อยก็เป็นรากฐานสำคัญออกจากพี่น้องชาวหนองผือที่สื่อสารติดต่อประชาชนทั้งหลายนี่ตลอดมาอย่างนี้ เพราะฉะนั้นเราถึงได้ประกาศคุณธรรมประจำใจของพี่น้องชาวหนองผืออันนี้อันหนึ่ง

พอหลวงปู่มั่นจากไป ท่านเหล่านี้ก็อย่างว่า เหมือนพ่อแม่ล้มหายตายจากไป ร้องห่มร้องไห้ ตลอดถึงเด็ก เห็นพ่อแม่ ร้องไห้ก็ร้องไห้ตาม นี่ก็เพราะความเทิดทูนบุญคุณ เพราะความอาลัย เพราะความรัก ความเคารพเลื่อมใส แสดงกันทั่วหน้าในหนองผือ เวลาหามหลวงปู่มั่นผ่านไปในหมู่บ้าน ยืนกันเป็นแถวทั้งบ้านเลย บ้านหนองผือเรายืนกันเป็นแถวร้องห่มร้องไห้ เป็นแถว

ไปเลย เราก็เดินตามไปเห็นอยู่ต่อหน้าต่อตา

เราก็สลดสังเวช น้ำตาเราก็ซึมภายในเหมือนกัน เพราะสงสารพี่น้องชาวหนองผือเราที่ได้อุปถัมภ์อุปัฏฐากด้วยศรัทธา ทุ่มกำลังทุกสิ่งทุกอย่างลง แล้วคราวนี้ร่มโพธิ์ร่มไทรจะไปตายจากแล้ว แล้วท่านเหล่านี้มีน้ำใจยังไงก็ต้องมีความเสียอกเสียใจ เราก็เห็นใจของท่านเหล่านี้ น้ำตาเรามันก็ซึมภายใน ท่านเหล่านี้ซึมภายนอก ใครนั่งอยู่ที่ไหนน้ำตาซึมไหล ร้องห่มร้องไห้ตามสายทาง เราไม่ลืมนะ นี้คือคุณค่าแห่งพี่น้องชาวหนองผือเรา

ทีนี้เวลาไปแล้ว เรากลับมานี้ เราก็คิดว่าคราวนี้จะไปเปลี่ยนบรรยากาศสักหน่อย ก็ไปอำเภอวาริชภูมิ จะไปจำพรรษาที่นั่น ตกลงใจแล้ว ไปกับท่านเพ็งนี้แหละ สององค์จะไปจำพรรษาที่อำเภอวาริชภูมิ ถ้ำทางบ้านตาดภูวง ขึ้นบนถ้ำแล้ว ไปดูเรียบร้อยแล้ว ปลงใจจะจำพรรษาเพราะจวนวันแล้ว ทีนี้ก็พอดีมีโยมบ้านหนองกุงเขาเคยไปมาหาสู่ที่บ้านหนองผืออยู่เสมอ เขาไปเล่าให้ฟัง เขาก็เล่าธรรมดาเขาไม่ได้นิมนต์เราแหละ เขาเล่าถึงสภาพบ้านหนองผือ ว่า โอ๊ย น่าสงสารทางพี่น้องบ้านหนองผือเรา ตั้งแต่ก่อนพระนี่เหลืองอร่ามเต็มวัด ผู้คนขวักไขว่วิ่งไปวิ่งมาเกี่ยวข้องกับวัด แล้วไปเมื่อสองสามวันนี้ ดูสภาพหนองผือเหมือนวัดร้าง พระเณรก็ไม่ค่อยมี มีพระอยู่สององค์สามองค์เท่านั้น เป็นเหมือนวัดร้าง น่าสงสารพี่น้องชาวหนองผือเหลือเกินพอพูดเท่านั้น เราไม่เคยตอบสักคำเดียว เขาไปเล่าให้ฟัง สะดุดใจกึ๊กทันทีเลย อันนี้พูดจริง ๆ เราก็ถอดออกมาจากหัวใจ เราพูดด้วยความถึงใจกับพี่น้องชาวหนองผือในทางความดี สะดุดใจกึ๊กทันทีเลย **โถ บ้านหนองผือนี้เป็นบ้านที่มีคุณมากที่สุด พระเณรมาเท่าไรมากน้อยบ้านหนองผือไม่เคยเหลือกำลังที่จะเลี้ยงดู เลี้ยงตลอดทั่วถึงกันหมดตลอดมา** ทีนี้เวลานี้วัดหนองผือบ้านหนองผือ กลายเป็นวัดร้างบ้านร้างยังไง ตัดสินใจในเดี๋ยวนั้นเลยไม่พูดนะ เขาเล่าให้ฟังจบแล้วเขาก็ไป ไม่ตอบสักคำเลยนะ พอตื่นเช้าฉันเสร็จแล้วเตรียมของ ไป.. เพ็งจัดการ คือระลึกถึงบุญถึงคุณของพี่น้องชาวหนองผือว่ามีบุญมีคุณมากขนาดไหน เวลาครูบาอาจารย์จากไปแล้วกลายเป็นวัดร้างเปล่า ๆ นี้มันฟังไม่ได้ ว่างั้นเลย เราสลดสังเวช เราบอกท่านเพ็ง เตรียมของเดี๋ยวนี้เพ็ง จะพาไปหนองผือ ไปจำพรรษาหนองผือ ว่างั้นเลยนะ เตรียมในเช้าวันหลังออกเดินทางเลย กึ๊กเข้ามาถึงที่นี่วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๘ เราไม่ได้ลืมนะ มาถึงที่นี่เดินทางมาจากวาริชภูมิค้างคืนหนึ่งก็มาถึงที่นี่ พอมาถึงที่นี่ วันขึ้น ๘ ค่ำ เพราะวันขึ้น ๑๕ ค่ำนั้น จะรวมกันเข้าพรรษาแล้ว

อาจริยบูชา แด่พ่อแม่ครูอาจารย์มั่น

ก็ยังเหลืออีก ๖–๗ วัน พอเราเข้ามาที่นี่ บรรดาพระเณรก็ทราบ ทางอำเภอพรรณานิคมที่อยู่แถวนั้นก็รุมกันเข้ามา ปีนั้นจำพรรษาตั้ง ๒๗–๒๘ องค์ หนาแน่นอบอุ่น

นี่ละที่เรากลับมาจำพรรษานี้โดยไม่ได้คาดได้คิด ก็เพราะอำนาจแห่งคุณงามความดีของพี่น้องชาวหนองผือเรา เราจึงถอนไม่ขึ้นว่างั้นเลย ตายก็ตายไปเฉย ๆ จะให้ถอนจากความเห็นบุญเห็นคุณของพี่น้องชาวหนองผือนี้ เรียกว่าเราถอนไม่ได้ ตายก็ตายไปด้วยกันเลย นี่ละอำนาจแห่งพี่น้องชาวหนองผือที่ทำคุณงามความดีไว้ พวกเราทั้งหลายจึงต่างคนต่างมาทำบุญให้ทานกับหลวงปู่มั่น ซึ่งเป็นพระอรหันต์ในสมัยปัจจุบัน ใครยังไม่เคยเห็นพระอรหันต์ ให้ดูเอา ดูเต็มหน้า

กิเลสตีตลาดเต็มบ้านเต็มเมืองไม่เห็นตื่นตัวบ้างเลยว่าโทษของมันเป็นยังไง โทษของกิเลสนี้มันทำลายโลกมาได้ขนาดไหนมากมายเพียงไร **เฉพาะอย่างยิ่งเวลานี้ เมืองไทยของเรากำลังจะล่มจมก็เพราะโทษของกิเลสมันทำลาย ธรรมไม่เคยทำลายผู้ใด** เมื่อเป็นเช่นนั้นยกคุณค่า**อันเลิศเลอของหลวงปู่มั่นที่ท่านอุตส่าห์พยายามบำเพ็ญมาตั้งแต่วันเริ่มบวช ปฏิบัติกัมมัฏฐานตลอดมาจนกระทั่งวาระสุดท้าย ธรรมะทั้งหมดเปิดให้โลกได้ฟังทั่วถึงกัน เฉพาะอย่างยิ่งบรรดาลูกศิษย์ลูกหาที่เป็นเพชรน้ำหนึ่ง ๆ มีจำนวนมากเท่าไร ท่านได้สร้างไว้มากน้อยเพียงไร** แล้วทำไมจะพูดไม่ได้ ก็ท่านเป็นอย่างนั้น...

กิเลสเป็นยังไงเราก็รู้ไม่เห็นสะเทือนใจกันบ้าง พอจะเห็นโทษของมันแล้ว ผลักดันมันออกไป เห็นว่ามันเป็นข้าศึก แต่ทำไมพูดถึงว่าท่านอาจารย์มั่นเป็นพระอรหันต์จึงจะเป็นข้าศึกต่อโลก ถ้าไม่ใช่โลกเรานี้เป็นโลกนรกอเวจีแล้วต้องยอมรับความจริงเพราะ พระพุทธเจ้าเป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ขึ้นมาเป็นศาสดาองค์เอก สอนโลกให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขมาสามแดนโลกธาตุ กามโลก รูปโลก อรูปโลก พระพุทธเจ้าสอนหมดเลย นี้คือธรรม ที่มีคุณค่าต่อโลกมานมนาน แล้วก็สอนสัตว์ทั้งหลายจนกระทั่งเป็นสาวกอรหันต์ เป็น **สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** แก่พวกเราทั้งหลายมากระทั่งทุกวันนี้จากศาสดาองค์เอก

พระภิกษุ-สามเณร วัดป่าบ้านหนองผือ ฉันจังหัน ที่ศาลาใหญ่

แล้วหลวงปู่มั่นก็ปฏิบัติองค์ท่านมาตลอด ตั้งแต่วันอุปสมบท มีความมุ่งมั่นต่อแดนพ้นทุกข์โดยถ่ายเดียว การปฏิบัติไม่มีใครจะสมบุกสมบันได้รับความทุกข์ความลำบากแสนสาหัสมากยิ่งกว่าหลวงปู่มั่น เวลาท่านเล่าปฏิปทาของท่านในเวลาที่ท่านบำเพ็ญอยู่ตามป่าตามเขา เราฟังแล้วหันหน้าเข้าฝา คือสงสารท่าน ท่านได้รับความทุกข์ความลำบากมากที่สุด การบำเพ็ญอยู่สถานที่ใด ๆ ลำบากลำบนขนาดไหนท่านเล่าให้ฟัง จนกระทั่งถึงแดนอัศจรรย์แห่งธรรมท่านก็บอก

แต่เราก็รู้สึกว่ามันบกพร่องไปเสีย เพราะตื่นเต้นกับความหลุดพ้นของท่าน **ในขณะที่จิตของท่านหลุดพ้นจากความเกิดแก่เจ็บตาย กลายเป็นพระอรหันต์ขึ้นมาล้วน ๆ ในเวลานั้นเราตื่นเต้นมาก ท่านบอกว่าเป็นขึ้นที่ต้นไม้ต้นเดียวที่จังหวัดเชียงใหม่ เวลาเป็นนั้นเป็นอยู่ต้นไม้ต้นเดียว ร่มหนา กลางวันก็อยู่ได้กลางคืนก็อยู่ได้ ท่านมาบำเพ็ญอยู่กับต้นไม้ต้นนั้นเป็นประจำ คืนวันนั้นดึกสงัดพิจารณาถึงเรื่องกิเลสตัณหาอาสวะ ก็ได้มาขาดสะบั้นลงในคืนวันนั้น ประหนึ่งว่าฟ้าดินถล่ม นี่ท่านเล่าให้ฟัง** เราก็เกิดความอัศจรรย์เลยลืมเสียว่าต้นไม้ต้นนั้นชื่อว่ายังไง จนกระทั่งทุกวันนี้จำชื่อต้นไม้ไม่ได้ เลยจำตั้งแต่ความอัศจรรย์ที่แสดงขึ้นกับจิตของท่านในคืนวันนั้น เวลาดึกสงัด นี่ละเป็นยังไงท่านพูด นี้คือธรรมของจริงพูด...

...วันนี้ได้พูดเหล่านี้ให้พี่น้องทั้งหลายทราบ นี่ละหลวงปู่มั่นคือพระอรหันต์องค์หนึ่งก็คืออย่างนี้แหละ ตามร่องรอยท่านมาท่านดำเนินยังไง จนกระทั่งถึงที่สุดวิมุตติถึงขนาดที่ว่าไม้ต้นเดียว หลุดพ้นในต้นไม้ต้นเดียว เวลาดึกสงัด ท่านเล่าให้ฟังเราฟังอย่างถึงใจเลย นี่ละแดนพ้นทุกข์

ธรรมของพระพุทธเจ้านี้เรียกว่า อกาลิโก มีการให้ผลอยู่เสมอต้นเสมอปลายตลอดมา ถ้ายังมีผู้ขวนขวายเสาะแสวงหาธรรมสร้างคุณงามความดีอยู่ตราบใด คุณงามความดีจะเกิดเป็นผลแก่ผู้บำเพ็ญตลอดมาและตลอดไป เช่นเดียวกับกิเลสมันก็เป็นอกาลิโกเหมือนกัน คือไม่มีกาลสถานที่เวล่ำเวลา ทำให้เกิดกิเลสเมื่อไรเกิดได้เมื่อนั้น ๆ ทีนี้เราทำให้เกิดศีลเกิดธรรมภายในใจเราเมื่อไรก็เกิดได้เมื่อนั้น ๆ จึงเรียกว่า อกาลิโก เสมอต้นเสมอปลายเหมือนกันทั้งด้านธรรมและด้านกิเลส นี่ละธรรมวิเศษ

พระกัมมัฏฐานทั่วทุกสารทิศมาร่วมในงาน ๕๐ ปี วันคล้ายวันมรณภาพท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

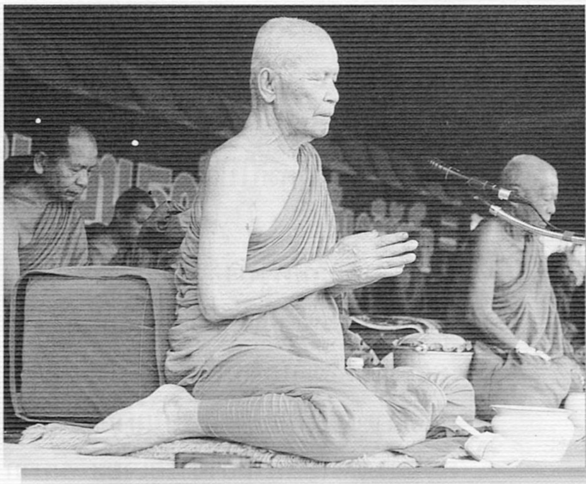
หลวงปู่มั่นท่านทรงธรรมอันเลิศเลอมานาน ตั้งแต่สมัยอยู่เชียงใหม่โน้น จนกระทั่งมาบัดนี้ มาสั่งสอนสัตว์โลกทั้งหลาย วาระสุดท้ายก็มาอยู่ทางภาคอีสาน ครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่ปรากฏชื่อลือนามซึ่งเป็นเพชรน้ำหนึ่งเวลานี้ มีอยู่จำนวนมาก ที่เราจะพอระบุชื่อได้บ้าง นี่หมายถึงเพชรน้ำหนึ่ง เพชรน้ำหนึ่งก็ได้แก่พระอรหันต์ที่สำเร็จมรรคผลนิพพานจากการได้ยินได้ฟังจากหลวงปู่ท่าน แล้วก็มาปฏิบัติจนได้ผลเป็นที่พึงพอใจขึ้นมากลายเป็นเพชรน้ำหนึ่งให้พวกเราทั้งหลายได้กราบไหว้บูชาอยู่เวลานี้

ผลงานของหลวงปู่มั่นมีกว้างขวางขนาดไหน บรรดาลูกศิษย์ลูกหากระจายไปทั่วประเทศไทยถามแล้วมีแต่สายหลวงปู่มั่น ๆ ถึงจะไม่ใช่เป็นขั้นลูกของท่านก็เป็นขั้นหลานของท่าน ขั้นลูกของท่านหมายถึงผู้ที่ได้อยู่ได้เห็นได้ยินได้ฟังโอวาทจากท่านอย่างแท้จริง นั้นเรียกว่าลูกของท่าน หลานของท่านคือว่า เมื่อครูบาอาจารย์เหล่านี้ได้สำเร็จเป็นผลเป็นประโยชน์แก่ตัวแล้ว ก็แนะนำสั่งสอนลูกศิษย์ลูกหาต่อไป กลายเป็นหลานเป็นเหลนไปเรื่อย ๆ แตกแขนงทั่วประเทศไทย นี่คือผลงานของหลวงปู่มั่นที่แสดงเอาไว้แก่พี่น้องทั้งหลายได้ทราบ

จึงสมเกียรติท่านแล้วคราวนี้ที่พี่น้องทั้งหลายทั่วประเทศไทยได้มากราบไหว้บูชา แสดงกตัญญูกตเวทิตาต่อท่านโดยการบำเพ็ญกุศลครั้งนี้ โดยยกท่านเป็นมหาคุณ ในการที่จะสร้างกุศลครั้งนี้ เพื่ออุทิศแก่ชาติไทยของเรา คือรายได้ทั้งหมดนี้จะรวมเข้าสู่ชาติไทยของเรา คือคลังหลวง ของประเทศ โดยอาศัยมหาคุณของหลวงปู่มั่นเป็นรากฐานอุ้มชู พวกเราทั้งหลายได้บริจาคทานมากน้อย แล้วก็จะได้เอาสมบัติจำนวนเหล่านี้มีทองคำ ดอลลาร์ เงินสด แล้วหมุนเข้าสู่คลังหลวงทั้งนั้นทีเดียว นี่ก็คือมหาคุณของท่านในวาระสุดท้าย ที่พวกเราทั้งหลายได้บำเพ็ญกุศลครบรอบ ๕๐ ปี ในวันมรณภาพของท่าน นี่ก็คือมหาคุณของท่านที่เราทั้งหลายได้ตอบแทนด้วยความสมใจด้วยความเคารพเลื่อมใส

น้อมรำลึกถึงพระคุณท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ณ วัดป่าบ้านหนองผือ

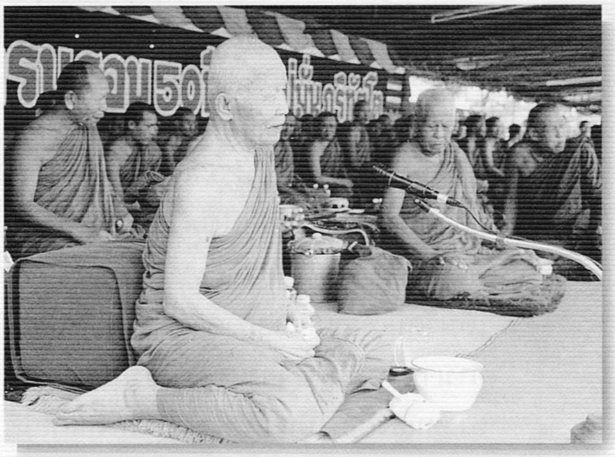
หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน เป็นประธานฝ่ายบรรพชิต ในงานน้อมกตัญญูกตเวทิตาคุณ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ครบรอบ ๕๐ ปี วันคล้ายวันมรณภาพ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ ณ วัดป่าบ้านหนองผือ

วันนี้ก็เป็นมหามงคล ที่ได้แสดงเรื่องของท่าน เริ่มต้นก็มาจากพี่น้องชาวหนองผือที่เป็นต้นเหตุอันสำคัญ ที่จะให้พี่น้องทั้งหลายได้ประสับประสานในการสร้างคุณงามความดีร่วมกันในครั้งนี้เป็นจำนวนมหาศาล ดังที่มองอยู่เวลานี้มองทั่วจนเต็มวัดนี้เลยแล้วนอกวัดก็ยังมี นี่ก็เพราะอำนาจแห่งคุณงามความดีของพี่น้องชาวหนองผือ เป็นต้นเหตุให้เราทั้งหลายได้มาประสับประสานสร้างคุณงามความดีร่วมกัน จึงเป็นที่พอใจ หลวงตาพอใจอย่างยิ่งกับพี่น้องทั้งหลาย

สำหรับหลวงตาเองก็เคยอยู่กับท่านที่นี่มา ตั้งแต่ท่านเริ่มมาอยู่วัดป่าหนองผือนี้ทีแรก จนกระทั่งท่านมรณภาพจากไปแล้วก็ย้อนกลับมาอยู่ที่นี่อีกพรรษาหนึ่ง แล้วค่อยจากไปด้วยความจำเป็นของตน จากนั้นก็ไม่ค่อยได้มาเพราะงานนี้ก็ทั่วโลกดินแดน ต้องปฏิบัติต่อกันเรื่อยมาอย่างนั้นจึงไม่ค่อยได้มา วันนี้เป็นโอกาสอันดีที่ได้มาเป็นผู้นำของพี่น้องทั้งหลายในงานนี้ เราถ้าหากเรียกว่าลูก ก็หลวงตาบัวนี้เป็นลูกสุดท้องแล้ว เวลานี้ก็มีท่านอาจารย์เจี๊ยะองค์หนึ่งที่เคยอยู่กับท่านมาตั้งแต่สมัยท่านอยู่เชียงใหม่ ท่านอาจารย์เจี๊ยะนี้ท่านไปอยู่ก่อนเราแล้วที่เชียงใหม่กับหลวงปู่มั่นเรา เวลา

ดร.เชาว์ ณ ศีลวันต์ องคมนตรี ประธานฝ่ายฆราวาส ในงาน "ครบรอบ ๕๐ ปี น้อมกตัญญูกตเวทิตาคุณท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร"

ครูบาอาจารย์ที่มาร่วมในงานน้อมกตัญญูกตเวทิตาคุณ

ท่านมาจากเชียงใหม่อาจารย์เจี๊ยะก็ติดสอยห้อยตามมาทางอุดรฯ ๒ ปี แล้วก็มาทางสกลนครนี้อีก มาจำพรรษาที่นี่ จากนั้นถัดกันมาหลวงตาก็ไปอยู่ด้วยกันที่จังหวัดสกลนคร

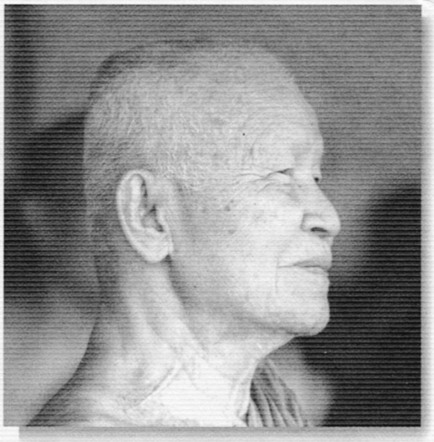
เวลานี้ครูบาอาจารย์ทั้งหลายก็ร่อยหรอไปหมดจนจะไม่มีเหลือแล้ว ผู้ที่เคยอยู่ใกล้ชิดกับท่าน อย่างอาจารย์เจี๊ยะนี้ เรียกว่าเป็นผู้ใกล้ชิดกับท่านมาก ท่านมีความเมตตาต่อท่านอาจารย์เจี๊ยะ นี้มาก ก็เหลืออยู่สององค์เท่านี้ คือ หลวงตาบัว หลวงตาบัวนี้ไม่ค่อยมีอะไรละ นอกจากท่านสับท่านเขกอยู่เรื่อยเท่านั้น อย่างอื่นจะมาอวดไม่ค่อยมี ถ้าอวดว่าหัวนี้แตกเลือดสาดมาตลอดนั้น พออวดได้ เพราะมันเซ่อซ่าโง่เง่าเต่าตุ่นให้ท่านสับท่านเขก เพื่อความฉลาด เอาเลือดในหัวนี้แลกเอา ถ้าว่าเลือดสาดก็สาด เพราะถูกท่านตีเรื่อย ๆ เรื่อยมา

ก่อนที่จะมาอยู่ที่นี่ก็บำเพ็ญกับท่านเรื่อยมาตั้งแต่อยู่จังหวัดสกลนคร พอท่านมาที่นี่ก็มา แล้วเหตุที่เราจะได้ตั้งเนื้อตั้งตัวนี้ ก็ขอเรียนให้พี่น้องทั้งหลายทราบ ก็เพราะหลวงปู่มั่นเรานี้เอง การศึกษาเล่าเรียนมามากน้อยนั้นเราไม่ได้ประมาทท่านผู้หนึ่งผู้ใด เพราะเราเอาตัวเราออกกางเลยทีเดียวว่า เราเคยเรียนมาแล้วเหมือนกัน เรียนมากเรียนน้อยความสงสัยคืบคลานไปตามการเรียน หาความแน่นอนใจเป็นหลักเป็นเกณฑ์ต่อตนเองไม่ได้เลย ก็มองเห็นแต่หลวงปู่มั่นเท่านั้นว่าเป็นผู้ที่จะตัดปัญหาความสงสัย ในเรื่อง บาป บุญ นรก สวรรค์ นี้ได้ มีหลวงปู่มั่นเท่านั้น จึงได้แบกหน้าไปหาท่าน

หลังจากเรียนแล้วก็ไปหาท่าน พอไปถึงท่านก็ใส่เปรี้ยงทันทีเลย ให้ถึงใจกับนิสัยประเภทหยาบ ๆ อย่างเรานี้ พูดถึงเรื่องบาปเรื่องบุญ นรก สวรรค์ พอไปถึงเราไม่ได้ลืมนะ ท่านใส่เปรี้ยงเลย **“หือ ท่านมาหาอะไร”** นั่นขึ้นต้น **บาปอยู่ที่ไหน บุญอยู่ที่ไหน ธรรมอยู่ที่ไหน กิเลสอยู่ที่ไหน ดินเป็นดิน น้ำเป็นน้ำ ลมเป็นลม ไฟเป็นไฟ ท้องฟ้า อากาศ โลกธาตุเป็นโลกธาตุ ไม่ใช่บาปใช่บุญ ไม่ใช่นรกสวรรค์ ไม่ใช่กิเลสตัณหา ไม่ใช่อรรถใช่ธรรม ตัวบาปตัวบุญจริง ๆ รวมอยู่ที่ใจเป็นผู้ก่อเหตุ**

กิเลสอยู่ที่ใจ มรรคผลนิพพานอยู่ที่ใจ ให้ท่านขุดค้นลงที่นี่ สิ่งเหล่านั้นเป็นสภาพต่าง ๆ ของเขา เขาไม่ได้มีความสุขความทุกข์เหมือนใจดวงนี้ ใจดวงนี้มีความสุขเพราะมีธรรมครองใจ ใจดวงนี้มีความทุกข์เพราะมีกิเลสบีบบี้อยู่ที่ภายในใจ จงชำระจิตใจดวงนี้ด้วยจิตตภาวนาเอาให้เน้นหนักเต็มที่เต็มฐานอย่าอ่อนข้อ ท่านจะเห็นมรรคผลนิพพานขึ้นที่ใจของท่านเองโดยไม่ต้องไปถามใครเลย ท่านว่าอย่างนี้ ท่านจี้ลงจุดนี้ ๆ เราก็เป็นที่ลงใจ

ทีนี้ที่ว่าแบกความสงสัยคือว่า เรียนบาปสงสัยบาป เรียนบุญสงสัยบุญ เรียนนรก สงสัยนรก นรกมีกี่หลุมท่านแสดงไว้ในอรรถในธรรม สงสัยไปหมดทุกหลุม สวรรค์มีกี่ชั้น พรหมโลกมีกี่ชั้นท่านแสดงไว้ในตำรา เรียนไปมากน้อยเพียงใดตามสงสัยไปหมด ไม่มีอะไรเป็นเนื้อเป็นหนังเป็นตัวของตัว จนกระทั่งถึงนิพพานก็ไปตั้งเวทีต่อสู้กับนิพพาน ว่านิพพานมีหรือไม่มีนา พอไปถึง

หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน

หลวงปู่มั่นเท่านั้น สิ่งเหล่านี้กระจายออกหมด พังออกหมด จากจิตใจ หายสงสัย เป็นที่แน่ใจ ที่ท่านสอนเหล่านี้หาที่สงสัยไม่ได้แล้ว ตั้งแต่นั้นมาจิตใจตัดสินอย่างเด็ดขาดว่าไม่สงสัยแล้ว มรรคผลนิพพาน นรก สวรรค์ อะไรเป็นเช่นเดียวกันหมด สมบูรณ์แบบเหมือนกัน พออย่างนั้นแล้วก็ตัดสินใจขึ้นเวที

คำว่าขึ้นเวทีนั้นเรียกว่าปลงใจได้แล้วที่นี่ตั้งหน้าภาวนาจะชำระจิตใจ ตามความมุ่งหวัง ที่ได้ตั้งมาแต่ต้นแล้ว เป็นแต่เพียงความสงสัยมันเข้าขัดขวางเท่านั้น จึงไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย พอได้รับอรรถรับธรรมจากหลวงปู่มั่นแล้ว ความสงสัยหายไปหมด มีแต่ความแน่วแน่ที่จะบำเพ็ญตนให้เต็มความสามารถเท่านั้น จากนั้นก็ก้าวขึ้นสู่เวทีเพื่อมรรคผลนิพพาน...

...เมื่อได้รับการอบรมจากหลวงปู่มั่นเรียบร้อยแล้ว ทีนี้ก้าวขึ้นสู่เวทีฟัดกันใหญ่เลย นั่นละถึงมาตั้งรากตั้งฐานได้หลังจากได้รับโอวาทจากหลวงปู่มั่นเรียบร้อยแล้ว จิตที่เคยเสื่อมไปนั้นก็ค่อยเจริญขึ้นมา ๆ สมาธิแน่นหนามั่นคงเหมือนหินดังที่เคยเป็นมา จากนั้นก็ก้าวขึ้นสู่ปัญญาพิจารณาทางด้านปัญญา สมาธิก็เต็มภูมิ อยู่ไหนอยู่ได้อย่างง่ายที่สุด คนเราเมื่อมีความสุขภายในใจเท่านั้นไม่ได้กังวลกับสิ่งใดนะ ความกังวลก็คือความหิวโหยของใจเท่านั้น จึงสร้างความทุกข์ให้แก่เราด้วยความคิดปรุงในเรื่องต่าง ๆ ไม่หยุดไม่ถอย แล้วนำฟืนนำไฟเข้ามาเผาใจเราให้เดือดร้อนตลอดเวลา...

ปัญญาพินิจพิจารณาแยกสิ่งต่าง ๆ ที่กิเลสทั้งหลายมันปกคลุมหุ้มห่อภายในใจ ปัญญาได้เบิกกว้างออกไป ๆ ตลอดถึงขั้นปัญญาอัตโนมัติ เป็นสติปัญญาที่ควรแก่การฆ่ากิเลสโดยลำดับ ไม่ต้องบังคับขับไสกันอีกแล้ว นอกจากได้รั้งเอาไว้เพราะมันเร่งมันรีบจนเกินไป จากนั้นก็ก้าวเข้าสู่มหาสติมหาปัญญา การพิจารณานี้ความเฉลียวฉลาดความรู้ความเห็นที่เป็นขึ้นภายในใจของเราไม่เคยคาดเคยคิด แต่พอกิเลสมันเบิกกว้างออกตรงไหน ที่มันปิดบังเอาไว้ไม่ให้เรารู้เราเห็น มันรู้มันเห็นเป็นลำดับลำดาไป แจ่มแจ้งเข้าไป ๆ จนถึงขั้นมหาสติมหาปัญญา

มหาสติมหาปัญญานั้นเรียกว่า สติปัญญาที่แกล้วกล้าสามารถที่สุด ไม่มีกิเลสตัวใดจะทนทานต้านทานอยู่ได้ พังไป ๆ โดยลำดับ จนกระทั่งถึงพังแหลกไปหมดไม่มีอะไรเหลือภายในจิตใจ...

"ความกตัญญูของชาวหนองผือ"
จากพระธรรมเทศนา ของ หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน
ณ วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

งานเทิดทูนบูชาคุณท่านพระอาจารย์มั่น

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

"วันนี้เป็นวันอุดมมหามงคลอย่างยิ่งแก่พี่น้องชาวไทยเรา ซึ่งเป็นลูกชาวพุทธได้มาสนองบุญคุณท่านหลวงปู่มั่นด้วยความกตัญญูกตเวทิตาคุณ เพราะท่านเป็นพระที่เลิศเลอในสมัยปัจจุบัน ขอเปิดความจริงให้พี่น้องทั้งหลายได้ทราบเท่าที่ควรจะเป็นไปได้ เพราะของปลอมนั้นมีเต็มโลกเต็มสงสาร โลกได้รับความทุกข์ ความลำบากลำบนมามากน้อยเพียงไรทุกหย่อมหญ้า มีตั้งแต่ของปลอมคือกิเลสประเภทต่าง ๆ พัวพันอยู่ภายในจิตใจ กระจายออกมาทางกาย วาจา ความประพฤติหน้าที่การงาน ซึ่งมักจะเป็นความสกปรกเสียหายแก่ตน และส่วนรวมตลอดมา เหล่านี้ปรากฏเด่นในโลกมานาน ไม่เคยมีใครสนใจว่าสิ่งเหล่านี้เป็นโทษแก่ตนเองและส่วนรวม

สำหรับธรรมนั้น พอพูดถึงเรื่องอรรถเรื่องธรรมเรื่องมรรคผลนิพพาน จากท่านผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ กิเลสมักจะก่อเรื่องราวขึ้นมาภายในใจของผู้ฟัง เฉพาะอย่างยิ่งของชาวพุทธเรา ตั้งตัวเป็นข้าศึกศัตรูต่อธรรมขึ้นมาทันที หาว่าสิ่งเหล่านี้เหลวไหลไร้ค่า ไม่เกิดประโยชน์อันใด ผู้นำธรรมเหล่านี้ซึ่งเป็นของเลิศเลอมา เลยกลายเป็นข้าศึกต่อชาวพุทธเราเสียมากต่อมากเวลานี้

หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน พร้อมลูกหลานชาวบ้านหนองผือ และศิษยานุศิษย์ ร่วมกันจัดงานเทิดทูนบุญคุณท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

หลวงปู่มั่นท่านปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมาตั้งแต่เริ่มออกอุปสมบท ไม่ปรากฏมลทินแม้นิดหน่อยให้ได้ยินได้เห็นได้ฟังมาจากผู้หนึ่งผู้ใดเลย มีแต่ความเด็ดเดี่ยวอาจหาญ มุ่งมั่นต่อการปฏิบัติตนเรื่อยมา ตั้งแต่เริ่มแรกอุปสมบท มุ่งหน้าต่อการประพฤติปฏิบัติ เข้าอยู่ในป่าในเขาลำเนาไพรตลอดมา ไม่ยุ่งเหยิงวุ่นวายกับใคร นี้คือความขวนขวายของท่าน ก่อนที่จะได้มาให้พวกเราทั้งหลายได้กราบไหว้บูชาเป็นขวัญตาขวัญใจ เป็นมหามงคลแก่พี่น้องชาวพุทธเราในปัจจุบันนี้ ท่านประพฤติตนมาอย่างเรียกว่าเป็นเดนตายมา ผลที่ได้ปรากฏขึ้นมาก็ดังที่เราทั้งหลายได้ทราบเวลานี้ทั่วประเทศไทย รู้สึกจะค่อยยอมรับกันบ้าง กิเลสภายในหัวใจไม่ยอมรับของจริงง่าย ๆ ถ้าเป็นของปลอมแล้วรับตลอดเวลา ไม่มีเข็ดหลาบอิ่มพอ ส่วนธรรมนั้นมักจะแสลงต่อกิเลส ซึ่งอยู่ภายในใจของเราอยู่เสมอมา

วันนี้ได้นำเรื่องของหลวงปู่มั่นในเหตุที่ท่านบำเพ็ญมา เรียกว่าสุดขีดสุดแดนเดนตายมาจึงได้บรรลุธรรมขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่นี้รู้สึกว่าจะเป็นจุดที่เด่น แห่งพระอริยสงฆ์ทั้งหลายที่อุบัติขึ้นที่นั่นมีจำนวนมาก เราไม่ได้ยกที่ไหนเหยียบที่ใด เราพูดตามเรื่องราว ครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่ไปบำเพ็ญได้รับธรรมอันเป็นเลิศเลอมา มักจะเป็นจังหวัดเชียงใหม่มากกว่าเพื่อน

เช่นอย่างหลวงปู่ขาว หลวงปู่มั่น หลวงปู่พรหม เหล่านี้ล้วนแล้วมาจากเชียงใหม่ หลวงปู่แหวน นี่เพียงนับได้เท่านี้ก็ ๔ องค์แล้ว ไม่มีจังหวัดใดเสมอจังหวัดเชียงใหม่เลย หลวงปู่มั่นท่านได้บรรลุธรรมแดนอัศจรรย์ขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ แล้วก็มาประกาศสอนธรรมแก่บรรดาลูกศิษย์ลูกหาทั้งหลาย ดังที่ประกาศนามของท่านมาสักครู่นี้ว่า ท่านมีลูกศิษย์มากต่อมาก ระบุชื่อมาโดยลำดับพอทราบกันบ้างได้แล้ว นี่คือผลแห่งงานของท่านที่ปฏิบัติตามธรรม...

...ขอยกตัวอย่างให้พี่น้องทั้งหลายได้ทราบ ในปัจจุบันที่นักภาวนาท่านเริ่มบำเพ็ญภาวนา อย่างหลวงปู่มั่นนี้เป็นต้น ท่านก็เคยเล่าให้ฟังถึงความลำบากในขั้นเริ่มแรกเหมือนกัน แล้วพระกัมมัฏฐานทั้งหลายซึ่งบำเพ็ญจิตตภาวนาก็เป็นความลำบากมากเช่นกัน อันนี้เป็นสิ่งสำคัญมากเพราะจะเล็ดลอดออกจากเงื้อมมือของมันโดยตรง มันจึงต้องคัดค้านต้านทานอย่างหนัก จะภาวนาเริ่มตั้งใจให้สงบด้วยบทภาวนา เช่น พุทโธ ๆ เป็นต้น ความคิดความปรุงมาฉุดมาลากให้ออกคิดเรื่องนั้นเรื่องนี้ ตั้งแต่ตื่นนอนไม่ยอมอ่อนข้อเลย ถึงขณะภาวนามันยังไม่ยอมให้ภาวนา มันยังให้เพลินในความคิดความปรุงตามโลกวัฏจักรนั้นตลอดไป ทางนี้ก็สู้กันภาวนาจิตไม่สงบก็บีบบังคับเข้าด้วยคำบริกรรมมี พุทโธ เป็นต้น...

...ขอพี่น้องทั้งหลายได้เห็นแก่ชาติไทยของเรา ให้ต่างคนต่างอุตส่าห์พยายามตะเกียกตะกายเพื่ออุ้มชาติไทยของเราด้วยการช่วยเหลือกัน ดังพี่น้องทั้งหลายบริจาคเรื่อยมาดังที่เห็นอยู่แล้วเวลานี้ ก็เต็มไปหมดตั้งแต่ต้นเงินต้นทอง หน้าลานนี้เต็มไปหมด นี่ก็คือน้ำใจของพี่น้องทั้งหลายที่รักชาติบ้านเมือง แล้วก็เสียสละมาเพื่อหนุนชาติไทยของเรา **โดยอาศัยหลวงปู่มั่นซึ่งเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรอันใหญ่หลวงเป็นมหาคุณ ท่านครบรอบในการมรณภาพปีที่ ๕๐ นี้ แล้วเราก็ได้มาแสดงกตัญญูกตเวทิตาคุณกับท่าน ท่านจะไม่เอาอะไรก็ตาม บุญคุณเป็นของเราที่ทำลงไป แล้วสมบัติเหล่านี้ก็เข้าสู่คลังหลวง เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองของเรา**

วันนี้จึงเป็นวันมหาอุดมมงคลแก่พี่น้องชาวไทยเราทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง ที่เราได้มากราบไหว้บูชาเป็นขวัญตาขวัญใจต่อหลวงปู่มั่นเรา เพราะเป็นพระที่เลิศเลอ ในปัจจุบันนี้ไม่มีอะไรเหมือนแล้ว ภาคปฏิบัติเราหาที่ต้องติไม่ได้ ตลอดถึงธรรมภายในใจก็แสดงให้ฟังทุกสิ่งทุกอย่าง บรรดาลูกศิษย์ของท่านก็ดังที่กล่าวแล้วตะกี้นี้ ส่วนมากมักเป็นเพชรน้ำหนึ่ง ๆ ทั้งนั้นนี่ละธรรมทำโลกให้ร่มเย็นอย่างนี้...

...วันนี้พี่น้องชาวไทยทั้งหลาย ก็มาเป็นจำนวนมากเป็นประวัติการณ์ มาในงานเทิดทูนบุญคุณของหลวงปู่มั่น และมาด้วยความรักชาติแห่งชาติไทยของเรา มาด้วยความเสียสละ นับว่าเป็นมหามงคลแก่พี่น้องชาวไทยของเราทั้งหลายเป็นอย่างมาก...”

“งานเทิดทูนบุญคุณท่านพระอาจารย์มั่น”
จากพระธรรมเทศนา ของ หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน
ณ วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

ผลงานของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

*ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร **"พระบูรพาจารย์"** ผู้สมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตร เจริญในสมณคุณ มีพรหมธรรมสงเคราะห์พุทธบริษัทให้เจริญในกุศลธรรม เฉพาะอย่างยิ่งแล้วท่านพระอาจารย์มั่น ในฐานะที่องค์ท่านเป็นภิกษุพุทธสาวกในพระธรรมวินัย ได้บรรลุธรรมอันชาวโลกเลื่องลือว่า **"บรมสุข"** มีเมตตากรุณาอย่างสูงยิ่ง ปรารถนาที่จะให้บรรพชิตนักบวชผู้เป็นศิษย์ในองค์ท่านเจริญในธรรมปฏิปทา ได้รับความร่มเย็นทางจิตใจ ละชาติสงสาร กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้*

ศิษยานุศิษย์ ผู้ดำเนินตามรอยบาทท่านพระอาจารย์มั่น ยึดถือในธรรมปฏิปทา มีความมักน้อย สันโดษ ไม่ระคนด้วยหมู่คณะ แสวงหาวิเวก ปรารภความเพียร เป็นต้น ภายหลังจึงมีตนและมีธรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ได้เป็นผู้มีอินทรีย์สงบ มีจิตสงบ วจีกรรมสะอาด และบริสุทธิ์บริบูรณ์ด้วยธรรมอันหมดจดทั้งหลาย ศิษยานุศิษย์เหล่านั้น จึงเป็นประดุจเพชรน้ำงาม อันนายช่างเจียระไนด้วยดีแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร จึงนับเป็นอติครุกาจารย์ที่น่าเคารพกราบไหว้บูชาอย่างสูงยิ่ง ของบรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งมวลโดยแท้

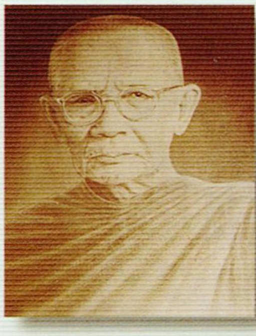
หลวงปู่มั่น พ่อแม่ครูอาจารย์มั่นเรานี้ ท่านปฏิบัติแบบคงเส้นคงวา หนาแน่น ตามตำรับตำราจริง ๆ หาที่ต้องติไม่ได้เลย เรียกว่าปฏิบัติแบบสมบูรณ์แบบตามตำรับตำรา ไม่มีที่ตำหนิเรื่อยมาจนกระทั่งวันท่านมรณภาพ นี่เป็นคติตัวอย่างแก่บรรดาลูกศิษย์ลูกหาทั้งหลายได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นท่านถึงประสิทธิ์ประสาทอรรถธรรม ให้แก่ลูกศิษย์ จนกลายเป็นลูกศิษย์มีครู บรรดาลูกศิษย์ของหลวงปู่มั่น ที่เป็นครูบาอาจารย์อบรมสั่งสอนประชาชน เราอยากจะว่าทั่วประเทศไทย ออกจากหลวงปู่มั่นทั้งนั้น เป็นลูกศิษย์หลวงปู่มั่นมาโดยลำดับ

อาจารย์องค์นั้น ๆ ที่ปรากฏชื่อลือนาม มักจะมีแต่ลูกศิษย์ของหลวงปู่มั่นเราทั้งนั้น คือสอนเป็นหลักเป็นเกณฑ์เป็นอรรถเป็นธรรมจริง ๆ เป็นที่ตายใจได้ ไม่ได้สอนแบบลูบ ๆ คลำ ๆ ขลังในสิ่งนั้น ขลังในสิ่งนี้ อย่างนี้ไม่มีในหลวงปู่มั่นและลูกศิษย์ของท่านผู้มีธรรมเป็นหลักใจ สอนตรงอรรถตรงธรรมไปโดยลำดับ และมีจำนวนมากทั่วประเทศไทยของเรา อย่างครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่ปรากฏชื่อลือนามมาจนกระทั่งทุกวันนี้ เราอยากจะพูดว่าร้อยทั้งร้อยมีแต่ลูกศิษย์หลวงปู่มั่นทั้งนั้น ที่ร่ำลืออยู่ทุกวันนี้นะ แม้ท่านจะล่วงไปแล้ว คุณงามความดีของท่านที่ครอบเมืองไทยอยู่เวลานี้ ไม่ได้จืดจางไปไหน ครูบาอาจารย์ทั้งหลายซึ่งเป็นลูกศิษย์ท่านก็เหมือนกันอย่างนั้น ส่วนมากมีแต่ลูกศิษย์หลวงปู่ทั้งนั้น นี่ละผลงานของท่านเห็นอย่างนี้

แล้วได้ลูกศิษย์เพียงองค์หนึ่ง ๆ เป็นครูเป็นอาจารย์สอนคนนี้จำนวนมากขนาดไหน นี่ผลงานของท่าน เราจะเอาเงินหมื่นเงินแสนเงินล้านมาซื้อไม่ได้นะครูบาอาจารย์แต่ละองค์ ๆ ที่ประพฤติตัวมีหลักมีเกณฑ์จนกลายเป็นเพชรน้ำหนึ่งขึ้นมาอย่างนี้ เอาคุณค่าของโลกชนิดไหนมาเทียบไม่ได้เลย นั่นละจึงเรียกว่าผลงานของท่านกว้างขวางมาก

พระธรรมเทศนา หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน
“ผลงานของท่านพระอาจารย์มั่น”
๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๒
ณ วัดป่าบ้านหนองผือ

พระเถรานุเถระทั้งพระคณาจารย์ที่เป็นศิษยานุศิษย์ที่สืบแนวทางปฏิปทา
ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร พระอาจารย์ใหญ่แห่งสายพระกัมมัฏฐาน

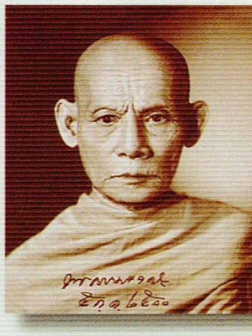
พระเทพวรคุณ
(พระอาจารย์อ่ำ ภทฺราวุโธ)
วัดมณีชลขัณฑ์ จ.ลพบุรี

พระอาจารย์เครื่อง ธมฺมจาโร
วัดเทพสิงหาร
อ.นายูง จ.อุดรธานี

พระเทพสิทธาจารย์
(พระอาจารย์มหาจันทร์ เขมิโย)
วัดศรีเทพประดิษฐาราม จ.นครพนม

พระธรรมเจดีย์
(พระอาจารย์มหาจูม พนฺธุโล)
วัดโพธิสมภรณ์ จ.อุดรธานี

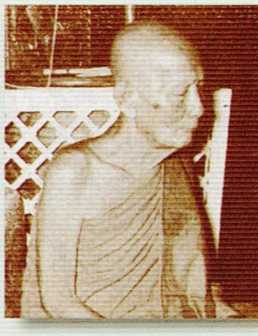
พระอาจารย์สุวรรณ สุจิณฺโณ
วัดอรัญญวาสี
อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย

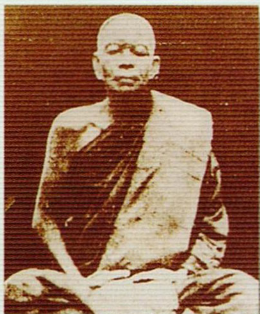
พระญาณวิศิษฏ์สมิทธิวีราจารย์
(พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม)
วัดป่าสาลวัน จ.นครราชสีมา

พระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล
วัดป่าแสนสำราญ
จ.อุบลราชธานี

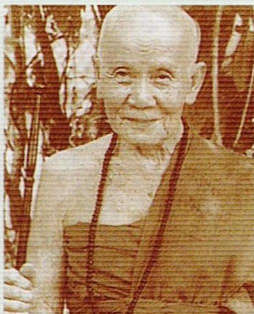
พระครูสุภัทรคุณ
(พระอาจารย์คำปัน สุภทฺโท)
วัดป่าสันโป่ง จ.เชียงใหม่

พระอาจารย์ทองรัตน์ กนฺตสีโล
วัดป่าบ้านคุ้ม
จ.อุบลราชธานี

พระครูญาณโสภิต
(พระอาจารย์บุญมี ญาณมุนี)
วัดป่าสูงเนิน จ.นครราชสีมา

พระอาจารย์คำแสน คุณาลงฺกาโร
วัดดอนมูล
อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์
(พระอาจารย์มหาพิมพ์ ธมฺมธโร)
วัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร

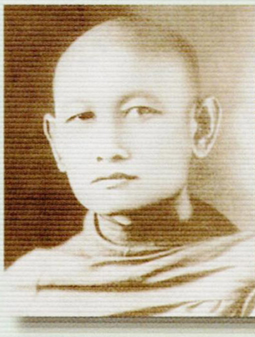
กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

พระอาจารย์คำปัน โพธิวํโส
วัดหนองช่าง
อ.เมือง จ.ลำพูน

พระอาจารย์กินรี จนฺทิโย
วัดกัณตะศิลาวาส
อ.ธาตุพนม จ.นครพนม

พระอาจารย์กู่ ธมฺมทินฺโน
วัดป่ากลางโนนภู่
อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

พระอาจารย์ภูมี จิตธมฺโม
วัดป่าโนนนิเวศน์
อ.เมือง จ.อุดรธานี

พระอาจารย์อุ่น ธมฺมธโร
วัดทิพยรัฐนิมิตร (วัดป่าบ้านจิก)
จ.อุดรธานี

พระอาจารย์กว่า สุมโน
วัดป่ากลางโนนภู่
อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

พระอาจารย์พรหม จิรปุญฺโญ
วัดประสิทธิธรรม
อ.บ้านดุง จ.อุดรธานี

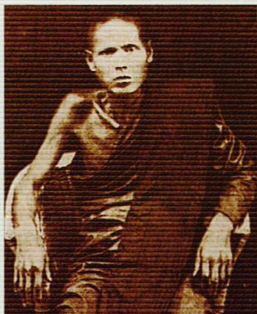
พระราชธรรมานุวัตร
(พระอาจารย์อ่อน จกฺกธมฺโม)
วัดประชานิยม จ.กาฬสินธุ์

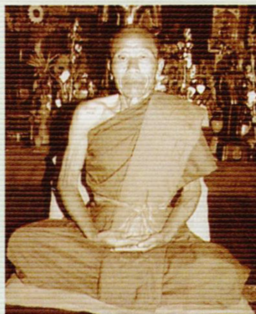
พระอาจารย์เกิ่ง อธิมุตฺตโก
วัดโพธิ์ชัย
อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม

พระอาจารย์สีลา อิสฺสโร
วัดป่าอิสระธรรม
อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร

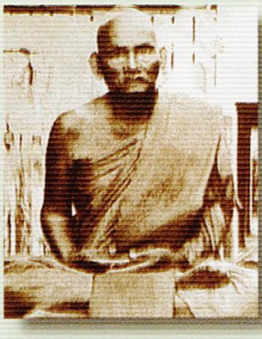

พระอาญาครู ดี
วัดป่าบ้านม่วงไข่
อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

พระอาจารย์ดี ภทฺทิโย
วัดป่าหิมพานต์
อ.กุดข้าวปุ้น จ.อุบลราชธานี

กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

พระอาจารย์สีโห เขมโก
วัดป่าศรีไพรวัลย์
อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด

พระอาจารย์ทอง อโสโก
วัดป่าเกาะแก้ว
อ.ธาตุพนม จ.นครพนม

พระอาจารย์หล้า ขนฺติโก
วัดป่าบ้านนาเก็น
อ.นายูง จ.อุดรธานี

พระอาจารย์กงแก้ว ขนฺติโก
วัดกลางสนาม
อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร

พระอาจารย์คำ ยสฺสกุลปุตฺโต
วัดศรีจำปาชนบท
อ.พังโคน จ.สกลนคร

พระอาจารย์พร สุมโน
วัดประชานิยม
อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร

พระอาจารย์คำ สุมงฺคโล
วัดป่าบ้านเศรษฐี
อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี

พระอาจารย์มหาสีทน กาญฺจโน
วัดป่าบ้านพระคือ
อ.เมือง จ.ขอนแก่น

พระอาจารย์เกตุ วณฺณโก
วัดเจดีย์หลวง
อ.เมือง จ.เชียงใหม่

พระครูพุฒิวราคม
(พระอาจารย์พุฒ ยโส)
วัดคามวาสี จ.สกลนคร

พระอาจารย์สม โกกนุทฺโท
วัดเวียงสวรรค์
อ.แม่เมาะ จ.ลำปาง

พระอาจารย์ลือ ปุญฺโญ
วัดป่านาทามวนาวาส
อ.ดอนตาล จ.มุกดาหาร

กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

พระอาจารย์ดี ฉนฺโน
วัดป่าสุนทราราม
อ.เลิงนกทา จ.ยโสธร

พระครูอุดมธรรมคุณ
(พระอาจารย์มหาทองสุก สุจิตฺโต)
วัดป่าสุทธาวาส จ.สกลนคร

พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ
วัดดอยธรรมเจดีย์
อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร

พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์
(พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร)
วัดอโศการาม จ.สมุทรปราการ

พระอาจารย์ตื้อ อจลธมฺโม
วัดอรัญญวิเวก
อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม

พระอาจารย์จันทร์ เขมปตฺโต
วัดจันทราราม
อ.เมือง จ.หนองคาย

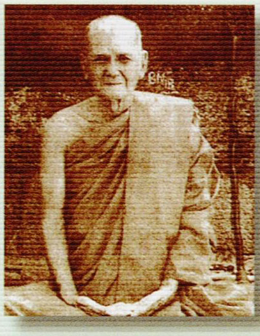
พระครูบริบาลสังฆกิจ
(พระอาจารย์อุ่น อุตฺตโม)
วัดอุดมรัตนาราม จ.สกลนคร

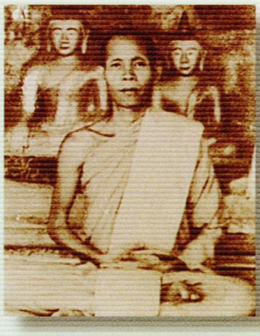
พระอริยคุณาธาร
(พระอาจารย์มหาเส็ง ปุสฺโส)
วัดป่าเขาสวนกวาง จ.ขอนแก่น

พระสุธรรมคณาจารย์
(พระอาจารย์แดง ธมฺมรกฺขิโต)
วัดประชานิยม จ.กาฬสินธุ์

พระอาจารย์เครื่อง สุภทฺโท
วัดสระกำแพงใหญ่
อ.อุทุมพรพิสัย จ.ศรีสะเกษ

พระอาจารย์วัง ฐิติสาโร
ถ้ำชัยมงคล ภูลังกา
อ.บ้านแพง จ.นครพนม

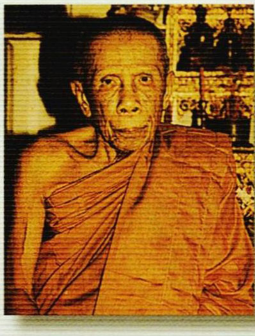

พระวิจิตรธรรมภาณี
(พระอาจารย์สิงห์ สุขปญฺโญ)
วัดบุญญานุสรณ์ จ.อุดรธานี

กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

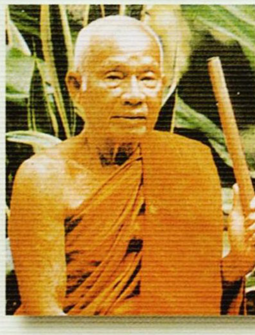
พระราชวุฒาจารย์
(พระอาจารย์ดูลย์ อตุโล)
วัดบูรพาราม จ.สุรินทร์

พระเทพบัณฑิต
(พระอาจารย์มหาอินทร์ ถิรเสวี)
วัดศรีจันทร์ จ.ขอนแก่น

พระราชนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาวิศิษฏ์
(พระอาจารย์เทสก์ เทสรํสี)
วัดหินหมากเป้ง จ.หนองคาย

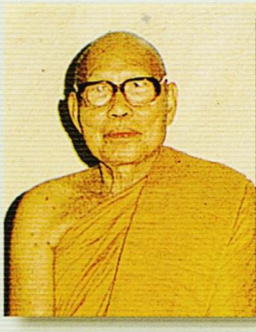
พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม
วัดสิริสาลวัน
อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

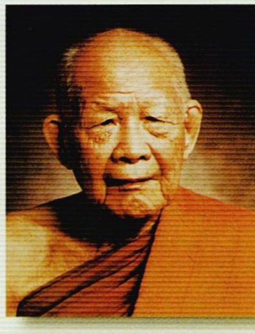
พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ
วัดป่านิโครธาราม
อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี

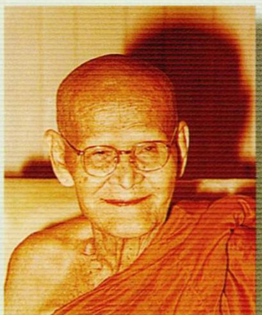
พระอาจารย์ชอบ ฐานสโม
วัดป่าสัมมานุสรณ์
อ.วังสะพุง จ.เลย

พระธรรมวราลังการ
(พระอาจารย์มหาศรีจันทร์ วณฺณาโภ)
วัดศรีสุทธาวาส จ.เลย

พระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร
วัดถ้ำผาบิ้ง
อ.วังสะพุง จ.เลย

พระอาจารย์ขาว อนาลโย
วัดถ้ำกลองเพล
อ.เมือง จ. หนองบัวลำภู

พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร
วัดป่าอุดมสมพร
อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

พระอาจารย์แหวน สุจิณฺโณ
วัดดอยแม่ปั๋ง
อ.พร้าว จ.เชียงใหม่

พระธรรมไตรโลกาจารย์
(พระอาจารย์มหารักษ์ เรวโต)
วัดศรีเมือง จ.หนองคาย

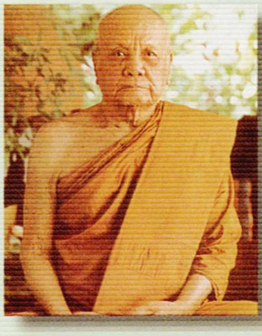
กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

พระอาจารย์สาม อกิญฺจโน
วัดป่าไตรวิเวก
อ.เมือง จ.สุรินทร์

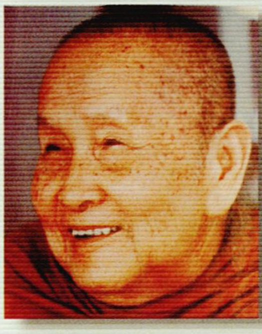
พระครูญาณทัสสี
(พระอาจารย์คำดี ปภาโส)
วัดถ้ำผาปู่ อ.เมือง จ.เลย

สมเด็จพระมหามุนีวงศ์
(พระอาจารย์มหาสนั่น จนฺทปชฺโชโต)
วัดนรนาถสุนทริการาม กรุงเทพมหานคร

พระภาวนาพิศาลเถร
(พระอาจารย์บุญมี โชติปาโล)
วัดสระประสานสุข จ.อุบลราชธานี

พระญาณสิทธาจารย์
(พระอาจารย์สิม พุทฺธาจาโร)
วัดถ้ำผาปล่อง จ.เชียงใหม่

พระอาจารย์จาม มหาปุญฺโญ
วัดป่าวิเวกวัฒนาราม
อ.คำชะอี จ.มุกดาหาร

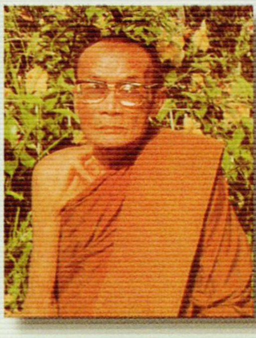
พระอาจารย์ชามา อจุตฺโต
วัดป่าอัมพวัน
อ.เมือง จ.เลย

พระอุดมญาณโมลี
(พระอาจารย์มหาจันทร์ศรี จนฺททีโป)
วัดโพธิสมภรณ์ จ.อุดรธานี

พระครูภาวนาทัศนวิสุทธิ
(พระอาจารย์แว่น ธนปาโล)
วัดถ้ำพระสบาย จ.ลำปาง

พระครูวิมลญาณวิจิตร
(พระอาจารย์บุญ ชินวํโส)
วัดป่าศรีสว่างแดนดิน จ.สกลนคร

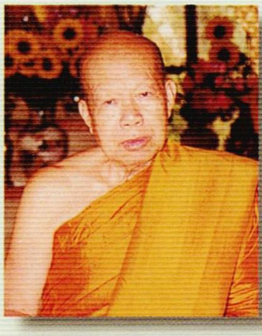

พระครูสีลขันธ์สังวร
(พระอาจารย์อ่อนสี สุเมโธ)
วัดพระงามศรีมงคล จ.หนองคาย

พระอาจารย์บุญทัน ฐิตปญฺโญ
วัดป่าประดู่
อ.กบินทร์บุรี จ.ปราจีนบุรี

กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

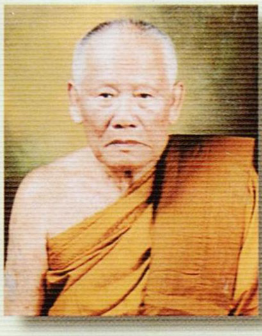
พระสุธรรมคณาจารย์
(พระอาจารย์เหรียญ วรลาโภ)
วัดอรัญญบรรพต จ.หนองคาย

พระธรรมวิสุทธิมงคล
(พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน)
วัดป่าบ้านตาด จ.อุดรธานี

พระอริยเวที
(พระอาจารย์มหาเขียน ฐิตสีโล)
วัดรังสีปาลิวัน จ.กาฬสินธุ์

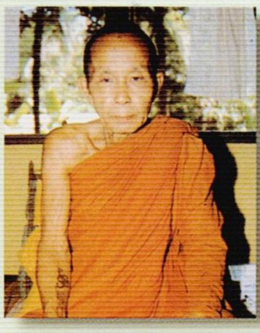
พระอาจารย์อ่อนสา สุขกาโร
วัดประชาชุมพลพัฒนาราม
อ.เมือง จ.อุดรธานี

พระครูปัญญาวิสุทธิ์
(พระอาจารย์บัวพา ปญฺญาภาโส)
วัดป่าพระสถิตย์ จ.หนองคาย

พระครูจิตตวิโสธนาจารย์
(พระอาจารย์หนู สุจิตฺโต)
วัดดอยแม่ปั๋ง จ.เชียงใหม่

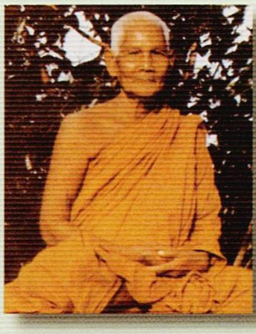
พระอาจารย์บัว เตมิโย
วัดหลักศิลามงคล
อ.ธาตุพนม จ.นครพนม

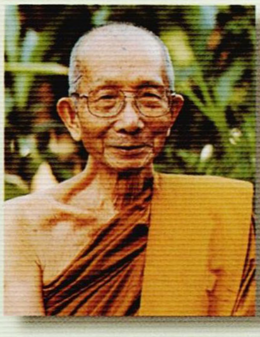
พระครูศาสนูปกรณ์
(พระอาจารย์บุญจันทร์ กมโล)
วัดป่าสันติกาวาส จ.อุดรธานี

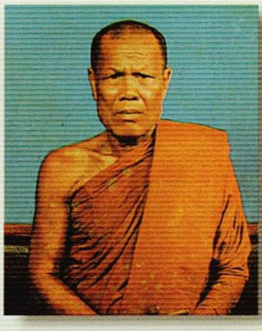
พระครูปราโมทย์ธรรมธาดา
(พระอาจารย์หลอด ปโมทิโต)
วัดสีริกมลาวาส กรุงเทพมหานคร

พระครูญาณวิศิษฏ์
(พระอาจารย์เฟื่อง โชติโก)
วัดธรรมสถิต จ.ระยอง

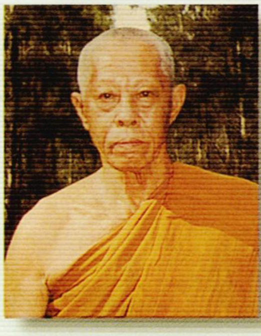

พระพุทธพจนวราภรณ์
(พระอาจารย์มหาจันทร์ กุสโล)
วัดเจดีย์หลวง จ.เชียงใหม่

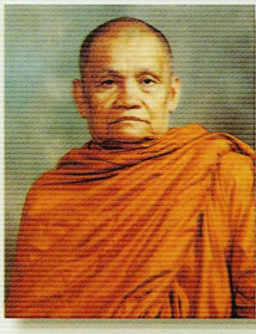

พระอาจารย์ผั่น ปาเรสโก
วัดป่าหนองไคร้
อ.เมือง จ.ยโสธร

กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

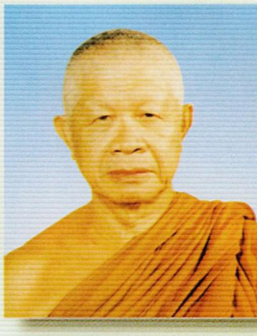
พระครูสุทธิธรรมรังสี
(พระอาจารย์เจี๊ยะ จุนฺโท)
วัดป่าภูริทัตตปฏิปทาราม จ.ปทุมธานี

พระโพธิญาณเถร
(พระอาจารย์ชา สุภทฺโท)
วัดหนองป่าพง จ.อุบลราชธานี

พระอาจารย์บัว สิริปุณฺโณ
วัดป่าหนองแซง
อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี

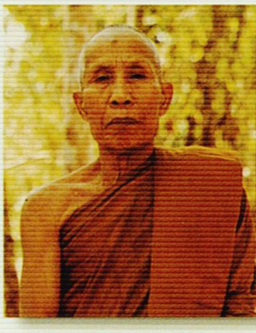
พระเทพเจติยาจารย์
(พระอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร)
วัดธรรมมงคล กรุงเทพมหานคร

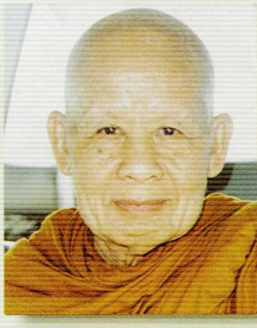
พระโพธิธรรมาจารย์เถร
(พระอาจารย์สุวัจน์ สุวโจ)
วัดป่าเขาน้อย จ.บุรีรัมย์

พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร
(พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)
วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม จ.สกลนคร

พระอาจารย์อุ่น กลฺยาณธมฺโม
วัดป่าวิสุทธิธรรม
อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร

พระอาจารย์จันทร์โสม กิตฺติกาโร
วัดป่าจันทรังสี (วัดป่านาสีดา)
อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี

พระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ
วัดเจติยาคีรีวิหาร (ภูทอก)
อ.ศรีวิไล จ.หนองคาย

พระครูสุวัณโณปมคุณ
(พระอาจารย์คำพอง ติสฺโส)
วัดถ้ำกกดู่ จ.อุดรธานี

พระอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร
วัดป่าแก้วชุมพล
อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร

พระอาจารย์แตงอ่อน กลฺยาณธมฺโม
วัดป่าโชคไพศาล
อ.วานรนิวาส จ.สกลนคร

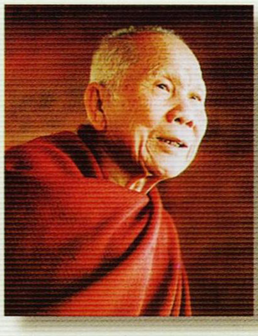
กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

พระอาจารย์ผาง จิตฺตคุตฺโต
วัดอุดมคงคาคีรีเขต
อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น

พระครูสังวรศีลวัตร
(พระอาจารย์อุ่น ชาคโร)
วัดดอยบันไดสวรรค์ จ.อุดรธานี

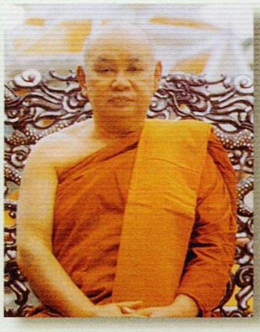
พระอาจารย์หล้า เขมฺปตฺโต
วัดบรรพตคีรี (ภูจ้อก้อ)
อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร

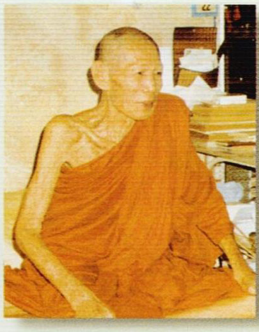
พระครูเขมคุณโสภณ
(พระอาจารย์จันทร์แรม เขมสิริ)
วัดระหาน จ.บุรีรัมย์

พระเทพวิสุทธิมงคล
(พระอาจารย์ศรี มหาวีโร)
วัดประชาคมวนาราม (ป่ากุง) จ.ร้อยเอ็ด

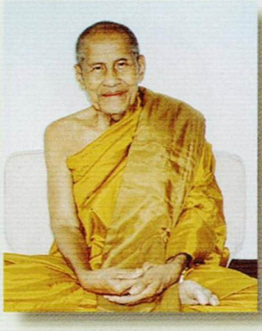
พระวิสุทธิญาณเถร
(พระอาจารย์สมชาย ฐิตวิริโย)
วัดเขาสุกิม จ.จันทบุรี

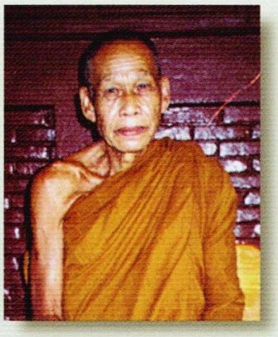
พระครูอรัญญาภิรัต
(พระอาจารย์ถวิล จิณฺณธมฺโม)
วัดธรรมหรรษาราม จ.จันทบุรี

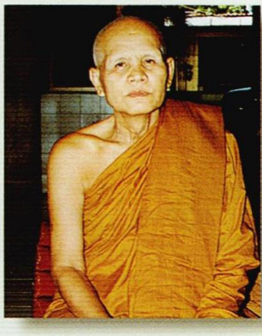
พระอาจารย์บุญมี ปริปุณฺโณ
วัดป่าบ้านนาคูณ
อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี

พระอาจารย์ผ่าน ปญฺญาปทีโป
วัดป่าปทีปปุญญาราม
อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร

พระอาจารย์เพียร วิริโย
วัดป่าหนองกอง
อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี

พระเทพสังวรญาณ
(พระอาจารย์พวง สุขินฺทฺริโย)
วัดศรีธรรมาราม จ.ยโสธร

พระสุทธิสารมุนี
(พระอาจารย์บุญรักษ์ ฐิตปุญฺโญ)
วัดสำราญนิเวศ จ.อำนาจเจริญ

กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

พระอาจารย์กิ ธมฺมุตฺตโม
วัดป่าสนามชัย
อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี

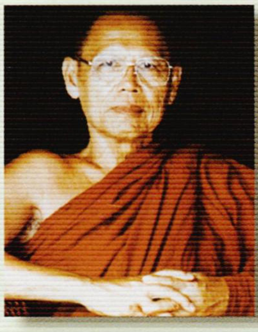
พระอาจารย์สุภาพ ธมฺมปญฺโญ
วัดทุ่งสว่าง
อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร

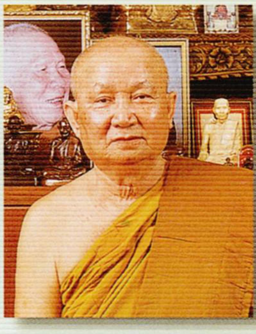
พระครูสารธรรมนิเทศ
(พระอาจารย์มา ญาณวโร)
วัดสันติวิเวก จ.ร้อยเอ็ด

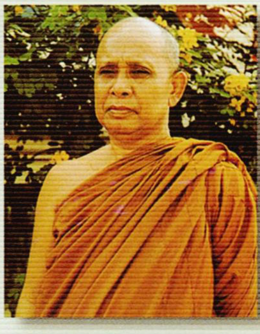
พระอาจารย์ฉลวย สุธมฺโม
วัดป่าวิทยาลัย
อ.หัวหิน จ.ประจวบคีรีขันธ์

พระภาวนาวิสุทธิญาณเถร
(พระอาจารย์แบน ธนากโร)
วัดดอยธรรมเจดีย์ จ.สกลนคร

พระญาณทีปาจารย์
(พระอาจารย์ท่อน ญาณธโร)
วัดป่าศรีอภัยวัน จ.เลย

พระรัชมงคลนายก
(พระอาจารย์คำดี ปญฺโญภาโส)
วัดป่าสุทธาวาส จ.สกลนคร

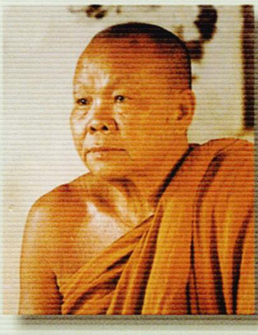
พระครูวีรธรรมานุยุต
(พระอาจารย์พวง สุวีโร)
วัดป่าปูลูสันติวัฒนา จ.อุดรธานี

พระครูวิเวกวัฒนาทร
(พระอาจารย์บุญเพ็ง กปฺปโก)
วัดป่าวิเวกธรรม จ.ขอนแก่น

พระอาจารย์บุญเพ็ง เขมาภิรโต
วัดถ้ำกลองเพล
อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

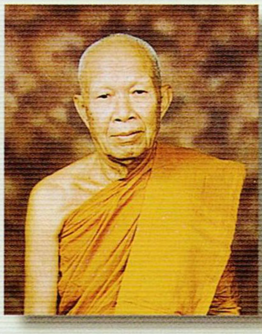

พระอาจารย์ลี กุสลธโร
วัดถ้ำผาแดง
อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี

พระครูการุณยธรรมนิวาส
(พระอาจารย์หลวง กตปุญฺโญ)
วัดป่าสำราญนิวาส จ.ลำปาง

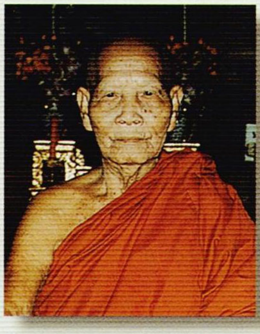
กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ

พระครูสถิตธรรมวิสุทธิ์
(พระอาจารย์ถิร ฐิตธมฺโม)
วัดทิพยรัฐนิมิตร (วัดป่าบ้านจิก) จ.อุดรธานี

พระอาจารย์มหาบุญมี สิริธโร
วัดป่าวังเลิง
อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม

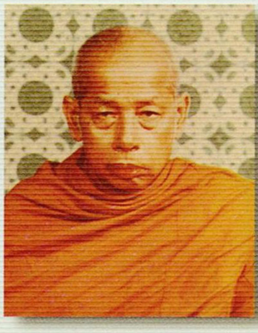
พระอาจารย์ทา จารุธมฺโม
วัดถ้ำซับมืด
อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา

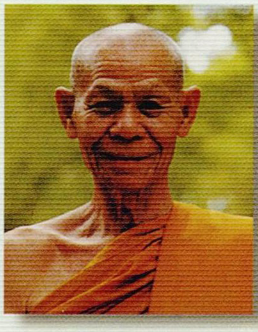
พระครูฐิติธรรมญาณ
(พระอาจารย์ลี ฐิตธมฺโม)
วัดเหวลึก จ.สกลนคร

พระครูพิมลปรีชาญาณ
(พระอาจารย์พิมพ์ พหุชาคโร)
วัดป่าไชยาราม จ.อุดรธานี

พระครูวิโรจน์ธรรมาจารย์
(พระอาจารย์มหาปิ่น ชลิโต)
วัดอริยวงศาราม จ.ราชบุรี

พระราชสังวรญาณ
(พระอาจารย์มหาพุธ ฐานิโย)
วัดป่าสาลวัน จ.นครราชสีมา

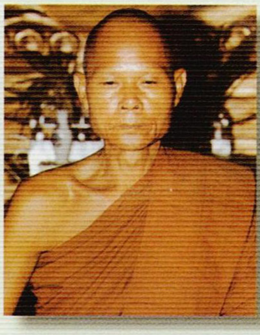
พระโสภณคุณาธาร
(พระอาจารย์มหาเนียม สุวโจ)
วัดเจริญสมณกิจ จ.ภูเก็ต

พระญาณสิทธาจารย์
(พระอาจารย์มหาสิงห์ สุนฺทโร)
วัดเทพพิทักษ์ปุณณาราม จ.นครราชสีมา

พระอาจารย์บุญฤทธิ์ ปณฺฑิโต
วัดรัตนประทีปวิหาร
ประเทศออสเตรเลีย

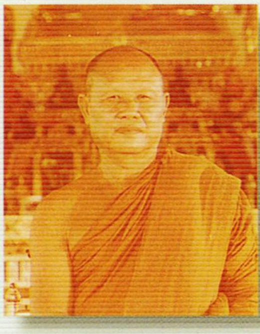

พระอาจารย์บุญจันทร์ จนฺทวโร
วัดถ้ำผาผึ้ง
อ.ไชยปราการ จ.เชียงใหม่

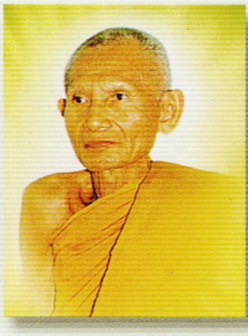

พระอาจารย์จันทา ถาวโร
วัดป่าเขาน้อย
อ.วังทรายพูน จ.พิจิตร

กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

พระเทพโมลี
(พระอาจารย์สำรอง คุณวุฑฺโฒ)
วัดอโศการาม จ.สมุทรปราการ

พระธรรมโสภณ
(พระอาจารย์โกศล สิรินฺธโร)
วัดสุทธจินดาวรวิหาร จ.นครราชสีมา

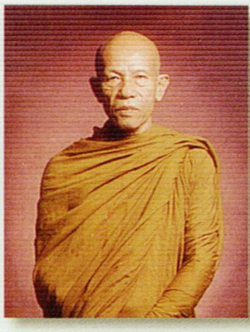
พระครูอดิสัยคุณาธาร
(พระอาจารย์สีทน สีลธโน)
วัดถ้ำผาปู่ จ.เลย

พระอาจารย์บุญมา คมฺภีรธมฺโม
วัดป่าสีห์พนมประชาราม
อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร

พระครูอุดมธรรมสุนทร
(พระอาจารย์แปลง สุนฺทโร)
วัดป่าอุดมสมพร จ.สกลนคร

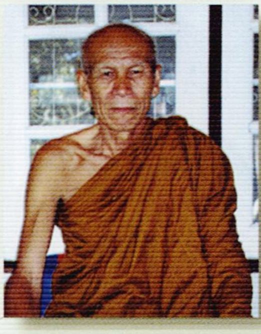
พระอาจารย์คำบ่อ ฐิตปญฺโญ
วัดใหม่บ้านตาล
อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร

พระครูสิริธรรมวัฒน์
(พระอาจารย์ทองพูล สิริกาโม)
วัดสามัคคีอุปถัมป์(ภูกระแต) จ.หนองคาย

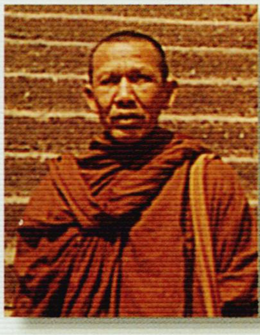
พระอาจารย์บุญหนา ธมฺมทินฺโน
วัดป่าโสตถิผล
อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

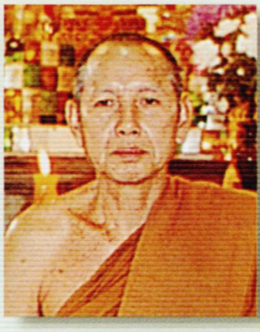
พระอาจารย์สรวง สิริปุญฺโญ
วัดป่าจำปาศิลาวาส
อ.วานรนิวาส จ.สกลนคร

พระราชภาวนาพินิจ
(พระอาจารย์มหาสนธิ์ อนาลโย)
วัดพุทธบูชา กรุงเทพมหานคร

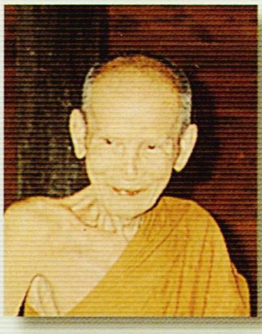

พระอาจารย์เขี่ยม โสรโย
วัดถ้ำขาม
อ.พรรณานิคม จ.สกลนคร

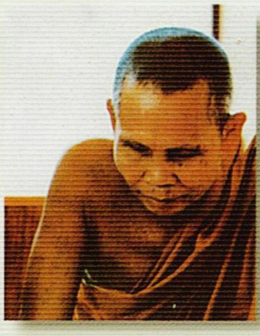

พระครูสุวิมลบุญญากร
(พระอาจารย์บุญพิน กตปุญฺโญ)
วัดผาเทพนิมิตร จ.สกลนคร

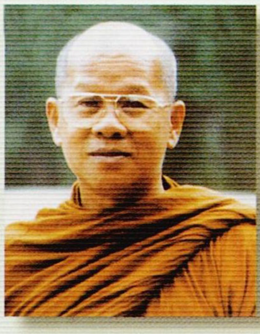
กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

พระอาจารย์คำตัน ฐิตธมฺโม
วัดป่าดานศรีสำราญ
อ.พรเจริญ จ.หนองคาย

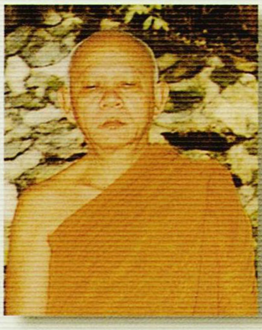
พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทกโร
วัดป่าดานวิเวก (แสงอรุณ)
อ.โซ่พิสัย จ.หนองคาย

พระอาจารย์อุทัย สิริธโร
วัดถ้ำพระภูวัว
อ.เซกา จ.หนองคาย

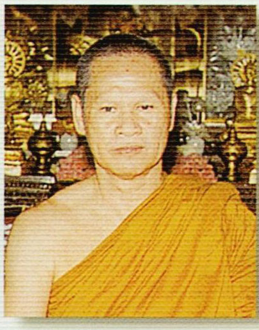
พระวิมลศีลาจาร
(พระอาจารย์เสงี่ยม นนฺทากโร)
วัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร

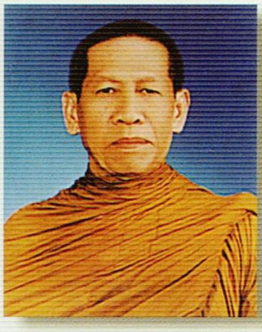
พระอาจารย์ฟัก สนฺติธมฺโม
วัดพิชัยพัฒนาราม
อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี

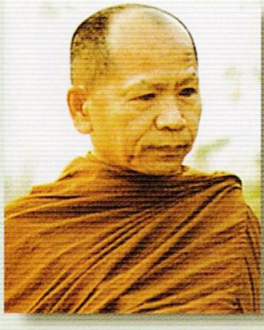
พระอาจารย์ขาน ฐานวโร
วัดป่าบ้านเหล่า
อ.เวียงเชียงรุ้ง จ.เชียงราย

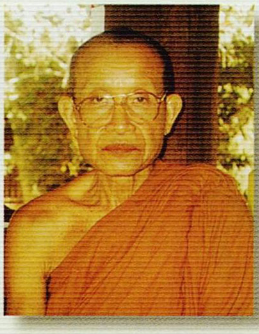
พระอาจารย์เปลี่ยน ปญฺญาปทีโป
วัดอรัญญวิเวก
อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่

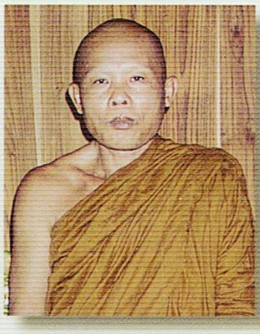
พระครูพุทธิสารสุนทร
(พระอาจารย์บุญกู้ อนุวฑฺฒโน)
วัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร

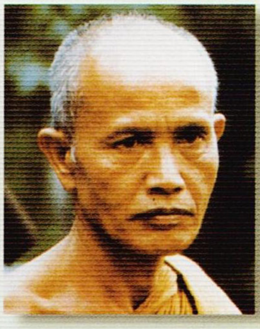
พระอาจารย์อุ่นหล้า ฐิตธมฺโม
วัดป่าแก้วชุมพล
อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร

พระอาจารย์อว้าน เขมโก
วัดป่านาคนิมิตต์ (วัดป่าบ้านนามน)
อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร

พระอาจารย์ประสิทธิ์ ปุญฺญมากโร
วัดป่าหมู่ใหม่
อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่

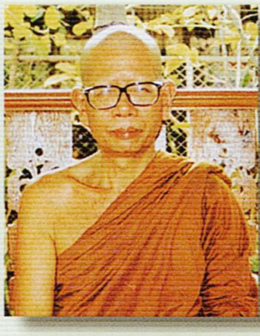

พระอาจารย์จันทร์เรียน คุณวโร
วัดถ้ำสหาย
อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี

กองทัพธรรม
สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

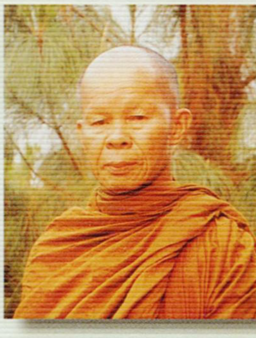
พระครูภาวนาสุทธาจาร
(พระอาจารย์สาคร ธมฺมาวุโธ)
วัดเวฬุวัน จ.กาญจนบุรี

พระอาจารย์เมือง พลวฑฺโฒ
วัดป่ามัชฌิมาวาส
อ.เมือง จ.กาฬสินธุ์

พระอาจารย์อินทร์ถวาย สนฺตุสฺสโก
วัดป่านาคำน้อย
อ.นายูง จ.อุดรธานี

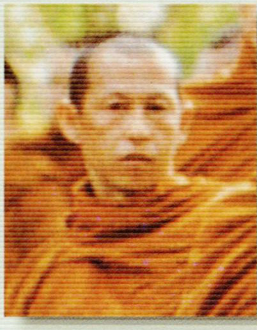
พระครูสันติวรญาณ
(พระอาจารย์อ่ำ ธมฺมกาโม)
วัดป่าเขาเขียว จ.พิษณุโลก

พระอาจารย์ไม อินฺทสิริ
วัดป่าหนองช้างคาว
อ.กู่แก้ว จ.อุดรธานี

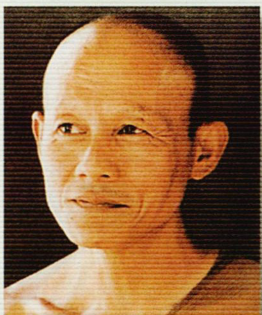
พระครูเมตตากิตติคุณ
(พระอาจารย์สมหมาย อตฺตมโน)
วัดป่าสันติกาวาส จ.อุดรธานี

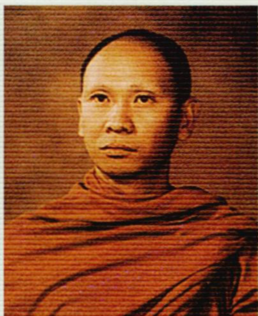
พระอาจารย์สุดใจ ทนฺตมโน
วัดป่าบ้านตาด
อ.เมือง จ.อุดรธานี

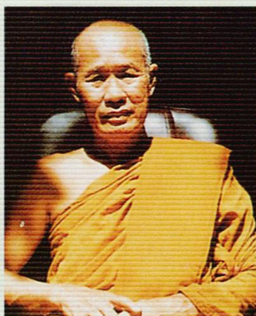
พระอาจารย์อร่าม รกฺขิตฺตจิตฺโต
(พระอาจารย์คำไพ สุสิกฺขิโต)
วัดหินหมากเป้ง จ.หนองคาย

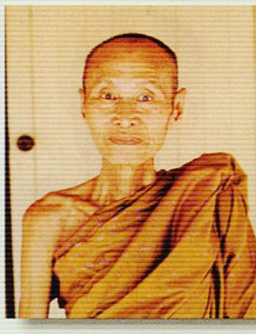
พระอาจารย์วันชัย วิจิตฺโต
วัดป่าภูสังโม (พระราชญาณวิสุทธิโสภณ)
อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี

พระอาจารย์นพดล นนฺทโน
วัดป่าดอยลับงา
อ.เมือง จ.กำแพงเพชร

พระอาจารย์วรรณดี กุสลธมฺโม
วัดประชาคมวนาราม (ป่ากุง)
อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด

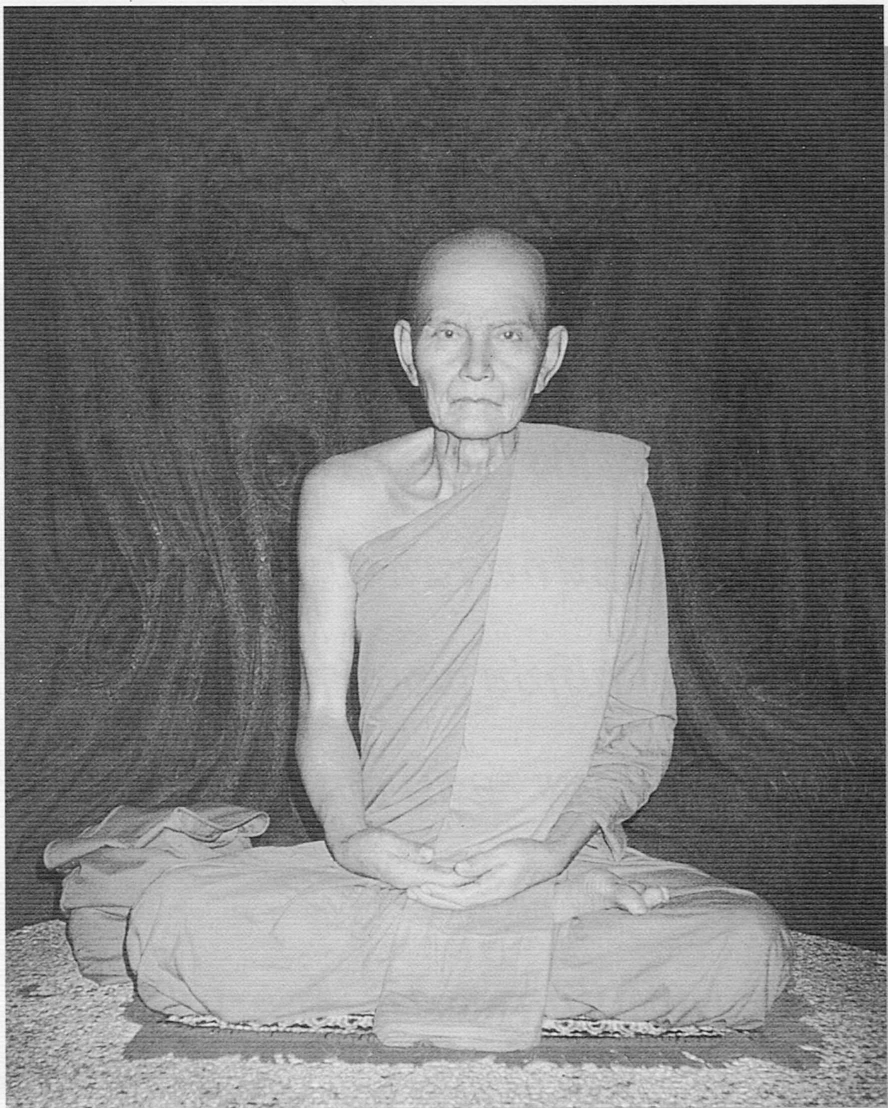

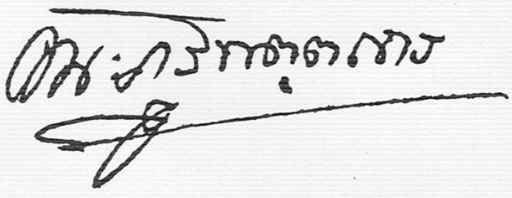
พระอาจารย์ทองคำ จารุวณฺโณ
(ญาโณภาโส)
วัดโพธิ์ชัยมะนาว จ.กาฬสินธุ์

คณะผู้จัดทำกราบขอขมาต่อพระเถรานุเถระ และพระคุณเจ้าทุกท่านที่เป็นศิษยานุศิษย์ที่สืบทอดแนวทางปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ที่มีภาพ แต่ไม่สามารถจะเรียงลำดับพรรษาได้ถูกต้อง

และท่านที่ไม่มีภาพ ไม่มีรายนามในที่นี้

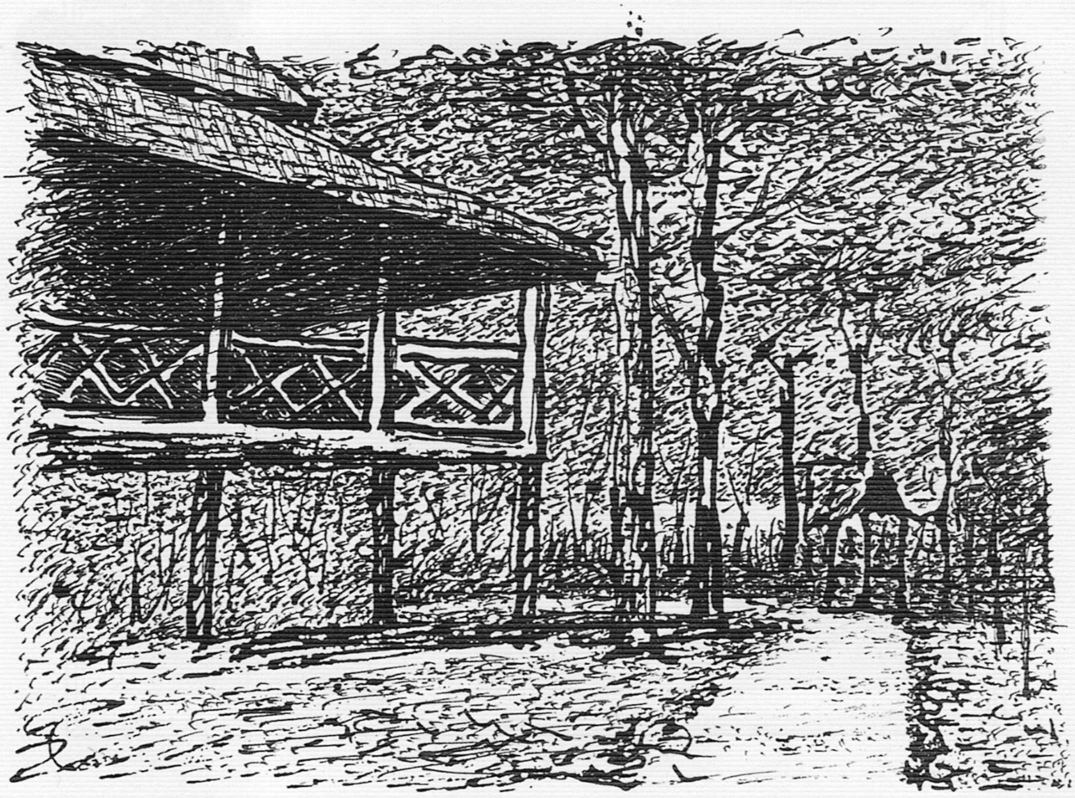
ขอได้โปรดอโหสิกรรมในที่นี้ด้วยเทอญ

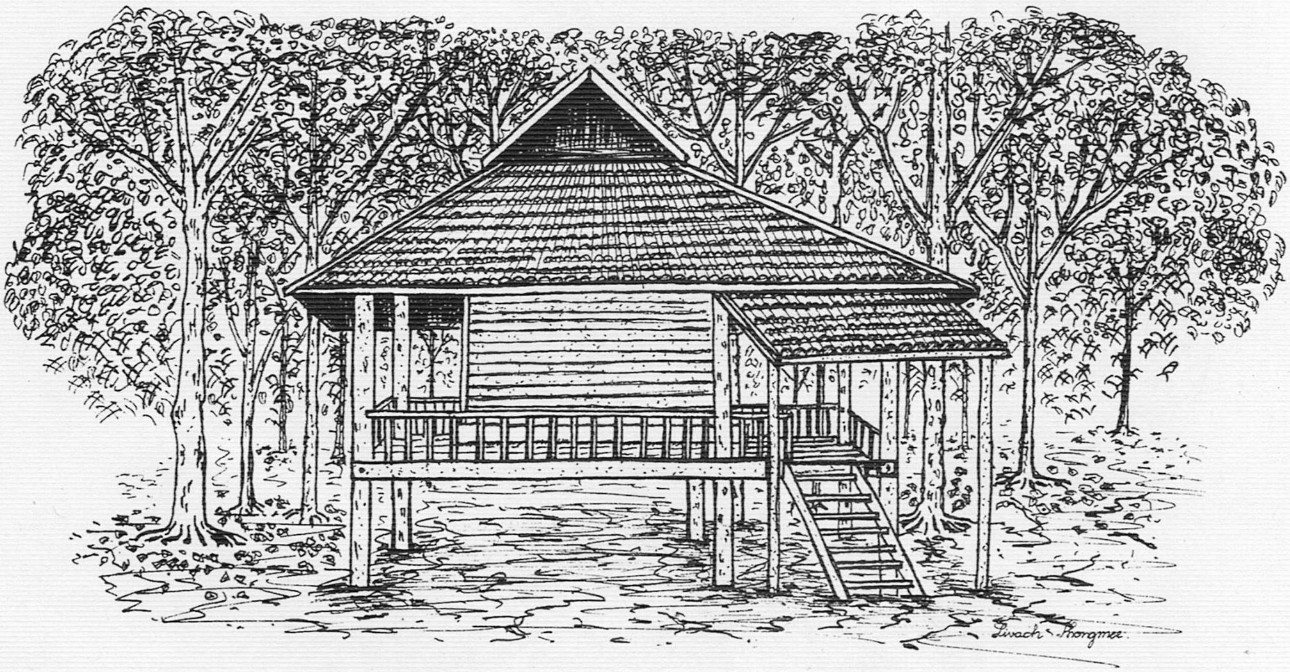

ตอนที่ ๓

เมตตาธรรมของ
ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
ช่วง ๕ พรรษาสุดท้าย
ณ วัดป่าบ้านหนองผือ

ความเป็นมา
ของวัดป่าบ้านหนองผือ

การบำรุงรักษาตนคือ "ใจ" เป็นจุดที่ยอดเยี่ยมของโลก

ได้ใจแล้วคือได้ธรรม เห็นใจตนแล้วคือเห็นธรรม

รู้ใจแล้วคือรู้ธรรมทั้งมวล ถึงใจตนแล้วคือถึงนิพพาน

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ช่วง ๕ พรรษาสุดท้าย ณ วัดป่าบ้านหนองผือ จังหวัดสกลนคร

พ.ศ. ๒๔๘๘ - พ.ศ. ๒๔๙๒

เมตตาธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ช่วง ๕ พรรษาสุดท้าย ณ วัดป่าบ้านหนองผือฉบับนี้ ตอนแรกผู้เขียนได้บันทึกและเรียบเรียงขึ้นมาจากผู้เฒ่าผู้แก่สมัยนั้นเล่าให้ฟัง แล้วนำมาบันทึกรวบรวมกันไว้ด้วยคิดว่าจะเก็บไว้อ่านเอง แต่บางครั้งก็พิมพ์โรเนียวออกมาอ่านกันเองเฉพาะในแวดวงของคนวัด ในบ้านหนองผือเท่านั้น ยังไม่ขยายกว้างขวางออกไปมาก สิ่งที่จูงใจให้บันทึกเกร็ดประวัติพร้อมทั้งปกิณกธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร นี้ขึ้นมา โดยอาศัยที่ผู้เขียนเกิดมาอยู่ในท่ามกลางเรื่องราวประวัติเหล่านี้ ตลอดจนได้ยินได้ฟังคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นชาวบ้านหนองผือโดยแท้เล่าให้ฟังอยู่เสมอ ๆ ซึ่งบางคนอยู่ในเหตุการณ์ใกล้ชิดด้วยตนเองบ้าง และบางคนเพียงแต่เกิดทันเห็นองค์ท่านพระอาจารย์มั่นเท่านั้น ตลอดถึงผู้ที่เกิดไม่ทันสุดท้ายภายหลังเมื่อได้ยินได้ฟังเรื่องราวปฏิปทา ซึ่งบางตอนเป็นคติธรรมที่น่าประทับใจขององค์ท่านแล้วได้พูดคุยเล่าเป็นเรื่องราวปากต่อปากสืบต่อกันมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ สำหรับผู้เขียนนั้นจัดอยู่ในจำพวกที่เกิดสุดท้ายภายหลัง ได้ฟังเรื่องราวปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่น ที่คนเขาพูดเล่าเรื่องขึ้นมาครั้งคราวใด ทำให้เกิดแง่คิดสะดุดใจถึงความลึกซึ้ง เป็นคติธรรมน่าอัศจรรย์ยิ่งทุกเรื่องทุกตอน

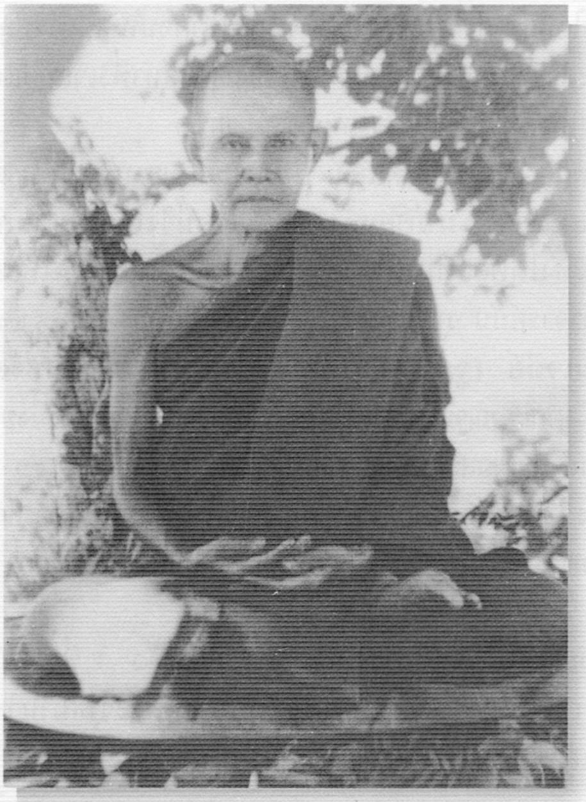
ผู้เขียนจึงเห็นความสำคัญ และมีความศรัทธาที่จะให้เรื่องราวนี้ดำรงอยู่ มิให้สูญหายไปกับคนเล่า จึงได้พยายามบันทึกและเรียบเรียงไว้ เพื่อให้เป็นคติประโยชน์ต่ออนุชนรุ่นหลัง ผู้ที่สนใจในการศึกษาธรรมและนำไปประพฤติปฏิบัติตามไม่มากก็น้อย แต่ผู้เขียนก็สำนึกอยู่เสมอว่า การบันทึกเรียบเรียงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประวัติของพ่อแม่ครูอาจารย์หลวงปู่มั่นครั้งนี้ จะต้องมีข้อผิดพลาดและบกพร่องอยู่ไม่มากก็น้อยเช่นกัน เพราะได้ยินได้ฟังมาจากคนอื่นเล่าแล้วเอามาบันทึกเรียบเรียง ข้อบกพร่องผิดพลาดก็ย่อมมีอยู่ในตัว ผู้เขียนจึงขอให้ผู้รู้ผู้มีปัญญาทั้งหลาย จงอภัยให้แก่ผู้มีสติปัญญาอันเล็กน้อยนี้ด้วย หากมีข้อตำหนิทักท้วงประการใดแล้ว ผู้เขียนขอรับไว้พิจารณาและแก้ไขต่อไป

พระอธิการพยุง ชวนปญฺโญ

เจ้าอาวาสวัดภูริทัตตถิราวาส (วัดป่าบ้านหนองผือ)

เมตตาธรรม ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร*

ช่วง ๕ พรรษาสุดท้าย ณ วัดป่าบ้านหนองผือ

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ความเป็นมาของวัดป่าบ้านหนองผือ

วัดป่าภูริทัตตถิราวาสหรือวัดป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เป็นวัดที่สำคัญมากวัดหนึ่งในสายวัดป่ากัมมัฏฐาน ซึ่งถ้าดูตามแผนที่วัดนี้จะตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดสกลนคร และตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอพรรณานิคม แต่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านหนองผือ เริ่มแรกสถานที่แห่งนี้เป็นป่าพงดงดิบ อันเต็มไปด้วยสิงสาราสัตว์นานาชนิด

---

*โดยพระครูสุทธธรรมาภรณ์ (พระอาจารย์พยุง ชวนปญฺโญ) เจ้าอาวาสวัดป่าภูริทัตตถิราวาส (วัดป่าบ้านหนองผือ) อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

เป็นต้น มี เสือ หมี อีเก้ง กวาง หมูป่า สัตว์เลื้อยคลาน มีแลนและงูชนิดต่าง ๆ สัตว์ปีกมีนกเกือบทุกชนิด นอกจากนั้นยังชุกชุมไปด้วยเชื้อไข้ป่ามาลาเรียเป็นอันมาก

ต่อมาสถานที่แห่งนี้มีผู้เข้าไปหักร้างถางพง ทำเป็นไร่ปลูกพริกปลูกฝ้าย แล้วจับจองหมายเอาเป็นที่ของตนเอง บางคนจับจองแล้วทำไม่ไหวก็ปล่อยทิ้งให้รกร้างอยู่เป็นเวลานานหลาย ๆ ปีบ้าง จนป่าเกิดขึ้นมาใหม่ เพราะที่ป่าสมัยนั้นมีเป็นจำนวนมาก จะเลือกจับจองหมายเอาที่ป่าตรงไหน ที่ตนชอบใจก็ย่อมได้หากใครมีกำลังพอ มีมากจนทำเป็นไร่ปลูกพริกปลูกฝ้ายไม่หวาดไม่ไหว ภายหลัง **พระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร** ท่านธุดงค์หาที่วิเวกอยู่แถวบริเวณนี้ ต้องการที่จะสร้างที่พักสงฆ์สักแห่งหนึ่งที่ไม่ห่างไกลจากหมู่บ้านมากนัก

เมื่อท่านหาที่พักสงฆ์ชั่วคราวได้แล้ว ก็มีพระภิกษุสามเณรเดินธุดงค์สัญจรผ่านไปมาเข้าพักพิงพึ่งพาอาศัยอยู่ไม่ขาดสาย มาภายหลังสถานที่แห่งนี้จึงได้กลายเป็นที่พักสงฆ์และสำนักสงฆ์ถาวรตามลำดับ จนกระทั่งได้พัฒนามาเป็นวัดโดยสมบูรณ์ ตอนแรกให้ชื่อว่า **"วัดสันติวนาราม"** ต่อมาหลังจากท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร มรณภาพแล้ว (พ.ศ. ๒๔๙๒) พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ **พระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล)** วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี ซึ่งขณะนั้นท่านดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะมณฑลในเขตนี้ และเป็นศิษย์ผู้ใหญ่รูปหนึ่งของท่าน พระอาจารย์มั่นด้วย ได้เล็งเห็นความสำคัญในสถานที่แห่งนี้อันเป็นสถานที่ที่ท่านพระอาจารย์มั่น เคยพำนักจำพรรษาอยู่เป็นเวลาถึง ๕ ปีติดต่อกัน ท่านจึงดำริให้เปลี่ยนชื่อวัดเสียใหม่เพื่อเชิดชูบูชาคุณให้สอดคล้องกับนามฉายาของท่านพระอาจารย์มั่น อันเป็นมงคลนามว่า **"วัดภูริทัตตถิราวาส"** ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

วัดนี้ได้ตั้งขึ้นเป็นวัดโดยสมบูรณ์ตามกฎหมายแล้ว ซึ่งได้รับอนุญาตเอกสารสิทธิ์ (น.ส. ๓) เลขที่ ๙๖ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ พร้อมกับได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในปีเดียวกัน มีเจ้าอาวาสปกครองมาแล้ว ๖ รูป มีรายนามดังต่อไปนี้

๑. พระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร	พ.ศ. ๒๔๗๘ – ๒๔๘๓
๒. พระใบ (ไม่ทราบฉายา)	พ.ศ. ๒๔๘๔ – ๒๔๘๗
๓. ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร	พ.ศ. ๒๔๘๘ – ๒๔๙๒
๔. พระทองคำ ญาโณภาโส	พ.ศ. ๒๔๙๓ – ๒๕๐๗
๕. พระจันทา เขมาภิรโต	พ.ศ. ๒๕๐๘ – ๒๕๒๑
๖. พระสอน ญาณวีโร	พ.ศ. ๒๕๒๕ – ๒๕๓๓
๗. พระอธิการพยุง ชวนปญฺโญ	พ.ศ. ๒๕๓๓ – ปัจจุบัน

กิจกรรมทางศาสนาที่สำคัญที่ปฏิบัติมาภายในวัดคือ **ถือเอาวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ของทุกปีเป็นวันจัดงานน้อมบูชา แสดงกตัญญูกตเวทิตาคุณกับท่านพระอาจารย์ ซึ่งเป็นวันคล้ายวันมรณภาพของพ่อแม่ครูบาอาจารย์ใหญ่ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ผู้เป็นบูรพาจารย์** หรือบิดาแห่งพระกัมมัฏฐานในยุคปัจจุบันของศิษยานุศิษย์และพุทธศาสนิกชนทั่วไปได้น้อมรำลึกถึงปฏิปทาข้อวัตร และจริยวัตร ที่ท่านได้ดำเนินมาเป็นแบบอย่างอันดีงามในการประพฤติปฏิบัติธรรมตามแนวทางของท่าน เพื่อความสงบสุขร่มเย็นและเป็นการสร้างกุศลเพิ่มพูนบารมีธรรมของตนสืบไป

ก่อนมาเป็นวัดป่าบ้านหนองผือ

หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร ผู้ก่อตั้งวัดป่าบ้านหนองผือ

เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๗๖ พระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร ท่านเป็นคนจังหวัดเลย ได้เดินธุดงค์หาความสงบวิเวกอยู่แถบบริเวณหุบเขาภูพานแห่งนี้ ต่อมาชาวบ้านได้ทราบข่าวว่า ท่านพำนักทำความเพียรปฏิบัติธรรมอยู่ที่ถ้ำพระ บ้านหนองสะไน ซึ่งไกลจากบ้านหนองผือประมาณ ๑๕ กิโลเมตร

ขณะที่ท่านพักอยู่ ณ ถ้ำแห่งนี้ ท่านได้ปรุงยาหม้อใหญ่ไว้สำหรับฉันแก้โรคเหน็บชา หมายความว่าท่านปรุงยาแก้โรคเหน็บชา ซึ่งหาตัวยารากไม้หลายชนิดเอาลงไป หมักดองไว้ในไห โดยเอาน้ำเยี่ยววัวดำตัวผู้ที่ต้มสุกแล้วทำเป็นน้ำกระสายหมักดองไว้ เป็นเวลาสักสองอาทิตย์ จึงตักน้ำดองนั้น มาฉันแก้โรค เหน็บชาได้ ตอนนั้นชาวบ้านหนองผือเป็นโรคเหน็บชากันหลายคน และได้ทราบข่าวมาว่ามีพระกัมมัฏฐาน ปรุงยาแก้โรคเหน็บชา แจกให้แก่ญาติโยมเอาไปกิน หายกันหลายคนแล้ว ดังนั้น ชาวบ้านหนองผือ จึงพากันไปขอยาจากท่าน

แต่ก่อนที่ท่านจะให้ยาไปกินนั้น ท่านจะให้ธรรมะและสอนธรรมะไปด้วย เป็นต้นว่า ให้ภาวนา **"พุทโธ"** เพื่อจะให้ละทิ้งจากแนวทางที่ผิด คือ มิจฉาทิฏฐิ มีการถือผิด ถือผี เลี้ยงผีบวงสรวง อ้อนวอน ผีฟ้าผีภูตา ต่าง ๆ เหล่านี้ ให้กลับมาถือไตรสรณคมน์ มี พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์อย่างมั่นคง แล้วสมาทานรักษาศีลห้า ศีลอุโบสถในวันขึ้น–แรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และตอนตื่นนอนหรือก่อนนอน ทุกเช้าค่ำ ท่านให้ทำวัตรสวดมนต์ไหว้พระ กราบพระเสียก่อนจึงนอนหรือออกจากห้องนอน ตลอดจนท่านห้ามไม่ให้กินเนื้อดิบ ของที่จะกินที่เป็นเนื้อทุกชนิดต้องทำให้สุกเสียก่อนจึงจะกิน นอกจากนั้นก็ให้งดเว้นมังสะเนื้อสิบอย่าง[๑]ตามที่พระพุทธองค์ทรงห้ามไว้นั้นด้วย

เมื่อท่านสอนสิ่งเหล่านี้แล้วจึงให้ยาไปกิน เมื่อญาติโยมชาวบ้านหนองผือนำยานั้นไปกิน โรคเหน็บชาก็หายกันทุกคน จึงทำให้ญาติโยมชาวบ้านหนองผือเกิดความเชื่อถือ ความเลื่อมใสศรัทธาในท่านมาก บางคนก็กลับไปขอยาจากท่านอีกเมื่อยาหมดแล้ว พร้อมทั้งได้มีโอกาสฟังเทศน์ฟังธรรมจากท่านด้วย ไปมากันอยู่อย่างนี้หลายครั้งหลายหนและหลายคณะ จนทำให้ญาติโยมชาวบ้านหนองผือกับพระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร มีความคุ้นเคยสนิทสนมกันและได้ติดต่อกันตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

---

๑. พระพุทธเจ้าทรงห้ามบริโภคเนื้อ ๑๐ อย่าง คือ เนื้อมนุษย์ เสือโคร่ง เสือดาว เสือเหลือง ช้าง งู ราชสีห์ สุนัข ม้า หมี

ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ หลังจากออกพรรษาแล้ว พระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร ยังได้เดินธุดงค์แสวงหาความสงบวิเวก อยู่ในแถบบริเวณเชิงเขาภูพานแห่งนี้เป็นเวลานาน เมื่อท่านออกจากที่พักสงฆ์ถ้ำพระ บ้านหนองสะไนแล้ว ท่านก็เดินธุดงค์ต่อมายังบ้านหนองผือ พักอยู่ที่ป่าซึ่งเป็นที่ดอนใกล้เถียงนาของโยมคนหนึ่ง อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านหนองผือ ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก ญาติโยมเมื่อทราบว่าพระอาจารย์หลุย เดินทางมาพักปักกลดอยู่ที่นี่ ต่างก็มากราบนมัสการท่าน พร้อมถวายจังหันในตอนเช้าด้วยความเคารพศรัทธายิ่ง เนื่องจากมีความคุ้นเคยกันมาก่อน ท่านจึงพูดคุยสนทนาสอบถามเรื่องสุขทุกข์ต่าง ๆ ด้วยความเมตตาและพูดเรื่องพอให้เป็นที่รื่นเริงใจแก่ญาติโยมที่มานมัสการท่านด้วยพอสมควร

ท่านพักอยู่ที่แห่งนี้เป็นเวลานานหลายเดือน ในขณะที่ท่านพักอยู่ที่นี่ท่านพยายามอบรมสั่งสอนญาติโยม ให้ได้รับรู้เรื่องราวข้อวัตรปฏิบัติต่อพระกัมมัฏฐานหลายอย่างหลายประการ ท่านเริ่มสอนตั้งแต่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เสียก่อน เป็นต้นว่า การประเคนของพระให้ได้ระยะหัตถบาส[๑] และด้วยความเคารพ การทำกัปปิยะ[๒]ของฉันที่เป็นภูตคาม[๓] พีชคาม[๔] ต่าง ๆ ถวายพระและสอนให้รู้จักประเพณีปฏิบัติอุปัฏฐากต่อพระกัมมัฏฐานที่สัญจรไปมา ตลอดทั้งการสอนให้ท่องคำไหว้พระสวดมนต์ทั้งเช้าและเย็น พร้อมทั้งให้ฝึกนั่งสมาธิภาวนาเดินจงกรมด้วย ทุกขั้นตอนของการสอน ท่านจะแนะนำให้ดูก่อนทุกครั้ง จนทำให้ญาติโยมมีความสนใจในการฝึกอบรมธรรมกับท่านมากที่สุด ญาติโยมมีความเข้าใจและทำได้คล่องแคล่วมากขึ้น

แม้ในการสอนเรื่องอื่น ๆ เช่น การเย็บเสื้อขาวด้วยมืออย่างนี้ท่านก็สอน อันนี้ท่านเย็บเป็นเสื้อสำเร็จรูปแล้วจึงให้นำเอาไปเป็นตัวอย่างแก่ผู้ที่จะฝึกเย็บตาม โดยมากท่านจะให้โยมผู้หญิงที่ชรานำไปเย็บ ผ้าที่ท่านได้มานั้นได้มาจากผ้าบังสุกุลบ้าง ได้จากบ้านที่เขาทำบุญบ้าง สำหรับเสื้อที่ท่านเย็บเองเสร็จแล้ว ท่านจะบริจาคให้คนเฒ่าคนแก่ ที่อัตคัดยากจนที่สุดในหมู่บ้านหนองผือ (ซึ่งสมัยนั้น อยู่ในช่วงสงคราม เมืองไทยขาดแคลนเสื้อผ้ามาก)

ท่านพักอยู่ที่นี่เป็นเวลานานพอสมควร จนมีความสนิทสนมกับชาวบ้านเป็นอย่างมาก ต่อมาท่านใคร่อยากจะตั้งที่พักสงฆ์ขึ้นสักแห่งหนึ่ง จึงตกลงให้ญาติโยมพาตระเวน ค้นหาสถานที่ที่จะตั้งที่พักสงฆ์ใหม่ ค้นหาดูทั่วทั้งทิศเหนือ ทิศใต้ และทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน แต่ยังไม่เป็นที่เหมาะสมและถูกใจของท่าน จึงให้ญาติโยมค้นหาดูอีกทีทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นที่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก ในที่สุดก็ได้ที่ที่เหมาะสม ถูกลักษณะและถูกใจท่านด้วย

---

๑. บ่วงมือ คือที่ใกล้ตัว ประมาณศอกหนึ่งในระหว่าง หมายถึงที่สุดด้านหน้าของภิกษุกับสิ่งของหรือของภิกษุผู้รับกับบุคคลผู้ประเคนเป็นต้น

๒. กัปปิยะ : ทำให้สมควร ควรแก่สมณะบริโภค หมายถึง การถวายอาหารที่เป็นพืช ผัก ผลไม้ ก่อนประเคนต้องทำให้ขาดจากกันโดยผู้ถวายต้องเด็ด หรือใช้มีดกรีดสิ่งนั้น เพื่อไม่ให้งอกหรือนำไปปลูกได้

๓. ภูตคาม ของเขียว หรือพืชพันธุ์อันเป็นอยู่กับที่

๔. พีชคาม ของเขียว หรือพืชพันธุ์อันถูกพรากจากที่แล้ว แต่ยังจะเป็นได้อีก

วัดป่าภูริทัตตถิราวาส (วัดป่าบ้านหนองผือ)

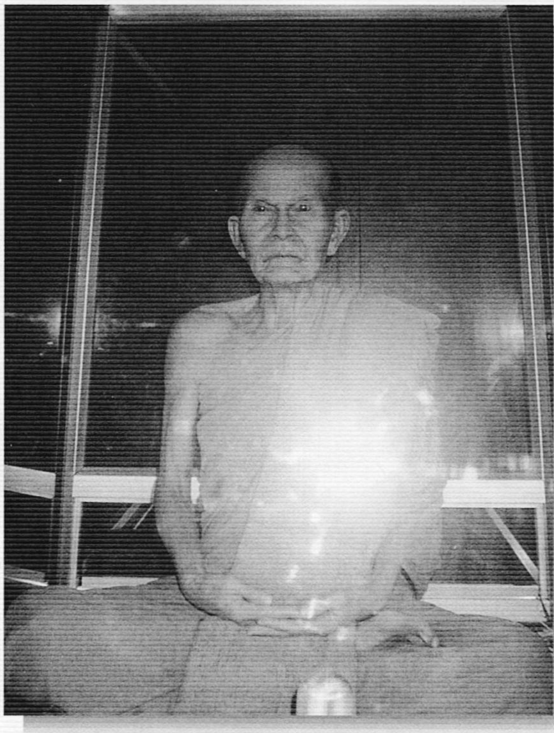
โดยเฉพาะที่ดินตรงนี้ (ที่เป็นวัดป่าบ้านหนองผือในปัจจุบันนี้) **เดิมเป็นที่ดินโยมชื่อ พ่อออกต้น โพธิ์ศรี และครอบครัว มีศรัทธามอบถวายที่ดินให้เป็นที่พักสงฆ์แด่พระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร** ท่านจึงพาคณะญาติโยมย้ายจากที่เดิม ไปที่จะตั้งสำนักใหม่ เมื่อย้ายไปถึงแล้วจึงพากันสร้างกระต๊อบพร้อมทั้งหอฉันชั่วคราวขึ้น ซึ่งหลังคามุงด้วยหญ้าคา ฝาแนบด้วยใบตอง พื้นปูด้วยฟากไม้ไผ่ ทำเป็นที่พักสงฆ์ชั่วคราวก่อน เสร็จแล้วท่านก็ได้อยู่พักทำความเพียรตามอัธยาศัยของท่าน และอบรมธรรมะสั่งสอนญาติโยมมาเรื่อย ๆ ดังที่ท่านเคยประพฤติปฏิบัติมาจนได้ระยะหนึ่งพรรษา

เมื่อออกพรรษาแล้วท่านก็เดินธุดงค์ไปในที่ต่าง ๆ ออกไปจำพรรษาในที่แห่งอื่นบ้าง บางครั้งท่านก็เข้ามาจำพรรษาที่สำนักสงฆ์วัดป่าบ้านหนองผืออีก ไป ๆ มา ๆ อยู่อย่างนี้ ส่วนมากจะอยู่หมู่บ้านแถบบริเวณใกล้ ๆ หมู่บ้านหนองผือ เช่น ที่พักสงฆ์ถ้ำพระนาใน ที่พักสงฆ์ถ้ำพระบ้านหนองสะไน ที่ป่าช้าบ้านกลาง ที่ป่าบ้านกุดไห ที่ป่าดอนใกล้บ้านอูนดง ป่าใกล้บ้านห้วยบุ่น และย้อนกลับมาที่สำนักวัดป่าบ้านหนองผือ คราวนี้ท่านพักอยู่เป็นเวลานาน ณ สถานที่แห่งนี้นี่เอง **ต่อมาจึงได้กลายเป็นวัดป่าบ้านหนองผือ (วัดภูริทัตตถิราวาส ชื่อที่เรียกเป็นทางการในปัจจุบัน)** ซึ่งมีพระภิกษุสงฆ์สามเณรเดินธุดงค์ เข้าไปหาความสงบวิเวกไม่ขาดสาย

เมื่อชาวบ้านญาติโยมสมัยนั้นเห็นว่า มีพระภิกษุสงฆ์สามเณรไปมา เข้าพักอาศัยไม่ขาดระยะและมากยิ่งขึ้น จึงเกิดมีศรัทธาแรงกล้าพร้อมใจพากันสร้างศาลาถาวรขึ้นหลังหนึ่ง ซึ่งทำด้วยไม้ทั้งหลัง ที่พวกเราท่านทั้งหลายเห็นตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของศาลาโรงธรรมหลังใหญ่ ณ วัดป่าบ้านหนองผือในขณะนี้

พระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร เป็นที่รู้จักและคุ้นเคยกับชาวบ้านหนองผือเป็นอย่างมาก จนถือได้ว่าท่านเป็นทั้งพ่อแม่และครูบาอาจารย์องค์แรก ที่ได้เข้าไปสั่งสอนชาวบ้านหนองผือให้ได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ อันเกี่ยวกับหลักธรรมและข้อประพฤติปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง ด้วยความใกล้ชิดสนิทสนมกับชาวบ้านมาก แม้แต่เด็กสมัยนั้นพอรู้จักจำชื่อได้ก็รู้จักชื่อท่านทุกคน เพราะสมัยนั้นบ้านหนองผือยังเป็นหมู่บ้านที่ห่างไกลความเจริญมาก ซึ่งมีเทือกเขาภูพานกั้นระหว่างหมู่บ้านกับตัวอำเภอ อาจกล่าวได้ว่าตัดขาดจากโลกภายนอกเลยทีเดียว และเป็นหมู่บ้านที่ไม่ใหญ่โตนักมีประมาณ ๘๐ หลังคาเรือน เมื่อมีพระภิกษุสามเณรหรือผู้คนต่างถิ่นผ่านเข้าไปพึ่งพาอาศัย ทำความคุ้นเคยใกล้ชิดสนิทสนมกับชาวบ้านแล้ว พวกเขาจะให้เกียรติ จำชื่อบุคคลนั้นได้ดี และนับถือบุคคลนั้นด้วย **ดังนั้นพระอาจารย์หลุยจึงเป็นชื่อที่ชาวบ้านหนองผือ ให้ความเคารพบูชามากที่สุดรูปหนึ่ง**

ท่านพระอาจารย์มั่น มาบ้านหนองผือ ปี พ.ศ. ๒๔๘๘

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ต่อมาข่าว **ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร** ซึ่งธุดงค์จำพรรษาอยู่ทางภาคเหนือเป็นเวลาหลายปี ท่านได้รับนิมนต์จากพระเถระทั้งหลายทางภาคอีสาน ซึ่งเป็นศิษยานุศิษย์ของท่านในขณะนั้นให้มาโปรดชาวภาคอีสาน เมื่อท่านตกลงรับนิมนต์แล้ว ท่านก็ได้เดินทางกลับภาคอีสาน โดยแวะพักอยู่ที่วัดป่าสาลวัน จังหวัดนครราชสีมา และวัดป่าโนนนิเวศน์ จังหวัดอุดรธานี จนกระทั่งถึงจังหวัดสกลนคร อันเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ใกล้ชิดติดกับเทือกเขาภูพาน เหมาะสำหรับผู้ต้องการแสวงหาความสงบวิเวกเป็นอย่างมาก

ส่วนพระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่นรูปหนึ่ง ขณะนั้นท่านยังพักทำความเพียร อยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือ ได้ทราบข่าวว่า ท่านพระอาจารย์มั่นมาถึงเขตจังหวัดสกลนครแล้ว และพักวิเวกอยู่ที่สำนักสงฆ์วัดป่าบ้านม่วงไข่ผ้าขาว (ขณะนี้อยู่ในเขตอำเภอพังโคน) เมื่อท่านทราบแน่นอนแล้ว จึงได้ชักชวนพาญาติโยมทายกวัดป่าบ้านหนองผือ ๔–๕ คน ไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นที่นั่น (เดินทางหนึ่งวันและพักค้างคืนกับท่านสามคืน) ถึงแล้วเข้าไปกราบนมัสการท่านเรียบร้อย จึงได้พูดคุยสนทนากันตามประสาลูกศิษย์กับอาจารย์ เสร็จแล้วกราบลาแยกย้ายกันไปหาที่พักตามอัธยาศัย

เมื่อตอนขากลับคณะของพระอาจารย์หลุยได้เข้าไปกราบลาท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งมีตอนหนึ่งที่ท่านได้กล่าวว่า *“แถวอื่น ๆ เคยไปหมดแล้ว แต่ไม่รู้เป็นอย่างไรตรงหุบเขาบริเวณบ้านหนองผือนั้น ยังไม่เคยได้เข้าไป เอาล่ะ ถ้ามีโอกาสก็จะเข้าไป”* ท่านพูดคุยสนทนากันพอสมควรแก่เวลา เสร็จแล้วคณะของพระอาจารย์หลุยจึงถือโอกาสกราบลาท่านกลับบ้านหนองผือ เมื่อคณะของพระอาจารย์หลุยกลับบ้านหนองผือแล้ว ภายหลังต่อมาไม่นานก็ได้ทราบข่าวว่าท่านพระอาจารย์มั่นเดินธุดงค์ มาพักวิเวกอยู่ที่พักสงฆ์บ้านห้วยแคน ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนครในปัจจุบันนี้ พระอาจารย์หลุย เมื่อได้โอกาสเช่นนี้จึงสั่งให้**โยมพ่อออกพุฒ** ซึ่งเป็นทายกวัดมาที่วัดโดยเร็วไว เพื่อมอบหน้าที่ให้ไปกราบอาราธนาท่านพระอาจารย์มั่นซึ่งขณะนั้นพักอยู่ที่บ้านห้วยแคนมาบ้านหนองผือโดยรีบด่วน ให้ทันก่อนที่จะเข้าพรรษา

โยมพ่อออกพุฒมาที่วัดป่าบ้านหนองผือรับคำสั่งจากพระอาจารย์หลุย เมื่อเข้าใจแล้ว จึงกลับบ้านไปชวนนายดอนลูกชายไปเป็นเพื่อนเดินทาง เมื่อตระเตรียมสิ่งของที่จำเป็นในการเดินทางเสร็จแล้ว รุ่งเช้าวันใหม่สองคนจึงออกเดินทางด้วยกำลังฝีเท้า เพราะสมัยนั้นยังไม่มีรถราใช้ในการเดินทาง ไปถึงบ้านห้วยแคนเป็นเวลาค่ำมืดพอดี จึงพักนอนค้างคืนที่บ้านห้วยแคนหนึ่งคืน ตอนเช้าจึงเข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นในวัดที่ท่านพักอยู่ และเล่าเรื่องราวความเป็นมาต่าง ๆ ให้ท่านทราบ แล้วถือโอกาสกราบอาราธนานิมนต์ท่าน ท่านก็รับนิมนต์ว่า จะมา แต่วันนั้นยังมาไม่ได้ เพราะมีของสัมภาระหลายอย่าง แต่คนที่จะช่วยขนของมีน้อย โยมพ่อออกพุฒพร้อมลูกชายจึงกราบลาท่าน รีบกลับบ้านหนองผือมาก่อน เพื่อมาบอกชาวบ้านให้ไปช่วยขนของและส่งคนไปรับท่านด้วย

หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร

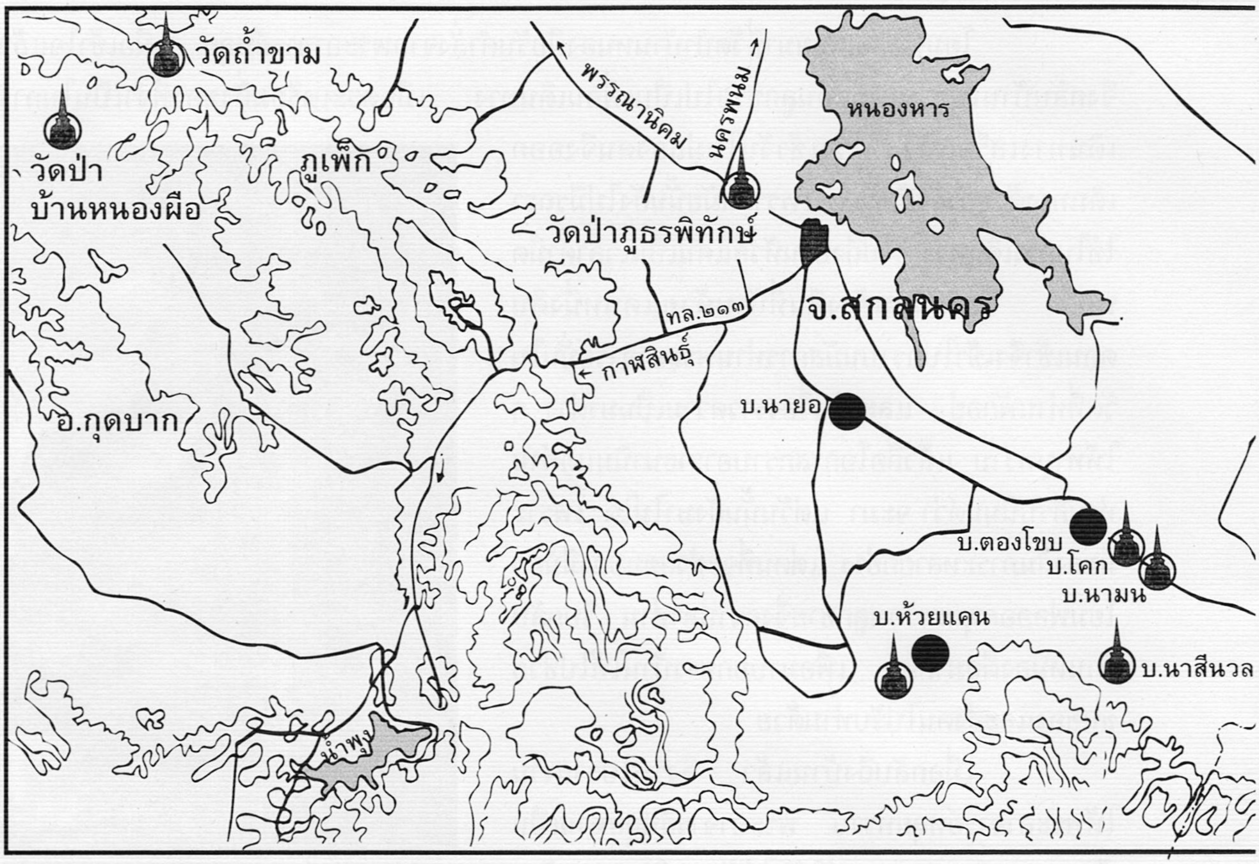
เมื่อกลับถึงบ้านแล้ว จึงรีบไปรายงานให้พระอาจารย์หลุยทราบ พระอาจารย์หลุยท่านเป็นผู้คอยแนะนำ วางแนวปฏิบัติให้กับญาติโยมชาวบ้านหนองผืออยู่เบื้องหลัง ท่านได้สั่งให้เกณฑ์โยมคนหนุ่ม ๆ แข็งแรงเพื่อไปขนของ เครื่องใช้ สัมภาระต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับองค์ท่านพระอาจารย์มั่น ตลอดทั้งของใช้อย่างอื่น ๆ ด้วย ในที่สุดก็เกณฑ์บุคคลได้ ดังรายนามที่รวบรวมได้ดังต่อไปนี้

โยมฝ่ายผู้เฒ่า ได้แก่

๑. พ่อออกทิศสร้าง พิมพ์บุตร
๒. พ่อออกพัน เทพิน
๓. พ่อออกสีลา เทพิน
๔. พ่อออกเชียงแสน ชาตะรักษ์
๕. พ่อออกอุ่น จันทะวงษา[๑]
ฯลฯ

---

๑. ชาวบ้านหนองผือ ผู้ถ่ายทอด และเล่าเรื่องในเหตุการณ์สมัยท่านพระอาจารย์มั่นมาพักที่วัดป่าบ้านหนองผือ เป็นโยมอุปัฏฐากรับใช้สมัยท่านพระอาจารย์มั่น ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว

โยมฝ่ายคนหนุ่ม ได้แก่

๑. นายกอง เณธิชัย

๒. นายแก้ว เทพิน

๓. นายสงค์ สีเหลือง

๔. นายนอ เณธิชัย

๕. นายพรหมา โพธิ์ศรี

๖. นายบุญเลิง เทพิน[๑]

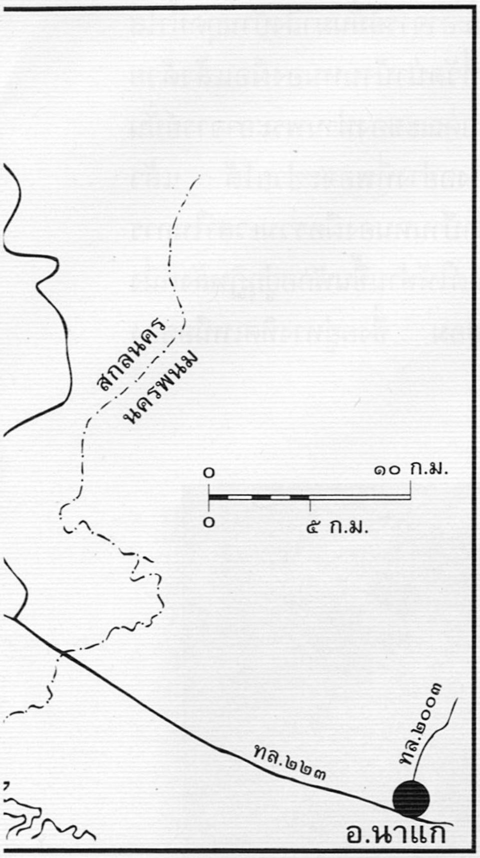
๗. นายโส เทพิน

เมื่อทุกคนทราบแล้ว จึงจัดเตรียมสิ่งของที่จำเป็นในการเดินทางอย่างเรียบร้อย พอเช้าวันรุ่งขึ้นก็พากันออกเดินทาง

ฝ่ายพระอาจารย์หลุย ท่านคงทราบอุปนิสัยของท่านพระอาจารย์มั่นเหมือนกัน คือ ปกติท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจะไม่พักสำนักวัดป่าที่มีพระสงฆ์กำลังพักอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้น พระอาจารย์หลุย จึงให้พระเณรที่พักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือทุกรูปออกไปอยู่ข้างนอกหมด

---

๑. ชาวบ้านหนองผือ ผู้ถ่ายทอดและเล่าเรื่องในเหตุการณ์สมัยท่านพระอาจารย์มั่นมาจำพรรษา ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๔) เป็นพระภิกษุ อยู่วัดป่าบ้านหนองผือ

บรรยายแผนที่

๑. วัดดอยธรรมเจดีย์ (บ้านนาสีนวล)

๒. วัดป่าบ้านนามน (วัดป่านาคนิมิตต์)
ท่านพระอาจารย์มั่น ได้จำพรรษาในปี พ.ศ.๒๔๘๖

๓. วัดป่าบ้านโคก ท่านพระอาจารย์มั่น
ได้จำพรรษา ในปี พ.ศ.๒๔๘๕ และ ปี พ.ศ. ๒๔๘๗

๔. วัดป่าบ้านห้วยแคน

๕. วัดป่าภูธรพิทักษ์
(วัดที่หลวงปู่ฝั้น อาจาโร จำพรรษา)

๖. วัดถ้ำขาม

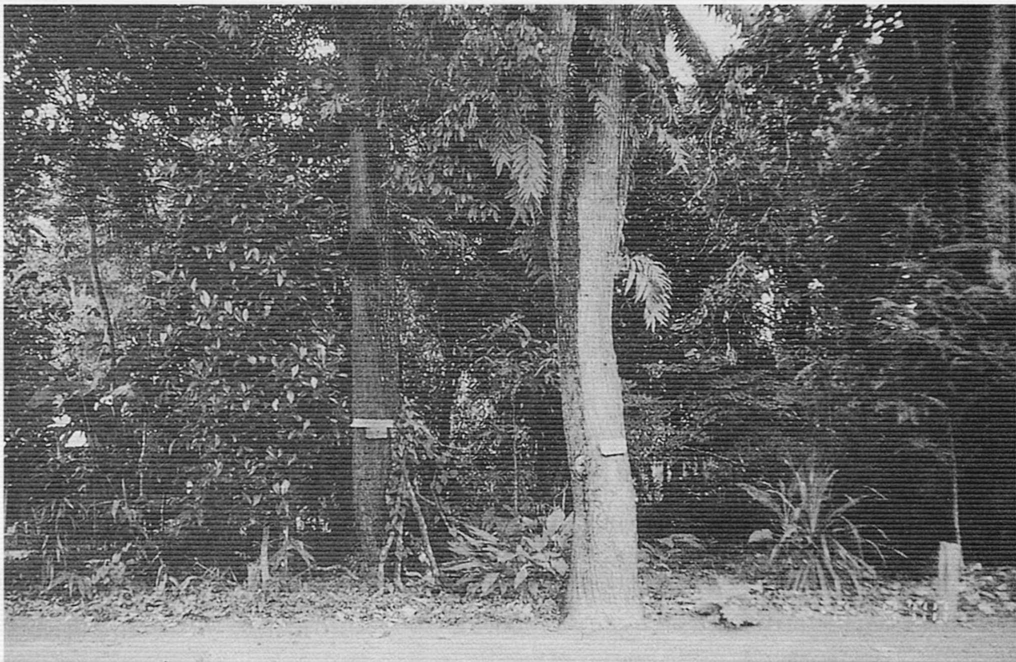
๗. วัดป่าบ้านหนองผือ ท่านพระอาจารย์มั่น
ได้จำพรรษา ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๘๘ ถึง พ.ศ.๒๔๙๒

หมายความว่าให้ไปอยู่วัดรอบนอก ซึ่งไม่ห่างจากวัดป่าบ้านหนองผือเท่าไรนัก ทำที่ให้เป็นสำนักวัดร้าง ไม่มีพระสงฆ์อยู่เสียก่อน ภายหลังจึงค่อยทยอยกันเข้ามาใหม่

สำหรับพวกโยมที่ส่งไปให้เดินทางไปรับท่านพระอาจารย์มั่น เดินทางด้วยฝีเท้าออกจากบ้านหนองผือไป ผ่านบ้านผักคำภูและบ้านลาดกะเฌอ ไปนอนพักค้างคืนที่บ้านนากับแก้ ออกจากบ้านนากับแก้ไปถึงบ้านห้วยแคนเป็นเวลาประมาณ ๔-๕ โมงเย็น คณะญาติโยมจึงพากันไปขอพักนอนที่โรงเรียน ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากสำนักที่พักของท่านพระอาจารย์มั่นมากนัก เมื่อได้ที่พักเรียบร้อยแล้ว คณะโยมผู้เฒ่า ๔-๕ คนจึงถือโอกาสไปที่วัด เพื่อกราบนมัสการและอาราธนาท่านด้วย เมื่อท่านรับนิมนต์แล้ว ได้พูดคุยสนทนาพอสมควรแก่เวลา คณะโยมผู้เฒ่าก็กราบลากลับที่พักของตน

พอรุ่งเช้าเมื่อพระออกบิณฑบาต คณะโยมบ้านหนองผือก็ออกจากที่พักของตนไปที่วัด เพื่อรอขนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ท่านจัดเตรียมไว้แล้วไปด้วย เสร็จแล้วจึงพากันออกเดินทางกลับบ้านหนองผือ โดยคณะพวกโยมคนหนุ่ม ๆ ได้ขนของที่หนักหน่อยเดินทางล่วงหน้ามาก่อน สำหรับคณะของท่านพระอาจารย์มั่นนั้นค่อย ๆ เดินทางมาทีหลัง เพราะเป็นคณะของคนชรา มีพระอุปัฏฐากติดตามท่านอีก ๕ รูป คือ **พระอาจารย์มนู พระอาจารย์สอ พระอาจารย์หนู พระอร่าม พระเดือน พร้อมกับโยมผู้เฒ่าที่ไปรับท่านอีก ๔-๕ คน** เดินทางด้วยฝีเท้ามาเรื่อย ๆ มาพักนอนค้างคืนที่ป่าใกล้บ้านลาดกะเฌอและบ้านกุดน้ำใส

ส่วนพระอาจารย์หลุยได้ทราบข่าวว่า คณะของท่านพระอาจารย์มั่นมาถึงบ้านกุดน้ำใส แล้วได้พักนอนที่นั่นหนึ่งคืน และขณะนี้ท่านกำลังเดินทางมาที่วัดป่าบ้านหนองผือแล้วด้วย พระอาจารย์หลุยจึงชวนญาติโยมรีบเดินทางไปรับท่าน และได้พบคณะของท่านพระอาจารย์มั่นในระหว่างทาง จึงเข้าไปกราบนมัสการและช่วยขนของบางสิ่งบางอย่างที่พอจะช่วยได้ แล้วเดินทางกลับมาพร้อมกับคณะของท่านพระอาจารย์มั่น จนถึงวัดป่าบ้านหนองผือรวมเวลาในการเดินทางประมาณ ๔ คืน ๕ วัน เมื่อมาถึงวัดป่าบ้านหนองผือก็นิมนต์ให้ท่านขึ้นพักอยู่กุฏิหลังหนึ่งที่เห็นว่าถาวรที่สุดในสมัยนั้น อยู่ตรงบริเวณใกล้ ๆ ใต้ต้นไม้พะยอม ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของศาลาหลังใหญ่ในขณะนี้

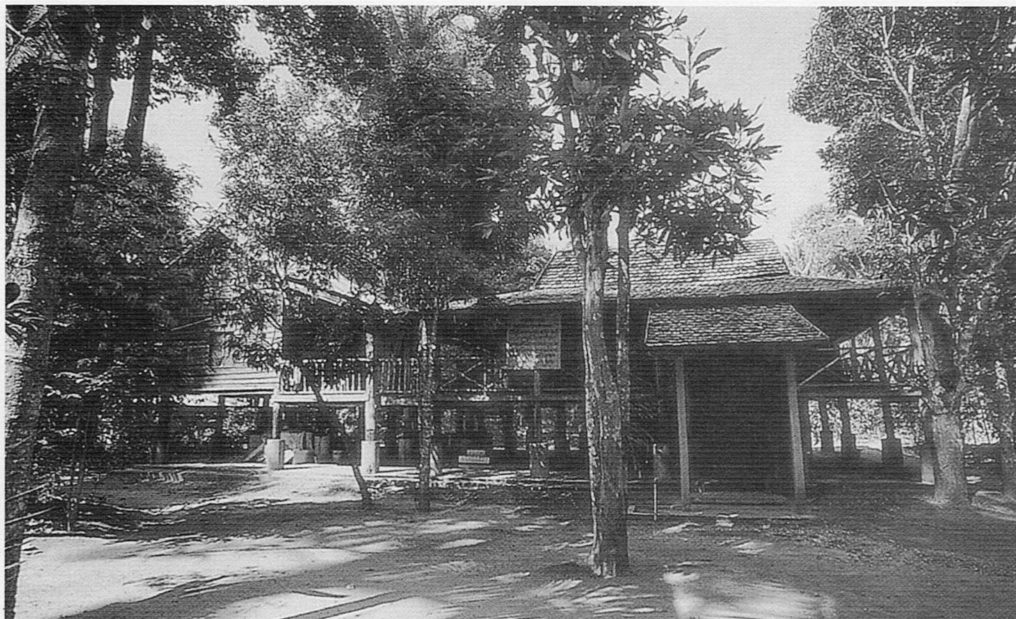

บริเวณกุฏิหลังแรกที่ท่านพระอาจารย์มั่นมาพักเมื่อเข้ามาจำพรรษา ณ วัดป่าบ้านหนองผือเป็นครั้งแรก อยู่ตรงบริเวณใกล้ ๆ ใต้ต้นพะยอม (ทางทิศเหนือ) ของศาลาหลังใหญ่

หลังจากนั้นท่านก็ได้อยู่พักผ่อนทำความเพียรตามอัธยาศัย พร้อมทั้งได้อบรมสั่งสอนพระภิกษุสามเณรตลอดทั้งญาติโยมมาเรื่อย ๆ พระภิกษุสามเณรก็เริ่มทยอยมากันมากขึ้น จนกระทั่งใกล้จะเข้าพรรษา ท่านจึงได้ย้ายจากกุฏิหลังที่อยู่เดิม ขึ้นไปอยู่ที่ห้องบนศาลาสวดมนต์หลังเก่าซึ่งมองเห็นอยู่ทางทิศตะวันตกของศาลาหลังใหญ่ในขณะนี้ เพื่อให้สะดวกในการต้อนรับพระภิกษุสามเณร ตลอดทั้งญาติโยมที่มากราบนมัสการท่าน เพราะเป็นสถานที่กว้างขวางพอสมควร

"ศาลาหลวงปู่มั่น" (หลังเดิม) เป็นศาลาหลังแรกที่ท่านพระอาจารย์มั่น ใช้สวดมนต์ และเคยจำวัดที่ศาลาหลังนี้ ก่อนที่จะย้ายมาอยู่กุฏิถาวรที่ชาวบ้านหนองผือสร้างถวาย

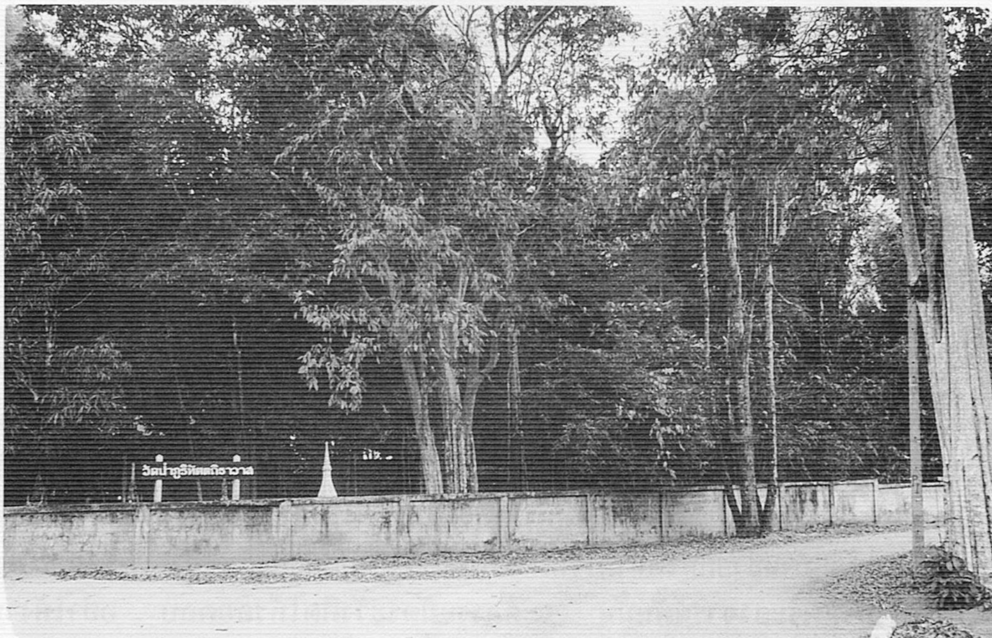
"ศาลาหลวงปู่มั่น" (หลังปัจจุบันที่ซ่อมแซมแล้ว) เป็นศาลาที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ใช้เป็นที่แสดงธรรมแก่พุทธบริษัท ขณะที่ท่านจำพรรษาอยู่ที่นี่เป็นเวลา ๕ ปี และประชุมสงฆ์เพื่อให้โอวาท พร้อมทั้งวางระเบียบกฎเกณฑ์ให้แก่คณะกัมมัฏฐาน เป็นศาลาอนุสรณ์ควรแก่การระลึกถึงเป็นอย่างยิ่ง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๙๒

จนออกพรรษา เมื่อออกพรรษาแล้วก็มีพระภิกษุสามเณรเข้าไปกราบฟังเทศน์กับท่านบ้าง เข้าไปพัก ฝึกฝนอบรมข้อวัตรปฏิบัติกับท่าน หรือเข้าไปปรึกษาหารือแก้ไขปัญหา ข้อสงสัยในธรรมะต่าง ๆ บ้าง ทั้งนี้มีพระภิกษุระดับชั้นผู้ใหญ่เป็นท่านเจ้าคุณถึงมหาเถระ จนระดับเล็กถึงสามเณรน้อย ตลอดทั้ง อุบาสกอุบาสิกา (แต่ยังมีไม่มาก) ทยอยกันเข้ามาทุกสารทิศ

แม้สมัยนั้นบ้านหนองผือยังเป็นบ้านที่ทุรกันดารมาก ทางสัญจรไปมาก็ลำบากเพราะ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่แอ่งเขา จะเข้าจะออกต้องเดินด้วยกำลังฝีเท้าข้ามภูเขา มิฉะนั้นก็ต้องนั่งเกวียน อ้อมเขาไปออกทางบ้านห้วยบุ่น บ้านนาเลา ทะลุถึงบ้านนาเชือก... โคกกะโหล่ง แล้ว โค้งอ้อมไปทางบ้านอุ่มไผ่... บ้านกุดก้อม หรือไปทางบ้านโคกเสาขวัญจนถึงเมืองพรรณานิคม ไปโน้น ถึงอย่างนั้นผู้คนก็ยังอุตส่าห์พยายามดั้นด้นเดินทางเข้าไปนมัสการท่านโดยไม่เกรงกลัว อันตรายใด ๆ ทั้งสิ้นในการเดินทาง ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ร้าย พวกเสือ พวกหมี พวกงู และไข้ มาลาเรียก็ตามไม่ได้คำนึงถึง เพราะอรรถธรรมกิตติศัพท์กิตติคุณของท่านพระอาจารย์มั่น ผู้ที่ เดินทางเข้าไปส่วนมากเป็นพระภิกษุสามเณร บางท่านก็ไปพัก ๓ วัน ๗ วัน ๑๕ วัน บางท่าน ก็อยู่จำพรรษา พอออกพรรษาแล้วก็เที่ยวเดินธุดงค์ต่อไป บางท่านก็อยู่จำพรรษาประจำกับองค์ท่าน ตลอดจนท่านนิพพานก็มี

บริเวณวัดป่าบ้านหนองผือ

วัดป่าบ้านหนองผือ หรือ วัดป่าภูริทัตตถิราวาส

"ศาลาโรงฉันหลวงปู่มั่น" *เป็นโรงฉันที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ฉันภัตตาหารรวมกับพระภิกษุสามเณรทุกองค์ เป็นระเบียบข้อหนึ่งที่ท่านได้ให้วัดต่าง ๆ ถือปฏิบัติทั้งนี้เพื่อจะได้แนะนำข้อธุดงค์ ท่านได้ใช้ศาลานี้ฉันภัตตาหารจนถึงวันสุดท้ายที่ท่านไม่สามารถจะเดินมาได้ตลอดเวลา ๕ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘ - ๒๔๙๒*

สร้างกุฏิถวายท่านพระอาจารย์มั่น

พ.ศ. ๒๔๘๙ ญาติโยมชาวบ้านหนองผือ คิดอยากจะสร้างกุฏิถาวรถวายท่านพระอาจารย์มั่นสักหลังหนึ่ง จึงพากันไปขออนุญาตจากท่าน ตอนแรกท่านไม่อนุญาตให้สร้าง ท่านว่า **"แค่นี้ก็พออยู่แล้ว"** ต่อมาอีกไม่นานญาติโยมก็ไปขอท่านสร้างอีกเป็นครั้งที่สอง ท่านก็ไม่อนุญาต พอครั้งที่สามท่านจึงอนุญาตให้สร้าง

เมื่อท่านอนุญาตแล้วชาวบ้านญาติโยมจึงพากันจัดเตรียมหาเครื่องสัมภาระที่ใช้ในการก่อสร้าง เช่น ไม้เสาก็ได้จากชาวบ้านที่มีศรัทธาบริจาคให้บ้างจนครบ นอกจากนั้นก็จัดหาเครื่องประกอบและอุปกรณ์อย่างอื่น ๆ เช่น ไม้ทำขื่อ แป ตง กระดานฝา และกระดานพื้น ตลอดทั้งไม้กระดานมุงหลังคาจนครบทุกอย่างเช่นกัน ไม้ที่ได้มาเหล่านี้บางส่วน ได้มาจากการที่ญาติโยมพร้อมครูบาอาจารย์พระเณรในวัดช่วยกันจัดหามา ส่วนที่ยังไม่พอจึงเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะต้องป่าวร้องให้ลูกบ้านช่วยกันจัดหามาจนเพียงพอ จึงลงมือปลูกสร้างได้ **เพราะการทำงานทุกอย่างต่อหน้าท่านพระอาจารย์มั่นนั้น จะต้องระมัดระวังคิดให้รอบคอบ อย่าให้งานนั้นยืดเยื้อ ยาวนานหรือสะดุดหยุดลงเสียกลางคัน ให้งานนั้นทำไปเป็นช่วง ๆ และเรียบร้อย จึงจะสมที่ตนเองมีศรัทธาอยากจะสร้างจริง ๆ**

เมื่อวันลงมือปลูกสร้างนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นยังได้ไปเดินดูงานเองด้วย บางครั้งท่านก็ตอกตะปูเอง บางครั้งท่านก็แนะให้โยมผู้เป็นช่างทำตามที่ท่านต้องการ เช่น ไม้กระดานมุงหลังคา ท่านบอกว่า **"อย่าทำเป็นรูปทรงปลายแหลมมันไม่งาม ให้ทำเป็นรูปทรงปลายครึ่งวงกลมมันจึงงาม"** (เดิมไม้กระดานมุงหลังคาจะเป็นแผ่น ๆ ที่ผ่าจากท่อนซุง ซึ่งตัดเป็นท่อนยาวขนาดช่วงแขนหนึ่ง แต่ละแผ่นผ่ากว้างประมาณคืบกว่า ๆ ก่อนจะเอาขึ้นมุงหลังคา เขาจะต้องใช้มีดพร้าโต้ที่คมซ่อนปลายข้างหนึ่งเสียก่อน ทำเป็นรูปทรงปลายแหลมก็มี ทำเป็นรูปทรงปลายครึ่งวงกลมก็มี แล้วแต่จะชอบแบบไหน แต่ท่านพระอาจารย์มั่นท่านชอบแบบทรงปลายครึ่งวงกลม จึงสั่งให้โยมทำแบบทรงครึ่งวงกลม)

วันหนึ่งโยมคนงานที่มาทำงาน บางคนนั่งคุยกัน บางคนนอนคุยกันไปด้วย พอท่านพระอาจารย์มั่นเห็น ท่านก็เดินดิ่งเข้าไปที่โยมซึ่งกำลังนั่งนอนคุยกันอยู่นั้น พร้อมพูดขึ้นว่า **"โยมเป็นอะไรหรือ? ป่วยไข้ไม่สบายหรือ? ถ้าป่วยก็ขึ้นไปนอนซะที่บ้าน ไม่ต้องมานอนที่นี่"** พอโยมกลุ่มนั้นได้ฟังแล้วก็แตกตื่นออกจากกลุ่ม ไปจับงานนั้นบ้างงานนี้บ้าง พอแก้เก้อ ต่อมาไม่มีใครกล้ามานั่งนอนคุยกันอู้งานอย่างนี้อีกเลย จนกระทั่งกุฏิเสร็จขึ้นเป็นหลังเรียบร้อย ดังที่พวกเราท่านทั้งหลายเห็นเป็นที่ระลึกอยู่จนทุกวันนี้

กุฏิท่านพระอาจารย์มั่นหลังนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๑ ในคราวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยหินลาด บ้านนาใน และห้วยผึ้ง บ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ต่อมากุฏิหลังนี้ได้จดทะเบียนขึ้นกับกรมศิลปากร เป็นโบราณสถาน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๒

กุฏิและทางเดินจงกรมท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

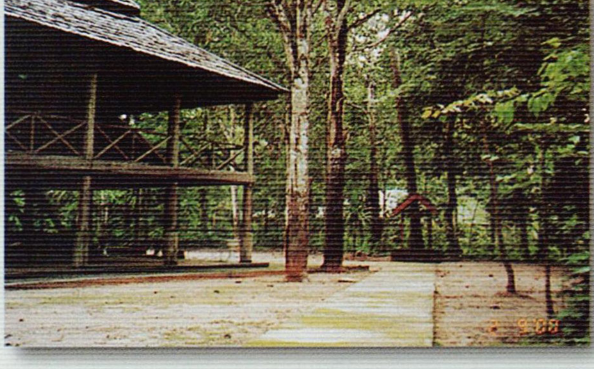

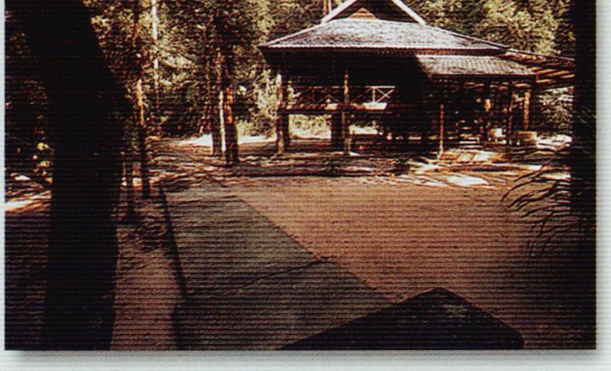
กุฏิท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร สร้างในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ โดยกำลังศรัทธา ร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านหนองผือได้น้อมถวายบูชา แด่ พ่อ แม่ ครูบาอาจารย์ใหญ่ มั่น ภูริทตฺตเถร ปัจจุบันจดทะเบียนเป็น "โบราณสถาน" กับกรมศิลปากรในปี พ.ศ. ๒๕๒๒

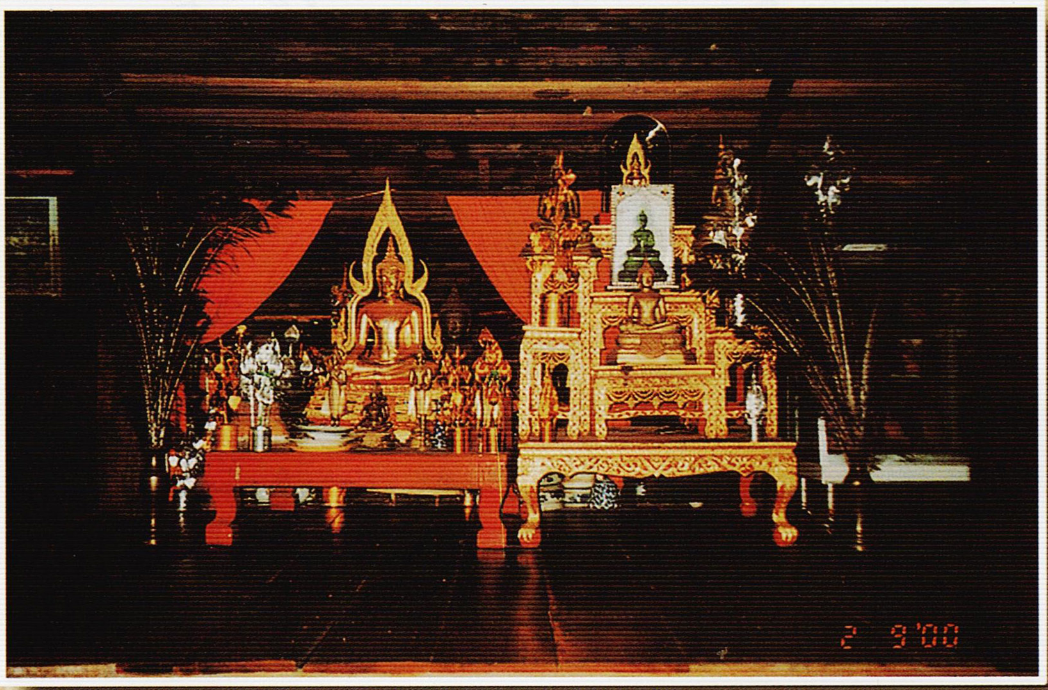

กุฏิท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ทางเดินจงกรมท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

*“**ศาลาหลวงปู่มั่น**” เป็นศาลาหลังเก่าที่ท่านพระอาจารย์มั่น เคยมาพักช่วงที่ท่านเข้ามาพำนักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือในตอนแรก (หลังโต๊ะหมู่บูชาเป็นสถานที่ที่ท่านเคยมาจำวัด ก่อนจะย้ายมาอยู่กุฏิถาวร)*

พระประธานที่อยู่ชั้นสองของศาลาหลังปัจจุบัน

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ผู้เป็นศูนย์กลางแห่งพระกัมมัฏฐานของศิษยานุศิษย์

ท่านพระอาจารย์มั่นถ่ายรูปร่วมกับศิษย์ของท่าน (จากซ้ายไปขวา)
๑. ไม่ทราบชื่อ และฉายา ๒. พระอาจารย์กู่ ธมฺมทินฺโน ๓. พระอาจารย์กว่า สุมโน
๔. ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ๕. พระอาจารย์บุญธรรม

ในช่วงที่ท่านพระอาจารย์มั่น ได้พักจำพรรษาอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ เป็นเวลาถึง ๕ พรรษานั้น มีครูบาอาจารย์หลายท่าน ได้เข้ามาอยู่ประพฤติปฏิบัติ อุปัฏฐาก ฝึกฝนอบรมธรรมะ และข้อวัตรปฏิบัติ ฟังเทศน์กับท่าน โดยจะขอกล่าวรายนามของครูบาอาจารย์ ที่รวบรวมได้มาลงในที่นี้ ตามที่ญาติโยมชาวบ้านหนองผือพอจะจดจำได้ด้วยความเคารพอย่างสูง เพื่อให้เป็นเครื่องระลึกในอนาคตต่อไป หากครูบาอาจารย์รูปใดเคยไปพักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือในสมัยท่านพระอาจารย์มั่นพำนักอยู่นั้น แต่ไม่มีรายนามในที่นี้ ก็ขอได้โปรดให้อภัยด้วย

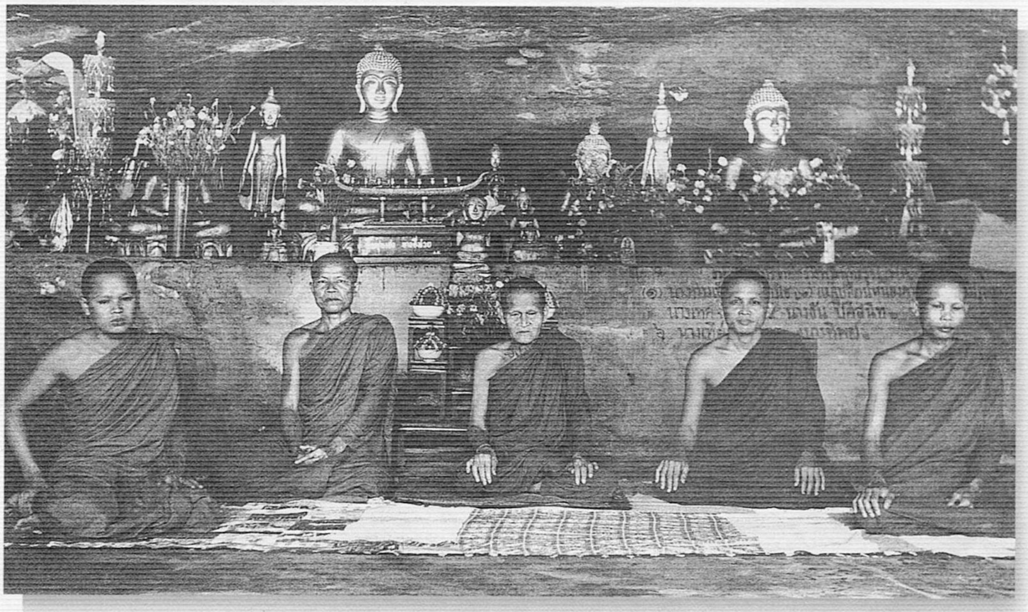
ก. สำหรับรายนามครูบาอาจารย์ ที่เคยอยู่จำพรรษา ณ วัดป่าบ้านหนองผือ ในช่วงพรรษาแต่ละพรรษา ตลอดจนมาพำนักเป็นครั้งคราวในยุคสมัยท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ซึ่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๔) ยังมีชีวิตอยู่มีดังนี้คือ

๑. พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน วัดป่าบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

๒. พระอาจารย์มหาเขียน จิตสีโล วัดป่ารังสีปาลิวัน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

๓. พระมหารักษ์ เรวโต วัดศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
๔. พระอาจารย์อ่อนสา สุขกาโร วัดป่าประชาชุมพลพัฒนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
๕. พระอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร วัดธรรมมงคล พระโขนง กรุงเทพมหานคร
๖. พระอาจารย์สุวัจน์ สุวโจ วัดป่าเขาน้อย จังหวัดบุรีรัมย์
๗. พระอาจารย์จันทร์โสม กิตฺติกาโร วัดป่าบ้านนาสีดา อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี
๘. พระอาจารย์คำพอง ติสฺโส วัดถ้ำกกดู่ อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี
๙. พระอาจารย์แตงอ่อน กลฺยาณธมฺโม วัดป่าโชคไพศาล อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร
๑๐. พระอาจารย์หนู สุจิตฺโต วัดดอยแม่ปั๋ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่
๑๑. พระอาจารย์นิน (ไม่ทราบฉายา) วัดป่าสุมนามัย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
๑๒. พระอาจารย์ก้าน จิตธมฺโม วัดราชยตนบรรพต อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
๑๓. พระอาจารย์จันทร์แรม เขมสิริ วัดระหาน อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์
๑๔. พระอาจารย์ศรี มหาวีโร วัดประชาคมวนาราม อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด
๑๕. พระอาจารย์พวง สุขินฺทฺริโย วัดศรีธรรมาราม อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
๑๖. พระอาจารย์คำดี ปภฺโสภาโส วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
๑๗. พระอาจารย์ผ่าน ปญฺญาปทีโป วัดป่าปทีปปุญญาราม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร
๑๘. พระอาจารย์บุญมี ปริปุณฺโณ วัดป่าบ้านนาคูณ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี
๑๙. พระอาจารย์เพียร วิริโย วัดป่าหนองกอง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี
๒๐. พระอาจารย์อร่าม รกฺขิตฺตจิตฺโต (หลวงพ่อคำไพ สุสิกฺขิโต) วัดหินหมากเป้ง
อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย
๒๑. พระอาจารย์พวง สุวีโร วัดป่าปูลูสันติวัฒนา อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
๒๒. พระอาจารย์สุธัมม์ ธมฺมปาโล วัดเทพกัญญาราม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
๒๓. พระอาจารย์บุญเพ็ง เขมาภิรโต วัดถ้ำกลองเพล อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู
๒๔. พระอาจารย์สมชาย จิตวิริโย วัดเขาสุกิม อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี
๒๕. พระอาจารย์บุญหนา ธมฺมทินฺโน วัดป่าบ้านหนองโดก อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
๒๖. พระอาจารย์อ่ำ ธมฺมกาโม วัดป่าเขาเขียว อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก
๒๗. พระอาจารย์ทองคำ ญาโณภาโส (ทองคำ จารุวณฺโณ) วัดโพธิ์ชัยมะนาว
อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

บรรดาครูอาจารย์ที่เป็นศิษยานุศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน และหลวงพ่อปรีดา ฉนฺทกโร เป็นต้น

หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน
และหลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ เป็นต้น

บรรดาครูอาจารย์ที่เป็นศิษยานุศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

จากซ้าย หลวงปู่ศรีจันทร์ วณฺณาโภ หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ หลวงปู่ชอบ ฐานสโม
หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร หลวงปู่ซามา อจุตโต

หลวงปู่ชอบ ฐานสโม
หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร
หลวงปู่เหรียญ วรลาโภ
หลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ
และหลวงพ่อสาคร ธมฺมาวุโธ
ที่ประเทศพม่า

หลวงปู่ชอบ ฐานสโม หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร หลวงปู่เหรียญ วรลาโภ และหลวงปู่บัวพา ปญฺญาภาโส

บรรดาครูอาจารย์ที่เป็นศิษยานุศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

หลวงปู่ขาว อนาลโย
และหลวงปู่ดูลย์ อตุโล
ที่วัดถ้ำกลองเพล จังหวัดอุดรธานี

สมเด็จพระญาณสังวร และหลวงปู่ฝั้น อาจาโร
ที่วัดถ้ำขาม จังหวัดสกลนคร

หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี และ
หลวงปู่สาม อกิญฺจโน
ที่วัดหินหมากเป้ง จังหวัดหนองคาย

หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ และ
หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน
ที่วัดดอยแม่ปั๋ง จังหวัดเชียงใหม่

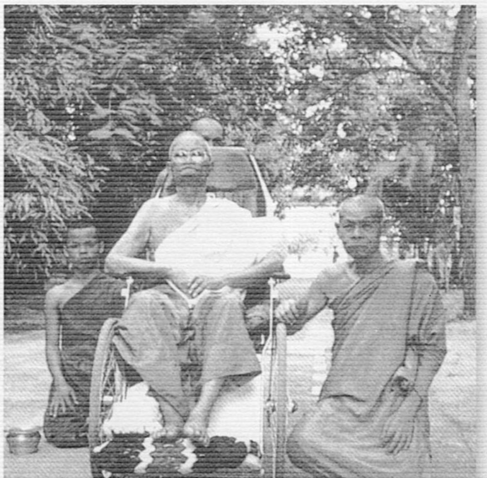
บรรดาครูอาจารย์ที่เป็นศิษยานุศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

หลวงปู่ขาว อนาลโย
และ หลวงปู่ฝั้น อาจาโร

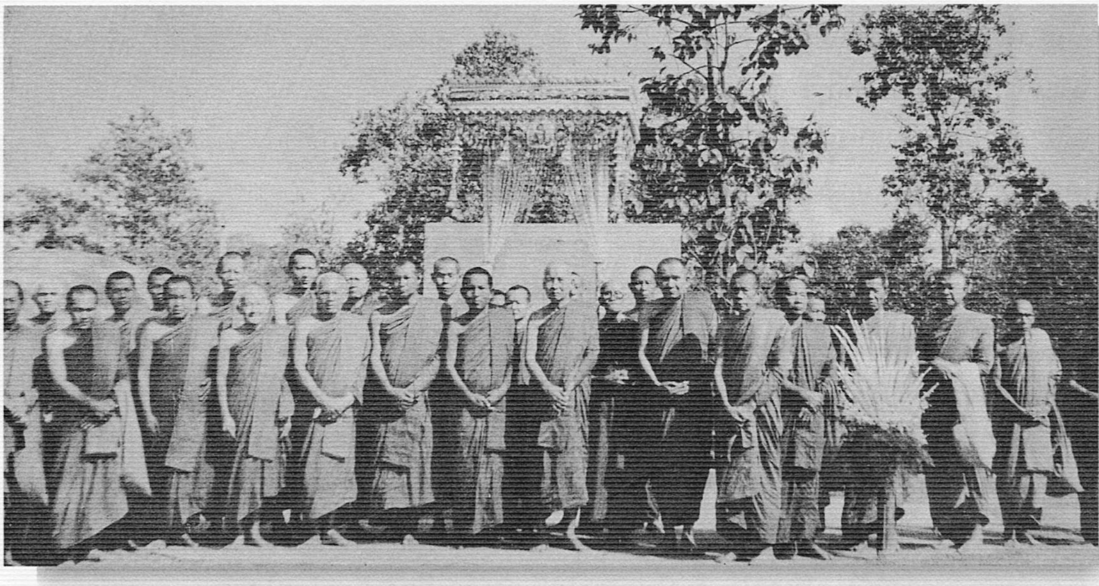
หลวงปู่ชอบ ฐานสโม
หลวงปู่ฝั้น อาจาโร และ
หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร

หลวงปู่สาม อกิญฺจโน และ
หลวงพ่อพุธ ฐานิโย

หลวงปู่วัน อุตฺตโม หลวงปู่จวน กุลเชฏฺโฐ
และหลวงปู่สุพัฒน์ สุขกาโม

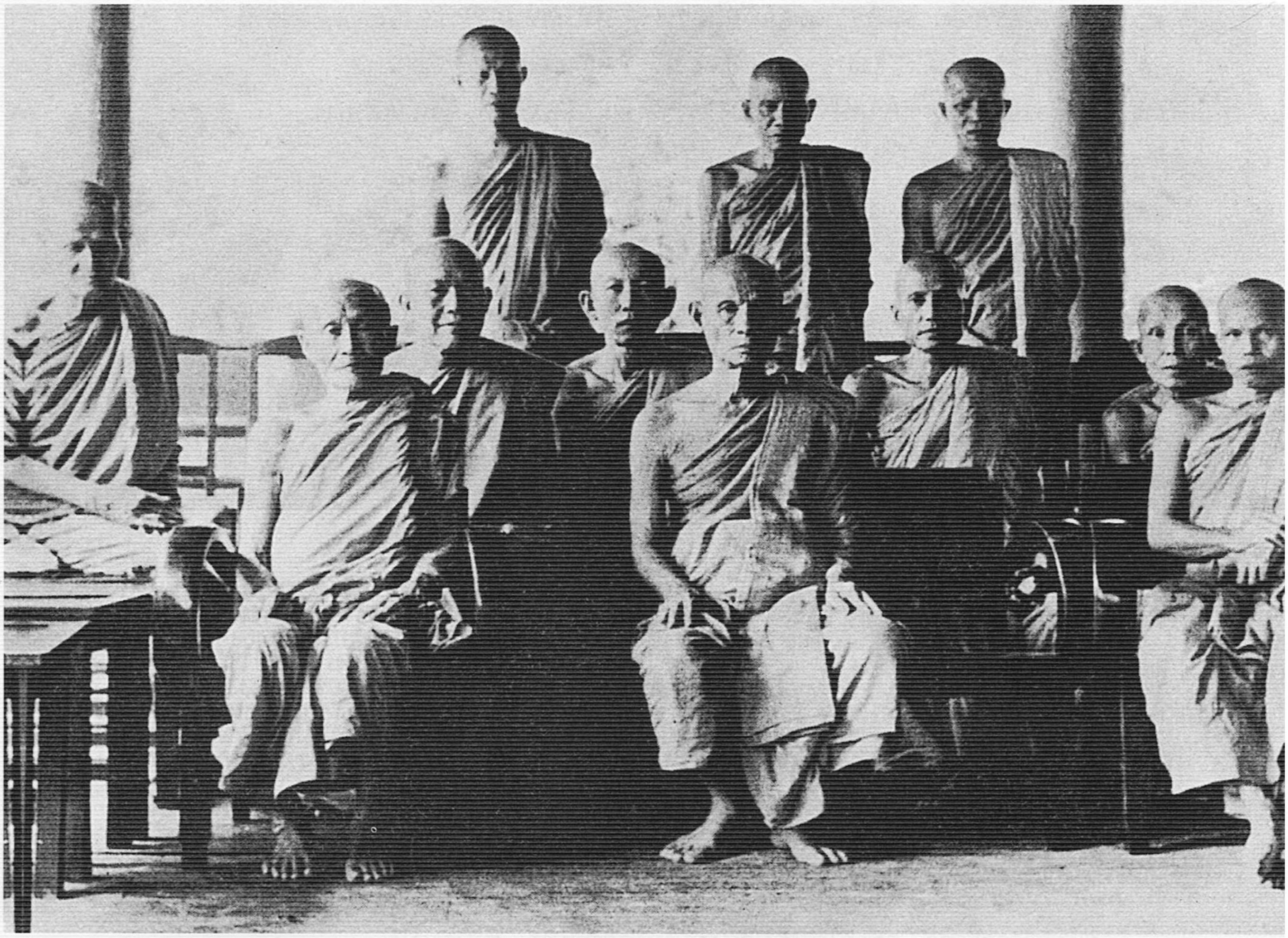

พระเถรานุเถระที่เป็นศิษยานุศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ที่มาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่ฝั้น อาจาโร ณ วัดป่าอุดมสมพร อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๑ อาทิ สมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร พระพุทธพจนวราภรณ์ วัดราชบพิธฯ พระธรรมบัณฑิต วัดสัมพันธวงศ์ พระเทพเมธาจารย์ วัดโพธิสมภรณ์ พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม พระนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาจารย์ (พระอาจารย์เทสก์ เทสรํสี) พระอาจารย์วัน อุตฺตโม พระอาจารย์ถวิล จิณฺณธมฺโม พระอาจารย์หลวง กตปุญฺโญ พระอาจารย์พุธ ฐานิโย พระอาจารย์สุวัจน์ สุวโจ พระอาจารย์แปลง สุนฺทโร พระอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร

ข. สำหรับรายนามครูบาอาจารย์ที่ได้อยู่จำพรรษา และมาพักเป็นครั้งคราวในระยะสั้นที่วัดป่าบ้านหนองผือ แต่มรณภาพแล้ว และสืบค้นไม่ได้ ตลอดจนบางท่านที่ไม่ทราบฉายา มีดังนี้คือ

๑. พระอาจารย์ทองอยู่ (ไม่ทราบฉายา)
๒. พระอาจารย์เนียม โชติโก
๓. พระอาจารย์เนตร กนฺตสีโล
๔. พระอาจารย์สอ สุมงฺคโล
๕. พระอาจารย์มนู (ไม่ทราบฉายา)
๖. พระอาจารย์สีลา อิสฺสโร วัดป่าอิสสระธรรม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร
๗. พระอาจารย์เกิ่ง อธิมุตฺตโก วัดโพธิ์ชัย อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม
๘. พระอาจารย์หอม (ไม่ทราบฉายา) วัดป่าบ้านอุ่มเหม้า อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
๙. พระอาจารย์อุ่น อุตฺตโม วัดอุดมรัตนาราม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร
๑๐. พระอาจารย์ใบ (ไม่ทราบฉายา)
๑๑. พระอาจารย์คำ ยสฺสกุลปุตฺโต วัดป่าศรีจำปาชนบท อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร
๑๒. พระอาจารย์สีโห เขมโก วัดป่าศรีไพรวัลย์ อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
๑๓. พระอาจารย์ภูมี จิตฺตธมฺโม วัดป่าโนนนิเวศน์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

๑๔. ท่านเจ้าคุณปราจีน
๑๕. ท่านเจ้าคุณสิงห์บุรี
๑๖. ท่านเจ้าคุณลพบุรี (อ่ำ ภทฺราวุโธ วัดมณีชลขัณฑ์ จังหวัดลพบุรี)
๑๗. ท่านเจ้าคุณเมืองเลย
๑๘. ท่านเจ้าคุณพระมหาโชติ
๑๙. พระอาจารย์กว่า สุมโน วัดป่ากลางโนนภู่ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
๒๐. พระอาจารย์สิม พุทฺธาจาโร วัดถ้ำผาปล่อง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
๒๑. พระอาจารย์แว่น ธนปาโล วัดถ้ำพระสบาย อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง
๒๒. พระอาจารย์บัว สิริปุณฺโณ วัดป่าหนองแซง อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี
๒๓. พระอาจารย์แดง ธมฺมรกฺขิโต วัดประชานิยม อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์
๒๔. พระอาจารย์บุญจันทร์ กมโล วัดป่าสันติกาวาส อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
๒๕. พระอาจารย์ผั่น ปาเรสโก วัดป่าหนองไคร้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
๒๖. พระอาจารย์เฟื่อง โชติโก วัดธรรมสถิต อำเภอเมือง จังหวัดระยอง
๒๗. พระอาจารย์วัน อุตฺตโม วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร
๒๘. พระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ วัดเจติยาคีรีวิหาร (ภูทอก) อำเภอศรีวิไล จังหวัดหนองคาย
๒๙. พระอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร วัดป่าแก้ว บ้านชุมพล อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
๓๐. พระอาจารย์อุ่น กลฺยาณธมฺโม วัดป่าวิสุทธิธรรม (วัดป่าบ้านโคก) อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร
๓๑. พระอาจารย์ฉลวย สุธมฺโม วัดป่าวิทยาลัย อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
๓๒. หลวงตาแย้ม (ไม่ทราบฉายา)
๓๓. พระอาจารย์นิคม (ไม่ทราบฉายา) วัดป่าคลองกุ้ง จังหวัดจันทบุรี
๓๔. พระอาจารย์ถวิล จิณฺณธมฺโม วัดธรรมหรรษาราม อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี
๓๕. พระอาจารย์ผาง จิตฺตคุตฺโต วัดอุดมคงคาคีรีเขต อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น
๓๖. พระอาจารย์กิ ธมฺมุตฺตโม วัดป่าสนามชัย จังหวัดอุบลราชธานี
๓๗. พระอาจารย์สุภาพ ธมฺมปญฺโญ วัดทุ่งสว่าง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
๓๘. พระมหาประทีป โชติโก
๓๙. พระสุทธิสารมุนี (บุญรักษ์ จิตปุญฺโญ) วัดสำราญนิเวศ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ
๔๐. พระอาจารย์ทองสา พุทฺธธมฺโม
๔๑. พระอาจารย์บัว จิตธมฺโม
๔๒. พระอาจารย์สอน สงฺจิตฺโต วัดป่าสันติกาวาส อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี
๔๓. พระอาจารย์พล (ไม่ทราบฉายา)
๔๔. พระอาจารย์เดิน (ไม่ทราบฉายา)
๔๕. พระอาจารย์เคน (ไม่ทราบฉายา)

พระเถรานุเถระชั้นผู้ใหญ่ ศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

นั่งแถวหน้า จากซ้าย **พระเทพสิทธาจารย์ (พระมหาจันทร์ เขมิโย)** วัดศรีเทพประดิษฐาราม จังหวัดนครพนม
พระธรรมเจดีย์ (พระมหาจูม พนฺธุโล) วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี
พระอริยคุณาธาร (พระมหาเส็ง ปุสฺโส) วัดเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น

นั่งแถวที่สอง จากซ้าย **พระอาจารย์ขาว อนาลโย** วัดถ้ำกลองเพล จังหวัดอุดรธานี
พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร วัดป่าอุดมสมพร จังหวัดสกลนคร
พระอาจารย์กว่า สุมโน วัดกลางโนนภู่ จังหวัดสกลนคร
พระครูอุดมธรรมคุณ (พระมหาทองสุก สุจิตฺโต) วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร
พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ วัดดอยธรรมเจดีย์ จังหวัดสกลนคร

ยืนแถวหลัง จากซ้าย **พระราชธรรมเจติยาจารย์ (พระอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร)** วัดธรรมมงคล กรุงเทพมหานคร
พระอาจารย์บัว สิริปุณฺโณ วัดป่าหนองแซง จังหวัดอุดรธานี
พระธรรมวิสุทธิมงคล (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน) วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี

๔๖. พระอาจารย์อุ่น ชาคโร วัดดอยบันไดสวรรค์ อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี
๔๗. พระอาจารย์คำดี (ไม่ทราบฉายา)
๔๘. พระอาจารย์สม โกกนุทฺโท วัดเวียงสวรรค์ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง
๔๙. พระอาจารย์แดง (ไม่ทราบฉายา)
๕๐. พระอาจารย์กันทา (ไม่ทราบฉายา)
๕๑. พระอาจารย์ทองพูน (ไม่ทราบฉายา)
๕๒. พระอาจารย์สังวาล (ไม่ทราบฉายา)
๕๓. พระสีหา (ลาสิกขาแล้ว)
๕๔. พระกาย (ลาสิกขาแล้ว)
๕๕. สามเณรลี (ไม่ทราบฉายา)
๕๖. สามเณรมณี ยางเดี่ยว
๕๗. สามเณรไสว ลูกคำ
๕๘. สามเณรเกษม ทาระแก้ว
๕๙. สามเณรประไมย์ เณธิชัย
๖๐. สามเณรดวง อัคพิน
๖๑. ผ้าขาวคำสิงห์ กัมปันโน
๖๒. ผ้าขาวเถิง (ไม่ทราบนามสกุล)

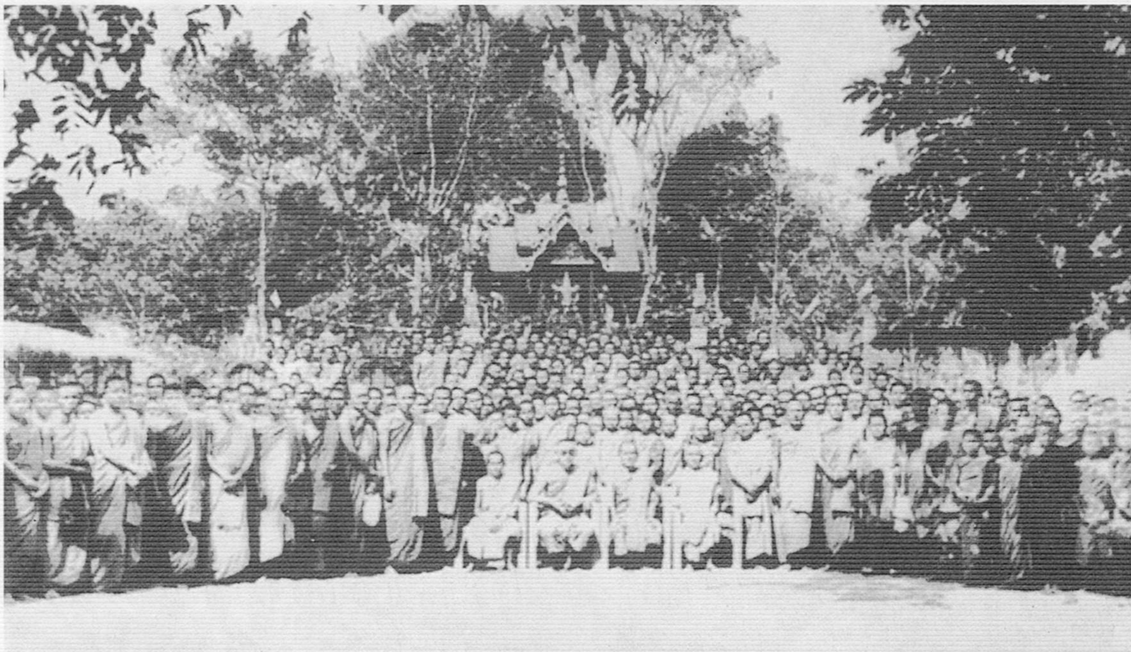
ค. รายนามพระเถระที่ประจำอยู่สำนักวัดป่ารอบนอกพร้อมกับลูกศิษย์ของท่าน ดังมีรายนามต่อไปนี้คือ

๑. พระอาจารย์ขาว อนาลโย สำนักสงฆ์บ้านโคกมะนาว ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
๒. พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร วัดป่าภูธรพิทักษ์ บ้านธาตุนาเวง จังหวัดสกลนคร
๓. พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ วัดป่าโสตถิผล บ้านหนองโดก อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
๔. พระอาจารย์กู่ ธมฺมทินฺโน วัดป่ากลางโนนภู่ บ้านกุดก้อม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
๕. พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ วัดดอยธรรมเจดีย์ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร
๖. พระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร สำนักสงฆ์บ้านห้วยบุ่น ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
๗. พระอาจารย์มหาทองสุก สุจิตฺโต วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร
๘. พระอาจารย์สมบูรณ์ (ไม่ทราบฉายา) วัดป่านาใน ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

พระเถรานุเถระเหล่านี้เป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่น ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ

แถวหลัง	พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร วัดป่าอุดมสมพร จังหวัดสกลนคร
	พระอาจารย์ขาว อนาลโย วัดถ้ำกลองเพล จังหวัดหนองบัวลำภู
	พระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี
	พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ วัดป่านิโครธาราม จังหวัดอุดรธานี
	พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี
แถวกลาง	พระอาจารย์จันทร์ เขมปตฺโต วัดจันทราราม จังหวัดหนองคาย
	พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ วัดดอยธรรมเจดีย์ จังหวัดสกลนคร
แถวหน้า	พระอาจารย์บัว สิริปุณฺโณ วัดป่าหนองแซง จังหวัดอุดรธานี
	พระอาจารย์อ่อนสา สุขกาโร วัดประชาชุมพลพัฒนาราม จังหวัดอุดรธานี

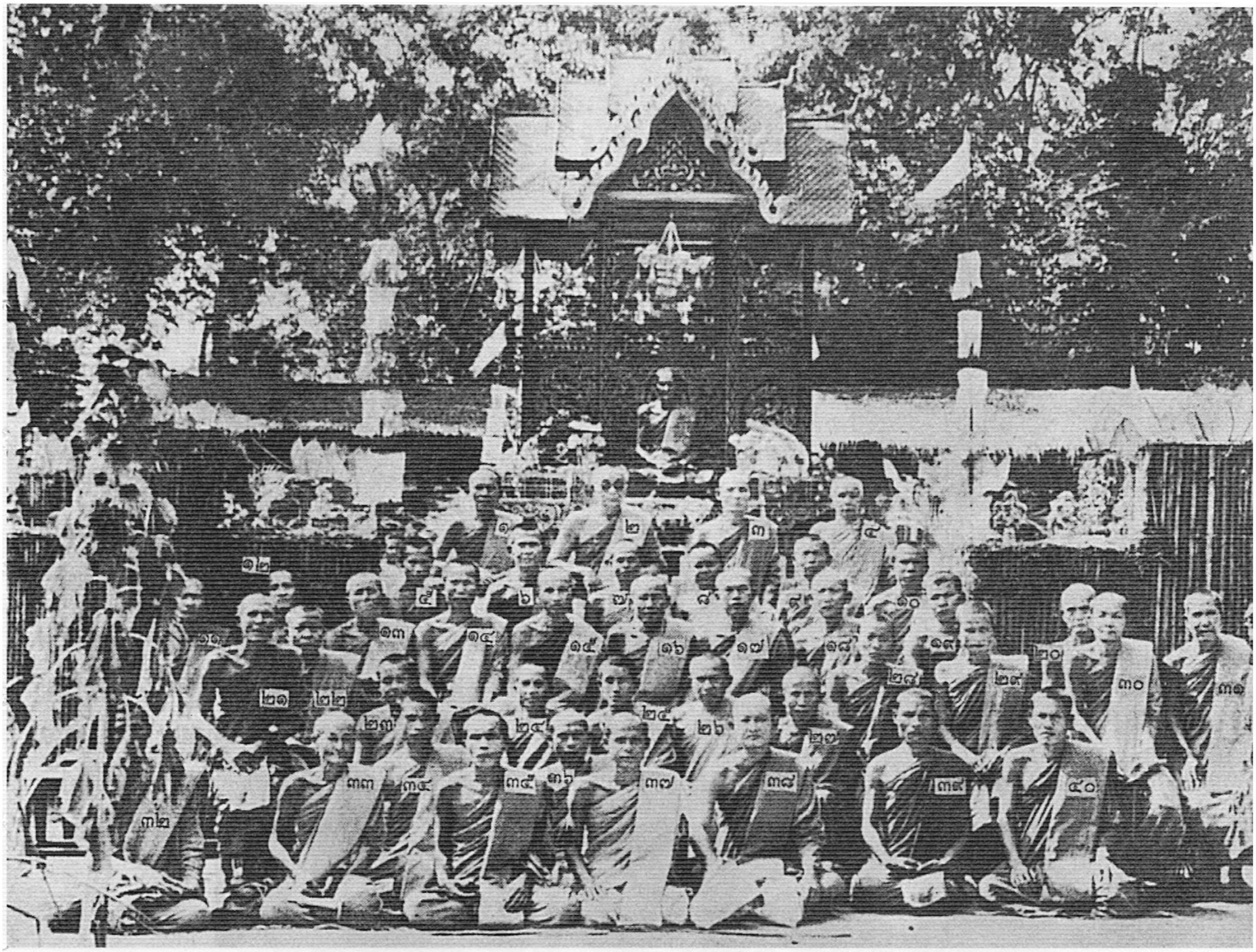

พระเถรานุเถระชั้นผู้ใหญ่ ตลอดบรรดาศิษยานุศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ที่มาร่วมงานถวายเพลิงศพท่าน ณ วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร พ.ศ. ๒๔๙๓

ง. นอกจากนี้ยังมีพระเถระทั้งหลาย ที่อยู่ห่างไกลต่างจังหวัด ซึ่งมีความเคารพในองค์ท่านพระอาจารย์มั่นมาก ได้เดินทางไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดป่าบ้านหนองผือ เป็นครั้งคราวไม่ได้อยู่จำพรรษา มีรายนามรวบรวมได้ดังนี้

๑. พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม วัดป่าสาลวัน จังหวัดนครราชสีมา
๒. ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี
๓. ท่านเจ้าคุณพระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส) วัดป่าเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น
๔. พระอาจารย์วัง ฐิติสาโร วัดชัยมงคล อำเภอบ้างแพง จังหวัดนครพนม
๕. ท่านพ่อลี ธมฺมธโร วัดอโศการาม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ
๖. พระอาจารย์สอ สุมงฺคโล
๗. พระอาจารย์พรหม จิรปุญฺโญ วัดประสิทธิธรรม อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี
๘. พระอาจารย์เทสก์ เทสรํสี วัดอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย
๙. พระอาจารย์สาร (ไม่ทราบฉายา)
๑๐. พระอาจารย์ชอบ ฐานสโม วัดป่าสัมมานุสรณ์ อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย
๑๑. พระอาจารย์ชา สุภทฺโท วัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

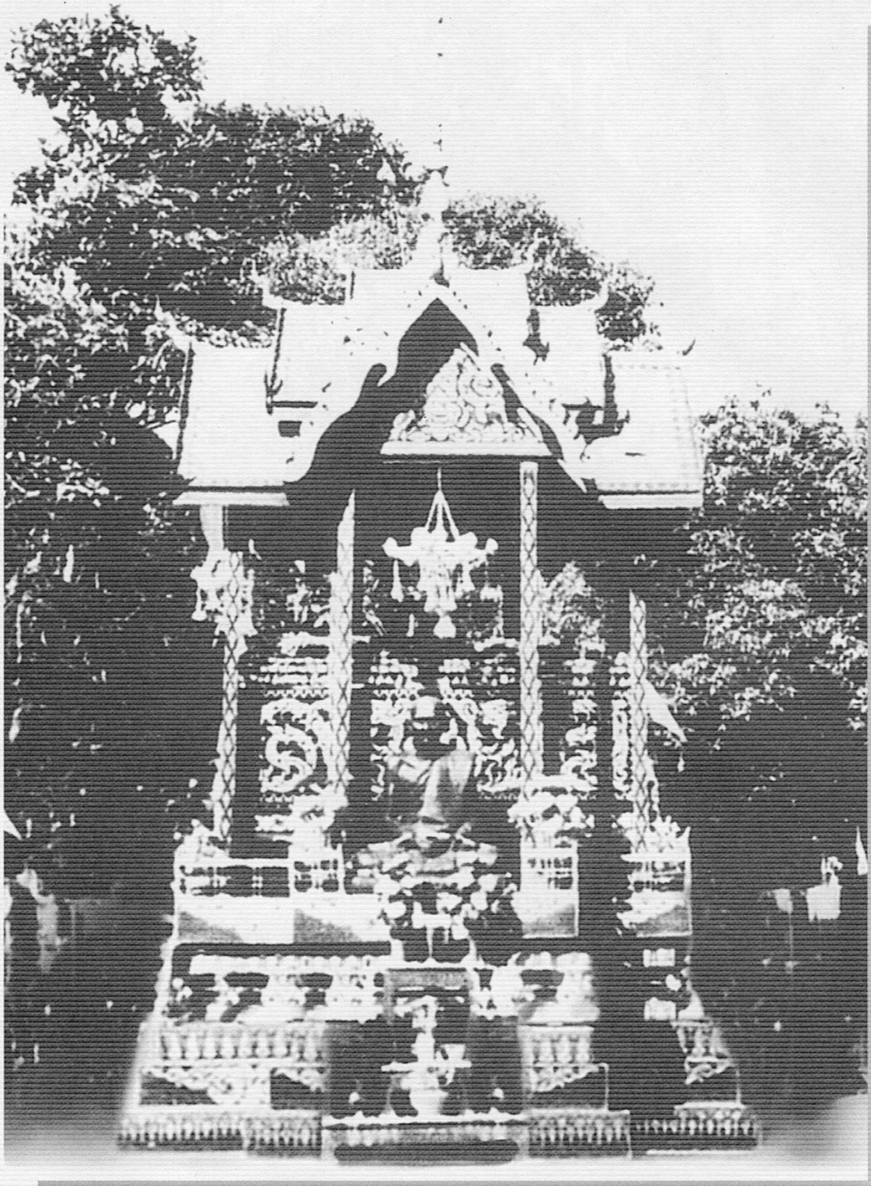
<u>หมายเหตุ</u> ยังมีอีกมากแต่ไม่สามารถสืบค้นได้

พระเถรานุเถระ ตลอดบรรดาศิษยานุศิษย์ที่เคารพนับถือในท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ในงานถวายเพลิงศพท่าน ณ วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร ในวันอังคารที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๙๓

---

๑ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร)
๒ พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ)
๓ พระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล)
๔ พระเทพวรคุณ (อ่ำ ภทฺราวุโธ)
๕ -
๖ พระเทพญาณวิศิษฏ์ (เติม)
๗ พระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส)
๘ พระธรรมบัณฑิต
๙ พระญาณวิศิษฏ์ (สิงห์ ขนฺตฺยาคโม)
๑๐ พระเทพบัณฑิต (อินทร์ ถิรเสวี)
๑๑ -
๑๒ หลวงปู่ขาว อนาลโย
๑๓ -
๑๔ พระราชสุทธาจารย์ (พรหมา โชติโก)
๑๕ พระอาจารย์เทสก์ เทสรํสี
๑๖ -
๑๗ พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร
๑๘ พระอาจารย์กว่า สุมโน
๑๙ พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน
๒๐ หลวงพ่อขุนศักดิ์
๒๑ หลวงพ่อทองสุก
๒๒ -
๒๓ -
๒๔ พระครูอุดมธรรมคุณ (ทองสุก สุจิตฺโต)
๒๕ พระราชคุณาภรณ์
๒๖ พระอาจารย์บุญมา จิตเปโม
๒๗ พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ
๒๘ พระอาจารย์อ้วน
๒๙ พระอาจารย์สาม อกิญฺจโน
๓๐ พระราชวุฒาจารย์ (ดูลย์ อตุโล)
๓๑ พระอริยเวที (เขียน ฐิตสีโล)
๓๒ -
๓๓ พระอาจารย์เกตุ วณฺณโก
๓๔ พระราชสังวรญาณ (พุธ ฐานิโย)
๓๕ พระสุธรรมคณาจารย์ (แดง ธมฺมรกฺขิโต)
๓๖ พระครูปัญญาวราภรณ์
๓๗ พระวินัยสุนทรเมธี
๓๘ พระอาจารย์กู่ ธมฺมทินฺโน
๓๙ พระครูพุฒิวราคม (พุฒ ยโส)
๔๐ พระอาจารย์อ่อนสา สุขกาโร

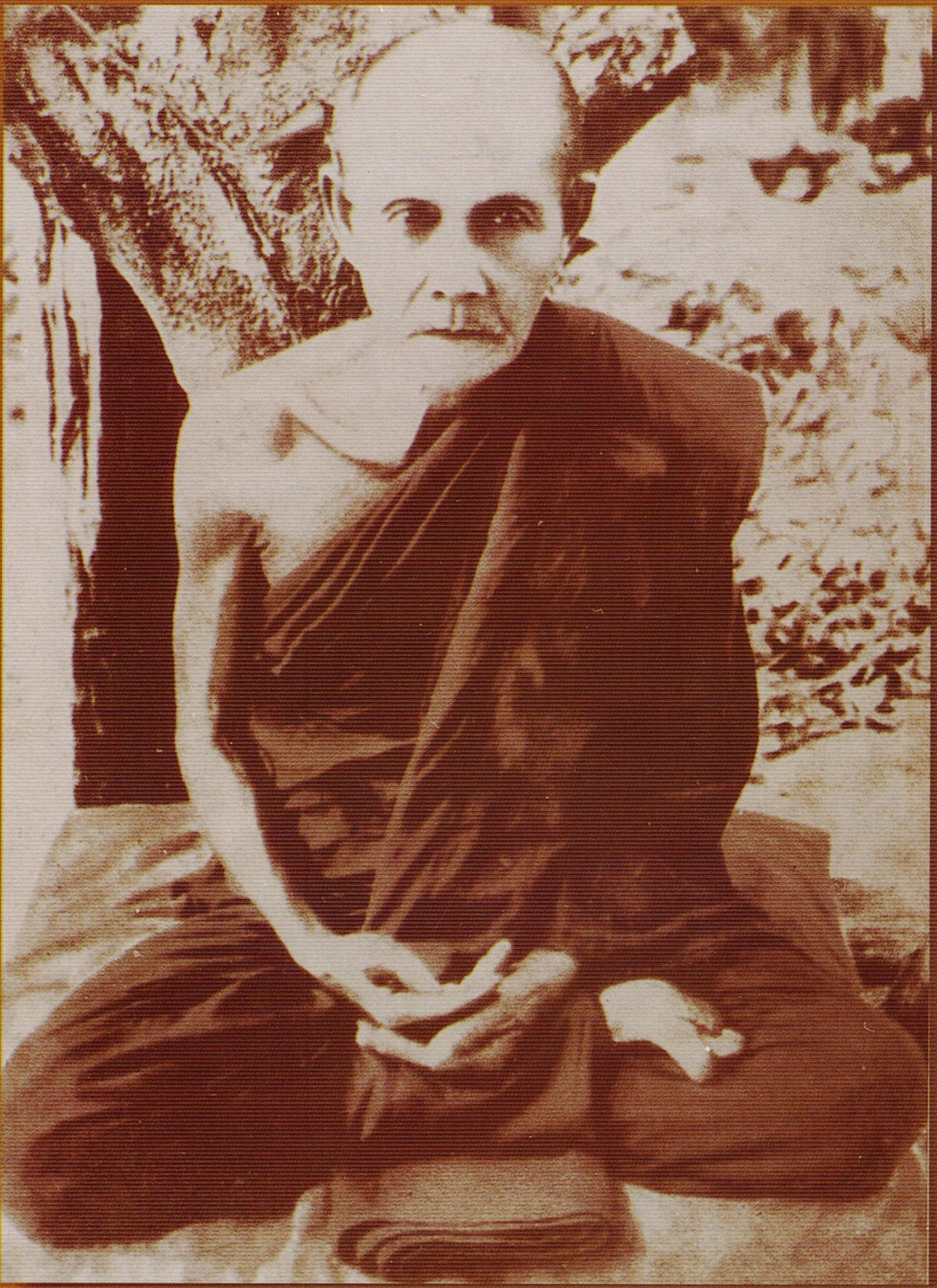
ปกิณกธรรม

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

คนที่มีวาสนาในทางดีมาแล้วแต่คบ “**คนพาล**” วาสนาก็อาจเป็นเหมือนคนพาลได้ บางคนวาสนายังอ่อน เมื่อคบ “**บัณฑิต**” วาสนาก็เลื่อนขั้นขึ้นเป็นบัณฑิต ฉะนั้น บุคคลควรพยายามคบแต่บัณฑิต เพื่อเลื่อนภูมิวาสนาของตนให้สูงขึ้น

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

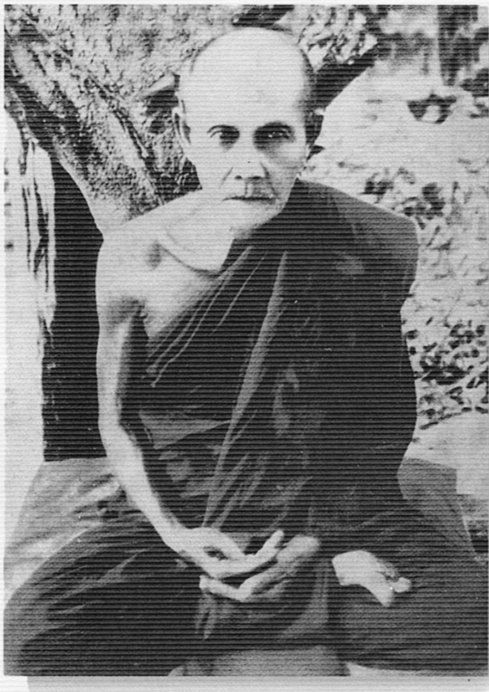
พระพุทธรูปปางมารวิชัย

พระพุทธรูปประจำองค์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
ขณะที่ท่านพำนักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ
ท่านได้ประดิษฐ์แท่นพระพุทธรูปด้วยองค์ท่านเอง

ปกิณกธรรม*

ของ

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

นับแต่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร พำนักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ ติดต่อกันมา ๕ พรรษานั้น (ปี ๒๔๘๘-๒๔๙๒) ได้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นกับชาวบ้านหนองผือหลายเหตุการณ์ ด้วยเมตตาธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ท่านได้อนุเคราะห์อบรมสั่งสอนและปลูกฝังในหลักปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาให้แก่ชาวบ้านหนองผือและศรัทธาญาติโยม รวมทั้งฆราวาสจากที่อื่น ๆ ซึ่งล้วนเป็นคติธรรม สอนใจแก่บุคคลที่เกิดภายหลัง เรื่องราวที่นำมาเล่านี้ ได้หยิบยกมาจากคนเฒ่าคนแก่ที่เคยใกล้ชิดปฏิบัติอุปัฏฐากท่านพระอาจารย์มั่น และนำมาจากท่านที่เคยประสบเหตุการณ์และเล่าเรื่องสืบต่อกันมาบ้าง เหตุการณ์ที่นำมาเล่านั้นอาจไม่เรียงตามลำดับ แต่จะเล่าตามเรื่องที่ได้ยินได้ฟังเป็นเรื่อง ๆ ไป

**โดยพระอาจารย์พยุง ชวนปญฺโญ เจ้าอาวาสวัดป่าภูริทัตตถิราวาส (วัดป่าบ้านหนองผือ) อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร*

"สาละแวก ปลาแดกใส่ตุ้ม
ปลาเก่ากะบ่ได้ ปลาใหม่กะบ่ได้
เอาบุญหยังฮึ.. พ่อออกแม่ออกมื้อวานนี้ "

สาละแวก ปลาแดกใส่ตุ้ม เรื่องนั้นมีความหมายว่า การที่ญาติโยมตั้งขบวนหามขบวนแห่พระอย่างนั้น เป็นการอันไม่สมควร ไม่ถูกต้อง ไม่เคารพสถานที่และครูบาอาจารย์ เป็นความผิดแผกแหวกแนวประเพณีของนักปฏิบัติ

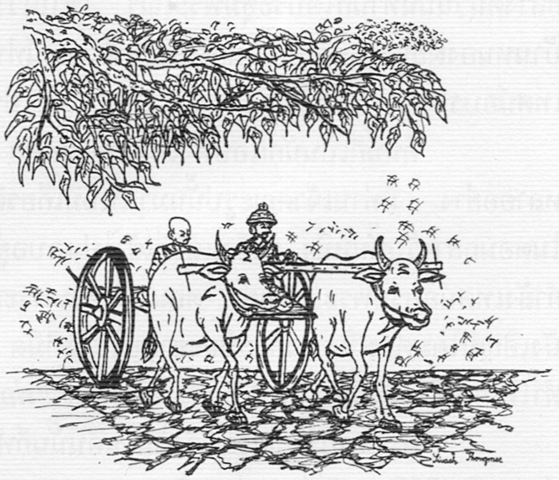
ผิดทั้งฝ่ายโยมทั้งฝ่ายพระ พระผู้ถูกหามไม่ป่วยไม่ชราอาพาธ ก็ผิดพระวินัย พระก็เป็นโทษ เป็นอาบัติ เป็นบาป เป็นกรรม

ฝ่ายญาติโยมเป็นผู้ส่งเสริมความผิด ทำให้พระผิดพระวินัย ญาติโยมก็พลอยได้รับโทษไปด้วยเช่นกัน ฉะนั้น การที่ญาติโยมคิดว่า เป็นการทำเอาบุญเอากุศลในครั้งนี้นั้น ก็เลยไม่ได้อะไร บุญเก่าก็หดหาย บุญใหม่ก็ไม่ได้ เป็นการกระทำอันเปล่าประโยชน์

๑. ต้อนรับเจ้าคุณพระราชาคณะ

มีท่านเจ้าคุณพระราชาคณะชั้นผู้ใหญ่รูปหนึ่ง ซึ่งมีตำแหน่งระดับรองเจ้าคณะมณฑล เคยเป็นลูกศิษย์ของท่านพำนักอยู่วัดที่กรุงเทพมหานคร อยากจะเข้ากราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือ ข่าวคราวนี้รู้สึกว่าเป็นงานที่ใหญ่โตมโหฬารยิ่ง ระดับคณะสงฆ์ของจังหวัดสกลนครเลยทีเดียว และเป็นงานที่มียศมีเกียรติมากของข้าราชการ ตลอดทั้งชาวบ้านหนองผือและหมู่บ้านใกล้เคียงในสมัยนั้น ต่างก็จะได้ต้อนรับพระราชาคณะระดับสูงสักครั้งหนึ่ง เพราะนาน ๆ ทีจึงจะได้มีงานต้อนรับพระราชาคณะชั้นสูง ที่เดินทางมาจากกรุงเทพมหานครเข้ามาเยี่ยมเยียนชาวบ้านนอกคอกนาอย่างพวกเขา ดังนั้น พวกเขาจึงมีความปลื้มปีติใจเป็นอย่างมาก

ในที่สุดข่าวทางอำเภอพรรณานิคมสั่งมาให้คณะสงฆ์ในเขตตำบลนาใน พร้อมทั้งข้าราชการครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและลูกบ้าน ให้ตระเตรียมจัดการต้อนรับท่านอย่างเป็นทางการ จากนั้นชาวบ้านหนองผือและหมู่บ้านใกล้เคียงจึงได้จัดเตรียมขบวนต้อนรับอย่างสมเกียรติ มีประชาชนคนเฒ่าคนแก่และหนุ่มสาวตลอดทั้งพวกเด็ก ๆ ก็ไปด้วย โดยไปรอต้อนรับกันที่ทางเข้า ณ บ้านห้วยบุ่น เป็นระยะทางประมาณ ๔ กิโลเมตร เพราะท่านเจ้าคุณพระราชาคณะนั้นจะนั่งเกวียนเทียมวัวจากตัวอำเภอพรรณานิคม มาตามทางเกวียนเลาะเลียบเขา และอ้อมเขา มาลงที่บ้านห้วยบุ่น ซึ่งเป็นจุดต้อนรับของประชาชนชาวตำบลนาใน

ไม่นานคณะของท่านเจ้าคุณก็มาถึง และได้เปลี่ยนจากนั่งเกวียนมาขึ้นแคร่หาม ซึ่งชาวบ้านหนองผือจัดเตรียมตกแต่งไว้รอท่าเรียบร้อยแล้ว เมื่อท่านขึ้นแคร่หามเรียบร้อยก็พากันหามออกหน้าขบวน โดยมีประชาชนที่ไปต้อนรับแห่ขบวนตามหลัง มีฆ้องตีแห่ไปด้วยอันเป็นประเพณี สนุกสนานตามประสาชาวบ้านมาเรื่อย ๆ ตามทางเกวียนจนเข้ามาถึงหมู่บ้านหนองผือ ผ่านบ้านเลยลงทุ่งนามุ่งสู่วัดป่าบ้านหนองผือ อันเป็นจุดหมายปลายทางของการเดินทาง

สำหรับภายในวัดป่าบ้านหนองผือ พระภิกษุสามเณรทุกรูปได้ลงมาเตรียมรอต้อนรับท่านที่ศาลาทั้งหมด ท่านพระอาจารย์มั่นก็อยู่บนศาลาเช่นกัน ในขณะนั้นพวกขบวนแห่ก็เคลื่อนใกล้เข้ามาทุกที มาถึงประตู ทางเข้าวัด เคลื่อนมาเรื่อย ๆ ในที่สุดขบวนแห่ก็เคลื่อนมาถึงบริเวณศาลาที่เตรียมต้อนรับ และยังคิดที่จะหามแห่เวียนรอบศาลาสามรอบตามประเพณี ทันใดนั้นเสียงของท่านพระอาจารย์มั่นก็ดังขึ้น เล็ดลอดออกมาจากภายในศาลา เสียงของท่านดังมากชัดเจนเป็นสำเนียงภาษาท้องถิ่นอีสานขนานแท้ว่า

"เอาบุญหยังฮึ..พ่อออก? พ่อออกเอาบุญหยัง..? บุญเดือนสามกะบ่แม่น เดือนหกกะบ่แม่น เอาบุญหยัง..ล่ะ...พ่อออก" (หมายความว่า ทำบุญอะไรหรือโยม โยมทำบุญอะไร? ทำบุญเดือนสามก็ไม่ใช่ บุญเดือนหกก็ไม่ใช่) ท่านพูดเน้นและย้ำอยู่อย่างนั้น จนทำให้พวกขบวนหามแห่ พวกตีฆ้อง ตีกลอง แปลกใจและตกใจกลัวเสียงของท่านมาก และพากันหลบหน้าหลบตาหายลับไปกับฝูงชน ส่วนพวกที่กำลังหามพระราชาคณะรูปนั้นก็กลัวท่านเหมือนกัน แต่จะทำอย่างไรได้ จึงต้องจำใจหามท่านเข้าไปจนถึงระเบียงศาลา โดยหามเอาขอบของแคร่เข้าไปชิดกับขอบระเบียงศาลา แล้วท่านเจ้าคุณฯก็ลุกขึ้นยืน ก้าวเท้าเหยียบขอบระเบียงศาลาเดินเข้าไปภายใน ยืนลดผ้าห่มจีวรเฉวียงบ่าให้เรียบร้อยสักครู่หนึ่ง จึงเดินเข้าไปยังอาสน์สงฆ์แล้วกราบนมัสการพระประธาน เสร็จแล้วจึงนั่งบนอาสนะที่จัดไว้

ฝ่ายญาติโยมที่แห่หามท่านมาเห็นว่าหมดธุระแล้ว จึงเก็บสัมภาระแคร่หามและเครื่องของต่าง ๆ ไปไว้ที่เดิม ในขณะที่ผู้คนกำลังวุ่นวายกันอยู่นั้น ท่านพระอาจารย์มั่นท่านก็ยังพูดซ้ำแล้วซ้ำเล่า คล้าย ๆ จะให้รู้ว่างานขบวนหามขบวนแห่พระในครั้งนี้มีความผิด ท่านจึงพูดเสียงดังผิดปกติ จากนั้นท่านก็ไม่ได้พูดอะไรอีก ท่านได้เข้าไปต้อนรับพูดจาปราศรัยกับท่านเจ้าคุณฯ ถึงตอนกลางคืนวันนั้นท่านก็ได้ประชุมพระเณร เข้าใจว่าคงจะได้ฟังเทศน์กัณฑ์หนักเหมือนกัน ญาติโยมบ้านหนองผือบางคนสมัยนั้นมักไปแอบฟังเทศน์ท่านที่ใต้ถุนศาลา ขณะที่ท่านพระอาจารย์มั่นกำลังเทศน์อบรมพระเณรในตอนกลางคืนอยู่เสมอ ๆ ประมาณ ๔-๕ คน

คืนนี้ก็เป็นนักแอบฟังเหมือนเช่นเคย แต่คราวนี้ไปกันหลายคน เพราะมีเหตุให้สนใจหลายอย่าง มีท่านเจ้าคณะรูปนั้นมาแบบมีเกียรตินี้หนึ่ง และเพื่อมาฟังเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตอนกลางวันนั้นหนึ่ง มาถึงแล้วก็เข้าไปแอบอยู่ที่ใต้ถุนศาลานั่นเอง ขณะนั้นท่านพระอาจารย์มั่นกำลังเทศน์อบรมพระเณรอยู่ ตอนแรกท่านพระอาจารย์มั่น ท่านคงจะยังไม่รู้ว่ามีโยมมาแอบฟัง บังเอิญมีโยมคนหนึ่งวางกระป๋องยาสูบไว้ในที่มืด ฟังเพลิน มือคว้าไปสะดุดกระป๋องยาสูบเข้า ทำให้เกิดเสียงดังขึ้น ท่านได้ยินจึงพูดขึ้นว่า *"พ่อออกก็มาเนอะ"* (หมายความว่า โยมก็มาฟังด้วย)

การแอบฟังของญาติโยมในคืนนั้นก็ทำให้รู้เรื่องราวหลายอย่าง ส่วนมากเป็นเรื่องการประพฤติปฏิบัติพระวินัยของพระภิกษุสามเณร ตลอดทั้งกิริยา มารยาทอย่างอื่นที่ยังไม่เหมาะสมกับสมณสารูป และอีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับการรวมคณะสงฆ์ทั้งสองให้เป็นคณะเดียว อาจเนื่องมาจากท่านเจ้าคณะรองภาคฯ รูปนั้น มาปรึกษาขอความเห็นจากท่านพระอาจารย์มั่นก็เป็นได้ และท่านก็ได้เทศน์อบรมพระเณรในคืนนั้นเป็นพิเศษจนดึก ล้วนแต่เป็นเรื่องราวที่เข้มข้นทั้งนั้น เทศน์ถึงความผิดของพระเณรแล้วก็โยงมาถึงความผิดของญาติโยม เพราะไม่มีใครสอนเขาให้เข้าใจ พวกเขาก็เลยไม่รู้ว่าอะไรผิดอะไรถูก ที่ผิดก็เลยพากันผิดมาเรื่อย ๆ จนบางเรื่องก็แก้ไขไม่ได้ ติดเป็นประเพณีนิยมสืบต่อกันมาก็มี แต่เหตุการณ์ครั้งนี้ไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น ท่านได้เริ่มจุดที่จะสอนญาติโยมชาวบ้านหนองผือต่อไป

ตอนเช้าท่านพระอาจารย์มั่นพร้อมทั้งพระเณรทุกรูป เข้าไปบิณฑบาตภายในหมู่บ้านหนองผือ ตามปกติชาวบ้านจะรอใส่บาตรกันเป็นกลุ่ม ๆ ละ ๓๐-๔๐ คน มีทั้งหมด ๓ กลุ่ม พอพระเณรมาถึงละแวกบ้านจะมีโยมประจำคนหนึ่ง ซึ่งมีบ้านอยู่ต้นทางก็จะตีเกราะเคาะไม้เป็น

สัญญาณเตือนก่อน จากนั้นพระเณรก็เดินเป็นแถวตามลำดับพรรษาเข้าไปยังหมู่บ้าน ฝ่ายญาติโยมที่จะใส่บาตรจะยืนเรียงแถวยาวไปตามถนนเป็นกลุ่ม ๆ ไป

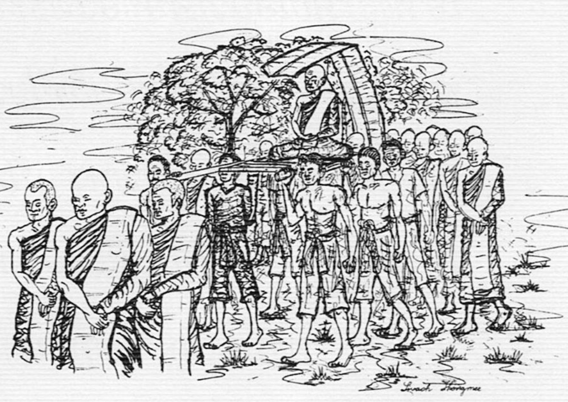
วันนี้ก็เช่นกัน พระเจ้าพระสงฆ์ก็ไปรับบิณฑบาตเหมือนเช่นเคย มีท่านพระอาจารย์มั่นเป็นองค์นำหน้า พอไปถึงกลุ่มแรกท่านพระอาจารย์มั่นก็พูดขึ้นเสียงดังชัดเจน แต่เป็นประโยคใหม่แปลกกว่าคำพูดเมื่อวานนี้ เป็นสำเนียงภาษาอีสานว่า

"สาละแวก ปลาแดกใส่ตุ้ม ปลาเก่ากะบ่ได้ ปลาใหม่กะบ่ได้ เอาบุญหยังฮึ..
พ่อออกแม่ออกมื้อวานนี้ สาละแวก ปลาแดกใส่ตุ้ม.."

ท่านพูดอย่างนั้นไปเรื่อย ๆ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า พูดกับญาติโยมทุกกลุ่มที่รอใส่บาตรจนตลอดสาย

ตอนแรกญาติโยมชาวบ้านก็แปลกใจและงง ไม่เข้าใจความหมายในคำพูดของท่าน แต่ท่านก็พูดของท่านอย่างนั้นไปเรื่อย ๆ ภายหลังมาพวกชาวบ้านจึงเข้าใจความหมายและเรื่องราวต่าง ๆ ที่ท่านพูดนั้น จากพระเณรภายในวัด ซึ่งได้เล่าหรืออธิบายให้ญาติโยมที่ไปจังหันที่วัดในตอนเช้าฟัง เมื่อพวกโยมเหล่านั้นกลับมาบ้าน ก็ได้บอกเล่าเรื่องเหล่านั้นให้แก่ชาวบ้านคนอื่น ๆ ทราบอีกที และเล่าต่อ ๆ มาจนถึงทุกวันนี้

เรื่องนั้นมีความหมายว่า การที่ญาติโยมตั้งขบวนหามขบวนแห่พระอย่างนั้น เป็นการอันไม่สมควร ไม่ถูกต้อง ไม่เคารพสถานที่และครูบาอาจารย์ เป็นความผิดแผก แหวกแนวประเพณีของนักปฏิบัติ ผิดทั้งฝ่ายโยมทั้งฝ่ายพระ พระผู้ถูกหามไม่ป่วยไม่ชราอาพาธก็ผิดพระวินัย พระก็เป็นโทษเป็นอาบัติเป็นบาปเป็นกรรม ฝ่ายญาติโยมเป็นผู้ส่งเสริมความผิด ทำให้พระผิดพระวินัย ญาติโยมก็พลอยได้รับโทษไปด้วยเช่นกัน ฉะนั้น การที่ญาติโยมคิดว่าเป็นการทำเอาบุญเอากุศลในครั้งนี้นั้นก็เลยไม่ได้อะไร บุญเก่าก็หดหาย บุญใหม่ก็ไม่ได้ เป็นการกระทำอันเปล่าประโยชน์

ภายหลังชาวบ้านจึงพากันจำใส่ใจตลอดมา และไม่กล้าทำประเพณีอย่างนี้อีกเลย จึงได้พากันเล่าสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ถือว่าเป็นอุบายการสั่งสอนของท่านพระอาจารย์มั่นที่ชาญฉลาดยิ่งจนชาวบ้านหนองผือได้รู้ว่าอะไรผิดอะไรถูกบ้างมาจนทุกวันนี้

เป็นเพราะไม่มีที่พึ่งทางจิตใจ หรือไม่รู้ที่พึ่งอันเกษมอันอุดม จึงกลัวการตายแต่ไม่กลัวการเกิด เมื่อเป็นเช่นนี้จึงคว้าโน้นคว้านี้เป็นที่พึ่ง บางคนกลัวตายแล้วไปไขว่คว้าเอาสิ่งอื่นมาเป็นที่พึ่งที่เคารพนับถือด้วยความงมงาย มีการอ้อนวอน วิงวอนขอ โดยวิธีบนบานศาลกล่าวจากเถื่อนถ้ำ...

ที่พึ่งอันอุดมมั่นคงนั้นคือให้ภาวนาน้อมรำลึกเอาพระคุณอันวิเศษของพระพุทธเจ้าพร้อมพระธรรมและพระอริยสงฆ์มาเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ จึงจะเป็นการถูกต้อง สมกับที่พวกเราเป็นผู้รับนับถือเอาพระรัตนตรัยมาเป็นที่พึ่งประจำกายใจของตน และอีกอย่างให้ประพฤติปฏิบัติ ตามหลักของอุบาสก อุบาสิกา มีการให้ทานรักษาศีล และเจริญเมตตาภาวนา

๒. ท่านพระอาจารย์มั่น รับนิมนต์สวดมนต์ในบ้าน

ครั้งนั้นชาวบ้านหนองผือเกิดเหตุการณ์ที่ไม่เคยมีมาก่อน นั่นก็คือเกิดโรคระบาดชนิดหนึ่งอย่างรุนแรง มีคนตายเกือบทุกวันครั้งละ ๑–๒ คน แต่ละวันต้องเอาคนตายไปฝังไปเผาอยู่เสมอ จนทำให้ผู้คนประชาชนแตกตื่นกลัวกันมาก ไม่รู้ว่าจะทำประการใด บางคนก็คิดอยากอพยพรื้อบ้านเรือนหนีไปอยู่ถิ่นอื่น แต่ก็ยังลังเลใจอยู่ไม่กล้าตัดสินใจ เพราะบ้านหนองผือนี้ยังเป็นหมู่บ้านที่อุดมสมบูรณ์อยู่มาก และเป็นหมู่บ้านที่ตั้งมานมนานพอสมควร ถ้าจะปล่อยให้ว่างเปล่าอยู่ก็รู้สึกว้าเหว่มาก หมดที่พึ่งที่อาศัย ในตอนนี้ชาวหนองผือหดหู่ใจกันมาก ทั้งกลัวโรคระบาดชนิดนี้จะมาถึงตัว ในวันใดคืนใดก็ไม่อาจรู้ได้ การรักษาหยูกยาในสมัยนั้นมีแต่รากไม้สมุนไพรต่าง ๆ เท่านั้น กินได้ก็ไม่ค่อยจะหาย นอกจากนั้นบางคนก็วกไปหาหมอผีทำพิธีไสยศาสตร์เสกเป่าต่าง ๆ ก็มี คือทำทุกวิถีทาง เพื่อจะให้หายเพราะความกลัวตาย

เมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ชาวบ้านก็มีความทุกข์ความลำบากใจ บางคนก็หมดอาลัยตายอยากในชีวิต ตกตอนกลางคืนมาก็พากันเข้าห้องนอนกันเงียบ ไม่มีใครกล้าจะออกมาเพ่นพ่านตามถนนหนทางกันเลย ในที่สุดพวกคนวัดคนวา คนเฒ่าคนแก่ผู้รู้หลักนักปราชญ์พิธีในทางพุทธศาสนาจึงพากันตกลงว่าต้องทำพิธีบุญชำระกลางหมู่บ้าน ปัดรังควาน ตามประเพณีโบราณนิยมของภาคอีสานสมัยนั้น แต่ก็มีปัญหาเล็กน้อย **เนื่องด้วยชาวบ้านหนองผือมีความเคารพและเกรงกลัวท่านพระอาจารย์มั่นมาก งานการอะไรที่คิดว่าไม่สมเหตุสมผลก็ไม่อยากจะให้ถึงท่าน แต่ถ้าไม่ถึงท่านก็ไม่ได้อีก** เพราะว่างานพิธีบุญในครั้งนี้จำเป็นต้องนิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพระพุทธมนต์ ที่ปะรำพิธีกลางบ้านด้วย สำหรับพวกโยมเจ้าพิธีทั้งหลายต่างก็พะวักพะวนใจอยู่ว่า จะตัดสินใจกันอย่างไร สุดท้ายจึงตกลงให้โยมผู้ชายคนใดคนหนึ่งเข้าไปปรึกษาหารือกับท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือดูก่อน ในตอนนี้โยมบางคนกลัวท่านพระอาจารย์มาก ไม่กล้าไปขอตัวไม่เป็นผู้เข้าไปปรึกษาหารือกับท่านพระอาจารย์มั่น

ในที่สุดจึงได้มอบหมายหน้าที่ให้โยมผู้ชายคนหนึ่งซึ่งมีความกล้าหน่อย ซึ่งเขาเคยบวชพระมานานพอสมควรแต่ลาสิกขามามีครอบครัวแล้ว เป็นผู้เข้าไปปรึกษาเรื่องนี้กับท่านพระอาจารย์มั่น เขาชื่ออาจารย์ **บู่** นามสกุล **ศูนย์จันทร์**[๑] (ขณะนี้บวชเป็นพระพักอยู่สำนักสงฆ์ดานกอย) ท่านเล่าว่า *"ตอนแรกก็กลัวท่านเหมือนกัน แต่ดูแล้วคนอื่นเขาไม่กล้าเลยตัดสินใจรับว่า ตายเป็นตาย แต่ยังอุ่นใจอยู่อย่างหนึ่งว่า ท่านเป็นพระระดับนี้ผิดถูกอย่างไรท่านคงจะบอกสอนเรา อาจเป็นว่าเราคิดมากไปเองก็ได้"* โยมอาจารย์บู่ ท่านจึงตกลงไปที่วัดป่าบ้านหนองผือ เพื่อเข้าไปหาท่านพระอาจารย์มั่น เมื่อไปถึงวัด ขณะนั้นท่านพระอาจารย์มั่น กำลังนั่งอยู่ที่อาสนะหน้าห้องกุฏิท่าน หลวงพ่อบู่เล่าว่า ก่อนที่จะก้าวเดินขึ้นบันไดกุฏิท่านนั้น รู้สึกว่าใจมันตีบตันไปหมด จึงอดใจก้าวเท้าจนกระทั่งเท้าเหยียบขั้นบันไดขั้นแรกและขั้นที่สอง พร้อมกับศีรษะตัวเองโผล่ขึ้นไป พอมองเห็นท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจึงหันหน้าขวับมาพร้อมกับกล่าวขึ้นก่อนว่า *"ไปหยังพ่อออกจารย์ บู่"*

---

๑. ชาวบ้านหนองผือ ผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัยท่านพระอาจารย์มั่นมาจำพรรษาที่วัดป่าบ้านหนองผือ

ตอนนี้จึงทำให้โยมอาจารย์บู่โล่งอกโล่งใจ จิตใจที่ตีบตันก็หายไป มีความปลอดโปร่งขึ้นมาแทนที่ จึงเดินขึ้นบันไดแล้วคลานเข้าไปกราบท่าน เสร็จแล้วเล่าเรื่องราวความเป็นมาต่าง ๆ ให้ท่านทราบ

ท่านพระอาจารย์มั่นฟังเสร็จได้หลับตาลงนิดหนึ่ง เมื่อลืมตาขึ้นมาท่านพูดว่า *"มันสิเป็นหยัง เมืองเวสาลี เกิดโรคระบาดฮ้อนฮน คนตายกองกันปานอึ่ง พระพุทธเจ้าให้ไปสวดพระพุทธมนต์คาถาบทเดียว ความฮ้อนฮนหมู่นั้นจึงหายไปหมดสิ้น..เอาทอนี่ละน้อ"* ท่านพูดเสร็จแล้วก็ไม่ได้พูดอะไรต่อไปอีก เนื้อความนั้นหมายความว่า **"จะเป็นอะไรไป เมืองเวสาลีคราวนั้นเกิดโรคระบาดร้อนรน อนธการ มีผู้คนนอนตายกันเหมือนกับอึ่ง กับเขียด พระพุทธเจ้าให้ไปเจริญพระพุทธมนต์ เรื่องราวความเดือดร้อนต่าง ๆ เหล่านั้นก็หายไปจนหมดสิ้น"** หลวงพ่อบู่เล่าว่า เมื่อได้ฟังท่านพระอาจารย์มั่นพูดอย่างนั้นแล้ว รู้สึกมีความดีใจมาก เกิดมีกำลังใจขึ้นมาเป็นอย่างยิ่ง จึงขอโอกาสกราบลาท่านพระอาจารย์มั่นลงจากกุฏิท่านไป แล้วรีบกลับบ้านไปป่าวร้องให้ชาวบ้านทราบว่า ท่านพระอาจารย์มั่นอนุญาตแล้ว ให้พวกเราพากันจัดการเตรียมสร้างปะรำพิธีให้เรียบร้อย ชาวบ้านต่างคนก็ต่างดีใจมาก พากันจัดแจงปลูกปะรำพิธีกลางบ้านเสร็จในวันนั้น นอกจากนั้นยังจัดหาอาสนะ ผ้าขาวกั้นแดด กระโถน กาน้ำ ตลอดทั้งเครื่องประกอบต่าง ๆ ในพิธีให้ครบถ้วนหมดทุกอย่าง เมื่อพร้อมแล้วได้วันเวลา จึงไปอาราธนานิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ งานนี้เห็นว่าทำกันสองวัน วันแรกท่านพระอาจารย์มั่นไม่ได้ขึ้นมาสวดด้วย ท่านจัดให้พระสงฆ์ภายในวัดขึ้นมาสวดก่อน ต่อเมื่อวันสุดท้ายท่านจึงขึ้นมา ตอนนี้หลวงพ่อบู่เล่าว่า ท่านเดินขึ้นมาสวดมนต์ในงานด้วยเท้าเปล่า ไม่สวมรองเท้า รวมทั้งพระติดตามอีก ๓–๔ รูปก็เหมือนกัน ฝ่ายทางปะรำพิธีพวกญาติโยมก็เตรียมน้ำสำหรับล้างเท้าไว้รอท่าอยู่ก่อนแล้ว ท่านเดินทางมาถึงหน้าปะรำพิธี มีโยมคนหนึ่งเตรียมล้างเท้า อีกคนหนึ่งเป็นคนคอยเช็ด ทำไปจนเสร็จหมดทุกรูป เมื่อท่านขึ้นไปนั่งบนอาสนะที่จัดไว้ทุกรูปแล้ว โยมก็เข้าไปประเคนน้ำ หมากพลู บุหรี่ สักครู่ท่านเริ่มทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์ เพราะญาติโยมเขามานั่งรอท่าก่อนพระสงฆ์จะมาถึงแล้ว

หลวงพ่อบู่เล่าว่า พิธีในวันนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นท่านนำพระเจริญพระพุทธมนต์เพียงสองหรือสามสูตรเท่านั้น ที่จำได้มี **รตนสูตรและกรณียเมตตสูตร** ไม่นานก็จบลง หลังจากนั้นท่านพระอาจารย์มั่นได้เทศน์อบรมฉลองพวกญาติโยมที่มาร่วมในงานนั้น อันเกี่ยวกับเรื่องของความตายและคนกลัวตายว่า **"เป็นเพราะไม่มีที่พึ่งทางจิตใจหรือไม่รู้ที่พึ่งอันเกษมอันอุดม จึงกลัวการตายแต่ไม่กลัวการเกิด เมื่อเป็นเช่นนี้จึงคว้าโน้นคว้านี้เป็นที่พึ่ง บางคนกลัวตายแล้วไปไขว่คว้าเอาสิ่งอื่นมาเป็นที่พึ่งที่เคารพนับถือด้วยความงมงาย มีการอ้อนวอน วิงวอนขอโดยวิธีบนบานศาลกล่าวจากเถื่อนถ้ำและภูผา ต้นไม้ใหญ่ ศาลพระภูมิเจ้าที่เจ้าทางต่าง ๆ ที่ตนเองเข้าใจว่าเป็นที่สถิตอยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย อันอาจดลบันดาลให้ชีวิตตนรอดพ้นจากอันตรายความตายและความทุกข์ได้ จึงหลงพากันเซ่นสรวงด้วยเครื่องสังเวยต่าง ๆ ตามที่ตนเองเข้าใจว่าเจ้าของสถานที่เหล่านั้นจะพอใจหรือชอบใจ นอกจากนั้นยังมี การทรงเจ้าเข้าผี สะเดาะเคราะห์ สะเดาะนาม สืบชะตาราศี ตัดกรรมตัดเวรโดยวิธีต่าง ๆ เหล่านี้"**

ท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์ต่อไปอีกว่า **"ที่พึ่งอันอุดมมั่นคงนั้นคือให้ภาวนา น้อมรำลึกนึกเอาพระคุณอันวิเศษของพระพุทธเจ้า พร้อมพระธรรมและพระอริยสงฆ์ มาเป็นที่ยึดเหนี่ยว**

ทางด้านจิตใจ จึงจะเป็นการถูกต้องสมกับที่พวกเราเป็นผู้รับ นับถือเอาพระรัตนตรัยมาเป็นที่พึ่งประจำกายใจของตน และอีกอย่างให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักของอุบาสก อุบาสิกา มีการให้ทาน รักษาศีล และเจริญเมตตาภาวนา" สุดท้ายท่านได้ย้ำลงไปว่า **"ต่อไปนี้ให้ญาติโยมทุกคนทั้งหญิงทั้งชาย เฒ่าแก่ เด็กเล็กเด็กน้อยก็ตาม พากันสวดมนต์ทำวัตรทั้งเช้าทั้งเย็น ก่อนนอนตื่นนอนทุกวัน ให้ผู้ใหญ่ในครอบครัว พ่อแม่เป็นผู้พาทำ ทำที่บ้านใครบ้านมัน ทุกครัวเรือน ถ้าทำได้อย่างนี้ก็จะเป็นบุญเป็นกุศลแก่พวกเรา ความเดือดร้อนต่าง ๆ เหล่านั้นมันก็จะหายไปเอง"** ท่านให้โอวาทอบรมชาวบ้านหนองผือในครั้งนั้นเป็นเวลานานพอสมควร จึงได้จบการให้โอวาทลง จากนั้นท่านพูดคุยกับญาติโยมนิด ๆ หน่อย ๆ แล้วสักครู่ ท่านจึงกลับวัด

งานบุญในครั้งนี้ทำกัน ๒ วัน ที่น่าสังเกตคือ พระสงฆ์ที่ไปเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้านนั้นไม่ได้ไปฉันข้าวที่บ้านในตอนเช้า การถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์นั้นให้เอาไปรวมถวายที่วัดทั้งหมดจึงเป็นการสิ้นสุดลงของงานบุญในครั้งนี้ ขอแทรกเรื่องนี้สักเล็กน้อย เหตุที่ชาวบ้านหนองผือไม่นิยมนิมนต์พระไปฉันข้าวในงานบุญบ้านนั้น เพราะมีอยู่ครั้งหนึ่ง มีงานบุญที่บ้านโยมคนหนึ่ง บ้านที่จัดงานบุญนั้นเป็นบ้านที่ไม่ใหญ่โตมากนัก ปลูกสร้างแบบชนบทบ้านนอกโบราณ รู้สึกว่าจะคับแคบสักหน่อย ที่สำหรับพระนั่งก็คับแคบมาก แต่เจ้าภาพเรือนนี้คงไม่เคยจัดงานอย่างนี้หรือเพื่อจะมีหน้ามีตาอย่างใดก็ไม่อาจทราบได้ นิมนต์พระขึ้นไปตั้งมากมาย เมื่อพระขึ้นไปบนบ้านแล้วจึงทำให้ท่านยัดเยียดกันอยู่ ทำความลำบากใจให้แก่พระมาก กว่างานจะเสร็จจึงทำเอาพระหน้าตาเสียความรู้สึกไปหมด

เรื่องนี้ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจึงสอนชาวบ้านหนองผือว่า "จะนิมนต์พระมาสวดมาฉันในบ้านก็ต้องดูสถานที่ก่อน ถ้าที่คับแคบให้นิมนต์พระมาแต่น้อย ถ้ากว้างขวางก็ให้ดูความเหมาะสม หากนิมนต์มาแล้วทำให้พระลำบาก ยิ่งพระแก่ ๆ แล้วยิ่งลำบากมาก เมื่อเป็นเช่นนี้ญาติโยมก็จะไม่ได้บุญ จะเป็นบาปเสียเปล่า ๆ และอีกอย่างหนึ่งการเอาพระขึ้นมาฉันข้าวในงานบุญบ้านก็เหมือนกันยิ่งลำบากมาก ไม่รู้ว่าอะไรวุ่นวี่วุ่นวายกันไปหมด พอฉันเสร็จแล้วพระบางรูปก็อาจปวดท้องปวดไส้ขึ้นมาแล้วจะวิ่งไปที่ไหน ยิ่งพระเฒ่าพระแก่ ๆ แล้วยิ่งทรมานมากปวดขึ้นมารังแต่จะออก จะวิ่งไปอย่างไร ถึงแม้มีที่วิ่งไปก็คงดูไม่งามสำหรับสมณเพศ ฉะนั้นจึงให้ญาติโยมพิจารณาดู" ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านหนองผือไม่เคยนิมนต์พระไปฉันข้าวในงานบุญบ้าน แต่สำหรับการนิมนต์พระไปเจริญพระพุทธมนต์ พร้อมแสดงธรรมเทศนาหลังสวดมนต์เสร็จในงานบุญบ้านต่าง ๆ นั้นยังทำกันอยู่ตามปกติ จึงเป็นระเบียบประเพณีปฏิบัติสืบกันมาจนถึงทุกวันนี้

คือคล้ายท่านจะเอาศพของพระอาจารย์เนียม เป็นเครื่องสอนคนรุ่นหลัง หรือทอดสะพานให้คนรุ่นหลัง ๆ ทั้งพระเณรพร้อมทั้งญาติโยมชาวบ้านหนองผือเอาเป็นคติตัวอย่าง

โยมตอบท่านว่า "ดินข้าน้อย" ท่านจึงสรุปลงพร้อมกับชี้นิ้วทำท่าทางให้ดูว่า "นั่นก็ดิน นี่ก็ดิน ขุดลงนี่แล้ว จึงกวาด... ลงนี่ มันสิบ่ดีกว่าหรือ"

๓. เรื่องศพที่ท่านพระอาจารย์มั่นพาปฏิบัติ

ครั้งหนึ่งมีเหตุเด็กผู้ชายป่วยไข้ตายลง ชื่อเด็กชาย นงค์ นามสกุล จันทะวงษา อายุประมาณ ๖ ขวบ เป็นไข้ตายอยู่ที่กระท่อมเถียงนา เพราะเป็นหน้ากำลังดำนากัน ตามปกติพ่อแม่ในชนบทบ้านนอกทางภาคอีสานสมัยนั้น เมื่อถึงหน้าฤดูทำนาก็ต้องหอบลูกจูงหลานไปนาด้วย แม้ลูกหลานจะป่วยไข้แต่พอเอาไปได้ก็ต้องเอาไป เผื่อจะได้เยียวยารักษากันไป พร้อมกับทำนาไปด้วยเพื่อจะเร่งงานนาให้เสร็จทันกับฤดูกาล แต่วันนั้นบังเอิญเด็กมีไข้ขึ้นสูง เยียวยาไม่ทันในที่สุดก็ตาย ทำให้พ่อแม่พี่น้องมีความเศร้าโศกเสียใจมาก

เมื่อตายแล้วพ่อแม่ญาติพี่น้องต้องการจะให้นำศพเด็กเข้าไปทำบุญที่บ้าน แต่มาขัดข้องเรื่องของความคิดเห็นตามประเพณีโบราณว่า คนที่ตายในทุ่งในป่าห้ามไม่ให้เอาผ่านเข้าบ้านโบราณท่านถือ และอีกอย่างคนตายโหงหรือตายอย่างกะทันหัน เช่น ตายจากอุบัติเหตุ ผูกคอตาย ฆ่ากันตาย ยิงกันตาย เหล่านี้เป็นต้น โบราณท่านห้ามไม่ให้หามผ่านเข้าบ้านและห้ามเผาให้ฝังครบสามปีแล้วจึงขุดเอากระดูกขึ้นมาเผาได้ เลยทำให้ชาวบ้านหนองผือสมัยนั้นถกเถียงกันไปถกเถียงกันมา ในที่สุดญาติโยมจึงนำปัญหานี้ไปปรึกษาสอบถามกับท่านพระอาจารย์มั่น

ท่านได้แก้ความสงสัยนี้ให้แก่ญาติโยมบ้านหนองผือด้วยเหตุผลง่าย ๆ ว่า *"พวกหมูป่า อีเก้ง กวาง ที่ยิงตายในกลางป่า ยังเอามาเข้าบ้านเรือนได้ นี่มันคนตายแท้ ๆ ทำไมจะเอาเข้าบ้านเข้าเรือนไม่ได้"* ดังนั้นญาติโยมชาวบ้านจึงนิ่งเงียบไป ทำให้หูตาสว่างขึ้นมา สุดท้ายก็นำเอาศพเด็กชายคนนั้นเข้าไปทำบุญที่บ้าน และเผาเหมือนกันกับศพของคนตายตามปกติธรรมดาทุกอย่าง ภายหลังต่อมาชาวบ้านหนองผือจึงไม่ค่อยถือในเรื่องนี้เป็นสำคัญ คนตายทุกประเภทจึงทำเหมือนกันหมด

สมัยที่ท่านพระอาจารย์มั่นพำนักอยู่สำนักวัดป่าบ้านหนองผือ ช่วงระยะ ๕ พรรษานั้นมีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้น คือ มีพระที่จำพรรษาอยู่ด้วยท่านมรณภาพลง ๒ รูป คือ พระอาจารย์สอกับพระอาจารย์เนียม แต่มรณภาพลงคนละเดือน โดยเฉพาะพระอาจารย์เนียม มรณภาพเมื่อตอนเช้าด้วยอาการสงบ ท่านพระอาจารย์มั่นก็ทราบเรื่องทุกอย่าง พอตอนเช้าท่านพระอาจารย์มั่นก็พาพระเณรไปบิณฑบาตภายในหมู่บ้านตามปกติ ในขณะที่ท่านกำลังบิณฑบาตอยู่นั้น ท่านพูดขึ้นเป็นสำเนียงอีสานว่า *"ท่านเนียมฮู้แล้วน้อ พ่อออกแม่ออก ท่านเนียมฮู้แล้วน้อ"* ท่านพูดอย่างนั้นไปเรื่อย ๆ กับกลุ่มญาติโยมที่รอใส่บาตรทุกกลุ่มจนสุดสายบิณฑบาต คำพูดของท่านนั้นหมายความว่าพระอาจารย์เนียมอยู่กับที่แล้วไม่กระดุกกระดิกแล้วหรือตายแล้ว ซึ่งญาติโยมตอนนั้นบางคนก็เข้าใจบางคนก็ไม่เข้าใจความหมาย ภายหลังจึงเข้าใจชัดว่า พระอาจารย์เนียมมรณภาพแล้วเมื่อเช้านี้เมื่อญาติโยมทั้งหลายได้ทราบอย่างนั้นแล้วจึงบอกต่อ ๆ กันไป แล้วพากันเตรียมตัวไปที่วัดในเช้าวันนั้น

สำหรับท่านพระอาจารย์มั่นพร้อมทั้งพระเณรบิณฑบาตเสร็จแล้วกลับถึงวัด ล้างเท้าขึ้นบนศาลาหอฉัน วางบาตรบนเชิงบาตร ลดผ้าห่ม คลี่ผ้าสังฆาฏิที่ซ้อนออก ห่มเฉพาะจีวรเฉวียงบ่าเรียบร้อยแล้วพับเก็บผ้าสังฆาฏิ จึงเข้าประจำที่ฉันเตรียมจัดแจกอาหารลงบาตร เพราะมีโยมตาม

ส่งอาหารที่วัดด้วย เสร็จแล้วอนุโมทนายถาสัพพีตามปกติ จึงพร้อมกันลงมือฉัน

ฝ่ายพวกชาวบ้านญาติโยมภายในหมู่บ้าน ที่จะมาวัดในเช้าวันนั้นก็กำลังบอกกล่าวป่าวร้องให้ผู้คนประชาชนไปที่วัด เพื่อจะได้จัดเตรียมเอาเครื่องใช้ไม้สอยและอุปกรณ์จำเป็นในการที่จะทำงานฌาปนกิจศพตามประเพณี ทั้งคนเฒ่าคนแก่ หนุ่ม ๆ แข็งแรงก็ให้ไปด้วย ผู้มีมีดพร้าขวาน จอบ เสียม ก็ให้เอาไปด้วยเช่นกัน เพื่อจะได้ไปปราบพื้นที่ที่จะทำเป็นที่เผาศพชั่วคราว สำหรับพวกที่มีพร้ามีขวานให้ไปตัดไม้ที่มีขนาดใหญ่หน่อย ยาวประมาณ ๒ วากว่า ๆ มาทำเป็นไม้ข่มเหง[๑]หรือไม้ข่มหีบศพที่อยู่บนกองฟอน ไม่ให้ตกลงมาจากกองฟอนขณะไฟกำลังลุกไหม้อยู่ ส่วนคนเฒ่าคนแก่รู้หลักในการที่จะทำเกี่ยวกับศพก็เตรียมฝ้ายพื้นบ้านพร้อมด้ายสายสิญจน์ เพื่อนำไปมัดตราสัง ภูไท[๒]เรียกว่า มัดสามย่าน (คือห่อศพด้วยเสื่อแล้วมัดเป็นสามเปลาะ โดยมัดตรงคอ ตรงกลาง และตรงข้อเท้า) นอกจากนั้นก็มีธูปเทียนดอกไม้ กะบองขี้ไต้ น้ำมันก๊าด พร้อมทั้งหม้อดินสำหรับใส่กระดูกหลังจากเผาเสร็จ เป็นต้น

ส่วนท่านพระอาจารย์มั่นนั้น เมื่อฉันจังหันเสร็จและทำสรีรกิจส่วนตัวเรียบร้อยแล้ว ได้ลุกจากอาสนะที่นั่ง เดินลงจากศาลาหอฉันไปที่กุฏิศพพระอาจารย์เนียม พระเณรทั้งหลายก็ติดตามท่านไปด้วย ไปถึงท่านก็สั่งการต่าง ๆ ตามที่ท่านคิดไว้แล้ว **คือคล้าย ๆ กับว่าท่านจะเอาศพของพระอาจารย์เนียมเป็นเครื่องสอนคนรุ่นหลังหรือทอดสะพาน ให้คนรุ่นหลัง ๆ ทั้งพระเณรพร้อมทั้งญาติโยมชาวบ้านหนองผือเอาเป็นคติตัวอย่าง** ท่านจึงไปยืนทางด้านบนศีรษะของศพแล้วก้มลงใช้มือทั้งสองจับมุมเสื่อทั้งสองข้างของศพ ทำท่าทางจะยกศพขึ้นอย่างขึงขังจริงจัง พระเณรทั้งหลายเห็นกิริยาอาการของท่านอย่างนั้นแล้ว จึงเข้าใจความหมายว่า ท่านต้องการจะให้ยกศพหามไปที่กองฟอนเดี๋ยวนั้น โดยไม่ต้องตกแต่งศพหรือทำโลงใส่เลย

ดังนั้น พระเณรทั้งหลายจึงพากันกรูเข้าไปช่วยยกศพนั้นจากมือท่าน หามไปที่กองฟอนซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัด เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นเห็นว่าพระเณรทั้งหลายเข้าช่วยหามมากแล้ว ท่านจึงปล่อยให้พระจัดการหามกันเอง ท่านเพียงแต่คอยสั่งการตามหลังเท่านั้น แล้วท่านก็เดินตามหลังขบวนหามศพนั้นไป ในตอนนี้พวกญาติโยมชาวบ้านกำลังทยอยเข้ามาที่บริเวณวัด ขณะที่ท่านพระอาจารย์มั่นกำลังเดินไปอยู่นั้น ได้มีโยมผู้ชายคนหนึ่งเดินถือฝ้ายพื้นบ้านเข้ามาหาท่าน ท่านเห็นจึงหยุดเดินและถามขึ้นว่า *“พ่อออก ฝ้ายนั้นสิเอามาเฮ็ดอีหยัง..?”* (หมายความว่า โยมจะเอาฝ้ายนั้นมาทำอะไร) โยมนั้นก็ตอบท่านว่า *“เอามามัดสามย่านแหล่วข้าน้อย”* (มัดตราสัง) ท่านพูดขึ้นทันทีว่า *“ผูกมัดมัน เฮ็ดอีหยัง มันสิดิ้นรนไปไส มันฮู้พอแฮงแล้ว ให้เก็บฝ้ายนั้นไว้ใช้อย่างอื่นสิยังมีประโยชน์กว่าเอามาเผาไฟทิ่มซะซือ”* (หมายความว่า ผูกมัดทำไม ศพมันจะดิ้นไปไหนเพราะตายแล้ว ให้เก็บฝ้ายนั้นไว้ใช้อย่างอื่นยังจะมีประโยชน์กว่าเอามาเผาไฟทิ้งเสียเปล่า ๆ) โยมคนนั้นก็เลยหมดท่าพูดจาอะไรไม่ออก เก็บฝ้ายนั้นแล้วเดินตามหลังท่านพระอาจารย์มั่นเข้าไปยังที่ที่เผาศพพระอาจารย์เนียม

---

๑. ข่มเหง น. เรียกไม้สองท่อนสำหรับพาดข้างหีบศพบนเชิงตะกอน เพื่อกันไม่ให้ศพตกจากเชิงตะกอนว่าไม้ข่มเหง

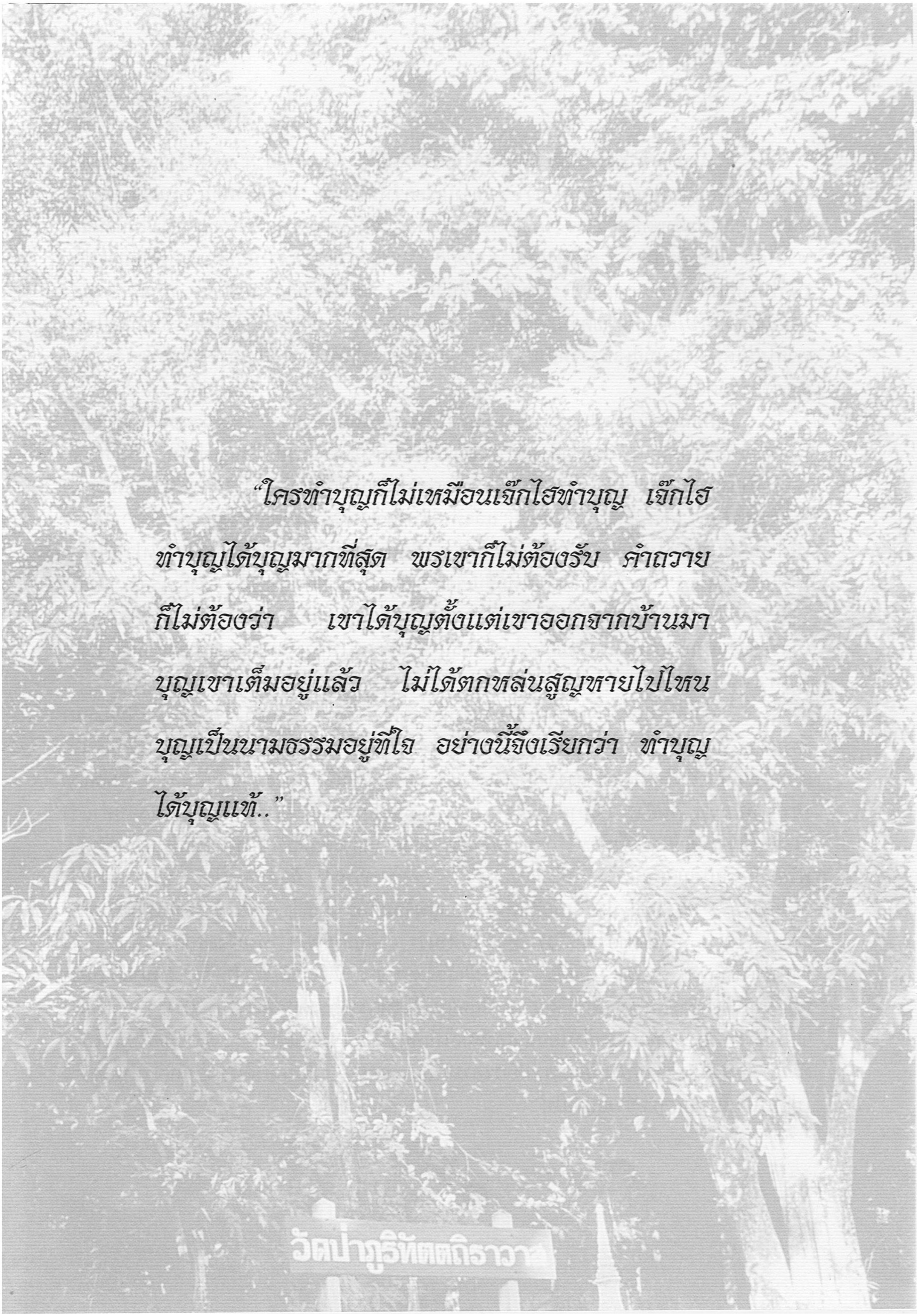
๒. คือชนกลุ่มหนึ่งของจังหวัดสกลนคร ที่อพยพมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง มีนิสัยรักสงบ อยู่กันเป็นกลุ่มตามเชิงเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผิวขาวเหลือง มีภาษาพูดเฉพาะ เช่น ชาวบ้านหนองผือ เป็นต้น

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นเดินไปถึงที่เผาศพแล้ว มีโยมหนุ่ม ๆ แข็งแรงกำลังแบกหามท่อนไม้ใหญ่พอประมาณยาว ๒ วา กว่า ๆ (ทางนี้เรียกว่าไม้ข่มเหง มาที่กองฟอน ท่านพระอาจารย์มั่นเหลือบไปเห็นจึงพูดขึ้นทันทีว่า *“แบกมาเฮ็ดหยังไม้นั่น...?”* (หมายความว่า แบกมาทำไมไม้ท่อนนั้น) พวกโยมก็ตอบท่านว่า *“มาข่มเหงแหล่วข้าน้อย”* (หมายความว่า เอาไม้นั้นมาข่มศพบนกองฟอนเพื่อไม่ให้ศพตกออกจากกองไฟ) ท่านจึงพูดขึ้นอีกว่า *“สิข่มเหงมันเฮ็ดหยังอีก ตายพอแฮงแล้วย่านมันดิ้นหนีไปใส”* (หมายความว่าจะไปข่มเหงทำไมอีกเพราะตายแล้ว กลัวศพจะดิ้นหนีไปไหน) พวกโยมได้ฟังเช่นนั้นก็เลยวางท่อนไม้เหล่านั้นทิ้งไว้ที่พุ่มไม้ข้าง ๆ นั้นเอง แล้วมานั่งลงคอยสังเกตการณ์ต่อไป

ก่อนเผานั้นท่านพระอาจารย์มั่นสั่งให้พลิกศพตะแคงขวา แล้วตรวจตราดูบริขารในศพโดยที่ไม่ได้ตบแต่งศพแต่อย่างใด เป็นแต่เพียงมีจีวรของศพปกปิดอยู่เท่านั้น แล้วท่านก็เหลือบไปเห็นสายรัดประคดเอวของศพ จึงดึงออกมาโยนไปให้พระที่อยู่ใกล้ ๆ พร้อมกับพูดว่า *“นี่ประคดไหม ใครไม่มีก็เอาไปใช้เสีย”* แล้วท่านก็พาพระเณรสวดมาติกาบังสุกุลจนจบลง แล้วจึงให้ตาปะขาวจุดไฟใส่กะบองแล้วยื่นให้ท่าน เมื่อท่านรับแล้วพิจารณาครู่หนึ่งจึงไปวางไฟลงใต้ฟืนในกองฟอน ไม่นานไฟก็ติดลุกไหม้ขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นเปลวโพลงสูงขึ้น สูงขึ้นเรื่อย ๆ อย่างรวดเร็ว ในที่สุดไฟเริ่มไหม้ทั้งฟืนทั้งศพ ทำให้ศพที่ถูกไฟไหม้อยู่นั้นมีน้ำมันหยดหยาดย้อยถูกเปลวไฟเป็นประกายวูบวาบพร้อมกับเสียงดังพรึบ ๆ พรับ ๆ ไปทั่ว จนที่สุดคงเหลือแต่เถ้าถ่านกับกองกระดูกเท่านั้นเอง

ส่วนท่านพระอาจารย์มั่นเมื่อเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว จึงหันหน้าเดินออกมาข้างนอก ปล่อยให้ญาติโยมดูแลเอง ในขณะที่ท่านกำลังเดินออกมาท่านเหลือบไปเห็นโยมผู้ชายคนหนึ่งถือหม้อดินใหม่ขนาดกลางกำลังเดินเข้ามาหาท่าน ท่านจึงถามโยมคนนั้นทันทีว่า *“พ่อออกเอาหม้อนั่นมาเฮ็ดหยัง”* (หมายความว่า โยมเอาหม้อดินนั้นมาทำอะไร) โยมคนนั้นตอบท่านว่า *“เอามาใส่กระดูกแหล่วข้าน้อย”* (หมายความว่า เอามาใส่กระดูกขอรับ) ท่านจึงชี้นิ้วลงบนพื้นดินพร้อมกับถามโยมคนนั้นว่า *“อันนี้แม่นหยัง”* (หมายความว่า อันนี้คืออะไร) โยมตอบท่านว่า *“ดินขอรับ”* ท่านจึงชี้นิ้วไปที่หม้อดินที่โยมถืออยู่พร้อมกับถามอีกว่า *“นั่นเด้..เขาเอาอีหยังเฮ็ด”* (หมายความว่า นั้นเขาทำด้วยอะไร) โยมตอบท่านว่า *“ดินข้าน้อย”* ท่านจึงสรุปลงพร้อมกับชี้นิ้วทำท่าทางให้ดูว่า *“นั่นก็ดิน นี่ก็ดิน ขุดลงนี่แล้วจึงกวาด..ลงนี่ มันสิบ่ดีกว่าหรือ”* (หมายความว่าหม้อใบนั้นก็ทำด้วยดิน ตรงพื้นนี้ก็ดิน ขุดเป็นหลุมแล้วให้กวาดกระดูกและเถ้าถ่านต่าง ๆ ลงด้วยกันจะไม่ดีกว่าหรือ) ท่านจึงบอกให้โยมนั้นเอาหม้อไปเก็บไว้ใช้ โดยบอกว่า *“ให้เอาหม้อใบนั้นไปใช้ต้มแกงอย่างอื่นยังจะมีประโยชน์กว่าที่จะเอามาใส่กระดูก”* เมื่อโยมได้ฟังเช่นนั้นจึงนำหม้อดินไปเก็บไว้ใช้ประโยชน์อย่างอื่นต่อไป

“ใครทำบุญก็ไม่เหมือนเจ๊กไฮทำบุญ เจ๊กไฮทำบุญได้บุญมากที่สุด พระเขาก็ไม่ต้องรับ คำถวายก็ไม่ต้องว่า เขาได้บุญตั้งแต่เขาออกจากบ้านมา บุญเขาเต็มอยู่แล้ว ไม่ได้ตกหล่นสูญหายไปไหน บุญเป็นนามธรรมอยู่ที่ใจ อย่างนี้จึงเรียกว่า ทำบุญได้บุญแท้..”

๔. การทำบุญที่ท่านพระอาจารย์มั่นสรรเสริญ

การสั่งสอนญาติโยมชาวบ้านหนองผือของท่านพระอาจารย์มั่นในสมัยนั้น ส่วนมากท่านจะเน้นให้ญาติโยมสมาทานศีลห้าเป็นหลัก ส่วนศีลแปดหรือศีลอุโบสถ ท่านไม่ค่อยจะเน้นหนักเท่าไหร่ ท่านกล่าวว่า ศีลห้าเหมาะสมที่สุดสำหรับฆราวาสญาติโยมผู้ครองเรือน ถ้างดเว้นตลอดไปไม่ได้ก็ขอให้งดเว้นให้ได้ในวันพระวันศีล สำหรับการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตนั้นท่านบอกว่า **"สัตว์ที่มีบุญคุณนั้นห้ามเด็ดขาด"** นอกนั้นท่านกล่าวว่า เป็นธรรมดาของฆราวาสผู้ครองเรือน แต่ถ้าวันพระวันศีลแล้วท่านให้งดเว้นสัตว์ทุกชนิด ท่านกล่าวว่า **"จะงดเว้นไม่ได้ดอกหรือ เพียงวันสองวันเท่านั้น การกินในวันรักษาศีลจะกินอะไรก็คงได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นสัตว์ที่ฆ่าเอง แค่นี้ทำไม่ได้หรือ ไม่ตายดอก..."**

สำหรับการขอศีลนั้น ท่านไม่นิยมให้ขอ และท่านก็ไม่เคยให้ศีล (ตอนอยู่หนองผือ) ท่านให้ใช้วิธีวิรัติงดเว้นเอาเลย ไม่ต้องไปขอจากพระซ้ำ ๆ ซาก ๆ ผู้ใดมีเจตนาจะรักษาศีลจะเป็นศีลห้า ศีลแปดก็ตาม ให้ตั้งอกตั้งใจเอาเลย แค่นั้นก็เป็นศีลได้แล้ว และการถวายทานในงานบุญต่าง ๆ ท่านก็ไม่นิยมให้กล่าวคำถวายเช่นกัน ท่านอธิบายว่า **"บุญนั้นผู้ถวายได้แล้วสำเร็จแล้วตั้งแต่ตั้งใจหรือเจตนาในครั้งแรก ตลอดจนนำมาถวายสำเร็จ ไม่จำเป็นต้องกล่าวอะไรอีก เพียงแต่ตั้งเจตนาดีเป็นกุศลหวังผลคือความสุข การพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเท่านี้ก็พอแล้ว นั่นมันเป็นพิธีการหรือกฎเกณฑ์อย่างหนึ่งของเขา ไม่ต้องเอาอะไรทุกขั้นทุกตอนดอก"**

ครั้งนั้นมีศรัทธาญาติโยมจากสกลนคร เขาเป็นคนเชื้อสายจีน มีชื่อว่า เจ๊กไฮ แซ่อะไรนั้นเขาไม่ได้บอกไว้ เขามีความเลื่อมใสศรัทธาในองค์ท่านพระอาจารย์มั่นมาก ขอเป็นเจ้าภาพทอดกฐินในปีนั้น เมื่อถึงวันเวลากำหนดกรานกฐินแล้ว จึงได้ตระเตรียมเดินทางมาพักนอนค้างคืนที่บ้านหนองผือหนึ่งคืน โดยพักนอนที่บ้านของทายกวัดคนหนึ่ง เพื่อจะได้จัดเตรียมอาหารคาวหวานสำหรับไปจังหันตอนเช้าด้วย พอเช้าขึ้นพวกเขาจึงพากันนำเครื่องกฐินพร้อมกับเครื่องไทยทานอาหารต่าง ๆ เหล่านั้นไปที่วัด เมื่อถึงวัดล้างเท้าที่หัวบันไดแล้วพากันขึ้นบนศาลาวางเครื่องของ คุกเข่ากราบพระประธาน แล้วจึงรวบรวมสิ่งของ เครื่องผ้ากฐิน พร้อมทั้งของอันเป็นบริวารต่าง ๆ วางไว้ที่หน้าพระประธานในศาลา

ส่วนเจ๊กไฮ ผู้เป็นหัวหน้านำผ้ากฐินมานั้น เมื่อจัดวางผ้ากฐินพร้อมทั้งของอันเป็นบริวารต่าง ๆ เรียบร้อยแล้ว นั่งสักครู่เห็นว่ายังไม่มีอะไร จึงพากันกราบพระประธาน (เจ๊กไฮ ก็กราบเหมือนกัน ท่าทางเหมือนคนจีนทั่วไปเขากราบนั่นแหละ) แล้วเขาก็ลงจากศาลาไปเดินเลาะเลียบชมวัดวาอารามเฉยอย่างสบายอารมณ์ จนกระทั่งพระเณรกลับจากบิณฑบาตแล้ว ขึ้นบนศาลาเตรียมจัดแจกอาหารลงบาตรจนเสร็จสรรพเรียบร้อยทุกองค์ ท่านพระอาจารย์มั่นจึงให้เรียกเจ๊กไฮมาเพื่อจะได้อนุโมทนารับพรต่อไป แต่เจ๊กไฮก็ไม่ได้มารับพรด้วย มีคนถามเขาว่า **"ทำไมไม่รับพรด้วย"** เขาบอกว่า **"อั๊วได้บุญแล้ว ไม่ต้องรับพรก็ได้ การกล่าวคำถวายก็ไม่ต้องว่า เพราะอั๊วได้บุญตั้งแต่อั๊วตั้งใจจะทำบุญทีแรกแล้ว ฉะนั้น อั๊วจึงไม่ต้องรับพรและกล่าวคำถวายใด ๆ เลย"**

ภายหลังฉันจังหันเสร็จเรียบร้อยแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นได้พลิกวิธีคำว่าผ้ากฐินมาเป็นผ้าบังสุกุลแทน ท่านจึงพิจารณากองผ้ากฐินเป็นผ้าบังสุกุล เสร็จแล้วท่านได้เทศน์ฉลองยกย่องผ้าบังสุกุลของเจ๊กไฮเป็นการใหญ่เลย ท่านกล่าวถึง**ผ้ากฐินนั้นได้รับอานิสงส์น้อยเพียงแค่ ๔ เดือนเท่านั้น ไม่เหมือนกับผ้าบังสุกุลซึ่งได้อานิสงส์ตลอดไป คือ ผู้ใช้สามารถใช้ได้ตลอดไม่มีกำหนดเขต ใช้จนขาดหรือใช้ไม่ได้จึงจะทำอย่างอื่นต่อไป และสุดท้ายท่านกล่าวอีกว่า "ใครทำบุญก็ไม่เหมือนเจ๊กไฮทำบุญ เจ๊กไฮทำบุญได้บุญมากที่สุด พรเขาก็ไม่ต้องรับ คำถวายก็ไม่ต้องว่า เขาได้บุญตั้งแต่เขาออกจากบ้านมา บุญเขาเต็มอยู่แล้ว ไม่ได้ตกหล่นสูญหายไปไหน บุญเป็นนามธรรมอยู่ที่ใจ อย่างนี้จึงเรียกว่า ทำบุญได้บุญแท้.."**

ทุกคนที่ไปงานทอดกฐินในครั้งนี้ต่างก็มีความปลาบปลื้มปีติในธรรมะ ที่ท่านกล่าวออกมาซึ่งล้วนแต่มีเหตุผลที่แปลกใหม่ ยังไม่เคยได้ยินได้ฟังมาจากที่อื่นเลย โดยเฉพาะเจ๊กไฮผู้เป็นเจ้าภาพยิ่งมีความปลื้มปีติใจมากกว่าเพื่อน เพราะสิ่งที่เขาได้ทำไปแล้วนั้นเป็นสิ่งถูกต้องเป็นที่พอออกพอใจของครูบาอาจารย์ที่เขาเคารพเลื่อมใส จึงเป็นที่ตรึงตาตรึงใจของเขาไปจนตลอดสิ้นชีวิต และได้เป็นเรื่องเล่าขานกันมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

อีกครั้งหนึ่งมีญาติโยมทางโคราช จะเป็นเจ้าภาพนำองค์กฐินมาทอดที่วัดป่าบ้านหนองผือในปีถัดมา เจ้าภาพชื่อ นายวัน คมนามูล เป็นพ่อค้าชาวโคราช มีท่านพระอาจารย์มั่นเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ในการรับผ้ากฐินครั้งนั้น เมื่อออกพรรษาแล้วทางเจ้าภาพกฐินก็กำหนดวันเวลาจะนำกฐินมาทอด ฝ่ายพระที่จำพรรษากับท่านพระอาจารย์มั่น ในปีนั้น รูปที่มีหน้าที่อปโลกน์กฐิน[๑]ต่างก็เตรียมท่องคำอปโลกน์กันอย่างดิบดี ตลอดทั้งพระรูปที่มีหน้าที่สวดญัตติทุติยกรรม[๒] ก็เตรียมฝึกหัดอย่างเต็มที่เหมือนกัน เพื่อกันความผิดพลาด เพราะคิดว่าการสวดต่อหน้าท่านพระอาจารย์มั่นซึ่งเป็นพระอาจารย์ใหญ่เช่นนี้ ถ้าเกิดผิดพลาด สวดตะกุกตะกักหรือไม่ถูกอักขระฐานกรณ์[๓] กลัวท่านจะดุเอาต่อหน้าญาติโยม แล้วจะเป็นที่อับอายขายหน้ากัน อันนี้เป็นธรรมเนียมของพระในวัดที่จะรับกฐิน จะต้องตักเตือนกันก่อนกว่าพิธีจริงจะมาถึง งานนี้คิดว่าคงจะเช่นกัน

เมื่อวันทอดกฐินมาถึงเจ้าภาพเขานำผ้ากฐินมาถวายในตอนเช้า คณะกฐินเมื่อมาถึงวัดแล้วได้นำผ้ากฐินพร้อมทั้งเครื่องอันเป็นบริวารขึ้นไปวางบนศาลา เพื่อรอเวลาพระบิณฑบาตและฉันเสร็จก่อนจึงค่อยทอดถวาย ในขณะที่พระกลับจากบิณฑบาต จัดแจกอาหารลงบาตรเสร็จและให้พรแล้วลงมือฉันตามปกติ ญาติโยมคณะกฐินได้ถือโอกาสนั้น ลงไปเดินชมดูบริเวณวัดพลาง ๆ ไปก่อนเพื่อไม่ให้เสียเวลา สักครู่ใหญ่เมื่อเห็นพระเณรทยอยถือบาตรลงจากศาลาหอฉัน ไปล้างบาตรในที่สำหรับล้าง นั่นแสดงว่าพระเณรท่านฉันจังหันเสร็จแล้ว พวกโยมคณะกฐินจึงพากันขึ้นมาที่ศาลา มาถึงก็เห็นท่านพระอาจารย์มั่นนั่งบนอาสนะ กำลังทำสรีรกิจส่วนตัวหลังฉันภัตตาหาร มีการล้างมือบ้วนปาก ชำระฟัน เป็นต้น พอท่านพระอาจารย์มั่นเห็นว่าญาติโยมขึ้นไปบนศาลาแล้ว ท่านจึงพูดขึ้นว่า *"พ่อออก... สิเฮ็ดจั๋งใด ของหมู่นี้"* (หมายความว่า พวกโยมจะทำยังไงต่อไปกับของเหล่านี้) โยมผู้เป็นเจ้าภาพนำผ้ากฐินมาจึงพูดตอบท่านว่า *"แล้วแต่พ่อแม่ครูบาอาจารย์จะพิจารณาขอรับ"* ท่านพระอาจารย์มั่นจึงพูดว่า *"ถ้าจั้งซั่นให้พากันไปหาฟดไม้หรือใบไม้มาปกปิดเสียก่อน"* พวก

ญาติโยมเมื่อได้ฟังดังนั้น จึงพากันรีบลงไปหาฟดไม้หรือใบไม้นำมาปกปิดกองผ้ากฐินเรียบร้อยแล้ว จึงถอยห่างออกมาอยู่ข้างนอก สักครู่ท่านพระอาจารย์มั่นจึงลุกไปพิจารณากองผ้าเหล่านั้นเป็นผ้าบังสุกุล เสร็จแล้วท่านพระอาจารย์มั่นจึงกล่าวกับญาติโยมว่า **"ของหมู่นั่นเสร็จเรียบร้อยแล้วเน้อ พวกญาติโยมที่มาที่นี้ก็ได้บุญได้กุศลแล้วทุกคนเน้อ"** และท่านก็พูดคุยกับญาติโยมที่มาทำบุญในวันนั้นอีกบ้างพอสมควร หลังจากนั้นพวกญาติโยมก็ได้กราบแล้วลงจากศาลาไปรับประทานอาหารจากเศษข้าวก้นบาตรจนเสร็จเรียบร้อย แล้วจึงพร้อมกันไปกราบลาท่านพระอาจารย์กลับบ้านงานจึงเป็นอันเสร็จสิ้นลงเพียงเท่านี้

ส่วนพระรูปที่ฝึกซ้อมตระเตรียมท่องคำอปโลกน์กฐินและสวดญัตติทุติยกรรมวาจาอย่างดิบดีมาดังที่กล่าวมาแล้วนั้น คิดว่าจะได้สวดแสดงในการกรานกฐิน[๔]ครั้งนี้ เมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไปเช่นนั้น เรื่องต่าง ๆ เหล่านั้นก็เป็นอันว่าจบลงเพียงแค่นั้นแล ภายหลังหมู่พระทั้งหลายจึงมาพูดกับหมู่เพื่อนว่า "ท่านพระอาจารย์ใหญ่เราเด็ดขาดจริง ๆ ไม่สะทกสะท้านสงสัยในเรื่องพิธีการเหล่านี้เลย" จึงทำให้หมู่พระลูกศิษย์สมัยนั้นคิดสงวนภูมิใจอยู่องค์เดียวมาจนถึงทุกวันนี้

---

๑. ***อปโลกน์กฐิน*** = *การเลือก, การบอกเล่า ถ้าเราถวายของสิ่งเดียวแก่ภิกษุสงฆ์หลายรูป ท่านจะต้องเลือกให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (เช่นถวายกฐิน) พิธีการเลือกนั้นเรียกว่า อปโลกน์ หรือ อปโลกนกรรม*

๒. ***ญัตติทุติยกรรม*** = *กรรมมีญัตติเป็นที่สอง หรือ กรรมมีวาจาครบ ๒ ทั้งญัตติ, กรรมอันทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนเดียว เช่น การสมมติสีมา การสังคายนา และ การมอบให้ผ้ากฐิน เป็นต้น*

๓. ***อักขระฐานกรณ์*** *อักขระ ที่ใช้ในภาษาบาลีมี ๔๑ ตัว แบ่งเป็น*

๑ ***สระ*** *๘ ตัว ได้แก่ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ*

๒ ***พยัญชนะ*** *๓๓ ตัว จัดเป็น ๒ พวก คือ วรรค และอวรรค*

*พยัญชนะ**วรรค** ดังนี้.-*

ก วรรค ได้แก่ ก ข ค ฆ ง   *จ วรรค ได้แก่ จ ฉ ช ฌ ญ*

ฏ วรรค ได้แก่ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ   *ต วรรค ได้แก่ ต ถ ท ธ น*

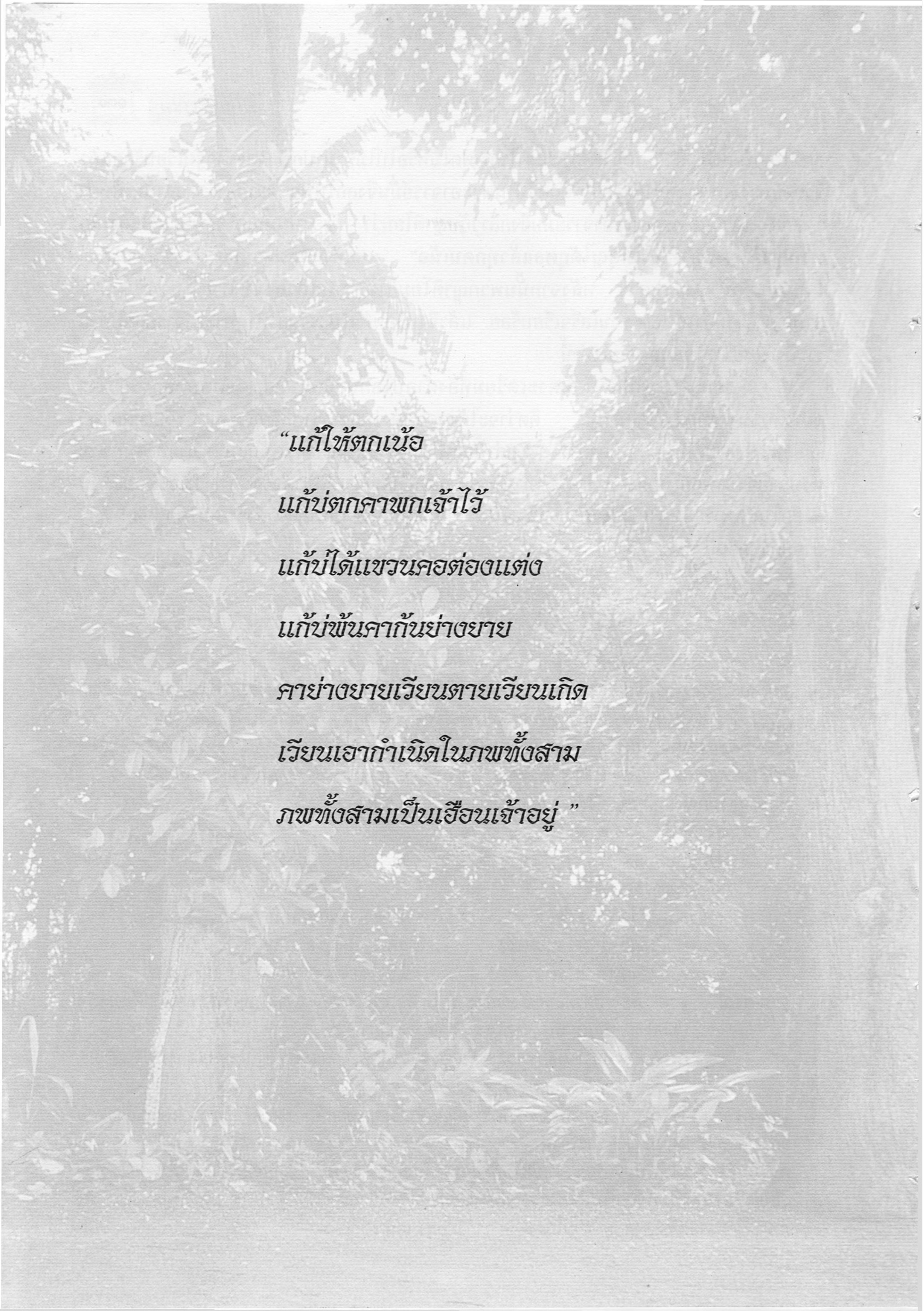
ป วรรค ได้แก่ ป ผ พ ภ ม   *พยัญชนะอวรรค ดังนี้.- ย ร ล ว ส ห ฬ ํ*

ฐาน-กรณ์ ***ฐาน*** *คือ ที่ตั้งที่เกิดของอักขระ มี ๖ คือ กณฺโฐ คอ, ตาลุ เพดาน, มุทฺธา ศีรษะหรือปุ่มเหงือก, ทนฺโต ฟัน, โอฏฺโฐ ริมฝีปาก, นาสิกา จมูก,*

กรณ์ *คือ ที่ทำของอักขระมี ๔ คือ ชิวฺหามชฺฌํ ท่ามกลางลิ้น, ชิวฺโหปคฺคํ ถัดปลายลิ้นเข้ามา, ชิวฺหคฺคํ ปลายลิ้น, สกฏฺฐานํ ฐานของตน*

ฐาน-กรณ์ *ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน **ฐาน**เป็นที่ตั้งที่เกิดในเมื่อจะออกเสียง **กรณ์**ทำเสียงนั้นให้ชัด ถ้าขัดกันอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่สำเร็จประโยชน์*

๔ ***กรานกฐิน*** *: สงฆ์พร้อมใจกันยกผ้ากฐินที่เกิดแก่สงฆ์ในเดือนท้ายฤดูฝนให้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง ภิกษุผู้ได้รับเอาผ้านั้นไปทำจีวรครองผืนใดผืนหนึ่งให้เสร็จในวันนั้น แล้วมาบอกแก่ภิกษุสงฆ์ผู้ยกผ้านั้นให้ เพื่อภิกษุสงฆ์เหล่านั้นอนุโมทนา (ตามศัพท์คือ ลาด, ปู, ทาบไม้สะดึง : จากวินัยมุข เล่ม ๑)*

“แก้ให้ตกเน้อ

แก้บ่ตกคาพกเจ้าไว้

แก้บ่ได้แขวนคอต่องแต่ง

แก้บ่พ้นคาก้นย่างยาย

คาย่างยายเวียนตายเวียนเกิด

เวียนเอากำเนิดในภพทั้งสาม

ภพทั้งสามเป็นเฮือนเจ้าอยู่ ”

๕. คุณยายขาวกั้งติดปัญหา

ในการเทศน์อบรมสั่งสอนฆราวาสญาติโยมนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นท่านมักจะกล่าวปรารภเปรียบเทียบให้ญาติโยมฟังอยู่เสมอว่า *"การเทศน์การสั่งสอนฆราวาสญาติโยมนั้น เหมือนกับการจับปลานอกสุ่ม"* (สุ่มคือ เครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่ง) การจับปลานอกสุ่มนั้นใคร ๆ ก็ย่อมรู้ว่ามันยากขนาดไหน เพราะปลามันมีที่จะไปได้หลายทางโดยไม่มีขอบเขตจำกัด มันจึงไม่ยอมให้จับได้ง่าย ๆ ไม่เหมือนกับปลาที่อยู่ในสุ่ม ซึ่งมีขอบเขตจำกัดบังคับมันอยู่ จึงจับได้ง่าย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นไม่ได้หมายความว่าปลานอกสุ่มจะจับไม่ได้เลย จับได้เหมือนกัน สำหรับผู้มีปัญญา ท่านพระอาจารย์มั่นท่านมีอุบายวิธีอันชาญฉลาดมากในการสั่งสอนคน ถึงแม้ว่าท่านจะกล่าวปรารภในทำนองถ่อมตน แต่องค์ท่านก็สามารถอบรมสั่งสอนโน้มน้าวจิตใจของญาติโยม ให้เกิดศรัทธาปสาทะความเชื่อความเลื่อมใส มาประพฤติปฏิบัติธรรมตามปฏิปทาของท่าน เป็นจำนวนมากมหาศาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันนี้

ข้อที่น่าสังเกตในอุบายวิธีการสั่งสอนญาติโยมของท่านคือ ท่านจะสอนเน้นเป็นรายบุคคลเฉพาะผู้สนใจประพฤติปฏิบัติธรรมตามที่ท่านได้พิจารณาดูภายในแล้วเท่านั้น ถ้าหากญาติโยมผู้ใดถูกท่านพระอาจารย์มั่นพูดทักซักถามแล้ว จะต้องตั้งใจฟังให้ดี ๆ นั่นแสดงว่าท่านจะบอกขุมทรัพย์ให้ จึงเป็นบุญลาภวาสนาของบุคคลนั้นโดยแท้ และบุคคลผู้นั้นจะถูกท่านซักถามแนะนำติดตามผลอยู่เสมอตามอุบายวิธีของท่านจนสมควรแก่บุญวาสนาของบุคคลนั้นแล้ว ท่านจึงปล่อยให้ดำเนินตามที่ท่านแนะสอน เพื่อเพิ่มบารมีของเขาจนแก่กล้าเป็นลำดับต่อไป

สมัยนั้นญาติโยมชาวบ้านหนองผือกำลังมีความสนใจในการปฏิบัติธรรมมาก ทั้งหญิงทั้งชายหลังจากได้พากันละเลิกนับถือผีแล้ว โดยพระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร ผู้แนะนำสั่งสอนเป็นองค์แรกให้ละเลิกการนับถือผีถือผิดเหล่านั้น ให้หันหน้ามานับถือพระไตรสรณคมน์อย่างจริงจังมีพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งแทน และท่านยังได้อบรมสั่งสอนให้ปฏิบัติฝึกหัดนั่งสมาธิภาวนาพร้อมทั้งเดินจงกรมด้วย พากันปฏิบัติอย่างนั้นมาเรื่อย ๆ จนทำให้การปฏิบัติธรรมของญาติโยมชาวหนองผือสมัยนั้น บางคนมีความก้าวหน้ามาก และได้สละบ้านเรือนออกบวชกันหลายคน โดยเฉพาะฝ่ายหญิงออกถือบวชเนกขัมมะ สละเรือนเป็นแม่ขาวแม่ชี สมาทานรักษาศีลแปดจำนวนหลายคนด้วยกัน ที่สำคัญมีคุณยายขาวกั้ง เทพิน คุณยายขาววันพิมพ์บุตร คุณยายขาวสุภีร์ ทุมเทศ คุณยายขาวตัด จันทะวงษา คุณยายขาวเงิน โพธิ์ศรี คุณยายขาวงา มะลิทอง คุณยายขาวกาสี โพธิ์ศรี และคุณแม่ชีกดแก้ว จันทะวงษา[๑] โดยมีพระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร เป็นผู้บวชให้

เมื่อบวชแล้วไปอยู่ตามสำนักที่ตั้งขึ้นชั่วคราวใกล้ ๆ กับสำนักสงฆ์ของครูบาอาจารย์เพื่อจะได้ฟังเทศน์ฟังธรรมจากท่านเมื่อมีโอกาส บางครั้งพวกเขาก็พากันออกไปภาวนาหาความสงบวิเวกตามป่าช้าบ้าง ตามป่าเชิงเขาและถ้ำซึ่งอยู่ใกล้ ๆ บริเวณนั้นบ้าง เพื่อเป็นการหาประสบการณ์

---

๑ ชาวบ้านหนองผือ บวชเป็นแม่ชีตั้งแต่สมัยพระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร อยู่จำพรรษา จนปัจจุบัน พ.ศ.๒๕๔๔ ยังเป็นแม่ชีพักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ และได้เล่าเหตุการณ์สมัยท่านพระอาจารย์มั่นมาจำพรรษาที่วัดป่าบ้านหนองผือ

ให้แก่จิตใจ ไปกันเป็นกลุ่ม เมื่อเกิดปัญหาขึ้นทางด้านปฏิบัติสมาธิแล้ว จึงค่อยหาโอกาสเข้าไปกราบนมัสการเล่าถวายท่าน ท่านก็จะแก้ไขความขัดข้องนั้นให้ด้วยความเมตตากรุณา จนปัญหาเหล่านั้นลุล่วงไปด้วยดีทุกประการ และได้ปฏิบัติกันอย่างนั้นมาเรื่อย ๆ

จนกระทั่งท่านพระอาจารย์มั่นได้เดินทางเข้าไปยังบ้านหนองผือ และพำนักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ ยิ่งทำให้คุณยายขาวแม่ชีและญาติโยม ซึ่งกำลังมีความสนใจปฏิบัติธรรมอยู่แล้วมีความสนใจมากยิ่งขึ้น จนบางคนปรากฏผลเป็นที่น่าอัศจรรย์ในการปฏิบัติสมาธิภาวนา ในจำนวนนั้นมีคุณยายขาวคนหนึ่งผู้บวชชีเมื่อตอนแก่ ท่านมีอายุมากกว่าเพื่อนและเป็นหัวหน้าคณะแม่ชีชื่อคุณยายขาวกั้ง เทพิน อายุประมาณ ๗๐ กว่าปี การปฏิบัติสมาธิมีความก้าวหน้ามากมีความรู้ความเห็นซึ่งเกิดจากการภาวนาหลายเรื่องหลายประการ ท่านมีนิสัยชอบเที่ยวรู้สิ่งนั้นสิ่งนี้ทางด้านจิตตภาวนาอยู่เสมอ เมื่อเกิดปัญหาขัดข้องทางด้านจิตตภาวนา มีโอกาสก็เข้าไปกราบนมัสการเล่าปัญหาถวายท่านพระอาจารย์มั่นฟัง ท่านก็จะแนะอุบายวิธีให้ไปประพฤติปฏิบัติตาม ในที่สุดปัญหาเหล่านั้นก็ตกไป

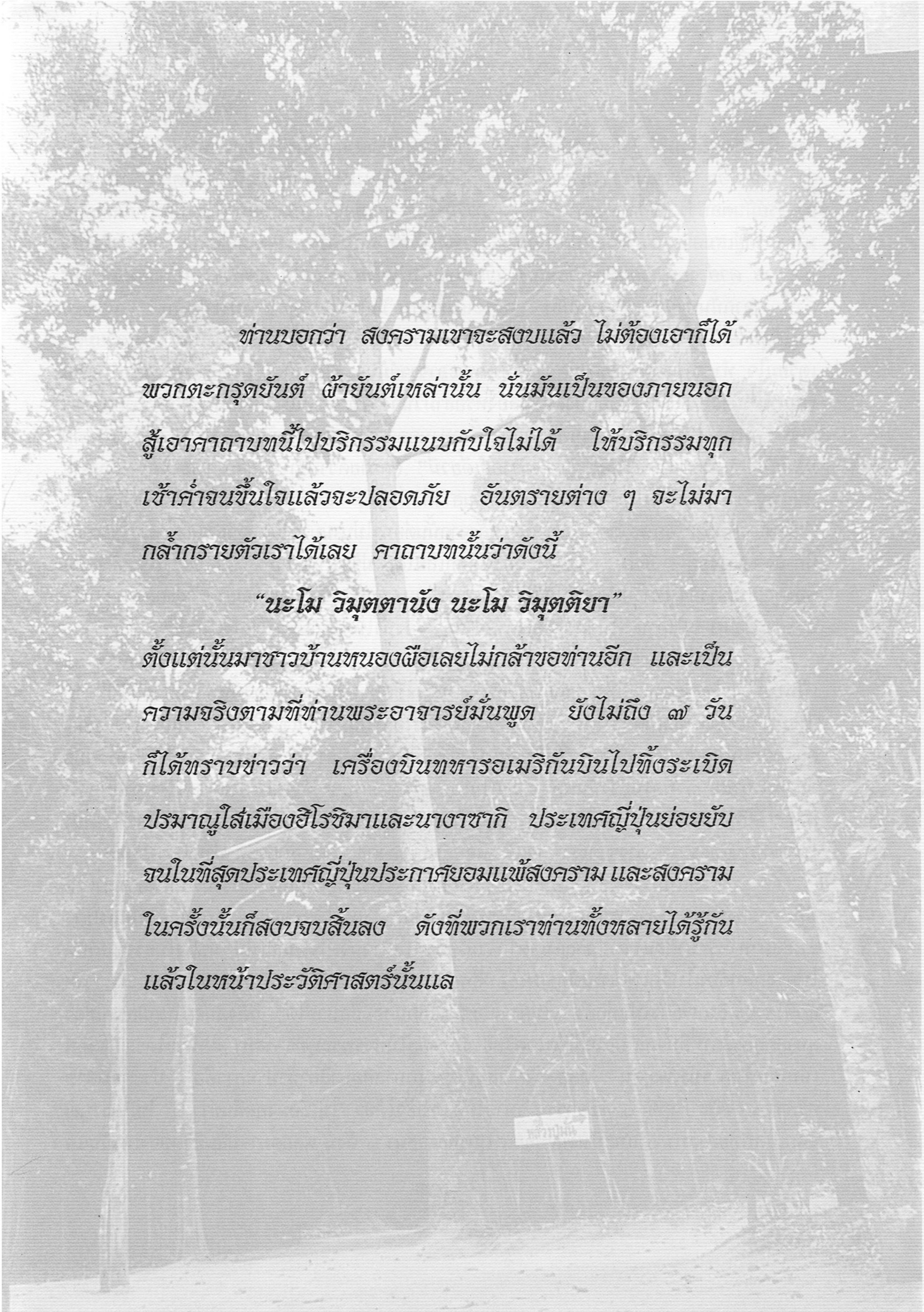
ตอนหลังคุณยายขาวกั้ง ท่านแก่ชราภาพมากไปมาไม่สะดวก ลูกหลานจึงให้ไปพักที่บ้าน ขณะที่อยู่บ้านท่านก็ไม่ได้ลดละความพากเพียร ตอนบ่ายเดินจงกรมบนบ้าน ค่ำลงเข้าห้องทำวัตรสวดมนต์ เสร็จแล้วนั่งสมาธิภาวนาต่อ ทำอย่างนี้ทุกวัน ตอนหนึ่งท่านนั่งภาวนาจิตไปเที่ยวเพลิน ชมเมืองสวรรค์เกือบทุกคืน นั่งภาวนาคราวใดจิตจะไปเที่ยวชมเมืองสวรรค์ทุกครั้งท่านบอกว่า มันสนุกสนานเพลิดเพลิน เห็นแต่สิ่งสดสวยงดงามทั้งนั้น ไปแล้วก็อยากไปอีก เป็นอย่างนี้อยู่หลายวัน วันหนึ่งไปกราบนมัสการเล่าเรื่องนี้ถวายท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจึงพูดปรามไม่ให้ไปเที่ยวเมืองสวรรค์บ่อยนัก แต่คุณยายขาวกั้งก็ยังติดอกติดใจจะไปชมเมืองสวรรค์อีก

คืนหนึ่งคุณยายขาวกั้งนั่งสมาธิภาวนาจะน้อมจิตไปเที่ยวชมเมืองสวรรค์ ตามที่เคยไปแต่เหมือนมีอะไรมาขวางกั้นจิตทำให้ไม่รู้ทิศทางที่จะไป คืนนั้นเลยไปไม่ได้ พอตอนเช้าฉันจังหันเสร็จคุณยายก็ไปที่วัดเข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น เล่าเรื่องถวายท่านว่า *"เมื่อคืนนี้หลวงพ่อเอาหนามไปปิดทางข้าน้อย ข้าน้อยเลยไปมิได้"* ท่านพระอาจารย์มั่นตอบว่า *"ไปเที่ยวเฮ็ดยั้งดุแท้ (บ่อยแท้)"* คุณยายขาวกั้งจึงพูดตอบว่า *"ไปแล้วมันม่วนรื่นเริงใจ เห็นแต่สิ่งสวย ๆ งาม ๆ ทั้งนั้น"* ท่านพระอาจารย์มั่นจึงบอกว่า *"เอาล่ะ บ่ต้องไปอีกนะทีนี้"* คุณยายขาวกั้งก็เข้าใจความหมาย และยอมรับที่ท่านพระอาจารย์มั่นพูดเช่นนั้น แต่ในใจของคุณยายก็ยังคิดอยากจะไปเที่ยวชมเมืองสวรรค์อยู่อีก ท่านพระอาจารย์มั่นไม่ให้ไปเพราะท่านกลัวคุณยายจะผิดทางและเสียเวลา ท่านต้องการอยากจะให้ดูหัวใจตัวเองมากกว่าจึงจะไม่ผิดทาง ในที่สุดคุณยายขาวกั้งก็รับไปปฏิบัติตาม ซึ่งตามปกติคุณยายขาวกั้งจะเข้าไปกราบถามปัญหาธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่นอยู่เสมอ ๆ แต่ละครั้งใช้เวลาไม่นานเพราะคุณยายขาวกั้งจะถามเฉพาะปัญหาที่แก้ไม่ตกจริง ๆ เท่านั้น เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นตอบมาอย่างไร คุณยายเข้าใจแล้วจะกราบลาท่านกลับที่พักของตนเป็นอยู่อย่างนี้เสมอ ต่อมาคุณยายขาวกั้งก็เกิดปัญหาทางจิตที่สำคัญขึ้นอีกคือ วันหนึ่งไปที่วัดเพื่อจะไปกราบถามปัญหากับท่านพระอาจารย์มั่นตามปกติ วันนั้นพอถึงวัดเข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจึงทักขึ้นว่า *"ฮ้วย...บ่แม่นไปเกิดกับหลานสาวแหล่วบ่น้อ"* (หมายความว่า ไม่ใช่จิตของยาย เข้าไปปฏิสนธิในครรภ์ของหลานสาวแล้วหรือ) เพราะช่วงนั้นคุณยายขาวกั้งมีหลานสาว

คนหนึ่งแต่งงานใหม่กำลังตั้งครรภ์อ่อน ๆ อยู่ ด้วยเหตุนี้คุณยายขาวกั้งจึงบอกต่อท่านพระอาจารย์มั่นว่า *"ข้าน้อย มิเยอะเกิด เพราะว่ามันทุกข์ แล้วล่ะเอ็ดแนวเลอ ข้าน้อยจังสิมิเกิดอีก"* ท่านพระอาจารย์มั่นตอบว่า *"อ้าว... เอาให้ดีเด้อ... ภาวนาให้ดี ๆ เด้อ"* เหมือนกับคติพจน์ที่ท่านมักยกขึ้นมากล่าวอยู่เสมอว่า ***"แก้ให้ตกเน้อ แก้บ่ตกคาพกเจ้าไว้ แก้บ่ได้แขวนคอต่องแต่ง แก้บ่พ้นคาก้นย่างยาย คาย่างยายเวียนตายเวียนเกิด เวียนเอากำเนิดในภพทั้งสาม ภพทั้งสามเป็นเฮือนเจ้าอยู่"*** ดังนี้ จากนั้นท่านพระอาจารย์มั่น คงจะแนะอุบายวิธีแก้ให้แก่คุณยายนำไปปฏิบัติ คุณยายพอได้อุบายแล้ว ก็ถือโอกาสกราบลาท่านกลับบ้านของตน เมื่อกลับถึงบ้านแล้วจัดแจงเตรียมตัวเตรียมใจ ทำความพากเพียรตามอุบายที่ท่านพระอาจารย์มั่นแนะนำให้ปฏิบัติ คุณยายขาวกั้งทำความพากเพียรนั่งสมาธิ ภาวนาอยู่ประมาณสองหรือสามวันจึงรู้สาเหตุ แต่ก็ยังไม่สามารถทำลายอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เหล่านั้นได้ จนคุณยายขาวกั้งอุทานออกมาให้ลูกหลานฟังว่า *"พวกสู..กูกำลังไปเกิดกับอีอุ่น จังวากูมิเยอะเกิดอิ กูกำลังม้างอยู่เดี๋ยวนี้"* (หมายความว่า พวกลูก ๆ หลาน ๆ ทั้งหลายยายเห็นว่า ยายกำลังไปเกิดเป็นลูกของหลานสาวคือนางอุ่น แต่ว่ายายไม่ต้องการจะเกิดอีก จึงกำลังพยายามทำลายภพชาติอยู่ในขณะนี้) หลังจากนั้นต่อมาไม่นานนางอุ่นหลานสาวของคุณยายขาวกั้งที่กำลังตั้งท้องอยู่ ยังไม่ถึงเดือนนั้นก็แท้งออกเสียโดยไม่รู้สาเหตุเลย หรือจะเป็นด้วยจิตเดิมของคุณยายขาวกั้ง เข้าไปปฏิสนธิในครรภ์ของนางอุ่นหลานสาวจริง เมื่อคุณยายทำลายสาเหตุ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ในจิตของคุณยายได้แล้ว จึงทำให้ครรภ์นั้นแท้งเสียดังกล่าว

สำหรับคุณยายขาวกั้งหรือแม่ชีกั้ง เรื่องการภาวนานั้นรู้สึกว่ามีความก้าวหน้ามากและเป็นไปเร็วกว่าบรรดาแม่ชีที่บวชรุ่นเดียวกัน แม้จะถือบวชชีตอนแก่ของบั้นปลายชีวิตแล้วก็ตาม การภาวนาของท่านก็เกิดความรู้ความเห็นวิจิตรพิสดารโลดโผนมาก แต่คงจะเป็นด้วยบุญวาสนาของคุณยายที่มีท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งเป็นครูบาอาจารย์ที่เชี่ยวชาญทางด้านจิตตภาวนา ได้เข้ามาพำนักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือในช่วงนั้นพอดี จึงเป็นโอกาสให้คุณยายขาวกั้งได้เข้าไปกราบเรียนถามปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการภาวนากับองค์ท่าน จนสามารถแก้ปัญหาเหล่านั้นให้ลุล่วงไปด้วยดี และก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมได้อย่างรวดเร็ว จนเป็นที่อบอุ่นใจของคุณยายมาจนกระทั่งท่านหมดอายุขัย

ส่วนแม่ขาวแม่ชีนอกนั้นก็ไม่ได้นิ่งนอนใจ ประพฤติปฏิบัติทำความพากเพียรตามรอยปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่นมาเรื่อย ๆ ตามลำดับ และได้ครองเพศถือบวช เป็นแม่ขาวแม่ชีสมาทานรักษาศีลแปด เจริญเมตตาภาวนาของท่านมาจนจิตใจหนักแน่น มั่นคงในธรรมปฏิบัติไม่อาจกลับย้อนไปถือเพศเป็นผู้ครองเรือนอีกจนตลอดสิ้นอายุขัยของท่านทุกคน ส่วนฆราวาสญาติโยมผู้มีอินทรีย์ยังไม่แก่กล้า ไม่อาจสละบ้านเรือนออกถือบวชได้ ก็ตั้งตนอยู่ในภูมิธรรมของอุบาสกอุบาสิกาที่ดีทั้งหลายและมีจิตใจศรัทธามั่นคงอยู่ในบวรพระพุทธศาสนา ถือพระไตรสรณคมน์เป็นหลักในการบำเพ็ญตน ตลอดถึงคุณสมบัติของอุบาสกอุบาสิกาห้าประการคือ ประกอบด้วยศรัทธา ๑ มีศีลบริสุทธิ์ ๑ เชื่อกรรมว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ไม่เชื่อมงคลตื่นข่าว ๑ ไม่แสวงบุญนอกเขตพุทธศาสนา ๑ และบำเพ็ญบุญแต่ในพุทธศาสนา ๑ ดังนี้ ตลอดมาจนสิ้นชีวิตของเขานั่นแล

ท่านบอกว่า สงครามเขาจะสงบแล้ว ไม่ต้องเอาก็ได้ พวกตะกรุดยันต์ ผ้ายันต์เหล่านั้น นั่นมันเป็นของภายนอก สู้เอาคาถาบทนี้ไปบริกรรมแนบกับใจไม่ได้ ให้บริกรรมทุกเช้าค่ำจนขึ้นใจแล้วจะปลอดภัย อันตรายต่าง ๆ จะไม่มากล้ำกรายตัวเราได้เลย คาถาบทนั้นว่าดังนี้

“นะโม วิมุตตานัง นะโม วิมุตติยา”

ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านหนองผือเลยไม่กล้าขอท่านอีก และเป็นความจริงตามที่ท่านพระอาจารย์มั่นพูด ยังไม่ถึง ๗ วัน ก็ได้ทราบข่าวว่า เครื่องบินทหารอเมริกันบินไปทิ้งระเบิดปรมาณูใส่เมืองฮิโรชิมาและนางาซากิ ประเทศญี่ปุ่นย่อยยับ จนในที่สุดประเทศญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้สงคราม และสงครามในครั้งนั้นก็สงบจบสิ้นลง ดังที่พวกเราท่านทั้งหลายได้รู้กันแล้วในหน้าประวัติศาสตร์นั้นแล

๖. กำลังใจ

ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นปีที่คณะเสรีไทยกำลังโด่งดังมาก บ้านหนองผือก็เป็นอีกแห่งที่คณะเสรีไทยเข้าไปตั้งค่าย เพื่อฝึกอบรมคณะครูและประชาชนชายหนุ่มให้ไปเป็นกองกำลังทหาร ต่อสู้ขับไล่ทหารญี่ปุ่นในสมัยนั้น คุณครูหนูไทย สุพลวานิช[๑] เป็นผู้หนึ่งที่ถูกเกณฑ์ให้ไปฝึกอบรมในค่ายนี้ ท่านเกิดที่บ้านหนองผือนี่เอง เป็นธรรมดาสัญชาตญาณของคนเรา เมื่อตกอยู่ในภาวะเหตุการณ์เช่นนี้ จึงทำให้แสวงหาสิ่งพึ่งพิงทางใจในยามคับขัน ช่วงเวลาว่างในการฝึกก็นั่งพักผ่อนตามอัธยาศัย พูดคุยสรวลเสเฮฮากับหมู่เพื่อนร่วมค่ายหลายเรื่องหลายราว จนกระทั่งมาถึงเรื่องของดีของขลังของศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เพื่อป้องกันอันตรายที่จะมาถึงตัว มีเพื่อนคนหนึ่งในจำนวนนั้นได้พูดขึ้นว่า *"ท่านพระอาจารย์ใหญ่ในวัดป่าบ้านหนองผือ ทราบข่าวว่าท่านเป็นพระดีองค์หนึ่ง พวกเราจะไม่ลองไปขอของดีกับท่านดูบ้างหรือ ท่านคงจะให้พวกเรา"*

ด้วยคำพูดของเพื่อนจึงทำให้คุณครูหนูไทยนำไปคิดเป็นการบ้าน วันต่อมาคุณครูหนูไทยหาแผ่นทองมาได้แผ่นหนึ่ง มาตัดเป็นสี่แผ่นเล็ก ๆ วางใส่จานขันธ์ห้า แล้วให้โยมผู้เฒ่าทายกวัดที่เป็นญาติซึ่งไปจังหันที่วัดในตอนเช้านำแผ่นทองถวายท่านพระอาจารย์มั่น เพื่อให้ท่านทำหลอดยันต์ให้ แต่โยมผู้ที่นำแผ่นทองไปนั้น ไม่กล้าเข้าไปหาท่านพระอาจารย์มั่นโดยตรง จึงให้พระอุปัฏฐากเข้าไปลองถามท่านดูก่อน ท่านพระอาจารย์มั่นได้พูดตอบพระอุปัฏฐากว่า *"เขาอยากได้ กะเฮ็ดให้เขาสั้นตั๊ว"* (หมายความว่า เขาต้องการก็ทำให้เขาได้จะเป็นอะไร) เมื่อพระอุปัฏฐากเข้าใจแล้วจึงบอกให้โยมเอาแผ่นทองมาให้ท่าน รออยู่ประมาณสามวันพระอุปัฏฐากท่านก็นำหลอดยันต์นั้นมาให้โยม แล้วโยมผู้เฒ่าคนนั้นจึงนำมาให้คุณครูหนูไทยอีกทีหนึ่ง คุณครูหนูไทยเมื่อได้ของดีแล้วก็มีความดีอกดีใจเป็นอันมาก ทะนุถนอมเก็บรักษาไว้ในที่มิดชิด และนำติดตัวไปในทุกสถานที่เลยทีเดียว

วันหนึ่งว่างจากการฝึกอบรมจึงเดินเที่ยวเล่นไปทางด้านหลังสนาม เผอิญเหลือบไปเห็นพวกเพื่อนสามสี่คนกำลังทำอะไรกันอยู่ข้างมุมสนาม คุณครูหนูไทยจึงเดินไปดูก็เห็นพวกเขากำลังทดลองจะยิง "เขี้ยวหมูตัน" ด้วยอาวุธปืนคาร์ไบน์ (ชื่อเรียกในสมัยนั้น) เมื่อเขาทดลองยิงแล้วปรากฏว่า "เขี้ยวหมูตัน" ที่ถือว่าเป็นของขลังศักดิ์สิทธิ์นั้น แตกกระจายไปคนละทิศละทาง เพื่อนคนที่เป็นเจ้าของเขี้ยวหมูตันนั้นหน้าถอดสีไปหมด ส่วนเพื่อนที่เป็นคนยิงคงจะย่ามใจ หันหน้ามาถามคุณครูหนูไทยที่เดินเข้าไปสมทบทีหลังว่า *"มีของดีอะไรมาลองบ้างเพื่อน"* ด้วยความซื่อและความเป็นเพื่อน คุณครูหนูไทยจึงตอบเขาไปว่า *"มีอยู่"* แค่นั้นแหละเพื่อนคนนั้นก็ก้าวเท้าเข้ามาเอามือล้วงปั๊บไปที่กระเป๋าเสื้อของคุณครูหนูไทยพร้อมกับพูดขึ้นว่า *"ไหนเอาของดีมาลองดูซิ"* โดยคุณครูหนูไทยคิดไม่ถึงว่าเพื่อนจะกล้าทำได้เช่นนั้น แต่ก็ช้าไปเสียแล้ว วัตถุสิ่งนั้นจึงติดมือเพื่อนคนนั้นไป คุณครูหนูไทยวอนขอเขาอย่างไร เขาก็ไม่ยอมคืนให้ท่าเดียว

---

๑. ชาวบ้านหนองผือ ผู้อยู่ในเหตุการณ์และเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราว ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๔) ใช้ชีวิตอยู่ในอำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร

ในที่สุดเขาก็นำตะกรุดยันต์นั้นไปวางในที่ระยะห่างประมาณสัก ๓-๔ วา แล้วเขาก็ถอยกลับมายกปืนขึ้นเล็งไปที่ตะกรุดยันต์นั้น เพื่อนทุกคนที่อยู่ที่นั่นเงียบกริบ ต่างคนก็ต่างเอาใจไปจดจ่อที่จุดเดียวกัน สักครู่คนยิงจึงกดไกปืนเสียงดัง "แชะ แชะ" แต่ไม่ระเบิด ทั้งหมดที่อยู่ที่นั่นต่างตกตะลึง ครั้งที่สามเขาลองหันปลายกระบอกปืนนั้นขึ้นบนฟ้าแล้วกดไกอีกครั้ง ปรากฏว่าเสียงปืนกระบอกนั้นดังสนั่นหวั่นไหวไปทั่วบริเวณ ส่วนคุณครูหนูไทยนึกได้จึงใช้จังหวะนั้นกระโดดวิ่งเข้าไปหยิบตะกรุดยันต์นั้นอย่างรวดเร็ว แล้วกำไว้ในมืออย่างหวงแหนที่สุด ถึงแม้พวกเพื่อน ๆ จะขอดูขอชม ก็ไม่อยากจะให้เขาดูเขาชม เดินบ่ายเบี่ยงไปทางอื่น แต่พวกเพื่อนก็ขอดูขอชมจนได้ เสร็จแล้วทุกคนจึงพากันเลิกลา กลับที่พักของตนด้วยความฉงนสนเท่ห์และตื่นเต้นในอภินิหารตะกรุดยันต์ของท่านพระอาจารย์มั่นเป็นอย่างมาก อันนี้คุณครูหนูไทยเล่าให้ฟังอย่างนั้น

ภายหลังต่อมาบางคนทราบข่าวจึงพากันไปขอจากท่านพระอาจารย์มั่นที่วัด ส่วนมากจะได้เป็นแผ่นผ้าลงอักขระคาถาตัวยันต์ สำหรับตะกรุดแผ่นทองนั้นไม่ค่อยมี เพราะแผ่นทองสมัยนั้นหายากมาก ต่อมาไม่นานท่านพระอาจารย์มั่นคงเห็นว่ามากไปจนเกินเลย จึงบอกให้เลิก ท่านบอกว่า *สงครามเขาจะสงบแล้ว ไม่ต้องเอาก็ได้ พวกตะกรุดยันต์ ผ้ายันต์ เหล่านั้น นั่นมันเป็นของภายนอก สู้เอาคาถาบทนี้ไปบริกรรมแนบกับใจไม่ได้ ให้บริกรรม ทุกเช้าค่ำจนขึ้นใจ แล้วจะปลอดภัยอันตรายต่าง ๆ จะไม่มากล้ำกรายตัวเราได้เลย* คาถาบทนั้น ว่าดังนี้

"นะโม วิมุตตานัง นะโม วิมุตติยา[๑]" ฯลฯ

ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านหนองผือเลยไม่กล้าขอท่านอีก และเป็นความจริงตามที่ท่านพระอาจารย์มั่นพูดยังไม่ถึง ๗ วันก็ได้ทราบข่าวว่า เครื่องบินทหารอเมริกันบินไปทิ้งระเบิดปรมาณูใส่เมืองฮิโรชิมา และ นางาซากิ ประเทศญี่ปุ่นย่อยยับ จนในที่สุดประเทศญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้สงคราม และสงครามในครั้งนั้นก็สงบจบสิ้นลง ดังที่พวกเราท่านทั้งหลายได้รู้จักกันแล้วในหน้าประวัติศาสตร์นั้นแล

---

๑. เป็นบทสวด ส่วนหนึ่งของบทสวด โมระปะริตตัง (คาถายูงทอง)

โมระปะริตตัง (คาถายูงทอง)

อุเทตะยัญจักขุมา เอกะราชา

หะริสสะวัณโณ ปะฐะวิปปะภาโส

ตัง ตัง นะมัสสามิ หะริสสะวัณณัง ปะฐะวิปปะภาสัง

ตะยัชชะ คุตตา วิหะเรมุ ทิวะสัง

เย พราหมะณา เวทะคุ สัพพะธัมเม

เต เม นะโม เต จะ มัง ปาละยันตุ

นะมัตถุ พุทธานัง นะมัตถุ โพธิยา

นะโม วิมุตตานัง นะโม วิมุตติยา

อิมัง โส ปะริตตัง กัตวา โมโร จะระติ เอสะนา ฯ

อะเปตะยัญจักขุมา เอกะราชา

หะริสสะวัณโณ ปะฐะวิปปะภาโส

ตัง ตัง นะมัสสามิ หะริสสะวัณณัง ปะฐะวิปปะภาสัง

ตะยัชชะ คุตตา วิหะเรมุ รัตติง

เย พราหมะณา เวทะคุ สัพพะธัมเม

เต เม นะโม เต จะ มัง ปาละยันตุ

นะมัตถุ พุทธานัง นะมัตถุ โพธิยา

นะโม วิมุตตานัง นะโม วิมุตติยา

อิมัง โส ปะริตตัง กัตวา โมโร วาสะมะกัปปะยีติ ฯ

นะมัตถุ พุทธานัง : ความนอบน้อมของข้าฯ จงมีแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย

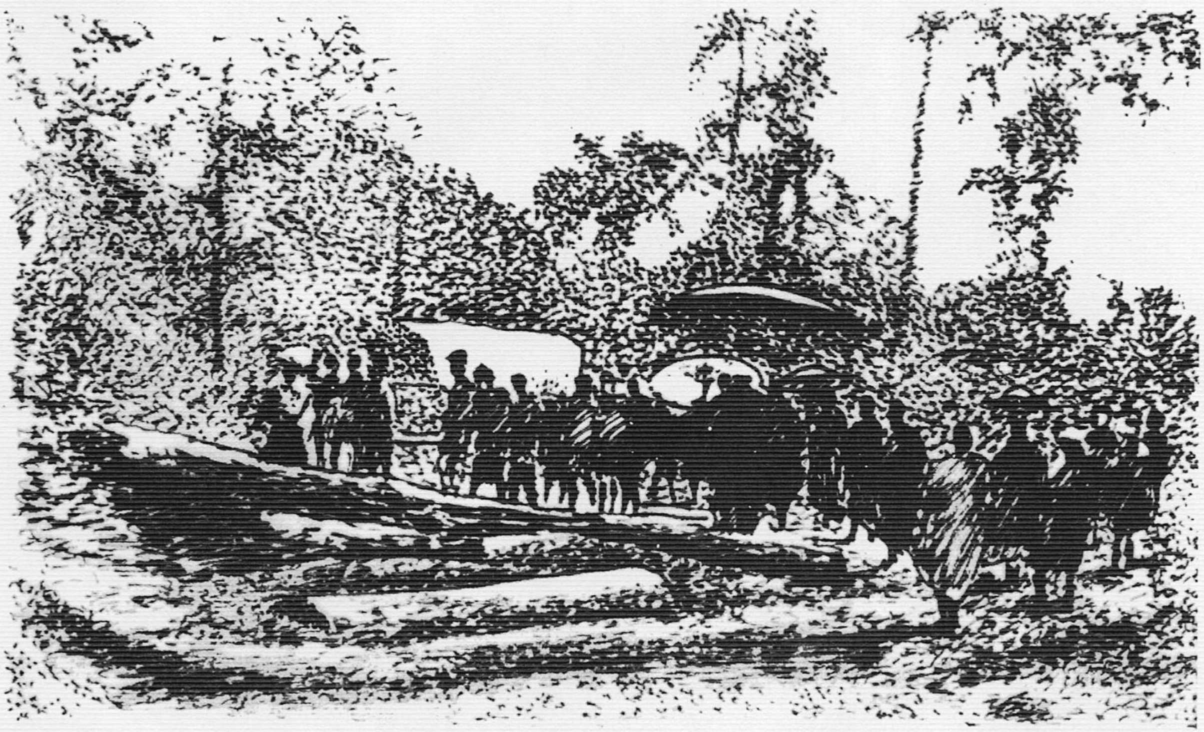
นะมัตถุ โพธิยา : ความนอบน้อมของข้าฯ จงมีแด่พระโพธิญาณ

นะโม วิมุตตานัง : ความนอบน้อมของข้าฯ จงมีแด่ท่านผู้พ้นแล้วทั้งหลาย

นะโม วิมุตติยา : ความนอบน้อมของข้าฯ จงมีแด่วิมุตติธรรม

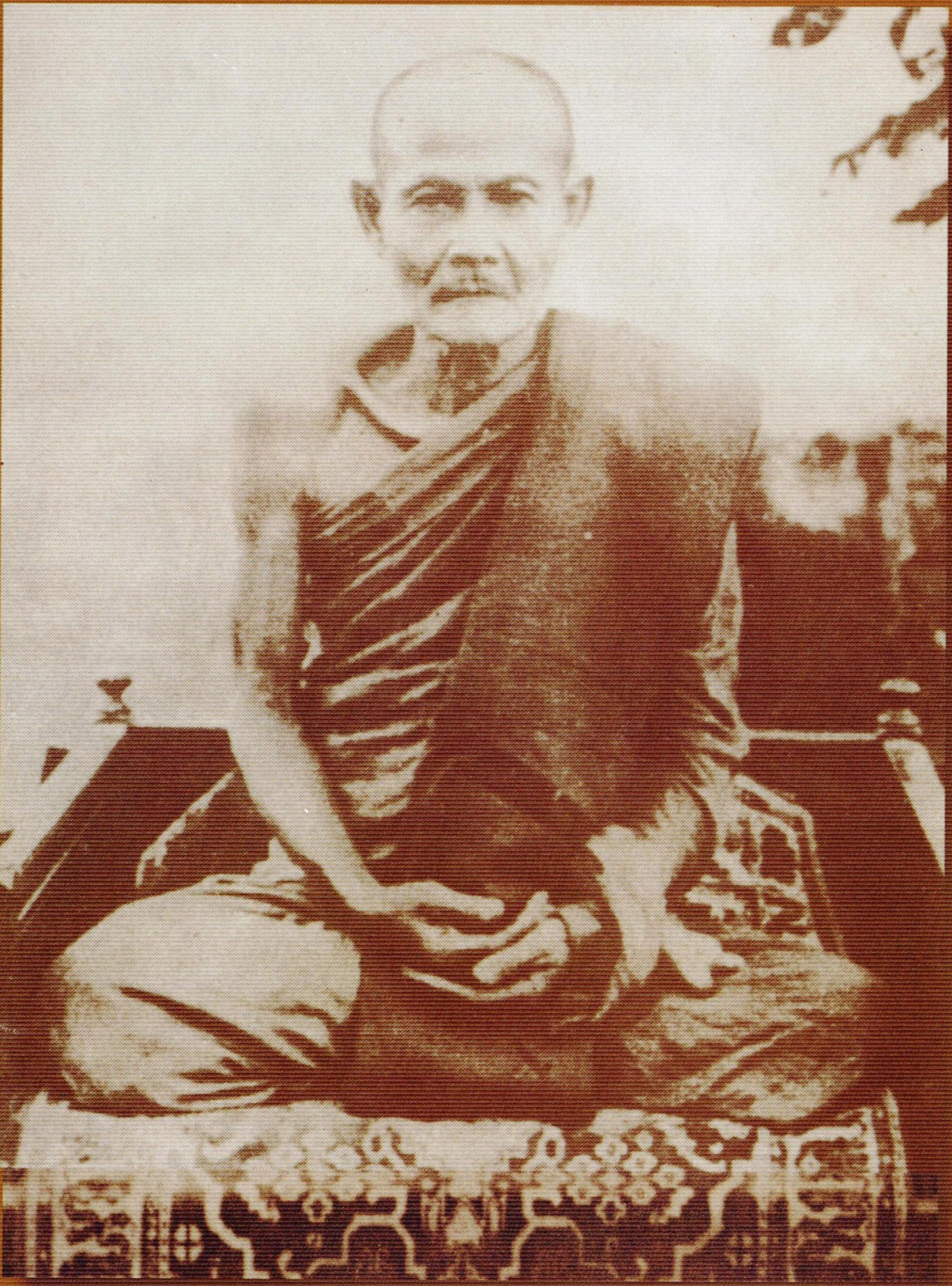
เคลื่อนขบวนไปสู่ความจริง

ต้นดี ปลายก็ดี

ครั้นผิดมาแต่ต้น ปลายก็ไม่ดี

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

"เมื่อเสียเด้อ.... หมดทอนี้ล่ะเน้อ....
เอาน้ำไปรดไม้แก่นล่อน ให้มันปงเป็นใบ บ่มีดอกเด้อ...
ให้พากันเฮ็ด พากันทำตามที่อาตมาเคยพาเฮ็ดพาทำนั้นเด้อ
อย่าลืมเด้อ... ให้พากันรักษาศีลห้า ถ้าผู้ใดรักษาศีลห้า
ได้ตลอดชีวิต ผู้นั้นเลิศที่สุด หมดทอนี้ละ"

โอวาทธรรม ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
ที่ให้ครั้งสุดท้ายกับชาวบ้านหนองผือ

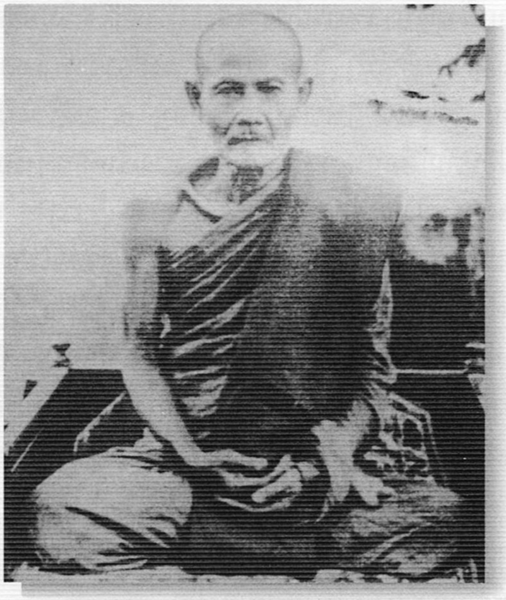

พอหลวงปู่มั่นจากไป ท่านเหล่านี้ก็อย่างว่า เหมือนพ่อแม่ล้มหายตายจากไป ร้องห่มร้องไห้ ตลอดถึงเด็กเห็นพ่อแม่ร้องไห้ก็ร้องไห้ตาม นี่เพราะความเทิดทูนบุญคุณ เพราะความอาลัย เพราะความรัก ความเคารพเลื่อมใส แสดงกันทั่วหน้าในหนองผือ เวลาหามหลวงปู่มั่นผ่านไปในหมู่บ้าน ยืนกันเป็นแถวทั้งหมู่บ้านเลย บ้านหนองผือเรา ยืนกันเป็นแถวทั้งหมู่บ้านเลย ร้องห่มร้องไห้เป็นแถวไปเลย เราก็เดินกันไปอยู่ เห็นอยู่ต่อหน้าต่อตา

เราก็สุดสลดสังเวช... น้ำตาเราก็ซึมภายในเหมือนกัน เพราะสงสารพี่น้องชาวหนองผือเรา ที่ได้อุปถัมภ์อุปัฏฐากด้วยศรัทธา ทุ่มกำลังทุกสิ่งทุกอย่างลงแล้ว คราวนี้ ร่มโพธิ์ร่มไทรจะไปตายจากแล้ว....

พระธรรมเทศนาของ หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน
"ความกตัญญูของชาวหนองผือ"
๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๒

เคลื่อนขบวนไปสู่ความจริง

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

พฤศจิกายนเป็นเดือนท้ายของฤดูฝน อุณหภูมิเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่หน้าหนาว ตอนเช้ามีหมอกลงบางเบา อากาศหนาว ท้องฟ้าโปร่ง แจ่มใสในเวลากลางวัน กลางคืนหนาวเยือกเย็นต้องห่มผ้าหนาหลายผืน ลมประจำฤดูเริ่มพัดโชยมาจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือและพัดผ่านลงสู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ อันเป็นการแสดงถึงอาการที่จะเข้าสู่หน้าหนาว พืชไร่ และต้นข้าวในนาของชาวไร่ชาวนา กำลังแก่ใบเหลืองเป็นสีทอง เมล็ดข้าวในรวงกำลังสุกสกาวเหลืองอร่ามแผ่กระจายไปทั่วทุกท้องนาอันกว้างใหญ่ไพศาลสุดสายหูสายตา น้ำตามตลิ่ง ห้วย หนอง คลอง บึงต่าง ๆ เริ่มหยุดไหล ประชาชนชาวไร่ชาวนาในชนบทกำลังมีความหวัง ที่จะได้เก็บเกี่ยวข้าวในนาของตน มองดูใบหน้าและแววตาของแต่ละคน มีความสดชื่นเป็นประกาย นั่นหมายถึง การทำไร่ทำนาในปีนี้กำลังให้ผลผลิตอย่างเต็มที่ แต่ละคนมีความกระปรี้กระเปร่ากุลีกุจอเตรียมเสาะแสวงหาเครื่องมือหรืออุปกรณ์ในการเก็บเกี่ยวข้าวกัน เช่น เคียวเกี่ยวข้าว ต้องซื้อต้องหา กระบุง ตะกร้า มีด พร้า จอบ เสียม ตลอดทั้งเตรียมถากถางลานนา สำหรับเป็นที่นวดข้าว เป็นต้น เหล่านี้เป็นวิถีชีวิตของชาวไร่ชาวนาในภาคอีสานทั่วไป

ชาวบ้านหนองผือก็เช่นเดียวกัน มีความหวังตั้งตารอ ที่จะได้ลงนาเก็บเกี่ยวข้าวกันในเดือนนี้ แต่ก็พะวักพะวนรอฟังข่าวคราวของพ่อแม่ครูบาอาจารย์ที่อยู่ทางวัดป่าบ้านหนองผือ เพราะทราบว่าองค์ท่านพระอาจารย์มั่นท่านชราภาพมากแล้ว อาการอาพาธของท่านมีแต่ทรงกับทรุด

ครูบาอาจารย์ที่อุปัฏฐากท่านก็พยายามช่วยเยียวยารักษาท่านอย่างเต็มที่ มีพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน[๑] พระอาจารย์ทองคำ ญาโณภาโส และพระอาจารย์วัน อุตฺตโม[๒] พร้อมคณะศิษยานุศิษย์ ที่เป็นฆราวาสก็ช่วยติดตามหมอชาวบ้าน ที่เคยเป็นหมอเสนารักษ์ประจำตำบลมาฉีดยารักษา ให้หลายครั้งหลายคราว แต่อาการอาพาธของท่านมีแต่พอทุเลา แล้วก็ทรุดลงไปอีกดังที่กล่าวมาแล้ว

เมื่อออกพรรษาแล้วครูบาอาจารย์พระเถระผู้ใหญ่จึงเริ่มทยอยเดินทาง เข้าไปยังวัดป่าบ้านหนองผือ เช่น พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ พระอาจารย์เทสก์ เทสรํสี พระอาจารย์กู่ ธมฺมทินฺโน พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ เป็นต้น หลายครั้งหลายหน จนกระทั่งปลายเดือนตุลาคมขึ้นต้นเดือนพฤศจิกายนประมาณวันที่ ๑ หรือ ๒ พ.ศ. ๒๔๙๒ ข่าวทางวัดกระจายเข้ามาถึงหมู่บ้านและกระจายไปทั่วหมู่บ้านอย่างรวดเร็วว่า ทางคณะครูบาอาจารย์ท่านได้ตกลงกันว่า จะนำองค์ท่านพระอาจารย์มั่นซึ่งกำลังอาพาธอยู่ ออกไปจากบ้านหนองผือในวันพรุ่งนี้

เหตุการณ์นี้ทำให้ญาติโยมชาวบ้านหนองผือ มีความรู้สึกซึมเซาจนตั้งตัวไม่ติด คิดอะไรไม่ออก ทำอะไรไม่ถูกเลยทีเดียว ภาษาสมัยใหม่เรียกว่า **“ช็อค”** เกือบจะทั้งหมู่บ้าน จากนั้นความหม่นหมองก็เข้ามาแทนที่ในดวงจิตของประชาชนชาวบ้านหนองผือ ด้วยความว้าวุ่นขุ่นมัวตลอดมา จะพากันคิดพิจารณาทัดทานขอร้องไม่ให้นำองค์ท่านพระอาจารย์มั่น ออกไปจากบ้านหนองผือก็ทำไม่ได้ เพราะด้วยความเคารพศรัทธาเลื่อมใสในครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ด้วยความนบน้อมถ่อมตน และด้วยเหตุผลของคณะครูบาอาจารย์ท่านที่มีออกมาหลายประการ เพื่อจะนำองค์ท่านพระอาจารย์มั่นออกจากวัดป่าบ้านหนองผือ

บางท่านก็มีความเห็นว่า ที่อยากจะให้นำองค์ท่านพระอาจารย์มั่น ออกจากบ้านหนองผือเพื่อไปพักรักษาตัวที่วัดป่าสุทธาวาส เพราะอยู่ในตัวจังหวัดการหมอการแพทย์ทันสมัยกว่า ความเจริญทางการแพทย์กำลังเข้าสู่ตัวจังหวัดสกลนคร การเยียวยารักษาคงจะแน่นอนขึ้น บางท่านก็มีเหตุผลว่า องค์ท่านพระอาจารย์เคยปรารภถึงโยมแม่นุ่มในทำนองยกย่องอยู่เสมอ ๆ ในครั้งที่องค์ท่านเริ่มอาพาธใหม่ ๆ ตอนในพรรษา ชะรอยองค์ท่านคงจะต้องการให้นำท่านไปวัดป่าสุทธาวาส เพื่อจะได้โปรดโยมแม่นุ่ม ซึ่งเคยอุปการะต่อครูบาอาจารย์สายวัดป่ากัมมัฏฐานเป็นครั้งสุดท้าย เลยถือเป็นเหตุอ้างในการตกลงนำองค์ท่านไปยังวัดป่าสุทธาวาส

บ้างก็มีเหตุผลที่มองการณ์ไกลออกไปอีกว่า การอาพาธของท่านพระอาจารย์ใหญ่ของเราในคราวครั้งนี้คงเป็นครั้งสุดท้าย จะเอายาอะไรมาเยียวยารักษาก็คงไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ เพราะองค์ท่านพระอาจารย์ท่านพูดอยู่เสมอ ๆ ว่า “เอาน้ำมารดไม้แก่นล่อน ให้มันปงเป็นใบ สิมีหรือ” (เป็นคำถิ่นอีสาน หมายความว่า จะเอาน้ำมารดต้นไม้ที่ตายยืนต้นเหลือแต่แก่นให้ผลิดอกออกใบอีกนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้) เมื่อเป็นเช่นนี้ก็หมายความว่าองค์ท่านพระอาจารย์จะต้องจากพวกเราไปอย่างแน่นอน เพราะฉะนั้นหากท่านมรณภาพที่บ้านหนองผือแล้ว จะมีเหตุขัดข้องหลายอย่างหลายประการ **ผู้คนประชาชนก็จะมามาก หนทางไปมาก็ไม่สะดวก ตลาดก็ไม่มี เกรงว่าจะ**

---

๑. จากหนังสือ “หยดน้ำบนใบบัว” หน้า ๑๒๒-๑๒๓

๒. จากหนังสือ “อนุสรณ์งานเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานเพลิงศพ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร” หน้า ๗๐ - ๗๒

เป็นเหตุให้สัตว์ตายในงานนี้เป็นจำนวนมาก เขาจะฆ่าทำอาหารสำหรับเลี้ยงแขกที่มาในงานถ้ามรณภาพที่วัดป่าสุทธาวาส ก็มีตลาดเขาทำกันอยู่แล้ว

จากนั้นท่านพระอาจารย์มั่นจึงพูดว่า **"รอให้ผู้ใหญ่มาเกิ่น ผู้ใหญ่เพิ่นสิว่าจั่งใด"** ผู้ใหญ่ในที่นี้คงจะหมายถึงพระอาจารย์เทสก์ เทสรํสี เพราะเมื่อท่านพระอาจารย์มั่นพูดได้ไม่นานก็พอดีเป็นจังหวะที่พระอาจารย์เทสก์เข้าไปยังวัดป่าบ้านหนองผือในวันนั้น

หลังจากนั้นข่าวการจะหามท่านพระอาจารย์มั่น ออกจากบ้านหนองผือก็เป็นความจริง การดำเนินการหามจึงเริ่มขึ้น คือการเตรียมหาอุปกรณ์ในการหาม โดยป่าวร้องให้ประชาชนชาวบ้านหนองผือช่วยจัดหาแคร่ไม้ โดยใช้ไม้ไผ่ทั้งลำ ตัดยาวประมาณ ๒ วา ๔ ลำ เชือกอีกประมาณ ๘ เส้น และผ้าขาวสำหรับมุงหลังคากันแดด ประกอบกันเข้าทำเหมือนประทุนเกวียน เมื่อทำแน่นหนามั่นคงเรียบร้อยจึงเก็บเตรียมไว้ พอเช้าวันรุ่งขึ้นฉันจังหันเสร็จ พระเณรก็ไปที่กุฏิท่านพระอาจารย์มั่น เพื่อจัดเก็บข้าวของเครื่องใช้อัฐบริขารที่จำเป็นจะต้องนำไปด้วย

เมื่อพระเณรจัดเก็บอัฐบริขารที่จำเป็นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้มีหน้าที่หามก็หามแคร่ไม้ที่ทำเสร็จแล้วนั้นไปตั้งที่หน้ากุฏิท่าน แล้วพระเถระจึงเข้าไปกราบอาราธนาท่านพระอาจารย์มั่นเพื่อจะได้นำองค์ท่านขึ้นแคร่หามที่เตรียมไว้ เมื่อท่านทราบท่านพระอาจารย์มั่นนิ่งไม่ว่าอะไร พระเถระทั้งหลายถือเอาอาการนั้นว่า ท่านรับอาราธนาหรืออนุญาตแล้ว ดังนั้นพระเถระและพระอุปัฏฐากจึงขอโอกาสเข้าไปประคองท่านพระอาจารย์ให้ลุกขึ้น แล้วประคองพาเดินลงจากกุฏิไปยังแคร่หาม

ในตอนนี้ผู้คนประชาชนกำลังทยอยกันมาเป็นจำนวนมาก ตลอดทั้งพระเณรและผู้ที่จะนำส่งท่านก็เตรียมพร้อมแล้ว สำหรับโยมผู้ชายที่แข็งแรงเป็นผู้หามก็เข้าประจำที่ เมื่อได้เวลาจึงให้สัญญาณว่าพร้อมแล้ว ทั้งหมดจึงพากันยกคานหามขึ้นบ่าแล้วออกเดินทางโดยบ่ายหน้าไปทางทิศตะวันตกของวัด และเดินตามถนนไปสู่ทางออกประตูวัด ผู้คนประชาชนพร้อมทั้งพระเณรก็ขยับเขยื้อนเคลื่อนตามขบวนหามไป แต่ละท่านแต่ละคนเงียบกริบ ไม่มีเสียงพูดจากัน บ้างก็ช่วยสะพายบาตรพระ บ้างก็ช่วยถืออัฐบริขาร บ้างก็เดินสะพายถุงและย่าม ตามไปเอาใจช่วยเป็นกำลัง บ้างก็ช่วยแบกกลดและร่ม บ้างก็ถือกระติกน้ำร้อนและน้ำเย็น ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นในการเดินทาง ส่วนผู้ที่ทำหน้าที่หามก็ขะมักเขม้น เดินไปอย่างขยันขันแข็ง จนกระทั่งผ่านประตูวัดออกไป แล้วลงสู่ทุ่งนาอันกว้างไกลพอสมควร ซึ่งในระหว่างทุ่งนามีสะพานทำด้วยไม้กว้างประมาณ ๑.๘๐ เมตร ทอดยาวดิ่งจากฝั่งทุ่งนาด้านนี้ไปจรดฝั่งทุ่งนาด้านโน้นเป็นระยะทางประมาณ ๓๐๐ เมตร กระดานพื้นสะพานทำด้วยไม้ตะเคียนเลื่อยผ่าเป็นแผ่น แต่ละแผ่นกว้างประมาณ ๙๐ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๔ เมตร ปูเรียงคู่สองแผ่นต่อกันไปจนสุดสายทางข้ามทุ่งนา

การหามท่านพระอาจารย์มั่นก็หามไปตามสะพานนี้ จนผ่านพ้นสะพานแล้วมุ่งขึ้นสู่ถนนกลางหมู่บ้านหนองผือ ในช่วงที่ผ่านหมู่บ้านนี้มีผู้คนประชาชนเด็กเล็กพากันชะเง้อชะแง้มองดูพอรู้ว่าเป็นขบวนหามท่านพระอาจารย์ใหญ่ พวกเขาก็มุ่งเข้ามาดูใกล้ ๆ ตามขอบข้างทางเป็นแถว บางคนนั่งพนมมือ และบางคนก็นั่งคุกเข่าพนมมือกราบเป็นครั้งสุดท้าย ด้วยความอาลัยอาวรณ์สุดเสียดายจนขบวนหามผ่านเลยไปและผ่านพ้นหมู่บ้าน มุ่งเข้าสู่ทางเกวียนที่จะไปบ้านห้วยบุ่น

ศิษยานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและฆราวาส ได้กราบอาราธนาท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ขึ้นสู่แคร่ เพื่อหามเคลื่อนขบวนออกจากวัดป่าบ้านหนองผือ มาพักอาพาธที่วัดป่ากลางโนนภู่ เป็นเวลา ๑๐ วัน จึงได้เคลื่อนขบวนไปยังวัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร เป็นวาระสุดท้ายของท่าน

ซึ่งเป็นช่องทางเกวียน ลุลอดเลี้ยวไปมาตามใต้ดงหนา ป่าทึบอันเขียวครึ้มขจีเต็มไปด้วยแมกไม้ต่าง ๆ นานาพรรณ ทั้งเสียงนกตัวจับอยู่บนยอดกิ่งไม้สูงส่งเสียงร้อง โพระดก โกโต้ง โกโต้ง ก้องกังวานไพรไปไกลทั่ว ตลอดทั้งตามรายทางก็มีเสียงแมลงป่าเรไรซึ่งจับอยู่บนต้นไม้ทั่วไป ร้องกรีดกริ่งคล้ายเสียงกระดิ่งวัว เมื่อขบวนหามผ่านเข้าไปใกล้มันก็หยุดร้อง คอยสังเกตดูจนขบวนหามนั้นผ่านเลยไป เห็นว่าไม่เป็นภัยแล้วมันก็ร้องขึ้นมาใหม่ เป็นอย่างนี้จนทะลุเข้าสู่ละแวกบ้านห้วยบุ่น ซึ่งเป็นหมู่บ้านของคนเผ่าข่าหรือพวกโซ่[๑]

เมื่อขบวนหามผ่านบ้านห้วยบุ่นแล้ว เลยลุลงมาสู่ทุ่งนาอีกครั้ง ซึ่งเป็นร่องน้ำซับจนกระทั่งผ่านไปได้ จึงขึ้นสู่ทางเกวียนอันเป็นเนินและลุ่ม สูง ๆ ต่ำ ๆ บางทีก็คดโค้งทอดยาวไปเลี้ยวซ้ายแลเลี้ยวขวาตามต้นไม้สูงใหญ่ เป็นเวลาประมาณ ๒ ชั่วโมงจึงถึงอีกหมู่บ้านหนึ่งคือบ้านนาเลา ขบวนไม่ได้หยุดพักในหมู่บ้านนี้ได้หามผ่านเลยออกไปจนถึงคลองน้ำซับซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลจากหมู่บ้านนี้เท่าใดนัก ที่นั่นมีบ่อน้ำเล็ก ๆ อยู่ริมคลอง น้ำซับและมีน้ำบ่อไหลออกมาใสเย็นสะอาดบริเวณใกล้ ๆ เป็นเนินร่มรื่นซึ่งใช้เป็นที่หยุดพักของคนเดินทางไปมา เมื่อขบวนหามท่านพระอาจารย์มั่นมาถึงตรงนั้นจึงตกลง พากันหยุดพักเหนื่อยเสียก่อนแล้วค่อยเดินทางต่อไป ผู้ที่หามแคร่ตลอดทั้งญาติโยม พระเณร เมื่อเห็นว่าวางแคร่หามท่านพระอาจารย์มั่นเรียบร้อยแล้ว ต่างก็นั่งพักเหนื่อย เอาแรงตามใต้ร่มไม้ต่าง ๆ ใกล้บริเวณนั้น บ้างก็ไปตักน้ำในบ่อด้วยครุหรือกระป๋องมาแจกจ่ายผู้ที่หามแคร่และญาติโยมที่ตามไปในขบวนให้ได้ดื่มกินจนอิ่มหนำสำราญโดยทั่วกัน

คราวนี้ขบวนหามออกเดินทางเป็นระยะทางที่รู้สึกว่าไกลพอสมควร หามเดินไปตามทางล้อทางเกวียนของชาวไร่ชาวนา ที่สัญจรไปมาในหมู่บ้านรายทางละแวกนั้น บางช่วงก็เดินตัดลัดเลาะเลียบไปตามเชิงเขาภูพาน แล้วจึงโค้งไปทางหมู่บ้านโคกกะโหล่ง หรือปัจจุบันเรียกบ้านคำแหว ตำบลไร่ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร แต่ก็เลยผ่านออกจากหมู่บ้าน มุ่งสู่ทางเดินเท้าของชาวบ้านละแวกนั้นโดยไม่ได้หยุดพัก

ขบวนหามเดินไปเรื่อย ๆ ตามหนทางเหล่านั้น จนผ่านริมสวนไร่นาของหมู่บ้านโคกสะอาดเลาะเลียบไปทางใต้ของหมู่บ้าน มุ่งหน้าไปทางทิศตะวันออก โดยไม่ได้แวะเข้าหมู่บ้านโคกสะอาดและหมู่บ้านใดอีกเลย เพียงแต่เฉียดผ่านเขตนอกหมู่บ้านเท่านั้น จนกระทั่งเข้าสู่เขตป่าใหญ่ดงไม้ที่เรียกว่าเบญจพรรณ มี กะบาก ตะแบก เต็ง รัง ไม้แดง พะยอม พะยูง ยาง อันสูงใหญ่ลิบลิ่วจนยอดเฉียดฟ้าเทียมเมฆ ซึ่งยืนต้นเรียงรายอยู่ตามขอบสองข้างทางเดิน

พวกขบวนหามก็หามท่านพระอาจารย์มั่นไปตามหนทางอันคดเคี้ยว บ้างก็เลี้ยวหลบหลุมบ่อลึกที่แห้งขอด บ้างก็เดินตามทางที่ราบเรียบเตียนโล่งลอดใต้ต้นไม้ใหญ่พอได้อาศัยร่มเงาเย็นเป็นกำลังในการเดินทาง บางคราวลมหนาวของต้นฤดูหนาวเดือนพฤศจิกายนหรือเดือนสิบสองซึ่งพัดเอื่อยอยู่เบื้องบนท้องฟ้าแผ่กระจายไปทั่วนภากาศ หอบต้อนเอาก้อนหมอกเมฆขาวสะอาดเป็นกลุ่ม ๆ ค่อย ๆ เคลื่อนบ่ายลงสู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ลอยละล่องผ่านไป ลูกแล้วลูกเล่า

---

๑ ชนกลุ่มหนึ่ง ของจังหวัดสกลนคร ที่พูดภาษาเฉพาะ ตั้งบ้านเรือนประมาณ ๒๐ หลังคาเรือนในสมัยนั้น สิ่งที่ชอบมากคือ ยาเส้นฉุน สำหรับมาพันเป็นมวนแล้วจุดไฟสูบ

บางครั้งลมอ่อน ๆ ก็พัดซู่โชยมา เบื้องล่างเป็นระลอกคลื่นสัมผัสกระทบปลายยอดกิ่งไม้ที่เรียงรายตามทางจรจนกิ่งก้านพุ่มใบปลิวว่อนไสวโอนไปมา ส่วนใบที่เหลืองแก่แห้งขั้วก็หลุดร่วงกรูพรั่งพรูโปรยปรายลงมาเป็นสายสู่พื้นดิน คล้ายกับว่า มีใครยินดีโปรยดอกไม้เงินดอกไม้ทองลงมาจากสรวงสวรรค์ จนเวลานานเท่าไหร่ไม่ทราบจึงบรรลุเข้าสู่เขตแดนหมู่บ้านอุ่มไผ่ และต้องเลี้ยวตามทางไปทิศตะวันออกเฉียงเหนือเล็กน้อย

การเดินในระยะทางช่วงนี้ใช้เวลาประมาณเท่าไหร่ไม่ทราบ จึงบรรลุถึงทุ่งนาของชาวบ้านหนองโดกและหามเดินเลาะเลียบริมฝั่งหัวหนองโดกลงมาทางใต้ แล้วมุ่งหน้าเดินตามทางขึ้นสู่ป่าดงดิบอันเต็มไปด้วยไม้นานาชนิด ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับป่าดงไม้ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ป่าดงในช่วงนี้รู้สึกว่ากว้างไกลพอสมควร จนกระทั่งทะลุถึงทุ่งนา ซึ่งเป็นของชาวบ้านกุดก้อมอยู่ด้านทิศเหนือของหมู่บ้านเล็กน้อย ขบวนหามก็หามผ่านทุ่งนา เดินตามคันนาจนถึงห้วยซึ่งมีสะพานที่ทำด้วยไม้อยู่กลางทุ่งนา โดยหามข้ามสะพานไปได้ด้วยดี แล้วจึงมุ่งไปสู่วัดป่ากลางโนนภู่อันเป็นวัดของพระอาจารย์กู่ ธมฺมทินฺโน ซึ่งเป็นลูกศิษย์ผู้ใหญ่รูปหนึ่งของท่านพระอาจารย์มั่นและเคยพำนักพักจำพรรษากับท่าน

แต่ก่อนจะไปถึงวัดป่ากลางโนนภู่นั้น จะต้องหามท่านพระอาจารย์มั่นเดินตามทางบนคันนาซึ่งย้อนไปย้อนมาหักหน้าหักหลัง เพราะพื้นนานั้นเต็มไปด้วยต้นข้าวที่กำลังสุกเหลืองอร่ามพอจะ เก็บเกี่ยวได้แล้ว **ขบวนหามได้ไปถึงนาของโยมคนหนึ่งชื่อ คุณโยมเป๊ะ ชาวบ้านกุดก้อมซึ่งได้ร่วมเดินมากับขบวนนี้ด้วย เขาเป็นอุบาสกที่มีความศรัทธาในองค์ท่านพระอาจารย์มั่นมากอยู่ เห็นความลำบากในการหามท่านย้อนไปย้อนมาบนคันนา และเวลานั้นใกล้จะค่ำอยู่แล้ว จึงยอมเสียสละครั้งยิ่งใหญ่ โดยยอมให้ขบวนหามเดินผ่านต้นข้าว ที่กำลังสุกเหลืองอร่ามอยู่นั้น เพื่อมุ่งตรงเข้าสู่วัดป่ากลางโนนภู่ได้เลย เพราะที่นาของเขาอยู่ระหว่างกลางของทางเข้าวัด ท่านทั้งหลายลองคิดดู คนเกือบสองร้อยคนเดินผ่านนาข้าวที่กำลังสุกเหลืองอร่ามอยู่นั้น สภาพจะเป็นอย่างไร แต่เจ้าของนารายนี้เขากลับดีใจและไม่คิดเสียดายเลย เป็นสิ่งที่แปลก นี่แหละท่านเรียกว่าบุญ เกิดขึ้นในใจของเขาแล้ว**

ในที่สุดก็หามท่านพระอาจารย์มั่นเข้าสู่วัดกลางโนนภู่ บ้านกุดก้อม ตำบลไร่ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ได้โดยสวัสดิภาพ เมื่อถึงวัดแล้วหามองค์ท่านขึ้นพำนัก พักบนกุฏิหลังหนึ่งที่กว้างขวางและถาวรที่สุดในสมัยนั้น คราวนี้ผู้คนประชาชนพระเณรพร้อมทั้งผู้ที่ติดตามขบวนหามมา ต่างก็หลั่งไหลแห่เข้ามาภายในบริเวณวัด เพราะเป็นเวลาจะใกล้ค่ำมืดอยู่แล้ว บางคนพึ่งทราบข่าวก็เข้ามาในบริเวณวัดเดี๋ยวนั้นก็มี พระเณรที่ติดตามอุปัฏฐากซึ่งมากับพระเถระต่างก็ตระเตรียมหาที่พักชั่วคราวตามแต่จะหาได้ตรงไหน สำหรับอาจารย์ของใคร ๆ อย่างฉุกละหุกวุ่นวายพอสมควร สำหรับพระเถระผู้ใหญ่พร้อมกับพระอุปัฏฐากที่ใกล้ชิดท่านพระอาจารย์มั่นก็เข้าไปชุมนุมที่กุฏิรับรองท่านพระอาจารย์มั่น เพื่อคอยดูแลความเรียบร้อย

สำหรับญาติโยมชาวบ้านหนองผือที่ติดตาม เมื่อหามส่งท่านพระอาจารย์มั่นถึงจุดหมายปลายทางเรียบร้อยแล้วก็พากันเก็บแคร่คานหามและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้หามท่าน บางหมู่บางคณะก็กลับบ้านในคืนนั้น เพราะรีบเร่งในการที่จะลงเก็บเกี่ยวข้าวที่กำลังสุกแก่เต็มที่แล้ว

แผนที่สังเขปแสดงเส้นทางเดิม
ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๘-๒๔๘๒
เส้นทางนำหลวงปู่มั่นออกจากหนองผือ
สถานที่ปฏิบัติธรรมและจำพรรษา
N
บ.หนองเบ็น
อ.พรรณานิคม
บ.ช้างมิ่ง
บ.หนองโดก
บ.กุดก้อม
บ.ตูมไผ่
วัดกลางโนนภู่ (หลวงปู่กู่)
วัดป่าโสตถิผล
บ.โคกเสาขวัญ
บ.โคกสะอาด (หลวงปู่อ่อน)
บ.นาเชือก
บ.โคกกะโหล่ง
บ.นาแต
วัดถ้ำเจ้าผู้ข้า
บ.ห้วยบุ่น
สำนักสงฆ์บ้านห้วยบุ่น
(หลวงปู่หลุย)
ถ้ำพระ
ถ้ำขาม
บ.หนองผือ
บ.นาใน
บ.โคกมะนาว
วัดป่าบ้านหนองผือ
(หลวงปู่มั่น)
บ.หนองปลิง
หลวงปู่ขาว
บ.อูนโคก
บ.ผักตำชู
บ.หนองบัวบาน
บ.อูนดง
บ.หนองสะไน
บ.กุดป่าไผ่
บ.กุดไห
บ.โพนงาม
วัดญาณสัมปันนาราม
(หลวงตาบัว)
อ.กุดบาก
บ.ลาดกระเฌอ
พระธาตุภูเพ็ก
แนวเทือกเขาภูพาน
NONG HAN
หนองหาน
วัดป่าสุทธาวาส
(หลวงปู่ทองสุก)
วัดป่าภูธรพิทักษ์
(หลวงปู่ฝั้น)
CHANGWAT SAKON NAKHON
จ.สกลนคร
วัดดอยธรรมเจดีย์
(หลวงปู่กงมา จิรปุญโญ)
อ.โคกศรีสุพรรณ
PHU PHEK
PHU PHRA
PHU KHIEO
PHU PHA DAEN
PHU PONG DAENG

แผนที่สังเขปแสดงสถานที่ปฏิบัติธรรม
และจำพรรษาของพระเถระต่างๆ
ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๘-๒๔๘๒
N
บ.หนองเบ็น
อ.พรรณานิคม
บ.ช้างมิ่ง
บ.หนองโดก
บ.กุดก้อม
บ.อุ่มไผ่
วัดกลางโนนภู่ (หลวงปู่กู่)
บ.โคกสะอาด
วัดป่าโสตถิผล
(หลวงปู่อ่อน)
บ.โคกเสาขวัญ
บ.นาเชือก
บ.โคกกะโหล่ง
บ.นาเลา
วัดถ้ำเจ้าผู้ข้า
บ.ห้วยบุ่น
สำนักสงฆ์บ้านห้วยบุ่น
(หลวงปู่หลุย)
บ.หนองผือ
ถ้ำพระ
ถ้ำขาม
บ.โคกมะนาว
บ.นาใน
บ.หนองปลิง
วัดป่าบ้านหนองผือ
(หลวงปู่มั่น)
บ.อูนดง
หลวงปู่ขาว
บ.อูนโดก
บ.ผักคำภู
แนวเทือกเขาภูพาน
บ.หนองบัวบาน
บ.กุดน้ำใส
บ.หนองสะไน
บ.กุดไห
บ.โพนงาม
วัดญาณสัมมานุสรณ์
(หลวงตาบัว)
อ.กุดบาก
บ.ลาดกระเฌอ
พระธาตุภูเพ็ก
หนองหาน
วัดป่าสุทธาวาส (หลวงปู่ทองสุก)
วัดป่าภูธรพิทักษ์ (หลวงปู่ฝั้น)
จ.สกลนคร
วัดดอยธรรมเจดีย์
(หลวงปู่กงมา จิรปุญฺโญ)
อ.โคกศรีสุพรรณ

โดยเดินด้วยฝีเท้าลัดไปตามทางคนเดิน ผ่านหมู่บ้านเสาขวัญถึงวัดถ้ำเจ้าผู้ข้า แล้วขึ้นสู่สันเขาภูพานข้ามตรงลงไปทางบ้านหนองผือเป็นระยะทางไม่ไกลนักประมาณ ๗–๘ กิโลเมตร

ส่วนอีกหมู่คณะหนึ่งซึ่งยังไม่กลับในคืนนั้นก็พักค้างคืนอยู่ที่วัดป่ากลางโนนภู่ พอรุ่งเช้าเมื่อกินข้าวกินปลาเสร็จธุระเรียบร้อยแล้ว จึงเดินทางข้ามเขาภูพานกลับบ้านเช่นเดียวกัน โดยหมู่คณะหลังนี้ส่วนมากเป็นคนแก่ เมื่อเห็นว่าหมดธุระหน้าที่แล้วจึงเข้าไปขอโอกาสกราบลาท่านพระอาจารย์มั่นที่กุฏิรับรอง โดยเข้าไปกราบบอกความประสงค์ให้พระอุปัฏฐากทราบ ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังว่า ผู้ใกล้ชิดอุปัฏฐากในช่วงนั้นเข้าใจว่าคงเป็นพระอาจารย์วัน อุตฺตโม เมื่อพระอาจารย์วันเห็นญาติโยมชาวบ้านหนองผือเข้ามากราบลาท่านพระอาจารย์มั่นกลับบ้าน ท่านจึงพนมมือน้อมตัวไปทางท่านพระอาจารย์มั่น แล้วกล่าวคำขอโอกาสรายงานท่านพระอาจารย์มั่นว่า "พวกโยมบ้านหนองผือ มากราบลาท่านพ่อแม่ครูบาอาจารย์กลับบ้านกระผม"

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นได้ยินเสียง จึงลืมตาขึ้นช้า ๆ เห็นเป็นโยมชาวบ้านหนองผือท่านได้พูดตักเตือนเป็นสำเนียงอีสานครั้งสุดท้ายว่า **"เมือเสียเด้อ...หมดทอนี้ล่ะเน้อ... เอาน้ำไปรดไม้แก่นล่อนให้มันป่งเป็นใบ บ่มีดอกเด้อ... ให้พากันเฮ็ดพากันทำตามที่อาตมาเคยพาเฮ็ดพาทำนั้นเด้ออย่าลืมเด้อ...ให้พากันรักษาศีลห้า ถ้าผู้ใดรักษาศีลห้าได้ตลอดชีวิต ผู้นั้นเลิศที่สุด หมดทอนี้ล่ะ"** (หมายความว่า ให้พวกโยมชาวบ้านหนองผือพากันกลับบ้านซะ ชีวิตของท่านก็คงจะหมดเท่านี้แหละ จะรักษาเยียวยาอย่างไรก็คงไม่หาย เปรียบเสมือนกับเอาน้ำไปรดต้นไม้ที่ตายผุกร่อน เหลือแต่แก่นให้มันกลับงอกกิ่งใบได้อีก คงเป็นไปไม่ได้ นอกจากนั้นท่านให้พากันประพฤติปฏิบัติตามแนวทาง ที่ท่านเคยสั่งสอนและปฏิบัติมาแล้วนั้น ท่านว่า ไม่ให้ลืมโดยเฉพาะศีลห้าซึ่งเหมาะสำหรับฆราวาสที่สุด ถ้าผู้ใดรักษาศีลห้าได้ตลอดชีวิตแล้วท่านว่า คนนั้นเป็นคนที่เลิศที่สุดในชีวิตของเพศฆราวาส) จากนั้นท่านก็หลับตาลงแล้วไม่ได้พูดอะไรต่ออีกเลย คำพูดเหล่านั้นเป็นการพูดครั้งสุดท้ายของท่าน

เมื่อญาติโยมชาวบ้านหนองผือกลับบ้านแล้ว ก็ยังคอยฟังข่าวคราวของท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ตลอดเวลา ได้ทราบว่าท่านพักอยู่ที่วัดป่ากลางโนนภู่ประมาณ ๙–๑๐ วัน จึงมีโยมแม่นุ่ม ชุวานนท์ ที่เป็นชาวเมืองสกลนคร ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่รู้จักและศรัทธาในพระกัมมัฏฐานสายท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านพระอาจารย์มั่นมากในยุคแรก ได้ให้รถมารับท่านพระอาจารย์มั่นเข้าสู่ตัวเมืองจังหวัดสกลนคร เพื่อไปพักที่วัดป่าสุทธาวาส

ในการรับองค์ท่านพระอาจารย์มั่นไปในคราวนี้นั้น ได้รับความอนุเคราะห์จากกรมทางไปรับและมีหมอติดตามไปกับรถนี้ด้วย ชื่อคุณหมอประยูร ศรีดามา ซึ่งเป็นหมอประจำสุขศาลา ในเมืองสกลนคร โดยนำรถออกวิ่งจากตัวเมืองสกลนคร ไปตามถนนสายสกลนคร–อุดรธานี (สมัยนั้นยังเป็นทางหินลูกรัง) รถวิ่งไปตามทางหินลูกรังอย่างทุลักทุเล ใช้เวลากี่ชั่วโมงไม่ทราบได้ รถวิ่งมาได้โดยปลอดภัยจนกระทั่งมาหยุดจอดที่ปากทางแยกเข้าวัดป่ากลางโนนภู่ ซึ่งอยู่ห่างจากวัด ประมาณ ๑ กิโลเมตร รถเข้าถึงวัดไม่ได้เพราะติดทุ่งนา ซึ่งมีแต่ทางเกวียนเล็ก ๆ ผ่านเข้าไปสู่หน้าวัดเท่านั้น

ดังนั้นจึงแก้ปัญหา โดยให้ญาติโยมชาวบ้านพากันหามท่านพระอาจารย์มั่นจากวัดป่ากลางโนนภู่มาขึ้นรถที่จอดรออยู่ ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า ก่อนจะหามท่านออกจากวัด คุณหมอได้

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ฉีดยานอนหลับให้ท่านเข็มหนึ่ง จึงหามท่านมาขึ้นรถ เมื่อถึงรถก็นำองค์ท่านขึ้นรถและจัดให้ท่านอยู่ในอาการที่สบาย จากนั้นขบวนรถจึงได้เคลื่อนตัวออก นำองค์ท่านพระอาจารย์มั่นมุ่งสู่ตัวเมืองสกลนคร ท่านพระอาจารย์มั่นนอนหลับตลอดทาง จะด้วยฤทธิ์ของยานอนหลับก็ไม่อาจทราบได้ จนในที่สุดรถได้นำองค์ท่านพระอาจารย์มั่น เข้าสู่วัดป่าสุทธาวาสโดยปลอดภัย โดยมาถึงวัดเวลาประมาณบ่าย ๓ หรือ ๔ โมงเย็นของวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒

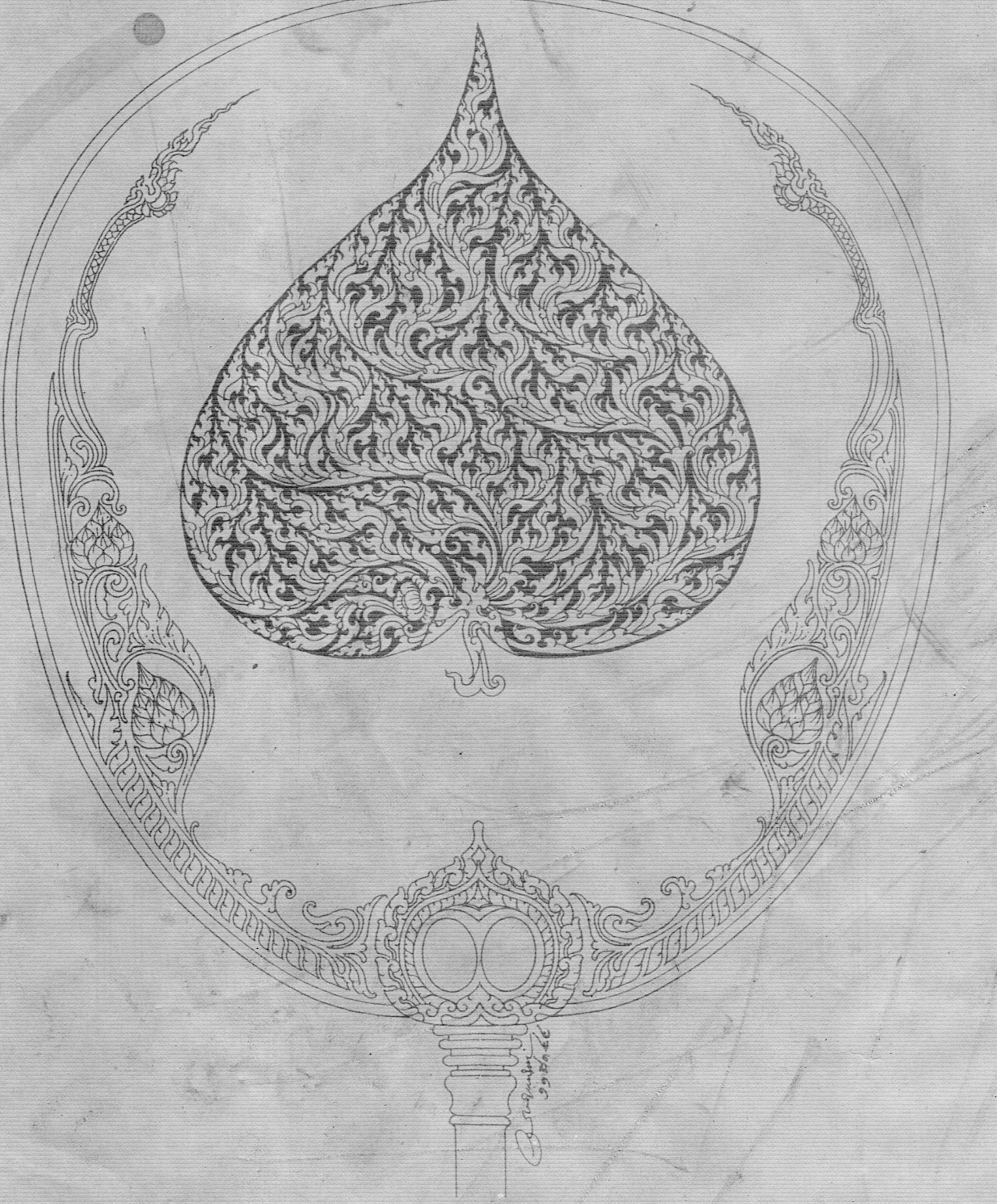
เมื่อถึงวัดแล้วจึงหามองค์ท่านขึ้นไปพักบนกุฏิรับรองที่เตรียมไว้แล้ว และดูแลให้ท่านนอนพัก แต่อาการท่านอ่อนเพลียมาก ท่านไม่พูดจาอะไรเลย เป็นเพียงแต่นอนหลับตามีลมหายใจเชื่องช้าแผ่วเบา และเคลื่อนไหวกายเล็กน้อยเท่านั้น ฝ่ายครูบาอาจารย์พระเณรในตอนนี้ต่างก็นั่งรายล้อมสงบอยู่ บางท่านก็คอยห้ามไม่ให้ส่งเสียงดังเพื่อรักษาความสงบ และคอยเตือนผู้คนประชาชนที่ทราบข่าว และหลั่งไหลเข้ามาในบริเวณวัด ไม่ให้ส่งเสียงหรือเข้าไปใกล้รบกวนท่านที่พักผ่อนสงบอยู่นั้น

เวลาช่างผ่านไปรวดเร็วเหลือเกิน มันเคลื่อนคล้อยค่ำมืดลงทุกทีจาก ๖ โมงเย็นเป็น ๑ ทุ่ม ๒ ทุ่ม ๓ ทุ่ม และ ๔ ทุ่มผ่านไปจนถึง ๖ ทุ่ม ตี ๑ ครึ่งกว่า ๆ อาการขององค์ท่านพระอาจารย์มั่นที่นอนนิ่งอยู่บนที่นอนนั้น ก็เริ่มผิดปกติเป็นไปในทางที่ไม่น่าไว้ใจ มีความอ่อนเพลียมากขึ้น ลมหายใจก็แผ่วเบามากและเบาลง ๆ ตามลำดับอย่างน่าใจหาย ส่วนองค์กายของท่านนอนอยู่ในท่าครึ่งหงายตะแคงขวา ในที่สุดลมหายใจขององค์ท่านก็สิ้นสุด ถึงแก่มรณภาพละสังขาร ไว้ให้แก่โลกได้พิจารณาโดยสงบ ชีวิตขององค์ท่านจบสิ้นลงเพียงเท่านี้ ซึ่งตรงกับเวลาตี ๒ กว่า ๆ ที่ถือว่าเป็นวันใหม่ คือวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ ณ วัดป่าสุทธาวาส ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ตอนที่ ๔

อาจริยธรรม

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

อคฺคํ ฐานํ มนุสฺเสสุ มคฺคํ สตฺตวิสุทฺธิยา

"ฐานะอันเลิศมีอยู่ในมนุษย์"

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

บิดาแห่งพระกัมมัฏฐาน

ท่านสมบุกสมบันมากนะหลวงปู่มั่น สมชื่อสมนามว่าเป็นโรงงานใหญ่ โรงงานใหญ่นั่นโรงงานผลิตพระ ผลิตครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ออกมาจากท่านทั้งนั้นนะ อย่างท่านอาจารย์สิมก็เหมือนกันก็ลูกศิษย์ของท่าน

ครูบาอาจารย์ ที่ชื่อเสียงโด่งดังทั่วประเทศของเรานี้มีอยู่ทั่ว ๆ ไปที่ออกจากหลวงปู่มั่น นี้ละโรงงานใหญ่ ออกจากนี้ทั้งนั้นเลย องค์ไหนมีชื่อเสียงกิตติศัพท์กิตติคุณ ฟังแล้วชื่นหูชื่นตาชื่นใจนี้ มีแต่ลูกศิษย์หลวงปู่มั่นทั้งนั้น ฟังซิอย่าง หลวงปู่แหวน หลวงปู่พรหม หลวงปู่ขาว หลวงปู่แหวนนี่เท่าที่เราจำได้นะ ล้วนแล้วตั้งแต่ผ่านมานั้นเป็นเพชรน้ำหนึ่งออกมาจากเชียงใหม่นี่ก็ ๔ องค์แล้ว จากนั้นก็ลำดับลำดาไป ไม่ทราบองค์ไหนอยู่ที่ไหน ๆ บ้าง ก็ล้วนแล้วแต่ออกจากโรงงานใหญ่ที่ท่านแนะนำสั่งสอนไปแล้วทั้งนั้น จึงว่าโรงงานใหญ่ ๆ

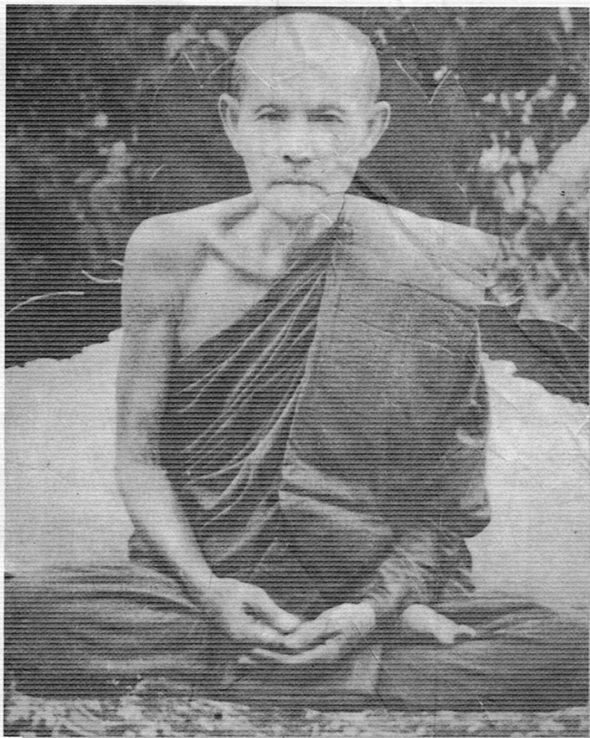
ชื่อเสียงท่านจะมาดังเอาตอนเราเขียนประวัติท่านนี่ละ แต่ก่อนไม่ดัง ท่านอยู่ใต้ดินเงียบ ๆ ท่านไม่สนใจกับใครนะ ประชาชนญาติโยมเข้าหาท่านไม่ถึงเพราะท่านอยู่ในป่าในเขา ท่านไม่ออกมานอก ๆ ทีนี้พออายุขัยของท่านจวน ๆ แล้วท่านจึงออกมาแถวนี้ อย่างหนองผืออะไรเหล่านี้นะ แต่ก่อนท่านอยู่ลึก ๆ นี่ละโรงงานใหญ่ของสายกัมมัฏฐาน ลูกศิษย์ลูกหาของท่านมีมากเพชรน้ำหนึ่งทั้งนั้นนะไม่ใช่ธรรมดา ที่ออกชื่อมาเหล่านี้ประเภทเพชรน้ำหนึ่ง ๆ ทั้งนั้นหลายองค์

พระธรรมเทศนา หลวงตาพระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน

"กว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้า"

๑๔ สิงหาคม ๒๕๔๓

อาจริยธรรม*

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร องค์ท่านเป็นผู้ที่มีความเคารพ นอบน้อมในพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสัทธรรม พระอรหันตสาวกอย่างหนักแน่น ลึกซึ้ง และองค์ท่านมีความเคารพคารวะอ่อนน้อมในบุคคลผู้ที่ควรแก่การเคารพ กราบไหว้ มีครูอุปัชฌาย์อาจารย์ เป็นต้น ครูอาจารย์ที่เป็นปูชารหบุคคลเป็นที่เคารพ สักการะบูชา นับถือในปฏิปทาสัมมาปฏิบัติ ประกอบกิจในสัตถุศาสนาร่วมกัน อีกทั้งเป็นผู้อุบัติในแดนดินถิ่นมาตุภูมิเดียวกันกับด้วยองค์ท่าน คือ ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺทเถร) และท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ กนฺตสีลเถร องค์ท่านทั้งสองเป็นสัตบุรุษ ผู้เป็นพหูสูต ดำเนินตามหลักอริยวงศ์ อริยประเพณีเป็นลำดับมา ทั้งเป็นครูอาจารย์ที่ดี เป็นกัลยาณมิตรที่ประเสริฐทรงธรรมทรงวินัย ผู้ยิ่งด้วยคุณที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร มีความเคารพ

---

* พระมหาจักรายุธ สมฺปตฺโต วัดนรนาถสุนทริการาม เทเวศร์ กรุงเทพมหานคร

เลื่อมใสอย่างหนักแน่นและเทิดทูนท่านพระอาจารย์ทั้งสองอย่างสูงสุด การสมาคมและการอยู่ร่วมกันระหว่างท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร กับด้วยท่านพระอาจารย์ทั้งสองตามสมัยและโอกาสเป็นการอยู่ร่วมกันที่อาศัยความเคารพนับถือกันตามฐานะเป็นหลัก

ครูอาจารย์ที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้สมาคมอยู่ร่วมมีท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ กนฺตสีลเถร เป็นอาทิ องค์ท่านเป็นครูอาจารย์ที่ท่านพระอาจารย์มั่นร่วมแสวงวิเวก ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานในเขตภาคอีสานด้วยกัน กล่าวได้ว่าพระธุดงค์สายกัมมัฏฐานในปูนต้น คือ ท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ กนฺตสีลเถร องค์ท่านมีบทบาทสำคัญร่วมกับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ในการนำหมู่นำคณะแห่งกองทัพธรรมสายพระกัมมัฏฐาน ออกเผยแผ่พระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้ปรากฏเป็นที่แพร่หลาย รวมถึงการยังชนผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ให้หันมานับถือสัตถุศาสนาถึงพระไตรสรณคมน์ ทำตนให้อยู่ในศีลธรรม ท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ได้พาท่านพระอาจารย์มั่นออกแสวงวิเวก ตามเขตคามน้อยใหญ่ การไปธุดงค์แสวงวิเวกแห่งองค์ท่านทั้งสองเป็นการไปโดยมีพระกัมมัฏฐานเป็นบทใหญ่ ในการพิจารณาสภาวธรรมได้อาศัยการเจริญสมณธรรมตามโคนต้นไม้บ้าง ภูเขา ถ้ำ เงื้อมผาหรือกลางแจ้งบ้าง หากจะกล่าวว่า ความเป็นปรกติวิสัยแห่งบุคคลใด ๆ อาจสามารถรู้ได้จากการอยู่สมาคมร่วมกันและอยู่ร่วมกันนาน ๆ กับบุคคลนั้น ๆ ท่านพระอาจารย์มั่นได้ศึกษาปฏิปทาและอุปนิสัยท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ กนฺตสีลเถร จากการอยู่ร่วมกันในที่หลายแห่งได้แลเห็นปฏิปทาแห่งการบวชขององค์ท่านพระอาจารย์ใหญ่ว่า เป็นการบวชถวายอกในพระพุทธศาสนา การบวชแห่งองค์ท่านมุ่งธรรมอันเป็นโลกุตตระโดยส่วนเดียวเท่านั้น ท่านพระอาจารย์มั่น ได้เห็นความเป็นผู้หนักในศีลหนักในธุดงควัตรของท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ ตลอดถึงความเป็นผู้มักน้อย ยินดีในความสันโดษด้วยปัจจัยบริโภคตามมีตามได้ ดำเนินอัปปิจฉปฏิปทา แม้คำกล่าวแห่งองค์ท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ ก็เป็นคำกล่าวแต่น้อย แต่ประกอบด้วยความศักดิ์สิทธิ์แห่งวาจา

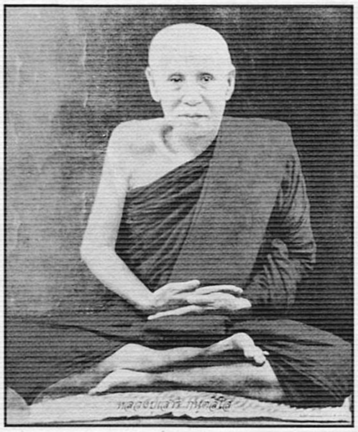
นอกจากนี้ ในสมัยโอกาสอื่นอีก เมื่อครั้งท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร มาพำนักอยู่ในพระนคร ได้มีโอกาสศึกษาธรรมเนือง ๆ กับด้วยท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺทเถร) นักปราชญ์ผู้ฉลาดปราดเปรื่องทั้งในด้านปริยัติและในด้านปฏิบัติ มีปฏิภาณโวหารอันคมคาย ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร มีความเลื่อมใส เคารพบูชาในท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์เป็นอย่างสูงและคุ้นเคยดุจญาติสนิท ในฐานะแห่งองค์ท่านเป็นผู้ถือภาวะแห่งความเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ณ สำนักเดียวกันและท่านเจ้าคุณพระอุบาลีฯ ก็มีความเคารพนับถือพระอาจารย์มั่นตามควรแก่ฐานะ ท่านทั้งสองมีกาลแห่งมิตรภาพอันมั่นคงตลอดมา บางโอกาสได้ขึ้นไปแสวงวิเวกทางตอนเหนือของประเทศด้วยกัน

ในเขตพื้นที่อันประกอบด้วยป่าดง ภูเขา ถ้ำต่าง ๆ อันเหมาะแก่การเจริญสมณธรรม ครั้งหนึ่งท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ได้นิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นแสดงธรรม ในหมู่มหาชน ท่านพระอาจารย์มั่นได้กราบขอโอกาสท่านเจ้าคุณพระอุบาลีฯ เพื่ออันแสดงธรรม ณ ที่แห่งนั้นเอง องค์ท่านได้แสดงธรรมว่าด้วยมูลกัมมัฏฐาน กระแสธรรมเป็นที่จับจิตจับใจของผู้ฟัง จนท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์กล่าวชื่นชมหลังจบเทศนาธรรมว่า การแสดงธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น แสดงธรรมเป็นมุตโตทัย ชี้บอกแนวทางปฏิบัติแก่ผู้ฟังให้บังเกิดความหลุดพ้นจากอาสวะกิเลส

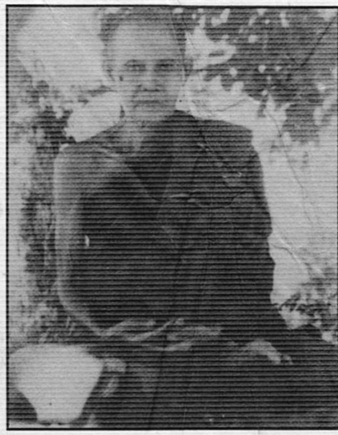
ครูอาจารย์ทั้งสอง คือท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์(จันทร์ สิริจนฺทเถร) และท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ กนฺตสีลเถร จึงนับเป็นอติครุกาจารย์ที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร แสดงความเคารพนับถือกราบไหว้ด้วยความเทิดทูนอย่างสูงสุด

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์

พระอาจารย์ใหญ่เสาร์ กนฺตสีลเถร

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ความที่องค์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เป็นผู้ฉลาดในเทศนาวิธี ในกาลภายหลังบรรดาพระภิกษุสามเณร นักบวช ผู้ร่วมสมัยกับด้วยท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เมื่อได้ยินกิตติศัพท์ กิตติคุณแห่งองค์ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอันวิสุทธิ์ ผู้ประกอบพร้อมไปด้วยความกระจ่างแจ้งแห่งปัญญา เป็นพระสงฆ์สาวกผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบในหลักธรรม ต่างหวังปลดเปลื้องตนจากทุกข์ จึงมุ่งอริยปริเยสนาแสวงหาครูอาจารย์ ช่วยแนะนำชี้ทางดำเนินให้เพื่อหวังจักได้เป็นผู้พ้นจากห้วงโอฆะสงสารอันหาเบื้องต้นและที่สุดมิได้ พระภิกษุสามเณร นักบวช ผู้ได้มีโอกาสอยู่ร่วมในสำนัก และได้มีโอกาสเข้าศึกษารับธรรมโอวาทจากองค์ท่าน จึงนับเป็นบุคคลผู้มีบุญวาสนาอันเป็นมงคล ได้ภาวะความถึงอันยอดเยี่ยม คือ **ทัสสนานุตตริยะ** การได้เห็นอันเยี่ยม **สวนานุตตริยะ** การได้สดับตรับฟังอันเยี่ยม **สิกขานุตตริยะ** การได้ศึกษาอันเยี่ยม จากนักปราชญ์ผู้เป็นสัตบุรุษของชาวโลก

การเห็นสัตบุรุษผู้พร้อมเพรียงด้วยสีลาธิคุณก็ดี การได้สมาคมกับด้วยสัตบุรุษก็ดี ย่อมสามารถยังประโยชน์ให้สำเร็จได้โดยง่าย ครั้นเมื่อพระภิกษุสามเณร นักบวช ได้พบบุคคลผู้หาได้ยากเฉกเช่น ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร แล้ว จึงนับได้ว่าพบกัลยาณมิตรผู้ประเสริฐ ได้พบนักปราชญ์ผู้มีปัญญา เมื่อฟังธรรมอันท่านพระอาจารย์มั่น แสดงแล้วต่างหลีกเร้นออกอยู่ตามสมณวิสัย ปรารภความเพียร ยังตนเพื่อให้ถึงธรรมที่ตนยังไม่ถึง ยังไม่บรรลุ ยังไม่ได้กระทำให้แจ้ง ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านให้ถึงพร้อม จึงเป็นผู้ได้ชื่อว่า ผู้ถึงความสิ้นไปแห่งชาติ อยู่จบแล้วซึ่งพรหมจรรย์

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้บำเพ็ญหน้าที่ของครูอาจารย์ คือ บุพพการีมีพรหมวิหารธรรมอันประกอบด้วยเมตตาธรรม กรุณาธรรม เป็นอาทิ อันหาที่สุดหาประมาณมิได้ อบรมพร่ำสอนธรรมปฏิบัติอันเต็มไปด้วยสารัตถะแก่พระภิกษุสามเณร นักบวช ผู้เป็นสานุศิษย์ด้วยสติปัญญาอันชาญฉลาด ธรรมิกอุบายอันแหลมคม การฟังเทศนาธรรมแม้จะฟังกันเป็นหมู่มาก เทศนาธรรมแห่งองค์ท่านก็เป็นประหนึ่ง เทศนาเข้าถึงจิตใจของผู้รับฟังทุก ๆ คนได้อย่างลึกซึ้ง ประหนึ่งพระจันทร์ลอยเด่นบนท่ามกลางนภากาศ ย่อมเป็นเหมือนดั่งว่า ลอยตั้งอยู่บนท่ามกลางศีรษะของบุคคลผู้อยู่ภายใต้รัศมีแห่งแสงจันทร์ฉะนั้น อีกทั้งการเทศนาว่ากล่าวของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร มีอุบายวิธีประคองบ้าง ข่มขู่บ้าง ตามควรแก่กรณี องค์ท่านเป็น "นายช่างเหล็ก" ที่หล่อหลอมชุบตีเหล็กให้เป็นวัตถุอันบุคคลพึงใช้สอยได้ดี ที่ควรแนะองค์ท่านก็แนะให้รู้จักเหตุรู้จักผล ให้ละธรรมอันเป็นอกุศล เจริญธรรมอันเป็นกุศลแทน ที่ควรนำองค์ท่านก็นำให้พ้นจากความผิด ความเป็นมิจฉาทิฏฐิ แล้วประพฤติปฏิบัติในส่วนที่ถูก เน้นหนักในความคุ้มครองอินทรีย์ ความสันโดษ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ตามครรลองแห่งคำสอนของพระบรมครู คือ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ธรรมิกอุบายแห่งองค์ท่านล้วนเป็นอุบายวิธีอนุเคราะห์ สงเคราะห์แก่พระภิกษุสามเณร นักบวชอันอาศัยอัธยาศัยที่มีพรหมวิหารธรรมอยู่เป็นพื้น สานุศิษย์ ที่ได้รับความอนุเคราะห์ด้วยเมตตาจิตจากองค์ท่านผู้เป็นครูอาจารย์ ย่อมจะได้คุณธรรมวิเศษประสพสุภผลอันไพบูลย์อันพึงได้ยาก หาไม่แล้วการปฏิบัติโดยลำพังโดยไม่มีครูอาจารย์ชี้แนะก็อาจเป็นเหตุให้เนิ่นช้าในการปฏิบัติได้

กล่าวได้ว่า ธรรมะคำสอนของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร องค์บูรพาจารย์ที่แสดงไว้ และได้ให้ไว้ ณ สถานที่จาริกธรรมยังดินแดนต่าง ๆ เป็นมรดกทางธรรมอันทรงคุณค่าแก่สานุศิษย์ผู้ได้รับ อาจเปรียบอุปมาได้ว่า บุคคลผู้ยืนอยู่บนยอดเขา ย่อมสามารถแลเห็นชนผู้ยืนอยู่ที่พื้นดินได้โดยไม่ยาก ฉันใด ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ผู้เป็นนักปราชญ์บัณฑิต ก็ย่อมสามารถแลเห็น ชี้แนะพิจารณา แนะแนวทางการปรารภวิปัสสนาและให้ปัญญา

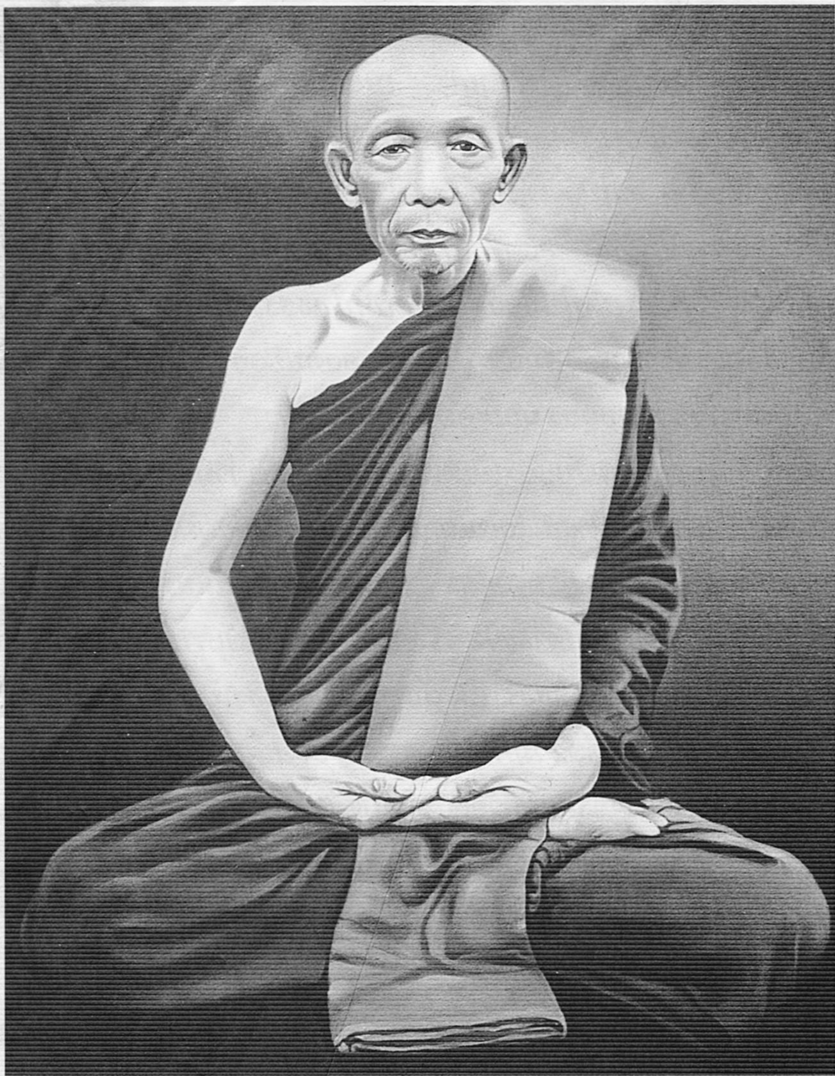
ธรรมอันมั่นคง เพื่อยังคุณธรรมวิเศษให้เกิดขึ้นแก่สานุศิษย์ได้โดยไม่ยาก ฉันนั้นเหมือนกัน

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เป็นผู้ยังแสงสว่างทางจิตใจแก่สานุศิษย์เป็นอันมาก ชักจูงจิตใจพระภิกษุสามเณร นักบวช ผู้ได้รับฟังโอวาทอยู่ให้มั่นคงในธรรมวินัย มั่นคงในสัมมาปฏิบัติยิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังองค์ท่านให้ไว้แก่สานุศิษย์ว่า **"เมื่อมีวัตรก็ชื่อว่ามีศีล ศีลเป็นเบื้องต้นของการปฏิบัติ"** องค์ท่านให้โอวาทแก่พระภิกษุสามเณร นักบวช **ให้เป็นผู้ตั้งมั่นในสัทธรรม ตระหนักในข้อวัตร หนักในธรรมวินัย ให้มีความยินดีในวิเวก ให้รักษาคุณเครื่องความงามแห่งสมณะ คือศีลของตนยิ่งชีวิต แม้ประสบความทุกข์ยากลำบากก็ไม่ทิ้งกัลยาณธรรมของสมณะคือศีลและสัตย์** ดุจไม้จันทน์แม้จะแห้งก็ไม่ทิ้งกลิ่นหอม ศิษยานุศิษย์ต่างน้อมรับและเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตาม ได้เป็นผู้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นทั้งในโลกนี้ทั้งในโลกหน้า จึงนับเป็นผู้มีส่วนต่อสามัญผล

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร กระทำตนให้เป็นเนติแบบอย่างในการเกิดเป็นอริยชาติแห่งองค์ท่าน คือเป็นผู้เคารพในพระศาสดา เป็นผู้เคารพในพระสัทธรรม เป็นผู้เคารพในพระสงฆ์ เป็นผู้เคารพในสิกขา เป็นผู้เคารพในสมาธิ เป็นผู้เคารพในความไม่ประมาท เป็นผู้เคารพในปฏิสันถาร องค์ท่านมีความเคารพ อ่อนน้อม ยำเกรงและได้กระทำความเคารพสักการะบูชาต่อบุคคลผู้เจริญโดยวัยถึงพร้อมด้วยคุณ ผู้ควรแก่การบูชามี ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ เป็นต้น ดังว่า บุคคลผู้มีความเคารพเทิดทูนในปูชารหบุคคลเหล่านั้น จะมีแต่ความเจริญมั่นคงในธรรม ย่อมเป็นผู้ไม่เสื่อมจากคุณ มีมรรคผลนิพพาน เป็นต้น

ศิษยานุศิษย์ทั้งมวล ในองค์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้มีโอกาสอยู่ร่วมและศึกษาธรรมปฏิปทากับองค์ท่าน ผู้เป็นนักปราชญ์บัณฑิตผู้ใหญ่ ผู้มีความบริบูรณ์แห่งข้อปฏิบัติ ต่างได้รับแสงสว่างทางปัญญาตลอดถึงความสุขอันเลิศทางใจ และย่อมได้รับธรรมอันเป็นมูลมรดกที่พึงนับได้ว่าเป็น **"อาจริยธรรม"** อันยิ่งด้วยคุณโดยทั่วถึงกัน ธรรมดาว่าปราชญ์ย่อมไม่ปกปิดคุณพิเศษเฉพาะตน หากแต่ยังได้เอื้อเฟื้ออนุเคราะห์ต่อบุคคลอื่นเสมอ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เป็นผู้ฝึกฝนตนอย่างดีดำเนินปฏิปทานุตตริยะ จึงเป็นบุคคลผู้ประเสริฐ เป็นผู้อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นชาติแห่งวิญญูทุกหมู่ทุกเหล่าเคารพนบนอบ กระทำสักการะกราบไหว้บูชา ด้วยรำลึกถึงพระคุณแห่งองค์ท่านอย่างสูงสุด

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร องค์ท่านอุบัติมาในปัจฉิมชาตินี้ ได้ตามบรรลุประโยชน์แห่งองค์ท่านแล้ว ได้เป็นผู้ดับสนิทแล้วในขันธาทิโลก เพราะกิเลสวัฏ ขันธวัฏ อันองค์ท่านให้สิ้นไปแล้ว "จริมกจิต" ถึงความบัญญัติมิได้ ดั่งประทีปหาเชื้อมิได้ ฉะนั้น

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

"หลวงปู่มั่นเคารพท่านมากนะ เคารพท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ พูดคำไหน ๆ แย็บออกรู้ทันที ท่านพูดด้วยความเคารพเลื่อมใส ด้วยความเทิดทูนจริง ๆ คือ ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ท่านหนักทั้งปฏิบัติด้วย ทั้งปริยัติด้วย ท่านเป็นแบบฉบับได้ เฉพาะอย่างยิ่งทางด้านปริยัติ นำกัมมัฏฐานคือหลวงปู่มั่น หลวงปู่เสาร์"

จากพระธรรมเทศนา ของ ท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน

"ธรรมนี้สอนเพื่อมรรคผลนิพพาน"

๑๓ สิงหาคม ๒๕๔๓

ณ ศาลาวัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์
(หลวงปู่มหาจันทร์ สิริจนฺโท)
วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร
กรุงเทพมหานคร

นามเดิม
❖ จันทร์ ศุภสร เป็นบุตรของหลวงสุโภรสุประการ (นายสอน) และนางแก้ว ศุภสร

เกิด
❖ วันศุกร์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๔ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๙๙ ณ บ้านหนองไหล ตำบลหนองไหล อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๑๑ คน

บรรพชา
❖ เดือนยี่ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ (อายุย่าง ๑๓ ปี) ที่วัดบ้านหนองไหล โดยเจ้าอธิการโสดา เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท
❖ วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๒๐ (อายุย่าง ๒๒ ปี) ณ วัดศรีทอง (ปัจจุบันคือ วัดศรีอุบลรัตนาราม) โดยท่านเทวธมฺมี ม้าว เป็นพระอุปัชฌาย์ เจ้าอธิการสีโห วัดไชยมงคล เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ในสำนักท่านเทวธมฺมี

สมณศักดิ์
❖ พ.ศ. ๒๔๔๗ ทรงพระกรุณาโปรดให้ครองวัดบรมนิวาส ท่านตั้งหน้าบำเพ็ญสมณกิจและก่อสร้างปฏิสังขรณ์วัดบรมนิวาสให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเต็มที่ พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้เลื่อนเป็น พระราชกวี พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้เลื่อนเป็น พระเทพโมลี ครั้นลุ พ.ศ. ๒๔๕๙ เป็นพระราชาคณะที่ พระธรรมธีรราชมหามุนี พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้เลื่อนเป็นพระโพธิวงศาจารย์

ปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้เลื่อนเป็นพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ อุปการคุณของท่านที่มีปรากฏแก่โลก เมื่อสรุปส่วนที่สำคัญคือ ทางคันถธุระ ท่านได้ประกอบการศึกษาเล่าเรียนและอบรมสั่งสอนให้กับศิษยานุศิษย์เป็นจำนวนมากอย่างเต็มความสามารถ ส่วนในทางวิปัสสนาธุระ ท่านได้ตั้งใจบำเพ็ญทั้งส่วนตนทั้งส่วนแนะนำผู้อื่น นอกจากนี้ท่านเป็นธรรมกถึกเอก เป็นผู้มักน้อยสันโดษ ไม่สะสมปัจจัยลาภทั้ง ๔ ท่านได้ประกอบนวกรรมถาวรวัตถุไว้ในพระพุทธศาสนามีจำนวนมาก อีกทั้งได้รจนาหนังสืออธิบายอรรถธรรมโดยมติไว้ได้มาก ฯลฯ ชีวิตของผู้ประกอบด้วยคุณภาพเห็นปานนี้เป็นชีวิตที่หาได้ด้วยยาก

มรณภาพ

❖ วันที่ ๑๙ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ เวลา ๑๑.๔๐ น. ด้วยอิริยาบถนั่งด้วยอาการสงบปราศจากความกระวนกระวาย ณ ห้องกลาง กุฏิหอเขียว วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร สิริรวมอายุได้ ๗๗ ปี พรรษา ๕๕

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ และท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี ได้เขียนเล่าไว้ในหนังสือวงศ์ธรรมยุตในภาคอีสานว่า "ท่านพระอาจารย์มั่นท่านเล่าให้ผู้เขียน[๑]ฟังว่า ขณะที่อยู่ถ้ำไผ่ขวางนั้น ปรากฏเห็นท่านเจ้าคุณอุบาลีฯนั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออกอยู่ที่วัดบรมนิวาส กำลังพิจารณาปฏิจจสมุปบาทอยู่ ท่านเกิดสงสัย แล้วกำหนดเวลาวันที่เท่านั้น เดือนที่เท่านั้น เมื่อเข้ามากรุงเทพฯ จึงเรียนถามท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ท่านก็ตอบว่า "เป็นอย่างนั้นจริง" ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ได้พูดในที่ประชุมสงฆ์ว่า **"ท่านมั่นเป็นกัลยาณมิตรควรสมาคม"**

จากหนังสือ "วงศ์ธรรมยุตในภาคอีสาน"
ลิขิตธรรมของ หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี

พระธรรมเทศนาของหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ตอนหนึ่งกล่าวถึงท่านพระอาจารย์มั่นและท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ว่า

จวนจะถึงวันลงจากถ้ำ ตอนกลางคืนราว ๔.๐๐ นาฬิกา คือ ๑๐ ทุ่ม ท่านพระอาจารย์มั่นคิดถึงท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ วัดบรมนิวาส ว่า เวลานี้ท่านจะพิจารณาอะไรอยู่ จึงกำหนดจิตส่งกระแสลงมาดูท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ก็ทราบว่า เวลานั้นท่านกำลังพิจารณาปัจจยาการคืออวิชชาอยู่ ท่านอาจารย์ทราบแล้วก็จดจำวันไว้ เวลาลงมากรุงเทพฯ ได้โอกาสก็เรียนถามท่านตามที่ตนทราบมาแล้ว ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ พอได้ทราบเท่านั้น เลยต้องสารภาพและหัวเราะกันพักใหญ่พร้อมทั้งชมเชยว่า "ท่านมั่นนี้เก่งจริง เราเองเป็นขนาดอาจารย์ แต่ไม่เป็นท่า น่าอายท่านมั่นเหลือเกิน ท่านมั่นเก่งจริง" แล้วก็กล่าวชมเชยว่า **"มันต้องอย่างนี้ซิลูกศิษย์พระตถาคตถึงจะเรียกว่าเดินตามครู พวกเราอย่าทำตัวเป็นโมฆะจากธรรมของพระพุทธเจ้าเสียหมด ต้องมีผู้ทรงธรรมท่านไว้บ้าง สมกับธรรมเป็นอกาลิโก ไม่ปล่อยให้กาลสถานที่และความเกียจคร้านเอาไปกินเสียหมด ธรรมจะไม่ปรากฏแก่โลกทั้งที่พระพุทธเจ้าประกาศสอนแก่หมู่ชน ต้องทำอย่างท่านมั่นที่ได้ความรู้ต่าง ๆ มาเล่าสู่กันฟังอย่างนี้ จึงเป็นที่น่าชมเชย"**

ท่านเล่าให้ฟังว่า ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ เลื่อมใสและชมเชยท่านมาก บางครั้งเวลามีเรื่องราวต่าง ๆ ที่ท่านไม่แน่ใจว่า ควรจะพิจารณาและตัดสินใจอย่างไรจึงจะถูกต้องเหมาะสม ท่านยังให้พระมานิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นไปร่วมปรึกษา และมอบเรื่องราวให้ท่านไปพิจารณาช่วยก็ยังมี

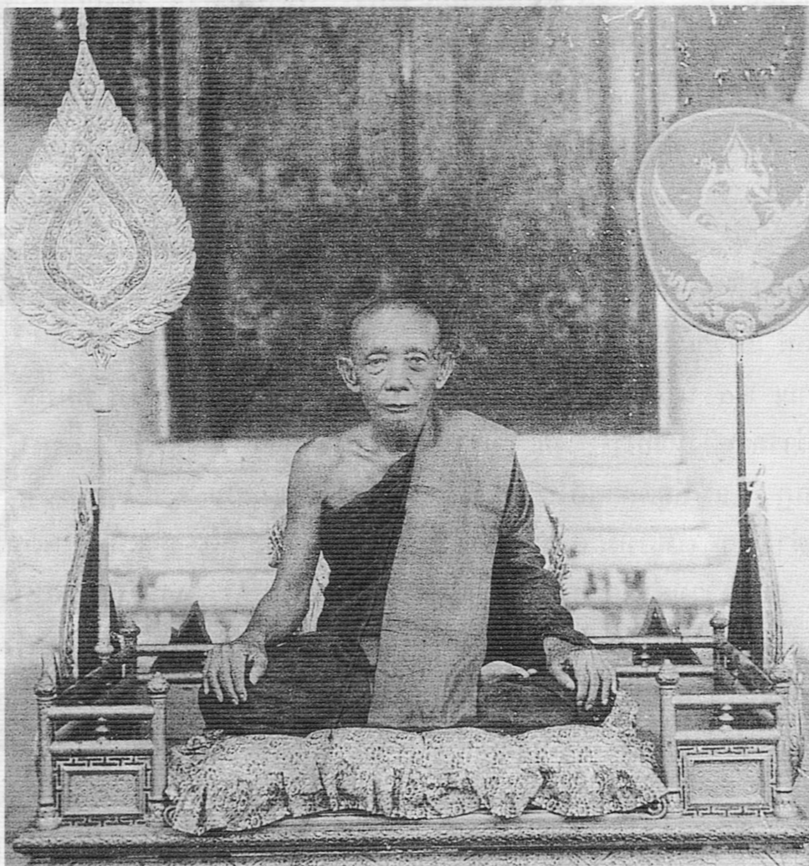
---

๑ *คือ หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี*

ท่านเข้าพักวัดปทุมวัน ท่านว่า การขึ้นล่องระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคอีสานท่านขึ้นล่องเสมอ บางเที่ยวขึ้นรถไฟไปลงเอาที่สุดรถไฟไปถึง เพราะแต่ก่อนรถไฟยังไม่ทันถึงที่สุดทาง บางเที่ยวก็เดินธุดงค์ไปมาเรื่อย ๆ ก็มี เวลาท่านพักและจำพรรษาที่วัดปทุมวัน ได้ไปศึกษาอรรถธรรมกับท่านเจ้าคุณพระอุบาลีฯ วัดบรมนิวาสเสมอ ออกพรรษาแล้วหน้าแล้ง ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ จะไปเชียงใหม่ ท่านนิมนต์ท่านอาจารย์ไปเชียงใหม่ด้วย ท่านเลยไปเที่ยวทางเชียงใหม่กับท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ขณะนั่งรถไฟไปเชียงใหม่ท่านเล่าว่า ท่านเข้าสมาธิภาวนาไปเรื่อยๆ เกือบตลอดทาง มีพักนอนบ้างก็เวลารถไฟออกจากกรุงเทพฯ ไปถึงลพบุรี พอถึงอุตรดิตถ์รถจะเริ่มเข้าเขา ท่านก็เริ่มเข้าสมาธิภาวนาแต่บัดนั้นเป็นต้นไป จนจะถึงสถานีเชียงใหม่ถึงได้ถอนจิตออกจากสมาธิ เพราะขณะจะเริ่มทำสมาธิภาวนา ท่านตั้งจิตไว้ว่า จะให้จิตถอนจากสมาธิต่อเมื่อรถไฟจวนเข้าถึงตัวเมืองเชียงใหม่ แล้วก็เริ่มปฏิบัติหน้าที่ภาวนาต่อไป โดยมิได้สนใจกับอะไรอีก ขณะนั่งทำสมาธิไม่นาน ประมาณ ๒๐ นาที จิตก็รวมลงสู่ความสงบ ถึงฐานของสมาธิอย่างเต็มที่ จากขณะนั้นแล้วก็ไม่ทราบว่ารถไฟวิ่งหรือไม่ **มีแต่จิตที่แน่วลงสู่ความสงบระงับตัวจากสิ่งภายนอกทั้งมวล ไม่มีอะไรปรากฏ แม้ที่สุดกายก็ได้หายไปในความรู้สึก เป็นจิตที่ดับสนิทจากการรับรู้และรบกวนจากสิ่งต่าง ๆ เป็นเหมือนโลกธาตุไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย ประหนึ่งได้ดับไปพร้อมกับความคิดปรุง และความสำคัญรับรู้ต่าง ๆ ของขันธ์โดยสิ้นเชิง ขณะนั้น เป็นความรู้สึกว่ากายหายไป รถไฟและเสียงรถหายไป ผู้คนโดยสารในรถไฟหายไป ตลอดสิ่งต่าง ๆ ที่เคยเกี่ยวข้องกันกับจิตได้หายไปจากความรู้สึกโดยสิ้นเชิง สิ่งที่เหลืออยู่ในเวลานั้นก็น่าจะเป็นสมาธิสมาบัติอย่างเดียวเท่านั้น เพราะในขณะนั้นมิได้สำคัญตนว่าอยู่ในที่เช่นไร จิตทรงตัวอยู่ในลักษณะนี้ตลอดมา** แต่ ๒๐ นาทีแรกเริ่มสมาธิจนถึงชานเมืองเชียงใหม่ จึงได้ถอนตัวออกมาเป็นปกติจิต ลืมตาขึ้นมองดูสภาพทั่วไป ก็พอดีเห็นตึกรามบ้านช่องขาวดาดาษไปทุกทิศทุกทาง จากนั้นก็เริ่มออกจากที่และเตรียมจะเก็บสิ่งของบริขาร มองดูผู้คนในรถ รอบ ๆ ข้าง ต่างพากันมองมานัยน์ตาจับจ้องมองดูท่านอย่างพิศวงสงสัยไปตามๆ กัน รู้สึกจะเป็นที่ประหลาดใจของคนในรถไฟทั้งขบวนนับตั้งแต่เจ้าหน้าที่รถไฟลงมาไม่น้อยเลย มาทราบได้ชัดเจนเอาตอนท่านจะขนสิ่งของบริขารลงจากรถ ขณะที่รถจะถึงที่เจ้าหน้าที่รถไฟต่างมาช่วยขนสิ่งของลงรถ ช่วยท่านด้วยสีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสทั้งที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อนเลย ทั้งคนโดยสารและเจ้าหน้าที่รถไฟต่างยืนมองท่านจนวาระสุดท้ายอย่างไม่กระพริบตาไปตาม ๆ กัน แม้ก่อนจะลงจากรถก็มีเจ้าหน้าที่รถไฟและคนโดยสารมาถามท่านว่า “ท่านอยู่วัดไหนและท่านจะเดินทางไปไหนต่อไป” ท่านก็ได้ตอบว่า “ท่านเป็นพระอยู่ตามป่า ไม่ค่อยมีหลักฐานวัดวาแน่นอนนัก และตั้งใจจะมาเที่ยววิเวกตามเขาแถบนี้” เจ้าหน้าที่รถไฟและผู้โดยสารบางคนก็ถามท่าน ด้วยความเอื้อเฟื้อเลื่อมใสว่า “ขณะนี้ท่านจะไปพักวัดไหนและมีผู้มารับหรือตามส่งหรือยัง” ท่านแสดงความขอบคุณเจ้าหน้าที่รถไฟ และเรียนว่ามีผู้มารับเรียบร้อยแล้ว เพราะท่านไปกับท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ซึ่งเป็นพระผู้ใหญ่และเป็นที่เคารพเลื่อมใสของชาวเมืองเป็นอย่างยิ่ง นับแต่เจ้าผู้ครองนครลงมาถึงพ่อค้าประชาชน

ขณะนั้นปรากฏว่า มีผู้คนพระเณรไปรอรับท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ อยู่คับคั่ง แม้รถยนต์ซึ่งเป็น

ของหายากในสมัยนั้น แต่ก็ปรากฏว่ามีรถไปรอรับอยู่หลายคัน ทั้งรถข้าราชการและพ่อค้าประชาชน รับท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ จากสถานีมาวัดเจดีย์หลวง

พระเดชพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) ผู้วางรากฐานคณะธรรมยุตในภาคเหนือ องค์ท่านเป็นนักเผยแผ่ นักปฏิบัติธรรม นักปกครอง นักพัฒนา นักปราชญ์ ผู้มองการณ์ไกล มีพระหลายรูปที่เคยเป็นศิษย์ ต่อมาเป็นพระผู้ใหญ่มีชื่อเสียง เช่น สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร) สัทธิวิหาริกก็มีหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ (ภาพนี้ถ่ายหน้าวิหาร วัดเจดีย์หลวง ช่วงมาปฏิบัติหน้าที่เจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวง พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๔๗๔)

เมื่อประชาชนทราบว่า ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ มาพักที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ต่างก็มากราบนมัสการเยี่ยมและฟังโอวาทท่าน ในโอกาสที่ประชาชนมามากนั้น ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ได้อาราธนาท่านพระอาจารย์มั่นเป็นองค์แสดงธรรม ให้ประชาชนฟังปรากฏว่า ท่านแสดงธรรมไพเราะเพราะพริ้งจับใจท่านผู้ฟังมากมาย ไม่อยากให้จบลงง่าย ๆ เทศน์กัณฑ์นั้นทราบว่าท่านเริ่มแสดงมาแต่ต้นอนุปุพพิกถาขึ้นไปเป็นลำดับจนจบลง ในท่ามกลางแห่งความเสียดายของพุทธศาสนิกชนที่กำลังฟังเพลิน พอเทศน์จบลงท่านลงมากราบพระเถระ แล้วหลีกออกไปหาที่พักผ่อน

ตามอัธยาศัย ขณะนั้นท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ กล่าวชมเชยธรรมเทศนาของท่านในท่ามกลางบริษัทว่า **"ท่านมั่นแสดงธรรมไพเราะมาก หาผู้เสมอเหมือนได้ยาก และแสดงธรรมเป็น มุตโตทัยคือแดนแห่งความหลุดพ้น ที่ผู้ฟังไม่มีที่น่าเคลือบแคลงสงสัย นับว่าท่านแสดงได้อย่างละเอียดลออดีมาก แม้แต่เราเองก็ไม่อาจแสดงได้ในลักษณะแปลก ๆ และชวนให้ฟังเพลินไปอย่างท่านเลย สำนวนโวหารของพระธุดงคกัมมัฏฐานนี้แปลกมาก ฟังแล้วทำให้ได้ข้อคิดและเพลินไปตาม ไม่มีเวลาอิ่มพอ และเบื่อง่ายเลย ท่านเทศน์ในสิ่งที่เราเหยียบย่ำไปมาอยู่นี่แล คือสิ่งที่เราเคยเห็นเคยได้ยินอยู่เป็นประจำ แต่มิได้สนใจคิดและนำมาทำประโยชน์ เวลาท่านเทศน์ผ่านไปแล้วถึงระลึกได้ ท่านมั่นท่านเป็นพระกัมมัฏฐานองค์สำคัญ ที่ใช้สติปัญญาตามทางมรรคที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้จริง ๆ ไม่นำมาเหยียบย่ำทำลาย ให้กลายเป็นโลก ๆ เลว ๆ ไปเสียดังที่เห็น ๆ กัน ท่านเทศน์มีบทหนักบทเบาและเน้นหนักลงเป็นตอน ๆ พร้อมทั้งการคลี่คลายความสลับซับซ้อนแห่งเนื้อธรรมที่ลึกลับ ซึ่งพวกเราไม่อาจแสดงออกมาได้อย่างเปิดเผย และสามารถแยกแยะธรรมนั้น ๆ ออกมาชี้แจงให้เราฟังได้อย่างถึงใจ โดยไม่มีปัญหาอะไรเลย นับว่าท่านฉลาดแหลมคมมาก ในเชิงเทศนาวิธีซึ่งหาตัวจับได้ยาก อาตมาแม้เป็นอาจารย์ท่าน แต่ก็ยกให้ท่านสำหรับอุบายต่าง ๆ ที่เราไม่สามารถซึ่งมีอยู่เยอะแยะ เฉพาะท่านมั่นท่านสามารถจริง อาตมาเองยังเคยถามปัญหาขัดข้องใจที่ตนไม่สามารถแก้ได้โดยลำพังกับท่าน แต่ท่านยังสามารถแก้ได้อย่างคล่องแคล่ววว่องไวด้วยปัญญา เราพลอยได้คติจากท่านไม่มีประมาณ** อาตมาจะมาเชียงใหม่จึงได้นิมนต์ท่านมาด้วย ซึ่งท่านก็เต็มใจมาไม่ขัดข้อง ส่วนใหญ่ท่านอาจเห็นว่าที่เชียงใหม่เรามีป่ามีภูเขามาก สะดวกแก่การแสวงหาที่วิเวก ถึงได้ตกลงใจมากับอาตมาก็เป็นได้ เป็นแต่ท่านมิได้แสดงออกเท่านั้นเอง **พระอย่างท่านมั่นเป็นพระที่หาได้ยากมาก อาตมาแม้จะเป็นผู้ใหญ่กว่าท่านแต่ก็เคารพเลื่อมใสธรรมของท่านอยู่ภายใน ท่านเองก็ยิ่งมีความอ่อนน้อมถ่อมตนต่ออาตมามากจนละอายท่านในบางคราว ท่านพักอยู่ที่นี่พอสมควรก็ออกแสวงหาที่วิเวกต่อไป อาตมาก็จำต้องปล่อยตามอัธยาศัยท่าน ไม่กล้าขัดใจเพราะจะหาพระแบบท่านมั่นนี้รู้สึกจะหาได้ยากอย่างยิ่ง เมื่อท่านมีเจตนามุ่งต่อธรรมอย่างยิ่ง เราก็ควรอนุโมทนา เพื่อท่านจะได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ตนและประชาชน พระเณรในอนาคตอันใกล้นี้** ท่านผู้ใดมีข้อข้องใจเกี่ยวกับการอบรมภาวนาก็เชิญไปศึกษาไต่ถามท่าน จะไม่ผิดหวังแน่นอน แต่กรุณาอย่าไปขอตะกรุดวิชาคาถาอาคมอยู่ยงคงกระพันชาตรี ความแคล้วคลาดปลอดภัยต่าง ๆ ที่ผิดทาง จะเป็นการไปรบกวนท่านให้ลำบากโดยมิใช่ทาง บางทีท่านอาจใส่ปัญหาเจ็บแสบเอาบ้าง จะว่าอาตมาไม่บอก เพราะท่านมั่นมิใช่พระประเภทนั้น ท่านเป็นพระจริง ๆ และสั่งสอนคนให้เห็นผิดเห็นถูกเห็นชั่วเห็นดี และเห็นบาปเห็นบุญจริง ๆ มิได้สั่งสอนออกนอกลู่นอกทางไปจากคลองธรรม ท่านเป็นพระปฏิบัติจริง และรู้ธรรมตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้จริง ๆ เท่าที่ได้สนทนาธรรมกับท่านแล้วรู้สึกได้ข้อคิดอย่างน่าอัศจรรย์ ซึ่งใคร ๆ ไม่อาจพูดได้อย่างท่านเลย เท่าที่ผ่านมาในสมัยปัจจุบัน อาตมาเคารพเลื่อมใสท่านมากภายในใจ โดยที่ท่านไม่ทราบว่าอาตมาเคารพท่าน ถ้าท่านไม่ทราบด้วยญาณเอง เพราะมิได้พูดให้ท่านฟัง ท่านเป็นพระที่น่าเคารพบูชาจริง ๆ และอยู่ในข่ายแห่ง**ปุญญักเขตตังโลกัสสะ** ขั้นใดขั้นหนึ่งแน่นอนไม่สงสัย แต่ท่านเองมิได้แสดงตัวว่าเป็นพระที่ตั้งอยู่ในธรรมขั้น

นั้น ๆ หากพอรู้ได้ในเวลาสนทนากัน โดยเฉพาะไม่มีใครเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย อาตมาเองเชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในอริยธรรมขั้นสามอย่างเต็มภูมิ ทั้งนี้ทราบจากการแสดงออกแห่งธรรมที่ท่านรู้เห็น แม้ท่านจะไม่บอกภูมิที่บรรลุว่า ภูมินั้น ๆ แต่ก็ทราบได้อย่างไม่มีข้อสงสัย เพราะธรรมที่ท่านแสดงให้ฟังเป็นธรรมในภูมินั้น ๆ แน่นอนไม่ผิดกับปริยัติที่แสดงไว้ ท่านเป็นพระที่มีความเคารพและจงรักภักดีต่ออาตมามากตลอดมา ไม่เคยแสดงอากัปกิริยากระด้างวางตัวเย่อหยิ่งแต่อย่างใดให้เห็นเลย นอกจากวางตัวแบบผ้าขี้ริ้ว ซึ่งเห็นแล้วอดเลื่อมใสอย่างจับใจไม่ได้ทุก ๆ ครั้งไปเท่านั้น” นี่เป็นคำของเจ้าคุณอุบาลีฯ กล่าวชมเชยท่านพระอาจารย์มั่นในที่ลับหลังให้ญาติโยมและพระเณรฟังหลังจากท่านแสดงธรรมจบลงแล้วหลีกไป พระที่ได้ยินคำชมเชยนี้แล้วนำไปเล่าให้ท่านฟัง ท่านจึงนำเรื่องนี้มาเล่าให้คณะลูกศิษย์ฟังเวลามีโอกาสดี ๆ คำว่า **“มุตโตทัย”** ที่มีในชีวประวัติย่อของท่านซึ่งพิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพท่านก็เป็นนิมิตตกนามไปจากคำชมเชยของท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ครั้งนั้น สืบต่อมาทราบว่าท่านไปพักบำเพ็ญเพียรอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๓ จึงได้ไปจังหวัดอุดรตามคำอาราธนาของท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี

ท่านพักอยู่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ พอสมควรแล้ว ก็กราบลาท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ เพื่อไปเที่ยวแสวงหาที่วิเวกตามอำเภอต่าง ๆ ที่มีป่ามีเขามาก ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ก็อนุญาตตามอัธยาศัย

ขณะท่านพระอาจารย์มั่นเล่านิทานให้ฟัง น่าฟังมาก โดยมากก็เป็นเรื่องสมัยปัจจุบันมากกว่าจะเป็นนิทาน **ท่านชอบชมเชยความฉลาดของเจ้าคุณอุบาลีฯ ให้ฟังเสมอ** ครั้งหนึ่งท่านเล่าว่า ท่านสนทนากับเจ้าคุณอุบาลีฯ ถึงพระเวสสันดร พอได้โอกาสท่านเรียนถามถึง *“แม่ของพระนางมัทรีคือใคร ไม่เห็นกล่าวไว้ในคัมภีร์ หรือค้นหาไม่พบต่างหาก”* ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ก็ตอบขึ้นทันทีว่า *“ท่านยังไม่เคยเห็นไม่เคยได้ยินแม่นางมัทรีบ้างหรือเขาเห็นกันทั้งบ้านทั้งเมือง ท่านมัวไปหานางมัทรีอยู่ที่ไหนถึงไม่ได้เห็นกับเขา”* ท่านพระอาจารย์มั่นกราบเรียนว่า *“ยังไม่เคยเห็นเลย ไม่ทราบว่าอยู่ในคัมภีร์ไหน”* ท่านตอบทันทีว่า *“จะอยู่ในคัมภีร์อะไรที่ไหนกัน ก็สาวอบผู้พูดเสียงดัง ๆ บ้านแกหลังใหญ่ ๆ อยู่สี่แยกทางออกไปวัดยังไงล่ะ”* ท่านพระอาจารย์มั่นเกิดงงต้องเรียนถามท่านอีกว่า *“สี่แยกที่ไหนและทางออกไปวัดไหน ท่านไม่เห็นกล่าวเรื่องวัดเรื่องวาไว้เลย”* ท่านตอบว่า *“ก็แม่นางมัทรีบ้านแกอยู่เกือบติดกับบ้านท่านอย่างไรล่ะ ทำไมยังไม่รู้กระทั่งนางมัทรีและสาวอบแม่นางมัทรีเข้าอีก ท่านนี้แย่จริง ๆ เพียงนางมัทรีและสาวอบในหมู่บ้านเดียวกันยังไม่รู้อีก ท่านจะไปเที่ยวหาแม่นางมัทรีในคัมภีร์ไหนกันอีก ผมก็แย่แทนท่านถ้าเป็นอย่างนี้”* ท่านอาจารย์ก็ระลึกได้ทันทีเมื่อท่านพูดว่านางมัทรีและสาวอบที่อยู่บ้านเดียวกัน แต่ก่อนมัวไปนึกภาพในเรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์โน้นจึงทำให้งงไปนาน ท่านว่าท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ท่านฉลาดโต้ตอบด้วยอุบายแปลก ๆ อย่างนี้เสมอมา ท่านมักโต้ตอบแบบศอกกลับเสมอ ทำเอาผู้ฟังงงไปตาม ๆ กัน และก็ได้สติปัญญาจากอุบายท่านตลอดมา ท่านเล่าทั้งหัวเราะขันตัวท่านเองที่ไม่ทันลูกไม้ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ

จากหนังสือ *“ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร”*

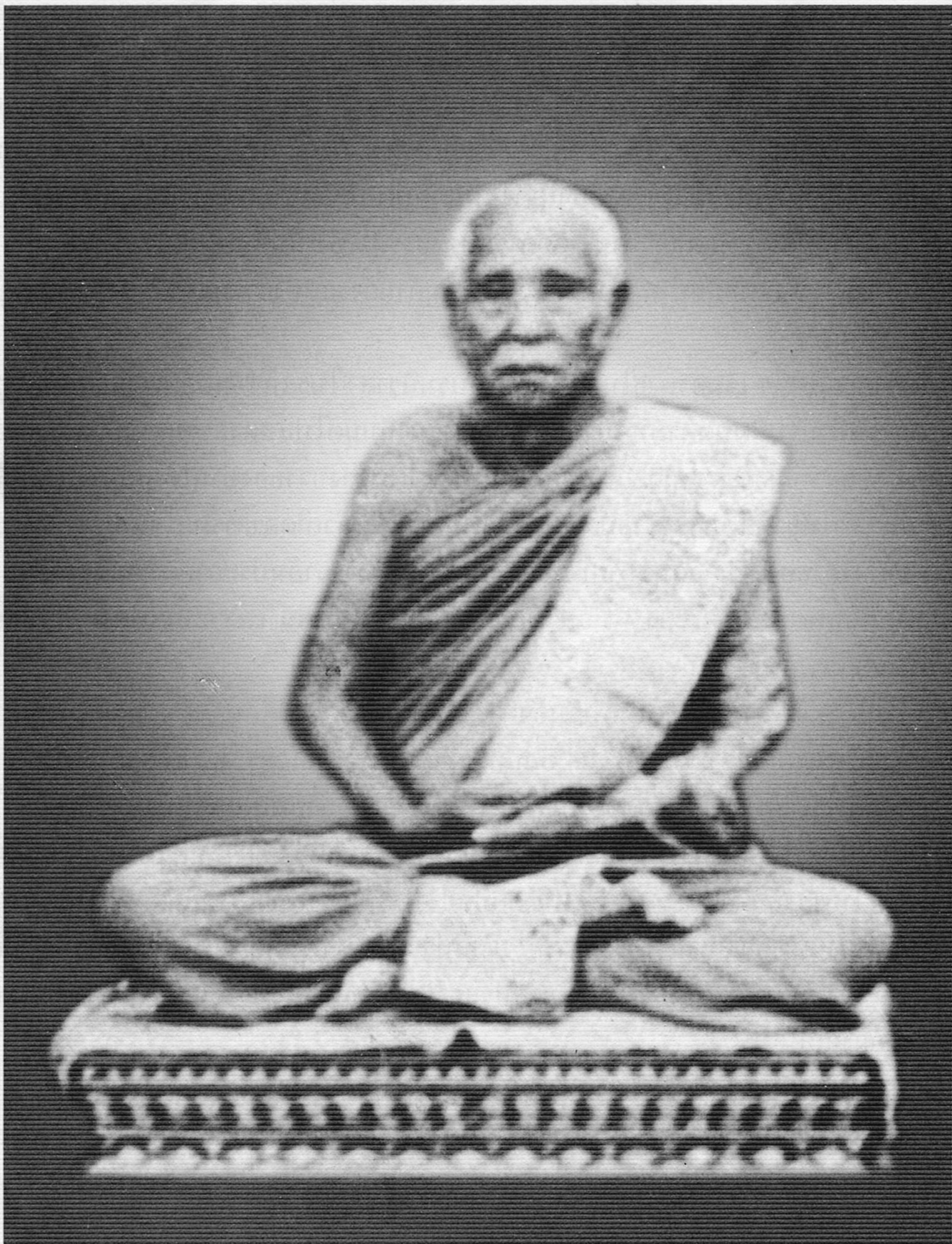
ลิขิตธรรมโดย ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน

ท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์(สิริจนฺทเถร) ท่านเป็นนักปกครอง นักการศาสนา นักเทศน์ นักประพันธ์ ท่านมีผลงานด้านการประพันธ์อยู่หลายเรื่อง อาทิ กาพย์ปาฏิโมกข์ กาพย์เวสสันดรชาดก กาพย์มงคลสูตร กาพย์ปู่สอนหลาน กาพย์หลานสอนปู่ กาพย์ลึบบ่สุรย์ กาพย์รัตนสูตร กาพย์รถไฟหลวง กาพย์เซิ้งบ้องไฟ กาพย์พระใหญ่เขาพระงาม กาพย์โลกนิติสุภาษิต ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีกัณฑ์เทศน์ที่ท่านเคยแสดงไว้ปรากฏเป็นหลักฐานกระทั่งปัจจุบันอยู่มากมายหลายกัณฑ์ และงานที่ดีเด่นที่สุดของท่าน คือการแสดงธรรม ซึ่งเป็นที่จับใจของประชาชนทั่วไป จนถึงกับมีผู้กล่าวว่า ตั้งแต่สมัยท่านมาจนถึงสมัยนี้ ในด้านการแสดงธรรมแล้ว ยังไม่ปรากฏว่ามีใครเกินท่านไปได้

ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ เริ่มอาพาธในขณะที่อยู่วัดบรมนิวาส ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๔ จากการที่ท่านรับนิมนต์ตามที่อุบาสิกาเง็กอาราธนานิมนต์ไปแสดงธรรม ที่วัดสมอคอน จังหวัดลพบุรี ขณะที่ขึ้นธรรมาสน์จะแสดงธรรมนั้น หัวเข่าข้างขวาของท่านได้กระทบกับหัวเม็ดประตูธรรมาสน์ ทำให้ขาหักบนธรรมาสน์ คนทั่วไปเห็นดังนั้นแล้วเกิดอาการตกใจและเสียใจ แต่เมื่อมาเห็นอากัปกิริยาของท่านก็กลับสบายใจขึ้น ในเมื่อได้ยินวาจาอันประกาศความเด็ดเดี่ยวของท่านว่า **"เราเป็นนักเทศน์ที่มีชื่อเสียง เมื่อขาหักก็หักอยู่บนธรรมาสน์ เพราะขึ้นเทศน์ จะหานักเทศน์ที่ไหนได้นอกจากเรา"** ดังนี้

ครั้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ตรงกับวันอังคาร แรม ๒ ค่ำ เดือน ๘ ท่านก็มรณภาพด้วยอิริยาบถนั่งอย่างสงบ เวลา ๑๑.๔๐ น. ก่อนหน้านี้เล็กน้อย คือเวลา ๑๑.๓๐ น. ท่านได้ถามผู้ใกล้ชิดว่าเวลาเท่าไร ครั้นได้รับคำตอบแล้วได้สั่งให้ผู้พยาบาลช่วยพยุงลุกขึ้นนั่ง สักครู่ก็สั่งให้พยุงนอน แล้วได้กล่าวออกมาอย่างผู้มีสติว่า **"ทุกขเวทนามีหน้าตาอย่างนี้เทียวหรือ"** จากนั้นได้สั่งให้กั้นฉากและให้พยุงขึ้นนั่งตรง ทำประหนึ่งยกมือขึ้นประนม และแล้วก็สิ้นลมหายใจลงเพียงนั้นเอง นับได้ว่าท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ เป็นประดุจดวงประทีปและผู้นำแสงสว่างจากสติปัญญาอันชาญฉลาดเฉียบแหลมของท่าน มาสู่ประชาชนทั่วทุกภาคในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน โดยแท้แล

จากหนังสือ "อนุสรณ์ในงานฉลองวัดสุภรัตนาราม ครบ ๘๔ ปี" ๑๘-๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๖
อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

พระครูวิเวกพุทธกิจ
ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร

ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร

วัดเลียบ
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

นามเดิม ❖ เสาร์

เกิด ❖ วันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๐๒ ที่บ้านข่าโคม ตำบลหนองขอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี (ประวัติเกี่ยวกับบิดามารดาไม่มีบันทึกไว้)

การศึกษา ❖ ได้ศึกษาอักษรธรรม อักษรขอม อักษรไทยน้อย และหนังสือไทย

อุปสมบท ❖ ที่วัดใต้ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาท่านพระอาจารย์เสาร์ ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดเลียบซึ่งอยู่ใกล้กับวัดใต้นั่นเอง

ญัตติเป็นพระธรรมยุต ❖ ที่วัดศรีทอง (ปัจจุบันคือ วัดศรีอุบลรัตนาราม) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีพระครูทา โชติปาโล เป็นพระอุปัชฌาย์ เจ้าอธิการสีทา ชยเสโน เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ภายหลังได้มาอยู่ที่ วัดเลียบ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ท่านพระอาจารย์เสาร์เป็นพระภิกษุผู้มีความเพียรเป็นเลิศ มีความสงบเสงี่ยม กิริยามารยาทอ่อนน้อม สุขุม พูดน้อย มีอัธยาศัยน้อมไปทางสมถะวิปัสสนา และพอใจแนะนำสั่งสอนผู้อื่นในทางนั้นด้วย เป็นผู้ใฝ่ใจในธุดงควัตร หนักในพระธรรมวินัย ถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด ชอบวิเวก ไม่ติดถิ่นที่อยู่ ได้เดินธุดงค์เจริญสมณธรรมตามป่าเขาและจำพรรษาตามป่าเขาในถิ่นต่าง ๆ ทั่วภาคอีสานเป็นเวลาหลายพรรษา

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้กลับมายังจังหวัดอุบลราชธานี สำนักของท่านอยู่ที่บ้านข่าโคม อันเป็นชาติภูมิของท่านบ้าง ที่วัดเลียบบ้าง ที่วัดดอนธาตุพิบูลมังสาหารบ้าง ท่านพระอาจารย์เสาร์เป็นผู้เจริญด้วยศีล สมาธิ ปัญญา และพรหมวิหารธรรม เมื่อกลับจากธุดงค์ท่านได้นำความรู้เผยแผ่สั่งสอนแก่ลูกศิษย์ทั้งหลาย ศิษย์องค์สำคัญของท่านที่มีชื่อเสียง คือ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ในเรื่องวงศ์ธรรมยุตในภาคอีสาน หลวงปู่เทสก์ได้กล่าวถึงท่านพระอาจารย์เสาร์ไว้ดังนี้ "ท่านพระอาจารย์เสาร์ แท้ที่จริงควรจะมีประวัติไว้

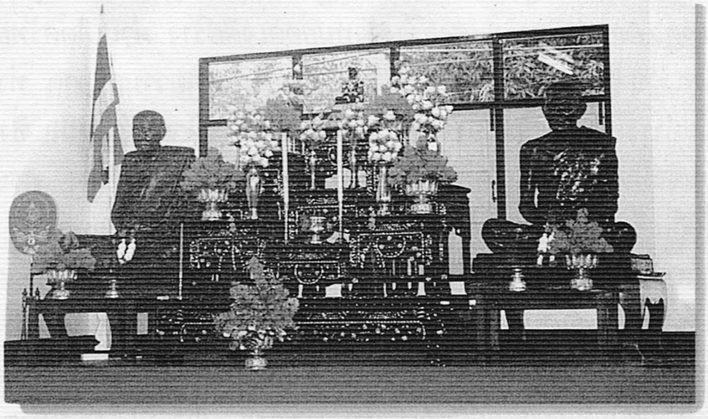
อ่านกันสนุกบ้างก็จะดี แต่นี้ไม่ค่อยจะเห็นประวัติของท่านหรือมีข้าพเจ้าก็ไม่ทราบได้ยินแต่ท่านเล่าให้ฟังว่า เป็นสมภาร อยู่ที่วัดเลียบได้ ๑๐ กว่าพรรษา คิดเลื่อมใสในภาคคณะธรรมยุต จึงยอมสละญัตติเป็นธรรมยุต ฆ้องกลอง สำหรับตีในงานประเพณีทำบุญอึกทึกครึกโครมในสมัยนั้น ซึ่งมีอยู่ประจำวัดของท่าน ท่านก็สละทิ้งหมด ญัตติเป็นธรรมยุตแล้วก็อยู่วัดนั้นต่อมาพวกที่เขาไม่ชอบ เขาก็โกรธ พวกที่ชอบ เขาบอกว่า "ของเหล่านั้นไม่จำเป็น เป็นสงฆ์ขอให้ปฏิบัติถูกต้องตามธรรมวินัยก็แล้วกัน" ข้าพเจ้าก็ลืมถามไปว่า ภูมิลำเนาของท่านเกิดบ้านใด อำเภอใด มารดาบิดาพี่น้องของท่านมีกี่คน แต่เชื่อว่าท่านอยู่ใกล้เมืองอุบลราชธานีนี้แหละ เพราะท่านเคยพูดถึงเรื่องญาติของท่านบวชแล้วไปอยู่หลวงพระบาง เพราะคนชาวหลวงพระบางชอบใจได้มานิมนต์ญาติของท่านไป ท่านนั้นก็ลืมชื่อไปอีกเหมือนกันไม่ทราบว่าชื่ออะไร จึงน่าเสียดายประวัติของท่านมาก ไม่มีใครบันทึกไว้ ส่วนข้าพเจ้าเองก็ไม่คิดจะบันทึกเสียด้วย ทั้ง ๆ ที่ท่านเล่าให้ฟังสอด ๆ อยู่นั่นเอง มันจะเป็นเพราะพระกัมมัฏฐานในขณะนั้นไม่คิดจะบันทึกอะไรทั้งหมด คิดจะทำความเพียรภาวนาอย่างเดียว การบันทึกนั้นบันทึกนี้ เรื่องราวต่าง ๆ เป็นเหตุให้ยุ่งสมองทำอารมณ์ให้ฟุ้งมาก"

มรณภาพ

❖ ใน พ.ศ. ๒๔๘๔ ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร ได้จำพรรษาอยู่ที่วัดดอนธาตุ และได้เริ่มอาพาธเพราะโรคชรามาแต่ภายในพรรษานั้น เมื่อออกพรรษาแล้ว ท่านไปทำบุญอุทิศส่วนกุศลสนองคุณพระอุปัชฌาย์ที่มรณภาพแล้ว ณ อำเภอวรรณไวทยากร นครจำปาศักดิ์ ประเทศลาว ครั้นทำบุญเสร็จโรคก็กำเริบมากขึ้น จึงพยายามเดินกลับ พอมาถึงวัดมหาอำมาตยาราม นครจำปาศักดิ์ ก็ได้มรณภาพลงในวันนั้น ในอิริยาบถนั่งก้มกราบพระประธานในพระอุโบสถ การมรณภาพของท่านพระอาจารย์เสาร์นับว่าประกอบพร้อมด้วยความมีสติอันไพบูลย์ ตรงกับวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๘๔ สิริรวมอายุได้ ๘๒ ปี ๓ เดือน ๑ วัน คณะสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาชาวเมืองอุบลและพื้นที่ใกล้ไกล ได้กราบขอโอกาสและขอขมาสรีระศพขององค์ท่าน เพื่อนำกลับมาจัดงานฌาปนกิจที่วัดบูรพา อำเภอเมืองจังหวัดอุบลราชธานี ในเดือน เมษายน พ.ศ.๒๔๘๕ โดยมีท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เป็นกำลังสำคัญ

ประวัติท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร เรียบเรียงจากบันทึกของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน) ในงานพระราชทานเพลิงศพและในงานฌาปนกิจศพ ที่จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๑๐ - ๑๖ เมษายน ๒๔๘๖ และข้อมูลจาก "วงศ์ธรรมยุตในภาคอีสาน" โดยหลวงปู่เทสก์ เทสรํสี

ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร
พระอาจารย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

พระบูรพาจารย์

ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร ชาติภูมิของท่านเป็นชาวจังหวัดอุบลราชธานี ชาตะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ท่านเป็นอาจารย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร และเป็นพระวิปัสสนาธุระ ผู้เคร่งครัดในธรรมวินัยอย่างยอดเยี่ยม บุคคลิกลักษณะสมบูรณ์ สง่าผ่าเผย น่าเกรงขาม พูดน้อย แต่มีวาจาศักดิ์สิทธิ์ พูดอะไรมักจะเป็นอย่างนั้น ดังสมัยหนึ่ง ท่านเดินธุดงค์ไปในท้องถิ่นจังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นปฐมฤกษ์ที่พระกัมมัฏฐานรุ่นแรกเหยียบย่างเข้าไปสู่ถิ่นนั้น มีประชาชนแตกตื่นเลื่อมใสไปให้ทานทำบุญเป็นจำนวนมาก หลังจากให้ทานแล้วก็ใคร่อยากจะฟังธรรมเทศนาของท่าน ท่านจึงกล่าวธรรมเป็นคติแต่โดยย่อว่า **"การให้ทาน ใคร ๆ ก็ให้ทานมามากแล้ว มีผลานิสงส์มากเหมือนกัน แต่ยังสู้บวชเป็นขาวเป็นชี รักษาศีลอุโบสถไม่ได้ มีอานิสงส์มากว่าให้ทานนั้นเสียอีก ถ้าใครอยากได้บุญอยากขึ้นสวรรค์ไปนิพพานพ้นทุกข์ ก็ควรบวชเป็นขาวเป็นชีรักษาศีลอุโบสถเสียในวันนี้"** ปรากฏว่าในค่ำวันนั้นเอง มีญาติโยมชายหญิงบวชขาวบวชชีกันร่วมร้อยอย่างน่าอัศจรรย์

ประการหนึ่ง สถานที่แห่งใดที่ท่านเที่ยวธุดงค์ไปพักชั่วคราว สถานที่แห่งนั้นมักจะกลายเป็นวัดถาวร และเจริญรุ่งเรืองตามมาภายหลัง เช่น พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ซึ่งแต่ก่อนรกร้างเป็นดง เมื่อท่านเดินรุกขมูลเข้าไปพักอาศัยที่นั่นชั่วคราว ให้คนถากถางทำความสะอาดปัดกวาดอย่างดี ครั้นต่อมาภายหลังที่นั่นจึงกลายเป็นสถานที่ศักสิทธิ์ และเจริญรุ่งเรืองเป็นที่เลื่อมใสของชาวพุทธทั่วประเทศมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

และในทำนองเดียวกัน ก็ยังมีสถานที่อีกหลายแห่งที่ท่านธุดงค์ผ่านไปพักชั่วคราว แล้วกลายมาเป็นวัด ได้รับความเจริญรุ่งเรือง เหลือเป็นอนุสรณ์สำหรับอนุชนจนกระทั่งทุกวันนี้

โดย พระครูสถิตบุญญารักษ์

จากหนังสือ "ธรรม" อนุสาร-อนุสาร วิทยาลัยสงฆ์กำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

ปฏิปทาท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร และท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ท่านพระอาจารย์เสาร์ก็ได้พูดให้ข้าพเจ้า[๑]ฟังด้วยว่า *"ท่านได้พากัน[๒]เดินรุกขมูลไปพักที่ธาตุพนม กลางคืนเห็นพระธาตุแสดงปาฏิหาริย์แสงสว่างจ้าบนยอดเจดีย์ร้าง ท่านเกิดศรัทธาเลื่อมใส เข้าใจว่ามีพระบรมธาตุแน่"* รุ่งเช้ามาบอกให้ชาวบ้านรู้ เขาจึงแห่กันทำความสะอาด ท่านคิดถึงการก่อสร้างแล้วไม่เห็นใครที่จะบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองได้ เว้นเสียแต่พระครูวิโรจน์รัตโนบล ซึ่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี ท่านจึงมีหนังสือไปเล่าเหตุการณ์ที่ได้ประสบพบเห็นให้ฟัง พระครูวิโรจน์รัตโนบลเมื่อได้ทราบเช่นนั้นก็เตรียมตัวมาดูแลพฤติการณ์ต่าง ๆ ต่อมาท่านก็บูรณะก่อสร้าง แต่ก่อนมีเกรียงปูน[๓]เป็นต้น ฝังไว้ในดิน ท่านเห็นเช่นนั้นก็ยิ่งเกิดปีติขึ้นมาก จากนั้นมาท่านก็บูรณะเรื่อยมา

ท่านพระอาจารย์เสาร์และท่านพระอาจารย์มั่นได้นำพระและเณรที่พระยายศสุนทรหามาให้ลงไปเมืองอุบลราชธานี แล้วส่งไปเรียนกรุงเทพ ฯ ต่อไป ส่วนท่านทั้งสองนั้นอยู่วัดเลียบเรื่อยมา

พ.ศ.๒๔๕๘ ท่านพระอาจารย์มั่นและท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ออกเที่ยวธุดงค์ไปทางอำเภอหนองสูง จังหวัดนครพนม โดยที่ท่านอาจารย์สิงห์ติดตามไปด้วย

พ.ศ.๒๔๖๑ ออกพรรษาแล้ว ท่านจะกลับไปอำเภอหนองสูง คำชะอี จังหวัดนครพนม ไปรับท่านพระอาจารย์เสาร์ขึ้นมาจำพรรษาที่บ้านหนองลาด ตำบลหนองลาด อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร คราวนี้อาจารย์กัมมัฏฐานมี ๔ องค์ คือ ท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านอาจารย์สุวรรณ ซึ่งเป็นคนเมืองอุบลราชธานี นั่นเอง และท่านอาจารย์สิงห์ด้วย

พ.ศ.๒๔๖๘ ในพรรษานี้ท่านพระอาจารย์มั่นกับท่านพระอาจารย์เสาร์จำพรรษา ที่บ้านค้อ อำเภอผือ จังหวัดอุดรธานี เป็นครั้งที่สอง ออกพรรษาแล้วได้โยกย้ายไปที่วัดอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย วัดนี้นับว่าตั้งวงศ์ธรรมยุตขึ้นที่ป่าจังหวัดหนองคายก็ว่าได้ และมีพระอาจารย์ต่างๆ เคยมาจำพรรษาที่นี่ทุกองค์ ถึงไม่จำพรรษาก็ต้องมาแวะพัก ท่านพระอาจารย์เสาร์เมื่อมาถึงแล้ว ท่านก็แยกไปตั้งที่วัดพระงามศรีมงคล ซึ่งเป็นวัดเก่ารกร้างมานาน และเป็นป่าทึบอีกด้วย

ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพระอาจารย์เสาร์ไปตั้งสำนักวัดป่าอยู่ตรงไหน พวกลูกศิษย์ลูกหาก็ไปตั้งวัดป่าอยู่รอบ ๆ ท่าน ที่มีบ้านอาศัยอยู่พอโคจรบิณฑบาตได้ฉัน ในเวลานั้นท่านเที่ยวอยู่อำเภอบ้านผือ ท่าบ่อ หนองบัวลำภู เป็นเวลา ๓–๔ ปี มีเสนาสนะป่าทั่วทุกแห่งตามบริเวณนี้ นับว่าธรรมยุตฝ่ายอรัญญวาสีเผยแผ่มากที่สุดในสมัยนั้น

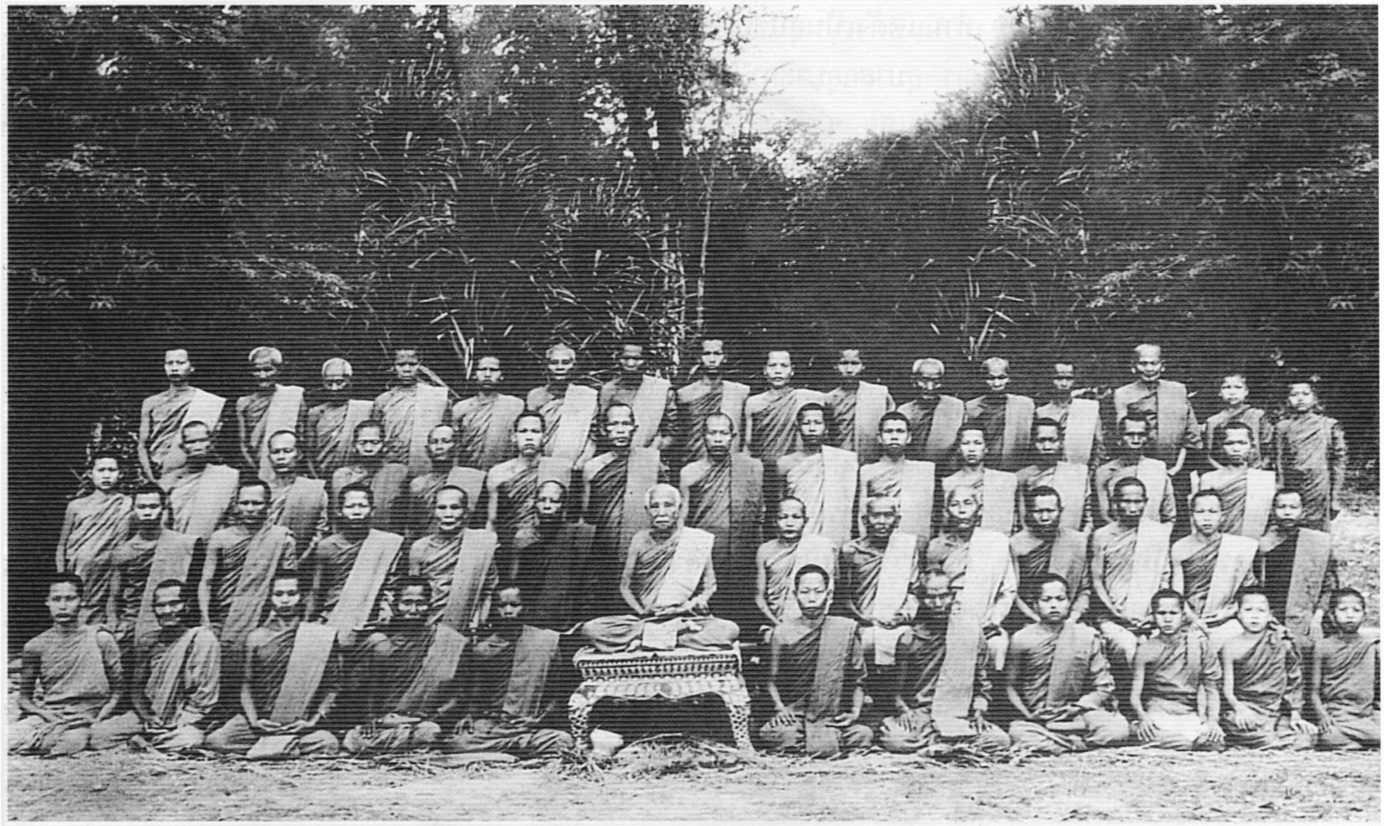
ท่านพระอาจารย์มั่นเลยให้คนมานิมนต์ท่านพระอาจารย์เสาร์ไปที่สกลนคร ยายนุ่มนิมนต์ให้อยู่ ณ ที่นั้นเพื่อทำบุญ แล้วท่านพระอาจารย์มั่นกับหมู่คณะก็เลยไปเมืองอุบลราชธานี ท่านพระอาจารย์เสาร์จึงอยู่ตั้งสำนักวัดสุทธาวาสสืบต่อไป ในพรรษาหลังนี้ท่านเที่ยวไปจังหวัดนครพนม ไปตั้งวัดอรัญญิกาวาส จังหวัดนครพนม

---

๑ หมายถึง หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี

๒ หมายถึง ท่านพระอาจารย์เสาร์ และท่านพระอาจารย์มั่น ได้เดินธุดงค์ไปพักที่พระธาตุพนม

๓ เกรียงปูน คือเครื่องมือใช้สำหรับในการถือปูน ทำด้วยไม้ หรือเหล็กเป็นรูปแบน

ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร และสานุศิษย์บรรพชิตขององค์ท่าน ณ สำนักวัดข่าโคม ตำบลหนองขอน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้เล่า เรื่องประวัติท่านพระอาจารย์มั่นให้ผู้เขียนฟังว่า **"ท่านมั่นเป็นลูกศิษย์ที่ดี พรรษาตั้ง ๑๐ กว่าแล้ว ยังตักน้ำให้อาจารย์อาบอยู่ ด้านภาวนาก็เก่งมาก เราไม่เป็น ไม่เห็นสิ่งต่าง ๆ แต่ท่านมั่นก็เห็นและเป็นไปต่าง ๆ"**

- *จากเรื่อง "วงศ์ธรรมยุตในภาคอีสาน" ลิขิตธรรมโดย หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี*

สำหรับเรื่องนิสัยของท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถรนั้น หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร บันทึกไว้ว่า **"นิสัยท่านพระอาจารย์เสาร์"** "นิสัยชอบก่อสร้าง ชอบปลูกพริกหมากไม้ ลักษณะจิตเยือกเย็นมีพรหมวิหาร ทำจิตดุจแผ่นดิน มีเมตตาเป็นสาธารณะ เป็นคนพูดน้อย ยกจิตขึ้นสู่องค์เมตตาสุกใสรุ่งเรือง เป็นคนเอื้อเฟื้อในพระวินัย ทำความเพียรเป็นกลางไม่ยิ่งไม่หย่อน พิจารณาถึงขั้นภูมิธรรมละเอียดมาก ท่านบอกให้เราภาวนาเปลี่ยนอารมณ์แก้อาพาธได้ อยู่ข้างนอกวุ่นวาย เข้าไปหาท่านจิตสงบดี เป็นอัศจรรย์ปาฏิหาริย์หลายอย่าง จิตของท่านชอบสันโดษ ไม่มักใหญ่ใฝ่สูง

หมากไม่กิน บุหรี่ไม่สูบ ท่านแดดังเป็นอุปัชฌายะฯ เดินจงกรมภาวนาเสมอไม่ละกาล น้ำใจดี ไม่เคยโกรธเคยขึ้งให้พระเณร อุบาสกอุบาสิกา มักจะวางสังฆทานอุทิศในสงฆ์สันนิบาต แก้วิปัสสนู แก่สานุศิษย์ได้ อำนาจวางจริตเฉย ๆ เรื่อย ๆ ชอบดูตำราเรื่องพุทธเจ้า รูปร่างใหญ่ สันทัด **เป็นมหานิกาย ๑๐ พรรษา จึงมาญัตติเป็นธรรมยุต** ชอบรักเด็ก เป็นคนภูมิใหญ่ กว้างขวาง ยินดีทั้งปริยัติปฏิบัติ ลักษณะเป็นคนโบราณ พร้อมทั้งกาย วาจา ใจ เป็นโบราณทั้งสิ้น ไม่เห่อ ตามลาภยศสรรเสริญ อาหารชอบเห็ด ผลไม้ต่าง ๆ ชอบน้ำผึ้ง”

“ลัทธิท่านพระอาจารย์เสาร์ พระครูวิเวกพุทธกิจ มีเมตตาแก่สัตว์เป็นมหากรุณาอย่างยิ่ง วางเป็นกลาง เยือกเย็นที่สุด เมตตาของท่านสดใสเห็นปาฏิหาริย์ของท่าน สมัยขุนบำรุงบริจาค ที่ดิน และไม้ทำสำนักแม่ขาวสาริกา วัดสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร แก้สัญญาวิปลาส ท่านพระ อาจารย์มั่น กับท่านเจ้าคุณหนูวัดสระปทุมในสมัยนั้น จนสำเร็จเป็นอัศจรรย์ เรียกว่าเป็น**พ่อพระ กัมมัฏฐานภาคอีสาน** นี้ท่านพระอาจารย์เสาร์เล่าให้ฟัง สมัยที่เราอยู่กับท่าน เดินธุดงค์ไปด้วย **ท่าน ปรารถนาเป็นพระปัจเจก กับปรารถนาเป็นสาวกสำเร็จอรหันต์ในศาสนาสมณโคดมพุทธเจ้าของเรา** แก้บ้าท่านอาจารย์หนูไม่สำเร็จเพราะเธอเชื้อบ้าติดแต่กำเนิด **ท่านพระอาจารย์มั่นเคารพท่าน พระอาจารย์เสาร์มากที่สุด เพราะเป็นเณรของท่านมา”**

“ท่านพระอาจารย์เสาร์หนักอยู่ในสมาธิและพรหมวิหาร ...ท่านชอบอนุโลมตามนิสัยของสัตว์...”

และ “ท่านพระอาจารย์เสาร์ทำจิตยกก้นพ้นฟากแล้ว ๑ ศอก พลิกจิตอย่างไรไม่รู้ ตกต่าง ไม่อย่างนั้นเหาะไปที่ไหนไม่รู้...”

● *จากเรื่อง “จันทสาโรบูชา” ลิขิตธรรมโดย หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร*

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นเริ่มปฏิบัติวิปัสสนาใหม่ ๆ ในสำนักท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร วัดเลียบ อุบลราชธานี ท่านบริกรรมภาวนาด้วยบท **พุทโธ** ประจำนิสัยที่ชอบกว่าบรรดาบทธรรม อื่น ๆ ในขั้นเริ่มแรก ยังไม่ปรากฏเป็นความสงบสุขมากเท่าที่ควร ทำให้มีความสงสัยในปฏิปทาว่า จะถูกหรือผิดประการใด แต่มิได้ลดละความเพียรพยายาม ในระยะต่อมาปรากฏเป็นความสงบ พอให้ใจเย็นบ้าง ในคืนวันหนึ่งเกิดสุบินนิมิตว่า “ท่านออกเดินทางจากหมู่บ้านเข้าสู่ป่าใหญ่อันรกชัฏ ที่เต็มไปด้วยขวากหนามจนจะหาที่ด้นดั้นผ่านไปแทบไม่ได้ ท่านพยายามซอกซอนไปตามป่านั้น จนพ้นไปได้โดยปลอดภัย พอพ้นจากป่าไปก็ถึงทุ่งกว้างจนสุดสายตา เดินตามทุ่งไปโดยลำดับ ไม่ลดละความพยายาม ขณะที่เดินตามทุ่งไป ได้พบไม้ต้นหนึ่ง ชื่อต้นชาติ ซึ่งเขาตัดล้มลง ขอนจมดินอยู่เป็นเวลานานปี เปลือกและกระพี้ผุพังไปบ้างแล้ว ไม้ต้นนั้นรู้สึกใหญ่โตมาก ท่านเอง ก็ปีนขึ้นและไต่ไปตามขอนชาติที่ล้มนอนอยู่นั้น พร้อมทั้งพิจารณาอยู่ภายในและรู้ขึ้นมาว่า ไม้นี้จะ ไม่มีการงอกขึ้นได้อีก ซึ่งเทียบกับชาติของท่านว่าจะไม่กำเริบให้เป็นภพ–ชาติสืบต่อไปอีกแน่นอน คำว่าขอนชาติ ท่านพิจารณาเทียบกับชาติความเกิดของท่านที่เคยเป็นมา ที่ขอนชาติผุพังไปไม่กลับ งอกขึ้นได้อีก เทียบกับชาติของท่านว่าจะมีทางสิ้นสุดในอัตภาพนี้แน่ ถ้าไม่ลดละความพยายามเสีย ทุ่งนี้เวิ้งว้างกว้างขวางเทียบกับความไม่มีสิ้นสุดแห่งวัฏฏวนของมวลสัตว์ ขณะที่กำลังยืนพิจารณาอยู่

ปรากฏว่ามีม้าสีขาวตัวหนึ่งรูปร่างใหญ่และสูงเดินเข้ามาเทียบที่ขอนชาตินั้น ท่านนึกอยากจะขี่ขึ้นมาในขณะนั้น เลยปีนขึ้นบนหลังม้าตัวแปลกประหลาดนั้น ขณะนั้นปรากฏว่าม้าได้พาท่านวิ่งไปอย่างเต็มกำลังฝีเท้า ท่านเองก็มิได้นึกว่าจะไปเพื่อประโยชน์อะไร ณ ที่ใด แต่ม้าก็พาท่านวิ่งไปอย่างไม่ลดละฝีเท้า โดยไม่กำหนดทิศทางและสิ่งที่ตนพึงประสงค์ใด ๆ ในขณะนั้น ระยะทางที่ม้าพาวิ่งไปตามทุ่งอันกว้างขวางนั้น รู้สึกว่าไกลแสนไกลโดยมิอาจคาดได้ ขณะที่ม้ากำลังวิ่งไปนั้น ได้แลเห็นตู้ใบหนึ่ง ในความรู้สึกว่าเป็นตู้พระไตรปิฎกซึ่งวิจิตรด้วยเงินสีขาวงดงามมาก ม้าได้พาท่านตรงเข้าไปสู่ตู้นั้นโดยมิได้บังคับ พอถึงตู้พระไตรปิฎกม้าก็หยุด ท่านก็รีบลงจากหลังม้าทันที ด้วยความหวังจะเปิดดูตู้พระไตรปิฎกที่ตั้งอยู่เฉพาะหน้า ส่วนม้าก็ได้หายตัวไปในขณะนั้น โดยมิได้กำหนดว่าได้หายไปในทิศทางใด ท่านได้เดินตรงเข้าไปหาตู้พระไตรปิฎก ที่ตั้งอยู่ที่สุดของทุ่งอันกว้างนั้น ซึ่งมองจากนั้นไปเห็นมีแต่ป่ารกชัฏที่เต็มไปด้วยขวากหนามต่าง ๆ ไม่มีช่องทางพอจะเดินต่อไปอีกได้ แต่มิทันจะเปิดดูตู้พระไตรปิฎกว่ามีอะไรอยู่ข้างในบ้าง เลยรู้สึกตัวตื่นขึ้น”

สุบินนิมิตนั้นเป็นเครื่องแสดงความมั่นใจว่า **จะมีทางสำเร็จตามใจหวังอย่างแน่นอนไม่เป็นอย่างอื่น ถ้าไม่ลดละความเพียรพยายามเสียเท่านั้น** จากนั้นท่านได้ตั้งหน้าประกอบความเพียรอย่างเข้มแข็ง มีบท พุทโธ เป็นคำบริกรรมประจำใจในอิริยาบถต่าง ๆ อย่างมั่นใจ ส่วนธรรม คือธุดงควัตร ที่ท่านศึกษาเป็นประจำด้วยความรักสงวนอย่างยิ่งตลอดมา นับแต่เริ่มอุปสมบทจนถึงวันสุดท้ายปลายแดนแห่งชีวิต ได้แก่ **ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ไม่รับคหปติจีวรที่เขาถวายด้วยมือ ๑ บิณฑบาต เป็นวัตรประจำวันไม่ลดละ เว้นเฉพาะวันที่ไม่ฉันเลยก็ไม่ไป ๑ ไม่รับอาหารที่ตามส่งทีหลัง คือรับเฉพาะที่ได้มาในบาตร ๑ ฉันมื้อเดียว คือฉันวันละหน ไม่มีอาหารว่างใด ๆ ที่เป็นอามิสเข้ามา ปะปนในวันนั้น ๆ ๑ ฉันในบาตร คือมีภาชนะใบเดียวเป็นวัตร ๑ อยู่ในป่าเป็นวัตร คือเที่ยวอยู่ตามร่มไม้บ้าง ในป่าธรรมดา ในภูเขาบ้าง หุบเขาบ้าง ในถ้ำในเงื้อมผาบ้าง ๑ ถือผ้าไตรจีวร เป็นวัตรคือมีผ้า ๓ ผืน ได้แก่สังฆาฏิ จีวร สบง (เว้นผ้าอาบน้ำฝนซึ่งจำเป็นต้องมีในสมัยนี้) ๑** ธุดงค์นอกจากนี้ท่านก็สมาทานและปฏิบัติเป็นบางสมัย ส่วน ๗ ข้อนี้ท่านปฏิบัติเป็นทุกชิ้นทั้งกิจนอกการใน ไม่เหลาะแหละ มีความมุ่งหวังต่อแดนหลุดพ้นอย่างเต็มใจในอิริยาบถต่าง ๆ เต็มไปด้วยความพากเพียรเพื่อถอดถอนกิเลสทางภายใน ไม่มีความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมเข้ามาแอบแฝงได้ทั้ง ๆ ที่มีกิเลสเหมือนสามัญชนทั่ว ๆ ไป เพราะท่านไม่ยอมปล่อยใจให้กิเลสย่ำยีได้ มีการต้านทานหักหั่นด้วยความเพียรอย่างไม่ลดละ ซึ่งผิดกับคนธรรมดาอยู่มาก (ตามท่านเล่าให้ฟังในเวลาบำเพ็ญ)

ในระยะต่อมาที่แน่ใจว่าจิตมีหลักฐานมั่นคงพอจะพิจารณาได้แล้ว ท่านจึงย้อนมาพิจารณาสุบินนิมิต จนได้ความโดยลำดับว่า “การออกบวชปฏิบัติตนสมควรแก่ธรรม ก็เท่ากับการยกระดับจิตให้พ้นจากความผิดมีประเภทต่าง ๆ ซึ่งเปรียบเหมือนบ้านเรือนอันเป็นที่รวมแห่งสรรพทุกข์ และป่าอันรกชัฏทั้งหลายอันเป็นที่ซุ่มซ่อนแห่งภัยทั้งปวง ให้ถึงที่เวิ้งว้างไม่มีจุดหมาย ซึ่งเมื่อเข้าถึงแล้วเป็นคุณธรรมที่แสนสบายหายกังวลโดยประการทั้งปวง ด้วยปฏิปทาข้อปฏิบัติที่เปรียบเหมือนม้าตัวองอาจเป็นพาหนะขับขี่ไปถึงที่อันเกษม และพาไปพบตู้พระไตรปิฎกอันวิจิตรสวยงาม แต่วาสนาไม่อำนวยสมบูรณ์จึงเป็นเพียงได้เห็น แต่มิได้เปิดตู้พระไตรปิฎกออกชมอย่างสมใจเต็มภูมิแห่ง

จตุปฏิสัมภิทาญาณทั้งสี่ อันเป็นคุณธรรมยังผู้เข้าถึงให้เป็นผู้ฉลาดปราดเปรื่องเลื่องลือระบือทั่วไตรโลกธาตุ มีความฉลาดกว้างขวางในอุบายวิธี ประหนึ่งท้องฟ้ามหาสมุทร ไม่มีความคับแค้นจนมุมในการอบรมสั่งสอนหมู่ชนทั้งเทวดาและมนุษย์ทุกขั้น แต่เพราะกรรมอันดีเยี่ยมไม่เพียงพอบารมีไม่ให้โอกาสวาสนาไม่อำนวย จึงเป็นเพียงได้ชมตู้พระไตรปิฎก และตกออกมาเป็นผลให้ท่านได้รับเพียงชั้นปฏิสัมภิทานุศาสน์ มีเชิงฉลาดในเทศนาวิธีอันเป็นบาทวิถีแก่หมู่ชนพอเป็นปากเป็นทางเท่านั้น ไม่ลึกซึ้งกว้างขวางเท่าที่ควร”...

ฉะนั้นกัลยาณมิตรจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก สำหรับผู้กำลังอยู่ในระหว่างแห่งการบำเพ็ญทางใจ ท่านเคยเห็นโทษของความขาดกัลยาณมิตรมาแล้วว่า เป็นสิ่งไม่ดีเลย และเป็นความบกพร่องอย่างบอกไม่ถูก

ในบางครั้งแม้มีความอบอุ่นว่า ตนมีครูอาจารย์คอยให้ความร่มเย็นอยู่ก็ตาม เวลาไปเที่ยวธุดงค์ในที่ต่าง ๆ กับท่านพระอาจารย์เสาร์ผู้เป็นบุพพาจารย์ แต่เวลาเกิดข้อข้องใจขึ้นมาไปกราบเรียนถามท่าน ท่านก็ตอบว่า “ผมไม่เคยเป็นอย่างท่าน เพราะจิตท่านเป็นจิตที่ผาดโผนมาก เวลาเกิดอะไรขึ้นมาแต่ละครั้งมันไม่พอดี เดี๋ยวจะเหาะขึ้นบนฟ้าบ้าง เดี๋ยวจะดำดินลงไปใต้พื้นพิภพบ้าง เดี๋ยวจะดำน้ำลงไปใต้ก้นมหาสมุทรบ้าง เดี๋ยวจะโดดขึ้นไปเดินจงกรมอยู่บนอากาศบ้าง ใครจะตามแก้ทัน ขอให้ท่านใช้ความพิจารณาและค่อยดำเนินไปอย่างนั้นแหละ” แล้วท่านก็ไม่ให้อุบายอะไรพอเป็นหลักยึดเลย ตัวเองต้องมาแก้ตัวเอง กว่าจะผ่านไปได้แต่ละครั้งแทบเอาตัวไม่รอดก็มี

ท่านเล่าว่า นิสัยของท่านพระอาจารย์เสาร์ เป็นไปอย่างเรียบ ๆ และเยือกเย็นน่าเลื่อมใสมาก ที่มีแปลกอยู่บ้างก็เวลาท่านเข้าที่นั่งสมาธิ ตัวของท่านชอบลอยขึ้นเสมอ บางครั้งตัวท่านลอยขึ้นไปจนผิดสังเกต เวลาท่านนั่งสมาธิอยู่ ท่านเองเกิดความแปลกใจในขณะนั้นว่า “ตัวเราท่าจะลอยขึ้นจากพื้นแน่ ๆ” เลยลืมตาขึ้นดูตัวเอง ขณะนั้นจิตท่านถอนออกจากสมาธิพอดี เพราะพะวักพะวงกับเรื่องตัวลอย ท่านเลยตกลงมาก้นกระแทกกับพื้นอย่างแรง ต้องเจ็บเอวอยู่หลายวัน ความจริงตัวท่านลอยขึ้นจากพื้นจริง ๆ สูงประมาณ ๑ เมตร ขณะที่ท่านลืมตาดูตัวเองนั้น จิตได้ถอนออกจากสมาธิ จึงไม่มีสติพอยับยั้งไว้บ้าง จึงทำให้ท่านตกลงสู่พื้นอย่างแรง เช่นเดียวกับสิ่งต่าง ๆ ตกลงจากที่สูง ในคราวต่อไปเวลาท่านนั่งสมาธิ พอรู้สึกว่าตัวท่านลอยขึ้นจากพื้น ท่านพยายามทำสติให้อยู่ในองค์ของสมาธิแล้วค่อย ๆ ลืมตาขึ้นดูตัวเอง ก็ประจักษ์ว่า ตัวท่านลอยขึ้นจริง ๆ แต่มิได้ตกลงสู่พื้นเหมือนคราวแรก เพราะท่านมิได้ปราศจากสติและคอยประคองใจให้อยู่ในองค์สมาธิ ท่านจึงรู้เรื่องของท่านได้ดี ท่านเป็นคนละเอียดถี่ถ้วนอยู่มาก แม้จะเห็นด้วยตาแล้วท่านยังไม่แน่ใจ ต้องเอาวัตถุชิ้นเล็ก ๆ ขึ้นไปเหน็บไว้บนหญ้าหลังกุฏิ แล้วกลับมาทำสมาธิอีก พอจิตสงบและตัวเริ่มลอยขึ้นไปอีก ท่านพยายามประคองจิตให้มั่นอยู่ในสมาธิ เพื่อตัวจะได้ลอยขึ้นไป จนถึงวัตถุเครื่องหมายที่ท่านนำขึ้นไปเหน็บไว้ แล้วค่อย ๆ เอื้อมมือจับด้วยความมีสติ แล้วนำวัตถุนั้นลงมาโดยทางสมาธิภาวนา คือพอหยิบได้วัตถุนั้นแล้วก็ค่อย ๆ ถอนจิตออกจากสมาธิ เพื่อกายจะได้ค่อย ๆ ลงมาจนถึงพื้นอย่างปลอดภัย แต่ไม่ถึงกับให้จิตถอนออกจากสมาธิจริง ๆ เมื่อได้ทดลองจนเป็นที่แน่ใจแล้วท่านจึงเชื่อตัวเองว่าตัวท่านลอยขึ้นได้จริง ในเวลาเข้าสมาธิในบางครั้ง แต่มิได้ลอยขึ้นเสมอไป นี่เป็นจริตนิสัยแห่งจิตของท่านพระอาจารย์เสาร์ รู้สึกผิดกับนิสัยของท่านพระอาจารย์มั่น

อยู่มากในปฏิปทาทางใจ

จิตของท่านพระอาจารย์เสาร์เป็นไปอย่างเรียบ ๆ สงบเย็นโดยสม่ำเสมอ นับแต่ขั้นเริ่มแรกจนถึงสุดท้ายปลายแดนแห่งปฏิปทาของท่าน ไม่ค่อยล่อแหลมต่ออันตราย และไม่ค่อยมีอุบายต่าง ๆ และความรู้แปลก ๆ เหมือนจิตท่านพระอาจารย์มั่น

ท่านเล่าว่า ท่านพระอาจารย์เสาร์ เดิมท่านปรารถนาเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า เวลาออกบำเพ็ญพอเร่งความเพียรเข้ามาก ๆ ใจรู้สึกประหวัด ๆ ถึงความปรารถนาเดิมเพื่อความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า แสดงออกเป็นเชิงอาลัยเสียดาย ยังไม่อยากไปนิพพาน ท่านเห็นว่าเป็นอุปสรรคต่อความเพียร เพื่อความรู้แจ้งซึ่งพระนิพพานในชาติปัจจุบันนี้ ท่านเลยอธิษฐานของดจากความปรารถนานั้น และขอประมวลมาเพื่อความรู้แจ้งซึ่งพระนิพพานในชาตินี้ ไม่ขอเกิดมารับความทุกข์ทรมานในภพชาติต่าง ๆ อีกต่อไป **พอท่านปล่อยวางความปรารถนาเดิมแล้ว การบำเพ็ญเพียรรู้สึกสะดวกแลเห็นผลไปโดยลำดับ ไม่มีอารมณ์เครื่องเกาะเกี่ยวเหมือนแต่ก่อน สุดท้ายท่านก็บรรลุถึงแดนแห่งความเกษมดังใจหมาย แต่การแนะนำสั่งสอนผู้อื่น ท่านไม่ค่อยมีความรู้แตกฉานกว้างขวางนัก ทั้งนี้อาจจะเป็นไปตามภูมินิสัยเดิมของท่านที่มุ่งเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า** ซึ่งตรัสรู้เองชอบแต่ไม่สนใจสั่งสอนใครก็ได้ อีกประการหนึ่ง ที่ท่านกลับความปรารถนาได้สำเร็จตามใจนั้นคงอยู่ในขั้นพอแก้ไขได้ ซึ่งยังไม่สมบูรณ์เต็มภูมิแท้

เวลาท่านออกเที่ยวธุดงค์กัมมัฏฐานทางภาคอีสาน ตามจังหวัดต่าง ๆ ในระยะต้นวัย ท่านมักจะไปกับท่านพระอาจารย์เสาร์เสมอ แม้ความรู้ทางภายในจะมีแตกต่างกันบ้างตามนิสัย แต่ก็ชอบไปด้วยกัน สำหรับท่านพระอาจารย์เสาร์ท่านเป็นคนไม่ชอบพูด ไม่ชอบเทศน์ ไม่ชอบมีความรู้แปลก ๆ ต่าง ๆ กวนใจเหมือนท่านพระอาจารย์มั่น เวลาจำเป็นต้องเทศน์ท่านก็เทศน์เพียงประโยคหนึ่งหรือสองเท่านั้น แล้วก็ลงธรรมาสน์ไปเสีย ประโยคธรรมที่ท่านเทศน์ซึ่งพอจับใจความได้ว่า **"ให้พากันละบาปและบำเพ็ญบุญ อย่าให้เสียชีวิตลมหายใจไปเปล่าที่ได้มีวาสนามาเกิดเป็นมนุษย์"** และ **"เราเกิดเป็นมนุษย์มีความสูงศักดิ์มาก แต่อย่านำเรื่องของสัตว์มาประพฤติ มนุษย์ของเราจะต่ำลงกว่าสัตว์ และจะเลวกว่าสัตว์อีกมาก เวลาตกนรกจะตกหลุมที่ร้อนกว่าสัตว์มากมาย อย่าพากันทำ"** แล้วก็ลงธรรมาสน์ไปกุฏิโดยไม่สนใจใครต่อไปอีก ปกตินิสัยของท่านเป็นคนไม่ชอบพูด พูดน้อยที่สุด ทั้งวันไม่พูดอะไรกับใครเกิน ๒–๓ ประโยค เวลานั่งก็ทนทานนั่งอยู่ได้เป็นเวลาหลาย ๆ ชั่วโมง เดินก็ทำนองเดียวกัน แต่ลักษณะท่าทางของท่านมีความสง่าผ่าเผยน่าเคารพเลื่อมใสมาก มองเห็นท่านแล้วเย็นตาเย็นใจไปหลายวัน ประชาชนและพระเณรเคารพเลื่อมใสท่านมาก ท่านมีลูกศิษย์มากมายเหมือนท่านพระอาจารย์มั่น

ทราบว่า ท่านพระอาจารย์ทั้งสององค์นี้รักและเคารพกันมาก ในระยะวัยต้น ไปที่ไหนท่านชอบไปด้วยกันอยู่ด้วยกัน ทั้งในและนอกพรรษา พอมาถึงวัยกลางผ่านไปเวลาพักจำพรรษามักแยกกันอยู่ แต่ไม่ห่างไกลกันนัก พอไปมาหาสู่กันได้สะดวก มีน้อยครั้งที่จำพรรษาร่วมกัน ทั้งนี้อาจเกี่ยวกับบรรดาศิษย์ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็มีมากด้วยกัน และต่างก็เพิ่มจำนวนขึ้นทุกที ถ้าจำพรรษาร่วมกันจะเป็นความลำบากในการจัดที่พักอาศัย จำต้องแยกกันอยู่เพื่อเบาภาระในการจัดที่พักอาศัยไปบ้าง ทั้งสองอาจารย์ขณะที่แยกกันอยู่จำพรรษาหรือนอกพรรษา รู้สึกคิดถึงกันมาก และเป็นห่วง

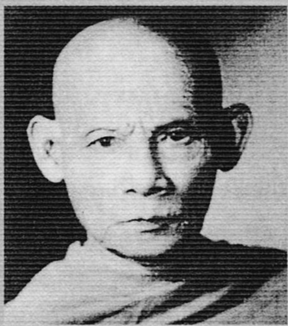
กันมาก เวลามีพระที่เป็นลูกศิษย์ของแต่ละฝ่ายมากราบนมัสการ จะมากราบนมัสการท่านพระอาจารย์เสาร์ หรือมากราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ต่างจะต้องถามถึงความสุขทุกข์ของกันและกันก่อนเรื่องอื่น ๆ จากนั้นก็บอกกับพระที่มากราบว่า **“คิดถึงท่านพระอาจารย์...”** และฝากความเคารพคิดถึงไปกับลูกศิษย์ที่มากราบเยี่ยมตามสมควรแก่ **“อาวุโส ภันเต”** ทุก ๆ ครั้งที่พระมากราบท่านพระอาจารย์ทั้งสองแต่ละองค์

ท่านมีความเคารพในคุณธรรมของกันและกันมาก ไม่ว่าจะอยู่ใกล้หรืออยู่ไกล เวลาท่านพระอาจารย์ทั้งสอง องค์ใดองค์หนึ่งพูดปรารภถึงกันและกันให้บรรดาลูกศิษย์ฟัง จะมีแต่คำที่เต็มไปด้วยเคารพและความยกย่องสรรเสริญโดยถ่ายเดียว ไม่เคยมีแม้คำเชิงตำหนิแฝงขึ้นมาบ้างเลย

ท่านพระอาจารย์มั่นเล่าให้ฟังว่า ที่ท่านพระอาจารย์เสาร์ว่าให้ท่านว่า **“จิตท่านเป็นจิตที่โลดโผนมาก”** รู้อะไรขึ้นมาแต่ละครั้งมันไม่พอดีเลย เดี๋ยวจะเหาะเหินเดินฟ้า เดี๋ยวจะดำดิน เดี๋ยวจะดำน้ำข้ามทะเลนั้น ท่านว่าเป็นความจริงดังที่ท่านพระอาจารย์เสาร์ตำหนิ เพราะจิตท่านเป็นเช่นนั้นจริง ๆ เวลารวมสงบลงแต่ละครั้งแม้แต่ขั้นเริ่มแรกบำเพ็ญ ยังออกเที่ยวรู้เห็นอะไรต่าง ๆ ทั้งที่ท่านไม่เคยคาดฝันว่าจะเป็นได้เช่นนั้น เช่นออกรู้เห็นคนตายต่อหน้า และเพ่งพิจารณาจนคนตายนั้นกลายเป็นวงแก้ว และเกิดความรู้ความเห็นแตกแขนงออกไปไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่เขียนไว้ในเบื้องต้น เวลาปฏิบัติที่เข้าใจว่าถูกทางแล้ว ขณะที่จิตรวมสงบตัวลงก็ยังอดจะออกรู้สิ่งต่าง ๆ มิได้ บางทีตัวเหาะลอยขึ้นไปบนอากาศ และเที่ยวชมสวรรค์วิมาน กว่าจะลงมาก็กินเวลาหลายชั่วโมง และมุดลงไปใต้ดินค้นดูนรกหลุมต่าง ๆ และปลงธรรมสังเวชกับพวกสัตว์นรกที่มีกรรมต่าง ๆ กัน เสวยวิบากทุกข์ของตน ๆ อยู่ จนลืมเวล่ำเวลาไปก็มี เพราะเวลานั้นยังไม่แน่ว่าจะเป็นความจริงเพียงไร เรื่องทำนองนี้ท่านว่าจะพิจารณาต่อเมื่อจิตมีความชำนาญแล้ว จึงจะรู้เหตุผลผิดถูกดี–ชั่วได้อย่างชัดเจนและอย่างแม่นยำ พอเผลอนิดขณะที่จิตรวมลงและพักอยู่ ก็มีทางออกไปรู้กับสิ่งภายนอกอีกจนได้ แม้เวลามีความชำนาญและรู้วิธีปฏิบัติได้ดีพอสมควรแล้ว ถ้าปล่อยให้ออกรู้สิ่งต่าง ๆ จิตย่อมจะออกรู้อย่างรวดเร็ว

ระยะเริ่มแรกที่ท่านยังไม่เข้าใจและชำนาญต่อการเข้าออกของจิต ซึ่งมีนิสัยชอบออกรู้สิ่งต่าง ๆ นั้น ท่านเล่าว่า “เวลาบังคับจิตให้พิจารณาลงในร่างกายส่วนล่าง แทนที่จิตจะรู้ลงไปตามร่างกายส่วนต่าง ๆ จนถึงพื้นเท้า แต่จิตกลับพุ่งตัวเลยร่างกายส่วนต่ำลงไปใต้ดินและทะลุดินลงไปใต้พื้นพิภพ ดังท่านพระอาจารย์เสาร์ว่าให้จริง ๆ”

● *จากหนังสือ “ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร”*
ลิขิตธรรมโดย ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน

พระธรรมเจดีย์
(หลวงปู่จูม พนฺธุโล)
วัดโพธิสมภรณ์
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

นามเดิม
❖ จูม จันทรวงศ์ เป็นบุตรของ นายคำสิงห์ และนางเขียว จันทรวงศ์

เกิด
❖ วันพฤหัสบดีที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๑ ตรงกับวันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีชวด ที่บ้านท่าอุเทน อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

บรรพชา
❖ เมื่ออายุ ๑๒ ปี ที่วัดโพนแก้ว ตำบลท่าอุเทน อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม วันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๒

อุปสมบท
❖ ที่วัดมหาชัย ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ โดยมีพระครูแสง ธมฺมธโร เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูสีมา สีลสมฺปนฺโน วัดจันทาราม อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระมหาจันทร์ เขมิโย (ภายหลังเป็นพระเทพสิทธาจารย์ วัดศรีเทพ จังหวัดนครพนม) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้ติดตามพระมหาจันทร์ เขมิโย ไปจำพรรษาที่วัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานี อันเป็นสำนักของท่านพระอาจารย์เสาร์และท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งเป็นอาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาธุระ ได้ศึกษาข้อวัตรปฏิบัติในด้านสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานกับท่านอาจารย์ทั้งสองเป็นเวลาถึง ๓ ปี จึงเป็นมูลเหตุให้ท่านเป็นผู้มีอุปนิสัยน้อมไปในฝ่ายวิปัสสนาธุระ และได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อเนื่องไปจนถึงวันอวสานแห่งชีวิต

การศึกษา
❖ ท่านเข้ามาเล่าเรียนศึกษาทางพระปริยัติธรรมที่วัดเทพศิรินทราวาส จนได้ เปรียญธรรม ๓ ประโยค

สมณศักดิ์
❖ พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นพระครูสังฆวุฒิกร ฐานานุกรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวรเถร) ครั้งเมื่อเป็นพระศาสนโสภณ และได้ย้ายจากวัดเทพศิรินทราวาสมาเป็นเจ้าอาวาสวัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ กับได้ตราตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วย พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้เป็นพระครูชิโนวาทดำรง พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ พระญาณดิลก พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้เป็นพระราชาคณะที่

	พระราชเวที พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้เป็นพระราชาคณะที่ พระเทพกวี พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้เป็นพระราชาคณะที่ พระธรรมเจดีย์
มรณภาพ	❖ วันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ณ โรงพยาบาลศิริราช กรุงเทพมหานคร สิริรวมอายุได้ ๗๔ ปี พรรษา ๕๔

อาจริยธรรม

เวลาท่านพระอาจารย์มั่นมาพักจำพรรษาที่อุดรฯ ก็มีท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ซึ่งเป็นพระสำคัญและเป็นเจ้าอาวาสวัดโพธิสมภรณ์ อุดรฯ เป็นผู้นำทั้งฝ่ายพระและประชาชน ให้รู้จักคุ้นเคยกับท่านพระอาจารย์ซึ่งเป็นพระสำคัญ ตลอดการทำบุญให้ทาน และรับการอบรมสั่งสอนจากท่าน ประกอบกับท่านเจ้าคุณท่านก็เคยเป็นลูกศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นมาดั้งเดิม ที่ท่านรักและเมตตามากเสมอมา จึงได้อนุเคราะห์เป็นวาระสุดท้าย[๑]

ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านเล่าให้ผู้เขียน[๒]ฟังถึงการมาอยู่ที่วัดป่าโนนนิเวศน์ อุดรธานีว่า เจ้าคุณธรรมเจดีย์(จูม พนฺธุโล) มีความประสงค์จะอยู่ใกล้ชิด เพื่อขอการแนะนำในทางจิตอันที่จะเป็นแนวทางที่ถูกต้องและเพื่อความอบอุ่นของคณะ เพราะเวลานั้นความมั่นคงของคณะไม่ค่อยจะดี พระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายกัมมัฏฐานได้ไปอยู่คนละทิศละทาง การกระทบเพื่อความมั่นคงของคณะมีมาก และกำลังพระภิกษุสามเณรมีน้อย ที่เป็นเช่นนี้เพราะขาดหลักที่ยึดถือ หมายถึงพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นแกนกลาง เจ้าคุณธรรมเจดีย์เองท่านเป็นเจ้าคณะพระผู้ใหญ่ก็จริง แต่ยังไม่สามารถจะรวมกำลังของพระภิกษุสามเณรที่เป็นพระปฏิบัติได้ หากสถานการณ์เป็นเช่นนี้ ความร่อยหรอของพระภิกษุสามเณรก็จะมีมากยิ่งขึ้น ก็จะเป็นการอ่อนแอของคณะได้

ดังนั้นท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจึงได้สละเวลาถึง ๓ ปี ในการอยู่ที่วัดโนนนิเวศน์ จังหวัดอุดรธานี หลังจากที่ท่านพระอาจารย์มั่นมาอยู่ที่นี้แล้ว พระเถรานุเถระทั้งหลายจำนวนมาก เมื่อทราบข่าวต่างก็พากันมาเพื่อศึกษาธรรมปฏิบัติ เป็นเหตุให้เกิดพลังคณะสงฆ์ขึ้น เพราะท่านพระเถรานุเถระเหล่านี้เป็นที่เลื่อมใสของอุบาสกอุบาสิกาพระภิกษุสามเณรเป็นอันมาก เมื่อพระเถรานุเถระมารวมกันมาก ท่านพระอาจารย์มั่นท่านก็ให้แยกย้ายกันออกไปอยู่แห่งละ ๕ องค์ ๑๐ องค์ ถึงเวลาอันควรพระเถรานุเถระเหล่านี้ก็เข้าไปอยู่ศึกษาธรรมปฏิบัติเป็นครั้งคราว และก็ได้รับประโยชน์อย่างมากทั้งด้านจิตใจและปฏิปทา จนเป็นต้นเหตุให้เกิดวัดป่าขึ้นอีกนับร้อยๆ วัดป่า คือสถานปฏิบัติธรรมที่ท่านพระเถรานุเถระ ที่มาศึกษาธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่นนั่นเอง

---

๑ หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ผู้ลิขิต "หนังสือประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร"

๒ ท่านอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร วัดธรรมมงคล ผู้ลิขิต "หนังสือประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ฉบับสมบูรณ์และ ใต้สามัญสำนึก"

ฉะนั้นการมาอยู่ของท่านพระอาจารย์มั่น ๓ ปี ที่จังหวัดอุดรธานีจึงถือว่าเป็นการฟื้นฟูคณะธรรมยุตครั้งยิ่งใหญ่ ที่จังหวัดอุดรธานีจนถึงจังหวัดหนองคาย นครพนม เป็นต้น ความเป็นพลังคณะสงฆ์ปรากฏเด่นชัดขึ้นตามลำดับ จนถึงกับพระปฏิบัติสายท่านพระอาจารย์มั่น ต้องมารับหน้าที่ฝ่ายปกครองเป็นเจ้าคณะ เราอาจกล่าวได้ว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) กำลังพระธรรมยุตเป็นอันดับหนึ่งของประเทศไทย รับข้อปฏิบัติอันเป็นปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่น แม้จะเข้ามาบริหารหมู่คณะเป็นฝ่ายปกครองได้รับการเชื่อถือจากมหาชนอย่างมาก ประโยชน์อันจะเกิดขึ้นอย่างใหญ่หลวงแก่คณะนี้เอง ที่ทำให้ท่านพระอาจารย์มั่นได้กลับจากเชียงใหม่ตามคำอาราธนาของท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล)

ทั้งนี้ก็ต้องระลึกถึงพระคุณของท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) ที่ท่านมีสายตาอันยาวไกลเพื่อหมู่คณะ มิใช่เพียงเพื่อตัวของท่านเอง ด้วยความพยายามอย่างยิ่งเป็นเวลาหลายปีกว่าจะอาราธนาให้ท่านพระอาจารย์มั่น กลับภาคอีสานได้ "ลบไม่ศูนย์" คือความดีงามและความเห็นประโยชน์แก่ส่วนรวม ความประเสริฐเลิศยิ่งแห่งความบริสุทธิ์ใจแก่หมู่คณะธรรมยุตภาคอีสานที่จะต้องจารึกไว้นี้เอง คือคำว่า "ลบไม่ศูนย์" ของท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล)

ครั้น พ.ศ. ๒๔๙๒ อาการทรุดโทรมแห่งสังขารร่างกายของท่านพระอาจารย์มั่น ก็เริ่มแสดงปฏิกิริยาแปลกต่างไปโดยลำดับ บรรดาพวกสานุศิษย์ทั้งหลายที่ได้รับข่าวความเป็นไปแห่งอาพาธของท่านพระอาจารย์แล้ว ต่างก็มุ่งหน้าเข้าไปนมัสการเพื่อเยี่ยมอาการป่วยของท่าน โดยเฉพาะแล้วพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) วัดโพธิสมภรณ์ อุดรธานี ท่านเป็นห่วงในท่านพระอาจารย์มั่นมาก เมื่อท่านได้รับข่าวอาการป่วยของท่านพระอาจารย์เช่นนั้น ท่านต้องรีบจัดหายา และเครื่องสักการะต่าง ๆ แล้วนำพวกญาติโยมเดินทางเข้าไปนมัสการกราบเท้าและถวายยากับเครื่องสักการะต่อท่านพระอาจารย์ให้ได้ เพราะ**พระเดชพระคุณท่านเคยเป็นสานุศิษย์ของท่านพระอาจารย์มาตั้งแต่ยังเป็นสามเณรจูมอยู่โน้น และเป็นสานุศิษย์ที่ดีมาแต่เบื้องต้น** ท่านพระอาจารย์เคยเล่าให้พวกข้าพเจ้า[๑]ฟังว่า **ตั้งแต่สมัยพระเดชพระคุณท่านยังเป็นสามเณรอยู่ด้วยท่านนั้น เป็นสามเณรที่โตกว่าเพื่อน มีนิสัยเคารพอ่อนน้อม ยำเกรง เชื่อถ้อยฟังคำ บอกง่ายใช้เร็วและสนใจต่อการศึกษา** ครั้นต่อมาภายหลังพระเดชพระคุณท่านก็ได้รับการศึกษาทางฝ่ายปริยัติธรรม จนถึงได้เป็นเปรียญกับเพื่อน ได้รับภาระของฝ่ายบริหารคณะสงฆ์มาโดยลำดับถึงกับได้มีหน้าที่เป็นเจ้าคณะมณฑลอุดรธานี และเป็นเจ้าคณะภาคผู้ช่วยเป็นที่สุด ทางสมณศักดิ์ก็ได้เลื่อนชั้นขึ้นถึงชั้นธรรม **ถึงแม้ท่านพระเดชพระคุณท่านจะได้ดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ที่สูงกว่าท่านพระอาจารย์สักปานใดก็ตาม ท่านหาได้ลืมบุญคุณของท่านพระอาจารย์ไม่ มีความเคารพยำเกรง อ่อนน้อมถ่อมตน เชื่อถ้อยฟังคำ สนใจต่อการรับโอวาทอยู่เช่นเดิม** ท่านไม่เคยแสดงอาการทนงตน เย่อหยิ่งลำพองตน ไม่เคยอวดว่าตนฉลาดกว่า ดีกว่า ไม่เคยลบหลู่ดูหมิ่น ข้ามเกินต่อท่านพระอาจารย์แต่ประการใด เมื่อเข้าไปหาท่านพระอาจารย์ก็ทำตนให้เป็นสานุศิษย์อยู่เสมอ

---

๑ พระอาจารย์วัน อุตฺตโม วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม (ถ้ำพวง) อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร จากหนังสือ "อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม)"

พระธรรมเจดีย์ (หลวงปู่มหาจูม พนฺธุโล) และพระเถระครูปริยัติธรรม ณ วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี

ไม่แสดงท่าที่ความเป็นผู้ใหญ่ผู้สูงผู้ฉลาดเกินให้ปรากฏ เมื่อท่านได้รับข่าวว่าท่านพระอาจารย์พักอยู่ในสถานที่ใด ท่านต้องถือโอกาสไปนมัสการกราบเท้าและรับโอวาทอยู่เสมอ ทั้งเป็นผู้นำของหมู่คณะตลอดถึงญาติโยมให้ได้รับโอวาท และให้ได้บำเพ็ญบุญกุศลต่อท่านพระอาจารย์ ท่านยังได้ปวารณาตัวเป็นผู้รับใช้พระอาจารย์ทุกกรณี เช่น บวชนาค เป็นต้น เมื่อท่านพระอาจารย์จะใช้ต้องการใช้อย่างไรหรือจะให้ไปในสถานที่ใด ท่านต้องไป ไม่ว่ายากหรือง่าย ใกล้หรือไกล เมื่อมีงานที่สำคัญเกิดขึ้นภายในวัดของท่าน ถ้าเห็นว่าจะเป็นการไม่ลำบากต่อท่านพระอาจารย์แล้ว ท่านจะต้องติดตามไปอาราธนานิมนต์ให้ท่านพระอาจารย์ได้ไปร่วมในงานเสมอ

เมื่อก่อนเข้าพรรษา ท่านพระเดชพระคุณพร้อมด้วยญาติโยมได้เดินทางเข้าไปนมัสการกราบเท้าท่านพระอาจารย์ พักอยู่พอสมควรแล้วก็เดินทางกลับ แต่ก่อนจะกลับท่านยังได้เป็นห่วงในท่านพระอาจารย์มาก ท่านมีคำสั่งให้พวกข้าพเจ้าตลอดถึงญาติโยมทุกคน ให้ตั้งใจปรนนิบัติพยาบาลรักษาท่านพระอาจารย์ด้วยความไม่ประมาท เมื่ออาการของท่านพระอาจารย์หนักหรือเบาประการใดให้แจ้งข่าวให้ท่านทราบเสมอ ถ้าอาการหนักก็ให้รีบแจ้งข่าวให้ท่านทราบโดยด่วน

- จากหนังสือ
  - *ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร โดย หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน*
  - *ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ฉบับสมบูรณ์ และ ใต้สามัญสำนึก โดย ท่านอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร*
  - *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) โดย พระปริยัติสารสุธี*

พระญาณวิศิษฏ์สมิทธิวีราจารย์
(หลวงปู่สิงห์ ขนฺตฺยาคโม)
วัดป่าสาลวัน
อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

นามเดิม	❖ สิงห์ บุญโท เป็นบุตรของเพียอัครวงศ์ (อ้วน บุญโท) และนางหล้า บุญโท
เกิด	❖ วันจันทร์ที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒ ตรงกับวันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลู ณ บ้านหนองขอน ตำบลหัวตะพาน อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันคือ จังหวัดอำนาจเจริญ)
บรรพชา	❖ เมื่ออายุ ๑๕ ปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ในสำนักพระอุปัชฌาย์ป้อง ณ วัดบ้านหนองขอน ตำบลหัวตะพาน อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี และได้บรรพชาซ้ำเป็นสามเณรธรรมยุตในสำนักพระครูสมุห์โฉม วัดสุทัศน์ จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๙
อุปสมบท	❖ เมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ณ วัดสุทัศน์ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) เป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านเจ้าคุณพระศาสนดิลก (เสน ชิตเสโน) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระปลัดทัศน์ เป็นพระอนุสาวนาจารย์
สมณศักดิ์	❖ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ฝ่ายวิปัสสนาธุระ ที่ พระญาณวิศิษฏ์สมิทธิวีราจารย์ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๐
มรณภาพ	❖ เมื่อวันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๔ เวลา ๑๐.๒๐ น. ณ วัดป่าสาลวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา สิริรวมอายุได้ ๗๓ ปี พรรษา ๕๑

อาจริยธรรม

เมื่อพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมจนสอบได้นักธรรมชั้นตรี ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ต่อมาระหว่างพรรษานั้นท่านได้ทราบข่าวว่า ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ผู้เป็นครูบาอาจารย์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบยังมีอยู่ มาจำพรรษาอยู่ ณ วัดบูรพา ในเมืองอุบลฯ ท่านจึงไปกราบนมัสการฝากตนเป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านได้รับการอบรมและแนะนำจากท่านพระอาจารย์มั่นโดยท่านพระอาจารย์ได้ให้กัมมัฏฐาน **กายคตาสติ** ข้อ ปัปผาสะปัญจกะ ให้เป็น

บทบริกรรม และได้ฝึกสมาธิในสำนักของท่านพระอาจารย์มั่น สมัยหนึ่งหลวงปู่สิงห์เป็นครูสอนนักเรียนชั้นวิสามัญในโรงเรียนสร่างโศรกเกษมศิลป์ อยู่มาวันหนึ่งขณะที่ท่านกำลังสอนนักเรียน ท่านมองไปทางนักเรียนในชั้นทั้งหมดกลายเป็นโครงกระดูกไม่มีหนังหุ้มอยู่เลยสักคนเดียว ท่านเกิดสลดสังเวชใจเป็นอันมาก ตั้งแต่นั้นมาท่านจึงได้ลาออกจากการเป็นครูสอนหนังสือ และได้ติดตามท่านพระอาจารย์มั่นไปทุกหนทุกแห่ง เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม

พระราชธรรมเจติยาจารย์ (หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร) ได้บันทึกเรื่องราวหลวงปู่สิงห์ไว้ในหนังสือประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ดังนี้ ในวันหนึ่งหลังจากเลิกสอนนักเรียนแล้ว ท่านก็ได้ไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดบูรพา ขณะนั้นเป็นเวลา ๑ ทุ่มแล้ว เมื่อเข้าไปเห็นท่านพระอาจารย์มั่นกำลังเดินจงกรมอยู่ ท่านก็รออยู่สักครู่ใหญ่จนท่านพระอาจารย์มั่นเลิกจากการเดินจงกรม เหลือบไปเห็นพระอาจารย์สิงห์ซึ่งนั่งอยู่ที่โคนต้นมะม่วง ท่านจึงได้เรียกและพากันขึ้นไปบนกุฏิ หลังจากพระอาจารย์สิงห์กราบแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นก็ได้พูดขึ้นว่า **"เราได้รอเธอมานานแล้ว ที่อยากจะพบและต้องการชักชวนให้มาปฏิบัติธรรมด้วยกัน"** พอพระอาจารย์สิงห์ได้ฟังเช่นนั้นก็รีบเรียนตอบท่านไว้ว่า **"กระผมอยากจะปฏิบัติธรรมกับท่านพระอาจารย์มานานแล้ว"** กล่าวจบท่านพระอาจารย์มั่นจึงได้อธิบายให้ฟังว่า **"การบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์นั้นจักต้องปฏิบัติกัมมัฏฐาน คือพิจารณาตจปัญจกกัมมัฏฐาน[๑] เป็นเบื้องแรก เพราะเป็นหนทางพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ทรงตรัสรู้ธรรมด้วยการปฏิบัติอริยสัจธรรม ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค"** ท่านติดตามท่านพระอาจารย์มั่นเพื่อศึกษาข้อปฏิบัติธรรมเป็นเวลา ๗ เดือน จนกระทั่งท่านเกิดอาพาธหนักจึงได้เดินทางกลับไปจำพรรษาที่วัดสุทัศน์ ภายหลังที่ท่านได้ฝึกภาวนากัมมัฏฐานกับท่านพระอาจารย์มั่นจนได้รับความไว้วางใจแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นก็ได้ให้ท่านแยกย้ายไปอบรมสั่งสอนประชาชน ครั้นออกพรรษาแล้วท่านจึงได้ออกเดินทางจาริกธุดงค์ติดตามท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งขณะนั้นท่านพักอยู่ที่บ้านหนองไผ่ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ท่านได้เดินทางไปพบท่านพระอาจารย์มั่น อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย เมื่อได้รับอุบายธรรมชี้แนะจากท่านพระอาจารย์มั่นจนเป็นที่เข้าใจ ท่านจึงได้กราบลาท่านพระอาจารย์มั่นเดินทางไปจำพรรษาที่ถ้ำผาบิ้ง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ในพรรษานั้นท่านเร่งความเพียรตลอดไตรมาส เมื่อออกพรรษาแล้วจึงได้เดินทางไปพบท่านพระอาจารย์มั่นที่บ้านโพนสะหวาง ตำบลส่องดาว อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ท่านได้กราบเรียนอาราธนาท่านพระอาจารย์มั่น ให้เป็นผู้นำในการสั่งสอนประชาชนพลเมืองให้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ท่านพระอาจารย์มั่นยินดีรับอาราธนาและหลวงปู่สิงห์ได้เดินทางติดตามท่านพระอาจารย์มั่นไปกราบท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร ซึ่งท่านพำนักอยู่ที่บ้านหนองสูงเก่า อำเภอคำชะอี จังหวัดนครพนม

หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร ได้บันทึกอัธยาศัยหลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม ไว้ว่า "ท่านสิงห์ นิสัยเทศน์อธิบายธรรมดี ใจคอกว้างขวางดี เป็นคนสุขุมรักษาความสงบ เยือกเย็นดี เป็นคนหวังดี

---

๑ กัมมัฏฐานมีหนังเป็นที่ ๕ คือกัมมัฏฐานที่ท่านสอนให้พิจารณาส่วนของร่างกาย ๕ อย่าง คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง โดยความเป็นของปฏิกูล

ในศาสนาดี ชอบสันโดษ จิตอุทิศดีในศาสนา จิตอุทิศเฉพาะข้อปฏิบัติ น้ำใจเด็ดเดี่ยว ยกธรรมาธิษฐานล้วน หลวงปู่สิงห์ กาย วาจา ใจ เป็นอาชาไนย ลักษณะเป็นคนที่ว่องไว ไหวพริบดี น้ำใจเด็ดเดี่ยว ทรมานคนได้ทุก ๆ ชั้น ทั้งอุบายละเอียด เป็นคนราคจริต เป็นนักพูด ชอบคิดอุบายธรรมต่าง ๆ ชอบมีหมู่เพื่อนมาก นิสัยพระโมคคัลลาน์ ความรู้ทั้งสมถะและวิปัสสนา ข้อวัตรดีทั้งภายในและภายนอก ชอบโอ่โถง อดิเรกลาภมาก ไม่เอาแง่เอางอนแก่พุทธบริษัท ปัญญาเป็นคนทรมานคน เพ่งประโยชน์ใหญ่ในศาสนา กาย วาจา ใจ ปลาบปลื้มมาก มักพูดตามความรู้ความเห็นของตน มักทรมานคนหนุ่ม ๆ น้อย ๆ บริษัทของท่านเป็นคนแก่นสารในท่ามกลางบริษัท รู้จักชาติของคนที่จะดีหรือชั่ว ไม่กลัวต่อความตาย รู้จักเหตุผล อดีต อนาคต ปัจจุบัน เป็นคนมั่นในสัมมาปฏิบัติ ฉลาดพูด ฉลาดพลิกจิต สมถวิปัสสนา”

ท่านได้ติดตามท่านบูรพาจารย์ทั้งสองเดินทางไปอำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร และคณะพระกัมมัฏฐานซึ่งมีท่านพระอาจารย์เสาร์เป็นประธาน **ได้ทำการสั่งสอนชาวบ้านในท้องที่นั้นจนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก** ต่อมาท่านได้ทราบข่าวโยมมารดาถึงแก่อนิจกรรม ในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ พระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล ผู้เป็นน้องชายได้จัดการฌาปนกิจศพโยมมารดา และได้พักจำพรรษาอยู่ที่วัดสุทัศน์ ท่านจึงมีความประสงค์ต้องการที่จะอบรมพระอาจารย์มหาปิ่นให้หันมาปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ท่านได้จำพรรษาที่บ้านปลาโหล อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร และย้ายไปจำพรรษาที่วัดป่าวนาราม ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ท่านและพระอาจารย์มหาปิ่นนำหมู่คณะพระภิกษุและสามเณรไปจำพรรษาที่วัดสุทัศน์ จังหวัดอุบลราชธานี

ปีนั้นท่านพระอาจารย์มั่นได้เดินธุดงค์ไปยังจังหวัดเชียงใหม่กับท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ท่านได้ไปพำนักอยู่ที่ป่าโคกเหล่างา จังหวัดขอนแก่น ต่อมาได้อนุมัติให้ตั้งเป็นสำนักสงฆ์ขึ้นเรียกว่า วัดป่าวิเวกธรรม และอยู่จำพรรษาได้ ๓ พรรษา **ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) ได้บัญชาให้ท่านไปสร้างวัดป่าสาลวัน จังหวัดนครราชสีมา** ท่านได้อยู่จำพรรษาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๕–๒๔๗๙ รวมเวลา ๕ ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ท่านเจ้าคุณพระปราจีนบุรีได้ขออาราธนาท่านไปสร้าง **วัดป่าทรงคุณ** จังหวัดปราจีนบุรี และปฏิสังขรณ์ **วัดปากพอก** หลังจากนั้นท่านได้เดินทางกลับไปจำพรรษาที่วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร เพื่อทำการสั่งสอนพุทธบริษัทให้ฝึกหัดนั่งสมาธิภาวนา ในปี พ.ศ. ๒๔๘๑–๒๔๘๓ ท่านได้กลับมาอยู่ประจำวัดป่าสาลวัน เพื่อสั่งสอนพุทธบริษัทฝึกหัดนั่งสมาธิภาวนาเป็นประจำ เมื่อออกพรรษาคณะบ้านหนองบัวใหญ่ อำเภอจตุรัส จังหวัดชัยภูมิได้มาอาราธนาท่านให้ไปสร้าง **วัดป่าไพโรจน์** ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ท่านกลับจากจังหวัดชัยภูมิไปจำพรรษาที่วัดป่าสาลวัน

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ท่านพระอาจารย์เสาร์มรณภาพ ท่านไปจัดการฌาปนกิจศพท่านพระอาจารย์เสาร์ โดยมีท่านพระอาจารย์มั่นเป็นประธาน ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๘๗–๒๔๘๘ ท่านได้ มาจำพรรษา ณ วัดป่าแสนสำราญ จังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากพระอาจารย์มหาปิ่นอาพาธ และในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๙ พระอาจารย์มหาปิ่นมรณภาพ ท่านจึงได้จัดการฌาปนกิจศพพระอาจารย์มหาปิ่นจนแล้วเสร็จ ท่านได้เดินทางกลับไปวัดป่าสาลวัน และได้สร้างพระพุทธรูป

ทองหล่อเป็นพระประธาน ๒ องค์ ปี พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๕๐๒ ท่านได้ไปเป็นประธานสงฆ์ ณ วัดป่าทรงคุณ จังหวัดปราจีนบุรี

ในระหว่างนี้ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๙๙ พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ ได้อาราธนาท่านให้ไปเป็นประธานในการสร้างโบสถ์ที่วัดป่าสาลวัน ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ เจ้าคณะธรรมยุตภาค ๓-๔-๕ และเจ้าคณะธรรมยุตจังหวัดในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งพระกัมมัฏฐานชั้นอาจารย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๑๐๘ รูป ซึ่งเป็นฝ่ายวิปัสสนาธุระทำการประชุมกัน ตกลงให้ท่านเป็นหัวหน้าคณะพระกัมมัฏฐานแห่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และให้วัดป่าสาลวันเป็นสำนักวิปัสสนาธุระ ศูนย์กลางการชุมนุมของคณะพระกัมมัฏฐาน

นอกจากท่านจะเป็นหัวหน้ากองทัพธรรมคณะพระกัมมัฏฐานแล้ว ท่านยังมีความมุ่งหมายที่จะเผยแผ่ธรรมให้ประชาชนหันมาเข้าถึงพระไตรสรณคมน์ โดยท่านได้ลิขิตหนังสือธรรมเรื่อง **พระปฏิบัติสัทธรรม** นี้ไว้ว่า "ฝ่ายคันถธุระ มีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรมก็มีตำรับตำราแบบแผนไว้สอนกันต่อ ๆ ไป กุลบุตรผู้เกิดในภายหลัง เมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนแล้ว ก็ได้สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาต่อไปอีก แต่ฝ่ายวิปัสสนาธุระมีหน้าที่ประพฤติปฏิบัติพระพุทธศาสนาเมื่อปฏิบัติถูกหนทาง ก็ก้าวล่วงจากโลกีย์ บรรลุโลกุตตระได้ แต่ก็บรรลุได้โดยเฉพาะตัวบุคคลผู้เดียวเท่านั้น เมื่อผู้นั้นไม่ได้สอนผู้อื่นต่อ ๆ ไปแล้ว ผู้อื่นก็ไม่รู้ต่อไป ครั้นเมื่อสอนเพื่อให้รู้ ในสมัยนี้ก็ต้องมีตำรับตำราแบบแผน จึงจะรู้ทั่วถึงกันได้ แต่ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเอง พระองค์ทรงเป็นตำรับตำราแบบแผนเองดีพออยู่แล้ว ในสมัยนี้พระพุทธเจ้าทรงเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานล่วงไปแล้ว จะไม่มีตำรับตำราแบบแผนย่อมไม่ได้อยู่เอง มีแต่แบบแผนฝ่ายปริยัติมีเพียงพอแล้ว ฝ่ายปฏิบัติยังไม่มี การแนะนำพร่ำสอนกัน ก็แนะนำพร่ำสอนด้วยปากเปล่า ตามแบบพุทธกาล ทั้งนี้ต้องอาศัยมีพระอาจารย์ผู้ชำนาญในทางสมาธิภาวนาจึงจะสอนได้ ถ้าขาดพระอาจารย์ผู้ชำนาญเสียแล้วก็สอนไม่ได้ แต่ถ้ามีแบบวิธีถึงพระไตรสรณคมน์กับแบบวิธีนั่งสมาธิภาวนา ก็มีหนทางพอที่จะประพฤติปฏิบัติ และสั่งสอนกันต่อ ๆ ไปได้ **ถ้าหากไม่มีแบบแผนเสียเลย เมื่อหมดอายุของพระอาจารย์ผู้ชำนาญเสียแล้ว กุลบุตรผู้เกิดในภายหลัง ไม่มีแบบแผนศึกษาเล่าเรียน ก็ประพฤติปฏิบัติไม่ได้ พระพุทธศาสนาก็มีแต่ทางที่จะเสื่อมสูญอันตรธานเท่านั้น**

อีกประการหนึ่ง **บุคคลผู้ถึงพระไตรสรณคมน์แล้ว ก็ถึงได้แต่เพียงชั้นโลกียะสรณคมน์เท่านั้น ไม่ได้ถึงโลกุตตระสรณคมน์ ส่วนบุคคลที่จะถึงโลกุตตระสรณคมน์นั้น ต้องเป็นผู้ชำนาญในการนั่งสมาธิภาวนา และแบบวิธีนั่งสมาธิภาวนาก็หาไม่ได้เสียด้วย** เป็นการสมควรอย่างยิ่งจะต้องเรียบเรียงและพิมพ์ไว้ เป็นแบบปฏิบัติสืบไปฯ

อีกประการที่ ๒ ความจนใจของบุคคลผู้ไม่มีสมาธิภาวนา โดยมากย่อมจนใจอยู่ในข้อที่ว่าทำบุญล้างบาปก็ล้างไม่ได้ หรือคำว่าทำบุญแก้บาป ก็แก้ไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ **บุคคลผู้ที่จะละบาปบำเพ็ญบุญนั้นจะต้องทำอย่างไรกัน ข้อนี้ตอบได้ง่าย ๆ ว่า ต้องนั่งสมาธิภาวนา นอกจากนั่งสมาธิภาวนาแล้วไม่มีวิธีอย่างอื่นอีกจะพึงแก้ได้ เพราะเหตุว่าการนั่งสมาธิภาวนานี้มีอานิสงส์มากเป็นวิธีแก้จิตที่บาปให้กลับเป็นบุญได้ ตลอดแก้จิตที่เป็นโลกีย์ให้เป็นโลกุตตระได้ เมื่อแก้จิตให้บริสุทธิ์ดีแล้วบาปอกุศลก็หลุดหายไปเอง** อุทาหรณ์ข้อนี้ พึงเห็นพระองคุลิมาลเป็นตัวอย่าง ฯ

พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร พระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม

หลวงปู่สิงห์ ขนฺตฺยาคโม ได้รับสมญานามว่า **"ยอดขุนพลเอกแห่งกองทัพธรรมภาคอีสาน ท่านเป็นผู้ดำเนินรอยตามบูรพาจารย์ใหญ่ทั้งสองท่าน คือ ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร และท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร** ในตลอดชีวิตเพศบรรพชิตของหลวงปู่สิงห์ท่านได้ทุ่มเทกับงานด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการอบรมสั่งสอนพุทธบริษัททั้งหลายด้วยความมุ่งมั่นอย่างไม่ย่อท้อ แม้จะมีอุปสรรคมากมายต่าง ๆ นานา แต่หลวงปู่สิงห์ท่านได้ใช้ความขันติ วิริยะ เข้าต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ เหล่านั้น ด้วยคติที่ว่า **"ธรรมย่อมชนะอธรรม" หลวงปู่สิงห์ ขนฺตฺยาคโม ท่านเป็นพระเถระผู้ใหญ่ และเป็นลูกศิษย์อาวุโสของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ผู้เป็นบิดาพระกัมมัฏฐานแห่งกองทัพธรรมภาคอีสาน**

- *จากหนังสือ - พระปฏิบัติสัทธรรม โดย พระญาณวิศิษฏ์สมิทธิวีราจารย์ (หลวงปู่สิงห์ ขนฺตฺยาคโม)*
  - *จนฺทปชฺโชตเถรปูชา อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระมหามุนีวงศ์ (สนั่น จนฺทปชฺโชโต ป.ธ.๙) โดยศิษยานุศิษย์*
  - *จันทสาโรบูชา โดย พระอาจารย์สาคร ธมฺมาวุโธ และคณะศิษยานุศิษย์*
- *เอกสารจากห้องสมุดวัดอโศการาม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ*

พระครูสุภัทรคุณ
(หลวงปู่คำปัน สุภทฺโท)

วัดสันโป่ง
ตำบลสันโป่ง อำเภอแม่ริม
จังหวัดเชียงใหม่

นามเดิม	❖ คำปัน รัตนาภรณ์ เป็นบุตรของนายสินและนางคำ รัตนาภรณ์
เกิด	❖ วันศุกร์ที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ตรงกับเดือน ๑๐ เหนือ แรม ๙ ค่ำ ปีมะเส็ง ณ บ้านสันโป่ง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่
บรรพชา	❖ เมื่ออายุ ๑๒ ปี ณ วัดสันโป่ง โดยมีท่านครูบาปัญญา เป็นพระอุปัชฌาย์
อุปสมบท	❖ เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ณ พัทธสีมาวัดสันโป่ง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๖ โดยมีพระครูมงคลญาณเถร เจ้าคณะแขวงแม่ริม เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอธิการจันต๊ะ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอธิการสุวรรณ เป็นพระอนุสาวนาจารย์
สมณศักดิ์	❖ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตร ที่ พระครูสุภัทรคุณ
มรณภาพ	❖ วันเสาร์ที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ เวลา ๐๕.๐๐ น. สิริรวมอายุได้ ๘๕ ปี พรรษา ๖๕

อาจริยธรรม

หลวงปู่คำปัน สุภทฺโท ได้เริ่มต้นเข้าสู่ใต้ร่มผ้ากาสาวพัสตร์ บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๒ ปี แล้วได้เข้าศึกษาอักขระภาษาไทย อักขระพื้นเมือง พระปริยัติธรรมกับพระอาจารย์อินต๊ะ จนจบวิชาสายสามัญชั้นระดับ ๕ ในสมัยนั้น และได้เรียนด้านปริยัติ ภาษาบาลี พระปรมัตถธรรม วิชาโหราเวทย์ไสยเวทย์ และ วิปัสสนากัมมัฏฐานจากสำนักอาจารย์ต่าง ๆ เช่น ครูบาปัญญา วัดสันโป่ง ครูบาอินต๊ะ วัดต้นแก้ว (รัตนาราม) ผู้เชี่ยวชาญทางอรรถกถา–บาลี ครูบาธรรมธิ วัดสะลวง ผู้เชี่ยวชาญทางพรหมศาสตร์ โหราศาสตร์ ครูบาอินตา วัดเหมืองผ่า (เจดีย์สถาน) เจ้าคุณพระอภัยสารทะ (ราชครูวัดฝายหิน) ครูบาอริยะ วัดดับภัย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ปฐมราชาคณะ สุดท้ายฝึกอบรมศึกษาวิปัสสนากัมมัฏฐานจากท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ได้พบท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

หลังจากออกพรรษาแล้วกิจวัตรพิเศษทุกๆ ปี คือ หลวงปู่คำปัน จะออกธุดงค์ติดตามครูบาอาจารย์ เพื่อปฏิบัติธรรมแสวงหาความวิเวกทุก ๆ ปีมิได้ขาด อยู่มาจนกระทั่งครูบาปัญญาเจ้าอาวาสวัดสันโป่ง และเป็นพระอุปัชฌาย์หลวงปู่คำปันได้มรณภาพลง ทางคณะสงฆ์ได้มอบหน้าที่ตำแหน่งเจ้าอาวาสให้หลวงปู่คำปัน ซึ่งท่านมีความตั้งใจปฏิบัติศาสนกิจในตำแหน่งเจ้าอาวาสเพื่อสนองเจตนารมณ์ของคณะสงฆ์มาเรื่อย ๆ ในขณะนั้นท่านมีอายุเพียง ๒๖ ปี แม้หลวงปู่จะต้องรับผิดชอบในการเป็นเจ้าอาวาสแล้ว แต่ท่านก็ยังศึกษาปฏิบัติธรรมโดยเคร่งครัด กิจวัตรธุดงค์มิได้ขาด

ลุถึงสมัยท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ซึ่งเป็นนักปฏิบัติวิปัสสนาผู้แตกฉานในธรรมปฏิบัติ ได้เดินทางมาจำพรรษาที่วัดพระธาตุจอมแตง อำเภอแม่ริม หลวงปู่คำปันได้เข้าฝากตัวเป็นสานุศิษย์ ศึกษาวิปัสสนากัมมัฏฐานกับท่านพระอาจารย์มั่น จนรอบรู้แตกฉาน เป็นพระสุปฏิปันโน มีพระเถระผู้ร่วมอาจารย์เดียวกัน คือ หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม หลวงปู่ชอบ ฐานสโม หลวงปู่คำแสน คุณาลงฺกาโร อำเภอสันกำแพง เป็นต้น ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมอาจารย์เดียวกันไปมาหาสู่กันเสมอ นับแต่บัดนั้นมาหลวงปู่คำปันก็ปฏิบัติเคร่งครัด ถือวัตรเอกา (ฉันมื้อเดียว) มักน้อย สันโดษ ไม่ยึดถือ ไม่สะสม ไม่ติดในอามิสลาภผล ไม่มีปลิโพธกังวลในสิ่งใด ๆ ตามแนวทางปฏิบัติของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร แม้คราวเจ็บไข้อาพาธ นายแพทย์จะขอร้องนิมนต์ให้ฉันสองมื้อ ท่านก็ไม่ยอม ท่านเคยพูดว่า **"ถ้าให้ถอยหลังกลับไปมักมาก ฉันสองมื้ออีก ตายเสียไม่ดีกว่าหรือ?"** ท่านรักธรรมยิ่งกว่าชีวิต หลวงปู่คำปันได้วางตนเป็นแบบอย่างอันดีเยี่ยม **ตามแบบพระบูรพาจารย์ที่ท่านได้ศึกษาอบรมมา** แม้จะเป็นผู้เงียบสงบ พูดน้อย ไม่โฆษณาโอ้อวด ไม่เผยแผ่ด้วยวาจา แต่ได้ดำเนินการเผยแผ่แบบปฏิบัติ ทำตนเป็นตัวอย่าง เรียกว่า **สั่งสอนด้วยการทำให้ดู ซึ่งเป็นหลักการเผยแผ่ทางหนึ่ง** เช่น การเผื่อแผ่ไม่มีความโลโภโทสัน มักน้อยสันโดษ เช่น ถ้าญาติโยมนำผ้าจีวรของใช้ไปถวาย ท่านจะใช้ให้ญาติโยมเห็นเพียงสอง–สามวันเท่านั้น จากนั้นท่านก็จะแจกจ่ายให้คนอื่น นำไปใช้หรือแจกจ่ายให้ไปกินหมดเหล่านี้เป็นต้น ซึ่งนับเป็นการเผยแผ่ที่ดีเยี่ยม

โอวาทธรรมท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

หลวงปู่คำปัน สุภทฺโท ได้บันทึกวิธีฝึกสมาธิเบื้องต้นตามแบบท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ผู้เป็นอาจารย์ของท่านดังนี้คือ

ท่านสาธุสัปปุรุษ พุทธบริษัทผู้ใคร่ในธรรมทั้งหลาย ในโอกาสบัดนี้จะได้อรรถาธิบายข้อปฏิบัติในทางสมาธิภาวนาตามแนวทางของอริยะเจ้านั้นว่าทำกันอย่างไร ก่อนที่จะทำกิจเบื้องต้นนั้นคือ ให้นั่งคุกเข่าประนมมือ ด้วยความตั้งใจนอบน้อมถึงพระรัตนตรัย แล้วเปล่งวาจาว่าดังนี้

อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภะคะวา, พุทธัง ภะคะวันตัง อะภิวาเทมิ. (กราบลงหนหนึ่ง คือไหว้พระพุทธเจ้า)

สฺวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม, ธัมมัง นะมัสสามิ. (กราบลงหนหนึ่ง คือไหว้พระธรรม)

สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ, สังฆัง นะมามิ. (กราบลงหนหนึ่ง คือไหว้พระสงฆ์)

ลำดับต่อไปนี้ ให้ตั้งใจปฏิบัติบูชาด้วย กาย วาจา ใจ กล่าวคำนอบน้อม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า **นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ.** (ว่า ๓ หน) แล้วกล่าวคำปฏิญาณตนต่อพระรัตนตรัย เป็นที่พึ่งที่ระลึกของตน ที่เรียกว่า พระไตรสรณคมน์ตามบาลีว่า

พุทธัง สะระณัง คัจฉามิ ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ พุทธัง สะระณัง คัจฉามิ ทุติยัมปิ ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ ทุติยัมปิ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

ตะติยัมปิ พุทธัง สะระณัง คัจฉามิ ตะติยัมปิ ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ ตะติยัมปิ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ.

ต่อไปนี้อธิษฐานถึงพระไตรสรณคมน์ให้มั่นก่อนว่า ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้า องค์อรหันต์ผู้ละกิเลสขาดจากสันดานกับพระธรรมเจ้า กล่าวคือคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรมกับพระสังฆเจ้า คือพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ว่าเป็นสรณะ ที่พึ่งที่ระลึกนับถือของข้าพเจ้า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปตราบเท่าชีวิตของข้าพเจ้านี้แล

พุทธัง ชีวิตัง ยาวะนิพพานัง สะระณัง คัจฉามิ
ธัมมัง ชีวิตัง ยาวะนิพพานัง สะระณัง คัจฉามิ
สังฆัง ชีวิตัง ยาวะนิพพานัง สะระณัง คัจฉามิ.

ต่อจากนั้นให้ตั้งใจเจตนาวิรัติ ละเว้นในส่วนองค์ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือศีล ๒๒๗ ตามภูมิของตน ที่ตนจะรักษาได้ แล้วว่าคำสมาทานรวมลงในที่แห่งเดียวกันว่า

๑. **อิมานิ ปัญจะ สิกขาปะทานิ สะมาทิยามิ** (ว่า ๓ หน) นี้สำหรับศีล ๕ แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานเอาซึ่งสิกขาบททั้งหลาย ๕ คือ **ปาณาฯ** ไม่ฆ่าสัตว์ **อะทินนาฯ** ไม่ลักทรัพย์ **กาเมฯ** ไม่ประพฤติผิดในกาม **มุสาฯ** ไม่กล่าวคำเท็จ **สุราฯ** ไม่ดื่มเมรัย (เป็น ๕ ข้อเรียกว่าศีล ๕)

๒. **อิมานิ อัฏฐะ สิกขาปะทานิ สะมาทิยามิ** (ว่า ๓ หน) นี้สำหรับศีล ๘ แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานเอาซึ่งสิกขาบททั้งหลาย ๘ คือ **ปาณาฯ** ไม่ฆ่าสัตว์ **อะทินนาฯ** ไม่ลักทรัพย์ **อะพรัหมะจะริยาฯ** ไม่ประพฤติร่วมกามคุณ **มุสาฯ** ไม่พูดคำเท็จ **สุราฯ** ไม่ดื่มเมรัย **วิกาละโภฯ** ไม่กินอาหารในเวลาบ่ายแล้ว **นัจจะคีตะ-มาลาฯ** ไม่ดูการเล่น และประดับตกแต่งร่างกายเพื่อความสวยงามต่าง ๆ **อุจจาฯ** ไม่นั่งนอนบนเตียงที่สูงเกินประมาณ ฟูกเบาะที่ยัดด้วยนุ่นและสำลี (เป็น ๘ ข้อ เรียกว่าศีล ๘)

๓. **อิมานิ ทะสะ สิกขาปะทานิ สะมาทิยามิ** (ว่า ๓ หน) นี้สำหรับศีล ๑๐ คือ **ปาณาฯ อะทินนาฯ อะพรัหมะฯ มุสาฯ สุราฯ วิกาละโภฯ นัจจะคีตะฯ มาลาฯ อุจจาฯ ชาตะรูปะฯ** (เป็น ๑๐ ข้อ เรียกว่าศีล ๑๐)

๔. ศีล ๒๒๗ ให้อธิษฐานว่าดังนี้

ปะริสุทโธ อะหัง ภันเต ปะริสุทโธติ มัง พุทโธ ธาเรตุ
ปะริสุทโธ อะหัง ภันเต ปะริสุทโธติ มัง ธัมโม ธาเรตุ
ปะริสุทโธ อะหัง ภันเต ปะริสุทโธติ มัง สังโฆ ธาเรตุ.

เมื่อทำความบริสุทธิ์ของตนด้วยกาย วาจา ใจ ต่อคุณพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้าแล้ว กราบลง ๓ หนแล้วจึงค่อยนั่งราบลง ประนมมือไหว้ทำใจให้เที่ยงตรง ชื่นบานแล้วเจริญพรหมวิหาร ๔ ถ้าแผ่ไปไม่เจาะจงเรียกว่า **อัปปมัญญาพรหมวิหาร** ว่าโดยย่อ ๆ ให้สะดวกแก่ผู้ฝึกใหม่ดังนี้

เมตตา คือจิตเมตตารักใคร่ ปรารถนาให้ตนและสัตว์ทั้งหลายเป็นสุขทั่วหน้ากัน
กรุณา คือจิตคิดกรุณา เอ็นดู สงสาร ตนและคนอื่น
มุทิตา คือจิตอ่อนน้อม พลอยยินดี ในกุศลของตนและคนอื่น
อุเบกขา คือจิตคิดวางเฉย ในสิ่งที่ควรปล่อยวาง

ต่อไปนี้ให้นั่งขัดสมาธิ เอาเท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่น อย่าให้จิตฟั่นเฟือน จงปล่อยวางอารมณ์ที่ติดในจิต ทั้งที่เป็นอดีตที่ผ่านมา และอารมณ์ความคิดที่จะมีมาในอนาคต ให้เอาอารมณ์เป็นปัจจุบัน เมื่อสำรวมจิตมีสติควบคุมแล้ว ให้ประนมมือ ให้ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า นึกในใจว่า **พุทโธ เม นาโถ** พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า **ธัมโม เม นาโถ** พระธรรมเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า **สังโฆ เม นาโถ** พระสงฆ์เป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า แล้วซ้ำอีกว่า **พุทโธ ธัมโม สังโฆ** แล้วปล่อยมือลงวางไว้ที่บนตัก มือขวาทับมือซ้าย แล้วกำหนดจิต บริกรรมภาวนา บทว่า **"พุทโธ"** ๓ หน ต่อจากนี้ให้นึกถึงลมหายใจเข้าออก คือให้นับเข้า – ออก คือให้นับลมเป็นคู่ ๆ ดังนี้ "พุท" ลมเข้า "โธ" ลมออกอย่างนี้ไปจนถึง ๑๐ ครั้งแล้ว ให้ตั้งต้นใหม่อีกดังนี้ คือลมหายใจเข้าพุทโธหนหนึ่ง ลมออกพุทโธหนหนึ่ง ภาวนาอย่างนี้ไปจนถึง ๗ หน แล้วให้ตั้งต้นใหม่อีกดังนี้ คือลมเข้า – ลมออกให้ภาวนา พุทโธหนหนึ่ง ทำอย่างนี้ไปจนครบ ๕ หน แล้วให้ตั้งต้นใหม่อีกดังนี้ คือลมเข้า – ลมออก หนหนึ่งให้ภาวนา พุทโธ ๓ คำ ทำอย่างนี้ไปจนครบ ๓ วาระ ของลมเข้า – ลมออก ต่อจากนั้นให้บริกรรมแต่ พุทโธคำเดียวไม่ต้องนับลมอีก ปล่อยลมเข้าออกตามสบาย ทำจิตให้นิ่งๆ ไว้ตรงที่ลมหายใจเข้า–ออกที่มีในช่องจมูก เมื่อลมออกอย่าส่งจิตออกมาตามลม เมื่อลมเข้าก็อย่าส่งจิตเข้าตามลม ทำความรู้สึกอย่างกว้างขวางเบิกบาน แต่อย่าสะกดจิตให้มากเกินไปทำใจให้สบาย ๆ เหมือนเราหายใจออกไปในอากาศโปร่งฉะนั้น ทำจิตให้นิ่งอยู่เหมือนเสาที่ปักไว้ในริมทะเล แม้นน้ำทะเลขึ้น เสาก็ไม่ขึ้นตาม น้ำทะเลลงเสาก็ไม่ลงตาม เมื่อทำจิตนิ่งสงบได้ในขั้นนี้แล้ว ให้หยุดคำภาวนาพุทโธนั้นเสีย ให้กำหนดความรู้สึกไว้เฉพาะลมหายใจแล้วค่อยขยับจิต เลื่อนเข้าไปตามกองลม คือ กองลมที่สำคัญตรงที่จะทำให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ เช่น ทิพจักขุ ตาทิพย์ ทิพโสต หูทิพย์ เจโตปริยญาณ รู้จักความเกิดตายของสัตว์ทั้งหลายนานาธาตุวิชชา วิชาความรู้ในเรื่องธาตุต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องด้วยอัตภาพร่างกายนี้อันเป็นประโยชน์แก่ร่างกาย ธาตุเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นจากฐานของลมหายใจ ฐานที่ ๑ คือตั้งจิตไว้ที่จมูกแล้วค่อยเลื่อนขึ้นไปกลางหน้าผากอันเป็นฐานที่ ๒ คือทำความรู้สึกอย่างกว้างขวาง

ทำจิตให้นิ่งไว้ที่หน้าผากแล้วย้อนกลับมาที่จมูก ให้ย้ายจิต เพ่งขึ้น–เพ่งลง ระหว่างจมูกหน้าผาก ราวกับคนขึ้นลงภูเขาฉะนั้น ทำให้ได้สัก ๗ เที่ยวแล้วนิ่งไว้ที่หน้าผาก อย่าให้จิตลงมาที่จมูกอีก ต่อนั้นให้เลื่อนเข้าไปสู่ฐานที่ ๓ คือกลางกระหม่อม ข้างนอกแล้วหยุดอยู่กลางกระหม่อม ทำความรู้สึกอย่างกว้างขวางสูดลมในอากาศเข้าไปในศีรษะ กระจายลมครู่หนึ่ง จึงกลับลงมาที่หน้าผากกลับไปกลับมา ระหว่างกลางกระหม่อมกับหน้าผากอยู่เช่นนี้สัก ๓ เที่ยว แล้วก็นิ่งอยู่กลางกระหม่อมแล้วค่อยเลื่อนตามเข้าไปในฐานที่ ๔ อีก คือลงในสมอง (อ่องออ) ตรงกลางกะโหลกศีรษะ ให้นิ่งอยู่สักครู่หนึ่ง แล้วจึงเลื่อนจิตให้ออกไปที่กลางกระหม่อมข้างนอก กลับไปกลับมา ติดต่อกันในระหว่างกลางสมองกับกลางกระหม่อมข้างนอก แล้วก็เอาจิตนิ่งที่สมอง ทำความรู้สึกให้กว้างขวางกระจายลมอันละเอียดจากสมองให้ลงไปเบื้องต่ำ เมื่อทำจิตมาถึงตอนนี้แล้วบางทีจะเกิดนิมิตของลมขึ้นเป็นต้นว่ารู้สึกขึ้นในศีรษะแลเห็น หรือรู้สึกให้เสียว ๆ ให้เย็น ๆ ร้อน ๆ ให้เป็นเมฆไอสลัว ๆ ขึ้นบางทีก็มองเห็นกะโหลกศีรษะของตัวเอง ถึงอย่างนั้น ก็อย่าให้มีความหวั่นไหวไปตามนิมิตที่ปรากฏนั้น ถ้าเราปรารถนาที่จะไม่ให้เป็นเช่นนั้น ก็ให้สูดลมหายใจเข้าไปยาว ๆ ถึงหัวอกนิมิตเหล่านั้นก็หายไปทันที เมื่อเห็นนิมิตอันใดอันหนึ่งเกิดขึ้นแล้วให้ตั้งสติรู้อยู่ที่นิมิตแต่ให้เอานิมิตเดียว สุดแท้แต่นิมิตอันเป็นที่สบาย เมื่อจับนิมิตได้แล้ว ให้ขยายนิมิตนั้นออกไปให้โตเท่าศีรษะ นิมิตที่ขาวสว่างนั้น มีประโยชน์แก่ร่างกายแก่ใจ คือเป็นลมที่บริสุทธิ์สะอาดนี้ย่อมเป็นเครื่องฟอกโลหิตในร่างกายของท่านได้เป็นอย่างดี สามารถจะบรรเทากำจัดทุกขเวทนาในร่างกายได้ เมื่อทำได้เท่าศีรษะของตนแล้ว ให้เลื่อนลงไปตั้งในฐานที่ ๕ คือทรวงอก แล้วให้นึกเอานิมิตแห่งลมไปตั้งไว้ขยายออกให้เต็มทรวงอก ทำลมอันนั้นให้ขาวให้สว่างกระจายลม กระจายแสงสว่างไปทั่วทุกขุมขนจนกว่าจะมองเห็นส่วนต่าง ๆ ของร่างกายปรากฏเป็นภาพขึ้นมาเอง ถ้าไม่ต้องการภาพนั้นก็ให้สูดลมหายใจยาว ๆ เสีย ๒–๓ ครั้ง ภาพนั้นก็จะหายไปทันที แล้วกระทำจิตใจให้นิ่งอยู่โดยกว้างขวาง แม้จะมีนิมิตอันใดผ่านมาในรัศมีแห่งลมอย่าเพิ่งไปจับเอา อย่าทำจิตหวั่นไหวไปตามนิมิต ประคองจิตไว้ให้ดี ทำจิตให้เป็นหนึ่ง พยายามตั้งจิตไว้ในดวงเดียวคือลมหายใจอันละเอียดและขยายลมอันละเอียดนั้นให้กว้างขวางออกไปทั่วสรรพางค์กาย เมื่อทำจิตถึงตอนนี้จะค่อยเกิดวิชาความรู้ขึ้นตามลำดับ กายของเราก็จะเบาเหมือนปุยนุ่น ใจก็จะเอิบอิ่มนิ่มนวลวิเวกสงัดได้รับความสุขกายสบายจิตเป็นอย่างยิ่ง เมื่อต้องการวิชาความรู้แล้ว ให้ทำอย่างนี้จนกว่าจะชำนาญในการเข้าในการออก ในการตั้งอยู่ เมื่อทำได้อย่างนี้แล้ว นิมิตของลมคือแสงสว่างขาว ๆ เป็นก้อน เป็นกลุ่มเหล่านั้น จำทำเมื่อไรก็เกิดได้ เมื่อต้องการวิชาความรู้ต่าง ๆ ก็ให้ทำจิตนิ่งวางอารมณ์ทั้งหมดให้เหลืออยู่แต่ความสว่างอย่างเดียว เมื่อประสงค์สิ่งใดในส่วนวิชาความรู้ภายในและภายนอกของตนเองและผู้อื่นก็ให้นึกขึ้นในใจครั้งหนึ่งหรือสองครั้ง ก็จะเกิดความรู้หรือนิมิตเป็นภาพปรากฏขึ้นทันทีที่เรียกว่า “มโนภาพ” ถ้าจะให้ดีและชำนาญในสิ่งเหล่านี้ให้ศึกษากับผู้ที่เคยปฏิบัติในทางนี้จะดีมาก เพราะวิชาตอนนี้เป็นวิชาที่เกิดจากสมาธิอย่างเดียวเท่านั้น วิชาในเรื่องสมาธินั้นมีอยู่ ๒ แผนกคือเป็นไปกับด้วยโลกีย์อย่างหนึ่ง เป็นไปกับด้วยโลกุตระอย่างหนึ่ง วิชาโลกีย์ คือติดความรู้ ความเห็นของตนนี้หนึ่ง ติดสิ่งทั้งหลายที่มีมาปรากฏให้เรารู้เห็น ด้วยอำนาจแห่งวิชาก็ดีเป็นของจริงและไม่จริง เจือปนกันอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น แต่ของจริงในที่เป็นส่วน

สังขารธรรมทั้งสิ้น ขึ้นชื่อว่าสังขารแล้วย่อมไม่เที่ยง ไม่มั่นคงถาวร ฉะนั้นเมื่อต้องการโลกุตระต่อไป ให้รวมสิ่งที่เรารู้เราเห็นทั้งหมด เข้ามาเป็นจุดอันเดียวกัน คือ เอกัคตารมณ์ ให้เป็นสภาพอันเดียวกันทั้งหมด เอาวิชาความรู้ทั้งหลายเหล่านั้นเข้ามารวมอยู่ในจุดเดียวอันนั้น จนรู้แจ้งเห็นจริงว่า สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไปเป็นธรรมดา แล้วอย่ายึดถือในสิ่งที่รู้ที่เห็นมาเป็นของ ๆ ตน ให้ปล่อยวางไปเสียตามสภาพ ถ้าไปยึดอารมณ์ ก็เท่ากับยึดความรู้ของตนจะเกิดเป็นเหตุแห่งทุกข์ คือสมุทัย ฉะนั้นจิตที่นิ่ง เป็นสมาธิแล้วเกิดวิชา ๆ นั้นเป็นมรรค สิ่งที่เรารู้ต่าง ๆ ที่ผ่านไปผ่านมาเป็นทุกข์ จิตเราอย่าไปยึดเอาวิชา อย่าเข้าไปยึดเอาอารมณ์ที่มาแสดงให้เรารู้ปล่อยวางไปตามสภาพ ทำจิตใจให้สบาย ๆ ไม่ยึดจิตไม่สมมุติจิตของตนเองว่า เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้ายังสมมุติตนเองอยู่ตราบใดก็เป็นอวิชชาอยู่ตราบนั้น เมื่อรู้ได้โดยอาการอย่างนี้ ก็จะกลายเป็นโลกุตระขึ้นในตนเอง จะเป็นกุศลอย่างประเสริฐสุดในฐานะที่เป็นมนุษย์พุทธบริษัทของพระพุทธเจ้า ถ้าจะสรุปให้สั้นเข้าแล้ว หลักการปฏิบัติก็มีดังนี้

๑. กำจัดอารมณ์ชั่วออกจากจิตให้หมด

๒. ทำจิตให้อยู่ในอารมณ์ที่ดี

๓. อารมณ์ที่ดีต่างๆ ให้ต้อนเข้าไปรวมอยู่ในจุดเดียวกัน ที่เรียกว่าเอกัคตารมณ์

๔. พิจารณาอารมณ์หนึ่งนั้นให้เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตน สัตว์บุคคล ว่างเปล่า

๕. วางอารมณ์ที่ดีและอารมณ์ที่ชั่วไปตามสภาพอารมณ์ เพราะดีและชั่วย่อมอยู่ด้วยกันมีสภาพเสมอกัน วางจิตไว้ตามสภาพของจิต รู้ไว้ตามสภาพแห่งรู้ รู้นั้นไม่รู้จักเกิด ไม่รู้จักดับนั่นแลคือสันติธรรม ดีก็รู้ ดีไม่ใช่รู้ รู้ไม่ใช่ดี ชั่วก็รู้ รู้ไม่ใช่ชั่ว ชั่วไม่รู้ **คือไม่รู้ไม่ติดในความรู้ รู้ไม่ติดสิ่งที่รู้นั่นแหละคือธรรมชาติ ธาตุแท้อันบริสุทธิ์ผุดผ่องเหมือนน้ำที่อยู่ในใบบัว** ฉะนั้นจึงเรียกว่า อสังขตธาตุ เป็นธาตุแท้ เมื่อใครทำได้เช่นนี้ก็จะเห็นของดีวิเศษ เกิดขึ้นในใจของตนจะเป็นกุศลวาสนาบารมีของท่านผู้ปฏิบัติในทางสมถะกัมมัฏฐาน วิปัสสนากัมมัฏฐานได้ผลดังกล่าวมา ๒ ประการคือ โลกีย์ผลที่จะให้สำเร็จประโยชน์อนามัยร่างกายแห่งท่าน และคนอื่นทั่วไปในสากลโลกนี้ ประการหนึ่ง ประการที่ ๒ จะได้โลกุตรผล อันเป็นประโยชน์อนามัยในด้านจิตใจของท่านมีความสุข ความเยือกเย็นและความราบรื่นชื่นบาน อ่านตนออก บอกตนได้ ให้ตนฟังยังผลให้เป็นปัจจัยถึงมรรคผลนิพพาน เป็นเบื้องหน้า ไม่ต้องเกิดแก่เจ็บตาย

สาธุชนพุทธบริษัทผู้ใคร่ในธรรมทั้งหลาย แก่นแท้ของพระพุทธศาสนานั้น สอนให้เราอบรมฝึกจิตให้มีความสงบ สะอาด สว่าง คือพยายามไม่ให้มีช่องโอกาสที่บาปอกุศลเข้าแทรกและบังเกิดขึ้นในจิต พยายามเปิดช่องโอกาสให้ส่วนที่ดีที่เป็นบุญเป็นกุศลบังเกิดให้มาก ๆ ชำระจิตให้บริสุทธิ์สะอาด เพราะคนเราจะดีจะชั่วขึ้นอยู่ที่จิตใจ จะสู่สวรรค์ นิพพาน ไปนรกอบายภูมิก็อยู่ที่จิตดวงเดียว แม้บังเกิดมาเป็นมนุษย์มีทุกข์มีสุข ก็อยู่ที่จิตของเรา ที่ได้สะสมไว้แต่อดีตชาติ ถ้าอดีตได้สะสมส่วนดีมีจิตใจสงบ สะอาด สว่างมาก็บังเกิดในฐานะที่ดีมีมนุษย์สมบัติ ถ้าจิตได้สั่งสมอบรมส่วนที่ชั่วมัวหมอง อันเป็นส่วนบาปกรรม จิตไม่สงบ ไม่สะอาด ไม่สว่างมืดมน เมื่อถือกำเนิดมาก็มีเศษบาป มีผลอกุศลกรรมอันเป็นบาปเหล่านั้นติดตามมาให้ได้เสวยผลเป็น

หลวงปู่คำปัน สุภทฺโท
วัดสันโป่ง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

ความทุกข์ เหตุนั้นพระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ฝึกใจรักษาใจ เมื่อใจดีทุกอย่างก็ดี เมื่อใจชั่วทุกอย่างก็ชั่วร้าย จึงขอให้พุทธบริษัททั้งหลายได้หาโอกาสเวลาสนใจ ใฝ่ใจฝึกจิตของตนตามแบบของอริยะ ที่ได้รวบรวมนำมาฝากเป็นธรรมบรรณาการโดยย่อนี้ อย่างน้อยก่อนพักผ่อนหลับนอนหาโอกาสไหว้พระสวดมนต์แล้วสำรวมจิต ฝึกนั่งสมาธิ ตามแบบนี้ สัก ๕ - ๑๐ - ๒๐ นาที ค่อยทำไป ฝึกไปให้เกิดเป็นวสี คือ ความชำนาญ เวลาตื่นแต่เช้าล้างหน้าชำระร่างกายแล้วไหว้พระฝึกนั่งอีก จงกระทำเป็นประจำเป็นกิจวัตร ก็จะเห็นผล **จะทำให้เราเป็นคนสุขุม เยือกเย็น รู้จักบังคับตนได้ อ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวฟัง มีเหตุมีผล มีสันติธรรมความสงบ ไม่หลงทำในกรรมชั่วที่มัวหมอง** เมื่อแตกตายทำลายขันธ์ ย่อมมีสติมั่นคง ไม่หลงทางอบายภูมิ ย่อมได้สุคติเป็นที่ไปแล ฯ

- *จากหนังสือร่มโพธิ์แก้ว ธรรมบรรณาการ งานพระราชทานเพลิงศพพระครูสุภัทรคุณ (หลวงปู่คำปัน สุภทฺโท) วัดสันโป่ง ตำบลสันโป่ง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ณ ปราสาทเมรุชั่วคราว สุสานบ้านสันโป่ง ๘ - ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ โดยพระธรรมโกวิท วัดเจดีย์สถาน*
- *จากข้อมูล ท่านพระครูปลัดธรรมจริยวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่*

หลวงปู่ทองรัตน์ กนฺตสีโล

วัดป่าบ้านคุ้ม
ตำบลโคกสว่าง อำเภอสำโรง
จังหวัดอุบลราชธานี

นามเดิม ❖ ทองรัตน์

เกิด ❖ เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๑ ที่บ้านสามผงหรือบ้านชีทวน ยังไม่ทราบแน่ชัด บรรพบุรุษของท่านเป็นชาวบ้านชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี แล้วอพยพย้ายถิ่นไปอยู่บ้านสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ท่านมีพี่ชายคนหนึ่ง ส่วนบิดาของท่านเป็นคหบดีคนมั่งคั่งในหมู่บ้าน และมีหน้าที่เก็บส่วย ในวัยเด็กมีอุปนิสัยค่อนข้างหัวดื้อ

บรรพชา ❖ เป็นสามเณร แล้วลาสิกขาเป็นเชียงทองรัตน์ มีชีวิตเสพสุขสนุกสนานคึกคะนอง ค่อนไปทางนักเลงสุรากลางบ้าน พูดจาโผงผาง พูดตลกขบขัน และช่วยบิดามารดาทำมาหากินอย่างขยันขันแข็ง จนล่วงเลยวัยเบญจเพศ ชีวิตของท่านจึงเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์

อุปสมบท ❖ เมื่ออายุราว ๒๖ ปี เหตุที่จูงใจที่ทำให้พระอาจารย์ทองรัตน์ ตัดสินใจออกบวชก็คือ มีสาวชาวบ้านคนหนึ่งมารักถึงขั้นจะหนีตาม ท่านเคยเล่าให้ศิษย์ฟังว่า "บวชหนี ผู้สาว" แต่เมื่อพระอาจารย์ได้บวชแล้วซาบซึ้งในรสพระธรรม จึงไม่ยอมลาสิกขาบท

มรณภาพ ❖ วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ.๒๔๙๙ ณ วัดป่าบ้านคุ้ม ตำบลโคกสว่าง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี สิริรวมอายุได้ ๖๘ ปี พรรษา ๔๒ หลวงพ่อชา วัดหนองป่าพง กล่าวว่า "พระอาจารย์ทองรัตน์ เป็นผู้อยู่อย่างผ่องแผ้วจนกระทั่งวาระสุดท้าย เมื่อท่านมรณภาพ ท่านมีสมบัติในย่ามคือ มีดโกนเพียงเล่มเดียว เท่านั้น"

อาจริยธรรม

ในพรรษาที่ ๖ หลวงปู่ทองรัตน์เริ่มเบื่อหน่ายต่อการศึกษาปริยัติ นึกเปรียบเทียบการปฏิบัติกับพระธรรมวินัยของตนแล้ว ดูจะห่างไกลกันมาก ยิ่งมีความสงสัยในการประพฤติปฏิบัติว่าจะไม่ใช่แนวทางที่ถูกต้อง อีกทั้งได้ยินข่าวครูบาอาจารย์ ในทางวิปัสสนากัมมัฏฐานที่สกลนคร คือ

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร และ**ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร** ซึ่งพำนักอยู่ที่วัดป่าสุทธาวาสและวัดป่าในละแวกเขตอำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร ว่าเป็นผู้มีคุณธรรมสูง ชำนาญด้านวิปัสสนาธุระ มีประชาชนเคารพเลื่อมใสศรัทธามาก ดังนั้นในพรรษาที่ ๖ หลวงปู่ทองรัตน์ได้เดินทางไปจังหวัดสกลนคร เข้านมัสการและขอโอกาสถามปัญหาในข้อวัตรปฏิบัติปกิณกธรรมและวิสุทธิมรรค จึงขอฝากตัวเป็นศิษย์ต่อท่าน

พระอาจารย์อวน ปคุโณ (แห่งวัดจันทิยาวาส จังหวัดนครพนม) ศิษย์ผู้ใกล้ชิดองค์หนึ่งของหลวงปู่ทองรัตน์ได้เล่าถึงการไปศึกษาธรรมของหลวงปู่ทองรัตน์กับท่านพระอาจารย์มั่นไว้ว่า ขั้นแรกของการศึกษา หลวงปู่ทองรัตน์ไม่รู้สึกอะไร ภาวนาตามธรรมดา ท่านพระอาจารย์มั่นได้แนะนำว่า **"รู้ไม่รู้ ไม่สำคัญ ขอให้ทำจิตใจให้รู้จักจิตว่าสงบหรือไม่สงบ"** หลวงปู่ทองรัตน์ได้ออกวิเวกเที่ยวธุดงค์ไปแล้วกลับมาเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่นอีกว่า **"จิตสงบเป็นอย่างไร"** ท่านพระอาจารย์มั่นว่า **"เท่าที่ทองรัตน์ปฏิบัติทุกวันนี้ รู้สึกว่าเป็นแบบใด"** หลวงปู่ทองรัตน์กราบเรียนว่า **"มีเหตุหนักกาย หนักใจ ใจฝืดเคืองนัก"** ท่านพระอาจารย์มั่นแนะนำว่า **"เรื่องที่หนักกาย หนักใจนั่นไม่ใช่เพราะการบำเพ็ญภาวนา แสดงว่า มีความเชื่อมั่นศรัทธาอยู่ในการปฏิบัติอยากทำแต่ไม่รู้จักวิธี การปฏิบัติให้รักษาจิต รักษาระเบียบวินัย กิจวัตร ข้อวัตรวินัยต้องเข้มงวดปฏิบัติถึงแล้วก็จะเกิดเมตตา มีเมตตาแล้วแสดงว่ามีศีลบริสุทธิ์ มีศีลบริสุทธิ์แล้วจิตก็สงบ จิตสงบแล้วจะเกิดสมาธิ"** หลวงปู่ทองรัตน์ได้อุบายธรรมปฏิบัติแล้วจึงกราบนมัสการลา ออกหาวิเวกธุดงค์จนกระทั่งรู้จักสมาธิแล้วกลับมาหาท่านพระอาจารย์มั่น และได้เล่าถวายให้ท่านฟังว่า **"ผมรู้จักแล้วสมาธิ"** ท่านพระอาจารย์มั่นจึงถามว่า **"ที่ว่ารู้จักนั้น รู้จักแบบไหน"** หลวงปู่ทองรัตน์เรียนว่า **"รู้จักเมื่อเป็นสมาธิแล้วก็เบากาย เบาจิต"** ท่านพระอาจารย์มั่น ได้แนะนำต่อว่า **"จิตสงบแล้วก็ให้พิจารณาขันธ์ ๕ ให้รู้จักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา"** หลวงปู่ทองรัตน์ จึงได้ออกวิเวกธุดงค์ไปตามหุบห้วย ภูผา ป่าช้าต่าง ๆ **ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระผู้เป็นบูรพาจารย์ เช่น ห้ามเทศน์เด็ดขาด ให้ระวังสำรวม ให้อยู่ตามต้นไม้ อยู่ป่า** สหธรรมิกที่มีอุปนิสัยต้องกันในระหว่างจำพรรษาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นคือ พระอาจารย์บุญมี บ้านสูงเนิน กุดจิก จังหวัดนครราชสีมา

หลวงปู่กิ ธมฺมุตฺตโม (เจ้าอาวาสวัดป่าสนามชัย จังหวัดอุบลราชธานี) เล่าถึงหลวงปู่ทองรัตน์ไว้ว่า นอกจากท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว หลวงปู่ทองรัตน์ ท่านเคารพนับถือท่านพระอาจารย์เสาร์เป็นท่านพระอาจารย์อีกรูปหนึ่งซึ่งท่านกล่าวถึงมากที่สุด เมื่อออกธุดงค์ใหม่ ๆ พร้อมพระอาจารย์มีในพรรษาที่ ๗ ได้มีญาติโยมมาสนทนาธรรมและขอฟังเทศน์จากท่าน หลวงปู่ทองรัตน์ก็มักจะบ่ายเบี่ยงว่า **"เราบวชน้อย อายุพรรษาไม่มาก ครูบาอาจารย์ยังไม่ให้เทศน์"**

หลวงปู่ทองรัตน์ท่านเป็นผู้เคร่งครัดในข้อวัตรปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง ท่านเป็นผู้มักน้อยสันโดษ และปฏิบัติมาก ถือการอยู่ป่าตามโคนต้นไม้ บางทีท่านเอาศีรษะหนุนโคนต้นไม้ บางทีนอนหนุนกิ่งไม้มัดรวมกับใบไม้ หรือบางทีก็เอาฟางข้าวญาติโยมมัดเป็นหมอนหนุน บางครั้งนั่งสมาธิกลางป่าไม่มีมุ้ง บางทีได้กระบอกน้ำก็สะพายปลีกตัวขึ้นไปอยู่รูปเดียวหลังภูเขา พยายามพากเพียรภาวนาอยู่อย่างสม่ำเสมอ

ท่านเป็นผู้มีความมักน้อย และเคร่งครัดต่อพระธรรมวินัย ไม่ใช้สิ่งของที่เขาไม่ถวาย และไม่ออกปากขอ เพราะถือว่าเขาไม่ใช่ญาติโยม ถ้าไม่มีด้ายและผ้าเอามาปะชุนผ้าจีวร ท่านได้หาหนามและไม้ป่ามาเย็บสอดยึดส่วนที่ขาดเอาไว้ ครั้งหนึ่งผ้าจีวรขาดจนไม่สามารถหาอะไรมายึดไว้ได้ หลังจากกลับจากธุดงค์ ท่านเข้าไปนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นขอลากลับบ้านสามผง จะไปขอผ้ามาทำจีวร ท่านพระอาจารย์มั่น ทรมานจิตของท่านโดยกล่าวว่า **"อยากจะได้ธรรมไม่ใช่เหรอ จึงมาบวช จะแสวงหาธรรม มันไม่ใช่ของง่าย"** และท่านยังพูดต่ออีกว่า **"ไม่ใช่คิดถึงบ้านหรือ ถ้ามัวมาคิดถึงบ้านจะไปถึงไหน ทำความเพียรให้มาก จะได้เห็นธรรมเร็วขึ้น"**

ท่านพระอาจารย์มั่นแนะนำให้ไปปฏิบัติธรรมที่ถ้ำพระบดว่า จะสำเร็จเร็วขึ้น หลวงปู่ทองรัตน์เรียนว่า "ถ้ำพระบดนั้น ได้ยินว่า พระรูปใดไปแล้วมีแต่ตายกับตาย ไม่เคยกลับมา ที่กลับมามีแต่เป็นหล่อย (เป็นง่อย ไม่มีเรี่ยวแรง) ทั้งนั้น" แต่ท่านก็ได้เดินทางไปถ้ำพระบด ซึ่งขึ้นชื่อว่าเจ้าที่แรง และไปบำเพ็ญภาวนาจำพรรษาอยู่รูปเดียว ในเดือน ๑๐ ขึ้น ๑๕ ค่ำ หลวงปู่ได้นั่งสมาธิสงบนิ่งอยู่ในถ้ำในกลางดึก ได้ยินเสียงอึกทึกครึกโครม เหมือนเสียงฝูงสัตว์ และคนจำนวนมากวิ่งอยู่บนภูเขาทั้งลูกเหนือน้ำ ภูเขาทั้งลูกสั่นสะเทือนไปทั่ว มีเสียงหวีดร้องคล้ายสัตว์และคน หลวงปู่ทองรัตน์เล่าให้ศิษย์ฟังว่า "หลวงปู่ขนลุก ผมบนศรีษะตั้งอยู่หลายวัน ตั้งใจอยากจะออกไปดู แต่ก็นั่งเป็นสมาธิสงบระงับอยู่อย่างนั้น และความคิดหนึ่งก็โต้แย้งว่าไม่ใช่ธุระอะไรของเรา เรื่องของเขาเขาจะเป็นอะไรก็อยู่ต่างหาก เรื่องของเราเราก็อยู่ต่างหาก เมื่อตั้งสติได้มั่นแล้วทำให้เกิดความสงบ เยือกเย็น เบิกบาน ไม่มีความกลัวใด ๆ และความกลัวตอนแรก ๆ หายไปหมดสิ้น **มีความรู้สึกใหม่เกิดขึ้นคือ อยากเทศน์อยากจะโปรดสัตว์ทั้งหลาย มันเหมือนว่าแม้จะมีด้ายมาเย็บปากไว้ ด้ายก็จะขาด มันอยากเทศน์ อยากจะเทศน์โปรดคนทั้งโลก** อยากไปเทศน์ประเทศใกล้เคียงทั้งพม่า มลายู จึงนั่งเทศน์อยู่คนเดียว เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน ไม่ได้อยู่ไม่ได้นอน ญาติโยมที่อยู่หมู่บ้านใกล้ภูเขาเห็นท่านไม่ไปบิณฑบาตหลายวัน คิดว่าคงมีอะไรเกิดขึ้นกับท่าน และได้ขึ้นมาดู ท่านจึงรู้สึกตัว"

วันต่อมาหลังจากรู้สึกตัว ท่านได้ลงไปบิณฑบาต เนื่องจากไม่ได้นอน ๗ วัน ๗ คืน ตาจึงแดงก่ำไปหมดทั้ง ๒ ตา โยมทักว่า "อาจารย์ป่วยหรือตาจึงแดง" ท่านตอบโยมไปว่า "สบายดี" โยมถามต่อไปว่า "ท่านฉันอาหารได้ดีอยู่หรือ" ท่านตอบว่า "ฉันได้ดีอยู่" แต่พอถึงเวลาฉันเนื่องจากไม่ได้ฉันมาหลายวัน ร่างกายไม่รับอาหาร ฉันได้ ๒-๓ คำ จึงได้รู้สึกตัวว่า ได้โกหกญาติโยมไปแล้ว จึงได้ตั้งสติใหม่ และตั้งจิตให้มั่นคงจิตจึงได้กลับเป็นปกติ และเกิดความสงบเยือกเย็นเบิกบาน

เมื่อออกพรรษาแล้ว หลวงปู่ทองรัตน์ได้เดินทางกลับไปนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น และได้เล่าเหตุการณ์ให้ท่านพระอาจารย์ฟัง ท่านพระอาจารย์มั่นบอกว่า **"จิตท่านกับจิตเราเท่ากันแล้ว ต่อไปท่านอยากจะเทศน์ก็เทศน์"**

ระหว่างพำนักอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น และไม่ค่อยได้ฟังเทศน์ หลวงปู่ทองรัตน์ก็มีอุบายหลายอย่าง ที่ทำให้ท่านพระอาจารย์มั่นต้องแสดงธรรมให้ฟังจนได้อย่างเช่น ครั้งหนึ่งไปบิณฑบาต ท่านก็เดินแซงหน้าท่านพระอาจารย์มั่น และอีกครั้งหนึ่งท่านไปส่งเสียงเหมือนกำลังชกมวยใต้ถุนกุฎิท่านพระอาจารย์มั่นนั่นเอง ในขณะที่เพื่อนสหธรรมิกต่างก็กลัวกันหัวหด ผลก็คือ

ตกกลางคืน ลูกศิษย์ลูกหาต่างก็ได้ฟังเสียงท่านพระอาจารย์มั่นอบรมด้วยเทศน์กัณฑ์ใหญ่ ทั้ง ๒ ครั้ง

หลวงปู่กินรี จนฺทิโย ศิษย์ต้นรูปแรกผู้ใกล้ชิดที่สุดได้เล่าถึงหลวงปู่ทองรัตน์ กนฺตสีโล ว่าเป็นพระอาจารย์ผู้เฒ่าที่มีปฏิปทาสูงยิ่ง ท่านมีความรู้ ความสามารถเก่งกาจเฉพาะตัว เป็นนายทัพธรรมที่ท่านพระอาจารย์มั่นท่านไว้วางใจที่สุด นิสัยของหลวงปู่ทองรัตน์นี้ท่านมีความห้าวหาญและน่าเกรงกลัวยิ่งนัก ซึ่งในบางครั้งกิริยาท่าทางของท่านออกจะดุดัน วาจาก้าวร้าว แต่ภายในจิตใจจริง ๆ ของท่านนั้นไม่มีอะไร หลวงปู่กินรีกล่าวต่อไปว่า มีคราวหนึ่งในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์สานุศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งก็มีหลวงปู่ทองรัตน์อยู่ในที่นั้นด้วย ท่านพระอาจารย์มั่นเหลียวดูท่านแล้วเรียกขึ้นว่า **"ทองรัตน์"** หลวงปู่ทองรัตน์ประนมมือแล้วขานรับ ว่า **"โดย[๑]"** ท่านพระอาจารย์มั่นจึงพูดต่อไปว่า **"เดี๋ยวนี้พระเราไม่เหมือนกับเมื่อก่อนนะ เครื่องใช้ไม้สอยสบู่ ผงซักฟอกอะไร ๆ มันหอมฟุ้งไปหมดแล้วนะ"** หลวงปู่ทองรัตน์ประนมมือแล้วขานรับอย่างนอบน้อม แล้วเรียนตอบว่า "โดย" ต่อมาขณะที่หลวงปู่ทองรัตน์ประนมมือแล้วขานรับอย่างนอบน้อมมีกลุ่มพระภิกษุสองสามรูปเดินผ่านท่านไป หลวงปู่ทองรัตน์จึงร้องตะโกนขึ้นด้วยเสียงอันดังว่า **"โอ๊ย...หอมผู้บ่าว[๒]โว้ย"**

หลวงปู่ทองรัตน์นั้น ดูจะเป็นนายทัพนายกองธรรมใหญ่ ระดับแนวหน้าของท่านพระอาจารย์มั่นที่สังกัดมหานิกายที่มีอาจริยวัตรงดงาม ไม่ติดที่ ไม่ติดวัด สมถะ สันโดษที่สุด ท่านพระอาจารย์มั่นให้โอกาสเป็นพิเศษแก่ท่าน ไม่ต้องให้เข้าญัตติกล่าวกันว่า ท่านพระอาจารย์มั่นประสงค์ที่จะให้หลวงปู่ทองรัตน์ รักษาแนวปฏิบัติไว้ในฝ่ายมหานิกาย มีคำอุปมาว่า**ท่านเป็นนกต่อของท่านพระอาจารย์มั่น** สำหรับชักเอาพระภิกษุฝ่ายมหานิกายให้ได้หันมาหาข้อวัตรปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน เป็นอุบายอย่างหนึ่งในการชักจูงคน และเผยแผ่ธรรมในส่วนการปฏิบัติ **ท่านพระอาจารย์มั่นจึงไม่อนุญาตให้ญัตติ[๓]เป็นธรรมยุต ดังลูกศิษย์รูปอื่น ๆ หลวงปู่ทองรัตน์จึงเป็นพระภิกษุผู้ประสานติดต่อภิกษุสงฆ์มหานิกายให้เป็นพระป่า ยึดธรรมปฏิบัติตามบูรพาจารย์ ท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านพระอาจารย์มั่น**

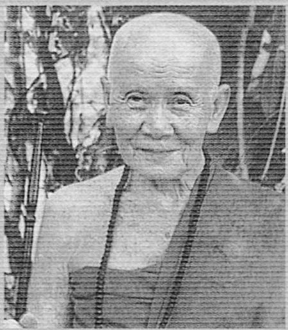
๑ คำว่า "โดย" เป็นภาษาอีสานแปลว่า "ขอรับกระผม" เป็นคำสุภาพอ่อนน้อมที่สุดสำหรับคฤหัสถ์ และพระผู้น้อย นิยมใช้พูดกับพระภิกษุหรือพระเถระผู้ใหญ่ ซึ่งมักจะใช้กิริยาประนมมือไหว้ระหว่างอกควบคู่ไปด้วย

๒ คำว่า "ผู้บ่าว" แปลว่า ชายหนุ่ม บ่าวเป็นคำไทยแท้ ภาษาอีสาน นิยมเรียกว่า "ผู้บ่าว"

๓ ญัตติ เป็นคำย่อมาจากคำว่า ญัตติจตุตถกรรม ซึ่งหมายถึง กรรมของสงฆ์ที่ต้องสวดประกาศในท่ามกลางหมู่คณะ ด้วยญัตติคือข้อประกาศครั้งหนึ่ง และคำเผดียงอีกสามครั้ง รวมเป็นสี่ ในที่นี้ หมายถึง การทำอุปสมบทกรรมของสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เพื่อรับเอาภิกษุฝ่ายมหานิกายเข้าหมู่ เรียกก็ได้ว่า บวชใหม่

- *จากหนังสือ - ชีวิตและธรรมของพระอาจารย์กินรี จนฺทิโย โดย ศิษยานุศิษย์*
  - *แก้วมณีอีสาน เรื่อง หลวงปู่ทองรัตน์ กนฺตสีโล เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ ประสิทธิ์ คุณุรัตน์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*

หลวงปู่คำแสน คุณาลงฺกาโร

วัดดอนมูล (สันโค้งใหม่)
ตำบลทรายมูล อำเภอสันกำแพง
จังหวัดเชียงใหม่

นามเดิม ❖ คำแสน เพ็งทัน เป็นบุตรของนายเป็งและนางจันทร์ตา เพ็งทัน

เกิด ❖ วันอังคารที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๗ เหนือ ปีมะเมีย ที่บ้านสันโค้งใหม่ ตำบลทรายมูล อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

บรรพชา ❖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ อายุ ๑๗ ปี ที่วัดดอนมูล มีครูบาโพธิ วัดสันโค้ง เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท ❖ เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ณ วัดดอนมูล โดยมีครูบาโพธิ วัดสันโค้ง เป็นพระอุปัชฌาย์ ครูบาพิมพิสาร วัดแช่ช้าง เป็นพระกรรมวาจาจารย์

หลวงปู่คำแสนมีอุปนิสัยเยือกเย็น อ่อนโยน ยิ้มแย้มแจ่มใส ผู้ที่ได้รับฟังธรรมจากท่านแล้วก็หายทุกข์โศก ท่านได้เสริมสร้างคุณงามความดีทั้งที่เป็นอัตประโยชน์ และปรหิตประโยชน์ไว้ในพระพุทธศาสนาเป็นอเนกประการ

มรณภาพ ❖ วันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ เวลา ๑๐.๑๒ น. สิริรวมอายุได้ ๘๖ ปี พรรษา ๖๔

อาจริยธรรม

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้มีพระธุดงคกัมมัฏฐานจากภาคอีสาน คือ หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ เดินธุดงค์มาพักที่วัดอู่ทรายคำ ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งขณะนั้นหลวงปู่คำแสน คุณาลงฺกาโร ท่านมีอายุได้ ๓๙ ปี พรรษา ๑๘ ได้ทราบข่าว ดังนั้นท่านจึงให้โยมคนหนึ่งไปอาราธนานิมนต์หลวงปู่แหวน ให้มาเผยแผ่อบรมญาติโยมที่วัดดอนมูล (สันโค้งใหม่) และนิมนต์ท่านมาจำพรรษาอยู่ที่วัดอรัญญิกาวาส (วัดป่าแม่ออน)

พอออกพรรษาแล้ว หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม ได้พาพระธุดงค์หลายรูปมาพักอยู่วัดป่าแม่ออนด้วย ต่อมาไม่นานนักท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้มาพำนักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง หลวงปู่แหวน

หลวงปู่ตื้อ พร้อมด้วยหลวงปู่คำแสน ได้เข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดเจดีย์หลวง และขออาราธนานิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่น มาจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าแม่ออนด้วย นับว่าหลวงปู่คำแสนได้เข้าเป็นศิษย์รุ่นแรกของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ทางภาคเหนือ ที่สำนักวัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่

หลวงปู่คำแสนได้มอบกายถวายจิตเป็นศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่นในบัดนั้นเป็นต้นมา และหลังจากที่ท่านพระอาจารย์มั่นได้มาพักจำพรรษาที่วัดป่าแม่ออนแล้ว หลวงปู่คำแสนได้อยู่บำเพ็ญปฏิบัติอุปัฏฐากท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งขณะที่ท่านพระอาจารย์มั่นมาพำนักอยู่นั้น ได้มีพระธุดงคกัมมัฏฐานจาริกมาศึกษาธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่นด้วยกันหลายรูป หลวงปู่คำแสนพร้อมกับคณะศรัทธาญาติโยมได้สร้างกุฏิหลายหลังพร้อมด้วยโรงฉัน มีน้ำดื่มน้ำใช้อย่างบริบูรณ์ หลังจากที่ท่านพระอาจารย์มั่นและคณะพระธุดงค์ ได้อยู่พัก ณ วัดป่าแม่ออนพอสมควรแล้ว ท่านและคณะได้จาริกไปที่แห่งอื่นตามอัธยาศัยของพระธุดงคกัมมัฏฐานที่ไม่อยู่ติดที่ เพื่อแสวงหาที่วิเวกธรรม ต่อมามีชาวบ้านเข้ามาจับจองที่ดินผืนนั้นเป็นเจ้าของ เป็นอันว่าวัดป่าอรัญญิกาวาสหรือวัดป่าแม่ออนนั้นก็เลิกร้างไปตราบเท่าทุกวันนี้

หลวงปู่คำแสนนับได้ว่าท่านเป็นศิษย์องค์หนึ่งในจำนวนลูกศิษย์ชั้นนำของท่านพระอาจารย์มั่นที่ได้รับอนุญาตเป็นพิเศษให้คงอยู่เป็นมหานิกายตลอดมา เพราะโดยปกติแล้วหลวงปู่แหวน หลวงปู่ตื้อ หลวงปู่ขาว ตลอดบรรดาศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งเดิมบวชเป็นมหานิกาย ตอนเข้าศึกษาอบรมธรรมปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์มั่น ต้องญัตติเปลี่ยนเป็นพระธรรมยุตทั้งหมด จึงนับได้ว่าเป็นสิ่งแปลกอย่างยิ่งที่หลวงปู่คำแสนได้รับความเมตตาจากท่านพระอาจารย์มั่นให้ถือมหานิกายนี้ตลอดมา

โอวาทธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น

หลังจากหลวงปู่คำแสนได้เรียนพระกัมมัฏฐานกับท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านก็ออกเดินธุดงค์ไปยังประเทศพม่า มีเมืองร่างกุ้ง เมืองหงสาวดี อยู่ได้ ๓ เดือน จึงย้อนกลับเข้ามาประเทศไทย เดินธุดงค์ไปสู่ภาคอีสานยังจังหวัดนครราชสีมา ไปอยู่กับพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม แล้วเดินทางกลับมาจังหวัดเชียงใหม่ไปอยู่ถ้ำเชียงดาว ถ้ำปากเพียง อำเภอเชียงดาว เดินทางไปถ้ำพระจังหวัดเชียงราย และถ้ำดอกคำ อำเภอพร้าว พระพุทธบาทสี่รอย อำเภอแม่ริม และเดินทางไปจังหวัดตาก เข้าอำเภอแม่สอด ๑ เดือน ที่ป่าเปลี่ยวรกชัฏเป็นที่พิจารณาธรรม เจริญกัมมัฏฐานภาวนาตามอัธยาศัยของท่านอยู่เรื่อยไปมิหยุดหย่อน ตามโอวาทของท่านพระอาจารย์มั่น ที่ได้ให้ข้อคิดไว้ว่า **"ทำจริง ก็คงจะได้เห็นของจริงเท่านั้น"**

ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๐ พระอาจารย์เปลี่ยน ปญฺญาปทีโป เจ้าอาวาสวัดอรัญญวิเวก (บ้านปง) อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ขอให้หลวงปู่คำแสนเล่าถึงท่านพระอาจารย์มั่นตามที่หลวงปู่คำแสนได้พบ รวมถึงคำเทศน์ของท่านพระอาจารย์มั่นด้วย หลวงปู่คำแสนบอกว่า ท่านพระอาจารย์มั่นมีลักษณะดุ เมื่อหลวงปู่คำแสนไปฟังเทศน์จึงกลัวท่านพระอาจารย์มั่นมาก จดจำ

มณฑปอัฐิ ครูบาคำแสน คุณาลงฺกาโร

คำเทศน์ของท่านไม่ได้มากเท่าที่ควร หลวงปู่คำแสนได้เล่าให้พระอาจารย์เปลี่ยนฟังพอสังเขปเท่านั้น

"เมื่อนักปราชญ์ทั้งหลายจะสวดก็ดี จะรับศีลก็ดี หรือจะทำการกุศลใด ๆ ก็ดี ต้องตั้ง **นโม** ก่อน จะทิ้ง **นโม** ไม่ได้เลย เมื่อเป็นเช่นนี้ **นโม** ก็ต้องเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อยกขึ้นมาพิจารณาก็ได้ความปรากฏว่า **น คือธาตุน้ำ โม คือธาตุดิน** พร้อมกับบทพระคาถาว่า **มาตาเปติกสมฺภโว โอทนกุมฺมาสปจฺจโย** เมื่อสัมภวธาตุของมารดาของบิดาผสมกันจึงเป็นตัวตนขึ้นมา เมื่อคลอดจากครรภ์มารดาแล้ว ได้รับข้าวสุกเป็นเครื่องเลี้ยงจึงเจริญเติบโตขึ้นมาได้ **น** เป็นธาตุของมารดา **โม** เป็นธาตุของบิดา"

"สมบัติทั้งหลายในโลกนี้ก็ต้องออกไปจาก นโม ทั้งสิ้น ของใครก็ก้อนของใคร ต่างคนต่างถือเอาก้อนอันนี้ ถือเอาเป็นสมบัติบัญญัติตามกระแสแห่งน้ำโอฆะ จนเป็นอวิชชาตัวก่อภพชาติด้วยการไม่รู้เท่า ด้วยการหลงถือว่าตัวเป็นเรา เป็นของเราไปหมด"

นอกจากนั้นท่านพระอาจารย์มั่นได้สอนให้พิจารณาถึงมรณานุสติ ให้พิจารณาถึงร่างกายของเราให้มองให้เห็นกระดูกของเรา ถ้าเราเป็นพ่อแม่ เมื่อเวลาอุ้มลูกก็ให้พิจารณาว่าเป็นกระดูกมาห้อยคอ

- *จากหนังสืออนุสรณ์ถวายแด่...หลวงปู่คำแสน คุณาลงฺกาโร ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๔ โดย คณะศิษยานุศิษย์*
- *จากหนังสือพระอาจารย์เปลี่ยน ปญฺญาปทีโป ประวัติส่วนตัวการจำพรรษาและการออกธุดงค์ บทสัมภาษณ์โดย คณะศิษยานุศิษย์*

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์
(หลวงปู่มหาพิมพ์ ธมฺมธโร)
วัดพระศรีมหาธาตุ
บางเขน กรุงเทพมหานคร

นามเดิม ❖ พิมพ์ แสนทวีสุข เป็นบุตรของ นายทอง และนางนวล แสนทวีสุข

เกิด ❖ วันเสาร์ที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา ที่บ้านสว่าง ตำบลสว่าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

การศึกษา ❖ ศึกษาอักขรสมัย คือ เรียนหนังสือไทย ที่โรงเรียนวัดบ้านม่วง ตำบลตาลสุม อำเภอพิบูลมังสาหาร ๒ ปี ได้ย้ายเข้าไปเรียนต่อที่โรงเรียนอุบลวิทยาคม วัดสุปัฏนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สำเร็จชั้นมูล ข. เมื่ออายุ ๑๔ ปี

บรรพชา ❖ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗ อายุ ๑๗ ปี ที่วัดสุปัฏนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส ครั้งดำรงสมณศักดิ์ ที่ พระราชมุนี) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระศาสนดิลก (เสน ชิตเสโน) เป็นบรรพชาจารย์

อุปสมบท ❖ เมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๐ อายุ ๒๐ ปี ณ อุทกุกเขปสีมา ในลำแม่น้ำมูล ที่ท่าบ้านโพธิ์ตาก ตำบลพิบูล อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี มี สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส ครั้งดำรงสมณศักดิ์ ที่ พระราชมุนี) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระศาสนดิลก (เสน ชิตเสโน) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ มีฉายาว่า ธมฺมธโร

ศาสนศึกษา ❖ พ.ศ. ๒๔๖๙ สอบได้เปรียญ ๖ ประโยค สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร

สมณศักดิ์ ❖ พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์

ผลงาน ❖ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมสอบได้สำเร็จภูมิเปรียญธรรม ๖ ประโยค ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระราชาคณะสามัญถึงชั้นสมเด็จพระราชาคณะเป็นลำดับมา รับภาระพระพุทธศาสนา ประกอบศาสนกิจเพื่อให้เป็นหิตานุหิตประโยชน์ แก่พุทธจักรและอาณาจักร และรักษาสมณวัตร ระเบียบปฏิบัติประเพณีราชการมาโดยเรียบร้อย

– ในด้านการปกครอง ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระศรีมหาธาตุ

– ในด้านการศึกษา เป็นอุเทศาจารย์สอนพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรมและบาลี เป็นกรรมการตรวจธรรมสนามหลวง กรรมการตรวจประโยคบาลีสนามหลวง

– ในด้านการเผยแผ่ เป็นพระคณาจารย์เอกในทางเทศนา เอาใจใส่เทศนาสั่งสอนศีลธรรมจรรยาแก่ประชาชน

มรณภาพ ❖ วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๗ ณ โรงพยาบาลภูมิพลอดุลยเดช สิริรวมอายุได้ ๗๗ ปี ๖ เดือน พรรษา ๕๗

อาจริยธรรม

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร) ได้กราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ครั้งแรกตั้งแต่สมัยที่ท่านบวชเป็นสามเณรที่วัดสุปัฏนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ นั้น ท่านพระอาจารย์มั่นได้พำนักที่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี

ปี พ.ศ. ๒๔๖๐ สมเด็จฯ อุปสมบทพรรษาแรกนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นมีความประสงค์จะให้สมเด็จฯออกปฏิบัติธุดงค์ แต่ต่อมาท่านพระอาจารย์มั่น ได้นิมิตเกี่ยวกับสมเด็จฯ ว่า "สมเด็จฯ กอดตู้พระไตรปิฎกแน่น ท่านพระอาจารย์มั่น แกะมือสมเด็จฯ ออกจากตู้พระไตรปิฎก แม้ว่าแขนทั้งสองจะหลุดออกมา แต่ขาทั้งสองของสมเด็จฯ ยังเกาะเกี่ยวตู้พระไตรปิฎกอยู่ ท่านพระอาจารย์มั่นพยายามดึงอย่างไรก็ไม่ออก" เมื่อพิจารณาแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นก็ปล่อยให้สมเด็จฯ ศึกษาด้านพระปริยัติธรรมต่อ จนสำเร็จนักธรรมชั้นตรีที่สำนักวัดสุปัฏนาราม

จากนั้นสมเด็จฯ เข้ามาศึกษาต่อที่วัดบรมนิวาส ๑ พรรษา สอบได้เปรียญ ๓ ประโยค แล้วย้ายมาอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. ๒๔๖๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๐ จนสอบได้เปรียญ ๖ ประโยค ช่วยกิจการพระศาสนาตลอดมา จนได้แต่งหนังสือได้ ๒ เล่ม คือ ปัณณกวิธี[๑] และคู่มือการเรียนไวยากรณ์ โดยให้โรงพิมพ์จัดพิมพ์และจำหน่าย จนหนังสือได้พิมพ์เผยแพร่หลายครั้งด้วยกัน ต่อมาภายหลังเจ้าของโรงพิมพ์เคยมาชักชวนให้ท่านลาสิกขา

ในขณะนั้นท่านพระอาจารย์มั่นได้เข้ามาพักที่วัดปทุมวนาราม พระนคร ได้เข้ามาเยี่ยมสมเด็จฯ (ซึ่งเป็นพระมหาพิมพ์) หลังจากที่สมเด็จฯ กราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นได้กล่าวขึ้นว่า **"ท่านมหาอย่าคิดนอกลู่นอกทาง ตั้งอกตั้งใจเรียนหนังสือช่วยพระศาสนาช่วยหมู่คณะต่อไปในอนาคต"** ความคิดทั้งหมดที่มีอยู่ภายในจิตใจของสมเด็จฯ ที่คิดจะลาสิกขานั้น ท่านพระอาจารย์มั่นทราบหมดทุกอย่าง ท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์อบรมสมเด็จฯ จนท่านเลิกล้ม

---

๑ เป็นหนังสือช่วยแนะนำในการช่วยแปลหนังสือ

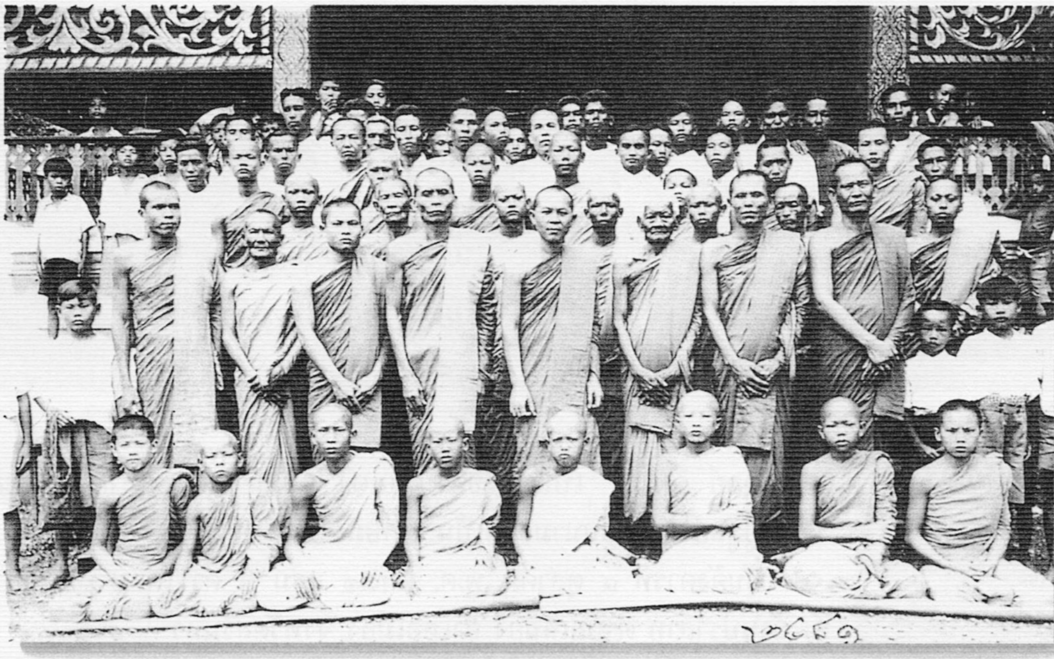
ที่จะลาสิกขา ต่อมาสมเด็จฯ ท่านปรารภว่า **"ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราคิดอยู่ในจิตใจนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นทราบหมดทุกอย่าง เราเคารพท่านพระอาจารย์มั่นมากเหมือนพ่อแม่บังเกิดเกล้า และเราก็กลัวท่านมาก"**

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) ผู้เป็นลุงของสมเด็จฯ ได้ส่งสมเด็จฯ ไปอยู่วัดสุทธจินดา จังหวัดนครราชสีมา เพื่อปฏิบัติงานศาสนศึกษา โดยเป็นผู้จัดการ และเป็นครูสอนนักธรรมและบาลี ระหว่างที่สมเด็จฯ เป็นครูใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูพระภิกษุในสำนักวัดสุทธจินดานั้น ท่านพระอาจารย์มั่นได้มาพำนักอยู่ที่วัดป่าสาลวัน จังหวัดนครราชสีมาเช่นกัน ท่านพระอาจารย์มั่นได้เทศนาอบรมแนวทางปฏิบัติแก่สมเด็จฯ อยู่ตลอดเวลา สมเด็จฯ ได้รับการอบรมอย่างใกล้ชิดจากท่านพระอาจารย์มั่น พร้อมกับปฏิบัติศาสนกิจ ในการสอนพระภิกษุที่จังหวัดนครราชสีมาไปด้วย ในช่วง ๘ ปี ที่สมเด็จฯ อยู่วัดสุทธจินดานี้ สมเด็จฯ ไม่กล้าคิดอะไรเกี่ยวกับเรื่องทางโลกเพราะท่านพระอาจารย์มั่นทราบวาระจิตและคอยดูแลอยู่

ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ คณะสงฆ์มีความเห็นไม่ลงรอยกันในบางเรื่อง สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหารโปรดให้สมเด็จฯ ไปกำกับดูแลวัดเจดีย์หลวง ให้เกิดความสามัคคีภายในวัด พรรษาแรกที่สมเด็จฯไปอยู่วัดเจดีย์หลวงนั้น คณะสงฆ์ยังไม่สามารถปรองดองกันได้ ทำให้สมเด็จฯ คิดหนักใจในเรื่องนี้ ประกอบกับท่านมีผู้สนิทคุ้นเคยเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และเป็นเจ้าเมืองทางเหนือหลายคน มาชวนท่านลาสิกขาไปรับราชการ ความคิดท่านในขณะนั้นเห็นว่า "ถ้าเรากลับไปวัดบวรนิเวศ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าที่ทรงมอบหมายงานให้ทำแต่ไม่สำเร็จนั้น คงไม่พอพระทัย" ครั้นจะกลับไปอยู่อุบลราชธานีบ้านเกิด ก็คิดว่า "เราคงจะโง่มากเกินไป" ท่านตัดสินใจว่าจะลาสิกขาเพื่อรับราชการทางเมืองเหนือหลังจากปวารณาออกพรรษาแล้ว

ในวันหนึ่งท่านเตรียมตัวลาสิกขา โดยท่านตั้งใจว่าเช้าวันรุ่งขึ้นท่านจะลาสิกขา และคืนวันนั้นประมาณตี ๓ กว่า ท่านพระอาจารย์มั่นมาเคาะประตูกุฏิ สมเด็จฯ เห็นท่านพระอาจารย์มั่นก็ตกใจมาก หน้าซีดเปิดประตูมือไม้สั่น ซึ่งขณะนั้นท่านพระอาจารย์มั่นได้มาพักบริเวณชานเมืองจังหวัดเชียงใหม่ (ปัจจุบันคือวัดสันติธรรม) ท่านจึงครองจีวรแล้วกราบองค์ท่านพระอาจารย์มั่นคำแรกที่ท่านพระอาจารย์มั่นพูดขึ้น คือ **"ท่านเจ้าคุณอย่าคิดนอกลู่นอกทาง งานทั้งหมดที่ท่านทำอยู่เวลานี้ จะต้องสำเร็จหมดทุกอย่าง"** ท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์อบรมสมเด็จฯ จากตี ๓ กว่าถึง ๘ โมงเช้า เรื่องอะไรที่สมเด็จฯ คิดในขณะที่สมเด็จฯ จำพรรษาที่วัดเจดีย์หลวงนั้น เหตุการณ์ทุกอย่างท่านพระอาจารย์มั่นทราบหมด เพราะท่านพระอาจารย์มั่นเล่าให้สมเด็จฯ ฟังว่า สมเด็จฯ คิดอะไรอยู่และจะทำอะไร ท่านพระอาจารย์มั่นบอกหมดทุกเรื่อง อธิบายหมดทุกอย่าง จนสมเด็จฯ รับปากกับท่านพระอาจารย์มั่นในทุก ๆ เรื่อง และไม่กล้าคิดลาสิกขาอีกเลยนับแต่นั้นมา

จากนั้นสมเด็จฯ ได้มุ่งมั่นทำงานให้กับพระพุทธศาสนา ท่านอบรมสั่งสอนพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และประชาชนทั่วไป จนคนมาฟังธรรมในพระวิหารหลวง วัดเจดีย์หลวงแน่นขนัด เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของญาติโยมเป็นอย่างมาก ทุกวันอาทิตย์สมเด็จฯ จะต้องไปแสดงธรรมทุกสัปดาห์ที่คุ้มเจ้าดารารัศมีตลอด ๔ ปี ที่ท่านจำพรรษาที่วัดเจดีย์หลวง

ภาพถ่ายหน้าวิหารวัดสวนดอก ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ องค์ที่ ๕ ยืนกลาง แถวหน้ายืนคือ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร ขณะดำรงสมณศักดิ์ ที่ พระญาณดิลก) เมื่อครั้งมาปฏิบัติศาสนกิจอยู่วัดเจดีย์หลวง พ.ศ. ๒๔๘๐-๒๔๘๓

มีเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น ในเพศบรรพชิตของสมเด็จฯ ที่ได้เกี่ยวข้องกับท่านพระอาจารย์มั่นอยู่เสมอ ท่านพระอาจารย์มั่นได้มาช่วยเหลือค้ำจุนสมเด็จฯ ให้อยู่ในเพศพรหมจรรย์ได้ตลอดชีวิต ในร่มพระบวรพุทธศาสนา ซึ่งต่อมาสมเด็จฯ ได้ทำคุณประโยชน์ และเป็นกำลังสำคัญของพระกัมมัฏฐาน สายท่านพระอาจารย์มั่นเป็นอย่างมาก เหมือนคู่บารมีที่ต้องอุปถัมภ์เกื้อกูลกันมาตลอด เป็นดังเช่น **"ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา" บุญที่เคยร่วมกันมาทั้งชาติปางก่อนและปัจจุบัน**

● *ข้อมูลเรียบเรียงจาก พระวิมลศีลาจาร (เสงี่ยม นนฺทากโร พ.ศ.๒๕๔๓) รองเจ้าอาวาสวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ซึ่งท่านเคยเป็นพระอุปัฏฐากของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร) ตั้งแต่พระวิมลศีลาจารเป็นสามเณร จนกระทั่งสมเด็จฯ มรณภาพ ข้อมูลเรื่องนี้ได้รับการถ่ายทอดจากสมเด็จฯ โดยท่านเล่าให้พระวิมลศีลาจารฟังด้วยองค์ท่านเอง และได้ค้นคว้า จากหนังสือ มงคลยอดชีวิต, วันบุรพาจารย์ ๔๑ และ ๔๒, หลวงปู่ฝั้น อาจาโร*

พระราชวุฒาจารย์
(หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)
วัดบูรพาราม
อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

นามเดิม	❖ ดูลย์ ดีมาก เป็นบุตรของนายแดง และนางเงิน ดีมาก ภายหลังหลวงปู่ดูลย์ได้เปลี่ยนนามสกุลเป็น เกษมสินธุ์
เกิด	❖ วันอังคารที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีชวด ณ บ้านปราสาท ตำบลเฉนียง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
อุปสมบท	❖ พ.ศ.๒๔๕๓ อายุ ๒๒ ปี ณ วัดจุมพลสุทธาวาส จังหวัดสุรินทร์ โดยมีพระครูวิมลศีลพรต (ทอง) เป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านได้ไปศึกษาอยู่ที่วัดสุทัศนารามและสามารถสอบนักธรรมชั้นตรีได้รุ่นแรกของจังหวัดอุบลราชธานี หลังออกพรรษาปี พ.ศ.๒๔๕๘ ได้พบและศึกษาอบรมธรรม จากท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี จากนั้นได้ปฏิบัติเจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน และได้ออกธุดงค์ไปในสถานที่ต่าง ๆ
ญัตติเป็นพระธรรมยุต	❖ วันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๖๑ เมื่ออายุ ๓๐ ปี ณ วัดสุทัศนาราม จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีพระมหารัตน์ รฏฐปาโล เป็นพระอุปัชฌาย์ พระศาสนดิลก เป็น พระกรรมวาจาจารย์ พ.ศ.๒๔๖๓ ได้ออกติดตามท่านพระอาจารย์มั่น โดยเที่ยวธุดงค์จนถึงบ้านม่วงไข่ ได้แวะที่วัดโพธิ์ชัย พบท่านอาญาครูดี พระอาจารย์กู่ พระอาจารย์ฝั้น และได้ออกติดตามจนพบท่านพระอาจารย์มั่น ที่บ้านตาลโกน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
สมณศักดิ์	❖ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๒๒ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชวุฒาจารย์
มรณภาพ	❖ วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๖ ณ วัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ สิริรวมอายุได้ ๙๕ ปี ๒๖ วัน พรรษา ๖๕

อาจริยธรรม

จากการที่หลวงปู่ดูลย์ได้ศึกษาเล่าเรียนทางด้านปริยัติ และพิจารณาข้อธรรมะเหล่านั้นจนแตกฉานช่ำชองพอสมควรแล้ว ก็เห็นว่าการเรียนปริยัติอย่างเดียวนั้นเป็นแต่เพียงการจำ

หัวข้อธรรมะได้เท่านั้น ส่วนการปฏิบัติให้ได้ผลและได้รู้รสพระธรรมอย่างซาบซึ้งนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก จึงบังเกิดความเบื่อหน่ายและท้อถอยในการเรียนทางด้านปริยัติ และมีความสนใจโน้มเอียงไปในทางปฏิบัติธุดงคกัมมัฏฐานอย่างแน่วแน่ นับว่าเป็นบุญลาภของหลวงปู่ดูลย์อย่างประเสริฐที่ในพรรษานั้นเอง ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้เดินทางกลับจากธุดงคกัมมัฏฐานมาพำนักจำพรรษาอยู่ที่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี ข่าวที่พระอาจารย์มั่นมาจำพรรษาที่วัดบูรพานั้นเลื่องลือไปทุกทิศทางทำให้ภิกษุสามเณร บรรดาศิษย์และประชาชนแตกตื่นฟื้นตัว พากันไปฟังพระธรรมเทศนาของท่านพระอาจารย์มั่น ท่านกับท่านอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม สองสหายก็ไม่เคยล้าหลังเพื่อนในเรื่องเช่นนี้ พากันไปฟังพระธรรมเทศนาของท่านพระอาจารย์มั่นกันเป็นประจำไม่ขาดแม้สักครั้งเดียว นอกจากได้ฟังธรรมะแปลก ๆ ที่สมบูรณ์ด้วยอรรถพยัญชนะ มีความหมายลึกซึ้งและรัดกุม กว้างขวาง ยังได้มีโอกาสเฝ้าสังเกตปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่น ที่งดงามน่าเลื่อมใสทุกอิริยาบถอีกด้วย ทำให้เกิดความซาบซึ้งถึงใจ คำพูดแต่ละคำมีนัยแปลกดี ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน จึงเพิ่มความสนใจใคร่ประพฤติปฏิบัติทางธุดงคกัมมัฏฐานมากยิ่งขึ้นทุกที ๆ

ออกธุดงค์ครั้งแรก

ครั้นออกพรรษาแล้วท่านพระอาจารย์มั่นได้ออกธุดงค์อีก ภิกษุสองสหาย คือ พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม กับหลวงปู่ดูลย์ จึงตัดสินใจสละละทิ้งการสอนการเรียน ออกธุดงค์ติดตามท่านพระอาจารย์มั่นไปทุกแห่ง จนตลอดฤดูกาลนอกพรรษานั้น **ตามธรรมเนียมธุดงคกัมมัฏฐานของท่านพระอาจารย์มั่นมีอยู่ว่า เมื่อถึงกาลเข้าพรรษาไม่ให้จำพรรษารวมกันมากเกินไป ให้แยกกันไปจำพรรษาตามสถานที่อันวิเวก ไม่ว่าจะเป็นวัด เป็นป่า เป็นถ้ำ เป็นเขา โคนไม้ป่าช้า ลอมฟาง เรือนว่าง หรืออะไรตามอัธยาศัยของแต่ละคณะ เมื่อออกพรรษาแล้วหากทราบข่าวว่าท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ ณ ที่ใด ก็พากันไปจากทุกทิศทุกทางมุ่งไปยัง ณ ที่นั้น เพื่อเรียนพระกัมมัฏฐานและเล่าแจ้งถึงผลการประพฤติปฏิบัติที่ผ่านมา เมื่อมีอันใดผิดท่านจักได้ช่วยแนะนำแก้ไข อันใดถูกต้องดีแล้วท่านจักได้แนะนำข้อกัมมัฏฐานยิ่ง ๆ ขึ้นไป**

ดังนั้นเมื่อจวนจะถึงกาลเข้าปุริมพรรษา คือ พรรษาแรกแห่งการธุดงค์ของท่าน คณะของหลวงปู่ดูลย์ จึงพากันแยกจากท่านพระอาจารย์มั่นเดินธุดงค์ผ่านไปทางอำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ ครั้นถึงป่าท่าคันโท ก็สมมุติทำเป็นสำนักวัดป่าเข้าพรรษาด้วยกัน ๕ รูป คือ ท่านพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม ท่านอาจารย์บุญ ท่านอาจารย์สีทา ท่านอาจารย์หนู ท่านอาจารย์ดูลย์ อตุโล (คือ ตัวหลวงปู่เอง) ทุกท่านปฏิบัติตนปรารภความเพียรอย่างอุกฤษฏ์แรงกล้า ปฏิบัติตามคำอบรมสั่งสอนของท่านอย่างสุดขีด ครั้งนั้นบริเวณแห่งนั้นเป็นสถานที่ทุรกันดาร เกลื่อนกล่นไปด้วยสัตว์ป่าที่ดุร้าย ไข้ป่าก็ชุกชุมมาก ยากที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้

ณ ป่าท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์นี้เอง การปฏิบัติทางจิตที่หลวงปู่ดูลย์พากเพียรบำเพ็ญอยู่อย่างไม่ลดละก็ได้บังเกิดผลอย่างเต็มภาคภูมิ ในขณะนั้นเอง แสงแห่งพระธรรมก็บังเกิดขึ้นปรากฏแก่จิตของท่านอย่างแจ่มแจ้ง จนกระทั่งท่านสามารถแยกจิตกับกิเลสออกจากกันได้ **รู้ชัด**

ว่าอะไรคือจิต อะไรคือกิเลส จิตปรุงกิเลสหรือกิเลสปรุงจิต และเข้าใจสภาพเดิมของจิตที่แท้จริงได้ จนรู้ว่ากิเลสส่วนไหนละได้แล้ว ส่วนไหนยังละไม่ได้ ดังนี้ ท่านมิได้เล่าบอกใครในพรรษานั้น เคยเล่าให้ท่านอาจารย์สิงห์ทราบแต่เพียงว่า จิตของท่านเป็นสมาธิเท่านั้น ตัวท่านนึกอยากให้ออกพรรษาโดยเร็ว จะได้ไปนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นและกราบเรียนถึงผลการปฏิบัติ ทั้งรับคำแนะนำทางปฏิบัติที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก

คำสรรเสริญครั้งแรกจากท่านพระอาจารย์มั่น

ครั้นออกพรรษาแล้ว ทุกรูปต่างแยกย้ายกันออกจากที่นั้น เดินธุดงค์ต่อไป หลวงปู่ดูลย์ไปด้วยกันกับท่านอาจารย์สิงห์ ต่อมาก็แยกทางกับท่านอาจารย์สิงห์ คือ ไปองค์ละทาง มีจุดมุ่งหมายอันเดียวกันคือ ท่านพระอาจารย์มั่น จนกระทั่งถึงบ้านตาลเนิ้ง มีชาวบ้านบอกว่าเห็นพระธุดงค์อยู่ในป่าใกล้บ้านนี้เอง ท่านแสดงความดีใจเป็นอันมาก คิดว่าอย่างไรเสียต้องเป็นท่านพระอาจารย์มั่นอย่างแน่นอน เมื่อไปถึงสถานที่นั้น ก็เห็นท่านอาจารย์สิงห์ซึ่งเดินทางมาถึงก่อนนานแล้ว และเห็นพระองค์อื่น ๆ อีกหลายองค์กำลังนั่งห้อมล้อมท่านพระอาจารย์มั่นอยู่อย่างสงบ พากันหันหน้ามามองท่าน และพูดบอกกันเบา ๆ ว่า **"แน่ ท่านดูลย์มาแล้ว ท่านดูลย์มาแล้ว"** คาดว่าท่านอาจารย์สิงห์คงเล่าบอกแล้วว่า หลวงปู่ดูลย์ทำจิตเป็นสมาธิได้ เมื่อท่านเห็นท่านพระอาจารย์มั่น ก็เกิดความปลาบปลื้มปีติ รำพึงในใจว่า **"ประสงค์อย่างไร ก็สำเร็จอย่างนั้น"** ครั้นได้โอกาสอันควรแล้ว ท่านได้เข้าไปกราบท่านพระอาจารย์มั่น โดยท่านพระอาจารย์มั่นได้ถามถึงการปฏิบัติ ท่านจึงกราบเรียนถึงผลการปฏิบัติโดยตลอด แล้วก็สรุปท้ายกราบเรียนท่านพระอาจารย์มั่นให้ทราบว่า **"เดี๋ยวนี้กระผมเข้าใจแล้ว กระผมทำความรู้จักกับกิเลสของกระผมได้ดีแล้ว คือ ถ้ารวมกันทั้งหมดแล้วแบ่งเป็น ๔ ส่วน ส่วนที่ ๑ นั้นกระผมละได้เด็ดขาดแล้ว ส่วนที่ ๒ กระผมละได้ครึ่งหนึ่งยังอีกครึ่งหนึ่ง ส่วนที่ ๓ และส่วนที่ ๔ กระผมยังละไม่ได้"** ท่านพระอาจารย์มั่นก็กล่าวคำสรรเสริญว่า **"เก่งมาก ฉลาดมาก ที่สามารถรู้จักกิเลสของตนเองและการปฏิบัติที่ผ่านมา ที่เล่าบอกนั้น ก็เป็นการถูกต้องดีแล้ว"** และแล้วท่านพระอาจารย์มั่นก็ได้แนะนำต่อไปว่า ให้เอาข้อนี้ไปพิจารณาต่อไปอีกโดยบอกเป็นภาษาบาลีว่า **"สพฺเพ สงฺขารา สพฺพสญฺญา อนตฺตา"** หลังจากได้รับคำแนะนำจากท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านก็ได้ปลีกตัวไปบำเพ็ญทางจิต พร้อมทั้งพิจารณาคติธรรมที่ได้มา

สำหรับหลวงปู่ดูลย์นั้นท่านเล่าว่าได้ตริตรองพิจารณาตามหัวข้อกัมมัฏฐานว่า **"สพฺเพ สงฺขารา สพฺพสญฺญา อนตฺตา"** ที่ท่านพระอาจารย์มั่นให้มา ในเวลาต่อมาก็เกิดความสว่างไสวในใจชัดว่า **เมื่อสังขารขันธ์ดับได้แล้ว ความเป็นตัวตนจักมีไม่ได้เพราะไม่ได้เข้าไปเพื่อปรุงแต่ง ครั้นเมื่อความปรุงแต่งขาดไป ความทุกข์จะเกิดขึ้นได้อย่างไร** และจับใจความอริยสัจแห่งจิตได้ว่า

๑. จิตที่ส่งออกนอก เพื่อรับสนองอารมณ์ทั้งสิ้น เป็นสมุทัย
๒. ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอกแล้วหวั่นไหว เป็นทุกข์
๓. จิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง เป็นมรรค
๔. ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง เป็นนิโรธ

คำรับรองจากท่านพระอาจารย์ใหญ่

ครั้นอยู่ที่ถ้ำพระเวสฯ ได้พอสมควรแล้ว ก็พากันยกขบวนจาริกไปเสาะหาท่านพระอาจารย์มั่น จนกระทั่งพบที่วัดป่าโนนสูง หลวงปู่ดูลย์จึงกราบเรียนท่านพระอาจารย์มั่นถึงผลการปฏิบัติของท่านตามที่ปรากฏ ท่านพระอาจารย์มั่นก็กล่าวรับรอง และยกย่องสรรเสริญให้ปรากฏ ณ ท่ามกลางชุมนุมสานุศิษย์ทั้งหลายว่า **"ถูกต้องดีแล้ว เอาตัวรอดได้แล้ว นับว่าไม่ถอยหลังอีกแล้ว ขอให้ดำเนินตามปฏิปทานี้ต่อไป"** หลังจากนั้นหลวงปู่ดูลย์ได้นำอาจารย์ฝั้นและคณะภิกษุสามเณรวัดม่วงไข่ที่ติดตามมาถวายตัวต่อท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพระอาจารย์มั่นจึงได้กล่าวยกย่องสรรเสริญกระทำให้ปรากฏต่อศิษย์ทั้งหลายว่า **"ท่านดูลย์นี้ เป็นผู้ที่มีความสามารถเป็นอย่างยิ่ง สามารถมีสานุศิษย์และผู้ติดตามมาประพฤติปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก"**

ในระหว่างที่พักอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นเป็นเวลานานนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นผู้ทรงคุณธรรมยิ่งใหญ่ ได้กรุณาตัดเย็บไตรจีวรด้วยมือตน แล้วช่วยกันเย็บช่วยกันย้อมด้วยมือมอบให้หลวงปู่ดูลย์ ๑ ไตร ท่านจึงถือว่านี่คือผลหรือรางวัลแห่งการปฏิบัติดี ที่ครูบาอาจารย์มอบให้เป็นกรณีพิเศษด้วยเมตตาธรรม

ต่อมาท่านพักอยู่ที่ถ้ำผาบิ้ง เสวยสุขอันเกิดแต่วิเวกได้ ๑ เดือน ก็เดินทางไปที่บ้านผือ เขตจังหวัดอุดรธานี ได้พบกับท่านพระอาจารย์มั่นที่นั่นอีกครั้งหนึ่ง การพบกับท่านพระอาจารย์มั่นคราวนี้ มีแต่การสนทนาธรรมกันเป็นเวลานานๆ ยังให้เกิดความอาจหาญร่าเริงในธรรมปฏิบัติยิ่งขึ้น

หลวงปู่ดูลย์กล่าวถึงท่านพระอาจารย์ใหญ่

หลวงปู่ดูลย์ได้เล่าถึงท่านพระอาจารย์มั่นว่า ท่านพระอาจารย์ใหญ่จะถือธุดงค์อย่างเคร่งครัดที่สุด ยืนยันได้เลยว่า **"ลูกศิษย์ของท่านทั้งหมด ยังไม่มีผู้ใดถือได้เท่าเทียมกับท่านพระอาจารย์ใหญ่เลยแม้แต่องค์เดียว"**

แล้วหลวงปู่ดูลย์ก็เล่าต่อว่า ท่านพระอาจารย์ใหญ่ของหลวงปู่นั้น **จะไม่ยอมใช้สบงจีวรสำเร็จรูป** หรือ **คหบดีจีวร** ที่มีผู้ซื้อจากท้องตลาดมาถวายเลย นอกจากได้ผ้ามาเอง แล้วมาตัดเย็บย้อมเองทั้งหมดจึงใช้

และไม่เคยดำริหรือริเริ่มให้ใครคนใดคนหนึ่งสร้างวัดสร้างวาเลย มีแต่สัญจรไปเรื่อย ๆ เมื่อเห็นว่าป่าตรงไหนเหมาะสมท่านก็อยู่ เริ่มด้วยการปักกลดแล้วทำที่สำหรับเดินจงกรม ส่วนญาติโยมผู้มีศรัทธาเลื่อมใส เมื่อมาพบและมองเห็นความเหมาะสมสำคัญ ก็จะสร้างกุฏิน้อย สร้างศาลาชั่วคราวถวายท่าน นอกจากนั้น สถานที่นั้นก็กลายเป็นวัดป่าเจริญรุ่งเรืองต่อมา

ยิ่งกว่านั้น **แม้แต่การรับกฐินท่านก็ไม่เคย** สมัยต่อมานั้นไม่ทราบ และท่านไม่เคยถือเอาประโยชน์ที่ได้รับอานิสงส์พรรษาตามพระพุทธบัญญัติ ที่ให้สิทธิพิเศษแก่ภิกษุสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาตลอด ๓ เดือน ได้รับการยกเว้นบางอย่างในการปฏิบัติ **ท่านจะถือตามสิกขาบทโดยตลอด**

ไม่เคยยกเว้น ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามกฎของธุดงควัตรโดยสม่ำเสมอ

ด้านอาหารการฉันก็เช่นเดียวกัน **ท่านถือการบิณฑบาตโปรดสัตว์เป็นประจำไม่เคยขาด แม้จะเจ็บไข้ได้ป่วย** แต่พอเดินได้ท่านก็เดิน จนกระทั่งในที่สุดเมื่อเดินไปบิณฑบาตไม่ได้ ท่านก็ลุกขึ้นยืนแล้วอุ้มบาตร ศิษยานุศิษย์ที่กลับมาจากบิณฑบาตและญาติโยมก็มาใส่บาตรให้ท่าน แล้วท่านก็จะ**ขบฉันเฉพาะอาหารที่อยู่ในบาตรเท่านั้น** แม้เมื่อเวลาท่านชราภาพมากแล้ว เวลาท่านเจ็บไข้ หรือป่วยมากจนไม่อาจเดินออกนอกวัดได้ ก็ทราบว่าท่านเป็นอยู่อย่างนี้และยังฉันอาหารมื้อเดียวตลอด

แม้แต่หยูกยาคิลานเภสัชต่าง ๆ ที่ใช้ในยามเจ็บไข้ ท่านพระอาจารย์ใหญ่ก็ **ไม่นิยมใช้ยาสำเร็จรูป** หรือแม้แต่ยาตำราหลวง หากแต่พยายามใช้สมุนไพรตัวยาต่าง ๆ มาทำเอง ผสมเองเป็นประจำ

แม้แต่การเข้าไปพักตามวัดก็**นิยมพักที่วัดป่า** จำได้ว่าไม่เคยเข้าไปอยู่ในวัดบ้านเลย แต่จะอยู่วัดที่เป็นป่าหรือชายป่า เมื่อไม่มีวัดเช่นนี้อยู่ ท่านจะหลีกเร้นอยู่ตามชายป่า แม้ว่าจะมีความจำเป็นเวลาเดินทางก็ยากนักที่จะเข้าไปอาศัยวัดวาในบ้าน

ครั้งหนึ่งหลวงปู่ดูลย์ได้เล่าถึงคำสอนของท่านพระอาจารย์ใหญ่ เกี่ยวกับการขบฉันภัตตาหารไว้ว่า **"ท่านพระอาจารย์ใหญ่สั่งสอนไว้ว่า การฉันอาหารต้องฉันอย่างประหยัด มีสติสัมปชัญญะ เพื่อขัดเกลาจิตใจมิให้เกิดความโลภ วิธีการฉันนั้น เมื่อรับข้าวสุกมากะว่าพออิ่มสำหรับตนแล้ว ให้แบ่งข้าวสุกที่ตนพออิ่มนั้นออกเป็น ๔ ส่วน เอาออกเสียส่วนหนึ่ง แล้วจึงรับเอากับข้าวมาในปริมาณที่เท่ากับส่วนหนึ่งที่เอาออกไป กล่าวคือให้มีข้าว ๓ ส่วน กับข้าว ๑ ส่วน แล้วจึงลงมือฉัน ท่านพระอาจารย์ใหญ่เองก็จะฉันภัตตาหารในลักษณะเช่นนี้โดยตลอด** เมื่อมีผู้ใดจะตระเตรียมภัตตาหารในบาตรถวายท่าน ท่านพระอาจารย์ใหญ่ก็จะแนะนำให้จัดแจงมาในลักษณะเช่นนี้ แล้วท่านจึงฉัน"

นี่คือปฏิปทาส่วนตัวของ**ท่านพระอาจารย์ใหญ่ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร** ตามที่หลวงปู่เล่าให้ฟัง ซึ่งหลวงปู่จะพูดถึงแต่ในแง่ที่ท่านถือธุดงค์ ในแง่ที่ท่านเคร่งครัดอย่างไร เพื่อให้ผู้สนใจซักถามนั้นได้ถือเป็นแบบแผนเยี่ยงอย่าง

ส่วนคุณธรรมด้านอื่นๆ นั้น หลวงปู่ดูลย์เคยกล่าวในแวดวงนักปฏิบัติว่า **"ท่านพระอาจารย์ใหญ่เป็นผู้ที่มีญาณใหญ่ไม่มีใครเทียบเท่าได้"** ดังนี้เท่านั้น **ส่วนคุณวิเศษหรืออภิญญาใด ๆ ที่มีในตัวท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นนั้น หลวงปู่ดูลย์ไม่เคยพูดถึงเลย**

- จากหนังสือ - *ประวัติชีวิต คติธรรมและธรรมเทศนา ของ พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล) อดีตเจ้าอาวาสวัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ รวบรวมและเรียบเรียงโดย ท่านพระครูนันทปัญญาภรณ์ วัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์*
อตุโล ไม่มีใดเทียม จากบันทึกและความทรงจำของพระโพธินันทมุนี รวบรวมและเรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ ดร.ปฐม นิคมานนท์

หลวงปู่กินรี จนฺทิโย

วัดกัณตะศิลาวาส
อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

นามเดิม ❖ กลม จันศรีเมือง เป็นบุตรของนายโพธิ์ และนางวันดี จันศรีเมือง

เกิด ❖ วันพุธที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๙ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีวอก ณ บ้านหนองฮี ตำบลปลาปาก อำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม

บรรพชา ❖ อายุ ๑๐ ขวบ ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณร ที่วัดหนองฮี ได้ศึกษาหนังสือธรรม หนังสือผูก ทั้งภาษาขอม ภาษาไทยน้อย หรืออักษรธรรม และภาษาไทยสมัยปัจจุบัน

อุปสมบท ❖ อายุ ๒๐ ปี ได้อุปสมบทครั้งแรกที่วัดเกาะแก้ว อำเภอธาตุพนม ครั้นต่อมาด้วยความห่วงใยบิดา–มารดา ซึ่งขอร้องให้ท่านลาสิกขา จึงลาสิกขาไปใช้ชีวิตฆราวาสแต่ก็ไม่ราบรื่น และไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ท่านเคยเป็นนายฮ้อยค้าวัว ควาย ก็ขาดทุนอย่างหนัก ท่านเล่าว่าเพราะการกระทำของท่าน พราก พ่อ–แม่–ลูก วัว ควาย ขายไปในถิ่นต่าง ๆ ย่อมเป็นบาปอย่างมหันต์ ผลกรรมจึงย้อนตอบสนองให้ต้องสูญเสียภรรยาและบุตร ด้วยความทุกข์จึงเป็นปัจจัยผลักดัน และบันดาลให้ท่านก้าวเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ สู่ความเป็นเพศบรรพชิต โดยอุปสมบทครั้งที่ ๒ ที่วัดศรีบุญเรือง ตำบลกุดตาไก้ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕ โดยมีพระอาจารย์วงศ์เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้ชื่อใหม่จากพระอุปัชฌาย์ จาก "กลม" เป็น "กินรี" ฉายาว่า "จนฺทิโย" อันแปลว่าผู้เปรียบประดุจพระจันทร์

หลวงปู่กินรี จนฺทิโย เคยอยู่ปฏิบัติธรรมกับท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร ๖ ปี อยู่ปฏิบัติธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ๒ ปี และอยู่กับท่านพระอาจารย์ทองรัตน์ กนฺตสีโล ๔ ปี หลังจากนั้นได้กราบคารวะบูรพาจารย์ทั้งสามอยู่เนืองนิจ ท่านมีพระอาจารย์ชา สุภทฺโท แห่งวัดหนองป่าพง เป็นศิษย์องค์สำคัญ

มรณภาพ ❖ วันพุธที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๓ ตรงกับวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอก สิริรวมอายุได้ ๘๔ ปี ๗ เดือน ๑๖ วัน พรรษา ๕๙

อาจริยธรรม

ในระหว่างที่หลวงปู่กินรีไปมาหาสู่เพื่อคารวะ และปฏิบัติธรรมในสำนักของพระอาจารย์ทองรัตน์นั้น พระอาจารย์ทองรัตน์ได้พาหลวงปู่กินรี เดินทางไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐาน ผู้มีชื่อเสียงและเกียรติคุณเลื่องลือโด่งดังมาก ในขณะที่ท่านพระอาจารย์มั่นผู้มีปรีชาสามารถพำนักอยู่ที่วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร เพื่อรับโอวาทธรรมจากท่านถึง**ข้อปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐาน ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การกระทำศีลให้สมบูรณ์บริบูรณ์พร้อม ๆ ไปกับการเจริญสมาธิ ภาวนา เพื่อจะทำจิตให้สงบระงับจากอารมณ์ทั้งปวง เพราะความที่จิตปลอดจากอกุศลว่างเว้นจากอารมณ์อันเกิดจากการสัมผัสทางอายตนะ คือ ที่ตั้งแห่งการกระทบมี ๖ คู่ อันได้แก่ ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับการสัมผัสทางกาย และใจที่กระทบกับอารมณ์ภายในที่ทำให้เกิดเวทนา ความรู้สึกสุข รู้สึกทุกข์ รู้ดี รู้ชั่ว รู้สวย รู้ไม่สวย รู้น่ารัก รู้ไม่น่ารัก ทั้งหลายแล้ว จิตใจก็ย่อมจะตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว อารมณ์นั้นก็ได้แก่พระกัมมัฏฐาน หมายถึง การเอาพระกัมมัฏฐานเข้ามาตั้งไว้ในใจ** ความตั้งมั่นของจิตในลักษณะการเช่นนี้ ย่อมจะทำจิตให้สงบอย่างเดียว เป็นความสงบที่สะอาดและบริสุทธิ์ผุดผ่องใส

ท่านพระอาจารย์มั่นได้อบรมสั่งสอนข้อธรรมแก่หลวงปู่กินรีเป็นประจำ และเมื่อท่านพบหน้าหลวงปู่กินรี ท่านมักจะเอ่ยถามไปว่า **"กินรีได้ที่อยู่แล้วหรือยัง?"** คำถามของหลวงปู่มั่นนั้นมิได้หมายถึงที่อยู่ในวัดปัจจุบัน แต่ท่านถามถึงส่วนลึกของใจว่า**มีสติตั้งมั่นหรือยัง ถ้ายังท่านก็จะกล่าวอบรมต่อไป**

หลวงปู่กินรีได้เล่าเรื่องราวของท่านสมัยที่ท่านไปฝึกอบรมกัมมัฏฐานกับท่านพระอาจารย์มั่นให้สานุศิษย์ทั้งหลายฟังอยู่เสมอว่าในขณะที่ท่านนั่งสมาธิบริกรรมภาวนาอยู่นั้น ก็รู้สึกว่าจิตค่อย ๆ สงบเข้าไปทีละน้อย ๆ แล้วปรากฏว่า ทั้งร่างกายและเนื้อหนังของท่านนั้นได้เปื่อยหลุดออกจากกันจนเหลือแต่ซากของกระดูกอันเป็นโครงร่างที่แท้จริงในกายของท่านเอง "สิ่งที่ปรากฏในอาการอย่างนั้นมันชวนให้น่าเบื่อหน่ายยิ่งนัก" หลวงปู่ท่านกล่าว

ประสบการณ์ในธรรมโดยลักษณะนี้ได้เกิดขึ้นกับท่านอีกครั้งหนึ่ง ในเวลาต่อมา แต่ไม่ทราบแน่ชัดว่า ในขณะนั้นท่านพำนักอยู่ที่ใด ซึ่งครั้งนี้ท่านกล่าวว่า "ในขณะที่ภาวนาอยู่นั้น ได้เกิดเพลิงไหม้ขึ้นในตัวเปลวเพลิงได้ลุกลามพัดไหม้ทั่วร่าง ในที่สุดก็เหลืออยู่แต่ซากกระดูกที่ถูกเผาและคิดอยู่ที่นั้นว่า ร่างกายคนเราจะสวยงามแค่ไหน ในที่สุดมันก็ต้องถูกเผาอย่างนี้เอง"

หลวงปู่กินรีได้ยึดมั่นถือปฏิบัติตามปฏิปทาของท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านพระอาจารย์มั่นและท่านอาจารย์ทองรัตน์ ที่มีความเป็นอยู่อย่างสมถะเรียบง่าย ไม่เปิดเผยตน เก็บตัวไม่ชอบคนหมู่มาก ไม่มักมาก ไม่ต้องการความมีชื่อเสียง ไม่ชอบเทศน์ ถ้าไม่นิมนต์ให้เทศน์ ท่านชอบอยู่อย่างสงบ ๆ เหมือนพระผู้เฒ่าไม่มีอะไรดี ส่วนมากแล้วท่านเป็นตัวอย่างของการทำให้ดู ปฏิบัติให้เห็นมากกว่า ท่านเป็นคนพูดน้อย ฉะนั้นคำพูดแต่ละคำของท่านจึงมีแต่ความบริสุทธิ์ ลุ่มลึกและจริงใจ เช่น

– เตือนและให้สติหลวงปู่ชา ผู้เป็นศิษย์ของท่านที่จะขอลากลับสู่บ้านเกิดว่า “ระวังให้ดีถ้าท่านรักใครคิดถึงใคร เป็นห่วงใคร ผู้นั้นจะให้โทษแก่ท่าน”

– ให้รักษาศีลให้ดี ทำความเพียรให้มาก มันก็จะรู้เอง เห็นเอง เป็นคำสอนที่หลวงปู่บอกกับลูกศิษย์เสมอ

– สตินี้ เป็นสิ่งสำคัญมาก ถ้าเราทราบระเบียบวินัยที่มีอยู่มากมายอย่างละเอียดรอบคอบแล้วและตามรักษาได้อย่างครบถ้วน สติของเราก็จะต่อเนื่องกัน จิตใจก็จักจดจ่ออยู่แน่วแน่ในข้อวัตรปฏิบัติของตน ไม่มีโอกาสที่จะแส่ส่ายไปภายนอก ถ้าขาดสติ โอกาสที่จิตใจจะวิ่งไปตามอารมณ์ภายนอกมันก็มีมากขึ้น และอารมณ์ทั้งหลายก็ย่อมครอบงำจิตให้หลงใหลมัวเมาได้ง่ายขึ้น

– ไม่ควรคลุกคลี ให้อยู่คนเดียวมาก ๆ สาธยายด้วยตัวเองให้มาก มีจิตใจที่กำหนดจดจ่ออยู่ในพระธรรมให้มาก นี้เป็นการดีที่สุด

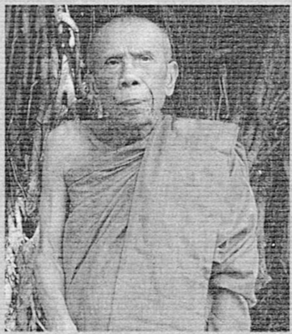
– จะให้ลูกเป็นคนดี ต้องทำดีให้ลูกดู

– ธรรมเป็นของแน่นอน แต่รูปเป็นของไม่แน่นอน เป็นต้น

หลวงปู่กินรี เป็นพระที่ยึดมั่นในศีลธรรม อบรมลูกศิษย์ไม่ให้ประมาทในศีล แม้สิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ ในพระธรรมวินัยจะประมาทไม่ได้เด็ดขาด แม้เพียงการตากผ้า สบง จีวร แล้วถ้ามิได้เฝ้าดู รักษา หลวงปู่ก็ตำหนิพระลูกศิษย์ว่าประมาทในสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ และการเป็นสมณะต้องเป็นผู้มักน้อย สันโดษ เป็นอยู่ง่าย ๆ กินแต่น้อย มีทรัพย์สิ่งของน้อย และไม่สะสม ต้องทะนุถนอมรักษาสิ่งของให้ได้ใช้นาน ๆ เป็นผู้ไม่สิ้นเปลืองมาก ถ้าใช้สุรุ่ยสุร่าย แสดงถึงการขาดสติในการประคับประคองตัวให้อยู่ในกรอบร่องรอยของสมณะ แล้วจะมีอะไรเป็นเครื่องมือปฏิบัติภาวนา สตินั้นต้องมั่นคง และต่อเนื่องด้วยการสังวรระวังในวินัยสิกขาบท สติเราก็จะมั่นคงต่อเนื่อง ถ้าขาดวินัยย่อมขาดสติ จิตจะวิ่งไปตามอารมณ์ภายนอก อารมณ์ทั้งหลายก็ย่อมครอบงำจิตให้หลงใหลมัวเมา การมีสติอยู่กับข้อวัตรพระวินัย ย่อมเป็นเครื่องกั้นอารมณ์ทั้งปวงและทำให้สติต่อเนื่อง จิตใจย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิจิตตลอดอิริยาบถ คำสอนของหลวงปู่กินรีจึงเป็นคำสอนที่ง่าย ๆ สามารถนำไปปฏิบัติได้ทันที

เอกลักษณ์พิเศษของท่านมีอุปนิสัยไม่ระคนด้วยหมู่คณะ ชอบอยู่เพียงผู้เดียว ทำให้ท่านแยกตัวไปเฉพาะตน และธุดงค์เรื่อยไป ตามป่าเขา ถ้ำ หุบเหว รื่นเริงและห้าวหาญ ที่จะแสวงหาโมกขธรรม การมุ่งเข้าป่าหาที่วิเวกที่สัปปายะ จึงเป็นเอกนิสัยของท่าน แล้วกลับมากราบคารวะครูบาอาจารย์ เพื่อตรวจสอบการปฏิบัติ และตรวจสอบอารมณ์ธรรม ปฏิปทาของหลวงปู่กินรี จึงนับได้ว่าได้ดำเนินตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน

● *จากหนังสือ แก้วมณีอีสาน เรื่อง หลวงปู่กินรี จนฺทิโย เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ ประสิทธิ์ คุณุรัตน์ ภาควิชา สังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*

พระเทพบัณฑิต
(หลวงปู่มหาอินทร์ ถิรเสวี)
วัดศรีจันทร์
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

นามเดิม ❖ อินทร์ สินโพธิ์ เป็นบุตรของ นายบุญมีและนางบุดสี สินโพธิ์

เกิด ❖ วันเสาร์ที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ตรงกับวันแรม ๑๒ ค่ำ เดือนยี่ ปีขาล ที่บ้านในนาแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น

บรรพชา ❖ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ ณ วัดสว่างวงษ์ จังหวัดขอนแก่น โดยมีพระอธิการท้าวน้อย เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท ❖ เมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ที่วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ โดยมีพระเมธาธรรมรส (เสาร์) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอมราภิรักขิต เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูพินิตวิหารการ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ หลวงปู่จบเปรียญธรรม ๕ ประโยค ก็ถูกส่งให้ไปเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมแก่ภิกษุ ณ วัดมะกอก จังหวัดปราจีนบุรี ต่อมาได้สอนหนังสืออยู่ที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ท่านมีโอกาสได้ศึกษาธรรมปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดเจดีย์หลวง ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ หลวงปู่อินทร์ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น

สมณศักดิ์ ❖ ปีพ.ศ. ๒๕๒๑ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะชั้นเทพที่ พระเทพบัณฑิต

มรณภาพ ❖ เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ที่วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น สิริรวมอายุได้ ๙๑ ปี พรรษา ๗๑

อาจริยธรรม

ปี พ.ศ. ๒๔๗๑ เจ้านายผู้ใหญ่เมืองเชียงใหม่ คือ เจ้าพระยามุกและเจ้าแก้วนวรัตน์ ท่านเป็นผู้มีคุณแก่ชาวเหนือ ท่านเห็นว่าเชียงใหม่เป็นเมืองใหญ่มีผู้คนมาก แต่การศึกษายังไม่แพร่หลายเท่าไรนัก เห็นทีจะต้องนิมนต์ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) โดยท่านทั้งสองจึงได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลขอท่านเจ้าคุณพระอุบาลีฯ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ เพื่อให้เกิดเป็นตัวอย่างแก่ชาวเมืองเชียงใหม่ต่อไป

จากนั้นท่านเจ้าคุณพระอุบาลีฯ ได้พาพระเณรครูอาจารย์เหมารถไฟไปตู้หนึ่ง พระเณรชั้นนักธรรมตรี–โท–เอก จากวัดบรมนิวาสไป ณ วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ บังเอิญเวลานั้นท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ลงมาพักที่วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีฯ จึงได้ชวนท่านพระอาจารย์มั่น ขึ้นไปภาคเหนือด้วยกันกับคณะ

เมื่อคณะพระเณรไปถึงวัดเจดีย์หลวงแล้วหลวงปู่อินทร์ก็เป็นครูสอนหนังสือพระปริยัติธรรมไปเรื่อย ๆ ฝ่ายท่านพระอาจารย์มั่น ท่านไม่ชอบอยู่กับที่นาน ๆ ท่านได้ออกเดินธุดงค์แล้วก็เอาเด็ก ๆ มาบวชได้จำนวนไม่น้อย ให้มาศึกษาเล่าเรียน พร้อมทั้งจำพรรษาที่วัดเจดีย์หลวงนั้นเอง

การที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ท่านไปธุดงค์แล้วก็พาพวกเด็ก ๆ ที่ท่านมองเห็นด้วยญาณของท่านว่าเด็กเหล่านี้จะบวชไม่สึกแน่ ๆ เลยเอาเด็กเล็กเด็กน้อยมาศึกษาเล่าเรียนทางธรรมจนเป็นพระเถระผู้ใหญ่ก็มาก ซึ่งอดีตเคยส่งมาที่วัดเจดีย์หลวง นี้เป็นผลงานของท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) กับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

หลวงปู่อินทร์ได้เล่าถึงท่านพระอาจารย์มั่น ที่หลวงปู่เคยนิมนต์ท่านขึ้นไปกราบพระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งต้องปีนภูเขาขึ้นทางวัดสวนดอก และบนดอยสุเทพนี้เอง หลวงปู่ได้รับการฝึกอบรมจิตตภาวนากับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ซึ่งหลวงปู่ได้ถวายตัวเป็นศิษย์ศึกษาทางพระกัมมัฏฐานกับท่านด้วย **ท่านให้ภาวนาพุท–โธ ทำจิตใจให้สงบ ไม่วุ่นวายกับอารมณ์ภายนอก ทำใจสบาย ๆ ไม่ยอกย้อนถอนตัวตน ไม่ลุ่มหลง ไม่ห่วงใย ตัดขาดจากทุก ๆ สิ่ง แม้ชีวิตของตัวตนไม่มีทั้งสิ้น** แค่วันแรกหลวงปู่ก็เข้าใจในอำนาจกัมมัฏฐาน มันสบายใจ เยือกเย็น มองอะไรเห็นด้วยอารมณ์จิตไม่ข้องแวะ ทุก ๆ ทีจิตใจเรานี่มันชอบเป็นพระยาน้อยชมตลาดนี่นะ แวะโน่นแวะนี่ชมโน่นชมนี่ อยากได้นั่นอยากได้นี่ ขนเข้าหามาทับตัวเองไม่หยุด ไม่ยอมให้ว่างเว้น มีห้องจิตใจกว้างกว่าจักรวาล มันก็อยากขนของอันเป็นเหตุตัณหามาให้เต็มจนได้ ท่านพระอาจารย์มั่นท่านว่า **"มันมักอยากได้ไม่ท้อถอยจิตใจของคนเรานี่ ขนาดจะตายมันก็ยังอยาก มันยังมีตัณหาอยู่ดีไม่เคยมีความอาจหาญเลย ของดีไม่เอา กัมมัฏฐานสอนบุคคลให้เป็นอริยบุคคลได้จริงแค่ไหนพูดกันไปไม่มีที่สิ้นสุด ต้องการอยากรู้ต้องปฏิบัติ เปิดใจให้กว้าง อย่าขวางทางธรรม พระพุทธเจ้าพูดอะไรไว้ สิ่งนั้นต้องเป็นหนึ่งเสมอไป"**

คนสองประเภท

หลวงปู่อินทร์ ถิรเสวี เล่าต่อไปว่า "ไปภาวนาอยู่บนดอยสุเทพน่ะ หลวงปู่เห็นว่า มันใกล้วัดเจดีย์หลวง อันเป็นสถานที่ที่หลวงปู่รับผิดชอบในการเป็นครูสอนหนังสือ จะออกไปให้ไกลกว่านี้ไม่ได้ ท่านพระอาจารย์มั่นท่านก็เข้าใจในความรับผิดชอบของหลวงปู่ดี จึงสอนกัมมัฏฐานให้ใกล้ ๆ ถ้าเผื่อมีอะไรเร่งด่วนก็ลงไปทำงานแก้ไขได้

ตอนที่ไปภาวนาบนดอยสุเทพครั้งนั้นนะ ก็พยายามฝึกนั่งสมาธิ เดินจงกรม พิจารณาสภาวธรรม ท่านพระอาจารย์มั่นท่านแนะนำแล้วก็แยกไปนั่งภาวนาที่อื่น ก็ไม่ไกลจากที่นั่น ซึ่งเวลานั้นท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจำใจต้องอยู่เพื่อฉลองพระคุณของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์

ท่านถูกแต่งตั้งให้เป็นพระครูวินัยธร ณ วัดเจดีย์หลวง แต่ท่านก็มีความหนักแน่นกับพระกัมมัฏฐานเหลือเกิน ท่านให้เหตุผลว่า **"ม้าศึกต้องฝึกอยู่เสมอ ขุนศึกขี้คร้านก็เท่ากับเอาหัวไปให้ศัตรูตัดเล่นเท่านั้นเอง เราไม่รู้ว่าจะเกิดศึกสงครามเวลาใด ความตายมาถึงเมื่อไร เราไม่รู้ มารู้ก็ตอนแย่แล้ว..."**

นี่เป็นคำสอนที่หลวงปู่ระลึกถึงท่านพระอาจารย์มั่นอยู่เสมอ ท่านเมตตากับหลวงปู่มากยากที่จะลืมเลือน ท่านกลัวหลวงปู่อินทร์จะหลงตำแหน่งที่ตั้งให้ เกรงว่าจะหลงความสุขความสบาย ความห่วงใยที่ท่านพระอาจารย์มั่นมีต่อหลวงปู่นั้น เป็นสิ่งที่หลวงปู่ซาบซึ้งและเคารพท่านเป็นอย่างมาก หลวงปู่ต้องไปกราบเท้าท่านทุกค่ำคืนขณะที่พักอยู่ด้วยกันกับท่าน

ตอนที่ไปฝึกกับท่านพระอาจารย์มั่นใหม่ ๆ นั้น หลวงปู่เคยได้กราบเรียนถามท่านว่า "ท่านพระอาจารย์ครับ ผมจะปฏิบัติพระกัมมัฏฐานอย่างไรจึงจะพอเป็นไปได้" ท่านพระอาจารย์มั่นได้ฟังอย่างนั้น ท่านก็หยุดมองหน้าหลวงปู่ครู่หนึ่ง แล้วก็พูดออกมาว่า "เอ...ท่านมหานี่ ถามผมเหมือนท่านมหาปิ่น ไม่มีผิดเลย" (ท่านหมายถึงพระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล น้องชายพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม) ท่านก็บอกว่า **"การปฏิบัติพระกัมมัฏฐานนั้น มีคนอยู่สองประเภทคือ... ๑. ประเภทที่ไม่เคยได้รับการศึกษา (ท่านหมายถึงทางด้านพระปริยัติธรรม) แม้ทำสมถกัมมัฏฐาน จิตใจจะสงบได้รวดเร็วและก็เสียเร็วเหมือนกัน ถ้าไม่ฝึกฝนหรือลุ่มหลงประเภทนี้จะต้องอยู่ในสำนักของครูบาอาจารย์นาน จึงจะพอเป็นไปได้ เพราะการอยู่ใกล้ครูบาอาจารย์ จะมีความรู้สึกระวังสำรวมอยู่ในข้อวัตร กฎข้อบังคับจะเหลาะแหละไม่ได้ มีการฝึกฝน นั่งสมาธิทำภาวนา ได้เวลาทำวัตรสวดมนต์ ปรนนิบัติสอบถามปัญหาธรรมอยู่บ่อย ๆ ๕ พรรษา ๖ พรรษา จึงจะเอาตัวรอดได้... ๒. อีกประเภทหนึ่ง ได้รับการศึกษามาดี เช่นพวกท่านมหานั่นแหละ แม้ฝึกทำสมถกัมมัฏฐานนั้นยาก ใจมันไม่ค่อยจะสงบ ต้องใช้วิปัสสนาไปก่อน คือปัญญาอบรมสมาธิ พิจารณาทบทวนบ่อย ๆ ชอบใจธรรมะบทใดพระสูตรบทใด ก็ให้น้อมมาพิจารณาเสมอ ๆ ทำอยู่อย่างนั้นบ่อย ๆ จนกว่าจิตจะยอมรับ อุบายนี้ก็เหมือนคนตัดต้นไม้ ตัดด้วยขวาน จามลงไปในที่เก่านั้นแหละ พอนาน ๆ ไป ไม้ต้นนั้นมันต้องขาด เหมือนเจาะไม้ ก็เจาะมันตรงที่เก่านั้นแหละ นาน ๆ เข้าไม้มันทะลุเอง เช่นคนหุงข้าว นึ่งข้าว ดูแต่ไฟอย่าให้มันดับ นี่เป็นหน้าที่ของเรา ส่วนหน้าที่ของไฟทำข้าวให้สุกเอง การปฏิบัติพระกัมมัฏฐานก็เช่นเดียวกัน ต้องทำจริง ๆ จะทำเล่น ๆ ไม่ได้ คนเดี๋ยวนี้มันไม่ค่อยจะทำจริง เลยไม่ได้ของจริง มันชอบทำเป็นเล่นไปหมด"** เมื่อได้รับอุบายการทำสมาธิของท่านอย่างนี้ ก็พยายามทำครั้งแรกตัดอารมณ์ทั้งหมด ดับความอยากต่าง ๆ ให้หมด พิจารณา **พุทโธ** เท่านั้น รับอุบายธรรมจากท่านแล้วก็ต่างคนต่างแยกไปพัก ท่านปักกลดอยู่ไกล หลวงปู่ปักกลดอีกแห่งหนึ่ง

คืนหนึ่งหลวงปู่ก็ได้จดจำคำบอกเล่าของท่านมาพิจารณา ไม่ยอมให้จิตแวบออกไปภายนอก ไม่สนใจงานจำเจอย่างเก่าอีกแล้ว เอาจิตใจวางลงในที่ซึ่งมั่นคง มีสติพร้อม แล้วก็พิจารณาว่า... "เอ...เราเคยเรียนมา พระศาสดา สัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา พระองค์ทรงเทศน์พระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี่พระพุทธเจ้าทรงเทศน์ให้ปัญจวัคคีย์ฟังเป็นครั้งแรกในขณะนั้น ท่านนั่งฟังอยู่ด้วยกัน ๕ องค์

รู้เรื่องอยู่องค์เดียว ได้แก่ ท่านอัญญาโกณฑัญญะ อีก ๔ องค์น่ะไม่รู้เรื่อง หลวงปู่ก็มาพิจารณาว่า เอ...ก็พระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ เราเองก็สวดได้ แปลก็ได้ ทำไมหนอเราจึงไม่มีดวงตาเห็นธรรม มันไปติดไปคาเกี่ยวข้องอยู่ที่ไหน หลวงปู่ก็ทบทวน สิ่งที่ภิกษุทั้งหลายไม่ควรเสพมีอยู่ ๒ อย่าง ได้แก่ที่สุด ๒ อย่างคือ **๑. กามสุขัลลิกานุโยค** ประกอบตนพ่วงพัวพันอยู่ในความสุขอันเกิดจากกาม เป็นที่สุดอย่างหนึ่ง เพราะเป็นของเลวทราม เป็นของคนที่มีกิเลส ไม่ใช่ของพระอริยะ... ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ **๒. อัตตกิลมถานุโยค** ประกอบตนให้ทุกข์ยากลำบาก เหน็ดเหนื่อย เป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ได้ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นการให้ความเดือดร้อนและบีบคั้นทรมานตนเอง คือ เบียดเบียนตนเองให้ได้รับความเดือดร้อน เป็นที่สุดอย่างหนึ่ง ทั้ง ๒ อย่างนี้ บรรพชิตไม่ควรปฏิบัติและไม่ควรเสพ ทางสายกลาง อันได้แก่ **มัชฌิมาปฏิปทา** ไม่เวียนมาหาทาง ๒ อย่างนี้ เราตถาคตตรัสรู้เห็นความจริงแล้ว อาทิ ทำให้มีดวงตาเห็นธรรมแจ่มใส ทำให้เกิดญาณความรู้ ทำไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อบรรลุพระนิพพาน ท่านอัญญาโกณฑัญญะรู้ธรรม หมดความยึดถือ มีความรู้แจ้ง ลดสักกายทิฏฐิ ท่านรู้ความจริงอย่างนี้เรียกว่ามีดวงตาเห็นธรรม โอ...นี่เรามันยังมีการเหลียวซ้ายแลขวาอยู่ จะได้ดวงตาเห็นธรรมอีหยัง ก็เลยคิดได้ เอาละจะปฏิบัติภาวนาให้จิตสงบจงได้" หลังจากพิจารณาอย่างนี้แล้ว จิตใจของหลวงปู่ก็สบายขึ้นแยะ ทำความเพียรได้ดี มีความตั้งใจมากขึ้น ๆ ต่อมาความคิดของหลวงปู่ไม่ทราบว่าท่านพระอาจารย์มั่นล่วงรู้ได้ด้วยวิธีใด ตอนแรกคิดอย่างนี้แหละเพราะเราไม่รู้ความจริง ตอนบ่ายประมาณ ๓-๔ โมง ท่านพระอาจารย์มั่นเดินมาจากที่พัก มาถามหาหลวงปู่ ท่านว่า "เอ๊ะ...ท่านมหาอินทร์ ไปไหน ขอคุยกันสักหน่อยเถิด..." หลวงปู่ได้ยินก็ครองจีวรลงไปหาท่าน พอเห็นหน้าหลวงปู่ ท่านก็พูดออกมาว่า **"ธรรมะอย่างที่คิดนั้นแหละถูกแล้ว จงพยายามทำจริง ๆ อย่าทำเล่น ๆ นะ..."** ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา คือที่จังหวัดเชียงใหม่นะ ท่านพระอาจารย์มั่นท่านมีความเมตตาแก่หลวงปู่มาก ๆ ทีเดียวเป็นกรณีพิเศษก็ว่าได้ ท่านคงรู้วาระจิตของหลวงปู่ที่อยากได้ธรรมะจากท่านจริง ๆ มิใช่ว่าจะทดลองภูมิอะไรกับท่านเลย แม้หลวงปู่จะได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค นั่นมันเป็นเพียงตัวหนังสือ ได้จากการท่องจำเอา เหมือนเด็กเล็กที่อ่าน ก.ไก่-ฮ.นกฮูก จำได้คล่อง พูดได้เจื้อยแจ้ว แต่ก็ได้อาศัยจดจำ ไม่เก่งเท่ากับคนที่เขาสร้างตัวอักษร แต่การภาวนามันผิดกับการได้ศึกษาเล่าเรียนมาทั้งสิ้น ท่านจึงเมตตาเราด้วยดีตลอดมา อย่างไรก็ตามท่านว่า "พื้นฐานที่ท่านมหาศึกษาเล่าเรียนมาก็ใช่ว่าจะไร้ประโยชน์ เว้นแต่ผู้ไม่มีปัญญา ก็อ่านออกเฉย ๆ" นั่นท่านว่าอย่างนั้น

จิตคล่องว่องไว

ทีนี้เรื่องอัศจรรย์จากประสบการณ์ที่หลวงปู่เคยได้อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นมา ที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ครั้งหนึ่งท่านสร้างความอัศจรรย์ให้หลวงปู่ได้รู้ว่า... **"ผู้ฝึกฝนมาดีแล้ว ย่อมมีจิตคล่องว่องไว ความรู้รวดเร็วฉับพลัน เหมือนแสงสุริยันผ่านพ้นกลุ่มเมฆถึงพื้นธรณีทันทีฉันนั้น..."** หลวงปู่คิดในใจว่า **"นรกสวรรค์น่ะมีจริงไหมหนอ ทำยังไงจะได้รู้จะได้เข้าใจบ้าง เราน่าจะไป**

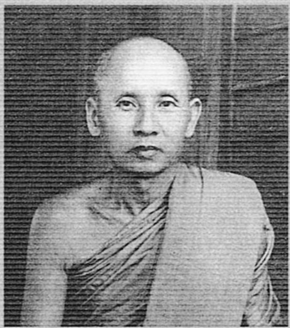
กราบเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่นนะ...” เออ...มันสงสัยจริง ๆ น่ะแหละ ก็บังเอิญวันนั้นหลวงปู่นั่งสมาธิภาวนาอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง สมัยนั้นยังเป็นป่าดงมีต้นไม้รกครึ้มไปหมดนะ ไม่เตียนโล่งอย่างเดี๋ยวนี้หรอกนะ ก็ไปนั่งสมาธิอยู่ด้านทิศตะวันออกขององค์พระเจดีย์ ไม่คิดหรอกว่าท่านจะรู้ได้ เพราะขณะนั้นท่านไปนั่งอยู่ทางทิศตะวันตกของเจดีย์ พอคิดว่าต้องไปเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่นดีกว่าหนอ ก็ลุกขึ้นนะ เดินไปครึ่งเจดีย์เท่านั้นท่านก็รู้ด้วยอำนาจจิตของท่าน แหม...วาระจิตว่องไวเหลือเกินนะ ท่านพูดขึ้นดัง ๆ ว่า **“ถ้าหากมีคนละก็ ต้องมีแน่นอนเรื่องนรก เรื่องสวรรค์น่ะ ถ้าไม่มีคน นรกสวรรค์ก็ไม่มี ไม่ต้องถามถึงหรอก นรกสวรรค์น่ะเป็นเรื่องของคนพระอริยบุคคลหมดโลก นรกก็ดี สวรรค์ก็ดี หมดไม่เหลือ...”** พอได้ยินเสียงท่านพูดจบมันมีความรู้สึกว่า เหมือนใครเอาน้ำเย็นรดซู่จากศีรษะมาปลายเท้า ความสงสัยเป็นอันว่าหมดไม่มีอะไรที่จะคิดเป็นอื่นกับท่านอีกเลย **ท่านแตกฉานในธรรมะจริง ๆ มีสติปัญญาทรงอยู่ในอารมณ์รู้ อารมณ์เห็นตลอดจิตว่องไวเหลือเกิน คนธรรมดา ๆ จะทำอย่างท่านได้อย่างไรกันนะ นี่แหละจิตคล่องว่องไวยากที่จะมีใครเทียบได้** พอไปกราบท่าน ท่านก็พูดหยอกล้อว่า “ท่านมหานี่สงสัยเรื่องไม่เป็นเรื่องนี่นะสงสัยไปทำไมกัน ปฏิบัติไปเรื่อย ๆ อย่างนี้ดีแล้ว” นี่นะประสบการณ์ชีวิตที่หลวงปู่ได้เคยอยู่ใกล้ชิดกับท่านและสัมผัสรู้ความอัศจรรย์จากท่านพระอาจารย์มั่น ผู้ให้หนทางธรรมแก่หลวงปู่

แรงกตัญญู

หลวงปู่อินทร์ ถิรเสวี ท่านเป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณครูบาอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ แห่งวัดบรมนิวาส เป็นพระอาจารย์องค์แรกที่ให้ความรู้ความเข้าใจในการศึกษา จนสำเร็จเปรียญธรรม ๕ ประโยค องค์ที่สองได้แก่ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เป็นองค์ผู้ชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติทางจิต ได้แก่ สมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทั้ง ๒ องค์นี้ หลวงปู่อินทร์ท่านย้ำความทรงจำอยู่เสมอไม่เคยขาด

“ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านให้ของวิเศษแก่หลวงปู่ไว้มาก จึงไม่มีความหวั่นวิตกอะไรก็ปล่อยมันเป็นไป หน้าที่ของเราพยายามทำดีก็แล้วกัน เคยทำจิตให้เป็นสมาธิก็ควรทำดีตลอดอย่าได้ว่างเว้น ถ้าเราจะเลิก ท่านพระอาจารย์ท่านมีญาณรู้ จะตำหนิเอาได้ ต่อหน้าท่านเราทำความดีได้ เมื่ออยู่ลับหลังเราไม่ขยันทำความดี ก็ไม่มีพระอาจารย์ไหน ๆ จะสอนสั่งเหมือนเช่นท่านพระอาจารย์มั่น”

- *จากหนังสือ - หนังสืออนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ พระเทพบัณฑิต (อินทร์ ถิรเสวี สินโพธิ์ ป.ธ.๕) โดย ศิษยานุศิษย์*
  โลกทิพย์ โดยดำรงค์ ภู่ระย้า

พระราชนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาวิศิษฏ์
(หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี)
วัดหินหมากเป้ง
ตำบลพระพุทธบาท อำเภอศรีเชียงใหม่
จังหวัดหนองคาย

นามเดิม ❖ เทสก์ เรี่ยวแรง เป็นบุตรของนายอุส่าห์ และนางครั่ง เรี่ยวแรง

เกิด ❖ วันเสาร์ที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๕ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล ณ บ้านนาสีดา ตำบลกลางใหญ่ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

บรรพชา ❖ ก่อนที่หลวงปู่เทสก์จะบรรพชานั้น ท่านได้อยู่ปฏิบัติอุปัฏฐากหลวงปู่สิงห์ ขนฺตยาคโม เมื่อคราวที่หลวงปู่สิงห์ได้เดินธุดงค์มายังวัดบ้านนาสีดา อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ท่านก็ได้ชวนหลวงปู่เทสก์ไปด้วยจนถึงเมืองอุบลราชธานี จึงได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุได้ ๑๘ ปี ที่บ้านเค็งใหญ่ จังหวัดอุบลราชธานี มีพระอาจารย์หลุย เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท ❖ วันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ณ วัดสุทัศนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีพระมหารัตน์ รฏฺฐปาโล (ป.ธ.๔) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาปิ่น ปญฺญาพโล เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ท่านได้ย้อนมาจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย เป็นเวลา ๙ พรรษา ได้อบรมพระเณรอุบาสกและอุบาสิกาอย่างเต็มกำลังความสามารถ จากนั้นย้ายไปจำพรรษาอยู่ที่จังหวัดจันทบุรี ๒ พรรษา พอออกพรรษาท่านได้ข่าวเรื่องการอาพาธของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร จึงได้ลาญาติโยมไปเยี่ยมท่านพระอาจารย์มั่น ที่บ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร และได้อยู่ปฏิบัติพยาบาลรักษาท่านจนถึงวันที่ท่านมรณภาพ หลังจากการถวายเพลิงศพท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร สำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยแล้ว ท่านได้เดินทางไปเผยแผ่ธรรมะทางจังหวัดภาคใต้ และได้ตั้งวัดธรรมยุตขึ้นเป็นครั้งแรกที่จังหวัดภูเก็ต ท่านจำพรรษาอยู่ที่นั่นนานถึง ๑๕ ปี จึงเดินทางกลับมาจำพรรษาอยู่ที่ภาคอีสาน โดยได้แวะเยี่ยมพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ที่อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ท่านได้พักจำพรรษา ณ วัดถ้ำขามของพระอาจารย์ฝั้นนาน ๑ พรรษา หลังจากออกพรรษาแล้ว ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ท่านได้เดินทางไปพักจำพรรษาอยู่ที่

วัดหินหมากเป้งเป็นการถาวร จนกระทั่งวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ท่านได้ตัดสินใจลาหมู่คณะและญาติโยมออกจากวัดหินหมากเป้ง เพื่อไปพำนัก ณ วัดถ้ำขาม บนเทือกเขาภูพาน จังหวัดสกลนคร หลังจากมาอยู่พำนักที่นี่แล้วสุขภาพของท่านค่อยฟื้นตัวดีขึ้นเป็นลำดับ ท่านจึงตัดสินใจอยู่จำพรรษา ณ วัดถ้ำขามต่อไป

สมณศักดิ์

❖ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาวิศิษฏ์ ยติคณิสสร บวรสังฆาราม อรัญวาสี

มรณภาพ

❖ ท่านอาพาธหนักครั้งสุดท้าย เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ และได้ถึงแก่มรณภาพด้วยอาการสงบ เมื่อเวลา ๒๑ นาฬิกาเศษ ของวันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ ณ วัดถ้ำขาม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร สิริรวมอายุได้ ๙๒ ปี ๗ เดือน ๒๑ วัน พรรษา ๗๑

อาจริยธรรม

พรรษาแรกปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ท่านอาจารย์สิงห์ได้พาพวกเราออกเดินทางไปนมัสการกราบ**ท่านพระอาจารย์มั่น ที่บ้านค้อ อำเภอบ้านผือ ขณะนั้นท่านพระอาจารย์เสาร์ก็อยู่พร้อม เป็นอันว่าเราได้พบท่านพระอาจารย์ทั้งสอง แลได้กราบนมัสการท่านเป็นครั้งแรกในชีวิต** ตกกลางคืนท่านพระอาจารย์มั่นได้เทศนาอบรมพวกเรา ด้วยความเต็มอกเต็มใจในการที่ได้เห็นพวกเราเป็นครั้งแรก **โดยเฉพาะแล้วได้เห็นพระมหาปิ่น ผู้ซึ่งได้เคยปฏิญาณตนไว้ก่อนจะไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพมหานคร เมื่อท่านได้ฟังพระธรรมเทศนาของท่านพระอาจารย์มั่นพร้อมกันกับท่านอาจารย์สิงห์ที่เมืองอุบลราชธานีว่า “ผมไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพมหานครก่อนจึงจะออกปฏิบัติตามท่านพระอาจารย์มั่นภายหลัง”** ส่วนตัวของเรานั้น ท่านคงได้ทราบจากท่านอาจารย์สิงห์เล่าให้ฟัง นอกจากนี้แล้วท่านคงไม่ทราบ

คืนวันนั้นเสร็จจากการอบรมแล้ว ท่านก็สนทนาธรรมสากัจฉากันตามสมควร จบด้วยการพยากรณ์พระมหาปิ่นแลตัวของเราในด้านความสามารถต่าง ๆ นานา ตอนนี้ทำให้เรากระดากใจตนเองในท่ามกลางหมู่เพื่อนเป็นอย่างยิ่ง **เพราะตัวของเราเองพึ่งบวชใหม่แลมองดูตัวเราแล้ว ก็ไม่เห็นมีอะไรพอที่ท่านจะสนใจในตัวของเรา ความจริงตั้งแต่ตอนเย็น พอย่างเข้ามาในเขตวัดของท่านมันทำให้เราขวยเขินอยู่แล้ว แต่คนอื่นเราไม่ทราบ เพราะเห็นสถานที่แลความเป็นอยู่ของพระเณรตลอดถึงโยมในวัด เขาช่างสุภาพเรียบร้อยนี่กระไร ต่างก็มีกิจวัตรและข้อวัตรประจำของตน ๆ พอท่านพยากรณ์พระมหาปิ่นแล้วมาพยากรณ์เราเข้า ยิ่งทำให้เรากระดากใจยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ** แต่พระมหาปิ่นคงไม่มีความรู้สึกอะไร นอกจากท่านจะตรวจดูความสามารถของท่านเทียบกับคำพยากรณ์เท่านั้น

ตามท่านพระอาจารย์มั่นเข้าเขตพม่า

พรรษา ๑๑ ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ พวกเรา[๑]พากันพักอยู่วัดเจดีย์หลวง ๒-๓ คืน แล้วก็ลาสมภารท่านออกเดินทางเพื่อตามหาท่านพระอาจารย์มั่นต่อไป เมื่อสืบถามดูตามสำนักต่าง ๆ ที่ท่านเคยพักอาศัยไม่ได้เรื่องแล้วเพื่อให้สิ้นความสงสัย พวกเราจึงตัดสินใจเดินทางออกนอกประเทศเข้าเขตพม่าไปทางเมืองหาง-เมืองต๋วน หมอกใหม่รางเครือ ขึ้นไปถึงผาฮังฮุ้ง (รังรุ้ง) ติดเขตเมืองปั่นแม่น้ำสาละวิน แต่ก็ผิดหวังไม่ปรากฏวี่แววว่าท่านจะไปทางนั้น พวกเราทนหนาวไม่ไหวพักอยู่ด้วยชาวเขาเผ่าปะหล่อง ๒ คืนแล้วก็กลับลงมา หนาวอะไรถึงขนาดเดือนมีนา-เมษาแท้ ๆ นอนกองไฟตลอดกลางวันกลางคืนเลย หากเป็นฤดูหนาวหรือปีที่หนาวจัดแล้ว จะขนาดไหนกัน **เหตุที่ท่านพระอาจารย์มั่นจะหนีเข้าป่า เนื่องด้วยเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร์) นับถือท่านพระอาจารย์มั่นมาก เมื่อท่านเห็นว่าจะมีชีวิตอยู่ไม่รอดแล้ว พร้อมทั้งขณะนั้น พระผู้ใหญ่ผู้ซึ่งสมควรจะครองวัดเจดีย์หลวงไม่มี ท่านจึงมอบภาระวัดเจดีย์หลวงให้ท่านพระอาจารย์มั่นต่อไป ท่านพระอาจารย์มั่นท่านชอบสงบไม่ต้องการความยุ่ง ท่านได้อยู่จำพรรษาเพื่อสนองเจตนาของเจ้าคุณอุบาลีฯ เพียงพรรษาเดียว ออกพรรษาแล้วก็ลาเข้าป่าหายไป พอดีกับท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ท่านก็มรณภาพในพรรษานั้น ต่อจากนั้นสองพรรษาไม่มีใครทราบข่าวคราวว่าท่านไปอยู่ไหน เราทั้งสองกับท่านอ่อนสีจึงได้ค้นหาตามไปพบท่าน**

เย็นวันนั้นพวกเราได้ทราบข่าวดี มีคนมาบอกว่าท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ที่ป่าเมี่ยง แม่ปั๋ง ท่านอาจารย์สานอยู่ที่ปากทางเข้าไปถ้ำดอกคำ พวกเราดีใจคิดว่าสมความปรารถนาแล้วครั้งนี้ ฉันเช้าแล้ว เตรียมตัวออกเดินทาง ค่ำถึงถ้ำดอกคำที่ท่านอาจารย์สานอยู่พอดี พักอยู่ด้วยท่านคืนหนึ่งสนทนาธรรมสากัจฉาและเรื่องราวต่าง ๆ พอควรแล้ว เช้าฉันแล้วท่านแนะทางให้ พวกเราสองคนจึงได้ลาท่านไป

พวกเราไปถึงที่อยู่ของท่านพระอาจารย์มั่นราวบ่าย ๔ โมง ท่านกำลังเดินจงกรมอยู่ พอท่านมองมาเห็นเรา ท่านจำได้แม่นเรียกชื่อเราเลย แล้วท่านพักเดินจงกรมเดินเข้าไปนั่งที่อาศรมของท่าน พวกเราปลงเครื่องบริขารไว้ข้างนอก ท่านไม่ยอม ท่านให้เอาไปไว้ที่เฉลียงอาศรมของท่าน แล้วพวกเราเข้าไปกราบนมัสการท่าน ท่านได้ถามสารทุกข์สุกดิบพอเป็นเครื่องระลึกเล็กน้อย แล้วเราจึงได้กราบเรียนท่านว่า **"ที่ต้องตามหาท่านพระอาจารย์มั่นในครั้งนี้ ด้วยจุดประสงค์อยากจะมาขอความกรุณาให้ท่านพระอาจารย์ได้ช่วยแก้อุบายภาวนาให้ เพราะกระผมได้คิดและได้ศึกษาจากหมู่คณะมามากแล้ว เห็นว่านอกจากท่านพระอาจารย์แล้ว คงไม่มีใครแก้อุบายนี้ของกระผมได้แน่"**

แล้วก็ได้เล่าความเป็นมาของเราถวายให้ท่านทราบทุกประการ เริ่มต้นแต่ได้ปฏิบัติมาจนกระทั่งถึงเรื่องที่ได้นำเข้าไปเรียนท่านอาจารย์สิงห์ที่โคราช ท่านจึงเล่าถึงการที่ท่านได้อบรมสานุศิษย์มาแล้ว เป็นทำนองว่า ให้เราทบทวนดูหมู่เพื่อนที่ท่านอบรมมาว่า

---

๑ *หมายถึง หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี และหลวงปู่อ่อนสี สุเมโธ*

"ถ้าองค์ไหนดำเนินตามรอยของผมจนชำนิชำนาญมั่นคง องค์นั้นย่อมเจริญก้าวหน้า อย่างน้อยก็คงตัวอยู่ได้ตลอดรอดฝั่ง ถ้าองค์ไหนไม่ดำเนินตามรอยของผม องค์นั้นย่อมอยู่ไม่ทนทาน ต้องเสื่อมหรือสึกไป ผมเองหากมีภาระมากยุ่งกับหมู่คณะ การประกอบความเพียรไม่สม่ำเสมอ เพ่งพิจารณาในกายคตาไม่ละเอียด จิตใจก็ไม่ค่อยจะปลอดโปร่ง การพิจารณาอย่าให้จิตหนีออกนอกกาย อันนี้จะชัดเจนแจ่มแจ้งหรือไม่ก็อย่าได้ท้อถอยเพ่งพิจารณาอยู่ ณ ที่นี่ละ จะพิจารณาให้เป็นอสุภะหรือให้เห็นเป็นธาตุก็ได้ หรือจะพิจารณาให้เห็นเป็นขันธ์หรือให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ได้ทั้งนั้น แต่ให้พิจารณาเพ่งลงมาเฉพาะในเรื่องนั้นจริง ๆ ตลอดอิริยาบถทั้งสี่ แล้วก็มิใช่ว่าเห็นแล้วก็จะหยุดเสียเมื่อไร จะเห็นชัดหรือไม่ชัดก็พิจารณาอยู่อย่างนั้นแหละ เมื่อพิจารณาอันใดชัดเจนแจ่มแจ้งด้วยใจตนเองแล้ว สิ่งอื่นนอกนี้จะมาปรากฏชัดในที่เดียวกันดอก" ท่านบอกว่า อย่าให้จิตมันรวมเข้าเป็นภวังค์ได้

พรรษา ๑๓ จำพรรษาที่หมู่บ้านมูเซอ (บ้านปู่พญา พ.ศ. ๒๔๗๘)

ท่านพระอาจารย์มั่นท่านไม่ค่อยถูกกับอากาศเย็น เมื่อไปถูกกับอากาศเย็นเข้า อาพาธของท่านก็กำเริบแทบจะอยู่ไม่ไหว แต่ด้วยใจนักต่อสู้ท่านก็เอาชนะ จนอยู่ได้ตลอดพรรษา คราวนี้เราทำความเพียรดีมากเพราะนอกจากใช้อุบายของตนเองแล้ว ก็ได้ท่านพระอาจารย์มั่นช่วยให้อุบายเราศึกษากับท่านอยู่ตลอดเวลา พอจวนเข้าพรรษา ท่านพระอาจารย์มั่นให้เราลงมาเอาท่านอ่อนสีไปอยู่ด้วย พอเราจากท่านไป ๕ คืน ท่านอยู่องค์เดียวได้วิเวกปรารภความเพียรอย่างเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ ท่านกลับได้อุบายดีโด่งเลย อาพาธของท่านก็หายไปพร้อม ๆ กัน พรรษานี้เราทั้งสามต่างก็ตั้งใจปรารภความเพียรจนเต็มความสามารถของตน ๆ แม้เหตุการณ์บางอย่างไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภายนอก หรือเนื่องด้วยอุบายในทางธรรม ใครมีอะไรเกิดขึ้น เกือบจะเรียกได้ว่ารู้ด้วยกันทั้งนั้น **พรรษานี้ท่านพระอาจารย์มั่นได้พยากรณ์อายุของท่านอย่างถูกต้อง บางครั้งท่านก็พยากรณ์ลูกศิษย์ของท่านองค์นั้นบ้าง องค์นี้บ้างต่าง ๆ นานา ตามนิมิตและความรู้อันเกิดเองเป็นเองในภาวนาของท่าน แต่แล้วท่านก็บอกว่า "อย่าได้หลงเชื่อทั้งหมด อาจผิดได้" สำหรับเรานั้นตั้งตัวเป็นกลางเฉย ๆ เพราะเรื่องเหล่านั้นเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน เรื่องนั้นมิใช่จุดประสงค์ของผู้กระทำความเพียรภาวนาอย่างแท้จริง จุดประสงค์ที่แท้จริงคือการกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปโดยไม่มีเหลือต่างหาก**

ในพรรษานี้ท่านพระอาจารย์มั่นได้อบรมด้วยเล่ห์เหลี่ยมแลอุบายต่าง ๆ อย่างไม่เคยเห็นท่านทำมาแต่ก่อนเลย เราก็ได้ทำตามแลทำทันถูกต้องตามอุบายนั้น ๆ ของท่านทุกประการ จนท่านออกอุทานเปรย ๆ ว่า "ท่านเทสก์นี้ใจร้อน" แล้วท่านแสดงนิสัยตามความจริงของท่านออกมาตรง ๆ เลย

นับว่าเป็นโชคดีของเรา ที่ได้อาจารย์ผู้อบรมเช่นนั้นให้แก่เรา เราเข้าใจว่า ท่านอบรมลูกศิษย์ผู้เป็นเช่นอย่างเราคงจะหาโอกาสได้น้อย เพราะบุคคลสถานที่และโอกาสเวลาไม่อำนวยเช่นนั้น

ถึงแม้ท่านจะอำนวยพรให้เราอยู่ในฐานะ ธรรมทายาท เราก็ไม่เคยจะลืมตัวและยอมรับเลย เราถือเสียว่าความจริงมันก็อยู่แค่ความจริงนั่นแหละ หาพ้นความจริงไปได้ไม่

● จากหนังสือ ***"อัตตโนประวัติ พระราชนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาวิศิษฏ์"***

ลิขิตธรรมของ หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี

เรื่องนี้ท่านพระอาจารย์มั่นได้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า "ผมอาจจะเคยเจริญอสุภะมานมนาน คิดถึงครั้งเมื่อพระพุทธองค์ยังทรงชีพอยู่ พระองค์ทรงสอนชาวกุรุราชให้เจริญอัฐิ ๆ ทุก ๆ คน แม้แต่นกที่หัดพูดภาษาคนได้ ก็ว่าอัฐิ ๆ เหมือนกัน ผมอาจจะเกิดเป็นชาวกุรุราชครั้งนั้นก็ได้"

● จากหนังสือ ***"วงศ์ธรรมยุตในภาคอีสาน"***

ลิขิตธรรมของ หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี

พระอุดมสังวรญาณ (สนธิ์ อนาลโย) เจ้าอาวาสวัดพุทธบูชา บางมด กรุงเทพมหานคร ได้เคยไปอยู่อบรมธรรมกับหลวงปู่เทสก์ เทสรํสี ที่วัดเจริญสมณกิจ จังหวัดภูเก็ต และมีโอกาสรับฟังการถ่ายทอดเรื่องราวของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร จากหลวงปู่เทสก์ เทสรํสี โดยท่านเจ้าคุณอุดมฯ ได้เล่าว่า ตอนเด็ก ๆ ญาติเล่าให้อาตมาฟัง ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นพระอรหันต์ เป็นพระอรหันต์เป็นอย่างไร? อาตมาคิดอย่างนั้นในใจ เป็นเด็กยังไม่ออกจากโรงเรียน แต่เจ้าคุณพระสุทธิสารมุนี (บุญรักษ์ : อดีตเจ้าคณะจังหวัดอำนาจเจริญ ธ. ปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๔๔ มรณภาพแล้ว) ซึ่งเป็นญาติกับอาตมา ท่านได้เคยอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นและหลวงปู่เทสก์ ได้มารับอาตมาไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นที่จังหวัดสกลนคร แต่บังเอิญโยมพ่อโยมแม่ไม่ให้ไป ก็เสียดายอยู่ เวลาอาตมาไปบวช ได้บวชที่วัดป่าสุทธาวาส โดยมีพระครูอุดมธรรมคุณ (พระมหาทองสุก สุจิตฺโต) เป็นพระอุปัชฌาย์ ในระหว่างกลางคืนอาตมาเข้าไปปฏิบัติอุปัชฌาย์ ท่านมักจะเล่าปฏิปทาของครูบา-อาจารย์ต่าง ๆ ให้ฟังอยู่เสมอ เช่น ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นพระอรหันต์บ้าง รู้วาระจิตคนอื่นบ้าง และเจ้าคุณพระสุทธิสารมุนีเคยไปอยู่วัดป่าบ้านหนองผือและอยู่วัดป่าบ้านภู่กับท่านอาจารย์กู่ ธมฺมทินฺโน ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ที่ท่านพระอาจารย์มั่นอาพาธ โดยแวะพักอยู่วัดป่าบ้านภู่ (วัดป่ากลางโนนภู่) นั้นคือส่วนหนึ่งที่อาตมาได้รับฟังมาจากหลาย ๆ ท่าน ซึ่งเกี่ยวกับองค์ท่านพระอาจารย์มั่น

แต่อาตมาได้ทราบเรื่องราวของท่านพระอาจารย์มั่นโดยตรงจากหลวงปู่เทสก์ เทสรํสี ช่วงที่อาตมาไปพักอยู่กับท่านที่วัดเจริญสมณกิจ จังหวัดภูเก็ต ซึ่งท่านพระอาจารย์มั่นได้เล่าเรื่องต่าง ๆ ให้หลวงปู่เทสก์ฟัง **ที่หลวงปู่เทสก์มีความอบอุ่นใจที่สุด คือ ท่านพระอาจารย์มั่นหมดภาระกิจแล้วที่จังหวัดเชียงใหม่ การที่หลวงปู่เทสก์มีความมุ่งมั่นปฏิบัติธรรม เพราะเห็นปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่น ก็เลยไม่ท้อถอยในการปฏิบัติธรรม "แม้เรา (หลวงปู่เทสก์) คิดอะไรท่านก็รู้" อันนี้เป็นเหตุจูงใจให้หลวงปู่เทสก์ มีความบากบั่นพยายามที่จะปฏิบัติธรรมในเรื่องนี้ ซึ่งหลวงปู่เทสก์ก็อธิบายว่า ท่านคิดอะไร ท่านพระอาจารย์มั่นก็จะเข้าใจในความรู้สึกอันนั้นของท่านเป็นอย่างดี**

หลวงปู่เทสก์เล่าให้อาตมาฟังว่า มีโยมนำแตงโมมาถวายท่านพระอาจารย์มั่นท่านบอกเขาว่า "ท่านไม่รับ" โยมก็คะยั้นคะยอ "ทำไมถึงไม่รับ" ท่านพระอาจารย์มั่นบอกว่า **"ของไม่บริสุทธิ์"** โยมเขาก็ชักสงสัยที่ท่านพูดอย่างนั้นว่า ของไม่บริสุทธิ์ก็เราเก็บมาจากไร่ของเราเอง ผลที่สุดจึงได้ไปดูที่ไร่ของตน ปรากฏว่าเถาแตงโมมันเลื้อยมาจากไร่ของคนอื่น นี้คือประสบการณ์ที่หลวงปู่เทสก์เล่าให้ฟัง

หลวงปู่เทสก์ไปอยู่เชียงใหม่กับท่านพระอาจารย์มั่นนี้ หลวงปู่เทสก์เล่าอีกเรื่องว่า ท่านพระอาจารย์มั่น มาพักปฏิบัติธรรมแถวเชียงใหม่ มีชาวเขาเผ่าอะไรไม่ทราบขณะที่ท่านเดินจงกรมไปมาอยู่นั้น พวกชาวเขามาเห็นท่านพระอาจารย์มั่นแล้วถามท่านว่า "ตุ๊เจ้าหาอะไร" ท่านตอบเขาว่าหา **"พุทโธ"** เขาบอกท่านว่า "จะช่วยท่านหาพุทโธ" ท่านก็แนะนำให้ทำอย่างนี้ ๆ ชาวเขาผู้นั้นเป็นผู้ใหญ่บ้านของเผ่านั้น พอมาหาพุทโธ ปรากฏว่าผู้ใหญ่คนนั้นเกิดความสงบ มีความสว่างไปทั่วป่า เขาเห็นพุทโธ ได้พุทโธแล้วก็ดีอกดีใจ ชวนลูกบ้านในเผ่ามาหาพุทโธ ซึ่งไม่รู้ภาษากันน่ะ แต่ท่านพระอาจารย์มั่นก็สามารถให้ชาวเขาเผ่านั้นรู้จักธรรมได้

อีกเรื่องหนึ่งที่หลวงปู่เทสก์ท่านเล่า เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่เหมือนกัน แต่ท่านไม่ทราบสถานที่ใด ท่านพระอาจารย์มั่นเล่าว่า **"ตรงนั้นภาวนาดีเหลือเกิน จะนั่งจะพิจารณาอะไรก็ดูสว่างไสวไปหมด"** แล้วท่านก็พิจารณา "สถานที่นี้เกี่ยวข้องอะไรกับเรา" ก็ปรากฏขึ้นมาในจิตท่านเล่าให้หลวงปู่เทสก์ฟังว่า **"แต่ก่อนเราเคยเป็นหมูป่า เป็นหมูป่าถูกนายพรานยิงและก็มาตายตรงนี้"** หลวงปู่เทสก์ท่านก็ช่างจำ ได้กราบเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่นหลายเรื่อง ท่านก็จะเล่าให้หลวงปู่เทสก์ฟังเสมอ

มีสามเณรองค์หนึ่งมาจากอุบลราชธานี จำชื่อสามเณรไม่ได้ ตั้งใจมาปฏิบัติ ได้ยินข่าวว่าท่านพระอาจารย์มั่นเป็นพระอรหันต์ อยากไปปฏิบัติกับท่าน พอไปถึงแล้วท่านพระอาจารย์มั่นคงจะรู้ในจิต ท่านก็เลยรับสามเณรไว้ คราวนี้สามเณรได้ปฏิบัติไปนวดท่านพระอาจารย์มั่น ท่านก็หลับไป สามเณรก็คิดไปว่า "เอ! พระอรหันต์ ทำไมนวดอยู่ ก็ยังหลับ" ท่านก็สวนขึ้นทันที "เออ เณร พระอรหันต์ ไม่หลับหรอก" แสดงว่าท่านรู้วาระจิตสามเณร **"พระอรหันต์ไม่หลับหรอก หลับแต่ธาตุขันธ์เท่านั้นเอง"** ตอนนั้นหลวงปู่เทสก์มีความรู้สึกว่า **"อยากเป็นพระอรหันต์บ้าง ได้มาปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์มั่น เราคิดอะไร ท่านก็รู้ แล้วนำมาเทศน์ และก็ตรงกับที่เราคิดทุกครั้ง"**

อย่างเรื่องเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ที่วัดบรมนิวาส ซึ่งท่านพระอาจารย์มั่นมีความเคารพท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ มาก คราวหนึ่งท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ คิดเรื่องข้อธรรม **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน** และคิดถึงเรื่องอนัตตา ท่านคิดพิจารณาอยู่ตั้งดึก คิดแล้วท่านก็ค้นหนังสือคำที่ว่านี้ ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ค้นหนังสือและคิดอยู่ที่วัดบรมนิวาส ต่อมาเมื่อท่านพระอาจารย์มั่นลงมาวัดบรมนิวาส ได้เรียนถามท่านเจ้าคุณอุบาลีฯว่า **"ท่านเจ้าคุณสงสัยอะไร? เมื่อคืนนั้น... ท่านเจ้าคุณค้นเรื่องนั้น ๆ... หน้านั้น ๆ... ใช่ไหม?"** ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ตอบว่า **"ท่านมั่นนี้แน่จริง ๆ น่ะ"** นี้คือเรื่องที่หลวงปู่เทสก์เล่าให้อาตมาฟังต่อว่า "ผู้ใหญ่ท่านคุยกัน ปราชญ์ท่านคุยกันอย่างนี้แหละ"

นอกจากนี้ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งหลวงปู่เทสก์เท่านั้นที่บางเรื่องท่านสามารถแย้งความเห็นกับท่านพระอาจารย์มั่นได้ ท่านมีความเห็นอะไรท่านก็พูดตรง ๆ ท่านพระอาจารย์มั่นบอกว่า **"ท่าน**

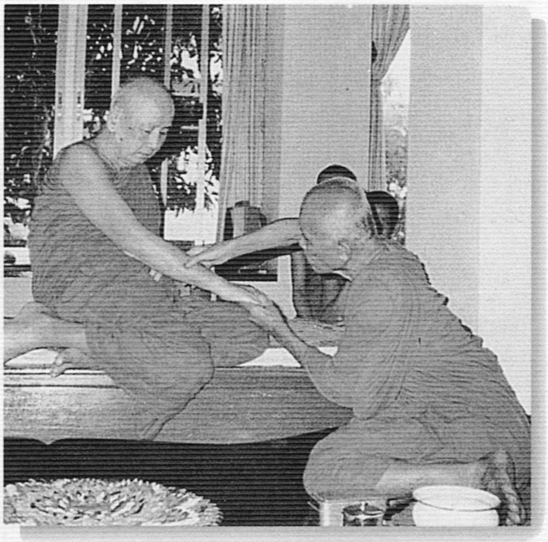
เทสก์น่ะดื้อ เพราะเคยเป็นหลานท่านมาก่อน (ในอดีตชาติ) เคยเป็นทหาร ไม่ยอมใครง่าย ๆ"

อันอื่นที่เกี่ยวกับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น หลวงปู่เทสก์ท่านกล่าวว่า **"ท่านพระอาจารย์มั่นมีความสงบ เยือกเย็นเป็นที่สุด อยู่ด้วยกันมาก ๆ นี้ ต่างคนต่างทำ ไม่พูดไม่คุยกัน คือ ลักษณะของท่านผู้สงบ มีแต่เร่งทำความเพียรอย่างเดียว นั้นปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่น ท่านมีรูปร่างเล็ก แต่เวลาท่านเทศน์ ๆ เสียงดัง"** ตามที่หลวงปู่เทสก์เล่าให้ฟัง **"ท่านเทศน์เสียงดังชัดเจน ไม่มีสะทกสะท้าน กล้าหาญสมเป็นนักปฏิบัติจริง ๆ ไม่มีความสะทกสะท้าน ไม่มีความหวั่นไหว"** หลวงปู่เทสก์ท่านเด็ดเดี่ยว เท่าที่อาตมามีโอกาสได้สมาคมกับท่าน ท่านไม่มีความสงสัย ท่านพูดอะไรอย่างนั้นก็เป็นอย่างนั้น นี้คือความรู้สึกที่อาตมาได้สัมผัส เป็นอย่างนั้นจริง ๆ

ตามที่หลวงปู่เทสก์เล่าให้อาตมาฟังนั้น ท่านว่าท่านพระอาจารย์มั่นมีญาณหยั่งรู้พิเศษ เคยมีพระจะขึ้นมากราบท่านพระอาจารย์มั่น มาแล้วก็ไปกราบท่าน ปรากฏว่าที่มานั้นคงเจตนาดี อยากจะกราบ แต่ว่าท่านเอาปัจจัยใส่ย่ามมา ท่านพระอาจารย์มั่นก็เลยปฏิเสธ ท่านอาจจะทดลองก็ได้น่ะ ท่านพระอาจารย์มั่นว่า "ไม่ต้องมา พ่อค้าจะไปซื้อวัว ซื้อควายที่ไหน ไป ๆ" ท่านไม่ให้เข้ากราบ ว่าแบบดุไปเลย ปรากฏว่าท่านเหล่านั้นถือปัจจัยใส่ย่ามมาจริง ๆ ท่านว่า **"พกงูเห่ามาไป ๆ ๆ จะไปซื้อวัว ซื้อควายที่ไหน ก็ไป"**

อาตมาเคยอยู่กับหลวงปู่เทสก์ เห็นปฏิปทาท่านแล้วไม่ผิด หลวงปู่เทสก์ท่านแนะนำ ทำอะไรท่านก็มีความมั่นคง คิดว่า **"ลูกศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่นยังขนาดนี้ ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น คงจะสำคัญเป็นอย่างยิ่ง"**

หลวงปู่เทสก์ท่านเคยพูด แต่ก่อนยังไม่มีพระธาตุ ท่านพระอาจารย์มั่นพูดตั้งแต่แรกแล้ว **"ต่อไปนี้พวกท่านจะขายกระดูกผมกิน"** ท่านหมายความว่า "อัฐิของท่านจะเป็นพระธาตุ" ตอนหลังมาเป็นพระธาตุก็เลยแพร่หลายออกมา แต่ก่อนท่านก็เก็บเงียบ โดยเฉพาะหลวงปู่เทสก์ท่านไม่ยอมเปิดเผยอะไรมาก กลัวคนอื่นไม่เข้าใจว่าเป็นการโฆษณา แต่อาตมาฟังคำเทศน์ของท่านพระอาจารย์มั่นก็ไม่สงสัย เพราะมีปรากฏไว้ในหนังสือมุตโตทัย

พระราชนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาวิศิษฏ์ (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี) และ พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน) ณ. วัดหินหมากเป้ง จังหวัดหนองคาย

- จากหนังสือ - *อัตตโนประวัติ พระราชนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาวิศิษฏ์ ลิขิตธรรมโดย หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี*
  - *วงศ์ธรรมยุตในภาคอีสาน ลิขิตธรรมโดย หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี*
- *จากบทสัมภาษณ์ พระอุดมสังวรญาณ (สนธิ์ อนาลโย) เจ้าอาวาสวัดพุทธบูชา บางมด กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๔*

หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ

วัดป่านิโครธาราม บ้านหนองบัวบาน ตำบลหมากหญ้า อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

นามเดิม
❖ อ่อน กาญวิบูลย์ เป็นบุตรของนายเมืองกลาง (ภูมีใหญ่) และนางบุญมา กาญวิบูลย์

เกิด
❖ วันอังคารที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๔๕ ตรงกับวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีขาล ที่บ้านดอนเงิน ตำบลแชแล อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

บรรพชา
❖ อายุ ๑๗ ปี ที่วัดจอมศรี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี มีพระครูพิทักษ์คณานุการ (สี ธมฺมทินโน) เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท
❖ อายุ ๒๐ ปี ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในคณะมหานิกาย ที่วัดบ้านดอนเงิน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี โดยมีพระครูจันทา เป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วย้ายไปจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านดอนเงิน

ญัตติเป็นพระธรรมยุต
❖ พ.ศ.๒๔๖๖ ได้ทราบข่าว กิตติศัพท์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร จึงได้มาศึกษาอบรมกับท่านประมาณปีเศษ ท่านพระอาจารย์มั่นจึงได้ส่งพระอาจารย์อ่อนให้ไปญัตติเป็นธรรมยุตพร้อมด้วยพระอาจารย์กว่า สุมโน เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ.๒๔๖๗ ที่วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี โดยมีพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) แต่ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระครูชิโนวาทธำรงเป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูอดิสัยคุณาธาร (คำ อรโก) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ แล้วกลับไปจำพรรษาอยู่ที่วัดอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคายกับท่านพระอาจารย์มั่น พร้อมกับพระอาจารย์กว่าด้วย

พ.ศ.๒๔๘๘ ท่านไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ที่วัดป่าบ้านหนองผือ แล้วได้สร้างวัดขึ้นที่บ้านหนองโดก อำเภอพรรณานิคม ให้เป็นวัดคู่กับวัดป่าบ้านหนองผือ ทางที่จะไปนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ทั้งให้ถูกตามอัธยาศัยของท่านพระอาจารย์มั่นด้วย ซึ่งอยู่ในรัศมีของวัดป่าบ้านหนองผือ เพื่อจะได้ฝึกหัดพระที่มาศึกษาภาวนาเป็นการแบ่งเบาภาระของท่าน เมื่อพระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ ได้สร้างวัดนี้ขึ้นแล้ว ท่านได้อยู่จำพรรษาเป็นเวลาหลายปี และได้ไปกราบนมัสการท่านพระ

อาจารย์มั่นเป็นประจำ ด้วยเป็นห่วงท่านพระอาจารย์เพราะท่านมีอายุมากแล้ว ในระยะนี้ท่านขยันเที่ยวไปฟังเทศน์ และทำกิจวัตรต่าง ๆ กับท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือเป็นประจำ สิ่งใดขาดตกบกพร่องท่านก็รับเป็นภาระธุระจัดหาไปอุปัฏฐากท่านพระอาจารย์มั่นเสมอมา จนท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ ที่วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร

มรณภาพ

❖ วันพุธที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๒๔ เวลา ๐๔.๐๐ น. ตรงกับวันแรม ๙ ค่ำ เดือน ๖ ปีวอก สิริรวมอายุได้ ๘๐ ปี พรรษา ๕๗

อาจริยธรรม

พ.ศ.๒๔๖๖ ได้ไปพบท่านพระอาจารย์หลวงพ่อใหญ่เสาร์ กนฺตสีลเถร พร้อมพระอาจารย์หลวงพ่อใหญ่มั่น ภูริทตฺตเถร อยู่ที่วัดป่าบ้านค้อ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ข้าได้กราบเท้าท่านหลวงพ่อทั้งสอง ถวายตัวข้าเป็นศิษย์ ข้าขอญัตติเป็นพระธรรมยุตด้วย ท่านหลวงพ่อใหญ่มั่นรับข้าแต่ให้เป็นศิษย์ ญัตติท่านไม่อนุญาตท่านพูดว่า **"ให้ปฏิบัติอยู่กับพวกผมไปปี ๑ ก่อน ให้ผมได้พิจารณาดูจิตของท่านว่า จะพอปฏิบัติเป็นไปไหม ไปปี ๑ ก่อน ผมจึงจะบอกท่านได้"** ดังนี้ พอตัวข้าได้ปฏิบัติอาศัยท่านหลวงพ่อทั้งสองไปจนเต็มปีหนึ่งแล้ว **"ข้าขอถวายตัวเป็นศิษย์ ท่านพระอาจารย์หลวงพ่อทั้งสอง พร้อมทั้งถวายตัวของตนให้เป็นเหมือนตัวของท่านหลวงพ่อทั้งสองนั้นทีเดียว เมื่อท่านต้องการไปธุระสิ่งใด ขอให้ใช้ตัวเกล้าทำแทนหรือไปแทน เกล้าทำหรือไปผิดถูกประการใด ขอให้ท่านหลวงพ่อตักเตือนดุด่า เฆี่ยนตี เอาแต่สุดจะมีพระกรุณา แก่เกล้าประการใด หากเกล้าขืนดื้อตอบคำก็ดี หรือไม่ไปตามคำบอกให้ไปก็ดี ขอให้ไล่เกล้าหนีจากสำนักเลย ด้วยความที่เกล้ารู้และได้ยิน เกล้าจำได้มากอยู่แล้ว แต่เกล้ายังไม่ได้ทำด้วยแล้ว แล้วเลยไม่รู้อันจะทำ เกล้ากลัวแต่จะผิดอยู่อย่างนั้นร่ำไป และทั้งตัวข้าขอญัตติเป็นพระธรรมยุตกับท่านหลวงพ่อทั้งสองอีกด้วย"** ท่านหลวงพ่อทั้งสองได้มีความกรุณารับคำขอร้องของข้าทุกอย่าง ท่านหลวงพ่อใหญ่อาจารย์มั่น ท่านพูดตอบข้าว่า **"เออดีมากทีเดียวที่ท่านต้องการอยากมาให้ผมทั้งสองสอนนี้ ผมจะสอนให้ท่านรู้และทำเป็นทุกอย่างเท่าที่ผมรู้ มันไม่มีใครมาขอถวายตัวเป็นศิษย์ให้ผมทั้งสองสอนเหมือนท่านสักองค์เลย"** ต่อจากนี้ไปท่านหลวงพ่อใหญ่อาจารย์เสาร์ถามข้าว่า **"ท่านได้ท่องปาฏิโมกข์และนวโกวาทแล้วหรือยัง"** ข้าเรียนตอบท่านว่า "เกล้าเป็นเณรอยู่กับพระอาจารย์สมุห์สี วัดจอมศรี อำเภอกุมภวาปี มาแล้ว ๓ ปี ได้แต่ฟังพระวินัย ตามหนังสือบุพพสิกขาและมหาขันธ์ วินัยมุข จำได้วินัยมาบ้างเท่านั้น การท่องปาฏิโมกข์และนวโกวาท เกล้ายังไม่ได้ท่องเลย" ท่านหลวงพ่อเสาร์เลยเอาหนังสือ ๒ อย่างมอบให้ข้าไปท่อง ข้ารับไปพร้อมกับนวโกวาท ข้าท่องอยู่ ๔ วันจบ ปาฏิโมกข์ท่องอยู่ ๗ วันจบ ข้าเอาหนังสือไปถวายคืนเลย

ต่อจากนี้ไปท่านหลวงพ่อทั้งสองก็ได้อนุญาตให้ข้าญัตติเป็นพระธรรมยุต ตอนนั้นอายุได้ ๒๔ ปี พรรษามหานิกายข้าได้ ๔ พรรษา ท่านหลวงพ่อใหญ่อาจารย์เสาร์ท่านเป็นผู้ศรัทธา จัดหาเครื่องบริขารทุกอย่างให้ข้าญัตติเลย ท่านหลวงพ่ออาจารย์ใหญ่มั่น ท่านสั่งให้ข้าไปหาพระ

อาจารย์อุ่นมาให้ท่านแล้ว ให้ไปญัตติพร้อมกันกับข้าเสียดังนี้ ข้าสั่งพระอาจารย์อุ่นมากราบเท้าท่านแล้ว พระหลวงพ่ออาจารย์ใหญ่มั่นท่านศรัทธามอบเครื่องบริขารของท่านให้ครูบาอุ่นเลย เมื่อต่างพากันได้บริขารสมบูรณ์แล้ว ได้ลาท่านหลวงพ่อทั้งสองเดินทางมาวัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี กราบเท้าท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ญัตติแล้วได้พากันลาอุปัชฌาย์ กลับมากราบเท้าท่านหลวงพ่อทั้งสองที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ศึกษาและฝึกหัดข้อปฏิบัติกับท่านไป จนได้เกิดความรู้ ความฉลาด ตามวาสนาของตนจนตลอด ๕ พรรษา

สมัยนั้นปี พ.ศ.๒๔๖๖ ข้าจำพรรษาวัดป่าไผ่ บ้านโพนสา อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ออกพรรษาแล้วเดินกัมมัฏฐานไปกราบเท้าท่านหลวงพ่ออาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺตเถร สมัยนั้นท่านกลับจากอำเภอคำชะอี จังหวัดนครพนม ท่านนำโยมแม่ของท่านมาพักอยู่วัดป่าบ้านค้อ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เดือนอ้ายข้าไปถึงท่าน ข้ากราบเท้าท่านแล้วขอถวายตัวเป็นศิษย์ท่าน เบื้องต้นถามข้าก่อนว่า “ท่านศึกษาข้อปฏิบัติกัมมัฏฐานมาจากอาจารย์ไหนก่อน” ข้าตอบท่านว่า “ศึกษามาจากอาจารย์สุวรรณ์” ดังนี้ท่านถามข้าว่า “ท่านสุวรรณ์ ท่านสอนคำภาวนาให้ท่านคำไหน และการเดินจงกรมนั่งสมาธิท่านสุวรรณ์สอนให้ท่านทำอย่างไร” ข้าเรียนถวายท่านว่า “ท่านสอนให้เกล้าภาวนาว่าพุทโธอยู่แก่ในใจ เดินจงกรมนั่งสมาธิ อาจารย์สุวรรณ์สอนให้เกล้าทำอย่างนี้ ๆ ถวายท่าน” ท่านหลวงพ่อจึงบอกข้าว่า “เอาท่านยกมือขึ้นประนมมืออยู่แล้วเรียนเอาคำภาวนาใหม่” ข้ายกมือขึ้นแล้ว ท่านสอนคำภาวนาให้ข้า **“ท่านคนราคจริต ภาวนาว่าพุทโธมันไม่ถูก”** ท่านบอกข้าว่า **“เอาท่านยกมือขึ้นประนมมืออยู่แล้วเรียนเอาคำภาวนาใหม่”** ข้ายกมือขึ้นแล้ว ท่านสอนคำภาวนาให้ข้าใหม่ว่า **“กายะเภทัง กายะมรณัง มหาทุกขัง”** ดังนี้ข้าจำได้แล้ว ท่านให้ข้ากำหนดใจภาวนาให้ท่านดูในเวลานั้นเลย ข้าภาวนาไปประมาณ ๑ นาทีกว่า ท่านบอกให้ข้าหยุด ถามข้าว่า **“ภาวนาสะดวกไหม และว่าง่ายไหม”** ข้าเรียนท่านว่า **“มันหลายคำว่ายาก ภาวนายาก”** ดังนี้ ท่านจึงให้คำใหม่อีกว่า **“เยกุชโฌ ปฏิกุโล”** ดังนี้ ให้ข้านั่งกำหนดจิตภาวนาถวายให้ท่านดูอีกนานประมาณเท่าเก่า ท่านให้ข้าออกอีก แล้วท่านถามข้าอีกว่า **“ภาวนาสะดวกไหม และว่าง่ายไหม”** ข้าตอบท่านว่า **“คำนี้รู้สึกว่าง่าย เพราะมันน้อยคำ และมันเหมือนว่าพุทโธอีกด้วย”** ท่านบอกว่า **“ให้ท่าน ภาวนาไปนาน ๆ มันจะสะดวกดอก”** ดังนี้ แล้วท่านก็เทศนาสอนข้าไปพอสมควรแล้วท่านก็สั่งเลิก วันหลังข้ากราบเท้าท่านแล้ว ข้าถามท่านว่าเรื่องคนภาวนาเกิดเป็นบ้าหนึ่ง และการภาวนานานสักปานใด จึงให้มีคำเปลี่ยนคำภาวนาทีหนึ่งดังนี้

ท่านหลวงพ่อสอนข้าให้เข้าใจ เรื่องข้าเรียนถามทั้งสองเรื่องนี้ให้ข้าเข้าใจจนแจ่มแจ้งเลย วันหลังข้าสงสัยเรื่องการปฏิบัติศีลของพระผู้ปฏิบัติ ข้าเข้ากราบเท้าท่านอีก เรียนถามท่านว่า **“พระผู้ปฏิบัติให้ปฏิบัติศีลในตามแบบไหนหนอดังนี้ ให้ปฏิบัติศีลตามแบบหนังสือบุพพสิกขาและมหาขันธ์นี้หรือ หรือปฏิบัติศีลในแบบหนังสือพระวิสุทธิมรรคนั้นประการใดหนอ”** ท่านหลวงพ่อบอกข้าว่า **“ปฏิบัติให้ถูกต้องตามทั้งสองแบบนั่นแหละ” ศีลท่านบัญญัติไว้ในหนังสือบุพพสิกขามหาขันธ์นั้น เป็นมัชฌิมศีล ๑ ศีลในหนังสือวิสุทธิมรรคนั้น เป็นศีลใกล้ต่ออริยะกันตะศีล เป็นศีลอันพระองค์อธิบายเข้าไปหามรรคผล เป็นศีลอันละเอียดกว่ากันดังนี้เท่านั้นแหละ** และต่อไปนี้ข้าขอยืมหนังสือบุพพสิกขากับท่านไปดูให้เข้าใจชัดด้วยตนเอง แต่ก่อนข้าเป็นแต่ฟัง

พระอื่นเทศน์ เมื่อข้าดู ข้าเข้าใจ และสงสัยในสิกขาบทไหน ข้าเรียนถามท่านหลวงพ่อไปจนหมดทุกสิกขาบท ข้าดีใจเพราะได้เข้าใจศีลอันเป็นรากเหง้าของพระศาสนาดังนี้

ต่อไปข้าตั้งใจศึกษาทางด้านปฏิบัติ ภาวนากับท่านเรื่องขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ ตลอดขั้นมรรคผลกับท่านอยู่ในระยะ ๕ ปี เข้าใจแจ่มแจ้งจนสิ้นสงสัยในการปฏิบัติภายนอก และท่านมอบหนังสือปาฏิโมกข์และหนังสือนวโกวาทให้ไปท่อง ให้ท่องพร้อมกันไปเลย นวโกวาทข้าท่องอยู่สามวันสี่วันจบ ปาฏิโมกข์ข้าท่องอยู่ ๖ วัน วัน ๗ บ่าย ๑ โมง ข้าท่องจบอีก เอาหนังสือไปส่งท่าน หลวงพ่อทั้งสองชมข้าเป็นการใหญ่เลย ว่าเป็นผู้ตั้งใจจริง ๆ ดังนี้เป็นต้น ในระยะ ๕ ปีที่ศึกษาฝึกหัดปฏิบัติภาวนา ข้าสิ้นสงสัยในธรรมเป็นแต่ข้าทำจิตข้าให้เป็นไปยังไม่ถึงเท่านั้น ข้าจึงได้ตั้งใจปฏิบัติมาจนตลอดกาลบัดนี้ ถึงปี พ.ศ.๒๔๗๑ ท่านให้ข้ากับท่านฝั้นไปอยู่กับท่านอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม และพระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล เพื่อช่วยให้การเผยแผ่พระศาสนา ข้าได้เป็นคณาจารย์สอนหมู่ช่วยครูบาอาจารย์มาแต่บัดนั้นจนถึงบัดนี้

ในโอกาสการประชุมวันหนึ่ง ตัวข้าได้ขอโอกาสกราบเรียนเรื่องการปฏิบัติธรรมกับท่านอาจารย์ใหญ่หลวงพ่อมั่น “ตามที่ข้าได้เคยเห็นอาจารย์ต่าง ๆ สอนกันมามีหลายแบบ มีการสอนธรรม ๔๐ ห้อง สอนธรรมมีข้ออาราธนาพระไตรสรณคมน์ อาราธนาพระไตรลักษณ์ สอนธรรมปีติครูผู้เข้าสอนเขาว่า เป็นธรรมพระอรหันต์ดังนี้ เป็นต้น ธรรมที่เขาสอนกันทั้งหลายนั้น เป็นธรรมอันพ้นทุกข์กันทั้งหมดหรือประการใดดังนี้”

พระอาจารย์จึงย้อนถามตัวข้าว่า “ท่านเห็นเขาสอนกันมาเป็นอย่างไรเล่า” ข้าเรียนท่านว่า “ธรรมอื่นเกล้าเห็นว่าคนนิยมกันว่าดี เป็นบุญใหญ่กันไปเท่านั้น ไม่เห็นมีแปลกอะไร เห็นมีแปลกอยู่ก็แต่ธรรมปีติ ที่ครูผู้สอนเขาว่าเป็นธรรมพระอรหันต์นี้แหละเขาเรียนกัน มีเกิดเป็นบ้ามีตัวสั่นเซ็น บางคนมีกระโดดโลดเต้นตึง ๆ ตัง ๆ ปากพูดตู้ตี้ ๆ พูดไปทั่วต่างๆ นานา ปฏิบัตินานไปมีคนเขาว่าเป็นบ้า”

พระอาจารย์ใหญ่ท่านได้ยกคำถามของข้าขึ้นเป็นอุเทศ เป็นหลักฐานในการเทศนาของท่านว่า **“เรื่องธรรมของท่านถามดังนี้ พระอาจารย์ใหญ่เสาร์ กนฺตสีลเถร ท่านได้เรียนจากครูต่าง ๆ มามาก ผมได้ออกปฏิบัติมาพบกับท่าน ผมรู้ ผมมาแก้ท่านเอาอยู่ ๓ ปี พระอาจารย์ท่านจึงตกลงเห็นด้วย ผมจึงได้เลิกสอนธรรมต่าง ๆ มาเวลานี้ จึงได้สอนกันแต่ให้ถึงไตรสรณคมน์กันเท่านั้นตามแบบเดิมของพระองค์สอนกันสืบมาอยู่เท่านี้ เพราะธรรมอื่นพวกอาจารย์สอนกันมานั้นสอนกันเพื่อเป็นการหลอกลวงคน ผู้หวังเพื่อเป็นทางหากินของอาจารย์ผู้สอนกันทั้งนั้นและแบบของพระองค์สอนพวกลูกศิษย์ที่เป็นสาวกเข้าบวชในพระศาสนาของท่าน ก็มีแต่ท่านสอนให้ถึงพระไตรสรณคมน์กันเท่านั้น เช่นหมู่พวกเราบวชกันมาก็มีแต่ขอถึงพระไตรสรณคมน์กันทั้งนั้น ก็เป็นอันว่าเป็นผู้ควรแก่ปฏิบัติพระธรรมวินัยให้สมบูรณ์พ้นทุกข์กันได้แน่นอนธรรมปีติที่ท่านว่ามีอาจารย์เขาสอนกันนั้น ครูผู้สอนกันเป็นต้นมานั้น เขาอยู่จังหวัดสุรินทร์เขาเป็นคฤหัสถ์สอนกันเป็นบ้าตั้งมาก ๆ เมื่อลูกศิษย์เป็นบ้าแล้วอาจารย์เลยไม่รู้จักแก้ไขลูกศิษย์ให้หายได้เลย ธรรมปีติจะไปเรียน ไปขึ้นขออาราธนาเอาเองได้อย่างไร เพราะปีติมันเกิดจากภาวนา จิตรวมลงเป็นสมาธิต่างหาก เมื่อไม่รวมแล้ว ใครจะไปขอร้องอาราธนาให้ปีติ**

หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ ไปเยี่ยมหลวงปู่ขาว อนาลโย ที่วัดถ้ำกลองเพล ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๔

มันเกิดขึ้นสักเท่าไร ปีติมันก็ไม่เกิดขึ้นดอก" สุดท้ายท่านอาจารย์ว่า "ถ้าหากว่าหมู่ผู้ปฏิบัติอยู่กับผมไม่ต้องให้กลัว เรื่องมันจะเกิดเป็นบ้ากันเลย ถ้าหมู่เป็น ผมรับรองแก้ให้หมู่หายได้ แต่หมู่เชื่อผมเตือน มันจึงจะหาย ก็เราภาวนาจิตรวม เกิดมีความสบาย ปลอดโปร่งดีอยู่ และเกิดความรู้เห็นอะไร ใจก็รู้ชัดแจ่มแจ้งเหมือนลืมตา เห็นรูป ใจก็รู้รูปแจ้งชัดอยู่อย่างนั้นมันจะเป็นบ้าอะไรกัน เหตุนั้นจึงให้หมู่ปฏิบัติไปเถิด ใจจะได้เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์จริงแน่ทีเดียว อันใจเป็นบ้านั่นเมื่อปฏิบัติไป ใจเกิดไม่สบายมีอาการกระวนกระวายเป็นเครื่องบอกว่าตัวเกิดเป็นบ้าขึ้นมาเช่นนั้นได้ ตัวเองก็ต้องรู้ตัวเองว่าเป็นบ้า ตัวก็ต้องละการปฏิบัตินั้นเสีย มาจับอยู่กับภาวนาเอาจิตจดจ่ออยู่กับคำภาวนาบริกรรม ภาวนานั้นไปไม่นาน ความกระวนกระวายจะเกิดเป็นบ้านั้นก็จะหายไป ใจมันก็สบายขึ้นมา มันจะมีอะไรเกิดให้เราเป็นบ้าอีก เมื่อมันยังไม่หายอยู่ ก็ให้ยกเอาคำวิปัสสนาขึ้นมาตัดมันว่า

สัพเพ สังขารา สัพเพ สัญญา อนิจจา
สัพเพ สังขารา สัพเพ สัญญา ทุกขา
สัพเพ สังขารา สัพเพ สัญญา อนัตตา

๓ คำนี้ จับเอาคำใดคำหนึ่งขึ้นมาภาวนา หรือจะเอาหมดทั้งสามคำนี้ ภาวนาไปเลยก็ได้ จับเอาคำภาวนาขึ้นมาตัดลม อาการเป็นบ้าจะขาดหายไปเลย ความจะเป็นบ้าอยู่ในใจมันตั้งอยู่ไม่ได้ดอกดังนี้" ท่านได้เทศนาไปมาก ตัวข้าฟังได้หลักทางปฏิบัติอย่างสำคัญใหญ่หลวงเลย

• จากหนังสือ อัตโนประวัติ และพระธรรมเทศนา หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ วัดป่านิโครธาราม ตำบลหมากหญ้า อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี โดย ชมรมเผยแผ่พุทธธรรมเจริญผล

หลวงปู่ชอบ ฐานสโม

วัดป่าสัมมานุสรณ์
บ้านโคกมน ตำบลผาน้อย
อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

นามเดิม ❖ บ่อ แก้วสุวรรณ เป็นบุตรของนายมอ และนางพิลา แก้วสุวรรณ

เกิด ❖ วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ ตรงกับวันพุธ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลู ณ บ้านโคกมน ตำบลผาน้อย อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

บรรพชา ❖ เมื่ออายุ ๑๙ ปี ณ วัดบ้านนาแก ตำบลบ้านนากลาง อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี (ปัจจุบัน คือ จังหวัดหนองบัวลำภู)

อุปสมบท ❖ หลังจากใช้ชีวิตเป็นสามเณรอยู่ถึง ๔ ปีกว่า ท่านก็ได้อุปสมบท เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ (อายุ ๒๓ ปี) ณ วัดสร่างโศก (ปัจจุบันคือวัดศรีธรรมาราม) อำเภอยโสธร จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันคือจังหวัดยโสธร) โดยมีพระครูวิจิตรวิโสธนาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์แดง เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ได้รับฉายาว่า “ฐานสโม” ในพรรษาที่ ๓ ของการอุปสมบท พ.ศ. ๒๔๗๐ ท่านได้เดินทางมาจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าหนองบัวบาน ณ ที่นี้เองนอกจากจะเป็นที่ภาวนาดีแล้ว หลวงปู่ยังได้มีโอกาสพบเพื่อนภิกษุรูปหนึ่ง ได้เป็นกัลยาณมิตรต่อกันตลอดมา ภิกษุรูปนั้นแม้จะมีอายุมากกว่าท่านกว่าสิบปี แต่เมื่อมีพรรษาอ่อนกว่าท่านเล็กน้อย ก็มิได้ถือตัวประการใด คงใกล้ชิด สนิทสนม ร่วมปฏิบัติธรรม สนทนาธรรม แลกเปลี่ยนธรรมสากัจฉาต่อกันเป็นอย่างดี ภิกษุท่านนั้น คือ ท่านที่เรารู้จัก เราเคารพบูชากันในภายหลัง ในนามว่า “หลวงปู่ขาว อนาลโย” แห่งวัดถ้ำกลองเพลนั่นเอง ท่านทั้งสองได้จำพรรษาอยู่ร่วมกันเป็นเวลา ๓ พรรษา ในระหว่างนี้โยมมารดาของท่านได้มาถวายจังหัน รวมถึงฟังเทศน์ที่วัด บางครั้งหลวงปู่ท่านก็ได้ไปเทศน์โปรดที่บ้าน ทำให้โยมมารดาของท่านได้มาถือศีล ๘ ที่วัด และต่อมาก็ปลงใจโกนผมบวชชีด้วยเห็นผลในการภาวนา และเมื่อท่านได้สงเคราะห์ญาติพอสมควรแล้ว อีกทั้งโยมมารดาของท่านก็สามารถเป็นที่พึ่งของตัวเองได้ ท่านจึงไปสถานที่ใหม่เพราะไม่ต้องการ “ติดถิ่น ติดที่อยู่” โดยท่านได้ไปจำพรรษาที่วัดป่าหนองวัวซอ ณ ที่นี้ท่านได้พบกับหลวงปู่หลุย

จนฺทสาโร ซึ่งเป็นชาวเมืองเลยด้วยกัน ท่านได้พบท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ณ เสนาสนะป่าบ้านสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ในหน้าแล้งก่อนที่จะเข้าพรรษาที่ ๕ ของท่าน ท่านเล่าว่า "พอท่านกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ขณะวางอัฐบริขารลงก็โดนท่านดุให้ออกจากสำนักท่านเองก็ตกใจ ได้แต่เก็บอัฐบริขารแล้วออกเดินทาง กะว่าจะไปค้างอยู่ที่สำนักหนึ่งซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก ฉันเช้าเสร็จค่อยออกเดินทางต่อไป รุ่งเช้าเมื่อท่านฉันจังหันเสร็จแล้ว ก็พอดีมีพระเณร ๒ รูป เข้ามากราบเรียนท่านว่า ท่านพระอาจารย์มั่นให้มาตามกลับไป เมื่อท่านกลับไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นในครั้งนี้ ท่านทักทายด้วยเมตตายิ้มแย้มแจ่มใส พร้อมกับบอกให้พระเณรจัดกุฏิที่พักให้ ภายหลังท่านได้เดินธุดงค์ไปตามป่าเขาในเขตภาคเหนือหลายพื้นที่รวมถึงประเทศพม่า ปี พ.ศ. ๒๔๘๙ หลวงปู่ขาวชวนท่านกลับอีสาน ท่านจึงได้มาจำพรรษาที่ป่าช้าวังหินโง้น ซึ่งปัจจุบันคือวัดป่าโคกมน ปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ผู้ใหญ่ถัน วงษา ได้ถวายที่ดินให้หลวงปู่เพื่อสร้างวัด โดยมีชาวบ้านร่วมสมทบอีกจนเป็นที่ดินกว่าร้อยไร่ ซึ่งปัจจุบันคือวัดป่าสัมมานุสรณ์

มรณภาพ

❖ วันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๘ ณ วัดป่าสัมมานุสรณ์ สิริรวมอายุได้ ๙๓ ปี ๑๑ เดือน ๒๗ วัน พรรษา ๗๐

อาจริยธรรม

หลังจากที่หลวงปู่ชอบท่องเที่ยววิเวกอยู่ในถิ่นแถบภาคเหนือ คือแถวเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง เพชรบูรณ์ ถึง ๑๔ ปี พอดีกัลยาณมิตรของท่าน คือ หลวงปู่ขาว อนาลโย ได้มาชวนให้ท่านกลับอีสาน ท่านจึงตกลงใจกลับมากับหลวงปู่ขาว ด้วยได้ทราบว่า ระยะนั้นท่านพระอาจารย์มั่นจำพรรษาอยู่ ณ วัดป่าบ้านหนองผือ นาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร มีพระเณรพระธุดงคกัมมัฏฐานจำพรรษาและห้อมล้อมรับการอบรมจากท่านอยู่ ณ บริเวณใกล้เคียงกับที่ท่านพักจำพรรษาอยู่เป็นจำนวนมาก

ความตอนนี้ พระอาจารย์บุญเพ็ง เขมาภิรโต ซึ่งปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดถ้ำกลองเพล แต่ขณะนั้นยังเป็นสามเณรน้อย ปรนนิบัติท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ เล่าความให้ฟังว่า พอเหลือบเห็นหลวงปู่ชอบและหลวงปู่ขาวก้าวเข้าไปในบริเวณลานวัด ท่านพระอาจารย์มั่นก็อุทานด้วยความยินดีที่เห็นหน้าศิษย์เอกทั้งคู่ว่า "นั่น ท่านขาว ท่านชอบมาแล้ว ไป...ไปต้อนรับท่าน" ภิกษุสามเณรผู้เคยรู้จักท่านทั้งสองต่างก็ดีใจแสดงความกุลีกุจอที่ได้พบหน้า *"พี่ชายใหญ่...ท่านอาจารย์ขาว ท่านอาจารย์ชอบ"* อีกครั้งหนึ่ง ช่วยกันรับเครื่องบริขารจากท่าน พร้อมกับรีบหาน้ำท่ามาถวาย ส่วนภิกษุสามเณรซึ่งเพิ่งเข้ามาอยู่ในสำนักในระยะหลัง ไม่เคยเห็นหน้าท่านมาก่อน ก็แอบนึกกันว่า

“..นี่เอง ท่านอาจารย์ขาว นี่เอง ท่านอาจารย์ชอบ เราเคยได้ยินชื่อท่านทั้งสองกันมานานแล้ว พ่อแม่ครูอาจารย์ (คำที่พระเณรทั้งหลายเรียกท่านพระอาจารย์มั่น) เคยพูดถึงด้วยความยกย่องบ่อย ๆ เรื่องราวของท่านเป็นที่กล่าวขวัญกันในหมู่ครูบาอาจารย์มากมาย วันนี้เรามีบุญได้เห็นองค์ท่านแล้ว”

บางองค์ก็แอบนึกว่า “เคราะห์ดี เราไม่ได้นึกหมิ่นท่าน.. ใครจะนึกว่าพระรูปร่างผอมสูงโปร่ง บาง องค์นี้จะเป็นท่านอาจารย์ขาว และองค์เล็ก ๆ ดำคล้ำนั้นจะเป็นท่านอาจารย์ชอบ สีจีวรดูเก่าคร่ำคร่า กลดก็ดูขาดวิ่น..”

แน่นอนที่พระเณรทุกองค์จะนึกคาดคอยเช่นนั้น เพราะเวลาใดที่มีพระเถระผู้ใหญ่ผู้มีภูมิธรรมขั้นสูงออกจากป่าที่พักบำเพ็ญภาวนา หรือไปธุดงค์ ณ เมืองไกลจะมีความรู้ ความเห็นจากการภาวนามาเล่าถวายอาจารย์ของท่าน เวลานั้นจะเป็นเวลาที่พระเณรทั้งหลายกระหยิ่มดีใจคอยสนใจฟังกันมากที่สุด เพราะความรู้ ความเห็น จากการภาวนาเหล่านั้น เป็น “ของจริง” ที่แต่ละองค์ได้ประสบพบเห็นมา และก็มักจะแปลกแตกต่างกันไปตามจริตนิสัยของแต่ละองค์ ยิ่งคราวนี้หลวงปู่ทั้งสองซึ่งเป็นผู้ได้รับคำพยากรณ์จากท่านพระอาจารย์มั่นมาแล้ว เป็นผู้ได้รับคำยกย่องสรรเสริญอยู่เสมอ กลับจากธุดงค์มากราบคารวะครูบาอาจารย์พร้อมกัน ประดุจคู่พญาช้างกลับจากการตระเวนไพรมาด้วยกันฉะนั้น

แน่นอน...หลวงปู่ทั้งสองคงจะมีเรื่องที่รู้เห็นจากการภาวนาล้วน ๆ เกี่ยวกับอริยสัจภายในบ้าง เกี่ยวกับพวกเทพ พวกอินทร์ พรหม ยม ยักษ์ พญานาค ภายนอกบ้าง มาเล่าถวายให้ฟังอย่างมากมาย คงได้ฟังกันอย่างเพลิดเพลินตลอดรุ่ง “บุญเพ็งไปปูเสื่อ” ท่านพระอาจารย์มั่นสั่งสามเณรบุญเพ็ง แล้วกำชับว่า “ท่านขาว ท่านชอบ ท่านชอบป่านะ เราไปจัดป่าให้ท่านนะ” สามเณรบุญเพ็งรีบไปจัดสถานที่ให้อย่างกุลีกุจอ ท่านเล่าว่า เป็นความประทับใจที่ท่านไม่ลืมเลย ในใจพองโตด้วยความปลื้มปีติที่จะได้มีโอกาสปรนนิบัติรับใช้ศิษย์รุ่นพี่ใหญ่ผู้เป็นพระเถระผู้ใหญ่ ท่านจำได้ไม่ลืมว่าท่านจัดให้หลวงปู่ขาวผูกกลดอยู่ใต้ร่มต้นมะไฟ ส่วนหลวงปู่ชอบนั้นท่านจัดให้ไปอยู่ใต้ร่มไม้ห่างไปอีกทางหนึ่ง คือผูกกลดอยู่ใต้ต้นหมากเม่า ต่างองค์ต่างอยู่ในป่า ไม่ระคนกับหมู่ และก็เป็นอย่างที่พระเณรน้อยใหญ่คาดคอยกล่าวคือ ได้มีโอกาสฟังหลวงปู่ใหญ่ท่านพระอาจารย์มั่น และหลวงปู่ขาว หลวงปู่ชอบ สนทนาธรรมกันอย่างลึกซึ้ง และรื่นเริงในธรรม

อย่างไรก็ดี ตามวิสัยครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นประดุจพ่อแม่ของศิษย์ ท่านพระอาจารย์มั่นก็ไม่วายที่จะ “ประหน้า” ศิษย์เอกทั้งคู่ด้วยเทศนากัณฑ์ใหญ่ก่อน โดยเริ่มว่า

“กลัวแต่คนอื่นจะเห็นตับไตไส้พุงของตัว แต่ตัวเองไม่สนใจดูตับไตไส้พุงและจิตใจของตัวว่ามันมีอะไรอยู่ภายในนั้น มัวเพลินดู เพลินฝัน เพลินคิด แต่เรื่องคนอื่น กลัวเขาจะมาเห็นตับไตไส้พุงของเรา คิดส่งออกไปภายนอก ไม่สนใจคิดเข้ามาภายใน นักปฏิบัติเรา ไม่สนใจดูกายดูใจของตัวเราเอง จะหาความฉลาดรอบรู้มาจากไหน” หลวงปู่สบตาหลวงปู่ขาว แล้วก็นิ่งอยู่ด้วยความสำรวม ระหว่างทางพักค้างคืนก่อนจะถึงวัดป่าบ้านหนองผือ นาใน ต่างองค์ต่างเข้าที่บำเพ็ญจิต ภาวนา ถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา บูชาพระคุณท่าน**พระอาจารย์มั่น อาจารย์ใหญ่ผู้สอนสั่งกล่อมเกลาศิษย์ให้เข้ามาสู่เส้นทางมรรคอันถูกต้อง ที่เที่ยงแท้**

ตรง และแน่นอน เข้าสู่ความหลุดพ้น หากไม่ได้ความกรุณา เมตตาชี้แนะอย่างถูกต้องของท่านก็คงจะขาดประโยชน์ สูญประโยชน์อันควรมีควรเป็นไปอย่างน่าเสียดาย พระคุณของท่านหาประมาณมิได้ โดยปกติหลวงปู่ท่านจะพิจารณาธรรมเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชาอยู่เสมอ

แต่คืนนั้นท่านทั้งสองตั้งใจพิจารณากาย...กายคตานุสติปัฏฐานถวายบูชาท่านพระอาจารย์มั่นเป็นพิเศษ

หลวงปู่ขาว หลุดปากปรารภกับหลวงปู่ชอบว่า "เราพิจารณากายกันอยู่ทางนี้ ที่โน่น..ป่านนี้ ท่านพระอาจารย์มั่นคงนั่งภาวนามองดูตับไตไส้พุงของพวกเราทะลุปรุโปร่งหมดแล้วก่อนที่เราจะไปถึงท่าน เครื่องในตับไตไส้พุงตัวเราคงไม่มีอะไรเหลือท่านคงขยี้คลี่ดูแหลกลาญเป็นจุณไปหมดแล้วด้วยญาณของท่าน" คิดเพลิน..เพลินคิด กันไปเพียงเล็กน้อย ยังไม่วายถูกเตือน..!!

หลวงปู่เล่าว่า "นี่แหละ พ่อแม่ครูอาจารย์อันประเสริฐแท้ ศิษย์จะมีความรู้เห็นเพียงไหน แต่ทางดำเนินหากจะไม่ถูกต้อง หรือแม้เพียงไม่เหมาะสมเพียงเล็กน้อยจะต้องได้รับคำเตือนทันทีทีเดียว" และเป็นที่ทราบกันว่า ท่านพระอาจารย์มั่นท่าน "เคี่ยว" ศิษย์ผู้ใหญ่ของท่านอย่างมากเพื่อหล่อหลอมให้เป็นพระปฏิมากรอันล้ำค่าหาที่ตำหนิมิได้

และแม้ท่านจะทราบแล้วว่า ศิษย์บางท่าน บางองค์ หายสงสัยในธรรมแล้ว เสร็จกิจอันควรกระทำแล้ว ไม่มีกิจที่ต้องทำอีก ที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน ที่มีชีวิต ก็มีแต่กิริยากิจปฏิปทากิจที่จะต้องดำเนินตามปฏิปทาอริยมรรค อริยประเพณี เพื่อความเหมาะสม และดีงามเท่านั้นก็ตาม แต่ท่านพระอาจารย์มั่นก็มากไปด้วยความเมตตา เพียงสังเกตว่ามีทางดำเนินที่ควรแก้ไขปรับปรุง ท่านก็มิได้รั้งรอที่จะให้โอวาทสั่งสอนเพิ่มเติม

ทั้งนี้เพื่อให้ศิษย์ท่านเหล่านั้น สามารถเป็นธรรมทายาทของท่านอย่างเต็มภาคภูมิ ท่านตักเตือนโดยเล็งเห็นว่า ต่อไปภายหน้าท่านเหล่านั้นต่างจะต้องสืบทอดพระศาสนา มีส่วนเกี่ยวข้องกับหมู่คณะ ทั้งพระเณร และประชาชนทั่วไป

จริงอยู่ การปฏิบัติผิดหรือถูกเป็นเรื่องเฉพาะองค์ เพราะบางท่าน บางองค์ก็เป็นประดุจ "ผู้ไม่มีแผลในฝ่ามือ" ถึงจะถือยาพิษ จับยาพิษ แต่ยาพิษก็ไม่อาจซึมไปให้โทษแก่ฝ่ามือที่ไม่มีแผลได้เลย ฉันใด และบาปหรือตำหนิย่อมไม่ตกแก่ผู้พ้นจากบาปแล้ว ฉันนั้น" แต่การจะเป็นครูเป็นอาจารย์ของคนหมู่มาก ควรจะต้องระมัดระวังการปฏิบัติ

หลวงปู่เล่าว่า "ท่านพระอาจารย์มั่นจะให้โอวาทเสมอว่า การเป็นอาจารย์คนนั้นสำคัญมาก จึงควรต้องระมัดระวังตน อาจารย์ผิดเพียงคนเดียวอาจทำให้คนอื่น ๆ ผิดตามไปด้วยเป็นจำนวนมาก และในทำนองเดียวกัน ถ้าอาจารย์ทำถูกต้องเพียงคนเดียวก็จะสามารถพาดำเนินให้คนอื่นปฏิบัติถูก ปฏิบัติชอบ ตามไปได้โดยไม่มีประมาณเช่นกัน"

ท่านสรรเสริญ สมเด็จพระจอมมุนีนาถบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ทรงเป็นบรมศาสดาทั้งทางธรรม และทางโลก ทรงเป็น "ครู" ทุกอิริยาบถ ไม่ว่าเวลาใด ทรงดำเนิน...ประทับยืน ประทับนั่ง ทรงบรรทมด้วยท่าสีหไสยาสน์ คือ นอนตะแคงขวาโดยตลอด แม้เวลาเสด็จปรินิพพาน ท่านจึงเตือนสติศิษย์ของท่านเสมอ ให้ถือสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นแบบอย่าง

แม้จนท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพแล้ว ท่านก็มักจะไปเยี่ยมแสดงสัมโมทนียธรรมกถาให้ศิษย์บางท่านบางองค์บ่อย ๆ องค์ใดที่เคร่งครัดธุดงควัตรอยู่แล้วท่านก็จะมาสรรเสริญ ให้กำลังใจ องค์ใดที่บางโอกาสสำรวมระวังไม่เพียงพอ แม้เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น การวางบริขารไม่เป็นระเบียบ ซึ่งปกติก็ถ่ายทอดความเป็นระเบียบมามากอยู่แล้ว แต่ถ้าวันนั้นเกิดเหนื่อย เกิดเพลียขึ้นมาเลยละลืมไป คืนนั้นจะปรากฏในนิมิตภาวนา ท่านพระอาจารย์มั่นมาเตือน ทำให้ท่านต้องมีสติกำกับจิตกันอยู่ตลอดทุกขณะจิต

ช่วยงานท่านพระอาจารย์มั่นจับขโมย

การกลับมาเยี่ยมท่านพระอาจารย์มั่น ณ วัดป่าบ้านหนองผือ ครั้งแรกท่านคิดจะกลับไปบ้านเกิดที่จังหวัดเลยโดยเร็ว อีกประการหนึ่งหลวงปู่ขาวก็กราบลาท่านพระอาจารย์มั่นกลับไปอุบลราชธานีเรียบร้อย แต่ครั้นมาคิดว่าตัวท่านนั้นได้ห่างเหินครูบาอาจารย์ไปนาน มิเคยได้อยู่จำพรรษากับท่านเลย ท่านพระอาจารย์มั่นอายุก็มากแล้ว มีพระเณรจำนวนมากมารับการอบรมจากท่าน คงจะเป็นภาระอย่างมากแก่ท่าน สมควรที่ท่านจะอยู่ตอบแทนพระคุณท่านพระอาจารย์สักระยะหนึ่งก่อนที่จะกลับไปเยี่ยมบ้าน และดั่งหนึ่งท่านพระอาจารย์จะล่วงรู้ความมีน้ำใจของหลวงปู่ (หลวงปู่ว่าท่านรู้แน่อย่างไม่มีปัญหา ท่านจึงมอบหน้าที่ให้หลวงปู่หลายประการ อาทิ ให้ช่วยท่านรับแขกบ้าง ช่วยท่านดูแลพระบ้าง)

ช่วยท่านรับแขก โอภาปราศรัยแขก อย่าให้รบกวนท่านพระอาจารย์มากนัก ฟังดูออกจะเป็นเรื่องภาระธรรมดา แท้ที่จริงแล้วหมายความว่า ในเวลากลางดึกซึ่งเป็นเวลาที่มนุษย์ปกติพักผ่อนหลับนอนกัน ท่านพระอาจารย์มั่นมักจะมีแขกมาเยี่ยมเพื่อขอฟังธรรมเสมอ บางคืนมากันมากมายหลายคณะ แขกคณะนี้กลับไป คณะอื่นก็มาต่อ ทำให้ท่านเหน็ดเหนื่อยอย่างยิ่ง

ถูกแล้ว..แขกดังกล่าวไม่ใช่เป็นแขกมนุษย์ หากเป็น แขกเทพ และการมอบหมายให้หลวงปู่ช่วยท่านรับแขก ท่านก็ไม่ได้ปริปากบอก เพียงแต่เมื่อหลวงปู่อยู่ในสมาธิ ก็จะมีเทพมากราบขอฟังธรรม โดยเรียนท่านว่า มากราบท่านพระอาจารย์มั่นแล้วท่านขอให้มาฟังธรรมจากหลวงปู่แทนซึ่งหลวงปู่ก็ได้แสดงธรรมแก่เหล่าเทพนั้น ครั้นรุ่งเช้าเมื่อมีโอกาสกราบเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่นว่าได้สั่งให้เทวดามาขอฟังธรรมจากท่านจริงหรือไม่ ท่านพระอาจารย์มั่นก็รับว่า ท่านได้บอกเทวดาเช่นนั้นจริง ๆ เพราะท่านเหนื่อยในการรับแขกเป็นอย่างยิ่ง ด้วยมากันมากมายหลายคณะ และข้อธรรมที่จะแสดง ก็ต้องกำหนดแตกต่างกันไปตามภูมิชั้น ตามจริตนิสัยที่ควรรับการอบรมผิดแผกกันไป

ช่วยท่านดูแลพระ ก็หมายความว่า ปกติท่านพระอาจารย์มั่นมีปรจิตวิชา คือการรู้วาระจิตผู้อื่นอย่างว่องไว หากพระเณรองค์ใดคิดไม่ถูกไม่ควรหรือนอกลู่นอกทาง ผิดสมณเพศวิสัย หรือว่าเวลากลางคืน ท่านจะกำหนดจิตตรวจดูว่า มีใครเกียจคร้าน ไม่บำเพ็ญเพียร จะต้องถูกท่านทักและตักเตือนเสมอ หรือขณะเวลาท่านกำลังเทศน์อยู่ ใครคิดอะไรผิดปกติ จะต้องถูกท่านทัก หรือดุเอาบ่อย ๆ ในระยะหลังพระเณรมีจำนวนมากขึ้น ท่านจึงมอบให้หลวงปู่**ช่วยดูแลพระ จับขโมย** ให้ผมด้วย ขโมย หมายถึง ผู้คิดอย่างไม่ถูกต้องตามครรลองของพระผู้ควรถือศีล ๒๒๗ ข้อ

หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร วัดถ้ำผาบิ้ง จังหวัดเลย และ
หลวงปู่ชอบ ฐานสโม วัดป่าสัมมานุสรณ์ อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

ปรจิตวิชา การล่วงรู้จิตผู้อื่น เป็นที่ทราบกันดีว่าหลวงปู่ว่องไวไม่แพ้ท่านพระอาจารย์มั่นเหมือนกัน พระเณรทั้งหลายจึงยำเกรงท่านมากรองจากท่านพระอาจารย์มั่นทีเดียว

มีผู้เรียนถามท่านว่า ที่หลวงปู่จับพระจับขโมย ที่ว่า *ขโมยคิด* ไม่ถูกต้องนั้น พระเหล่านั้นท่านกำลังคิดเรื่องอะไร ท่านเล่ายิ้ม ๆ ว่า **ส่วนมากก็คิดฮอด (คิดถึง) ผู้สาว**

หรือบางทีเป็นการคิดประมาทธรรม ประมาทครูบาอาจารย์ อันเป็นบาปอย่างยิ่ง ก็จำต้องทักท้วง

● *จากหนังสือ ฐานสโมบูชา โดยคุณหญิงสุรีพันธุ์ มณีวัต*

หลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ

วัดประสิทธิธรรม
บ้านดงเย็น อำเภอบ้านดุง
จังหวัดอุดรธานี

นามเดิม	❖ พรหม สุภาพงษ์ เป็นบุตรของนายจันทร์ และนางวันดี สุภาพงษ์
เกิด	❖ วันอังคาร พ.ศ. ๒๔๓๑ ปีขาล ณ บ้านตาล ตำบลโคกสี อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ก่อนบวชท่านใช้ชีวิตฆราวาสโดยรับราชการเป็นผู้ใหญ่บ้าน บ้านดงเย็น และเคยเป็นนายฮ้อยค้าโค กระบือ จนมีฐานะดี และเป็นที่ยอมรับในความขยัน และซื่อสัตย์ของท่าน ต่อมาท่านได้ฟังธรรมจากพระอาจารย์สาร จนปลงใจเข้าสู่เพศบรรพชิต
อุปสมบท	❖ เมื่ออายุ ๓๗ ปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ที่วัดโพธิสมภรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยมีพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) แต่ครั้งดำรงสมณศักดิ์ ที่พระราชกวี เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูประสาทคณานุกิจ เป็นพระกรรมวาจาจารย์
มรณภาพ	❖ เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ ณ วัดประสิทธิธรรม บ้านดงเย็น จังหวัดอุดรธานี สิริรวมอายุได้ ๘๑ ปี พรรษา ๔๔

อาจริยธรรม

เมื่อหลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ ได้ฟังธรรมจากพระอาจารย์สาร ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร แล้ว ท่านตัดสินใจที่จะสละครอบครัวและทรัพย์สมบัติ ออกบวชในบวรพระพุทธศาสนา โดยได้สละทานทุกสิ่งทุกอย่างแล้วเข้าอุปสมบท จากนั้นได้เดินธุดงค์ติดตามพระอาจารย์สารไปยังจังหวัดอุบลราชธานี

ภายหลังที่ท่านบวชได้ ๓ พรรษา หลวงปู่พรหมได้ถูกกระแสกิเลสพัดกระหน่ำอย่างรุนแรง ซึ่งเรื่องนี้ท่านเคยเล่าให้ลูกศิษย์ฟัง อันเป็นอุบายธรรมปฏิบัติว่า “หลังจากบวช ๓ พรรษาก็เกิดมีความรู้สึก (กิเลสภายในอย่างรุนแรง) คิดอยากจะสึกออกมาเป็นฆราวาสวิสัยอีก...” พอตกกลางคืนท่านอยากสึก เพราะได้ยินเสียงคล้ายกระดิ่งวัวอยู่ทุกมุมวัด แต่เมื่อไปดูก็ไม่มีอะไร สัญญาเก่าเกิดขึ้นได้ยินเสียงกระดิ่งวัวดัง ด้วยท่านเคยเป็นนายฮ้อยเลี้ยงวัวควายมาก่อน เรื่องกิเลสมารทับจิตใจนี้ทำอย่างไร ๆ ก็ไม่หายที่จะนึกคิด ท่านต้องเร่งพยายามต่อสู้ความคิด มันเป็นกิเลสมารตัวร้าย

สู้กันอย่างหนัก อาวุธที่เข้าต่อสู้นั้นคือ ท่านได้ทำสมาธิ เดินจงกรม และด้วยวิธีต่าง ๆ นานา นำมาใช้เป็นอุบายขจัดขับไล่ออกไป ด้วยความตั้งใจจริงของท่านนี้เอง ในที่สุดท่านสามารถเอาชนะอารมณ์จิตที่คิดจะสึกนั้นได้ ด้วยความเพียรพยายามอดทนอย่างเต็มที่ ประกอบกับท่านได้รับคำแนะนำจากพระอาจารย์สาร ผู้เป็นพระอาจารย์องค์แรกของท่าน

หลังจากอบรมฝึกฝนกับพระอาจารย์สาร พอที่จะนำข้อวัตรนั้นไปปฏิบัติ ท่านจึงกราบลาออกเดินธุดงค์ต่อไปจนถึงหลวงพระบาง ประเทศลาว จากนั้นกลับมาประเทศไทย ได้เดินธุดงค์ไปทางภาคเหนือ โดยมีสหธรรมิกร่วมทางด้วย คือ หลวงปู่ชอบ ฐานสโม ท่านทั้งสองได้เดินธุดงค์เข้าเขตประเทศพม่า เมื่อท่านอยู่ปฏิบัติธรรมที่ประเทศพม่าพอสมควร จึงมุ่งมาทางจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเป้าหมายอันสำคัญ คือ จะต้องไปพบกับท่านพระอาจารย์มั่นให้ได้ ไม่ว่าท่านจะอยู่ที่ใดก็จะพยายามติดตามให้จนพบ เพราะได้ทราบในกิตติศัพท์กิตติคุณของท่าน เพื่อขอกราบนมัสการและอยู่ปฏิบัติธรรมกับท่าน

ในที่สุดท่านก็ได้พบกับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร การเข้ากราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นในครั้งแรกนั้น ศิษย์ผู้เคยได้อยู่ปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่พรหม ได้เล่าความในใจที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา พอเป็นอุบายให้มีการสำรวมใจขณะเข้าพบครูบาอาจารย์ว่า ...ขณะที่หลวงปู่พรหมมองเห็นท่านพระอาจารย์มั่นเป็นครั้งแรก ท่านก็นึกประมาทอยู่ในใจว่า "พระองค์เล็ก ๆ อย่างนี้นะหรือ... ที่ผู้คนเขาร่ำลือว่าเก่งนัก ดูแล้วไม่น่าจะเก่งกาจอะไรเลย" ท่านเพียงแต่นึกอยู่ในใจของท่านเท่านั้น ครั้นพอสบโอกาสหลวงปู่พรหมเข้ากราบนมัสการ คำแรกที่ท่านพระอาจารย์มั่นกล่าวขึ้นนั้นท่านถึงกับสะดุ้ง เพราะท่านพระอาจารย์มั่นได้กล่าวขึ้นว่า **"การด่วนวินิจฉัยความสามารถของคน โดยมองดูแต่เพียงร่างกายเท่านั้นไม่ได้ จะเป็นการตั้งสติอยู่ในความประมาท"** คำพูดของท่านพระอาจารย์มั่นนี้เอง ทำความอัศจรรย์ใจให้เกิดขึ้น บังเกิดศรัทธาอย่างแรงกล้าที่จะต้องให้ความเคารพนับถือ นี้เพียงแต่นึกคิดในใจอยู่เท่านั้น ท่านพระอาจารย์มั่นก็สามารถทายใจได้ถูกเสียแล้ว หลวงปู่พรหมจึงได้ถวายตัวเป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ต่อจากนั้นหลวงปู่พรหมได้อยู่อบรม ปฏิบัติธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่น ๓-๔ พรรษา ท่านมีความเพียรมาก[๑] เวลาเข้าพรรษาท่านเดินจงกรม ดินสึกลงไป ๓ นิ้วโป้ง ไม่นอน ๓ เดือน บรรลุถึงพระอนาคามี

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ หลวงปู่พรหมพำนักที่วัดดอยจอมแจ้ง อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย โดยมีท่านพระอาจารย์มั่นเป็นประธานสงฆ์พร้อมด้วยหมู่คณะอีก ๕ รูป คือ หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ หลวงปู่มนู หลวงปู่คำ และท่านมหาทองสุก สุจิตฺโต(พระครูอุดมธรรมคุณ)

---

๑ จากการสัมภาษณ์หลวงปู่อ่ำ ธมฺมกาโม วัดป่าเขาเขียว อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ท่านเคยอยู่จำพรรษากับหลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ ที่วัดประสิทธิธรรม บ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ๔ พรรษา และเป็นผู้เขียนหนังสือประวัติ หลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ แจกในงานเผาศพหลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ โดยใช้ชื่อ ในการเขียนว่า "มหาสนธิ์"

พรรษานี้หลวงปู่พรหมได้ประกอบความเพียรมากโดยท่านถืออิริยาบถ ๓ คือ ยืน เดิน และนั่ง ไม่นอนตลอดไตรมาสสามเดือน เมื่อออกพรรษาแล้วได้เที่ยวแยกย้ายกันไปหาวิเวกในถิ่นต่าง ๆ หลวงปู่พรหมกราบขออนุญาตท่านพระอาจารย์มั่น เดินธุดงค์หาวิเวกทางเหนือถึงเมืองโต่น เมืองหาง เขตแคว้นเมืองตุงไปทางพม่า ท่านไปองค์เดียวขึ้น ๓ ดอย[๑] ลงมาเจอชาวพม่ามี ๔ หลังคาเรือน อาชีพเขาฝืดเคือง เขาทุกข์ยาก ตักขี้ยางใส่ขอนดอก(ไม้ขอนที่ผุ) ทำขี้ใต้ไปขาย ชาวพม่าบอกกับหลวงปู่พรหมว่า "ให้ตุ๊เจ้าอยู่จำพรรษาด้วย ก็จะรับรองเลี้ยงตลอด ๓ เดือน" ท่านได้พักทำความเพียรอยู่ที่ถ้ำปุ้มเป้ใกล้เขตเมืองตุง ปรากฏว่ามีกระดูกพระองค์หนึ่งที่มรณภาพไปแล้วอยู่ภายในถ้ำ ซึ่งถ้ำนี้มีทางเข้าทางเดียว มีทางเดินจงกรมได้ ๔๐ ก้าว หลวงปู่พรหมจำพรรษาที่ถ้ำนี้ ๑ พรรษา ได้บำเพ็ญสมณธรรมโดยสะดวกสบาย ไม่มีการติดขัดในการภาวนา ท่านเร่งความเพียร ท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ทางเชียงใหม่ เข้ามาทางหูทิพย์ บอกหลวงปู่พรหมว่า **"ท่านพรหม ท่านพรหม อย่าเพิ่งเร่งพิจารณาม้างกาย ทำให้มันละเอียดสักหน่อย"** ท่านพระอาจารย์มั่นต้องการให้หลวงปู่พรหม พิจารณากายให้ละเอียด ถ้าพิจารณาไม่ละเอียดก็พ้นทุกข์ได้อยู่ แต่ไม่มีอภิญญา ท่านพระอาจารย์มั่นบอกต่อว่า **"กระดูกให้ทำทุกข้อ กระดูก ๓๐๐ ท่อน ให้พิจารณา เนื้อ หนัง ผม ขน ฯลฯ"** แต่หลวงปู่พรหมกล่าวว่า "เอาตัวพ้นทุกข์ก็พอ" ท่านสิ้นทุกข์อยู่ในถ้ำแต่ไม่แตกฉาน ท่านระลึกชาติได้ไม่มากนัก ท่านว่าอดีตชาติท่านเคยเกิดเป็นนกขาบ (นกตะขาบ) ในถ้ำปุ้มเป้ ท่านกำหนดดูท่านพระอาจารย์มั่น เวลาท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์ธรรมผุดขึ้น ท่านเทศน์ตามธรรมที่ผุดขึ้น แต่หลวงปู่พรหมไม่มี ท่านเป็นสุกขวิปัสสโก ผู้เจริญวิปัสสนาล้วนพ้นทุกข์อยู่ แต่ไม่มีเครื่องใช้ กายไม่ละเอียด พ้นทุกข์ได้นั้นเป็นสุกขวิปัสสโกไม่มีเครื่องใช้แต่ก็สามารถพ้นทุกข์ ส่วนเตวิชโช ผู้ได้วิชชาสาม อภิญญา ๖ เหาะได้ ผู้แตกฉานปฏิภาณท่านอาจารย์มหาบัวท่านแตกฉาน ไปอังกฤษเขาถาม "สัตว์เดรัจฉานพ้นทุกข์ได้ไหม?" ท่านอาจารย์มหาบัวตอบว่า "ไม่ได้เพราะสัตว์เดรัจฉานไม่มีสติปัญญา ท่านแก้เกมไม่มีติด" หลวงปู่พรหมท่านว่าอย่างนี้ **"คา (ติด) คำพูดอยู่ แต่ข้อปฏิบัติพ้นทุกข์บ่คา"**

หลวงปู่พรหมท่านได้ถือภาคแห่งการปฏิบัติธรรมหักโหมขั้นอุกฤษฏ์ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ นี้เอง ครูบาอาจารย์ผู้เป็นศิษย์บอกเล่าต่อกันมาดังนี้... เมื่อหลวงปู่พรหมท่านได้มาอยู่ปฏิบัติธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านถือว่าตัวของท่านได้มาอยู่ใกล้ครูบาอาจารย์ผู้เลิศแตกฉานในทางธรรม ดังนั้นหลวงปู่พรหมท่านได้เร่งทำความเพียรอย่างเต็มที่ คือ ท่านได้ถืออิริยาบถ ๓ ประการ ได้แก่ ยืน..เดิน..นั่ง..ตลอดไตรมาสท่านไม่ยอมนอนให้หลังแตะพื้นหรือพิงเลย โดยถือคติธรรมของท่านพระอาจารย์มั่นว่า.. **"ธรรมอยู่ฟากตาย ถ้าไม่รอดตายก็ไม่เห็นธรรม เพราะการเสี่ยงต่อชีวิต จิตใจอันเกี่ยวกับความเป็นความตายนั้น ผู้มีจิตใจมุ่งมั่นต่ออรรถธรรมแดนหลุดพ้น เป็นหลักยึดของพระผู้ปฏิบัติพระกัมมัฏฐานจริงๆ"** ฉะนั้นอุปสรรคต่างๆย่อมได้พบอยู่เสมอ ดังครูบาอาจารย์หลาย ๆ องค์ ถ้าแม้จิตใจไม่แน่วแน่มั่นคงจริง ๆ ก็จะทำไม่ได้ บางคราวผู้อดหลับอดนอนมาก ๆ

---

๑ *จากข้อมูลของหลวงปู่อ่ำ ธมฺมกาโม วัดป่าเขาเขียว อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก*

สูญประสาทเสียจริตไปก็มี บ้างก็เดินชนต้นไม้ใบหญ้าให้วุ่นวาย หรือไม่เวลาออกบิณฑบาตเที่ยวตะครุบผู้คนก็มี เพราะเดินหลับใน เกิดอาการตึงเครียดไม่สามารถทรงสติตนเองได้... อย่างไรก็ตาม ครูบาอาจารย์ท่านแนะนำให้ปฏิบัติเพิ่มสติกำลังใจให้แก่กล้าจริง ๆ จึงจะทำได้ เมื่อถึงคราวเร่งความเพียรก็ย่อมจะได้พบความสำเร็จโดยไม่ยาก

ปฏิปทาของหลวงปู่พรหมในเรื่องนี้ สมัยแรกพบกับท่านพระอาจารย์มั่นใหม่ ๆ ท่านก็เคยคิดทำความเพียรเช่นนี้เหมือนกัน **แต่ถูกท่านพระอาจารย์มั่นท่านห้ามไว้ก่อน เพราะจะเป็นการหักโหมเกินกำลัง โดยท่านแนะให้นั่งสมาธิฝึกจิตเสียก่อน ครั้นเมื่อกำลังจิตแก่กล้าแล้วท่านมาเร่งทำความเพียรอย่างหนักหน่วง ผลประโยชน์จึงบังเกิดแก่หลวงปู่พรหม** ท่านสามารถสำเร็จธรรมขั้นสูงในภาคเหนือนี้เอง อันยังประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ตัวท่าน และหมู่คณะเป็นอันมาก ความทุกข์ที่ต้องทรมานสุดแสนจะทนและมีชีวิตสืบต่อไปวันข้างหน้า เมื่อนึกปลงใจตัวเองแล้ว ก็ดูเหมือนกับว่า สิ่งต่าง ๆ ในร่างกายภายในมันจะหยุด สุดสิ้นลงไปพร้อม ๆ กัน ลมหายใจก็เหมือนขาดตอนที่ต่อเนื่องกันนี่เป็นเครื่องถ่วงทรมานกายใจตอนนั้น แต่ในที่สุด..มันก็พอทนอยู่ต่อไปได้อีกตามเหตุการณ์และวันเวลาผ่านไป อยู่เพื่อธรรมะ แม้ไปก็ยังมีธรรมะคู่กับจิตใจไม่เอนเอียงหวั่นไหวเลย

การที่ได้บวชเข้ามาในพระบวรพุทธศาสนา ก็เพื่อปลดเปลื้องภาระทางใจ อันประกอบด้วยกิเลสตัณหา ที่เป็นบ่อแห่งกองทุกข์ ท่านจึงดำรงชีวิตในเพศพรหมจรรย์อย่างเคร่งครัดต่อพระธรรมวินัย มีความสันโดษเป็นที่ตั้ง ยึดมั่นในพระธรรมคำสั่งสอน แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติด้วยชีวิตและจิตใจ ยากที่บุคคลทั่วไปจะเสมอเหมือน ด้วยความพยายามดังที่กล่าวมานี้ ท่านได้รับคำชมเชยจากท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ต่อหน้าพระเถระผู้ใหญ่หลาย ๆ ท่านว่า **“เป็นผู้มีความพากเพียรสูงยิ่งมีความตั้งใจแน่วแน่ ได้ประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดที่สุด เป็นตัวอย่างที่ดีแก่พระภิกษุทั้งหลาย ควรเอาเป็นเยี่ยงอย่าง”**

หลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ ท่านได้อยู่ใกล้ท่านพระอาจารย์มั่น เป็นเวลานานหลายพรรษา ตลอดเวลาที่ได้อยู่ปฏิบัติธรรม ท่านมีจิตใจที่ก้าวหน้าทางปฏิบัติอย่างไม่หยุดยั้ง มีความแน่ใจตนเองมากยิ่งขึ้น... ท่านได้รับการอบรมโดยสม่ำเสมอ เวลาบางปีท่านพระอาจารย์มั่นได้เมตตาให้อยู่จำพรรษาด้วย ส่วนบางปีท่านจะปลีกตัวออกไปบำเพ็ญในป่าแต่เพียงลำพัง ไม่ชอบอยู่กับที่นาน ๆ นั่นเอง หลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ ท่านเป็นพระอริยเจ้า ผู้มีคำพูดน้อย ถือสันโดษ มักน้อย ไม่มีจิตใจฟุ้งซ่านกับสังคมภายนอก หลวงปู่ท่านไม่ประสงค์ให้ผู้หนึ่งผู้ใดต้องเดือดร้อนเป็นการรบกวนยุ่งยาก

ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นปีสุดท้ายที่หลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ อำลาภาคเหนือ ท่านได้เดินธุดงค์มาทางภาคอีสาน เมื่อมาถึงภาคอีสานแล้วก็ได้ไปสมทบกับท่านพระอาจารย์ของท่านที่วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร และได้อยู่จำพรรษาที่นั่น ภายหลังท่านพระอาจารย์มั่นจึงไปอยู่จำพรรษาที่วัดป่าภูริทัตตถิราวาส (วัดป่าบ้านหนองผือ) ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

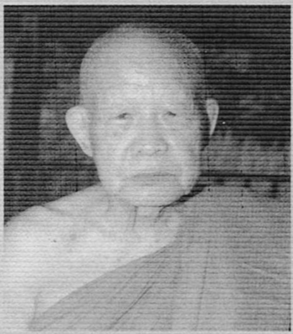
ในระยะหนึ่ง บรรดาพระเถระทั้งหลายพากันไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ซึ่งมีหลวงปู่พรหมรวมอยู่ด้วย ได้ฟังโอวาทของท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว เฉพาะต่อหน้าพระเถระทั้งหลายที่ร่วมฟังโอวาทด้วยกัน ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นถามหลวงปู่พรหมขึ้นว่า **“ท่านพรหม**

หลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ

มาแต่ไกลเป็นอย่างไรบ้าง การพิจารณากาย การภาวนาก็ดี เป็นอย่างไร" หลวงปู่พรหมเรียนถวายว่า "ไม่มีอกถังกถี" (สิ้นสงสัย) แล้วท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ได้ยกย่องชมเชยหลวงปู่พรหมต่อหน้าพระเถระทั้งหลายเช่น หลวงปู่เทสก์ หลวงปู่ขาว หลวงปู่ฝั้น ฯลฯ ที่มารวมกันว่า "ท่านพรหมเป็นผู้มีสติ ทุกคนควรเอาอย่าง"

- *จากบทสัมภาษณ์ หลวงปู่อ่ำ ธมฺมกาโม วัดป่าเขาเขียว อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๓*
- *จากหนังสือ ประวัติหลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ โดย คณะศิษยานุศิษย์*

หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร

วัดถ้ำผาบิ้ง
บ้านนาแก ตำบลผาบิ้ง
อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

นามเดิม

❖ เดิมบิดามารดาตั้งชื่อว่า "วอ" ภายหลังเข้าโรงเรียน ท่านมีนิสัยช่างซักช่างถามเหมือน "ครูบา" จึงถูกเรียกว่า "บา" ในช่วงวัยหนุ่มท่านนับถือศาสนาคริสต์ ลุงของท่านจึงเรียกชื่อว่า "เซนต์หลุย" ท่านจึงมีชื่อเรียกใหม่ว่า "หลุย" ตั้งแต่นั้นมา เมื่ออายุ ๗ ขวบ บิดาได้ถึงแก่กรรม ท่านเกิดความสังเวช จึงมักปลีกตัวไปดูสายน้ำ แม่น้ำเลยหลังบ้าน แล้วเปรียบเทียบชีวิตมนุษย์ดุจกระแสน้ำ ไปแล้วไม่ไหลคืน นับเป็นการเริ่มต้นความคิดทางธรรม ได้ภาวนาโดยอาศัยน้ำเป็นอารมณ์ กระทั่งอายุ ๙ ขวบ จิตตกภวังค์เกิดนิมิตมีแสงสว่าง สีสันคล้ายสีรุ้ง และในใจก็รู้สึกว่าต่อไปจะต้องบวชและบวชเป็นพระกัมมัฏฐาน ทั้งที่ขณะนั้นยังเด็กไม่รู้จักกัมมัฏฐานมาก่อน ได้เข้าโบสถ์นับถือศาสนาคริสต์ เพราะชอบสวดมนต์ ท่านจึงได้รับการฝึกหัดให้รู้จักการเสิร์ฟอาหาร การคลุกคลีอยู่กับการจัดอาหารเลี้ยงบ่อยๆ นี้ ทำให้ท่านได้เห็นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตมากมาย บังเกิดความสังเวชสลดใจ จึงออกจากศาสนาคริสต์ ท่านนับถือศาสนาคริสต์อยู่ ๕ ปี เป็นบุตรของนายคำผ่อย วรบุตร (ลูกชายเจ้าเมืองแก่นท้าว แขวงไชยบุรี ประเทศลาว และนางกวย วรบุตร (เจ้าแม่นางกวย ธิดาของผู้มีฐานะเขตเมืองเลย)

เกิด

❖ วันอังคารที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ ตรงกับวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลู ณ ตำบลกุดป่อง อำเภอเมือง จังหวัดเลย

อุปสมบท

❖ ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ณ อำเภอแซงบาดาล จังหวัดร้อยเอ็ด ระหว่างพรรษาแรกที่ธวัชบุรี ท่านได้พยายามศึกษาพระธรรมวินัยทั้งปริยัติธรรมและปฏิบัติธรรม

ญัตติเป็นพระธรรมยุต

❖ ภายหลังได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระอาจารย์บุญ ปญฺญาวุโธ เกิดความเลื่อมใสจึงขอถวายตัวเป็นศิษย์ ภายหลังท่านพระอาจารย์บุญได้แนะนำว่าหากไม่ได้รับการเกณฑ์ทหารแล้วให้ญัตติเป็นธรรมยุต ท่านจึงขอญัตติจตุตถกรรมใหม่เป็นพระธรรมยุตที่วัดศรีสะอาด อำเภอเมือง จังหวัดเลย

ต่อมาท่านได้พบกับท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร และจำพรรษาอยู่กับท่านที่วัดพระพุทธบาทบัวบก ในพรรษานี้การภาวนาของหลวงปู่จิตรวมแล้วเกิดอาการสะดุ้ง พระอาจารย์บุญจึงให้ญัตติจตุตถกรรมใหม่ เพราะสงสัยว่าการญัตติครั้งที่แล้วคงจะไม่ถูกต้องนัก เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ เวลา ๑๓.๐๘ น. โดยมี ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล ขณะดำรงสมณศักดิ์ ที่ พระครูสังฆวุฒิกร) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์บุญ ปญฺญาวุโธ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ณ วัดโพธิสมภรณ์ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ท่านจึงบวช ๓ ครั้งคือ ปี พ.ศ. ๒๔๖๖ พ.ศ. ๒๔๖๗ และ พ.ศ. ๒๔๖๘ หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร เป็นผู้มักน้อย สันโดษ ประหยัด มัธยัสถ์ที่สุด ท่านเป็นผู้ละเอียดลออมาก ท่านพบใครท่านจะบันทึกถึงประวัติและโวหารธรรมที่ได้ฟังมาทุกองค์ ท่านจึงเป็นนักจดบันทึก เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติและธรรมะของบูรพาจารย์และกองทัพธรรมทั้งมวล ส่วนใหญ่ท่านจะเปลี่ยนที่จำพรรษาไม่ซ้ำปี เช่น วัดพระบาทบัวบก ถ้ำบ้านโพนงาม หนองสะใน วัดป่าสุทธาวาส วัดป่าบ้านหนองผือ วัดป่าแก้วชุมพล เขาสวนกวาง ถ้ำผาบิ้ง ฯลฯ และระหว่างออกพรรษา ท่านมักจะพาลูกศิษย์ไปกราบเยี่ยมนมัสการพระเถราจารย์ผู้ใหญ่ตามที่ต่าง ๆ เช่น หลวงปู่ขาว หลวงปู่ชอบ หลวงปู่คำดี ปภาโส หลวงปู่ซามา เป็นต้น

มรณภาพ

❖ วันจันทร์ที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๒ เวลา ๐๐.๔๓ น. ณ โรงพยาบาลหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สิริรวมอายุได้ ๘๘ ปี ๑๐ เดือน ๑๔ วัน พรรษา ๖๔

อาจริยธรรม

ก่อนหน้านั้นท่านพระอาจารย์มั่นได้ออกธุดงค์ไปทางจังหวัดภาคเหนือ มีเชียงใหม่ เชียงราย เป็นอาทิ ท่านจากหมู่ศิษย์ไปแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ไปตามลำพังองค์เดียว ไม่ให้มีผู้ติดตามเลย บรรดาศิษย์พยายามตามหาท่านจนได้พบ และได้ปฏิบัติธรรมกับท่านบ้าง เช่น พระอาจารย์เทสก์ เทสรํสี พระอาจารย์ขาว อนาลโย พระอาจารย์แหวน สุจิณฺโณ พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ พระอาจารย์ชอบ ฐานสโม แต่ละท่านต่างซอกซอนตามไปด้วยความลำบาก และเมื่อได้พบ ได้อยู่ปฏิบัติด้วย ต่างก็ได้รับอุบายธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่นอย่างคุ้มค่า ท่านเที่ยววิเวกอยู่ทางภาคเหนือเกือบสิบปี นอกจากบรรดาท่านที่ธุดงค์ติดตามไปแล้ว หมู่ศิษย์ที่เหลือทางภาคอีสานต่างรู้สึกอ้างว้าง ว้าเหว่ยิ่งนัก ด้วยขาดครูบาอาจารย์จะสั่งสอนอบรม ต่างรอคอย...ท่านพระอาจารย์มั่นจะกลับมาโปรด เหมือนข้าวในฤดูแล้งน้ำ รอคอยน้ำฝนจากฟากฟ้า จะโปรยปรายลงมา

หลวงปู่นั้น พยายามมาจำพรรษารออยู่ที่ถ้ำโพนงาม ด้วยคิดว่า ท่านพระอาจารย์มั่นจะมาจำพรรษาแถบสกลนคร แต่เมื่อคาดผิดท่านก็ต้องอยู่ต่อไป ซึ่งแม้จะผิดหวังเรื่องนี้บ้าง แต่ท่านก็กลับได้ธรรมะดี "อยู่ตัวเลย" อย่างที่ท่านว่า อย่างไรก็ดีเมื่อออกพรรษา ไม่มีจำกัดเรื่องอาวาสที่พักแล้ว ท่านก็รีบรุดไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นที่ **โนนนิเวศน์** ทันที "ยั้งไม่หยุด ฉุดไม่อยู่" ทีเดียวละ ท่านเล่า

ที่วัดป่าโนนนิเวศน์ มีพระเณรเข้ามาฟังธรรมของท่านพระอาจารย์มั่นอย่างเนืองแน่น ท่านทราบว่า ท่านพระอาจารย์มั่นจะแสดงธรรมทุก ๕–๖ วัน โดยเฉพาะวันธรรมสวนะ ธรรมที่ท่านแสดงจะละเอียดลออวิจิตรบรรจงมาก หลวงปู่ได้บันทึกธรรมของท่านที่ได้สดับรับฟังไว้มากมายตามความนึกคิดที่ระลึกได้หลังจากจบโอวาทคำสั่งสอนแล้ว ธรรมที่บันทึกไว้ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นห้วงสั้น ๆ คล้ายเป็นหัวข้อธรรมที่บันทึกไว้ด้วยความประทับใจ ทั้งเพื่อกันลืม และเพื่อเป็นข้ออรรถธรรมที่จะนึกขยายสอนตนในภายหลัง ที่จะมียืดยาวต่อเนื่องกันเป็นประหนึ่งเทศนาบ้าง ก็จดไว้ได้เฉพาะเรื่อง ๆ เช่น เรื่องศีล... เรื่องการภาวนาทำจิต... เหล่านี้เป็นต้น

สำหรับลักษณะอุปนิสัยของท่านพระอาจารย์มั่นนั้น หลวงปู่หลุยได้บันทึกต่อมาอีกหลายครั้งด้วยความชื่นชมและศรัทธายิ่ง พร้อมทั้งความเคารพรัก เทิดทูนอย่างสูงสุด

"ท่านภาวนา สถานที่เป็นมงคล มีเทวดามานมัสการตั้งหมื่น ท่านรู้ได้ด้วยภาวนา ขั้นละเอียด ๆ อมนุษย์ท่านก็รู้ได้"

"ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านเป็นคนเด็ดเดี่ยวสละชีวิตถึงตาย สลบไป ๓ คราว และท่านต้องการคนใจเด็ดเป็นสานุศิษย์ฯ"

ท่านบอกว่า ท่านเป็นคนราคะโทสะจริต แรงทางราคะ ทางโทสะ กัดติดดังควาย นิสัยใจคอเด็ดเดี่ยวมาก

แสดงแก้ตำราพราหมณ์ดีนัก หนังสือล้วน ๆ ไม่มีบาลีอ้าง

นิสัยของท่านพระอาจารย์มั่นเป็นคนใจคอเด็ดเดี่ยวดี มุ่งต่อมรรคผลจริง โวหารโบราณ ข้อวัตรหมดจดดีเป็นคนไม่มีอคติ พูดธรรมะถึงอริยสัจถึงพริกถึงขิงดี ไม่อนุโลมตามบุคคล เป็นคนที่ใคร่ต่อความสันโดษดี ข้อวัตรเรียบร้อยหมดจดดี เป็นอาชาไนยดี รู้จริตของคนอื่นดี ท่านไม่พูดไปแล้ว ท่านไม่ถือ ธรรมของท่าน ท่านสงเคราะห์เข้าปัจจุบันดี เป็นคนไม่เห็นแก่หน้าบุคคลโลกไม่เอียงไปทางกาม และทางโทสะ โมหะ ไปตามความรู้ความเห็นที่เกิดจากปฏิปทาของท่านอ้างอิงของจริงเสมอ เป็นคนที่วางเฉยได้ ไม่ส่งจิตออกนอกกาย ท่านบริบูรณ์ทั้งมหาสติมหาปัญญา ไม่เพ่งลาภยศ สรรเสริญ อาชีพ บริสุทธิ์ด้วยสมาธิ ปัญญา ข้ามศีลไปเสียแล้วจิตของท่านปรกติดี ไม่ลำเอียงไปด้วยคติ กาย วาจา ใจ เป็นอาชาไนย พระอริยเจ้าเป็นผู้เลิศเป็นผู้วิเศษหาประมาณมิได้ ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นผู้ขวนขวายน้อย เป็นผู้ที่เลี้ยงง่าย สันโดษชอบสงัด เป็นผู้ทรมานตนเสมอ เป็นผู้ที่ไม่ละกาล จิตของท่านใหม่อยู่ในธรรมเสมอไม่เบื่อ ไม่ติดตระกูล ไม่ติดที่อยู่ ไม่ติดลาภและยศ อ้างธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าว่าเป็นของจริงและของเที่ยง **นิสัยท่านพระอาจารย์มั่น ถูกกับนิสัยเราเสียโดยมาก**

"ท่านทำตัวของท่านใหม่อยู่ในตระกูลทั้งหลาย ไม่ทำตัวของท่านให้คุ้นเคยในตระกูลเลย

การไปมาของท่าน ไปโดยสะดวก มาโดยสะดวกไม่ขัดข้องในตระกูล”

“เป็นคนมักน้อยชอบใช้บริขารของเก่า ๆ ถึงได้ใหม่บริจาคทานให้คนอื่น ข้อวัตรหมดจดดี สติตั้งอยู่ในสติปัฏฐานเสมอ เป็นผู้ไม่ละกาล วาจาพูดก็ดี เทศน์ก็ดี ไม่อิงอามิสลาภ สรรเสริญ วาจาตรงตามอริยสัจ ตามความรู้ความเห็น อ้างอริยสัจเป็นหลักฐานเสมอ กาย วาจา ใจ เป็นอาชาไนยล้วน”

“ท่านประพฤติตนเป็นคนขวนขวายน้อยในอามิส หมดจดในข้อวัตรและหมดจดในธรรมะ พ้นวิสัยเทวดาและมนุษย์ที่จะติเตียนได้ ไม่เป็นข้อล่อแหลมในศาสนา ท่านได้วัตถุสิ่งใดมา ท่านสละทันที สงเคราะห์หมู่พรหมจรรย์ฯ”

“สิ่งของอันใดท่านอยู่ที่ไหน เขาถวาย ท่านก็เอาไว้ให้พระเณรใช้ ณ ที่นั้นท่านไม่เอาไปด้วยฯ”

“มีคนไปหาท่านพระอาจารย์มั่น ท่านไม่ดูคน ท่านดูจิตของท่านเสียก่อนจึงแสดงออกไปต้อนรับแขกผู้มาถึงถิ่น อนึ่ง ท่านหันข้างและหันหลังใส่แขก ท่านพิจารณาจิตของท่านก่อน แล้วพิจารณานิสัยของผู้อื่น นี้เป็นข้อลี้ลับมาก ต่อนั้นถ้าจะเอาจริงจังต้องประชันต่อหน้ากันจึงเห็นความจริงฯ”

“จิตของท่านผ่าอันตรายลงไปถึงฐานของธรรมะนี้มีราคามาก บ่งความเห็นว่าเป็นอาชาไนยโดยแท้”

“ปฏิบัติธรรม ท่านพูดทรมานใครแล้วย่อมได้ดีทุก ๆ คน ถ้าหมิ่นประมาทแล้วย่อมเกิดวิบัติใหญ่โต”

“ท่านมีนิสัยปลอบโยนเพื่อคัดเลือกคนดีหรือไม่ดี ในขณะท่านพูดเช่นนั้น ท่านหันกลับเอาความจริง เพราะกลัวศิษย์จะเพลินฯ”

“นิสัยท่านเป็นคนใจเดียว ไม่เห็นแก่หน้าบุคคล ในเวลาถึงคราวเด็ดเดี่ยวต่อธรรมวินัยจริง ๆ ฯ”

“บุคคลใจเด็ดจึงอยู่กับท่านได้ เพราะนิสัยของท่านเป็นเช่นนั้น เป็นคนทำจริงเอาจริง ฯ”

“ท่านเป็นคนไม่อวดรู้ แต่ธรรมะของท่านบอกเหตุผลไปต่างหาก นี้เป็นข้อพึงวินิจฉัย”

“หาบุคคลที่จะดูจริตของท่านรู้ได้ยาก เพราะท่านเป็นคนนิสัยลึกลับ จะรู้นิสัยได้ต่อเมื่อบุคคลที่มีภูมิจิตส่วนเดียว ฯ”

“ท่านผู้มีอำนาจในทางธรรมะ ทำอะไรได้ไม่ครั่นคร้าม ชี้เด็ดขาดลงไป ไม่มีใครคัดค้าน นี้เป็นอัศจรรย์มาก ฯ”

“ท่านถือข้างใน ปฏิปทาความรู้ความเห็นของท่านเกิดจากสันตุฏฐี ความสันโดษของท่าน ท่านนิสัยไม่เป็นคนเกียจคร้าน ขยันตามสมณกิจวิสัย หวังประโยชน์ใหญ่ในศาสนา ฯ”

“ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นผู้ที่สะอาด ไตรจีวรและเครื่องอุปโภคของท่านไม่ให้มีกลิ่นเลย ถูย้อมบ่อย ๆ”

“ท่านบวชในสำนักพระอรหันต์ ๓ องค์ แต่เมื่อชาติก่อน ๆ โน้น”

“ท่านไม่ใคร่พยากรณ์ใครเหมือนแต่ก่อน ท่านพูดแต่ปัจจุบันอย่างเดียว นิสัยท่านชอบเก็บเอาเครื่องบริขารของเก่าไว้ใช้ เพราะมันภาวนาดี เช่น จีวรเก่าเป็นต้น ฯ”

“ท่านไม่ติดอามิส ติดบุคคล ติดลาภ ยศ สรรเสริญ ท่านถือธรรมะเป็นใหญ่ ไปตามธรรมะ อยู่ตามธรรมะ ฯ”

"ท่านพูดธรรมะ ไม่เกรงใจใคร ท่านกล้าหาญท่านรับรองความรู้ของท่าน ฉะนั้นท่านจึงพูดถึงพริกถึงขิง ตรงอริยสัจ พูดดังด้วย พูดมีปาฏิหาริย์เป็นวาจาที่บุคคลจะให้สิ้นทุกข์ได้จริง ๆ เป็นวาจาที่สมถะวิปัสสนาพอ ไม่บกพร่องกำหนดรู้ตามในขณะกาย วาจา จิตวิกาลตรงกับไตรทวารสามัคคีเป็นวาจาที่เด็ดเดี่ยวขลังดี เข้มแข็งดี เป็นอาชาไนยล้วน วาจาไม่มีโลกธรรมติด เป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ พระเณรอยู่ในอาวาสท่านได้สติมากเพราะบารมีของท่าน เสื่อมถ้าขืนประมาทท่าน เกิดวิบัติฯ"

"ท่านพระอาจารย์มั่น เทวดาและอมนุษย์ไปนมัสการท่านเท่าไร พันหรือหมื่นท่านกำหนดได้"

"ท่านรักษาระวังเทวดามนุษย์ประมาทท่าน เช่นเยี่ยงท่านก็มีระเบียบแม้กิจเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นระเบียบหมด ฯ"

"ท่านพระอาจารย์ท่านพูดคำโน้น คำนี้อยู่เสมอเพื่อจะให้สานุศิษย์หลง เพื่อละอุปาทานถือในสิ่งนั้น ๆ ท่านทำสิ่งที่บุคคลไม่ดำริไว้ สิ่งใดดำริไว้ท่านไม่ทำ นี้ส่อให้เห็นท่านไม่ทำตามตัณหาของบุคคลที่ดำริไว้ ฯ"

"จิตของท่านพระอาจารย์มั่นผ่าอันตรายลงไปตั้งอยู่ด้วยอมตธรรมบริบูรณ์ด้วยมหาสติมหาปัญญา มีไตรทวารรู้รอบ มิได้กระทำความชั่วในที่ลับและที่แจ้ง และมีญาณแจ่มแจ้ง รู้ทั้งเหตุผลพร้อมกัน เพราะฉะนั้นแสดงธรรมมีน้ำหนักมาก พ้นวิสัยคนที่จะรู้ตามเห็นตาม เว้นแต่บุคคลบริบูรณ์ด้วยศีลและสมาธิมาแล้ว อาจที่ฟังเทศนาท่านเข้าใจแจ่มแจ้งดี และบุคคลนั้นทำปัญญาสืบสมาธิต่อ"

"จิตท่านพระอาจารย์มั่นตื่นเต้นอยู่ด้วยความรู้ ไม่หยุดนิ่งได้ มีสติรอบเสมอ ไม่เผลอทั้งกายและวาจา เป็นผู้มีอริยธรรมฝังมั่นอยู่ในสันดานไม่หวั่นไหว ตอนนี้ไม่มีใครที่จะค้านธรรมเทศนาของท่านได้ เพราะวาจาเป็นอาชาไนย และมีไหวพริบแก้ปฤษณาธรรมกายได้ ฯ"

"ธาตุของท่านพระอาจารย์เป็นธาตุนักรู้ เป็นธาตุที่ตื่นเต้นในทางธรรมะ เป็นผู้ที่รู้ยิ่งเห็นจริงในอริยสัจธรรม ท่านดัดแปลงนิสัยให้เป็นบรรพชิต ไม่ให้มีนิสัยหินเพศติดสันดาน ท่านประพฤติตนของท่านให้เทวดาและมนุษย์เคารพ และท่านไม่ประมาทในข้อวัตรน้อยใหญ่ ฯ"

"ท่านไม่ให้จิตของท่านนอนนิ่งอยู่อารมณ์อันเดียว ท่านกระตุกจิต จิตของท่านค้นคว้าหาเหตุผลของธรรมะอยู่เสมอ ท่านหัดสติให้รอบรู้ในอารมณ์และสังขารทั้งปวง ฯ"

"ท่านว่า ท่านพระอาจารย์เสาร์หนักอยู่ในสมาธิและพรหมวิหารธรรม และท่านขาดการตรวจกายสังขาร ฯ"

"นิสัยท่านพระอาจารย์เสาร์ อนุโลมตามนิสัยบุคคลเสียโดยมาก และท่านรู้รับว่าดีอยู่เสมอดีเฉพาะกิเลสของผู้ศึกษา แต่ไม่ดีธรรมะที่จะให้สิ้นทุกข์ เฉพาะตัวของท่านพระอาจารย์มั่น หัดฝืนธรรมดา เพื่อดัดแปลงนิสัยไม่อนุโลมไปตามกิเลส"

อีกวันหนึ่ง ท่านบันทึกถึงท่านพระอาจารย์มั่นอย่างอัศจรรย์ใจในอัจฉริยภาพของท่านต่อไปว่า

"ท่านพระอาจารย์มั่นท่านเก่งทางวิปัสสนา ท่านเทศน์ให้บริษัทฟังสัญญา มานะเขาลด เจตสิกเขาไม่เกาะ เมื่อไม่เกาะเช่นนั้น ยิ่งทำความรู้เท่าเฉพาะในจิต ตรวจตราในดวงจิตขณะที่นั่งฟังต่อนั้นจะเห็นอานิสงส์ทีเดียว ไม่ทำเช่นนั้นหาอานิสงส์การฟังธรรมมิได้ ถ้าประมาทแล้วจะเกิด

วิบัติเพราะคามานะทิฐิของตน วินิจฉัยธรรมมิได้”

ท่านเทศน์อ้างอิงตำราและแก้ไขตำราดุจของจริงทีเดียว เพราะท่านบริบูรณ์วิปัสสนาและสมถะพอและท่านยกบาลีเป็นตัวเหตุผลแจ่มแจ้ง”

“ท่านพระอาจารย์มั่นอุบายจิตของท่านพอทุกอย่างไม่บกพร่อง คือพอทั้งสมถะ พอทั้งวิปัสสนาทุกอย่าง เพราะฉะนั้น ท่านเทศนาจิตของผู้ฟังหดและสงบ และกลัวอำนาจ เพราะนิสัยคนอื่นไม่มีปัญญาที่จะชอนเข็มโต้ถามได้ ตรงกับคำว่า พอทั้งปัญญา พอทั้งสติ ทุกอย่างเป็นอาชาไนยล้วน รวบรัดจิต เจตสิกของคนอื่น ๆ มิอาจจะโต้แย้งได้”

“ท่านว่า แต่ก่อนท่านเป็นคน ***โกง คน ซน คน มานะกล้า*** *แต่ท่านมีธุดงค์ข้อวัตรทุกอย่างเป็นยอด ทำความรู้เท่าทันกิเลสเหล่านั้น เดี๋ยวนี้นิสัยก่อนนั้นกลายเป็นธรรมล้วน เช่น* ***โกงสติ ซนสติ มานะสติ*** *เป็นคุณสมบัติสำหรับตัวของท่าน”*

“ความรู้ความฉลาดของท่านไปตามธรรมคืออริยสัจ ใช้ไหวพริบทุกอย่าง ตรงตามอริยสัจตรงกับคำว่า ใช้ธรรมเป็นอำนาจ คณาจารย์บางองค์ถืออริยสัจก็จริง แต่มีโกงนอกอริยสัจเป็นอำนาจบ้างแฝง แฝงอริยสัจ ตรงกับคำที่ว่า ใช้อำนาจเป็นธรรมแฝงกับความจริง”

“ท่านพระอาจารย์เป็นนักปราชญ์แปดเหลี่ยมคม คมยิ่งนัก ธรรมชาติจิตของท่านที่บริสุทธิ์นั้นกลิ้งไปได้ทุกอย่างและไม่ติดในสิ่งนั้นด้วย ดุจน้ำอยู่ในใบบัวกลิ้งไปไม่ติดกับสิ่งอื่น ๆ เพราะฉะนั้นจิตของท่านถึงผลที่สุดแล้ว มิอาจจะกระทำความชั่วในที่ลับและที่แจ้ง เพราะสติกับปัญญารัดจิตบริสุทธิ์ให้มั่นคง ใช้ไหวพริบเป็นอาชาไนยอยู่เนืองนิตย์”

ท่านทราบดีว่า ท่านควรต้องอยู่ไม่ห่างครูบาอาจารย์ เพื่อรับอุบายธรรมจากท่าน จิตของท่านคล้ายกับผู้ที่ตกอยู่ทะเลทราย กระหายน้ำมาช้านาน ได้พบบ่อน้ำวิเศษ ก็เข้าดื่มกินโสรจทรงอมฤตธรรมอย่างเต็มที่

หลายต่อหลายครั้งที่ท่านหวนคำนึงถึงโอวาทที่ได้รับมาระหว่างไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นที่โนนนิเวศน์และหนองน้ำเค็ม โดยเฉพาะตอนที่เทศนาของท่านพระอาจารย์มั่นจะกวาดเอาตัวท่านปลิวไปด้วยแรงพายุกล้า

ท่านว่า ท่านพระอาจารย์มั่นคงรู้ว่าท่านมีมานะกล้า ถือดี ติดดี เวลาเทศน์จึงแฉลบมาว่า

“ท่านอาจารย์บุญเอาตัวรอดได้ แต่ลูกศิษย์ไม่ได้สักคน และไม่ได้นิสัยด้วย”

ท่านว่า พลางชำเลืองมองมาทางหลวงปู่ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นลูกศิษย์ท่านอาจารย์บุญอยู่องค์เดียวในที่นั้น นัยน์ตาท่านพระอาจารย์คมปลาบราวกับแสงเพชร แล้วท่านก็ว่าต่อไป

“แก้ติดดีนี้แก้ยาก เพราะความไม่ดีนั้นแก้ง่าย เพราะเห็นว่าไม่ดีอยู่แล้ว ผู้ที่ติดดีต้องพยายามแก้หลายอย่าง เพราะมันเป็นชั้นปัญญาที่เกิดขึ้นภายใน มีพร้อมทั้งเหตุผลจนทำให้เชื่อจนได้วิปัสสนาไปสู่อริยสัจอยู่แล้ว แต่ดำเนินไม่มีความรู้รอบพอก็เลยเป็นวิปัสสนูไป ท่านพระอาจารย์มั่นห้ามไม่ให้ติดฌานและญาณ”

ดูราวกับท่านจงใจจะว่าเราโดยเฉพาะ....!

“ท่านแนะนำอย่าหลงฌาน ผู้จะพ้นทุกข์จริงแล้วไม่หลง ญาณคือความรู้วิเศษที่เกิดขึ้นจากสมาธิสงบระลึกชาติหนหลังได้ ๑ ญาณเหตุการณ์อดีต ๑ ญาณรู้จักอนาคต ๑ รู้จักความนึกคิด

ของคนอื่น เป็นต้น เป็นวิชาที่อัศจรรย์ทั้งนั้น เมื่อติดอยู่สิ่งเหล่านี้ ทำให้ล่าช้าในการเข้าสู่อริยสัจธรรม ฌานเหล่านี้เป็นอุปกรณ์วิเศษ แต่สมัยนั้นเทวทัตติดกลับเสื่อมได้ เกิดทิฐิมานะแข่งขันสู้พระพุทธเจ้า ท่านพระอาจารย์มั่นว่าฌานเหล่านี้มันน่าติดจริง วิเศษได้ทางโลกีย์ ฉะนั้นท่านฤาษีทั้งหลายติดฌานอันนี้ ท่านอาจารย์หนูใหญ่ติดฌานอันนี้เอง เสื่อมแล้วก็สึกกันเท่านั้น"

"ท่านเห็นความรู้นั้นว่าธาตุจริง ฌานรู้จริง มันจริงทางวิปัสสนูแต่ทำความรู้นั้นให้ยิ่งจึงเป็นวิปัสสนา เครื่องเย็นใจ ท่านพระอาจารย์มั่นสอนศิษย์ในทาง อย่าหลงฌาน อย่าหลงญาณ โยคาวจรเจ้าติดในตอนนี้มาก ติดพรหมโลก อ่อนทางวิปัสสนา"

แล้วท่านก็อดที่ระลึกถึงความรู้ความเห็นของครูบาอาจารย์ต่อไปมิได้ ด้วยความซาบซึ้งเหลือจะกล่าว.....

"ความรู้ของท่านที่มั่นคงอยู่นั้นสุดวิสัยของสัตว์ที่จะรู้ตามเห็นตาม เพราะฝ่าอันตรายลงไปหลายชั้นเชิง จึงเห็นธรรมของท่านลึกลับสุขุมคัมภีรภาพ จึงเห็นคุณธรรมของท่านเกิดขึ้นในเฉพาะหน้า ถ้าจิตฟูตามกิเลสไม่เห็นคุณธรรมของท่านเลยเพราะอยู่คนละโลกเสียแล้ว จะเห็นหน้าท่านได้อย่างไร"

"คนอื่นจะฟังเทศน์ท่านเข้าใจนั้น เมื่อจิตหดแล้ว รีบทำความรู้ ความเห็นจิตของตัวอย่านอนใจความวุ่นความวายในจิตของตัวได้ แล้วทวนกระแสของจิตเข้าไป ตั้งใจฟังเรื่อย ๆ ก็จะเห็นอานิสงส์ดูดดื่มธรรมรสนั้นทีเดียว เต็มที่อย่างเดียวมันยุ่งนำหัวใจของตน กรรมของตนไม่เปิดออกจะรับธรรมได้อย่างไร"

"สติของท่านจับจิตอยู่เสมอ ท่านทำการงานอะไรลงไปไม่ผิด"

*"ท่านไม่ส่งจิตออกนอก เกรงจะเป็นมิจฉาทิฐิ ท่านพิจารณาแต่กายกับจิต แสงตาตกต่ำเพราะท่านสำรวม ท่านทำปัญญาและสติคล่องแคล่วชำนิชำนาญมาก ความรู้ความเห็นของท่านหนักแน่นมาก ไม่มีที่จะชอนเข็ม ฉะนั้นท่านพูดธรรมไปไม่มีใครชอนเข็มคัดค้านได้เลย (นี่เป็นอัศจรรย์อันใหญ่หลวง) เรียกว่าท่านมีนิทัศนญาณภายในแจ่มแจ้ง **ท่านพิจารณาดูโลกไม่มีผู้หญิงผู้ชาย เพราะธรรมเป็นสภาพธรรมอันเดียว** ไม่มีนอก ไม่มีใน ไม่มีไป ไม่มีมา โลกเป็นอยู่เช่นนั้น ส่วนรู้เห็นธรรมก็รู้เห็นอยู่เช่นนั้น"*

หลวงปู่คุยให้ฟังว่า ท่านเพลินคิด เพลินนึก ตรึกถึงธรรมะที่ได้รับถ่ายทอดมาทุกคืนวัน จิตทรงเป็นสมาธิ นับเป็นสังฆานุสติได้เป็นอย่างดี

ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ นี้ ท่านได้จำพรรษาที่บ้านห้วยหีบ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร และก็จริงดังคาด ออกพรรษาแล้ว คณะศรัทธาทางสกลนครก็พร้อมกันจัดรถไปอาราธนานิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นให้มาโปรดพวกคณะญาติโยมทางนี้ ปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ท่านพระอาจารย์มั่นไปพักที่วัดป่าสุทธาวาสชั่วระยะหนึ่ง มีพระเณรมากราบนมัสการและฟังโอวาทท่านมิได้ขาด จากนั้นท่านก็ออกเดินทางไปพักที่สำนักป่าบ้านนามน ซึ่งเป็นสถานที่ซึ่งมีป่าไม้ร่มรื่นดี เหมาะแก่การบำเพ็ญธรรม ท่านพักบ้านนามน เทศนาอบรมพระเณรและญาติโยมผู้ศรัทธามาฝึกสมาธิภาวนาตามควร แล้วก็มาพักและจำพรรษาปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ที่บ้านโคก ซึ่งอยู่ไกลออกไปจากบ้านนามนไม่กี่กิโลเมตร

ออกพรรษา ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ท่านย้อนกลับไปพักที่บ้านนามนอีก และจำพรรษาปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ณ ที่บ้านนามน หากทว่า ระหว่างที่อยู่บ้านนามนนี้ ท่านได้ออกไปวิเวกตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียง เช่น บ้านห้วยหีบ บ้านห้วยแคนในป่าบ้านนาสีนวล เป็นอาทิ มีทั้งพระเณรติดตามไปอยู่กับท่านตามจำนวนพอดีกับเสนาสนะ หรือมิฉะนั้นก็อาศัยรุกขมูลร่มไม้เป็นเสนาสนะได้ ทุกวันพระธรรมสวนะ จะมีพระเณรและประชาชนติดตามเข้าไปฟังโอวาทของท่านเสมอมิได้ขาด

หลวงปู่เป็นผู้หนึ่งที่ไม่ยอมพลาดโอกาสอันวิเศษนี้ ท่านมิได้จำพรรษาอยู่ด้วย และก็คงหาที่จำพรรษาในบริเวณใกล้เคียงอันอยู่ในรัศมีที่แวดวงบารมีของพ่อแม่ครูอาจารย์ จะแผ่ไปคุ้มครองเป็นมงคลแก่เศียรเกล้าได้

ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ท่านจำพรรษาที่บ้านโคก ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ จำพรรษา ณ กระต๊อบเล็ก ๆ ที่ชายป่าใกล้กับที่พักสงฆ์ ณ บ้านนามน

บางเวลาท่านพระอาจารย์มั่นออกวิเวกไปตามหมู่บ้านอื่น ๆ ท่านก็ได้โอกาสขอไปพักอาศัยบารมีพักฟังเทศน์ฟังธรรมด้วย

ในภายหลัง ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ท่านรำพึงไว้ ณ ถ้ำเจ้าผู้ข้า รำลึกถึงความเพียรพยายามที่ท่านบำเพ็ญมาในหนหลังว่า

*“เมื่อคราวเราอยู่กะท่านพระอาจารย์มั่น ห้วยหีบ จังหวัดสกลนครนั้น **เราทรมานตนอย่างขนาดใหญ่มีประการต่าง ๆ กำลังม้างกาย ประกอบจิตเด็ดเดี่ยว กล้าตาย ส่งเข้าภายในมารตัวสำคัญ คล้ายมันปัดออก แต่เราสละตายเข้าไป เกิดระเบิดใหญ่ภายในนั้น ข้อ ๑ ถือธรรมะนิสัยท่านพระอาจารย์มั่น จึงชนะได้**”*

คราวท่านพระอาจารย์มั่นไปจุดศพ (เผาศพ---ผู้เขียน[๑]) ท่านพระอาจารย์เสาร์ ณ จังหวัดอุบลราชธานี นั้น เราเดินจงกรมระลึกถึงท่านเป็นที่หนึ่ง พร้อมทั้งอิทธิบาท ๔ ไม่ละซึ่งความเพียร

“๑/๑๑/๘๔ (ตรงกับ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๘๔---ผู้เขียน) การภาวนาอยู่กับท่านเห็นปาฏิหาริย์ของท่านหลายอย่างหลายประการ ทำให้ผู้น้อยไม่นอนใจเร่งทำความเพียรเสมอ จิตไม่ส่งไป ณ ที่อื่น จิตดูดดื่มธรรมมาก ความประมาทมีน้อยจะไม่ให้ลูกศิษย์ได้นิสัยและได้ดีอย่างไรได้ ย่อมได้ดีทุกรูป ผู้ใหญ่มักพูดบ่อย ๆ ผู้น้อยมีสติเพราะระวังตัว ท่านปกติทรมาน ผู้ที่ตั้งใจปฏิบัติจริง ๆ ไปท่าย่อแก สกล ท่านไม่อยากไปเพราะไม่มีคนปฏิบัติตาม มีแต่ท่านอยู่ที่ไหนก็ทนได้ ท่านเพ่งประโยชน์เสียก่อนจึงไป และมีคนอาราธนานิมนต์ด้วย”

หลวงปู่หลุยบันทึกไว้อีกในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ นั้นว่า

ลัทธิของท่านพระอาจารย์มั่น ๑๐.๑.๘๔

“เสียงดังเป็นเสียงของบุรุษ เสียงเป็นรัศมีอำนาจเลี้ยงจิตมาก ฉลาดใช้ไหวพริบทางจิต ไม่เชื่อนิมิต ท่านเชื่อธรรมะที่เกิดปัจจุบัน ปัญญาบริบูรณ์ไม่บกพร่อง กายวาจา จิตเข้มแข็งมาก พิจารณาธรรมะถึงแก่นเป็นผู้บริบูรณ์ทางปริยัติและปฏิบัติ กายวาจาใจเป็นอาชาไนยเสมอ จิตไม่มีการหดหู่จิตชื่นตื่นเต้นอยู่ด้วยสติ”

---

๑ คุณหญิงสุรีพันธุ์ มณีวัต

"สานุศิษย์ที่อยู่ด้วยมีการปฏิบัติ คือ.–

จิตไม่ออกรับเหตุภายนอก จิตเยือกเย็น ขนหัวลุก จิตกลัวเกรงท่านมาก ดุจท่านเห็นจิตของเราอยู่เสมอ จิตของเราพิจารณาค้นเหตุผลอยู่เสมอไม่นอนใจ ฉะนั้นสานุศิษย์จึงมีสติเร็ว รู้เร็ว เห็นธรรมะเร็ว ผู้มีวาสนาน้อยไม่ติดตามท่านเพราะข้อวัตรของท่านเข้มแข็ง น้ำใจเด็ดเดี่ยวกะเพ็ชร ท่านพูดมีธรรมะภายในภายนอกเป็นที่อ้างอิง สานุศิษย์เข้าหาท่านร้อน ทำให้จิตผู้น้อยค้นคว้าหาเหตุผล เมื่อออกมาแล้วจิตจึงเห็นอานิสงส์ เมื่ออยู่กะท่านไปแล้วยิ่งเห็นอัศจรรย์ใหญ่ ท่านเป็นคนเกรงใจคน ท่านเป็นคนใหม่ในตระกูลทั้งหลาย ไม่ติดอามิส และติดตระกูล เป็นคนชอบสันโดษ ไม่ยุ่งกังวลทุกอย่าง อุบายธรรมะแยบคายมาก อามิสได้ด้วยการเป็นเอง กินอร่อยดุจแมลงภู่ชมเกสร มีความรู้เท่าทันเหตุผล มีญาณความรู้ทุกเส้นขน เป็นคนราคะกับโทสะจริต ท่านได้พูดทำลงไปแล้วไม่มีใครคัดค้าน สติปัญญาแน่นหนามากหาที่จะชอนเข็มมิได้ (เป็นนักรู้นักปฏิบัติ) พูดไม่เกรงใจคน พูดถูกธรรมะก็เป็นอันที่แล้วกัน มีจิตน้อมไปเพื่อปฏิบัติให้สิ้นทุกข์ทีเดียว ไม่พูดให้สิ้นทุกข์ทีเดียว ไม่พูดตลกคะนอง

แรงทางสมาธิและปัญญา แรงทางสติหนาแน่นมาก เพราะท่านค้นกายจิตพอ เพราะฉะนั้นสติของท่านจึงไม่เผลอ"

พรรษาที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๔๗๘ สร้างวัดป่าบ้านหนองผือ จำพรรษา ณ วัดป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ หลวงปู่ได้มาพบสถานที่อันเป็นมงคลแห่งหนึ่ง ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นวัดภูริทัตตถิราวาส หรือ วัดป่าบ้านหนองผือ ที่มีชื่อเสียงโด่งดังสำหรับผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐานไปทั่วประเทศ ในฐานะที่พระคุณเจ้า ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร บิดาแห่งพระกัมมัฏฐานได้จำพรรษาอยู่ ณ ที่แห่งนั้นเป็นเวลาถึง ๕ พรรษาติดต่อกัน โดยท่านไม่เคยจำพรรษาอยู่ ณ ที่ใดนานเช่นนั้นมาก่อน

หลวงปู่หลุย ท่านเป็นผู้ที่พบสถานที่แห่งนั้น และก็เป็นที่น่าประหลาดว่า การที่ท่านจะไปอยู่ที่นั่นนั้น มีเหตุมาจากเรื่องเล็ก ๆ เรื่องหนึ่ง กล่าวคือ ในระยะนั้นหลวงปู่กำลังวิเวกอยู่ในแถวอำเภอกุดบาก และพรรณานิคม ปรากฏว่า ชาวบ้านเกิดเป็นโรคเหน็บชา เป็นโรคอัมพฤกษ์กันมาก คือ ไม่เชิงถึงกับเป็นไข้ แต่ต่างคนต่างไม่มีแรงจะทำอะไร ก็อ่อนเปลี้ยกันไปทั้งหมู่บ้าน พวกผู้หญิง ก็ปานนั้น พวกผู้ชายก็ปานนั้น ไม่สามารถจะทำไร่ทำนากันได้ ด้วยความเมตตาที่เห็นชาวบ้านป่วยไข้ ทั้งขาดแคลนไม่มีเงินจะซื้อจะหายามารักษาพยาบาล หรือบำรุงตนให้หายจากโรคได้ เผอิญท่านระลึกได้ถึงยาตำรับที่เคยมีกล่าวอยู่ในบุพพสิกขา เป็นยาที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ให้ภิกษุอาพาธใช้ ท่านก็เลยทดลองจัดทำขึ้นตามตำรับที่ท่านเห็นกล่าวไว้ใน **หนังสือบุพพสิกขาฯ** นั้น เรียกกันว่า **ยาน้ำมูตรเน่า**

หลังจากทำแล้ว ก็ปรากฏว่าโด่งดังไปทั่วทั้งอำเภอกุดบาก อำเภอพรรณานิคม อำเภอเมือง

เล่าลือกันต่อๆ ไปว่า มีพระกัมมัฏฐานมาปักกลดโปรดสัตว์อยู่ ท่านมียารักษาโรคเหน็บชา โรคอัมพฤกษ์ได้ ในระหว่างนั้นใครมาขอท่านก็แจกกันให้ไปครอบครัวละ ๑ ขวดใหญ่ ใครกินแล้วก็หายจากโรคร้ายกันทั้งนั้น ต่างมีแรงได้ทำไร่ทำนากันเป็นปกติ แถมยังขยันขันแข็ง มีเรี่ยวแรงดีกว่าเดิมด้วยซ้ำ เลื่องลือกันไปจนถึงบ้านหนองผือ นาใน เพราะที่นั่นมีคนเป็นโรคอัมพาต เหน็บชากันหลายคนอยู่ จึงพากันชวนกันไปอาราธนานิมนต์ให้ท่านมาโปรดพวกชาวบ้านหนองผือบ้าง

เล่ากันว่า เมื่อตอนที่ยกขบวนกันไปรับท่านมานั้น ปีนเขากันมาจนถึงหมู่บ้านหนองผือ รับมาพร้อมกับหาบหม้อยามาด้วยกับท่านเลย เพราะบ้านหนองผือเป็นหมู่บ้านใหญ่ มีผู้คนหนาแน่น ได้ยินข่าวเรื่องพระธุดงค์มียาวิเศษ ก็ดั้นด้นไปถึงแล้วก็ไปขอยามา ได้มาทีละน้อย มาถึงมากินแล้วก็หาย จะไปเอามาแจกกันก็ไม่ทันอกทันใจ เลยคิดว่าไปนิมนต์ท่านมาจะดีกว่า สถานที่ซึ่งท่านพักอยู่ก่อนทางเขาด้านโน้น ทางกุดบากนั้นอยู่ไกล มีอันตรายมาก สมัยนั้นเสือสางค่างแดงมันก็มีมาก ทั้งมีข่าวเรื่องเสือมากินวัวกินควายอยู่ตลอดเวลา ก็เลยไปรับหลวงปู่มา ให้ท่านมาพักอยู่ตรงข้าง ๆ ที่สร้างวัดทุกวันนี้ ฝั่งทุ่งนา ที่เรียกว่า **วัดภูริทัตตถิราวาส** คิดกันว่า แทนที่จะไปเอายามาก็ไปรับองค์ท่านมาเลย แล้วก็มาทำยาที่บ้านหนองผือนี้เลย การณ์ปรากฏว่าพวกที่เป็นโรคเหน็บชาทั้งหลายพากันหายจากโรคกันหมด การที่ท่านช่วยให้เขาหายจากโรคภัยไข้เจ็บนี้ ทำให้พวกชาวบ้านเริ่มมีศรัทธานับถือท่าน เคารพท่านมากขึ้น ถือว่าท่านมาโปรดพวกเขาโดยแท้

ยาหม้อใหญ่นี้เป็นต้นเหตุให้ท่านได้อุบายฝึกทรมานคน กล่าวคือ เมื่อศรัทธาความเชื่อของคนได้บังเกิดขึ้นแล้ว ท่านก็เริ่มอบรมสั่งสอนชาวบ้าน ในเบื้องต้นเริ่มจากการให้ทาน การรักษาศีล การภาวนา...ตามลำดับไป ท่านทุ่มเทช่วยในการรักษาพยาบาลชาวบ้านจนหายจากโรคภัยไข้เจ็บแล้ว ยังมาทุ่มเทรักษาชาวบ้านด้วยวิธีการทางด้านจิตใจอีก ชาวบ้านหนองผือจึงเกิดความเชื่อมั่นในองค์ท่านอย่างมาก

ชาวบ้านหนองผือ ซึ่งเคยเป็นคนหนุ่มคนสาวสมัยที่หลวงปู่ยังไปบ้านหนองผือใหม่ ๆ เคยช่วยท่าน *"เฮ็ด"* แคร่ *"เฮ็ด"* กุฏิ และหัดทอผ้าจากท่าน เคยฝึกหัดสวดมนต์ ไหว้พระ หัดภาวนาจากท่าน เคยกราบเคยไหว้หลวงปู่ใหญ่มั่น มาแต่ครั้งกระโน้น ปัจจุบันนี้ล้วนเป็นพ่อเฒ่าแม่แก่ ต่างมีอายุมากไปตาม ๆ กัน พวกเขาคุยให้ฟังว่า ชาวบ้านหนองผือนี่ ตั้งแต่ตัวเล็กเด็กแดง ผู้เฒ่าผู้ใหญ่คนทุกรุ่นทุกวัย ท่านได้สอนหมด ต่างก็เชื่อฟังท่าน โดยครั้งแรกท่านสอนการให้ทานก่อน ให้รู้จักการทำบุญสุนทานตามโอกาส ตามเวลาที่มี

โอกาสที่มีนั่นคือว่า ถ้านึ่งข้าวสุกทัน..ก็ใส่บาตร ตำพริกทันก็ให้ใส่พริก ถ้าไม่มีก็ตำกับเกลือ ถ้าตำบ่ทันก็ให้เอาลูกมันใส่ เพิ่นสอนไปหมด...คำให้สัมภาษณ์นี้ก็มาจากหลวงตาบู่ ซึ่งสมัยนั้นยังเป็นคนหนุ่ม ยังไม่ได้บวชเรียนแต่อย่างใด แต่จากการที่ได้ใกล้ชิดรับใช้ท่าน ก็เกิดเลื่อมใสศรัทธา บัดนี้ได้บวชแล้ว อยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือนี่เอง หลวงตาบู่ท่านเล่าว่า หลวงปู่หลุยท่านสอนตั้งแต่พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย จนถึงหลาน ถึง เหลน ถึง โหลน

ข้อนี้คงจะจริง เพราะท่านจะ*นึกถึง*ประชาชนทุกเพศทุกวัย ในคำที่ท่านเทศนาสำหรับวัดต่าง ๆ ในโอกาสงานบุญต่าง ๆ ท่านจะพูดถึง *บุตรหลาน บุตรเหลน บุตรโหลน* อยู่ตลอด หลวงตาบู่บอกว่า *"เพิ่นมีวิธีการสอน เมื่อเพิ่นทุ่มเทให้ชาวบ้านหนองผือนี่อย่างมาก* ชาวบ้านก็มี

ความเคารพท่าน เชื่อฟังท่านด้วย แทบทุกคนก็ได้หายมาจากโรคแล้ว ท่านจะให้ทำอะไร ปฏิบัติตัวเช่นไร ก็เชื่อฟังเป็นอันดี ถือเสมือนว่าท่านเป็นพระมาลัยมาโปรดให้หายเจ็บหายไข้ การงานใดในวัดที่อยากทำ จะสร้างกุฏิศาลา ชาวบ้านก็มาช่วย" เมื่อเราพูดถึงคำว่า กุฏิ กับ ศาลา นั้นไม่ได้หมายถึงถาวรวัตถุมากมายอะไร ก็เพียงแต่การที่เอาไม้ไผ่มาตัด ทุบทำเป็นฟากแล้วก็ยกแคร่ขึ้น เอาใบไม้ใหญ่มาใส่ ประกับเข้าโดยใช้ไม้ไผ่มาผ่าเป็นซีกเล็ก ๆ ยาว ๆ แล้วก็เอาใบไม้ไว้ตรงกลาง ประกับหน้า ประกับหลัง ก็สามารถใช้เป็นฝาได้ ส่วนหลังคาก็เกี่ยวหญ้ามามุง อยู่กันเพียงแบบนั้น แต่ก็สามารถเป็นที่เจริญภาวนาได้เป็นอย่างดี

พูดถึงตำรายาหม้อใหญ่ของหลวงปู่นั้น คงจะมีผู้ที่สงสัยว่าจะประกอบด้วยอะไรบ้าง ความจริงในภายหลังในปีหลัง ๆ ท่านก็ได้บันทึกไว้เหมือนกัน จึงจะขอนำมาลงพิมพ์เป็นประวัติไว้โดยรักษาถ้อยคำสำนวนของท่านโดยตลอด ดังนี้

ท่านบันทึกไว้เมื่อ วันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๓๐ ที่หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

"ยาดองอย่างดี เยี่ยววัวดำ น้ำมูตรเน่า ของพระพุทธเจ้ามีอยู่ในบุพพสิกขาเป็นอนุศาสน์พระอุปัชฌาย์ให้แก่กุลบุตรที่บวชใหม่ เป็นยาที่สำคัญ มีชื่อเสียงอย่างดี โดยไม่แพ้กับยารัฐบาลตามร้านต่าง ๆ"

หมากขามป้อม ๑	สมอ ๑	กระชาย ๑
ข่า ๑	ขิง ๑	กระเทียม ๑
เขาฮอ ๑ (บอระเพ็ด)	พริกไทย ๑	ตะไคร้ ๑
เกลือ ๑	น้ำผึ้ง ๑	ว่านไพร ๑
ใบมะกรูด ๑	ใบมะนาว ๑	ผักหนอก ๑
ผักอีเลิศ ๑	ดีปลี ๑	ใบมะขาม ๑
เยี่ยววัวดำต้มเสียก่อน	ใบสะเดา ใส่บ้างนิดหน่อย	ใบส่องฟ้า ทั้งราก ใบ
ใบแมงลัก	ใบกะเพรา	พริกใหญ่ธรรมดา เอาพริกไทยล้วนยิ่งดี

"เยี่ยววัวดำเป็นอันขาดไม่ได้ เป็นโอสถสำคัญมากทีเดียว แก้โรคเบาหวาน ทำที่จังหวัดจันทบุรีผ่านมาครั้งหนึ่ง บ้านหนองผือ ตำบลนาใน ถ้ำโพนงาม ทำคราวนั้นมีชื่อเสียงดังมาก วัดป่าจังหวัดปทุมธานีก็ทำเหมือนกัน กินข้าวเอร็ดอร่อยมาก เมื่อกินแล้วใคร ๆ ก็ติดใจ อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายได้ดำเนินมาแล้ว ได้ผ่านมาแล้วตั้งหลายปี ดังนี้ เห็นอานิสงส์ทุกครั้ง เป็นยาปรมัตถ์ของพระพุทธเจ้าโดยแท้ เป็นยาในพระพุทธองค์ศาสนาโดยตรง จนได้สั่งสอนสืบ ๆ มาจนทุกวันนี้"

นี่คือ *ตำรับยาหม้อใหญ่* หรือที่ถูกคือ *ยาปรมัตถ์* ของพระพุทธเจ้า ตอนหลังมาอยู่ที่หัวหิน ท่านก็ได้จัดทำขึ้นเหมือนกัน แจกจ่ายกันไป

ท่านพักอยู่ที่บ้านหนองผือ นาใน นี้ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ และปี พ.ศ. ๒๔๗๙ แต่เฉพาะที่จำพรรษานั้น อยู่เพียงปีเดียวคือปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ออกจากถ้ำโพนงามท่านก็วิเวกไปแถวอำเภอกุดบาก พรรณานิคม เรื่อยมาจนได้กลับมาอยู่ที่บ้านหนองผือดังกล่าว กล่าวได้ว่า การจัดทำยาหม้อใหญ่นั้นเป็นอุบายนำครั้งแรก ที่ทำให้ท่านสามารถอบรมสั่งสอนชาวบ้านหนองผือได้ ท่านใช้คำว่า สามารถ *ทรมาน* เขาได้ ชาวบ้านรักท่านมาก เมื่อท่านพูดบอกว่า ท่านจะออกจากที่นี่ไป เพื่อจะธุดงค์วิเวกไป

ตามวิสัยพระธุดงคกัมมัฏฐาน ต่างก็ไม่ยอม ร้องห่มร้องไห้อ้อนวอน ท่านไม่ทราบจะทำประการใด สงสารชาวบ้านก็สงสาร สุดท้ายจึงต้องใช้วิธีหนีออกไป จนกระทั่งได้กลับมาอีกทีหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นการมาจำพรรษาและเตรียมจัดเสนาสนะรับท่านพระอาจารย์มั่น โดยหลวงปู่ได้ออกอุบายแนะให้ชาวบ้านหนองผือ อาราธนานิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นมาจำพรรษา ณ ที่นี้ จนเป็นผลสำเร็จ

พรรษาที่ ๒๐ - ๒๕ พ.ศ. ๒๔๘๗ - ๒๔๙๒
ดุจนายทวารบาลแห่งบ้านหนองผือ

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ นี้ ท่านพระอาจารย์มั่นจำพรรษาอยู่ที่บ้านโคก ซึ่งไม่ใช่สำนักเดิมที่เคยจำมาแล้ว เป็นสำนักใหม่ที่พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ สร้างถวายในปีเดียวกัน ขณะนั้นหลวงปู่หลุยจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านโคกนัก ระยะนั้นท่านกำลังมีความคิดว่า ควรจะให้ชาวบ้านหนองผือได้มีโอกาสได้บุญกุศลอย่างมหาศาล โดยการอาราธนานิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ให้มาจำพรรษาโปรดพวกเขาบ้าง ที่บ้านหนองผือ นาในนี้บ้าง ความจริงในระยะเวลานั้น ครูบาอาจารย์ หลายองค์ก็มีความปรารถนาอยากให้ท่านพระอาจารย์มั่นมาจำพรรษาที่สำนักสงฆ์หรือวัดที่ท่านกำลังปฏิบัติอยู่ ระหว่างที่ท่านพระอาจารย์มั่นจำพรรษาอยู่ที่สำนักป่าบ้านโคกก็ดี บ้านนามนก็ดี หรือย้อนกลับมาที่บ้านโคก แต่ว่าเป็นคนละแห่งกับบ้านโคกที่ท่านพักจำพรรษาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๕ หลายต่อหลายองค์ก็คิดว่าควรจะหาทางอาราธนานิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นให้ไปโปรดญาติโยมที่สำนักสงฆ์ หรือวัดป่าที่ท่านคุ้นเคยกับญาติโยมเหล่านั้น

ขณะนั้นหลวงปู่หลุยได้มาที่บ้านหนองผืออีกครั้งหนึ่ง นอกจากการที่ท่านจะได้ไปฟังธรรมจากครูบาอาจารย์แล้ว ท่านก็ยังได้สอนอบรมพวกชาวบ้านในเขตหนองผือ ในเรื่องการฟังธรรมอีกครั้งหนึ่งด้วย ตามแบบฉบับที่ท่านเคยได้สอนไว้แต่ครั้งแรกที่ท่านมาพักจำพรรษาแต่ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ก่อนโน้น ก็เป็นเวลาเกือบ ๙ ปีที่แล้ว ในระยะนี้เผอิญเป็นระยะที่กำลังสงคราม พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นเวลาที่สงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่ยุโรปกำลังเริ่มจะแตกหัก ส่วนทางมหาเอเชียบูรพา ญี่ปุ่นก็กำลังรบรุกอย่างหนัก สภาพการขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภคมีอย่างมากที่สุด เสื้อผ้าแพรพรรณอาศัยของนอกไม่ได้ ต้องใช้การทออยู่ภายใน ระหว่างนั้นการขาดแคลนเรื่องผ้าเครื่องนุ่งห่มต่างๆ รวมทั้งพระเณรก็ขาดแคลนสบง จีวร จนกระทั่งว่าวัดที่ท่านพระอาจารย์มั่นจำพรรษาอยู่ที่บ้านนามนนั้น ออกพรรษาแล้วก็ไม่มีผ้าจะเปลี่ยนผ้าสบงจีวร

เมื่อหลวงปู่ท่านมาอยู่บ้านหนองผือ ครั้งที่ ๒ มาอยู่จำพรรษา ออกพรรษาแล้วท่านก็พาชาวบ้านที่ท่านฝึกไว้ตั้งแต่เมื่อตอนต้นปีนี้ ทอผ้าว่าทออย่างไร ออกพรรษาแล้วก็พาเขาไปถวายผ้าแล้วพร้อมกับแนะให้เขาอาราธนานิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นให้ขึ้นมาพักอยู่ที่บ้านหนองผือ แสดงความเคารพนอบน้อม ท่านพระอาจารย์มั่นก็มองดูเห็นว่า**ชาวบ้านหนองผือนี้มีความเลื่อมใสศรัทธาอย่างแท้จริง การเข้าใกล้ครูบาอาจารย์ก็มีความนอบน้อม แสดงความคารวะ เจรจาความใดแสดงว่ามีศีลมีธรรม มีความเคารพ ตั้งใจจะปฏิบัติภาวนา ท่านพระอาจารย์มั่นก็บังเกิดความ**

เมตตา สุดท้ายท่านก็ยอมรับว่าจะมาอยู่จำพรรษาหน้าให้ เมื่อออกจากบ้านนามนแล้ว ท่านมาพักอยู่ที่บ้านห้วยหีบ โดยพักอยู่ที่บ้านห้วยหีบ ๓ เดือนเศษ ระหว่างที่อยู่บ้านห้วยหีบนี้ หลวงปู่หลุยก็ได้ไปพักอยู่ด้วยท่าน เรื่องนี้ท่านได้เล่าไว้ในภายหลัง โดยบันทึกไว้ระหว่างที่ท่านอยู่ถ้ำเจ้าผู้ข้าเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ว่า

"เมื่อคราวเราอยู่กะท่านพระอาจารย์มั่น ที่บ้านห้วยหีบ จังหวัดสกลนครนั้น เราทรมานตนอย่างขนาดใหญ่ มีประการต่าง ๆ กำลังม้างกาย ประกอบจิตเด็ดเดี่ยว กล้าตาย ส่งเข้าภายในมารตัวสำคัญ คล้ายมันตัดออก แต่เราสละตายเข้าไป เกิดระเบิดใหญ่ภายในนั้น ถือธรรมนิสัยท่านพระอาจารย์มั่นจึงชนะได้"

เมื่อได้ยินข่าวว่าท่านพระอาจารย์มั่นรับอาราธนานิมนต์แล้วว่าจะมา เพียงแต่ท่านออกท่องเที่ยวธุดงค์มาเรื่อยๆ แต่หลวงปู่ก็ทราบดีว่า **ปกติท่านพระอาจารย์มั่นไม่ชอบเบียดเบียนพระเณรในวัดใด ท่านจะปล่อยให้อยู่ตามสบาย ๆ หากพบว่าเมื่อท่านมาแล้วจะทำให้พระเณรลำบากต้องจากที่ไป ท่านก็จะผ่านเลยไปหาความสะดวกสบาย ที่วิเวกสถานที่อื่นแห่งอื่นต่อไป** หลวงปู่ทราบนิสัยของครูบาอาจารย์ดี ท่านจึงรีบกลับมาเตรียมจัดเสนาสนะที่บ้านหนองผือ ทางชาวบ้านเรียกว่าเป็น **"วิทยายุทธของเพิ่น"** เพราะว่าท่านรู้ว่า **"หลวงปู่มั่นซิบ่ไปเบียดเบียนพระเณรในวัดได๋ ปล่อยให้อยู่ตามสบาย ๆ หลวงปู่เพิ่นจึงขึ้นมาก่อน เพิ่นมาสะสาง"** ปรากฏว่า ขณะนั้นมีหลวงตาองค์หนึ่งอยู่ที่บ้านหนองผือ อยากอยู่กับหลวงปู่มั่นถือว่าอยู่ก่อนหลวงปู่มั่นก็ไม่ยอมไปถือโอกาสจะครอบครองวัดนั้นอยู่ หลวงปู่ขึ้นมา *"เพิ่นไล่หลวงตานี้หนีไปก่อน เพื่อปล่อยให้เป็นวัดร้าง บ่ให้ไผอยู่ ตัวเพิ่นเองก็หนีไปอยู่ที่บ้านห้วยบุ่นบ้าง ทางบ้านนาเลาบ้าง บ่อยู่ขัดขวางทางท่านอาจารย์"* ซึ่งเป็นคำพูดของหลวงตาบู่เล่าให้ฟัง และเล่าถึงการมาวัดป่าบ้านหนองผือของท่านพระอาจารย์มั่นว่า *"เพิ่นซิย่างมาทางอูนดง ทางอูนโคก ทางหนองสะไน ทางที่เพิ่นเคยอยู่ หลวงปู่มั่นเพิ่นเดินทางมานอนที่บ้านห้วยหีบ บ้านหนองน้ำใส กุดน้ำใส คืนหนึ่ง เสร็จแล้วหลวงปู่ก็มาถึง คืนที่ ๒ ก็มาถึงหนองผือแล้ว"* หลวงตาบู่เล่าต่อไปว่า เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นเข้ามาพักอยู่เรียบร้อยแล้ว หลวงปู่หลุยก็ทำท่าทางไม่รู้ไม่ชี้ ค่อย ๆ ออกมาจากบ้านห้วยบุ่น แล้วก็มากราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นในตอนบ่ายของวันรุ่งขึ้น ทำเหมือนว่าท่านไม่รู้เรื่องรู้ราวที่พวกราษฎรบ้านหนองผือไปอาราธนานิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นมา

ท่านว่า "ความจริงท่านพระอาจารย์มั่นก็พอรู้ ๆ อยู่ แต่ท่านก็ทำเฉยเสียเหมือนท่านไม่รู้เรื่องอะไร" ในการที่หลวงปู่หลุยได้ตระเตรียมสถานที่แบบนี้ ทั้ง ๆ ที่วัดป่าบ้านหนองผือนี้ ท่านจำพรรษามาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๗ อยู่ตลอดมา แต่ท่านก็ทำเป็นกลับออกไปหลบอยู่ที่ข้างนอกบ้านหนองผือกลายเป็นสถานที่ร้าง เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นท่านอาจารย์ของท่านได้มาเห็นท่านก็พอใจเพราะเป็นวัดร้างจริง ๆ ไม่มีใครอยู่ ณ ที่นั้น แต่ก็ดูปัดกวาดอย่างเรียบร้อย พวกชาวบ้านก็พากันมากราบพร้อมกันเป็นการแสดงความยินดีที่ได้มีครูบาอาจารย์องค์สำคัญ เมตตากรุณาพวกเขาเดินทางมาถึง หลวงปู่หลุยทำให้ทุกคนเข้าใจว่าชาวบ้านคิดเอง ทำเอง มีจิตเลื่อมใสเอง การทุกอย่างดูช่างแนบเนียนไม่ให้ใครเข้าใจได้ ทำให้ทุกคนรู้สึกเมตตาสงสารชาวบ้านอย่างยิ่ง เมื่อคณะเข้ามาพักอยู่เรียบร้อยแล้ว หลวงปู่หลุยจึงค่อยเข้ามากราบ

อันที่จริงหลวงปู่หลุยเป็นคนที่มีนิสัยชอบอยู่องค์เดียว ท่านไปช่วยสร้างวัดใดแล้วเมื่อเวลาท่านกลับมา มีพระเณรอยู่ อย่างเช่นที่วัดป่าบ้านหนองผือ ที่ท่านเข้ามาในระยะแรกท่านก็ไม่เข้ามาอยู่ในวัด ท่านกลับไปนอนนอกวัด ตามกระต๊อบนาบ้าง ตามโคนไม้รุกขมูลบ้าง หรือไปนอนตามป่า ท่านไม่เข้าไปอยู่ในวัด เพื่อให้พระเณรที่อยู่ในวัดนั้นเกรงใจ อันนี้เป็นนิสัยของท่าน ถ้ามีผู้อยู่ในวัดแล้ว ท่านจะไม่เข้าไปในเขตวัดเลย ทั้ง ๆ ที่เป็นวัดที่ท่านได้จัดสร้างขึ้นมาแท้ ๆ

หลวงตาบู่ผู้เล่าเรื่องนี้ เมื่อสมัยหลวงปู่มาอยู่บ้านหนองผือแต่สมัยแรก ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ยังเป็นเด็กหนุ่มอยู่ ต่อมาในสมัยหลัง พ.ศ. ๒๔๘๗-๒๔๘๘ ก็เป็นกำลังศรัทธาอันเข้มแข็ง แต่ปัจจุบันนี้ก็กำลังบวชเป็นภิกษุอยู่ได้เล่าต่อไปว่า เรื่องท่านพระอาจารย์มั่นที่จะกลับมานั้น หลวงปู่หลุยท่านได้วางแผนประชุมพวกชาวบ้านซึ่งรวมทั้งหลวงตาบู่ขณะนั้นให้เข้าใจด้วย มีการอบรมชาวบ้านให้เข้าใจเรื่องศีล เรื่องธรรม เรื่องข้อวัตรปฏิบัติ เรื่องการทำบุญสุนทาน รักษาศีลภาวนาเป็นอย่างดี เป็นการเตรียมตัว ไม่ได้เตรียมสถานที่เสนาสนะไว้เท่านั้น แม้แต่เตรียมบุคคล เตรียมผู้ที่จะทำข้อวัตรอุปัฏฐากท่านอาจารย์ด้วย เป็นการที่ทำให้ท่านพระอาจารย์มั่นพอใจและมีเมตตาต่อชาวบ้านหนองผือเป็นพิเศษ ถึงได้จำพรรษาอยู่ ณ ที่นั้นเป็นเวลานานติดต่อกันถึง ๕ พรรษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๙๒ จนกระทั่งท่านเข้าสู่นิพพาน ที่วัดป่าสุทธาวาส ในภายหลัง

หลวงตาบู่ยืนยันว่า เมื่อก่อนนั้นก็ไม่มีใครรู้ประวัติวัดป่าบ้านหนองผือนี้เลยว่าเป็นมาอย่างไร ถ้าไม่ใช่หลวงปู่หลุยเป็นผู้ริเริ่มจัดสร้างขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ แล้วได้มีอุบายวิธี นิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นมาจำพรรษา ก็คงไม่มีชื่อที่จะติดอยู่ในประวัติศาสตร์ชีวิตพระกัมมัฏฐานเช่นทุกวันนี้

หลวงตาบู่ได้เล่าถึงการอบรมสั่งสอนของหลวงปู่หลุยต่อไปอีกว่า *"การสอนของเพิ่นสอนตั้งแต่พ่อถึงลูก ถึงหลานถึงเหลน เป็นที่จับใจ สอนก็สอนแบบง่าย ๆ รู้สึกว่าเพิ่นซิเป็นที่สนิทสนมที่สุดของชาวบ้าน ชาวบ้านก็ซิคุ้นเคยกับเพิ่นที่สุด เรียกว่าคุ้นเคยแบบพูดได้ทุกประโยค แบบพ่อแม่พูดกับลูก แบบพ่อแม่อบรมสั่งสอนลูกนั่นแหละ"* ชาวบ้านหนองผือกับหลวงปู่จึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ท่านเมื่อจำพรรษาที่บ้านหนองผือกับหลวงปู่มั่นในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ แล้ว ระยะต่อมาท่านก็แยกไปจำพรรษาอยู่ที่อื่น

สำหรับปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ที่ท่านอยู่จำพรรษากับท่านพระอาจารย์มั่น ณ บ้านหนองผือ ได้มีพระอื่นที่จำพรรษาด้วยอีก คือ ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ท่านอาจารย์มนู ท่านครูบาอ่อนสา ท่านครูบาเนตร กนฺตสีโล ท่านอาจารย์วัน อุตฺตโม และเณรดวง ผ้าขาวเถิง

ในระหว่างฤดูแล้งออกพรรษาแล้ว ท่านจะอยู่บ้านนาเลาบ้าง วนเวียนอยู่แถวบ้านอูนดง บ้านอูนโคก ไปอยู่ทางนี้หลวงตาบู่ว่า รู้สึกว่า ๓ ปี อยู่ทางตะวันตกของบ้านหนองผือ ๒ ปี มาอยู่ทางตะวันออก ๓ ปี **ถือวัดป่าบ้านหนองผือเป็นจุดศูนย์กลาง โดยรอบวัดสำคัญที่ท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ เพราะท่านพระอาจารย์มั่นไม่ชอบให้พระเณรอยู่ในวัดเดียวมากเกินไป อีกทั้งระยะหลังท่านก็เริ่มมีอายุมากแล้ว การจะปล่อยให้พระเล็กเณรน้อยที่ไม่ได้ผ่านการอบรมบ่มนิสัยเข้าไปใกล้ชิดท่านก็จะเป็นภาระอันหนักแก่ท่าน บรรดาพระเถระผู้ใหญ่จึงต้องเป็นคล้ายนายทวารบาลช่วยดูแลอบรมกันเป็นลำดับ ๆ ชั้นก่อน** ต่อเมื่อเห็นองค์ใดมีนิสัยพอจะมี *"ประกายแวววาว"* ก็จะส่งต่อไปให้ได้รับการอบรมขั้นสูงต่อไป

หลวงปู่กล่าวอย่างถ่อมองค์เสมอว่า **"เวลาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ท่านเป็นประดุจเขียงเช็ดเท้าของท่านอาจารย์ เหมือนผืนหนังที่ก่อนจะถูกฟอกให้อ่อนนุ่ม จะต้องผ่านกรรมวิธีถูกทั้งทุบทั้งตีอย่างหนัก จนกว่าจิตที่กำเริบฟุ้งซ่านจะอ่อนยวบสยบลง"** สำนวนท่านเรียกว่า จิต *"กำเริบ"*

ท่านเล่าว่า **"เมื่อตอนที่มาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ระยะนั้นท่านก็เพิ่งผ่านพ้นสนามทดลองมาใหม่ ๆ จิตกำลังมีกำลังกล้า ได้ฝึกปรือด้านการม้างกายมาทำปฏิภาคนิมิต ขยายใหญ่ขึ้น ทำให้เล็กลง...เป็นอนุโลมปฏิโลมอย่างคล่องแคล่ว กำหนดรู้จิตคนก็รู้ได้มาก"**

ดังนั้น วันหนึ่งอดไม่ได้ไปแอบม้างกายท่านพระอาจารย์มั่น เห็นแสงแห่งจิตของท่าน กำหนดแยกส่วนออกเป็นชิ้นๆ ส่วน เพราะหลวงปู่ถือตำราอยู่ว่า *"หากกำหนดม้างกายใครแล้วก็จะรู้จิตคนนั้น ทรมานจิตคนนั้นให้อ่อนลงได้ ท่านเคยปฏิบัติกับบุคคลอื่นตลอด"* วันนั้นอวดกล้าลองดีไปลองวิชาเอากับครูบาอาจารย์ ถูกท่านอาจารย์เอ็ดกลับมาเสียงดังสนั่นลั่นศาลา แต่วันหลังก็ยังไม่เข็ด ก็ยังแอบดูอีก แอบคิด ท่านเรียกว่า เหมือนบ้า ๆ ขึ้นมาเอง อยากจะดูนักว่าจิตพระอรหันต์เป็นอย่างไร และเช่นเดียวกับครั้งก่อน ถูกเอ็ดเปรี้ยงลงมาเช่นเดียวกัน ความจริง ต่อมาในบันทึกท่านได้กล่าวอย่างชัดว่า *"การดูบุคคลใด คนไหนมีบุญ มีวาสนา มีนิสัยอย่างไร จะเห็นแสงแห่งจิตได้ชัด"* นี่ก็เช่นเดียวกัน วันหนึ่งในระหว่างเรียนภาวนา กำลังพูดถึงการปฏิบัติภาวนากับศิษย์ มีศิษย์คนหนึ่งมีนิสัยออกโลดโผนปรารภถึงเรื่องนี้ วันนั้นท่านก็เผลอคุยให้ฟังว่า "ท่านเองเคยแอบดูจิตท่านพระอาจารย์มั่น โดยท่านใช้วิธีหลายวิธี บางครั้งดูในเวลาสงบเงียบอยู่ ก็เห็นจิตสว่างไสวเป็นธรรมดา ท่านอยากจะคิดว่าพระอรหันต์นั้นมีจิตเป็นอย่างไร จะมีอารมณ์ราบเรียบอยู่เช่นนั้นตลอดไปหรือไม่ ท่านก็ลองใช้วิธีพูดเพื่อจะทำให้ถูกท่านอาจารย์ใหญ่ดุ แล้วก็แอบดูจิตของท่านพระอาจารย์มั่น ท่านบอกว่า เป็นแสงแดงจ้าสว่าง สว่างแต่ออกข้างแดง" ความซนของท่านนั้นก็เป็นที่ประจักษ์แก่ท่านอาจารย์อยู่ ถึงถูกทั้งดุทั้งว่าต่างๆ ท่านเองเคยเขียนไว้ว่า *"ครั้งหนึ่งที่ภาวนาแล้ว ท่านอาจารย์ใหญ่จะยกโทษเรา แต่เมื่อเห็นรัศมีกายของเรา ก็เลยหยุดอยู่" ท่านกล่าวว่า "นี่ก็เป็นข้ออัศจรรย์อย่างหนึ่ง"* ท่านพระอาจารย์มั่นได้มองเห็นรัศมีกายของท่าน ก็ไม่ค่อยได้ดุอีกต่อไป หรือต่อหน้าคนอื่นท่านก็ยังดุบ้าง แต่ด้วยความเมตตาอยู่ตลอด

อีกเรื่องหนึ่งที่หลวงปู่เคยเล่าก็คือว่า ท่านถูกทดลองจิตจากหลวงปู่มั่นอยู่เสมอ บางครั้งถูกดุเรื่องนั้นเรื่องนี้ แต่ที่จริงท่านก็ทราบว่าเป็นอุบายหลวงปู่หลุยที่จะแกล้งพูดเพื่อให้ถูกดุ และเพื่อให้ทุกคนได้ฟังเทศน์เสมอกัน บางครั้งท่านไล่ถึงกับบอกว่า *"ไอ้ผีบ้าไปให้พ้น ออกไป ออกไป"* หลวงปู่ก็เก็บข้าวเก็บของหอบผ้าแล้วเข้ามากราบลา มาถึงแล้วท่านพระอาจารย์มั่นถามว่า *"มาทำไม ใครบอกให้ไป เรื่องอะไรกัน"* ท่านพูดเสร็จก็อมยิ้ม หลวงปู่ก็ต้องเก็บของกลับอยู่ต่อไป ท่านบอกว่าโดนอย่างนี้ ๒-๓ ครั้ง ครั้งแรกไม่เข้าใจ แต่ตอนต่อไปก็ทราบว่า **ท่านต้องการจะทดลองจิตของศิษย์** ว่าเมื่อการที่ถูกดุ ถูกว่านั้น ศิษย์ที่เข้ามาหมอบกราบบอกว่า **"ขอมอบกายถวายชีวิตต่อท่านพระอาจารย์ ตามแต่ท่านจะเมตตาสั่งสอนทุกอย่าง กระผมยอมทุกประการ"** แต่เมื่อถูกดุถูกว่าถูกไล่ จิตของศิษย์นั้นมีแข็งกระด้าง โต้แย้งท่านอวดดีต่อท่านหรือไม่ประการใด แต่ถ้าศิษย์ยอมสยบ จิตหดเข้าสู่ภายในแนบสนิท เวลาที่ถูกดุนั้นจะกลับเป็นธรรมที่วิเศษที่สุด

กลับทำให้จิตรวม จิตอ่อน จิตนอบน้อม จิตควรแก่การงาน เป็นอุบายวิธีของท่านพระอาจารย์มั่นที่ใช้อยู่เสมอกับศิษย์ และหลวงปู่ก็เป็นองค์ที่ถูกทดลอง ดังที่ท่านกล่าวว่า *"เป็นประดุจเขียงเช็ดเท้าที่ถูกเหยียบย่ำอยู่ตลอดเวลา"*

ในระหว่างที่ท่านเริ่มมาสร้างวัดป่าบ้านหนองผือ ท่านก็ไม่ได้ทำเสนาสนะเป็นกุฏิ วิหารใหญ่โตอะไรนัก เพียงแต่ปลูกกระท่อมมุงหญ้าอยู่เท่านั้น อยู่ถึงเกือบ ๒ ปี แล้วมาอยู่ปีหลังก็มาซ่อมแซมเพื่อว่าครูบาอาจารย์เข้ามาอยู่ได้โดยสะดวก ปี พ.ศ. ๒๔๘๗ นั้น ท่านเริ่มเตรียมจัดทำกุฏิที่ท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ โดยจะขออนุญาตท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ปีหนึ่ง ท่านไม่ได้เป็นคนขอโดยตรงแต่อุบายให้ชาวบ้านมาขออนุญาต กราบเรียนว่าขอสร้างกุฏิหลังหนึ่งเป็นหลังสุดท้าย พวกชาวบ้านก็เตรียมของมาพร้อม ขอก็ขอไปแต่ท่านพระอาจารย์มั่นก็ไม่อนุญาต ท่านพระอาจารย์มั่นไม่อนุญาตให้สร้าง ก็มากราบเรียนหลวงปู่หลุยว่าจะทำประการใด ท่านก็บอกว่าให้รอไปก่อน แต่ปฏิบัติตัวให้เป็นคนดี ให้ท่านพระอาจารย์มั่นเพิ่นเห็นใจ ท่านกระซิบสอนไว้ เวลาใส่บาตรก็ให้ขอ ลงมาชงน้ำร้อนถวายก็ให้ขอ ให้อ้างเหตุผลว่า *"ขอสร้างกุฏิ.. ด้วยถือว่าเพิ่นชราภาพแล้ว ขอให้เพิ่นพักบ้างที่ต้องอยู่รุกขมูลร่มไม้ ชาวบ้านแสนจะสงสาร"*

พวกชาวบ้านได้ฟังก็เชื่อฟัง ครั้นท่านพระอาจารย์มั่นเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านก็คุกเข่าอ้อนวอนขอสร้างกุฏิถวาย เอาน้ำร้อนเอาของไปถวายก็อ้อนวอนขออีก บางคนขอแล้วน้ำจิตน้ำใจนั้นโน้มน้อมลงไปจริง ๆ ถึงกับน้ำตาคลอ อ้างว่าสงสารพ่อแม่ครูอาจารย์นัก ที่ต้องอยู่รุกขมูลร่มไม้ ไม่ได้อยู่ด้วยความสะดวกสบาย ใคร่จะขออนุญาตสร้างกุฏิถวาย ถึงองค์ท่านไม่เห็นแก่องค์เอง แต่ก็โปรดให้เห็นแก่พวกขะน้อยจะได้บุญได้กุศลบ้าง ชาตินี้พวกขะน้อยมีวาสนา ท่านมาโปรดอย่างใกล้ชิดเช่นนี้ ท่านผู้ที่มีคุณธรรมวิเศษได้มาถึงปานฉะนี้แล้ว ยังไม่ให้โอกาสได้ทำบุญเลยกระนั้นหรือ ขอท่านได้โปรดกรุณาเมตตาแก่พวกขะน้อยทั้งหลายด้วย ขอไปน้ำตาก็คลอไป แถมบางคนถึงกับร่วงพรูลง สุดท้ายท่านพระอาจารย์มั่นทนสงสารเมตตาไม่ไหว เห็นว่าดื้อขออยู่ตลอดเวลาจึงอนุญาตให้สร้างกุฏินี้ได้มา

สภาพของเสนาสนะยุคบ้านหนองผือ ผู้ที่ไม่ทราบความหลัง ก็จะเล่าแต่เพียงสั้น ๆ ว่าอย่างในหนังสือเล่มหนึ่ง กล่าวว่า

"ที่ทำก็พออยู่ได้เท่านั้น อย่างสูงก็ปูกระดาน ปูกระดานก็ไม่ไสกบ ฝาก็เหมือนกัน สมัยนั้นมีปูกระดาน มุงกระดาน ๔ หลังเท่านั้น กับศาลาอุโบสถอีก ๑ หลัง กว้างประมาณ ๖ เมตร ยาวประมาณ ๘ เมตร เป็นศาลาเก่าโบราณที่เขาปลูกไว้ก่อนท่านพระอาจารย์มั่นไปอยู่ หลังอื่น ๆ ที่พระเณรอยู่นั้นปูฟากมัดด้วยเครือเถาวัลย์และมัดด้วยตอก ท่านได้ฝาแถบตอง ใบตองก่อและใบหูกวางทั้งนั้น ประตูทำเป็นฝาแถบตองเป็นหูผลักไปมา หน้าต่างทำเป็นฝาแถบตองเสี้ยมไม้ไผ่เป็นง่ามค้ำเอาในเวลาเปิด เชือกระเบียงตากผ้าก็ฟั่นเอาฝ้ายเป็น ๓ เกลียว เพราะฝ้ายไม่หดส่วนเครื่องมุงกุฏิก็หญ้าคาเป็นส่วนมาก"

ในหนังสือได้เขียนไว้เช่นนั้น แต่จะมีใครที่ทราบหรือไม่ว่า ศาลาเก่าโบราณที่เขาปลูกไว้ก่อนท่านพระอาจารย์มั่นไปอยู่ก็ดี หรือกุฏิต่าง ๆ นั้นก็ดี ได้เกิดขึ้นด้วยจากความคิดความนึกจากที่หลวงปู่หลุยได้ดำเนินการไว้

พวกผู้เฒ่าผู้แก่ที่หมู่บ้านหนองผือ นาใน เล่าบอกว่า **กระดานท่านก็ไม่ให้ไสกบ ท่านสอนเอาไว้ เพราะถ้าทำดีนักท่านพระอาจารย์มั่นก็จะไม่ยอมอยู่ ต้องมีสภาพดิบ ๆ เหมือนป่า เพราะพ่อแม่ครูบาอาจารย์ท่านพระอาจารย์มั่นนั้นรักความวิเวกแห่งป่าอย่างยิ่ง ท่านเคยพร่ำสอนลูกศิษย์อยู่เสมอว่า "สมเด็จพระพุทธองค์นั้น ท่านประสูติในป่า ตรัสรู้ในป่า ประทานปฐมเทศนาก็ในป่า ปรินิพพานก็ในป่า ป่าเป็นคุณแก่พระกัมมัฏฐาน เป็นที่น่าเคารพบูชาของพระกัมมัฏฐาน ธรรมทั้งหลายที่พระธุดงค์จะได้มานั้นทั้งหมดนั้นจะมาจากความสงัดวิเวกทั้งนั้น ในป่านั้นอุดมไปด้วยเทพที่จะมาอนุโมทนาสาธุการเมื่อพระได้ปฏิบัติบำเพ็ญความเพียรอย่างดี ทั้งชื่นใจ ทั้งอนุโมทนายินดีปรีดาด้วย เมื่อพระได้บำเพ็ญความเพียรและแผ่เมตตาให้ไปโดยรอบไม่มีประมาณ ไม่แต่มนุษย์ เทพ เทวดา อินทร์ พรหม ยม ยักษ์ แม้แต่สัตว์น้อยใหญ่ ทวิบาท จตุบาท โดยรอบก็ได้รับกระแสแห่งความเยือกเย็นของการแผ่เมตตาบารมีของพระตลอดกาล การจัดสร้างสิ่งใดที่หรูหรา มากมาย ถือว่าเป็นของรกรุงรัง ไม่ควรจะเป็น"** สิ่งเหล่านี้หลวงปู่หลุยได้แอบอบรมชาวบ้านให้เข้าใจอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุดังนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นจึงพักภาวนาอยู่ที่บ้านหนองผือนานกว่าที่อื่น ด้วยถือเป็นที่สัปปายะทั้งทางเสนาสนะ อากาศ อาหาร และบุคคล

ท่านมีความเคารพอาจารย์ของท่านเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะกล่าวสิ่งใดเทศน์ตอนใด แม้ในระยะหลังนี้เกือบจะทุกคำพูดที่ท่านจะต้องยกอ้าง ท่านพระอาจารย์มั่นบอกว่า หรือหนังสือมุตโตทัยบอกว่า *ท่านจะอ้างธรรมของครูบาอาจารย์มาเป็นประดุจคำไหว้ครูก่อนเสมอ* เสร็จแล้วในตอนจบบางครั้งก็หลุดมาว่า ความจริงก็เป็นเช่นนั้น..!

อันที่จริงธรรมบางประการที่ท่านปฏิบัติตามมาแล้ว ประสบผลสำเร็จแล้วท่านอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นธรรมที่ท่านพบ บางท่านอาจจะไม่เคยต้องมาอ้างว่าเป็นคำของครูบาอาจารย์ที่สั่งสอนมา เพราะเมื่อปฏิบัติไปประสบความเยือกเย็นเห็นด้วยจิตเช่นเดียวกับอาจารย์ การเทศนาสั่งสอนก็มักจะข้ามเลยไป ไม่ได้เอ่ยอ้างถึง แต่หลวงปู่หลุยมิใช่เช่นนั้น หลวงปู่จะยกว่าเป็นคำที่ *"ท่านพระอาจารย์มั่นว่า"* เกือบจะตลอด ฟังเผิน ๆ เหมือนว่าท่านไม่ได้มีความรู้อะไรด้วยตนเอง แต่อ้างท่านพระอาจารย์มั่นตลอด แต่ก็อย่างที่กล่าวแล้วหลายครั้ง ที่ท่านก็เผลอตบท้ายตอนหลังว่า *"แต่ความจริงก็เป็นเช่นนั้น"* หมายความว่า ท่านได้ปฏิบัติแล้ว..ได้ประสบผลแล้ว..พบแล้ว **แต่ด้วยความเคารพสูงสุดต่อท่านอาจารย์ เหมือนกับว่าจะยกมือขึ้นประนมกราบไหว้บูรพาจารย์ของท่านก่อน ถึงจะให้คำเทศนาอบรมของท่านต่อไป**

หลวงปู่ได้เคยยกเรื่องความน่าเคารพอย่างยิ่งของท่านพระอาจารย์มั่นอาจารย์ของท่านมากล่าวว่า **"ท่านเป็นคนที่ถ่อมองค์ และมีอุบายวิธีอบรมศิษย์ของท่านอยู่เสมอ"** บางครั้งท่านจะดุ บางครั้งท่านจะปลอบ บางครั้งท่านจะเปรย หรือบางครั้งท่านอาจจะยกยอ แต่มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ประทับใจหลวงปู่มากนั้น ท่านเล่าว่า ดูเหมือนจะเป็นในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ซึ่งท่านไม่ได้จำพรรษาอยู่ ณ วัดป่าบ้านหนองผือด้วย แต่ท่านอยู่ที่วัดบ้านอูนดง พอถึงฤดูแล้งท่านก็ได้เข้าไปกราบฟังเทศน์อยู่เสมอ วันนั้นเป็นวันโอกาสเหมาะ ที่บังเอิญมีพระผู้ใหญ่ที่เป็นพระเถระมาจากจังหวัดต่าง ๆ หลายทิศหลายทาง เข้าไปศึกษาหารือธรรมะกับท่านพระอาจารย์มั่นพร้อมกันในวันเดียว โดยมิได้

นัดหมายกันมาก่อนเลย..มีท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์องค์อุปัชฌาย์ของท่านมาจากอุดร พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม มาจากนครราชสีมา ท่านเจ้าคุณอริยเวที (เขียน) มาจากกาฬสินธุ์ หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ หลวงปู่ฝั้น อาจาโร ท่านพระอาจารย์มหาทองสุข สุจิตฺโต และท่านอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ บางท่านก็มาจากพื้นที่ที่อยู่ห่างไกล อย่างเช่น มาจากอุดร นครราชสีมา กาฬสินธุ์ แต่หลายองค์ก็มาพักอยู่ที่วัดซึ่งไม่ห่างไกลจากวัดป่าบ้านหนองผือนัก เช่น หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ อยู่ที่วัดป่าหนองโดก อำเภอพรรณานิคม พระมหาทองสุข สุจิตฺโต อยู่วัดป่าสุทธาวาส หลวงปู่ฝั้น อาจาโร อยู่วัดธาตุนาเวง วัดป่าภูธรพิทักษ์ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ท่านอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ อยู่วัดดอยธรรมเจดีย์ ซึ่งขณะนั้นยังไม่ตั้งชื่อวัด แต่มาตั้งใหม่เปรียบเสมือนท่านแต่ละองค์ได้พักอยู่ตามวัดที่อยู่โดยรอบวัดป่าบ้านหนองผือ ต่างองค์ต่างทำหน้าที่ดุจนายทวารบาลที่รักษาพระราชาซึ่งอยู่กลางพระนคร ต่างองค์ต่างมาเยี่ยมมากราบท่านพระอาจารย์มั่นโดยมิได้นัดหมายกันเช่นนี้ ทำให้ได้ระลึกถึงวันมาฆบูชาที่วันนั้นพระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ มากราบสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันเพ็ญเดือน ๓ โดยมิได้นัดหมายกันเช่นกัน

ในวันนั้น เมื่อพระผู้ใหญ่มาเยี่ยมกันหลายองค์เช่นนั้น ถึงเวลาท่านก็ให้มีการตีระฆังลงไปรวมกันที่ศาลา จุดตะเกียงเจ้าพายุดวงใหญ่ ทุกองค์ต่างก็ก้มลงกราบท่านพระอาจารย์มั่นพร้อมกัน ทุกองค์ต่างก็นั่งสงบเสงี่ยมพับเพียบโดยมิได้กล่าวอันใด คอยสดับฟังคำของครูบาอาจารย์อยู่อย่างสงบสงัด หลวงปู่เล่าว่า วันนั้นท่านจำได้ไม่ลืม แต่ทำให้รำลึกอยู่ตลอดว่า นี่เองคือวิธีของ **“ปราชญ์”** ท่านเล่าว่า ท่านพระอาจารย์มั่นได้กล่าวอารัมภกถาขึ้นในทำนองนี้ว่า **“เออ...วันนี้เป็นการสมควรแล้ว ที่ผมจะได้ศึกษากับพวกท่าน จะผิดถูกประการใด อยากให้พวกท่านปรารภได้เตือนได้ ไม่ต้องเกรงใจ เพราะผมได้ศึกษาน้อย เรียนน้อย...”** หลวงปู่เล่าว่า **ท่านได้ยินคำเช่นนั้น ท่านรู้สึกน้ำตาแทบจะปริ่มออกมา...ไหลเลื่อนออกมาจากขอบตา ทั้งซาบซึ้งและตื้นตันใจเป็นที่สุด ดูหรือท่านเป็นครูบาอาจารย์ เคยขู่เข็ญ กำราบ คำราม ดัดนิสัยศิษย์มาต่าง ๆ ศิษย์ทุกคนสยบยอมรับแทบบารมีท่าน แทบเท้าท่าน เคารพ ทั้งถือเป็นพ่อ เป็นแม่ เป็นครูอาจารย์ ท่านสั่งให้ไปตายก็ตายได้ ท่านจะฆ่า ก็ยอมทุกอย่าง ท่านตีก็ไม่หลบ ท่านทบก็ไม่หนี แต่แทนที่ท่านจะเริ่มต้นว่า วันนี้จะสอนเช่นนั้น...เช่นนั้น เราได้เห็นเป็นอย่างนั้น...อย่างนั้น ท่านกลับกล่าวอย่างแสนที่จะสงบเยือกเย็นเป็นทำนองยกย่องศิษย์ ในขณะเดียวกันก็แสนจะถ่อมองค์ว่า “ท่านนั้นได้ศึกษาน้อย เรียนน้อย ขอให้ท่านได้ศึกษากับพวกศิษย์บ้าง ขอว่าถ้าผิดถูกประการใด ขอให้พวกท่านปรารภได้ ไม่ต้องเกรงใจ”**

นี่แหละปราชญ์แท้..! เป็นความที่หลวงปู่หลุยยกนำมาให้ลูกศิษย์ได้ฟังเสมอ ท่านเล่าต่อไปว่า วันนั้นธรรมก็แสนจะวิจิตรบรรจง ซาบซึ้งมาก แต่สิ่งที่ประทับใจมากที่สุด ติดมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ คือ การพูดอย่างอ่อนน้อมถ่อมองค์ของท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งท่านไม่เคยลืมเลย

แต่เดิมคิดว่าจะได้มีการเขียนเล่าถึงสภาพวัดป่าบ้านหนองผือ และชีวิตความเป็นอยู่ของพระธุดงคกัมมัฏฐาน ในสมัยนั้นที่ได้อยู่ใกล้ท่านพระอาจารย์มั่น อยู่ด้วยความเคารพ ด้วยความซาบซึ้ง และสงบเสงี่ยมสำรวมกายเป็นอย่างดี แต่ได้มาระลึกว่า จะไม่มีใครสามารถบรรยายถึง ภาพสิ่งเหล่านี้ได้ดียิ่งกว่าการที่จะไปอ่านหนังสือ ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เขียนโดย ท่าน

อาจารย์พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ซึ่งเป็นหนังสือที่ทรงคุณค่าวิเศษที่สุด ไม่มีหนังสือใดที่สามารถจะกล่าวได้ดีไปกว่านั้น ถึงสภาพสิ่งเหล่านั้น จึงใคร่ขอให้ท่านผู้อ่านได้ไปอ่านความในช่วงนั้นจะเข้าใจและซาบซึ้งได้ดียิ่งขึ้น

พรรษาที่ ๔๙-๕๐ พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๑๗ กลับไปบูรณะบ้านหนองผือ และถ้ำเจ้าผู้ข้า

หลังจากการจัดสร้างวัดถ้ำผาบิ้งแล้ว ท่านก็ได้เดินทางมาเตรียมบูรณะที่บ้านหนองผือต่อไป ความรู้สึกผูกพันที่ท่านมีต่อบ้านหนองผือนั้นมีมากอย่างยากที่จะกล่าวได้ ชาวบ้านเล่ากันว่า เมื่อครั้งแรกตอนที่นิมนต์ท่านมาพร้อมกับยาหม้อใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ จำพรรษาแล้วท่านก็หายไป กว่าจะกลับมาให้ชาวบ้านได้เห็นอีกก็ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ชาวบ้าน นึกว่าหลวงปู่ล้มหายตายจากไปแล้ว เพราะเห็นหายไปนาน ก็ได้แต่อาลัยอาวรณ์ด้วยว่าเป็นพระที่เมตตากรุณา เข้ากับพวกเขาได้มากที่สุด ในยามอัตคัดขาดแคลนท่านก็ช่วยแนะนำสั่งสอนการช่วยวิถีการครองชีพ แม้แต่การทอผ้าท่านก็มาสอนแนะหาคนมาเป็นครูสอนให้ ทำยาหม้อใหญ่อย่างที่กล่าวแล้ว ช่วยให้ชาวบ้านได้อาศัยกินไม่ต้องซื้อหาหยูกยาอย่างอื่นต่อไป เมื่อร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัยเบียดเบียนแล้ว ซึ่งพวกเขาได้รู้สึกประจักษ์แก่พุทธภาษิตที่ว่า อโรคยา ปรมา ลาภา ความไม่มีโรค เป็นลาภอันประเสริฐ (เมื่อก่อนที่หลวงปู่จะไปอยู่แถวบ้านหนองผือมีการเจ็บไข้อยู่เรื่อยเพราะบ้านหนองผือเป็นหมู่บ้านที่อยู่กลางหุบเขามีเขาล้อมรอบ อากาศย่อมชื้น จริงอยู่สำหรับพระธุดงคกัมมัฏฐานจะใช้เป็นที่หลบขึ้นไปแสวงหาความวิเวกบนเขาได้เกือบรอบด้าน แต่ผู้ที่อยู่จำเจ ณ ที่นั้นจะต้องถูกอากาศกดอยู่เสมอ การที่ได้รับประทานยาตำรับของหลวงปู่ ทำให้คนในหมู่บ้านมีความสุขขึ้น สุขภาพแข็งแรง เมื่อไม่เจ็บไม่ไข้ก็สามารถใช้สติปัญญากำลังกายทำมาหาเลี้ยงตนได้ต่อไป) พวกเขากล่าวกันว่า เขารู้สึกสำนึกในพระคุณของหลวงปู่อยู่เสมอ เมื่อเห็นหายหน้าไปนาน เข้าใจว่าท่านคงมรณภาพแล้ว เมื่อกลับมาให้เห็นจึงดีใจกันขนานใหญ่

เมื่อกลับมาในรอบที่แล้ว ก็ยังได้เป็นผู้นำหมู่ให้อุบายจนสามารถอาราธนานิมนต์หลวงปู่ใหญ่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ให้อยู่เป็นขวัญตาขวัญใจ เป็นหลักชัยที่พึ่ง ให้ชาวบ้านหนองผือได้ยึดประจำใจอยู่เป็นเวลานาน ท่านจากมาหลังจากที่ท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพแล้ว ในระหว่างนั้นแม้ท่านจะไม่ได้จำพรรษาที่บ้านหนองผือ แต่ท่านก็เข้าออกไปมา และคอยดูแลกำกับการอยู่ตลอด ท่านกลับไปอีกทีหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ จำพรรษาอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือ และปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ที่วัดถ้ำเจ้าผู้ข้า ซึ่งอยู่ไม่ไกลกันในเขตอำเภอพรรณานิคมด้วยกัน และเป็นที่ซึ่งหลวงปู่ได้ไปบูรณะช่วยเหลือสร้างขึ้นให้เป็นวัดอย่างถาวร ท่านได้บันทึกไว้ว่า

"อยู่บ้านผือ ภาวนาดีมากกว่าอยู่แห่งอื่น เพราะสถานที่พระอริยเจ้าท่านพระอาจารย์มั่นท่านอาจารย์เมียง ประทับอยู่ ณ ที่นั้น เป็นสถานที่เป็นมงคล สถานที่เตือนสติบ่อย ๆ คล้ายอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ความรู้ธรรมลึกลับสุขุมคัมภีรภาพ ฉะนั้นการบำรุงก่อสร้างจึงทำให้ถาวรมั่นคง

---

๑ ส้วม

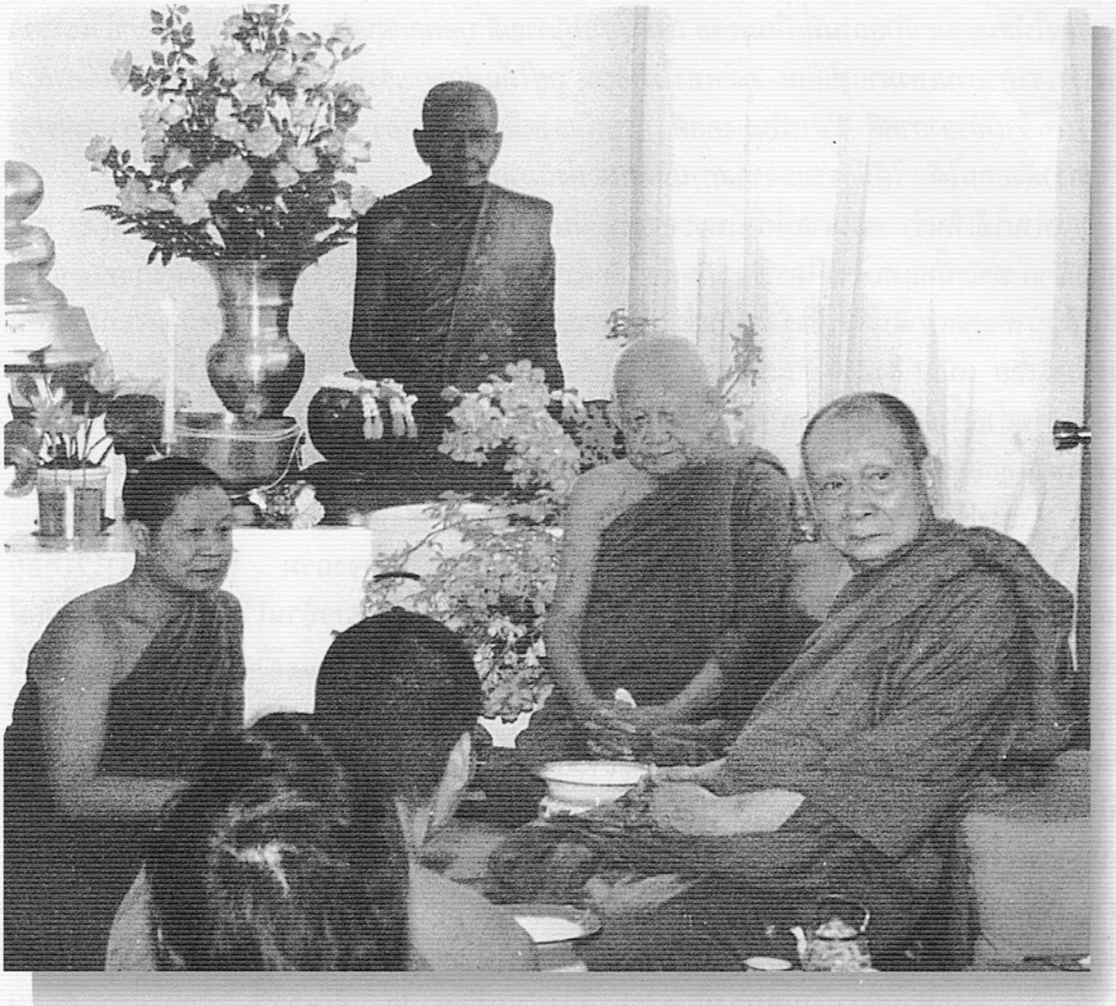
รุ่งเรืองให้สมฐานะกับสถานที่เป็นมงคล เทศนามีปฏิภาณดี บุคคลสอนง่าย อุบาสกอุบาสิกากลัวเรามาก เพราะเราทรมานเขามาแต่ก่อน ดุด่าเขาไม่โกรธ อยู่ได้แต่ออกพรรษา เข้าพรรษาอยู่ไม่ได้ อากาศดับ ถ้ำเจ้าผู้ข้าอากาศดี มีถ้ำเป็นมงคลดี บ้านผือสงัดดีกว่า เกิดธรรมะ สถานที่ดีมาก พระเณรเราว่ากล่าวสั่งสอนได้ ได้มีธรรมะจากสถานที่สองแห่งนี้มากมาย”

ท่านได้เห็นว่า หลังจากที่ท่านพระอาจารย์มั่นได้มรณภาพแล้ว สภาพวัดป่าบ้านหนองผือดูทรุดโทรมมาก ระยะนั้นแทบไม่มีใครที่จะมาดูแล ได้กล่าวกันว่า แม้แต่ฐาน°ที่ท่านพระอาจารย์มั่นเคยอยู่ถ่าย ก็ได้มีผู้มาขอขุดเอาดินไป ซึ่งกล่าวกันว่า เป็นพระธาตุทั้งนั้น อย่าว่าแต่กระดูกของท่านจะกลายเป็นพระธาตุเลย แม้แต่สิ่งซึ่งถ้าเป็นบุคคลธรรมดา ก็จะถือเป็นของปฏิกูลสกปรกโสมม น่าสะอิดสะเอียน ของดีท่านถ่ายทิ้งลงแล้ว หากเป็นของผู้บริสุทธิ์ สิ่งใดผ่านร่างท่าน ผ่านการภาวนาแผ่เมตตาชำระความบริสุทธิ์อยู่ตลอด มูลมูตรมูลคูถจึงกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไป

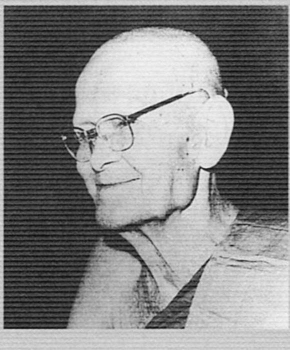
ท่านไปจัดการสอนให้ชาวบ้านรู้จักรักและภาคภูมิใจในสิ่งที่ท่านพระอาจารย์มั่นได้ฝากร่องรอยไว้ จะเป็นกุฏิของท่านก็ดี ศาลาธรรม ก็ดี บริเวณวัด ทางจงกรม ขอให้รักษาไว้ให้อยู่ในสภาพเดิม ดังที่ท่านพระอาจารย์มั่นได้เคยอยู่ ท่านกล่าวกับชาวบ้านไว้ว่า “สถานที่นี้จักมีชื่อเสียง ต่อไปอีกนานแสนนาน พวกเราอยู่แล้วก็จะตายไปเพียงอายุเท่าชั่วชีวิตของเรา แต่สถานที่นี้จะอยู่ตลอดไป เพราะเป็นสถานที่พระอรหันตเจ้าได้มาอยู่ในระยะเวลาปัจฉิมวัยของท่าน เป็นสถานที่ได้อบรมบ่มร่ำศิษย์ของท่านให้กลายเป็นต้นโพธิ์อันงดงามในพุทธศาสนา แตกกิ่งก้าน สาขา เป็นที่พักพึ่งพิงทางใจแก่พุทธศาสนิกชนทั่วประเทศ แต่ละต้นต่างมีชื่อเสียงขจรขจายตามรอยต้นโพธิ์พ่อโพธิ์แม่ คือท่านพระอาจารย์มั่น โพธิ์เหล่านั้นที่ได้รับธรรมจากบ้านหนองผือมีอีกมากมายหลายองค์ อย่างเช่น หลวงปู่ฝั้น หลวงปู่ขาว หลวงปู่ชอบ หลวงปู่ตื้อ หรืออาจารย์พระมหาบัว หรือรุ่นเล็ก ๆ ต่อไป เช่น พระอาจารย์วัน พระอาจารย์จวน พระอาจารย์สิงห์ทอง เป็นอาทิ พวกท่านชาวบ้านหนองผือควรจะต้องบำรุงรักษาสถานที่เหล่านี้ อาจจะขาดแคลนกำลังทรัพย์ แต่คนไทยจากจังหวัดถิ่นอื่นก็คงจะส่งมาให้ความช่วยเหลือได้

“พวกเจ้าอาจจะไม่มีกำลังทรัพย์ แต่เจ้ามีกำลังกายที่จะช่วยบำรุงให้อยู่ต่อไป อย่างน้อยรักษาความสะอาดเรียบร้อยไว้ อย่าให้สกปรกรกรุงรัง ทางเดินจงกรมเป็นดินก็ต้องให้ดูแลไว้ พระสงฆ์องคเจ้าที่จะมาจำพรรษาอยู่ที่นี่เป็นการสืบต่อพระศาสนา ก็ขอให้ถวายการอุปัฏฐากอย่างดี” ชาวบ้านเล่าว่า หลวงปู่ได้เมตตาสั่งสอนให้พวกเขาได้สามารถมีส่วนแห่งการบุญ ขาดกำลังทรัพย์ก็ช่วยได้ ทางกำลังกายและกำลังใจ จัดเป็นบุญกุศลอย่างมหาศาลเช่นกัน ระยะนั้นกำลังศรัทธาที่จะมาช่วยสนับสนุนท่านยังมีไม่มาก ท่านก็ได้แต่แนะให้ชาวบ้านรู้จักหน้าที่ รู้จักหวงแหนสมบัติอันมีค่าของตน ท่านกล่าวว่า ท่านได้ไปดูทั้งสองวัด ด้วยความเป็นห่วงไม่ต้องการให้ทรุดโทรมเสื่อมสลายไป การภาวนา ณ สถานที่สองแห่งนี้ หลวงปู่ได้กลับมาบูรณะใหม่อีกครั้งหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕

● *จากหนังสือ จันทสาโรบูชา โดย พระอาจารย์สาคร ธมฺมาวุโธ และคณะศิษยานุศิษย์ (เรียบเรียงโดยคุณหญิงสุรีพันธุ์ มณีวัต)*

พระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก แต่ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระญาณสังวร เสด็จมา ณ มูลนิธิพระอาจารย์มั่น ในวันอาทิตย์ที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๒ หลวงปู่หลุยอาราธนานิมนต์เสด็จมาในพิธีทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ในเศียรพระประธาน

หลวงปู่ขาว อนาลโย

วัดถ้ำกลองเพล
ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง
จังหวัดหนองบัวลำภู

นามเดิม
❖ ขาว โคระถา เป็นบุตรของนายพั่ว และนางรอด โคระถา

เกิด
❖ วันอาทิตย์ที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ ตรงกับปีชวด ณ บ้านบ่อชะเนง ตำบลหนองแก้ว อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบัน คือ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ)

สำหรับมูลเหตุที่ท่านออกบวชนั้น เกิดจากภรรยาของท่านมีชู้ ท่านได้ประกาศยกภรรยาให้ชายชู้อย่างเปิดเผย หลังจากนั้นท่านมีแต่สลดสังเวชใจเป็นกำลัง คิดเรื่องอะไรในโลกไม่มีความลงใจที่จะทำที่จะอยู่แบบโลก ใจหมุนไปทางบวช ท่านจึงได้มาบวชและปฏิบัติธรรม

อุปสมบท
❖ วันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๖๒ ณ วัดโพธิ์ศรี บ้านบ่อชะเนง ตำบลหนองแก้ว อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันคือ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ) โดยมี พระครูพุฒิศักดิ์ เจ้าคณะอำเภออำนาจเจริญ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์บุญจันทร์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ อยู่จำพรรษาที่วัดโพธิ์ศรีเป็นเวลา ๖ ปี ในเวลาที่อยู่ในวัดนั้นสังเกตดูครูอาจารย์และเพื่อนภิกษุสามเณรประพฤติปฏิบัติพระธรรมวินัย ก็ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่เป็นที่พอเชื่อถือได้ ไม่สมเจตนาที่ออกบวชเพื่อมรรคผลนิพพาน จึงเข้ากราบลาอุปัชฌาย์อาจารย์ออกเดินรุกขมูลเพื่อตามหาท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจำพรรษากับท่านพระอาจารย์มั่นปีแรกที่เชียงใหม่ ท่านเกิดความปีติยินดีอย่างบอกไม่ถูก สมกับที่พยายามติดตามท่านมาหลายปี แม้จะได้ฟังโอวาทท่านบ้างในที่ต่าง ๆ ก็เพียงชั่วระยะ ไม่จุใจ ในพรรษานั้น ท่านจึงเร่งความเพียรแทบไม่ได้หลับนอน หลวงตามหาบัวได้เขียนประวัติหลวงปู่ขาวตอนหนึ่งดังนี้ *"หลวงปู่ขาวก็เป็นอีกองค์หนึ่งที่เป็นลูกศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นซึ่งเปลื้องทุกข์สิ้นภัยออกจากใจได้ ที่จังหวัดเชียงใหม่"*

ญัตติเป็นพระธรรมยุต
❖ วันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๖๘ โดยมีท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เป็นพระอุปัชฌาย์ ญัตติพร้อมกับหลวงปู่หลุย จนฺทสาโร

มรณภาพ	โดย หลวงปู่ขาว เป็นนาคซ้าย หลวงปู่หลุยเป็นนาคขวา (หลวงปู่หลุยบวชก่อน ๑๕ นาที) ❖ วันจันทร์ที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๒๖ ณ วัดถ้ำกลองเพล อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี (ปัจจุบันคือ อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู) สิริรวมอายุได้ ๙๔ ปี ๔ เดือน ๑๘ วัน พรรษา ๕๗

อาจริยธรรม

หลวงปู่ขาว อนาลโย ได้ออกปฏิบัติธรรมและอยู่จำพรรษากับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ทางจังหวัดเชียงใหม่ จากหนังสือประวัติหลวงปู่ขาว ที่เขียนโดยหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ดังนี้คือ

ยิ่งปฏิบัติมานานเพียงไร ก็ยิ่งเชื่ออย่างฝังใจถอนไม่ขึ้นเพียงนั้น และยิ่งได้ฟังคำที่ท่านพระอาจารย์มั่นสั่งสอนอย่างถึงใจ สมัยที่อยู่กับท่านด้วยแล้ว ความเชื่อมั่นก็ยิ่งฝังใจลงลึกจนกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับใจ โดยท่านพระอาจารย์มั่นสอนว่า **"การดูกิเลสและแสวงธรรม ท่านทั้งหลายอย่ามองข้ามใจซึ่งเป็นที่อยู่ของกิเลส และเป็นที่สถิตอยู่แห่งธรรมทั้งหลาย กิเลสก็ดีธรรมก็ดี มิได้อยู่กับกาลสถานที่ใด ๆ ทั้งสิ้น แต่อยู่ที่ใจ คือเกิดขึ้นที่ใจ เจริญขึ้นที่ใจ และดับลงที่ใจดวงรู้ ๆ นี้เท่านั้น** การแก้กิเลสที่อื่นและแสวงธรรมที่อื่นแม้จนวันตายก็ไม่พบสิ่งดังกล่าว ตายแล้วเกิดเล่าก็จะพบแต่กิเลสที่เกิดจากใจ ซึ่งกำลังเสวยทุกข์เพราะมันนี้เท่านั้น แม้ธรรมถ้าแสวงหาที่ใจก็จะมีวันพบโดยลำดับของความพยายาม สถานที่ กาลเวลานั้น เป็นเพียงเครื่องส่งเสริม และเครื่องกดถ่วงกิเลสและธรรมให้เจริญขึ้นและเสื่อมไปเท่านั้น เช่น รูป เสียง เป็นต้น เป็นเครื่องส่งเสริมกิเลสที่มีอยู่ในใจให้เจริญยิ่งขึ้น และการเข้าบำเพ็ญในป่าในเขา ก็เพื่อส่งเสริมธรรมที่มีอยู่ในใจให้เจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น **กิเลสแท้ธรรมแท้อยู่ที่ใจ ส่วนเครื่องส่งเสริมและกดถ่วงกิเลสและธรรมนั้นมีอยู่ทั่วไปทั้งภายในภายนอก ฉะนั้นท่านจึงสอนให้หลบหลีกปลีกตัวจากสิ่งยั่วยวน กวนใจ อันจะทำให้กิเลสที่มีอยู่ภายในกำเริบลำพองมี รูป เสียง เป็นต้น และสอนให้เที่ยวอยู่ในที่วิเวกสงัดเพื่อกำจัดกิเลสชนิดต่าง ๆ ด้วยความเพียรได้ง่ายขึ้น อันเป็นการย่นวัฏฏะภายในใจให้สั้นเข้า ด้วยเหตุนี้การแสวงหาที่อยู่อันเหมาะสม เพื่อความเพียรสำหรับนักบวชผู้หวังความพ้นทุกข์ภายในใจ จึงเป็นความชอบยิ่งตามหลักธรรม ที่พระพุทธเจ้าผู้ทรงเห็นภัยประจักษ์พระทัยประทานไว้เพื่อหมู่ชน** เพราะการอยู่ในที่ธรรมดากับการอยู่ในที่แปลก ๆ เปลี่ยว ๆ ความรู้สึกในใจดวงเดียวนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานที่อยู่เสมอไม่แน่นอน ยิ่งพอทราบว่าจิตมีอาการชินชาต่อสถานที่เท่านั้น ผู้เป็นนักสังเกตตัวเองจะทราบได้ทันที และรีบเปลี่ยนแปลงโยกย้ายสถานที่ เพื่อความเหมาะสม ไม่นิ่งนอนใจ อันเป็นการเปิดโอกาสให้กิเลสสั่งสมกำลังเพื่อทำลายตนโดยไม่รู้สึก การแก้เหตุการณ์ด้วยความไม่ประมาทได้ทันท่วงที กิเลสย่อมไม่มีโอกาสก่อตัวและสั่งสมกำลังขึ้นทำลายจิตและธรรม ซึ่งมีอยู่ภายในใจดวงเดียวกันได้ และมีทางก้าวหน้าไม่เสื่อมคลาย **ผู้ปฏิบัติเพื่อความเห็นภัยต้องเป็นผู้มีสติระลึกรู้อยู่กับใจตลอดเวลา ไม่พลั้งเผลอได้เป็นการดี ความไม่พลั้งเผลอนั่นแล คือทำนบ เครื่องป้องกันกิเลสต่าง ๆ ที่ยังไม่เกิดไม่ให้มี**

โอกาสเกิดขึ้นได้ ที่มีอยู่ซึ่งยังแก้ไม่หมดก็ไม่กำเริบลำพอง และทำความพยายามกำจัดปัดเป่าด้วยสติปัญญา ศรัทธา ความเพียร ไม่ลดละท้อถอย สถานที่ใดจิตกลัวและมีสติระวังตัวดี สถานที่นั้นคือป่าช้าเผาผลาญกิเลสทั้งมวลด้วยตปธรรม คือ ความเพียร มีสติปัญญาเป็นเครื่องมือเผาผลาญทำลาย คำว่าฌานก็ดี สมาธิก็ดี ปัญญาก็ดี วิมุตติหลุดพ้นก็ดี และคำว่ากิเลสเสื่อมอำนาจก็ดี กิเลสตายไปโดยลำดับ ไม่กำหนดสถานที่ เวลา นาที ก็ดี หรือกิเลสตายไปจนหมดสิ้นภายในใจก็ดี จะปรากฏประจักษ์กับใจในสถานที่บำเพ็ญอันถูกต้องเหมาะสมของผู้มีความเพียร เป็นไปด้วยความรอบคอบนั่นแล ไม่มีที่อื่นเป็นที่เกิดและดับของกิเลสทั้งมวล โปรดทราบไว้อย่างถึงใจว่า **ธรรมเจริญ ณ ที่ใด กิเลสย่อมเสื่อมและดับสูญไป ณ ที่นั้น คำว่า "ที่ใด" นักปฏิบัติทั้งหลายพึงทราบว่า คือที่ใจดวงเดียวเท่านั้น** ฉะนั้นจงพากันห้ำหั่นฟันฝ่าฆ่ากิเลสด้วยความกล้าตายในสนามรบคือที่ใจ โดยอาศัยสถานที่เหมาะสมเป็นเครื่องหนุนกำลัง เพื่อชัยชนะเอาตัวรอดเป็นยอดคน ด้วยประโยคแห่งความเพียรของตนเถิด อย่าหันเหเรรวนว่ากิเลสกองทุกข์จะมีอยู่ในที่อื่นใด นอกจากมีอยู่ในใจดวงเดียวนี้เท่านั้น **เท่าที่ปฏิบัติมาแต่ขั้นเริ่มแรก ซึ่งเป็นไปด้วยความตะเกียกตะกายและลูบ ๆ คลำ ๆ เพราะขาดครูอาจารย์ผู้อบรมสั่งสอนโดยถูกต้อง จนได้มาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนหมู่คณะ** ก็มิได้เห็นกองทุกข์และความแปลกประหลาด พร้อมกับความอัศจรรย์เกินคาดทั้งหลาย ที่ไม่เคยรู้เคยเห็นมาก่อนแสดงขึ้น ณ ที่แห่งใดเลย นอกจากแสดงขึ้นที่ใจดวงเดียว ซึ่งเป็นที่เกิดและสถิตอยู่แห่งธรรมและกิเลสทั้งหลายนี้เท่านั้น และมีทุกข์กับสมุทัยที่มีอยู่ในใจของเราของท่านแต่ละรายนี้เท่านั้นเป็นสิ่งที่มีอำนาจมากเหนือสิ่งใด ๆ ในโลกทั้งสาม ที่สามารถปิดกั้นทางเดินเพื่อมรรคผลนิพพานได้อย่างมิดชิด **แม้เครื่องมือทำการขุดค้นบุกเบิกทุกข์สมุทัย เพื่อมรรคผลนิพพานให้ปรากฏขึ้นอย่างเปิดเผย ก็ไม่มีอะไรในสามโลกที่สามารถยิ่งไปกว่านิโรธกับมรรค ซึ่งมีอยู่ในใจดวงเดียวกันนี้** เรื่องมีอยู่เพียงเท่านี้ อย่าไปสนใจคิดถึงกาลสถานที่หรือบุคคลใด ๆ ว่าเป็นภัยเป็นคุณให้เสียเวลาและล่าช้าไปเปล่า โดยไม่เกิดประโยชน์อะไรยิ่งกว่าการคิดเรื่องกิเลสกับธรรมซึ่งมีอยู่ ที่ใจ จะผิดพระประสงค์ความมุ่งหมายของพระศาสดาผู้ประทานธรรมสอนโลกด้วยความถูกต้องแม่นยำตลอดมา" นี้เป็นใจความโอวาทที่ท่านพระอาจารย์มั่นสั่งสอนอย่างถึงเหตุถึงผล สมัยอยู่กับท่านที่เชียงใหม่จำได้อย่างฝังใจไม่เคยหลงลืมจนบัดนี้ ท่านว่า

บางครั้งหลวงปู่ขาวเกิดความสงสัย เรียนถามท่านพระอาจารย์มั่น ท่านยังดุเอาโดยท่านว่า "ถามเอาตามความชอบใจของตน มิได้เล็งดูหลักธรรมคือความจริงควรจะเป็นอย่างไรบ้าง" ความสงสัยที่เรียนถามนั้นมีว่า "ในครั้งพุทธกาลตามประวัติว่า มีผู้สำเร็จมรรคผลนิพพานมากและรวดเร็วกว่าสมัยนี้ ซึ่งไม่ค่อยมีท่านผู้ใดสำเร็จกัน แม้ไม่มากเหมือนครั้งโน้น หากมีการสำเร็จได้ก็รู้สึกจะช้ากว่ากันมาก" ท่านย้อนถามทันทีว่า "ท่านทราบได้อย่างไรว่า สมัยนี้ไม่ค่อยมีท่านผู้ได้สำเร็จมรรคผลกัน แม้สำเร็จได้ก็ช้ากว่ากันมากดังนี้" ท่านเรียนตอบท่านว่า "ก็ไม่ค่อยได้ยินว่าใครสำเร็จเหมือนครั้งโน้น ซึ่งเขียนไว้ในตำราว่าสำเร็จกันครั้งละมาก ๆ แต่ละครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรด ตลอดการบำเพ็ญโดยลำพังในที่ต่าง ๆ ก็ทราบว่าท่านสำเร็จโดยรวดเร็วและง่ายดายจริง ๆ น่าเพลินใจด้วยผลที่ท่านได้รับ แต่มาสมัยทุกวันนี้ ทำแทบล้มแทบตายก็ไม่ค่อยปรากฏผลเท่าที่ควรแก่เหตุ

บ้างเลย อันเป็นสาเหตุให้ผู้บำเพ็ญท้อใจและอ่อนแอต่อความเพียร” ท่านพระอาจารย์มั่นถามท่านว่า “ครั้งโน้นในตำราท่านแสดงไว้ด้วยหรือว่า ผู้บำเพ็ญล้วนเป็นผู้สำเร็จอย่างรวดเร็วและง่ายดายทันใจทุกรายไป หรือมีทั้งผู้ปฏิบัติลำบากทั้งรู้ได้ช้า ผู้ปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้เร็ว ผู้ปฏิบัติสะดวกแต่รู้ได้ช้า และผู้ปฏิบัติสะดวกทั้งรู้ได้เร็ว อันเป็นไปตามประเภทของบุคคล ที่มีภูมิอุปนิสัยวาสนายิ่งหย่อนต่างกัน” หลวงปู่ขาวเรียนตอบว่า “มีแบ่งภาคไว้ต่าง ๆ กันเหมือนกัน มิได้มีแต่ผู้สำเร็จอย่างรวดเร็วและง่ายดายอย่างเดียว ส่วนผู้ปฏิบัติลำบากทั้งสำเร็จได้ช้าและปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้เร็วก็มี แต่รู้สึกผิดกับสมัยทุกวันนี้อยู่มาก แม้จะมีแบ่งประเภทบุคคลไว้ต่างกันเช่นเดียวกับสมัยนี้”

ท่านพระอาจารย์มั่นอธิบายว่า “**ข้อนี้ขึ้นอยู่กับผู้แนะนำถูกต้องแม่นยำผิดกัน ตลอดอำนาจวาสนา ระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระสาวก และพวกเราผิดกันอยู่มากจนเทียบกันไม่ได้ อีกประการหนึ่งเกี่ยวกับความสนใจในพระธรรมต่างกันมาก สำหรับสมัยนี้กับสมัยพุทธกาล แม้พื้นเพนิสัยก็ผิดกันกับครั้งนั้นมาก เมื่ออะไร ๆ ก็ผิดกัน ผลจะให้เป็นเหมือนกันย่อมเป็นไปไม่ได้** เราไม่ต้องพูดเรื่องผู้อื่นสมัยอื่นให้เยิ่นเย้อไปมาก แม้ตัวเราเองยังแสดงความหยาบกระทบกระเทือนตัวเองอยู่ตลอดเวลา **ทั้งที่เป็นนักบวชและนักปฏิบัติ ซึ่งกำลังเข้าใจว่าตัวประกอบความเพียรอยู่เวลานั้น ด้วยวิธีเดินจงกรมอยู่บ้าง นั่งสมาธิภาวนาอยู่บ้าง แต่นั่นเป็นเพียงกิริยาแห่งความเพียรทางกาย ส่วนใจมิได้เป็นความเพียรไปตามกิริยาเลย มีแต่ความคิดสั่งสมกิเลสความกระเทือนใจอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เข้าใจว่าตนกำลังทำความเพียรด้วยวิธีนั้น ๆ ดังนั้นผลจึงเป็นความกระทบกระเทือนใจโดยไม่เลือกกาลสถานที่ แล้วก็มาเหมาเอาว่าตนทำความเพียรรอดตาย ไม่ได้รับผลเท่าที่ควร ความจริงตนเดินจงกรมนั่งสมาธิสั่งสมยาพิษทำลายตนโดยไม่รู้สึกตัวต่างหาก มิได้ตรงความจริงตามหลักแห่งความเพียรเลย** ฉะนั้น ครั้งพุทธกาลที่ท่านทำความเพียรด้วยความจริงจัง หวังพ้นทุกข์จริง ๆ กับสมัยที่พวกเราทำเล่นราวเด็กกับตุ๊กตา จึงนำมาเทียบกันไม่ได้ ขืนเทียบไปมากเท่าไร ยิ่งเป็นการขายกิเลสความไม่เป็นท่าของตัวมากเพียงนั้น ผมแม้เป็นคนในสมัยทำเล่น ๆ ลวง ๆ ตัวเองก็ไม่เห็นด้วยกับคำพูดดูถูกศาสนาและดูถูกตัวเองดังที่ท่านว่ามานั้น

ถ้าท่านยังเห็นว่าตัวยังพอมีสารคุณอยู่บ้าง ท่านลองทำตามแบบที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้โดยถูกต้องดูซิ อย่าทำตามแบบที่กิเลสพาฉุดลากไปอยู่ทุกวี่ทุกวัน ทุกเวลา **แม้ขณะกำลังเข้าใจว่าตนกำลังทำความเพียรอยู่ มรรคผลนิพพานที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้เป็นสมบัติกลาง จะเป็นสมบัติอันพึงใจท่านในวันหนึ่งแน่นอน โดยไม่มีคำว่ายากลำบากและสำเร็จได้ช้ามาเป็นอุปสรรคได้เลย ขนาดที่พวกเราทำความเพียรแบบกระดูกจะหลุดออกจากกัน เพราะความขี้เกียจอ่อนแออยู่เวลานี้ ผมเข้าใจว่าเหมือนคนที่แสนโง่และขี้เกียจ เอาสิ่งอันเล็ก ๆ เท่านิ้วมือไปเจาะภูเขาทั้งลูก แต่หวังให้ภูเขานั้นทะลุในวันเวลาเดียว ซึ่งเป็นที่น่าหัวเราะของท่านผู้ฉลาดปราดเปรื่องด้วยปัญญาและมีความเพียรกล้าเป็นไหน ๆ พวกเราลองคิดดู ประโยคแห่งความเพียรของท่านผู้เป็นศากยบุตรพุทธสาวกในครั้งพุทธกาลท่านทำกัน กับความเพียรของพวกเรา ที่ทำแบบเอาฝ่ามือไปแตะแม่น้ำมหาสมุทร ซึ่งสุดที่น่าสมเพชเวทนาเหลือประมาณ แต่หวังพระนิพพานด้วย**

ความเพียรเท่าฝ่ามือนั้น ลองคิดดูกิเลสเท่ามหาสมุทร แต่ความเพียรเท่าฝ่ามือมันห่างไกลกันขนาดไหน คนสมัยฝ่ามือแตะมหาสมุทร ทำความเพียรเพียงเล็กน้อยแต่ความหมายมั่นปั้นมือว่าจะข้ามโลกสงสาร เมื่อไม่ได้ตามใจหวัง ก็หาเรื่องตำหนิศาสนา และกาลสถานที่ตลอดคนสมัยนั้นสมัยนี้ ไม่ละอายการประกาศความไม่เป็นท่าของตัว ให้นักปราชญ์ท่านหัวเราะด้วยความอ่อนใจว่า เราเป็นผู้หมดความสามารถโดยประการทั้งปวง การลงทุนแต่เพียงเล็กน้อยด้วยความเสียดายเรี่ยวแรง แต่ต้องการผลกำไรล้นโลกล้นสงสารนั้น เป็นทางเดินของโมฆบุรุษโมฆสตรี ผู้เตรียมสร้างป่าช้าไว้เผาตัว และนอนจมอยู่ในกองทุกข์ ไม่มีวันลดหย่อนผ่อนวัฏฏะว่า จะผ่านพ้นไปได้เมื่อไร คำถามของท่านที่ถามผมเป็นเชิงชมเชยศาสนธรรม ชมเชยกาลสถานที่และบุคคลในครั้งพุทธกาล แต่ตำหนิศาสนธรรม ตำหนิกาลสถานที่และบุคคลในสมัยนี้ จึงเป็นคำชมเชยและติเตียนของโมฆบุรุษโมฆสตรี ที่ปิดกั้นทางเดินของตนจนหาทางเล็ดลอดปลอดภัยไปไม่ได้ และเป็นคำถามของคนสิ้นท่า เป็นคำถามของคนผู้ตัดหนามกั้นทางเดินของตัว มิได้เป็นคำถามเพื่อช่วยบุกเบิกทางเดินให้เตียนโล่ง พอมีทางปลอดโปร่งโล่งใจเพราะความสนใจปลดเปลื้องตนจากกิเลสด้วยสวากขาตธรรม อันเป็นมัชฌิมาที่เคยให้ความเสมอภาคแก่สัตว์โลกผู้สนใจปฏิบัติตามโดยถูกต้องตลอดมาแต่อย่างใดเลย

ถ้าท่านจะมีสติปัญญาเปลื้องตนพอเป็นที่ชมเชยบ้าง แม้โดยการเทียบเคียงว่าโรคทุกชนิดไม่ว่าชนิดร้ายแรงหรือชนิดธรรมดา เมื่อสนใจรักษาและโรคถูกกับยาย่อมมีทางสงบและหายได้ด้วยกัน แต่ถ้ามิได้สนใจรักษาโรคย่อมกำเริบและเป็นอันตรายได้ นอกจากโรคหวัดหรือโรคเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามผิวหนัง ซึ่งบางชนิดไม่รักษาก็มีทางหายได้ตามกาลของมัน **โรคกิเลสซึ่งมิใช่โรคหิด** โรคเหา โรคกลาก โรคเกลื้อน พอจะหายไปเอง **ต้องรักษาด้วยยาคือธรรมในทางความเพียร** ตามแบบของศากยบุตรพุทธสาวกที่ท่านทำกัน จะเป็นกิเลสชนิดร้ายแรงหรือไม่เพียงไรก็จำต้องสงบและหายได้ไม่มีทางสงสัย ท่านคิดเพียงเท่านี้ผมก็พอเบาใจ และชมเชยว่าท่านก็เป็นผู้มีความคิดแยบคายบ้างผู้หนึ่ง ที่จะพอเชื่อความสามารถของตัวได้ ว่าจะเป็นผู้ข้ามโลกสงสารได้ และเชื่อความสามารถของพระพุทธเจ้าและศาสนธรรม ว่าเป็นผู้ตรัสรู้ธรรมด้วยพระปรีชาสามารถทรงประกาศศาสนธรรมไว้โดยชอบ และเป็นนิยยานิกธรรมนำสัตว์ให้ข้ามพ้นได้จริง ไม่ตำหนิติเตียนตนว่ามีกิเลสหนาทำให้รู้ธรรมได้ช้า โดยไม่สนใจแก้ไข ไม่ติเตียนพระพุทธเจ้า ว่าทรงประกาศสอนธรรมไม่เสมอต้นเสมอปลาย ไม่ติเตียนพระธรรมว่าไร้สมรรถภาพหรือเรียวแหลม ไม่สามารถแก้กิเลสของสัตว์ในสมัยนี้ได้เหมือนครั้งพุทธกาล”

ท่านพระอาจารย์มั่นว่า “ท่านมิได้ปฏิเสธเกี่ยวกับกิเลสของคน ที่มีหนาบางต่างกัน และยอมรับว่าคนในพุทธสมัยมีความเบาบางมากกว่าสมัยปัจจุบัน แม้การอบรมสั่งสอนก็ง่ายผิดกับสมัยนี้อยู่มาก ประกอบกับผู้สั่งสอนในสมัยนั้นก็เป็นผู้รู้ยิ่งเห็นจริงเป็นส่วนมาก มีพระศาสดาเป็นพระประมุขประธานแห่งพระสาวก ในการประกาศสอนธรรมแก่หมู่ชน การสอนจึงไม่ค่อยผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากความจริง ทรงถอดออกมาจากพระทัยและใจที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ หยิบยื่นให้ผู้ฟังอย่างสด ๆ ร้อน ๆ ไม่มีธรรมแปลกปลอมเคลือบแฝงออกมาด้วยเลย ผู้ฟังก็เป็นผู้มุ่งต่อความจริงอย่าง

เต็มใจ ซึ่งเป็นความเหมาะสมทั้งสองฝ่าย ผลที่ปรากฏเป็นขั้น ๆ ตามความคาดหมายของผู้มุ่งความจริงจึงไม่มีปัญหาที่ควรขัดแย้งได้ว่า สมัยนั้นคนสำเร็จมรรคผลกันทีละมาก ๆ จากการแสดงธรรมแต่ละครั้งของพระศาสดาและพระสาวก ส่วนสมัยนี้ไม่ค่อยมีใครสำเร็จได้ คล้ายกับคนไม่ใช่คน ธรรมไม่ใช่ธรรม ผลจึงไม่มี **ความจริงคนก็คือคน ธรรมก็คือธรรมอยู่นั่นเอง แต่คนไม่สนใจธรรม ธรรมก็เข้าไม่ถึงใจ จึงกลายเป็นว่า คนก็สักว่าคน ธรรมก็สักว่าธรรม ไม่อาจยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ แม้คนจะมีจำนวนมาก และแสดงให้ฟังทั้งพระไตรปิฎก จึงเป็นเหมือนเทน้ำใส่หลังหมา มันสลัดออกเกลี้ยงไม่มีเหลือ ธรรมจึงไม่มีความหมายในใจของคน เหมือนน้ำไม่มีความหมายบนหลังหมาฉะนั้น"** ท่านถามหลวงปู่ขาวว่า "ท่านเล่า เวลานี้ใจเป็นเหมือนหลังหมาหรืออย่างไรกันแน่ จึงมัวตำหนิแต่ธรรมโดยถ่ายเดียว ว่าไม่ยังผลให้เกิดขึ้นแก่ตนเพื่อสำเร็จมรรคผลนิพพานง่าย ๆ เหมือนครั้งพุทธกาล โดยไม่คำนึงใจตัวบ้าง ซึ่งกำลังสลัดปัดธรรมออกจากใจ ยิ่งกว่าหมาสลัดน้ำออกจากหลังของมัน ถ้าย้อนมาคิดถึงความบกพร่องของตนบ้าง ผมเข้าใจว่าธรรมจะมีที่ซึมซาบและสถิตอยู่ในใจได้บ้าง ไม่ไหลผ่านไป ๆ ราวกับลำคลองไม่มีแอ่งเก็บน้ำดังที่เป็นอยู่เวลานี้ คนสมัยพุทธกาลมีกิเลสบางหรือหนา ก็เป็นคุณและโทษของคนสมัยนั้นโดยเฉพาะ มิได้มาทำความลำบากหนักใจให้แก่คนสมัยนี้ ซึ่งมีกิเลสชนิดใดก็ก่อความเดือดร้อนให้แก่กันเอง แทบจะไม่มีโลกให้อยู่ ถ้าไม่สนใจแก้ไขพอให้โลกว่างจากการวางเพลิงเผากันบ้าง การตำหนิชมใครและสมัยใดก็ตามย่อมไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้าไม่สนใจตำหนิติชมตัวเองผู้กำลังก่อไฟเผาตัวและผู้อื่นให้เดือดร้อนอยู่เวลานี้ อันเป็นการพรากไฟราคะ โทสะ โมหะ ออกจากกันและกันที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่ พอมีทางก้าวเดินเข้าสู่ความสงบสุขได้บ้าง ไม่ร้อนระอุด้วยไฟเหล่านี้จนเกินตัว สมกับโลกมนุษย์อันเป็นแดนของสัตว์ผู้ฉลาดกว่าสัตว์อื่น ๆ บรรดาที่อยู่ร่วมโลกกันดังนี้"

ท่านว่า ท่านพระอาจารย์มั่นเข่นใหญ่เกี่ยวกับปัญหาโลกแตกของเราที่เรียนถาม "แม้ไม่เรียนมากมายนัก แต่เวลาท่านหยิบยกออกมา คล้ายกับปัญหานี้เป็นเสี้ยนหนามแก่พระศาสนาและท่านตลอดตัวเราเองแบบจะเยียวยาไม่ได้ เรารู้สึกเห็นโทษของตัวและเกิดความไม่สบายใจหลายวัน ทั้งที่ความจริงเราก็มิได้สงสัยว่า สมัยนี้จะไม่มีผู้สามารถบรรลุธรรมได้ ท่านเลยสับเขกเอาเสีย นับว่าพอดีกับคนปากไวอยู่ไม่เป็นสุข แต่ก็ดีอย่างหนึ่งที่ได้ฟังธรรมท่านอย่างถึงใจ เท่าที่ผมเล่ามานี้ยังไม่ถึงเสี้ยวแห่งธรรมลึกซึ้ง และเผ็ดร้อนที่ท่านแสดงนั่นเลย นั้นยิ่งลึกซึ้งและเผ็ดร้อนยิ่งกว่ามหาสมุทรสุดสาครและไฟในนรก แม้เรื่องผ่านไปแล้วท่านยังใส่ปัญหาผม อย่างเหนียบแนมเรื่อยมา บางครั้งยังยกปัญหานั้นมาประจานต่อหน้าที่ประชุมอีกด้วย ไม่ให้เสร็จสิ้นลงง่าย ๆ ว่ามิจฉาทิฐิบ้าง เทวทัตทำลายศาสนาบ้าง แหลกไปหมดไม่มีชิ้นดีเลย จนทำให้หมู่เพื่อนสงสัยมาถามก็มี ว่าเป็นดังท่านว่าจริง ๆ หรือ ผมต้องได้ชี้แจงให้ท่านทราบว่า "ผมมิได้เป็นไปตามปัญหาที่เรียนถามท่าน เป็นแต่อุบายเพื่อฟังธรรมท่านเท่านั้น ปกติถ้าไม่มีอุบายแปลก ๆ ขึ้นเรียนถาม ท่านไม่เทศน์ให้ฟัง แต่การยกอุบายขึ้นเรียนถามนั้น ผมเองก็โง่ไป โดดไปคว้าเอาฆ้อนมาให้ท่านตีหัวเอา แทนที่จะยกอุบายอันราบรื่นดีงามขึ้นเรียนถาม และฟังท่านอธิบายพอหอมปากหอมคอ"

ตามปกติก็เป็นดังหลวงปู่ขาวเล่าให้ฟัง ถ้าไม่มีอะไรแปลก ๆ เรียนถาม ท่านก็พูดไปธรรมดา แม้เป็นธรรมก็เป็นไปอย่างเรียบ ๆ ไม่ค่อยถึงใจนัก เมื่อเรียนถามปัญหาชนิดแปลก ๆ รู้สึกท่านคึกคัก และเนื้อธรรมที่แสดงออกเวลานั้น ก็เหมาะกับความต้องการดังที่เคยเรียนแล้วในประวัติท่าน ความจริงท่านก็มิได้สงสัยหลวงปู่ขาวว่าเห็นผิดไปต่าง ๆ ดังที่ท่านดุด่าขู่เข็ญ **แต่เป็นอุบายของท่านผู้ฉลาดในการแสดงธรรม ย่อมมีการพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ เพื่อปลุกประสาทผู้ฟังให้ได้ข้อคิดเป็นคติเตือนใจไปนาน ๆ บ้าง ไม่เช่นนั้นก็จะพากันนอนกอดความโง่ไม่สนใจคิดอะไรบ้างเลย และจะกลายเป็นกบเฝ้ากอบัวอยู่เปล่า ๆ พอถูกท่านสับเขกเสียบ้างดูเหมือนหูตั้งตาสว่างขึ้นได้บ้าง นิสัยพระธุดงคกัมมัฏฐานสายท่านพระอาจารย์มั่นชอบขู่เข็ญสับเขกอยู่เสมอ จึงพอได้สติปัญญาขบคิดบ้าง ถ้าแสดงไปเรียบ ๆ ฟังไปเงียบ ๆ ไม่มีที่สะดุดฉุดใจให้ตื่นเต้นตกใจและกลัวบ้าง ใจคอยแต่จะหลับใน ไม่ค่อยได้อุบายพอเป็นเครื่องส่งเสริมสติปัญญาบ้างเลย กิเลสชนิดต่าง ๆ ที่คอยจะแซงหน้าอยู่แล้ว มักได้โอกาสออกเพ่นพ่านก่อกวนและรังควานใจ เพราะอุบายไม่ทันกับความฉลาดของมัน เมื่อได้รับอุบายแปลก ๆ จากท่านเพราะการเรียนถามปัญหาเป็นสาเหตุ สติปัญญาก็รู้สึกคึกคักแพรวพราวขึ้นบ้าง** ดังนั้นที่หลวงปู่ขาวเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่นแม้จะผิดบ้างถูกบ้าง จึงอยู่ในข่ายที่ควรได้รับประโยชน์จากปัญหาธรรมนั้น ๆ ตามสมควรดังที่เคยได้รับเสมอมา

ท่านว่าปีจำพรรษากับท่านพระอาจารย์มั่นปีแรกที่เชียงใหม่ เกิดความปีติยินดีอย่างบอกไม่ถูกสมที่พยายามติดตามท่านมาหลายปี แม้จะได้ฟังโอวาทท่านบ้างในที่ต่าง ๆ ก็เพียงชั่วระยะไม่จุใจเดี๋ยวก็ถูกท่านขับไล่หนีไปอยู่คนละทิศละทาง เมื่อสบโอกาสวาสนาช่วย ได้จำพรรษากับท่านจริง ๆ ในพรรษานั้น จึงดีใจมากและเร่งความเพียรใหญ่แทบไม่ได้หลับนอน บางคืนประกอบความเพียรตลอดรุ่ง คืนวันหนึ่งจิตสงบรวมลงอย่างเต็มที่ไปพักใหญ่จึงถอนขึ้นมา เกิดความอัศจรรย์ในความสว่างไสวของใจซึ่งไม่เคยเป็นถึงขนาดนั้นมาก่อน ทำให้เพลิดเพลินในธรรมจนสว่างคาตาไม่ได้หลับนอนเลยในคืนวันนั้น พอตื่นเช้าได้เวลาเข้าไปทำข้อวัตรอุปัฏฐากท่านพระอาจารย์มั่น และขนบริขารท่านลงมาที่ฉัน พอท่านออกจากที่ภาวนา ตาท่านจับจ้องมองดูหลวงปู่ขาวจนผิดสังเกต ท่านเองรู้สึกกระดากอาย และกลัวท่านว่าตนทำผิดอะไรไปหรืออย่างไร สักประเดี๋ยวท่านก็พูดออกมาว่า **"ท่านขาวนี้ภาวนาอย่างไร คืนนี้จิตจึงสว่างไสวมากผิดกับที่เคยเป็นมาทุก ๆ คืน นับแต่มาอยู่กับผม ต้องอย่างนี้ซิ จึงสมกับผู้มาแสวงธรรม ทีนี้ท่านทราบหรือยังว่าธรรมอยู่ที่ไหน คืนนี้สว่างอยู่ที่ไหนละ ท่านขาว" "สว่างอยู่ที่ใจครับผม"** ท่านเรียนตอบทั้งกลัวทั้งอายแทบตัวสั่นที่ไม่เคยได้รับคำชมเชยแกมคำซักถามเช่นนั้น **"แต่ก่อนธรรมไปอยู่ที่ไหนเล่าท่านจึงไม่เห็น นั่นแลธรรม ท่านจงทราบเสียแต่บัดนี้เป็นต้นไป ธรรมอยู่ที่ใจนั่นแล ต่อไปท่านจงรักษาระดับจิตระดับความเพียรไว้ให้ดี อย่าให้เสื่อมได้ นั่นแลคือฐานของจิต ฐานของธรรม ฐานของความเชื่อมั่นในธรรม และฐานแห่งมรรคผลนิพพานอยู่ที่นั่นแล จงมั่นใจและเข้มแข็งต่อความเพียรถ้าอยากพ้นทุกข์ การพ้นทุกข์ต้องพ้นที่นั่นแน่นอน ไม่มีที่อื่นเป็นที่หลุดพ้น อย่าลูบคลำให้เสียเวลา เรามิใช่คนตาบอดพอจะลูบคลำ คืนนี้ผมส่งกระแสจิตไปดูท่านเห็นจิตสว่างไสวทั่วบริเวณกำหนดจิตส่งกระแสไปทีไรเห็นเป็นอย่างนั้นอยู่ตลอดจนสว่าง เพราะคืนนี้ผมมิได้พักนอนเลย**

เข้าสมาธิภาวนาไปบ้าง ต้อนรับแขกเทพบ้าง กำหนดจิตดูท่านบ้าง เรื่อยมาจนสว่างโดยไม่รู้สึก พอออกจากที่จึงต้องมาถามท่าน เพราะอยากทราบเรื่องของหมู่คณะมานาน สบายไหมอัศจรรย์ไหม”

ทีนี้ท่านถาม ท่านเล่าว่าท่านนิ่งไม่กล้าเรียนตอบท่าน เพราะท่านดูตับดูปอดเราจนหมดแล้วจะเรียนตอบเพื่อประโยชน์อะไร นับแต่วันนั้นมายิ่งกลัวและระวังท่านมากขึ้น แม้แต่ก่อนก็เชื่อท่านว่ารู้จิตใจคนอย่างเต็มใจ ไม่มีทางสงสัยอยู่แล้ว ยิ่งมาโดนเข้าคืนนั้นก็ยิ่งเชื่อ ยิ่งกลัวท่านมากจนพูดไม่ถูก นับแต่วันนั้นเป็นต้นมา ท่านตั้งหลักใจได้อย่างมั่นคง และเจริญยิ่งขึ้นโดยลำดับไม่มีเสื่อมถอยเลย **ท่านพระอาจารย์มั่นก็จี้ใจเราอยู่เสมอ เผลอตัวไม่ได้เป็นโดนท่านดุทันที และดุเร็วยิ่งกว่าแต่ก่อน การที่ท่านช่วยจี้ช่วยเตือนเรื่อยมานั้น ความจริง ท่านช่วยรักษาจิตรักษาธรรมให้เรา กลัวจะเสื่อมไปเสีย** นับแต่นั้นมาก็ได้จำพรรษากับท่านเรื่อยมา พอออกพรรษาแล้วก็ออกเที่ยวบำเพ็ญในที่ต่าง ๆ ที่เห็นว่าสะดวกแก่ความเพียร ท่านอาจารย์เองก็ไปอีกทางหนึ่งโดยลำพัง ท่านไม่ชอบให้พระติดตาม ต่างองค์ต่างแยกกันไปตามอัธยาศัย เมื่อเกิดข้อข้องใจค่อยไปเรียนถามเพื่อท่านชี้แจงแก้ไขให้เป็นพัก ๆ ไป ความเพียรทางใจของหลวงปู่ขาวนับวันเจริญก้าวหน้า สติปัญญาค่อยแตกแขนงออกไปโดยสม่ำเสมอจนกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับใจ อิริยาบถต่าง ๆ เป็นอยู่ด้วยความเพียร มีสติกับปัญญาเป็นเพื่อนสอนในการประกอบความเพียร จิตใจรู้สึกอาจหาญชาญชัย ไม่หวั่นเกรงต่ออารมณ์ที่เคยเป็นข้าศึกและแน่ใจต่อทางพ้นทุกข์ ไม่สงสัยแม้ยังไม่หลุดพ้น

เวลาท่านไม่สบายอยู่ในป่าอยู่ในเขา ท่านไม่ค่อยสนใจกับหยูกยาอะไรเลยยิ่งไปกว่าการระงับด้วยธรรมโอสถ ซึ่งได้ผลทั้งทางร่างกายและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน และยึดเป็นหลักใจระลึกไว้ได้นานกว่าธรรมดา ท่านเคยระงับไข้ด้วยวิธีภาวนามาหลายครั้ง จนเป็นที่มั่นใจต่อการพิจารณาเวลาไม่สบาย เริ่มแต่จิตเป็นสมาธิคือมีความสงบเย็นใจ เวลาเป็นไข้ทีไรท่านต้องตั้งหน้าสู้ตายกับการภาวนาด้วยความมั่นใจ ที่เคยเห็นผลประจักษ์มาแล้ว แรก ๆ ได้อาศัยท่านพระอาจารย์มั่นคอยให้อุบายเสมอในเวลาเป็นไข้ โดยยกเรื่องท่านขึ้นเป็นพยานว่า **ท่านจะได้กำลังใจสำคัญ ๆ ทีไรต้องได้จากการเจ็บป่วยแทบทั้งสิ้น เจ็บหนัก ป่วยหนักเท่าไร สติปัญญายิ่งหมุนตัวดีและรวดเร็วไปกับเหตุการณ์นั้น ๆ ที่เกิดขึ้นในเวลาเจ็บป่วย โดยไม่ต้องถูกบังคับให้พิจารณาและไม่สนใจกับความหายหรือความตายอะไรเลย นอกจากจะพยายามให้รู้ความจริงของทุกขเวทนาทั้งหลายที่เกิดขึ้นและโหมเข้ามาในเวลานั้น ด้วยสติปัญญาที่เคยฝึกหัดอยู่เป็นประจำจนชำนิชำนาญ** บางครั้งท่านพระอาจารย์มั่นมาเตือนขณะเป็นไข้ เป็นเชิงปัญหาเหน็บ ๆ ว่า “ท่านเคยคิดไหมว่าท่านเคยทุกข์ก่อนจะตาย ทุกข์มากยิ่งกว่าทุกข์ที่กำลังเป็นอยู่ขณะนี้ในภพชาติที่ผ่าน ๆ มา เพียงทุกข์ในเวลาเป็นไข้ธรรมดา ซึ่งโลก ๆ เขามิได้เรียนธรรมเขายังพออดทนได้ บางรายเขายังมีสติดีมีมรรยาทงามกว่าพระเราเสียอีก คือเขาไม่แสดงอาการทุรนทุรายกระสับกระส่ายร้องครางทิ้งเนื้อทิ้งตัวเหมือนพระบางองค์ที่แย่ ๆ ซึ่งไม่น่าจะมีแฝงอยู่ในวงพุทธศาสนาเลย และไม่น่าจะมีเพราะจะทำศาสนาให้เปื้อนเปรอะไปด้วย แม้เจ็บมากทุกข์มากเขายังมีสติควบคุมมรรยาทให้อยู่ในความพอดีงามตาได้อย่างน่าชม ผมเคยเห็นฆราวาสป่วยมาแล้วโดยลูก ๆ เขามานิมนต์ผมเข้าไปเยี่ยมพ่อเขา

เวลาจวนตัวจะไปไม่รอด พ่อเขาอยากพบเห็นและกราบไหว้ในวาระสุดท้ายพอเป็นขวัญใจระลึกได้เวลาจะแตกดับจริง ๆ ขณะเราเข้าถึงบ้าน พ่อเขาพอมองเห็นเรากำลังก้าวเข้าไปที่เตียงนอนเท่านั้นทั้งที่กำลังป่วยหนัก ปกติลุกนั่งคนเดียวไม่ได้ต้องช่วยพยุงกัน แต่ขณะนั้นเขายังสามารถลุกพรวดพราดขึ้นคนเดียวได้ด้วยสีหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใสเต็มที่ ไม่มีอาการไข้และป่วยหนักใด ๆ ปรากฏเหลืออยู่พอให้ทราบได้ว่า เขาป่วยหนักเลยทั้งกราบทั้งไหว้ ด้วยความรื่นเริงบันเทิงในจิตใจ และมรรยาทที่อ่อนน้อมสวยงาม จนใคร ๆ ในบ้านเกิดพิศวงงงงันไปตาม ๆ กันว่า เขาลุกขึ้นมาโดยลำพังคนเดียวได้อย่างไร เมื่อปกติแม้จะพลิกตัวเปลี่ยนการนอนท่าต่าง ๆ ก็ได้ช่วยกันอย่างเต็มไม้เต็มมือเพราะความระมัดระวังกลัวจะถูกกระทบกระเทือนมากและอาจสลบหรือตายไปเสียในขณะนั้น แต่พอเห็นผมเข้ามา กลับเป็นคนใหม่ขึ้นมาจากคนไข้ที่จวนจะตายอยู่แล้ว จึงอัศจรรย์ไม่เคยเห็นดังนี้ และชาวบ้านพูดกับผมว่า เขาตายไปหลังจากเวลาที่ผมออกมาไม่นานนักเลย ด้วยความมีสติตลอดเวลาสิ้นลมหายใจ และไปอย่างสงบประสบสุคโตไม่ผิดพลาด ส่วนท่านเองไม่เห็นเป็นไข้หนักถึงขนาดนั้น ทำไมนอนใจไม่พิจารณา หรือมันหนักด้วยความอ่อนแอทับถมจิตใจ จึงทำให้ร่างกายอ่อนเปียกไปด้วย **พระกัมมัฏฐานถ้าขืนเป็นกันลักษณะนี้มาก ๆ ศาสนาต้องถูกตำหนิ กัมมัฏฐานต้องล่มจม ไม่มีใครสามารถทรงไว้ได้เพราะมีแต่คนอ่อนแอ กัมมัฏฐานอ่อนแอ คอยแต่ขึ้นเขียงให้กิเลสมันสับเอายำเอา สติปัญญาพระพุทธเจ้าท่านมิได้ประทานไว้สำหรับคนขี้เกียจอ่อนแอโดยนอนเฝ้านั่งเฝ้าไข้อยู่เฉย ๆ ไม่คิดค้นพิจารณาด้วยธรรมดังกล่าวเลย** การหายไข้หรือการตายของผู้อ่อนแอไม่เป็นประโยชน์อะไรเลย สู้หนูตายตัวเดียวก็ไม่ได้ ท่านอย่านำลัทธิและวิชาหมูนอนคอยเขียงอยู่เฉย ๆ มาใช้ในวงศาสนาและวงพระกัมมัฏฐาน ผมอายฆราวาสผู้เขาดีกว่าพระและอายหนูตัวที่ตายแบบเรียบ ๆ ซึ่งดีกว่าพระที่เป็นไข้แล้วอ่อนแอ และตายไปด้วยความไม่มีสติปัญญารักษาตัว ท่านลองพิจารณาดูซิว่า สัจธรรมมีทุกขสัจเป็นต้น ที่ปราชญ์ท่านว่าเป็นธรรมของจริงสุดส่วนนั้นจริงอย่างไรบ้าง และจริงอยู่ที่ไหนกันแน่ หรือจริงอยู่ที่ความประมาทอ่อนแอดังที่พากันเสริมสร้างอยู่เวลานี้ นั่นคือการเสริมสร้าง สมุทัยทับถมจิตใจให้โงหัวไม่ขึ้นต่างหาก มิได้เป็นทางมรรคเครื่องนำให้หลุดพ้นแต่อย่างใดเลย **ผมที่กล้ายืนยันว่าเคยได้กำลังใจในเวลาป่วยหนักนั้น ผมพิจารณาทุกข์ที่เกิดกับตัวจนเห็นสถานที่เกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปของมันอย่างชัดเจนด้วยสติปัญญาจริง ๆ จิตที่รู้ความจริงของทุกข์แล้วก็สงบตัวลง ไม่แสดงการส่ายแส่แปรสภาพไปเป็นอื่น นอกจากดำรงตนอยู่ในความจริงและเป็นหนึ่งอยู่เพียงดวงเดียว ไม่มีอะไรมารบกวนลวนลามเท่านั้น ไม่เห็นความแปลกปลอมใด ๆ เข้ามาเคลือบแฝงได้เลย ทุกขเวทนาก็ดับสนิทลงในเวลานั้น แม้ไม่ดับก็ไม่สามารถทับจิตใจเราได้ คงต่างอันต่างจริงอยู่เพียงเท่านั้น นี่แลที่ว่าสัจธรรมเป็นของจริงสุดส่วน** จริงอย่างนี้เองท่าน คือท่านอยู่ที่จิตดวงมีสติปัญญารอบตัวเพราะการพิจารณา มิใช่เพราะอ่อนแอ เพราะนั่งทับนอนทับสติปัญญาเครื่องมือที่ทันกันกับการแก้กิเลสอยู่เฉย ๆ

ผมจะเปรียบเทียบให้ท่านฟัง **หินนั้นปาหัวคนก็แตก ทับหัวคนก็ตายได้ แต่นำมาทำประโยชน์เช่นเป็นหินลับมีดหรืออะไร ๆ ก็ได้ ตามแต่คนโง่จะนำมาทำลายสังหารตน หรือคนฉลาดจะนำมาทำเป็นหินลับมีดหรืออื่น ๆ เพื่อประโยชน์แก่ตนตามต้องการ สติปัญญาก็เช่นกัน จะนำ**

ไปใช้ในทางผิดคิดไตร่ตรองในทางไม่ชอบ ฉลาดประกอบอาชีพในทางผิด เช่น ฉลาดหาอุบายฉกลักปล้นจี้เขา เร็วยิ่งกว่าลิงจนตามไม่ทัน ก็ย่อมเกิดโทษเพราะนำสติปัญญาไปใช้ในทางที่ผิด จะนำสติปัญญามาใช้เป็นการอาชีพในทางที่ถูก เช่น คิดปลูกบ้านสร้างเรือน เป็นช่างไม้ช่างเขียน ช่างแกะลวดลายต่าง ๆ เป็นต้น **หรือจะนำมาใช้แก้กิเลสตัณหาตัวเหนียวแน่นแก่นวัฏฏะ ที่พาให้เวียนเกิดเวียนตายอยู่ไม่หยุดจนหมดสิ้นไปจากใจ กลายเป็นความบริสุทธิ์ถึงวิมุตติพระนิพพานทั้งเป็นในวันนี้ เดือนนี้ ปีนี้ ชาตินี้ ก็ไม่เหลือวิสัยของมนุษย์จะทำได้ ดังที่ท่านผู้ฉลาดทำได้กันมาแล้วแต่ต้นพุทธกาลจนถึงปัจจุบันคือวันนี้ ปัญญาย่อมอำนวยประโยชน์ให้แก่ผู้สนใจใคร่ครวญไม่มีทางสิ้นสุด** เพราะสติปัญญาไม่เคยจนตรอกหลอกตัวเองแต่ไหนแต่ไรมา พอจะทำให้กลัวว่าตนจะมีสติปัญญามากเกินไป จะกลายเป็นคนดีซ่านผลาญธรรมประคองตัวไปไม่รอดและจอดจมในกลางคัน

สติปัญญานี้ปราชญ์ท่านชมว่าเป็นสิ่งที่เยี่ยมยอดอย่างออกหน้าออกตาแต่ดึกดำบรรพ์มาไม่เคยล้าสมัย ท่านจึงควรคิดค้นสติปัญญาขึ้นมาเป็นเครื่องป้องกัน และทำลายข้าศึกอยู่ภายในให้สิ้นซากไป จะเห็นใจดวงประเสริฐว่ามีอยู่กับตัวแต่ไหนแต่ไรมา การสอนท่านด้วยธรรมเหล่านี้ ล้วนเป็นธรรมที่ผมเคยพิจารณาและได้ผลมาแล้ว มิได้สอนแบบสุ่มเดาเกาหาที่คันไม่ถูก แต่สอนตามที่รู้ที่เห็นที่เคยเป็นมาไม่สงสัย **ใครที่อยากพ้นทุกข์ แต่กลัวทุกข์ที่เกิดขึ้นกับตน ไม่ยอมพิจารณาผู้นั้นไม่มีวันพ้นทุกข์ไปได้ เพราะทางไปนิพพานต้องอาศัยทุกข์กับสมุทัย เป็นที่เหยียบย่างไปด้วยมรรคเครื่องดำเนิน พระพุทธเจ้าและพระสาวกอรหันต์ทุก ๆ พระองค์ ท่านสำเร็จมรรคผลนิพพานด้วยสัจธรรมสี่กันทั้งนั้น ไม่ยกเว้นแม้องค์เดียวว่าไม่ได้ผ่านสัจธรรมสี่โดยสมบูรณ์ ก็เวลามีสัจจะใดบ้าง ที่กำลังประกาศความจริงของตนอยู่ในกายในใจท่านอย่างเปิดเผย ท่านจงพิจารณาสัจจะนั้นด้วยสติปัญญา ให้รู้แจ้งความจริงของสัจจะนั้น ๆ อย่านั่งเฝ้านอนเฝ้ากันอยู่เฉย ๆ จะกลายเป็นโมฆบุรุษในวงสัจธรรมซึ่งเคยเป็นของจริงมาดั้งเดิม ถ้าพระธุดงคกัมมัฏฐานเราไม่สามารถอาจรู้ความจริงที่ประกาศอยู่กับตนอย่างเปิดเผยได้ ก็ไม่มีใครจะสามารถอาจรู้ได้เพราะวงพระกัมมัฏฐานเป็นวงที่ใกล้ชิดสนิทกับสัจธรรมอยู่มากกว่าวงอื่น ๆ ที่ควรจะรู้เห็นได้ก่อนใครหมด วงนอกจากนี้แม้จะมีสัจธรรมประจำกายประจำใจด้วยกันก็จริง แต่ยังห่างเหินต่อการพิจารณาอันเป็นทางรู้แจ้งผิดกัน เนื่องจากเพศและโอกาสที่จะอำนวยต่างกัน เฉพาะพระธุดงคกัมมัฏฐาน ซึ่งพร้อมทุกอย่างแล้วในการดำเนิน และเดินก้าวเข้าสู่ความจริง ที่**ประกาศอยู่กับตัวทุกเวลา ถ้าท่านเป็นเลือดนักรบ สมนามที่พระศาสดาทรงขนานให้ว่า**ศากยบุตรพุทธชิโนรสจริง ๆ แล้ว ท่านจงพยายามพิจารณาให้รู้แจ้งสัจจะ คือ ทุกขเวทนาที่กำลังประกาศตัวอยู่อย่างโจ่งแจ้งเปิดเผยในกายในใจท่านเวลานี้ อย่าปล่อยให้ทุกขเวทนาเหยียบย่ำทำลายและกาลเวลาผ่านไปเปล่า ขอให้ยึดความจริงจากทุกขเวทนาขึ้นสู่สติปัญญา**และตีตราประกาศฝังใจลงอย่างแน่นหนาแต่บัดนี้เป็นต้นไปว่า ความจริงสี่อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศไว้ตลอดมานั้น บัดนี้ ทุกขสัจได้แจ้งประจักษ์กับสติปัญญาเราแล้วไม่มีทางสงสัย นอกจากจะพยายามเจริญให้ความจริงนั้น ๆ เจริญยิ่งขึ้นโดยลำดับ จนหายสงสัยโดยสิ้นเชิงเท่านั้น ถ้าท่านพยายามดังที่ผมสั่งสอนนี้แม้ไข้ในกายท่านจะกำเริบรุนแรงเพียงไร ท่านเองจะเป็นเหมือนคนมิได้

เป็นอะไร คือใจท่านมิได้ไหวหวั่นสะเทือนไปตามอาการแห่งความสุขความทุกข์ที่เกิดขึ้นในกายนั่นเลย มีแต่ความภาคภูมิใจที่สัมผัสสัมพันธ์กับความที่ได้รู้แล้วเห็นแล้วโดยสม่ำเสมอ ไม่แสดงอาการลุ่ม ๆ ดอน ๆ เพราะไข้กำเริบหรือไข้สงบตัวลงอย่างใด นี่แลคือการเรียนธรรมเพื่อความจริง ปราชญ์ท่านเรียนกันอย่างนี้ ท่านมิได้ไปปรุงแต่งเวทนาต่าง ๆ ให้เป็นไปตามความต้องการ เช่น อยากให้เป็นอย่างนั้นอยากให้เป็นอย่างนี้ตามชอบใจ ซึ่งเป็นการสั่งสมสมุทัยให้กำเริบรุนแรงยิ่งขึ้น แทนที่จะเป็นไปตามใจชอบท่านจงจำไว้ให้ถึงใจ พิจารณาให้ถึงอรรถถึงธรรมคือความจริงที่มีอยู่กับท่านเอง ซึ่งเป็นฐานะที่ควรรู้ได้ด้วยตนเองแต่ละราย ๆ **ผมเป็นเพียงผู้แนะอุบายให้เท่านั้น ส่วนความเก่งกาจอาจหาญ หรือความล้มเหลวใด ๆ นั้นขึ้นอยู่กับผู้พิจารณาโดยเฉพาะ ผู้อื่นไม่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย** เอานะท่าน จงทำให้สมหน้าสมตาที่เป็นลูกศิษย์มีครูสั่งสอน อย่านอนเป็นที่เช็ดเท้าให้กิเลสขึ้นย่ำยีตีแผ่ได้ จะแย่และเดือดร้อนในภายหลัง จะว่าผมไม่บอก”

ท่านเล่าว่า “พอท่านเทศน์ให้เราแบบพายุบุแคมอยู่พักใหญ่แล้วก็หนีไป เราเองรู้สึกตัวจะลอยเพราะความปีติยินดี และตื้นตันในโอวาทที่ฉลาดแหลมคม และออกมาจากความเมตตาท่านล้วน ๆ ไม่มีอะไรจะมีคุณค่าเสมอเสมือนได้ในเวลานั้นพอท่านไปแล้วเท่านั้น เราเองก็น้อมอุบายที่ท่านเมตตาสั่งสอนเข้าพิจารณาแก้ทุกขเวทนาที่กำลังแสดงตัวอยู่เต็มความสามารถ โดยไม่มีความย่อท้ออ่อนแอแต่อย่างใดเลย ขณะพิจารณาทุกขเวทนาหลังจากท่านไปแล้ว ราวกับท่านนั่งคอยดูแลและคอยให้อุบายช่วยเราอยู่ตลอดเวลา ยิ่งทำให้มีกำลังใจที่จะต่อสู้กับทุกข์มากขึ้น ขณะพิจารณานั้นได้พยายามแยกทุกข์ออกเป็นขันธ์ ๆ คือ แยกกายและอาการต่าง ๆ ของกายออกเป็นขันธ์หนึ่ง แยกสัญญาที่คอยมั่นหมายหลอกลวงเราออกเป็นขันธ์หนึ่ง แยกสังขารคือความคิดปรุงต่าง ๆ ออกเป็นขันธ์หนึ่ง และแยกจิตออกเป็นพิเศษส่วนหนึ่ง แล้วพิจารณาเทียบเคียงหาเหตุผลต้นปลายของตัวทุกข์ ที่กำลังแสดงอยู่ในกายอย่างชุลมุนวุ่นวาย โดยมิได้มีกำหนดว่าทุกข์จะดับเราจะหายหรือทุกข์จะกำเริบเราจะตาย แต่สิ่งที่หมายมั่นปั้นมือจะให้รู้ตามความมุ่งหมายเวลานั้น คือความจริงของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น เฉพาะที่อยากรู้มากในเวลานั้นคือทุกขสัจว่าเป็นอะไรกันแน่ ทำไมจึงมีอำนาจมาก สามารถทำจิตใจของสัตวโลกให้สะเทือนหวั่นไหวได้ทุกตัวสัตวโลก ไม่ยกเว้นว่าเป็นใครเอาเลย ทั้งเวลาทุกข์แสดงขึ้นธรรมดา เพราะความกระทบกระเทือนจากเหตุต่าง ๆ ทั้งแสดงขึ้นในวาระสุดท้าย ตอนจะโยกย้ายภพภูมิไปสู่โลกใหม่ภูมิใหม่สัตว์ทุกถ้วนหน้ารู้สึกหวั่นเกรงกันนักหนา ไม่มีรายใดหาญสู้หน้ากล้าเผชิญ นอกจากทนอยู่ด้วยความหมดหนทางเท่านั้น ถ้าสามารถหลบหลีกได้ก็น่าจะหลบไปอยู่คนละมุมโลก เพราะความกลัวทุกข์ตัวเดียวนี้เท่านั้น เราเองก็นับเข้าในจำนวนสัตวโลกผู้ขี้ขลาดหวาดกลัวทุกข์ จะปฏิบัติตัวอย่างไรกับทุกข์ที่กำลังแสดงอยู่นี้ จึงจะเป็นผู้องอาจกล้าหาญด้วยความจริงเป็นพยาน เอาละเราต้องสู้กับทุกข์ด้วยสติปัญญาตามทางศาสดาและครูอาจารย์สั่งสอนไว้ เมื่อสักครู่นี้ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านก็ได้เมตตาสั่งสอนอย่างถึงใจไม่มีทางสงสัย” ท่านสอนว่า **ให้สู้ด้วยสติปัญญา โดยแยกแยะขันธ์นั้น ๆ ออกดูอย่างชัดเจนก็เวลานี้ทุกขเวทนาเป็นขันธ์อะไร เป็นรูป เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณและเป็นจิตได้ไหม?** ถ้าเป็นไม่ได้ทำไมเราจึงเหมาเอาทุกขเวทนาว่าเป็นเรา เป็นเราทุกข์ เราจริง ๆ คือทุกขเวทนานี้ละหรือ หรืออะไรกันแน่ ต้องให้ทราบความจริงกันในวันนี้ ถ้าเวทนาไม่ดับ และเราไม่รู้แจ้งทุกขเวทนาด้วย

สติปัญญาอย่างจริงใจ แม้จะตายไปกับที่นั่งภาวนานี้เราก็ยอม แต่จะไม่ยอมลุกจากที่ให้ทุกขเวทนาหัวเราะเย้ยหยันเป็นอันขาด นับแต่ขณะนั้นสติปัญญาทำการแยกแยะห้ำหั่นกันอย่างเอาเป็นเอาตายเข้าว่า ระหว่างสงครามของจิตกับทุกขเวทนาต่อสู้กันอยู่เวลานั้น กินเวลาห้าชั่วโมงจึงได้รู้ความจริงจากขันธ์แต่ละขันธ์ได้ เฉพาะอย่างยิ่งรู้เวทนาขันธ์อย่างชัดเจนด้วยปัญญา ทุกขเวทนาดับลงในทันที ที่พิจารณารอบตัวเต็มที่ ท่านว่าท่านได้เริ่มเชื่อสัจธรรมมีทุกขสัจเป็นต้น ว่าเป็นของจริงแต่บัดนั้นมาอย่างไม่หวั่นไหว แต่นั้นมาเวลาเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยต่าง ๆ ขึ้นมา ใจมีทางต่อสู้กันกับทุกขเวทนาเพื่อชนะทางสติปัญญาไม่อ่อนแอปวกเปียก ใจมักได้กำลังในเวลาเจ็บป่วย เพราะเป็นเวลาเอาจริงเอาจังเอาเป็นเอาตายกันจริง ๆ ธรรมที่เคยถือเป็นของเล่น โดยไม่รู้สึกตัวมาประจำนิสัยปุถุชนในเวลาธรรมดาไม่จนตรอก ก็แสดงความจริงให้เห็นชัดในเวลานั้น ขณะพิจารณาทุกขเวทนารอบแล้วทุกข์ดับไป ใจก็รวมลงถึงฐานของสมาธิ หมดปัญหาต่าง ๆ ทางกายทางใจไปพักหนึ่ง จนกว่าจิตถอนขึ้นมาซึ่งกินเวลาหลายชั่วโมง มีอะไรค่อยพิจารณากันต่อไปอีกด้วยความอาจหาญต่อความจริงที่เคยเห็นมาแล้ว”

เย็นวันหนึ่งเมื่อปัดกวาดเสร็จ ท่านออกจากที่พักไปสรงน้ำ ได้เห็นข้าวในไร่ชาวเขากำลังสุกเหลืองอร่าม ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาในขณะนั้นว่าข้าวมันงอกขึ้นมาเพราะมีอะไรเป็นเชื้อพาให้เกิดใจที่พาให้เกิดตายอยู่ไม่หยุดก็น่าจะมีอะไรเป็นเชื้ออยู่ภายในเช่นเดียวกับเมล็ดข้าว เชื้อนั้นถ้าไม่ถูกทำลายเสียที่ใจให้สิ้นไป จะต้องพาให้เกิดตายอยู่ไม่หยุด ก็อะไรเป็นเชื้อของใจเล่า ถ้าไม่ใช่กิเลสอวิชชาตัณหาอุปาทาน คิดทบทวนไปมาโดยถืออวิชชาเป็นเป้าหมายแห่งการวิพากษ์วิจารณ์พิจารณาย้อนหน้าถอยหลัง อนุโลมปฏิโลมด้วยความสนใจอยากรู้ตัวจริงแห่งอวิชชา นับแต่หัวค่ำจนดึกไม่ลดละการพิจารณาระหว่างอวิชชากับใจ จวนสว่างจึงตัดสินกันลงได้ด้วยปัญญา อวิชชาขาดกระเด็นออกจากใจไม่มีอะไรเหลือ **การพิจารณาข้าวก็มายุติกันที่ข้าวสุกหมดการงอกอีกต่อไป การพิจารณาจิตก็มายุติกันที่อวิชชาดับกลายเป็นจิตสุกขึ้นมาเช่นเดียวกับข้าวสุก** จิตหมดการก่อกำเนิดเกิดในภพต่าง ๆ อย่างประจักษ์ใจ สิ่งที่เหลือให้ชมอย่างสมใจ คือความบริสุทธิ์แห่งจิตล้วน ๆ ในกระท่อมกลางเขา มีชาวป่าเป็นผู้อุปัฏฐากดูแล ขณะที่จิตผ่านดงหนาป่ากิเลสวัฏฏ์ไปได้แล้วเกิดความอัศจรรย์อยู่คนเดียวตอนสว่าง พระอาทิตย์ก็เริ่มสว่างบนฟ้า ใจก็เริ่มสว่างจากอวิชชาขึ้นสู่ธรรมอัศจรรย์ ถึงวิมุตติหลุดพ้นในเวลาเดียวกันกับพระอาทิตย์อุทัย **ช่างเป็นฤกษ์งามยามวิเศษเอาเสียจริง ๆ ในสถานที่มีนามว่า “โรงขอด” แห่งอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่**

● *จากหนังสือ - ประวัติหลวงปู่ขาว อนาลโย โดย พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน)*
- จนฺทปชฺโชตเถรปูชา ที่ระลึกในวันพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ โดยศิษยานุศิษย์

หลวงปู่ฝั้น อาจาโร

วัดป่าอุดมสมพร
ตำบลพรรณา อำเภอพรรณานิคม
จังหวัดสกลนคร

นามเดิม	❖ ฝั้น สุวรรณรงค์ เป็นบุตรของเจ้าไชยกุมาร(เม้า) และนางนุ้ย สุวรรณรงค์
เกิด	❖ วันอาทิตย์ที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๔๒ ตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ ปีกุน ณ บ้านม่วงไข่ ตำบลพรรณา อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
บรรพชา	❖ ประมาณ พ.ศ.๒๔๖๑ ตรงกับปีมะเมีย อายุ ๑๙ ปี ที่วัดโพนทอง บ้านบะทอง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร มีท่านอาญาครูธรรม เป็นพระอุปัชฌาย์
อุปสมบท	❖ พ.ศ.๒๔๖๒ อายุ ๒๐ ปี ณ วัดสิทธิบังคม บ้านไฮ่ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร โดยมีพระครูป้อง เป็นพระอุปัชฌาย์
ญัตติเป็นพระธรรมยุต	❖ วันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๖๘ ณ วัดโพธิสมภรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยมีพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระรถ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระมุก เป็นพระอนุสาวนาจารย์
	ท่านมีอุปนิสัยสุขุม เยือกเย็น กว้างขวาง มีความขยันหมั่นเพียร อดทนต่ออุปสรรค หนักเอาเบาสู้ มีความแตกฉานในการเขียนจาร อ่านหนังสืออักษรตัวธรรม (เป็นหนังสือผูกใบลาน ทางภาคอีสานเรียนในสมัยนั้น) มีความเฉลียวฉลาด กิริยามารยาทเรียบร้อย ท่านเล่าว่า หนังสือนวโกวาทท่านท่องจบสวดปากเปล่าได้ทั้งเล่ม ท่านเป็นศิษย์องค์สำคัญแห่งกองทัพธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ท่านได้บูรณะวัดและซ่อมแซมกุฏิที่วัดป่าธาตุนาเวง (วัดป่าภูธรพิทักษ์) จังหวัดสกลนคร และสร้างพระพุทธรูปบนหน้าผาร่วมกับพระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ และพระครูอุดมธรรมคุณ ที่สำนักสงฆ์ถ้ำพระ พ.ศ.๒๔๙๖ ท่านได้ค้นหา "ถ้ำขาม" ตามนิมิต ตั้งแต่พรรษาที่ ๔๐-๕๒ เป็นต้นมา (พ.ศ.๒๕๐๗-๒๕๑๙) ได้จำพรรษา ณ วัดป่าอุดมสมพร อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
มรณภาพ	❖ วันที่ ๔ มกราคม พ.ศ.๒๕๒๐ ณ วัดป่าอุดมสมพร อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร สิริรวมอายุได้ ๗๗ ปี ๔ เดือน ๑๕ วัน พรรษา ๕๒

อาจริยธรรม

เมื่อพระภิกษุฝั้น อาจาโร ได้อุปสมบท และได้ศึกษาปฏิบัติอยู่กับท่านพระอาญาครูธรรม เป็นเวลา ๒ ปี ครั้นถึงเดือน ๓ ข้างขึ้น ปีพุทธศักราช ๒๔๖๓ อาญาท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร พร้อมด้วยพระภิกษุสามเณรหลายรูป ออกเที่ยววิเวกเดินธุดงค์รุกขมูลมาถึงบ้านม่วงไข่ ตำบลพรรณา จังหวัดสกลนคร ได้เข้าไปพักปักกลดอยู่ในป่า อันเป็นป่าช้า ข้างบ้านม่วงไข่ (ปัจจุบัน ที่ตรงนั้นได้สร้างเป็นวัดแล้ว ชื่อว่า วัดป่าภูไทสามัคคี) ส่วนญาติโยมชาวบ้านม่วงไข่ ได้ทราบข่าว ว่ามีพระธุดงค์มาพักปักกลดอยู่ในป่าช้าข้างหมู่บ้านของตน พากันดีใจเป็นอย่างมาก เพราะทุกคน ก็อยากจะเห็นพระธุดงค์ จึงได้กระจายข่าวให้ได้ทราบทั่วถึงกันอย่างรวดเร็ว คณะหญิงชายทั้งเด็ก และผู้ใหญ่พากันออกไปต้อนรับ ได้ช่วยปัดกวาดจัดทำที่พักปักกลดและทางเดินจงกรมตลอดถึง น้ำดื่มน้ำใช้ถวาย คนผู้เฒ่าผู้แก่ก็นำเอาน้ำร้อนน้ำอุ่น หมากพลู บุหรี่ไปถวาย ตามธรรมเนียม ของคนสมัยนั้น เสร็จแล้วโยมที่เป็นหัวหน้าผู้เป็นนักปราชญ์อาจารย์พากันนั่งคุกเข่ากราบพระ ๓ หน แล้วนั่งสงบเรียบร้อย คอยฟังธรรมคำอบรมจากท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถรต่อไป สำหรับ พระภิกษุที่ไปร่วมฟังด้วยในคราวนั้น มี พระอาญาครูดี พระภิกษุฝั้น อาจาโร พระภิกษุกู่ ธมฺมทินฺโน ได้มีใจเลื่อมใสศรัทธา ชวนกันออกไปฟังพระธรรมเทศนาอบรมธรรมปฏิบัติด้วย

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ท่านได้แสดงธรรมเทศนาสั่งสอนเริ่มตั้งแต่ **"การให้ทาน การรักษาศีล ตลอดถึงการภาวนา ว่ามีผลอานิสงส์มาก แต่การที่ผู้ให้ทาน รักษาศีล ไหว้พระ ฟังธรรม กระทำเจริญกัมมัฏฐานการภาวนา ที่ไม่ได้อานิสงส์ผลมากขึ้น เพราะพวกเรายังมี ความเห็นผิด มีความนับถือ และเชื่อถือผิดจากทางธรรมที่พระพุทธองค์นำพาสาวกประพฤติ ปฏิบัติมา** ตัวอย่างเช่น ชาวบ้านเรายังบวงสรวงนับถือบูชา หอทะดาอารักษ์ (เรียกตามภาษา พื้นบ้านสมัยก่อน) ภูตผีปีศาจ พระภูมิเจ้าที่ ผีสางนางไม้ เคารพนับถือเอามาเป็นที่พึ่งตาม ความเข้าใจผิดของพวกเรา โดยเข้าใจว่าของเหล่านั้นเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีอิทธิฤทธิ์ ดลบันดาล คุ้มครอง ปกปักรักษาและป้องกันภยันตรายได้จริง มีการฆ่าสัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า มีวัว ควาย หมู เป็ด ไก่ ตลอดถึงเหล้าสุรา ยาดองของมึนเมา เอามาทำพิธีกรรม เซ่นสรวง บวงสรวง ทะดา ปีศาจ วิญญาณ ภูตผี พระภูมิเจ้าที่ เทวาอารักษ์ เขาเหล่านั้นจะได้มาเสวยเครื่องสังเวยที่เอามาทำการเซ่นสรวง หรือไม่ ไม่มีใครเห็น เห็นแต่พวกเจ้าเองนั้นแหละอิ่ม เมา มึนเมา มัวซัวเซีย ครึกครื้น หมดกันทั้งบ้าน แล้วสิ่งเหล่านั้นก็จะมาช่วยอะไรเราไม่ได้ มีแต่จะมาก่อกวน ก่อกินกับพวกเรา ร่ำไป รอบปีหนึ่ง ๆ ก็ต้องเสียวัว เสียควาย หมู เป็ด ไก่ ให้มันทุก ๆ ปี พวกเรามีความเชื่อถือมา ผิด ๆ เพราะความเห็นผิดนี้แล ไม่ใช่ธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่พาสาวก อุบาสก อุบาสิกา ประพฤติปฏิบัติมา การไหว้พระ ภาวนา รักษาศีล ให้ทาน การทำบุญกุศลจึงไม่มีผลอานิสงส์มาก ให้พากันเลิกละความเชื่อถือผิดตามความที่เคยเชื่อถือ และนับถือผิดมาแล้วนั้นเสียตั้งแต่วันนี้เป็น ต้นไป อย่าได้เกี่ยวข้องกับมันอีกอย่างเด็ดขาด"

จากนั้นท่านพระอาจารย์มั่น ได้กล่าวถึงคุณของพระรัตนตรัยว่า **"เชื่อมั่นในคุณพระรัตนตรัย คือ คุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ แล้วกราบไหว้บูชาทุกวันทุกเวลา อย่างนี้เราก็พึ่งได้ เพราะที่พึ่งของเรามีแล้ว เราทำบุญให้ทานการกุศลใด ๆ ย่อมได้ผลอานิสงส์มาก เราอยู่ในชาติใด ภพใด เราก็ได้อาศัยซึ่งบุญกุศลที่ตนได้ทำไว้แล้ว เป็นที่พึ่งอาศัย บำรุงตกแต่ง คุ้มครองรักษา กาย วาจา ใจ ให้พ้นภัยอันตราย มีแต่ความสุขกายสบายใจ เราจะปรารถนาสิ่งใด ก็ย่อมได้บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จ เพราะมีผู้ได้รับความสำเร็จมากต่อมาก นับจำนวนไม่ได้ ทั้งในอดีต และปัจจุบันมาแล้ว อย่างนี้พวกเราต้องการไม่ใช่หรือ เมื่อเราต้องการแต่เราไม่ทำ เราจะได้หรือไม่ได้ถ้าเราไม่ทำ ได้จำเพาะผู้ที่ได้ทำไว้แล้วเท่านั้น ข้อนี้ควรจำไว้ให้ดี"**

ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านได้เทศน์สอนอบรมแสดงถึงเรื่อง ทาน ศีล ภาวนา ว่ามีผลมากก็เมื่อเรามีศรัทธา เลื่อมใส ตั้งใจปฏิบัติให้ถูกต้อง ให้เลิกละการนับถือ และเชื่อถือผิด แล้วก็ปฏิบัติผิด ๆ กันมานั้นเสีย ท่านได้แสดงอุปมาอุปมัยเปรียบเทียบให้พวกเราเห็นแจ้งจริงประจักษ์ในจิตใจ ทำให้เกิดมีความพอใจเลื่อมใสศรัทธาในพระธรรมเทศนาของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถรในกาลครั้งนั้นเป็นอันมาก จึงมอบกายถวายตัวเป็นลูกศิษย์ ตั้งจิตปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ เลิกละการเซ่นสรวง บูชา เทวดาอารักษ์ วิญญาณพระภูมิเจ้าที่ มเหศักดิ์หลักคุณ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นมา พากันนับถือเคารพกราบไหว้สักการะบูชาแต่ในคุณพระรัตนตรัย คือ คุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งของตนมาจนตราบทุกวันนี้

ฝ่ายพระสงฆ์ผู้ซึ่งมีศรัทธา ได้มาร่วมฟังธรรมเทศนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ในคราวครั้งนั้น มีท่านอาญาครูดี พระภิกษุฝั้น อาจาโร พระภิกษุกู่ ธมฺมทินฺโน ฟังท่านแสดงจบลงแล้วเกิดความปีติปลื้มใจเป็นอย่างยิ่ง ทั้ง ๓ องค์จึงเข้าไปมอบกายถวายตัวเป็นลูกศิษย์ ด้วยจิตศรัทธาอันแรงกล้า เพื่อจะได้ฝึกศึกษาและปฏิบัติตามท่านพระอาจารย์ไป เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นและคณะได้พักอยู่ที่นั้นตามสมควรแก่อัธยาศัยแล้ว ท่านก็ได้พาคณะของท่านจาริกออกเดินธุดงค์ต่อไป เป็นเหตุให้ศิษย์ใหม่ทั้ง ๓ องค์ ตระเตรียมบริขารการออกธุดงค์อยู่ป่าไม่ทัน เป็นเหตุให้ท่านพระอาจารย์มั่นและคณะออกเดินทางไปก่อน ภายหลังโชคอันดีมีมาถึง เหมือนเทวดาช่วยมาบันดาลให้ท่านพระภิกษุทั้ง ๓ รูปได้พบกับหลวงปู่ดูลย์ ท่านอาญาครูดี พระภิกษุฝั้น พระภิกษุกู่ ท่านจึงได้เข้าไปศึกษาวิธีฝึกจิตภาวนาเบื้องต้นกับหลวงปู่ดูลย์

ครั้นเมื่อออกพรรษาแล้วท่านทั้ง ๓ รูป และพระเณรองค์อื่น ๆ อีกหลายรูปมีหลวงปู่ดูลย์เป็นผู้นำ พาคณะออกเดินธุดงค์เจาะจงตรงไปที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้ไปทันพบท่านพระอาจารย์มั่นที่บ้านตาลโกน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ท่านได้อยู่ศึกษาได้อุบายวิธีการภาวนาจากท่านพระอาจารย์มั่นชนิดอย่างจุใจเต็มอัตราแล้ว พระอาจารย์ฝั้นท่านจึงได้ลาท่านพระอาจารย์มั่น ไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ กนฺตสีลเถร ซึ่งท่านได้พักทำความเพียรภาวนาอยู่ที่ป่าใกล้บ้านหนองดินดำ ใกล้กับบ้านตาลโกนนั่นเอง หลังจากนั้นท่านก็เดินทางไปกราบนมัสการพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม ที่บ้านหนองหวาย ท่านอยู่ศึกษาปฏิบัติธรรมกับพระอาจารย์สิงห์พอควรแก่ความต้องการแล้ว ได้ลาพระอาจารย์สิงห์ ย้อนกลับมาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นอีก **ที่นี้ท่านพระอาจารย์มั่น สอนชี้วิธีทางปฏิบัติอย่างถึงจิตถึงใจ ให้เป็นผู้ตั้งใจ**

ปรารภความเพียรแรงกล้าเด็ดเดี่ยวไปลำพังองค์เดียว เที่ยววิเวกอย่าได้คลุกคลีให้ยินดีต่อความสงบ อย่ามักมาก ยินดีในความมักน้อย เป็นผู้สันโดษ ยินดีในความสันโดษ พอใจในปัจจัยสี่ แต่ที่ตนมีอยู่แล้วได้มาโดยชอบธรรม นี้เป็นอริยประเพณี เป็นอริยปฏิปทา มีมาแต่โบราณกาล สืบสายต่อเนื่องมาไม่เคยขาดในวงศ์ของพระอริยะ ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

"ไป๊ ไปผู้เดียวนั่นแหละจะได้กำลังจิต จักได้ฝึกจิตให้มีความกล้าหาญให้เป็นนักต่อสู้ เพื่อเอาชัยชนะกับกิเลสตัณหา สัญญาพญามารที่มีสันดานบาปหยาบช้าทารุณ ก่อกวนจิตใจให้หมกมุ่นลุ่มหลงอยู่ในใต้อำนาจของมัน โน้นภูเขา ป่าช้า ป่าชัฏ เป็นที่สงบสงัด มีน้ำใสสะอาด เป็นที่ปราศจากคนไปมาพลุกพล่าน ไปเถอะไปคนเดียวเที่ยวอยู่วิเวกประกอบความเพียร เจริญสติ สมาธิ ปัญญา ศรัทธา วิริยะ อันเป็นพละของใจให้เข้มแข็ง จิตใจจะได้มีกำลังกล้าหาญองอาจ ชาญชัย ขับไล่พญามารพร้อมทั้งลูกสาวและเสนามาตย์ให้หมดอำนาจพินาศขาดสูญไป จิตใจก็จักได้มาซึ่งความสงบสุขอย่างยิ่ง หมดจดสงบระงับดับจากสิ่งก่อกวนอย่างนี้แล"

พระอาจารย์ฝั้น ได้ฟังธรรมคำชี้แจงแสดงสอนแนะแนวทางปฏิบัติ ให้เห็นชัดจะแจ้งเจาะจงตรงถึงจิตใจ ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ในคราวครั้งนั้นทำให้ท่านได้เพิ่มกำลังใจในความเชื่อมั่นต่อธรรมะปฏิบัติ ท่านจึงได้ปรารภในใจตัวเองว่า **"ต่อไปนี้เราจะต้องปฏิบัติอย่างเอาจริงเอาจังเอาชีวิตเป็นเดิมพัน เป็นเครื่องประกันการปฏิบัติเพื่อให้ได้ถึงอรรถถึงธรรม ด้วยความเพียรพยายามอย่างถูกต้องตามทางพระอริยะที่ท่านได้พาดำเนินมา"** ยิ่งคิดยิ่งจิตกล้า อาศัยพลังศรัทธามาแต่จากการฟังธรรม ท่านจึงตกลงตัดสินใจเข้าไปกราบนมัสการลาท่านพระอาจารย์มั่น ออกธุดงค์แต่องค์เดียว เที่ยวไป อาศัยกำลังขาของตนเป็นยานพาหนะ ปัจจัยค่าเดินทาง รถเรือ อะไรไม่เกี่ยว ยินดีพอใจในความมักน้อย สันโดษ ขจัดโกรธ โลภ หลง มุ่งจำนงตรงต่อวิเวกสงบสงัดปฏิบัติบำเพ็ญเพ่งเพียรภาวนา

พระอาจารย์ฝั้นท่านได้พักอยู่ทำความเพียร ที่ถ้ำพระบดอย่างยิ่งยวดเต็มตามกำลังศรัทธาที่ได้ลาท่านพระอาจารย์มั่นมาเพื่อการปฏิบัติ ได้รับความสงบสงัดขจัดสิ่งก่อกวนชวนให้ใจไม่สงบได้อย่างสมภูมิ อยู่ที่นั้นประมาณกึ่งเดือนจึงได้พาสามเณรน้อยออกเดินธุดงค์ ข้ามแม่น้ำโขงไปสู่เขตแดนประเทศลาว ด้วยความมุ่งหวังตั้งใจเจาะจงไปที่ภูเขาควาย ซึ่งเป็นภูเขาที่สูงใหญ่และกว้างยาวมากอยู่ตอนเหนือของประเทศลาว ติดต่อกับแดนประเทศญวน ครั้นได้ข้ามแม่น้ำโขงไปอยู่ฝั่งฝ่ายดินแดนประเทศลาวแล้ว เกิดการขัดข้อง เพราะไม่มีหนังสือสุทธิและหนังสือเดินทางฝรั่งเศสผู้เป็นนายปกครองประเทศลาวกำลังเข้มงวดกวดขันคนเข้าเมืองมาก ท่านจึงคิดเปลี่ยนทางกลับประเทศไทย เดินธุดงค์ตรงไปหาท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งท่านออกเดินธุดงค์มาพักทำความเพียรอยู่ที่ข้างบ้านนาสีดา ตำบลกลางใหญ่ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เมื่อพระอาจารย์ฝั้นเข้าไปกราบท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เรียบร้อยแล้วได้ปราศรัยให้เป็นเหตุระลึกนึกถึงกันแล้วท่านพระอาจารย์มั่นได้พูดเพื่อเป็นกำลังใจให้แก่พระอาจารย์ฝั้นและสามเณรว่า **"ดีแล้วที่พวกท่านได้ผีและเสือมาเป็นอาจารย์ สอนให้รู้เท่าจิตที่มันหลงผลิตความกลัวขึ้นมาหลอกตัวเอง เห็นความโง่เขลาของจิตที่คิดปรุงหลงงมงายหมายมั่นสำคัญผิด คิดว่าเป็นความจริงหลอกตัวเองให้กลัวไม่กล้าที่จะประกอบความพากความเพียรเหมือนอย่างบางคนที่เขากลัวกัน ผีกับเสือ ถ้าเรา**

เชื่อกรรมดีที่มีอยู่ในตัว ความกลัวก็ไม่มีปัญหา แต่ความกลัวก็มีประโยชน์อยู่บ้างเหมือนกัน ถ้าเรากล้าต่อสู้กับมันแล้วก็จะกลับมาอบรมจิตใจ ให้สงบแน่วแน่ตั้งมั่นเป็นสมาธิเกิดปีติขึ้นมา ฆ่าความกลัวดับลงอย่างราบคาบ จากนั้นเราก็จักได้เร่งเจริญดำเนินความเพียรติดต่อโดยไม่หยุดยั้ง เพื่อบรรลุถึงธรรมที่เรายังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้ได้ถึงธรรมที่เรายังไม่ถึง”

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นได้กล่าวสัมโมทนียกถาจบลงคราวครั้งนั้น ทำให้เกิดความปีติเพิ่มกำลังใจแก่พระอาจารย์ฝั้นและสามเณรน้อยเป็นอย่างยิ่ง และพร้อมทั้งเกิดความอัศจรรย์ในใจว่า **ท่านพระอาจารย์มั่นท่านทราบได้อย่างไร ทั้งที่เราก็ไม่ได้กราบเรียนเล่าอะไรให้ท่านทราบ ท่านทราบได้อย่างไรว่า พวกเราได้เผชิญกับผีหลอก และเสือ และว่าเราได้เอาอุบายในความกลัวเสือและผีหลอกนั้นมาแก้จิตที่คิดกลัว จนเกิดมีความกล้าขึ้นมาในจิต ยังจิตให้รวมสงบลงเป็นสมาธิตั้งมั่นอยู่อย่างองอาจ** น่าอัศจรรย์ใจจริงหนอ สิ่งที่ไม่เคยเป็นก็มาเป็น สิ่งที่ไม่เคยมีก็มีมาเห็นมาเป็นขึ้นมาได้ แปลกแต่ก็เป็นความจริงนี่กระไร

ท่านอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นพอได้อุบายจากการฟังธรรมจดจำนำออกไปปฏิบัติได้แล้ว จึงได้กราบลาท่านพระอาจารย์มั่นออกเดินธุดงค์ไปทางอำเภอวาริชภูมิแต่เพียงลำพังผู้เดียว พอไปถึงบ้านหนองแสง เกิดป่วยเป็นไข้หวัดใหญ่ อาการหนักมาก ทำให้จิตใจกระสับกระส่าย ร้อนรนกระวนกระวาย ทำให้จิตฟุ้งซ่าน รำคาญ ไม่มีความสงบ เกิดความคิดท้อถอยหมดกำลังใจ อุบายความพากเพียรประกอบด้วยสติปัญญาที่เคยนำเอามาใช้ได้ผลแก่ตัวเองมาแล้ว คราวนี้กลับใช้ไม่ได้เสีย ยิ่งร่างกายอ่อนเพลีย เสียกำลังมากเท่าไร ยิ่งทำให้จิตใจคิดมาก จึงจัดเก็บบริขารบรรจุลงในบาตร ยกขึ้นสะพาย มือถือกาน้ำ บ่าแบกกลดออกเดินธุดงค์เพื่อเปลี่ยนสถานที่ ทั้งอาการไข้ก็ยังไม่ทุเลา

ขณะกำลังเดินอยู่นั้นท่านได้มองไปเห็นหมาแทะกระดูกควายตายด้วยโรคระบาดอยู่ พอท่านเดินเข้าไปใกล้หมาก็วิ่งหนี พอท่านออกไปยืนดูอยู่แต่ไกลมันก็กลับเข้าไปแทะอีก ท่านได้ยืนพิจารณายกเอาเรื่องหมาหวงกระดูกควายตายด้วยโรคระบาดมาวิจารณ์ตัวเองว่า **เรานี้ก็มาหลงยึดถือหวงแหนท่อนกระดูกในตัวเองนี้ ยิ่งมากกว่าหมาที่มันหวงกระดูกควายตายนี้เป็นไหน ๆ เสียอีก หมาที่มันแทะกระดูก มันยังไม่ได้กลืนน้ำลายของมันที่ได้ประสมกับรส กลิ่น ของกระดูกอยู่บ้าง พอให้เกิดความชื่นใจ ส่วนเราได้อะไรบ้างจากโครงกระดูกที่เราหวงแหน แบกหามอยู่ตลอดเวลา นี่ชาติ นี่ชรา นี่พยาธิ นี่มรณะ เห็นไหม สิ่งเหล่านี้ มีมาจากไหน อาศัยอะไรเป็นที่เกิด ไม่ใช่มันมาจากโครงกระดูกและมันอาศัยเกิดอยู่ที่โครงกระดูกนี้เองมิใช่หรือ ใจเราที่ได้รับทุกข์ โทมนัส ฟุ้งซ่าน ไม่เป็นอันอยู่ อันกิน หลับนอน ที่เรากำลังได้รับอยู่ในเวลานี้ มันมาจากไหนเล่า ไม่ใช่มาจากชรา พยาธิ มรณะที่มีอยู่เต็มทั่วไปในโครงกระดูกของร่างกายอันนี้ดอกหรือ หมามันหลงหวงกระดูกซากควายตายห่ามันก็ยังวางปล่อยทิ้งวิ่งหนีได้ แต่เรานี่หนา ยิ่งโง่กว่าหมาเสียอีก หลงรักหลงหวงแหน หลงนอนกอดนอนซมงมอยู่ตลอดเวลา นอกจากทุกข์แล้วเราไม่เห็นว่าเราได้อะไรจากการแบกโครงร่างอันเป็นภาระอันหนักนี้เลย อย่างไรเราจำต้องรีบเร่งประกอบความเพียรอย่างนักต่อสู้ หัวเด็ดตีนขาดไม่ถอยหนี**

ท่านได้ทำความเพียรค้นคว้าพิจารณาอยู่ไม่นานจิตรวมสงบลงอย่างแน่นหนา จากนั้นมาอาการป่วยด้วยไข้หวัดก็หาย ร่างกายกลับปกติ

การป่วยเป็นไข้หวัดใหญ่ของพระอาจารย์ฝั้น ในคราวครั้งนั้น ทำให้ท่านได้รับผลประจักษ์เป็นกำลังใจอย่างน่าอัศจรรย์ ท่านได้บำบัดทุกขเวทนาอันกล้าแข็งด้วย**ธรรมะโอสถ** มีสติ วิริยะ ธัมมวิจยะ มาเป็นองค์ประกอบ เพ่งภาวนาบำเพ็ญความเพียรและอุบายที่ได้จากไปเห็นหมาแทะกระดูกควายตายด้วยโรคระบาดมาเป็นเครื่องมือเตือนสติอบรมจิต จึงได้ความสลดสังเวชเบื่อหน่ายคลายความลุ่มหลง ปลงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จิตมีกำลังกล้าโดยปัญญาอันแหลมคม สามารถตัดสิ่งก่อกวนกีดกันทางลงอย่างราบคาบ ได้มองเห็นฝั่งทางดิ่งตรงไปอย่างถูกต้องสิ้นสงสัย ท่านได้คิดรำพึงระลึกถึงท่านพระอาจารย์มั่นว่า เราควรจะอยู่ใกล้ชิด เป็นลูกศิษย์ติดตามฝึกหัด ปฏิบัติตามท่านไปอย่าได้ออกห่าง จึงได้เดินธุดงค์กลับไปนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดมหาชัย อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี เมื่อไปถึง พอกราบท่านพระอาจารย์มั่นเสร็จท่านก็บังเกิดความอัศจรรย์ใจอีกครั้งหนึ่ง เหมือนตอนกลับจากฝั่งลาวครั้งที่แล้ว เพราะท่านพระอาจารย์มั่นได้หัวเราะก้ากขึ้นมาในทันใด แล้วกล่าวกับพระอาจารย์ฝั้นว่า **"ท่านฝั้น ครั้งก่อนได้ยินเสือร้องจิตใจถึงสงบ มาครั้งนี้ได้หมาแทะกระดูกเป็นอาจารย์เข้าอีกแล้ว จึงมีสติรอบรู้ในอรรถในธรรม ท่านฝั้นถือเอาหมาแทะกระดูกเป็นอุบายอันแยบคาย สำหรับเปลี่ยนจิตใจให้สงบจนสามารถทำให้เห็นแจ้งในธรรมนั้นได้ถูกต้อง ชื่อว่าเป็นศิษย์ของพระพุทธองค์โดยแท้ การเห็นอะไรแล้วน้อมนำเข้ามาพิจารณาภายในจิตเช่นนี้เป็นการกระทำที่ชอบแล้ว"**

พระอาจารย์ฝั้น ญัตติเปลี่ยนเป็นธรรมยุติกนิกาย

พระอาจารย์ฝั้นดำริว่า เรายังเป็นพระนานาสังวาส ไม่อาจร่วมสังฆกรรมทำสังฆกิจใกล้ชิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ถ้าท่านพระอาจารย์มั่นท่านมีความเมตตาอนุเคราะห์ รับเราเอามาเข้าญัตติเป็นพระในคณะธรรมยุติกนิกายแล้ว เราก็จะได้มีสังวาสเสมอเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับท่านและคณะของท่าน เราก็จักได้อยู่ใกล้ชิด ออกธุดงค์ติดตามไปกับท่านด้วย ดังนี้แล้วจึงกราบเรียนต่อท่านพระอาจารย์มั่นขอญัตติเปลี่ยนเป็นพระธรรมยุต ท่านพระอาจารย์มั่นตกลงรับ เพราะท่านทราบจิตใจศรัทธาเลื่อมใสของพระอาจารย์ฝั้นเป็นอย่างดี เมื่อตระเตรียมบริขารและฝึกซ้อมการขานนาคได้ถูกต้องคล่องปากแล้ว จึงได้นำไปทำการญัตติเป็นพระคณะธรรมยุต น่าสังเกตว่า เมื่อพระอาจารย์ฝั้น สามารถฝึกจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคงบำเพ็ญภาวนาได้ตลอดรอดฝั่ง โดยอุปสรรคใด ๆ ไม่อาจมารบกวนได้แล้ว ท่านจึงได้ตัดสินใจขอรับการญัตติเป็นพระภิกษุ ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

ในปีพ.ศ.๒๔๖๘ พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ได้ญัตติเป็นพระธรรมยุตแล้ว ได้จำพรรษาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ในพรรษานี้พระอาจารย์ฝั้นได้อาพาธเป็นไข้มาลาเรีย ท่านได้พยายามทำความเพียรภาวนาเพื่อบำบัดอาการป่วย ด้วยธรรมะโอสถเช่นเคย ครั้นออกพรรษาแล้วได้แยกย้ายกันออกไปเที่ยวบำเพ็ญภาวนา แสวงหาความวิเวกสงบสงัดตามป่าช้า ป่าชัฏ ตามถ้ำภูเขาลำเนาไพร ไปองค์ละทิศละทาง ท่านได้ออกธุดงค์ไปทางอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ได้ไปพักบำเพ็ญภาวนาอยู่ที่ป่า

เมื่อท่านอยู่ที่นั่นนานพอสมควรแล้ว ท่านมีความระลึกถึงพระอาจารย์ของท่าน (ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร) จึงได้ธุดงค์เดินย้อนกลับมาทางวัดอรัญญวาสี ที่ได้จำพรรษาอยู่ที่อำเภอท่าบ่อ

จังหวัดหนองคาย พอเดินทางมาถึงวัดอรัญญวาสีปรากฏว่า ท่านพระอาจารย์มั่นได้ออกเดินทางไปทางอำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนครแล้ว และได้พำนักอยู่ที่บ้านหนองลาด พระอาจารย์ฝั้นเดินธุดงค์ตามไปที่บ้านหนองลาด เมื่อถึงบ้านหนองลาด ก็ไปไม่ทันอีก เพราะท่านพระอาจารย์มั่นได้เดินทางต่อไปถึงบ้านสามผงแล้ว ท่านจึงติดตามต่อไปและได้ไปร่วมในพิธีญัตติกรรมเป็นธรรมยุตของท่านพระอาจารย์เกิ่ง อธิมุตฺตโก พระอาจารย์สีลา อิสฺสโร และท่านอาญาครูดีพร้อมด้วยลูกศิษย์ของท่านประมาณ ๒๐ องค์ด้วย โดยเจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์ แห่งวัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี เป็นพระอุปัชฌาย์ ณ อุทกุกเขปสีมา หรืออุทกสีมา (โบสถ์น้ำ) อยู่กลางหนองบ้านสามผง

ท่านเคยเล่าให้ผู้เขียน[๑]ฟังว่า *"ท่านพระอาจารย์มั่นคราวครั้งนั้นท่านได้ไปโปรดหัวหน้าชฎิล ๓ สหาย ทั้ง ๓ ท่านล้วนแล้วแต่เป็นผู้มีชื่อเสียง มีคนเคารพนับถือ มีบริวารมาก ได้เป็นอุปัชฌาย์ให้บรรพชา อุปสมบท พระภิกษุ สามเณร เป็นสัทธิงวิหาริกของแต่ละท่านในถิ่นนั้นเป็นจำนวนมาก ท่านพระอาจารย์มั่นท่านแสดงธรรมปาฏิหาริย์เทศน์ทรมานหัวหน้าชฎิลทั้ง ๓ ท่านพร้อมทั้งบริวาร จนได้เกิดปัญญา มีศรัทธา ความเชื่อ และเลื่อมใส ได้มอบกายถวายชีวิตเป็นลูกศิษย์ติดตามปฏิบัติ ฝึกหัดอบรมอยู่ในโอวาท ยอมละทิฐิมานะ เสียสละนิกายเดิม หันเข้ามาเปลี่ยนญัตติเป็นธรรมยุติกนิกาย"* สำหรับท่านอาญาครูดีนั้น เมื่อก่อนท่านเคยเป็นครูบาของพระอาจารย์ฝั้น ทีหลังท่านจึงได้เปลี่ยนญัตติเป็นพระฝ่ายธรรมยุตภายหลังพระอาจารย์ฝั้น ตั้งแต่นั้นมาท่านอาญาครูดีต้องเคารพกราบไหว้นับถือพระอาจารย์ฝั้นเป็นครูบา นั่งหรือเดินตามหลังพระอาจารย์ฝั้น แต่ถึงอย่างนั้นในด้านจิตใจต่างองค์ต่างก็ได้แสดงออกมาให้ได้เห็นว่ามีความเคารพซึ่งกันและกัน ไม่ทนงองค์ท่านด้วยถือทิฐิมานะ

ในปี พ.ศ.๒๔๖๙ พระอาจารย์ฝั้น ท่านจำพรรษาอยู่ที่บ้านดอนแดง ส่วนท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร จำพรรษาอยู่ที่วัดป่าบ้านสามผง เมื่อออกพรรษาแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นท่านได้นัดพระภิกษุ สามเณรของท่าน ซึ่งกระจายจำพรรษาอยู่ตามป่าใกล้หมู่บ้านข้างเคียงแถบนั้น จำนวนประมาณ ๗๐ รูป ให้ไปร่วมประชุมที่สำนักพระอาจารย์ฝั้น อยู่จำพรรษา บ้านดอนแดง อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม เมื่อพระภิกษุ สามเณรอันเป็นศิษยานุศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ประมาณ ๗๐ รูป เดินทางมาถึงหมดทุกองค์แล้ว ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร จึงได้เปิดประชุมที่ศาลาโรงฉัน เรื่องที่ท่านพระอาจารย์มั่น ได้หยิบยกขึ้นมาพูดในที่ประชุมครั้งนั้น ก็คือ **นอกจากท่านให้โอวาทตักเตือนสั่งสอนเพื่อให้ศิษยานุศิษย์มีกำลังใจ ท่านแสดงธรรมปลุกใจให้ลูกศิษย์ลุกขึ้นต่อสู้กับกิเลสที่ครอบงำจิตใจให้อ่อนแอ ง่วงเหงา หาวนอน ขี้เกียจ ขี้คร้าน ฟุ้งซ่าน เถลไถลไม่มีความอดทนพยายามบำเพ็ญเพียรภาวนา** แล้วท่านได้ปรารภในที่ประชุมว่า **"ในเขตท้องที่ ๔-๕ จังหวัด คือ จังหวัดเลย สกลนคร อุดรธานี นครพนม หนองคาย พวกเราก็ได้ออกเดินธุดงค์ทำความเพียรบำเพ็ญภาวนาวกไปเวียนมาอยู่ในป่าภูเขาแถบนี้ก็เป็นเวลาหลายปีแล้ว ปีนี้พวกเราควรไป**

---

๑ หมายถึง พระอาจารย์สุวัจน์ สุวโจ เจ้าอาวาสวัดป่าเขาน้อย จังหวัดบุรีรัมย์

ทางไหนดี ส่วนผมจำต้องพาคุณโยมแม่ให้ไปอยู่กับน้องสาวที่เมืองอุบลฯ เพราะท่านชราภาพมากอายุ ๗๘ ปีแล้ว จะพาทุลักทุเลอยู่ดงอยู่ป่าคงจะไปไม่ไหว” พระอาจารย์สิงห์และพระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล ต่างก็รับรองจะพาคุณโยมแม่ของท่านพระอาจารย์ไปส่งถึงเมืองอุบลฯ แต่ต้องไปด้วยเกวียนเดินเท้าไม่ไหว เพราะท่านชราภาพมาก ไม่มีกำลังพอ ที่ประชุมตกลงตามท่านพระอาจารย์มั่น ไปเที่ยวธุดงค์กัมมัฏฐานตามท้องที่จังหวัดอุบลราชธานีหมดด้วยกันทุกองค์ หลังจากเลิกประชุมแล้ว ก็ได้แยกออกเดินธุดงค์ไปเป็นหมู่ ๆ ถ้าใครองค์ใดไปพบสถานที่เหมาะ ดีสบาย มีความสงัด จะพักอยู่ปฏิบัติฝึกหัดเพื่อให้ได้กำลังใจเพิ่มยิ่ง ๆ ขึ้นอีกก็อยู่ได้ แต่ให้มีจุดหมายไปพบกันที่เมืองอุบลฯ

ติดตามท่านพระอาจารย์มั่นไปจังหวัดเชียงใหม่

นับตั้งแต่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร แยกจากคณะศิษยานุศิษย์ไปอยู่ทางภาคเหนือจังหวัดเชียงใหม่แต่ลำพังองค์เดียว เปรียบประดุจช้างเผือกหัวหน้าจ่าฝูงออกจากโขลงเที่ยวอยู่แต่ลำพังผู้เดียว ไม่เกลื่อนกล่นไปด้วยช้างและลูกช้างด้วยกัน มีตนตัวเดียวเที่ยวหากินแต่ลำพังตามใจชอบ ย่อมได้รับรสจากหญ้าอ่อนและน้ำใสอย่างสะดวกสบายเพียงพอแก่ความต้องการนี้ฉันใด แม้ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ก็ได้ออกจากคณะไปเที่ยววิเวกอยู่ตามป่าภาคเหนือที่จังหวัดเชียงใหม่ในส่วนเหนือของแดนไทยก็ฉันนั้น พระอาจารย์ฝั้นมีความรำลึกถึงท่านพระอาจารย์มั่นผู้เป็นอาจารย์ของท่านมิได้ขาด เมื่อออกพรรษาแล้วจึงได้คิดตัดสินใจออกเที่ยวเดินธุดงค์ ตั้งจิตเจาะจงตรงไปที่ท่านพระอาจารย์ของท่าน ณ ภาคเหนือ เมืองเชียงใหม่เพราะได้ทราบข่าวว่า ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นท่านไปอยู่ที่นั่น มีพระอาจารย์อ่อนได้ร่วมทางไปด้วย พอไปถึงวัดเจดีย์หลวงก็ได้ไปพบท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นมารอคอยอยู่ก่อนแล้ว พอพระอาจารย์อ่อนและพระอาจารย์ฝั้นเดินเข้าไปหา ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นได้พูดทักพระอาจารย์ทั้งสองว่า *“แหม พวกพระเจ้าชู้”* พระอาจารย์ฝั้นพอได้ยินท่านพระอาจารย์ใหญ่พูดว่าดังนั้น นึกสะดุ้งเกิดมีความละอายในใจตัวท่านเองมาก แต่ท่านก็มีความสำนึกระลึกรู้สึกตัวขึ้นได้ว่า “เรามีความผิด เพราะแต่ก่อนเมื่ออยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ผ้าจีวร สบง บริขาร ท่านพระอาจารย์ใหญ่ท่านพาย้อมด้วยแก่นขนุน (สีกรัก) ท่านไม่ให้ใช้ย้อมสีเหลืองตลาด ที่อาจารย์ฯทั้งสองเวลานั้น ผ้าจีวร ผ้าสบง บริขารล้วนแต่ย้อมสีเหลืองแจ๋ว ประกอบกับฝาบาตรก็ประดับด้วยมุก ขัดแวววาวด้วยลวดลายทั้งสององค์ ท่านพระอาจารย์ใหญ่จึงได้พูดอย่างนั้น ท่านพูดตามความจริง ความจริงมีอยู่อย่างนี้ท่านก็พูดอย่างนี้ พระอาจารย์อ่อนท่านนึกละอายในใจมาก ท่านปรารภว่าจะเอาฝาบาตรโยนทิ้งเข้าไปในป่า แต่ภายหลังเห็นว่ามุกที่ประดับฝาบาตรท่านไม่ได้ขัดหรือเลื่อยตัดทำเอง เป็นของเขาทำไว้แล้วคงใช้ได้ วันต่อมาพระอาจารย์ทั้งสองจึงได้ถากแก่นขนุนเอามาต้มเคี่ยวให้ออกเป็นสีดีแล้ว ซักผ้าจีวร สบง และผ้าบริขารให้สีเหลืองออกแล้ว จึงซักย้อมด้วยน้ำแก่นขนุนที่ต้มเคี่ยวเอาไว้ จนผ้าเป็นสีแก่นขนุนตามที่ต้องการ

ธรรมดวงเดียว

ท่านพระอาจารย์ใหญ่ได้บอกให้จัดที่พักเสร็จเรียบร้อยแล้ว ตอนเย็นค่ำวันนั้น พระอาจารย์ทั้งสองได้เข้าไปถวายการปฏิบัติ ท่านพระอาจารย์ใหญ่ได้พูดกับพระอาจารย์ทั้งสองว่า **"พวกท่านมานี้นับว่าโชคดีมากที่ผมได้มารอพบพวกท่านอยู่ที่นี้ มิฉะนั้นพวกท่านจะไม่ได้เห็นผมเลย มีพระภิกษุ สามเณร หลายคณะหลายพวกมาเที่ยวตามหาผมแต่ไม่พบ เพราะผมออกไปปฏิบัติไปอยู่ตามสถานที่สงบสงัดแต่ลำพังองค์เดียว ไม่มีใครรู้จัก พระเณรเป็นร้อย ๆ มา ก็ไม่สำคัญเท่าพวกท่านมาดอก"** พระอาจารย์ทั้งสองถวายการปฏิบัติอยู่ดึกเกือบสองยาม ท่านพระอาจารย์ใหญ่ได้ลุกขึ้นนั่ง ตั้งท่าตรงองอาจ แล้วแสดงธรรมปฏิบัติ เปิดเผยให้พระอาจารย์ทั้งสองฟังอย่างจะแจ้ง ยกขึ้นมาแสดงเรื่องมรรคผล นิพพาน ญาณวิมุตติ แล้วแสดงอริยวงศ์ อริยประเพณี ของพระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์สาวกเจ้าทั้งหลาย ว่า **"พระพุทธเจ้าก็ดี พระอริยสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าก็ดี ท่านผู้เป็นพระอริยะทั้งหลายเหล่านั้น ท่านมีข้อวัตรปฏิบัติเพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างทุกกาล ทุกเวลา ทุกอิริยาบถ ท่านไม่ได้เลิกละ สละปล่อยวางจนตลอดชีวิต พระองค์ไม่คลุกคลี ทรงชักนำพาสาวกยินดี แต่ในที่วิเวกสงบสงัด พาสาวกของพระองค์ปฏิบัติอัปปิจฉตา มักน้อย สันโดษ มีจิตใจเด็ดเดี่ยวมั่นคง คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง มรรคผลธรรมวิเศษนั้น ไม่เลือกบุคคล เพศ ภูมิ ชนชั้น วรรณะ และไม่เลือกกาล สถานที่ ผู้ดีมีจน มรรคผลมีตลอดกาลตลอดเวลา มีประจำอยู่ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา เรายังขาด ศีล สมาธิ ปัญญา ศรัทธา สติ ความเพียรยังไม่แก่กล้าเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ จิตจึงไม่มีกำลังต่อสู้เอาชนะกับกิเลสได้ พวกเรามานี้ไม่ใช่มาเล่น เราบวชก็ไม่ใช่บวชเล่น เราบวชจริง เรามาจริง เราต้องปฏิบัติจริง จึงจะรู้จึงจะเห็นธรรมอันเป็นของจริง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ทรงตรัสรู้ธรรมจริง เป็นสัจธรรม พระองค์ทรงแสดงธรรมเป็นคำที่มั่นคง มีอยู่และตั้งอยู่ตลอดกาลไม่เคยเปลี่ยนแปลง ทั้งในอดีต ปัจจุบัน อนาคต ไม่เคยคร่ำคร่า ยังสดใสใหม่เอี่ยมเต็มเปี่ยมอยู่ตลอดกาลทุกเมื่อ ไม่เคยขาดตกบกพร่องแม้แต่น้อย จงพากันปฏิบัติอย่างเอาจริงเอาจัง เพื่อจิตจะได้มีกำลังแข็งแกร่งต่อสู้กับข้าศึกผู้คึกคะนองก่อกวนเราอยู่ตลอดเวลามาเป็นเวลาอันยาวนาน จะนับจะประมาณกี่ร้อยกี่พันกัปกัลป์อนันตชาติก็ประมาณมิได้ ทำให้เราได้รับทุกข์ทรมานมาแสนสาหัสจนนับร่องรอยไม่ได้"**

ธรรมปฏิปทาที่ท่านพระอาจารย์ใหญ่เทศนาแสดงในคืนวันนั้น แหมน่าอัศจรรย์มาก ยังไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อนเลย ท่านนั่งตัวตั้งตรง ท่าทางองอาจ ตาแหลมคมทอดต่ำ สำรวมเสียงก้องดังฟังกังวานนุ่มนวลชวนให้จิตผู้ฟังปลื้มปีติสงบอิ่มอย่างบอกไม่ถูก ทำให้พระอาจารย์ทั้งสองมีกำลังใจ ในคืนวันนั้นท่านนั่งสมาธิจนสว่าง ไม่รู้สึกเจ็บปวดเหน็ดเหนื่อย อ่อนเพลียเลย

พระอาจารย์อ่อนกราบขออนุญาตลาท่านพระอาจารย์ใหญ่ไปบำเพ็ญ ทำความเพียรภาวนาที่อำเภอพร้าว พระอาจารย์ฝั้นปรารภว่า จะไปด้วย แต่ยังไม่ทันได้ลาท่านพระอาจารย์ใหญ่ได้พูดขึ้นก่อนว่า **"ท่านฝั้นอยู่กับผมที่นี่ก็สบายแล้ว ถึงจะไปที่อื่นก็ไม่สบายดอก"** ท่านพระอาจารย์ใหญ่

(จากซ้าย) หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี หลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ หลวงปู่ฝั้น อาจาโร พ.ศ. ๒๕๑๒

พูดให้นัยอย่างนี้ พระอาจารย์ฝั้นทราบได้ทันทีว่าท่านพระอาจารย์ใหญ่ต้องการให้อยู่กับท่าน ไม่อยากให้ไปที่อื่น ท่านจึงไม่ได้ไปอำเภอพร้าวกับพระอาจารย์อ่อน หลายครั้งที่พระอาจารย์ฝั้นปรารภว่า **"จะไปกราบขออนุญาตลาไปเที่ยววิเวกบำเพ็ญเพียรภาวนาที่อื่น"** ท่านพระอาจารย์ก็ไม่ให้ไปโดยพูดกับพระอาจารย์ฝั้นว่า **"ท่านฝั้นอยู่ที่นี่ก็ดีอยู่แล้ว"** ทุกครั้งไป เมื่อท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นไม่ประสงค์จะให้พระอาจารย์ฝั้นไปที่อื่น พระอาจารย์ฝั้นก็ไม่ไป จนกว่าท่านอนุญาตเมื่อไรท่านจึงจะไป ท่านมีความเคารพเชื่อฟังตั้งอยู่ในโอวาทของท่านพระอาจารย์ของท่าน อย่างหาผู้ที่เสมอเหมือนได้โดยไม่เป็นการง่ายเลย ต่อมาท่านจึงได้อนุญาตให้ไป พระอาจารย์ฝั้นจึงได้ไป ได้ออกไปพักที่ห้วยน้ำรินกับพระอาจารย์อ่อน และบ้านโป่ง อยู่ที่บ้านโป่ง พระอาจารย์อ่อนป่วยเป็นไข้มาลาเรีย พระอาจารย์ฝั้นได้รักษาพยาบาลพระอาจารย์อ่อนอยู่หลายวัน อาการไข้ของพระอาจารย์อ่อนพอทุเลาเบาบางขึ้นแล้ว จึงได้พากันกลับไปหาท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดเจดีย์หลวงเมืองเชียงใหม่ พอท่านอาจารย์ทั้งสองไปถึง ท่านพระอาจารย์ใหญ่ได้เทศน์และสอนให้พระอาจารย์ฝั้น ทำความเพียรทั้งกลางวันกลางคืนไม่มีเวลาหลับนอน จนจิตมีกำลังกล้า เป็น **"ธรรมดวงเดียว"** ไม่เกาะเกี่ยวกับอะไร ๆ ทั้งสิ้น

- *จากหนังสือ - อาจาราภิวาท เรียบเรียงโดย พระอาจารย์สุวัจน์ สุวโจ*
  - *ชีวประวัติ และปฏิปทาพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร โดยคณะสงฆ์ และศิษยานุศิษย์*
  - *จนฺทปชฺโชตเถรปูชา ที่ระลึกในวันพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ โดย ศิษยานุศิษย์*

หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ

วัดดอยแม่ปั๋ง
อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

นามเดิม	❖ ญาณ รามสิริ เป็นบุตรของนายใส และนางแก้ว รามสิริ
เกิด	❖ วันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ.๒๔๓๐
บรรพชา	❖ เมื่ออายุ ๙ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ ณ วัดโพธิ์ชัย บ้านนาโป่ง จังหวัดเลย และได้เปลี่ยนชื่อจากญาณ มาเป็นแหวนหรือสามเณรแหวน
อุปสมบท	❖ พ.ศ.๒๔๕๐ ที่วัดบ้านสร้างถ่อ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอุบลราชธานี มีพระอาจารย์แว่น เป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านได้ฝากตัวเป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร โดยได้รับอุบายธรรมและเคยอยู่จำพรรษากับท่านพระอาจารย์มั่นหลายแห่ง มีหลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม หลวงปู่ขาว อนาลโย เป็นเพื่อนสหธรรมิก ท่านได้ธุดงค์และอยู่ปฏิบัติธรรมทางภาคเหนือเป็นส่วนมากและพำนักอยู่วัดดอยแม่ปั๋ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๕ เป็นต้นมา
ญัตติเป็นพระธรรมยุต	❖ พ.ศ.๒๔๗๐ ที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูนพีสีเป็นพระกรรมวาจาจารย์
มรณภาพ	❖ วันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๒๘ ณ โรงพยาบาลมหาราช จังหวัดเชียงใหม่ สิริรวมอายุได้ ๙๘ ปี ๕ เดือน ๑๖ วัน พรรษา ๕๘

อาจริยธรรม

หลวงปู่แหวนได้อุปสมบทที่วัดบ้านสร้างถ่อ ต่อมาพระซึ่งทำหน้าที่อาจารย์สอนธรรมะให้แก่ท่านนั้นได้ลาสมณเพศไปทั้งคู่ ทำให้หลวงปู่ว้าเหว่เพราะไม่มีใครสอน ท่านระลึกถึงคำสัญญากับโยมมารดาและโยมยาย เกรงว่าจะต้องสึกอย่างอาจารย์ จึงมาพิจารณาเหตุดู เห็นว่าเป็นเพราะไม่ได้ปฏิบัติ จึงสอดส่องหาสำนักที่ทราบว่ามีการปฏิบัติเข้มแข็ง และได้ตั้งสัจจาธิษฐานตั้งตรงต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ว่า **"ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าขออุทิศชีวิตพรหมจรรย์ของ**

ข้าพเจ้าแด่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยอำนาจของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก็ดี ด้วยอำนาจบุญบารมีของข้าพเจ้า ที่ข้าพเจ้าได้อบรมสั่งสมมาก็ดี ขอให้ข้าพเจ้าได้พบ หรือได้ข่าวครูอาจารย์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ผู้สามารถแนะนำสั่งสอนข้าพเจ้าได้ แม้ท่านจะอยู่ ณ ที่ใด ๆ ก็ตาม ขอให้ข้าพเจ้าได้พบ หรือได้ยินข่าวของท่านในเร็ววัน เมื่อข้าพเจ้าออกปฏิบัติแล้วอุปสรรคใด ๆ จงอย่าได้มีแก่ข้าพเจ้าเลย" เมื่อตั้งสัจจาธิษฐานแล้วทำให้เกิดขนลุกซู่เย็นซาบซ่านไปทั่วทั้งตัว เบากายเบาใจ จิตใจปลอดโปร่งตลอดทั้งคืน

หลังจากนั้นไม่ช้าก็มีอุปัฏฐากของหลวงปู่ได้แจ้งให้ทราบข่าวของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร โดยบอกข่าวว่าพระอาจารย์จวง วัดบ้านธาตุเทิง อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ท่านเคยไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น เพิ่งจะกลับมาไม่กี่วันมานี้เอง ให้ไปถามอาจารย์จวงดู บางทีอาจจะรู้เรื่องราวของท่านพระอาจารย์มั่นอย่างละเอียด หลวงปู่ได้ออกเดินทางมุ่งตรงไปวัดบ้านธาตุเทิง อำเภอเขื่องใน โดยได้เข้านมัสการถามถึงที่อยู่ของท่านพระอาจารย์มั่นกับพระอาจารย์จวงทันที ได้รับการบอกเล่าจากพระอาจารย์จวง เกี่ยวกับท่านพระอาจารย์มั่นตามที่ท่านได้ไปกราบนมัสการและฟังธรรมมาแล้ว โดยท่านได้เล่าให้ฟังว่า **"บรรดาครูอาจารย์ที่ออกปฏิบัติเวลานี้ คงจะไม่มีใครเกิน "ญาครูมั่น" ไป ครั้งแรกผมก็ได้ยินแต่กิตติศัพท์มีผู้เล่าให้ฟังว่า ท่านเทศน์เก่ง รู้ใจคนฟัง มีผู้คนไปฟังธรรมจากท่านมากมาย ครั้งแรกผมเชื่อบ้างไม่เชื่อบ้าง ต่อมาผมมีโอกาสเดินทางไปอุดร ผมจึงไปกราบนมัสการฟังธรรมจากท่าน พอผมไปถึงผมยังไม่ได้พูดอะไรเลย ท่านพูดอย่างนั้นอย่างนี้ จนผมไม่กล้าพูดอะไร ผมกลัวท่านมาก ท่านรู้ใจเราจริง ๆ เมื่อผมได้กราบนมัสการฟังธรรมจากท่านแล้ว ผมก็ลาท่านกลับมาถึงวัดไม่กี่วันมานี้เอง ไม่กล้าอยู่กับท่านนานวัน เพราะท่าทางคำพูดของท่านน่ากลัว ถ้าท่านจะไปศึกษาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นก็ไปเถิด ผมยังมองไม่เห็นใครเวลานี้ นอกจาก "ญาครูมั่น" องค์เดียว ท่านปฏิบัติได้เด็ดเดี่ยวจริง ๆ ท่านชอบไปองค์เดียวไม่ชอบไปเป็นหมู่คณะ มีนิสัยหลีกเร้นปรารภความเพียรไม่ท้อถอย มีพระภิกษุสามเณรและประชาชนจำนวนมาก ไปกราบนมัสการและฟังธรรมจากท่านเสมอไม่ได้ขาด"** จากการได้ฟังคำบอกเล่าจากพระอาจารย์จวงเช่นนั้น ทำให้หลวงปู่แหวนเพิ่มความศรัทธาในท่านพระอาจารย์มั่นยิ่งขึ้น แม้จะยังไม่เคยได้พบเห็นมาก่อนก็ตาม หลวงปู่ได้พักอยู่ที่วัดบ้านธาตุเทิงกับพระอาจารย์จวง พอมีกำลังดีแล้วจึงได้กราบลาท่านไปเพื่อติดตามหาท่านพระอาจารย์มั่นต่อไป โดยออกเดินทางโดยไม่ย่อท้อต่อความทุรกันดาร จากวัดบ้านธาตุเทิง อำเภอเขื่องใน ผ่านไปตามเส้นทางต่อไปนี้คือ ม่วงสามสิบ คำเขื่อนแก้ว ยโสธร เลิงนกทา มุกดาหาร คำชะอี นาแก สกลนคร พรรณานิคม สว่างแดนดิน หนองหาร อุดร บ้านผือ นับเป็นการเดินทางไกลและยาวนานเป็นครั้งแรก

ได้พบและอยู่อบรมกับ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

เมื่อเดินทางเข้าเขตอุดรแล้ว หลวงปู่แหวนได้พยายามสอบถามหาที่พักของท่านพระอาจารย์มั่น ในที่สุดได้ทราบว่าท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ที่อำเภอบ้านผือ จึงรีบติดตามไปทันทีเมื่อเดินทางไปถึง

อำเภอบ้านผือแล้วได้สอบถามชาวบ้าน ได้ทราบว่าท่านพระอาจารย์มั่นกำลังพักภาวนาอยู่ที่ดงมะไฟ บ้านค้อ จึงรีบเดินทางตามท่านไปยังสถานที่ดังกล่าวนั้น ณ ที่ดงมะไฟ บ้านค้อ นี่เองหลวงปู่ได้พบท่านพระอาจารย์มั่นที่ตนเองอยากพบมานานเป็นครั้งแรก ประโยคแรกที่ท่านพระอาจารย์มั่นถามคือ **"มาจากไหน เออ ต่อไปนี้ภาวนา ความรู้ที่เรียนมาให้เอาใส่ตู้ไว้ก่อน"** คำพูดเพียงเท่านี้รู้สึกว่ามีความหมายมากเหลือเกินในขณะนั้น ตามความรู้สึกแล้วเมื่อได้พบท่านตามความตั้งใจไว้ก็แสนจะดีใจ เมื่อท่านพูดว่า **"ต่อไปนี้ให้ภาวนา"** ยิ่งเพิ่มความดีใจขึ้นไปอีกเท่าตัว เพราะความตั้งใจของตนบรรลุตามความประสงค์แล้ว ประกอบกับท่านพระอาจารย์มั่นบอกให้ภาวนาทำให้จิตใจของหลวงปู่ในขณะนั้นเอิบอิ่มอย่างบอกไม่ถูก เพราะความปรารถนาของตนได้สำเร็จตามความตั้งใจแล้ว

จากนั้นหลวงปู่แหวนได้ตั้งใจปฏิบัติภาวนาอย่างเต็มที่ แต่พอปฏิบัติไปได้สี่วันก็มีญาติที่จังหวัดเลยตามกลับไปบ้าน เพราะทิ้งมาสิบกว่าปีแล้ว หลวงปู่เข้าไปกราบลาท่านพระอาจารย์มั่น ท่านก็ไม่ขัดข้องแต่ได้ตักเตือนว่า **"เออ ไปแล้วให้รีบกลับมา อย่าอยู่นาน อยู่นานไม่ได้ ประเดี๋ยวเสียท่าเขานะ เสียท่าเขาถูกเขามัดไว้แล้วประเดี๋ยวจะดิ้นไม่หลุด"** หลวงปู่ไปถึงบ้านที่จังหวัดเลยก็พักที่วัดโพธิ์ชัย มีญาติโยมและพวกที่อยากพบพระปฏิบัติไปเยี่ยมเยียนมากมาย จนท่านอาพาธลงเพราะขาดการพักผ่อน หลังจากนั้นใคร ๆ ก็ทิ้งท่านไว้อย่างไม่ใยดี ทำให้ท่านได้สติ เห็นความไม่แน่นอนของโลก และตัดสินใจรีบกลับไปปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์มั่น ที่ดงมะไฟ บ้านค้ออีกครั้งหนึ่ง แม้หลวงปู่จะได้รับหนังสือชวนไปเรียนทางปริยัติที่เมืองอุบลราชธานีกับท่านอาจารย์เอี่ยมก็ตาม เมื่อหลวงปู่กลับไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ได้พบกับเพื่อนสหธรรมิกผู้เข้ามาขออบรมอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นหลายท่านด้วยกัน

ในสมัยแรกที่หลวงปู่อยู่อบรมกับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ไม่ได้เข้าอุปัฏฐากท่านอย่างใกล้ชิด เพราะเป็นผู้ใหม่ ไม่รู้จักขนบธรรมเนียมข้อวัตร อีกประการหนึ่งท่านพระอาจารย์มั่นท่านไม่ให้ใครเข้าไปอยู่ใกล้ท่านง่าย ๆ การอบรมอยู่กับท่านเมื่อท่านแนะนำในข้อปฏิบัติแล้ว บรรดาศิษย์ก็ต้องแยกย้ายกันไปหาที่วิเวก เพื่อบำเพ็ญสมาธิภาวนาตามความเหมาะสมแก่จริตนิสัยของตน เมื่อถึงวันอุโบสถจึงเข้ามาร่วมกันทำอุโบสถ ฟังสวดพระปาฏิโมกข์และรับการอบรมจากท่านอีกครั้งหนึ่ง ในเวลาเช่นนี้ศิษย์รูปใดมีปัญหาติดขัดในการภาวนาอย่างไรก็กราบเรียนถามได้ในโอกาสเช่นนี้ ซึ่งท่านเองก็ตอบอธิบายให้ฟังจนเข้าใจตามขั้นตอนของการปฏิบัติจึงเป็นโอกาสอันหาได้ยากที่บรรดาศิษย์ทั้งหลายจะได้ฟังธรรมอบรม แยกแยะตั้งแต่สมาธิขั้นต่ำไปหาปัญญาขั้นสูง ทำให้เพลิดเพลินไปกับกระแสธรรมที่ท่านแสดงออก ผู้ฟังมีภูมิปฏิบัติอยู่ในขั้นใดก็ได้ปัญญาก้าวไปตามอุบายที่ท่านแสดงให้ฟังนั้น เมื่อเสร็จจากการแสดงธรรมแล้ว บรรดาศิษย์ทั้งหลายก็จะกลับไปสู่ที่อยู่ของตน เป็นเช่นนี้เป็นส่วนมาก นอกนั้นก็ได้อาจารย์ซึ่งเป็นศิษย์รุ่นใหญ่คอยแนะนำชี้ทาง ตักเตือนสั่งสอน แนะนำกันไป

โอวาทธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น

บางครั้งท่านพระอาจารย์มั่นจะบอกให้ศิษย์รูปนั้นไปอยู่ในสถานที่เช่นนั้น รูปนี้ไปอยู่ในสถานที่เช่นนี้ ซึ่งแต่ละแห่งที่ท่านบอกให้ไปอยู่ ล้วนแต่เป็นที่ ๆ มีอันตรายอยู่รอบด้าน เพราะที่เช่นนั้น

จะเป็นที่เสือมันอยู่ เสือมันผ่านไปผ่านมา โดยท่านได้ย้ำต่อผู้ที่จะไปอยู่ในที่เช่นนั้นว่า **"ให้ตั้งใจภาวนาอย่าได้ประมาท ให้มีสติอยู่ทุกเมื่อ อย่าเห็นแก่การพักผ่อนหลับนอนให้มากนัก แต่การไปภาวนาอยู่ตามสถานที่เช่นนั้นทำให้จิตรวมตัวได้เร็ว สติก็มั่นคงประจำอิริยาบถ มีสติเป็นเพื่อนในการเคลื่อนไหวไปมา เพราะในที่มีอันตรายอยู่เฉพาะหน้าเช่นนั้น สติสัมปชัญญะจะต้องเป็นเพื่อนด้วยเสมอ"** การทำความเพียรก็เอาจริงเอาจัง การพักผ่อนหลับนอนก็น้อย จะมีบ้างก็เพียงเพื่อบำบัดความอ่อนเพลียของธาตุขันธ์ การปรารภความเพียรนั้นเป็นไปติดต่อทั้งกลางวันกลางคืนไม่กำหนดเวลาเป็นนาทีเป็นชั่วโมง ถ้าวันไหนธาตุขันธ์ไม่แปรปรวนจิตสงบดี วันเช่นนั้นก็นั่งไปตลอดคืน ถึงแม้จะนั่งภาวนาอยู่ตลอดทั้งคืน ความอ่อนเพลียก็ไม่ปรากฏ

หลวงปู่กล่าวว่า "ความอึดอัดใจของท่านในสมัยนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือเวลาพักบำเพ็ญภาวนาอยู่ในป่าในเขามักจะเป็นไข้ป่า ซึ่งในการเป็นไข้ป่าแต่ละครั้งก็หลายวันเพราะไม่มียารักษาเมื่อจับไข้เข้าต้องอาศัยกำลังจิตเป็นเครื่องบรรเทา กล่าวคือเวลาจับไข้ก็ต้องเร่งภาวนาขึ้นตามกันพิจารณาจนกว่าไข้จะสร่างหรือหายไป ส่วนมากไม่หายขาด เป็นแต่เว้นระยะการจับไข้ออกไป เช่นสามวันบ้างห้าวันบ้างมันก็กลับจับไข้อีก เป็นชนิดที่เรียกว่าเรื้อรัง

อีกเรื่องหนึ่งก็คือเมื่อถึงวันอุโบสถไม่ได้ร่วมทำสังฆกรรมฟังการสวดปาฏิโมกข์ เพราะสมัยแรกออกปฏิบัตินั้นยังไม่ได้ญัตติเป็นพระธรรมยุต เวลาท่านทำอุโบสถฟังสวดปาฏิโมกข์ ท่านพระอาจารย์มั่นก็สั่งให้ออกไปให้พ้นเขตที่ท่านกำหนด ต่อเมื่อท่านทำเสร็จแล้ว บรรดาศิษย์ที่เป็นพระมหานิกายจึงมาบอกปาริสุทธิ์ ต่อจากนั้นท่านพระอาจารย์มั่นจึงแสดงธรรมอบรมอุบายการแก้จิตที่ขัดข้องเวลาภาวนา การพิจารณาหรือคำบริกรรมสำหรับผู้ปฏิบัติใหม่แล้วแต่เหตุการณ์ บรรดาศิษย์ที่เป็นฝ่ายมหานิกายด้วยกันที่ไปอบรมอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นในสมัยนั้นมีอยู่หลายรูปด้วยกัน เมื่ออยู่กับท่านไปนาน ๆ เห็นความไม่สะดวกดังกล่าวมาแล้ว จึงไปกราบขออนุญาตญัตติเป็นพระธรรมยุต ซึ่งบางรูปท่านพระอาจารย์มั่นก็อนุญาต บางรูปท่านก็ไม่อนุญาต เฉพาะรูปที่ท่านไม่อนุญาตท่านให้เหตุผลว่า **"ถ้าพากันมาญัตติเป็นพระธรรมยุตเสียหมดแล้ว ฝ่ายมหานิกายจะไม่มีใครแนะนำในการปฏิบัติ มรรคผลไม่ได้ขึ้นอยู่กับนิกาย แต่มรรคผลขึ้นอยู่กับการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ตามธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำสั่งสอนไว้แล้ว ละในสิ่งที่ควรละ เว้นในสิ่งที่ควรเว้น เจริญในสิ่งที่ควรเจริญ นั่นแหละคือทางดำเนินไปสู่มรรคผลนิพพาน"** บรรดาศิษย์ฝ่ายมหานิกายที่ท่านไม่อนุญาตให้ญัตตินั้น ต่อมาภายหลังท่านได้ไปแนะนำสั่งสอนพวกของท่าน จนสามารถขยายวงการปฏิบัติออกไปได้อย่างกว้างขวาง มีลูกศิษย์ลูกหาสืบต่อกันมาจนปัจจุบันนี้ก็มี เช่นพระอาจารย์ทองรัตน์ เป็นต้น

การออกปฏิบัติในสมัยแรก ๆ ยังไม่รู้จักวิธีภาวนานั้น เวลาอยู่ในป่าในเวลากลางคืนมักจะเกิดความระแวงไปในเรื่องที่ไร้สาระต่าง ๆ ตามแต่จิตมันจะปรุงขึ้นมา ส่วนมากมักจะเป็นเรื่องหลอกตัวเองทั้งสิ้น ตามความเคยชินของจิตที่เคยเป็นอิสระมาตลอด โดยไม่มีขอบเขต ไม่มีเครื่องกั้นไม่มีสิ่งควบคุม ครั้นมาปฏิบัติเข้าในระยะแรกก็รู้สึกดื่มด่ำดี แต่พอเอาเข้าจริง ๆ จิตกลับฟุ้งปรุงไปเป็นอดีตอนาคต ไม่ได้คิดพิจารณาในเรื่องปัจจุบันนัก **แต่เพราะอาศัยได้รับคำแนะนำแก้ไขพร้อมทั้งอุบายในการแก้จิตในเวลาฟุ้งซ่าน อุบายการข่มจิตในเวลาเกิดความทะนงตน ประกอบ**

การได้รับคำสั่งให้ไปอยู่ในที่ต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ได้อาศัยอาจารย์เสือบ้าง อาจารย์ช้างบ้าง เป็นผู้ข่มขู่จิต ประกอบกับพยายามประกอบความเพียร ให้เป็นไปติดต่อไม่ขาดวรรคขาดตอน ทั้งกลางวันกลางคืน จิตก็ค่อยรวมตัวอยู่ในความควบคุมของสติ รวมตัวเข้าสู่สมาธิความเยือกเย็นในด้านจิตใจ เริ่มปรากฏผลให้ประจักษ์ ทำให้เกิดความมั่นใจในข้อปฏิบัติของตนที่ได้ดำเนินมาว่าไม่ผิดทาง เมื่อความสงบตัวของจิตเริ่มปรากฏเป็นผลของการปฏิบัติความเพียร ซึ่งแต่ก่อนมาเคยฝึกทำมาตลอดนั้น พอจิตสงบลงความเพียรก็เร่งขึ้นตามส่วนเป็นเครื่องบำรุงส่งเสริมสมาธิปัญญาไปในขณะเดียวกัน **เมื่อศรัทธามีกำลัง วิริยะมีกำลัง สติมีกำลัง สมาธิมีกำลัง ปัญญามีกำลัง ต่างก็ส่งเสริมซึ่งกันและกัน** ตั้งแต่สมาธิขั้นต่ำไปถึงปัญญาขั้นสูง ความสุขทางด้านจิตใจเริ่มปรากฏเป็นผลให้ชื่นชม ไม่เสียแรงที่ได้พยายามตั้งใจปฏิบัติมา

การปฏิบัติทางด้านจิตนั้นเป็นของละเอียดอ่อนมาก สติสัมปชัญญะต้องตื่นอยู่เสมอ ไม่เช่นนั้นจะตามไม่ทันจิต ซึ่งเป็นธรรมชาติชอบคิด ชอบปรุง ชอบแส่ส่ายไปหาอารมณ์จากที่ใกล้ที่ไกล ไม่มีขอบเขต ถ้าอยู่ในที่ชุมชนอารมณ์ที่เข้ามานั้นส่วนมากจะเข้ามาทางตาบ้าง หูบ้าง จมูกบ้าง ลิ้นบ้าง กายบ้าง เมื่ออารมณ์เข้ามาทางไหนจิตก็รับรู้ต้อนรับทันที การต้อนรับอารมณ์ของจิตมักจะนำมาแบก มาหาบ มาหาม มาทับ มาถมตัวเอง การที่จะสลัดตัดวางนั้นไม่ค่อยปรากฏ เพราะเหตุนั้นจึงทำให้เราเป็นทุกข์ไปกับอารมณ์นั้น ๆ เป็นสุขไปกับอารมณ์นั้น ๆ เป็นความเพลิดเพลินไปกับอารมณ์นั้น ๆ ทั้งนี้ก็เพราะขาดการพิจารณาของจิตนั่นเอง จิตที่ไม่มีสติเป็นพี่เลี้ยงคอยควบคุมคอยแนะนำ มักจะไปแบก ไปหาบ ไปหามเอาทุกสิ่งทุกอย่างมาทับมาถมตนเองให้เกิดทุกข์ ถึงกับบางคนตีอกชกตน เห็นทุกสิ่งทุกอย่างไม่น่ารื่นรมย์กลายเป็นพิษเป็นภัยไปก็มาก

ส่วนอารมณ์ของนักปฏิบัติผู้อยู่ในป่านั้น มักเกิดขึ้นกับจิตที่ชอบปรุงแต่ง เป็นอดีตอนาคต ซึ่งอารมณ์ประเภทนี้ทำลายนักปฏิบัติมามากต่อมากแล้ว เพราะไม่รู้เท่าทันกลมายาของจิต เหตุเพราะขาดสติปัญญานั่นเอง ดังนั้นการปฏิบัติจิตภาวนา จำต้องเป็นผู้ตื่นอยู่เสมอ อารมณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้าออกตามทวารต่าง ๆ นั้น ต้องได้รับการใคร่ครวญพิจารณาจากสติสัมปชัญญะเสียก่อนทุกครั้ง

นอกจากความเป็นผู้มีสติประจำอิริยาบถแล้ว การบริโภคปัจจัย ๔ ก็ต้องพิจารณาโดยอุบายทุกครั้ง การพิจารณาปัจจัย ๔ ก่อนการบริโภคใช้สอยนั้น เป็นอุบายข่มความทะเยอทะยานอยากของจิตได้ดี บางครั้งก็เกิดความแยบคายเป็นอุบายของปัญญาได้ ดังนั้นการภาวนาก็คือการมีสติสัมปชัญญะคอยตักเตือนตนเองอยู่เสมอ ไม่ให้เกิดความประมาท ความมัวเมา มีอินทรีย์สังวรละเว้นบาปอกุศลแม้เพียงเล็กน้อย จำต้องอาศัยความหมั่น ความพยายามทางกาย ทางวาจา ทางใจของตน จึงจะรักษาตนให้อยู่รอดปลอดภัยในธรรมของพระพุทธเจ้าได้ ต้องกระทำให้มาก เจริญให้มาก ให้เป็นไปติดต่อไม่ขาดวรรคขาดตอน

เมื่อได้รับอุบายจากครูอาจารย์แนะนำแล้วก็แยกย้ายกลับไปทำความเพียร เลือกหาที่เหมาะแก่จิตนิสัยของตน บางท่านที่เด็ดเดี่ยวก็มักจะไปเพียงองค์เดียว ที่ยังไม่มีความกล้าพอก็มักไปกัน ๒ องค์บ้าง ๓ องค์บ้าง สถานที่ไปส่วนมากมักเป็นป่าช้าป่าชัฏ ซึ่งมีน้ำ มีหน้าผาพอเป็นที่อยู่อาศัย

หลบฝน หลบแดด หลบลมในคราวจำเป็น ในระยะแรกจะไปอยู่ไม่ไกลจากครูอาจารย์นัก ประมาณว่าพอเดินมาฟังธรรมมาทำอุโบสถได้ในวันอุโบสถ เว้นเสียแต่มีอาจารย์ซึ่งเป็นศิษย์รุ่นพี่เป็นผู้ควบคุมไปนั่นแหละจึงไปได้ไกล เวลาติดขัดทางด้านภาวนาก็ต้องอาศัยอาจารย์ผู้ควบคุมนั่นเองเป็นผู้แนะนำ แต่ถึงอย่างนั้นนาน ๆ ครั้ง ถ้าเป็นไปได้ต้องพยายามหาโอกาสไปฟังธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่นอยู่เสมอ การจำพรรษาร่วมกันกับท่านก็นานๆ จึงจะได้จำร่วมกันกับท่านครั้งหนึ่ง ส่วนมากมักจะแยกกันอยู่ เพราะการอยู่ร่วมกันมาก ๆ มักเป็นภาระเครื่องกังวลหรือไม่ก็วุ่นวาย

ต่อมาหลวงปู่แหวนได้ออกปฏิบัติกัมมัฏฐานจาริกไปฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ได้พบกับสตรีที่ท่านเห็นเป็นครั้งแรกแล้วทำให้ท่านปรวนแปรจึงตัดสินใจเดินทางกลับไทย เมื่อข้ามมายังฝั่งไทยได้ขึ้นไปทางอำเภอศรีเชียงใหม่ ไปพักอบรมตนอยู่ที่พระบาทเวินกุ่มหินหมากเป้ง ณ ที่นั้นหลวงปู่แหวนได้พบกับท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งท่านได้ปลีกตัวออกจากหมู่คณะมาภาวนาอยู่แถวนั้น เมื่อหลวงปู่ได้พบกับท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นอีกจึงดีใจมาก เพราะท่านกำลังประสบปัญหาดังกล่าวอยู่ จึงอยู่พักอบรมตนและรับอุบายธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่นก่อนเข้าพรรษา ทำให้จิตค่อยสงบตัวลงไม่ฟุ้งซ่านเหมือนก่อน แต่สัญญาของหญิงงามนั้นยังปรากฏขึ้นมาเป็นครั้งคราว แต่เมื่อหลวงปู่เร่งภาวนาเข้าสัญญาอันนั้นก็สงบลง

หลวงปู่แหวนได้อยู่จำพรรษากับท่านพระอาจารย์มั่นและตาผ้าขาวอีกคนหนึ่ง ที่นาหมีนายูงอยู่ในเขตอำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี สถานที่ดังกล่าวนี้ในสมัยก่อนเป็นป่ารกชัฏชุกชุมไปด้วยสัตว์ป่า ไข้ป่า พื้นที่เป็นที่ราบติดภูเขา บางแห่งเลียบเลาะไปตามลำน้ำโขง การบำเพ็ญความเพียรในพรรษานั้นเป็นไปอย่างเต็มที่ เพราะมีท่านพระอาจารย์มั่นคอยควบคุมแนะนำอุบายจิตภาวนา การแนะนำให้ศิษย์ปฏิบัติภาวนานั้นท่านพระอาจารย์มั่นท่านย้ำอยู่เสมอว่า **“ให้ใช้บทพุทโธเป็นบทบริกรรมสำหรับผูกจิตก็ได้ เมื่อจิตสงบลงเป็นสมาธิแล้วให้วางบทบริกรรมเสีย แล้วพิจารณาร่างกาย ครั้งแรกให้พิจารณาส่วนใดส่วนหนึ่งที่เราสามารถที่จะเพ่งพิจารณาได้อย่างสะดวกในอาการ ๓๒ เมื่อพิจารณาจนเกิดความชัดเจนกลับไปกลับมาหรือที่เรียกว่าอนุโลมปฏิโลมแล้ว เมื่อหายสงสัยในจุดที่พิจารณานั้นแล้ว จึงค่อยเปลี่ยนเป็นจุดอื่นต่อไป อย่าพิจารณาเป็นวงกว้างทั้งร่างกาย เพราะปัญญายังไม่แก่กล้า ถ้าพิจารณาพร้อมกันทีเดียวทั้งร่างกาย ความชัดเจนจะไม่ปรากฏ ต้องค่อยเป็นค่อยไป เมื่อจิตมีความชำนาญเพียงพอแล้วคำบริกรรมพุทโธก็ไม่จำเป็น เพียงกำหนดจิตก็จะสงบเข้าสู่สมาธิได้ทันที ผู้ปฏิบัติจิตภาวนาถ้าส่งจิตออกไปภายนอกจากร่างกายแล้ว เป็นอันผิดทางมรรคภาวนา แนวการปฏิบัติไม่พ้นไปจากกาย กายจึงเป็นสนามรบ กายจึงเป็นยุทธภูมิที่ปัญญาจะต้องค้นเพื่อทำลายกิเลสและกองทุกข์ซึ่งจิตของเราทำเป็นธนาคารเก็บสะสมไว้ภายใน หอบไว้ หาบไว้ หามไว้ หวงไว้ จนนับภพนับชาติไม่ได้ สัตว์ทั้งหลายไม่ว่าชนิดใดในสังสารวัฏนี้ ล้วนแต่ติดอยู่กับกายนี้ทั้งสิ้น ทำบุญทำบาปก็เพราะกายอันนี้ มีความรัก มีความชัง มีความหวง มีความแหนก็เพราะกายอันนี้ เราสร้างทรัพย์ขึ้นมาก็เพราะกายอันนี้ เราประพฤติศีลประพฤติธรรมก็เพราะกายอันนี้ เราประพฤติผิดศีล เราประพฤติผิดธรรมก็เพราะกายอันนี้ ในพระพุทธศาสนา พระอุปัชฌาย์ก่อนที่จะให้ผ้ากาสายะแก่กุลบุตรผู้เข้ามาขอ**

บรรพชาอุปสมบทก็สอนให้พิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายเป็นส่วนที่เห็นได้โดยง่าย”

ท่านพระอาจารย์มั่นนั้นเวลาแนะนำสั่งสอนศิษย์ ท่านไม่ค่อยอธิบายธรรมะให้พิสดารมากนัก โดยท่านให้เหตุผลว่า **“ถ้าอธิบายไปมาก ผู้ปฏิบัติมักไปติดคำพูดกลายเป็นสัญญา ต้องปฏิบัติให้รู้ ให้เกิดแก่จิตแก่ใจของตนเองจึงจะรู้ได้ว่า คำว่าทุกข์นั้นเป็นอย่างไร คำว่าสุขนั้นเป็นอย่างไร คำว่าพุทธะ ธรรมะ สังฆะ นั้นมีความหมายเป็นอย่างไร สมาธิอย่างหยาบเป็นอย่างไร สมาธิอย่างละเอียดเป็นอย่างไร ปัญญาที่เกิดจากสัญญาเป็นอย่างไร ปัญญาเกิดจากภาวนาเป็นอย่างไร เหล่านี้ผู้ปฏิบัติต้องทำให้เกิดมีขึ้นในตนของตนจึงจะรู้ ถ้ามัวถือเอาแต่คำอธิบายของครูอาจารย์แล้วจิตก็จะติดอยู่ในสัญญา ไม่ก้าวหน้าในการภาวนา เพราะเหตุนั้นจึงไม่อธิบายให้พิสดารมากมาย แนะนำให้รู้ทางแล้วต้องทำเอง เมื่อเกิดความขัดข้องจึงมารับคำแนะนำอีกครั้งหนึ่ง การปฏิบัติเช่นนี้เป็นผลดีแก่ศิษย์ผู้มุ่งปฏิบัติเพื่ออรรถเพื่อธรรมอย่างแท้จริง”**

ในพรรษานั้นการบำเพ็ญสมาธิภาวนา จึงได้เร่งความเพียรอย่างสม่ำเสมอ เป็นไปโดยต่อเนื่อง ไม่ขาดวรรคขาดตอน จึงได้รับความเยือกเย็นทางด้านจิตใจมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพราะความเพียรเป็นไปสม่ำเสมอ **เพราะมีท่านพระอาจารย์มั่นเป็นตัวอย่าง ในการทำความเพียรให้เห็นเป็นตัวอย่าง โดยปกติองค์ท่านจะทำความเพียรประจำอิริยาบถ ไม่ว่าท่านจะอยู่ในอิริยาบถใด ๆ ต้องอยู่ด้วยภาวนาทั้งสิ้น**

จากนั้นระหว่างที่หลวงปู่แหวนจาริกแสวงหาวิเวกสถานที่ เพื่อบำเพ็ญภาวนาทางภาคเหนือนั้น บางครั้งหลวงปู่ก็ได้พบหลวงปู่ขาว อนาลโย ซึ่งเป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นด้วยรูปหนึ่ง และได้เดินทางไปรับเมตตาธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่นที่ป่าเมี่ยงห้วยทราย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เพื่ออบรมและศึกษาอุบายแนวปฏิบัติ เป็นการเพิ่มพลังธรรมและเร่งความเพียร ซึ่งท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นก็**ได้ชี้จุดอันควรละ บอกจุดอันควรเจริญตามขั้นตอนตามการเจริญมรรคปัญญา** เมื่อรับการอบรมจากท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว หลวงปู่ขาว พระอาจารย์พร และหลวงปู่แหวน กราบลาท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ไปที่ดอยนะโมหรือดอยน้ำมัวเพื่อจำพรรษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ไปทรงนมัสการหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ณ วัดดอยแม่ปั๋ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

- *จากหนังสือ - สุจิณฺโณรำลึก โดย ศิษยานุศิษย์*
  - สุจิณฺโณ อนุสรณ์ โดย ศิษยานุศิษย์
  - อนุสรณ์หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ โดย มูลนิธิหลวงปู่แหวน

หลวงปู่กงมา จิรปุญฺโญ

วัดดอยธรรมเจดีย์
ตำบลตองโขบ อำเภอโคกศรีสุพรรณ
จังหวัดสกลนคร

นามเดิม	❖ กงมา วงศ์เครือศร เป็นบุตรของนายบู่ และนางนวล วงศ์เครือศร
เกิด	❖ วันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๔๓ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีชวด ณ บ้านโคก ตำบลตองโขบ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร
อุปสมบท	❖ พ.ศ.๒๔๖๘ วัดบ้านตองโขบ ตำบลตองโขบ จังหวัดสกลนคร โดยมีพระอาจารย์โท เป็นพระอุปัชฌาย์
ญัตติเป็นพระธรรมยุต	❖ วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๑ ณ วัดบูรพาราม จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีพระปัญญาพิศาลเถร (หนู จิตปญฺโญ) วัดสระปทุม จังหวัดพระนคร เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์เพ็ง วัดใต้ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ท่านได้ธุดงค์จำพรรษาตามที่ต่าง ๆ หลายแห่ง และได้สร้างวัดหลายที่ด้วยกันคือ วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดนครราชสีมา วัดทรายงามและวัดเขาน้อย(ท่าแฉลบ) จังหวัดจันทบุรี วัดป่าวิสุทธิธรรม (วัดป่าบ้านโคก) และวัดดอยธรรมเจดีย์ จังหวัดสกลนคร เป็นต้น
มรณภาพ	❖ วันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๐๕ สิริรวมอายุ ๖๑ ปี ๑๑ เดือน ๑๑ วัน

อาจริยธรรม

พ.ศ.๒๔๖๙ ท่านอาจารย์กงมาได้ทราบข่าวว่า มีตาผ้าขาวคนหนึ่งชื่อ จารย์เสน ธุดงค์มาปักกลดอยู่แถวใกล้ ๆ แถว ๆ นั้น มีผู้คนไปฟังเทศน์กันมาก เกิดความสนใจขึ้น เมื่อได้โอกาสจึงได้ไปหาตาผ้าขาวคนนั้น เมื่อได้พบก็เกิดความเลื่อมใส เพราะเห็นกิริยามารยาท ประกอบกับมีราศีผ่องใส จึงได้ถามว่า “ท่านมาจากสำนักไหน” ตาผ้าขาวบอกว่า “มาจากสำนักท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร” ถามว่า “อยู่กับท่านมากี่ปี” ตาผ้าขาวตอบว่า “๓ ปี” และตาผ้าขาวได้อธิบายถึงวิธีทำกัมมัฏฐานแบบของท่านพระอาจารย์มั่นให้ฟัง ก็เกิดความเลื่อมใสอย่างจริงจังขึ้นถามว่า “เวลานี้ท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ที่ไหน?” ตอบว่า “อยู่ที่บ้านสามผง ดงพระเนาว์ อำเภอวานรนิวาส”

(ปัจจุบันเป็นอำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม) และท่านพระอาจารย์กงมาก็ตั้งใจจะไปหาท่านพระอาจารย์มั่นให้ได้ และได้ลาตาผ้าขาวคนนั้นกลับวัด มาขอลาท่านอาจารย์วานคำ แต่ไม่ได้รับอนุญาต แม้จะพากเพียรขออนุญาตตั้งหลายครั้ง พออยู่มาวันหนึ่งอาจารย์วานคำมีธุระไปฟากภู (ข้างหนึ่งของภูพาน) เป็นโอกาสของท่านอาจารย์กงมาจึงได้ชวนพระบุญมี (จารย์มี) เป็นเพื่อนองค์หนึ่ง แล้วก็พากันหนีออกจากวัดนั้นไป เดินทางเป็นเวลา ๒ วัน ก็ถึงที่ที่ท่านพระอาจารย์มั่นอยู่

ขณะไปถึงท่านพระอาจารย์มั่นกำลังให้โอวาทแก่พระภิกษุสามเณรอยู่ ณ ที่ศาลากำมะลอมุงหญ้าคาหลังเล็กๆ ท่านอาจารย์กงมารู้สึกว่า เมื่อได้มาเห็นภาพเช่นนั้นเข้าให้ตื่นเต้นระทึกใจเหมือนกับว่ามีปีติตกอยู่ในมโนรมณ์ ตัวชาไปหมด จึงนั่งรอ พักอยู่ในที่แห่งหนึ่งใต้โคนไม้ เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นเสร็จจากการให้โอวาทแล้ว ทั้งสองก็ได้เข้าไปนมัสการขอฝากตัวเป็นศิษย์กับท่านพระอาจารย์มั่น

ท่านพระอาจารย์มั่นได้ให้พระไปพาขึ้นมา โดยบอกว่า “นั่นพระแขกมาแล้ว และทั้งสองมีความตั้งใจองค์หนึ่ง อีกองค์หนึ่งเพียงแต่ตามมาเท่านั้น” และเมื่อท่านอาจารย์กงมานั่งแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นก็ให้กัมมัฏฐานเลยทีเดียว โดยไม่ต้องรอกาลเวลา และก็บอกให้ไปอยู่ที่กุฏิหลังหนึ่งที่เปลี่ยวที่สุด

โอวาทธรรมท่านพระอาจารย์มั่น

เมื่อท่านได้รับโอวาทครั้งแรกของท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ก็ทำให้ซาบซึ้งอย่างยิ่ง เริ่มต้นเร่งความเพียรอย่างเต็มความสามารถ ท่านได้กระต๊อบเล็กหลังหนึ่งอยู่ในป่า ณ ดงพระเนาว์นี้เป็นดงใหญ่ เต็มไปด้วยสิงสาราสัตว์ดุร้ายต่าง ๆ แต่เป็นที่สงบวิเวกเป็นอย่างยิ่ง ขณะที่ท่านกำลังเร่งความเพียรอยู่นั้น ท่านเล่าว่า ณ ที่แห่งนี้เป็นดงมาลาเรีย ถ้าผู้ใดอยู่ที่นี่ไม่ระมัดระวังแล้วเป็นไข้มาลาเรียมีหวังตาย หลังจากได้บำเพ็ญความเพียรมาเป็นลำดับ **โดยอุบายวิธีของท่านพระอาจารย์มั่น ทำให้เกิดสมาธิปีติเยือกเย็นใจลึกซึ้งเพิ่มขึ้นทุกๆ วัน ความเปลี่ยนแปลงไปในทางได้ผลของการบำเพ็ญจิตไม่อยู่คงที่ คือดำเนินเข้าไปหาความยิ่งใหญ่โดยไม่หยุดยั้ง** ท่านจะเข้าไปปรึกษาไต่ถามท่านพระอาจารย์มั่นทุก ๆ วันมิได้ขาด เนื่องด้วยความเป็นไปของสมาธิได้เป็นไปอย่างรวดเร็ว ท่านพระอาจารย์มั่นก็ได้แก้ไขให้ เกิดศรัทธาอย่างไม่มีลดละ ทำให้ท่านมุมานะบากบั่นอย่างไม่คิดชีวิต

วันหนึ่งท่านไปนั่งสมาธิอยู่ใต้โคนต้นไม้ พอจะพลบค่ำยุงได้มากันใหญ่ แต่พอดีกับท่านกำลังได้รับความรู้ทางในแจ่มแจ้งน่าอัศจรรย์ จึงไม่ลุกจากที่นั่ง ได้นั่งสมาธิต่อไป ยุงได้มารุมกัดท่านอย่างมหาศาล และยุงที่นี้เป็นยุงอันตรายทั้งนั้น เพราะมันมีเชื้อมาลาเรีย ท่านก็ไม่คำนึงถึงเลย คำนึงถึงความรู้แจ้งเห็นจริงที่กำลังจะได้อยู่ในขณะนั้น ท่านเล่าให้ข้าพเจ้า[๑]ฟังว่า “เราได้ยอมสละแล้วซึ่งชีวิตนี้ เราต้องการรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมอันท่านพระอาจารย์มั่นได้แนะนำให้ ในการนั่งครั้งนี้ถือว่า

๑ หมายถึง พระอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร

เป็นครั้งพิเศษมาก เพราะมันเกิดความสว่างอย่างไม่มีอะไรปิดบัง เราลืมตาก็ไม่สว่างเท่า ดูมันทะลุปรุโปร่งไปหมด ภูเขาป่าไม้ไม่มีอะไรมาขวางกั้นได้เลย และมันเป็นครั้งแรกที่เกิดขึ้นแก่เรา แม้จะพิจารณากายสังขารก็แจ้งกระจ่างไปหมด จะนับกระดูกกี่ท่อนก็ได้เกิดความสังเวชสลดจิตยิ่งนัก **หวนคิดไปถึงคุณของท่านพระอาจารย์ว่า เหลือล้นพ้นประมาณ คิดว่า เราถ้าไม่ได้พบท่านพระอาจารย์มั่น เหตุไฉนเราจะได้เป็นเช่นนี้หนอ"** ท่านได้นั่งสมาธิจนรุ่งสว่างพอออกจากสมาธิ ปรากฏว่าเลือดของยุงที่กัดท่านหยดเต็มผ้านิสีทนะ (ผ้าปูนั่ง) เต็มไปหมด พอท่านลุกขึ้นมาตัวเบา แม้จะรู้อยู่แก่ใจว่ายุงเหล่านี้มีพิษสงร้ายนัก แต่ท่านก็ไม่อนาทรร้อนใจ เพราะที่ท่านได้รับธรรมนั้นวิเศษนักแล้ว แต่ท่านก็หาได้จับไข้หรือเป็นมาลาเรียเลย นับเป็นสิ่งอัศจรรย์อยู่มากทีเดียว

ความเป็นมาในวันนี้ ท่านได้นำไปเล่าถวายท่านพระอาจารย์มั่น ได้รับการยกย่องสรรเสริญในท่ามกลางพระสงฆ์ทั้งหลายที่มาประชุมกัน และได้พูดว่า "ท่านกงมานี้สำคัญนัก แม้จะเป็นพระที่มาใหม่แต่บารมีแก่กล้ามาก ทำความเพียรหาตัวจับยาก สู้เสียสละให้ยุงกินได้ตลอดคืน ควรจะเป็นตัวอย่างแก่ผู้ตั้งใจปฏิบัติทั้งหลาย" **และท่านพระอาจารย์มั่นก็ได้แสดงถึงมหาสติปัฏฐาน โดยเฉพาะกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ให้ท่านฟังอย่างแจ่มแจ้ง**

ท่านได้เล่าเหตุการณ์ตอนนี้ต่อไปอีกว่า มีคราวหนึ่งที่ท่านต้องหนักใจอย่างยิ่งคือ ท่านพระอาจารย์มั่นใช้ให้ท่องพระปาฏิโมกข์ให้ได้เสียก่อน จึงจะให้ญัตติเป็นพระธรรมยุตเหมือนกับท่านพระอาจารย์มั่น เพราะท่านบวชเป็นพระมหานิกายอยู่ก่อน ค่าที่มีความเลื่อมใสอย่างยิ่งและต้องการที่จะเป็นศิษย์ที่แท้จริงของท่านพระอาจารย์มั่น "เราจึงต้องพยายามอย่างยิ่งที่จะท่องพระปาฏิโมกข์ให้ได้ ซึ่งเป็นการขัดข้องเหลือเกิน เนื่องจากเราอ่านหนังสือเขียนหนังสือไทยไม่ได้มาก ถึงได้ก็ไม่ชำนาญที่จะอ่านหนังสือพระปาฏิโมกข์ แม้จะเป็นเรื่องยากแสนยากนักสำหรับตัวเรา ก็ถือว่าแม้แต่การปฏิบัติจิตใจที่ว่ายากนัก เราก็ยังได้พยายามจนได้รับผลมาแล้ว จะมาย่อท้อต่อการท่องพระปาฏิโมกข์นี้เสียทำไม"

"แม้การอยู่ร่วมกับท่านพระอาจารย์มั่นเป็นเวลานานเป็นปี ๆ นั้น เป็นการอยู่อย่างมีความหมายจริง ๆ วันและคืนที่ล่วงไปไม่เคยให้เสียประโยชน์แม้แต่กระเบียดนิ้วเดียว เราจะไต่ถามความเป็นไปอย่างไรในจิตที่กำลังดำเนิน **ท่านจะแก้ไขให้อย่างแจ่มแจ้ง และท่านยังรู้จักความก้าวหน้าถอยหลังของจิตของเราเสียอีก บอกล่วงหน้าให้ได้เลย ในการบางครั้งทำให้เราเกิดความอัศจรรย์ใจเป็นอย่างยิ่ง คราวใดที่เราเคร่งครัดการทำความเพียรเกินควร ท่านก็จะทัดทานแนะนำให้ผ่อนลงมา คราวใดเราชักจะหย่อนไป ท่านก็จะเตือนให้ทำหนักขึ้น และบางคราวบางเดือน สมควรที่จะให้ไปห่างจากท่าน ท่านก็จะบอกชี้ทางให้ออกไปว่า ไป ณ ที่ถ้ำนั้น ภูเขาลูกนั้น ป่านั้น เพื่อความวิเวกยิ่งขึ้น เราก็จะไปตามคำสั่งของท่าน ทำการปรารภความเพียรในที่ไปนั้นเกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ยิ่งชัดเจนในความสามารถของท่านอย่างไม่มีอะไรจะเปรียบปาน ครั้นได้กาลเวลาท่านก็เรียกให้กลับเพื่อความที่จะแนะนำต่อ เรารู้สึกว่าเมื่อกลับมาจากการไปวิเวกแล้วมาถึง ท่านจะแสดงธรรมวิจิตรจริง ๆ ให้ซาบซึ้งอย่างยิ่ง คล้ายกับว่าท่านได้ล่วงรู้ความเป็นไปต่าง ๆ ที่เราได้กระทำมานี้ ก็ทำให้เราอัศจรรย์ใจอย่างยิ่งอีกเช่นกัน การกระทำเช่นนี้**

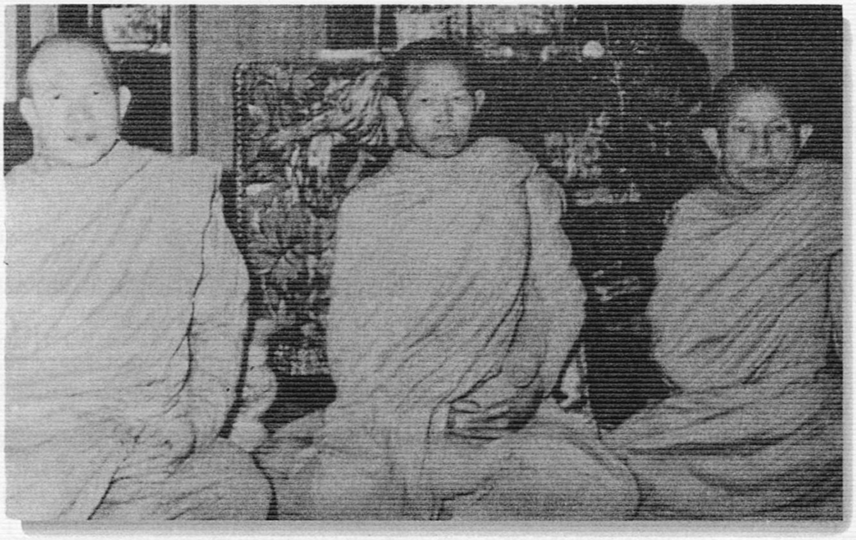
มิใช่ว่าจะแนะนำให้แก่เราแต่ผู้เดียว ทุก ๆ องค์ที่อยู่กับท่าน ๆ ก็จะแนะนำเช่นเดียวกัน”

ท่านอาจารย์กงมาท่านก็พยายามเล่าเรื่องต่าง ๆ ของท่านในอดีต ให้ข้าพเจ้าฟังต่อไปอีกว่า “ครั้งหนึ่งที่เราได้อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ผ่านมาเป็นเวลา ๒ ปีเศษ ได้พบเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่นพระภิกษุสามเณรที่มาอยู่กับท่านทุก ๆ องค์ ต่างก็สนใจในธรรมอย่างแท้จริง มิได้มีองค์ใดเลยที่ย่อหย่อน และทุก ๆ องค์ต่างได้ผลทางใจกันทั้งนั้น เพราะเมื่อผู้ใดมีอะไรเกิดจากการบำเพ็ญจิตแล้ว ก็จะนำมาเล่าถวายท่านฟังและในเวลาที่ประชุมกันฟัง ทำให้รู้สึกขนพองสยองเกล้าเอาทีเดียว เมื่อได้ยินแต่ละองค์พูดถึงความจริงที่ตนได้รับ บางองค์ก็พูดเหมือนเรากำลังเป็นอยู่แล้วแหละท่านก็แก้ไขให้องค์นั้น เราเองพลอยถูกแก้ไขไปในตัวเสร็จ บางองค์พูดขึ้นลึกซึ้งเหลือที่เราจะรู้ได้ ก็ทำให้เราอยากรู้อยากเห็น ต่างองค์ก็ต่างไม่สงสัยซึ่งกันและกัน ว่าคำพูดเหล่านั้นจะไม่จริง ทำให้เรานี้นึกย้อนหลังไปถึงอดีตว่า แม้ครั้งพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ก็คงจะเป็นเช่นนี้เอง เลยทำให้เหมือนกับว่า เรากำลังอยู่ต่อหน้าพระพักตร์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังงั้นแหละ ถึงอย่างไรก็ตามเราเองเลื่อมใสยิ่ง ทั้งท่านและพระภิกษุสามเณรที่อยู่กับท่าน เพราะเหตุที่เห็นการปฏิบัติและปฏิปทาน่าเลื่อมใส และที่ได้เปล่งวาจาแห่งความจริงที่เกิดขึ้นในจิตของแต่ละท่าน”

ในระยะเวลาต่อมา (พ.ศ.๒๔๗๐) ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจะเดินทางกลับไปจังหวัดอุบลราชธานี ทั้งนี้เพื่อจะส่งมารดาของท่านกลับไปบ้านด้วย หลังจากที่ท่านได้นำมารดาของท่านมาบวชชี แล้วแนะนำการปฏิบัติให้จนเป็นที่พอใจ แล้วจึงได้นัดพระภิกษุที่ติดตามปฏิบัติอยู่กับท่านเพื่อจะได้เดินทางกลับไปทางจังหวัดอุบลราชธานี

การเดินทางไปจังหวัดอุบลราชธานี อันเป็นถิ่นบ้านเกิดเมืองนอนของท่านในครั้งนี้ ถือว่าเป็นครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง เพราะบรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งใหญ่และเล็กก็ได้เตรียมที่จะเดินทางติดตามท่านในครั้งนี้แทบทั้งนั้น การจัดการเดินทางโดยการเดินแบบเดินธุดงค์ แต่การธุดงค์นั้นเพื่อให้เป็นประโยชน์ด้วย ท่านจึงจัดเป็นคณะ ๆ ละ ๓ รูป ๔ รูปบ้าง ท่านเองเป็นหัวหน้าเดินทางไปก่อน เมื่อคณะที่ ๒ ไปก็จะพักที่เดิม คณะที่ ๓-๔ ก็จะพักที่เดิมนั้น ทั้งนี้เพื่อจะได้สอนญาติโยมตามรายทางด้วย การสอนนั้นก็เน้นหนักไปในทางกัมมัฏฐาน และการถึงพระไตรสรณคมน์ ที่ให้ละการนับถือภูตผีปีศาจ ต่าง ๆ นานา เป็นการทดลองคณะศิษย์ไปในตัวด้วยว่า องค์ใดจะมีฝีมือในการเผยแผ่ธรรม ในการเดินทางนั้นพอถึงวันอุโบสถ ก็จะนัดทำปาฏิโมกข์ หลังจากนั้นแล้วก็จะแยกย้ายกันไปตามที่กำหนดหมาย

การเดินธุดงค์แบบนี้ท่านบอกว่าเป็นการโปรดสัตว์ เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัททั้งหลายและก็เป็นจริงเช่นนั้น แต่ละแห่งที่ท่านกำหนดพักนั้น ตามหมู่บ้าน ประชาชนได้เกิดความเลื่อมใสยิ่งในพระคณะกัมมัฏฐานนี้เป็นอย่างดี และต่างก็รู้ผิดชอบในพระธรรมวินัยขึ้นมาก ตามสถานที่เป็นที่พักธุดงค์ในการครั้งนั้นได้กลับกลายมาเป็นวัดของคณะกัมมัฏฐานเป็นส่วนใหญ่ในภายหลัง โดยญาติโยมทั้งหลายที่ได้รับรสพระธรรม ได้พากันร่วมใจกันจัดการให้เป็นวัดขึ้น โดยเฉพาะให้เป็นวัด พระภิกษุสามเณรฉันมื้อเดียว ฉันในบาตร บำเพ็ญสมาธิกัมมัฏฐาน

พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ

นับแต่ท่านอาจารย์กงมาได้ปฏิบัติทางด้านจิตใจอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น และได้หลักธรรมทางกัมมัฏฐานแล้ว ได้เริ่มปฏิบัติภารกิจพระศาสนาเกี่ยวกับการเผยแผ่ธรรม และธรรมปฏิบัติตามแนวทางกัมมัฏฐาน โดยท้ายสุดได้ไปเผยแผ่ธรรมที่จังหวัดจันทบุรี และได้กลับมาจำพรรษาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ที่เสนาสนะป่าบ้านโคก (ตำบลตองโขบ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร) จากนั้นท่านพระอาจารย์มั่นได้ย้ายไปจำพรรษาที่เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ ท่านอาจารย์กงมาได้จำพรรษาอยู่วัดดอยธรรมเจดีย์ และได้ไปกราบเยี่ยมนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นอยู่เสมอ

- *จากหนังสือ - ประวัติพระอาจารย์มั่น ฉบับสมบูรณ์ และ ใต้สามัญสำนึก โดย พระราชธรรมเจติยาจารย์*
  - "กัลยาณวิสุทธิ์" ประวัติ-ธรรมเทศนาพระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ และพระอาจารย์อุ่น กลฺยาณธมฺโม โดยศิษยานุศิษย์

พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์
(ท่านพ่อลี ธมฺมธโร)

วัดอโศการาม
อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ

นามเดิม	❖ ชาลี นารีวงศ์ เป็นบุตรของนายปาว และนางพ่วย นารีวงศ์
เกิด	❖ วันพฤหัสบดีที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๙ เวลา ๒๑.๐๐ น. ตรงกับวันแรม ๒ ค่ำ เดือนยี่ ปีมะเมีย ณ บ้านหนองสองห้อง ตำบลยางโยภาพ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี
อุปสมบท	❖ วันพุธที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๖๙ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เป็นพระภิกษุฝ่ายมหานิกาย ต่อมาได้กราบลาพระอุปัชฌาย์ เพื่อเดินรุกขมูลไปพบท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี
ญัตติเป็นพระธรรมยุต	❖ วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๐ ณ วัดบูรพา โดยมีพระปัญญาพิศาลเถร (หนู ฐิตปญฺโญ) วัดสระปทุม จังหวัดพระนคร เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์เพ็ง วัดใต้ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นพระกรรมวาจาจารย์ (ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นผู้บรรพชาให้เป็นสามเณร) ท่านได้ถือธุดงค์อย่างเคร่งครัด ที่บ้านท่าวังหิน จากนั้นท่านได้มาพำนักอยู่วัดสระปทุมระยะหนึ่ง จึงได้ติดตามท่านพระอาจารย์มั่นไปจังหวัดเชียงใหม่ และอยู่อบรมปฏิบัติธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดเจดีย์หลวง ท่านได้ธุดงค์ทางภาคเหนือ และยังได้ธุดงค์ไปประเทศเขมร พม่า และอินเดีย ได้กลับมาจำพรรษาที่จังหวัดจันทบุรี นาน ๑๔ พรรษา ภายหลังได้มาสร้างวัดอโศการามในปี พ.ศ.๒๔๙๘
สมณศักดิ์	❖ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๐๐
มรณภาพ	❖ วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ.๒๕๐๔ ณ วัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ สิริรวมอายุได้ ๕๕ ปี ๓ เดือน ๖ วัน พรรษา ๓๔

อาจริยธรรม

เมื่อท่านพ่อลีอายุครบ ๒๐ ปี โยมบิดาของท่านก็ได้จัดแจงให้ท่านอุปสมบทจนสำเร็จเมื่อ

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ พ.ศ. ๒๔๖๘ ครั้นอุปสมบทแล้วก็ได้เรียนสวดมนต์และพระธรรมวินัย แล้วตรวจดูภาวะของตน และพระภิกษุอื่น ๆ ในสมัยนั้นเห็นว่าไม่ไหวแน่ เพราะแทนที่จะปฏิบัติสมณกิจ กลับมั่วสุมแต่การสนุกสนานมากกว่า เป็นต้นว่านั่งเล่นหมากรุกกันบ้าง เล่นมวยปล้ำกันบ้าง จึงมาตรวจค้นดูพระวินัย ก็รู้สึกยุ่งยากลำบากใจเป็นอย่างยิ่ง นึกแต่ในใจว่า "เราต้องสึก ถ้าไม่สึกเราต้องหนี" พอล่วงถึงพรรษาที่ ๒ จึงตั้งใจอธิษฐานว่า "เวลานี้ข้าพเจ้ายังมุ่งดีหวังดีต่อพระศาสนาอยู่ ในกาลต่อไปนี้ ขอจงให้พบครูบาอาจารย์ที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบภายใน ๓ เดือน"

ต่อมาเดือนพฤศจิกายนข้างแรม ได้ไปเทศน์มหาชาติที่วัดบ้านโนนรังใหญ่ ตำบลยางโยภาพ อำเภอม่วงสามสิบ พอดีไปพบพระกัมมัฏฐานองค์หนึ่งกำลังเทศน์อยู่บนธรรมาสน์ รู้สึกเกิดแปลกประหลาดในจิตขึ้น โดยโวหารของธรรมะน่าเลื่อมใส จึงได้ไต่ถามญาติโยมว่าท่านองค์นั้นเป็นใคร มาจากไหน ได้รับคำตอบว่า "เป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่น ชื่ออาจารย์บท" ท่านได้พักอยู่ในป่ายางใหญ่ ใกล้บ้านราว ๒๐ เส้น พองานมหาชาติเสร็จก็ได้ติดตามไปดู ได้เห็นปฏิปทาความประพฤติของท่านเป็นที่พอใจ จึงเรียนถามท่านว่า ใครเป็นอาจารย์ของท่าน ท่านตอบว่า "ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพระอาจารย์เสาร์ เวลานี้ท่านพระอาจารย์มั่นได้ออกเดินทางจาก จังหวัดสกลนครไปพักอยู่ที่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี" พอได้ความเช่นนั้นก็รีบเดินทางกลับบ้าน นึกแต่ในใจว่า "เราคงสมหวังแน่ ๆ" อยู่มาไม่กี่วันจึงได้ลาโยมผู้ชาย ลาพระอุปัชฌาย์ ท่านทั้งสองนี้ก็พูดจาขัดขวางทุกด้านทุกมุม แต่ได้ตัดสินใจเด็ดขาดว่า "เราต้องไปจากบ้านนี้โดยเด็ดขาด จะให้สึกก็ต้องไป จะให้อยู่เป็นพระก็ต้องไป พระอุปัชฌาย์และโยมผู้ชายไม่มีสิทธิ์ใด ๆ ทั้งหมด ถ้าขืนก้าวก่ายสิทธิ์ในตัวเรานาทีใด ต้องลุกหนีไปนาทีนั้น" ได้พูดกับโยมผู้ชายอย่างนี้ ในที่สุดโยมผู้ชายและพระอุปัชฌาย์ก็ยอม

เดือนอ้ายข้างแรม เวลาเพลแล้ว ท่านได้ออกเดินทางพร้อมด้วยบริขารโดยลำพังองค์เดียว โยมผู้ชายได้ติดตามออกไปส่งถึงกลางทุ่งนา เมื่อได้ร่ำลากันแล้วต่างคนก็ต่างไป วันนั้นเดินทางผ่านอำเภอม่วงสามสิบ มุ่งไปสู่ตัวจังหวัดอุบลราชธานี ท่านได้แวะพักที่สำนักวัดป่าบ้านกุดลาด เมืองอุบลฯ

ได้พบท่านพระอาจารย์มั่น

รุ่งเช้าเมื่อฉันอาหารแล้วได้เดินเท้ามาที่วัดบูรพา เพื่อไปนมัสการกราบเรียนความประสงค์ของตนต่อท่านพระอาจารย์มั่น ท่านก็ได้ช่วยแนะนำสงเคราะห์เป็นที่พอใจ สอนคำภาวนาให้ว่า **"พุทโธ ๆ"** เพียงคำเดียวเท่านั้น พอดีท่านกำลังอาพาธ ท่านได้แนะนำให้ไปพักอยู่บ้านท่าวังหิน ซึ่งเป็นสถานที่เงียบสงัดวิเวกดี ที่นั่นมีพระอาจารย์สิงห์ พระมหาปิ่น มีพระภิกษุสามเณรราว ๔๐ กว่าองค์พักอยู่ ได้เข้าไปฟังธรรมเทศนาของท่านทุกคืน รู้สึกว่ามีผลเกิดขึ้นในใจ ๒ อย่าง คือ เมื่อนึกถึงเรื่องเก่า ๆ ของตนที่เป็นมาก็ร้อนใจ เมื่อนึกถึงเรื่องใหม่ ๆ ที่กำลังประสบอยู่ก็เย็นใจ ทั้ง ๒ อารมณ์นี้ติดตนอยู่เสมอ พอดีได้พบเพื่อนที่หวังดี ๒ องค์ได้ร่วมอยู่ ร่วมฉัน ร่วมศึกษาสนทนากันตลอดมา เพื่อน ๒ องค์นั้นคือพระอาจารย์กงมาและพระอาจารย์สาม ได้พากเพียร

พยายามภาวนาอยู่เสมอทั้งกลางวันกลางคืนเมื่อได้พักอยู่พอสมควรแล้ว ก็ได้ชวนพระอาจารย์กงมาออกเดินทางไปเรื่อย ๆ ไปพักตามศาลเจ้าผีปู่ตาของหมู่บ้านตำบลต่าง ๆ แล้วได้เดินทางกลับไปถึงบ้านเดิม เพื่อบอกข่าวกุศลให้โยมผู้ชายทราบว่า "ได้พบท่านพระอาจารย์มั่นเป็นที่พอใจในชีวิตแล้ว อาตมาจักไม่กลับมาตายบ้านนี้ต่อไป" คือได้นึกเป็นคติในใจอยู่ว่า "เราเกิดมาเป็นคน ต้องพยายามไต่ขึ้นอยู่บนหัวคน เราบวชเป็นพระ ต้องพยายามให้อยู่บนหัวพระที่เราเคยพบผ่านมา" ตอนนี้รู้สึกว่าเกิดสมหวังในความคิด ฉะนั้น จึงกลับบอกเล่าให้โยมฟังว่า "ฉันลาไม่กลับ เงินทองข้าวของใช้ส่วนตัวมอบเสร็จ ทรัพย์สินเงินทองของโยม จักไม่เกี่ยวข้องตลอดชีวิต" แต่ยังไม่เคยตัดสินใจว่าเราบวชแล้วจะไม่ยอมสึก แต่ก็นึกในใจว่า "เราไม่ยอมจนในชีวิต" โยมป้าได้ทราบเรื่องก็มาพูดต่อว่าเอาว่า "ท่านจะเกินไปละกระมัง" จึงได้ตอบไปว่า "ถ้าฉันสึกมา ถ้าฉันมาขอข้าวป้ากิน ขอให้ป้าเรียกฉันว่าสุนัขก็แล้วกัน" เมื่อได้ตัดสินใจเด็ดขาดแล้วเช่นนี้ ก็ได้สั่งกับโยมผู้ชายว่า **"โยมอย่าเป็นห่วงอาตมา จะบวชอยู่ได้ก็ตาม จะสึกออกมาก็ช่าง อาตมาพอใจแล้วที่ได้สมบัติจากโยม ได้ทรัพย์วิเศษแล้วจากโยม คือ ตา ๒ ข้าง หู ๒ ข้าง จมูก ปาก ครบอาการ ๓๒ จัดเป็นก้อนทรัพย์อย่างสำคัญ แม้โยมจะให้ทรัพย์อย่างอื่น อาตมาก็ไม่อิ่มใจ"** เมื่อได้สั่งโยมผู้ชายเสร็จแล้ว ก็ลาโยมผู้ชายเดินทางกลับจังหวัดอุบลราชธานี เดินทางไปถึงหมู่บ้านวังถ้ำ ก็ได้พบท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ในป่า จึงได้เข้าไปพักอาศัยอบรมอยู่กับท่านเป็นเวลาหลายวัน

ญัตติเป็นพระธรรมยุต

ต่อจากนั้นก็ได้ดำริว่า "เราต้องสวดญัตติใหม่ ล้างบาปเก่าเสียที" เมื่อได้หารือท่านพระอาจารย์มั่นแล้วท่านเห็นดีเห็นชอบด้วย จึงได้ทำการหัดขานนาค เมื่อเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็ได้ติดตามท่านไปเที่ยวในตำบลต่าง ๆ ได้รู้สึกมีความเลื่อมใสท่านเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้รับความอัศจรรย์จากท่านหลายอย่าง อาทิเช่น บางเรื่องคิดอยู่ในใจของเราไม่เคยแสดงให้ท่านทราบเลย ท่านกลับทักทายถูกต้อง ก็ยิ่งเพิ่มความเคารพเลื่อมใสยิ่งขึ้นทุกที การทำสมาธิก็หนักแน่นหมดความห่วงใยอะไรต่ออะไรหลาย ๆ อย่าง ได้อบรมอยู่กับท่านเป็นเวลา ๔ เดือน ท่านก็ได้นัดหมายให้ไปสวดญัตติใหม่ที่วัดบูรพา อุปสมบทเสร็จแล้ว ๑ วัน ก็ได้ถือธุดงค์อย่างเคร่งครัด คือ ฉันมื้อเดียว ได้พักอยู่วัดบูรพาคืนเดียวก็ได้ออกไปอยู่บ้านท่าวังหินตามเคย

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นและพระปัญญาพิศาลเถร ได้เดินทางกลับจังหวัดพระนคร เข้าจำพรรษาวัดสระปทุม ท่านได้มอบหมายให้ไปอยู่กับพระอาจารย์สิงห์และพระมหาปิ่น ในระหว่างนี้ได้เดินทางเที่ยววิเวกไปในสถานที่ต่าง ๆ พระอาจารย์สิงห์และพระอาจารย์มหาปิ่นก็ได้เที่ยวเทศนาอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนโดยคำขอร้องของพระยาตรังฯ เจ้าเมืองอุบลฯ เมื่อจวนเข้าพรรษาได้ไปพักจำพรรษาอยู่วัดบ้านหัวงัว อำเภอยโสธร

อยู่มาวันหนึ่งรู้สึกว่าไม่สบาย มีอาการปวดศีรษะเจ็บแก้วหู เป็นเหตุให้อยากจะเดินทางไปจังหวัดพระนคร เพื่อรักษาตัวและไปหาท่านพระอาจารย์มั่น ประมาณเดือนพฤษภาคมได้เดินทางไปจังหวัดพระนคร พักอยู่วัดสระปทุม ได้ทำอุปัชฌายวัตร และช่วยเหลือการงานท่านที่นั่น

วันหนึ่งเวลากลางคืนนอนหงายดูหนังสือพร้อมภาวนา พอเคลิ้มหลับได้เห็นท่านพระอาจารย์มั่นมาดุว่า "ท่านอยู่ทำไมในกรุงเทพฯ ไม่ออกไปอยู่ป่า" ก็ได้เรียนตอบท่านว่า "พระอุปัชฌาย์ไม่ยอมให้ไป ท่านอยากให้อยู่" ท่านว่าคำเดียวว่า "ไป" จึงได้ตั้งอธิษฐานจิตถึงท่านว่า "เมื่อออกพรรษาแล้ว ขอให้ท่านมาโปรดเราเอาไปให้จงได้" ต่อมาไม่กี่วันเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์วัดบรมนิวาสเกิดอาพาธขาหัก ท่านพระอาจารย์มั่นก็ได้เดินทางมานมัสการเยี่ยมเจ้าคุณอุบาลีฯ

อยู่อบรมธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่น

นับตั้งแต่อุปสมบทล่วงแล้วได้ ๔ พรรษา เพิ่งจะได้มาพบท่านอีกในคราวนี้ ก็ได้เข้าไปกราบไหว้ท่านก็ได้เมตตาแสดงธรรมให้ฟังว่า **"ขีณา ชาติ วุสิตัง พรหมจริยันติ"** แปลได้ใจความสั้น ๆ ว่า **"พระอริยเจ้าขีณาสพทั้งหลาย ท่านทำตนให้เป็นผู้พ้นจากอาสวะแล้วมีความสุข นั้นคือพรหมจรรย์อันประเสริฐ"** จำได้เพียงเท่านี้ แต่รู้สึกว่าเราไปนั่งฟังคำพูดของท่านเพียงเล็กน้อย ใจนิ่งเป็นสมาธิดีกว่าเรานั่งทำคนเดียวมากมาย ในที่สุดท่านก็สั่งว่า "คุณต้องไปกับเราในคราวนี้ ส่วนอุปัชฌาย์นั้นเราจะไปเรียนท่านเอง" สนทนากันได้เพียงเท่านั้นแล้วได้ลากลับวัดสระปทุม ได้เล่าเรื่องที่ได้ไปพบท่านพระอาจารย์มั่นให้พระอุปัชฌาย์ฟัง ท่านก็นั่งฟังแล้วนิ่ง ๆ อยู่ วันรุ่งขึ้นท่านพระอาจารย์มั่นได้ไปที่วัดสระปทุม แล้วพูดกับพระอุปัชฌาย์ว่า "จะให้พระรูปนี้ติดตามไปด้วยในเมืองเหนือ" พระอุปัชฌาย์ก็อนุญาต

เรากับท่านพระอาจารย์มั่นได้ออกเดินทางไปยังจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อถึงจังหวัดเชียงใหม่แล้วได้ไปพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง ในปีนั้นได้อยู่จำพรรษาที่วัดเจดีย์หลวง มีพระกัมมัฏฐานที่เป็นเพื่อนฝูงพักอยู่หลายองค์ แต่ต่างคนต่างไปจำพรรษาอยู่ตามบ้านนอก แม้ตัวเราเองท่านก็ให้ออกไป แต่เราไม่ยอมไป โดยเรียนท่านว่าเราตั้งใจจะอยู่ปฏิบัติท่านพระอาจารย์จนตลอดพรรษา ท่านก็ยินยอมตกลงจึงได้อยู่กับท่าน

ปีนั้นตรงกับ พ.ศ. ๒๔๗๕ เจ้าคุณอุบาลีฯ ได้มรณภาพในปีนั้น ระหว่างเข้าพรรษา ได้ตั้งใจปฏิบัติท่านพระอาจารย์และปฏิบัติกัมมัฏฐานของตนกับท่านพระอาจารย์อย่างใกล้ชิด ท่านก็ได้ทรมานสั่งสอนทุกสิ่งทุกอย่าง เวลาตอนเย็นก็ได้ขึ้นไปนั่งสมาธิอยู่บนองค์เจดีย์ทางทิศเหนือ มีพระพุทธรูปใหญ่องค์หนึ่ง พระพุทธรูปองค์นี้ยังคงมีอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ ท่านบอกว่าที่ตรงนั้นเป็นมหามงคลเคยมีพระบรมธาตุเสด็จมาบ่อย ๆ ให้ไปนั่งสมาธิตรงนั้น ก็ได้ทำตามท่านบอกทุกอย่าง บางวันนั่งจนไม่ได้นอน ในระหว่างพรรษาก็ได้ออกติดตามบิณฑบาตกับท่านเป็นนิจ ระหว่างเดินบิณฑบาตท่านได้สอนกัมมัฏฐานเตือนนอกเตือนใจอยู่เสมอ พอเห็นผู้หญิงสวย ๆ งาม ๆ ท่านก็บอกว่า **"มองดูทีรึนั่นเป็นอย่างไร สวยไหม ดูให้ดี ๆ ดูเข้าไปข้างใน"** ไม่ว่าจะเห็นอะไร เช่นบ้านหรือถนน ท่านก็คอยสอนเตือนใจทุกวัน

เวลานั้นอายุเพิ่งได้ ๒๖ ปี พรรษา ๕ กำลังเป็นหนุ่ม ท่านก็คอยสอนตักเตือนอยู่เสมอ รู้สึกว่าท่านสนใจในตัวเรามาก แต่มีที่แปลกใจอยู่อย่างหนึ่งเกี่ยวกับเครื่องใช้บริขารของเราดี ๆ ใหม่ ๆ ท่านคอยชี้มือบอก ให้ย้อม ให้ซัก ให้ทำลายสีเดิม ของดี ๆ ก็ไม่ค่อยยอมให้ใช้ บางทีก็ขอเอาไป

ให้คนอื่น ตัวเองก็นึกไม่ถึงว่าท่านมีความหมายอย่างไร พูดหลายครั้งหลายหนเข้าเราไม่ทำตาม เช่น ผ้าเช็ดหน้า ผ้าเช็ดตัว ซึ่งเป็นสีขาว ก็ให้ย้อมให้เป็นสีแก่นขนุน ถ้าเราทำเฉยไม่ย้อม **ท่านก็ลงมือย้อมให้เอง ชอบหาจีวรสบงเก่า ๆ ขาด ๆ มาปะแล้วก็ให้เราใช้สอย** วันหนึ่งเดินออกไปบิณฑบาตพร้อมกับท่าน เดินไปทางสถานีตำรวจ ได้เดินสวนทางกับหญิงหาบของขายในตลาด แต่ก็ใจดีเหลือเกิน ไม่ได้เดินออกจากทางบิณฑบาต สำรวมใจแน่วแน่สำรวมตนเต็มที่ ต่อมาอีกวันหนึ่งได้เดินตามท่านไปบิณฑบาต เราเดินห่างจากท่านนิดหน่อย ท่านเดินเร็ว แต่เราเดินช้า เห็นท่านเอาเท้าเตะกางเกงขาดของตำรวจที่ทิ้งไว้ข้างถนน ท่านเตะไปเตะมา เราก็นึกในใจว่าเราต้องเข้าในทางเสมอ พอถึงรั้วสถานีตำรวจ ท่านก็ก้มลงเก็บกางเกงขาดตัวนั้นเหน็บไว้ใต้จีวร เราก็แปลกใจว่าของเขาทิ้งแล้วท่านจะเอาไปทำไมกัน เมื่อกลับถึงกุฏิแล้วท่านก็นำเอาไปพาดไว้ที่ราวผ้าแห่งหนึ่ง เราก็ได้ทำการปัดกวาดปูอาสนะ เมื่อฉันอาหารเสร็จแล้ว ก็เข้าไปในห้องปูที่นั่งที่นอนของท่าน บางวันท่านก็ดุเอาว่า **ทำอะไรไม่เรียบร้อย แต่ไม่ยอมบอกว่าทำอย่างไรจึงจะเป็นที่พอใจ เราก็ต้องพยายามทำให้ถูกใจท่านทุกเวลา ถึงกระนั้นก็ต้องถูกเคี่ยวเข็ญอยู่จนตลอดพรรษา**

ต่อมาวันหลังได้เห็นกางเกงขาดตัวนั้นกลายเป็นถุงย่ามและสายรัดประคตห้อยแขวนอยู่ด้วยกันที่ข้างฝา วันหนึ่งท่านบอกว่า **"ถุงย่ามใบนี้และรัดประคตอันนี้เอาไปใช้เสีย" เรารับเอามามองดูมีแต่รอยปะหลายแห่ง ของดี ๆ ก็มีอยู่แต่ท่านไม่ยอมให้ การได้ปฏิบัติท่านพระอาจารย์นี้เป็นการดีที่สุด แต่ก็ยากที่สุด ต้องยอมฝึกหัดทุกสิ่งทุกอย่าง ต้องเป็นนักสังเกตที่ดีและละเอียดรอบคอบจึงจะอยู่ได้ เวลาเดินบนพื้นกระดานทำเสียงดังก็ไม่ได้ เดินไปแล้วมีรอยเท้าติดพื้นก็ไม่ได้ เวลากลืนน้ำมีเสียงดังก็ไม่ได้ เวลาเปิดประตูมีเสียงดังก็ไม่ได้ เวลาจะตากผ้า เก็บผ้า พับผ้า ปูที่นั่ง ที่นอน ฯลฯ ทุกสิ่งทุกอย่างต้องทำอย่างผู้มีวิชา มิฉะนั้น จะต้องถูกไล่หนีทั้ง ๆ กลางพรรษา แต่ถึงอย่างนั้นก็ต้องอดทน พยายามใช้ความสังเกตของตน** บางวันเมื่อฉันแล้ว จัดแจงเก็บบาตร เก็บจีวร ผ้าปูนั่ง ปูนอน กระโถน กาน้ำ หมอน ฯลฯ และทุกสิ่งทุกอย่างในห้องของท่าน ต้องเข้าไปจัดไว้ก่อนท่านเข้าไปข้างใน จัดเสร็จแล้วก็จดจำไว้ในใจ แล้วรีบกลับออกไปอยู่ในห้องของตนซึ่งกั้นไว้ด้วยใบตอง เจาะช่องฝาไว้พอมองเห็นบริขารและตัวท่านได้ เมื่อท่านเข้าไปในห้องแล้ว เห็นท่านมองข้างล่าง ข้างบนตรวจตราดูบริขารของท่าน บางอย่างท่านก็หยิบย้ายที่ บางอย่างท่านก็ปล่อยไว้ที่เดิมไม่จับต้อง เราก็ต้องคอยมองดูแล้วจดจำเอาไว้ วันหลังก็ทำใหม่ จัดใหม่ให้ถูกต้องอย่างที่เห็นท่านทำ ว่าท่านทำเองท่านทำอย่างไร เราก็จัดทำอย่างที่เราเห็น ต่อมาวันหลังเมื่อเข้าไปจัดเสร็จแล้วก็กลับเข้าห้องของตน มองลอดช่องฝาสังเกตดูว่าเวลาท่านเข้าไปในห้อง เห็นท่านเข้าไปแล้วนั่งนิ่งมองซ้ายมองขวา มองหน้า มองหลัง มองดูข้างล่างข้างบน แล้วก็ไม่จับต้องอะไรอีก ผ้าปูนอนก็ไม่กลับ แล้วท่านก็กราบพระไหว้พระสักครู่หนึ่งก็จำวัด เมื่อเห็นเช่นนั้น ก็ดีใจว่าเราได้ปฏิบัติเป็นที่ถูกอกถูกใจท่านพระอาจารย์ นอกจากเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ในการนั่งสมาธิก็ดี เดินจงกรมก็ดี ก็ได้ฝึกหัดจากท่านไปจนเป็นที่พอใจทุกอย่าง แต่ก็เอาอย่างท่านได้อย่างมาก ๖๐ เปอร์เซนต์เท่านั้น

ต่อมาเมื่อออกพรรษาแล้ว ทางวัดบรมนิวาสได้จัดงานเพื่อฌาปนกิจศพเจ้าคุณอุบาลีฯ พระผู้ใหญ่ที่อยู่วัดเจดีย์หลวงได้ทยอยมาเพื่อช่วยงานเกือบหมด เจ้าอาวาสได้มอบให้ท่านพระอาจารย์มั่นเฝ้าวัดเจดีย์หลวง เมื่อเสร็จงานฌาปนกิจได้เห็นหนังสือฉบับหนึ่งมีถึงท่านพระอาจารย์มั่น

พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์
(ท่านพ่อลี ธมฺมธโร)
วัดอโศการาม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ

ตั้งให้ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านได้เปิดออกอ่านมีใจความว่า "ท่านพระอาจารย์มั่น ขอให้ท่านรับเป็นเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวง พร้อมทั้งตำแหน่งอุปัชฌาย์" สั่งให้เจ้าแก้วนวรัตน ณ เชียงใหม่ เป็นผู้ดำเนินการ ขอให้ท่านพระอาจารย์มั่นทำหน้าที่แทนเจ้าอาวาสเดิมต่อไป สรุปได้ใจความสั้น ๆ อย่างนี้ พอท่านได้ทราบเรื่องราวแล้ว ท่านก็เรียกไปหาแล้วพูดว่า "เราต้องออกจากวัดเจดีย์หลวงไปอยู่ที่อื่น"

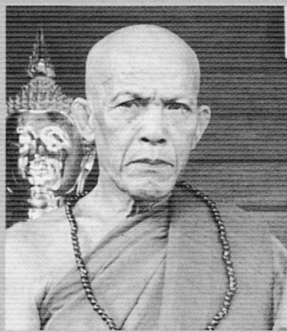
อยู่ต่อมาเมื่อออกพรรษาแล้วได้ ๒ วัน ท่านพระอาจารย์มั่นได้สั่งให้เราไปวิเวกบนหลังดอยจังหวัดลำพูน ซึ่งเคยเป็นที่พักของท่านมาก่อน

ต่อมาเวลาประมาณบ่าย ๕ โมงเย็น มีคนถือจดหมายของท่านพระอาจารย์มั่นขึ้นไปให้บนยอดดอย ในจดหมายนั้นมีใจความว่า "ให้ท่านรีบเดินทางกลับวัดโดยด่วน เพราะผมต้องออกเดินทางจากวัดเจดีย์หลวงในตอนเช้าเพราะรถด่วนจะถึงเชียงใหม่ในตอนเย็น" พอได้ทราบเช่นนี้ก็รีบเดินทางลงจากยอดดอยเดินทางมาถึงหมู่บ้านป่าเห้ว พอดีพลบค่ำ จึงได้ไปพักในป่าช้า ๑ คืน แล้ว ออกเดินทางต่อเข้าเมือง ได้ทราบว่าท่านพระอาจารย์มั่นเดินทางออกจากวัดเจดีย์หลวงตั้งแต่เช้า สอบถามดูก็ไม่มีใครทราบว่าไปทางไหน ตกลงเราเองก็ไม่รู้ว่าจะติดตามไปทางไหนจึงจะพบ แต่นึกในใจว่าท่านคงออกจากเชียงใหม่ไปทางเชียงตุง ฉะนั้นต้องรีบติดตามไปทางเชียงตุงโดยด่วน แต่ยังไปไม่ได้ เพราะจำได้ว่าท่านพระอาจารย์เคยสั่งไว้ในระหว่างเข้าพรรษา ๒ อย่างคือ

๑. ท่านสั่งว่า "ให้คุณช่วยฉันนะในเรื่องข้อปฏิบัติ เพราะฉันมองไม่ใคร่เห็นใครที่จะช่วยได้" ตัวเองก็ไม่เคยนึก และไม่สนใจว่า ท่านหมายความว่าอย่างไร

๒. ท่านสั่งว่า "จังหวัดเชียงใหม่นี้เป็นสถานที่อาศัยวิเวกของบรรดานักปราชญ์ในกาลก่อน ฉะนั้น ก่อนที่ท่านจะออกจากจังหวัดนี้ ให้ท่านไปวิเวกอยู่บนยอดดอยค่อม่อแห่งหนึ่ง ให้ไปพักวิเวกในถ้ำบวบทองแห่งหนึ่ง และให้ไปพักวิเวกอยู่ในถ้ำเชียงดาวอีกแห่งหนึ่ง"

● *จากหนังสือ "ชีวประวัติพระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร) บันทึกประวัติคำบอกเล่าของท่านพ่อลี" โดย พลโท พงษ์ ปุณณกันต์*

หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม

วัดป่าอรัญญวิเวก ตำบลบ้านข่า อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม

นามเดิม ❖ ตื้อ ปาลิปัตต์ เป็นบุตรของนายปา และนางปัตต์ ปาลิปัตต์

เกิด ❖ วันจันทร์ที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๓๑ ตรงกับวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ปีชวด ณ บ้านข่า ตำบลบ้านข่า อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม

อุปสมบท ❖ เข้าเป็นศิษย์วัดตั้งแต่ยังเด็ก และได้รับบรรพชาเป็นสามเณรอยู่ระยะหนึ่ง อุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่ออายุ ๒๑ ปี โดยมีพระอาจารย์คานเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้ศึกษาวิชาธรรม คือ เรียนสนธิ์ เรียนนามและมูลกัจจายน์ ผู้ที่จบหลักสูตรนี้เรียกว่า "นักปราชญ์" ท่านมีความเลื่อมใสในพระธุดงคกัมมัฏฐาน ได้พบกับสหธรรมิก คือ หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ เคยเดินธุดงค์ไปด้วยกันหลายแห่ง จนไปอยู่ทางภาคเหนือด้วยกัน

ญัตติเป็นพระธรรมยุต ❖ ท่านบวชอยู่นานถึง ๑๙ ปี ในปี พ.ศ.๒๔๗๑ จึงได้ญัตติเป็นธรรมยุต เมื่ออายุ ๔๐ ปี โดยมีพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูศรีพิศาลสารคุณ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูนพีสีเป็นพระอนุสาวนาจารย์ ท่านมีข้อวัตรปฏิบัติเด็ดขาด เอาจริงเอาจัง อุปนิสัยขวานผ่าซากในวาจา เป็นผู้มีนิสัยแจ่มใส โผงผาง เทศนาโวหารไม่เคยไว้หน้าใคร ไม่ว่าจะมีฐานะอย่างไร มั่งมี ผู้ดี หรือยาจก ใช้คำพูดเหมือนกันหมด มีคำคม ขำขันแฝงเสมอ เป็นพระสุปฏิปันโน ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ท่านบำเพ็ญกัมมัฏฐานสร้างบารมีที่ภาคเหนือ โดยได้สร้างวัดป่ากัมมัฏฐานขึ้นหลายแห่ง เช่น วัดป่าดาราภิรมย์ อำเภอแม่ริม วัดป่าสามัคคีธรรม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อวัดเป็น "วัดป่าอาจารย์ตื้อ" จนปี พ.ศ.๒๕๑๔ ญาติโยมและคณะศิษย์ทางนครพนมได้อาราธนาท่านกลับไปจำพรรษา ที่บ้านเกิด คือ บ้านข่า ณ วัดอรัญญวิเวก ตำบลบ้านข่า อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม

มรณภาพ ❖ วันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๗ ณ วัดอรัญญวิเวก บ้านข่า จังหวัดนครพนม สิริรวมอายุได้ ๘๖ ปี ๕ เดือน ๑๖ วัน ๔๖ พรรษา

อาจริยธรรม

หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม ได้พบท่านพระอาจารย์มั่น ที่บ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ถวายตัวเป็นศิษย์ท่านด้วยความเคารพเลื่อมใส จากนั้นได้ออกธุดงค์ไปยังนครเวียงจันทน์ หลวงพระบาง แล้วกลับเข้าไทย ต่อมาทราบว่าท่านพระอาจารย์มั่นและเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) ได้มาพำนักและอบรมกัมมัฏฐานอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ จึงได้เดินธุดงค์กัมมัฏฐานจากจังหวัดเลยขึ้นสู่จังหวัดเชียงใหม่ ได้เข้าไปกราบท่านพระอาจารย์มั่น โดยพักอยู่กับท่านที่วัดเจดีย์หลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ไม่นานเท่าไรก็ได้ญัตติเป็นฝ่ายธรรมยุต และออกติดตามท่านพระอาจารย์มั่นเดินธุดงค์กัมมัฏฐานไปตามถ้ำต่าง ๆ ซึ่งหลวงปู่ตื้อเป็นลูกศิษย์เอกของท่านพระอาจารย์มั่น ในกองทัพธรรมครั้งนี้ด้วย

ถ้ำพระปัจเจกพุทธเจ้า

ท่านพระอาจารย์มั่น ได้นิมิตเห็น "ถ้ำพระปัจเจกพุทธเจ้า" อยู่บนดอยเชียงดาว เป็นถ้ำที่มีบริเวณกว้างมาก และสวยงามอยู่บนดอยที่สูง มีหน้าผาสูงชันมาก ยากที่ใครจะขึ้นไปได้ ท่านพระอาจารย์มั่นพิจารณาว่า หลวงปู่ตื้อเป็นบุคคลที่เหมาะสมที่สุดที่จะขึ้นไปดูถ้ำ หลวงปู่ตื้อพร้อมด้วยพระ ๓ รูปจึงได้ขึ้นไปดูถ้ำ ตามที่ท่านพระอาจารย์มั่นสั่งไว้ การเดินทางลำบากมากที่สุด บนยอดเขามีธรรมชาติที่ผิดปกติคือลมพัดแรงมาก ตกกลางคืนยิ่งพัดแรงจะปลิวไปตามลมเหมือนใบไม้เสียให้ได้ ยิ่งดึกลมยิ่งแรงบนเขาจะมีพวกชาวเขาแท้ ๆ อาศัยอยู่ ตรงหน้าถ้ำมีสระน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ ต้องอาศัยแพข้ามจึงจะไปได้ และก็จะถึงถ้ำ พระที่ไปด้วยกันไม่มีใครกล้าจะไป หลวงปู่ตื้ออาสาจะข้ามไปดูก่อน ท่านจึงนั่งสมาธิ เมื่อจิตสงบก็ได้ยินเสียงพูดเบา ๆ พอเสียงเงียบหายไปก็ปรากฏมีเสียงหนึ่งพูดแรงมาว่า "งูใหญ่" ๒-๓ ครั้ง พอเสียงเงียบหายไปก็ปรากฏชายรูปร่างดำทะมึนสูงใหญ่มายืนพูดว่า *"ท่านจะเข้าไปในถ้ำไม่ได้หรอก เพราะมีงูใหญ่มาก เฝ้ารักษาอยู่"* หลวงปู่ตื้อตอบว่า **"ที่พวกข้าพเจ้าขึ้นมาที่นี่ ไม่ได้มาเบียดเบียนใคร ไม่ได้มุ่งมาจะเอาอะไร แต่ประสงค์ที่ขึ้นมาเพื่อดูถ้ำ เพราะท่านพระอาจารย์มั่นใช้ให้มาดู"** พอหลวงปู่ตื้อพูดจบชายคนนั้นก็หายไป ท่านก็ออกจากสมาธิแล้วจัดแจงจุดเทียนไว้ที่หัวแพ เพื่อลอยน้ำข้ามไปฝั่งโน้น น้ำลึกมากหยั่งไม่ถึงเลย เมื่อไปถึงถ้ำพระปัจเจกพุทธเจ้านี้เป็นบริเวณธรรมชาติที่สวยงามมาก สะอาดสะอ้านน่าอยู่ ลักษณะของถ้ำกว้างและยาวลึกเข้าไปข้างใน หลังถ้ำมีแอ่งน้ำธรรมชาติ น้ำใสสะอาดน่าดื่มกิน ถ้ำสะอาดเหมือนมีคนเฝ้ารักษาอยู่ประจำ ภายในถ้ำสว่างถึงจะลึกเข้าไปอย่างไรก็ไม่มืด มีแสงสว่างในตัว เป็นลักษณะพิเศษของถ้ำ หลังถ้ำจะมีป่าไม้ประเภทมีผล สดชื่น มีใบเขียวชอุ่ม และบนหลังถ้ำมองขึ้นไปชันมากไม่มีใครจะขึ้นไปได้ หากขึ้นไปก็ไม่สามารถลงมาได้

หลวงปู่ตื้อได้นั่งภาวนาอยู่ในถ้ำ มีพวกกายทิพย์เข้ามาหา และได้พบว่ามีวิญญาณชีปะขาวน้อยองค์หนึ่ง เป็นผู้เฝ้ารักษาถ้ำนี้ ท่านได้พักอยู่ที่ถ้ำนี้ครบ ๕ วันจึงกลับลงไป และมากราบ

เรียนเล่าเรื่องถ้ำพระปัจเจกพุทธเจ้าให้ท่านพระอาจารย์มั่นทราบ ท่านพระอาจารย์มั่นจึงพูดขึ้นว่า *"ทำไมพวกคุณไม่เลยพากันขึ้นไปดู "บ่อน้ำทิพย์" ที่อยู่ข้างหลังถ้ำด้วยละ บ่อน้ำทิพย์ศักดิ์สิทธิ์นั้น ถ้าหากใครได้อาบและดื่ม เป็นการชุบตัวแล้ว จะมีอายุยืนเกินห้าพันปี สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้"*

หลวงปู่ตื้อกราบเรียนว่า *"กระผมขึ้นไปเหมือนกันขอรับ แต่พอขึ้นไปบนหลังถ้ำนั้น ปรากฏว่ามีทางขึ้นเป็นหน้าผาสูงและชันมาก สูงราว ๆ สิบวาสิบห้าวา ขึ้นไปไม่ได้ขอรับ เพราะหน้าผาชันจริง ๆ ทางอื่นที่จะขึ้นไปก็ไม่มี กระผมเดินดูรอบ ๆ ตั้งสองสามรอบ ถ้าหากขึ้นไปได้ก็คงลงมาไม่ได้"*

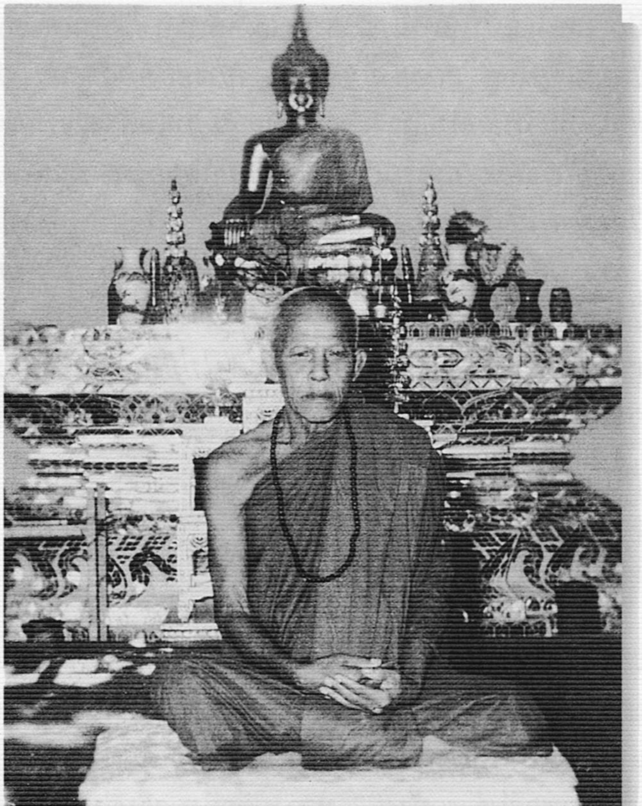
ท่านพระอาจารย์มั่นจึงกล่าวตอบว่า *"พวกเราคงไม่มีบุญวาสนาบารมีที่จะเหาะได้ละมัง จึงได้พากันเดินลงมาจนเท้าแตกหมด ถ้าหากว่าขึ้นไปได้ก็คงลงมาไม่ได้ แต่ขึ้นไปได้และลงมาได้ อย่างนี้ก็สามารถมากแล้ว"*

เหตุการณ์ที่บ้านพร้าว

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม พระอาจารย์แหวน สุจิณฺโณ และพระภิกษุสามเณรบางส่วนได้เดินธุดงค์ไปทางบ้านพร้าว พอดีมีช้างเชือกหนึ่งยืนกินใบไผ่ขวางหน้าบนทางแคบ ๆ ที่จะเดินผ่านไป คณะกองทัพธรรมไม่สามารถเดินผ่านไปได้ ท่านพระอาจารย์มั่นจึงกล่าวขึ้นว่า *"ท่านตื้อลองพูดกับช้างดูบ้างซิ"* หลวงปู่ตื้อจึงพูดขึ้นว่า *"พี่ชายขอพูดด้วย"* เท่านั้นเองช้างเชือกนั้นก็หยุดกินใบไผ่ทันที ช้างหันมาทางพระกองทัพธรรมทันที มีท่าทางหูกางออกยืนนิ่งไม่กระดุกกระดิกเลย หลวงปู่ตื้อจึงพูดต่อไปว่า *"พวกเราขอทางเดินหน่อย พี่ชายมายืนกินใบไผ่อยู่ที่นี่ พวกเราจึงไม่มีทางเดินเพราะพี่ชายยืนปิดทาง พวกเรากลัวพี่ชายมาก ขอให้หลีกทางให้พวกเราด้วย"* พอพูดจบช้างก็รีบหันหน้าเข้ากอไผ่ข้างทาง ประหนึ่งแสดงให้รู้ว่า ได้หลีกทางให้แล้ว คณะกองทัพธรรมจึงเดินผ่านไป แต่พระอาจารย์แหวน สุจิณฺโณ พอผ่านช้างไปประมาณวาเศษ ๆ เท่านั้น ขอเหล็กสำหรับแขวนกลดธุดงค์ของท่านไปเกี่ยวกับกิ่งไผ่เข้าพอดี จะปลดอย่างไรก็ไม่หลุด ช้างกลับยืนนิ่งเฉย ท่านพระอาจารย์มั่นจึงเรียกให้หลวงปู่ตื้อไปช่วยพระอาจารย์แหวน จึงหลุดออกมาได้ จึงพากันเดินไปหาท่านพระอาจารย์มั่น พร้อมกับหยุดพักผ่อนสนทนากันถึงเรื่องช้างเชือกนั้นว่าเป็นสัตว์ที่ฉลาด ท่านพระอาจารย์มั่นกล่าวว่า *"ท่านตื้อเก่งมากสามารถพูดให้ช้างตัวใหญ่ เก็บอาวุธร้ายแล้วหลีกทางให้ พอมันเห็นถนัดว่าเป็น* ***"ผ้ากาสาวพัสตร์"*** *ครองอยู่ก็รู้ทันทีว่าเป็น* ***"เพศที่สงบเย็นไม่เบียดเบียนใคร"*** *และเชื่อใจได้ ก็หลีกทางให้แต่โดยดี"*

เดินธุดงค์ไปแม่ฮ่องสอน

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้ถามหลวงปู่ตื้อถึงเรื่องการปฏิบัติกัมมัฏฐานว่า *"ท่านตื้อคืนนี้คุณทำอะไรอยู่?"* หลวงปู่ตื้อจึงกราบเรียนว่า *"กระผมรบกับผีขอรับ"* และกราบเรียนต่อไปว่า *"กระผมทำอย่างไรเจ้าผีตนนั้นก็ไม่หนี จนได้อรุณรุ่งสว่างเจ้าผีตนนั้นขึ้นเขาไป"* ท่าน

หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม

พระอาจารย์มั่นจึงพูดว่า **"ดีแล้วท่านตื้อ ผีมันปลุกเราให้ภาวนา"** หลวงปู่ตื้อเล่าต่อไปว่า ผีตนนี้เป็นผีเจ้าที่ยิ่งใหญ่จริง ๆ เราชนะมันได้จึงไปรอด แต่ถ้าหากเราชนะมันไม่ได้ก็คงลำบาก และจากนั้นเจ้าผีตนนั้นก็ไม่มาอีกเลย ถ้าหากเรายอมแพ้มันแล้ว มันก็จะรบกวนทุกคืน **แต่ในเหตุการณ์เช่นนั้นจึงต้องอาศัยความอดทน อดกลั้นเป็นที่สุด จะท้อถอยไม่ได้เลย อารมณ์เข้าออกก็ต้องมี พุทโธ เป็นประจำขาดไม่ได้ คำว่า "พุทโธ" นี้เองผีกลัวมากที่สุด**

- จากหนังสือ - *ประวัติและธรรมเทศนา หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม โดย คณะศิษยานุศิษย์*
  - *จนฺทปชฺโชตเถรปูชา ที่ระลึกในวันพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ โดย ศิษยานุศิษย์*

หลวงปู่สาม อกิญฺจโน

วัดป่าไตรวิเวก
ตำบลนาบัว อำเภอเมือง
จังหวัดสุรินทร์

นามเดิม	❖ สาม เกษแก้วศรี เป็นบุตรของนายปวม และนางกึง เกษแก้วศรี
เกิด	❖ วันอาทิตย์ที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ.๒๔๔๒ ปีชวด ณ บ้านนาสาม ตำบลนาบัว อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
บรรพชา	❖ เมื่ออายุ ๑๙ ปี ณ วัดนาสาม อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
อุปสมบท	❖ เมื่อพ.ศ.๒๔๖๒ ที่วัดนาสาม โดยมีพระครูวิมลศีลพรต เป็นพระอุปัชฌาย์ หลวงพ่อเอี่ยม เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ต่อมาปี พ.ศ.๒๔๖๘ ท่านได้ทราบกิตติศัพท์หลวงปู่ดูลย์ อตุโล และได้ถวายตัวเป็นศิษย์เข้ารับการอบรมพระกัมมัฏฐานจากหลวงปู่ดูลย์เป็นเบื้องต้น เมื่อได้ปักใจในการปฏิบัติแล้ว ท่านบำเพ็ญเพียรด้วยความตั้งใจจริง ไม่นานท่านก็สามารถอบรมจิตให้มั่นคงในสมถกัมมัฏฐาน หลวงปู่ดูลย์จึงแนะนำให้ไปหาท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
ญัตติเป็นพระธรรมยุต	❖ วันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๑ ณ วัดสร่างโศก อำเภอยโสธร จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีพระครูจิตตวิโสธนาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล เป็นพระอนุสาวนาจารย์
มรณภาพ	❖ วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๔ เวลา ๑๙.๓๐ น. ณ โรงพยาบาลศิริราช สิริรวมอายุได้ ๙๑ ปี ๔ เดือน ๒๐ วัน พรรษา ๖๒

อาจริยธรรม

หลวงปู่ดูลย์ซึ่งได้ทราบปฏิปทาและศรัทธาอันแรงกล้า ในการมุ่งมั่นปฏิบัติธรรมของหลวงปู่สามพร้อมกับสหธรรมิก มีศรัทธาอย่างแรงกล้าที่จะปฏิบัติธุดงค์กัมมัฏฐานอย่างจริงจัง จึงแนะนำให้หลวงปู่สามไปหาท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ซึ่งในระหว่างนั้นท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น

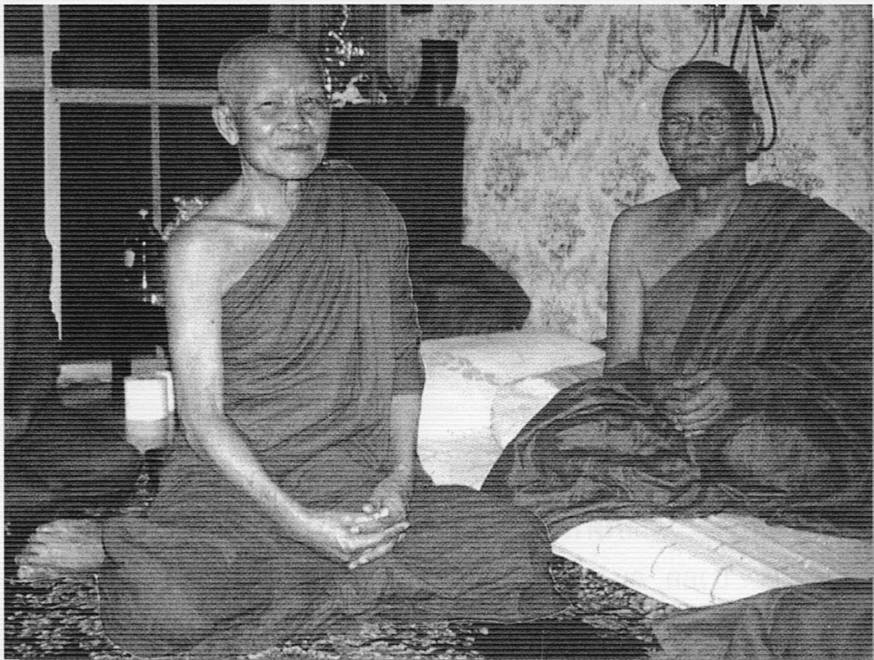
กำลังพำนักอยู่ที่เสนาสนะป่าบ้านสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ตรงกับปี พ.ศ.๒๔๖๙ ซึ่งในขณะนั้นท่านบวชเป็นพระภิกษุมหานิกาย ต่อมาท่านจึงได้ชักชวนสหธรรมิกเดินทางไปพบท่านพระอาจารย์มั่น

ในการเดินทางจากจังหวัดสุรินทร์ ครั้งแรกนี้มีท่านสกุยเป็นเพื่อนไปด้วยรวม ๒ องค์ เดินทางครั้งนี้ใช้เวลาถึง ๑๕ วัน จึงถึงเสนาสนะป่าบ้านสามผง ที่ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ นมัสการให้ท่านทราบว่ามาจากสุรินทร์เพื่อปฏิบัติกัมมัฏฐาน แล้วพักอยู่ ๓ เดือน เพื่อรับการอบรมและฟังเทศน์จากท่านพระอาจารย์มั่นร่วมกับพระอาจารย์อื่นอีกหลายองค์ อาทิ เช่น พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ พระอาจารย์สีลา อิสฺสโร พระอาจารย์ญาครูดี พระอาจารย์พร พระอาจารย์จำปี และอีกหลาย ๆ องค์ ท่านพระอาจารย์มั่นได้ถ่ายทอดการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่พระภิกษุที่ร่วมประชุมในการอบรมและสั่งสอนในกาลครั้งนั้น

ตลอดระยะเวลา ๓ เดือน หลวงปู่สามได้พยายามอยู่ปรนนิบัติรับใช้พระอาจารย์มั่นอย่างใกล้ชิดและปรากฏว่า **หลวงปู่สามก็ได้เป็นศิษย์ที่ท่านไว้วางใจองค์หนึ่งของท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น จนแม้แต่การจัดวางเครื่องอัฐบริขารส่วนตัวของพระอาจารย์ใหญ่มั่นในที่พำนัก ท่านพระอาจารย์มั่นก็ยังอนุญาตให้เข้าไปจัดวางให้ท่าน** ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีโดยทั่วไปในหมู่ลูกศิษย์ของท่านว่า ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นนั้น **ท่านเข้มงวดกวดขันยิ่งนักในเรื่องระเบียบวินัยและมารยาท จนเป็นที่เข้าใจกันว่า ท่านพระอาจารย์มั่นดุ**

มีอยู่ครั้งหนึ่งท่านพระอาจารย์มั่น อบรมบรรดาศิษย์อยู่ท่านได้กล่าวลอย ๆ ว่า **"เวลาเดินผ่านกลดหรือผ่านกุฏิของใคร อย่าได้ส่งเสียง ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องเอื้อเฟื้อการปฏิบัติต่อกัน ไม่ควรพูดหรือคุยกัน เพราะการส่งเสียงดัง เป็นการทำลายสมาธิ รบกวนการปฏิบัติอย่างยิ่ง"** และตั้งแต่นั้นมา บรรดาผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลายไม่มีใครพูดคุยกันอีกเลย เวลาจะพูดกันโดยความจำเป็น ก็จะพากันออกไปไกล ๆ แล้วกระซิบที่ข้างหูให้ได้ยินแต่เพียงคนฟังเท่านั้น และแม้แต่เวลาจะกระแอมหรือไอ ก็จะต้องเอาผ้าปิดปากให้แน่นไม่ให้เสียงหลุดออกมาได้ ดังนั้นศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่นจึงปรากฏต่อมาว่า **พกผ้าผืนน้อยติดตัวกันเสมอ** ท่านบอกว่าเป็นความเคยชินจากการปฏิบัตินั่นเอง หลวงปู่สามปรนนิบัติรับใช้พระอาจารย์มั่นอยู่ชั่วคราวประมาณ ๓ เดือน ท่านพระอาจารย์มั่นท่านเห็นว่า พระองค์นี้มีความประพฤติปฏิบัติดี มีความเข้าใจในข้อวัตรปฏิบัติเป็นอันมาก

ครั้งต่อมาท่านพระอาจารย์มั่นทราบว่าพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม เป็นผู้คุ้นเคยต้อนรับพระมาจากจังหวัดสุรินทร์ เพราะหลวงปู่ดูลย์ก็เป็นสหธรรมิกกับพระอาจารย์สิงห์ จึงแนะนำหลวงปู่สามให้ไปหาพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม หลังจากที่หลวงปู่สามออกปฏิบัติธุดงค์กับพระอาจารย์สิงห์ และออกปฏิบัติวิเวกอีกหลายแห่ง จึงได้ย้อนกลับไปหาท่านพระอาจารย์มั่นอีกครั้งหนึ่งที่สกลนคร ท่านได้กราบเรียนแจ้งผลของการปฏิบัติและปรึกษาข้อปฏิบัติที่ติดขัดสงสัย ในปีนั้นได้ร่วมพิธีวิสาขบูชากับท่านพระอาจารย์มั่น เมื่อพระเถรานุเถระและญาติโยมเวียนเทียนเสร็จแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นได้แสดงธรรมเทศนาตั้งแต่ ๒ ทุ่ม จนเลย ๖ ทุ่ม พระบางรูปง่วงนอนสัปหงกเอียงไปเอียงมา ท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์ว่า **"ผู้ไม่มีศรัทธาฟังเทศน์แค่นี้ก็ง่วงนอนแล้ว"**

ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี
ได้มาเยี่ยมหลวงปู่สาม อกิญฺจโน ณ โรงพยาบาลศิริราช เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙

ท่านจึงหยุดเทศน์เพียงแค่นั้นก่อน แล้วอนุญาตให้ไปพักผ่อนตามอัธยาศัย ในครั้งนั้นหลวงปู่สามได้รับคำชมจากท่านพระอาจารย์มั่นว่า **"เป็นผู้เจริญด้วยธุดงควัตร จำพรรษาได้มากแห่ง และเป็นผู้ที่เคร่งครัดในธุดงควัตร"**

● จากหนังสือ - *๙๑ ปี หลวงปู่สาม อกิญฺจโน วัดป่าไตรวิเวก อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โดย พระทองพูน คุณสมฺปนฺโน ในนามคณะศิษยานุศิษย์ ๙ เมษายน พ.ศ.๒๕๓๓*
- *จนฺทปชฺโชตเถรบูชา ที่ระลึกในวันพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ โดย ศิษยานุศิษย์*

สมเด็จพระมหามุนีวงศ์
(หลวงปู่มหาสนั่น จนฺทปชฺโชโต ป.ธ. ๙)
วัดนรนาถสุนทริการาม
เทเวศร์ กรุงเทพมหานคร

นามเดิม
❖ สนั่น สรรพสาร เป็นบุตรของนายคำพ่วย และนางแอ้ม สรรพสาร

เกิด
❖ วันอังคารที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ตรงกับวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีวอก ณ บ้านหนองบ่อ ต.หนองบ่อ อ. เมือง จ.อุบลราชธานี โยมบิดาของท่านนั้นมีตำแหน่งเป็นกำนันตำบลหนองบ่อ

บรรพชา
❖ พ.ศ. ๒๔๖๐ อายุ ๙ ขวบ ท่านได้บวชหน้าไฟให้กับป้าแก้ว (พี่สาวของมารดา ซึ่งได้ขอท่านไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม) โดยมีหลวงพ่อเคน คมฺภีรปญฺโญ เป็นพระอุปัชฌาย์

ต่อมาพระศาสนดิลก (เสน ชิตเสโน) เจ้าอาวาสวัดศรีทอง ได้รับท่านไปอยู่วัดศรีทอง ท่านได้พบเพื่อนสพรหมจารี คือ สามเณรบู่ ภายหลังเป็นพระพรหมมุนี (บู่ สุจิณฺโณ) แห่งวัดบรมนิวาส

พ.ศ. ๒๔๖๘ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ พระศาสนดิลก และพระโพธิวงศาจารย์ มีเมตตานำพาท่านไปศึกษาเล่าเรียนที่กรุงเทพฯ โดยพำนักอยู่กับท่านเจ้าพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) วัดบรมนิวาส

อุปสมบท
❖ เมื่ออายุ ๒๑ ปี ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ณ วัดบรมนิวาส โดยมีพระครูสีลวรคุณ (อ่ำ ภทฺราวุโธ ศุภสร) ผู้เป็นน้องร่วมมารดาบิดาเดียวกันกับท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอมราภิรักขิต (ชัย ชิตมาโร) เป็นพระกรรมวาจาจารย์

การศึกษา
❖ พ.ศ. ๒๔๘๖ สำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม ๙ ประโยค อันเป็นการศึกษาขั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ณ สำนักเรียนวัดพระศรีมหาธาตุ (ส่วนเปรียญธรรม ๓–๘ ประโยคนั้นสำเร็จจากวัดบรมนิวาส)

สมณศักดิ์
❖ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๒ ในรัชกาลที่ ๙ ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ที่ สมเด็จพระมหามุนีวงศ์

มรณภาพ
❖ วันจันทร์ที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๑ สิริรวมอายุได้ ๙๐ ปี ๑ เดือน ๒๔ วัน พรรษา ๗๐

อาจริยธรรม

ได้มีข้อเขียนอันสะท้อนจิตสำนึกแห่งกตัญญูกตเวทิตาธรรมของหลวงปู่สมเด็จฯ ต่อครูอาจารย์ผู้ให้การอบรมแก่ท่านไว้ดังนี้ "ท่านเจ้าคุณพระศรีธรรมวงศาจารย์ (ทองจันทร์ เกสโร) แห่งวัดสุปัฏนารามวรวิหาร เป็นผู้มีศิษยานุศิษย์มาก ท่านเป็นปฐมอาจารย์สอนบาลีไวยากรณ์ให้แก่ข้าพเจ้า ซึ่งเป็นบุญคุณที่ข้าพเจ้าจักต้องเทิดทูนไว้เหนือศีรษะ เสมือนหนึ่งว่า เป็นผู้มอบดวงประทีปคือแสงสว่างในด้านนี้แก่ข้าพเจ้าตลอดกาล เรื่องบุญวาสนา บารมี ดีชั่ว สูงต่ำอย่างไรนั้นเป็นเรื่องของสังสารวัฏ ซึ่งเป็นเรื่องชาดกของแต่ละคน เมื่อระลึกว่าหนึ่งในหลายชาติแห่งการเกิดมาเป็นมนุษย์ ข้าพเจ้าเป็นศิษย์มีครู และเป็นครูมีศิษย์ได้บำเพ็ญกรณียกิจในหน้าที่ของครู คือบุพการี และในหน้าที่ของศิษย์คือ กตัญญูกตเวที ที่เป็นอารยธรรมของอารยชน ในอารยประเทศของอารยชาติก็รู้สึกสะออนใจ"

มีบันทึกข้อเขียนอันแสดงถึงความกตัญญูกตเวทีของหลวงปู่สมเด็จฯ ที่ปรารภถึงโยมมารดาดังนี้ "เมื่อข้าพเจ้าได้รับโทรเลขว่าโยมมารดาป่วยหนัก ข้าพเจ้าก็รีบขึ้นไปพยาบาล ทำบุญอายุให้ทันตาเห็น พอค่อยยังชั่ว ก็ตั้งใจจะกลับไปกรุงเทพฯ เพื่อไปพิมพ์หนังสือธรรมะเอามาให้โยมมารดาแจกเป็นธรรมทาน และไปหายามารักษาพยาบาลอีก จึงลาท่านว่า จักไปกรุงเทพฯ สัก ๗ วัน โยมมารดาลุกขึ้นสั่งด้วยความห่วงใยอาลัยว่า "ฟ่าวกลับมาไว ๆ เน้อ บ่ทันได๋ สิตายก่อน" ข้าพเจ้าก็ปลอบใจว่า ไม่เป็นไร ค่อยยังชั่วแล้วลุกขึ้นรับอาหารให้ได้มาก ๆ ก็จะหายทันที ท่านก็ลุกขึ้นรับอาหารได้มากผิดปกติ ข้าพเจ้าก็รู้สึกดีใจ และลงเรือนไปด้วยความเป็นห่วง และคิดถึงเป็นอย่างยิ่ง ถึงกรุงเทพฯ พิมพ์หนังสือปราภวสูตรแปล ตลอดถึงได้เตรียมยาเสร็จเรียบร้อยก็กลับอุบลราชธานี เมื่อไปถึงบ้านหนองบ่อเวลาทุ่มกว่า โยมมารดาได้สิ้นใจเสียก่อนแล้ว ตั้งแต่เวลา ๑๕.๔๕ น. ในวันเดียวกับที่ข้าพเจ้าไปถึงนั่นเอง ท่านถามถึงข้าพเจ้าว่ามาหรือยัง ๆ และคอยข้าพเจ้าอยู่กระทั่งสิ้นใจ"

ถึงท่านจากไปแล้ว แต่คุณงามความดีของท่านยังอยู่ ความเป็น **"พรหม"** เป็น **"บูรพาจารย์"** และ **"อาหุไนยบุคคล"** ของท่านสอนให้ข้าพเจ้ายึดมั่นในความเป็น **"ลูกแก้ว"** **"ลูกคำ"** **"คนดี"** **"คนฮู้"** ยิ่งขึ้น และหลวงปู่สมเด็จฯ ได้ปรารภถึงวิริยธรรมในการเรียนบาลีไว้ว่า

"การเรียนภาษาบาลีในสมัยอาตมานั้นต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะมาก เนื่องจากสมัยก่อนตำราไม่ค่อยมีเช่นในปัจจุบัน ต้องอาศัยการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองมาก จึงจะประสบความสำเร็จถึงระดับเปรียญธรรม ๙ ประโยคได้ และเหตุที่อาตมาสามารถทำได้ ก็มิใช่หัวดีมากนัก อาศัยความเพียรเป็นหลักสำคัญ หัวดีแต่ทิ้งความเพียรก็ไปไม่ได้ หัวไม่ดีแต่มีความเพียรก็ไปกับเขาได้"

พบท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ในสมัยหลวงปู่สมเด็จฯ ยังเป็นพระภิกษุหนุ่ม จิตใจของท่านในวัยนั้นคิดอยากจะสึกหาลาเพศ

อยู่บ้างเป็นครั้งคราว ท่านได้มีโอกาสเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านที่จังหวัดอุบลราชธานี ในช่วงนั้น ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร กำลังพำนักอยู่ที่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี ช่วงเวลาบ่าย ๔-๕ โมงเย็นมีญาติโยมที่มีศรัทธาในท่านพระอาจารย์มั่น ไปนั่งฟังธรรมะท่านพระอาจารย์มั่น ค่อนข้างมาก เมื่อท่านเดินทางถึงสถานที่ที่ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ ก็เข้าไปกราบท่านพระอาจารย์มั่น ตั้งใจที่จะสดับธรรมะของท่านพระอาจารย์มั่น จึงได้นั่งอยู่ด้วยกิริยาอาการอันสงบ

ขณะนั้นมีบรรพชิตรูปหนึ่งซึ่งหลวงปู่สมเด็จฯ สังเกตแล้วไม่แน่ใจว่าเป็นพระหรือเณร เพราะนอกจากมีรูปร่างเล็กแล้ว หน้าตาก็ยังอ่อนวัยอยู่อีกด้วย ท่านผู้นั้นถือจานกระเบื้องเล็ก ๆ ใส่หมากพลูที่บดแล้ว เดินเข่าเอาไปวางข้างหน้าท่านพระอาจารย์มั่น แล้วคลานเข่าถอยหลังกลับออกไป ท่านพระอาจารย์มั่นก็ได้หยิบหมากคำนั้นขึ้นฉัน เหตุการณ์นี้ได้ปรากฏแก่สายตาและความสังเกตของหลวงปู่สมเด็จฯโดยตลอด ท่านจึงเกิดความสงสัยขึ้นในใจว่า "ผู้ที่เอาหมาก ไปวางต่อหน้าท่านอาจารย์เมื่อกี้นี้เป็นพระหรือเป็นเณรนะ ยังไม่ได้ประเคน ท่านอาจารย์หยิบฉันแล้ว"

ทันทีที่หลวงปู่สมเด็จฯ ได้นึกคิดเช่นนี้อยู่ในใจ ท่านพระอาจารย์มั่นได้พูดขึ้นด้วยเสียงอันดังฟังชัดเจนว่า "เออ..ที่เอาหมากมาวางนะ พระหรือเณร"

หลวงปู่สมเด็จฯ เล่าว่า **"ทันทีที่ได้ยินท่านพระอาจารย์มั่นพูดขึ้นเช่นนั้น เสียงของท่านพระอาจารย์มั่นเหมือนเข้าไปจี้หัวใจที่เคยคิดอยากสึกให้นึกละอายตัวเอง ในขณะเดียวกันก็กลับได้กำลังใจขึ้นมาว่า บุญฤทธิ์ในการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่มีอยู่จริง ท่านพระอาจารย์มั่นท่านคงไม่ตอบความสงสัยในใจของเราขึ้นมาลอย ๆ และบังเอิญมาตรงกับข้อข้องใจที่เรากำลังคิดอยู่พอดี ท่านคงมีเจโตปริยญาณเป็นแน่ พอคิดได้เช่นนั้นก็เกิดอาการขนหัวและขนทั่วทั้งตัวลุกชูชันขึ้น อันเป็นอาการของขุททกาปีติ และในเสี้ยววินาทีต่อมา เกิดรู้สึกกลับใจในอันที่จะอุทิศชีวิตตนในพระพุทธศาสนา ความคิดในอันที่จะสึกหาลาเพศได้มลายหายไปจนหมดสิ้น"**

ธรรมะสอนใจจากท่านพระอาจารย์มั่น จึงนำมาซึ่งความเชื่อ และความเลื่อมใสเป็นอย่างสูงยิ่งต่อหลวงปู่สมเด็จฯ ตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นพระเปรียญ ๙ ประโยคเป็นต้นมา ท่านจึงเคารพนับถือท่านพระอาจารย์มั่นเป็นครูอาจารย์ และได้น้อมนำปฏิปทาตลอดข้อวัตรปฏิบัติ มาปฏิบัติดำเนินตามโดยตลอด ดังที่ท่านได้ปรารภเกี่ยวกับองค์ท่านพระอาจารย์มั่นว่า

"ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านมีปฏิปทาในการรักษาพระธรรมวินัย และการปฏิบัติธรรมอย่างเข้มงวด เอาจริงเอาจัง โดยเฉพาะความเคร่งครัดในพระวินัย หรือศีล ๒๒๗ จะให้ขาดตกบกพร่องหรือด่างพร้อย แม้เพียงน้อยนิดมิได้ ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจะสอนย้ำอยู่เสมอว่า ถ้าศีลด่างพร้อยแม้เพียงข้อใดข้อหนึ่ง การปฏิบัติธรรมจะไม่ขึ้น หรือถึงขึ้นก็งอกงามได้ยาก เพราะศีลเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติธรรมอย่างสำคัญยิ่ง เช่นเดียวกับเนื้อดินเป็นพื้นที่สำคัญของการเพาะปลูก ถ้าดินดี น้ำพร้อมและอากาศอำนวยพืชพันธุ์ก็เจริญงอกงาม แต่ถ้าดินไม่ดี มีลักษณะเค็มจัด หรือเต็มไปด้วยกรดด่างเป็นต้น พืชก็ขึ้นไม่ได้ หรือถึงขึ้นก็ไม่เจริญงอกงามฉันนั้น"

สมัยก่อน หลวงปู่สมเด็จฯ เคยออกวิเวก ถือปฏิบัติธุดงควัตร จาริกไปเพื่อบำเพ็ญเพียร

อบรมจิตใจในที่ต่าง ๆ หลายจังหวัด ตามปฏิปทาที่ครูบาอาจารย์สายกัมมัฏฐาน มีท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) และท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เป็นต้น โดยปฏิบัติเป็นเนติแบบอย่างรวมทั้งได้เคยเดินธุดงค์เข้าไปในดงกระเหรี่ยง ท่านได้ปรารภถึงการเดินธุดงค์และการบำเพ็ญในป่าเอาไว้ว่า

"การปฏิบัติธรรมโดยการเดินธุดงค์ นับว่าเป็นวิธีการขัดเกลากิเลสได้ผลดี และได้มีโอกาสสัมผัสกับป่าธรรมชาติซึ่งมีผลต่อการปฏิบัติธรรมและการบำเพ็ญภาวนาเป็นอันมาก เพราะสภาพของป่าไม้โดยธรรมชาติ เป็นสถานที่ที่เงียบสงบ จึงมีผลทำให้จิตใจสงบได้ง่าย"

เจริญภาวนาทุกวัน

หลวงปู่สมเด็จฯได้กล่าวถึงการปฏิบัติธรรมไว้ว่า "ทุก ๆ เช้าอาตมาจะตื่นตี ๔ ลุกขึ้นมาสวดมนต์ทำวัตร และนั่งสมาธิไปจนถึง ๖ โมงเช้า และจากนั้นก็จะเดินออกกำลังรอบๆโบสถ์ ซึ่งถือว่าเป็นการเดินจงกรมไปในตัว อาตมาปฏิบัติเช่นนี้มิได้ขาด แม้จะรู้สึกเจ็บป่วยก็จะลุกขึ้นมาปฏิบัติเสมอ"

"การปฏิบัติธรรมเจริญภาวนานั้นเหมือนกับการรดน้ำต้นไม้ ถ้ารดทุกวัน แม้วันละน้อยต้นไม้ก็จะโตขึ้นมาได้ แต่ถ้ารด ๒ วันแล้วทิ้งไปเป็นเดือน ต้นไม้ก็จะแคระแกร็นหรืออาจจะตายได้เช่นกัน การปฏิบัติเป็นประจำทุกวันทำอย่างต่อเนื่อง แม้วันละเล็กละน้อย แต่ทำทุกวันก็จะมากขึ้นเอง ชาตินี้แม้จะดับทุกข์ยังไม่สิ้น แต่เราก็จะได้นิสัยติดตัวไปข้ามภพ ข้ามชาติ ชาติหน้าก็สามารถทำต่อได้โดยไม่ยาก เพราะเรามีอุปนิสัยเป็นพื้นเดิมอยู่แล้ว"

ความเคารพบูชาในธรรม และความสนใจใคร่ต่อการปฏิบัติกัมมัฏฐานของหลวงปู่สมเด็จฯดังกล่าวนี้เองทำให้หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ได้กล่าวยกย่องให้พระเณรฟังเสมอ ๆ ว่า "เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ นอกจากท่านจะเป็นนักปริยัติแล้ว ท่านยังเป็นนักปฏิบัตินักภาวนา เวลาพบปะสนทนากับเจ้าประคุณสมเด็จฯ ท่านจะสนทนาแต่เรื่องของการปฏิบัติธรรมเกี่ยวกับสมาธิภาวนาด้วยทุกครั้ง ท่านจะไม่พูดถึงเรื่องโลก ๆ ภายนอกอันเป็นสิ่งสกปรกโสมมเลย พระเณรเราควรที่จะประพฤติปฏิบัติรักษาตามแบบอย่างที่ท่านเคยปฏิบัติเอาไว้ ท่านเป็นพระแท้กราบไหว้ได้ด้วยความสนิทใจ"

คุณทรัพย์ดีกว่าวัตถุทรัพย์

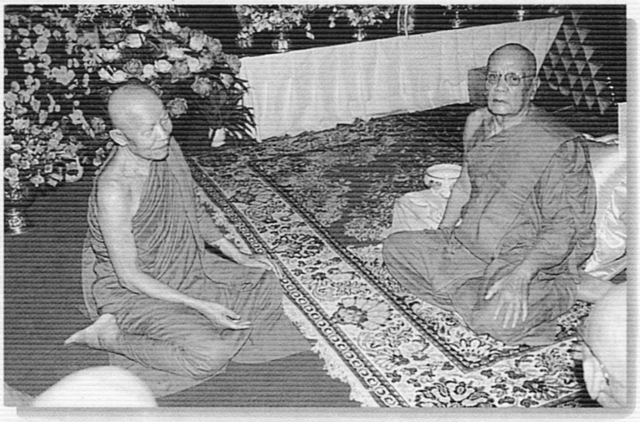
"วัตถุทรัพย์นั้นจะใช้ได้เฉพาะชาตินี้ ยิ่งใช้ก็ยิ่งหมด ใช้ไปในทางที่ผิดก็เกิดโทษ ใช้ไปในทางที่ถูกก็เกิดประโยชน์ แต่ว่าคุณทรัพย์นั้นเป็นของดีล้วน ๆ ยิ่งใช้ก็ยิ่งมีกำไร ไม่มีขาดทุน ใช้มากก็ได้ประโยชน์มาก จะเป็นประโยชน์ติดตัวไปในทุกภพทุกชาติ ในที่ทุกแห่งทุกหน ตายแล้วเกิดมาใหม่ คุณทรัพย์นั้นก็ยังอยู่ เหตุฉะนั้น คนเราเกิดมาจึงต่างกัน ผู้มีคุณทรัพย์ติดตัวมาแต่กำเนิด ก็ย่อมเป็นไปอย่างหนึ่ง ผู้ที่ไม่มีคุณทรัพย์อะไรเลยติดตัวมาก็เป็นไปอย่างหนึ่ง ผู้ที่มี

คุณทรัพย์ติดตัวมา เกิดมาในชาติไหน ๆ ก็หาความเจริญใส่ตัวได้ง่าย แต่ผู้ที่ไม่มีคุณทรัพย์ชนิดนั้นติดตัวมา เกิดมาในชาติไหน ๆ ก็หาความเจริญไม่ได้ มันต่างกัน เหตุฉะนั้นเราต้องมุ่งทั้งประโยชน์ในชาตินี้ และประโยชน์ในภายภาคหน้า”

จนฺทปชฺโชตเถโรวาท

ในสมัยปัจฉิมวัยของหลวงปู่สมเด็จฯ ท่านได้ให้โอวาทเป็นอนุสติเอาไว้ว่า

“คนเราจะอยู่ในโลกนี้โดยลำพังคนเดียวนั้นเป็นของยาก ต้องอยู่กับหมู่กับคณะกับเพื่อนมิตรสหาย **คนที่เราอยู่ด้วยหรือคนที่อยู่กับเราด้วยนั้น จะมี ๒ ประเภท คนดีก็มี คนไม่ดีก็มี พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คบคนดีไว้เป็นหลัก การคบคนดีนั้นจะทำให้มีคนดีเพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่ง อย่างน้อยก็คือตัวของเรานั่นเอง แต่ถ้าไปคบคนไม่ดีก็จะทำให้มีคนไม่ดีเพิ่มอีกคนหนึ่ง อย่างน้อยก็คือตัวของเรานั่นเอง** ท่านจึงว่า คบคนดีได้ดีตอบ คนคนชั่วได้ชั่วตอบ เมื่อเรายึดคนดีไว้เป็นหลัก เราก็จะเจริญรุ่งเรืองต่อไป”

หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน กราบคารวะ สมเด็จพระมหามุนีวงศ์ (สนั่น จนฺทปชฺโชโต) ณ. วัดนรนาถสุนทริการาม กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๗ กันยายน ๒๕๓๗

“ร่างกายนี้ เหมือนของที่ยืมเขามาใช้ชั่วคราว เมื่อถึงเวลา เขาก็มาเอาของเขากลับคืนไป ถ้ามัวแต่ไปยึดติดอยู่กับของที่ยืมมาใช้ชั่วคราว นอกจากชีวิตนี้จะไม่มีกำไรเลยแล้ว ชีวิตกลับจะมีแต่การขาดทุนโดยถ่ายเดียว”

“สิ่งที่ทำไว้ย่อมไม่สูญหายไปไหน ถึงแม้ร่างกายสังขารย่อมเป็นไปตามคติธรรมดา กล่าวคือมีเกิดในเบื้องต้น แปรไปในท่ามกลาง และสลายไปในที่สุด เมื่อมีเบื้องต้นก็ย่อมมีที่สุด ที่สุดของความเป็นหนุ่มเป็นสาวก็คือความแก่ ที่สุดของความไม่มีโรคก็คือพยาธิ ที่สุดแห่งชีวิตก็คือความตาย และที่สุดแห่งการอยู่ร่วมกันก็คือการพลัดพรากจากกัน ไม่มีใครล่วงพ้นที่สุดไปได้ เพราะเป็นมาตามเหตุตามปัจจัย”

- จากหนังสือ - *สมเด็จพระมหามุนีวงศ์ โดย คณะศิษยานุศิษย์*
  - *อนามัยแห่งชีวิตและพรหมวิหารภาวนา โดย พระมหาจักรายุธ สมฺปตฺโต*
  - *หยดน้ำบนใบบัว โดย คณะศิษยานุศิษย์*
  - *จนฺทปชฺโชตเถรปูชา ที่ระลึกในวันพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ โดย ศิษยานุศิษย์*
  - *ปัญจมหาเถราจารย์ โดย ศิษยานุศิษย์*

พระธรรมบัณฑิต
(หลวงปู่มหาจันทร์ศรี จนฺททีโป)
วัดโพธิสมภรณ์
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

นามเดิม ❖ จันทร์ศรี แสนมงคล เป็นบุตรของนายบุญสาร และนางหลุน แสนมงคล

เกิด ❖ วันอังคารที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีกุน ณ บ้านโนนทัน ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

บรรพชา ❖ เมื่ออายุ ๑๔ ปี ที่วัดศรีจันทร์ มีพระครูพิศาลอรัญญเขตต์ (จันทร์ เขมิโย) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาวิเชียร เป็นผู้ให้สรณคมน์และศีล

อุปสมบท ❖ เมื่ออายุ ๒๐ ปี ณ วัดศรีจันทร์ จังหวัดขอนแก่น วันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๔ โดยท่านพระครูพิศาลอรัญญเขตต์ (จันทร์ เขมิโย) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม (ซึ่งต่อมาได้รับสมณศักดิ์ ที่พระญาณวิศิษฏ์สมิทธิวีราจารย์) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล เป็นพระอนุสาวนาจารย์ มีพระอาจารย์กัมมัฏฐาน ๒๕ รูปนั่งอันดับ เมื่ออุปสมบทได้ ๗ วัน ได้ติดตามพระอาจารย์เทสก์ เทสรํสี พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ เดินรุกขมูล หลวงปู่ได้ลาพระอาจารย์เทสก์ เทสรํสี ไปศึกษาพระปริยัติต่อที่กรุงเทพฯ ท่านได้ให้โอวาทว่า "ผู้จะปฏิบัติธุดงควัตรนั้นความจริงต้องเรียนรู้แผนที่จะเดินทางเสียก่อนจึงปฏิบัติได้ถูกต้อง คือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เมื่อเรียนได้เป็นมหาเปรียญแล้ว ให้กลับมาปฏิบัติอีก"

วันที่ ๑๕ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ก่อนไปศึกษาพระปริยัติธรรมที่กรุงเทพฯ หลวงปู่ได้มาพักที่วัดป่าสาลวัน จังหวัดนครราชสีมา ได้กราบเรียนท่านอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม ว่าจะไปศึกษาพระปริยัติธรรมที่กรุงเทพฯ ท่านเตือนว่า "จงเรียน ให้ได้เป็นมหาเปรียญ แล้วกลับมาปฏิบัติอีก" แล้วให้พระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล ซ้อมพระปาฏิโมกข์ให้หลวงปู่อยู่ ๗ วัน ท่านรับรองว่าใช้ได้และท่านให้โอวาทว่า **กยิรา เจ กยิราเถนํ ถ้าจะทำการใด ให้ทำการนั้นจริง ๆ ทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้ามีความขยันหมั่นเพียรแล้ว สิ่งนั้นต้องสำเร็จตามความตั้งใจจริง ๆ**

ศาสนศึกษา	❖ พ.ศ. ๒๔๗๗ สอบ นักธรรมเอก ได้ในสนามหลวง สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๘๕ สอบ เปรียญธรรม ๔ ประโยค ได้ในสนามหลวง สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ
ผลงาน	❖ พ.ศ. ๒๔๙๗ เจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงมีพระบัญชาให้ไปปฏิบัติศาสนกิจ ณ วัดโพธิสมภรณ์ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เนื่องด้วยพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล ป.ธ.๓ น.ธ.โท) มีอายุเข้าปูนชราแล้ว จนพระธรรมเจดีย์มรณภาพในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ และท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดโพธิสมภรณ์ สืบต่อท่านพระธรรมเจดีย์จนกระทั่งปัจจุบันนี้ และเป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๙ (ธรรมยุต)
สมณศักดิ์	❖ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๔ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ที่ พระอุดมญาณโมลี
ปัจจุบัน	❖ พ.ศ. ๒๕๔๙ ท่านพำนัก ณ วัดโพธิสมภรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

อาจริยธรรม

ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ เจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น นพวงศ์) เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ มีพระบัญชาให้หลวงปู่ (พระอุดมญาณโมลี) ไปสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและบาลีไวยากรณ์ – เปรียญธรรม ๓ ที่วัดป่าสุทธาวาส ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร โดยขณะนั้นมีพระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส) เป็นเจ้าอาวาส และเจ้าคณะจังหวัดสกลนคร

หลวงปู่จันทร์ศรี (พระอุดมญาณโมลี) ได้กล่าวถึงท่านพระอาจารย์มั่นว่า "เมื่อออกพรรษาแล้วต้นเดือนพฤศจิกายน (พ.ศ. ๒๔๘๔) ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ไปพักวัดป่าสุทธาวาส ท่านเจ้าคุณพระอริยคุณาธาร ได้ตั้งให้หลวงปู่ปฏิบัติท่านพระอาจารย์มั่นประจำทุกวัน เวลาบิณฑบาตก็สะพายบาตรให้ท่าน เมื่อมาถึงศาลาหอฉันแล้ว ก็จัดอาหารลงในบาตรถวายท่านโดยก่อนหน้านี้ได้สังเกตข้อปฏิบัติเกี่ยวกับท่านอยู่ ๓ วัน จำได้ว่าท่านเอาอะไรบ้าง เอากับข้าวอะไร เอาข้าวมากเท่าไร อะไรต่ออะไร ก็ตักถวายท่านให้พอดีเหลือก็นิดหน่อย"

"ท่านพระอาจารย์มั่น เป็นผู้ขยันขันแข็งในการทำความเพียร ตามปกติท่านนั่งสมาธิภาวนานอนประมาณ ๔ ทุ่ม ตี ๔ ท่านก็ตื่น แล้วก็เดินจงกรม

ส่วนมากคนเข้าใจว่าท่านดุ แต่ความจริงท่านเมตตามาก คือท่านทักเพื่อจะให้จิตใจของเรา

นั้นสนใจมาฟังธรรม ตามปกติบางคนไปถามท่านอย่างโน้นอย่างนี้ แบบไม่มีสาระ ท่านก็ดุเอา ตอนนั้นก็มีครูบาอาจารย์ผู้ใหญ่หลายท่านที่ไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น เช่น ท่านอาจารย์เทสก์ เทสรํสี อาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ อาจารย์อ่อน ญาณสิริ อาจารย์ฝั้น อาจาโร แล้วตอนหลังที่วัดป่าบ้านหนองผือ โดยเฉพาะท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน เป็นผู้ปฏิบัติใกล้ชิดที่สุด จนกระทั่งท่านมรณภาพ ตอนนั้นหลวงปู่ยังปฏิบัติงานทำหน้าที่ฝ่ายปกครองอยู่ ไม่ค่อยมีเวลาไปกราบท่าน ก็ได้รับโอวาทท่านแต่นั้นก็ไปพิจารณาเอาเอง”

โอวาทธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น

ท่านพระอาจารย์มั่น มีปฏิปทาอันเยี่ยมยอดหาที่เปรียบมิได้ **โดยมากท่านสอนกัมมัฏฐาน ๕ เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ (ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง)** พิจารณาให้เป็นอสุภกัมมัฏฐาน น้อมเข้ามาถึงตัวของเรา จนกระทั่งจิตมันเห็นเองว่า ร่างกายของเรานี้ก็ตกอยู่ในไตรลักษณ์ คือ **อนิจจตา** ความไม่เที่ยง **ทุกขตา** ความเป็นทุกข์ **อนัตตตา** ความเป็นของไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ท่านให้พิจารณาจนเกิดความรู้ขึ้นในใจของเรา แล้วใจของเราสงบจากอารมณ์ภายนอก ที่มันจะนำให้จิตใจวุ่นวาย นั้นมีสติระลึกได้ สัมปชัญญะความรู้ตัวอยู่เสมอ ๆ ท่านสอนทำนองนี้ เมื่อได้รับโอวาทท่านก็นำไปทำเอง พิจารณาเอาเอง **ท่านสอนไม่มากหรอก ท่านสอนน้อย ๆ กัมมัฏฐาน ๕ นี้แหละเป็นหลักสำคัญ** และก็พิจารณาด้วยตนเองว่า ผมมันเกิดมาเริ่มต้นมันเป็นอย่างไร ต่อมามันก็ดำ ต่อมาเมื่ออายุมากเข้ามันก็ขาว พิจารณาจนกระทั่งว่าเห็นเป็นของน่าเกลียด เป็นของปฏิกูล ทีนี้ถ้าเราพิจารณาอย่างใดอย่างหนึ่งก็ให้พิจารณาอย่างเดียวจะเอาผม หรือจะเอาหนัง พิจารณาสิ่งที่มันเห็นง่าย ๆ ท่านสอนอย่างนี้ นอกจากนี้เรื่องความละเอียด ก็เป็นเรื่องของจิตใจของแต่ละบุคคล ถ้าจิตใจมันไปติดในอารมณ์ต่าง ๆ มีกามารมณ์ เป็นต้น ท่านก็ให้พิจารณาว่าร่างกายของมนุษย์นี้มันจะต้องถูกความเปื่อยเน่า เป็นซากศพไป ถ้าพิจารณาได้อย่างนี้ถือว่าเป็นผู้ที่ได้ปฏิบัติตามปฏิปทาของท่าน

ระหว่างที่หลวงปู่อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นก็ตั้งใจปฏิบัติท่าน และก็ได้รับความสบายใจ ถึงแม้ในขณะนั้นจิตใจหลวงปู่มันยังวุ่นวายอยู่ เพราะอายุย่างเข้า ๒๙-๓๐ ปี พรรษาที่ ๙ กำลังเป็นหนุ่มใหญ่ ตอนนั้นท่านก็สอน **“ให้ตั้งสติ สัมปชัญญะ กำหนดเอาจิตเข้ามาตั้งอยู่ในหน้าอก ในดวงจิตนะ พิจารณาว่าจิตคิดไปอย่างไร เราก็หน่วงเหนี่ยวเข้ามาให้อยู่ในคำว่า พุทโธ อันเดียวเท่านั้น ถ้าจิตของเราอยู่ในพุทโธแล้วจิตมันก็สงบ ทีนี้การนั่งก็เหมือนอย่างเรานั่งอยู่อย่างสบาย ๆ แข้งขาอะไรมันก็ไม่ปวดเมื่อจิตมันสงบแล้ว แต่ว่าต้องทำนาน ๆ ถึงจะได้”**

ท่านพระอาจารย์มั่นสามารถกำหนดรู้เหตุการณ์ ที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคตได้ ในคืนวันหนึ่งหลวงปู่ได้เรียนถามท่านว่า **“จิต เป็นโสดา สกิทาคา อนาคา อรหันต์ เป็นอย่างไร?”** ท่านพระอาจารย์มั่นไล่ให้หลวงปู่ลงไปเดินจงกรม ๒ ชั่วโมง จิตยังไม่รวม เมื่อไปเดินจงกรมจิตยังไม่อยู่ ยังฟุ้งซ่านรำคาญ คิดไปโน้นคิดไปนี้อยู่ จึงขึ้นมาบนกุฏิ กราบเรียนท่านว่า **“จิต**

ฟุ้งซ่าน มองเห็นแต่หน้าสตรี" ท่านพระอาจารย์มั่นให้หลวงปู่นั่งสมาธิตั้งแต่สามสี่ทุ่มถึงตีห้า ท่านแนะนำให้เจริญสติปัฏฐาน ๔ มีกาย เวทนา จิต ธรรม ท่านให้พิจารณากายานุปัสสนาสติปัฏฐานก่อน จนจิตจะสงบลงสู่ภวังคจิต แล้ว**ใช้ปัญญาพิจารณากายของตน ตั้งแต่หนังที่หุ้มห่อร่างกายอยู่นี้ ให้จิตเห็นเป็นอสุภกัมมัฏฐาน เป็นของสกปรกน่าเกลียด เมื่อตายแล้วไม่มีใครต้องการ สังขารทั้งปวงตกอยู่ในไตรลักษณ์ คือ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา ด้วยกันทั้งนั้น** เวลาประมาณตีสอง จิตหลวงปู่สงบจากอารมณ์ภายนอกที่จะมาสัมผัส เกิดความสว่างขึ้นกับจิต กายเบาจิตเบาเป็นต้น ได้เวลาประมาณตีห้า ท่านพระอาจารย์มั่นบอกหลวงปู่ให้กราบ ๓ ครั้ง แล้วท่านพูดว่า **"วันนี้ท่านมหาภาวนาได้ดีพอสมควร จำวิธีพิจารณาจิตไว้นะ อย่าปล่อย ให้ทำภาวนาอย่างนี้ทุกวัน ท่านมหาภาวนาเป็น ควรเลิกเรียนปริยัติออกปฏิบัติกัมมัฏฐานอีก จะได้พ้นทุกข์ประสบแต่ความสุขกาย สุขใจ ไม่ต้องเวียนตายเวียนเกิดขึ้นในวัฏสงสารอีก "**

หลวงปู่อยู่กับท่าน ๑๕ วัน รู้สึกว่าได้ความอัศจรรย์ พูดอย่างชัด ๆ ก็เรียกว่า **"ท่านคุมจิตของเราอยู่"** ถ้าพูดตามหลักปริยัติก็เรียกว่า เจโตปริยญาณ ท่านมีญาณรู้จักใจของบุคคลอื่น ในขณะได้รับโอวาทจากท่านพระอาจารย์มั่นนั้น หลวงปู่ก็ตั้งใจปฏิบัติภาวนา พิจารณาเห็นร่างกายของหลวงปู่เป็นอสุภะได้มีแต่ร่างกระดูก คือพิจารณาจนกระทั่งเป็นร่างกระดูก ขณะอยู่กับท่านทำได้ดี ท่านพระอาจารย์มั่นท่านเมตตา หลวงปู่ได้กราบเรียนถามปัญหาธรรม ท่านก็ตอบให้เฉพาะจิตที่เรารู้ ส่วนที่สูงขึ้นไป ละเอียดไปนั้น ท่านพูดไปแล้ว จิตเรามันไม่ถึง ท่านก็บอก **"ให้มีฉันทะ มีความพอใจ วิริยะ ให้พากเพียรเดินจงกรมนั่งภาวนา จิตตะ ให้เอาใจฝักใฝ่อยู่เสมอ วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาในร่างกายของตนอยู่เสมอ ๆ"** ท่านก็สอนเท่านี้แหละ

ส่วนเรื่องอื่นหลวงปู่ก็ถามเหมือนกัน แต่จิตเรายังรู้ไม่ถึง ท่านอธิบายให้เราฟัง เราก็ปฏิบัติตาม แต่จิตเรายังไม่เป็นโสดา ไม่เป็นสกิทาคา ไม่เป็นอนาคา ยังเป็นปุถุชนอยู่ บทสุดท้ายท่านให้ **กำหนดเอาผู้รู้อย่างเดียว** นี้เราก็พยายามทำไป หลวงปู่อยู่มาได้ก็เพราะได้อาศัยโอวาทของท่านพระอาจารย์มั่น ก็อยู่มาจนกระทั่งบัดนี้ เพราะตอนแรกตั้งใจจะสึกแล้ว ตอนนั้นช่วง ๒๙ – ๓๐ ปี เวลานี้หลวงปู่อายุย่าง ๙๐ ปีแล้วนะ หลวงปู่ได้กำไรแห่งชีวิตทำศาสนกิจอยู่ในเพศพรหมจรรย์อยู่นาน ทั้งนี้เพราะได้ฟังโอวาทธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น

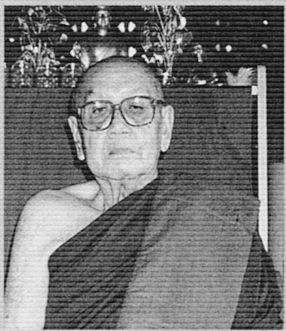
ต่อแต่นั้นมา หลวงปู่ได้หลักฐานการปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานจากท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตมหาเถร ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านวิปัสสนาจารย์ เป็นบูรพาจารย์ของพระกัมมัฏฐาน ท่านพระอาจารย์มั่นได้อบรมสั่งสอนศิษย์เป็นจำนวนมาก ที่เป็นครูบาอาจารย์องค์สำคัญในภาคอีสาน การที่หลวงปู่ได้รับการศึกษาอบรมจิตภาวนากับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ผลที่รับ คือ จิตสงบเยือกเย็นจากสิ่งแวดล้อมภายนอก ที่จะมากระทบทางหู ตา จมูก ลิ้น กายและใจ ได้รับแสงสว่างอันเกิดจากภาวนา ตามสมควรแก่ฐานะ นับว่าเป็นลาภอันประเสริฐ ต่อจากนั้นท่านพระอาจารย์มั่นได้เดินทางไปบ้านนามน วัดดอยธรรมเจดีย์ เมื่อไปแล้วหลวงปู่ก็แยกกับท่านไปอำเภอนาแกไปพระธาตุพนม ก็เป็นอันว่าจากนั้นไป หลวงปู่ก็ไม่ได้พบท่านอีก คือหลวงปู่ลงมากรุงเทพ ฯ แล้วก็ได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนต่อไป พ.ศ. ๒๔๘๕ น้ำท่วมกรุงเทพฯ ก็เลยอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าพระคุณ

ถ่ายรูปหมู่หน้าพระอุโบสถวัดโพธิสมภรณ์ แถวนั่งจากซ้ายไปขวา พระครูสีริสารสุธี (จันทร์ศรี จนฺททีโป) พระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) พระจันโทปมาจารย์ (จันโท กตปุญฺโญ) แถวยืนจากซ้ายไปขวา พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน พระครูสมุห์สวัสดิ์ พระพันตรี พักตร์ มีนะกนิษฐ์ จ่าคำมูล สีดาลาด

สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ มีพระบัญชา ให้ไปเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมที่วัดธรรมนิมิต จังหวัดสมุทรสงคราม จนกระทั่งปี พ.ศ.๒๔๙๓ กำหนดการประชุมเพลิงท่านพระอาจารย์มั่นนั้น หลวงปู่ติดการสอบนักธรรม ก็เลยไม่ได้ขึ้นมารู้สึกเสียดายเป็นอันมาก

- *จากหนังสือ ๘๘ ปี พระธรรมบัณฑิต (จันทร์ศรี แสนมงคล) วันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๒*
- *จากบทสัมภาษณ์ พระอุดมญาณโมลี (จันทร์ศรี จนฺททีโป) ณ วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี วันที่ ๖ มกราคม พ.ศ.๒๕๔๔*

พระครูภาวนาทัศนวิสุทธิ
(หลวงปู่แว่น ธนปาโล)

วัดถ้ำพระสบาย
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

นามเดิม	❖ แว่น ทุมกิจจะ เป็นบุตรของนายวันดี และนางคำไพ ทุมกิจจะ
เกิด	❖ วันเสาร์ที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ.๒๔๕๓ เดือน ๔ ปีจอ ณ บ้านบัว อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร
บรรพชา	❖ เมื่ออายุ ๑๘ ปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ณ วัดศรีรัตนาราม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร พระอาจารย์สีทอง เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้พบหลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร (เป็นญาติลูกผู้พี่ผู้น้องใกล้ชิดท่าน) เกิดความเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างมาก จึงสนใจการปฏิบัติทางสายธุดงค์กัมมัฏฐาน
อุปสมบท	❖ ฝ่ายธรรมยุตเมื่ออายุ ๒๑ ปี ณ วัดศรีเทพประดิษฐาราม จังหวัดนครพนม โดยพระเทพสิทธาจารย์ (จันทร์ เขมิโย) ครั้งดำรงสมณศักดิ์ ที่ พระ–สารภาณมุนี เป็นพระอุปัชฌาย์ เคยรับการอบรมธรรมกับท่านพ่อลี ธมฺมธโร ที่วัดป่าคลองกุ้ง จังหวัดจันทบุรี ก่อนที่จะเข้ามาเป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่น ต่อมาได้เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าสุทธาวาสอยู่ ๖ ปี จึงได้ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดถ้ำพระสบาย อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง กระทั่งมรณภาพ
สมณศักดิ์	❖ เป็นพระครูสัญญาบัตร ที่ พระครูภาวนาทัศนวิสุทธิ
มรณภาพ	❖ วันอังคารที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๑ สิริรวมอายุได้ ๘๘ ปี ๘ เดือน ๒๑ วัน พรรษา ๖๘

อาจริยธรรม

ในพรรษาที่ ๑๒ ของหลวงปู่แว่น ธนปาโล นั้น พระอาจารย์เกิ่งได้ชวนหลวงปู่ไปกราบนมัสการศพท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร ที่วัดบูรพา จังหวัดอุบลราชธานี หลวงปู่แว่นได้มีโอกาสกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ซึ่งท่านมีความเลื่อมใสศรัทธาท่านพระอาจารย์มั่นอยู่แล้ว เมื่อได้กราบไหว้องค์จริงและเห็นจริยาวัตรอันงดงาม ก็ยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธาอย่างสุดจิตสุดใจ จึงได้กราบถวายตัวเป็นศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่นในครั้งนั้น

หลวงปู่ได้รับความเมตตากรุณาจากท่านพระอาจารย์มั่น ด้วยการที่ท่านรินน้ำร้อนแล้วยื่นให้หลวงปู่ฉัน โดยใช้ถ้วยของท่านพระอาจารย์มั่นนั่นเอง ด้วยความเคารพครูบาอาจารย์ หลวงปู่รู้สึก

ว่าเป็นการไม่สมควรที่จะใช้ถ้วยน้ำร้อนใบเดียวกับท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจึงลังเล อิดเอื้อน ถือถ้วยน้ำร้อนไว้เฉย ๆ พร้อมทั้งมองหาถ้วยใบอื่นมาเปลี่ยน ท่านพระอาจารย์มั่นเห็นอาการลังเลของศิษย์ จึงกล่าวกำชับให้ฉันอีกและให้ฉันให้หมด หลวงปู่จึงจำเป็นต้องฉัน เพราะไม่อยากขัดความเมตตาจากครูบาอาจารย์

โอวาทธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ต่อจากนั้นท่านพระอาจารย์มั่นจึงเทศน์เชิงเปรียบเทียบให้หลวงปู่แว่นฟังว่า "มีชายคนหนึ่งชำนาญในการตกเบ็ด เอากบน้อยไปเกี่ยวเบ็ดเป็นเหยื่อตกปลา เมื่อหย่อนเบ็ดลงในน้ำ กบก็ตีน้ำอยู่ไปมา ปลาเห็นเข้าก็ฮุบกบเป็นอาหาร ยังคงเหลือหนังกบติดอยู่กับเบ็ด ชายคนนั้นจึงนำเอาสิ่งที่พบเห็นไปเป็นอุบายเจริญภาวนา จนเห็นร่างกายตนชัดเจน" ท่านพระอาจารย์มั่นย้ำต่อไปว่า **"การดูตัวเองจนเห็นชัด ดีกว่าไปพิจารณาคนอื่น เห็นคนอื่นมีแต่น่าตำหนิทั้งหมด สู้ดูตัวเองไม่ได้เน๊าะ"**

พอท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์เสร็จ ท่านก็ลุกขึ้นเดินลงจากกุฏิไปท่าน้ำเพื่อลงเรือข้ามฟาก หลวงปู่เดินตามไปพร้อมกับกำหนดดูอิริยาบถท่านพระอาจารย์มั่นไปด้วย และคิดในใจว่า"ท่านพระอาจารย์มั่นช่างมีจิตใจที่มั่นคงสมชื่อจริงๆ" เมื่อไปถึงท่าน้ำท่านพูดว่า "ท่านลงเรือลำนี้ ผมจะลงลำนั้น" คือชี้ให้ลงเรือคนละลำกัน หลวงปู่ยืนนิ่งอยู่เพราะตั้งใจจะขอลงเรือลำเดียวกันกับท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งท่านได้พูดย้ำคำพูดเดิมอีกถึง ๒ ครั้ง หลวงปู่จึงลงเรือคนละลำกับท่านพระอาจารย์มั่น พระเณรที่ติดตามมา ต่างก็ลงเรือจนเต็มทั้งสองลำแล้วข้ามฝั่งไป

จากอุบายธรรมที่ท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์สอนหลวงปู่นั้นแสดงว่า ท่านกำหนดรู้ถึงการปฏิบัติภาวนาของหลวงปู่เมื่อครั้งอยู่ที่จังหวัดปราจีนบุรี (คือหลวงปู่ได้พิจารณาซากศพก่อนเผาเกิดนิมิตศพโยมเป็นร่างกายของหลวงปู่ขึ้นมาแทน จนปรากฏเห็นไตรลักษณ์ชัดเจน ซึ่งท่านพิจารณาซ้ำแล้วซ้ำอีก จนรู้สึกถึงความจริงในอัตภาพร่างกายคนเราได้) หลวงปู่จึงได้นำไปเป็นอุบายในการกำหนดพิจารณาธาตุขันธ์ร่างกายเป็นอารมณ์ตามจริตของหลวงปู่เอง การนำอุบายจากท่านพระอาจารย์มั่นไปกำหนดการภาวนา นับว่าเป็นประโยชน์มหาศาลแก่หลวงปู่ โดยถือเป็นทางดำเนินที่เข้ามรรคผลได้อย่างดียิ่ง การปฏิบัติภาวนาของหลวงปู่ในระยะต่อมาได้รุดหน้าอย่างรวดเร็ว กำลังสติ กำลังปัญญา มีความแจ่มใสมากขึ้นโดยลำดับจนสามารถเอาตัวรอดได้ สมความตั้งใจของท่านที่มุ่งปฏิบัติชอบตามครูบาอาจารย์ เจริญรอยตามเยี่ยงพระอริยสาวกทั้งหลาย

ในงานศพท่านพระอาจารย์เสาร์ มีหลายสิ่งที่หลวงปู่รู้สึกประทับใจในวิธีการของท่านพระอาจารย์มั่น และนำมาเล่าให้ลูกศิษย์ลูกหาฟังบ่อยๆ มีอยู่คืนหนึ่งพวกชาวบ้านได้พากันหามเสื่อไปจนถึงกุฏิที่ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ ท่านพระอาจารย์มั่นถามว่า "จะเอาไปทำอะไร" ชาวบ้านตอบว่า "จะเอาไปปูนั่งเพื่อฝึกหัดร้องสรภัญญะ เพื่อจะไปร้องแข่งในงานศพท่านพระอาจารย์เสาร์" ท่านพระอาจารย์มั่นได้เรียกประชุมสงฆ์ เมื่อคณะสงฆ์มาพร้อมจึงพูดขึ้นว่า **"สรภัญญะนี้ท่านพระอาจารย์ใหญ่เสาร์ ท่านไม่ได้สอน ผมก็ไม่ได้สอน ใครเป็นผู้สอนหรือ?"** ความจริงท่านพระอาจารย์มั่น ท่านก็รู้ว่าใครเป็นคนสอนแต่ท่านไม่ออกชื่อ ทั้ง ๆ ที่ผู้สอนก็นั่งอยู่ใกล้ ๆ (คงจะหมายถึงหลวงปู่แว่นเองก็ได้ เพราะท่านเคยเป็นครูสอนสรภัญญะ ในพรรษาที่ ๖ เมื่อครั้งไปพำนัก

ที่อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา) ตั้งแต่คืนนั้นไม่มีใครกล้าฝึกร้องสรภัญญะอีกเลย แต่เอาเวลาส่วนใหญ่ไปปฏิบัติสมาธิภาวนา ต่างคนต่างปฏิบัติ ดูจิตดูใจของตนเอง

เกี่ยวกับข้อปฏิบัติของท่านพระอาจารย์มั่นอีกเรื่องหนึ่ง ในงานศพท่านพระอาจารย์เสาร์ คือ เขานิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นไปชักบังสุกุลศพท่านพระอาจารย์เสาร์ **ท่านพระอาจารย์มั่นเดินไปที่ศพท่านพระอาจารย์เสาร์ กราบลง แล้วเดินกลับไม่ยอมชักบังสุกุล**

เมื่อออกพรรษาที่ ๑๓ แล้ว หลวงปู่ออกเดินทางจากวัดโนนนิเวศน์ อุดรธานี ธุดงค์ไปยังจังหวัดสกลนครบ้านเกิด แล้วเข้ากราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น พอท่านเห็นก็ถามขึ้นว่า "ท่านแว่นท่านภาวนาอย่างไร" หลวงปู่กราบนมัสการว่า "กระผมพิจารณาดูกาย จนกระทั่งจิตพลิกเห็นความสว่างไสวแล้วเข้าสู่ตัวรู้นั้น" ท่านพระอาจารย์มั่นจึงให้อุบายอีกครั้งว่า **"การที่ท่านแว่นพิจารณากายจนจิตพลิกไปสู่ความรู้ แล้วก็เข้าไปอยู่ในความรู้นั้น จะเป็นการทำให้ท่านติดอยู่ในความสุขอยู่อย่างนั้น ครั้นออกจากความรู้เข้ามาในกาย มันก็ทุกข์ ๆ สุข ๆ อยู่อย่างนั้น ไม่มีที่สิ้นสุด"** หลวงปู่กราบเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่นว่า "หลวงปู่ทำอย่างไรจึงได้คุณงามความดี" ท่านพระอาจารย์มั่นตอบว่า **"แต่ก่อนผมก็ยังเดือดร้อนอยู่ ภาวนาปักจิตลงในกายทั้งวันทั้งคืนไม่ถอนมันจึงระเบิดออกให้เห็น ตั้งแต่นั้นความรู้เกิดขึ้นไม่รู้จักหมด"**

หลังจากได้รับอุบายธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่นในครั้งนั้นแล้ว หลวงปู่รู้สึกอิ่มเอิบในความเมตตาจากท่านพระอาจารย์มั่นเป็นอย่างมาก มีกำลังใจในการค้นหาสัจธรรมด้วยใจเด็ดเดี่ยวยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันก็ปรารถนาที่จะอยู่ใกล้ชิด เพื่อรับการฝึกอบรมจากท่านพระอาจารย์มั่นให้มากขึ้น จึงกราบเรียนท่านพระอาจารย์มั่นว่า "กระผมจะขอนิสัย" (หมายความว่า ขออยู่รับใช้ใกล้ชิดเพื่อให้ครูบาอาจารย์ช่วยแนะนำอบรมบ่มนิสัยให้) ท่านพระอาจารย์มั่นตอบว่า "ท่านแว่นพรรษา ๑๓ ก็พ้นนิสัยแล้ว" หลวงปู่จึงกราบเรียนถวาย "พรรษาตามพระวินัยผมก็รู้จัก แต่ผมไม่ต้องการ ผมต้องการนิสัยของท่านพระอาจารย์มั่นที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ไม่ต้องกลับมาเกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในโลกนี้อีก" ท่านพระอาจารย์มั่นจึงให้นิสัย แล้วหลวงปู่ก็เร่งความเพียรมากขึ้น เมื่อมีสิ่งใดติดขัด ก็เข้าเรียนถามท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น เพื่อแก้ไขข้อขัดข้องข้อนั้น ๆ การปฏิบัติบังเกิดผลดี จิตปลอดโปร่ง มีกำลังสมาธิเพิ่มขึ้น ล่วงมาจนใกล้จะเข้าพรรษา หลวงปู่จึงกราบลาท่านพระอาจารย์มั่น เดินทางไปจำพรรษาที่อำเภอพรรณานิคม

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๙๒ หลวงปู่ได้รับข่าวมรณภาพของท่านพระอาจารย์มั่น หลวงปู่คิดจะเดินทางไปเคารพศพของท่านพระอาจารย์มั่นที่จังหวัดสกลนคร บังเอิญหลวงปู่สิมได้แวะมาเยี่ยมหลวงปู่ในช่วงนั้นได้กล่าวทัดทานไว้ โดยให้ข้อคิดว่า "ท่านพระอาจารย์มั่นของเรา ท่านมิได้ปรารถนาให้เดินทางไปเคารพศพท่าน แต่ท่านพระอาจารย์มั่นประสงค์ให้ลูกศิษย์ลูกหาตั้งหน้าตั้งตาประพฤติปฏิบัติรักษาจิตใจให้มั่นคง" หลวงปู่แว่นจึงไม่ได้เดินทางไปยังวัดป่าสุทธาวาส แต่มุ่งมั่นในการปฏิบัติภาวนาเพื่อค้นหาสัจธรรม ให้ยิ่งยวดขึ้นไปตามแนวทางที่ได้รับการอบรมธรรมมาจากท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

- *จากหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูภาวนาทัศนวิสุทธิ (หลวงปู่แว่น ธนปาโล) วัดถ้ำพระสบาย อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง โดยคณะศิษยานุศิษย์*

พระสุธรรมคณาจารย์
(หลวงปู่เหรียญ วรลาโภ)
วัดอรัญญบรรพต
อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

นามเดิม	❖ เหรียญ ใจขาน เป็นบุตรของนายผา และนางพิมพา ใจขาน
เกิด	❖ วันพุธที่ ๘ มกราคม พ.ศ.๒๔๕๕ ตรงกับวันขึ้น ๒ ค่ำ เดือนยี่ ปีชวด ณ บ้านหม้อ ตำบลบ้านหม้อ อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย
อุปสมบท	❖ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่อุโบสถวัดบ้านหงษ์ทอง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย มีท่านพระครูวาปีดิฐวัตร เป็นพระอุปัชฌาย์
ญัตติเป็นพระธรรมยุต	❖ เมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ.๒๔๗๖ โดยพระอาจารย์บุญมา จิตเปโม ได้พาหลวงปู่เหรียญไปญัตติเป็นพระธรรมยุตที่วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี โดยมีพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูประสาท–คณานุกิจ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่อญัตติเป็นพระธรรมยุตแล้ว ท่านอาจารย์บุญมาได้ถามหลวงปู่เหรียญว่า “คุณจะศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรม หรือว่าจะปฏิบัติวิปัสสนาธุระต่อไป” หลวงปู่เหรียญเรียนตอบท่านว่า “จะเอาทั้งสองอย่าง ส่วนการศึกษานั้นจะดูตามตำราเอา” ท่านก็ยินดี ในพรรษาที่ ๕ ได้เดินทางไปหาท่านพระอาจารย์มั่นที่จังหวัดเชียงใหม่ และได้อยู่จำพรรษาและธุดงค์ในเขตภาคเหนือเป็นเวลา ๑๓ ปี จากนั้นท่านได้ไปเผยแผ่ธรรมะทางภาคใต้ รวมเวลา ๘ ปีโดยมีหลวงปู่เทสก์ เทสรํสี เป็นหัวหน้ากองทัพธรรม พรรษาที่ ๒๗ จึงกลับมาพำนักอยู่ที่วัดอรัญญบรรพต จังหวัดหนองคาย
สมณศักดิ์	❖ เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๓๕ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ฝ่ายวิปัสสนาธุระ ที่ พระสุธรรมคณาจารย์
มรณภาพ	❖ วันอาทิตย์ที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๘ ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สิริรวมอายุ ๙๓ ปี ๔ เดือน ๒๘ วัน พรรษา ๗๒

อาจริยธรรม

ในครั้งนั้นการภาวนาก็พอเป็นไปได้ แต่มีเรื่องที่แก้ไม่ตกอยู่เรื่องหนึ่ง คือเมื่อภาวนาทำจิตให้สงบลงไปแล้ว ก็พิจารณาขันธ์ห้าเป็นอารมณ์ จนเห็นเป็น **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** ตามสภาพ

ความเป็นจริง แล้วปล่อยวางไว้ตามสภาพ ในขณะนั้นรู้สึกว่าจิตสงบพร้อมกับความรู้เป็นอย่างดี คล้ายกับว่ากิเลสหมดไปแล้ว ครั้นอยู่ต่อไปเมื่อเวลามีเรื่องต่าง ๆ มากระทบ เช่น ทางตา เป็นต้น ก็มีความรู้สึกผิดปกติไป จิตหวั่นไหวในอารมณ์นั้น ๆ อยู่บ้าง แต่ไม่รุนแรง อย่างไรก็ดีถึงไม่รุนแรง แต่มันก็แสดงว่ากิเลสยังไม่หมดสิ้นไปโดยเด็ดขาด พยายามแก้อย่างไรก็ไม่ตก จึงนึกในใจว่า ใครหนอจะช่วยแก้จิตให้ได้ ในขณะนั้นจึงนึกไปถึงท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ว่าจะสามารถ แก้ข้อข้องใจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้ได้ ทั้งที่ไม่เคยเห็นท่านมาก่อนเลย ได้ยินแต่กิตติศัพท์กิตติคุณ ของท่านเท่านั้นว่าท่านเป็นผู้ปฏิบัติดี และเก่งทางอภิญญาด้วย จึงชวนกันกับเพื่อนภิกษุรูปหนึ่งที่อยู่ ด้วยกันเดินทางขึ้นไปหาท่านพระอาจารย์มั่น โดยลงเรือจากหลวงพระบางขึ้นไปอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย จากเชียงแสนเดินทางไปเรื่อย ๆ ค่ำที่ไหนนอนที่นั่น

นิมิตถึงท่านพระอาจารย์มั่น และได้พบท่าน

ในคืนวันหนึ่งเดินทางไปไม่ถึงหมู่บ้าน จึงนอนอยู่กลางป่าข้างทางเดินปรากฏว่าคืนนั้นเอง ได้นิมิตเห็นท่านพระอาจารย์ผู้ทรงคุณประเสริฐ แม้จะเห็นภาพท่าน ๆ ไม่ได้พูดด้วยก็นับว่าเป็น มงคลอย่างยิ่ง รุ่งเช้าได้ปรารภขึ้นก็ปรากฏว่า เพื่อนพระภิกษุก็ได้นิมิตเห็นท่านพระอาจารย์เช่นเดียวกัน ก็มาคุยกันว่า "เราฝันเห็นท่านพระอาจารย์มั่น" เพื่อนก็พูดว่า "เราก็ฝันเห็นท่านเหมือนกัน" ก็ถาม เพื่อนว่า "รูปร่างเป็นอย่างไร" เพื่อนตอบว่า "รูปร่างไม่อ้วน ไม่สูงเกินไป พอดี ๆ หน้าเป็นรูป ใบโพธิ์ เป็นพระรูปสวย" เออ! เราขึ้นไปพบท่านสิว่า สังเกตดูจะเหมือนอย่างที่ฝันไหม ? เมื่อ ซักถามถึงลักษณะที่ปรากฏ ก็ได้ความว่าเป็นอย่างเดียวกันจึงทำให้มั่นใจอย่างยิ่งว่า ท่านได้เมตตา มาปรากฏให้เห็นและเราต้องได้พบท่านแน่นอน

พบท่านพระอาจารย์มั่น พ.ศ.๒๔๘๑

ครั้นเมื่อเดินทางไปถึงจังหวัดเชียงใหม่ ได้ไปที่วัดเจดีย์หลวง หลวงตาเกตุ ซึ่งเป็นสัทธิวิหาริก[๑] ของท่านพระอาจารย์มั่น ทราบว่าเราประสงค์จะไปพบท่านพระอาจารย์ ได้เมตตาพาไปพบท่านที่ ป่าละเมาะใกล้ ๆ โรงเรียนแม่โจ้ อำเภอสันทราย ก่อนที่จะเข้าไปหาท่านต้องนั่งพักสำรวมจิตให้ แน่วแน่เสียก่อน กลัวท่านจะทักเอาเวลาเข้าไป เมื่อสำรวมจิตใจแน่วแน่แล้วจึงเข้าไปหาท่าน ซึ่งเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจยิ่งนัก เพราะรูปร่างหน้าตาของท่านนั้นเหมือนกับที่ได้นิมิตเห็นทุกประการ

เมื่อเข้าไปกราบนมัสการท่าน ท่านก็ต้อนรับด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดี ท่านได้สนทนาปราศรัยด้วย เป็นอย่างดี ไม่ใช่จะแสดงความไม่พอใจหรือไม่รับ ครั้นลูกศิษย์ไปหาท่านก็ต้อนรับเหมือนกัน พระทั้งหลายไปบางองค์บอกว่า **"ท่านพระอาจารย์มั่นท่านดุมาก พวกที่ไม่อดทนก็อยู่ไม่ได้"** บางองค์ก็บอกว่า **"ท่านดีจริง ๆ ผิดท่านก็บอกว่าผิด ไม่ผิดก็บอกไม่ผิด ท่านตรงไปตรงมาท่าน**

---

๑ คำเรียกผู้ได้รับการอุปสมบทแล้ว ถ้าอุปสมบทต่อพระอุปัชฌาย์องค์ใดก็เป็นสัทธิวิหาริกของพระอุปัชฌาย์นั้น

ไม่ลำเอียงลูกศิษย์ ไม่เกลียดคนนั้น ไม่รักคนนี้” เออ ! ดีนะเราอยู่กับท่านไป เมื่อเราทำอะไรไม่ให้ผิดพลาดจากระเบียบแบบแผนหรือกติกาต่าง ๆ ท่านก็ไม่ว่าอะไร ท่านก็ยินดีด้วย แต่ถ้าผู้ที่ทำอะไรที่มันผิดระเบียบแบบแผน บางอย่างท่านว่าจริง ๆ ท่านไล่หนีเลย แต่นิสัยของท่านนั้นเด็ดเดี่ยว ทำอะไรทำจริง ถ้าผู้ใดทำไม่จริงไม่ได้ ท่านเอ็ดเอาเลย ท่านบอกว่า **“ไม่ได้นะอยู่กับเราอย่าอ่อนแออย่างงี้น่ะ เป็นพระอยู่นั้นจำเป็นต้องเข้มแข็ง ทำข้อวัตรปฏิบัติให้ถูกตามระเบียบวินัย ทำข้อวัตรข้อปฏิบัติเดินจงกรมภาวนา”** ถ้าใครทำไม่ถูกระเบียบวินัยท่านก็ว่าเอาแล้ว บางคนเสียใจที่โดนท่านว่า เราก็ถือเอาท่านเป็นบิดา ท่านคงถือเราเหมือนลูก สังเกตดูท่านไม่ดุด่าว่ากล่าวเรา คือ เราก็พยายามเจียมเนื้อเจียมตัว ความประพฤติพอเป็นไป พอดีพระบ้านเดียวกันนี้แหละไปด้วยกันไปถึงอยู่ไม่ได้ ท่านตำหนิติเตียนอยู่ไม่ได้ก็เลยกลับ ส่วนเราเองก็บอกว่า “ผมจะไม่กลับ ออกจากบ้านมาแล้วจะไม่ยอมกลับจะตายเอาดาบหน้า”

โอวาทธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น

หลังจากกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว เมื่อได้โอกาสจึงเรียนถามเรื่องภาวนาที่ทำมาแล้วนั้นว่าถูกหรือไม่ ท่านไม่ตอบผิดหรือถูก ท่านกล่าวว่า **“นักภาวนาทั้งหลายพากันติดความสุขที่เกิดจากสมาธิโดยส่วนเดียว เมื่อทำจิตให้สงบแล้วก็สำคัญว่า ความสงบนั้นแหละเป็นความสุขอันยอดเยี่ยม จึงไม่ต้องการพิจารณาค้นคว้าหาความจริงของชีวิตแต่อย่างใด ท่านชักรูปเปรียบให้ฟังว่า ธรรมดาเขาทำนาทำสวน เขาไม่ได้ทำใส่บนอากาศเลย เขาทำใส่บนพื้นดินนี้แหละจึงได้รับผล ฉันใด โยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียรทั้งหลาย ควรพิจารณาร่างกายนี้แหละเป็นอารมณ์ จนเกิดนิพพิทาความเบื่อหน่ายในนามในรูปนี้ ด้วยอำนาจแห่งปัญญานั้นแหละจึงจะเป็นทางหลุดพ้นได้ ไม่ควรติดอยู่ในความสงบโดยส่วนเดียว”**

เมื่อท่านพระอาจารย์ให้โอวาทแล้ว จึงพิจารณาดูตัวเองในภายหลัง จึงรู้ได้ว่าตนเองเพียงแต่เจริญสมถะเท่านั้น ไม่ได้เจริญวิปัสสนาเพื่อความรู้แจ้งในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น คืออริยสัจสี่ ถึงเจริญปัญญาบ้างก็เป็นไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้นไม่มากพอที่จะรู้แจ้งได้ ดังนั้นข้าพเจ้าจึงได้เร่งทำความเพียรให้ยิ่งไปกว่าเดิม

ข้าพเจ้าได้เรียนถามข้อข้องใจต่าง ๆ ท่านก็อธิบายให้ฟังตั้ง ๓ คืน จิตใจยังไม่ลง ยังทื่อ ๆ อยู่ ก็คิดว่า **“ทำไมเรามัน ‘หนา’ นักหรือ ? ทำไมจิตใจยังไม่ลง”** ท่านเทศน์ให้ไม่ใช่ไม่รู้นะ อุบายธรรมที่ท่านแสดงน่ะ คืนที่ ๔ ฟังโอวาทของท่านแล้ว กลับไปที่พักเดินจงกรม แล้วขึ้นไปนั่งร้าน **“ทำวัตรสวดมนต์เสร็จก็อธิษฐานในใจว่า บัดนี้ข้าพเจ้าจะนั่งสมาธิภาวนาเพื่อทำใจให้สงบ และเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็นดังกล่าวนั้น ถ้าหากว่าข้าพเจ้าทำจิตใจให้รู้ยิ่งเห็นจริงไม่ได้กว่าเดิม จะไม่ลุกจากที่นั่งนี้เป็นเด็ดขาด”** เมื่ออธิษฐานเสร็จแล้ว ก็เริ่มดำเนินภาวนาต่อไปโดยลำดับ ในขณะนั้น ก็ปรากฏในนิมิตเห็นท่านพระอาจารย์มั่นจูงม้าอาชาไนยตัวหนึ่งมายืนต่อหน้าแล้ว พูดว่า **“นี้แหละคือม้าอาชาไนยอันประเสริฐ ท่านจงทำตัวให้เหมือนม้าอาชาไนยตัวนี้**

คือธรรมดา ม้าอาชาไนยเป็นม้าที่ฝึกง่าย และเข้มแข็งไม่อ่อนแอ เป็นม้ามีกำลังมาก ว่าง่ายสอนง่ายไม่ดื้อด้าน คุณก็ควรทำตัวให้เหมือนม้าอาชาไนย"

ท่านอธิบายให้ฟังว่า ม้าอาชาไนยนี้คือตัวปัญญา เมื่อคนเราบำเพ็ญเจริญวิปัสสนา ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่ขัดข้อง ย้อนมองเห็นได้ สิ่งที่ดี ไม่ดี มองเห็นได้ สิ่งที่จริงหรือไม่จริง เห็นชัดตามความเป็นจริง เห็นในสิ่งที่เป็นจริง ย่อมสามารถละกิเลสได้ ใจเหมือนม้าอาชาไนย ว่าแล้วท่านก็ก้าวขึ้นขี่บนหลังม้าอาชาไนยตัวนั้น ครั้นแล้วมันก็พาท่านวิ่งไปอย่างรวดเร็วเหมือนกับลมพัดก็ปานกันหายวับไปจากสายตา ต่อจากนั้นก็ทวนกระแสจิตเข้ามาสู่ปัจจุบัน พิจารณาดูนิมิตนั้น ได้ความรู้ความเข้าใจในธรรมได้อย่างปลอดโปร่งว่า **ม้าอาชาไนยนั้นเปรียบเหมือนดวงปัญญา กิริยาที่วิ่งไปนั้นได้แก่ ปัญญาพิจารณาเห็นสังขารนามรูปนี้ว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตามสภาพความเป็นจริง**อย่างรวดเร็ว ต่อจากนั้นก็พิจารณาดูธาตุสี่ขันธ์ห้าอย่างพิสดารกว้างขวาง จนเห็นแจ้งประจักษ์โดยประการทั้งปวง หมายความว่าได้เห็นธาตุทั้งสี่ ขันธ์ทั้งห้าไปกว่าเดิม จึงได้ออกจากการนั่งสมาธิ นับว่านานพอได้

วันต่อมาก็ได้กราบเรียนเรื่องความเป็นไปของจิตให้ท่านทราบ ท่านก็ชมว่าเก่ง อย่างนี้แหละจึงเรียกว่าเป็นผู้เห็นทุกข์ภัยในวัฏสงสาร มีความต้องการอยากพ้นทุกข์จริง ๆ และท่านก็ได้แนะนำอุบายเรื่องการเจริญวิปัสสนาให้ยิ่งขึ้นไป นับว่าได้ผลเกินความคุ้มค่าที่ได้เดินทางมาด้วยความเหนื่อยยากเพื่อไปหาท่าน

นอกจากนี้ท่านพระอาจารย์มั่นได้**สอนให้พิจารณากายเป็นหลัก เห็นร่างกายแล้วกำหนดจิต รวมจิตให้เป็นหนึ่งหน่วย หัดปลงหัดวางสังขารร่างกาย เดินทางลัดไม่ใช่ทางโค้ง พิจารณากายก็เพ่งให้เกิดแสงสว่าง เพ่งภายใน เพ่งที่ใจ เพ่งกายอีกทีหนึ่ง ให้เห็นกระดูกสันหลัง กระดูกซี่โครง กระดูกศีรษะ กระดูกแขน กระดูกขาฯลฯ ถ้าหากจิตใจมันสงบ แน่วแน่แล้วมันสว่างก็จะเห็นเราเพ่งตรงนี้ว่าร่างกายเรานี้ ไม่มีสาระแก่นสารอะไร ทำไมคนเราได้หลงใหลนัก เมื่อพิจารณาก็เกิดความเบื่อหน่ายเป็นนิพพิทาขึ้น เมื่อเบื่อหน่ายแล้วจิตใจก็คลายความยึดถือ ท่านพระอาจารย์มั่นท่านก็สอนอย่างนี้ละ ท่านสอนให้เดินทางลัด อันนี้เป็นหนทางบรรลุมรรคผล เวลาท่านพระอาจารย์มั่นท่านแสดงธรรม** คนธรรมดาสามัญฟังแล้วไม่ค่อยเข้าใจ แต่ว่าเขาก็เลื่อมใสในปฏิปทาของท่าน เพราะไม่มีพระที่ไหนปฏิบัติอย่างท่านได้อีก เพราะฉะนั้นคนจึงนับถือเลื่อมใสทั่วประเทศ ความจริงท่านก็ไม่ได้ไปเที่ยวสอนคนทั่วประเทศได้หรอก แต่ชื่อเสียงท่านระบือไปทั่ว แล้วทำให้คนเลื่อมใสขึ้นมา

ท่านสอนลูกศิษย์ลูกหาแต่ละคืนดึกทุกคืนจนเที่ยงคืน เที่ยงคืนไปบีบเส้นให้ท่านทุกคืนเลย ท่านสอนดึก ๆ ทุกคืน ลูกศิษย์หายไป ๆ จนเหลือเราองค์เดียว บางทีท่านก็นอน เราก็บีบเส้นถวายไป เราสงสัยสิ่งใดก็เรียนถามท่านไป ท่านก็อธิบายไป ท่านก็ไม่บอกหนี ลองดูซิว่าท่านไม่บอกให้ไปก็จะไม่หนี บีบเส้นให้ท่าน เราบีบเส้นให้ท่านไม่เบาเกินไป ไม่แรงเกินไป ถูกกับความประสงค์ของท่าน องค์อื่นบีบให้ท่านแรงเกินไป แต่เราบีบให้ท่านจนค่อนคืน ท่านก็ไม่ว่าอะไร

ท่านพระอาจารย์มั่นนี้นะ ถ้าลูกศิษย์ลูกหาผู้ใดทำดี ประพฤติดีมีความเห็นชอบถูกต้อง ท่านย่อมเมตตา อย่างเราไปอยู่กับท่านนี้ มีครั้งเดียวที่ท่านเตือน "เราไปนุ่งผ้าอาบน้ำ ห่อผ้าสบง

ครองไว้เป็นก้อน ห่อผ้าสบงครองไว้ควบผ้าอาบน้ำแล้วทำงานซักผ้า ย้อมผ้าอยู่” ท่านพระอาจารย์มั่นนั่งอยู่ด้านหลัง เมื่อท่านเห็นท่านจึงว่า “อย่างนี้ถ้าท่านอยากอยู่กับเราอย่าไปนุ่งแบบนั้น ผ้าอาบน้ำต้องเอาไว้ข้างใน นุ่งซ้อนกันเลย อย่าไปทำลูกบวบ ผ้าสบงอยู่นอกจึงถูกต้อง” ก็เลยเรียนท่านว่า “สาธุ ! กระผมไม่รู้ เพิ่งมารู้นี้แหละ กระผมขอกราบขอขมาโทษที่กระผมได้เผลอไป” ต่อจากนั้นก็เลยไม่ทำ เลยนุ่งตามที่ท่านบอก มีครั้งเดียวเท่านั้นแหละที่ท่านว่า เพราะเราเข้าถึงท่าน ท่านจะด่าจะว่า ก็เข้าไปอุปัฏฐาก บีบนวดท่าน ท่านก็ไม่เคยว่าอะไร **ท่านถือเสมือนพ่อกับลูกนั่นแหละ บางองค์ก็กล้า ๆ กลัว ๆ กลัวท่านจะว่าเอา เมื่อท่านตำหนิเข้าจริง ๆ ก็เสียใจ เพราะฉะนั้นเราไม่กล้า ไม่กลัว วางตัวเสมอ ๆ พอดี ๆ**

ท่านพระอาจารย์มั่นสอนว่า **“เมื่อจะสั่งสอนผู้อื่น ต้องสั่งสอนตนให้ดีเสียก่อน อันนี้แหละท่านสอนลูกศิษย์ ถ้าสั่งสอนตัวเองไม่ได้ก็จะสั่งสอนคนอื่นไม่ได้เช่นกัน แล้วตัวเองก็เสื่อม”**

ที่เป็นอนุสติพึงจดจำระลึกถึงท่านพระอาจารย์มั่น คือ **ความมักน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่ระคนด้วยหมู่คณะ แสวงหาวิเวก ปรารภความเพียร** ในที่สุดก็ประทับใจคุณธรรมของท่าน ท่านมีคุณธรรมอันดีงามอยู่ในใจจริง ๆ เมื่อครั้งท่านอยู่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ กับเจ้าคุณอุบาลีฯ ซึ่งทางคณะสงฆ์ส่งจากกรุงเทพฯ ขึ้นไปอยู่วัดเจดีย์หลวง เมื่อท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ขึ้นไปอยู่เชียงใหม่ ได้ชวนท่านพระอาจารย์มั่นไปด้วย ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นลูกศิษย์ของเจ้าคุณอุบาลีฯ ซึ่งอาวุโสกว่าท่าน และเป็นคนอุบลราชธานีด้วยกัน พอดีในหลวงรัชกาลที่ ๗ รับสั่งให้คนอาราธนานิมนต์เจ้าคุณอุบาลีฯ กลับลงมาเป็นเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส ท่านอายุ ๗๗ ปี ก็อาพาธหนักและมรณภาพลง ท่านพระอาจารย์มั่นทราบว่าท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ มรณภาพ ก็เลยแต่งบริขารหนีจากวัดเจดีย์หลวง เดินธุดงค์ขึ้นไปอยู่กับพวกชาวเขาชาวดอย ใจท่านเด็ดเดี่ยวไปแต่ผู้เดียว ต่อมาหลวงปู่เทสก์เดินทางตามหาท่าน จึงไปเจอท่านจำพรรษาอยู่บนดอยมูเซอ หลวงปู่เทสก์เลยไปจำพรรษาอยู่กับท่านและมีศิษย์องค์อื่น ๆ ที่ได้ติดตามไปที่เชียงใหม่มีหลวงปู่ฝั้น หลวงปู่อ่อน หลวงปู่พรหม หลวงปู่ชอบ หลวงปู่ขาว และมีอีกหลายองค์จำชื่อท่านไม่ได้ พอดีขึ้นไปแล้วท่านพระอาจารย์มั่น ท่านกลับลงมาภาคอีสาน หลวงปู่เหล่านี้ก็กลับลงมาหมด เหลืออยู่แต่เราและหลวงปู่สิม วัดถ้ำผาปล่อง

ธรรมสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม

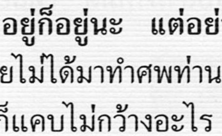
ในพรรษาที่ ๖ คิดว่าจะขอจำพรรษากับท่านพระอาจารย์มั่น บังเอิญท่านได้รับนิมนต์จากเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวง ให้จำพรรษาที่วัดเจดีย์หลวง แต่ที่อยู่ไม่เพียงพอ ประกอบกับญาติโยมทางอำเภอพร้าวมาขอนิมนต์พระจากท่านพระอาจารย์มั่นไปจำพรรษาที่อำเภอพร้าว ท่านพระอาจารย์จึงแต่งให้พระสามรูปไปฉลองศรัทธาของเขา คือพระอาจารย์เนียม พระอ่อนศรีและข้าพเจ้า เมื่อออกพรรษาแล้ว ญาติโยมอำเภอพร้าวจึงแต่งคนไปนิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นมาร่วมในงานทอดกฐิน ตอนเย็นคนมาฟังเทศน์เยอะมาก ท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์ไปๆ คนก็หนีไปๆ กว่าจะเทศน์จบคนฟังเหลืออยู่ ๔-๕ คน หมู่เพื่อนมาวิจารณ์กันว่า ท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์เป็น**ธรรมปฏิบัติสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม ผู้ไม่ปฏิบัติธรรมฟังแล้วไม่เข้าใจ** ครั้นเสร็จงานกฐินแล้วไม่นานท่านพระ

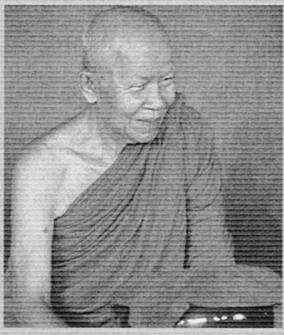
(จากด้านซ้าย) หลวงปู่อ่อนสี สุเมโธ หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี หลวงปู่เหรียญ วรลาโภ

อาจารย์ได้พาไปวิเวกอยู่บนเขาชื่อว่าดอยพระเจ้า ในเขตอำเภอพร้าวนั้นเอง อยู่กัน ๕ รูป มีท่านพระอาจารย์มั่น ท่านอาจารย์เนียม พระอ่อนศรี ท่านอาจารย์บุญธรรม เป็นต้น

"เราชอบสถานที่บำเพ็ญอยู่เชียงใหม่ เวลาท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ วัดโพธิสมภรณ์ ขึ้นไปนิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นลงมาภาคอีสาน เราก็เลยไม่มากับท่านเพราะชอบใจ ถ้ำ เขา มันสงบสงัดดี" ก็เลยขออนุญาตท่านพระอาจารย์มั่น "กระผมขออยู่เชียงใหม่ต่ออีกสักพักหนึ่ง ติดใจ ชอบใจสถานที่บำเพ็ญภาวนา" ท่านก็บอกว่า **"อยู่ก็อยู่นะ แต่อย่าประมาทก็แล้วกัน"** ก็อยู่เรื่อยมาจนกระทั่งท่านมรณภาพที่วัดป่าสุทธาวาส เลยไม่ได้มาทำศพท่านเลย เพราะมาคิดดูแล้วพระกัมมัฏฐานหรือไม่กัมมัฏฐานไปกันมากมาย แล้ววัดก็แคบไม่กว้างอะไร คงอยู่กันลำบาก เรา ๒ องค์กับท่านอาจารย์สิม พุทธาจาโร ก็เลยไม่มาวัดป่าสุทธาวาส จนประชุมเพลิงท่านเสร็จ ลูกศิษย์ลูกหาร่วมทุนสร้างโบสถ์รวมอัฐิธาตุของท่านไว้ ภายหลังจึงได้มากราบอัฐิธาตุของท่าน

- *จากบทสัมภาษณ์ หลวงปู่เหรียญ วรลาโภ ณ หมู่บ้านนวธานี กรุงเทพฯ วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๓*
- *จากหนังสือ "อัตตโนประวัติ พระธรรมเทศนา และวิธีเจริญสมถวิปัสสนา" ที่ระลึกงานฉลองครบรอบวันเกิด ๘๒ ปี วันที่ ๘ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๗ โดย คณะศิษยานุศิษย์*

พระธรรมวิสุทธิมงคล
(หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน)

วัดป่าบ้านตาด
ตำบลบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

นามเดิม
❖ บัว โลหิตดี เป็นบุตรของนายทองดี และนางแพง โลหิตดี

เกิด
❖ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ที่บ้านตาด ตำบลบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

อุปสมบท
❖ เมื่ออายุได้ ๒๑ ปี บิดามารดาได้ขอร้องให้ท่านบวชเรียน เพื่อเป็นการทดแทนบุญคุณตามประเพณี ในที่สุดท่านก็ตัดสินใจบวช เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ณ วัดโยธานิมิตร อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยมีพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระราชเวที เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับฉายาว่า "ญาณสมฺปนฺโน" ครั้นบวชแล้วท่านได้ศึกษาพุทธประวัติและประวัติพระอรหันตสาวก จนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ท่านตั้งใจจะศึกษาพระปริยัติธรรมเสียก่อน เพราะถ้าไม่ศึกษาแล้วจะไม่เข้าใจวิธีปฏิบัติ ท่านใช้เวลาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมเป็นเวลา ๗ ปี ก็สำเร็จเปรียญธรรม ๓ ประโยค พร้อมกับสอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก จากนั้นจิตใจของท่านก็มุ่งออกปฏิบัติด้านเดียว จึงเดินทางมุ่งหน้าไปหาท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ซึ่งขณะนั้นจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าโนนนิเวศน์ จังหวัดอุดรธานี แต่ก็ไม่ได้พบท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจึงไปพักอาศัยอยู่ที่วัดทุ่งสว่าง จังหวัดหนองคาย เป็นเวลา ๓ เดือนกว่า พอถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ท่านก็ออกเดินทางไปจังหวัดสกลนคร และได้พบท่านพระอาจารย์มั่น ที่บ้านโคก ตำบลตองโขบ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร ขณะกำลังเดินจงกรมในเวลาใกล้ค่ำ ภายหลังฟังธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งท่านได้กล่าวยืนยันว่า มรรค ผล นิพพาน เป็นสิ่งที่เป็นไปได้เสมอ และให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติได้จริง นับแต่นั้นมาท่านได้มอบตัวเป็นศิษย์และอยู่ฝึกปฏิบัติกัมมัฏฐานกับท่านพระอาจารย์มั่นอย่างเด็ดเดี่ยว จิตมุ่งอยู่กับสมาธิภาวนาเท่านั้น รวมเวลาที่ท่านอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นทั้งหมด ๘ ปี จวบจนท่านพระอาจารย์มั่นถึงแก่มรณภาพ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒

ครั้นเสร็จงานพระราชทานเพลิงศพท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านได้จำพรรษาอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือ ๑ พรรษา และจำพรรษาอยู่วัดบ้านห้วยทราย อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหารอีก ๔ พรรษา และจำพรรษาที่จังหวัดจันทบุรี ๑ พรรษา ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ท่านได้ทราบข่าวว่าโยมมารดาของท่านป่วย ท่านจึงได้เดินทางกลับมาตุภูมิที่บ้านตาด เพื่อดูแลโยมมารดา ชาวบ้านได้นิมนต์ท่านให้อยู่เป็นหลักที่นั้น เพื่อจะได้เป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน โดยได้บริจาคที่ดินประมาณ ๑๖๓ ไร่ เพื่อสร้างวัด ท่านได้พิจารณาเห็นว่า โยมมารดาของท่านแก่ชรามากแล้ว สมควรที่จะอยู่ช่วยดูแลเป็นการตอบแทนบุญคุณของมารดาด้วย ท่านจึงตกลงใจรับนิมนต์ และเริ่มสร้างวัดนี้ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๘ ตั้งชื่อว่า "วัดป่าบ้านตาด" จนถึงปัจจุบัน

สมณศักดิ์

❖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชาคณะชั้นธรรม ฝ่ายวิปัสสนาธุระ ที่ พระธรรมวิสุทธิมงคล เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

ปัจจุบัน

❖ พ.ศ. ๒๕๔๙ ท่านพำนัก ณ วัดป่าบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

อาจริยธรรม

หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ได้กล่าวถึง **ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร** ด้วยความเคารพเทิดทูนอย่างสูงสุด ดังนี้

"เราพูดถึงพ่อแม่ครูอาจารย์มั่น เราเคารพท่านสุดขีด ในหัวใจของเรานี้อยู่กับพ่อแม่ครูอาจารย์มั่นหมดเลย เราพูดจริง ๆ"

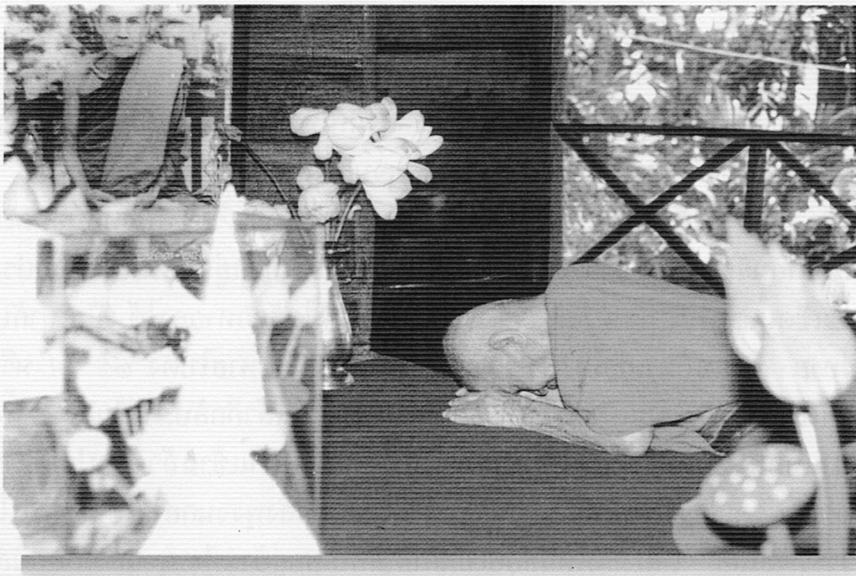
"เรื่องดุกับเครื่องมือปราบลิง"

๑๙ สิงหาคม ๒๕๓๒

"เพราะเหตุว่าเราคิดมาตั้งแต่เราเป็นพระหนุ่มพระน้อย ที่เสาะแสวงหาครูหาอาจารย์ อยากได้ยินได้ฟัง หิวกระหาย จะเป็นจะตาย เวลาได้ยินได้ฟังจากท่านพระอาจารย์มั่น ใจมันกระหยิ่มยิ้มย่อง เวลาท่านให้การอบรมเหมือนจะเหาะจะบิน ตัวเบา ใจเบาไปหมดทุกส่วนบอกไม่ถูก ธรรมที่ท่านให้การอบรมก็เป็นธรรมที่สะดุดใจอย่างยิ่ง ฟังแล้วจิตใจอิ่มเอิบไปหลายวัน แม้เพียงการเห็นการได้ยินท่านแสดงกิริยาอาการต่าง ๆ ไปตามมารยาทและหน้าที่ที่ใจเราก็เป็นการดื่มธรรมไปด้วยอาการนั้น ๆ เพราะเป็นคติเครื่องเตือนใจไปในตัวไม่เสียเวลา เพราะเราพึ่งตัวเองไม่ได้ จึงต้องพึ่งครู พึ่งอาจารย์ พึ่งอุบายแนะนำสั่งสอน ตลอดกิริยามรรยาทการกระทำต่าง ๆ เป็นที่ยึดทั้งนั้น เพราะเรายังพึ่งตัวเองไม่ได้ ต้องหวังพึ่งท่านทุกอาการที่เคลื่อนไหว เมื่อพึ่งตัวเองได้แล้ว ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง อันนั้นหมดปัญหานอกบัญชีนี้ไปแล้ว"

"สมถและวิปัสสนา"

๒๐ สิงหาคม ๒๕๒๔

หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน น้อมสักการะบูชาคุณท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
ในงานน้อมกตัญญูกตเวทิตาคุณ ณ วัดป่าบ้านหนองผือ

"ฟังซิพ่อแม่ครูอาจารย์มั่น ท่านเป็นทั้งพ่อเราทั้งแม่เรา ทุกอย่างรวมอยู่ในนั้นหมด ให้อรรถ ให้ธรรม ให้ข้อคิดเห็นที่เป็นสิริมงคล สิ่งใดไม่ดีปัดเป่าออกไปด้วยคำสอน ทุกแง่ทุกมุม จึงเป็นเหมือนกับพ่อแม่ของเรา"

"เรื่องดุกับเครื่องมือปราบลิง"
๑๙ สิงหาคม ๒๕๓๒

"ขอนิสัย พ่อแม่ครูอาจารย์มั่นให้ขอรวมกันหมดทีเดียว ท่านก็ชี้แจงเหตุผลให้ทราบ ขอในเวลาบวชเป็นอย่างหนึ่ง ขอในเวลาที่บวชเสร็จเรียบร้อยแล้วมารวมกันนี้ก็เป็นอย่างหนึ่ง ไม่ขัดต่ออาวุโสภันเต เพราะในขณะนั้นเป็นนามลูกศิษย์ขอนิสัยจากอาจารย์ด้วยกันทั้งนั้นท่านว่าก็ถูกของท่าน แต่มีแปลกอยู่เราไม่เคยเห็น เณรท่านให้ขอนิสัยเหมือนกันนะ คือความพึ่งพิงสำหรับเณร องค์ไหนหนอท่านให้ขอนิสัยผมลืมแล้ว พอได้เป็นแบบฉบับอันหนึ่งให้เป็นข้อคิดสำคัญ"

"ก้าวเดินตามหลักศาสนธรรม" หน้า ๘๓

ท่านพระอาจารย์มั่นมาพักอยู่แถบบ้านห้วยแคน บ้านนาสีนวล บ้านโคก บ้านนามน ตำบลตองโขบ เขตอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ๓ พรรษาติด ๆ กัน ในพรรษาพระเณรไม่มีมากเพราะเสนาสนะมีจำกัด พอดีกับพระเณรที่อาศัยอยู่กับท่านโดยเฉพาะเท่านั้น ส่วนพระเณรจากทิศต่าง ๆ ที่ไปรับการอบรม กับท่านตอนนอกพรรษานั้นมีไม่ขาด เข้า ๆ ออก ๆ สับเปลี่ยนกันเสมอมา ท่านอุตส่าห์เมตตาสั่งสอนด้วยความเอ็นดูสงสารอย่างสม่ำเสมอ พอตกหน้าแล้งของพรรษาที่สาม ก็มีญาติโยมจาก **บ้านหนองผือนาใน** ไปอาราธนาท่านพระอาจารย์มั่นให้มาโปรดที่หมู่บ้านนั้น

ท่านรับคำนิมนต์เขาแล้ว ไม่นานญาติโยมก็พร้อมกันไปรับท่านมาพักและจำพรรษาที่บ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ท่านออกเดินทางจากบ้านโคกมาบ้านหนองผือด้วยเท้าเปล่า และพักแรมมาตามรายทางราว ๓-๔ คืนจึงถึงหมู่บ้านหนองผือ เพราะทางเต็มไปด้วยป่าดงพงลึก ต้องด้นดั้นซอกซอนมาตลอดสายจนถึงหมู่บ้านหนองผือ

เพียงไม่กี่วันที่มาถึงบ้านหนองผือ ท่านเริ่มป่วยเป็นไข้มาลาเรียแบบจับสั่นชนิดเปลี่ยนหนาวเป็นร้อนและเปลี่ยนร้อนเป็นหนาว ซึ่งเป็นการทรมานอย่างยิ่งอยู่แรมเดือน ไข้ประเภทนี้ใครโดนเข้ารู้สึกจะเข็ดหลาบไปตาม ๆ กัน เพราะเป็นไข้ชนิดที่ไม่รู้จักหายลงได้ เป็นเข้ากับรายใดแล้วตั้งแรมปีก็ไม่หาย คงแอบมาเยี่ยม ๆ มอง ๆ อยู่ทำนองนั้นคือหายไปตั้ง ๑๕ วัน หรือเดือนหนึ่งนึกว่าหายสนิทแล้วก็กลับมาเป็นเข้าอีก หรือตั้งเป็นเดือน ๆ แล้วก็กลับมาเป็นอีก ทั้งนี้เนื่องจากสมัยนั้นไม่มียาแก้กันให้หายเด็ดขาดได้เหมือนสมัยนี้ เมื่อเป็นเข้าแล้วต้องปล่อยให้หายไปเองมิฉะนั้นก็กลายเป็นโรคเรื้อรังไปเป็นปี ๆ ถ้าเป็นเด็กโดยมากก็ลงพุงจนกลายเป็นเด็กพุงโตหรือพุงโรหน้าไม่มีสีสันวรรณะเลย ไข้ประเภทนี้ชอบเป็นกับคนที่เคยอยู่บ้านทุ่ง ๆ แล้วย้ายภูมิลำเนาเข้าไปอยู่ในป่าตามไร่นา และชอบเป็นกับพระธุดงคกัมมัฏฐานที่ชอบเที่ยวซอกแซกไปตามป่าตามเขาโดยมาก...

ท่านพักอยู่ที่หนองผือ ปรากฏมีพระเณรมากขึ้นโดยลำดับ เฉพาะภายในวัดในพรรษาหนึ่ง ๆ ก็มีถึง ๒๐-๓๐ กว่าองค์อยู่แล้ว นอกจากนั้นยังมีพระเณรพักและจำพรรษา อยู่ตามหมู่บ้านเล็ก ๆ แถบใกล้เคียงอีกหลายแห่ง แห่งละ ๒ องค์บ้าง ๓ องค์บ้าง ๔-๕ องค์บ้าง แห่งละ ๙-๑๐ องค์บ้าง วันประชุมทำอุโบสถ ปรากฏมีพระมารวมทำอุโบสถถึง ๓๐-๔๐ องค์ก็มี รวมทั้งในวัดและบริเวณใกล้เคียงแล้ว มีพระเณรไม่ต่ำกว่า ๕๐-๖๐ องค์ นอกพรรษายังมีมากกว่านั้นในบางครั้ง และมีมากตลอดมานับแต่ท่านไปจำพรรษาที่นั้น เวลากลางวันพระเณรต่างปลีกตัวเข้าไปอยู่ในป่าลึกนอกบริเวณวัดเพื่อประกอบความเพียร เพราะป่าดงที่ตั้งสำนักรู้สึกกว้างขวางมากเป็นสิบ ๆ กิโลเมตร ยิ่งด้านยาวด้วยแล้วแทบจะหาที่สุดป่าไม่เจอ เพราะยาวไปตามภูเขาที่มีติดต่อกันไปอย่างสลับซับซ้อนจนไม่อาจพรรณนาได้

อำเภอพรรณานิคมทางด้านทิศใต้ โดยมากมีแต่ป่าแต่เขาทั้งนั้น จนไปจดจังหวัดกาฬสินธุ์ **เวลาท่านพระอาจารย์มั่นไปพักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ จึงเป็นจุดศูนย์กลางแห่งพระธุดงคกัมมัฏฐานดีมาก ที่ท่านต้องมารวมฟังปาฏิโมกข์และฟังโอวาทตามโอกาสตลอดเวลา เกิดข้อข้องใจทางด้านภาวนาขึ้นมาก็มาศึกษาได้สะดวก** พอออกพรรษาหน้าแล้ง ท่านผู้ประสงค์จะขึ้นไปพักอยู่บนเขาก็ได้ ในถ้ำหรือเงื้อมผาก็ได้ จะพักอยู่ตามป่าดงธรรมดาก็สะดวก เพราะหมู่บ้านมีประปรายอยู่เป็นแห่ง แห่งละ ๑๐ หลังคาเรือนบ้าง ๒๐-๓๐ หลังคาเรือนบ้าง แม้บนไหล่เขาก็ยังมีหมู่บ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่อาศัยทำไร่ทำสวนอยู่แทบทั่วไป แห่งละ ๕-๖ หลังคา ซึ่งปลูกเป็นกระต๊อบเล็ก ๆ พอได้อาศัยเขาโคจรบิณฑบาต

บ้านหนองผือตั้งอยู่ในหุบเขาซึ่งทั้งสี่ด้านหรือสี่ทิศมีป่าและภูเขาล้อมรอบ แต่เป็นหุบเขาที่กว้างขวางพอสมควร ประชาชนทำนากันได้สะดวกเป็นแห่ง ๆ ไป ป่ามีมากภูเขาก็มีมาก สนุกเลือกหาที่วิเวกเพื่ออัธยาศัยได้อย่างสะดวกเป็นที่ ๆ ไป ฉะนั้นพระธุดงค์จึงมีมากในแถบนั้น และ

มีมากทั้งหน้าแล้งหน้าฝน สมัยที่ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ พระธุดงค์ทยอยกันเข้าออกวัดป่าบ้านหนองผือ ไม่ค่อยขาดแต่ละวัน ทั้งมาจากป่า ทั้งลงมาจากภูเขาที่บำเพ็ญมาฟังการอบรม ทั้งออกไปป่าและขึ้นภูเขาเพื่อสมณธรรม ทั้งมาจากอำเภอ จังหวัด และภาคต่าง ๆ มารับการอบรมกับท่านมิได้ขาด ยิ่งหน้าแล้งพระยิ่งหลั่งไหลมาจากที่ต่าง ๆ ตลอด ประชาชนจากอำเภอและจังหวัดต่าง ๆ ทั้งใกล้ และไกลพากันมากราบเยี่ยมและฟังโอวาทท่านมิได้ขาด แต่ล้วนเดินด้วยเท้าเปล่ากันทั้งนั้น นอกจากผู้หญิงที่ไม่เคยคิดเดินทางไกลและคนแก่เท่านั้นที่ว่าจ้างล้อเกวียนเขาไปส่งถึงวัดป่าบ้านหนองผือ ห่างจากอำเภอพรรณานิคมเข้าไปถึงหมู่บ้านหนองผือ ถ้าไปทางตรงแต่ต้องเดินตัดขึ้นหลังเขาไปราว ๕๐๐ เส้น ถ้าไปทางอ้อมโดยไม่ต้องขึ้นเขาก็ราว ๖๐๐ เส้น ผู้ไม่เคยเดินทาง ไปไม่ตลอด เพราะทางตรงไม่มีหมู่บ้านในระหว่างพอได้อาศัยหรือพักแรม พระที่ไปหาท่านต้องเดินด้วยเท้ากันทั้งนั้น เพราะไม่มีทางที่รถยนต์พอเข้าไปได้...

พระธุดงค์ปกติท่านชอบเดินด้วยเท้ากัน ไม่ชอบขึ้นรถขึ้นรา เพราะไม่สะดวกเกี่ยวกับคนมาก เวลาท่านเดินธุดงค์ท่านถือเป็นความเพียรไปพร้อมในเวลานั้นด้วยไม่ว่าจะไปป่าใดหรือภูเขาลูกใด เพียงตั้งความมุ่งหมายไว้แล้วท่านก็เดินจงกรมไปกับการเดินทางนั่นแล โดยไม่คิดว่าจะถึงหมู่บ้านวันหรือค่ำเพียงไร ท่านถือเสียว่าค่ำที่ไหนก็พักนอนที่นั่น ตื่นเช้าค่อยเดินทางต่อไปถึงหมู่บ้านแล้วเข้าโคจรบิณฑบาตมาฉันตามมีตามเกิด ไม่กระวนกระวายในอาหารว่าดีหรือเลวประการใด เพียงยังอัตภาพให้เป็นไปในวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น ท่านถือเป็นความสบายสำหรับธาตุขันธ์แล้ว จากนั้นก็เดินทางต่อไปอย่างเย็นใจจนถึงที่หมาย ท่านเดินเที่ยวหาทำเลที่เหมาะกับอัธยาศัยจนกว่าจะพบที่มุ่งหมายไว้ แต่น้ำเป็นสิ่งสำคัญในการพักบำเพ็ญ เมื่อได้ทำเลที่เหมาะแล้ว จากนั้นก็เร่งความพากเพียรเดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนาทั้งกลางวันกลางคืนมีสติประคองใจ มีปัญญาเป็นเครื่องรำพึงในธรรมทั้งหลายที่มาสัมผัสกับอายตนะ พยายามเกลี้ยกล่อมใจด้วยธรรมที่ถูกกับจริต ให้มีความสงบเย็นเป็นสมาธิ...

เมื่อมีข้อข้องใจเกิดขึ้นที่ไม่แน่ใจว่าถูกหรือผิดก็รีบมาเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่น พอได้รับคำชี้แจงเป็นที่แน่ใจแล้ว ก็กลับไปบำเพ็ญเพื่อความก้าวหน้าของจิตต่อไป พระธุดงคกัมมัฏฐานจำนวนมากที่อาศัยอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นเพื่อการศึกษาอบรม เมื่อที่พักในสำนักท่านมีไม่เพียงพอท่านก็แยกย้ายกันไปอยู่ในที่ต่าง ๆ โดยปลีกออกไปอยู่ที่ละองค์บ้าง ๒ องค์บ้าง ต่างองค์ต่างไปเที่ยวหาที่วิเวกสงัดของตน และต่างองค์ต่างอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ในป่าและในภูเขาซึ่งไม่ห่างจากสำนักท่านนัก พอไปมาหาสู่กันได้สะดวก ราว ๖-๗ กิโลเมตรบ้าง ๘-๙ กิโลเมตรบ้าง ๑๑-๑๒ กิโลเมตรบ้าง ๑๕-๑๖ กิโลเมตรบ้าง หรือราว ๒๐-๓๐ กิโลเมตรบ้าง ตามแต่ทำเลเหมาะกับอัธยาศัย

นิสัยพระธุดงคกัมมัฏฐานมีความเชื่อถือและเคารพรักอาจารย์มาก ขนาดสละชีวิตแทนได้โดยไม่อาลัยเสียดายเลย แม้จะแยกย้ายกันไปอยู่ในที่ต่าง ๆ ก็ตาม แต่ท่านมีความผูกพันในอาจารย์มากผิดธรรมดา การอยู่การบำเพ็ญหรือการไปมาแม้จะลำบาก ท่านพอใจที่จะพยายาม ขอแต่มีครูอาจารย์คอยให้ความอบอุ่นก็พอ ความเป็นอยู่หลับนอน การขบฉันท่านทนได้ อดบ้างอิ่มบ้างท่านทนได้ เพราะใจท่านมุ่งต่อธรรมเป็นสำคัญกว่าสิ่งอื่นใด บางคืนท่านนอนตากฝนทั้งคืนทน

หนาวจนตัวสั่นเหมือนลูกนก ท่านก็ยอมทนเพราะความเห็นแก่ธรรม...

ที่อยู่หลับนอนในบางครั้งเหมือนของสัตว์ เพราะความจำเป็นบังคับที่จำต้องอดทน การบำเพ็ญท่านมีอุบายวิธีต่าง ๆ กันไปตามจริตนิสัยชอบ คือ **อดนอนบ้าง ผ่อนอาหารบ้าง อดอาหารบ้าง กี่คืนหรือกี่วันตามแต่ความเหมาะสมกับจริตและธาตุขันธ์จะพอทนได้ เดินจงกรมแต่หัวค่ำตลอดสว่างบ้าง นั่งสมาธิหลาย ๆ ชั่วโมงบ้าง นั่งสมาธิแต่หัวค่ำจนสว่างบ้าง ไปนั่งสมาธิอยู่ทางเสือเข้าถ้ำของมันบ้าง ไปนั่งสมาธิอยู่ที่ด่านอันเป็นทางมาของเสือบ้าง ไปนั่งสมาธิอยู่ในป่าช้าที่กำลังเผาผีอยู่ในวันนั้นบ้าง ไปนั่งอยู่ริมเหวลึก ๆ บ้าง...** วิธีเหล่านี้ท่านมีความมุ่งหมายลงในจุดเดียวกัน คือ **เพื่อทรมานจิตให้หายพยศ**

ประเพณีของพระกัมมัฏฐานเคารพในครูอาจารย์และเคารพในกันและกัน

ประเพณีของพระกัมมัฏฐานมีความเคารพในหัวหน้ามาก ถ้าหัวหน้ายังไม่ลงมือฉันท่านก็ยังต้องรอจนกว่าหัวหน้าลงมือฉันไปบ้าง แล้วพระอันดับจึงจะเริ่มลงมือฉันกันต่อไปถ้าครูอาจารย์ผู้ใหญ่ไม่อยู่ก็เคารพองค์ที่รองลงมา โดยมากสำนักกัมมัฏฐานท่านปฏิบัติอย่างนี้เรื่อยมาจนทุกวันนี้

เฉพาะท่านพระอาจารย์มั่น ก่อนฉันท่านพิจารณาอยู่นาน ราวกับทำภาวนานั่นแล บางวันตอนเย็น ๆ หรือกลางคืน โอกาสดีท่านยังเมตตาเล่าเรื่องการพิจารณาปัจจเวกขณะในเวลาฉันให้พวกเราฟังว่า **"ธรรมมักปรากฏขึ้นในเวลาฉันเสมอ บางครั้งเกิดอุบายต่าง ๆ ขึ้นมา ทำให้ติดตามคิดอยู่หลายวันก็มี บางครั้งเกิดความปฏิกูลเบื่อหน่ายขึ้นมาจากอาหารในบาตรถึงกับจิตเกิดความเบื่อหน่ายในอาหารจะไม่ยอมฉันก็มี"** ตอนนั้นเป็นสมัยที่ท่านกำลังปฏิบัติอย่างเข้มงวดกวดขันเอาจริงเอาจัง เมื่อเกิดความรู้ที่กระเทือนธรรมขึ้นมาต้องใช้อุบายปราบปรามแก้ไขกิเลสประเภทเบื่อตัวเอง (อาหาร) กันอย่างหนักหน่วง จึงยอมรับและลงสู่สภาพความจริง คือสายกลางได้ มิฉะนั้นจิตจะไม่ยอมฉันเอาเลย โดยเห็นอาหารในบาตรเป็น ...อะไรไปหมด การบังคับให้ฉันในเวลานั้นจะเป็นเหมือนคนที่ถูกบังคับให้เข้าไปชมความสวยงามของคนตายในป่าช้าฉันนั้น ต้องพิจารณาแก้ไขกิเลสประเภทบังเงาซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนอย่างเอาจริง เช่นเดียวกับพิจารณาความงามให้เป็นของปฏิกูลนั่นเอง จิตจึงลงสู่สภาพเดิมได้ และฉันได้อย่างธรรมดาต่อไป จากนั้นใช้อุบายหลายด้านประสานกันไป คือ **ทั้งให้รู้ ทั้งให้รอบตัว ทั้งให้กลัว ทั้งให้กล้า สลับสับปนกันไป** แต่ที่จิตแสดงความรู้ในลักษณะนั้นขึ้นมาก็ดีอย่างหนึ่ง ทำให้สติปัญญาความแยบคายพลิกแพลงใช้ได้หลายสันหลายคม ทันกับกลมารยาของกิเลสตัวแสนปลิ้นปล้อนหลอกลวงได้ดี ยิ่งจิตมีนิสัยผาดโผนโลดเต้นด้วยแล้ว จะพิจารณาไปธรรมดาไม่ได้ ต้องไปเจอเอากิเลสประเภทสวมรอยเข้าจนได้ ฉะนั้นจึงกล้าพูดอยู่เสมอว่า **สติปัญญาเป็นอาวุธสำคัญในวงการพิจารณาธรรมทั้งหลาย** ทั้งหยาบ ละเอียด มีสติปัญญาเป็นเครื่องมืออย่างเอก ไม่ยอมแพ้อะไรง่าย ๆ ดังเราพิจารณาอาหารในบาตรให้เป็นของปฏิกูลเพื่อตัดความพะวงหลงรส ให้ปรากฏสักว่าธาตุหรือธรรมเพียงอาศัยกันไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น แต่เวลาปรากฏขึ้นมาในจิตขณะพิจารณา เลยกลับเป็นของน่าเบื่อหน่ายจนเกิดความขยะแขยงถึงกับจะฝืนฉันต่อไปไม่ได้ ราวกับสิ่งนั้น ๆ ไม่เคยเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง

ชีวิตธาตุขันธ์มาก่อนเลย ความเบื่อชนิดนี้เป็นโลกานุวัตรแบบโลกเบื่อกันทั่วไป เป็นความเบื่อแฝงธรรม มิใช่มัชฌิมาที่ท่านพาดำเนิน

ท่านว่าความเบื่อชนิดนี้แล ที่ทำให้พระบางองค์ในครั้งพุทธกาลเบื่อตัวเอง ถึงกับจ้างเขามาฆ่าตัวให้ตายซึ่งเป็นการเบื่อผิดทาง และเป็นความเบื่อชนิดที่ทำให้เกิดความคับแคบตีบตันขึ้นภายในไม่ปลอดโปร่งโล่งใจซึ่งเป็นการสร้างกิเลสขึ้นมาอย่างลึกลับ โดยไม่รู้สึกตัวและเชื่อตามอย่างสนิทใจ **“ผมมาจับมารยาของกิเลสตัวนี้ได้ก็ตอนเบื่ออาหารครั้งนั้นเอง แต่สติปัญญาเราทันกลมารยาของมันเสียก่อนที่มันจะได้ท่าและลุกลามกว้างขวางออกไป เบื่ออวัยวะและชีวิตจิตใจ พอพิจารณารู้เท่าทัน ความเบื่อชนิดนั้นก็สงบตัวลงไป เกิดความเห็นจริงชนิดหนึ่งขึ้นมาแทนที่ จึงได้ยึดธรรมนั้นเป็นหลักและยึดความเบื่อนี้เป็นบทเรียนได้ตลอดมา ไม่ว่าจะพิจารณาภายในหรือภายนอก กว้าง แคบ หยาบ ละเอียดเพียงไร ต้องมีทั้งไม้เป็นไม้ตาย ทั้งไม้รับไม้ต่อย คือ พิจารณาทบทวนก้าวหน้า ถอยหลัง เพื่อความละเอียดรอบคอบในงานของตน”**

การพิจารณาด้วยสติปัญญาอยู่โดยสม่ำเสมอ แม้ขณะขบฉันหรือรับประทาน กระแสแห่งธรรม เครื่องส่องสว่างยังมีทางเกิดได้ไม่เลือกกาล ดังท่านพระอาจารย์มั่นเมตตาเล่าให้ฟังทั้งเรื่องผิดและเรื่องถูก นับว่าเป็นเครื่องเสริมสติปัญญาสำหรับท่านที่สนใจได้ดี เรื่องเกิดความเบื่อหน่ายในอาหารขณะพิจารณาก่อนลงมือรับประทาน แม้อุบาสิกาที่นุ่งขาวห่มขาวก็เป็นเหมือนท่านอยู่บ้าง ในวงพระปฏิบัติก็มีบางรายเป็นในลักษณะเดียวกันกับท่าน แต่จะขอผ่านไป จะนำมาลงบ้างเป็นบางตอนเฉพาะผู้นุ่งขาว คือ สมัยท่านพักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ สกลนคร ก็มีอุบาสิกาคนหนึ่งมาเล่าถวายท่านถึงเหตุการณ์ที่ตนรับประทานอาหารไม่ได้มาสองสามวันแล้ว เพราะความปฏิกูลเบื่อหน่ายอาหารตลอดร่างกายทุกส่วนของตนและผู้อื่น ทำให้เบื่อทั้งอาหารเบื่อทั้งร่างกายและเบื่อทั้งชีวิตความเป็นอยู่ในอิริยาบถต่าง ๆ นอนไม่หลับ มองดูอาหารซึ่งเคยถือว่าเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงร่างกายจิตใจมาแต่วันเกิด ก็กลายเป็นสิ่งปฏิกูลเหลือประมาณ เกินกว่าจะฝืนรับได้ลงคอ มองดูร่างกาย ของตนและของผู้อื่นเห็นเต็มไปด้วยความปฏิกูลทั้งสิ้น ราวกับป่าช้าผีดิบมาตั้งอยู่กับร่างกายทุกส่วน ไม่มีเว้นส่วนใดว่าไม่เป็นปฏิกูลและป่าช้าเสียเลย นอกจากเบื่อหน่ายอาหารแล้วยังทำให้เบื่อหน่ายตัวเอง และเครื่องนุ่งห่มที่หลับนอนต่าง ๆ เบื่อหน่ายความเป็นอยู่ เบื่อหน่ายโลกทั้งมวล ไม่มีแม้สิ่งหนึ่งที่น่ารักชอบใจและชวนให้อยู่ในอิริยาบถต่าง ๆ มักบ้วนแต่น้ำลายเป็นประจำ เพราะความปฏิกูลสัญญาคอยเตือนอยู่เสมอ ท่านพระอาจารย์ได้เมตตาอธิบายให้ฟังอย่างเผ็ดร้อนถึงใจเช่นกัน จนอุบาสิกาคนนั้นยอมรับความสำคัญผิดต่าง ๆ ที่หลอกลวงตัวเองจนเลยขอบเขตความพอดีแห่งธรรม ว่าเป็นความผิดโดยสิ้นเชิงนับแต่วันนั้น เวลาเธอมากราบเยี่ยมรับการอบรม ท่านถามถึงเรื่องนั้นเธอก็กราบเรียนด้วยความเลื่อมใสและปฏิบัติตามท่านโดยสม่ำเสมอตลอดมา เรื่องทำนองนั้นก็ได้หายไปไม่มาปรากฏอีกเลย จึงเป็นเรื่องน่าคิดในวงปฏิบัติที่มักมีสิ่งแปลก ๆ แฝงขึ้นมากับบางรายอยู่เสมอทั้งผิดและถูก ถ้าไม่มีครูอาจารย์คอยแนะแนวทางให้ก็อาจเห็นผิดไปได้ทั้งที่ตนเข้าใจว่าถูก สติปัญญาจึงเป็นธรรมจำเป็นต่อการปฏิบัติในธรรมทุกชั้นไม่ควรให้ห่างไกล การปฏิบัติแบบสบายเกินไปไม่ละเอียดถี่ถ้วนในกิจที่ทำ อาจได้รับความสลดสังเวชและสมเพชเวทนาจากผู้อื่น **เพราะความรู้ง่าย เห็นง่าย และจ่ายเร็วของตนโดยขาดการพิจารณา**

ไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนนำออกใช้ก็ได้ การปฏิบัติและผลที่ได้รับแทนที่จะเด่น เลยกลับด้อยลงเพราะความไม่รอบคอบเข้าทำลาย ข้อนี้ท่านนักปฏิบัติธรรมเราควรสนใจเป็นพิเศษ หากไม่สุดวิสัยของสติปัญญาจริง ๆ อย่าให้มีขึ้นได้ เนื่องจากธรรมไม่เหมือนโลก เพราะเป็นความละเอียดสุขุมต่างกันอยู่มาก โลกคิดไม่ผิด พูดไม่ผิด และทำไม่ผิด แต่ผู้ปฏิบัติธรรมฝืนความนิยมระหว่างโลกกับธรรมมีลึกตื้นหยาบละเอียดต่างกัน

วิธีท่านแก้จิตท่านเองและหญิงคนนั้น ให้คลายจากปฏิกูลสัญญาความเบื่อหน่ายในอาหารและในชีวิตความเป็นอยู่แห่งอัตภาพร่างกายของตนและของผู้อื่นนั้น เป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับพวกเราที่กำลังตกอยู่ในปัญหานี้ ซึ่งอาจจะเจอเข้าวันใดก็ได้ จึงได้นำมาลงไว้เล็กน้อยเท่าที่จำได้ดังนี้ ขณะพิจารณาอาหาร ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในเวลานั้นท่านว่า "ท่านกับหญิงคนนั้นมีความรู้สึกต่ออาหารคล้ายคลึงกัน **คือพอพิจารณาเป็นปฏิกูลทั้งอาหารใหม่ที่กำลังผสมอยู่ในบาตร ทั้งอาหารเก่าที่ผสมกันอยู่ภายในร่างกาย และนำสิ่งเหล่านั้นมาเทียบเคียงกันโดยคือภายในเป็นหลักยืนตัวแห่งความเป็นปฏิกูล เมื่อพิจารณาหนักเข้าและเทียบเคียงกันหนักเข้า อาหารที่อยู่ในบาตรค่อยเปลี่ยนสภาพจากความเป็นอาหารที่น่ารับประทานไปโดยลำดับ จนกลายเป็นสิ่งปฏิกูลไปเช่นเดียวกับส่วนภายในอย่างชัดเจน และเกิดความสลดใจเบื่อหน่ายขึ้นเป็นกำลัง"** แต่เดชะเวลานั้นท่านอยู่เพียงองค์เดียว จึงมีโอกาสได้พิจารณาแก้ไขกันเต็มความสามารถอยู่พักใหญ่ จิตจึงได้ยอมรับความจริงและฉันได้ปกติธรรมดา แต่จะรอไว้ลงตอนท่านสั่งสอนหญิงคนนั้นซึ่งมีเนื้อธรรมอย่างเดียวกัน นับแต่วันนั้นมาท่านจึงได้เห็นความผาดโผนของจิตว่าเป็นได้ต่าง ๆ ไม่มีประมาณ และเพิ่มความระมัดระวังต่อการพิจารณาขึ้นอีก เพื่อความละเอียดถี่ถ้วน โดยใช้อุบายพลิกแพลงหลายเล่ห์หลายเหลี่ยมหลายสันพันนัย จนเป็นที่แน่ใจต่องานนั้น ๆ ไม่ให้ผิดพลาดไปได้ จิตก็นับวันฉลาดแยบคายต่อการพิจารณาไม่มีสิ้นสุด

เมื่อท่านมาพักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ ก็มีหญิงคนดังกล่าวมาเล่าถวาย ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันท่านจึงได้อธิบายให้เธอฟังในเวลานั้น บรรดาพระและเณรก็พลอยได้ฟังธรรมพิเศษจากท่าน โดยยกท่านขึ้นเป็นต้นเหตุแห่งการแสดงว่า "เรื่องทำนองที่โยมเป็นนี้อาตมาเคยเป็นมาแล้ว และ**เข้าใจกลมารยาของกิเลสประเภทสวมรอยหรือประเภทบังเงามาแล้ว** กิเลสประเภทนี้มีลักษณะอย่างนั้นแล มันคอยแทรกเข้ากับความปฏิกูลแห่งธรรมที่ปัญญาหยั่งไม่ถึงจนได้ ส่วนความมุ่งหมายของธรรมที่พิจารณาให้เป็นปฏิกูลนั้นเพื่อตัดความโลภความหลงในอาหาร ซึ่งเป็นเครื่องผูกพันจิตใจให้กังวลหม่นหมองต่างหาก มิได้เป็นปฏิกูลเพื่อส่งผลให้คนอดตายและฆ่าตัวตาย ซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสพวกนี้มาบังเงาแห่งธรรมทำหน้าที่ของตนแบบโลกที่ถูกกิเลสชักจูงทำกัน แต่เป็นปฏิกูลแบบธรรม คือ ส่วนปฏิกูลก็รับทราบว่าเป็นปฏิกูล ส่วนที่ต้องอาศัยก็ยอมรับว่าต้องอาศัยกันไปตลอดกาลของขันธ์ ดังร่างกายก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งความปฏิกูล อาหารก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งความปฏิกูล ของปฏิกูลด้วยกันอยู่ด้วยกันก็ได้ ไม่เป็นข้าศึกต่อกัน ไม่ควรแยกจากกันโดยการไม่ยอมรับประทานอาหาร ซึ่งเป็นความเห็นผิดไปตามกิเลสประเภทสวมรอยหรือบังเงา ส่วนผู้พิจารณาคือใจ ก็เป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากสิ่งปฏิกูลนั้น ๆ มิได้มีส่วนแปดเปื้อนด้วยสิ่งดังกล่าวพอจะให้เกิดความเบื่อหน่ายเกลียดชังขนาดลงกันไม่ได้ **ธรรม คือความพอดีทุกแขนงของธรรม**

การพิจารณาทั้งหลายไม่ว่าส่วนใดหรือสิ่งใดก็เพื่อลงสู่ธรรม คือความพอดีไม่ปีนเกลียว การพิจารณาปีนเกลียวจนอาหารกับร่างกายและกับใจลงกัน พิจารณาจนความปฏิกูลทั้งข้างในข้างนอกลงกันได้ ใจเป็นกลางอยู่สบายนั่นแล จึงถูกกับความมุ่งหมายของธรรม"

"ว่าอย่างไร จะยอมอดตายไปกับความปฏิกูลจำพวกสวมรอย หรือจะยอมรับประทานไปตามความพอดีคือธรรม ด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องแบ่งสันปันส่วน อาตมาเคยเป็นมาแล้วและเคยรบจนเห็นดำเห็นแดงกันมาแล้ว จึงกล้าพูดอย่างไม่อายและไม่กลัวใครจะว่าบ้าหรือว่าอะไรทั้งสิ้น **นี่แลคือ ความรู้แฝงธรรม จงทำความเข้าใจไว้เสียแต่บัดนี้ นักภาวนาที่เกิดความรู้ความเห็นไปต่าง ๆ บางรายที่เป็นขึ้นในแง่ธรรมอื่น ๆ ไม่มีผู้เตือน จนน่าสมเพชเวทนาของพาหิรชนและชาวพุทธด้วยกัน ก็เพราะความรู้ประเภทนี้แล** นี่ยังดีมีผู้เตือนไว้ก่อน ยังไม่ถึงขนาดยอมอดตายหรือร้องตะโกนว่าเบื่ออาหาร เบื่อร่างกายของตัว เบื่อโลกที่เต็มไปด้วยของปฏิกูลเกลื่อนแผ่นดินถิ่นอาศัยตลอดที่นอนหมอนมุ้ง ส่งกลิ่นฟุ้งไปทั่วพิภพ ความจริงกลิ่นที่ว่านั้นไม่มี **แต่เป็นขึ้นเพราะสัญญาความสำคัญหลอกลวงตนจนกลายเป็นความเชื่อมั่นจมดิ่งที่ยากจะถอนตัว"** นี่เป็นคำสรุปของการแสดงที่จวนท่านจะยุติอันเป็นเชิงซักถาม แล้วแสดงต่อไปเล็กน้อยก็จบลง พอการแสดงธรรมจบลง หญิงคนนั้นแสดงอาการยิ้มแย้มแจ่มใสราวกับมิใช่หญิงคนที่แบกทุกข์ เพราะความเบื่อหน่ายมาหาท่านนั้นเลย เท่าที่จำได้ก็นำมาลงเพียงเล็กน้อย น่าเสียดายธรรมกัณฑ์นี้ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังจากใครที่ไหนมาก่อนเลย เพิ่งมาประสบเอาโดยบังเอิญตอนที่ท่านแสดงแก่หญิงคนที่มาเล่าถวายท่านเท่านั้น

การทำวัตรสวดมนต์ของพระกัมมัฏฐานสายท่านพระอาจารย์มั่น

กิจนี้คล้ายกับเป็นขนบธรรมเนียมที่ **ท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านพระอาจารย์มั่น** พาบำเพ็ญมา คือ **วันปกติธรรมดา ท่านไม่นัดให้มีการประชุมไหว้พระสวดมนต์เลย จะมีเฉพาะวันอุโบสถปาฏิโมกข์เท่านั้น ที่ท่านพาทำวัตรก่อนลงอุโบสถเป็นประจำทุกอุโบสถ วันธรรมดา แม้จะมีการประชุมอบรม พอถึงเวลาพระมารวมกันพร้อมแล้ว ท่านก็เริ่มธรรมบรรยายเป็นภาคปฏิบัติไปเลยทีเดียว ตอนก่อนหรือหลังจากการอบรม ท่านที่มีข้อข้องใจก็เรียนถามท่านได้ตามอัธยาศัย พอถามปัญหาจบลง ท่านก็เริ่มชี้แจงให้ฟังจนเป็นที่เข้าใจ หลังจากการอบรม ถ้าไม่มีปัญหาสอดแทรกขึ้นมา ต่างก็พร้อมกันกราบเลิกประชุมและไปสถานที่อยู่ของตน** เท่าที่ทราบมา **ที่ท่านไม่นัดประชุมทำวัตรเช้าเย็นนั้น ท่านประสงค์ให้พระเณรทำวัตรและสวดมนต์ตามอัธยาศัยโดยลำพัง จะสวดมากน้อยหรือถนัดในสูตรใดและเวลาใด ก็ให้เป็นความสะดวกของแต่ละรายไป ดังนั้น การทำวัตรสวดมนต์ของท่านจึงเป็นไปโดยลำพังแต่ละรายตามเวลาที่ต้องการ**

การให้โอวาทวันทำอุโบสถและวันประชุมฟังธรรมโดยเฉพาะ มีน้ำหนักแห่งธรรมต่างกันอยู่มาก **วันอุโบสถมีพระมามากจากสำนักต่างๆราว ๔๐-๕๐ องค์ การสั่งสอน แม้จะเด็ดเดี่ยวและลึกซึ้งก็ไม่เหมือนวันประชุมธรรมในสำนักท่าน โดยเฉพาะวันประชุมรู้สึกเด็ดและซึ้งจริง ๆ** อำนาจแห่งธรรมที่แสดงออกแต่ละครั้งขณะท่านให้โอวาทในความรู้สึกของผู้ฟังทั่ว ๆ ไปประหนึ่ง

โลกธาตุดับสนิทไปตามกิเลสที่ท่านเทศน์ขับไล่ออกจากดวงใจพระธุดงค์ ปรากฏเฉพาะธรรมกับใจที่เข้าสัมผัสกันอยู่ขณะนั้นเท่านั้น เป็นความซาบซึ้งตรงใจและอัศจรรย์อย่างบอกไม่ถูก แม้หลังจากนั้นยังปรากฏเหมือนไม่มีอะไรเหลืออยู่ในใจ จิตหมอบอยู่เป็นเวลาหลายวัน เพราะอำนาจธรรมที่ท่านแสดงอย่างเผ็ดร้อน ประหนึ่งท่านท้าทายกิเลสทั้งหลาย พอผ่านไปหลายวัน กิเลสค่อย ๆ โผล่หน้าออกมาทีละน้อย ๆ นานไปพองตัวขึ้นอีก พอดีถึงวันประชุมท่านก็ปราบให้อีก พอบรรเทาเบาบางให้สบายใจไปได้เป็นระยะ ๆ

ด้วยเหตุดังกล่าวมา **พระธุดงค์ทั้งหลายผู้ใคร่ต่อธรรมแดนพ้นทุกข์ จึงมีใจผูกพันในอาจารย์มากผิดธรรมดา เพราะการถอดถอนกิเลสนั้น ทั้งทำโดยลำพังตนเอง ทั้งมีส่วนเกี่ยวข้องกับอาจารย์ผู้คอยให้อุบายด้วยอย่างแยกไม่ออก** บางครั้งพระไปบำเพ็ญเพียรอยู่โดยลำพัง พอเกิดข้อข้องใจซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสขึ้นมาไม่สามารถแก้ไขโดยลำพังได้ ต้องรีบมาเล่าถวายอาจารย์เพื่อท่านได้ชี้แจงให้ฟัง พอมาเล่าถวาย **ท่านก็อธิบายให้ฟังตามสาเหตุนั้น ๆ ย่อมได้สติและหายสงสัยไปในขณะนั้นนั่นเอง บางครั้งกำลังเกิดความสงสัยวุ่นวายอยู่กับจุดใดจุดหนึ่งที่สลับซับซ้อนเหลือที่จะแก้ให้ตกได้โดยลำพังสติปัญญาของตน พอท่านอธิบายธรรมไปถึงจุดนั้นปรากฏเหมือนท่านเข้าไปทำลายความสงสัยของตนเสียได้** และผ่านไปได้ในขณะนั้นเป็นพัก ๆ

ในวงพระปฏิบัติ ระหว่างเพื่อนนักปฏิบัติด้วยกัน **และระหว่างลูกศิษย์กับอาจารย์จะทราบภูมิของกันและกันได้ และทำให้เกิดความเคารพเลื่อมใสต่อกันมาก ย่อมทราบจากการสนทนาธรรมกันทางภาคปฏิบัติ** เมื่อเล่าความจริงที่จิตประสบและผ่านไปสู่กันฟังย่อมทราบถึงภูมิจิตภูมิธรรมของผู้นั้นทันทีว่าอยู่ในภูมิใด บรรดาศิษย์ที่ทราบภูมิของอาจารย์ได้ ย่อมทราบในขณะที่เล่าธรรมภายในจิตของตนถวายท่าน หรือเล่าตอนที่จิตติดขัดอยู่กับอารมณ์ที่ยังแยกจากกันไม่ออกว่าจะควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร ถ้าอาจารย์เป็นผู้รู้หรือผ่านไปแล้ว ท่านจะต้องอธิบายเพิ่มเติมต่อจากที่ตนเล่าถวายท่านแล้วนั้น หรือชี้แจงตอนที่ตนกำลังติดขัดอยู่ให้ทะลุปรุโปร่งอย่างไม่มีที่ขัดข้องต้องติใด ๆ เลย

อีกประการหนึ่งลูกศิษย์เกิดความสำคัญตนผิดคิดว่า ตนผ่านพ้นไปโดยสิ้นเชิงแล้ว แต่ท่านทราบว่า เป็นความเห็นที่ยังไม่ตรงตามความเป็นจริงที่ท่านผู้เห็นมาโดยถูกต้อง ท่านจำต้องอธิบาย เหตุผลและชี้แจงให้ฟังตามจุดที่ผู้นั้นสำคัญผิด จนยอมรับเหตุผลอันถูกต้องจากท่านเป็นตอน ๆ ไปจนถึงที่ปลอดภัย

ที่บรรดาศิษย์มีความเคารพเลื่อมใสท่านพระอาจารย์มั่นอย่างถึงใจ ฝากเป็นฝากตาย ถวายชีวิตจริง ๆ เพราะความใกล้ชิดสนิททั้งภายนอกภายใน เกี่ยวกับการสนทนากับท่านอยู่เสมอนั่นแลทำให้จิตยอมรับความจริงจากท่านอย่างสนิทและตายใจ มิได้เป็นแบบสักแต่ว่าเห็น ได้ยินคำเล่าลือจากที่ใกล้ที่ไกลแล้วเชื่อสุ่ม ๆ ไป อย่างนั้น เฉพาะผู้เขียนซึ่งเป็นพระที่มีทิฏฐิจัด ไม่ยอมลงใครเอาง่าย ๆ แล้ว ยอมรับว่าเป็นตัวเก่งที่น่ารำคาญ และน่าเกลียดอยู่ไม่น้อยผู้หนึ่ง ในการโต้เถียงกับท่านพระอาจารย์มั่น เป็นนักโต้เถียงจนลืมสำนึกตัวว่า เวลานี้เรามาในนามลูกศิษย์เพื่อศึกษาธรรมกับท่าน หรือมาในนามอาจารย์เพื่อสอนธรรมแก่ท่านเล่า อย่างนี้ก็มีในบางครั้ง แต่ก็ยังภูมิใจในทิฏฐิของตนที่ไม่ยอมเห็นโทษและกลัวท่าน แม้ถูกท่านสับเขกลงจนกระโหลกศีรษะจะไม่มีชิ้น

ต่อกันเวลานั้น หลักใหญ่ก็เพื่อทราบความจริงว่าจะมีอยู่กับทิฏฐิเรา หรือจะมีอยู่กับความรู้ความฉลาดของท่านผู้เป็นอาจารย์ ขณะที่กำลังโต้แย้งกันอยู่อย่างชุลมุนวุ่นวาย แต่ทุกครั้งที่โต้กันอย่างหนัก ความจริงเป็นฝ่ายท่านเก็บกวาดไว้หมด แต่ความเหลวไหลไร้ความจริงมากองอยู่กับเราผู้ไม่เป็นท่าที่เหลือแต่ใจสู้จนไม่รู้จักตาย พอโต้เถียงกับท่านยุติลง เราเป็นฝ่ายนำไปขบคิดเลือกเฟ้นและยอมรับความจริงของท่านไปเป็นตอน ๆ ส่วนใดที่เราเหลวก็กำหนดโทษของตนไว้และยอมรับความจริงจากท่านด้วยการเทิดทูนบนเศียรเกล้า ตอนใดที่ไม่เข้าใจซึ่งยังลงกันไม่ได้ วันหลังมีโอกาสขึ้นไปโต้กับท่านใหม่ แต่ทุกครั้งต้องศีรษะแตกลงมาด้วยเหตุผลของท่านมัดตัวเอา แล้วอมความยิ้มในธรรมของท่านลงมา องค์ท่านเองทั้งที่ทราบเรื่องพระบ้าทิฏฐิจัดได้ดี แทนที่จะดุด่าหรือหาอุบายทรมานให้หายบ้าเสียบ้าง แต่ขณะที่ท่านมองหน้าเราทีไรอดยิ้มไม่ได้ ท่านคงนึกหมั่นไส้หรือนึกสงสารคนแสนโง่แต่ชอบต่อสู้แบบไม่รู้จักตาย ผู้เขียนจึงมิใช่คนดีมาแต่เดิม แม้กระทั่งปัจจุบันนี้ขนาดอาจารย์ยังกล้าต่อสู้ไม่ละอายตัวเองเลย แต่ดีอย่างหนึ่งที่ได้ความรู้แปลก ๆ จากวิธีนั้นมาเป็นคติสอนตนเรื่อยมาจนทุกวันนี้ ท่านเองก็ไม่เคยถือสาอะไรเลย นอกจากนึกขันไปด้วยเท่านั้นเพราะนาน ๆ จะมีพระหัวดื้อมากวนใจเสียครั้งหนึ่ง ปกติไม่ค่อยมีท่านผู้ใดมาสนทนาและถกเถียงท่าน พอให้พระเณรในวัดตื่นตกใจและงงไปตาม ๆ กันบ้างเลย...

ในหมู่บ้านหนองผือนั้นมีอุบาสิกาแก่นุ่งห่มขาวคนหนึ่งอายุราว ๘๐ ปี เช่นเดียวกับอุบาสิกาบ้านนามน เป็นนักภาวนาสำคัญคนหนึ่งที่ท่านเมตตาแกเป็นพิเศษเสมอมา แกพยายามตะเกียกตะกายออกไปศึกษาธรรมกับท่านเสมอ แกพยายามเดินด้วยเท้ากับไม้เท้าเป็นเครื่องพยุงออกไปหาท่านพระอาจารย์ กว่าจะถึงวัดต้องพักเหนื่อยระหว่างทางถึงสามสี่ครั้ง ทั้งเหนื่อยทั้งหอบน่าสงสารมาก

บางทีท่านพระอาจารย์ก็ทำท่าดุเอาบ้างว่า “โยมจะออกมาทำไม มันเหนื่อยไม่รู้หรือแม้แต่เด็ก ๆ เขายังรู้จักเหนื่อย แต่โยมแก่จนอายุ ๘๐-๙๐ ปีแล้วทำไมไม่รู้จักเหนื่อยเมื่อยล้า มาให้ลำบากทำไม” แกเรียนตอบท่านอย่างอาจหาญตามนิสัยที่ตรงไปตรงมาของแก จากนั้นท่านก็ถามเกี่ยวกับจิตภาวนาและอธิบายธรรมให้ฟัง อุบาสิกาแก่คนนี้นอกจากแกภาวนาดีมีหลักเกณฑ์ทางจิตแล้วแกยังมีปรจิตตวิชชา คือ สามารถรู้พื้นเพดีชั่วแห่งจิตของผู้อื่นได้ด้วย และมีนิสัยชอบรู้สิ่งแปลก ๆ ภายนอกด้วย เวลาแกมารับการอบรมกับท่านพระอาจารย์ แกเล่าความรู้แปลก ๆ ถวายท่านด้วยความอาจหาญมาก ท่านทั้งขบขันทั้งหัวเราะ ทั้งเมตตาว่ายายแก่นี้อาจหาญจริง ไม่กลัวใคร แม้พระเณรจะนั่งฟังอยู่เวลานั้นร่วมครึ่งร้อย แกพูดของแกอย่างสบาย ไม่สนใจว่าใครจะคิดอะไร ที่น่าฟังมากก็ตอนที่แกทายใจท่านพระอาจารย์อย่างอาจหาญมาก ไม่กลัวท่านจะว่าจะดุอะไรบ้างเลย แกทายว่า “จิตหลวงพ่อพ้นไปนานแล้ว ฉันทราบจิตหลวงพ่อมานานแล้ว จิตหลวงพ่อไม่มีใครเสมอทั้งในวัดนี้หรือที่อื่น ๆ จิตหลวงพ่อประเสริฐเลิศโลกแล้ว หลวงพ่อจะภาวนาไปเพื่ออะไรอีก” ท่านตอบแกทั้งหัวเราะว่า ***“ภาวนาไปจนวันตายไม่มีถอย ใครถอยผู้นั้นมิใช่ศิษย์ตถาคต”*** ดังนี้ซึ่งเป็นอุบายสั่งสอนไปในตัว แกเรียนท่านว่า “ถ้าไปได้ก็พอไป แต่นี่จิตหลวงพ่อหมดทางไปทางมาแล้ว มีแต่ความสว่างไสวและความประเสริฐเต็มดวงจิตอยู่แล้ว หลวงพ่อจะภาวนาไปไหนอีกเล่า ฉันดูจิตหลวงพ่อสว่างไสวครอบโลกไปหมดแล้ว อะไรมาผ่านหลวงพ่อก็ทราบหมด ไม่มีอะไรปิดบัง

จิตหลวงพ่อได้เลย แต่จิตฉันมันยังไม่ประเสริฐอย่างจิตหลวงพ่อ จึงต้องออกมาเรียนถามเพื่อหลวงพ่อได้ชี้แจงทางเดินให้ถึงความประเสริฐอย่างหลวงพ่อด้วยดังนี้”

ขณะที่ฟังแกสนทนากับท่านพระอาจารย์รู้สึกว่า แกภาวนาดีจริง ๆ เวลาภาวนาติดขัดแกต้องพยายามเดินคืบคลานออกมาด้วยไม้เท้าเป็นเพื่อนร่วมทาง ท่านพระอาจารย์ก็เมตตาแกเป็นพิเศษด้วยทุกครั้งที่แกมาจะได้รับคำชี้แจงจากท่านทางด้านจิตภาวนาด้วยดี ขณะที่แกมาหาท่านพระอาจารย์พระเณรต่างองค์ต่างมาแอบอยู่แถวบริเวณข้าง ๆ ศาลาฉัน ซึ่งเป็นที่ที่ยายแก่มาสนทนาธรรมกับท่าน เพื่อฟังปัญหาธรรมทางจิตภาวนาระหว่างท่านพระอาจารย์กับยายแก่สนทนากัน เท่าที่ฟังดูแล้ว รู้สึกน่าฟังอย่างเพลินใจ เพราะเป็นปัญหาที่รู้เห็นขึ้นจากการภาวนาล้วนๆ เกี่ยวกับอริยสัจทางภายในบ้าง เกี่ยวกับพวกเทพ พวกพรหมภายนอกบ้าง ทั้งภายในและภายนอก เมื่อยายแก่เล่าถวายจบลง ถ้าท่านเห็นด้วยท่านก็ส่งเสริมเพื่อเป็นกำลังใจในการพิจารณาธรรมส่วนนั้นให้มากยิ่งขึ้น ถ้าตอนใดที่ท่านไม่เห็นด้วย ก็อธิบายวิธีแก้ไข และสั่งสอนให้ละวิธีนั้นไม่ให้ทำต่อไป

ยายแก่มาเล่าถวายท่านถึงการรู้จิตท่านและรู้จิตพระเณรในวัด รู้สึกน่าฟังมาก พระเณรทั้งแสดงอาการหวาด ๆ บ้าง แสดงอาการอยากฟังแกเล่าบ้าง แกว่านับแต่จิตท่านพระอาจารย์ลงถึงจิตพระเณร ความสว่างไสวลดหลั่นกันลงมาเป็นลำดับลำดา เหมือนดาวใหญ่กับดาวเล็ก ๆ ทั้งหลายที่อยู่ด้วยกันฉะนั้น รู้สึกน่าดูและน่าชมเชยมาก ที่มองดูจิตพระจิตเณรมีความสว่างไสวและสง่าผ่าเผย ไม่เป็นจิตที่อับเฉาเฝ้าทุกข์ที่กลุ้มรุมดวงใจ แม้เป็นจิตพระหนุ่มและสามเณรน้อย ๆ ก็ยังน่าปีติยินดีและน่าเคารพนับถือตามภูมิของแต่ละองค์ที่อุตส่าห์พยายามชำระขัดเกลาได้ตามฐานะของตน ๆ

บางครั้งแกมาเล่าถวายท่าน เรื่องแกขึ้นไปพรหมโลกว่า เห็นแต่พระจำนวนมากมายในพรหมโลก ไม่เห็นมีฆราวาสสลับปนอยู่บ้างเลย ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ท่านตอบว่า “เพราะที่พรหมโลกโดยมากมีแต่พระ ที่ท่านบำเพ็ญจิตสำเร็จธรรมขั้นอนาคามีผลแล้ว เวลาท่านตายก็ไปเกิดในพรหมโลก ส่วนฆราวาสมีจำนวนน้อยมากที่บำเพ็ญตนจนได้สำเร็จธรรมขั้นอนาคามีผลแล้วไปเกิดและอยู่ในพรหมโลกชั้นใดชั้นหนึ่ง ฉะนั้นโยมจึงเห็นแต่พระไม่เห็นฆราวาสสับปนอยู่เลย อีกประการหนึ่ง ถ้าโยมสงสัย ทำไมจึงไม่ถามพระท่านบ้าง เสียเวลาขึ้นไปถึงแล้ว มาถามอาตมาทำไม” แกหัวเราะแล้วเรียนท่านว่า “ลืมเรียนถามพระท่าน เวลาลงมาแล้วจึงระลึกได้ก็มาเรียนถามท่าน ต่อไปถ้าไม่ลืม เวลาขึ้นไปอีกจึงจะเรียนถามพระท่าน” ท่านพระอาจารย์ตอบปัญหายายแก่มีความหมายเป็นสองนัย นัยหนึ่งตอบตามความจริง นัยสองตอบเป็นเชิงแก้ความสงสัยของยายแก่ที่ถาม ต่อมาท่านห้ามไม่ให้แกออกรู้สิ่งภายนอกมากไป เสียเวลาพิจารณาธรรมภายในซึ่งเป็นทางมรรคทางผลโดยตรง ยายแก่ก็ปฏิบัติตามท่าน ท่านพระอาจารย์เองชมเชยยายแก่คนนั้นให้พระฟังเหมือนกันว่า แกมีภูมิธรรมสูงที่น่าอนุโมทนา พวกพระเรามีหลายองค์ที่ไม่อาจรู้ได้เหมือนยายแก่ คงเป็นด้วยเหตุเหล่านี้ที่ทำให้ท่านพักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือนานกว่าที่อื่น ๆ บ้าง **คือวัดป่าบ้านหนองผือเป็นศูนย์กลางของคณะปฏิบัติทั้งหลาย ทั้งที่เที่ยวอยู่ในที่ต่าง ๆ แถบนั้น ทั้งที่พักอยู่ตามสำนัก ต่าง ๆ ที่ไปมาหาสู่ท่านได้อย่างสะดวกสบายทั้งทำเลบำเพ็ญสมณธรรม**

มีมาก หาเลือกได้ตามชอบใจ เพราะมีทั้งป่าธรรมดา มีทั้งภูเขา มีทั้งถ้ำ ซึ่งเหมาะแก่ผู้แสวงหาที่บำเพ็ญอยู่มาก

ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ ๕ พรรษา เฉพาะองค์ท่านเองพักอยู่กับที่ไม่ค่อยได้ไปเที่ยววิเวกทางไหนเหมือนเมื่อก่อน เพราะอายุท่านราว ๗๕ ปีเข้าไปแล้ว สุขภาพก็นับวันทรุดลง เพียงพักอยู่เป็นร่มเงาของบรรดาศิษย์ที่กำลังแสวงหาธรรม ได้อาศัยความร่มเย็นก็เป็นที่ภาคภูมิใจพอแล้ว ที่วัดป่าบ้านหนองผือโดยมากเป็นป่าดงพงลึก ไข้ป่าชุกชุมมาก พระเณรไปกราบเยี่ยมท่าน ท่านต้องสั่งให้รีบออกถ้าจวนเข้าหน้าฝน ถ้าหน้าแล้งก็อยู่ได้นานหน่อย ผู้ป่วยต้องใช้ความอดทนเพราะยาแก้ไข้ไม่มีใช้กันเลยในวัดนั้น เนื่องจากยาหายากไม่เหมือนสมัยทุกวันนี้ ถ้าเป็นไข้จำต้องใช้ธรรมโอสถแทนยา คือต้องพิจารณาทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นในขณะนั้นด้วยสติปัญญาอย่างเข้มแข็งและแหลมคม ไม่เช่นนั้นก็แก้ทุกขเวทนาไม่ได้ ไข้ไม่สร่างไม่หายได้เร็วกว่าธรรมดาที่ควรเป็นได้...

การพิจารณาทุกขเวทนาในเวลาเจ็บไข้ได้ทุกข์ พระธุดงค์ท่านชอบพิจารณาเป็นข้อวัตรของการฝึกซ้อมสติปัญญาให้ทันกับเรื่องของตัว โดยมากก็เรื่องทุกข์ ทั้งทุกข์กาย ทั้งทุกข์ใจ รายใดขณะที่กำลังเป็นไข้แสดงอาการระส่ำระสาย กระวนกระวาย ในวงพระปฏิบัติท่านถือว่ารายนั้นไม่เป็นท่าทางจิตใจ เกี่ยวกับสมาธิและปัญญา ไม่สามารถประคองตัวได้ในเวลาจำเป็นเช่นนั้น ไม่สมกับสร้างสติปัญญาเครื่องปราบปราม และป้องกันตัวไว้เพื่อสงคราม คือ ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นจากเหตุต่าง ๆ แต่แล้วกลับเหลวไหล ไร้มรรยาทขาดสติปัญญา แต่รายใดสำรวมสติอารมณ์ได้ด้วยสติปัญญา ไม่แสดงอาการทุรนทุรายในเวลาเช่นนั้น ท่านชมและถือว่ารายนั้นดีจริง สมเกียรติพระปฏิบัติที่เป็นนักต่อสู้ สมกับปฏิบัติมาเพื่อต่อสู้จริง ๆ เห็นผลในการปฏิบัติของตนและประกาศตนให้หมู่คณะเห็นประจักษ์โดยทั่วกันอีกด้วย วงพระธุดงค์ท่านถือกันตรงนี้เป็นสำคัญ...

แม้ท่านพระอาจารย์เองก็อบรมพระเณรด้วยอุบายการปลุกจิตปลุกใจ ไม่ให้ท้อแท้อ่อนแอต่อหน้าที่ของตน ทั้งในยามปกติและเวลาเจ็บไข้ได้ทุกข์ ท่านเทศน์ปลุกใจให้เป็นนักต่อสู้เพื่อกู้ตัวเองให้พ้นภัยไปทุกระยะ ยิ่งเวลาป่วยไข้ด้วยแล้ว รายใดแสดงอาการอ่อนแอและกระวนกระวาย ไม่สำรวมมรรยาทและสติอารมณ์ด้วยแล้ว รายนั้นต้องถูกเทศน์อย่างหนักดีไม่ดีไม่ให้พระเณรไปพยาบาลรักษาเสียด้วย โดยเห็นว่าความอ่อนแอ ความกระวนกระวายและร้องครางต่าง ๆ ไม่ใช่ทางระงับโรคและบรรเทาทุกข์แต่อย่างใด คนดี ๆ เราทำเอาก็ได้ไม่เห็นยากเย็นอะไร ทั้งไม่ใช่ทางของพระผู้มีเพศอันอดทนและใคร่ครวญเลย ไม่ควรนำมาใช้ในวงปฏิบัติ...

แต่รายที่เข้มแข็งและสงบสติอารมณ์ด้วยดี ไม่แสดงอาการทุรนทุราย เวลาท่านไปเยี่ยมไข้ ท่านต้องแสดงความยินดีด้วย แสดงความชมเชยและเทศน์ให้ฟังอย่างจับใจและเพลินไปในขณะนั้น แม้ไข้หายไปแล้วก็แสดงความชมเชยในลำดับต่อไปอยู่เสมอ และแสดงความพอใจความไว้ใจด้วยว่า “ต้องอย่างนั้น จึงสมกับเป็นนักรบในสงครามกองทุกข์”...

ระยะที่ท่านพระอาจารย์พักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือมีพระตายในวัด ๒ องค์ ตายบ้านนาในอีก

หนึ่งองค์ องค์แรกอายุราวกลางคน ท่านองค์นี้บวชเพื่อปฏิบัติโดยเฉพาะ และปฏิบัติอยู่กับท่านพระอาจารย์แบบเข้า ๆ ออก ๆ เรื่อยมาแต่สมัยท่านอยู่เชียงใหม่ และติดตามท่านจากเชียงใหม่มาอุดรฯ สกลนคร แล้วมามรณภาพที่วัดป่าบ้านหนองผือ ทางด้านจิตภาวนาท่านดีมากทางสมาธิ ส่วนทางปัญญากำลังเร่งรัดโดยมีท่านพระอาจารย์เป็นผู้คอยให้นัยเสมอมา ท่านมีนิสัยเคร่งครัดเด็ดเดี่ยวมาก เทศน์ก็เก่งและจับใจไพเราะมาก ทั้งที่ไม่ได้หนังสือสักตัว เทศน์มีปฏิภาณไหวพริบปัญญาฉลาด สามารถยกข้อเปรียบเทียบมาสาธกให้ผู้ฟังเข้าใจได้อย่างง่าย ๆ แต่น่าเสียดายท่านป่วยเป็นวัณโรคกระเสาะกระแสะมานาน มาหนักมากและมรณภาพที่วัดป่าบ้านหนองผือ ตอนเช้าเวลาประมาณ ๗ น. ด้วยท่าทางอันสงบ สมเป็นนักปฏิบัติทางจิตมานานพอสมควรจริง ๆ เห็นอาการท่านในขณะจวนตัวและสิ้นลมแล้วเกิดความเชื่อเลื่อมใสในท่าน และในอุบายวิธีของจิตที่ได้รับการฝึกอบรมมาเท่าที่ควร ก่อนจะมาถึงวาระสุดท้ายซึ่งเป็นขณะที่ต้องช่วยตัวเองโดยเฉพาะ ไม่มีใครแม้รักสนิทอย่างแยกไม่ออกจะเข้าไปเกี่ยวข้องได้ จิตจะมีทางต้านทานสู้กับสิ่งเป็นภัยแก่ตนได้อย่างเต็มกำลังฝีมือที่มีอยู่และแยกตัวออกได้โดยปลอดภัย เพราะวาระสุดท้ายเป็นข้าศึกศัตรูต่อตัวเองอย่างสำคัญ ใครมีอุบายฉลาดหรือขลาดเขลาเมามัวเพียงไร ก็ต้องมาเผชิญกับเหตุการณ์อันนี้จนได้ ผู้ช่วยตัวเองได้ก็ดีไป ผู้ช่วยตัวเองไม่ได้ก็จมไป และจมอยู่ในความไม่เป็นท่าของตนโดยไม่มีใครช่วยได้ ขณะท่านองค์นั้นจะสิ้นลม ท่านพระอาจารย์มั่นและพระสงฆ์ซึ่งกำลังจะออกบิณฑบาตได้พากันแวะเข้าไปปลงธรรมสังเวชที่กำลังแสดงอยู่อย่างเต็มตา พอท่านสิ้นลมแล้วชั่วขณะหนึ่งซึ่งเป็นขณะที่ท่านพระอาจารย์กำลังยืนรำพึงอยู่อย่างสงบ ได้พูดออกมาด้วยท่าทางเคร่งขรึมว่า “ไม่น่าวิตกกับเธอหรอก เธอขึ้นไปอุบัติที่อาภัสราพรหมโลกชั้น ๖ เรียบร้อยแล้ว” นับว่าหมดปัญหาไปสำหรับท่านในครั้งนี้ แต่เสียดายอยู่หน่อยหนึ่ง ถ้าท่านมีชีวิตยืดเวลาเร่งวิปัสสนาให้มากยิ่งกว่านี้บ้าง ก็มีหวังได้ขึ้นพรหมโลก ๕ ชั้น ชั้นใดชั้นหนึ่งแล้วเตลิดถึงที่สุดเลย ไม่ต้องกลับมาวกเวียนในวัฏวนนี้อีก

องค์ที่สองเป็นไข้ป่า ท่านเป็นพระชาวอุบลฯ นับแต่เริ่มป่วยรวมเวลาประมาณหนึ่งเดือนก่อนท่านจะมรณภาพ มีพระองค์หนึ่งท่านพิจารณาเห็นเหตุการณ์ของท่านผู้ป่วยอย่างไรไม่ทราบ วันนั้นตอนเย็น ท่านขึ้นไปกราบท่านพระอาจารย์และสนทนาธรรมกันในแง่ต่าง ๆ จนเรื่องวกเวียนมาถึงท่านผู้ป่วย พระองค์นั้นได้โอกาสจึงกราบเรียนเหตุการณ์ที่ตนปรากฏถวายท่านว่า “คืนนี้ไม่ทราบว่าจิตเป็นอะไรไป กำลังพิจารณาธรรมอยู่ดี ๆ พอสงบลงไปปรากฏว่าเห็นท่านพระอาจารย์ไปยืนอยู่หน้ากองฟืนที่ใครก็ไม่ทราบเตรียมขนมากองไว้ว่า **“ให้เผาท่าน..ตรงนี้เอง ตรงนี้เหมาะกว่าที่อื่น ๆ ดังนี้”** ทำไมจึงปรากฏอย่างนั้นก็ไม่ทราบ หรือผู้ป่วยจะไปไม่รอดจริงหรือ แต่ดูอาการก็ไม่เห็นรุนแรงนักที่ควรจะเป็นได้อย่างที่ปรากฏนั้น”

พอพระองค์นั้นกราบเรียนจบลง ท่านก็พูดขึ้นทันทีว่า “ผมพิจารณาทราบมานานแล้ว อย่างไรก็ไปไม่รอด แต่เธอไม่เสียทีแม้จะไปไม่รอดสำหรับความตาย เหตุการณ์แสดงบอกเกี่ยวกับจิตใจเธอสวยงามมาก สุคติเป็นที่ไปของเธอแน่ แต่ใคร ๆ อย่าไปพูดเรื่องนี้ให้เธอฟังเด็ดขาด เมื่อเธอทราบเรื่องนี้จะเสียใจแล้วจะทรุดทั้งกายและเสียทั้งใจ สุคติที่เธอควรจะได้อยู่แล้วจะพลาดไปได้เพราะความเสียใจเป็นเครื่องทำลาย”

พออยู่ต่อมาไม่กี่วัน พระที่ป่วยก็เกิดปุบปับขึ้นในทันทีทันใดตอนค่อนคืน พอ ๓ นาฬิกากว่า ๆ ก็สิ้นลมไปด้วยความสงบ จึงทำให้คิดเรื่องท่านพระอาจารย์เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ว่า พออะไรมาผ่านท่านคงพิจารณาไปเรื่อยๆ ในทุกเรื่อง เมื่อทราบเหตุการณ์ ชัดเจนแล้ว ก็ปล่อยไว้ตามสภาพของสิ่งนั้น ๆ

กลางวันวันหนึ่ง มีพระเป็นไข้มาลาเรียในวัดนั้น วันนั้นปรากฏว่าไข้เริ่มหนักแต่เช้า เจ้าตัวก็ไม่ไปบิณฑบาตและไม่ฉันจังหันด้วย พระที่ป่วยต่อสู้กับทุกขเวทนาด้วยการพิจารณาแต่เช้าจนบ่าย ๓ โมงไข้จึงสร่าง ตอนกลางวันที่ท่านกำลังพิจารณาอยู่ ปรากฏว่ากำลังเรี่ยวแรงอ่อนเพลียมาก ท่านเลยเพ่งจิตให้อยู่กับจุดใดจุดหนึ่งของทุกขเวทนาที่กำลังกำเริบหนัก โดยไม่คิดทดสอบแยกแยะเวทนาด้วยปัญญาแต่อย่างใด พอดีเวลานั้นเป็นเวลาที่ท่านพระอาจารย์ท่านพิจารณาดูพระองค์นั้นกำลังปฏิบัติอยู่อย่างชัดเจน แล้วย้อนจิตกลับมาตามเดิม

พอบ่าย ๔ โมง ท่านที่ป่วยมาหาท่านพระอาจารย์พอดี ท่านก็ตั้งปัญหาถามขึ้นทันทีโดยพระนั้นไม่ทราบสาเหตุบ้างเลยว่า **"ทำไมท่านจึงพิจารณาอย่างนั้นเล่า? การเพ่งจิตจ้องอยู่ไม่ใช้ปัญญาพิจารณาแยกแยะ กาย เวทนา จิต ให้รู้เรื่องของกันและกัน ท่านจะทราบความจริงของกายของเวทนา ของจิตได้อย่างไร แบบท่านเพ่งจ้องอยู่นั้น มันเป็นแบบฤาษี แบบหมากัดกัน ไม่ใช่แบบพระผู้ต้องการทราบความจริงในธรรมทั้งหลาย มีเวทนาเป็นต้น ต่อไปอย่าทำอย่างนั้นมันผิดทางที่จะให้รู้ให้เห็นความจริงทั้งหลายที่มีอยู่ในกาย ในเวทนา ในจิต ตอนกลางวันผมได้พิจารณาดูท่านแล้วว่า ท่านจะปฏิบัติอย่างไรบ้างกับทุกขเวทนาที่กำลังแสดงอยู่ในเวลาเป็นไข้พอดีไปเห็นท่านกำลังเพ่งจิตจ่ออยู่กับเวทนาเฉย ๆ ไม่ใช้สติปัญญาคลี่คลายดูกาย ดูเวทนา ดูจิตบ้างเลย พอเป็นทางให้สงบและถอดถอนทุกขเวทนาในเวลานั้น เพื่อไข้จะได้สงบลง"ดังนี้**

การอนุเคราะห์เมตตาแก่บรรดาศิษย์ ท่านมิได้เลือกกาลสถานที่ แต่อนุเคราะห์ด้วยวิธีต่าง ๆ ตามที่เห็นสมควรจะทำได้เมื่อไรและแก่ผู้ใด ท่านเมตตาอนุเคราะห์อย่างนั้นเสมอมาบางทีท่านก็บอกตรง ๆ ว่า "ท่านองค์นี้ไปภาวนาอยู่ที่ถ้ำโน้นดีกว่ามาอยู่กับหมู่คณะอย่างนี้ นิสัยท่านชอบถูกดัดสันดานอยู่เป็นนิตย์ นี่ก็ไปให้เสือช่วยดัดเสียบ้าง จิตจะได้กลัวและหมอบสงบลงได้ พอเห็นอรรถเห็นธรรมและอยู่สบายบ้าง อยู่อย่างนี้ไม่ดี คนหัวดื้อต้องมีสิ่งแข็ง ๆ คอยดัดบ้างถึงจะอ่อน เช่นเสือเป็นต้น"...

ท่านพระอาจารย์มั่นพูดอะไรต้องมีเหตุผลแฝงอยู่ในคำพูดนั้นอย่างสมบูรณ์เสมอไป คือท่านพิจารณาด้วยความละเอียดถี่ถ้วนแล้วถึงได้พูดออกมา ผู้ที่ทราบความหมายของท่านพยายามปฏิบัติตาม ย่อมได้ผลทุกรายไป ก็คำที่ท่านพูดกับเราคราวนี้เป็นคำพูดที่หนักแน่นมากซึ่งประกอบด้วยเมตตาพร้อมทั้งความเห็นแจ้งภายใน ประหนึ่งท่านควักเอาหัวใจเราไปขยี้ขยำดูจนทราบเรื่องทุกอย่างแล้ว ถ้าเราไม่เชื่อและปฏิบัติตามท่านเมตตาบอกอย่างตรงไปตรงมาในคราวนี้ เราก็ไม่ใช่พระ เราก็คือนาย..ดี ๆ นั้นเอง

จากนั้นท่านก็อบรมสั่งสอน เกี่ยวกับมายาของใจที่หลอกลวงคนได้ร้อยแปดพันนัยยากที่จะตามทันได้ง่าย ๆ "ความตายนั้นพวกเรายังไม่เคยตายกัน แต่โลกกลัวกันมาก ส่วนความเกิดอันเป็นเหยื่อล่อปลา ทำให้ความตายปรากฏตัวขึ้นมาไม่ค่อยมีใครกลัวกัน ใคร ๆ ก็อยากเกิด

กันทั้งโลก ไม่ทราบอยากเกิดอะไรกันนักหนา เท่าที่เกิดมาเพียงร่างเดียวก็แสนทุกข์แสนกังวลพออยู่แล้ว ถ้ามนุษย์เราแยกแขนงเกิดได้เหมือนแขนงไม้ไผ่แล้ว ก็ยิ่งอยากเกิดกันมาก เพียงคนเดียวก็อยากแตกแขนงออกไปเป็นร้อยคนพันคน โดยไม่คิดถึงเวลาจะตายเลยว่า จะพร้อมกันกลัวความตายทีละตั้งร้อยคนพันคน โลกนี้ต้องเป็นไฟแห่งความกลัวตายกันจนไม่มีที่อยู่แน่ ๆ เลย เราเป็นนักปฏิบัติทำไมจึงกลัวตายนัก ยิ่งกว่าฆราวาสที่ไม่เคยได้รับการอบรมมาเลย และทำไมจึงปล่อยใจให้กิเลสย่ำยี หลอกหลอนจนกลายเป็นคนสิ้นคิดไปได้ ทั้งที่ความคิดและสติปัญญามีอยู่ ทำไมจึงไม่นำออกมาใช้เพื่อขับไล่กิเลสกองต้มตุ๋นที่ซ่องสุมอยู่ในหัวใจ ให้แตกกระจายออกไปบ้าง จะได้เห็นความโง่เขลาของตัว ที่เคยมัวเมาเฝ้ากิเลสมานาน ไม่เคยเห็นฤทธิ์ของมัน สนามชัยของนักรบ ก็คือ ความกล้าตายในสงครามนั่นเอง ถ้าไม่กล้าตายก็ไม่ต้องเข้าสู่แนวรบ ความกล้าตายนั่นแลเป็นทางมาแห่งชัยชนะข้าศึกศัตรู ถ้าท่านมุ่งต่อแดนพ้นทุกข์ด้วยความเห็นทุกข์จริง ๆ ท่านก็ต้องเห็นความกลัวตายนั้นว่าเป็นกิเลสพอกพูนทุกข์บนหัวใจ แล้วตามแก้ไขกันที่สนามชัย อันเป็นที่เหมาะสมดังที่ผมชี้บอก ท่านก็จะเห็นโทษแห่งความกลัวว่า เป็นตัวเขย่าก่อกวนใจให้กระเพื่อมขุ่นมัว และเป็นทุกข์ในวันใดหรือเวลาหนึ่งแน่นอน ดีกว่าท่านจะนั่งกอดนอนกอดความกลัวตายนั้น ไว้เผาลนหัวอกให้เกิดความทุกข์ร้อนนอนครางอยู่ในใจ ไม่มีวันปลดปล่อยได้ ดังที่เป็นอยู่เวลานี้ ท่านจะเชื่อธรรม เชื่อครูอาจารย์ ว่าเป็นความเลิศประเสริฐศักดิ์สิทธิ์ หรือท่านจะเชื่อความกลัว ที่กิเลสปล่อยมายั่วหัวอกให้มีความสะทกสะท้านหวั่นไหว จนไร้สติปัญญาเครื่องปลดเปลื้องแก้ไขตน มองไปทางไหนมีแต่เสือจะมากัดมาฉีกไปกินเป็นอาหารอยู่ทำนองนั้น นิมนต์นำไปคิดให้ถึงใจ ธรรมที่ผมเคยปฏิบัติดัดสันดานตนและเคยได้ผลมาแล้ว ก็มีดังที่พูดให้ท่านฟังนี้แล นอกนั้น ผมยังมองไม่เห็นขอจงคิดให้ดีตัดสินใจให้ถูก” ท่านเทศน์จบลงด้วยเทศน์กัณฑ์หนัก ๆ

ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือด้วยความผาสุก พระธุดงค์ที่ไปอาศัยร่มเงาท่านก็ปรากฏว่าได้กำลังจิตใจกันมาก แม้จะมีจำนวน ๒๐-๓๐ องค์ในพรรษา ต่างก็ตั้งใจปฏิบัติต่อหน้าที่ของตน ๆ ไม่มีเรื่องราวที่น่าให้ท่านหนักใจ **มีความสามัคคีกลมกลืนกันดีมากราวกับอวัยวะอันเดียวกัน** ตอนออกบิณฑบาตรู้สึกน่าดูมาก เดินกันเป็นแถวยาวเหยียดไปตลอดสายทาง ชาวบ้านจัดที่นั่งเป็นม้ายาวไว้สำหรับพระสงฆ์ท่านนั่งอนุโมทนาทาน หลังจากใส่บาตรเสร็จแล้ว ท่านฉันรวมที่โรงฉันแห่งเดียวกัน โดยนั่งเรียงแถวกันตามลำดับพรรษา เมื่อเสร็จแล้วต่างองค์ต่างล้างและเช็ดบาตรใส่ถลกนำไปเก็บไว้เรียบร้อย แล้วต่างองค์เข้าหาทางจงกรมในป่ากว้าง ๆ ติดกับวัด ทำความเพียรเดินจงกรมนั่งสมาธิตามอัธยาศัย จวนบ่าย ๔ โมงเย็นถึงเวลาปัดกวาดลานวัด ต่างก็ทยอยกันออกมาจากที่ทำความเพียรของตน ๆ พร้อมกันปัดกวาดลานวัด เสร็จแล้วขนน้ำขึ้นใส่ตุ่มใส่ไห น้ำฉันน้ำล้างเท้า ล้างบาตร และสรงน้ำ หลังจากนั้นต่างก็เข้าหาทางจงกรมทำความเพียรตามเคย ถ้าไม่มีการประชุมอบรมก็ทำความเพียรต่อไปตามอัธยาศัย จนกว่าจะถึงเวลาพักผ่อน ปกติ ๗ วันท่านจัดให้มีการประชุมครั้งหนึ่ง แต่ผู้ประสงค์จะไปศึกษาธรรมเป็นพิเศษกับท่านก็ได้ โดยไม่ต้องรอจนถึงวันประชุม หรือผู้มีความขัดข้องจะเรียนถามปัญหาธรรมกับท่านก็ได้ตามโอกาสที่ท่านว่าง เช่น ตอนหลังจังหัน ตอนบ่าย ๆ ตอนราว ๕ โมง และตอน ๒ ทุ่ม กลางคืน

เวลาท่านสนทนาหรือแก้ปัญหาธรรมกันตอนกลางคืนเงียบ ๆ รู้สึกน่าฟังมาก เพราะมีปัญหาแปลก ๆ จากบรรดาศิษย์ซึ่งมาจากที่ต่าง ๆ ที่ตนพักบำเพ็ญ เป็นปัญหาเกี่ยวกับธรรมภายในบ้าง เกี่ยวกับสิ่งภายนอก เช่น พวกกายทิพย์บ้าง ฟังแล้วทำให้เพลิดเพลินอยู่ภายใน ไม่อยากให้จบสิ้นลงง่าย ๆ ทั้งเป็นคติทั้งเป็นอุบายแก้ใจในขณะนั้น เพราะผู้มาศึกษากับท่านมีภูมิธรรมทางภายในเหลื่อมล้ำต่ำสูงต่างกันเป็นราย ๆ ไป และมีความรู้แปลก ๆ ตามจริตนิสัยมาเล่าถวายท่าน จึงทำให้เกิดความรื่นเริง ไปกับปัญหาธรรมนั้นๆ ไม่มีสิ้นสุด

เวลามีโอกาสท่านก็เล่านิทานที่เป็นคติให้ฟังบ้าง เล่าเรื่องความเป็นมาของท่านในชาติปัจจุบันแต่สมัยเป็นฆราวาสจนได้บวชเป็นเณรเป็นพระให้ฟังบ้าง บางเรื่องก็น่าขบขันน่าหัวเราะ บางเรื่องก็น่าสงสารท่าน และน่าอัศจรรย์เรื่องของท่าน ซึ่งมีมากมายหลายเรื่อง ฉะนั้น การอยู่กับครูบาอาจารย์นาน ๆ จึงทำให้จริตนิสัยของผู้ไปศึกษามีการเปลี่ยนแปลงไปในทางดีตามท่านวันละเล็กละน้อยทั้งภายนอกภายใน จนกลมกลืนกับนิสัยท่านตามควรแก่ฐานะของตน ทั้งมีความปลอดภัยมาก มีทางเจริญมากกว่าทางเสื่อมเสีย ธรรมค่อยซึมซาบเข้าสู่ใจโดยลำดับ เพราะการเห็น การได้ยิน ได้ฟังอยู่เสมอความสำรวมระวังอันเป็นทางส่งเสริมสติปัญญาให้มีกำลังก็มากกว่าปกติ เพราะความเกรงกลัวท่านเป็นสาเหตุไม่ให้นอนใจ ต้องระวังกายระวังใจอยู่รอบด้าน แม้เช่นนั้นท่านยังจับเอาไปเทศน์ให้เราและหมู่คณะฟังจนได้ ซึ่งบางเรื่องน่าอับอายหมู่คณะ แต่ก็ยอมทนเอาเพราะเราโง่ไม่รอบคอบต่อเรื่องของตัว

เวลาอยู่กับท่านมีความเย็นกายเย็นใจเจือด้วยความปีติอย่างบอกไม่ถูก แต่ถ้าใจไม่เป็นธรรมก็ให้ผลตรงข้าม คือเกิดความรุ่มร้อนไปทุกอิริยาบถ เพราะความคิดผิดของตัวในความรู้สึกของตนเป็นอย่างนี้ สำหรับท่านผู้อื่นก็ไม่อาจทราบได้ เรามันเป็นคนหยาบ ต้องอาศัยท่านคอยสับคอยเขกให้อยู่เสมอ จึงพอมีลมหายใจสืบต่อกันไปได้ กิเลสตัณหาไม่แย่งเอาไปกินเสียหมด ยิ่งเวลาท่านเล่าเรื่องจิตท่านในเวลาบำเพ็ญให้ฟังเป็นระยะ ๆ ก็ยิ่งเพิ่มกำลังใจมากขึ้น...

ท่านพระอาจารย์มั่นที่พวกเรากำลังอ่านประวัติท่านอยู่เวลานี้ เป็นผู้หนึ่งในบรรดาปัจฉิมสาวกของพระพุทธองค์ ท่านเป็นผู้อาจหาญชาญชัยทางข้อวัตรปฏิบัติเครื่องดำเนิน ไม่ยอมลดหย่อนผ่อนคลายไปตามอำนาจฝ่ายต่ำตลอดมา แม้ก้าวเข้าวัยชราควรจะอยู่สบายตามวิบากขันธ์ไม่ต้องขวนขวายกับกิจการภายในคือสมณธรรมทางสมาธิภาวนา แต่การเดินจงกรมภาวนาตามเวลาที่เคยทำมานั้น พระหนุ่ม ๆ ยังสู้ไม่ได้ และกิจภายนอกเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนบรรดาศิษย์ท่านก็อนุเคราะห์ด้วยจิตเมตตาเสมอมาไม่เคยทอดอาลัย **การเทศน์อบรมโดยมากท่านมักเทศน์ไปตามนิสัยที่เคยเด็ดเดี่ยวมาแล้ว ไม่ค่อยทิ้งลวดลายของนักต่อสู้ตลอดมา คือ เทศน์เป็นเชิงปลุกใจผู้ฟังให้มีความอาจหาญ ร่าเริงในปฏิปทาเพื่อแดนพ้นทุกข์เป็นส่วนมาก**

ท่านพระอาจารย์มั่นท่านเป็นผู้เทิดทูนศาสนธรรมไว้ได้ ทั้งทางปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธธรรมเต็มภูมิที่สมัยสาวกหายาก เฉพาะอย่างยิ่งธุดงควัตร ๑๓ ข้อ ที่แทบจะขาดความสนใจในวงพุทธบริษัทอยู่เสมอมา ไม่ค่อยมีผู้ฟื้นฟูขึ้นมาปฏิบัติกันให้เป็นเนื้อเป็นหนังบ้าง เหมือนธรรมอื่น ๆ ที่ธุดงค์เหล่านี้ปรากฏเด่นในสายตาและเกิดความสนใจปฏิบัติกันในวงพระธุดงค์

ทั้งหลายสมัยปัจจุบัน ก็เพราะ**ท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านพระอาจารย์มั่น เป็นผู้พาดำเนินอย่างเอาจริงตลอดมาในภาคอีสาน ธุดงค์ทั้ง ๑๓ ข้อนี้ ท่านพระอาจารย์ทั้งสองเคยปฏิบัติมาแทบทุกข้อตามสถานที่และโอกาส** เป็นแต่เพียงไม่ได้ปฏิบัติเป็นประจำเหมือนธุดงค์ข้อที่ระบุไว้ในประวัติท่านซึ่งเขียนผ่านมาแล้วเท่านั้น คือ ป่าช้าท่านก็เคยอยู่มาจนจำเจ อัพโภกาศท่านก็เคยอยู่มา โคนไม้ท่านก็เคยอยู่มาจนเคยชิน ที่ได้เห็นพระธุดงค์ทางภาคอีสาน ซึ่งเป็นสายของท่านพระอาจารย์ทั้งสองปฏิบัติกันมา ก็ล้วนดำเนินตามที่ท่านพาดำเนินให้เห็นร่องรอยมาแล้วทั้งนั้น **ท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านพระอาจารย์มั่นท่านฉลาดแหลมคมมาก รู้ความสำคัญของธุดงค์ทั้ง ๑๓ ข้อว่าเป็นเครื่องมือปิดช่องทางออกแห่งกิเลสของพระธุดงค์ได้ดีมาก... การปฏิบัติตามธุดงค์ไม่ว่าข้อใด ย่อมเป็นความสง่างามน่าดู ทั้งเป็นผู้เลี้ยงง่ายกินง่าย นอนง่าย เครื่องใช้สอยของผู้มีธุดงค์อยู่ในใจบ้างย่อมถือเป็นความสบายไป เป็นผู้เบากายเบาใจ ไม่พะรุงพะรังทั้งทางอารมณ์และเครื่องเป็นอยู่ต่าง ๆ... ธุดงค์เป็นธรรมแก้กิเลสจึงควรนำไปปฏิบัติเพื่อแก้กิเลส... ธุดงค์เป็นคุณธรรมที่สูงอย่างลึกลับ ยากที่เราจะทราบได้ตามความจริงของธุดงค์แต่ละข้อ... ด้วยคุณสมบัติของธุดงค์ทั้งหลายไม่อาจพรรณาให้จบสิ้นลงได้ เพราะเป็นธรรมที่ละเอียดสุขุมมาก... ท่านพระอาจารย์มั่น เป็นอาจารย์ผู้นำบรรดาศิษย์พาดำเนินมาตลอดสาย จนถึงวาระสุดท้ายหมดกำลังแล้วจึงปล่อยวางพร้อมกับสังขารที่ติดแนบกับองค์ท่าน ฉะนั้น ธุดงควัตรจึงเป็นธรรมจำเป็นสำหรับผู้มุ่งชำระกิเลสทุกประเภทภายในใจให้สิ้นไป จะทอดธุระว่าธุดงค์ไม่ใช่ธรรมจำเป็นเสียมิได้... ท่านผู้มุ่งต่อความสิ้นกิเลสทั้งประเภทที่หยาบโลน และประเภทที่ละเอียดสุดจึงไม่ควรมองข้ามธุดงค์ไป โดยเห็นว่าไม่สามารถถอดถอนกิเลสได้**

เป็นที่ไว้ใจของครูบาอาจารย์

เรื่องธุดงควัตรนี้ แม้ในช่วงที่หลวงตามหาบัว อยู่บ้านหนองผือ ท่านก็ยังเข้มงวดจริงจังเสมอมาดังนี้ ..อยู่ที่ไหนก็ตาม เรื่องธุดงควัตรนี้เราจะต้องเอาหัวชนอย่างไม่ถอยเลย ยืนกระต่ายขาเดียวไม่ยอมให้ขาดได้เลย บิณฑบาตถ้าจะอดก็ไม่สะดวก เพราะการงานในวงหมู่คณะเกี่ยวข้องกันอยู่เสมอ เราเองก็เหมือนเป็นผู้ใหญ่คนหนึ่งอย่างลับ ๆ ทั้งที่ ไม่แสดงตัว ทั้งนี้เกี่ยวกับการคอยดูแลความสงบเรียบร้อยของหมู่คณะภายในวัด พรรษาก็ไม่มาก สิบกว่าพรรษาเท่านั้นแหละแต่รู้สึกว่าท่านพระอาจารย์มั่นท่านเมตตาไว้ใจในการช่วยดูแลพระเณรอย่างลับ ๆ เช่นกัน..

...พอบิณฑบาตกลับมาแล้ว มีอะไรก็รีบจัด ๆ ใส่บาตร เสร็จแล้วก็รีบไปจัดอาหารเพื่อใส่บาตรท่านพระอาจารย์มั่น ห่อนั้นหรือห่อนี้ที่เห็นว่าเคยถูกกับธาตุขันธ์ท่าน เรารู้และเข้าใจรีบจัด ๆ อันไหนควรแยกออก อันไหนควรใส่ ก็จัด ๆ เสร็จแล้วถึงจะมาที่นั่งของตน ตาคอยดู หูคอยสังเกตฟังท่านจะว่าอะไรบ้างขณะก่อนลงมือฉัน

บาตรเราพอจัดเสร็จแล้วก็เอาตั้งไว้ลับ ๆ ทางด้านข้างฝาติดกับต้นเสา เอาฝาปิดไว้อย่างดีด้วยเอาผ้าอาบน้ำปิดอีกชั้นหนึ่งด้วยเพื่อไม่ให้ใครไปยุ่งไปใส่บาตรเรา เวลานั้นใครจะมาใส่บาตรเราไม่ได้ กำชับกำชาไว้อย่างเด็ดขาด

แต่เวลาท่านจะใส่บาตรเรา ท่านก็มีอุบายของท่าน เวลาเราจัดอะไรของท่านเสร็จ เรียบร้อยแล้วมานั่งประจำที่ ให้พรเสร็จ ตอนทำความสงบพิจารณาปัจจเวกขณะนั่นแล ท่านจะเอาตอนเริ่มจะฉัน ท่านเตรียมของใส่บาตรไว้แต่เมื่อไรก็ไม่รู้แหละ แต่ท่านไม่ใส่ซ้ำ ๆ ซาก ๆ นี่ ท่านก็รู้เหมือนกันท่านเห็นใจเรา บทเวลาท่านจะใส่ท่านพูดว่า **"ท่านมหาขอใส่บาตรหน่อย ๆ ศรัทธามาสาย ๆ"** ท่านว่าอย่างนั้น พอว่าอย่างนั้นมือท่านถึงบาตรเราเลยนะ ตอนเราเอาบาตรมาวางข้างหน้าแล้วกำลังพิจารณาอาหารนี่แหละ เราเองก็ไม่ทราบจะทำอย่างไร เพราะความเคารพ จำต้องปล่อยตามความเมตตาของท่าน เราให้ใส่เฉพาะท่านเท่านั้น นาน ๆ ท่านจะใส่ทีหนึ่ง ในพรรษาหนึ่ง ๆ จะมีเพียง ๓ ครั้ง หรือ ๔ ครั้งเป็นอย่างมาก ท่านไม่ใส่ซ้ำ ๆ ซาก ๆ เพราะท่านฉลาดมาก คำว่ามัชฌิมาในทุกด้านจึงยกให้ท่านโดยหาที่ต้องติไม่ได้...

การปฏิบัติต่อท่านพระอาจารย์มั่นนั้น **หลวงตามหาบัว** ท่านพยายามใช้ความสามารถอย่างเต็มกำลังสติปัญญาทุกสิ่งทุกอย่าง เฉพาะอย่างยิ่งในระยะ ๕ พรรษาสุดท้ายที่อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นที่บ้านหนองผือ ในเรื่องนี้ **หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต** ซึ่งได้อยู่ร่วมจำพรรษากับท่านพระอาจารย์มั่นในช่วงนั้นด้วย ได้เคยเล่าเกี่ยวกับความเอาใจใส่และความเคารพบูชาของท่านที่มีต่อท่านพระอาจารย์มั่นว่า "ในยุคบ้านหนองผือ พระอาจารย์มหา (หลวงตามหาบัว)...ลึกซึ้งมากทุกวิถีทางท่านพระอาจารย์มั่นไว้ใจกว่าองค์อื่น ๆ ในกรณีทุก ๆ ด้าน ควรจะเปลี่ยนไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่งก็ดีหรือครบทั้งไตรก็ดี หรือสิ่งใดที่ควรเก็บไว้เป็นพิเศษเฉพาะองค์ท่านพระอาจารย์มั่นก็ดี ในด้านจีวรและของใช้เป็นบางอย่าง ตลอดทั้งเภสัช เป็นหน้าที่ของท่านพระอาจารย์มหาทั้งนั้น เป็นผู้แนะนำให้คณะสงฆ์รู้ความหมายลับหลังท่านพระอาจารย์มั่นทั้งนั้น และท่านพระอาจารย์มั่นก็มิได้นัดหมายให้พระอาจารย์มหาบัวทำประโยชน์เพื่อองค์ท่านเองอย่างนั้น ทั้งทางตรงและทางอ้อม ลึกหรือตื้นด้วยประการใด ๆ เลย พระอาจารย์มหาเคารพลึกซึ้งเป็นเอง..."

และด้วยเหตุนี้เอง เมื่อมีโอกาสจำเป็นต้องลาองค์ท่านพระอาจารย์มั่นเพื่อไปธุระที่จังหวัดอุดรธานีชั่วคราว หลังจากเสร็จธุระแล้ว ขากลับท่านจะพยายามจัดหาเอาของใช้ของฉันที่อุดรธานีที่ถูกกับธาตุกับขันธ์ขององค์ท่าน เพราะท่านคอยสังเกตอยู่ตลอดจนรู้ว่าอันใดองค์ท่านฉันได้สะดวกธาตุขันธ์ท่านก็จะเอาใส่เข่ง ๆ เต็มเอี๊ยดเลย แล้วให้เณรแกงหม้อเล็ก ๆ ถวายองค์ท่านวันละหม้อเป็นประจำ โดยมิให้ท่านพระอาจารย์มั่นทราบ ซึ่งต่อมาภายหลังท่านพระอาจารย์มั่นก็ทราบและได้ห้ามปราม แต่กระนั้นก็ตามด้วยความเคารพรักและเป็นห่วงในธาตุขันธ์ของครูบาอาจารย์ซึ่งล่วงเลยเข้าสู่วัยชรามากแล้ว ท่านก็หาอุบายวิธีทำถวายท่านพระอาจารย์มั่นจนได้

ท่านคอยใส่ใจคอยสังเกตถึงการขบการฉัน หยูกยา ผ้านุ่งผ้าห่ม บริขาร และเครื่องใช้ไม้สอยทุกสิ่งทุกอย่างของท่านพระอาจารย์มั่น อย่างตั้งใจจดจ่อด้วยความพินิจพิจารณาอย่างที่สุดเพื่อให้เกิดความสะดวกสบายแก่ธาตุขันธ์ร่างกายของท่านพระอาจารย์มั่นมากที่สุด

ความเหน็ดเหนื่อยอ่อนเพลียหรือทุกข์ยากลำบากส่วนตนนั้น ท่านไม่ถือเป็นประมาณหรือเป็นปัญหาอุปสรรคยิ่งกว่าการให้ครูบาอาจารย์ได้รับความสะดวก เรียกได้ว่ายามใดที่ท่านอยู่ยามนั้นครูบาอาจารย์ก็เบาใจ

ช่วยดูแลหมู่คณะ

ท่านทุ่มเทสติปัญญาสุดกำลังในการดูแลอุปถัมภ์อุปัฏฐากท่านพระอาจารย์มั่น โดยในระยะแรก ๆ ท่านจะเข้าถึงก่อนเพื่อน แต่นานเข้า ๆ ท่านพระอาจารย์มั่นจึงบอกว่า "พระที่มีอายุพรรษามากแล้วไม่ต้องมาเป็นกังวลกับการขนสิ่งขนของอะไรเราแหละ ผู้ใหญ่ก็เป็นแต่เพียงว่าคอยดูแลเท่านั้นแหละพอ"

จากนั้นมาท่านจึงคอยดูแลให้คำแนะนำเรื่องต่าง ๆ ว่า อันใดต้องทำ อันใดควรทำ อันใดต้องเว้น หรืออันใดควรเว้น เพื่อไม่ให้เป็นที่ขวางหูขวางตาขวางอรรถขวางธรรมแก่ท่าน นอกจากนี้แล้ว ท่านยังวางระเบียบแบ่งหน้าที่การงานตามธรรมให้สอดคล้องคล่องตัว ให้ประสานราบรื่นในงานด้วยความเข้าอกเข้าใจกัน ตามเหตุผลและเหมาะสมด้วยความเคารพตามอายุพรรษา ผู้ใดเคยดูแลบริขารชิ้นใดของท่านพระอาจารย์มั่น ก็ให้เอามาตามนั้น ไม่มีการก้าวก่ายกัน สำหรับตัวของท่านจะยืนอยู่บันไดหน้ากุฏิท่านพระอาจารย์มั่น คอยดูความเรียบร้อยของพระเณรที่ขนของลงไป

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นไม่เห็นท่านสักสองวันสามวันผ่านไป ท่านพระอาจารย์มั่นก็มักจะถามกับพระเณรเสมอ ๆ ว่า "ท่านมหามาไหม?" พระเณรก็ตอบว่า "มาครับ อยู่ข้างล่างครับกระผม"

ท่านพระอาจารย์มั่นก็นิ่งไปเสีย พอเว้นห่างสองสามวันผ่านไปไม่เห็นอีก ท่านก็ถามขึ้นมาลักษณะเดิมอีก พระเณรก็ตอบแบบเดิม ท่านก็นิ่งอีก แม้ในช่วงที่ท่านพระอาจารย์มั่นเจ็บไข้ได้ป่วย ท่านก็ถามกับพระเณรว่า "ท่านมหาพิจารณายังไงละ? เราเจ็บไข้ได้ป่วยเอามากแล้วนะ ท่านมหาได้พิจารณาอย่างไร?" พระเณรก็ตอบว่า "ท่านจัดเวรดูแลเรียบร้อยแล้ว" คือให้มีพระอยู่ข้างบนสององค์นั่งภาวนาเงียบ ๆ อยู่ข้างล่างสององค์เดินจงกรมเงียบ ๆ สำหรับท่านเป็นผู้คอยควบคุมเวรอีกต่อหนึ่ง

บริหารสิ่งของ

ท่านพระอาจารย์มั่นให้ความไว้วางใจ โดยมอบให้ท่านเป็นผู้จัดสรรจตุปัจจัยไทยทานตามความจำเป็นแก่พระเณรภายในวัด ในเรื่องนี้ท่านเคยเล่าไว้ว่า ...อย่างของที่ตกมานี่ ท่านพระอาจารย์มั่นมอบเลยนะ "ท่านมหาจัดการดูแลพระเณรนะ" ท่านพระอาจารย์มั่นพูดเท่านั้น แล้วปล่อยเลยนะ เขามาทอดผ้าป่ากองพะเนินเทินทึก เราเป็นผู้ดูแลทั้งหมดเลย องค์ไหนบกพร่องตรงไหน องค์ไหนบกพร่องอะไร ๆ จัดให้ ๆ สำหรับเราไม่เอาครั้นเวลาเราไม่อยู่บ้าง ท่านสืบถามพระนี่ "ท่านมหาท่านได้เอาอะไรไหม? ของที่เอามามอบให้ท่านจัดให้พระเณร ท่านเอาอะไรไหม?" พระตอบ "ท่านไม่เอาอะไรเลย" ท่านนิ่งนะ เฉย ท่านจับได้หมด พิจารณาแล้ว เราทำทั้งหมดด้วยความเป็นธรรม ท่านรู้..

เราไม่เอาอะไรนี่ ขนาดท่านเอาผ้าห่มของท่านไปบังสุกุลให้เรา มีที่ไหน ไม่เคยมีนะ เพราะท่านเห็นเราไม่ใช้ผ้าห่ม หนาวขนาดไหนเราก็ไม่เอา เราเด็ดของเราอยู่อย่างนั้นตลอด...ผ้าห่ม

ถ้าเอาผ้าใหม่ให้ ท่านก็กลัวเราจะไม่ใช้ นั่น เห็นไหมอุบายของท่าน ต้องเอาผ้าของท่านที่ท่านห่มอยู่นั่น พับเรียบร้อยแล้วไปบังสุกุลให้เรา

เอาดอกไม้เอาเทียนไป โอ๊ย! ทุก ๆ อย่างท่านเป็นอาจารย์ ปรมาจารย์ชั้นเอกทุกอย่าง ไปก็ขึ้นไปวางไว้ที่นอนของเราเลย วางไว้กลางที่นอน มีดอกไม้มีเทียนวาง

ผ้าห่มเป็นผ้าที่ท่านห่มอยู่แล้ว ผ้าใหม่ท่านกลัวเราจะไม่ใช้ นั่นแหละ ท่านหาอุบาย ต้องเอาผ้าท่านเอง ว่างั้นเถอะ เราขึ้นไปแล้วไปดู โอ๊ย! เรารู้ทันทีเลยว่า เราปฏิบัติอยู่ทุกวันกับผ้าท่าน ทำไมจะไม่รู้ นี่แสดงว่า ให้ใช้ ให้ใช้หน่อยเถอะ ว่างั้นเพราะท่านเห็นนิสัยอย่างนั้น เอาจริงเอาจังทุกอย่าง...

ออกรับความผิดพลาดแทนหมู่เพื่อน

เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระแก่ท่านพระอาจารย์มั่น ท่าน (หลวงตามหาบัว) จะคอยเป็นหูเป็นตาสอดส่องดูแลพระเณร คอยสังเกตอัธยาศัยใจคอพระเณรที่อยู่รวมกัน ทราบกันว่าในยามที่พระเณรมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้นคราใด ท่านมักจะออกรับผิดกับท่านพระอาจารย์มั่นแทนหมู่เพื่อนชนิดยอมตัดคอออกรองเลยก็ว่าได้

ท่านจะรีบดึงปัญหานั้นเข้าหาตัวท่านเองทันที เพราะเห็นหมู่เพื่อนพระเณร เกรงกลัวท่านพระอาจารย์มั่นมาก ทำให้ท่านรู้สึกสงสารและเห็นอกเห็นใจ อีกทั้งความจงใจทำผิดก็ไม่มี จะมีบ้างก็เพียงข้อผิดพลาดบางประการเท่านั้น สำหรับท่านเองก็พออดพอทนได้ หากว่าท่านพระอาจารย์มั่นจะเคาะจะตีอะไรท่านก็อดทนเอา แต่เมื่อนาน ๆ ไป ความผิดพลาด มีบ่อยครั้งเข้า ๆ ทุกครั้งก็มีแต่ท่านเป็นผู้ออกรับผิดอยู่เรื่อย ๆ ท่านพระอาจารย์มั่นจึงดุเอาว่า **"ใครผิดหัววัดท้ายวัดก็มหา ใครผิดท้ายวัดหัววัดก็มหา" "มันจะโง่ขนาดนั้นหรือมหานี่น่ะ หือ? หือ?...เอะอะก็มหาผิด เอะอะก็มหาผิด..."** ในเรื่องนี้จริง ๆ แล้วท่านพระอาจารย์มั่นท่านก็ทราบอะไรดีอยู่แล้ว เพราะนิสัยรวดเร็วและช่างสังเกตอยู่ตลอด จึงสามารถจับได้หมด

มีอยู่คราวหนึ่ง ท่าน (หลวงตามหาบัว) ไม่สบาย ป่วยหนักจนลุกไม่ขึ้น ทั้งลมก็แรงตลอดฝนก็ตกทั้งคืน ใบไม้จึงร่วงหล่นมากมาย พอเช้ามา ท่านพระอาจารย์มั่นไม่ได้ยินเสียงปัดกวาดใบไม้เหมือนทุก ๆ วัน รู้สึกผิดจากปกติมาก ท่านพระอาจารย์มั่นจึงถามขึ้นทันทีว่า "หือ? ๆ พระเณรไปไหนหมด หือ? ท่านมหาไปไหน?" พระเณรตอบว่า "ท่านอาจารย์มหาป่วย"

ท่านพระอาจารย์มั่นพูดแบบดุ ๆ ขึ้นทันทีว่า **"หือ? ๆ ท่านมหาป่วยเพียงองค์เดียว วัดร้างหมดเลยเชียวหรือ?"** ที่กล่าวเช่นนี้เป็นเพราะโดยปกติประจำวัน ท่านจะคอยใส่ใจเป็นธุระนำหน้าหมู่คณะออกทำข้อวัตรต่าง ๆ ทุกชิ้นทุกอันอยู่เสมอ เมื่อมาเจ็บป่วยจนลุกไม่ขึ้น พระเณรจึงยังไม่ทันทราบ เลยไม่มีใครพาเริ่มต้นทำข้อวัตร ทำให้เช้าวันนั้นดูเงียบผิดปกติ

และในบางครั้งที่ท่านป่วยไข้อย่างหนักมีอยู่เหมือนกันที่ท่านพระอาจารย์มั่นเมตตา เอายาไปให้ฉันด้วยตนเองเลยทีเดียว ความเคารพต่ออาจารย์ทำให้จำต้องยอมฉัน ท่านเล่าให้ฟังอย่าง

ไม่มีวันลืมเหตุการณ์นี้ไปได้เลย ดังนั้น **"ยาของท่าน ยามโหสถ ถ้าท่านเอาไปแล้วต้องได้ฉัน ยานี้ดีอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านจี้เลย ให้เราฉัน ใครเอาไปให้ เราไม่ฉันนี่นะ"**

อันนี้ท่านก็รู้นิสัยเหมือนกันนะ ท่านจัดยาให้เขาเอาไปให้ ก็ไม่ฉัน ไม่เอาเลยสุดท้ายท่านเลยเอามาให้เอง..

ญาณหยั่งทราบของท่านพระอาจารย์มั่น

ในระยะที่อยู่ศึกษากับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ท่านคอยสังเกตดูทุกแง่ทุกมุมของท่านพระอาจารย์มั่นและเห็นว่าไม่เหมือนครูบาอาจารย์องค์อื่น ๆ ที่ท่านเคยประสบมา สำหรับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ไม่ว่าท่านแสดงสิ่งใดออกมาย่อมสามารถเอาเป็นคติธรรมได้ทั้งนั้น ดังนี้

"...ดูทุกแง่ทุกมุม เราดูจริง ๆ นะ เพราะเราตั้งใจไปศึกษากับท่านจริง ๆ ...บางทีท่านก็พูดมีทีเล่นทีจริงเหมือนกันกับเราในฐานะลูกศิษย์กับอาจารย์ ก็พ่อกับลูกนี่แหละ แต่เรามันไม่ได้ว่าทีเล่นทีจริงนี่นะ มันเอาเป็นจริงทั้งนั้นเลย ท่านจะพูดแง่ไหน ท่านมีคติธรรมออกมาทุกแง่นะ ถึงแม้จะเป็นข้อตลกนี้ ท่านก็มีคติธรรมออกมา มีธรรมแทรกออกมา ไม่ได้เป็นแบบโลกนะ...

พูดถึงเรื่องความเลิศเลอที่สุดภายในหัวใจก็ดี ภายนอกก็ดี การประพฤติปฏิบัติของท่านก็ดี รู้สึกว่าที่เราผ่านครูบาอาจารย์มานี้ ไม่มีใครเหมือน ท่านพร้อมทุกอย่าง ยิ่งท่านเทศน์ถึงเรื่องเทวบุตรเทวดาแล้ว โอ๊ย ฟังแล้วเราพูดจริง ๆ นะ เราเป็นจริง ๆ นี่นะ ฟังแล้วน้ำตาร่วงเลยนะ พวกเทพ พวกเทวดามาเยี่ยมท่าน มาฟังเทศน์ท่าน แต่ท่านจะพูดในเวลาเฉพาะนะ ท่านไม่ได้พูดสุ่มสี่สุ่มห้านะ นั่นแหละเห็นไหม จอมปราชญ์

ท่านรู้หนักรู้เบา รู้ในรู้นอกนะ รู้ควรไม่ควร เวลามีโอกาสอันดีงามอยู่เพียง ๒-๓ องค์ คุยกันแล้วก็เสาะนั้นเสาะนี้ อยากรู้อยากเห็น ท่านก็ค่อยเปิดออกมา ๆ ทางนี้ก็ค่อยสอดค่อยแทรกเข้าไปครั้งนั้นบ้าง ครั้งนี้บ้าง หลายครั้งต่อหลายหน...

....นี่ท่านพูดถึงเรื่องเทวบุตรเทวดา อินทร์พรหมที่มาเยี่ยมท่าน ท่านบอกว่าท่านมาอยู่ที่สกลนครนี้พวกเทวดามาเกี่ยวข้องน้อยมาก ท่านว่ายังงั้นนะ จะมาเป็นเวลา ว่างั้น คือ มาในวันเข้าพรรษา วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันออกพรรษา นอกนั้นเทวดาไม่ค่อยมากัน หมายถึงเทวดาชั้นสูงนะ พวกสวรรค์ พวกภูมิเทวดามาห่าง ๆ เหมือนกันนะ

ส่วนไปอยู่เชียงใหม่ โห ต้อนรับแทบทุกวัน ท่านว่ายังงั้น ไม่มีเวลาว่างเลย เทวดาชั้นนั้น ๆ ที่มาเป็นชั้น ๆ มาเป็นลำดับลำดา...พวกเทวดา เช่น ดาวดึงส์ นี้มา การแต่งเนื้อ แต่งตัวนี้มีลักษณะไหน รูปร่างนี้จะหยาบไปอย่างนี้ ความละเอียดนะละเอียด เรื่องของเทพนั้นละเอียด แต่เมื่อเทียบกับเทพทั้งหลายแล้วจะละเอียดต่างกันเป็นชั้น ๆ ขึ้นไป...

...นั่นละ เห็นไหม ญาณหยั่งทราบ พวกตาดีท่านอย่างนั้น พวกตาบอดปฏิเสธวันยังค่ำว่าไม่มี... โห เวลานี้กำลังเริ่มลบล้างพวกเทวบุตรเทวดาว่าไม่มีแล้วนะ ก็ชาวพุทธเราเองนี่แหละ มันเป็นข้าศึกต่อพระพุทธเจ้าเสียเอง.."

พลาด...เทศน์ครั้งสุดท้าย

ท่านกล่าวถึงตอนท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์แบบฟ้าดินถล่ม คือเอาอย่างเต็มเหนี่ยวถึง ๓ ชั่วโมง ที่วัดเจดีย์หลวง เทศน์ครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้ายที่เชียงใหม่ ซึ่งท่านมีโอกาสได้ร่วมฟังด้วย แต่ในคราวที่หนองผือ ท่านกลับพลาดโอกาสฟังเทศน์ครั้งนี้ของท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งเทศน์ชนิดฟ้าดินถล่มเช่นกัน ถึง ๔ ชั่วโมงเต็ม ที่สำคัญก็คือเป็นเทศน์ครั้งสุดท้ายจะเป็นด้วยสาเหตุใด ท่านเคยเล่าให้พระเณรฟัง ดังนี้

...พูดง่าย ๆ ว่าเป็นครั้งสุดท้ายเทศน์ที่หนองผือเหมือนกัน เราก็พูดกับท่านอย่างชัดเจนก่อนที่จะลาท่านไปเที่ยว มาทางวาริชภูมิ...จากอำเภอวาริชภูมิไปหาหนองผือ ทางตั้งพันกว่าเส้น

ท่านก็ถามว่า **"จะไปทางไหน?"**

"ว่าจะไปทางถ้ำพระทางโน้น ทางบ้านตาดภูวง"

ก่อนจะไปท่านก็ให้ปัญหาถึง ๔ ข้อผมไม่ลืมนะ เพราะตามธรรมดาผมขึ้นไปหาท่าน ไม่ค่อยครองผ้าแหละ เพราะไม่มีคน ก็มีแต่พระแต่เณรในวัด ไม่มีใครไปยุ่งกวน สงบสงัด ตอนเช้าจะไปหาท่าน ฉันจังหันเสร็จแล้วก็ขึ้นไป มีแต่ผ้าอังสะ เพราะท่านก็ไม่ได้ถืออะไรนี่มีแต่พวกกันเอง

วันนั้นผมครองผ้าไป พอขึ้นไป **"จะไปไหนนี่?"** ท่านว่าอย่างนั้นนะ เราก็เฉยไม่รู้จะว่าไง ขึ้นไปกราบแล้วท่านก็คุยไป ไม่ได้ปรารภถึงว่าเราจะไปไหนมาไหนเลย สักครู่ ท่านก็ปรารภมา

"ถ้าอยู่ก็ได้กำลัง ไปก็ได้กำลัง ถ้าอยู่ไม่ได้กำลัง ไปได้กำลัง ไปก็ดี"

ท่านพูดของท่านไปเรื่อย ๆ ก่อน นานพอสมควรแล้วก็เปิดโอกาสให้อย่างนี้ เราก็กราบเรียนถามถึงเรื่องการงานภายใน "ถ้ามีอะไรที่จะจัดจะทำ กระผมก็จะได้ช่วยหมู่เพื่อนทำให้เสร็จเรียบร้อยทุกอย่าง หากว่าไม่มีอะไร ก็อยากจะกราบนมัสการปรึกษาพ่อแม่ครูอาจารย์ไปภาวนาสักชั่วระยะหนึ่ง"

ท่านถาม **"จะไปทางไหนล่ะ?"** "คราวนี้คิดว่าจะไปไกลสักหน่อย" คือตามธรรมดาผมไม่ค่อยไปไกล ไปประมาณ สัก ๒๐-๓๐ กิโลเท่านั้นละ...๔๕ กิโล "คราวนี้จะไปไกลหน่อย ไปทางอำเภอวาริชภูมิ"

"เอ้อ ดี ทางโน้นก็ดี" ท่านว่า **"สงบสงัดดี มีแต่ป่าแต่เขาทั้งนั้นแหละ"** ท่านว่า **"แล้วไปกี่องค์ล่ะ?"** "ผมคิดว่าจะไปองค์เดียว" "เออ ดีละ ไปองค์เดียว" ท่านก็ชี้ไป "ใครอย่าไปยุ่งท่านนะ ท่านมหาจะไปองค์เดียว"

ทีนี้เวลาจะไปก็จำได้ว่า เดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ผมไม่ลืมว่า ก่อนจะไปก็ "กระผมไปคราวนี้คงจะไม่ได้กลับมาร่วมทำมาฆบูชาคราวนี้" เราก็ว่าอย่างงั้นไป ๙ วัน ๑๐ วันกลับมา ทางมันไกลนี่เดินด้วยเท้าทั้งนั้นแหละ **"เอ้อ บูชาคนเดียวนะ มาฆบูชาคนเดียวจริง ๆ นี่"** ท่านว่าอย่างนั้นแล้วชี้เข้าตรงนี้นะ **"พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา เป็นมาฆบูชาทั้งนั้นแหละ เอาตรงนี้นะ"**

จากนั้นก็ไป ทีนี้พอถึงวันมาฆบูชาสาย ๆ หน่อยประมาณสัก ๑๑ โมง ท่านถามพระ **"ท่านมหาไม่มารึ? เห็นท่านมหาไหม?"** พระว่า "ไม่เห็นครับกระผม" **"ไปไหนกันนา?"** พอบ่าย ๒

โมง ๓ โมงเอาอีกถามอีก ตกเย็นเข้ามาอีกถามอีก **"เอ๊ มันยังไง ท่านมหาไปยังไงนา?"** เหมือนกับว่าท่านมีความหมายของท่านอยู่ในนั้น เหมือนกับว่าท่านจะเทศน์ให้เต็มที่เพราะท่านจะป่วย ก่อนนั้นท่านไม่ได้ป่วยนี่นะ แต่ท่านทราบของท่านไว้แล้วเรื่องเหล่านี้ ตอนที่เราจะลาท่านไป ท่านก็ดี ๆ อยู่นี่ พอถึงเวลาท่านลงมาศาลาหันหน้าปุ๊บมา

"หือ? ท่านมหาไม่ได้มารึ?" "ไม่เห็นครับ" ใครก็ว่าอย่างงั้น **"เอ๊ มันยังไงนา? ท่านมหานี่ยังไงนา?"** ว่าอย่างนี้แปลก ๆ อยู่ ทั้ง ๆ ที่ได้ตกลงเรียบร้อยแล้ว ท่านมีอะไรของท่านอยู่แล้วท่านก็เทศน์ตั้งแต่นั้นจนกระทั่งถึง ๖ ทุ่มฟาด วันมาฆบูชานี้ โอ๋ย เอาอย่างหนักเทียวนะ ๔ ชั่วโมง ตั้งแต่ ๒ ทุ่มถึง ๖ ทุ่มเป๋ง

เทศน์จบลงแล้ว **"โอ๊ย เสียดายท่านมหาไม่ได้มาฟังด้วยนะ"** ว่าอีกนะซ้ำอีก ก็เหมือนอย่างว่า เทศน์ครั้งสุดท้าย จากนั้นมาท่านไม่ได้เทศน์อีกเลยนะ

พอเดือน ๔ แรมค่ำหนึ่ง ผมก็มาถึง ผมไปเดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ถึงเดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ ก็เป็น ๑ เดือนพอดี เดือน ๔ แรม ๑ ค่ำผมกลับมา ผมจำได้แต่ข้างขึ้นข้างแรมจำวันที่ไม่ได้ เหตุที่จะจำได้ก็เพราะว่าพอผมขึ้นไปกราบท่านตอนบ่าย พอท่านออกจากที่แล้วผมก็ขึ้นไปกราบ

"มันยังไงกันท่านมหานี่" ท่านว่าอย่างนี้ **"เทศน์เสียจนฟ้าดินถล่มก็ไม่มาฟังกัน"** นี่เราถึงได้ย้อนพิจารณา อ๋อ ที่พระท่านเล่าให้ฟังอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นเพราะเหตุนี้เอง

"เทศน์เสียจนฟ้าดินถล่ม นี่ผมเริ่มป่วยแล้วนะ เริ่มป่วยมาตั้งแต่วานซืนนี้" นั่นท่านว่า..

คำเตือนล่วงหน้า

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นชราภาพมากแล้ว ท่านจะพูดเตือนพระเณรอยู่เสมอ **ให้ตั้งอกตั้งใจ เพราะการอยู่ด้วยกันมิใช่เป็นของจีรังถาวร มีแต่ธรรมเท่านั้นเป็นสิ่งที่ควรยึดอย่างมั่นใจตายใจ ครูอาจารย์เป็นของไม่แน่นอน อย่านอนใจว่าได้มาอยู่กับครูกับอาจารย์แล้วท่านจะอยู่กับเราตลอดไป เมื่อนานเข้า ๆ ท่านพระอาจารย์มั่นก็เปิดออกมาอีกว่า "...ใครจะเข้มแข็ง ความพากเพียรอะไรก็ให้เข้มแข็ง มีความรู้ความเป็นอะไรภายในจิตใจ เอ้า ให้มาถามมาเล่าให้ฟัง ภิกษุเฒ่าจะแก้ให้..นี่เวลาภิกษุเฒ่าตายแล้วยากนะ ใครจะแก้เรื่องจิตใจทางด้านจิตตภาวนา นี่ไม่นานนะ"** ท่านย้ำลง **"ไม่เลย ๘๐ นะ ๘๐ ก็นี่มันนานอะไร พากันมานอนใจอยู่ได้เหรอ.."**

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นพูดเตือนดังกล่าว พระเณรทั้งหลายต่างสลดสังเวชใจรีบตั้งหน้าตั้งตาเร่งปฏิบัติกัน สำหรับตัวท่านเองท่านเล่าถึงเหตุการณ์ตอนสำคัญนี้ให้พระเณรฟังว่า

"...เหมือนกับว่าจิตนี่มันสั่นริก ๆ อยู่พอได้ยินอย่างนั้นแล้ว ความเพียรก็หนักเวลาครูบาอาจารย์ยังมีชีวิตอยู่ เราก็ได้พึ่งพาอาศัยร่มเงาท่านแก้ข้ออรรถข้อธรรมที่สงสัย ก็เร่งความเพียรเข้าเต็มที่ ๆ พอท่านย่างเข้า ๘๐ พั้บ ท่านก็เริ่มป่วยแหละ พอป่วยแล้ว ท่านบอกไว้เลยเชียว แน่ะฟังซิ ซึ่งท่านเคยป่วย เคยไข้มาไม่รู้กี่ครั้งกี่หน เป็นไข้มาลาเรีย เป็นไข้อะไร ท่านไม่เคยพูดถึง เรื่องเป็นเรื่องตาย แต่พอเป็นคราวนี้ เพียงเริ่มเป็นเท่านั้น ไม่ได้มากอะไรเลย ท่านบอกว่า

"ผมเริ่มป่วยมาตั้งแต่วานซืนนี้นะ" เพราะเราอยู่อำเภอวาริชภูมิ เราไปถึงวันค่ำหนึ่ง ท่านก็

ป่วย ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๔ ผมจำได้ขนาดนั้นนะ วันค่ำหนึ่งเราก็ไปถึงท่าน **"ผมเริ่มป่วยตั้งแต่วานซืน"** วานซืนก็หมายถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ **"นี่ป่วยครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้ายนะ ไม่หาย ยาจากเทวดาชั้นพรหมไหน ๆ ก็มาเถอะ"** ท่านว่า **"ไม่มียาขนานใดในโลกนี้จะมาแก้ให้หาย ไข้นี้จึงเป็นไข้สุดท้าย แต่ไม่ตายง่ายนะ เป็นโรคทรมาน เขาเรียกว่าโรคคนแก่ อย่าไปหาหยูกหายามาใส่มารักษา มันเป็นไปตามสภาพของขันธ์นี้แหละ"** ท่านว่าอย่างนั้น **"เอามารักษาก็เหมือนกับใส่ปุ๋ยแล้วรดน้ำไม้ที่ตายยืนต้นแล้วนั่นแหละ จะให้มันผลิดอกออกใบออกผลเป็นไปไม่ได้ ยังแต่เวลาของมันเหลืออยู่ที่จะล้มลงจมแผ่นดินเท่านั้น...**

..นี่ก็อยู่แต่มันยังไม่ล้มเท่านั้นเอง จะให้หายด้วยยาไม่หายนะ นี่เพียงเริ่มเป็นเท่านั้น" ท่านบอกแล้ว แน่ไหม? ท่านพระอาจารย์มั่น ฟังซิ ผมถึงได้กราบสุดหัวใจผม ท่านเปิดออกมาอย่างนั้นไม่มีอะไรผิด **"ย่างเข้า ๘๐ ไม่เลย ๘๐ นา"** ก็ฟังซิ

"โรคนี้เป็นไข้วาระสุดท้าย จะไม่หายจนกระทั่งตาย จะตายด้วยป่วยคราวนี้แหละ" ท่านว่า **"แต่ไม่ตายง่าย เป็นโรคทรมาน"** ก็จริง ตั้งแต่เดือน ๔ ถึงเดือน ๑๒ ฟังซิ ๗–๘ เดือน ท่านเริ่มป่วยไปเรื่อย ๆ เหมือนกับค่อยสุมเข้าไป ๆ สุดท้ายก็เป็นอย่างว่านั้น.."

เทิดทูนท่านพระอาจารย์มั่นสุดหัวใจ

หมู่พระเณรที่บ้านหนองผือทราบกันดีว่า ช่วงเวลาที่ท่านพระอาจารย์มั่นป่วยหนักมาก ๆ นี้ ถ้าองค์ท่านไม่นอนทั้งคืน ท่านก็ไม่ยอมนอนทั้งคืนด้วยเช่นกัน และถึงแม้จะต้องได้นั่งอยู่กับที่นานมากเข้า ๆ จนเริ่มรู้สึกเจ็บเอวมาก แต่ด้วยความเคารพรักท่านพระอาจารย์มั่น แม้จะเจ็บมากเพียงไรก็ตาม ก็ไม่ถือเป็นอารมณ์กับมันยิ่งกว่าการคอยเฝ้าดูแลองค์ท่านพระอาจารย์มั่นอย่างใจจดจ่อที่สุด เมื่อองค์ท่านงีบหลับไปบ้าง ท่านก็ถือโอกาสนั้นออกไปเปลี่ยนอิริยาบถบ้าง ด้วยการไปเดินจงกรมในบริเวณใกล้เคียง โดยไม่ลืมที่จะให้พระที่ไว้ใจได้คอยดูแลองค์ท่านอยู่เงียบ ๆ ตลอดเวลาแทน ท่านบอกพระองค์นั้นไว้ด้วยว่า **"หากมีอะไรให้รีบบอกทันที และคอยสังเกตดูว่าถ้าองค์ท่านมีทีท่าว่าจะตื่นขึ้นก็ให้รีบบอกทันทีเช่นกัน"**

การที่พระผู้เฝ้าไข้องค์ท่านต้องคอยบอกท่านอยู่เสมอ ๆ เพราะต่างก็สังเกตพบว่า เวลาองค์ท่านตื่นขึ้น เมื่อลืมตาขึ้นมามักจะถามขึ้นว่า **"ท่านมหาไปไหน? ๆ"**

พระผู้เฝ้าไข้ก็จะรีบวิ่งไปบอกท่านทันทีในจุดที่นัดหมายกันไว้แล้ว ท่านเองก็รีบมาทันทีเช่นกัน

ยามที่ท่านพระอาจารย์มั่นป่วยหนักเช่นนี้ ท่านจะเป็นผู้ทำธุระต่าง ๆ เกี่ยวกับองค์ท่านด้วยตัวเองทั้งหมด เฉพาะอย่างยิ่งการถ่ายหนักถ่ายเบาขององค์ท่าน เหตุผลที่เป็นเช่นนี้ ท่านเมตตาอธิบายว่า

"...เราทำต่อท่านด้วยความจงรักภักดี เทิดทูนขนาดไหน ไม่ให้ใครเข้าไปยุ่งเลย และท่านก็ไม่เคยตำหนิอะไร เราทำกับท่านถึงจะโง่หรือฉลาด เราขอถวายทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว ท่านไม่เคยตำหนิเราจะถ่ายหนักถ่ายเบาอะไร เราจัดการเองหมด ไม่ให้ใครมายุ่งกลัวใครจะไปคิดไม่ดีในเรื่องอะไร ๆ ที่เป็นอกุศลต่อท่าน เพราะปุถุชนเป็นได้นี่นะ

เราถึงเป็นปุถุชนก็ตาม แต่เรามันไม่ใช่อย่างนั้น เรามอบหมดแล้วนี่ มันต่างกันตรงนี้นะ สติปัญญาที่เรานำมาใช้กับท่านก็เรียกว่า เต็มกำลังของเรา..

เวลาถ่ายหนักนี่สำคัญมาก ไม่ให้ใครเห็นด้วยนะ เราทำของเราไม่ให้ใครมองเข้าไปเห็นเลยนะ เอาร่างกายเอาตัวของเราบังไว้หมดเลย ทำคนเดียวของเรา แต่ก่อนไม่มีถุงพลาสติก มีแต่กระโถน กับผ้าขี้ริ้ว ผ้าอะไรกระดาษก็มีแบบกระดาษห่อพัสดุ

เวลาท่านถ่าย เราก็เอามือรองที่ทวารท่านเลย หย่อนปั๊บใส่ปุ๊บ หย่อนปั๊บใส่ปุ๊บเสร็จแล้วเอา ผ้าคอยเช็ดตรงนั้น ให้ท่านถ่ายลงกับมือเราเลยนะ ไม่ให้ใครเข้าไปยุ่งเลย

เสร็จเรียบร้อยแล้วเราทำความสะอาดเอง ทำเองเสร็จแล้ว เราก็วิ่งออกมา เพราะพระอยู่ ข้างนอกเต็มหมด อยู่ในนั้นมีแต่เราคนเดียว...”

เป็นตายไม่ว่า ถ้าเพื่อพ่อแม่ครูอาจารย์

ในระยะที่ท่านพระอาจารย์มั่นไอด้วยโรควัณโรค ซึ่งเป็นโรคติดต่อร้ายแรง หากมีผู้ที่เข้าไป ใกล้ชิดติดพันด้วยแล้ว โอกาสที่จะได้รับเชื้อยิ่งสูงมาก และอาจถึงขั้นเสียชีวิตได้โดยง่าย

เรื่องนี้เคยมีผู้ถามท่านอยู่เหมือนกันว่าไม่กลัวจะติดเชื้อวัณโรคนี้บ้างหรือ ท่านว่าท่านไม่ได้ สนใจกับวัณโรคที่ร้ายแรงนี้เลย ยิ่งกว่านั้นยังได้อยู่คลอเคลียใกล้ชิดติดพันกับองค์ท่านอยู่ตลอด แม้เวลาองค์ท่านไอ ท่านก็เอาสำลีกว้านเสลดออกช่วยท่าน ยิ่งในเดือนสิบเอ็ด สิบสอง อากาศ หนาวเย็นเข้ามา องค์ท่านก็จะไอหนักขึ้น ถ้าคืนไหนไม่ได้นอน ท่านก็ไม่นอนด้วย เพราะต้องช่วย กว้านอยู่ตลอดคืน ท่านว่าสำลีที่ใช้แล้วนี้ถึงกับล้นพูนกะละมังเลย เพราะต้องกว้านออกเรื่อย ๆ เหตุการณ์ในตอนนี้ท่านก็เคยเล่าไว้ว่า

“..ถ้าวันไหนท่านไม่หลับ เราก็ไม่ได้หลับ ถ้าวันไหนท่านได้หลับบ้าง เราก็ออกไปเดินจงกรม กลางวันไม่ไอท่านจะอยู่สบายก็ให้พระที่พอไว้ใจได้องค์ใดองค์หนึ่งอยู่ แอบ ๆ ท่านอยู่ข้าง ๆ แต่ ไม่ได้เข้ามุ้งกับท่าน เราก็ได้พักในตอนนั้น ถ้ากลางคืนนี้เตรียมพร้อมตลอดเวลา

ถ้าพูดถึงพ่อแม่ครูอาจารย์มั่น เราเทิดทูนสุดหัวใจ เรามอบหมดทุกอย่าง ไม่มีอะไรเหลือ ติดเนื้อติดตัวเรา เรามอบหมดเลย ความลำบากลำบน เราไม่สนใจ เรามอบหมดเลย....”

ที่ท่านพระอาจารย์มั่นคอยถามถึงท่านมหาอยู่เสมอนี้ ไม่ใช่เพิ่งจะมีขึ้นในระยะนี้เท่านั้น ก่อนหน้านี้ก็มี และแม้ในคราวที่ท่านออกเที่ยววิเวกหลายต่อหลายวันเข้า องค์ท่านก็เริ่มถามกับ พระเณรขึ้นแล้วว่า **“..เอ ท่านมหาไปไหนนา? ไปหลายวันแล้วนะ..”** ครั้นเมื่อท่านกลับมาถึงวัด องค์ท่านก็ไม่พูดอะไร แต่พระเณรก็แอบเอาเรื่องนี้ไปเล่าให้ท่านฟัง ท่านก็ทำเหมือนกับไม่รู้อะไร แต่พอท่านได้ออกเที่ยวอีกหลายวัน องค์ท่านก็ได้ถามพระเณรขึ้นอีก เช่นว่า

“เออ มหาไปหลายวันแล้วนะ ไม่เห็นนะ”

ความเมตตาอย่างน่าประทับใจที่ครูบาอาจารย์มอบให้นี้ ก็คงด้วยเพราะองค์ท่านล่วงรู้ถึง หัวใจของท่านที่ยอมมอบทุกอย่างชนิดไม่มีอะไรเหลือ เพื่อเทิดทูนเคารพบูชาคุณอย่างสุดหัวใจ ต่อองค์ท่านนั่นเอง

สลดสังเวช...ผู้มีพระคุณสูงสุดจากไป

ด้วยสมาธิที่แน่นหนาและด้วยความเพียรด้านปัญญาอย่างจริงจัง ทำให้ท่านสามารถถอดถอนกิเลสออกได้เป็นลำดับ ๆ ไป จนก้าวเข้าถึงความละเอียดอ่อนของจิต และเห็นอวิชชา ในจิตเป็นของอัศจรรย์ เป็นของน่ารัก น่าสงวน น่าติดข้อง น่าเฝ้ารักษาอยู่อย่างนั้นเป็นอัศจรรย์ทั้งวันทั้งคืน ระยะนี้อยู่ในช่วง ๔ เดือน ก่อนหน้าที่ท่านพระอาจารย์มั่นจะมรณภาพ

ท่านมีโอกาสอยู่จำพรรษาร่วมกับท่านพระอาจารย์มั่นโดยลำดับดังนี้ บ้านโคก ๑ พรรษา บ้านนามน ๑ พรรษา บ้านโคกอีก ๑ พรรษา และแห่งสุดท้าย ที่บ้านหนองผือ ๕ พรรษา **สำหรับวันมรณภาพของท่านพระอาจารย์มั่น ตรงกับเวลา ๒ นาฬิกา ๒๓ นาที ของวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ ณ วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร สิริรวมอายุได้ ๘๐ ปี** ยังความสลดสังเวชแก่ท่านอย่างเต็มที่ด้วย เพราะท่านทราบดีว่า ถึงแม้สติปัญญาจะเป็นอัตโนมัติหมุนตลอดทั้งวันทั้งคืน หรือแม้จิตจะละเอียดเพียงใด แต่ยังมีภาระการงานทางใจอยู่ ยังต้องการครูบาอาจารย์ที่เป็นที่ลงใจและสามารถช่วยชี้แนะจุดสำคัญที่กำลังติดอยู่นี้ให้ผ่านพ้นไปได้ ท่านเล่าเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“..วันท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพได้เกิดความสลดสังเวชอย่างเต็มที่จากความรู้สึกว่าหมดที่พึ่งทางใจแล้ว เพราะเวลานั้นใจก็ยังมีอะไร ๆ อยู่ และเป็นความรู้ที่ไม่ยอมจะเชื่ออุบายของใครง่าย ๆ ด้วย เมื่อชี้ไม่ถูกจุดสำคัญที่เรากำลังติดและพิจารณาอยู่ได้อย่างท่านพระอาจารย์มั่นเคยชี้ ซึ่งเคยได้รับผลจากท่านมาแล้ว ทั้งเป็นเวลาเร่งความเพียรอย่างเต็มที่ด้วย”

“ฉะนั้นเมื่อท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพแล้วจึงอยู่กับหมู่คณะไม่ติดคิดแต่จะอยู่คนเดียวเท่านั้น จึงพยายามหาที่อยู่โดยลำพังตนเอง และได้ตัดสินใจว่าจะอยู่คนเดียวจนกว่าปัญหาของหัวใจทุกชนิดจะสิ้นสุดลงจากใจโดยสิ้นเชิง จึงยอมรับและอยู่กับหมู่เพื่อนต่อไปตามโอกาสอันสมควร..”

ความอาลัยอาวรณ์ถึงครูบาอาจารย์อย่างสุดหัวจิตหัวใจนี้ เป็นเพราะท่านมีความเคารพรักและเลื่อมใสท่านพระอาจารย์มั่นอย่างสูงสุด ขณะเดียวกันก็รู้สึกหมดหวัง หมดที่พึ่งทางใจระคนกันไป แต่แล้วท่านก็กลับได้อุบายต่าง ๆ ขึ้นมาในขณะนั้นว่า

“..วิธีการสั่งสอนของท่านเวลามีชีวิตอยู่ ท่านสั่งสอนอย่างไร ต้องจับเงื่อนนั้นแลมาเป็นครูสอน” และท่านเคยย้ำว่า

“อย่างไรอย่าหนีจากรากฐานคือผู้รู้ภายในใจ เมื่อจิตมีความรู้แปลก ๆ ซึ่งจะเกิดความเสียหาย ถ้าเราไม่สามารถพิจารณาความรู้ประเภทนั้นได้ ให้ย้อนจิตเข้าสู่ภายในเสีย อย่างไรก็ไม่เสียหาย..”

เมื่อการมรณภาพของท่านพระอาจารย์มั่นผ่านไป ผู้คนที่อยู่แวดล้อมเรือนร่างองค์ท่านพระอาจารย์มั่นก็เริ่มเบาบางลง โอกาสเช่นนั้นท่านจึงเข้าไปกราบที่เท้าและนั่งรำพึงรำพันปลงความสลดใจสังเวชน้ำตาไหลนองอยู่ปลายเท้าเกือบ ๒ ชั่วโมง พร้อมทั้งพิจารณาธรรมในใจของตนกับโอวาทที่ท่านพระอาจารย์มั่นให้ความเมตตาอุตส่าห์สั่งสอนมาเป็นเวลาถึง ๘ ปีที่อาศัยอยู่กับท่านว่า

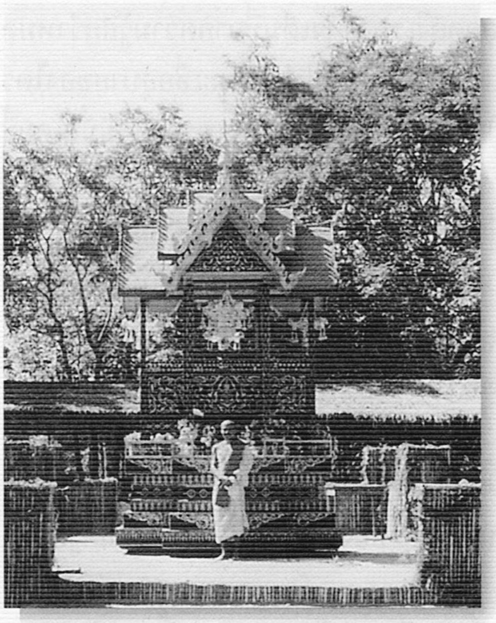
"...การอยู่เป็นเวลานานถึงเพียงนั้นแม้คู่สามีภรรยาซึ่งเป็นที่รักยิ่ง หรือลูก ๆ ผู้เป็นที่รักของพ่อแม่อยู่ด้วยกันก็จะต้องมีข้อข้องใจต่อกันเป็นบางกาล แต่ท่านพระอาจารย์กับศิษย์ที่มาพึ่งร่มเงาของท่านเป็นเวลานานถึงเพียงนี้ไม่เคยมีเรื่องใด ๆ เกิดขึ้น"

ยิ่งอยู่นานก็ยิ่งเป็นที่เคารพรักและเลื่อมใสหาประมาณมิได้ ท่านก็ได้จากเราและหมู่เพื่อนผู้หวังดีทั้งหลายไปเสียแล้ว ในวันนั้น **อนิจฺจา วต สงฺขารา** เรือนร่างของท่านนอนสงบนิ่งอยู่ด้วยอาการอันน่าเลื่อมใสและอาลัยยิ่งกว่าชีวิตจิตใจ ซึ่งสามารถสละแทนได้ด้วยความรักในท่านกับเรือนร่างของเราที่นั่งสงบกายแต่ใจหวั่นไหว อยู่ด้วยความหมดหวังและหมดที่พึ่งต่อท่านผู้จะให้ความร่มเย็นต่อไป

ทั้งสองเรือนร่างนี้รวมลงในหลักธรรมคือ **อนิจฺจา** อันเดียวกัน ต่างก็เดินไปตามหลักธรรมคือ **อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ** เกิดแล้วต้องตาย จะให้เป็นอื่นไปไม่ได้

ส่วนท่านพระอาจารย์มั่น ท่านเดินแยกทางสมมุติทั้งหลาย ไปตามหลักธรรมบทว่า **เตสํ วูปสโม สุโข** ท่านตายในชาติที่นอนสงบให้ศิษย์ทั้งหลายปลงธรรมสังเวชชั่วขณะเท่านั้น

ต่อไปท่านจะไม่มาเป็นบ่อแห่งน้ำตาของลูกศิษย์เหมือนสมมุติทั่ว ๆ ไป เพราะจิตของท่านที่ขาดจากภพชาติเช่นเดียวกับหินที่หักขาดจากกันคนละชิ้น จะต่อให้ติดกันสนิทอีกไม่ได้ฉะนั้น..."

ท่านนั่งรำพึงอยู่ด้วยรู้สึกหมดหวังในใจว่า

"...ปัญหาทั้งหมดภายในใจที่เคยปลดเปลื้องกับท่านบัดนี้เราจะไปปลดเปลื้องกับใคร? และใครจะรับปลดเปลื้องปัญหาของเราให้สิ้นซากไปได้เหมือนอย่างท่านพระอาจารย์มั่นไม่มีแล้ว ...เป็นกับตายก็มีเราคนเดียวเท่านั้น เช่นเดียวกับหมอที่เคยรักษาโรคเราให้หายไม่รู้กี่ครั้ง ชีวิตเราอยู่กับหมอคนเดียวเท่านั้น แต่หมอผู้ให้ชีวิตเรามาประจำวันก็ได้สิ้นไปเสียแล้ว ในวันนี้เราจึงกลายเป็นสัตว์ป่าเพราะหมดยารักษาโรคภายใน.."

หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ในงานถวายเพลิงศพท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ณ วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร

- จากหนังสือ
  - *จิตสันติ โดย พระราชญาณวิสุทธิโสภณ (หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน)*
  - *ปฏิปทาของพระธุดงคกัมมัฏฐานสายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร โดย ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน*
  - *ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร โดย ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน*
  - *หยดน้ำบนใบบัว โดย คณะศิษยานุศิษย์*

พระอริยเวที

(หลวงปู่มหาเขียน ฐิตสีโล ป.ธ.๙)

วัดรังสีปาลิวัน
อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

นามเดิม	❖ เขียน ภูสาหัส เป็นบุตรของ นายสังข์ และนางค้อม ภูสาหัส
เกิด	❖ วันพุธ ที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๕๖ ตรงกับวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีฉลู ณ บ้านโพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์
บรรพชา	❖ เมื่ออายุ ๑๕ ปี พ.ศ.๒๔๗๑ ณ วัดสุทธจินดา จังหวัดนครราชสีมา โดยมี สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส ป.ธ.๕) เป็นพระอุปัชฌาย์
อุปสมบท	❖ เมื่ออายุ ๒๑ ปี ในวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๗ ณ วัดสุทธจินดา จังหวัดนครราชสีมา โดยมีสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระโพธิวงศาจารย์เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระธรรมปิฎกเป็นพระอนุสาวนาจารย์
การศึกษา	❖ สำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม ๙ ประโยคอันเป็นการศึกษาขั้นสูงสุดของคณะสงฆ์ ในพ.ศ. ๒๔๘๔ พร้อมกับสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช
สมณศักดิ์	❖ เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๙๐ ได้รับสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระอริยเวที
มรณภาพ	❖ วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๔๖ เวลา ๒๐.๔๕ น. ขณะเดินทางออกจากโรงพยาบาลศรีนครินทร์ จังหวัดขอนแก่น เพื่อเดินทางกลับวัด สิริรวมอายุ ๘๙ ปี ๓ เดือน ๗ วัน พรรษา ๖๙

อาจริยธรรม

เมื่อหลวงปู่เขียนสอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยคแล้ว สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) พระอุปัชฌาย์ ท่านได้มีบัญชาให้หลวงปู่ไปจำพรรษาที่วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพฯ เป็นเวลา ๔ ปี ซึ่งในช่วงนั้นท่านกำลังคิดอยากจะสึกด้วย วางแผนชีวิตในอนาคตอย่างสวยหรู แต่สมเด็จปู่ก็รู้ทันจึงได้คิดที่จะพาพระมหาเขียนไปหาท่านพระอาจารย์มั่น โดยในขณะนั้นท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ที่บ้านนามน จังหวัดสกลนคร หลวงปู่กล่าวว่าในขณะที่พักอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น **จะต้องระมัดระวังความคิดอย่างหนัก พยายามรักษาจิตใจของตนไม่ให้วอกแวกไปทางอื่น**

เพราะเกรงกลัวว่าท่านพระอาจารย์มั่นจะทักว่าคิดไปในทางไม่ดี เนื่องจากชื่อเสียงกิตติศัพท์ของท่านพระอาจารย์มั่น ในทางว่ากล่าวตักเตือนศิษยานุศิษย์นั้น ใคร ๆ ก็ขยาดหวาดกลัวกันทั้งนั้น ซึ่งตามธรรมดาความคิดของปุถุชนก็มีดีบ้างไม่ดีบ้าง ท่านเล่าให้ฟังว่าในขณะที่อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น เสมือนหนึ่งกิเลสมันหมดไปไม่มีเหลืออยู่เลย มันยอมหมอบราบคาบแก้วหมดทิฏฐิมานะ การถือตัวปรากฏว่าไม่มีเลย เพราะกลัวท่านพระอาจารย์มั่น

กัณฑ์แรก โทษของการเกิด

ขณะพักศึกษาปฏิบัติธรรมอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถรนั้น ท่านก็ได้เทศน์อบรมสั่งสอนพระมหาเขียน โดยท่านได้กล่าวถึงโทษของการเกิด เพราะเมื่อเกิดมาแล้ว ก็จะต้องประคับประคองดูแลรักษาชีวิตร่างกายนี้ให้เป็นไปตามปกติ ถ้าหากร่างกายเจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องเยียวยารักษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิต การดำรงชีพของฆราวาส อันเป็นที่มาของความขัดข้องคับแคบ ไม่เป็นไทแก่ตัวเอง คือความไม่มีอิสรภาพแก่ตัวเอง ชีวิตจะต้องเกี่ยวข้องอยู่กับผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา ไม่เป็นตัวของตัวเอง บริหารรับใช้ชีวิตร่างกายของตัวเองยังไม่พอ ต้องเข้าไปแบกรับภาระเกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้อื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา หรือที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยซึ่งเราจะต้องรับผิดชอบ โอกาสที่จะหลุดพ้นจากบ่วงภาระหน้าที่อันหนักอึ้งนี้มองไม่เห็นที่สิ้นสุดนับวันมีแต่จะพอกพูนเพิ่มภาระอันหนักขึ้นไปอีกเป็นหลายเท่าทวีคูณ เมื่อเป็นดังนั้น จะทำให้มองเห็นทางหลุดพ้นได้อย่างไร เพราะโอกาสที่จะมองเห็นมันไม่มี

วันหนึ่ง ๆ มีแต่ตั้งหน้าตั้งตาหาใส่ปากใส่ท้องก็แทบจะไม่พอ โอกาสที่จะมาพิจารณาเห็นสภาวธรรมตามความเป็นจริงของสังขารนั้นไม่มีเลย ชีวิตของฆราวาสเต็มไปด้วยทุกข์โทษต่าง ๆ นานา แต่คนโดยส่วนมากก็ยังมองไม่เห็นตามสภาวะตามความเป็นจริง ที่เป็นดังนั้นก็เพราะอำนาจของตัวโมหะเข้าไปปิดบังห่อหุ้มตัวปัญญาเอาไว้ ทำให้ลุ่มหลงเพลิดเพลินไปตามอารมณ์ต่าง ๆ จนลืมตัว ลืมตาย

เราเกิดมาแล้วชาติหนึ่งนี้และได้บวชเข้ามาศึกษา ได้ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่านผู้รู้แจ้งเห็นจริง เช่น พระพุทธองค์นี้แล้ว เรายังขวนขวายดิ้นรนพยายามเพื่อที่จะไปสู่ที่ต่ำอีกนับว่าไม่เป็นคุณแก่ตัวเองเลย ขอให้พิจารณาดูให้ดี ให้รู้ให้เห็นตามความเป็นจริงของสรรพสิ่งทั้งมวล อย่าได้มีอคติ อย่าเข้าข้างตัวเอง อย่าได้คิดว่าตัวเองทำถูกแล้วคิดถูกแล้ว จงเปิดใจให้กว้าง น้อมนำเอาพุทธธรรมไปประพฤติปฏิบัติ อันจะเป็นคุณประโยชน์แก่ตัวเอง ถ้าทำได้จนถึงที่สุดแล้วก็จะได้ไม่กลับมาเกิด แก่ เจ็บ ตาย อีกอันนับเป็นอเนกชาตินี้ ควรที่จะเบื่อหน่ายคลายความยึดถือ จงถอนอัตตานุทิฏฐิเสียจะได้เป็นไทแก่ตัวเอง ไม่ต้องตกไปเป็นทาสของความทะเยอทะยานอยาก อันอาศัยกิเลสเป็นตัวชี้นำเป็นผู้ชี้แนะแล้วเราก็เป็นไปตามนั้นนึกเอาเอง คิดเอาเองว่าเป็นจริงเป็นจังไปตามนั้น แล้วหลงตัวลืมตัวไปตามจังหวะของกิเลสที่มันกำหนดให้ แล้วก็เข้าใจเอาเองว่า เรามีเราเป็นไปตามนั้น แต่ถ้าหากพิจารณาให้ดีแล้วก็จะเห็นว่าไม่ได้เป็นไปตามนั้นเลย เสมือนหนึ่งว่าไล่ตะครุบเงาของตัวเอง เมื่อเราหยุดเงาก็หยุด

เมื่อเราเดินเงาก็เดินด้วย เงาก็ถูกต้องสัมผัสไม่ได้ นั่นแสดงถึงความไม่มีสาระแก่นสารอะไรในชีวิต หลงทำบาปอกุศลต่างๆ ยิ่งเป็นชีวิตของฆราวาสแล้ว ก็ยิ่งหาโอกาสที่จะทำคุณงามความดีให้เต็มที่อย่างชีวิตที่บวชนี้ยากเต็มที เพราะเหตุว่าภาระหน้าที่ซึ่งจะต้องปลดเปลื้องบริหารให้อยู่รอดได้ ไม่เอื้ออำนวยให้ ควรที่จะเบื่อหน่ายแล้วมอบกายถวายชีวิตในพระพุทธองค์แล้วมุ่งสู่ความหลุดพ้นจากสังสารวัฏอันไม่มีที่สิ้นสุดนี้ โดยไม่ต้องกลับมาวนเวียนอีกต่อไป อย่าไปหวังชาติหน้า อนาคตซึ่งเป็นของไม่แน่นอน เราเดินมาถูกทางแล้ว ยังจะหันหลังกลับไปตั้งต้นใหม่อีก แล้วอย่างนี้เมื่อไหร่จะถึงจุดหมายปลายทางกันเสียที ฯลฯ

ท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์อบรมสั่งสอนพระมหาเขียนมีนัยเป็นอเนกอนันต์ หลวงปู่ท่านกล่าวว่าในขณะนั้นตัวท่านเองนั่งนิ่ง รู้สึกตัวว่าตัวเองมีแต่ลมหายใจอยู่เท่านั้น ตัวเบาว่าง น้ำตาคลอเบ้าเพราะคำพูดของท่านพระอาจารย์มั่นที่พูดออกมานั้นเยือกเย็นเป็นจังหวะ ท่านพูดด้วยความเมตตาด้วยความปรารถนาดี ท่านไม่อยากจะให้เราไปตกทุกข์ได้ยากในสภาพของชีวิตฆราวาส

หลังจากที่ท่านเทศน์ให้ข้อคิดแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นก็กล่าวว่า "วันนี้เอาแค่นี้ก่อนให้กลับไปพิจารณาดูอีกที ได้ผลเป็นอย่างไรค่อยว่ากันใหม่อีกทีหลัง" จากนั้นท่านก็กราบลาท่านพระอาจารย์มั่น

พระมหาเขียนได้กลับกุฏิ แล้วนั่งทำความสงบจิตใจเป็นสมาธิพอสมควร โดยสลับกันกับการเดินจงกรมเพื่อเป็นการเปลี่ยนอิริยาบถ ทำอยู่เช่นนั้นหลายวัน พร้อมกับการที่จะตัดสินใจสึกก็เพลาลง เห็นไปตามที่ท่านพระอาจารย์มั่นชี้แนะ จิตใจที่ห้าวหาญโลดโผนโจนทะยานยินดีในเพศของฆราวาสก็ลดหย่อนผ่อนลงมา การตัดสินใจที่จะสึกนั้นเอาไว้ก่อน คงยังไม่รีบเร่งในขณะนี้ขอให้ได้ประพฤติปฏิบัติธรรมไปก่อน การประพฤติก็คงเป็นไปในรูปเดิม คือ นั่งสมาธิกับเดินจงกรมสลับกันไป ตลอดระยะเวลาที่อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นก็ทำอยู่อย่างนั้น

หัดข้อวัตรปฏิบัติ

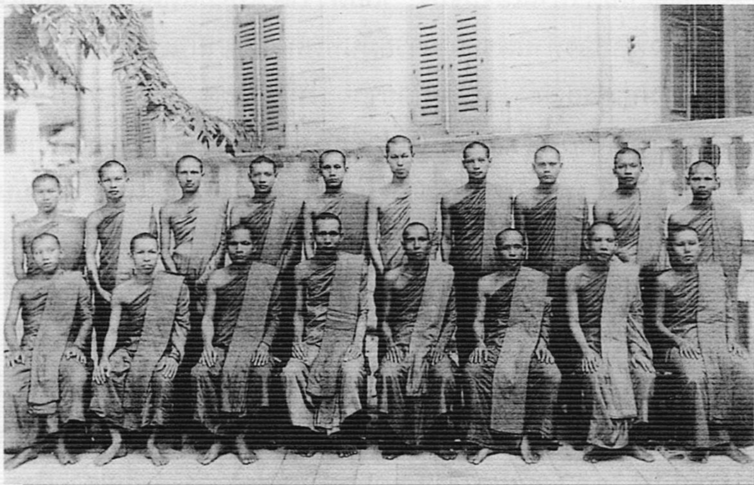
เนื่องจากพระมหาเขียนเป็นพระอาคันตุกะ ไม่ใช่อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นเป็นประจำและเป็นพระใหม่ที่เริ่มฝึกหัดปฏิบัติกัมมัฏฐาน ท่านจึงคอยสังเกตดูหมู่คณะเขาประพฤติปฏิบัติข้อวัตรประจำวัน ซึ่งตามปกติแล้วก็จะไม่พูดไม่คุยกัน นอกเหนือจากสิ่งที่จำเป็น นอกนั้นให้สังเกตดูหมู่คณะเขาประพฤติปฏิบัติกัน เขาประพฤติปฏิบัติกันอย่างไรก็ประพฤติปฏิบัติตามเขา แม้ท่านพระอาจารย์มั่นจะกล่าวว่า "คุณมหาเริ่มออกประพฤติปฏิบัติใหม่ ยังไม่คุ้นเคยกับการฉันในบาตรก็ฉันตามที่เคยฉันนะ ไม่ตามเขาก็ได้" พระมหาเขียนก็เรียนท่านพระอาจารย์มั่นไปด้วยความนอบน้อมว่า "กระผมมาเริ่มฝึกหัดปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์ ก็ต้องประพฤติปฏิบัติตามท่านพระอาจารย์ตามหมู่คณะ หมู่คณะเขาทำกันอย่างไรก็ต้องทำตามนั้น ไม่อาจที่ฝ่าฝืนหมู่คณะได้ดอกกระผม"

ท่านพระอาจารย์มั่นตอบคำถาม

ในขณะประพฤติข้อวัตรปฏิบัติอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น เวลาไปอุปัฏฐากท่าน โอกาส

จังหวะเหมาะท่านพระอาจารย์มั่นก็จะเปรย ๆ ออกมาว่า ท่านโน้นประพฤติปฏิบัติดี ท่านนั้นก็ใช้ได้ พระมหาเขียนก็ใจจดใจจ่ออยากจะรู้เรื่องของตนเองบ้างว่า ในชาตินี้พอจะมีวาสนาพ้นทุกข์ได้หรือไม่ แต่ก็ยังกล้า ๆ กลัว ๆ อยู่ เมื่อได้โอกาสจึงยกมือขึ้นประนมเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่นไปด้วยความนอบน้อมว่า "เกล้ากระผมเป็นอย่างไรบ้างขอรับ ในชาตินี้พอจะมีวาสนาพ้นทุกข์ได้หรือไม่" ทั้งที่กลัวก็กลัว อยากรู้เรื่องของตนเองก็อยากรู้ ท่านพระอาจารย์มั่นหยุดนิดหนึ่งแล้วพูดว่า "มีทางเป็นไปได้ในบั้นปลายของชีวิต แต่ต้องพยายามนะ"

กัณฑ์ที่สอง (มุตโตทัย)

แถวหน้ารูปที่ ๔ จากซ้าย
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน)
แถวหน้ารูปที่ ๘ จากซ้าย พระอริยเวที (หลวงปู่เขียน ฐิตสีโล)

เมื่อพระมหาเขียนพักศึกษาปฏิบัติธรรมอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น หลังจากฟังธรรมเทศนากัณฑ์แรกแล้ว เกิดความประทับใจในภูมิธรรมของท่านพระอาจารย์มั่นเป็นอย่างมาก แล้วนำธรรมที่ได้ฟังมานั้นไปพินิจพิเคราะห์ไตร่ตรองตามเหตุผล ทบทวนไปมาทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลม ซาบซึ้งในภูมิธรรมที่ท่านแนะนำ จึงได้แต่ขอบพระคุณท่านไว้ในที่สูงนี่แหละหนอ ผลของการประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างเอาจริงเอาจังเป็นอย่างนี้ ถ้าเราไม่ได้มารับฟังธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่น คงจะเสียเที่ยวไปเลยในชาตินี้

หลังจากนั้นอีกไม่นาน ท่านพระอาจารย์มั่นก็เทศน์ให้พระมหาเขียนฟังอีกเป็นกัณฑ์ที่สอง ซึ่งมีชื่อว่า **มุตโตทัย** (แดนแห่งความหลุดพ้น หรือ รุ่งอรุณแห่งผู้หลุดพ้น) อันเป็นการตอกย้ำหัวตะปูของพระธรรมเทศนากัณฑ์แรก พอจบธรรมเทศนากัณฑ์ที่สองนี้ พระมหาเขียนก็ได้ลุกจากที่นั่งของตนเข้าไปใกล้ท่านพระอาจารย์มั่นพร้อมกับก้มกราบลง แล้วกล่าวคำปฏิญาณตนว่า **"ขอมอบกายถวายชีวิตนี้ ให้แก่พระพุทธศาสนา ชีวิตทั้งหมดนี้ขอมอบไว้ในพระศาสนา สาสเน อุรํ ทตฺวา คือ บวชถวายอก (ไม่สึก) ในพระพุทธศาสนา ขอให้ท่านพระอาจารย์เป็นสักขีพยานด้วย"**

พระครูศาสนูปกรณ์
(หลวงปู่บุญจันทร์ กมโล)
วัดป่าสันติกาวาส
อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

นามเดิม	❖ บุญจันทร์ กัมปันโน เป็นบุตรของนายคำภา และนางมุม กัมปันโน
เกิด	❖ วันศุกร์ที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๙ ตรงกับวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะโรง ณ บ้านคำพระ (กุดโอ) ตำบลคำไฮ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด
บรรพชา	❖ เป็นสามเณรฝ่ายมหานิกายที่วัดบ้านท่าเดื่อ ตำบลตูม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒ และได้บรรพชาครั้งที่สองประมาณปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ที่วัดฟ้าหยาด บ้านคำไฮ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีพระครูวิจิตร (จันทา) เป็นพระอุปัชฌาย์
อุปสมบท	❖ เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ ที่วัดเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีพระโพธิญาณมุนี เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาบุญถึง เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่ออุปสมบทแล้วได้กลับมาอยู่วัดป่าศรีไพรวัลย์ ถือนิสัยกับด้วยพระอาจารย์สีโห เขมโก ได้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติในกิจวัตรและอาจริยวัตรกับครูบาอาจารย์ ท่านมีโอกาสได้เข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือ จังหวัดสกลนคร ภายหลังท่านได้มาสร้างวัดป่าสันติกาวาส ในปีพ.ศ. ๒๔๙๓ และอยู่จำพรรษาจนพรรษาที่ ๕๙ ที่วัดป่าสันติกาวาส
มรณภาพ	❖ วันอาทิตย์ที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๘ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๗ เวลา ๑๐.๕๒ น.สิริรวมอายุได้ ๗๙ ปี พรรษา ๕๙

อาจริยธรรม

ในปีพ.ศ. ๒๔๙๒ ใกล้จะถึงวันวิสาขบูชา ในขณะนั้นหลวงปู่บุญจันทร์มีความสงสัยในอุบายธรรมที่ได้ปฏิบัติอยู่ คือการพิจารณาในกายและพิจารณาในจิตเป็นอารมณ์ ค้นกายค้นจิตเพื่อให้รู้ตามเป็นจริง จะเป็นอุบายที่ถูกต้องหรือไม่หนอ? มองไม่เห็นใครที่จะเป็นผู้แก้ความสงสัยนี้ได้ มีแต่ท่านพระอาจารย์มั่นเท่านั้นที่จะแก้ความสงสัยนี้ได้

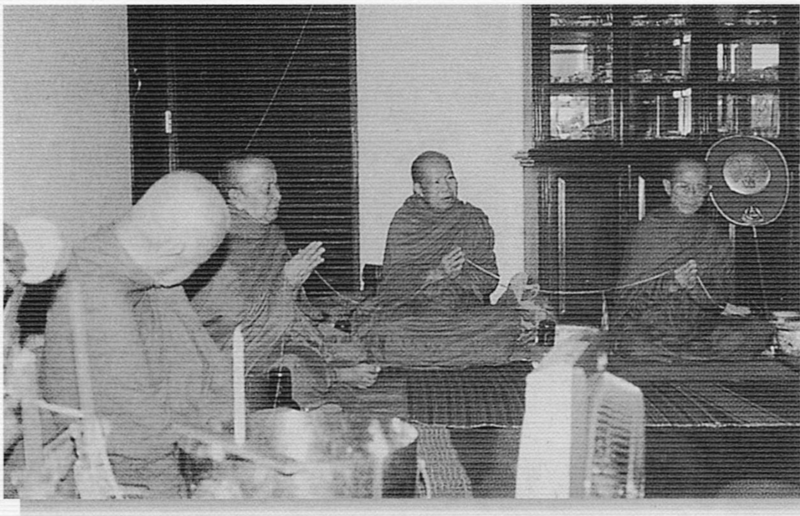
หลวงปู่เดินทางด้วยเท้าจากบ้านไชยวานไปถึงบ้านต้อง นั่งรถโดยสารไปลงที่อำเภอพรรณานิคม เดินเท้าต่อไปที่บ้านหนองโดก ถึงวัดป่าบ้านหนองโดกเป็นเวลาค่ำพอดี พักค้างคืนที่วัดป่าบ้านหนองโดก ในขณะนั้นพระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ เป็นเจ้าอาวาสอยู่ที่นั่น และได้พบพระอาจารย์กู่ ธมฺมทินฺโน พระอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร พระอาจารย์บุญมี ปริปุณฺโณ พระอาจารย์เพียร วิริโย ที่วัดป่าบ้านหนองโดกนี้ พระอาจารย์กู่ท่านไม่อยากให้เข้าไปหาท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ท่านบอกว่า "ไปรบกวนครูบาอาจารย์" หลวงปู่คิดอยู่ในใจว่า "ไม่ได้ไปรบกวนครูบาอาจารย์ ต้องการจะกราบนมัสการให้ท่านแก้ความสงสัยให้เท่านั้น" หลวงปู่เล่าว่า พักที่วัดป่าบ้านหนองโดก ๑ คืน บิณฑบาตเช้าแล้วฉันจังหันเสร็จ จึงเดินทางด้วยเท้าเข้าไปบ้านหนองผือนาในพร้อมกันกับพระอาจารย์เพียร วิริโย (ซึ่งการเข้าไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นครั้งนี้เป็นครั้งแรกและครั้งเดียวของหลวงปู่ แต่เป็นครั้งที่ ๒ ของพระอาจารย์เพียร)

พบท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺตเถร

พอเดินทางถึงวัดป่าบ้านหนองผือเป็นเวลาใกล้ค่ำ ได้พบพระอาจารย์มหาบัว ที่วัดป่าบ้านหนองผือ จึงได้กราบเรียนถามท่าน ถึงเวลาที่จะเข้ากราบนมัสการฟังธรรมจากท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น หลวงปู่เล่าว่าพระอาคันตุกะที่ไปถึงใหม่จะต้องรอคอยก่อน พระอาจารย์มหาบัวจะเป็นผู้เข้าไปกราบเรียนท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นก่อนว่า ท่านให้พักในวัดป่าบ้านหนองผือด้วยหรืออย่างไร หรือท่านจะให้พักกุฏิหลังไหน เมื่อท่านสั่งอย่างไรก็ทำตามอย่างนั้น ไม่ใช่ว่าจะทำตามอำเภอใจของตนเอง

พอพระอาจารย์มหาบัวเข้าไปกราบเรียนท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านก็บอกเสนาสนะให้ และบอกให้สรงน้ำเสร็จแล้วจึงขึ้นไปกราบนมัสการ ฟังธรรมจากท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นบนกุฏิท่าน เมื่อหลวงปู่สรงน้ำเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงนุ่งห่มครองจีวรให้เรียบร้อย สำรวมใจให้อยู่ในความสงบ ไม่ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์อย่างอื่น มีสติอยู่กับใจตัวเอง หลวงปู่เล่าว่า **"การสำรวมนั้นได้สำรวมระมัดระวังมาโดยตลอด พอคิดว่าจะไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นยิ่งเพิ่มความระมัดระวังมากขึ้นเป็นพิเศษ"** พอขึ้นไปบนกุฏิท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ต้องระมัดระวังไม่ให้มีเสียงอะไรรบกวนท่านในขณะนั้นได้ มีพระเถระและพระภิกษุรูปอื่นขึ้นไปนั่งฟังธรรมอยู่ก่อนแล้ว ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นกำลังแสดงธรรมอยู่ พอหลวงปู่ขึ้นไปแล้วก็กราบเบา ๆ เสร็จแล้วก็นั่งกำหนดจิตฟังธรรมจากท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นต่อไป

พอท่านแสดงธรรมไป ๆ ท่านจึงถามขึ้นว่า "ไหนพระมาจากอำเภอหนองหาน" พอหลวงปู่ได้ยินท่านถามอย่างนั้นก็คิดในใจว่าคงจะมีหลายองค์ จึงไม่ได้ตอบท่าน ท่านก็แสดงธรรมต่อไป แล้วท่านก็ถามอีกเป็นครั้งที่สองว่า "ไหนพระมาจากอำเภอหนองหาน" หลวงปู่ได้ยินท่านถามครั้งที่ ๒ ก็ยังนึกว่าคงจะเป็นองค์อื่นก็ยังไม่ตอบอะไร ท่านก็แสดงธรรมต่อไปอีก แล้วท่านก็ถามอีกเป็นครั้งที่ ๓ ว่า "ไหนพระที่มาจากอำเภอหนองหาน" หลวงปู่นึกในใจว่าคงจะเป็นเรา จึงประนมมือขึ้นแล้วตอบว่า "ขอโอกาส เกล้ากระผม" ท่านขึ้นเสียงดัง **"มันหาน (หาญ) แต่ชื่อ**

จากด้านซ้าย : หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร
หลวงปู่เหรียญ วรลาโภ และ หลวงปู่บุญจันทร์ กมโล

จะพิจารณาอะไร ผมปฏิบัติมานี้ ๔๐ ปีแล้ว ผมไม่หนีจากกายกับใจ พิจารณากายแล้วก็พิจารณาใจจนหายสงสัย" แล้วท่านก็แสดงธรรมต่อไป พอหลวงปู่ได้รับโอวาทคำตอบจากท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ทั้งที่ยังไม่ได้เรียนถามท่านอย่างนั้น จึงหมดความสงสัยภายในใจลงในขณะนั้น เมื่อท่านแสดงธรรมต่อไปพอสมควรแล้ว ท่านจึงยุติการแสดงธรรมในวันนั้น ลูกศิษย์ลูกหาต่างพากันได้รับความเอิบอิ่มในธรรมที่ท่านเมตตาแสดงอย่างถึงอกถึงใจ เมื่อท่านหยุดในการแสดงธรรมแล้ว ลูกศิษย์ลูกหาต่างพากันกราบท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นแล้วกลับที่พักของตน

หนังห่อขี้

ในวันต่อมาเป็นวันวิสาขบูชา พวกญาติโยมชาวบ้านหนองผือ และบ้านใกล้เคียงในแถวนั้นพากันมารวมทำบุญในวันวิสาขบูชา ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นพาพระภิกษุสามเณรรับบิณฑบาตในวัด พวกญาติโยมพากันใส่บาตรด้วยความเคารพ ในขณะที่ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นเป็นหัวหน้านำรับบิณฑบาตอยู่นั้น พระเณรทั้งแก่ทั้งหนุ่มรับบิณฑบาตตามหลังท่าน ไม่ทราบว่าองค์ไหนไปคิดชอบหญิงสาวที่เขากำลังใส่บาตรอยู่นั้น อยู่ ๆ ท่านก็หันหน้ามองกลับมาข้างหลัง พร้อมกับพูดขึ้นว่า **"ประสาหนังห่อขี้"** แล้วท่านเดินรับบิณฑบาตต่อไป หลวงปู่อยู่กับท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นไม่กี่วัน ก็เดินทางกลับมาบ้านจำปา

● *จากหนังสือ กมโล ผู้งามดั่งดอกบัว โดย คณะศิษยานุศิษย์*

พระครูปราโมทย์ธรรมธาดา
(หลวงปู่หลอด ปโมทิโต)
วัดสิริกมลาวาส
ลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร

นามเดิม	❖ หลอด ขุริมน เป็นบุตรของนายบัวลา และนางแหล้ ขุริมน
เกิด	❖ วันพฤหัสบดีที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๕๘ ณ บ้านขาม ตำบลหัวนา อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี (ปัจจุบันเป็นอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู)
อุปสมบท	❖ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๙ ณ วัดธาตุหันเทาว์ มีพระอาจารย์ชาลี วัดโพธิ์ชัยสะอาด บ้านจิก อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี เป็นพระอุปัชฌาย์
ญัตติเป็นพระธรรมยุต	❖ เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ ณ วัดทุ่งสว่าง ตำบลโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย โดยมี พระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) แต่ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์ ที่ พระเทพกวี เจ้าอาวาสวัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี เป็นพระอุปัชฌาย์
สมณศักดิ์	❖ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตรที่ "พระครูปราโมทย์ธรรมธาดา"
ปัจจุบัน	❖ พ.ศ. ๒๕๔๙ ท่านพำนัก ณ วัดสิริกมลาวาส ลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร

อาจริยธรรม

ในปี พ.ศ.๒๔๘๖ หลวงปู่หลอดจำพรรษาอยู่ที่ป่าช้าบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี หลังออกพรรษามีเพื่อนสมณะซึ่งเป็นชาวบ้านเชียง ได้มาชวนไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นซึ่งท่านเล่าว่า **"อาตมาก็คิดหน้าคิดหลังล่ะ ใครทำผิดอะไรท่านพระอาจารย์มั่นท่านทักท้วง และก็กลัวไม่กล้าไป คิดไปคิดมา ผิดก็ผิด ถูกก็ถูก ให้ท่านทักท้วงว่าไม่ดี ไม่ถูกต้องพระธรรมวินัย จะสึกก็สึกไปเลย ดีกว่าจะไปกินข้าวชาวบ้านเขา ไปหาท่านผิดพระวินัยตรงไหนอาบัติหนักหรืออาบัติเบา จะได้สำรวมระวังแก้ไขต่อไป"** ก็เดินจากอุดรสมัยนั้นออกจากวัดบ้านดงเย็น เดินทางมุ่งหน้าไปทางอำเภอสว่างแดนดิน สงครามอินโดจีนกำลังจะหยุด จากอำเภอสว่างแดนดินต่อรถยนต์ไปถึงสกลนครเที่ยงคืน ไปพักวัดป่าสุทธาวาสคืนหรือสองคืนพอได้กำลัง แล้วเดินทางต่อไปยังวัดป่าบ้านโคก

ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านอยู่บ้านโคก แต่ก่อนก็อยู่วัดป่าสุทธาวาสเหมือนกัน เขานิมนต์ให้ไปจำพรรษาอยู่วัดป่าบ้านโคก (ปัจจุบันคือ วัดป่าวิสุทธิธรรม อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร) พอดีท่านอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ (ซึ่งท่านเป็นชาวบ้านโคกได้ไปประกาศศาสนาอยู่ที่จังหวัดจันทบุรี) ท่านเป็นผู้รับผิดชอบด้านการจัดเสนาสนะที่พักที่วัดป่าบ้านโคก

พอเกือบ ๒ ทุ่มพระภิกษุสามเณรทุกรูปก็ไปรวมกันที่กุฏิท่านพระอาจารย์มั่นเพื่อรับฟังการอบรมประจำวัน ขณะนั้นอาตมารู้สึกตื่นเต้นระทึกใจมาก เมื่อพระทุกรูปพร้อมกันแล้ว หัวหน้าคณะต่าง ๆ ก็รายงานตัวแทนลูกคณะต่อท่านพระอาจารย์มั่น หลังจากนั้นก็ถึงขั้นที่ฟังการอบรมสาระหรือใจความที่ท่านพระอาจารย์มั่นนำมาแสดงคืนนั้นคือ ช่วงแรกท่านเล่า**ประวัติของท่านเองโดยย่อ** จากนั้นท่านก็อธิบายพุทธพจน์ที่ว่า **"เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต สิ่งทั้งหลายล้วนมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตก็ตรัสบอกเหตุของสิ่งเหล่านั้นไว้"** โดยใจความของพระพุทธพจน์ข้อนี้ก็คือ ถ้าหมายถึง **ที่ตัวคนเราแล้ว เหตุทั้งหลายของคนเราก็ล้วนมาจากใจ ใจจึงเป็นมหาเหตุ ถ้าใจดี ใจสูง ใจประเสริฐ การทำ การพูด ก็พลอยดีและประเสริฐไปด้วย ดังนั้นจึงควรดูแลอบรมใจให้ดี เพื่อให้ใจเป็นเหตุแห่งพฤติกรรมที่ดี ถ้าปล่อยปละละเลยจิตใจ ชาตินี้ทั้งชาติก็สิ้นหวังเอาดีอะไรไม่ได้เลย เพราะใจมีแต่จะไหลไปในทางที่ต่ำ ชีวิตก็มีแต่จะเสียหายเดือดร้อน ผู้ที่ปฏิบัติธรรมหรือผู้ที่รักตนทั้งหลาย ถ้าอยากให้ชีวิตก้าวหน้าแล้ว จงคอยดูแลจิตใจของตนให้ดี**

หลังจากประชุมเสร็จ หลวงปู่หลอดก็ได้เข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น พร้อมกับได้กราบเรียนท่านถึงจุดประสงค์ที่มา ซึ่งท่านก็ได้สอบถามข่าวคราวว่า **"เป็นอย่างไรบ้างการออกไปวิเวก จิตใจเป็นอย่างไรบ้างดีไหม? มีอุปสรรคอะไรไหม? เป็นพระก็มีความลำบากอย่างนี้ พระพุทธองค์ท่านยิ่งลำบากกว่าหลายเท่า"**

ข้อวัตรปฏิบัติของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

หลวงปู่หลอดได้ทบทวนถึงข้อวัตรปฏิบัติ ในยุคที่ได้เข้าไปรับการอบรมกับท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านโคกว่า "ท่านพระอาจารย์มั่น อบรมพระภิกษุสามเณรประมาณ ๒ ทุ่ม จนถึงเที่ยงคืนทุกวัน วันไหนอาพาธท่านก็เว้นไป ข้อวัตรของท่าน คือ ถือธุดงควัตร ฉันหนเดียว ฉันในบาตรตลอดบิณฑบาตไม่ขาด นอกจากอาพาธไปไม่ได้ จากนั้นล้างบาตรเสร็จ ไปถึงกุฏิก็เที่ยงวันท่านก็ไปพักผ่อน บ่าย ๓ โมงก็ออกมา บ่าย ๕ โมงสรงน้ำ ๒ ทุ่มขึ้นไปฟังเทศน์อบรมพระเณร มีหลวงปู่อ่อน ญาณสิริ (ในปีนั้นท่านจำพรรษาอยู่วัดป่าบ้านนามน แต่มาฟังเทศน์ท่านพระอาจารย์มั่นทุกคืน) หลวงปู่กงมา จิรปุญฺโญ ปฏิบัติท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งหลวงปู่กงมาเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับภิกษุสามเณรที่ไปหา และเป็นผู้ดูแลจัดวาระ พระองค์ไหนควรปฏิบัติท่านพระอาจารย์ตอนเช้า บ่าย เย็น ท่านจัดวาระ บางทีท่านไม่สบายก็นวด ส่วนอาตมานั้นท่านพระอาจารย์มั่นบอกว่า อาตมานี้รูปธรรม นามธรรม คือไปนวดท่าน ท่านไม่สบายบอกว่า มืออาตมาร้อนเกินไป ให้องค์อื่นมานวด ให้ไปทำความสะอาดทางอื่น ทางด้านนอก ปัดกวาดเช็ดถู ทำความสะอาดศาลาเพื่อนำบาตรมาวางไว้เป็นระเบียบเรียบร้อย ปฏิบัติอยู่อย่างนั้นในช่วงที่ท่านพระอาจารย์มั่นมาพักอยู่วัดป่าบ้านโคก

ในปี พ.ศ.๒๔๘๗ นั้น เท่าที่อาตมาจำได้ มีพระเณรที่พักอยู่ร่วมจำพรรษาด้วยกันคือ พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน พระอาจารย์เนตร กนฺตสีโล พระอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร พระอาจารย์ทองคำ ญาโณภาโส พระอาจารย์มนู พระอาจารย์คำดี (น้องชายหลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร) พระอาจารย์บุญมา เณรดี เณรได ระหว่างพรรษานี้ หลวงปู่หลอดเล่าว่า "อาตมาเกิดเป็นไข้มาลาเรียกำเริบ ท่านพระอาจารย์มั่นไม่ให้ฉันยา ท่านให้ภาวนารักษาตัว ท่านเทศน์ว่า **"อย่าไปยึดติด"** ที่สุดอาตมาก็หายได้ด้วยกำลังของการภาวนา"

ส่วนญาติโยมชาวบ้านโคกนั้น หลวงปู่หลอดกล่าวว่า **"ในวันพระก็มีญาติโยมเข้าไปวัด แต่ท่านพระอาจารย์มั่นไม่ค่อยเทศน์ ถึงแม้จะเทศน์ชาวบ้านก็ไม่รู้ นอกจากให้ระลึก "พุทโธ" ท่านย้ำแต่พระสอนแต่พระ โยมเอาไว้ก่อน เพราะพระนี้เป็นหลักของพระพุทธศาสนา ท่านสอนจริง ๆ จัง ๆ เลยล่ะ"**

โอวาทธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

หลวงปู่หลอดได้เล่าถึงการได้รับฟังโอวาทธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่นว่า "อาตมาเข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ในปี พ.ศ.๒๔๘๗ นั้น แต่ก่อนยังฟังเทศน์ไม่รู้เรื่อง อายตนะยังไม่รู้ ราคะ โทสะ โมหะ ยังไม่รู้เรื่องเลยมืดแปดด้าน การศึกษาน้อยต้องศึกษาก่อน ภาวนาก็ยังไม่เป็น บวชมาตั้ง ๘ ปีแล้ว มันก็จริงนะสิ **แต่อาศัยความอดทน** ยังไม่รู้อายตนะ **อายตนะแปลว่า เครื่องต่อ** ตาเห็นรูปมันก็ต่อแล้ว ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ภายใน ๖ ภายนอก ๖ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ กายคู่กับสัมผัส ใจคู่กับอารมณ์ อารมณ์อะไรก็ได้ ราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งในตอนที่อาตมาไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ยังพิจารณาธรรมได้ไม่แตกฉาน เพิ่งเรียนรู้และเริ่มเข้าใจในเรื่องธรรมะและความสงบ

ท่านสอนอยู่ ๓ เรื่อง หลัก ๆ คือ **เรื่อง อายตนะ การพิจารณากาย และ อานาปานสติ** ท่านให้พิจารณาอานาปานสติกัมมัฏฐานเป็นหลักใหญ่ เพราะพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อานาปานสติ **เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค** หนทางนี้หนทางเดียวคือ ทางกายนี้ เกสา โลมา นะขา ทันตา ตะโจ ก็วนไปวนมา สับไปสับมาอยู่ในนี้ตลอดเพราะเป็นของเก่า ตาก็ของเก่า หูก็ของเก่า จมูกก็ของเก่า ลิ้นก็ของเก่า กายก็ของเก่า ใจก็ของเก่า ดูไปดูมา ฟังไปฟังมาทุกวัน ตั้งแต่มีรูปเกิดมาใช้ ๖ อย่างตลอดเลย ท่านเทศน์ ย้ำหนักเลย เกี่ยวกับอายตนะ ในหนังสือว่า **ไม้ซะงก หกพันง่า กะปอมก่าขึ้นมื้อละฮ้อย**[๑] ก็อายตนะ ๖ กะปอมถ้ามันออกทุกมื้อ ๆ กะปอมนั้นคือ ของปลอม รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ของปลอม

นอกจากนั้นท่านสอนให้พิจารณากายให้มาก เวลามีปัญหาท่านก็อธิบาย **พิจารณากายทำให้มาก ๆ ตั้งสติให้มาก ๆ เดี๋ยวมันรู้เอง ท่านว่าอย่างนั้น** เกสา–ผม โลมา–ขน นะขา–เล็บ ทันตา–ฟัน ตะโจ–หนัง จะทำลายกิเลสตัณหาก็เพราะพิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ไม่ใช่ธรรมดานะ

---

๑ *พระอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร เจ้าอาวาสวัดธรรมมงคล เป็นผู้เขียนบันทึกไว้*

มันไม่ยอมให้พิจารณาหรอก ไอ้กิเลสมันไม่ยอม พอพิจารณากายมันผลักออกเลยไปเรื่องอื่นโน้น สติมันก็ขาดสิ ปรุงไปแต่เรื่องนั้นเรื่องนี้ พิจารณากายมันไม่ยอม ตั้งใจพิจารณากาย ความตั้งใจสู้มันไม่ได้ สู้กิเลสไม่ได้ มันเก่งกว่า เกสา–ผม โลมา–ขน นะขา–เล็บ ทันตา–ฟัน ตะโจ–หนัง ดึงลมหายใจเข้า–ออกพุทโธ กิเลสมันเล่นงานก่อนแล้ว หาเรื่องมาแล้วอารมณ์เก่า ๆ น่ะ พวกเราต้องศึกษาทุกอย่าง ต้องศึกษาไม่ศึกษาไม่รู้ นี้เป็นหลักความจริง อย่างอายตนะ ถ้าไม่มีใครสอนก็ไม่รู้ อายตนะ คืออะไร อย่างศีล ๕ ขา ๒ แขน ๒ หัว ๑ ก็ ๕ แล้วจากท้องแม่เลย จะเป็นศีลต้องเว้นวิรัติเจตนาเป็นเครื่องเว้นเหมือน ๆ กับอายตนะ ๖ ในโลกเหมือนกันหมด ราคะ โทสะก็เหมือนกัน ฝรั่งมังค่าก็เหมือนกัน อวิชชาเป็นคนตบแต่งให้ **ท่านพระอาจารย์มั่นสอนเรื่องธรรมะให้ภาวนาลูกเดียว เดินจงกรม ถูกนิสัย อะไรก็เอา ถูกพุทโธก็เอา ถูกลมหายใจก็เอา แต่อย่าให้ขาดสติ ขาดสติไม่ได้”**

หลวงปู่หลอดเล่าว่า ในครั้งที่ไปพบท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ท่านได้รับอุบายธรรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย ทำให้สติปัญญาสว่างไสวขึ้นมาก “อาตมาไม่ได้กราบเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่นมากนัก จะถามนิพพานเราก็ไม่ถึงอีก ท่านพูดมาก็ไม่รู้เรื่องอีก” ท่านบอกว่า **“ปฏิบัติให้มากก็แล้วกัน จิตยังไม่สงบ ความสงบเรายังไม่มี พิจารณาอสุภะยังไม่เป็น”** ท่านพระอาจารย์มั่นท่านเทศน์ทุกคืนเกี่ยวกับกัมมัฏฐาน ๕ ว่า **“อสุภะเป็นศัตรูกับราคะ”** บางองค์มีนิสัยเร็ว ภาวนาได้ง่าย บางองค์ก็เล่าถวายท่านพระอาจารย์มั่นฟัง เกิดแสงอย่างนั้น เกิดแสงอย่างนี้ อาตมาไม่เป็น ท่านพระอาจารย์มั่นถามอาตมา “เป็นไหม? ท่านหลอด” หลวงปู่หลอดกราบเรียนถวาย “ยังไม่มีอะไรเลยขอรับ แจ้งก็ไม่แจ้ง สว่างก็ไม่สว่าง เย็นก็ไม่เย็น ร้อนก็ไม่ร้อน” ท่านพระอาจารย์มั่นบอกว่า **“กัมมัฏฐานหัวตอ”**

ท่านพระอาจารย์มั่นเทศนาต่อไปว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกอรหันต์ของพระพุทธเจ้าแต่ละองค์ที่เสด็จปรินิพพานผ่านไปแล้ว จนประมาณกาลไม่ได้ก็ดี หรือประมาณกาลได้ก็ดี พระองค์กับสาวกท่านที่เสด็จผ่านไปไม่กี่พันปีก็ดี ล้วนอุบัติขึ้นเป็นพระพุทธเจ้าและเป็นพระอรหันต์จากกัมมัฏฐานทั้งหลาย มีกัมมัฏฐาน ๕ เป็นต้น **ไม่มีแม้พระองค์เดียวที่ผ่านการตรัสรู้ธรรมโดยมิได้ผ่านกัมมัฏฐานเลย ต้องมีกัมมัฏฐานเป็นเครื่องซักฟอก เป็นเครื่องถ่ายถอนความคิดความเห็น ความเป็นต่าง ๆ อันเป็นพื้นเพของจิต ที่มีเชื้อวัฏฏะจมอยู่ภายในให้กระจายหายสูญไปโดยสิ้นเชิง ฉะนั้นกัมมัฏฐานจึงเป็นธรรมพิเศษในวงพระศาสนาตลอดมาและตลอดไป ท่านที่สมัครใจเป็นพระธุดงคกัมมัฏฐาน จำต้องเป็นผู้มีความอดทนต่อสิ่งขัดขวางต้านทานต่าง ๆ ที่เคย ฝังกาย ฝังใจจนเป็นนิสัยมานาน**

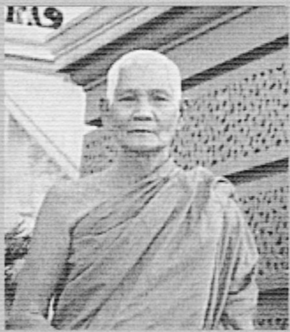
ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านอบรมสั่งสอนพระภิกษุสามเณรอยู่เสมอถึงเรื่องกัมมัฏฐาน ๕ และธุดงค์ ๑๓ เพราะท่านถือว่ามีความสำคัญมาก จะเรียกว่าเป็นเส้นชีวิตของพระธุดงคกัมมัฏฐานก็ได้ ใครที่เข้าไปรับการฝึกฝนอบรมกับท่าน ท่านจะต้องสอน “กัมมัฏฐาน” และ “ธุดงควัตร” เสมอ ถ้าเป็นหน้าแล้งท่านมักจะสอนให้ไปอยู่ตามรุกขมูลร่มไม้เสมอ **“ผู้ปฏิบัติต้องเป็นคนกล้าหาญ อดทน คือ ทนต่อแดดต่อฝน ทนต่อความหิวโหย ทนต่อความทุกข์ทรมานต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งทางกาย วาจา ใจ”** ท่านพระอาจารย์มั่นกล่าวอบรมเป็นประจำทุกวัน จนถึงเที่ยงคืนจึงเลิก

หลวงปู่หลอด ปโมทิโต และ หลวงปู่เหรียญ วรลาโภ

หลวงปู่หลอดจำพรรษาร่วมกับท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านโคกตลอดพรรษาปี พ.ศ. ๒๔๘๗ หลังออกพรรษาแล้วได้กราบลาท่านพระอาจารย์มั่น ออกเดินธุดงค์วิเวกบนเทือกเขาภูพาน พร้อมกับหลวงปู่บัวพา ปญฺญาภาโส เพราะธรรมเนียมปฏิบัติกัมมัฏฐานกับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น หลังจากอยู่อบรมธรรมกับองค์ท่านแล้ว ก็ต้องปลีกวิเวกออกธุดงค์เพื่อฝึกฝนตนเองในป่าในเขา ซึ่งท่านพระอาจารย์มั่นได้กล่าวอบรมก่อนไปว่า **"ไม่เคยมีใครบรรลุธรรม ด้วยการอยู่ไป กินไป นอนไปตามใจชอบ โดยไม่มีการฝึกจิตทรมานใจ** ใครจะไปวิเวกก็ไปได้ ให้พระองค์อื่นได้เข้ามา ออกพรรษาแล้วพระจะมามากมายเหลือเกิน พระรุ่นเก่าเอาไว้ ๓ องค์ก็พอ"

- จากบทสัมภาษณ์ หลวงปู่หลอด ปโมทิโต ณ วัดสิริกมลาวาส วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๓
- จากหนังสือ - *กัลยาณวิสุทธิ์ โดยคณะศิษยานุศิษย์*
  - *ชีวประวัติ หลวงปู่หลอด ปโมทิโต โดย วัลภา จุติกุล*
  - *โลกทิพย์ โดย สุขสันต์ สลางสิงห์ และบุญสมฤทธิ์ พึ่งยิ้ม*

พระครูญาณวิศิษฏ์
(ท่านพ่อเฟื่อง โชติโก)

วัดธรรมสถิต
ตำบลสำนักทอง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

นามเดิม	❖ เฟื่อง เชื้อสาย เป็นบุตรของนายเทียน และนางเหลื่อม เชื้อสาย
เกิด	❖ วันอังคารที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ตรงกับวันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีเถาะ
อุปสมบท	❖ ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ อายุ ๒๐ ปี ท่านได้บวชที่วัดโบสถ์บางกะจะ ในพรรษาที่ ๒ ได้ไปฟังธรรมะจากท่านพ่อลี ธมฺมธโร และเห็นปฏิปทาของท่านพ่อลี ก็เกิดศรัทธากับพระปฏิบัติสายพระป่า พอออกพรรษาได้ขอติดตามท่านพ่อลีเดินธุดงค์จากป่าช้าคลองกุ้งไปทางเขาวงกต ซึ่งเป็นเขตต่อแดนระหว่าง จังหวัดจันทบุรี กับ จังหวัดระยอง
ญัตติเป็นพระธรรมยุต	❖ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ที่วัดจันทาราม ตำบลจันทนิมิต อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี โดยพระครูครุนาถสมาจาร (เศียร) เป็นพระอุปัชฌาย์ และพระครูพิพัฒน์วิหารการ (เชย) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พอญัตติเรียบร้อยแล้วท่านไปอยู่กับท่านพ่อลีที่วัดป่าคลองกุ้ง
สมณศักดิ์	❖ พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระครูชั้นเอก ที่ พระครูญาณวิศิษฏ์
มรณภาพ	❖ เช้าวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ ณ สำนักกัมมัฏฐานธรรมรังสี ฮ่องกง สิริรวมอายุได้ ๗๑ ปี ๑๐ วัน พรรษา ๔๘

อาจริยธรรม

พอสิ้นพรรษาที่ ๓ ของท่านพ่อเฟื่อง ท่านและท่านอาจารย์เจี๊ยะ จุนฺโท ได้ลาท่านพ่อลีไปจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อจะไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น การเดินทางไปทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึงเชียงใหม่ ไปพักที่วัดเจดีย์หลวง แล้วเดินทางต่อไปอำเภอพร้าวเพื่อไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น พอไปถึงคืนแรกอากาศที่นั่นหนาวจัดกว่าที่เคยผ่านมาในชีวิต กลางคืนจำวัดไม่หลับ ท่านอาจารย์เจี๊ยะเข้าไปหาท่านพ่อเฟื่องแล้วกระซิบว่า *"เฟื่องเว้ย หนาวเว้ย กลับบ้านดีกว่า"* แต่ท่านพ่อเฟื่องไม่ได้

ตอบคำใด ตอนเช้าท่านพระอาจารย์มั่นเห็นหน้าพระทั้งสององค์ท่านก็ว่า "คนทะลงทะเล ไม่มีความอดทน ไป๊ ไปไม่มีใครอาราธนามาในนี้" ท่านทั้งสองจึงอยู่ต่อไป

ต่อจากนั้น ท่านพ่อเฟื่องธุดงค์และพักจำพรรษาอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ทั้งหมด ๕ พรรษา ได้ติดตามท่านอาจารย์พรหม จิรปุญฺโญบ้าง เดินธุดงค์ไปภาวนาที่ถ้ำเชียงดาว กับท่านอาจารย์สิม พุทฺธาจาโร และไปอยู่กับท่านอาจารย์อ่อนสี สุเมโธบ้าง และไปอยู่ลำพังองค์เดียวกับชาวเขาเผ่ามูเซอดำ

ในช่วงนั้นมีพระกัมมัฏฐานด้วยกันหลายองค์ที่ติเตียนปฏิปทา ท่านพ่อลี ธมฺมธโร เช่น การสอนให้ลูกศิษย์กำหนดนิมิต มีพระผู้ใหญ่องค์หนึ่งมาติงท่านพ่อลีเรื่องนี้ ท่านพ่อลีตอบว่า "แม้บอระเพ็ดเขาก็ยังสามารถนำมาแช่อิ่มจนกลายเป็นของหวานไปได้" คือ ถึงแม้ว่านิมิตจะเป็นอันตรายต่อสมาธิ แต่ถ้าสอนลูกศิษย์ให้เกิดความชำนาญในการกำหนดนิมิตแล้ว ให้พิจารณาเห็นเป็นไตรลักษณ์ ก็ยังเป็นทางให้เกิดปัญญาได้ พระเถระองค์นั้นเข้าใจความหมายและจุดประสงค์ของท่านพ่อลี แต่มีพระบางองค์ได้นำเรื่องต่าง ๆ ไปเล่าให้ท่านพระอาจารย์มั่นฟัง ท่านพระอาจารย์มั่นไม่ได้ตำหนิอะไร นอกจากจะกล่าวว่า "ก็อย่าทำอย่างท่านก็แล้วกัน" ต่อมาท่านพ่อเฟื่องได้มีโอกาสไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นที่บ้านหนองผือ จังหวัดสกลนคร ท่านก็คอยสังเกตดูว่าท่านพระอาจารย์มั่นจะพูดอะไรเกี่ยวกับท่านพ่อลีบ้าง ปรากฏว่าท่านพูดแต่คำชมเชยอย่างเดียว

ท่านพ่อเฟื่องได้มีโอกาสขึ้นอีสาน ไปหาท่านพระอาจารย์มั่นอีกครั้งหนึ่ง ที่บ้านหนองผือ พอถึงที่นั่นแทนที่ท่านพระอาจารย์มั่นจะให้ออกไปอยู่ในสถานที่อื่นในตำบลนั้นท่านก็ให้อยู่กับท่านเลย

ท่านพ่อเคยเล่าให้ฟังว่า ปกติตอนเย็นหลังจากทำความสะอาดบริเวณที่พักแล้ว พระเณรที่อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นจะขึ้นกุฏิท่านฟังโอวาท แล้วต่างองค์ก็ต่างกลับเข้าที่ภาวนาของตน พอดีเย็นวันหนึ่งท่านพ่อขึ้นกุฏิท่านพระอาจารย์มั่น ปรากฏว่าพระองค์อื่นไม่ได้ขึ้นไป ท่านพระอาจารย์มั่นก็เทศน์ให้ฟังเรื่องพระบรมสารีริกธาตุอย่างละเอียดว่า **"พระธาตุที่มีลักษณะนั้น ๆ มาจากส่วนนั้น ๆ ของพระวรกาย"** ท่านพ่อเองก็ไม่ได้จดจำไว้ เพราะตอนนั้นท่านไม่ค่อยสนใจในเรื่องนี้ ก่อนที่ท่านจะไปหาท่านพระอาจารย์มั่น มีโยมคนหนึ่งนำพระบรมสารีริกธาตุมาถวายท่าน ท่านก็เอามาติดตัวแล้วเก็บไว้ในที่พัก แสดงความเคารพตามธรรมดาแต่ไม่ได้ใส่ใจเท่าไร ตลอดเวลาที่ฟังเทศน์ของท่านพระอาจารย์มั่นท่านนึกแต่ว่า **"ทำไมท่านพระอาจารย์มั่นทราบว่าเรามีพระธาตุ"** ต่อมาเมื่อท่านมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับพระบรมสารีริกธาตุ เช่น เวลาสร้างพระเจดีย์ที่วัดอโศการามและวัดธรรมสถิต ท่านก็นึกเสียดายที่ไม่ได้จดจำคำสอนของท่านพระอาจารย์มั่นไว้ จำได้แต่ว่า **พระธาตุที่มีลักษณะใสนั้น มาจากส่วนสมอง**

ท่านพ่อเคยเล่าให้ฟังว่า เรื่องการใช้ภาษานั้นท่านพระอาจารย์มั่นแตกฉานมาก สามารถเทศน์คำว่า **"นโม"** ดังที่ปรากฏในหนังสือ **"มุตโตทัย"** ได้เป็นเดือน ๆ ยิ่งคำว่า **"มหา"** ท่านก็เทศน์สนุกมาก ครั้งหนึ่งมีพระสององค์จากกรุงเทพฯไปหาท่าน ปรากฏว่าพระทั้งสองนี้มีความแตกฉานในหนังสือวิสุทธิมรรค ท่านพระอาจารย์มั่นก็สอนว่า **"วิสุทธิมรรคนั้น มีอะไร มีศีลนิเทศ สมาธินิเทศ ปัญญานิเทศ นิเทศนี้คืออะไร ก็คือนิทาน เป็นนิทานเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา ไม่ใช่ความจริงของศีล สมาธิ ปัญญา หรอก ถ้าต้องการรู้ความจริง ต้องปฏิบัติให้มีขึ้นในกาย**

วาจาใจของตน" ท่านพ่อเคยเล่าว่า **"ท่านพระอาจารย์มั่น มีความละเอียดมากในการสอนลูกศิษย์"** ตัวอย่างเช่น เวลาพระองค์ไหนป่วยแล้วขอยา ท่านจะว่า **"นี่เอาอะไรเป็นสรณะที่พึ่ง เอาพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง หรือเอายาเป็นที่พึ่ง ถือศาสนาพุทธหรือถือศาสนายากันแน่"** แต่ถ้าองค์ไหนป่วยแล้วไม่ยอมฉันยา ท่านก็ติเตือนอีก **"ยามี ทำไมไม่ยอมฉัน ทำไมทำตัวเป็นคนเลี้ยงยาก"** ฟังแล้วดูเหมือนลูกศิษย์จะต้องโดนทั้งขึ้นทั้งล่อง แต่ความหมายของท่านคือ **จะปราบทิฏฐิของลูกศิษย์ในเรื่องนี้ เพราะ ความดีไม่ได้อยู่กับการฉันยาหรือไม่ฉันยา แต่อยู่กับการใช้ปัญญาพิจารณาทุกข์ต่างหาก**

ท่านพ่ออยู่ที่บ้านหนองผือได้สามเดือน ปรากฏว่าธาตุขันธ์ของท่านไม่ถูกกับอาหารและดินฟ้าอากาศที่นั่น อีกประการหนึ่งเวลาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ท่านเองก็วางตัวไม่ค่อยถูก เวลากล้าก็กล้าเกินตัว เวลากลัวก็กลัวเกินไป ไม่เหมือนเวลาที่อยู่กับท่านพ่อลี ท่านจึงขอลากลับไปอยู่ที่จันทบุรี

หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน เล่าเรื่องพระอาจารย์เฟื่อง เมื่อครั้งไปปฏิบัติธรรมอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

"เวลาท่านเอาท่านเอาอย่างจริงจัง (ท่านพระอาจารย์มั่น) เหมือนอย่างพระก็พระอาจารย์เฟื่องนี่แหละ อาจารย์เฟื่องไปอยู่กับท่านทีแรก อาจารย์เฟื่องระยอง เป็นเพื่อนกันกับเรา รู้สึกจะอ่อนกว่าเราสามพรรษานะอาจารย์เฟื่องนี่ พวกเดียวกันกับเรานี่น่ะ ไปบิณฑบาตกับท่าน เขาเอาน้ำตาลงบมาส่งให้ น้ำตาลงบหลักพระวินัยมีนี่ กาลิกระคนกันไม่ระคนกันบอก เช่นน้ำตาล ถ้านำมาผสมกับข้าว อายุได้แค่ข้าวเท่านั้น จากเช้ายันเที่ยงน้ำตาลก็จะหมดอายุ ถ้าเปื้อนข้าวนะ ถ้าไม่เปื้อนข้าว น้ำตาลนี่จะเก็บไว้ได้ตามกาล คือ ๗ วัน คือฉันได้ในเวลาวิกาลตลอดอายุ ๗ วันของมัน ถ้าผสมกับข้าวแล้วจะได้เพียงถึงเที่ยงเท่านั้น เรายกตัวอย่างเฉพาะอันเดียวนะ กาลิกนี่มีถึงสี่กาลิก ยาวกาลิก, ยามกาลิก, สัตตาหกาลิก และยาวชีวิก

ยาวกาลิก คือ ประเภทอาหารที่รับประเคนแล้ว พอถึงเที่ยงวันหมดอายุ แล้วเอามาฉันอีกไม่ได้นะ ฉะนั้นอาหารมาจริง ๆ พระจึงไม่รับประเคนถ้าเลยหลังฉันแล้ว มีข้อพระวินัยอยู่ ส่วน**ยามกาลิก** ได้ชั่ว ๒๔ ชั่วโมงเป็นอย่างมาก คือ พวกน้ำอัฏฐบาน ส่วน**สัตตาหกาลิก**พวกน้ำอ้อย น้ำตาล เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง อันนี้เมื่อไม่ระคนกับอาหารประเภทที่อายุสั้น ก็ฉันได้ตามกาลของมันคือ ๗ วัน จึงหมดอายุ เมื่อหมดอายุแล้วต้องเสียสละไปเลยนะ มายุ่งอีกไม่ได้ ส่วน**ยาวชีวิก**นั้นเป็นพวกยาฉันได้ตลอดกาลของมัน คือจนกระทั่งหมดยาวชีวิกคือตลอดชีวิตของยานั้น

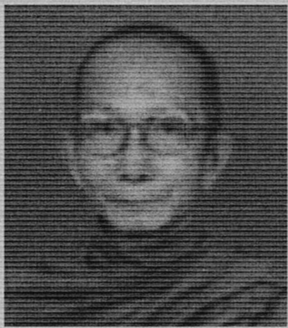
ทีนี้อาจารย์เฟื่องไปอยู่กับท่านใหม่ ๆ พอบิณฑบาตท่าน (พระอาจารย์มั่น) ได้น้ำตาลมาก้อนหนึ่ง ห่อมาอย่างดี ท่านก็ยกขึ้นมา แล้วว่า *"นี่น้ำตาลนี่ดี ไม่เปื้อนอะไร ใครจะเก็บฉันในเวลาวิกาลก็ได้"* ท่านว่าอย่างนี้ ท่านไม่ได้บอก ๗ วัน เพราะพระรู้เรื่องแล้วเรื่องสัตตาหกาลิกนี่ สำหรับอันนี้เป็นสัตตาหกาลิก แต่เอาออกมาจากบาตรน่ะซีที่ทำให้อาจารย์เฟื่องสงสัย นี่ก็บิณฑบาตมา

พระโสภณคุณาธาร พระวิจิตรธรรมภาณี พระสุธรรมคณาจารย์ พระครูญาณวิศิษฏ์ (ท่านพ่อเฟื่อง) ขณะมาร่วมในงานศพท่านพ่อลี ธมฺมธโร ณ วัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ

กับข้าวแล้ว ทำไมท่านอาจารย์องค์นี้ว่าเป็นผู้ปรากฏชื่อลือนามทางด้านธรรมวินัยเคร่งครัดที่สุด แล้วทำไมจึงต้องเอาน้ำตาลที่เขาใส่บาตรมานี่เก็บไว้ฉันในเวลาวิกาล มันสมควรที่ไหน คิดแล้วไม่ลงท่านนะ พอเช้าวันหลังนี่ ท่านว่า **“พระองค์ไหนมาอยู่กับเรานี่ แบกคัมภีร์มาตีหัวเราเมื่อคืนนี้ นั่นเห็นไหม แบกคัมภีร์มาตีหัวเรา เรานี่เป็นภิกษุเฒ่าไม่รู้คัมภีร์วินัยอะไรเลย พระองค์นั้นอยู่แถวนี้แหละ จะยกคัมภีร์มาตีหัวเรา คืนนี้จะพิจารณาให้ชัดเจน”** ความจริงท่านชัดเจนแล้ว ท่านตีแต่ฉากไปฉากมาเสียก่อน เข้าใจหรือเปล่า วันนี้ยังไม่ชัดเจนเท่าไร เอาไว้วันพรุ่งนี้จะพิจารณาให้ชัดเจน อาจารย์เฟื่องหมอบต้องไปขอขมาท่าน ท่านก็เลยอธิบายพระวินัยให้ฟัง **พระวินัยข้อนี้น่ะเห็นไหม กาลิกระคนกัน เช่น สัตตาหกาลิก น้ำอ้อย น้ำตาล มาผสมกับข้าวนี่ ฉันได้เพียงถึงอายุเที่ยงวันเท่านั้น หมดอายุ ฉันต่ออีกไม่ได้ แต่ถ้าน้ำตาลนี่ ไม่เปื้อนเปรอะอะไรเลย ห่อมาเรียบร้อยก็ฉันได้ตามกาลของมัน แม้จะมาในบาตรก็ตาม นี่เราทำอย่างนั้น นั่นเวลาท่านสอนท่านสอนอย่างนั้น หาที่ค้านไม่ได้ พระวินัยมีอย่างนี้ แต่คนไม่เห็นกาลิกที่แยกน่ะซี เห็นแต่กาลิกระคนกันแล้วใช่ไหม พระวินัยมีทั้งกาลิกระคนกัน และกาลิกแยกกัน แม้จะมาในขณะเดียวกัน เช่น เขาถวายอะไรมาพร้อมกับอาหาร ถึงจะเป็นคนละประเภท เรายกตัวอย่างหมาก มันก็เป็นหมากไปเสีย ผสมกับข้าวไม่ได้ก็จัดเป็นคนละประเภท ๆ ไป** ท่านก็อธิบายให้ฟัง

- *จากหนังสือ ชีวประวัติ พระครูญาณวิศิษฏ์ (ท่านพ่อเฟื่อง โชติโก) โดย คณะศิษยานุศิษย์*
- *จากพระธรรมเทศนา โดย หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน วันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๓๒ ณ สวนแสงธรรม*

พระพุทธพจนวราภรณ์
(หลวงพ่อมหาจันทร์ กุสโล)
วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

นามเดิม	❖ จันทร์ แสงทอง เป็นบุตรของนายจารินต๊ะ และนางแสง แสงทอง
เกิด	❖ วันจันทร์ที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๐ ที่บ้านท่ากองิ้ว ตำบลปากบ่อง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
บรรพชา	❖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ณ วัดเจดีย์หลวง โดยมี พระครูนพีศีลพิศาลคุณ เป็นพระอุปัชฌาย์
อุปสมบท	❖ เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมี พระพุทธิโสภณ (แหวว) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระญาณดิลก (พิมพ์ ธมฺมธโร) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูพุทธิโสภณ (บุญปั๋น) เป็นพระอนุสาวนาจารย์
สมณศักดิ์	❖ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๔ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะ เจ้าคณะรองที่ พระพุทธพจนวราภรณ์
ปัจจุบัน	❖ พ.ศ. ๒๕๔๙ ท่านพำนัก ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธรรมยุต)

อาจริยธรรม

ปี พ.ศ. ๒๔๗๑ พลตรีเจ้าแก้วนวรัฐ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๙ องค์สุดท้ายแห่งวงศ์ทิพจักร ได้กราบอาราธนาพระเดชพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ ขึ้นมาเป็นเจ้าอาวาสและทำการฟื้นฟูบูรณะวัดเจดีย์หลวง ซึ่งเป็นวัดใหญ่เก่าแก่ตั้งอยู่กลางนครเชียงใหม่ ที่ตกอยู่สภาพทรุดโทรมมานานให้กลับเป็นวัดสมบูรณ์แบบเป็นพระอารามหลวง ดังเมื่อแรกสถาปนาขึ้นสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา ซึ่งพระเดชพระคุณพระอุบาลีฯ เป็นพระมหาเถระ สมณศักดิ์ฐานันดรสูงชั้นรองสมเด็จพระราชาคณะ องค์ท่านมิได้สูงแต่สมณศักดิ์เท่านั้น แต่ยังสูงส่งด้วยคุณธรรม ศิลาจารวัตรพร้อมทั้งความรู้ความสามารถในการเทศนา เผยแผ่การปกครอง การบริหารหมู่คณะ จึงเป็นที่เคารพนับถือของเจ้าบ้านผ่านเมือง พระพุทธศาสนิกชน

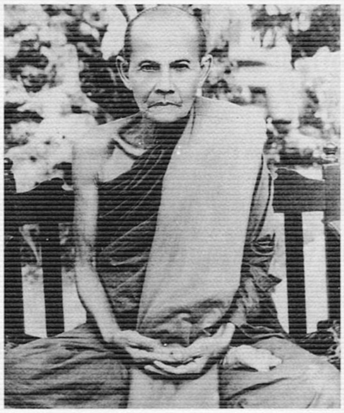
ทั้งในกรุงเทพฯ เชียงใหม่ เชียงตุง และทางภาคอีสาน และการมานครเชียงใหม่ในครั้งนี้ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีฯ ได้นิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ขึ้นมาเชียงใหม่ด้วย ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นพระสายปฏิบัติกัมมัฏฐานถือธุดงควัตรเคร่งครัด เป็นพระสุปฏิปันโน ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มุ่งสู่วิมุติความหลุดพ้นจากวัฏสงสารอย่างแท้จริง ส่วนพระเดชพระคุณพระอุบาลีฯปฏิบัติศาสนกิจอยู่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ จนถึงปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ก็เดินทางกลับกรุงเทพฯ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวง และเป็นพระอุปัชฌายะ ในตำแหน่ง พระครูวินัยธร ฐานานุกรมของพระเดชพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ด้วย

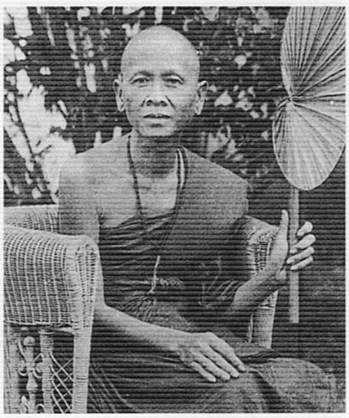
ปราชญ์ร่วมสมัยทั้ง ๓ องค์คือ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร และพระครูบาศรีวิชัย

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์
(จันทร์ สิริจนฺโท)

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
พระครูวินัยธร

พระครูบาศรีวิชัย
นักบุญแห่งล้านนาไทย

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ท่านพระอาจารย์ใหญ่สายวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้เคยพำนักอยู่วัดเจดีย์หลวงร่วมสมัยกับพระเดชพระคุณพระอุบาลีฯ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๒-๒๔๗๔ ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่พระครูบาศรีวิชัย พระนักบุญแห่งล้านนาไทยขึ้นมาพำนักอยู่ที่วัดสวนดอก เมืองเชียงใหม่เพื่อฟื้นฟูบูรณะวัดวาอารามพระธาตุเจดีย์ ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุต่าง ๆ ในเขตเชียงใหม่รวมทั้งสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ พระครูบาศรีวิชัยแม้องค์ท่านจะไม่มีฐานันดรสมณศักดิ์ แต่ท่านก็เป็นพระมหาเถระสมบูรณ์พร้อมด้วยคุณธรรม และวัตรปฏิบัติอันประเสริฐยิ่งมีบุญบารมีสูงสุด จนผู้คนชาวเหนือยกย่องให้เป็น "ตนบุญ" หรือ นักบุญแห่งล้านนาไทย พระครูบาศรีวิชัยได้เข้ามากราบนมัสการท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ วัดเจดีย์หลวงถึง ๒ ครั้ง และพระเดชพระคุณก็มีโอกาสไปเยี่ยมพระครูบาศรีวิชัยเป็นการตอบแทน ก่อนที่ท่านจะเดินทางกลับไปกรุงเทพฯ

ส่วนท่านพระอาจารย์มั่น เคยพบและสนทนาธรรมกับพระครูบาศรีวิชัย หลังจากที่พระครูบา-ศรีวิชัยถูกอธิกรณ์แล้ว ท่านพระอาจารย์มั่น เคยออกปากชวนพระครูบาศรีวิชัยออกมาปฏิบัติ

กัมมัฏฐานด้วยกัน แต่พระครูบาศรีวิชัยปฏิเสธโดยกล่าวว่า ท่านได้บำเพ็ญบารมีมาทางโพธิสัตว์และได้รับพยากรณ์แล้ว เปลี่ยนแปลงไม่ได้

ต่อมาพระเดชพระคุณพระอุบาลีฯ สนใจใคร่รู้ถึงภูมิธรรมและปฏิปทาตามวิถีทางที่พระ–ครูบาศรีวิชัยดำเนินอยู่ จึงได้สอบถามจากท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งท่านได้กราบเรียนพระเดชพระคุณพระอุบาลีฯ ให้ทราบว่า **"พระศรีวิชัยองค์นี้เป็นพระโพธิสัตว์ ปรารถนาพระโพธิญาณ ขณะนี้กำลังบำเพ็ญเพียรสร้างสมบารมีธรรมอยู่ ซึ่งจะต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกนาน จนกว่าการสั่งสมบารมีธรรมจะบริบูรณ์"**

ท่านพระอาจารย์มั่น พำนัก ณ วัดเจดีย์หลวง

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น พระธรรม–ดิลก (จันทร์ กุสโล) เจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงองค์ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๔) ได้เขียนเรื่อง "อดีตในความทรงจำเกี่ยวกับวัดเจดีย์หลวง" ในหนังสือ **สมโภช ๖๐๐ ปี พระธาตุเจดีย์หลวง** ว่า "การที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสอยู่วัดเจดีย์หลวง ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นบุญวาสนาอย่างสูงสุดในชีวิต เพราะเป็นจุดเริ่มต้นการศึกษาเป็นการรับแสงสว่างให้แก่ชีวิตโดยลำดับมา แต่รู้สึกมีความอาภัพอยู่อย่างหนึ่ง คือไม่มีบุญได้พบเห็นตัวจริงของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) ได้เห็นแต่รูปถ่ายและภาพหล่อรูปเหมือนของท่าน เท่านั้น เนื่องจากพระเดชพระคุณกลับไปอยู่วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๔" **แม้ว่าพระธรรมดิลกจะไม่ได้พบกับท่านเจ้าคุณพระอุบาลีฯ ก็ตาม แต่ท่านได้มีโอกาสกราบและรับฟังธรรมะจากท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ผู้เป็นบิดาแห่งพระกัมมัฏฐาน**

วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

พระธรรมดิลกได้เล่าว่า "หลวงพ่อได้มีโอกาสพบท่านพระอาจารย์มั่น เมื่อครั้งที่หลวงพ่อเป็นสามเณรอยู่ในช่วงประมาณปี พ.ศ. ๒๔๗๕–๒๔๗๘ ณ วัดเจดีย์หลวง หลวงพ่อได้เข้าไปกราบนมัสการท่าน ซึ่งท่านพระอาจารย์มั่นพำนักอยู่ในกุฏิสังกะสีใกล้ ๆ ต้นยางทางทิศตะวันตกของเจดีย์ บริเวณรอบ ๆ นั้นมีกุฏิโดด ๆ ของท่านอยู่เพียงกุฏิเดียว

ส่วนอุปนิสัยของท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ท่านเป็นคนตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม ไม่มีอะไรแอบแฝง ไม่มีแง่มุมใดที่จะให้สงสัย คือลักษณะท่านเป็นผู้เข้มงวด คนไม่ทราบก็คิดว่าท่านดุ ซึ่งท่านมีอุปนิสัยเช่นนั้นเอง แววตาท่านลึกคม กิริยาท่าทางดุ ปกติแล้วท่านจะไม่มีการพูดจาหยอกล้อ พูดเป็นทำนองเล่น ๆ อะไรนี้ไม่มีเลย ท่านจะพูดเป็นเรื่องเป็นราวไปเลย ท่านเป็นคนที่มีร่างกายแกร่ง เวลาเดินทอดขาไปมาเป็นลักษณะเฉพาะของท่าน

ข้อวัตรปฏิปทาและธรรมโอวาทของท่านพระอาจารย์มั่น

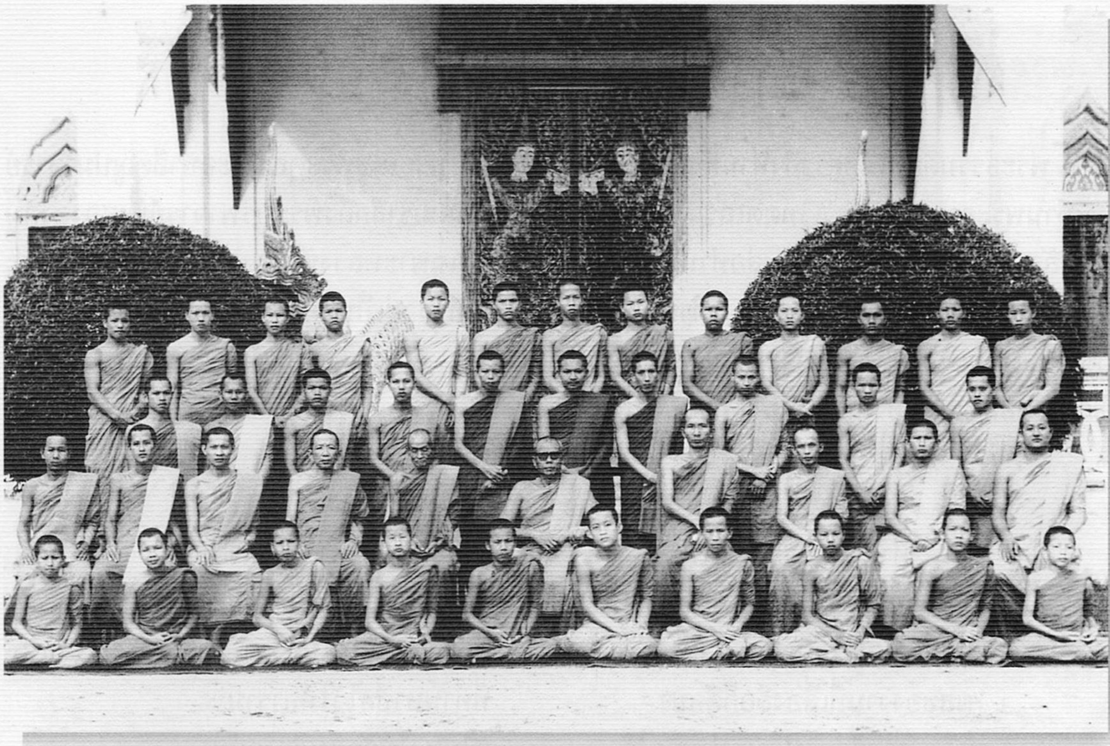
ข้อวัตรปฏิปทาของท่านจะสม่ำเสมอแน่นอนคือ กิจวัตรที่ท่านปฏิบัติทุกวันนั้นคือ ตอนเช้า ๆ ท่านออกบิณฑบาตและลงมาฉันรวมที่กุฏิ ฉันแล้วล้างบาตร เช็ดบาตรซึ่งท่านถือเป็นหลักสำคัญ บาตรนี้จะทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ ไม่ได้ ต้องล้างเองและเช็ดจนรู้สึกบาตรนี้ร้อน แล้วก็นำไปผึ่งแดดสักพักหนึ่งแล้วจึงเก็บ เรื่องกิจวัตร บิณฑบาต กวาดวัดนี้ท่านถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ส่วนกิจวัตรอีกอย่างของท่านที่ถือปฏิบัติคือ ไหว้พระสวดมนต์ ท่านทำข้อวัตรทุกวันในตอนเช้า ตอนเย็นเวลา ๑๘ นาฬิกา ท่านจะเดินไปไหว้พระในวิหารทุกวัน วันพระ ๑๕ ค่ำ มีการฟังสวดปาฏิโมกข์ ท่านอบรมพระเณรประจำทุกวัน ไหว้พระเสร็จก็นั่งกัมมัฏฐาน

ตามปกติจะมีพระสงฆ์เข้าไปกราบรับฟังโอวาทธรรมของท่านเป็นประจำทุกวัน ตอนเย็น ๆ หลังสรงน้ำแล้ว พระเถระผู้ใหญ่ประมาณสิบรูป มีพระมหาหนูหล้า รูปร่างผอมสูงเป็นต้น จะพากันไปกราบรับฟังโอวาทท่าน ตอนนั้นหลวงพ่อยังเป็นสามเณรน้อยอยู่ ยังไม่สนใจโอวาทท่านเท่าที่ควร แต่เท่าที่หลวงพ่อจำได้นั้นท่านจะเทศน์สติปัฏฐาน และกายคตาสติ ซึ่งโอวาทธรรมของท่านจะเน้นเรื่องศีลมาก **ท่านสอนให้พระเณรมีความสำรวมระวังในการปฏิบัติรักษาข้อวัตรและรักษาศีล เพราะถ้าไม่รักษาศีลก็เป็นการหลอกลวงชาวบ้าน** ทำอะไรก็ทำให้แน่นอน ธรรมเนียมพระเณรนั้น โดยปกติในวันโกน หลังจากไหว้พระสวดมนต์แล้ว จะมีธรรมเนียมของสังฆกรรมคือ เป็นการขอขมาหากได้ประมาทพลาดพลั้งในศีลไป ตกตอนเย็นมีเณรไปขอต่อศีลกับท่าน ท่านพระอาจารย์มั่นอบรมว่า **"มัวแต่ไปขอ ไปต่อศีล ต่อได้อย่างไร มันเป็นปมไม่สะอาดนะซิ"** ท่านไม่เห็นด้วยกับการขอต่อศีล ความประสงค์ของท่านก็คือรักษาให้ดี ก็ไม่ต้องต่อทุกวัน เฉพาะวันโกนก็ต่อสักครั้งหนึ่ง

คุณสมบัติพิเศษของท่านพระอาจารย์มั่น

พระธรรมดิลกได้ทบทวนถึงคุณสมบัติประการหนึ่งของท่านพระอาจารย์มั่นว่า หลวงพ่อรู้สึกว่าท่านจะมีคุณสมบัติอีกลึก ๆ ใครจะไปหยั่งทดลองท่าน ท่านรู้...โดยอยู่มาวันหนึ่งมีพระ ๒ รูป คือ พระมหาแสวงหลานเจ้าคุณพระอุบาลีฯ กับท่านชินทราบข่าวว่า ท่านพระอาจารย์มั่นได้ไปงานทำบุญแห่งหนึ่ง ญาติโยมได้นำจีวรมาถวายท่าน ทั้งสององค์จึงพากันไปหาท่านพระอาจารย์มั่นเพื่อขอจีวรนั้น แต่พอขึ้นไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นยังไม่ทันออกปากขอ ท่านก็ส่งจีวรให้

ส่วนอีกเรื่องหนึ่งนั้น หลานของท่านพระอาจารย์มั่นชื่อว่าสวัสดิ์ซึ่งเป็นเพื่อนกับหลวงพ่อ มีความสงสัยตัวเองว่า "จะอยู่เป็นพระหรือสึกเป็นฆราวาสดี?" แต่ไม่กล้าตัดสินใจจึงไปกราบเรียนปรึกษาท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งขณะนั้นท่านได้ออกไปบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ที่ป่าเปอะ ทางไปป่าเปอะสมัยนั้นไม่ได้ไปทางรถ โดยมากก็เดินลัดทุ่งที่เรียกว่าป่าป้อง พอไปถึงป่าเปอะท่านสวัสดิ์ยังไม่ทันกราบเรียนให้ท่านทราบ ท่านพูดออกมาทันทีเลยว่า **"ยังมัวสงสัยอยู่ จะอยู่ก็อยู่ จะไปก็ไป ทำอะไรก็ทำไปเสียบัดนี้"** อันนี้เท่าที่หลวงพ่อทราบ ซึ่งก็ส่อแสดงว่า ท่านพระอาจารย์มั่นมีคุณสมบัติที่เรารู้ไม่ได้ แต่ท่านสามารถจะใช้คุณสมบัตินั้นเป็นบางโอกาส ที่เรานึกไม่ถึงว่า ท่านทราบได้อย่างไร?

ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ หน้าวิหารหลวงวัดเจดีย์หลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
แถวสอง (นั่ง) จากซ้าย องค์ที่ ๑ พระมหาบาลยภักดี องค์ที่ ๒ เจ้าคุณพระวินัยโกศล องค์ที่ ๔ เจ้าคุณมงคลวุฒาจารย์ กันตสีโล (จันทร์) องค์ที่ ๕ พระปลัดเกตุ วณฺณโก องค์ที่ ๖ พระธรรมดิลก (พระมหาขันตี๋ ขนฺติโก) องค์ที่ ๗ พระธรรมดิลก (พระมหาจันทร์ กุสโล) องค์ที่ ๘ พระครูจิราบุ วัฒนคุณ องค์ที่ ๙ เจ้าคุณพระมหาเจติยาภิบาล (ชูเกียรติ อภโย)

สัทธิวิหาริกองค์เดียวของท่านพระอาจารย์มั่น

ที่วัดเจดีย์หลวงนี้ ท่านพระอาจารย์มั่นได้ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่นายเกตุ มณีโชติ ชาวเพชรบุรี ที่เป็นสัทธิวิหาริกของท่านพระอาจารย์มั่นเพียงองค์เดียว ที่น่าสังเกตคือ พระเกตุตามองเห็นได้ไม่ถนัด เวลาเดินเหมือนคนขาสั้นยาวไม่เท่ากัน รูปร่างผอมเล็ก เมื่ออุปสมบทแล้วได้ฉายา "วณฺณโก" ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นพระปลัดเกตุอยู่ครองสมณเพศจำพรรษาอยู่วัดเจดีย์หลวงตลอดมา มีหน้าที่รับผิดชอบในการช่วยงานของวัดคือ ทำหน้าที่เป็น ภัณฑาคาริก ดูแลรักษาคลังสิ่งของของวัด ดูแลกุญแจเปิด-ปิดสถานที่ต่าง ๆ ภายในวัด พระปลัดเกตุไม่ได้อยู่ใกล้ชิดดูแลท่านพระอาจารย์มั่น แต่พระปลัดเกตุได้ไปร่วมในงานถวายเพลิงศพท่าน ณ วัดป่าสุทธาวาส จึงได้รับพระอัฐิธาตุท่านพระอาจารย์มั่นส่วนหนึ่ง เก็บรักษาไว้ในฐานะตัวแทนของจังหวัดเชียงใหม่ คณะกรรมการแบ่งอัฐิธาตุของท่านพระอาจารย์มั่นในครั้งนั้นมีพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) พระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส) พระพิศาลสารคุณ (อินทร์ ถิรเสวี) พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตฺยาคโม หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ พระมหาทองสุก สุจิตฺโต ในปัจจุบันพระอัฐิธาตุของท่านพระอาจารย์มั่นเก็บรักษาไว้ ณ วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่

พระบูรพาจารย์

พระธรรมดิลกได้กล่าวถึงท่านพระอาจารย์ทั้งสอง คือ พระเดชพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ และท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ว่า “วัดเจดีย์หลวงน้อมรำลึกถึงพระบูรพาจารย์ทั้งสององค์นี้เป็นหลัก ภายในวิหารจะมีรูปหล่อท่าน พวกเราสำนึกโดยเฉพาะหลวงพ่อเอง เวลากราบไหว้พระเสร็จแล้ว นึกถึงปฏิปทาความดีของท่าน ก็คารวะเคารพท่านอยู่เป็นนิตย์ หลวงพ่อเชื่อว่า ท่านเป็นผู้ที่มีหลักปฏิบัติที่ดีเยี่ยมจะหาผู้เปรียบเทียบได้ยาก” ดังเช่นคำประพันธ์ที่พระธรรมดิลกได้ลิขิตไว้เพื่อถวายแด่องค์พระบูรพาจารย์ ในหนังสือ สมโภช ๖๐๐ ปี พระธาตุเจดีย์หลวงไว้ดังนี้

บูรพาจารย์รำลึก

ท่านเจ้าคุณอุบาลีมีพระคุณ เกื้อการุณเมตตามหาศาล
ได้ริเริ่มเสริมอารามงามตระการ ให้ลูกหลานอาศัยได้อยู่มา
ต้นมะพร้าวลำไยไม้ยืนต้น ก็เป็นผลน้ำใจไม่กังขา
ผลของงานที่เลื่องลือก็คือนา ที่ท่านหาซื้อไว้ให้อาราม
การศึกษาปฏิบัติท่านจัดไว้ เป็นผลให้วัดรุ่งเรืองอร่าม
เป็นตัวอย่างคณะศิษย์ได้ติดตาม ทำอารามงามสง่าค่าควรเมือง
องค์ที่สองเป็นเถระนพีสี ทำหน้าที่เจ้าอาวาสที่ปราดเปรื่อง
อยู่ครองวัดจัดการให้รุ่งเรือง เหมาะกับเรื่องสมภารทุกงานไป
องค์ที่สามตามมาอาจารย์มั่น ท่านเป็นชั้นครูบาน่าเลื่อมใส
จิตอุดมสมชื่อระบือไกล ท่านพอใจอยู่ป่าเป็นอาจิณ
เมื่อชราท่านอาจารย์กลับบ้านเกิด เพื่อผลเลิศภาวนารักษาศีล
ให้จิตใจผ่องใสไร้ราคิน ท่านก็สิ้นอายุลุล่วงไป

ท่านพระอาจารย์มั่นจาริกเจริญสมณธรรมในภาคเหนือ

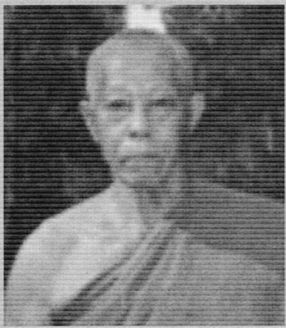
หลังจากที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นเจ้าอาวาสเพียง ๑ พรรษา ก่อนท่านจะออกธุดงค์กัมมัฏฐานนั้น ท่านได้พูดว่า “พัดยศ ประกาศนียบัตร พวกเจ้าจงพากันอยู่วัดเจดีย์หลวงนี้เถิด ส่วนพระมั่นจะไปแล้ว” เท่านั้นเองที่ท่านลาจากการเป็นเจ้าอาวาสและพระครู โดยไม่มีหนังสือลา เป็นการลาโดยธรรมชาติ

จากนั้นท่านได้ออกจาริกเจริญสมณธรรมตามอำเภอรอบนอกในเขตจังหวัดเชียงใหม่ โดยบำเพ็ญเพียรที่เสนาสนะป่าห้วยน้ำริน ท่านแวะพักชั่วคราว ณ เสนาสนะป่าแม่ริม (ปัจจุบันคือวัดป่าดาราภิรมย์) และยังได้แวะพำนัก ณ พระธาตุจอมแตง (พระธาตุจอมแจ้ง) อำเภอแม่ริม ที่นี่มีหลวงปู่คำปัน สุภทฺโท ซึ่งเป็นพระมหานิกายพักอยู่ข้างล่างได้ขึ้นไปคอยดูแลอุปัฏฐากท่านพระอาจารย์มั่น

ต่อมาท่านได้ไปพำนัก ณ สำนักสงฆ์บ้านปง (ปัจจุบันคือวัดป่าอรัญญวิเวก อำเภอแม่แตง) แล้วเลยไปบำเพ็ญธรรม ณ ถ้ำเชียงดาว และละแวกใกล้เคียงมีอำเภอพร้าว ซึ่งท่านจะอยู่วิเวกในแถบนี้นานหลายปี ในจังหวัดเชียงใหม่นี้นอกจากพระปลัดเกตุที่เป็นสัทธิวิหาริกแล้ว ยังมีศิษย์ที่เป็นพระมหานิกายอีก ๓ รูป คือ หลวงปู่คำปัน สุภทฺโท วัดสันโป่ง อำเภอแม่ริม หลวงปู่คำปัน โพธิวํโส วัดหนองจ๋าง ตำบลเหมืองจี้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และหลวงปู่คำแสน คุณาลงฺกาโร วัดดอนมูล อำเภอสันกำแพง หลวงปู่คำแสน หลวงปู่แหวน และหลวงปู่ตื้อนี้เป็นเพื่อนสหธรรมิกกัน ท่านพระอาจารย์มั่นได้เคยเดินทางไปพักที่วัดโรงธรรมสามัคคีที่อำเภอสันกำแพง แล้วเลยมาบำเพ็ญสมณธรรมที่วัดป่าแม่ออนและวัดดอนมูลด้วย นอกจากนี้ท่านได้เดินธุดงค์แสวงหาสถานที่วิเวกไปในที่ต่าง ๆ ตามป่าเขาทางภาคเหนือโดยลำพังเพียงองค์เดียว บางครั้งก็มีศิษยานุศิษย์ติดตามเพื่อมาศึกษาอบรมธรรมปฏิบัติกับองค์ท่านพระอาจารย์มั่น ทั้งจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดเชียงราย

ท่านพระอาจารย์มั่นออกธุดงค์ปฏิบัติกัมมัฏฐานอยู่ทางภาคเหนือหลายปี ก่อนจะเดินทางกลับไปพำนักอยู่ทางภาคอีสาน ตามคำกราบอาราธนาของคณะสงฆ์และพุทธบริษัท

- จากบทสัมภาษณ์
  - *พระธรรมดิลก เจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๖-๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔*
  - *พระวิมลธรรมญาณเถร เจ้าอาวาสวัดโรงธรรมสามัคคี อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔*
  - *พระครูปลัดธรรมจริยวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔*
  - *พระครูธรรมวารีนุรักษ์ วัดป่าน้ำริน อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔*
- จากหนังสือ
  - *สมโภช ๖๐๐ ปี พระธาตุเจีย์หลวง โดย ศิษยานุศิษย์*
  - *สมโภช ๖๐๐ ปี พระธาตุเจีย์หลวง “เรื่องอดีตในความทรงจำเกี่ยวกับวัดเจดีย์หลวง” โดย พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล)*
  - *สมโภช ๖๐๐ ปี พระธาตุเจีย์หลวง “เรื่องท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์” โดย ท่านธนะจรรย์ สุระมณี*
  - *อสีติสํวจฺฉรํ โดย ศิษยานุศิษย์*
  - *เกร็ดประวัติวัดเจดีย์หลวง ฉบับสมโภช ๗๐๐ ปี นครเชียงใหม่ โดย ศิษยานุศิษย์*
  - *ประวัติพระอาจารย์มั่นฉบับสมบูรณ์ และใต้สามัญสำนึก หน้า ๒๓๒ โดย พระราชธรรมเจติยาจารย์*
  - *เอกสาร จากวัดเจดีย์หลวง เรื่อง “อัฐิธาตุหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต” โดย พระครูโสภณกวีวัฒน์*

พระครูสุทธิธรรมรังสี
(หลวงปู่เจี๊ยะ จุนฺโท)
วัดป่าภูริทัตตปฏิปทาราม อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

นามเดิม ❖ เจี๊ยะ โพธิกิจ เป็นบุตรของนายซุ่นแฉ และนางแคว โพธิกิจ

เกิด ❖ วันอังคารที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๗ ตรงกับวันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะโรง ที่บ้านคลองน้ำเค็ม ตำบลคลองน้ำเค็ม อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี

อุปสมบท ❖ เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ที่วัดจันทนาราม ตำบลจันทนิมิต อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี โดยมีพระครูครุนาถสมาจาร (เศียร) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูพิพัฒน์วิหารการ (เชย) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และท่านพ่อลี ธมฺมธโร แห่งวัดอโศการาม เป็นพระอนุสาวนาจารย์

มรณภาพ ❖ วันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๗ ณ โรงพยาบาลศิริราช สิริรวมอายุ ๘๘ ปี ๒ เดือน ๑๗ วัน พรรษา ๖๘

อาจริยธรรม

เมื่อหลวงปู่เจี๊ยะอุปสมบทแล้ว ท่านได้จำพรรษาอยู่ที่วัดทรายงามกับหลวงปู่กงมาผู้เป็นเจ้าสำนักอยู่ ๓ ปี เมื่อออกพรรษาที่ ๓ ของท่านแล้ว ในราวเดือน ๑๒ (พ.ศ. ๒๔๘๓) ท่านกราบลาหลวงปู่กงมาขึ้นไปหาท่านพระอาจารย์มั่นที่เชียงใหม่ จึงออกเดินทางไปกับท่านพ่อเฟื่อง โชติโก โดยมีท่านพ่อลี ธมฺมธโร ร่วมเดินทางไปด้วย ท่านทั้ง ๓ องค์เดินทางโดยทางเรือจากจังหวัดจันทบุรี มีเรือยนต์โดยสารชื่อเรือนิภา มาขึ้นที่ท่าราชวงศ์และไปพักที่วัดสระปทุม ท่านพ่อลีท่านแยกเดินทางไปอินเดีย ส่วนหลวงปู่เจี๊ยะท่านพักอยู่ที่กรุงเทพฯ เมื่อพักอยู่พอสมควรแล้ว (ประมาณ ๒๐ วัน) ท่านจึงได้เดินทางโดยรถไฟไปกับท่านพ่อเฟื่อง เมื่อลงรถไฟแล้วก็พากันนั่งรถสามล้อไปพักที่วัดเจดีย์หลวง ท่านพักอยู่ที่นั่น ๓-๔ วัน แล้วจึงขึ้นรถไปที่อำเภอเชียงดาว ลงรถเมื่อเวลา ๑๔.๐๐ น. แล้วออกเดินทางด้วยเท้าต่อไปจนถึงปานแดง ท่านพักอยู่ป่ากลางดง รุ่งขึ้นหลังจากบิณฑบาตฉันเช้าเสร็จแล้ว ได้ออกเดินทางตัดข้ามเขาไปหลายลูก จนไปถึงที่ที่ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ในราวเวลา ๑๗.๐๐ น. เศษ สถานที่นั้นอยู่ที่ตำบลแม่กอย อำเภอพร้าว ท่านพระอาจารย์มั่น

ได้พูดปฏิสันถารกับท่านว่า "มาจากไหน อยู่กับใคร?" หลวงปู่เจี๊ยะกราบเรียนท่านว่า "อยู่กับพระอาจารย์กงมา และพระอาจารย์ลีขอรับ" (สมัยนั้นท่านพ่อลีอยู่ที่วัดป่าคลองกุ้ง และหลวงปู่กงมาอยู่ที่วัดทรายงาม) ท่านพระอาจารย์มั่นจึงได้กล่าวว่า ทั้งสององค์เป็นศิษย์ของท่าน

หลวงปู่เจี๊ยะได้พักศึกษาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นที่เชียงใหม่นี้ประมาณ ๒ เดือน จนใกล้วันมาฆบูชา สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร) วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ได้มีหนังสือไปกราบอาราธนานิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่น ให้ท่านเมตตาลงมาทำพิธีมาฆะบูชา ที่วัดเจดีย์หลวงร่วมกับสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ชื่น) แต่ท่านพระอาจารย์มั่นอาพาธ เป็นไข้มาลาเรียอย่างแรง แพทย์ไม่รับรองในอาการของท่าน ท่านพระอาจารย์มั่นจึงมีหนังสือให้หลวงปู่เจี๊ยะลงไปร่วมพิธีแทนท่าน

ท่านพระอาจารย์มั่นอาพาธคราวนั้น ท่านไม่ฉันข้าว ๓ วันในขณะที่อยู่โรงพยาบาล แต่อาการไข้ก็ค่อยทุเลาลง ระหว่างนั้นเป็นช่วงสงครามอินโดจีนมีการพรางไฟทั่วทั้งจังหวัด เมื่อท่านฟื้นจากไข้ ท่านได้ออกจากโรงพยาบาลมาพักอยู่ที่ตำบลป่าเปอะใกล้โรงพยาบาลโรคเรื้อน ในคราวนั้นมีโยมมาด้วย โยมผู้นั้นกลับไปส่งข่าวที่สำนักแม่กอยว่าท่านพระอาจารย์มั่นท่านอาพาธหนัก (ที่สำนักแม่กอยในสมัยนั้นหลวงปู่พรหมเป็นหัวหน้าสำนัก) ในตอนกลางคืนหลวงปู่พรหมได้เรียกประชุมพระเณร ท่านถามว่าผู้ใดจะอาสาเข้าไปปฏิบัติพยาบาลท่านพระอาจารย์มั่น หลวงปู่เจี๊ยะได้รับอาสาขึ้นเป็นองค์แรก และท่านได้หันไปชวนหลวงปู่ทองปาน (ท่านเป็นชาวอุบลราชธานีและมีประวัติโชกโชนมาก) ทั้งสององค์จึงได้เดินทางเข้ามาที่เชียงใหม่ ท่านได้ไปพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงได้ ๒ วัน โยมก็ได้นิมนต์ให้ไปพักที่ป่าเปอะ หลวงปู่เจี๊ยะกับหลวงปู่ทองปานจึงได้ไปพักที่นั่นเพื่อปฏิบัติพยาบาลท่านพระอาจารย์มั่น

เมื่อท่านมาพักอยู่ได้ราวสัปดาห์เศษ ก็มีโยมอุปัฏฐากเก่าแก่ของท่าน คือ โยมเขียวเอาปัจจัยมาถวายท่านหนึ่งบาท พอตกกลางคืนหลวงปู่เจี๊ยะเข้าไปปฏิบัติท่านพระอาจารย์มั่น และได้กราบเรียนท่านว่า "คนแก่ต้องฉันนมขอรับ อาการฟื้นไข้จะได้ดีขึ้น" ตอนเช้าจึงได้ให้โยมไปหานมข้นมาหนึ่งกระป๋อง เพื่อชงถวายท่านพระอาจารย์มั่น แต่ท่านปฏิเสธว่า "ฉันนมแล้วมันถ่ายท้อง" หลวงปู่เจี๊ยะจึงกราบเรียนว่า "ควรจะลองดู" และเมื่อท่านฉันก็ไม่ถ่ายท้องจริง ๆ ท่านได้อยู่ปฏิบัติพยาบาลท่านพระอาจารย์มั่นได้ราว ๒–๓ เดือน อาการของท่านพระอาจารย์มั่นก็ดีขึ้นเรื่อย ๆ

กิจวัตรประจำวันของหลวงปู่เจี๊ยะ คือในตอนค่ำเข้าไปบีบนวดถวายท่านพระอาจารย์มั่น แต่ท่านพระอาจารย์มั่นท่านไม่ให้บีบนวดแบบธรรมดาทั่ว ๆ ไป ท่านให้เอามือกำตามแขนตามขาท่าน หลวงปู่เจี๊ยะทำอยู่อย่างนั้นคืนละหลาย ๆ ชั่วโมง วิธีการกำแบบนี้ท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) ท่านเคยบอกกับท่านพระอาจารย์มั่นว่า **"เณรหนุ่มไฟธาตุมันดี ถ้ามาบีบมากำตามแขนตามขาให้คนแก่ ๆ ไฟธาตุมันช่วยได้มาก"** หลวงปู่เจี๊ยะจึงอาสาบีบกำให้ท่านพระอาจารย์มั่นท่านทำอยู่ ๒–๓ เดือน ท่านพระอาจารย์มั่นก็ฟื้นจากอาการไข้ และหายเป็นปกติ

ต่อมาท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เจ้าคณะมณฑลอุดรธานี ได้มาอาราธนานิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นให้กลับไปอุดรธานี ท่านก็รับปากว่าจะไป

ในระหว่างที่ท่านพระอาจารย์มั่นท่านพักฟื้นไข้อยู่ที่ตำบลป่าเปอะนี้ ได้มีลูกศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น คือ หลวงปู่อุ่น กับโยมคุณนายทิพ คุณนายอัมพร และคุณพระ (มีบรรดาศักดิ์) อีกสองท่าน ได้ร่วมคณะกันขึ้นไปหาท่านพระอาจารย์มั่น และได้ปรารภกับท่านพระอาจารย์มั่นถึงเรื่องการกินเจ ท่านพระอาจารย์มั่นจึงกล่าวขึ้นว่า **"อ้อ ! อุ่นจะเอาอย่างนี้หรือ? ช้างม้าวัวควายก็ล้วนเป็นสัตว์ที่กินหญ้าทั้งนั้น ทำไมมันถึงมีลูกมีเต้าอยู่เต็มนาเต็มทุ่ง ท่านจะเอาก็เอาเถอะ เราไม่เอาเว้ย"** พวกญาติโยมที่พากันไปปรารภเกี่ยวกับเรื่องกินเจกับท่านพระอาจารย์มั่น ก็เลยพากันเงียบไป ไม่มีใครกล้าพูดอะไรกันต่อไปอีก บรรดาพวกญาติโยมเหล่านั้นล้วนเป็นผู้ที่นิยมการกินเจทั้งนั้น

ท่านพระอาจารย์มั่นได้พักอยู่ที่ป่าเปอะนี้ประมาณ ๕-๖ เดือน แล้วท่านก็ออกเดินทางจากจังหวัดเชียงใหม่ไปยังจังหวัดอุดรธานี โดยมีหลวงปู่เจี๊ยะติดตามท่านไปจังหวัดอุดรธานีด้วย หลวงปู่เจี๊ยะอยู่ปฏิบัติท่านพระอาจารย์มั่นติดต่อกัน ๒ พรรษา ในสมัยนั้นเป็นช่วงระหว่างสงครามท่านเล่าว่าท่านยังเคยออกจากที่ภาวนา มายืนดูเรือบินที่มาทิ้งระเบิดที่จังหวัดอุดรธานี ท่านอยู่จังหวัดอุดรธานีนี้ พอออกพรรษาแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นก็เดินทางไปยังจังหวัดสกลนคร โดยมีหลวงปู่เจี๊ยะติดตามไปด้วยเช่นเคย

เมื่อท่านถึงสกลนครแล้วพักอยู่ที่วัดป่าสุทธาวาสได้ประมาณ ๒-๓ วัน ท่านพระอาจารย์เสาร์ก็มีจดหมายมานิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพระอาจารย์มั่นจึงมอบให้หลวงปู่เจี๊ยะเดินทางไปจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อพบกับท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านออกเดินทางโดยรถยนต์ไปยังจังหวัดอุบลราชธานี และเดินเท้าไปพบกับท่านพระอาจารย์เสาร์ที่วัดดอนธาตุ อำเภอพิบูลมังสาหาร ท่านอยู่กับท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ ๓-๔ เดือน ท่านพระอาจารย์เสาร์ก็อาพาธ และเมื่อท่านหายเป็นปกติแล้วท่านก็เดินทางไปทำบุญหาอุปัชฌาย์ของท่าน ซึ่งอยู่ที่อำเภอวรรณไวทยากร นครจำปาศักดิ์ ท่านเดินทางโดยรถยนต์ โดยมีคุณวิชิตเป็นผู้ส่งท่าน

เมื่อท่านพระอาจารย์เสาร์เดินทางไปแล้ว ทางฝ่ายหลวงปู่เจี๊ยะ หลวงปู่เพ็งผู้เป็นหลานท่านพระอาจารย์เสาร์ ครูบาแก้ว ครูบาเนียม และเณรกับผ้าขาว ก็ออกเดินทางด้วยเท้าผ่านทางดอนธาตุ มุ่งไปทางอำเภอโขงเจียมที่อยู่ติดกับริมแม่น้ำโขง ซึ่งใกล้กับปากแม่น้ำมูลเชื่อมต่อกับแม่น้ำโขง ท่านได้พากันพักค้างคืนบนภูเขาที่นั่น ต่อมาได้มีผู้มานิมนต์ให้ไปพักอยู่ที่ใกล้ ๆ กับแม่น้ำโขง เป็นที่ที่มีป่าใหญ่มาก ท่านได้พบปลาในแม่น้ำโขงชนิดหนึ่งที่ร้องได้เหมือนวัว ในบริเวณนั้นมีสัตว์ป่ามาก และเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านเกรงกลัวมากเพราะใครจะไปตัดไม้ไม่ได้ หากตัดต้นไม้ก็มักมีอันเป็นไปคือเจ็บไข้ได้ป่วย

หลวงปู่เจี๊ยะพักอยู่ที่นี่ได้ ๖-๗ วันก็มีพ่อออกคำตันมานิมนต์ไปยังนครจำปาศักดิ์ ท่านได้พาพระเณรทั้งหมดไปพักยังวัดมหาอำมาตยารามที่นครจำปาศักดิ์ ประเทศลาว ท่านมุ่งจะไปให้ทันท่านพระอาจารย์เสาร์ แต่คลาดกัน ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้ลงไปที่หลี่ผีก่อน ต่อจากนั้นก็มีโยมมานิมนต์ไปที่ห้วยสาหัว เขตนครจำปาศักดิ์ ห่างตัวเมืองราว ๑๐ กว่ากิโลเมตร ท่านพักอยู่ที่นี่ราว ๓-๔ เดือน เป็นหมู่บ้านที่มีผู้คนอาศัยอยู่ราว ๑๗-๑๘ หลังคาเรือน หลวงปู่เจี๊ยะพักอยู่กับหลวงปู่เพ็ง

สององค์เท่านั้น ต่อมาก็มีพระครูเม้า วัดมหาอำมาตย์ ให้คนถือจดหมายมาบอกให้ท่านทราบว่า ท่านพระอาจารย์เสาร์อาพาธหนัก และท่านจะเดินทางโดยทางเรือมาถึงนครจำปาศักดิ์ประมาณ ๕ โมงเย็น ให้หลวงปู่เจี๊ยะกับหลวงปู่เพ็ง (หลานท่านพระอาจารย์เสาร์) มารอรับท่าน เรือของท่านพระอาจารย์เสาร์มาถึงนครจำปาศักดิ์ประมาณห้าโมงเย็นเศษ

หลวงปู่เจี๊ยะพร้อมกับหลวงปู่เพ็งก็ลงไปรับท่านในเรือ ท่านพบว่าท่านพระอาจารย์เสาร์อาพาธหนักมาก ท่านจึงจัดเปลหามท่านพระอาจารย์เสาร์เข้าไปในวัดมหาอำมาตย์แล้วได้พาท่านเข้าไปในอุโบสถ ท่านก็ทำกิริยาให้ประคองท่านขึ้นเพื่อจะกราบพระ ท่านทั้งสองก็ประคองท่านขึ้นเพื่อกราบพระ แต่สังเกตเห็นนานผิดปกติ ท่านจึงจับชีพจรดู ต่อมาท่านก็ถึงกาลกิริยาโดยสงบเมื่อเวลาประมาณ ๑๗.๓๐ น หลวงปู่เจี๊ยะจึงได้จัดการเรื่องงานศพ โดยส่งโทรเลขมายังจังหวัดอุบลราชธานี พระและญาติโยมจึงได้จัดขบวนรถยนต์ไปรับศพท่านกลับไปยังจังหวัดอุบลราชธานี ขณะที่ท่านพระอาจารย์เสาร์มรณภาพนั้น หลวงปู่เจี๊ยะอุปสมบทได้ ๕ พรรษา

หลวงปู่เจี๊ยะได้อยู่ช่วยงานศพของท่านพระอาจารย์เสาร์ประมาณ ๒๐ วัน แล้วท่านก็ออกเดินทางกลับไปพักอยู่ที่อำนาจเจริญประมาณ ๒-๓ วัน แล้วก็เดินทางกลับจังหวัดสกลนคร เพื่อมาพบกับท่านพระอาจารย์มั่นที่อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม พวกญาติโยมได้จัดงานศพและเก็บศพไว้ประมาณหนึ่งปีจึงได้ถวายเพลิงท่าน

หลวงปู่เจี๊ยะได้มาจำพรรษากับท่านพระอาจารย์มั่นที่บ้านโคกนามน จังหวัดสกลนคร (เป็นพรรษาที่ ๕ ของหลวงปู่เจี๊ยะ) ก่อนจะเข้าพรรษาได้มีญาติโยมให้สร้างเสนาสนะ ท่านพระอาจารย์มั่นจึงได้มอบให้หลวงปู่เจี๊ยะไปควบคุมการก่อสร้างเสนาสนะจนแล้วเสร็จ และท่านได้จำพรรษาที่บ้านโคกนามนร่วมกับท่านพระอาจารย์มั่นในปีนั้น

ในระหว่างกลางพรรษา ท่านเล่าว่าได้เกิดเป็นโรคชนิดหนึ่ง คือ โรคเส้นเอ็น ท่านว่ารู้สึกปวดเส้นอย่างแรง คล้ายถูกงูรัด ท่านเป็นจากเอวลงมา อาการปวดขยายออกไปทั้งตัวเดินไม่ได้ พระองค์หนึ่งชื่อท่านทองปานได้ทำยาขึ้นขนานหนึ่ง โดยเอาข้าวสารแช่น้ำและตำเป็นน้ำแป้งขาว ๆ ประมาณ ๔-๕ ขวดเหล้า แล้วเอาบอระเพ็ดกำใหญ่มาตำและเอาน้ำใส่ กรองได้น้ำบอระเพ็ดประมาณ ๔-๕ ขวดเหล้าเหมือนกัน เสร็จแล้วเอาน้ำแป้งและน้ำบอระเพ็ดที่ตำนั้นผสมกัน แล้วเอาไปฝังไว้ทั้งขวดที่ใต้บันไดบ้าน ๓ คืน จึงขุดเอามาฉัน เวลาฝังให้จุกขวดโผล่จากดินประมาณหนึ่งนิ้วฟุต ตามพระวินัย น้ำแป้งข้าวนั้นพระจะฉันนอกเวลาไม่ได้ จึงต้องฉันระหว่างเช้าถึงเที่ยง ยานี้ท่านฉันประมาณ ๓ วัน โรคที่เจ็บปวดตามเส้นนั้นก็หายไป ตำรายานี้ท่านว่าเป็นตำรายาหลวงปู่สิงห์มีคุณสมบัติแก้ไข้มาลาเรียได้ด้วย ขนาดของยาที่ฉันนี้ ท่านให้ฉันวันละหนึ่งขวดเหล้าจนยาหมด

ระหว่างที่หลวงปู่เจี๊ยะป่วยอยู่นี้ ท่านพระอาจารย์มั่นท่านเมตตาให้จัดอาหารมาให้ท่านฉัน แต่หลวงปู่เจี๊ยะท่านไม่ฉัน แต่ได้เรียนกับท่านว่า “ถ้ากระผมจะตายก็ให้มันตายเถอะ” แต่ท่านก็ไม่เป็นอะไร ต่อมาอีก ๒ วัน ท่านก็หายเป็นปกติ

หลวงปู่เจี๊ยะท่านได้ดำเนินรอยตามปฏิปทาครูบาอาจารย์ของท่าน ท่านชอบธุดงค์ไปในที่ต่าง ๆ หลายแห่ง ในประเทศไทยนี้ท่านธุดงค์ไปมาแล้วแทบทุกภาค และตอนที่ท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพท่านก็กำลังธุดงค์ไปปักษ์ใต้ พักอยู่ที่วัดบ้านพลุ จังหวัดสงขลา ราวปีพุทธศักราช ๒๔๙๒

หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน และ หลวงปู่เจี๊ยะ จุนฺโท ที่สวนแสงธรรม กรุงเทพมหานคร

จากหนังสือสวดมนต์ วัดป่าภูริทัตตปฏิปทาราม อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี โดยคณะศิษยานุศิษย์

พระโพธิญาณเถร
(หลวงพ่อชา สุภทฺโท)
วัดหนองป่าพง ตำบลโนนโหนน
อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

นามเดิม	❖ ชา ช่วงโชติ เป็นบุตรของนายมา และนางพิมพ์ ช่วงโชติ
เกิด	❖ วันศุกร์ที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ตรงกับวันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเมีย ณ บ้านจิกก่อ (เดิมเรียก บ้านก้นถ้วย) หมู่ที่ ๙ ตำบลธาตุ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
บรรพชา	❖ เมื่ออายุ ๑๓ ปี เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ที่วัดมณีวนาราม โดยมีท่านพระครูวิจิตรธรรมภาณี (พวง) เป็นพระอุปัชฌาย์ ขณะเป็นสามเณรได้ท่องทำวัตรสวดมนต์ เรียนหนังสือพื้นเมือง(ตัวธรรม) และได้ศึกษานักธรรมชั้นตรี อยู่ปฏิบัติครูบาอาจารย์ บวชอยู่ ๓ พรรษา ก็ได้ลาสิกขาเนื่องจากมีความจำเป็นต้องไปช่วยงานบิดามารดา
อุปสมบท	❖ เมื่อวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๒ เวลา ๑๓.๕๕ น. ณ วัดก่อในตำบลธาตุ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีท่านพระครูอินทรสารคุณ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูวิรุฬสุตการ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอธิการสวน เป็นพระอนุสาวนาจารย์
สมณศักดิ์	❖ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระราชาคณะชั้นสามัญ ที่พระโพธิญาณเถร เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๖
มรณภาพ	❖ วันพฤหัสบดี ที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ณ วัดหนองป่าพง สิริรวมอายุได้ ๗๔ ปี ๕ เดือน ๑ วัน พรรษา ๕๒

อาจริยธรรม

ในระหว่างจำพรรษาที่วัดเขาวงกฏ หลวงพ่อได้ฟังเรื่องราวของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร จากโยมคนหนึ่ง ซึ่งเคยไปนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เกิดความรู้สึกเลื่อมใส และตั้งใจว่าจะต้องไปศึกษาแนวทางปฏิบัติจากท่าน

เมื่อออกพรรษาแล้ว หลวงพ่อพิจารณาเห็นว่า พระถวัลย์มีความสนใจในการศึกษาตำรับตำรา

จึงปรารภเรื่องวิถีชีวิตกันระหว่างเพื่อน พระถวัลย์ตกลงใจจะไปเรียนปริยัติธรรมที่กรุงเทพฯ หลวงพ่อกับคณะพระภาคกลางรวมกันสี่รูปจึงออกเดินทางย้อนกลับมาที่อุบลราชธานี พักอยู่ที่ **วัดก่อนอก** ระยะหนึ่ง แล้วจาริกธุดงค์มุ่งหน้าไปจังหวัดสกลนคร

ระหว่างการเดินทางไปสำนักท่านพระอาจารย์มั่น ได้แวะสนทนาและศึกษาตามสำนักต่าง ๆ ที่จาริกผ่านไปเรื่อยเพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ และเปรียบเทียบแนวทางปฏิบัติของแต่ละสำนัก

การเดินทางครั้งนั้น ผู้ร่วมทางบางคนในคณะเกิดท้อถอย เพราะมีความเหน็ดเหนื่อยและยากลำบากมาก ประกอบกับเป็นผู้ไม่คุ้นเคยต่อการเดินทางไกลนัก จึงขอแยกทางกลับคืนถิ่นเดิม หลวงพ่อกับพระอีกสองรูปที่ไม่เลิกล้มความตั้งใจได้ออกเดินทางต่อ ในที่สุดก็ถึงสำนักของท่านพระอาจารย์มั่น

ก้าวแรกที่ย่างเข้าสู่วัดป่าบ้านหนองผือ หลวงพ่อรู้สึกประทับใจในบรรยากาศอันสงบร่มรื่นของวัด มองดูลานวัดสะอาดสะอ้าน กิริยามารยาทของเพื่อนบรรพชิตเป็นที่น่าเลื่อมใส จึงเกิดความพึงพอใจยิ่งกว่าสำนักใด ๆ ที่เคยสัมผัสมา

ยามเย็นวันแรกที่ไปถึง ได้เข้ากราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นพร้อมศิษย์ของท่านเพื่อฟังธรรมร่วมกัน ท่านพระอาจารย์มั่นได้ปฏิสันถารสอบถามเกี่ยวกับอายุพรรษา และสำนักที่เคยได้ศึกษาปฏิบัติ จากนั้นท่านก็ให้โอวาทและปรารภถึงเรื่องนิกายทั้งสอง คือธรรมยุตและมหานิกาย ซึ่งเป็นเรื่องที่หลวงพ่อสงสัยอยู่มาก

ท่านพระอาจารย์มั่นกล่าวว่า **“การประพฤติปฏิบัตินั้น หากถือเอาพระธรรมวินัยเป็นหลักแล้ว ก็ไม่ต้องสงสัยในนิกายทั้งสอง”**

เมื่อคลายความสงสัยในเรื่องนิกายแล้ว หลวงพ่อได้กราบเรียนถามปัญหากับท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งหลวงพ่อถ่ายทอดบทสนทนาของท่านกับท่านพระอาจารย์มั่นให้ศิษย์ฟังว่า..

“เกล้ากระผมเป็นผู้ปฏิบัติใหม่..ไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไร..มีความสงสัยมาก ยังไม่มีหลักในการปฏิบัติเลยครับ”

“มันเป็นยังไง” ท่านพระอาจารย์มั่นถาม

“ผมหาทางปฏิบัติ.. ก็เลยเอา**หนังสือวิสุทธิมรรค**ขึ้นมาอ่าน มีความรู้สึกว่า มันจะไปไม่ไหวเสียแล้ว เนื้อความในศีลนิเทศ สมาธินิเทศ ปัญญานิเทศนั้น ดูเหมือนไม่ใช่วิสัยของมนุษย์จะทำได้ ผมมองเห็นว่ามนุษย์ทั่วโลกนี้ มันจะทำตามไม่ได้ครับ มันยาก มันลำบาก มันเหลือวิสัยจริง ๆ ...”

ท่านพระอาจารย์มั่นจึงกล่าวให้ฟังว่า...

“ท่าน..ของนี้มันมากก็จริงอยู่ ถ้าเราจะกำหนดทุก ๆ สิกขาบท ในศีลนิเทศนั้นนะมันก็ลำบาก แต่ความจริงแล้ว ศีลนิเทศ ก็คือ สิ่งที่บรรยายออกมาจากใจของคนเรานั่นเอง ถ้าหากว่าเราอบรมจิตของเราให้มีความละอาย มีความกลัวต่อความผิดทั้งหมด เราก็จะเป็นคนที่สำรวมสังวรระวัง เพราะมีความละอายและเกรงกลัวต่อความผิด...

เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็จะเป็นเหตุให้เราเป็นคนมักน้อย และสติก็จะกล้าขึ้น จะยืนเดิน นั่ง นอน อยู่ที่ไหน มันจะตั้งอกตั้งใจมีสติเต็มเปี่ยมเสมอ ความระวังมันก็เกิดขึ้น...

อะไรทั้งหมดที่ท่านศึกษาในหนังสือน่ะ มันขึ้นต่อจิตทั้งนั้น ถ้าท่านยังไม่อบรมจิตของท่าน

ให้มีความรู้ มีความสะอาดแล้ว ท่านจะมีความสงสัยอยู่เรื่อยไป..

ดังนั้น ท่านจงรวมธรรมะคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ที่จิต สำรวมอยู่ที่จิต อะไรที่เกิดขึ้นมา ถ้าสงสัย..ถ้ายังไม่รู้แจ้งแล้วอย่าไปทำ..อย่าไปพูด..อย่าไปละเมิดมัน”

คืนนั้น..หลวงพ่อนั่งฟังธรรมร่วมกับศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น จนกระทั่งถึงเที่ยงคืน จิตใจเกิดความสงบระงับเป็นสมาธิ ความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการเดินทางได้อันตรธานไปสิ้น...

คืนที่สอง...ท่านพระอาจารย์มั่นได้แสดงปกิณกธรรมต่าง ๆ ให้ฟังอย่างละเอียดลึกซึ้ง จนหลวงพ่อคลายความลังเลสงสัยในวิถีทางการปฏิบัติ มีความปลาบปลื้มปีติในธรรมอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

ในวันที่สาม...หลวงพ่อได้กราบลาท่านพระอาจารย์มั่น แล้วเดินธุดงค์ลงมาทางอำเภอนาแก จังหวัดนครพนม

จากการได้พบท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ในครั้งนั้น เป็นประสบการณ์สำคัญที่นำวิถีชีวิตของหลวงพ่อเข้าสู่กระแสธรรมปฏิบัติอย่างถูกต้องและมั่นคง

หลวงพ่อเล่าถึงบรรยากาศของการได้สัมผัสท่านพระอาจารย์มั่น และวัดป่าบ้านหนองผือแก่พระเณรในเวลาต่อมาว่า..

“..ที่ผมได้ความรู้ความฉลาด จนได้มาแบ่งปันพวกท่านทั้งหลายนั้น ก็เพราะผมได้ไปกราบครูบาอาจารย์มั่น..

ไปพบท่าน แล้วก็เห็นสภาพวัดวาอารามของท่าน ถึงจะไม่สวยงาม แต่ก็สะอาดมาก

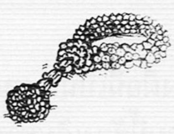
พระเณรตั้งห้าสิบหกสิบ เงียบ! ขนาดจะถากแก่นขนุน (แก่นขนุน ใช้ต้มเคี่ยวสำหรับย้อมและซักจีวร) ก็ยังแบกเอาไปฟันอยู่โน้น..ไกล ๆ โน้น เพราะกลัวจะก่อกวนความสงบของหมู่เพื่อน..

พอตักน้ำทำกิจอะไรเสร็จ ก็เข้าทางจงกรม ของใครของมัน ไม่ได้ยินเสียงอะไร นอกจากเสียงเท้าที่เดินเท่านั้นแหละ

บางวันประมาณหนึ่งทุ่ม เราก็เข้าไปกราบท่านเพื่อฟังธรรมได้เวลาพอสมควรประมาณสี่ทุ่มหรือห้าทุ่มก็กลับกุฏิ เอาธรรมะที่ได้ฟังไปวิจัย..ไปพิจารณา

เมื่อได้ฟังเทศน์ท่าน มันอิ่ม เดินจงกรมทำสมาธินี่..มันไม่เหน็ดไม่เหนื่อย..มันมีกำลังมาก

ออกจากที่ประชุมกันแล้วก็เงียบ! บางครั้งอยู่ใกล้ ๆ กัน เพื่อนเขาเดินจงกรมอยู่ตลอดคืนตลอดวัน จนได้ย่องไปดูว่าใคร ท่านผู้นั้นเป็นใคร ทำไมถึงเดินไม่หยุดไม่พัก นั่น..เพราะจิตใจมันมีกำลัง..”

● *จากหนังสือ ใต้ร่มโพธิญาณ พระโพธิญาณเถร โดย คณะศิษยานุศิษย์*

พระเทพเจติยาจารย์
(หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร)

วัดธรรมมงคล
เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร

นามเดิม	❖ วิริยังค์ บุญฑีย์กุล เป็นบุตรของขุนเพ็ญภาษชนารมย์ และนางมั่น บุญฑีย์กุล ซึ่งบิดาเป็นนายสถานีรถไฟ ย้ายมาตั้งหลักฐานที่บ้านใหม่สำโรง อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา
เกิด	❖ วันศุกร์ที่ ๗ มกราคม พ.ศ.๒๔๖๓ ตรงกับวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๑ ปีวอก ณ สถานีรถไฟปากเพรียว จังหวัดสระบุรี
บรรพชา	❖ เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๘ ณ วัดสุทธจินดา ตำบลโพธิ์กลาง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โดยมีพระธรรมฐิติญาณ เป็นพระอุปัชฌาย์
อุปสมบท	❖ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๘๔ ขณะอายุ ๒๑ ปี ณ วัดทรายงาม (อุทกสีมากลางทะเล) บ้านหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี โดย พระปัญญาพิศาลเถร (หนู จิตปญฺโญ) เจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม กรุงเทพ ฯ เป็น พระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอาจารย์มหาทองสุก สุจิตฺโต เป็นพระอนุสาวนาจารย์
สมณศักดิ์	❖ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๕ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพเจติยาจารย์
ปัจจุบัน	❖ พ.ศ. ๒๕๔๙ ท่านพำนัก ณ วัดธรรมมงคล เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร และได้เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ประเทศแคนาดา

อาจริยธรรม

ความจริงภูมิประเทศของบ้านหนองผือนี้เป็นที่เหมาะแก่การทำความเพียรมาก เพราะเป็นที่ไกลต่อการคมนาคม ผู้ที่จะเข้าไปในหมู่บ้านนี้ต้องเดินทางจากถนนใหญ่ ๓ ถึง ๔ ชั่วโมงจึงจะถึง ถ้าจะไปอีกทางหนึ่งก็คือทางเกวียนเป็นทางอ้อมมากต้องใช้เวลาถึง ๘ ชั่วโมงกว่าจึงถึง แสดงว่า ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านเลือกภูมิประเทศที่ไม่ให้ผู้คนมารบกวนท่าน ซึ่งไม่เหมือนกับปัจจุบัน ผู้เป็นอาจารย์ทั้งหลาย แม้เมื่อไปอยู่ในถ้ำภูเขายังอุตส่าห์ตัดถนนให้รถยนต์เข้าไปถึงเพื่อให้ผู้คน

สัญจรสะดวก เมื่อคนไปหามากก็บ่นว่ายุ่ง ไม่ทราบว่าจะบ่นทำไม ในเมื่อท่านเองก็ชอบจะให้เขาเข้าไปหา ถึงตัดถนนให้ความสะดวกแก่ชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา ซึ่งไม่เหมือนกับท่านพระอาจารย์มั่นผู้เป็นพระปรมาจารย์เลย เพราะเมื่อท่านอยู่บ้านโคกนามน ท่านบ่นว่าใกล้ทางรถยนต์ คนมาสะดวกทำให้ยุ่ง เราจะสอนพระภิกษุสามเณร โยมก็มาวุ่นเสียเรื่อยทำให้เสียจังหวะ ไม่ได้ผลเท่าที่ควร ท่านจึงหาทางไปที่อื่น และได้บ้านหนองผือเป็นสัปปายะ

ตอนนี้จะขอพูดถึงบริเวณบ้านหนองผือ เพื่อให้ผู้อ่านที่ยังไม่เคยไปจะได้ทราบถึงสถานที่แห่งนี้ว่า เพราะเหตุใดท่านพระอาจารย์มั่น จึงจำพรรษาอยู่ที่นี่ถึง ๕ ปี

บ้านหนองผือนี้เอานามของหนองน้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งมีต้นผือหรือต้นปรือ เป็นต้นไม้สำหรับทอเสื่อ เหมือนกับชาวจันทบุรีทอเสื่อกกนั่นเอง บ้านหนองผือนี้อยู่ในแอ่งของภูเขามีภูเขาล้อมรอบอยู่ทุกด้าน ในขณะที่เราเดินทางเข้ามาและยืนอยู่บนภูเขาแล้วแลลงมาดูบ้านหนองผือ จะเห็นเป็นแอ่งคล้ายก้นกระทะ ก่อนเข้าถึงหมู่บ้านก็จะพบลำธารน้ำเล็ก ๆ ไหลผ่านไม่ขาดสายอยู่แห่งหนึ่งเสียก่อน และข้างลำธารมีหินก้อนใหญ่บ้าง เล็กบ้าง เรียงรายกันอยู่เข้าไปถึงกลางลำธารเป็นหินมีหลังนั่งพักสบาย โดยเฉพาะผู้เดินทางจากบ้านหนองผือไปที่อำเภอพรรณานิคม ออกเดินทางแต่เช้าจะต้องมาหยุดรับประทานอาหารกันที่นี่ แม้ข้าพเจ้าเองก็เคยมาฉันอาหารเช้าที่นี่หลายหน โดยนั่งฉันบนหินด้านหลังมีน้ำใสร่มเย็นนั่งฉันสบาย

แต่เมื่อเรามาถึงที่นี่แล้ว ก็จะไม่ทราบเลยว่าหมู่บ้านหนองผือมีลักษณะเป็นแอ่ง เหมือนก้นกระทะ เพราะพื้นที่เป็นที่ราบกว้าง เหมาะแก่การทำไร่ ทำนา เมื่อเพาะปลูกอะไรลงไปแล้วเป็นงอกงามดีทั้งนั้น ซึ่งจะสังเกตได้ในวัด ปลูกต้นกล้วย มะม่วง มะละกอ ควินิน มะพร้าว ทุกอย่างงอกงามมีใบสดเขียวชอุ่ม การทำนาดีมาก เหลืออยู่เหลือกิน มีแม่น้ำอยู่สายหนึ่งเป็นที่อาศัยทำมาหากินของชาวบ้านหนองผือนี้ คือแม่น้ำอูน มีต้นไม้ไผ่ติดต่อกันไปตามลำคลอง การสร้างที่อยู่อาศัยของชาวบ้านเป็นแบบโบราณธรรมดามุงหญ้า คนรวยก็มุงกระดาน อาหารหลักคือการรับประทานข้าวเหนียวล้วน ชาวบ้านเป็นคนภูไท มีบ้านประมาณ ๗๕ หลังคาเรือน อาชีพมีการทำไร่กันเป็นพื้น โดยเฉพาะไร่ฝ้าย พริก ยาสูบ ฝ้ายนำเอามาปั่นเอง ทอเป็นเสื้อผ้าจนเหลือใช้ อาหารก็เป็นอาหารธรรมชาติ ไม่ต้องพึ่งพาที่อื่น มีการเป็นอยู่ด้วยความสงบ สถานที่เป็นดงทึบจึงเกิดมีไข้มาลาเรียชุกชุม ปีหนึ่ง ๆ ทำให้คนตายเพราะมาลาเรียไม่น้อย (ประวัตินี้กล่าวตอนท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ยังมีชีวิตอยู่)

วัดป่าตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ข้างทุ่งนาเดินลำบาก ชาวบ้านจึงได้ทำสะพานข้ามจากท้ายบ้านมาถึงวัด วัดนี้ท่านอาจารย์หลุยเป็นผู้มาเริ่มต้นก่อสร้างไว้ก่อนหน้าท่านพระอาจารย์มั่นมาอยู่ประมาณ ๑๐ ปี ที่ตั้งวัดเป็นเนินสูงกว่าบ้าน โดยมีทุ่งนาเป็นเขตกั้นระหว่างบ้านกับวัด ในสถานที่อันเป็นที่ตั้งของวัดและบ้าน บางครั้งก็ขุดค้นพบวัตถุโบราณ อันแสดงว่าเดิมเคยเป็นหมู่บ้านมาแต่โบราณกาล ที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ราบมีต้นไม้ใหญ่ เพราะเป็นดงดิบมีเนื้อที่ประมาณ ๑๐ ไร่ ทางด้านตะวันออกเป็นดงไม้ดิบติดต่อกันไป การสร้างกุฏิก็สร้างเป็นหลัง ๆ อยู่เฉพาะองค์ตามธรรมเนียมของวัดป่า มีศาลาสวดมนต์ ศาลาหอฉัน สถานที่สุขา หลุมเทหยากเยื่อ บ่อน้ำใช้และฉันสะอาดดี

เนื่องจากสถานที่นี้เป็นที่สงัด การภิกขาจารก็ไม่ไกลนัก ประชาชนมีศรัทธาดีมาก ขณะนี้ท่านพระอาจารย์มั่น ก็มีวัยชราภาพมากแล้ว อายุ ๗๕ ปี จึงพักอยู่ที่วัดนี้เป็นเวลาถึง ๕ ปี

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระภิกษุสามเณรผู้สนใจในการปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานก็ได้หลั่งไหลเข้ามาโดยไม่ขาดสาย เป็นเหตุให้เสนาสนะที่อยู่ในวัดนี้มีไม่เพียงพอ จึงพากันออกไปอยู่ในที่ซึ่งไม่ไกลนัก อันเป็นที่พักพอที่จะเจริญสมณธรรมได้ และสำนักที่พอสมควร ที่ตั้งอยู่ใกล้วัดป่าบ้านหนองผือ ก็มี ๑. วัดนาใน ๒. วัดโคกมะนาว ๓. ห้วยบุ่น ๔. บ้านอูนโคก ๕. บ้านผักอีเลิด ๖. บ้านดงบาก ที่ซึ่งท่านแยกย้ายกันไปอยู่ในที่ต่าง ๆ เหล่านี้ จะมารวมกันทำอุโบสถ (ฟังปาฏิโมกข์) ที่วัดป่าบ้านหนองผือกันทั้งนั้นเพราะ **เมื่อถึงวันอุโบสถ ท่านพระอาจารย์มั่น ก็จะได้ให้โอวาทหลังจากทำอุโบสถเสร็จแล้ว โดยการชี้แนวทางในทางธรรมข้อปฏิบัติอันเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินจิตทุก ๆ คราวไป**

ส่วนท่านที่อยู่ใกล้พอสมควร ก็จะมาฟังธรรมได้สะดวกในเวลากลางคืน ซึ่งก็ได้มาแทบทุก ๆ คืน ได้ฟังธรรมปกิณกะมีนัยต่าง ๆ แล้วก็กลับไป นับว่าเป็นความอุตสาหะวิริยะอย่างยอดเยี่ยม ของท่านเหล่านี้

พระเถระภิกษุสามเณรทั้งหลาย ที่อยู่โดยรอบใกล้บ้างไกลบ้างเหล่านี้ จะคอยฟังข่าวอยู่เสมอว่า พระเถระผู้ใหญ่ที่อยู่ทางไกล และเป็นผู้มีจิตเป็นไปในธรรมอันละเอียด ซึ่งท่านเหล่านั้นจะได้รับการยกย่องจากท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เนื่องจากว่าพระเถระรูปใดเป็นผู้มีความสำคัญในทางปฏิบัติ และเป็นผู้มีความหนักแน่น มีสมรรถนะและความสามารถสูง มีการดำเนินทางจิตที่ถูกต้อง มีความเมตตาต่อหมู่คณะ ท่านจะต้องกล่าวถึงพระเถระรูปนั้น ๆ ในท่ามกลางสงฆ์ หรือกล่าวกับผู้ปฏิบัติใกล้ชิดอยู่เสมอว่า *"ท่านองค์นั้นองค์นี้ดีมาก หากใครต้องการจะปฏิบัติก็ให้ติดตามองค์นั้นไปเถิด จะเกิดผลอย่างนี้เป็นต้น"*

ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไร ที่พวกเราและพวกเถระรุ่นใหม่จะต้องทราบถึงความดีของพระเถระรุ่นเก่า ๆ ว่าท่านเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรม ด้วยเหตุนี้ เมื่อพวกเราได้ข่าวว่า พระเถระองค์ที่มีความสำคัญมาแต่ไกล **ท่านพระอาจารย์มั่น ก็จะแสดงธรรมอย่างวิจิตร หรือเรียกว่าธรรมกถากัณฑ์ใหญ่ เพราะเหตุที่พระเถระเหล่านั้นจะได้ไต่ถามอรรถปัญหา ท่านพระอาจารย์มั่นก็จะได้วิสัชนาและแสดงธรรมไปพร้อมซึ่งกาลเช่นนี้หาฟังได้ยากนัก จึงทำให้พวกเราต้องตั้งใจคอยเพื่อให้มีให้เกิดมหาธรรมกถา จึงปรากฏว่าเมื่อถึงกาลเช่นนี้จะปรากฏมีพระภิกษุสามเณร พระเถรานุเถระมากันมากเป็นพิเศษจนเต็มไปหมด** ไม่ทราบว่า ออกมาจากป่าเขาจากถ้ำจากที่ไหน ๆ กันนัก

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร จำพรรษาเสนาสนะป่าบ้านหนองผือ

เนื่องจากท่านพระอาจารย์มั่น ได้จำพรรษาเป็นหลักแหล่งที่บ้านหนองผือนี้นานถึง ๕ พรรษา จึงทำให้ประชาชนทราบโดยทั่วกัน อนึ่ง กิตติศัพท์ของท่านได้ปรากฏมานานแม้ผู้เขียนมีอายุเพียง ๑๓ ปี ก็ได้ทราบข่าวแล้ว แต่ก่อนนั้นท่านมิได้จำพรรษาซ้ำเป็นปีที่ ๒ เลยสักแห่งเดียว

ถึงจะจำพรรษาอยู่ที่เดิมบ้างก็ต้องไปที่อื่นมาก่อน แล้วจึงหวนกลับมา โดยปกติท่านจะอยู่จำพรรษาในป่าดงพงไพรในภูเขาเถื่อนถ้ำเป็นส่วนมาก

จึงเป็นเหตุให้ผู้ประสงค์จะปฏิบัติศึกษาด้วย ต้องเที่ยวตามแสวงหาท่านแสนยากแสนลำบากและแสนจะกันดาร เฉพาะพระภิกษุสามเณรเท่านั้นที่สามารถจะติดตามศึกษาหาข้อปฏิบัติได้โดยใกล้ชิด ส่วนอุบาสกอุบาสิกานั้นยากนักที่จะตามเห็น เว้นแต่จะได้ศึกษาข้ออรรถธรรมเป็นครั้งเป็นคราวในเวลาอยู่จำพรรษาเท่านั้น เหตุนั้นเมื่อท่านองค์ใดได้ติดตามศึกษาปฏิบัติอยู่กับท่าน ก็ได้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในอันที่จะได้สั่งสอนประชาชนให้เข้าใจในธรรมปฏิบัติ เป็นตัวอย่างเป็นอาจารย์เป็นผู้น่าเคารพเลื่อมใสอย่างยิ่ง แม้ผู้เขียนเองเคยได้ยินกิตติศัพท์มาตั้งแต่อายุ ๑๓ ปี จนถึงอายุ ๒๓ ปี จึงได้พบและปฏิบัติอยู่กับท่าน

ครั้นประชาชนได้ทราบข่าวว่าท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้อยู่จำพรรษาที่วัดป่าบ้านหนองผือเป็นหลักแหล่งเช่นนี้แล้ว คณะพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย ที่เคยเป็นศิษย์ท่านมาแต่เดิมและพึ่งได้รับฟังกิตติศัพท์ใหม่ ๆ ก็มิได้รั้งรอ ต่างก็เข้ามาศึกษาหาข้อปฏิบัติ ฟังธรรมเทศนา บ้างก็พากันมาบำเพ็ญทาน ทั้งทางไกลและทางใกล้ ทั้งภาคใต้และภาคเหนือ ต่างก็ทะยอยกันมาเข้านมัสการทุก ๆ วันไม่ขาดสาย บรรดาท่านที่เข้ามานั้นในปีหนึ่ง ๆ มีประมาณไม่น้อยเลย มากันแทบทุกวัน ทั้ง ๆ ที่ถนนหนทางก็ไม่สะดวก แสนที่จะกันดาร และอากาศก็ไม่ใช่เล่น ใคร ๆ ที่เข้ามาต้องระวังตัวมาก ถ้าพลาดพลั้งก็รักษาตัวกันไม่ไหว เพราะเคยปรากฏว่าผู้ที่เข้ามานมัสการพักอยู่กับท่านเกิดอาการแพ้อากาศ เจ็บป่วย ล้มตายไปทั้งพระทั้งเณร และญาติโยม ก็หลายคน ถึงแม้เหตุการณ์จะเป็นเช่นนั้น ทุก ๆ คนก็หามีความท้อถอยไม่ เพราะต้องการฟังธรรมอันวิจิตรของท่าน จึงยอมสละชีวิตเข้ามาหาท่านอย่างน่าอัศจรรย์ แม้ข้าพเจ้าเองจากท่านไปอยู่จันทบุรี (เพียงแต่ในพรรษาเท่านั้น) ก็ได้เดินทางมาอยู่กับท่าน ออกพรรษาก็รีบมา พอใกล้เข้าพรรษาก็กลับจันทบุรี เช่นนี้ทุก ๆ ปีจนกระทั่งถึงวาระสุดท้าย

การจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือนี้ ตลอดระยะเวลา ๕ พรรษา ท่านก็ได้พยายามชี้แจงธรรมต่าง ๆ แก่บรรดาศิษย์ทั้งหลายตลอดเวลา ท่านพระอาจารย์มั่น เป็นผู้มีกำลังวังชาดี เดินไปไหนมาไหนได้คล่องแคล่ว อนึ่ง ขณะที่ท่านอยู่ที่วัดป่านี้ ท่านได้แสดงธรรมอันเป็นส่วนข้อปฏิบัติมากที่สุด มิได้เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยเลย เมื่อผู้ใดเข้ามาหาท่านก็แสดงธรรมให้ฟัง ไม่ว่าจะเป็นพระเล็กเณรน้อยตลอดถึงพระเถระผู้ใหญ่ บางครั้งเป็นวันวิสาขบูชา มาฆบูชา ท่านได้แสดงผู้เดียวจนถึงเที่ยงคืน การแสดงธรรมก็เป็นไปวิจิตรพิสดาร มีอรรถรสแห่งข้อปฏิบัติสำนวนไพเราะมาก ซึ่งบางแห่งบางข้อข้าพเจ้าเคยได้บันทึกไว้ในหนังสือ **"มุตโตทัย"** เป็นที่เข้าอกเข้าใจแก่บรรดาสานุศิษย์บางองค์ถึงกับบ่นว่าเราไปภาวนาตั้งเดือน สู้ฟังเทศน์ท่านพระอาจารย์ครั้งเดียวก็ไม่ได้เช่นนี้ก็มีมาก

อนึ่ง ท่านได้พยายามสั่งสอนสานุศิษย์ทั้งหลายโดยทุกวิถีทาง ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อหวังให้ศิษย์ทั้งหลายได้เข้าใจในปฏิปทาข้อปฏิบัติ และท่านก็ได้เลือกเฟ้นเอาธรรมทั้งหลาย ตลอดทั้งแนะแนวทางให้แก่บรรดาศิษย์มากมาย ด้วยอุบายต่าง ๆ โดยมุ่งหมายที่จะพาให้ดำเนินสู่ทางอันบริสุทธิ์ ตรงต่อพุทธพจน์จริง ๆ ในการที่ท่านอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือนี้ มีความประสงค์เพื่อให้บรรดาศิษย์เก่าและศิษย์ใหม่เข้ามาศึกษา เป็นการเปิดโอกาสแก่บรรดาพระภิกษุ

สามเณร และเพื่อให้เข้าใจในธรรมยิ่ง ๆ ขึ้น กับทั้งการแสดงธรรมนั้นยังความชื่นชมและแก้ความสงสัยให้อย่างไม่มีข้อแย้ง ซึ่งคล้ายกับว่าท่านจะรู้จักกาลแห่งสังขารธรรมจักรอยู่ไปไม่ได้นานใคร่จะสอนให้แก่บรรดาศิษย์เป็นผู้เข้าใจในธรรมอันควรที่จะพึงรู้พึงเข้าใจ สืบแทนท่านได้เป็นหลักฐานแก่คณะกัมมัฏฐานต่อไป

กฎข้อปฏิบัติประจำวันของท่านพระอาจารย์มั่น

ข้อปฏิบัติอันเป็นอาจิณวัตรของท่านนั้นเป็นไปโดยสม่ำเสมอ ขณะนี้ท่านชราภาพมากแล้ว แม้ปฏิปทาจะเพลากว่าเดิมไปบ้างก็ยังปรากฏว่าเป็นที่น่าเคารพและเลื่อมใส ดังที่ผู้เขียนเคยอยู่และเคยเห็นมาจะเล่าสู่กันฟังโดยย่อ พอเป็นคติแก่อนุศิษย์ต่อไป

ก่อนออกบิณฑบาตตอนเช้า ต้องขึ้นสู่ที่จงกรมก่อน และก่อนที่จะไปบิณฑบาต ขณะที่ท่านจงกรมอยู่ศิษย์ทั้งหลายต่างพากันทำวัตรปฏิบัติต่าง ๆ มีการเก็บบาตรกวาดสถานที่ เทกระโถน เก็บอาสนะไปปูยังโรงฉัน และเตรียมคลี่สังฆาฏิไว้รอท่าน เพราะ**ตามธรรมดาแล้วการซ้อนผ้าสังฆาฏิเข้าสู่โคจรคามนั้นไม่เคยขาดเลย เว้นแต่จะมีฝนตกใหญ่เท่านั้น** เมื่อท่านเดินจงกรมจนถึงเวลาที่ออกเที่ยวบิณฑบาตแล้วก็ลงมาจากที่จงกรมไปสู่โรงฉัน **ศิษย์ทั้งหลายก็ถวายผ้าสังฆาฏิช่วยครองกลัดลูกดุมรังดุมทั้งข้างล่างและข้างบนแล้วเข้าไปสู่บ้าน** ผู้ถือบาตรไปก่อนโดยไปรออยู่ที่นอกอุปจาระบ้าน เมื่อท่านไปถึงก็รับเอาบาตร ศิษย์ก็ตามเข้าไปเป็นแถวตามลำดับอาวุโส มี ๑๐-๒๐-๓๐ ถึง ๕๐-๖๐ องค์ และเป็นแถวยาวเหยียด ตอนขากลับศิษย์ก็รับเอาบาตรล่วงหน้ามาจัดการแก้ถลกบาตรเตรียมรอไว้โดยเรียบร้อย (การบิณฑบาตใช้สะพายอุ้มบาตรไว้ข้างหน้า ซึ่งไม่ผิดอะไรกับการอุ้มบาตร ซึ่งท่านพระอาจารย์ใหญ่ได้นำมาใช้ปฏิบัติในคณะกัมมัฏฐาน และคณะกัมมัฏฐานทั้งหมดจึงได้กระทำเหมือนท่านด้วยกันทั้งนั้น)

ครั้นเมื่อท่านมาถึงวัดแล้ว พวกศิษย์ก็เตรียมรับผ้าสังฆาฏิเอาออกผึ่งแสงแดดพอสมควรแล้วก็เก็บไว้เป็นที่ การฉันก็รวมลงในบาตรกันทั้งนั้น ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นท่านเอาอาหารไว้ภายนอกบาตรเลย เว้นแต่เมื่อคราวล้มป่วยครั้งสุดท้ายเท่านั้น แม้การไปบิณฑบาตท่านก็ไม่ยอมขาดได้ง่าย ๆ เว้นเสียแต่ว่าไปไม่ได้จริง ๆ ซึ่งตามธรรมดาเมื่อสุขภาพและกำลังของท่านยังดีอยู่ แต่หากท่านป่วยอาพาธแล้ว ท่านมักจะระงับด้วยการไม่ฉันจังหันและไม่ออกบิณฑบาตประกอบความเพียรบางครั้งถึง ๓ วัน ก็มี พอโรคระงับแล้วจึงค่อยฉันต่อไป ท่านเคยพูดว่า **"การเที่ยวบิณฑบาตโปรดสัตว์นั้น แม้แต่องค์พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังเสด็จไป และพระอริยเจ้าผู้สาวกก็ไปบิณฑบาต เราผู้สาวกภายหลังจะไม่ไปบิณฑบาตก็เท่ากับว่าดีกว่าพระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมศาสดาซึ่งก็เท่ากับว่าดีเกินครูไปเท่านั้น"** หมายความว่า **นอกครู** เมื่อคราวท่านอาพาธครั้งสุดท้ายนั้นเมื่อเข้าบิณฑบาตตลอดบ้านไม่ได้ก็ไปเยี่ยมครึ่งบ้าน เมื่อเข้าไปบ้านไม่ไหวท่านก็ไปสุดเขตวัดและเมื่อไปสุดเขตวัดไม่ไหวก็ไปแค่ศาลาโรงฉัน เมื่อไปบิณฑบาตถึงศาลาไม่ไหวจริง ๆ จึงงดบิณฑบาต จนถึงวาระสุดท้าย อันเป็นการแสดงถึงความเอาใจใส่อย่างยิ่งในข้อวัตรปฏิบัติของท่านในการออกบิณฑบาตเป็นวัตร

อนึ่ง การฉันนั้นรวมฉันแห่งเดียวกันหมด เมื่อจัดอาหารใส่บาตรกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว (การจัดอาหารนั้นมีพระผู้แจกคือตักแจกไปตามลำดับ จนกว่าจะหมดและเพียงพอ พระที่แจกมี ๒-๓ องค์เป็นภัตตุเทศก์ที่สงฆ์ตั้งไว้) ท่านก็นำพิจารณาเป็นปัจจเวกขณะ บางครั้งก็เตือนเมื่อมีเสียง บางครั้งก็พิจารณาด้วย

เมื่อท่านพระอาจารย์มั่น ได้พักอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือตลอดระยะเวลา ๕ ปี ก็มีประโยชน์ที่ได้วางแผนงานขั้นสุดท้าย ให้แก่คณานุศิษย์และพระคณาจารย์ของท่าน ซึ่งท่านเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญในการเป็นทายาทของท่านอย่างยิ่ง

ในปีพุทธศักราช ๒๔๙๒ ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของชีวิต ซึ่งท่านก็ได้พยากรณ์ชีวิตของท่านให้แก่ศิษย์ฟังแทบทุกองค์แล้ว ท่านพยากรณ์ไว้ล่วงหน้าล่วงเลยมาเป็นเวลานานถึง ๑๐ ปี ในปีนี้นับแต่วันเข้าพรรษาผ่านไป ท่านก็เริ่มไม่สบาย อาการก็รู้สึกจะหนักขึ้นทุกวัน ๆ เมื่อเดือนที่ ๑ ผ่านไป อาการของท่านไม่มีเบาขึ้นเลย ถึงกับพระอาจารย์ผู้เป็นศิษย์อยู่แถวใกล้ ๆ ได้มาพยาบาลท่านกันเป็นจำนวนมาก อาการของท่านก็มีแต่ทรงกับทรุดเท่านั้น

ต่อมาอาการของท่านก็พอจะค่อยยังชั่วขึ้นหน่อย ท่านไม่ฉันยา แม้ว่าลูกศิษย์จะถวายเท่าไร ๆ ท่านก็ไม่ฉัน ท่านบอกแก่ทุกคนว่า

"ต้นไม้ที่มันตายยืนต้นอยู่แล้ว จะเอาน้ำไปรดเท่าไรจะให้มันเกิดใบอีกไม่ได้หรอก อายุของเรามันก็ถึงแล้ว"

ครั้นเมื่อใกล้จะออกพรรษา เหลืออีกประมาณ ๑๐ วัน ท่านก็ได้บอกพระที่อยู่ใกล้ชิดว่า

"ชีวิตของเราใกล้จะสิ้นแล้ว ให้รีบส่งข่าวไปบอกแก่คณาจารย์ที่เป็นศิษย์เราทั้งใกล้และไกล ให้รีบมาประชุมกันที่บ้านหนองผือนี้ เพื่อจะได้มาฟังธรรมะเป็นครั้งสุดท้าย"

บรรดาพระที่อยู่ใกล้ชิดก็ได้จดหมายบ้าง โทรเลขบ้างไปยังที่อยู่ของพระคณาจารย์เหล่านั้น บรรดาคณาจารย์ทั้งหลายเมื่อได้รับจดหมายบ้าง โทรเลขบ้างแล้วต่างก็ได้บอกข่าวแก่กันต่อ ๆ ไปจนทั่ว เมื่อการปวารณาออกพรรษาแล้ว ต่างองค์ก็รีบเดินทางมุ่งหน้ามาหาท่านพระอาจารย์มั่น ยังบ้านหนองผือ อันเป็นจุดหมายเดียวกัน

ท่านอาจารย์เทสก์ กับท่านอาจารย์วิริยังค์ ก็ได้มาจากจันทบุรี ร่วมในครั้งนี้ด้วย วันนั้นเป็นวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ พ.ศ.๒๔๙๒ ท่านพระอาจารย์มั่น ลุกขึ้นเดินไปไหนไม่ได้เป็นวันแรก บรรดาพระอาจารย์ได้เข้าไปประชุมกัน แล้วท่านได้ลุกนั่งแสดงธรรมะให้แก่ศิษย์ทั้งหลายฟังอยู่ประมาณ ๑ ชั่วโมงเป็นเนื้อความว่า

"การปฏิบัติจิตถือเป็นเรื่องสำคัญ การทำจิตให้สงบถือเป็นกำลัง การพิจารณาอริยสัจถือเป็นการถูกต้อง การปฏิบัติข้อวัตรมีการฉันหนเดียวเป็นต้น เป็นทางพระอริยะ ผู้เดินผิดทางย่อมไม่ถึงที่หมาย คือพระนิพพาน"

โอวาทธรรมท่านพระอาจารย์มั่น

"การยกโทษผู้อื่นนั้นไม่สมควรอย่างยิ่ง" การที่ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านแนะนำพร่ำสอนบุคคลนี้

ท่านสอนโดยทุกวิธี **การที่จะยกโทษคนอื่นนั้นย่อมไม่มีประโยชน์อะไร เพราะคนเราต่างก็มีความสามารถไปคนละอย่าง เมื่อเขาทำไม่เหมือนเรา ๆ จะว่าเขาไม่ดีก็ไม่ควรและควรจะมองคุณประโยชน์ของแต่ละบุคคล ซึ่งคน ๆ หนึ่ง มิใช่ว่าจะเสียไปหมด และก็มิใช่จะดีไปหมด ถ้าบุคคลผู้ฉลาดแล้ว ดินที่ตรงไหนก็มาทำประโยชน์ได้ ถ้าหากว่าเราจะไม่ยกโทษว่าดินมันต่ำทราม**

"อวดเขี้ยวคือหมา อวดงาคือช้าง" ท่านได้เปรียบเทียบคนที่โอ้อวด หมายความว่าไปเที่ยว อวดตัวต่อใคร ๆ ว่า ข้าพเจ้านี้เก่งอย่างนั้นเก่งอย่างนี้ ต้องการที่จะมีชื่อเสียงโด่งดัง เลยหาวิธีการอวดด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เท่าที่ตัวบุคคลนั้นจะหาได้ เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อถือที่ผิด ๆ เกิดขึ้นแก่ปวงชนเป็นอันมาก โดยเหตุก็เพียงเพื่อต้องการหาชื่อเสียงความโด่งดังให้แก่ตัวเอง

คนเรามันใกล้ตาย ก็ต้องยิ่งทำความเพียรโดยความไม่ประมาท แม้เราจะเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนมามากแล้ว แต่ก็ต้องทำและยิ่งมีความรู้สึกภายในว่าต้องทำให้มาก เช่นเดียวกับเศรษฐีแม้จะมีทรัพย์มาก ก็ยิ่งต้องทำมาก วิริยังค์ สมาธิมันเป็นเพียงสังขารไม่เที่ยงหรอก ความจริงแห่งสัจธรรมจึงจะเป็นของเที่ยง และการกระทำความเพียรนี้ยังชื่อว่าทำเป็นตัวอย่างแก่ศิษย์ทั้งหลายด้วย

การบำเพ็ญสมาธิเอาแต่เพียงเป็นบาทของวิปัสสนา คือการพิจารณาก็พอแล้ว **ส่วนการจะอยู่ในวิหารธรรมนั้นก็ให้กำหนดรู้** แล้วท่านก็พูดต่อไปว่า **การหลงฌานมากไปนั้นจะทำให้ตกไปสู่โมหะ การพิจารณาวิปัสสนามากไปนั้นจะตกไปสู่ความฟุ้งซ่าน จึงควรทำแต่พอดีพอเหมาะที่จะให้ผล อย่าให้มากนัก อย่าให้น้อยนัก ถ้าน้อยนักเป็นเหตุให้ไม่รู้จักพอเป็นการเนิ่นช้า แต่การควบคุมสติให้มั่นคงเป็นการดีที่สุด**

การรักษาพระวินัยนั้นสำคัญ บุคคลจะมาถือเลศอย่างนั้นอย่างนี้แล้วพากันปฏิบัติหลีกเลี่ยงพระวินัยหาควรไม่ ไม่มีการยกเว้น **ในเมื่ออยู่ในความสามารถ ทั้งที่ลับและที่แจ้งก็ต้องรักษาพระธรรมวินัย ถ้าผู้ใดมาหาวิธีหลีกเลี่ยงพระธรรมวินัยแม้เล็กน้อย ผู้นั้นชื่อว่าทำลายตนเอง**

ธรรมนั้นอย่าพึงเข้าใจว่าอยู่ที่ไหน อยู่ในตัวของเรานี้เอง ที่ว่าอยู่ในคัมภีร์ใบลานนั้นไม่ใช่ เพราะนั่นเพียงใบไม้ เขาเอามาจารึกว่าอยู่ในวัดก็ไม่ใช่ นั่นคือที่อยู่ของหมู่สงฆ์ ว่าอยู่บนอากาศป่าไม้ก็ไม่ใช่ ถ้าอย่างนั้นอยู่ที่ไหน? ก็อยู่ในตัวของคนเรานี้เอง รูปธรรม นามธรรมอยู่ไหนเล่า? นั่นแหละคือธรรมในตัวของเรานี้มีหมด พระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา พระอรหันต์ ก็อยู่ในตัวของเรา พระธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ก็อยู่ในตัวของเรา จึงเมื่อใครต้องการปฏิบัติพระพุทธศาสนา ก็มาปฏิบัติในตัวเรา ท่านได้กล่าวคาถาว่า **อคฺคํ ฐานํ มนุสฺเสสุ มคฺคํ สตฺตวิสุทฺธิยา มนุษย์เป็นผู้ประเสริฐ สามารถทำให้แจ้งได้ซึ่งมรรคผลนิพพาน**

ผู้ปฏิบัติที่หลงอยู่ในสมถะ คือหลงอยู่ในฌานท่านว่าสมาธิหัวตอ หมายความว่า มันไม่งอกเงยขึ้น เพราะมันหลงแต่ความสุข โดยมากไม่รู้หนทางที่แน่นอน จึงถือเอาความสุขของฌานเป็นใหญ่ เพราะสบายดี แต่ไม่พ้นทุกข์

ข้อปฏิบัติจะให้การปฏิบัติก้าวหน้านั้น ต้องเป็นไปทั้งภายนอกและภายใน **ภายนอกนั้น คือความวิเวก** หาที่วิเวกปราศจากสิ่งรบกวนต่าง ๆ ที่อยู่ในป่า ถ้ำ เป็นต้น อย่าไปโฆษณาหาให้คนมาพบหรือวุ่นวายให้มาก อย่าเอาความวิเวกเป็นการอวดอ้าง เมื่อจะอยู่วิเวกอย่าหาเครื่องกังวล เช่น การก่อสร้างอะไรต่าง ๆ ให้คนหลั่งไหลเข้ามา อย่าอยู่เป็นที่ เพราะการอยู่เป็นที่ทำความกังวล

การปฏิบัติภายนอกอีกคือ ข้อปฏิบัติได้แก่ธุดงค์ เป็นเครื่องขัดเกลากิเลสที่พระพุทธองค์แสดงไว้ ๑๓ ข้อ เลือกถือเอาที่เหมาะแก่อัธยาศัย เช่น การฉันในบาตร การฉันหนเดียว การบิณฑบาต การถือผ้าเฉพาะสามผืน การอยู่ป่า การอยู่โคนต้นไม้ การเยี่ยมป่าช้า เป็นต้น เหล่านี้ชื่อว่าเป็นข้อปฏิบัติภายนอกที่จะต้องทำ **เพราะเป็นอุปกรณ์เพื่อให้เกิดการขัดเกลากิเลส** และถ้าหากไม่ทำ ก็จะเป็นเหตุให้เกิดความล่าช้า หรือเกิดความสงบได้ยาก ปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้การปฏิบัติทางใจเจริญงอกงาม

ภายในนั้น ได้แก่ การดำเนินจิต ต้องดำเนินทั้งสมถะกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ความสงบของใจ โดยการฝึกตามอัธยาศัย ทำจิตให้ปราศจากอารมณ์ มีความตั้งมั่นอยู่ได้ มีสติเป็นเครื่องควบคุมอยู่ มีความเยือกเย็นสบาย นั่งนานก็ไม่เหนื่อย การฝึกที่เป็นเช่นนี้เรียกว่า สมถะกัมมัฏฐาน

การธุดงค์นั้นมุ่งหมายเพื่อถ่ายถอนกิเลส กำจัดกิเลส การที่ออกธุดงค์โดยการโฆษณาหรือประกาศโฆษณาว่าจะออกไปทางโน้นทางนี้ โดยต้องการว่าจะให้คนไปหามาก ๆ นั้น ไม่ชื่อว่าเป็นการถูกต้อง **ธุดงค์ก็แปลว่า เครื่องกำจัดความอยาก** มีการฉันหนเดียว ฉันในบาตรไม่มีภาชนะอื่น การบิณฑบาต การอยู่โคนต้นไม้ การอยู่ป่า การปฏิบัติอย่างนี้ชื่อว่าเป็นธุดงค์ เช่น การฉันหนเดียวเป็นการตัดความอยากที่จะต้องการฉันอย่างโน้นอย่างนี้ เมื่อฉันแล้วก็แล้วกัน ในวันนั้นตัดการกังวลทั้งปวง

ทุกรูปทุกองค์ อย่าพากันประมาทเลย **จงพากันคิดว่าการมาทำศพนั้น คือการสอนตัวของเราเอง นำเอาศพเป็นสักขีพยานว่า ความตายเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้**

ท่านพระอาจารย์มั่นจำต้องจากบ้านหนองผือ

ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพักอยู่บ้านหนองผือเป็นเวลา ๕ ปีนั้น นับว่าเป็นลาภของชาวหนองผือยิ่งนัก ทุก ๆ ปีจะมีคนมานิมนต์ให้ท่านไปทางโน้นทางนี้บ้างแต่ท่านก็ไม่ไป ทั้งทำให้เห็นหน้าแขกต่างบ้านมากมาย ทั้งพระและฆราวาส คล้ายกับว่าบ้านหนองผือเป็นบ้านสำคัญแห่งหนึ่ง ทำให้มีชื่อเสียงปรากฏทั่วประเทศไทย และชาวบ้านก็ศรัทธาในตัวท่านพระอาจารย์ใหญ่กันทั่วทุกคน

มาในขั้นสุดท้ายชีวิตของท่านพระอาจารย์มั่น ชาวบ้านเขาก็มีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะแทนคุณท่านพระอาจารย์ครั้งสุดท้าย คือขอให้ท่านมรณะที่บ้านหนองผือนี้ ท่านได้บอกกับชาวบ้านและพระภิกษุสามเณรทั้งหลายว่า

"เราจะไม่มรณภาพที่นี่ เพราะถ้าเราตายที่นี่แล้ว คนทั้งหลายก็จะพากันมามาก จะพากันฆ่าเป็ด ฆ่าไก่ ฆ่าสัตว์ทั้งหลาย เนื่องด้วยศพของเราจะทำให้ชาวบ้านเป็นบาป สมควรที่จะจัดให้เราไปมรณภาพในจังหวัดสกลนครเถิด"

พระคณาจารย์ผู้เป็นศิษย์ทั้งหลาย เมื่อได้ทราบความประสงค์ของท่านแล้วก็พากันประชุมกันในค่ำคืนวันขึ้น ๙ ค่ำเดือน ๑๒ นั้นเอง ตกลงจะนำท่านไปวัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร เมื่อชาวบ้านได้ทราบข่าวว่า ท่านพระอาจารย์ที่เคารพยิ่งของพวกเขาจะไปในตอนเช้าของพรุ่งนี้แล้ว

จึงทำให้เกิดโกลาหลอลหม่านเป็นราวกับว่าแผ่นดินจะทรุด ฉะนั้นไม่ทราบว่าจะคิดอ่านประการใด เพราะเหตุผลให้เป็นเช่นนั้นเสียแล้ว

ต่างก็หารือในอันที่จะยับยั้งท่านไว้ บางคนมากราบเรียนยับยั้ง แต่ก็ไม่ได้ผล ในคืนวันนั้นก็มิได้เป็นอันหลับอันนอนกันทั้งหมู่บ้าน เข้ามาวัดฟังเหตุการณ์จนถึงรุ่งสางของวันใหม่ เมื่อทราบแน่ชัดแล้วว่าท่านจะไป ทุกคนต่างก็แสดงสีหน้าสลดผิดปกติ เพราะในใจของเขาไม่ต้องการให้ท่านจากไป จึงทำให้เขาทั้งหลายเสียใจเป็นที่ยิ่ง ไม่มีอะไรเปรียบ

ชาวบ้านหนองผืออัดอั้นตันใจ จะพูดว่าอย่างไรก็หมดหนทางแล้ว สุดท้ายก็คือประชุมกันเพื่อไปส่งท่าน ภิกษุ สามเณรในเช้าวันนั้นต่างก็รีบฉันกันแต่เช้า ครั้นเมื่อถึงกำหนดเวลา ซึ่งเป็นวันไปจากบ้านหนองผือของท่านพระอาจารย์มั่น ชาวบ้านทั้งแก่เฒ่าและหนุ่มสาว หลั่งไหลเข้ามาวัดกันอย่างคับคั่ง ทุกคนในมือถือดอกไม้และธูปเทียนนำเข้าถวายท่านพระอาจารย์มั่น แล้วก็กล่าวขอขมาลาโทษพร้อมทั้งสะอึกสะอื้นน้ำตาร่วงไหลทุกคน ส่วนพระเถรานุเถระได้มาประชุมกันที่หน้ากุฏิใหญ่ของท่านพระอาจารย์มั่น จัดแคร่สำหรับหามที่มุงด้วยผ้าขาวมาวางไว้ข้างบันได เมื่อทุกอย่างเสร็จแล้วก็เข้าไปกราบเรียนท่าน ท่านพระอาจารย์มั่น ก็เตรียมตัวลุกขึ้นเองอย่างน่าอัศจรรย์ ทั้ง ๆ ที่ท่านลุกไม่ได้มาตั้ง ๙ วันแล้ว ท่านเรียกเอาไม้เท้าค้ำยันเดินไป และก็เป็นการเดินครั้งสุดท้ายในชีวิตของท่าน

ท่านได้เดินเข้าไปที่แคร่หาม ผู้มีกำลังก็เข้ามาประจำที่จะหามท่านพระอาจารย์ใหญ่ออกจากบ้านหนองผือ ในวันนี้ตรงกับวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๑๒ เวลา ๙.๐๐ น. อันเป็นวาระสุดท้ายในชีวิตของท่านที่ได้ใช้ชีวิตอยู่กับชาวบ้านที่บ้านหนองผือ สายตาท่านได้สอดส่ายไปดูญาติโยมจนถ้วนทั่ว แต่ท่านก็ไม่ได้พูดอะไร

ครั้นแล้วขบวนก็ได้เคลื่อนออกจากวัดป่าบ้านหนองผือ บรรดาพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาก็ออกติดตามเป็นทิวแถว เมื่อขบวนผ่านใจกลางบ้าน ชาวบ้านทั้งเด็กและผู้ใหญ่ก็พากันชะเง้อคอมองดู บ้างก็เตรียมตัวออกมาส่ง บ้างก็แสดงความเศร้าโศก ทั้งออกหน้าและตามหลัง เป็นราวกับว่าของที่เคารพบูชาจะพลัดพรากจากไป ทั้ง ๆ ที่แลเห็นแต่ก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะทุกครั้งเมื่อท่านกับพระภิกษุ สามเณรทั้งหลายแวดล้อมติดตามไปเป็นแถวนั้น คือการไปบิณฑบาตแล้วก็กลับมายังที่วัดป่านี้ ก็มีจิตคิดว่ายังเห็นยังอุ่นใจ พากันติดตามมาส่งอาหารกัน มาบัดนี้ท่านได้ผ่านไปพร้อมกับทั้งพระภิกษุสามเณรเป็นการไปไม่กลับเสียแล้ว ต่างก็พากันออกติดตามคล้าย ๆ กับจะพาท่านให้กลับคืนมาให้ได้เสียดังนี้ แต่จะทำไฉนเล่าเป็นการเหลือวิสัยเสียแล้ว จึงเท่ากับติดตามไปส่งเพื่อไว้อาลัย ที่ท่านได้มาสั่งสอนในธรรมะปฏิบัติต่าง ๆ จนพากันเลื่อมใสยิ่งในพระพุทธศาสนา เป็นระยะเวลาถึง ๕ ปีทีเดียว

ในวันนี้ชาวบ้านหนองผือเกิดโกลาหลอลหม่านเป็นการใหญ่ ซึ่งราวกับว่าแผ่นดินจะทรุดฉะนั้น ผู้คนออกติดตามส่งประมาณ ๒๐๐ คนเศษ เมื่อขบวนผ่านพ้นจากบ้านหนองผือ ก็เป็นที่น่าชวนให้คิดดังนี้ว่า

"โอ! ชาวบ้านหนองผือ คราวนี้ช่างกระไร จักพากันได้รับความเศร้าโศกอัดอั้นตันใจ

คับแค้นแน่นใจอย่างที่ไม่เคยพบเคยเห็นมาแต่กาลใด ๆ ทั้ง ๆ ที่ความเศร้าโศกแม้จะปรากฏขึ้น ซ้ำอันความว้าเหว่ก็เข้ามาแทนที่ โอ้ความอ้างว้างเปล่าเปลี่ยวทั้งทางวัดและทางบ้านให้เงียบเชียบ ยังกับไม่มีคน โอ้หนอ บ้านหนองผือจะต้องเงียบเชียบทั้ง ๆ ที่มีคนเต็มบ้านหลานเต็มเมือง แต่ก็ควรคิดไปในทำนองคลองธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า **“สพฺเพหิ เม ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว”** แปลว่า **“เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไป”**

หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร
วัดธรรมมงคล กรุงเทพมหานคร

● จากหนังสือ - *ประวัติพระอาจารย์มั่น ฉบับสมบูรณ์ และใต้สามัญสำนึก โดย พระราชธรรมเจติยาจารย์*
- *คุณค่าของชีวิต ธรรมเทศนาแนวการปฏิบัติธรรม โดย พระราชธรรมเจติยาจารย์ (วิริยังค์ สิรินฺธโร)*

พระโพธิธรรมาจารย์เถร
(หลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ)
วัดป่าเขาน้อย
อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

นามเดิม ❖ สุวัจน์ ทองศรี เป็นบุตรของนายบุตร และนางกึ่ง ทองศรี

เกิด ❖ วันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ที่บ้านตากูก อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

บรรพชา ❖ เมื่ออายุ ๑๙ ปี ณ วัดกระพุมรัตน์ บ้านตากูก อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

อุปสมบท ❖ เมื่ออายุ ๒๐ ปี ณ วัดกระพุมรัตน์ อันเป็นวัดที่บ้านเกิดนั่นเอง

ญัตติเป็นพระธรรมยุต ❖ พ.ศ. ๒๔๘๔ ที่วัดสุทธจินดา อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โดยมีพระธรรมฐิติญาณ (สังข์ทอง) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอาจารย์ทองดี เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ภายหลังญัตติแล้ว จำพรรษาที่วัดป่าศรัทธารวม ๒ พรรษา พ.ศ. ๒๔๘๖ จำพรรษาที่วัดป่าพระสถิตย์ พ.ศ. ๒๔๘๗ วัดโยธาประสิทธิ์ บ้านห้วยเสนง จังหวัดสุรินทร์ เพื่อดูแลโยมบิดามารดา ณ ที่นี้ได้พบหลวงปู่ฝั้น อาจาโร และได้เข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดป่าบ้านหนองผือ

หลังจากที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร มรณภาพแล้ว พ.ศ. ๒๔๙๓ หลวงปู่จำพรรษาที่วัดเทพกัญญาราม พ.ศ. ๒๔๙๔ วัดป่าพระสถิตย์ จากนั้นได้ธุดงค์ไปทั้งทางภาคใต้และภาคอีสาน ภาคใต้จำพรรษาที่จังหวัดพังงาและภูเก็ต รวม ๗ พรรษา โดยไม่ติดต่อกัน ภาคอีสานจำพรรษาที่จังหวัดหนองคาย สุรินทร์ และสกลนคร และจำพรรษาร่วมกับหลวงปู่ฝั้นที่ถ้ำขามและวัดป่าอุดมสมพร ถึงแม้หลวงปู่จะไม่ได้จำพรรษาร่วมกับท่านพระอาจารย์มั่นก็ตาม แต่ท่านจะคอยเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในช่วงปัจฉิมวัยของหลวงปู่ฝั้น (หลวงปู่ฝั้นท่านเป็นพระเถระศิษย์รุ่นใหญ่ของท่านพระอาจารย์มั่นที่สำคัญองค์หนึ่ง ที่มีศิษยานุศิษย์มากทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ วัดป่าอุดมสมพรจึงมีพระเณรมาพึ่งพาอาศัยบารมีธรรมและปฏิปทาของท่าน อบรมนิสัยและข้อวัตรปฏิบัติ ตลอดจนการปฏิบัติจิตภาวนาให้ก้าวหน้าเป็นจำนวนมาก) โดยหลวงปู่ จำพรรษา พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๒๔

ที่วัดถ้ำศรีแก้ว จวบจนหลวงปู่ฝั้นมรณภาพ วันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๐ พระราชทานเพลิงศพ วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๑ พิธีเปิดพระเจดีย์พิพิธภัณฑ์ วันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๕ ซึ่งหลวงปู่ได้เรียบเรียงอาจาร-มหาเถระประวัติ ลงในหนังสืออาจาราภิวาท ที่ระลึกในมหาวโรกาสเสด็จพระราชดำเนินทรงบรรจุอัฐิ และทรงเปิดพระเจดีย์พิพิธภัณฑ์พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร นับได้ว่าหลวงปู่ท่านได้ทำการสนองคุณครูบาอาจารย์ที่ท่านเคารพสักการะ ได้อย่างเรียบร้อยสมบูรณ์และงดงามอย่างยิ่ง

ผลงาน

❖ ในปีนั้นเองหลังจากเสร็จพิธีเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพระเจดีย์พิพิธภัณฑ์หลวงปู่ฝั้นแล้ว หลวงปู่ได้เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ประเทศสหรัฐอเมริกาในฐานะพระธรรมทูต และจำพรรษา พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๓๘ และ พ.ศ. ๒๕๔๐ จนได้รับการแต่งตั้งเป็นประธานกรรมการคณะธรรมยุต มีประชาชนทั้งชาวไทย ลาว เขมร ญวน และชาวอเมริกันให้ความสนใจและมีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง หลวงปู่ได้ตั้งวัดป่าขึ้น ๒ แห่ง คือวัดภูริทัตตวนาราม โดยความศรัทธาสามัคคีทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ของคณะศิษย์ฯ คนไทยที่นั่น และวัดเมตตาวนาราม โดยศรัทธาของชาวอเมริกันคนหนึ่งที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาซื้อที่ดินจำนวนประมาณ ๑๕๐ ไร่ กราบถวายหลวงปู่เพื่อตั้งเป็นวัดป่าตามแนวปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เพื่อเป็นศูนย์อบรมและปฏิบัติจิตภาวนาของชนทุกชาติชั้นและทุกภาษา

พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นปีมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี หลวงปู่ท่านได้กลับมาจำพรรษาในประเทศไทยหลังจากที่ไปจำพรรษายังสหรัฐอเมริกานานถึง ๑๕ ปี และ พ.ศ. ๒๕๔๑, ๒๕๔๒ จำพรรษาที่วัดป่าเขาน้อย จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อเป็นศูนย์รวมศรัทธาคณะศิษย์และประชาชนในการปฏิบัติคุณงามความดี ตลอดจนการปฏิบัติจิตภาวนาอีกด้วย

สมณศักดิ์

❖ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระโพธิธรรมาจารย์เถร

มรณภาพ

❖ วันศุกร์ที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๕ ณ โรงพยาบาลเอกชน จังหวัดบุรีรัมย์ สิริรวมอายุ ๘๒ ปี ๗ เดือน ๗ วัน พรรษา ๖๑

อาจริยธรรม

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ หลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ ได้อยู่จำพรรษากับหลวงปู่ฝั้น อาจาโร เป็นครั้งแรก ที่วัดโยธาประสิทธิ์ โดยหลวงปู่สุวัจน์ได้เล่าว่า หลวงปู่ฝั้นได้กล่าวถึงคุณธรรมของ

ท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งเป็นท่านพระอาจารย์ของท่านให้ฟังอยู่เสมอ ๆ จนทำให้หลวงปู่สุวัจน์ฟังแล้ว **"ก็ยิ่งทำให้อาตมาอยากเดินทางไป กราบท่านให้ได้เลย"** เพราะขณะนั้นท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ท่านอยู่จำพรรษาที่บ้านนามน อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร แต่ก็ทุกอย่างอยู่ที่วาสนา เพราะการที่จะเข้ากราบนมัสการฟังธรรมจากครูบาอาจารย์ผู้เป็นบิดาแห่งพระกัมมัฏฐานนั้นนับได้ว่า "ต้องสอบผ่านแล้วจึงมีโอกาส สอบผ่านเรียกว่า ใช้ได้" ถ้ายังไม่ถึงขั้นก็ต้องฝึกฝนทำจิตใจให้ได้เสียก่อน จึงเข้าหาพระบูรพาจารย์ขั้นนี้ระดับนี้ได้ ซึ่งหลวงปู่สุวัจน์ได้เล่าต่อว่า "อาตมาเกรงจะเป็นที่ลำบากใจแก่ครูบาอาจารย์ในขณะนั้น จึงคิดออกเดินธุดงค์ไปทางจังหวัดร้อยเอ็ด ไปเจริญพระกัมมัฏฐานต่อไประยะหนึ่งก่อน" โดยพักจำพรรษาที่วัดป่าศรีไพรวัลย์ จังหวัดร้อยเอ็ด ในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ซึ่งมีหลวงปู่สีโห เขมโก ศิษย์ผู้ใหญ่ของท่านพระอาจารย์มั่นอีกองค์หนึ่งได้พักอยู่วัดนี้ หลวงปู่สุวัจน์ ท่านมีความพยายามอย่างยอดเยี่ยม มีความคิดพิจารณารู้จิตของตนดีว่า ควรปฏิบัติมากน้อยเพียงใด เมื่อมีความแน่ใจตนเองแล้ว ปีต่อมาหลังออกพรรษาท่านได้เดินธุดงค์ข้ามเทือกเขาภูพาน เพื่อไปกราบนมัสการฟังธรรมและศึกษาธรรมปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ที่วัดป่าบ้านหนองผือ อันเป็นสำนักปฏิบัติของท่านพระอาจารย์มั่นที่มีสถานที่ร่มรื่น ซึ่งท่านพำนักอยู่ ณ ที่นี้ถึง ๕ พรรษา เมื่อหลวงปู่สุวัจน์ได้เข้ากราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านก็ได้รับเมตตาอันสูงยิ่ง ด้วยการสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาจากท่านพระอาจารย์มั่น พอเป็นอุบายแห่งการปฏิบัติ

ต่อมาท่านพระอาจารย์มั่นได้พิจารณาเห็นว่า หลวงปู่ฝั้นเป็นพระเถระผู้ใหญ่แล้วจึงมอบหมายให้หลวงปู่สุวัจน์ไปศึกษาธรรมปฏิบัติและดูแลอุปัฏฐาก แต่ช่วงออกพรรษาหลวงปู่สุวัจน์จะกราบขออนุญาตหลวงปู่ฝั้นไปฟังโอวาทธรรมของท่านพระอาจารย์มั่นเป็นประจำ หลวงปู่สุวัจน์ท่านเล่าว่า ท่านเคยติดตามหลวงปู่ฝั้นไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นหลายครั้ง จนรู้สึกเหมือนไป ๆ มา ๆ ระหว่างที่พักกับวัดป่าบ้านหนองผือ ตลอดระยะเวลาที่ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือ ซึ่งเป็นช่วงปัจฉิมวัยของท่าน

อุบายธรรมที่ท่านให้

หลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ ท่านได้เล่าให้ฟังว่า **"ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านให้หนักในการปฏิบัติให้มาก เพราะการปฏิบัตินั้น สามารถสร้างคนทุกคนที่ปฏิบัติแล้วเกิดความฉลาด มีปัญญาขึ้น"** ธรรมะที่ท่านพระอาจารย์มั่นแสดงอุบายนั้นก็ไม่มากเพียงเป็นพิธีเท่านั้น เมื่อได้มาแล้ว ท่านก็ให้หนักแน่นในการปฏิบัติ นั้นแหละท่านจึงพากันประพฤติปฏิบัติอย่างชนิดเอาชีวิตเป็นเดิมพันเลยทีเดียว ฉะนั้น... ในสมัยนั้น จึงมีการฝึกปฏิบัติหัดอบรมเพื่อให้รู้ จะได้นำไปฝึกหัดตนเองให้เกิดพลังมีปัญญาพิจารณาธรรมแห่งความดีนั้น ผู้ปฏิบัติจะเปรียบเทียบดูตนเองว่า จะสะอาดบริสุทธิ์แค่ไหนเพียงไร หลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ ได้อธิบายในเรื่องนี้ไว้อย่างน่าสนใจยิ่งนักดังนี้ "ผู้ปฏิบัติมีศีลเป็นฐานที่มั่นคง แต่พระพุทธเจ้าให้พวกเรามีความประพฤติปฏิบัติตามเพศตามภูมิของพวกเรา"

...เพราะมีดี ๔ อย่าง

อย่างไรก็ตาม ประวัติที่สำคัญของหลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ ท่านมีชีวิตที่เดินหน้าในการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเพียงอย่างเดียว จิตใจปีติด้วยธรรมะ มีความเบิกบานในดวงใจตลอดเวลาเพราะ

๑. **ท่านมีพระอาจารย์ผู้ให้วิชาดี** เพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมอย่างสูงส่ง

๒. **สถานที่ดี เป็นสัปปายะสถาน** เหมาะแก่การปฏิบัติ เพราะสะดวกสบาย

๓. **มีหมู่คณะพระสหธรรมิกที่ดี** เอื้ออารีต่อกัน มีน้ำใจ นิสัยที่ดีงามต่อกัน

๔. **ที่สำคัญที่สุดคือ มีธรรมะที่ดี** ปฏิบัติแล้วปรากฏผลให้เป็นไปอย่างน่าชื่นชม คือ เป็นธรรมะแท้อันเป็นองค์ประกอบในขณะนั้น

น้อมคารวะครั้งสุดท้าย

พรรษาที่ ๙ และที่ ๑๐ หลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ ท่านอยู่จำพรรษาถึงสองแห่ง คือ ที่วัดป่าภูธรพิทักษ์ ตำบลพังขว้าง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร และที่วัดเทพกัญญาราม (บ้านน้อยจอมศรี) อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ในปีต้น พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นปีที่คณะศิษย์ทั้งปวงได้ร่วมกันถวายเพลิงศพท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

การมรณภาพของท่านพระอาจารย์มั่น เปรียบเหมือนโพธิ์ทองอันสำคัญยิ่งในยุคนั้น ถูกกระแสโลกธรรม ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กัดกร่อนโค่นล้มลง !

คณะศิษย์อันได้แก่ฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายฆราวาสได้ร่วมกันจัดงานถวายเพลิงศพของท่านพระอาจารย์มั่นขึ้น ณ วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

หลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ ในฐานะศิษย์ผู้ได้รับอุบายธรรมอันเป็นมรดกที่สำคัญยิ่งที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้ฝากฝังไว้ หลวงปู่สุวัจน์ก็ได้เดินทางไปร่วมถวายเพลิงศพ

นอกจากได้มีวาสนาบารมีแล้ว ท่านยังได้แสดงคารวะในองค์ของพระอาจารย์ เทิดทูนและกตัญญูต่อครูบาอาจารย์เป็นครั้งสุดท้ายอีกด้วย

● จากหนังสือ - *เนื่องในงานบุญถวายมุทิตาสักการะ แด่พระคุณเจ้าพระโพธิธรรมาจารย์เถร (หลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ) ที่หลวงปู่เจริญชนมายุ ๘๐ ปี โดยศิษยานุศิษย์*
- *"ธรรมดวงเดียว" โดย ศิษยานุศิษย์*
- *โลกทิพย์ โดย ดำรง ภู่ระย้า เรียบเรียง*

พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร
(หลวงปู่วัน อุตฺตโม)
วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม (ถ้ำพวง)
อำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร

นามเดิม ❖ วัน สีลารักษ์ เป็นบุตรของ นายแหลม และนางจันทร์ สีลารักษ์

เกิด ❖ วันอาทิตย์ที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ตรงกับวันแรม ๖ ค่ำเดือน ๙ ปีจอ ณ บ้านตาลโกน ตำบลตาลเนิ้ง อำเภอบ้านหัน (สว่างแดนดิน) จังหวัดสกลนคร

บรรพชา ❖ ขณะที่บิดาป่วยหนักใกล้สิ้นลมปราณ ท่านได้สั่งไว้ว่า "ต่อไปเมื่อเจ้าออกจากโรงเรียนแล้ว ต้องบวชให้พ่อก่อน ค่อยคิดเรื่องอื่นต่อไป" เมื่อเรียนจบประถมศึกษาปีที่ ๔ แล้ว (พ.ศ. ๒๔๗๘) ท่านจึงตัดสินใจอย่างเด็ดขาดที่จะบรรพชา ลุงได้นำตัวไปฝากไว้กับยายซึ่งบวชเป็นชีอยู่วัดอรัญญิกาวาส วันหลังยายได้พาตัวไปถวายกับท่านพระอาจารย์วัง จิติสาโร เจ้าอาวาสช่วยหัดขานนาค และเป็นภาระในการบรรพชา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ขณะอายุได้ ๑๘ ปี ได้จำพรรษาอยู่ที่วัดป่าสุทธาวาส และในพรรษานั้นได้ตั้งใจเรียนนักธรรมตรีไปด้วย เมื่อออกพรรษาแล้วเข้าสอบวัดความรู้ปรากฏว่าสอบได้คะแนนเอกในชั้นนั้น หลังสอบเสร็จได้ออกเดินทางไปอุบลฯ พร้อมด้วยพระสิงห์ เพื่อนมัสการท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร ซึ่งท่านพักอยู่วัดป่าบ้านท่าฆ้องเหล็ก เพื่อศึกษาแนวทางปฏิบัติกับท่าน ท่านก็เมตตาแนะนำสั่งสอนเป็นอย่างดี ท่านสั่งให้ท่องพระปาฏิโมกข์ให้ได้ จึงพยายามท่องจนได้ตั้งแต่ยังเป็นสามเณร

อุปสมบท ❖ วันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ตรงกับวันขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๓ ณ วัดสร่างโศก อำเภอยโสธร จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี พระครูจิตตวิโสธนาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาคล้าย เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ต่อมาได้เดินทางไปวัดป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม ขณะที่พระอาจารย์หลุยพร้อมด้วยพระเณรและชาวบ้าน กำลังเตรียมสถานที่ต้อนรับท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺตเถร เมื่อท่านพระอาจารย์ใหญ่เข้ามาพักอยู่วัดป่าแล้ว ได้มากราบนมัสการขอนิสัยในท่าน ได้ตั้งใจศึกษาข้อวัตรและปฏิบัติจิตใจ

ของตนเองไปพร้อม ๆ กัน กิจสิ่งใดที่ไม่เข้าใจสงสัยก็กราบเรียนถามท่านด้วยความตั้งใจใคร่ต่อการศึกษา ท่านก็เมตตาสั่งสอนจนหายสงสัย เวลาฟังธรรมอบรมจากท่านพระอาจารย์มั่นรู้สึกว่า เข้าใจซาบซึ้งในธรรมที่ท่านแสดงออกอย่างถึงใจ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ กลับจากภาคใต้ จำพรรษาอยู่วัดพุฒาราม อยู่ที่ราบเป็นอุปสรรคต่อร่างกาย จึงได้แสวงหาที่อยู่ใหม่บริเวณเทือกเขาภูพาน ได้พบที่สัปปายะที่ภูเหล็ก บนเทือกเขาลูกนี้มีถ้ำอยู่เรียกกันว่า **"ถ้ำพวง"** หรือ **"ถ้ำอภัยดำรงธรรม"**

สมณศักดิ์

❖ เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๒๐ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระราชาคณะชั้นสามัญฝ่ายวิปัสสนา ที่ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร

มรณภาพ

❖ วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๓ ด้วยอุบัทวเหตุเครื่องบินตก ณ คลองสี่ อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มรณภาพพร้อมด้วยพระเถระอีก ๕ รูป พระนวกะ ๑ รูป เป็น ๗ รูป รวมทั้งผู้โดยสารอีกจำนวนหนึ่งซึ่งโดยสารมาในเครื่องบินลำเดียวกัน จากอุดรธานีไปกรุงเทพฯ สิริรวมอายุได้ ๕๗ ปี ๘ เดือน ๑๔ วัน พรรษา ๓๘

อาจริยธรรม

เมื่อข้าพเจ้าได้มาถึงวัดป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม ที่วัดนั้นมีท่านอาจารย์หลุยเป็นประธานอยู่ในที่นั้น มีหลวงพ่อใบกับพระแสง (มรณภาพแล้ว) สามเณรบุญจันทร์ เวลานั้นท่านอาจารย์หลุยพร้อมด้วยชาวบ้าน กำลังจัดสถานที่คอยรับท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺตเถร พวกชาวบ้านกำลังไปรับท่านมาจะถึงในไม่กี่วันนี้ ซึ่งก็เป็นโชคลาภอันใหญ่ยิ่งเฉพาะตัวของข้าพเจ้า **เพราะเคยตั้งปณิธานไว้ว่าจะพยายามถวายตัวเป็นผู้อุปัฏฐากท่าน เพื่อเป็นบุญนิธิแก่ตนต่อไป** ความปณิธานนี้ข้าพเจ้าได้มีมาแล้วแต่หลายปี และได้เคยปรารภกับเพื่อน ๆ มาบ้างเหมือนกัน แต่ก็เผอิญเมื่อข้าพเจ้าพักอยู่ในสถานที่นั้นไปได้ ๒-๓ คืน ท่านอาจารย์หลุยได้ปรารภกับข้าพเจ้าว่า **"สำหรับท่านพระอาจารย์ใหญ่นั้น เมื่อท่านไปพักในสถานที่ใด มีพระมากท่านไม่พักอยู่นาน ฉะนั้นขอให้พวกที่มาใหม่ออกไปพักในสถานที่อื่นจะเป็นการดีมาก"** เรื่องนี้ก็เป็นความผิดหวังของข้าพเจ้าทีเดียว แต่จะทำประการใดเพราะข้าพเจ้ายังไม่คุ้นเคยกับท่านเสียเลย แต่มีความเกรงกลัวในท่านเป็นอย่างมากเท่านั้น รุ่งเช้าฉันจังหันเสร็จแล้ว ข้าพเจ้ากับเพื่อนจึงได้ออกเดินทางไปพักที่บ้านนาใน ในวันต่อมาเมื่อฉันจังหันเสร็จแล้วก็ไปช่วยงานท่านอาจารย์หลุยทุก ๆ วัน จนถึงวันท่านพระอาจารย์ใหญ่มาถึง ครั้นท่านมาถึงแล้ว ก็ได้มาฟังคำอบรมจากท่านเสมอ

พ.ศ. ๒๔๘๘ ข้าพเจ้าพักจำพรรษาอยู่ด้วยท่านพระอาจารย์ใหญ่ที่วัดป่าภูริทัตตถิราวาส บ้านหนองผือ ในการอยู่ของข้าพเจ้านั้นก็อยู่ด้วยความหวั่นวิตกในตนอยู่เสมอ จนแทบหายใจไม่อิ่มเหมือนกัน เพราะความกลัวในท่านมากเหลือที่สุด ไม่ทราบว่าท่านจะขับให้ออกหนีไปในวันไหน เบื้องต้นข้าพเจ้าได้อาศัยพระคำไพ หรือ อวด (อร่าม) สุสิกฺขิโต ซึ่งเป็นผู้ติดตามอุปัฏฐากท่านมา

แต่บ้านห้วยแคนและท่านอาจารย์มนู ครั้นต่อมาท่านครูบาอ่อนสาก็เข้ามาเป็นเพื่อนร่วมหวั่นวิตกอีกในการทำข้อวัตรอุปัฏฐากท่านนั้น ข้าพเจ้าก็ได้เคยฝึกมาบ้างแล้วตั้งแต่สมัยอยู่กับท่านอาจารย์วังจิติสาโร ผู้เป็นอาจารย์เดิมของข้าพเจ้า ถึงกระนั้นก็ยังงงอยู่มาก เพราะขั้นอาจารย์ใหญ่กับอาจารย์ผู้น้อยย่อมต่างกัน สำหรับท่านพระอาจารย์ใหญ่มีสิ่งที่จะต้องทำต่อท่านมาก เราต้องอาศัยความสังเกตศึกษาไปในตัว และต้องฉลาดทันต่อเหตุการณ์ด้วย อย่างไรก็ดีข้าพเจ้าได้มองเห็นความโง่ของตนอย่างเต็มที่ทีเดียว แม้จะทำอะไรก็ต้องได้แอบเพื่อนอยู่เสมอ ทั้งอยากทำ ทั้งเกรงกลัวในท่านเหลือที่สุด ระหว่างก่อนเข้าพรรษานั้น มีพระเณรเข้ามาหาท่านไม่ค่อยขาดแทบทุกวัน เมื่อมาร่วมกันมากหน่อยเดี๋ยวก็ถูกท่านให้ขยายออกไป เหตุการณ์เป็นอยู่อย่างนี้เสมอ ข้าพเจ้าคิดแต่ว่าถ้าเราไม่มีความผิด และไม่มีทิฏฐิมานะเข้าไปรบกวนวาระจิตของท่านก็คงจะไม่ถูกส่งตัวออกไปเป็นแน่ แต่ความร้อน ๆ หนาว ๆ ก็มีอยู่อย่างนั้นเสมอ พอได้เข้าไปปรับทุกข์กับครูบาอ่อนสาเท่านั้น เพราะท่านก็เป็นเช่นเดียวกับข้าพเจ้า ครั้งหนึ่งเหตุการณ์ที่หวั่นวิตกนั้นได้เกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าเสียแล้ว เรื่องนั้นคือ ในคืนวันนั้นมีหมู่พระเณรไปร่วมอบรมกันมาก เมื่อท่านให้การอบรมแล้ว **ท่านได้สั่งให้ขยายกันออกไป ไม่ควรจะมาอยู่รวมกันมาก ๆ เช่นนี้ เพราะไม่ได้ความวิเวก การบำเพ็ญเพียรก็ไม่สะดวก จะมาอยู่กันมาก ๆ เพื่ออะไร มันเหมือนกันกับหมู่แร้งหมู่กาหากินซากควายเน่าเท่านั้นเอง** พอรุ่งเช้าฉันจังหันเสร็จท่านได้ถามท่านอาจารย์หลุยว่าใครบ้างจะออกไปวันนี้ กระหน่ำเข้ามาทุกที ท่านอาจารย์หลุยจึงได้รายงานให้ท่านทราบว่าองค์นั้น ๆ ต่อไป มีรายชื่อข้าพเจ้าด้วยองค์หนึ่งเหมือนกัน ครั้งนี้ทำให้ข้าพเจ้าเกือบจะสิ้นท่าเหมือนกัน แต่ข้าพเจ้าก็ยังไม่ได้พูดอะไรเลยกับท่านอาจารย์หลุย แต่หากท่านรายงานเหมาเอาทีเดียว ระหว่างนั้นครูบาคำไพได้ถูกออกไปแล้ว ได้ครูบาเนตร กนฺตสีโล มาเป็นผู้อุปัฏฐากแทนอยู่ เมื่อข้าพเจ้าเอาบริขารไปไว้ที่กุฏิแล้ว กลับมาทำข้อวัตรที่ทำการอุปัฏฐาก ขณะนั้นท่านพระอาจารย์ใหญ่กำลังไปฐาน[๑]อยู่ ข้าพเจ้าจึงปรึกษากับครูบาเนตรว่า เรื่องที่ท่านอาจารย์หลุยรายงานเรียนท่านพระอาจารย์ใหญ่ว่า ผมองค์หนึ่งที่จะต้องออกไปวันนี้นั้น ผมไม่เคยพูดกับท่านอาจารย์หลุยเลยว่าผมจะออกไป *“ความตั้งใจของผมก็หวังว่า จะศึกษาอบรมกับท่านพระอาจารย์ใหญ่นี้ต่อไป ไม่ปรารถนาจะไปทางอื่นเสียเลย ควรที่ผมจะทำประการใดจึงจะดี”* ครูบาเนตรให้ความเห็นว่า “ควรกราบเรียนท่านพระอาจารย์ใหญ่ตามความประสงค์ของเรานั้นแหละดี” แม้ข้าพเจ้าจะสะทกสะท้านเกรงกลัวในท่านสักปานใดก็ตาม เมื่อถึงคราวที่จะต้องกล้าข้าพเจ้าก็ต้องกล้าเพราะความจำเป็น โอกาสเหมาะจังหวะมี เมื่อท่านพระอาจารย์ใหญ่กลับจากไปฐาน มานั่งบนอาสนะเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าได้เข้าไปกราบแล้วก็กราบเรียนไปตามความจริงให้ท่านทราบทุกประการ ท่านได้นิ่งอยู่ครู่หนึ่งแล้วพูดว่า *“ตามใจของคุณ”* เมื่อข้าพเจ้าได้รับมธุรส

---

๑ - *ส้วมสำหรับถ่ายอุจจาระของพระภิกษุสามเณร*
- *ที่ถ่ายอุจจาระซึ่งชาวบ้านเรียกว่าส้วมหรือเว็จ ภาษาภายในวัด นิยมเรียกว่า ฐาน*
- *คำว่า ไปฐาน หมายความว่าไปถ่ายอุจจาระ*

“ประมวลศัพท์ศาสนา” โดย พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ หน้า ๑๒๖

อย่างนี้แล้วก็สร่างใจขึ้นทันที มีความปลื้มใจอย่างสุดซึ้ง เท่ากับถอนดาบที่เสียบแทงอยู่ที่อกออกได้นั้นแล ต่อมาวันหนึ่งข้าพเจ้าได้แอบเข้าไปจับเส้นให้ท่านพระอาจารย์ใหญ่กับครูบาเนตรในกลางคืนวันนั้น ท่านจะทดลองน้ำใจข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ การจับเส้น ได้ล่วงเลยเวลาไปจนถึงไก่ขันกก ราวบ่าย ๓ ทุ่ม กลางคืน ท่านจึงเข้าห้องแต่ใจข้าพเจ้ากียินดีต่อการทำนั้นอยู่ตลอดเวลาหาเกิดความรำคาญขึ้นมาไม่ ในวันต่อไปก็เป็นธรรมดา แปลกแต่วันเดียวเท่านั้น

ปีนั้นที่อยู่จำพรรษาด้วย คือ ท่านอาจารย์หลุย ๑ ท่านอาจารย์มนู ๑ ท่านอาจารย์มหาบัวญาณสมฺปนฺโน ๑ ครูบาอ่อนสา ๑ ครูบาเนตร กนฺตสีโล ๑ กับข้าพเจ้าและสามเณรดวง ผ้าขาวเถิงเมื่อถึงเข้าพรรษา พอได้อธิษฐานพรรษาแล้วเท่านั้นก็เกิดความอุ่นใจขึ้นมาเป็นอันมาก โดยคิดว่าถ้าเราไม่มีความผิดพลาดอย่างร้ายแรง ท่านคงจะไม่ขับออกจากสำนักเป็นแน่ แม้ครูบาอ่อนสาก็เช่นเดียวกันกับข้าพเจ้า การจำพรรษาอยู่ด้วยท่านพระอาจารย์ใหญ่ปีนี้ ข้าพเจ้าเป็นผู้มีอายุพรรษาอ่อนกว่าหมู่คณะทั้งสิ้น ฉะนั้น ข้าพเจ้าจะต้องถูกทำภาระอย่างหนักทุกประการ คือ ๑. ทำข้อวัตรอุปัฏฐากท่านพระอาจารย์ช่วยครูบาเนตร ๒. รักษาความสะอาดและจัดแจงศาลาโรงฉัน ๓. ตักน้ำ ๔. ดูแลน้ำร้อน ๕. ควบคุมดูแลสิ่งของที่จะจัดถวายครูบาอาจารย์ ๖. ต้อนรับแขกที่มาหาครูบาอาจารย์ ภาระทั้งหลายเหล่านี้ก็ไม่ใช่เป็นภาระของข้าพเจ้าทำแต่ผู้เดียว แต่หากข้าพเจ้าเป็นผู้รับทำหนักกว่าเพื่อนเท่านั้น เรื่องการอยู่การปฏิบัติท่านพระอาจารย์ใหญ่นั้น ข้าพเจ้าได้อาศัยท่านอาจารย์มนูกับท่านอาจารย์มหาบัว และครูบาเนตรเป็นผู้แนะนำ จึงไม่ค่อยผิดพลาดและในกาลต่อมาต่างก็ได้อาศัยซึ่งกันและกันเป็นลำดับมาจนถึงปัจจุบันนี้

ความหวังต่อการอบรม

เมื่อข้าพเจ้าได้อยู่ศึกษาอบรมจากท่านพระอาจารย์ใหญ่แล้ว ได้ตั้งใจศึกษาทุกวิถีทางและตั้งใจประกอบความเพียรไปพร้อม ๆ กัน เคลือบแคลงสงสัยและไม่เข้าใจอะไรก็ไต่ถามศึกษาท่านเสมอ แต่ด้วยเดชะบุญของข้าพเจ้าเหมือนกัน นับตั้งแต่ได้ฟังธรรมบรรยายของท่านในครั้งนั้นเป็นต้นไป เกิดมีความเชื่อความเลื่อมใสได้รับความเข้าใจในธรรมเทศนาของท่าน ปรากฏแก่ใจว่าธรรมะที่ท่านแสดงไปนั้นเป็นธรรมะที่ถูกต้องอย่างแท้จริง ซึ่งหาผู้แสดงเช่นนั้นได้ยากในสมัยนั้นทั้งได้เกิดความซาบซึ้งขึ้นในใจอย่างน่าอัศจรรย์แก่ตน เพราะเท่าที่เคยได้ฟังครูบาอาจารย์แสดงให้ฟังมาก็มากองค์แล้ว จิตของข้าพเจ้าไม่ปรากฏความซาบซึ้งเช่นนี้สักทีเลย แต่ละวันนั้นเมื่อเสร็จจากการฟังท่านแสดงธรรมแล้ว ก็คอยทำข้อวัตรอยู่จนกว่าท่านจะเข้าห้อง บางคืนก็ ๕ ทุ่มกว่าบางคืนก็บ่าย ๓ ทุ่ม เมื่อท่านเข้าห้องแล้วจึงกลับไปที่พักของตน เดินจงกรม ไหว้พระสวดมนต์นั่งสมาธิ เสร็จแล้วพักนอนพอสมควร แล้วลุกขึ้นล้างหน้า ไหว้พระสวดมนต์ เดินจงกรม และนั่งสมาธิต่อไปจนสว่าง แต่ข้าพเจ้ามีนิสัยชั่วอยู่อย่างหนึ่ง คือ "นอนมาก" ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงต้องดัดสันดานมัน บางคืนก็นอนที่ใต้ถุนกุฏี บางคืนก็นอนที่ระเบียงกุฏี บางคืนนอนในห้อง แต่เปิดประตู หน้าต่างไว้เพื่อให้การนอนตื่นง่าย บางคืนก็พักนอนราวชั่วโมงกว่าและอย่างมากไม่เกิน ๔ ชั่วโมง กลางวันไม่ค่อยได้พักนอนเท่าไร ถ้าเหน็ดเหนื่อยมากก็พักแต่น้อยตามเวลาจะอำนวยให้

แต่ไม่ค่อยเกิน ๑ ชั่วโมง หรือ ๕ นาทีก็มี เพราะเวลาทำข้อวัตรเกี่ยวกับครูบาอาจารย์มีเวลาจำกัดอยู่แล้ว เมื่อกลางคืนพอสว่างได้อรุณแล้ว ก็ต้องรีบเอาบาตรและบริขารของตนลงไปโรงฉัน จัดแจงโรงฉันให้เรียบร้อย พวกข้าพเจ้าที่เป็นพระนวกะต่างก็แย่งเวลาจัดโรงฉันกันเสมอ เพราะถือว่าใครไม่ได้ทำก็เสียข้อวัตรของผู้นั้น ต่างก็ตื่นดึกลุกเช้ากันทุกองค์ ผู้ใดไม่เอาใจใส่ข้อวัตรต่าง ๆ ย่อมเป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ การทำข้อวัตร พวกข้าพเจ้าถือเป็นงานที่ผาสุกใจหาได้ถือเป็นความหนักใจไม่ ถ้าเผอิญขาด ไม่ได้ทำข้อวัตรที่เคยเป็นกิจวัตรแล้ว วันนั้นแหละทำให้ความเต็มใจความเอิบอิ่ม ไม่เพียงพอ เป็นใจว่าง ๆ กระไรอยู่ เพราะเหตุนั้นพวกข้าพเจ้าจึงไม่สามารถจะละเลยในกิจวัตรของตน การได้ทำกิจวัตรให้สมบูรณ์เป็นการสนุกใจมาก เวลาเดินจงกรมและนั่งสมาธิก็ปลอดโปร่งใจ ไม่มีข้อตำหนิตนเอง แม้ท่านที่เป็นพระเถระ ๑๐ พรรษา ๒๐ พรรษา ท่านก็ไม่ได้ถือพรรษา ย่อมทำกิจวัตรทั้งหลายแหล่เหมือนกันกับพระหนุ่มทั้งหลาย เพราะท่านก็ถือว่าท่านเป็นลูกศิษย์ของครูบาอาจารย์องค์หนึ่งเหมือนกัน ท่านเป็นสานุศิษย์ผู้ใหญ่ก็ย่อมทำตัวให้เป็นตัวอย่างแก่สานุศิษย์ผู้น้อยอีก เมื่อจะมองดูโดยผิวเผินแล้วเวลาทำกิจวัตรคล้ายกับว่าพระทั้งหลายเหล่านั้นมีอายุพรรษาไม่เกินกันเท่าไร

แต่ความจริงแล้วพวกข้าพเจ้าเคารพนับถือกันในสมัยนั้น มีความเคารพนับถือกันตามลำดับพรรษา หาได้ล่วงเกินก้าวก่ายอายุพรรษากันไม่ แม้จะบวชเป็นคู่นาคกัน ก็ถือเป็นนาคแก่นาคอ่อนเป็นเกณฑ์ ถ้ามีธุระไปหากันที่ที่พักของท่านผู้ใด ผู้อ่อนก็ทำการกราบกันอย่างนี้ทั้งสิ้น พูดกันก็ยังแสดงคำพูดให้เป็นกิริยาของผู้อ่อนผู้แก่เสมอไป ไม่เคยพูดตีเสมอกันและข้ามเกินกัน ถ้าพลาดการล่วงเกินมีขึ้น เมื่อไปประกอบภาวนาก็ย่อมปรากฏธรรมะตักเตือนขึ้นมาให้สำนึกความผิดของตน แล้วก็รีบไปขอขมาโทษกันทันทีไม่ปล่อยให้เลยตามเลย แม้โทษเล็กน้อยก็ตามย่อมขัดต่อการบำเพ็ญเพียรอย่างสำคัญเหมือนกัน เมื่อรู้ได้ว่าตนมีความผิด ก็รีบชำระตนให้บริสุทธิ์เสียโดยรีบด่วน ความบริสุทธิ์มีการบำเพ็ญเพียรก็ผ่องใสก้าวหน้า ความไม่บริสุทธิ์ย่อมเป็นการถ่วงความเจริญใจ ประกอบภาวนาก็เห็นแต่ความมืดและความฟุ้งซ่านสงสัยเท่านั้นจิตก็นับวันแต่จะถอยกลับเสมอ เพราะเหตุอย่างนี้แหละพวกข้าพเจ้าจึงรักความบริสุทธิ์ของตนเป็นอย่างยิ่ง

ครั้นเมื่อจัดโรงฉันเสร็จเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าและหมู่คณะก็รีบไปเพื่อทำกิจวัตรต่อท่านพระอาจารย์ใหญ่ในที่พักของท่าน รอคอยท่านจะออกห้องอยู่ตามบริเวณใกล้เคียงนั้น ต่างก็พากันทำความเพียรรอเวลาท่านออก ทุก ๆ องค์หาได้จับกลุ่มคุยกันไม่ พอได้ยินเสียงท่านสัญญาณด้วยการกระแอมหรือไอ และเสียงกระเทือนจากการไหวตัวของท่านแล้ว ต่างก็พากันทำกิจวัตรตามหน้าที่ของตน ท่านผู้มีอายุพรรษามากก็กวาดตาดบริเวณรอบกุฎีตลอดทั้งถานด้วย บางองค์ก็กวาดบนพื้นกุฎีก็มี กวาดตามใต้ถุนกุฎีก็มี เอากระโถนและหม้อมูตรไปชำระก็มี เอาบริขารท่านลงไปโรงฉันก็มี ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยความชำนาญของตนและความไว้วางใจจากหมู่คณะและครูบาอาจารย์ ส่วนบริขารที่สำคัญ เช่น บาตร ต้องผู้ที่เป็นผู้อุปัฏฐากโดยเฉพาะกำกับเสมอ ปล่อยให้ผู้อื่นไม่ได้เป็นอันขาด จะเปลี่ยนมือ ผู้กำกับต้องกราบเรียนท่านให้ทราบเสียก่อนจึงควร เป็นย่าม เป็นกระติกน้ำร้อน ก็ต้องเป็นผู้ที่สำคัญจึงควรกำกับเอาไปเอามา อีกประการหนึ่งกิจวัตรทั้งสิ้นทุกอย่าง

องค์ใดจะกำกับทำอะไรต้องทำประจำทุก ๆ ครั้ง มิใช่คิดได้คิดทำไปอย่างนั้น ใช้ไม่ได้ ต้องทำประจำจริง ๆ และทำให้ทันต่อเวลาอีกด้วย

เมื่อเอาบริขารท่านลงไปโรงฉันเสร็จแล้ว ก็รอเวลาไปบิณฑบาต โอกาสมีก็ไปเดินจงกรมเสียก่อนหรือนั่งกำหนดจิตไปพลาง พอได้เวลาไปบิณฑบาต ท่านก็จะเดินไปที่โรงฉันหรือที่แห่งใดแห่งหนึ่งแล้วแต่ความสะดวกของท่าน ผู้ที่คอยรับเก็บรองเท้าท่านก็มี ผู้ที่คอยผลัดเปลี่ยนผ้าและห่มผ้าติดลูกดุมถวายท่านก็มี แต่กิจเหล่านี้นั้นต้องเป็นกิจของผู้ใกล้ชิดจะต้องทำเสมอ ผู้ปฏิบัติใกล้ชิดนี้ต้องเป็นผู้เปรียวเร็วว่องไวจริง ๆ จึงได้ ถ้ามิฉะนั้นก็ไม่สามารถทำอะไรให้ทันท่วงทีได้เสมอไป เช่นการครองผ้า คลุมผ้า เมื่อครองผ้าถวายท่านเสร็จแล้ว ครองผ้าของตนต้องให้เสร็จก่อนท่านอีก แล้วเอาบาตรของตนและของท่านเดินล่วงหน้าไปก่อน รอคอยท่านอยู่อุปจารบ้าน เมื่อท่านไปถึงเอาบาตรถวายท่าน แล้วก็เข้าแถวเดินไปตามลำดับพรรษาที่แก่และอ่อนตามวินัยนิยม สำหรับโยมที่จะใส่บาตรนั้น ท่านแนะนำให้ยืนใส่บาตรทั้งชายและหญิง เพราะเป็นการสะดวกทั้งสองฝ่าย เสร็จจากการบิณฑบาตแล้ว บางทีก็มีอุบาสก คอยรับบาตรท่าน ถ้าไม่มีก็เป็นหน้าที่พระเณรเป็นธรรมดา ส่วนพระหนุ่มทั้งหลายต้องรีบเดินออกล่วงหน้ากลับก่อนท่าน เพื่อจะได้รีบไปจัดทำอะไรต่ออะไรมากอย่างเหมือนกัน หาได้เพียงแต่จะนั่งคอยฉันอยู่เท่านั้นก็หาไม่ ทำอย่างนั้นท่านตำหนิว่า **"พระไม่มีวัตรหรือเป็นวัตตเภท เป็นพระที่ขาดไป ไม่สมบูรณ์ในความเป็นพระของตน"** เมื่อท่านมาถึง องค์ที่มีหน้าที่คอยรับเอาผ้าท่านไปผึ่งแดด ก็ทำหน้าที่ของตนต่อไป ส่วนผู้ปฏิบัติใกล้ชิดก็จัดบาตรของท่าน และจัดอาหารแยกไว้ถวายท่านโดยเฉพาะ และมีท่านที่สำคัญไปร่วมกันหลายองค์เหมือนกัน เพราะเรื่องการจัดอาหารถวายท่านนั้นเป็นเรื่องสำคัญมาก ถ้าความฉลาดของผู้จัดไม่มีบางครั้งท่านไม่รับเสียเลยก็มี หรือรับเอาฉันแต่น้อยก็มี เพราะเหตุนั้นผู้จัดอาหารถวายท่านต้องฉลาดพอ คือต้องรู้จักอาหารที่สบายต่อสุขภาพของท่าน เป็นที่สบายต่อธรรมของท่าน และเรื่องที่สมควรอย่างไรไม่สมควรอย่างไรต้องรู้จัก ทั้งรู้จักจัดสรรตกแต่งให้เหมาะสมสะดวกต่อการฉันของท่านด้วย ตลอดถึงรู้จักการใช้ถ้อยคำที่จะเรียนอ้อนวอนและเรียนตอบท่านเวลานั้น สำหรับผู้จัดอาหารนั้นต้องมีคุณสมบัติประจำตัว คือ

๑. เว้นจากอคติทั้ง ๔
๒. เป็นผู้ฉลาดมีปัญญา
๓. เป็นผู้ไม่โลภในอาหาร
๔. มักน้อยสันโดษ
๕. ไม่ฉันเลียนแบบท่าน
๖. ไม่เย่อหยิ่งลืมตน
๗. มีมารยาทอันสุภาพไม่หยาบโลน

ทั้ง ๗ ข้อนี้ต้องให้สมบูรณ์จริง ๆ จึงจะรักษาหน้าที่ได้ ในด้านการฉัน ผู้ปฏิบัติใกล้ชิดนั้นต้องรีบฉันให้อิ่มก่อนท่านเสมอ สังเกตว่าท่านฉันอาหารคาวเสร็จลงมือฉันหวานต่อไป ต้องให้อิ่มทันตอนนี้พอดี ถ้าเลยไปกว่านี้แล้วจะไม่ทันต่อการทำกิจวัตรอย่างอื่นอีก กิจระหว่างนี้ก็มี ชงนม ถวายน้ำล้างมือ ล้างฟันสำรอง ล้างมีด ช้อน และเช็ดบาตร เช็ดภาชนะและเครื่องใช้อื่น ๆ อีก

เสร็จแล้วเตรียมทำความสะอาดโรงฉันทั้งข้างล่างข้างบน ข้างล่างตามใต้ถุนและบริเวณ ต้องใช้กราดกวาดทุกเช้าไป ข้างบนก็กวาด ล้างที่เปรอะเปื้อน ถูที่เปียกน้ำ และเก็บงำเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบ ไม่ให้เป็นอันตราย ลำดับจากนั้นไปก็เอาบริขารของตน และของครูบาอาจารย์ไปกุฎีต่อไป

กิจวัตรอีกต่อไปนั้นคือรีบนำเอาบริขารของตนไปเก็บไว้ที่กุฎี แล้วก็รีบนำบริขารของครูบาอาจารย์ไปที่พักของท่านโดยด่วน องค์หนึ่งนำเอาน้ำไปไว้ฐานของท่าน สำหรับน้ำนั้นต้องผสมให้เป็นน้ำอุ่น แล้วรอรับเอาภาชนะน้ำต่อเมื่อท่านถ่ายเว็จเสร็จแล้วนำเอาไปเก็บไว้ตามเดิม และดูแลทำความสะอาดในฐานด้วย อีกพวกหนึ่งนำเอาผ้าต่าง ๆ และอาสนะออกไปผึ่งแดดในที่จัดทำไว้ คือที่ร้านสำหรับตากของ และสายระเดียงราวตากผ้า ผึ่งแดดพอสมควรแล้วก็รีบเก็บเข้าที่ตามประเภทสิ่งของนั้น ๆ สิ่งใดที่ควรเก็บก่อนและหลังก็ต้องเก็บตามประเภทของสิ่งของนั้น ส่วนผู้ปฏิบัติใกล้ชิดนั้นต้องขึ้นไปประจำกิจวัตรอยู่บนกุฎี จัดอะไรต่ออะไรเพื่อให้ทันต่อความต้องการของท่าน การทำกิจวัตรอุปัฏฐากท่านนั้นต้องเป็นผู้ว่องไวเปรียว เร็วที่สุดจึงจะทันท่าน งก ๆ เงิ่น ๆ เซ่อซ่าไม่ได้เป็นอันขาด ต้องให้ทันต่อความต้องการของท่านเสมอ ทั้งการเก็บการไว้สิ่งของทั้งหมดต้องให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอ และต้องให้สิ่งของทั้งสิ้นนั้นสะอาดทุกสิ่งไป ฝ่ายผู้อุปัฏฐากใกล้ชิดนั้นต้องเป็นผู้รับผิดชอบแทนหมู่คณะทั้งหลาย สิ่งใดที่หมู่คณะทำการปฏิบัติต่อท่าน ผิดพลาดไปจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบแทนเสมอ จึงจะอยู่กับท่านต่อไปได้ เมื่อกลับจากไปฐานมานั่งบนอาสนะแล้ว เมื่อท่านต้องการฉันน้ำร้อนก็รินน้ำร้อนถวายท่าน เสร็จแล้วก็ถวายหมากที่ตำไว้นั้นแก่ท่าน ระหว่างนี้ไม่เป็นเวลารับแขกของท่าน แขกทั้งหลายไม่ต้องไปหาท่านในเวลานี้เป็นอันขาด (เว้นไว้แต่กรณีพิเศษ) เพราะเป็นเวลาพักผ่อนสุขภาพของท่าน อันดับต่อไปท่านก็พักผ่อน ฝ่ายผู้อุปัฏฐากก็เข้าไปจับเส้นถวายท่านจนเกือบเที่ยงหรือเที่ยงจึงได้ลงจากท่านไป ท่านได้พักผ่อนต่อไป

บางวันก็ถึงบ่าย ๑ โมง บางวันก็ไม่ถึงนั้น แล้วท่านก็จะลุกขึ้นมาล้างหน้า ผู้อุปัฏฐากต้องคอยสังเกตเวลาท่านจะลุกขึ้นมาเสมอ เมื่อสังเกตได้ว่าท่านกำลังจะลุกแล้ว ก็รีบขึ้นไปให้ทันเอาน้ำล้างหน้าถวายท่าน เสร็จจากนั้นแล้ว ท่านก็เตรียมไหว้พระย่อและนั่งสมาธิต่อไป บางวันท่านก็จะเข้าไปสู่ที่พักกลางวันในป่า เดินจงกรมและนั่งสมาธิในสถานที่นั้น

บ่าย ๓ โมง ท่านจึงจะออกจากการประกอบกิจของท่าน ฝ่ายสามเณรหรือตาผ้าขาวต้องจัดต้มน้ำร้อน ต้มยาร้อนไว้ถวายท่านในเวลาท่านออกจากการประกอบกิจของท่านทุกวัน สามเณรหรือตาผ้าขาวต้องสังเกตผู้อุปัฏฐาก เมื่อเห็นผู้อุปัฏฐากเข้าไปหาท่านแล้ว ก็รีบเอาน้ำร้อนเข้าไปถวายท่าน ถ้ามีอาคันตุกะมาถึงแล้วก็ขึ้นไปหาท่านได้ในเวลานี้

บ่าย ๔ โมงเป็นเวลากวาดวัด พระเณรทั้งหลายก็ลงกวาดวัด แม้ท่านก็ลงกวาดเหมือนกัน บางวันท่านจะลงไปดูรอบ ๆ วัด เพื่อดูแลตามสถานที่ต่าง ๆ เห็นความขาดตกบกพร่องอย่างไรท่านจะต้องตักเตือนเสมอ **พระเณรที่อยู่ในวัดของท่านประมาทเลินเล่อต่อข้อวัตรไม่ได้เป็นอันขาด เมื่อท่านรู้ความไม่ดีทั้งภายนอกและภายในแล้วท่านจะต้องขับให้ออกหนีไปทีเดียว** เมื่อกวาดวัดแล้วมีการตักน้ำโดยความพร้อมเพรียงกัน แม้ผู้อุปัฏฐากก็ต้องทำเหมือนกัน การตักน้ำเบาบางแล้วก็รีบทยอยจัดน้ำให้ท่านสรงต่อไป

ตามปกติท่านสรงน้ำร้อน พวกข้าฯ จะต้องผสมเป็นน้ำอุ่นถวายท่านสรง ข้อปฏิบัติที่จะต้องทำก็คือ นำผ้าอาบน้ำเข้าเปลี่ยนผ้านุ่งของท่าน นำเอาผ้านุ่งมาจีบไว้แล้วถูตัวถวายท่าน แต่ตามปกติท่านไม่ใช้สบู่ถูตัว บางครั้งก็ถูสบู่ยามีคาบอลิคเป็นต้น เสร็จแล้วนำผ้าผลัดเข้าไปผลัดถวายท่าน บิดผ้าอาบให้แห้งเช็ดตัวถวายท่าน แล้วเอาผ้านุ่งผลัดอีก ถวายประคตเอว อังสะ เป็นเสร็จจากการสรงน้ำ

ต่อจากนั้นไปท่านจะต้องเดินจงกรมต่อไป คณะศิษย์ทั้งหลายพากันจัดทำกิจวัตรบางประการ เช่น กวาดกุฏิท่านและจัดน้ำเย็น เอาน้ำร้อนใส่กระติกน้ำร้อนไว้สำหรับฉันก็มี สำหรับล้างหน้าก็มี ปูอาสนะไว้ เตรียมกระโถน ตะเกียงไว้ เสร็จแล้วไปสรงน้ำกัน และเดินจงกรมต่อไป เมื่อท่านหยุดเดินจงกรมขึ้นไปกุฏิ ผู้อุปัฏฐากจะต้องรีบไปรับเอารองเท้าจากท่านไปเช็ดเก็บไว้ แล้วเข้าไปทำกิจวัตรตามหน้าที่ของตน หมู่คณะทั้งหลายก็ค่อยทยอยกันไปเพื่อฟังการอบรมธรรมะ จากท่าน ถ้าอาคันตุกะหรือแขกชาวบ้านต่างถิ่นมี ก็เข้าไปหาท่านได้ในเวลานี้ แต่ถ้าแขกชาวบ้านมี ท่านจะให้โอกาสเข้าไปหาแต่ยังไม่มืด เพราะตั้งแต่ค่ำไปแล้ว เป็นเวลาที่ท่านอบรมพระเณร โดยเฉพาะ ซึ่งตามปกติแล้วท่านไม่ให้มีการคลุกคลีกัน จะเป็นพระเณรต่อพระเณรก็ตาม พระเณรต่อชาวบ้านก็ตาม แม้แต่มีกิจธุระไปหากัน ก็ต้องพูดกันให้เสียงเบา และไม่ให้อยู่ด้วยกันนานอีกด้วย ถ้าจะฉันสมอ มะขามป้อม กันเป็นครั้งคราว หรือเลี้ยงเครื่องดื่มกัน เป็นครั้งคราว ต้องไปรวมกันที่ศาลาเป็นกิจลักษณะ แต่ทั้งนี้ก็เป็นแต่เพียงครั้งคราวเท่านั้น หาได้ฉันอย่างนั้นทุกวันไม่ และจะไม่มีผู้ใดนำเครื่องฉันอย่างนั้นไปฉันตามสถานที่ต่าง ๆ เป็นเด็ดขาด มีแต่ฉันรวมกันที่ศาลาเป็นครั้งคราว และที่กุฏิของท่านเท่านั้น ส่วนที่กุฏิของท่านนั้น จัดเป็นพิเศษสำหรับถวายท่าน เพื่อรักษาสุขภาพของท่าน มีถวายองค์อื่นเพียงประปราย

การอบรมธรรมะนั้น ฤดูแล้งอบรมเกือบทุกคืน เนื่องจากอาคันตุกะไปมาไม่ค่อยขาด ถ้าในพรรษากาลมีเป็นบางวัน ๓ วันต่อครั้ง หรือ ๗ วันต่อครั้ง แล้วแต่ท่านจะกำหนดให้หรือแล้วแต่คณะศิษย์จะขอความอนุมัติจากท่านได้ เลิกการรับอบรมแล้ว มีการถวายการนวดเส้นให้ท่านจนกว่าท่านจะเข้าห้องจึงจะได้ไปกุฏิของตน แต่การนวดเส้นนั้นท่านไม่ค่อยให้ทำหลายคน เพียงหนึ่งหรือสองคนเท่านั้น และจะนวดเส้นได้ตามศรัทธาของแต่ละบุคคลนั้นไม่ค่อยได้ จะทำการนวดได้ก็เพียงบางองค์เท่านั้น จำกัดผู้ทำไว้เหมือนกัน โดยเฉพาะผู้อุปัฏฐากใกล้ชิดเป็นสำคัญ บางคราวก็มีผู้ช่วยเปลี่ยนได้ บางคราวก็ไม่มี เรื่องนี้จึงเป็นภาระที่หนักอยู่กับผู้อุปัฏฐาก แต่ถึงกระนั้นบางครั้งก็ยังถูกท่านห้ามไม่ให้ทำก็มี **ถึงอย่างไรก็ตาม ผู้อุปัฏฐากจะต้องเป็นผู้มีใจหนักแน่นต่อการอุปัฏฐาก ต้องพยายามหาช่องทางทำให้ได้เสมอ เมื่อถูกท่านห้ามเข้าแล้ว จะหยุดไปเสียเลยก็ใช้ไม่ได้ เพราะท่านต้องการฝึกหัดให้ผู้อยู่ด้วยนั้น ให้เป็นคนดี มีสติมีปัญญาและมีความสามารถอาจหาญ ข้อสำคัญก็คือ ท่านไม่ให้ประมาท ท่านเคยให้คติไว้ว่า "ศิษย์สมภารหลานเจ้าวัด" ย่อมมักทะนงตน ดื้อด้าน ความจริงก็เป็นอย่างนั้นส่วนมาก ผู้ที่เป็นศิษย์พระเถระผู้ใหญ่นั้น ถ้าอยู่นาน ๆ ไปชักจะลืมตน ถือว่าตนได้อยู่กับครูบาอาจารย์ผู้ใหญ่แล้วก็เย่อหยิ่งทะนงตน จะไม่เกรงกลัวต่อใคร ๆ ทั้งนั้น ถึงท่านผู้อื่นจะเป็นผู้ใหญ่ขนาดปูนอุปัชฌาย์อาจารย์ก็ตาม ย่อมมองเห็นท่านผู้อื่นนั้นต่ำต้อยลงไปทั้งสิ้น ความดีก็ไม่ดีเท่าตน ความ**

ฉลาดก็ไม่เท่าตน อะไร ๆ ก็ไม่เท่าตนทั้งนั้น ไม่กลัวเกรงต่อใคร ไม่อยากเคารพนับถือใคร นอกจากผู้ที่ตนอาศัยอยู่ด้วยเท่านั้น ถือตีเสมอและตีตัวสูงกว่าท่านผู้อื่นเสมอไปผู้ใดตักเตือนไม่ได้ทั้งนั้น และชอบใช้อำนาจข่ม ขู่เข็ญท่านผู้อื่นด้วยอำนาจกาฝากของตน ในที่สุดก็หมดความเคารพนับถือเชื่อฟังต่อครูบาอาจารย์ที่ตนอาศัยอยู่นั้นอีก แทนที่จะเป็นบัณฑิตกลับเป็นอันธพาลไป เท่าที่ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็น ท่านที่เคยอยู่กับครูบาอาจารย์มาก่อน ได้เห็นเป็นอย่างนั้นมีหลายองค์ ในที่สุดก็ถูกท่านอัปเปหิเสียทุกราย

สมัยที่ข้าพเจ้าไปพึ่งบารมีของท่านนั้น ได้อาศัยรับการแนะนำจากท่านอาจารย์มหาบัวบ้าง และทำความสำนึกในตนเองบ้าง แล้วมาปรับปรุงตนเองทุกกรณี ไม่ให้เป็นอย่าง “ศิษย์สมภารหลานเจ้าวัด” ได้พยายามทำตนให้เป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตนต่อท่านผู้มีอายุพรรษามากกว่าตนเสมอ ถ้าท่านมีอายุพรรษาแก่กว่าแม้แต่วินาทีเดียว ข้าพเจ้าจะต้องกราบท่านเสมอ และยอมรับคำตักเตือนจากท่านทุกองค์ ไม่แข็งกระด้าง ทั้งพยายามให้ความสะดวกและให้ความอุปการะแก่ผู้ที่เข้าไปหาครูบาอาจารย์ทั้งสิ้น ถ้าท่านที่ยังไม่รู้ระเบียบการเข้าไปหาครูบาอาจารย์ก็ได้แนะนำให้ ส่วนผู้ที่ได้อยู่อาศัยหวังความศึกษาอบรมจากท่านต่อไป ก็ได้อนุเคราะห์สงเคราะห์จนสุดความสามารถของตน ถ้าหมู่คณะมีความพลั้งพลาดยังได้เข้ารับเอาความผิดของหมู่คณะอีกด้วย เว้นไว้แต่จะหาจังหวะมิได้ หรือเป็นความผิดที่เหลือความสามารถของตน เรื่องรับเอาความผิดของหมู่คณะนั้น มีท่านอาจารย์มหาบัวเป็นเยี่ยมกว่าข้าพเจ้า ไม่ใช่ยกย่องตนเอง ในสมัยที่ข้าพเจ้าได้มีจังหวะทำการอุปัฏฐากท่านพระอาจารย์ใหญ่เป็นผู้ใกล้ชิดแล้ว บรรดาพระเณรทั้งหลายที่อยู่ร่วมสำนักท่าน ไม่ค่อยมีเรื่องกระทบกระเทือนเหมือนแต่ก่อน ๆ มา ถ้ามีเรื่องอะไรไม่ดีไม่งามในหมู่คณะก็ได้ชำระสะสางกันเสียไม่ด่วนให้ไปถึงท่าน เพราะเรื่องนิด ๆ หน่อย ๆ ก็ตาม ถ้าไปถึงครูบาอาจารย์แล้วย่อมเป็นเรื่องใหญ่ และเป็นเรื่องยืดยาวเป็นธรรมดา เหตุนั้นข้าพเจ้าจึงได้พยายามสกัดเรื่องไว้เสมอ ไม่ดีไม่งามประการใดก็ระงับเสียแต่ต้นมือให้หมดเรื่องไป ไม่เหลือบ่ากว่าแรงก็ไม่ให้ถึงครูบาอาจารย์ เพราะธรรมดาคนเราทุกคนย่อมมีความผิดพลาดด้วยกันทุกคน ทั้งที่มีความหวังดีและพยายามทำให้ดีให้ถูกอยู่ แต่ก็ยังมีความผิดพลาด ถ้าท่านองค์ใดว่ากล่าวตักเตือนไม่ฟัง จำเป็นต้องปล่อยให้ตัวเองฟ้องตัวเอง ข้าพเจ้าก็คอยถือเอาบทเรียนจากท่านผู้นั้น การศึกษาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากผู้ทำผิด หรือทำถูกนั้นเป็นบทเรียนที่สำคัญ เพราะเราได้บทเรียนจากผู้อื่นเป็นตัวอย่างแล้ว และได้รับการชี้แจงจากครูบาอาจารย์แล้ว ย่อมได้รับความแจ่มแจ้งสิ้นสงสัยในเรื่องนั้น ๆ อย่างสิ้นเชิง ข้าพเจ้าไม่เคยดูหมิ่นผู้ทำผิด แต่ได้ถือไว้เป็นบทเรียนแต่เฉพาะตนเสมอ ถ้าผู้นั้นไม่ทำผิดให้เห็นเป็นตัวอย่างแล้ว ตัวเราก็จะไม่รู้ว่าเป็นความผิดก็เป็นได้ อาจจะโดนตัวเองเกิดทำผิดขึ้นในกาลต่อไปก็ได้ **ฉะนั้นความชั่วที่มีผู้ทำให้เห็นเป็นตัวอย่างนั้น จึงเป็นบทเรียนที่สำคัญมาก ความดีที่มีผู้ทำให้เห็นเป็นตัวอย่างแล้วก็เหมือนกันย่อมเป็นบทเรียนที่สำคัญอีกเช่นเดียวกัน** บางรายที่ได้มาศึกษาจากครูบาอาจารย์เล่าถึงความเป็นไปในตนถวายท่านเพื่อให้ท่านชี้แจงว่าถูกหรือผิด เมื่อท่านชมเชยว่าถูกแล้วและได้แนะนำต่อไป เราก็ได้ถือเอาเป็นบทเรียนอีกประการหนึ่ง การศึกษาจากเหตุการณ์ย่อมได้รับความแจ่มแจ้งดีมิใช่น้อยเหมือนกัน เพราะเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยหลักฐานพยานพร้อมเสียทุกอย่าง เหตุนั้นข้าพเจ้า

จึงได้ถือเอาเป็นบทเรียนที่สำคัญเฉพาะตนเสมอ บางองค์ที่อยู่กับครูบาอาจารย์ชักจะเป็นผู้ชอบเอาหน้าเอาตาเฉพาะตนผู้เดียว แส่หาเรื่องเอาเรื่องความผิดของท่านผู้อื่นไปกราบเรียนครูบาอาจารย์เสมอ ทำให้หมู่คณะต้องเดือดร้อนไปตาม ๆ กัน บางครั้งซ้ำยังหาเอาเรื่องผู้ที่ตนไม่ชอบนั้นไปปั้นแต่งขึ้นเป็นผิดพลาดต่อครูบาอาจารย์ แล้วกราบเรียนท่านติเตียนดุด่าท่านผู้นั้นก็มี คอยแต่จะประจบสอพลอกับครูบาอาจารย์เพื่อเอาหน้าเอาตาเท่านั้น คนประเภทนี้ย่อมมีกรรมตามสนองต่อภายหลังทุกรายไป ในที่สุดก็อยู่กับครูบาอาจารย์ต่อไปไม่ได้ ต้องถูกท่านติเตียนหรือขับหนีทั้งหมู่คณะทั้งหลายก็รังเกียจ ข้าพเจ้าจึงได้ระวังตัวในเรื่องเช่นนี้เป็นอย่างมาก แล้วก็เป็นด้วยเดชะบุญของข้าพเจ้าเหมือนกัน เท่าที่อยู่กับครูบาอาจารย์มาตั้งแต่ต้นจนอวสานแห่งชีวิตของท่าน เป็นระยะ ๕ ปี ไม่เคยได้รับการตำหนิและกำราบขนาดหนักแม้แต่ครั้งเดียว ในคราวที่ผิดพลาดบางครั้งท่านก็ตักเตือนเป็นธรรมดา หรือจะเป็นด้วยท่านรู้เรื่องความตั้งใจของข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ เพราะข้าพเจ้ามีความตั้งใจอยู่อย่างหนึ่งว่าจะตั้งใจปฏิบัติตามโอวาทของท่านทุกประการ เว้นไว้แต่ที่รู้เท่าไม่ทันเท่านั้น และถ้าถูกท่านขับหนีอย่างผู้อื่นนั้นจะไม่ยอมออกหนีไปให้ผู้อื่นตราหน้าเป็นเด็ดขาด แต่จะออกหนีไปจากสำนักท่าน แล้วจะไปในสถานที่ไกล ๆ ที่ผู้คนไปมาไม่ถึง ในป่าหรือในเขาก็ตาม อย่างไรเราก็เป็นคนชั่วขนาดครูบาอาจารย์ทอดทิ้งแล้ว ไม่ต้องไปบิณฑบาตฉันเป็นเด็ดขาด จะตั้งใจประกอบแต่ความเพียรอย่างเดียวเท่านั้น ถ้าความดีไม่เกิดขึ้นแก่ตนก็ยอมตายแต่ผู้เดียว ถ้าคุณธรรมที่พึงปรารถนาเกิดขึ้นแก่ตนเมื่อใด จึงจะกลับเข้ามากราบเท้าท่าน และขอพึ่งบารมีท่านต่อไป แต่ความตั้งใจของข้าพเจ้าอย่างนี้ก็สลายตัวไปเสียแล้ว เพราะการอยู่ด้วยครูบาอาจารย์ก็เป็นไปด้วยความเรียบร้อยทุกประการ

ทีนี้จะได้ถอยกลับไปเล่าเรื่องเป็นมาต่อจากลำดับอีก เมื่อก่อนเข้าพรรษาปี พ.ศ. ๒๔๘๘ นั้น ครูบาอร่าม สุสิกฺขิโต ผู้ติดตามท่านมาจากบ้านห้วยแคนนั้น ก็ถูกท่านอาจารย์ใหญ่ส่งไปจำพรรษาด้วยท่านอาจารย์เนียมที่บ้านผักคำภู ได้ครูบาเนตร กนฺตสีโล เป็นผู้อุปัฏฐากท่านต่อไป ส่วนข้าพเจ้าเพียงแต่เป็นแอบแฝงทำการอุปัฏฐากเท่านั้น เพราะข้าพเจ้ายังเป็นผู้ใหม่ไม่ค่อยสันทัดต่อการอุปัฏฐากท่าน ทั้งยังกลัวท่านมากแม้แต่การเข้าไปหาท่าน ถ้าท่านนั่งอยู่แต่ท่านองค์เดียวไม่มีผู้ใดนั่งอยู่ด้วยท่านแล้ว ไม่กล้าเข้าไปหาท่านเสียเลย ทั้งกลัวท่านทั้งอยากปฏิบัติท่าน จึงเป็นปัญหาเฉพาะตัวข้าพเจ้าเองจะต้องแก้ แต่ก็นั่นแหละ ต่อมาวันหนึ่งท่านจะทำอาสนะ จึงให้ข้าพเจ้าไปซักเศษผ้าที่จะยัดอาสนะ ครั้นไปซักแล้วก็เอาไปตากไว้ที่ร้านตากนั้น แล้วก็ไปพักโดยคิดว่าจึงค่อยมาดูต่อภายหลังอีก ราวชั่วโมงกว่าได้มองจากกุฏิมา เห็นท่านกำลังพลิกเศษผ้านั้นอยู่ จึงได้รีบลงไปหาท่านด้วยความประหม่าตกใจเป็นอย่างยิ่ง เมื่อเข้าไปช่วยท่านพลิกเศษผ้าที่ตากนั้น ท่านได้พูดว่า **"ถ้าไม่พอใจและไม่เอาใจใส่จะรับไปทำทำไม ทำแล้วปล่อยทิ้งไม่ดูแลจะใช้ได้หรือแบบนี้ ไม่ต้องรับไปทำเสียดีกว่า"** ความกลัวของข้าพเจ้ายิ่งเพิ่มทวีขึ้นโดยลำดับถึงหัวใจเต้นทีเดียว คิดว่าอย่างไรเราจะต้องถูกท่านเนรเทศออกหนีเป็นแน่ เรื่องนี้ก็มีเพียงเท่านี้

ต่อมาเป็นระหว่างเข้าพรรษาแล้ว วันนั้นข้าพเจ้านอนกำหนดจิตอยู่หน้าระเบียงกุฏิของตน ครูบาเนตรได้เข้าไปหาท่านก่อน **เวลานั้นท่านเย็บผ้าเช็ดมือ สำหรับใช้เช็ดมือเวลาฉันจังหันตามปกติผ้าเช็ดมือของท่านนั้น ท่านใช้ผ้าขาด ๆ และเอาเศษผ้ามาเย็บติดต่อกันเป็นผืนแล้ว**

นำไปใช้ วันนั้นท่านได้เอาผ้าเศษนั้นแหละมาเย็บติดต่อกัน แต่การเย็บนั้น ครูบาผู้ช่วยเย็บต้องการเย็บล้มตะเข็บ แต่ท่านไม่ต้องการอย่างนั้น เย็บติดกันไปเฉย ๆ ไม่ต้องทำเป็นตะเข็บ ครูบาเนตรก็จะเอาอย่างตนเรียนท่านเสมอ ท่านก็ไม่อนุมัติ เพราะครูบาเนตรไม่รู้กลเม็ดภายในกับท่านนั้นเอง จึงได้ถูกท่านกำราบเสียอย่างขนาดหนัก ข้าพเจ้าได้ยินเสียงท่านกำราบครูบาเนตรนั้นแล้ว จิตก็ได้หดตัวเข้าไปข้างในโดยลำดับ ปรากฏว่าเย็นสบายเป็นกำลัง ซึ่งแทนที่จะเกิดความประหม่าเหมือนแต่ก่อน แต่กลับได้รับกำลังใจที่น่าอัศจรรย์ ซ้ำยังวิตกขึ้นในขณะนั้นด้วยอยากให้ว่าลงไปอย่างแรง ๆ อีกด้วย เมื่อไม่ได้ยินเสียงท่านแล้วจิตก็ค่อยถอนตัวมาเป็นปกติ **แล้วมาคิดถึงอำนาจพระเดชพระคุณของครูบาอาจารย์ต่อไป ธรรมดาผู้ที่เป็นครูบาอาจารย์ ที่มีวาสนาจะได้ทำประโยชน์แก่ผู้อื่นได้กว้างขวางนั้น จะต้องพร้อมไปด้วยอำนาจวาสนาที่ท่านเคยได้บำเพ็ญมาแล้วแต่กาลก่อน จึงสัมฤทธิผลมามีอำนาจในทางทรงพระเดชพระคุณอย่างล้นเกล้า** ถ้าวาสนาไม่มีในตนแล้ว จะใช้การเบ่งอำนาจ เบ่งพระเดชและพระคุณย่อมเป็นไปไม่ได้ มีแต่จะเป็นไปในทางหายนะเท่านั้น เพราะการใช้อำนาจใช้พระเดชก็จะไม่มีผู้ใดเกรงกลัว ซ้ำร้ายยังจะทำให้ผู้อื่นคิดอิสสาพยาบาทและก่อภัยก่อเวรแก่ตนต่อไปอีก ในทางที่ดีควรที่ทรงไว้ซึ่งพระคุณนั้นแหละดี ส่วนท่านที่พร้อมด้วยบุญวาสนานั้นย่อมเป็นไปแก่ตัวของท่านเอง จะมีผู้อื่นแต่งตั้งให้หรือไม่มีไม่เป็นปัญหา การเสกสรรไม่เท่ากับปุพเพกตปุญญตา เหมือนกับท่านพระอาจารย์มั่นนั้นเอง โดยที่ท่านไม่มีท่านผู้ใดแต่งตั้งให้ท่านเป็นผู้บริหารปกครองหมู่คณะและคณะพุทธบริษัทเลย แต่หากเป็นด้วยบุญวาสนาของท่านเอง ทั้งที่ท่านพยายามปลีกตัวออกจากหมู่คณะตั้งแต่ไหน ๆ มาโดยลำดับ แต่ก็หนีไม่พ้นจากการได้ทำประโยชน์แก่หมู่คณะ

ท่านเคยเล่าให้ฟังว่า สมัยเมื่ออยู่องค์เดียวที่ภูเขาแห่งหนึ่งทางจังหวัดเชียงใหม่นั้น วันหนึ่งได้นั่งสมาธิไป ได้เกิดนิมิตทางหูแว่ว ๆ มาให้ได้ยินว่า *“ต้มน้ำร้อนให้ท่านสรงแล้วหรือยัง”* แล้วท่านก็มองไปทางที่ได้ยินเสียงนั้น ปรากฏว่าได้เห็นพวกพระเณรหลายองค์กำลังพากันทำกิจวัตรอะไรต่ออะไรกันอยู่ แต่เป็นกิจวัตรที่เกี่ยวด้วยการอุปัฏฐากท่านนั้นเอง แล้วท่านก็ถอยจิตมาพิจารณาถึงเหตุที่ปรากฏนั้นว่า นี่เป็นเรื่องอะไร ท่านจึงได้ความแจ่มแจ้งขึ้นมาว่า **“การที่เราจะไม่เกี่ยวข้องกับหมู่คณะนั้นเป็นไปไม่ได้เสียแล้ว จะต้องมีผู้สนใจต่อข้อปฏิบัติทยอยกันเข้ามาพึ่งพาอาศัย เพื่ออบรมธรรมปฏิบัติจากเราเป็นแน่นอน เมื่อท่านได้ปรากฏเหตุการณ์แล้วอย่างนั้นท่านจึงได้รีบเร่งพิจารณาพระธรรมวินัยให้เป็นที่เข้าใจว่า ส่วนใดเป็นพระธรรมวินัยที่แท้จริงส่วนใดเป็นธรรมปฏิรูป ตลอดถึงพิจารณาให้เข้าใจในปฏิปทาทุกอย่างว่า ปฏิปทาอย่างนี้เป็นอริยมรรค ปฏิปทาอย่างนี้เป็นอริยวาส เป็นอริยวงศ์ เป็นอริยประเพณี เป็นอริยนิสัย และอย่างนี้เป็นอริยธรรมเพื่อจะได้นำหมู่คณะตามทางที่ถูกต้องต่อไป”** เพราะเหตุนั้นท่านจึงได้**พร้อมไปด้วยพระเดชพระคุณในการบริหารปกครองหมู่คณะ ให้เป็นคุณประโยชน์อย่างกว้างขวาง** ผู้ใดสนใจต่อการศึกษาข้อปฏิบัติจากท่านนั้น เมื่อเข้าไปหาท่านจึงได้มีความเกรงกลัวท่านมาก**และมีความเคารพนับถือเลื่อมใสในท่านเป็นอย่างยิ่ง เมื่อได้รับธรรมเทศนาจากท่านแล้ว ได้เกิดศรัทธาและมีความดื่มด่ำซาบซึ้งเป็นกำลัง แม้จะถูกท่านว่าแรง ๆ ซึ่งเป็นถ้อยคำที่กำราบก็ตามผู้ได้ยินจะต้องยอมสละทิฏฐิมานะของตนลงได้อย่างราบคาบ** ทั้งนี้ข้าพเจ้าได้กล่าวมาตามความ

เป็นจริงที่ปรากฏแก่ตนและคนอื่น เท่าที่หมู่คณะทั้งหลายเข้าไปหาท่านในสมัยนั้นย่อมเป็นอย่างนั้นจริงๆ ก็แลในคราวครั้งนั้นเมื่อข้าพเจ้าได้พิจารณาถึงพระเดชพระคุณของท่านแล้ว ก็ได้เตรียมตัวไปหาท่านแล้วทำกิจวัตรต่อไป จิตได้มีความเอิบอิ่มในธรรมอยู่เสมอ ศรัทธาในธรรมปฏิบัติดูว่าเพิ่มกำลังขึ้นไปโดยลำดับ ถึงแม้ข้าพเจ้าจะได้เป็นไข้อยู่ตลอดพรรษาก็ตาม ความหวั่นไหวต่อมรณภัยก็ไม่มี ตามธรรมดาแล้วอากาศในสถานที่นั้น เป็นอากาศที่หนักต่อธาตุขันธ์ของผู้ไม่เคยชินต่อป่าดงภูเขาเหมือนกัน ทั้งข้าพเจ้าก็มีเชื้อไข้ป่ามาแต่เดิมอยู่แล้ว แต่ด้วยเดชะบุญคุณของครูบาอาจารย์ และคุณของพระพุทธศาสนามาช่วยให้ ถึงยาจะฉันไม่ค่อยมีก็ตาม ย่อมผ่านพ้นความทุกข์ทรมานนั้นไปได้ โดยมิได้ก่อความเดือดร้อนแก่ตนและครูบาอาจารย์ ถ้าครูบาอาจารย์ท่านได้ยาจากผู้ถวายมาท่านก็เอาให้ฉัน แต่สมัยนั้นเป็นระหว่างสงครามญี่ปุ่นเลิกใหม่ ๆ กำลังเป็นระหว่างที่อดอยากขาดแคลนทุก ๆ อย่าง เหตุนั้นจึงทำให้อดยาแก้ไข้มากจริง ๆ ถึงอย่างไรก็ตามข้าพเจ้าคิดยอมเสียสละชีวิตบูชาพระธรรมวินัยด้วยข้อปฏิบัตินั้น ไข้ที่เป็นก็ไม่ถึงกับร้ายแรงพอทำกิจวัตรและความเพียรมิได้ขาด

ครั้นออกพรรษาแล้วครูบาเนตรได้ออกไปหาบำเพ็ญเพียรของท่าน เวลานั้นก็ไม่มีผู้ใดจะพอรับภาระในการอุปัฏฐากแทนครูบาเนตร ข้าพเจ้าจึงได้จำใจรับภาระเป็นผู้อุปัฏฐากท่านพระอาจารย์แทนครูบาเนตรต่อไป ระยะแรกที่ข้าพเจ้ารับภาระนั้น สิ่งใดที่ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ ท่านก็ได้แนะนำโดยอนุโลมตามผู้ใหม่เป็นธรรมดา เมื่อข้าพเจ้าเข้าใจสันทัดต่อภาระนั้นแล้ว ท่านก็ได้เริ่มฝึกข้าพเจ้ามิให้เป็นผู้ประมาท และให้มีสติปัญญาต่อหน้าที่ของตน สำหรับกิจวัตรที่ปฏิบัติต่อท่านนั้น ท่านจะต้องพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เราจะถือว่าตนเคยทำมาแล้วอย่างนั้นก็ทำไปเรื่อย ๆ โดยไม่สังเกตไม่ได้ เมื่อสังเกตว่าท่านเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ก็ต้องจัดทำตามที่ท่านเปลี่ยนแปลงนั้นเสมอ ต้องสังเกตดูให้ทั่วถึงทุกอย่างทั้งสิ้น เวลานั้นเราทำไว้อย่างไร เวลาที่เราจะทำอีกต้องตรวจดูว่า เวลานี้ถูกท่านได้เปลี่ยนแปลงใหม่หรือไม่ แต่เราต้องยึดส่วนที่เป็นปกติไว้เสมอ คือส่วนปกติที่ถูกต้องนั้นต้องมีอีกประเด็นหนึ่งเหมือนกัน ส่วนนั้นเป็นระเบียบของส่วนกลางที่ใช้เป็นหลักยืนตัวแห่งโลกชั่วนิรันดร์ เช่นผ้าที่จะปูลาดต้องรู้จักว่าทางนี้เป็นทางเอาขึ้น ทางนี้เป็นด้านทางเอาลง อาสนะก็ดี เสื่อสาดก็ดี และหมอนเป็นต้น ต้องให้รู้จักในระเบียบการปูลาดไว้วางทุกอย่าง และสิ่งของต่าง ๆ ก็ต้องให้เป็นระเบียบในการเก็บรักษาหรือใช้สอย การวางสิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้สอย ก็ต้องรู้จักที่วางอีกว่า วางอย่างไรจึงจะเป็นการเหมาะสม ทั้งยังรู้จักปฏิบัติให้ถูกต้องกาลเทศะอีกด้วย เท่าที่ท่านได้เปลี่ยนแปลงในสิ่งของที่ใช้สอยนั้น ก็เพื่อให้เราเป็นผู้ฉลาดนั้นเอง ทั้งทดลองดูความตั้งใจของเราอีก หรือจะเรียกว่าเลือกเอาคนก็ว่าได้ เพราะว่าถ้าปฏิบัติตามท่านไม่ทันในเรื่องเหล่านั้นท่านก็ไม่ให้อยู่ด้วย ถึงจะได้อยู่ด้วยท่านก็ตาม แต่ท่านไม่ยอมให้ทำในสิ่งที่สลักสำคัญ เมื่อถูกท่านห้ามในการอุปัฏฐาก ในสิ่งที่เราเคยทำมาแล้ว เราก็ต้องเดือดร้อนเป็นธรรมดา

อีกประการหนึ่ง ผู้ทำหน้าที่อุปัฏฐากท่านนั้นต้องรักษาตัวมิให้มีการกระทบกระเทือนท่านด้วยกายวาจาและใจของตน ทางกายก็ต้องอ่อนโยนสุภาพเรียบร้อยไม่แข็งกระด้าง มีสัมมาคารวะทุกกรณี ทำอะไรต้องเปรียวเร็วคล่องแคล่ว ไม่อืดอาดเซ่อซ่าเฉื่อยชา และช่วยรับภาระธุระ

ของท่านได้ตามที่ท่านต้องการ ไม่ทอดธุระในเมื่อท่านทำอะไรทุกอย่าง ท่านทำอะไรต้องทำตามท่านได้ และทำจนเป็นที่ไว้วางใจท่านได้ เช่น ตัด เย็บ ย้อม ซัก ตาก ผึ่ง ผ้าบริขารของท่านเป็นต้น และเป็นผู้ประพฤติกายของตนให้เบาไม่เป็นคนกายหนัก ทำอะไรต้องให้เรียบร้อยดี ไม่ทำให้สิ่งของพลัดตกหกล้มแตกร้าวเสียหาย เว้นไว้แต่จำเป็นจริง ๆ เพราะของใช้ไม้สอยต่าง ๆ ท่านให้มัธยัสถ์ที่สุด เราจะเดินไปมาที่กุฏิ หรือศาลาก็ตามใช้เท้าให้เบาที่สุด ไม่ให้มีการกระเทือนเป็นอันขาด แม้แต่ท่านนั่งสมาธิอยู่เราขึ้นไปบนกุฏิก็มิให้ท่านรู้สึกได้ จะปิดเปิดประตูหน้าต่างก็ไม่ให้มีเสียงดังเกิดขึ้น และยังจะต้องรักษาความสะอาดตัวเองให้เพียงพอ กลิ่นตัว กลิ่นปาก กลิ่นผ้านุ่งห่ม ซึ่งเป็นกลิ่นที่ไม่ดีอย่าให้มีไปกระทบท่านเป็นอันขาด ถ้ามีกลิ่นที่ไม่ดีติดตัวเรานิดหน่อยท่านจะรู้ได้ทันที เพราะจมูกท่านรู้กลิ่นได้เร็วที่สุด จึงสมกับคุณธรรมที่ว่า "สุจิ เป็นผู้สะอาด" ท่านผู้ทรงธรรมที่เรียกว่านักปราชญ์นั้น จะต้องถึงพร้อมด้วยความสะอาดทั้งทางจิตและทางกาย ไม่มีตนอันสกปรกเหมือนคนพาลทั้งหลาย

ทางวาจาต้องระวังคำพูดคำจาของตนให้มาก พูดให้รู้จักคำต่ำคำสูง คำหยาบและคำสุภาพตลอดถึงคำสบประมาทอย่างอื่น ๆ ด้วย **เมื่อท่านพูดไปอย่างไร เราจะพลอยพูดไปกับท่านไปทุกอย่างก็ไม่ได้ เพราะบางครั้งท่านอาจจะทดลองดูกิเลสของเราก็เป็นได้** *เพื่อเป็นพยานประกอบกับความรู้ภายในของท่าน เรื่องคำพูดแต่ละคำท่านย่อมรู้ดีทุกประการ ขณะที่อยู่ใกล้ท่านไม่ควรพูดคำหยาบคาย เสียงพูดที่กล้าแข็ง คำกระโชกกระชาก พูดตลกเฮฮา หรือพูดเหลวไหลไร้สาระ และไม่ควรตักเตือนบอกสอนผู้อื่นต่อหน้าท่าน ไม่พูดเชิงเป็นเถระรับแขกในที่ต่อหน้าท่าน คำประเจิดประเจ้อไม่ควรพูดทั้งสิ้น เราจะพูดอะไรแต่ละครั้งต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วนเสียก่อนจึงพูด บางครั้งท่านอาจจะนำเราพูดไปในเชิงต่าง ๆ ก็มี หรือท่านจะพูดให้เป็นเรื่องที่เราจะคัดค้านก็มี ถ้าเราไม่คิดให้รอบคอบแล้วพูดตามท่านไป หรือคัดค้านท่านแบบกระต่ายยืนขาเดียว มักจะถูกท่านเอากลับหลังเหมือนกัน เรื่องเช่นนี้เราจะถือว่าท่านแส่หาเรื่องแก่สานุศิษย์ก็หาไม่ แต่ย่อมเป็นกลวิธีฝึกสอนสานุศิษย์ ให้มีสติปัญญาที่รอบรู้ต่อเหตุการณ์นั่นเอง ตามหลักธรรมก็มีอยู่แล้วว่า* **"มนฺตา ภาณี"** ที่แปลว่า **ผู้ฉลาดพูด** เพราะท่านเคยสอนอยู่เสมอว่า **"เหลือแต่พูด บ่อจักบ่อนเบาหนัก เดินบ่อไปตามทาง สิถืกดงเสือฮ้าย"** ดังนี้ ตามคติที่ท่านพร่ำสอนนั้นมีความหมายว่า **ต้องพูดให้มีความฉลาดในชั้นเชิงแห่งการพูด ให้รู้จักคำพูดที่หนักเบา ควรพูดหรือไม่ควรพูด เมื่อจะพูดก็ให้รู้จักการใช้ถ้อยคำที่จะพูด ตลอดถึงลีลาแห่งการพูด การปฏิบัติดำเนินปฏิปทา ก็ให้ดำเนินตามอริยมรรคปฏิปทา จึงจะไม่เสื่อมเสีย ถ้าปฏิบัติไม่ดำเนินตามอริยมรรคปฏิปทาจะมีแต่ความเสื่อมเสียเป็นเบื้องหน้า เพราะกิเลสภัยเหมือนกับเสือร้ายที่อาศัยอยู่ในป่าชัฏซึ่งคอยสังหารชีวิตสัตว์ผู้หลงทางเข้าไปหาตน แล้วจับกินเป็นอาหารอยู่เนืองนิตย์** เรื่องการพูดนี้ท่านอาจารย์เทสก์ เทสรํสี เคยเล่าเตือนข้าพเจ้าว่า "สมัยหนึ่งที่ท่านพักอยู่ด้วยท่านพระอาจารย์ใหญ่ที่ราวป่าแห่งหนึ่งที่จังหวัดเชียงใหม่ ที่บนค่าคบแห่งต้นไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งอยู่ข้างหน้ากุฏิของท่านพระอาจารย์ใหญ่นั้น มีปลวกขึ้นไปทำรังอยู่ที่ค่าคบต้นไม้ต้นนั้น ซึ่งพระเณรได้รู้เห็นกันอยู่แล้ว แต่เมื่อตอนเช้า เวลาท่านออกจากห้องแล้วเดินลงไปที่ต้นไม้ต้นนั้น แล้วแหงนหน้าขึ้นมองอย่างพินิจพิเคราะห์ แล้วหันหน้ามาทางพระเณรที่กำลังทำกิจวัตรกันอยู่นั้น ท่านพูดขึ้นว่า ดูซิ ๆ ผึ้ง

อะไร ช่างมาทำรังอยู่ที่ต้นไม้นี้ วันต่อไปอีกท่านก็เดินไปมองแล้วก็พูดอย่างนั้นอีก บางวันยังพูดว่ารังผึ้งนั้นได้ใหญ่ยาวไปกว่าเดิมก็มี แต่ว่าสานุศิษย์ทั้งหลายเพียงแต่ไปมองดูแล้ว ก็ไม่มีองค์ใดพูดแต่อย่างไร เมื่อท่านพูดอยู่ก็ไม่มีผู้ใดตอบคัดค้าน แล้วท่านก็หยุดพูดต่อไป เรื่องเช่นนี้ **ก็เป็นเรื่องที่ท่านทดลองหาผู้มีนิสัยจองหองฉลาดเก่งนั้นเอง”**

ทางจิตใจนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ฉะนั้น **การอยู่ด้วยท่านเราต้องระมัดระวังสำรวมใจของตนให้มาก เราจะปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเหลวไหลไปตามอารมณ์ต่าง ๆ นั้นไม่ได้** ข้อสำคัญที่สุดก็คือ **ทิฏฐิมานะ ซึ่งมักจะไปกระทบกับวาระจิตของท่านอย่างขนาดหนักทีเดียว** พวกเจ้าทิฏฐิมานะนี้พอแต่ย่างเข้าสู่เขตสำนักของท่านเท่านั้นท่านรู้ได้ทีเดียว ท่านเคยปรารภให้ฟังเหมือนกัน เมื่อสังเกตตามเหตุการณ์ดูแล้ว ก็เป็นจริงอย่างที่ท่านปรารภให้ฟังทุกประการ ทั้งจะทำให้ผู้ถือทิฏฐิมานะนั้นเปล่าจากประโยชน์ของตนอีกด้วย

เมื่อเราหวังต่อการศึกษาอบรมธรรมปฏิบัติจากครูบาอาจารย์แล้ว จะมัวแต่ถือทิฏฐิมานะของตนอยู่แล้ว ย่อมจะยอมรับเอาธรรมจากโอวาทของท่านไปปฏิบัติตามไม่ได้เป็นอันขาด เราผู้หวังต่อการศึกษาอยู่จะต้องยอมสละทิฏฐิมานะของตนเสีย ตลอดทั้งความรู้ที่ได้จากการท่องบ่น จดจำมาที่เป็นฝ่ายปริยัติธรรม จะเรียนได้น้อยมากเท่าไรก็พึงเก็บไว้เสียก่อน ไม่ควรนำเอาออกมาแสดง หรือนำมาวิพากษ์วิจารณ์กับธรรมโอวาทของท่านเป็นอันขาด ซึ่งอาจจะเข้าทำนองที่ว่า **“รู้ก่อนเกิด”** เมื่อเราถือว่าตนรู้แล้วเข้าใจแล้ว ก็จะหมดหนทางการทำความรู้ในสัจธรรมให้เกิดในตนต่อไป เมื่อใดความรู้ที่เป็นอมตธรรมยังไม่ปรากฏขึ้นแก่ตน เมื่อนั้นเราจะถือว่าตนรู้ตนเข้าใจยังไม่ได้ **เพราะความรู้ที่เกิดจากความทรงจำนั้นยังไม่เป็นสาระ เพียงแต่เป็นสัญญาเท่านั้น ธรรมดาสัญญาทั้งหลายย่อมตกอยู่ในไตรลักษณ์ทั้งสิ้น หาได้ล่วงเลยไปจากอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาไม่ ฉะนั้น จึงไม่ควรถือเอาสัญญาที่ทรงจำมาเป็นความรู้ของตน ถ้าอย่างนั้นความรู้ที่ได้ทรงจำมา ก็จะไม่เป็นสารประโยชน์แก่ตนเท่านั้นเอง ถ้าเราคิดอย่างนั้นก็ถูก แต่อย่าลืมธรรมะที่ว่าให้ถึงพร้อมด้วยการรักษา เหมือนกับทรัพย์ที่เราหามาได้จะต้องมีการเก็บรักษาเสียก่อน จึงค่อยใช้จ่ายตามทีหลัง ถ้าไม่มีการเก็บรักษาไว้ก่อน จะถือว่าคนมีทรัพย์ได้อย่างไร** เมื่อคนมั่งมีถือว่าตนมั่งมีอยู่แล้ว มัวแต่เอาทรัพย์ของตนออกอวดอ้างไม่แสวงหารายได้ต่อไป ก็จะเป็นคนที่มั่งมีต่อไปไม่ได้ ฉันใดก็ดี เราผู้ได้ทรงจำพระวินัยได้น้อยมากตามความสามารถของตนนั้นก็เหมือนกัน ความทรงจำของเรานั้นเมื่อรู้จักเก็บรักษาไว้ด้วยดีก็จะเป็นพื้นความรู้ความฉลาดของเราอย่างสำคัญ พอเราได้รับการประกอบความเพียรลงไปแล้ว เมื่อความรู้ความเห็นได้ปรากฏแจ้งประจักษ์ขึ้นแก่ตนเมื่อใด เมื่อนั้นความรู้ที่เราได้ทรงจำมาก่อนนั้นก็จะวิ่งเข้ามาเป็นพยานอย่างน่าพิศวงทีเดียว โดยที่เราไม่ต้องได้คิดค้นหา แต่หากจะวิ่งเข้ามารับรองเอง ความรู้นั้นจึงจะเป็นของตนต่อไป

อีกประการหนึ่ง เมื่อเราอยู่ร่วมสำนักท่าน เราจะต้องระวังจิตของตนอยู่ตลอดเวลา เพราะท่านไม่ต้องการผู้มีจิตโลเล จับจดให้อยู่ร่วมสำนักท่าน ซึ่งจะทำให้ถ่วงความเจริญของหมู่คณะและจะก่อความยุ่งยากแก่หมู่คณะ ทั้งจะทำให้หนักต่อการบริหารหมู่คณะของท่าน เท่าที่ถูกขับให้หนีไปบ่อย ๆ ก็เนื่องด้วยความไม่ตั้งใจจริงต่อข้อปฏิบัตินั้นเอง ส่วนผู้ที่อยู่ด้วยความหวังต่อ

การศึกษาด้วยดี ที่เรียกว่า "สุสิกฺขิโต" ไม่เคยจะถูกท่านประณามให้ออกหนีแม้แต่องค์เดียว อนึ่ง การรักษาจิตนั้น เมื่อเวลาเราเข้าไปหาท่าน เราก็สำรวมจิต ให้เพ่งพินิจอยู่ที่กัมมัฏฐานของตนเสมอ จะทำกิจวัตรอยู่ก็ตาม จะพูดจะปราศรัยกับท่านอยู่ก็ตาม หรือจะฟังโอวาทของท่านอยู่ก็ตาม และเวลานวดเฟ้นบาทาท่านอยู่ก็ตาม เราจะต้องถึงพร้อมด้วยการสำรวมจิตอยู่ทุกกรณี ถ้าเราไม่ตั้งใจสำรวมอยู่อย่างนั้น บางครั้งจิตชั่วของเราจะไปกระทบเรื่องภายในของท่าน เพราะท่านเคยปรารภให้ฟังเสมอว่า "ถ้าพระเณรที่ชั่วมาร่วมอยู่ด้วย เทวดารังเกียจมาถึงแล้วก็รีบหนีไป หรือถ้าพวกเทพเหล่าใดที่รู้ก่อนแล้ว ก็จะไม่มาหาท่านเป็นเด็ดขาด" เพราะเหตุนั้นการรักษาจิตของเรา ก็เพื่อให้เป็นสิริมงคลและให้เป็นสารประโยชน์ทั้งตนและคนอื่นด้วย

ทั้งเรายังจะต้องรักษาจิตของตนอย่าให้คิดขัดใจในท่านหรือคิดประมาทท่าน การคิดอย่างนี้ย่อมเป็นความผิดร้ายแรงเหมือนกัน เป็นความคิดที่สร้างหม้อนรกให้ตนเอง คนประเภทนี้จะไม่เจริญจนตลอดชีวิตของตน ซึ่งมีตัวอย่างอันดาษดื่นอยู่แล้ว บางรายถึงกับตายลงไปในระยะไม่กี่เดือนก็มี แต่ก็เป็นเรื่องที่ไม่ควรที่จะยกเอาชื่อของผู้นั้นมาประจานหน้ากัน ให้เป็นเรื่องที่รู้แล้วรู้รอดกันไป เมื่อเวลาเราฟังโอวาทของท่านเราจะต้องกำหนดจิตให้อยู่ในความสงบ ทำจิตให้คอยฟังอยู่ในความสงบนั้น ไม่ส่งจิตออกไปฟังอย่างธรรมดา จึงจะได้ความรู้และได้อุบายจากการฟัง ถ้าเราไม่ทำจิตให้สงบอย่างนั้น การฟังไม่ค่อยจะได้ผลอันพึงปรารถนาแก่ตน เพราะการฟังนั้นย่อมมีอยู่ ๓ ประการ คือ ประการที่ ๑ ฟังเป็นปริยัติ ประการที่ ๒ ฟังเป็นปฏิบัติ ประการที่ ๓ ฟังเป็นปฏิเวธ

การฟังเป็นปริยัตินั้น เป็นการฟังตามธรรมดา ซึ่งมีจิตจดจ่อต่อการฟังอยู่ที่โสตประสาท ผลที่ได้รับคือการทรงจำในข้ออรรถข้อธรรม และรู้เรื่องในโวหารปฏิภาณของผู้แสดง มีการติการชมไปในตัวและจะมีโทมนัสขัดเคืองบางขณะ มีความโสมนัสยินดีบางขณะ ถึงกับร้องไห้ก็มี หัวเราะก็มี เศร้าโศกเสียใจปริเทวนาการก็มี เลื่อมใสยินดีกับผู้แสดงก็มี คิดอยากทำบุญกุศลก็มี นี่คือการฟังเป็นปริยัติ

การฟังเป็นปฏิบัตินั้น ผู้ฟังจะต้องยึดเอาความสงบใจไว้เป็นพื้นใจในการฟัง ดักใจฟังอยู่ในรัศมีของความสงบนั้นอย่างแน่วแน่ไม่โลเล เสียงจากผู้แสดงจะแว่วเข้าไปหาเจ้าสงบนั้นเองโดยไม่ต้องส่งใจออกฟัง ผลที่ได้รับคือสติของผู้ฟังจะแนบเนียนเข้าโดยลำดับ ปัญญาจะว่องไวต่อการค้นคิดและมีกำลังกล้าต่อการพิจารณา จิตจะมีความสว่างกระจ่างแจ้งขึ้นกว่าเดิม บางขณะจะเกิดอุบายธรรมขึ้นเป็นข้อสะกิดใจอย่างไม่ลืม บางขณะจะปรากฏนิมิตบอกเหตุการณ์ขึ้นมา และจะเกิดความเลื่อมใสในธรรมวินัย มีความอุตสาหะในการปรารภความเพียร จะเกิดความสลดใจในบางขณะ มีความเอิบอิ่มซาบซึ้งเป็นขึ้นในใจของตน ลักษณะต่าง ๆ ในทำนองนี้จะมีมากตามจริตนิสัยของแต่ละคน นี่คือการฟังเป็นปฏิบัติ

การฟังเป็นปฏิเวธนั้น ในขั้นแรก ๆ ก็มีลักษณะเหมือนกันกับการฟังเป็นปฏิบัตินั่นเอง แต่ชวนจิตของท่านได้มีกำลังกล้าสามารถดิ่งลงไปทำหน้าที่ในการละกิเลสได้ทีเดียว แต่จิตของท่านได้กำลังกล้าด้วยอำนาจแห่งการฟัง จึงสามารถได้บรรลุมรรคผล เหมือนกันกับกล้วยที่กำลังแก่จะสุกอยู่แล้วในไม่นาน แต่พอถูกคนได้นำเอาไปบ่มจึงทำให้กล้วยนั้นสุกเร็วขึ้นกว่าเดิม

หรือเหมือนกันกับดอกบัวที่พ้นน้ำแล้ว พอถูกแสงพระอาทิตย์ก็บาน ผู้ที่ได้บรรลุมรรคผลในขณะฟังก็เหมือนกัน ธรรมเทศนาที่ได้ฟังนั้น ย่อมเป็นกำลังช่วยให้กำลังเดิมของท่านมีกำลังกล้าจนสามารถฟาดฟันทำลายอวิชชาให้สิ้นไป เรียกว่าการฟังกับการเรียนรู้เป็นไปพร้อม ๆ กัน อย่างพระพุทธเจ้าแสดงอนัตตลักขณสูตรแก่ท่านปัญจวัคคีย์เป็นต้น ความรู้แจ้งของท่านปัญจวัคคีย์ก็ได้รู้ไปพร้อม ๆ กับพระองค์ได้แสดงไปโดยลำดับ เมื่อพระองค์ได้แสดงถึงขั้นความเบื่อหน่าย จิตของท่านปัญจวัคคีย์ก็ได้เกิดความเบื่อหน่ายถึงการคลายความกำหนัดยินดีแล้วก็หลุดพ้นจากกิเลสไปทีเดียว โดยมิได้รั้งรอต่อการตรัสรู้แต่ประการใด การฟังประเภทนี้คือ การฟังเป็นปฏิเวธ

ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้รับหน้าที่เป็นผู้อุปัฏฐากท่านพระอาจารย์ใหญ่แล้ว ไม่ค่อยมีโอกาสออกไปประกอบความเพียรในสถานที่อื่นเท่าไรเพราะหาตัวแทนยาก ได้มีโอกาสกราบลาท่านออกไปเพียง ๒ ครั้ง คือครั้งที่ ๑ ระหว่างเดือน ๕ ท่านคำไพ สุสิกฺขิโต ที่เคยเป็นผู้อุปัฏฐากมาก่อนข้าพเจ้านั้น เมื่อไปจำพรรษาในสถานที่อื่นแล้วกลับมา ได้พูดตกลงกันในการผลัดเปลี่ยนกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าจึงเข้าไปกราบเรียนปรึกษาต่อท่านพระอาจารย์ใหญ่ ในเรื่องการผลัดเปลี่ยนกันออกไปบำเพ็ญเพียร ท่านก็เห็นชอบด้วย ข้าพเจ้าได้รอฟังเหตุการณ์อยู่ ๕ วัน แล้วจึงกราบเรียนท่านอีกคราวนี้ได้กำหนดวันจะออกไปให้แน่นอน คือกำหนดว่าอีก ๓ วันข้างหน้าจะได้กราบลาท่านออกไป ท่านก็ไม่ขัดข้อง ก่อนที่ข้าพเจ้าจะออกไปนั้น จะต้องมอบภาระทุกอย่างให้ผู้จัดทำแทนให้เป็นที่เรียบร้อยทุกประการ คือจะต้องให้ความแนะนำกันในบางสิ่งบางประการ และมอบหมายสิ่งของต่าง ๆ ที่จะต้องเก็บที่จะต้องใช้เกี่ยวกับครูบาอาจารย์และหมู่คณะให้เรียบร้อยก่อนจะไป ครั้นถึงวันกำหนดแล้ว ข้าพเจ้าก็เข้าไปทำการขอขมาโทษท่าน แล้วกราบลาท่านออกไป

การออกไปบำเพ็ญเพียรของข้าพเจ้าในครั้งนี้ประมาณเดือนกว่า แล้วก็กลับเข้าไปอยู่ด้วยท่านพระอาจารย์ตามเดิม ทันกับงานวิสาขบูชาแล้วก็อยู่ต่อไป ท่านพระอาจารย์ใหญ่ก็ได้ถามถึงการภาวนาของข้าพเจ้าเพียงเล็กน้อย ข้าพเจ้ารู้ได้เป็นไปอย่างไรก็กราบเรียนถวายให้ท่านทราบทุกประการ **เพราะครูบาอาจารย์ย่อมต้องการของฝาก (กำลังของจิต) จากสานุศิษย์เป็นธรรมดา** แต่ข้าพเจ้าก็ได้ของไปฝากท่านเพียงเล็กน้อย ถึงกระนั้นท่านยังให้กำลังใจแก่ข้าพเจ้าอีก โดยท่านปรารภว่า **"การเจริญอานาปานสติก็เป็นทางที่ดีเหมือนกัน เพราะการเจริญพระกัมมัฏฐานแต่ละอย่างนั้น เมื่อจิตจะรวมลงเป็นสมาธินั้น ย่อมน้อมเข้าสู่คลองอานาปานสติเสียก่อน จึงรวมลงไปเป็นสมาธิ พระอาจารย์ทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า "กัมมัฏฐาน ๔๐ ห้อง เป็นน้องอานาปาน"** ดังนี้ แล้วท่านก็แสดงถึงอานาปานฌานที่ท่านเคยเป็นมาแล้วให้ฟังโดยละเอียด เรื่องการใช้กัมมัฏฐานอะไรเป็นบริกรรมนั้น ข้าพเจ้าหาได้กราบเรียนถวายให้ท่านทราบไม่ แต่ท่านรู้เรื่องภายในใจของข้าพเจ้าทั้งหมดจริง ข้าพเจ้าก็ได้กราบเรียนถวายตามความเป็นจริงของตนต่อท่าน เว้นแต่คำบริกรรมเท่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อท่านปรารภถึงอานาปานสติกัมมัฏฐานดังนั้น ก็ตรงตามที่ข้าพเจ้าได้ใช้เป็นบทบริกรรมจริง ๆ ขณะนั้นจิตของข้าพเจ้าผู้ยังอ่อน ก็ได้แต่ความปลื้มปีติและเลื่อมใสอัศจรรย์ในพระคุณของท่านอย่างบอกไม่ถูก ข้าพเจ้าหาความผิดมิได้ จึงไม่มีความประหม่าตกใจ ข้าพเจ้าหาแผลมิได้ จึงไม่รู้สึกเจ็บในเมื่อแทงถูก เมื่อเป็นดังกล่าวมานั้น

จะไม่ให้ข้าพเจ้าเชื่อว่า **ท่านรู้วาระจิตของผู้อื่นอย่างไรได้** แม้ครั้งอื่น ๆ อีกก็มีมากตามที่ข้าพเจ้าอยู่ด้วยท่านมา เช่นครั้งหนึ่งเมื่อพวกข้าพเจ้าอยู่ปรนนิบัติท่านเพียง ๒-๓ องค์ ท่านปรารภว่า **"เรารู้เรื่องของพวกท่านทั้งหลายทุกองค์เหมือนกัน แต่เราไม่อยากพูดเท่านั้น"** ครั้งหนึ่งอีกท่านปรารภว่า **"สมัยก่อนวิธีสอนผู้อื่นนั้นเคยได้ทักความผิดของผู้อื่น ตามวาระจิตชั่วที่เกิดขึ้นของผู้นั้น แต่เป็นผลเสียมากกว่าผลได้ เหตุนั้น เราจึงเลิกวิธีนั้นเสีย ทุกวันนี้จะใช้อยู่ก็เป็นบางกรณีเท่านั้น"** ดังนี้เป็นต้น

เท่าที่ข้าพเจ้าได้เล่ามาตามเรื่องเช่นนี้ บางคนอาจจะเพ่งเล็งในแง่ที่ว่า ข้าพเจ้าโอ้อวดตัวเองโดยยกเอาครูบาอาจารย์ผู้บริสุทธิ์มาเป็นโล่บังหน้าก็มี แต่ไม่เป็นไรจะวิพากษ์วิจารณ์อย่างไรก็ได้สุดแล้วแต่ใครจะลงความเห็นในตนอย่างไรก็ได้ทั้งสิ้น ซึ่งตามธรรมดาที่พวกข้าพเจ้า เมื่อสมัยอาศัยศึกษาอบรมตนอยู่ ภายใต้ร่มโพธิ์ของท่านพระอาจารย์ใหญ่นั้น ต่างตนก็ต่างสำรวมระวังจิตและข่มจิตของตน ไม่ให้แส่ส่ายโลเลไปตามอารมณ์ของโลก เพราะมาละอายและเกรงกลัวต่อความชั่วที่เกิดขึ้นกับจิต จะทำให้กำลังจิตเสื่อมถอยลงไป จะเป็นการเนิ่นช้าและเหินห่างจากคุณธรรมอันพึงปรารถนานั้นประการหนึ่ง และมีความละอายเกรงกลัวต่อคุณธรรมที่ครูบาอาจารย์ได้รู้เห็นแล้วนั้นประการหนึ่ง เพราะเหตุนั้น จึงทำให้ได้กำหนดจิตอยู่กับกัมมัฏฐานที่ตนเจริญแล้ว ทั้งยืน เดิน นั่ง นอน ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน เว้นไว้แต่เวลานอนหลับเท่านั้น หาได้สรวลเสเฮฮาสนุกสนานเพลิดเพลินไปตามความชอบของกิเลสไม่ พูดกันศึกษากันแต่เรื่องภาวนาต่อกันและกันและทางด้านธรรมวินัยข้อวัตรปฏิบัติ ที่จะพึงกระทำให้สมบูรณ์ถูกต้องเท่านั้น แต่พึงกระทำให้เป็นไปโดยความพร้อมเพรียงกันทั้งหมู่ทั้งคณะอย่างนั้น ก็ยังเกิดมีผู้ได้ดีและเสื่อมเสียในกาลภายหลังก็มี **เมื่อพิจารณาถึงสภาพของผู้ที่ได้ศึกษาอบรมธรรมปฏิบัติจากครูบาอาจารย์แล้ว มี ๓ ประการคือ มีความดีสืบต่อยิ่ง ๆ ขึ้นไปประเภทหนึ่ง พอทรงความดีของตนไว้ได้ประเภทหนึ่ง เป็นผู้เสื่อมถอยจากความดีที่ตนได้ปฏิบัติมาก่อนแล้วประเภทหนึ่ง เพราะจิตนี้เมื่ออบรมได้ไม่เพียงพอต่อความมั่นคงแล้ว ย่อมมีการกลับกลอกในภายหลังเป็นธรรมดา ถ้าอวดดีมีความประมาทเมื่อใด ย่อมเสื่อมเสียเมื่อนั้น**

ครั้นเมื่อข้าพเจ้าได้กลับเข้าไปอยู่กับท่านพระอาจารย์ใหญ่แล้ว ครูบาอ่าม หรือคำไพ สุสิกฺขิโต ผู้รับหน้าที่แทนข้าพเจ้านั้นก็ได้มอบหน้าที่คืนให้ข้าพเจ้าอีก แล้วก็กราบลาท่านพระอาจารย์ใหญ่ออกไป ข้าพเจ้าจึงต้องทำหน้าที่นั้นสืบต่อไป

เมื่อกาลเวลาผ่านออกไปปีหนึ่งหรือสองปีก็จำไม่ได้ ท่านทองคำ ญาโณภาโส ที่เคยอยู่ปรนนิบัติท่านพระอาจารย์ใหญ่มาก่อนข้าพเจ้า สมัยเมื่อท่านพักอยู่ทางบ้านนามน-บ้านโคก ก็ได้กลับมาร่วมจำพรรษาร่วมท่านที่บ้านหนองผืออีก ได้เป็นผู้ปฏิบัติท่านพระอาจารย์ใหญ่ร่วมกันมาโดยลำดับ แต่เมื่อถึงฤดูแล้งท่านทองคำได้กราบลาครูบาอาจารย์ ออกไปบำเพ็ญเพียรอยู่เสมอ ครั้นต่อมาถึงฤดูแล้งแล้วเป็นโอกาสที่เหมาะสม ข้าพเจ้าจึงไปกราบเรียนปรึกษาต่อท่านพระอาจารย์ถึงการออกไปบำเพ็ญเพียร เรื่องทุกอย่างก็เหมือนกับการออกไปครั้งที่หนึ่งนั้นเอง เมื่อท่านอนุญาตแล้วข้าพเจ้าก็ได้กราบลาท่านออกไป มีท่านเพ็ง เขมาภิรโต (ยังเป็นสามเณร) ติดตามไปด้วย ไปพักที่เสนาสนะป่าใกล้บ้านห้วยบุ่น ตั้งใจว่าเมื่อพักผ่อนเอากำลังสุขภาพพอสมควร

แล้วก็จะเร่งความเพียรอย่างใจหวัง ด้วยคิดว่าเมื่อไม่ได้อยู่อุปัฏฐากครูบาอาจารย์ ภาระทุกอย่างก็มีน้อยไปแล้ว มีแต่กิจวัตรประจำวันส่วนตัวเท่านั้น โอกาสทำความเพียรของเรามีเพียงพอทุกประการ แต่ครั้นออกไปพักได้เพียงคืนที่ ๗ เท่านั้น ในคืนวันนั้นพอเวลานอนหลับไปปรากฏว่า ข้าพเจ้าได้เข้าไปปรนนิบัติท่านพระอาจารย์ดังเช่นเคยปฏิบัติมา แต่ปรากฏว่าท่านได้พักนอนอยู่บนเตียงแห่งหนึ่ง ซึ่งมองดูแล้วท่านไม่ค่อยสบาย แต่ไม่ทราบว่าท่านเป็นอาพาธด้วยโรคอะไร ขณะนั้นเผอิญข้าพเจ้าก็ตื่นนอนขึ้นมา เพราะตามธรรมดาตั้งแต่ข้าพเจ้าได้เข้าอยู่ใกล้ชิดท่านมาแล้วนั้นเมื่อข้าพเจ้านอนหลับไปทุกครั้งจะต้องฝันเกี่ยวกับท่านเสมอ ถ้าท่านจะไม่สบาย ข้าพเจ้าก็จะต้องฝันเกี่ยวถึงความไม่สบายของท่านทุกครั้ง สมัยนั้นความฝันของข้าพเจ้านับว่าพอเชื่อได้ และข้าพเจ้าก็ได้เชื่อความฝันประเภทที่ควรเชื่อเหมือนกัน ฉะนั้น คืนวันนั้นเมื่อข้าพเจ้าตื่นนอนแล้วจึงได้วิตกถึงท่านพระอาจารย์ใหญ่ กลัวว่าท่านจะเกิดอาพาธขึ้นมา รุ่งเช้ามาก็ยังคิดวิตกอยู่ แต่ไม่ได้พูดให้ท่านผู้ใดฟัง พอฉันจังหันจวนจะเสร็จ พ่อออกพุฒ โยมผู้อุปัฏฐากใกล้ชิดของครูบาอาจารย์ก็โผล่หน้ามาหา ข้าพเจ้าก็รีบถามด้วยความกระหายในใจดังกล่าว พ่อออกพุฒแจ้งว่า "ท่านทองคำเข้ามาบิณฑบาตถึงที่บ้านแล้วแจ้งให้กระผมมาตามครูบากลับไป ท่านพระอาจารย์ใหญ่ป่วยเมื่อคืนนี้ ป่วยเป็นโรคอะไรก็ไม่ทราบ อาการหนักเบาอย่างไรก็ไม่ทราบ" เพราะแกก็รีบด่วนเต็มที่ ฉันเสร็จ เตรียมตัวแล้ว ข้าพเจ้าก็รีบเดินทางไปหาท่าน

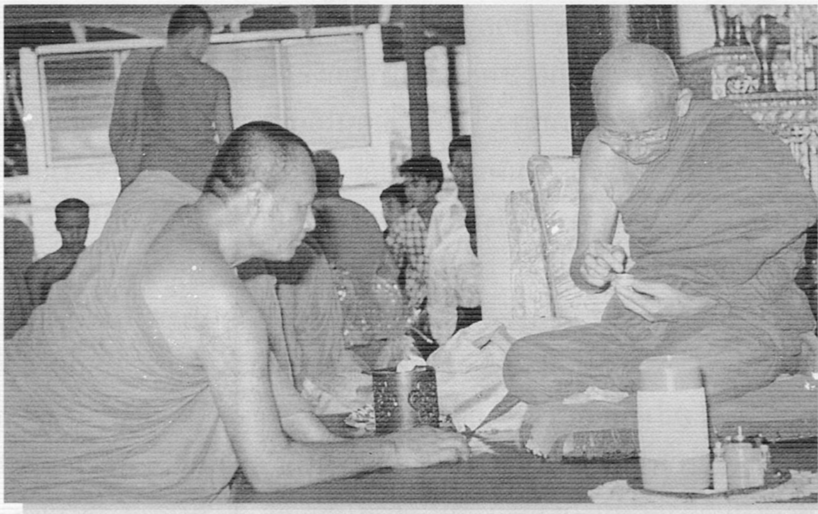
เมื่อไปสังเกตดูอาการป่วยของท่านก็คงอยู่ในอาการหนักเหมือนกัน จึงตัดสินใจอยู่ปรนนิบัติท่านต่อไป ได้จัดให้คนไปนำเอาสิ่งของจากที่พักมาให้ ไม่มีโอกาสจะออกไปแสวงหาความเพียรที่อื่นอีกตั้งแต่วันนั้นต่อมา เมื่อจะกล่าวถึงโรคประจำตัวของท่านพระอาจารย์ใหญ่นั้น คือท่านเป็นโรคริดสีดวงลำไส้และเป็นโรคลม โรคของท่านมีการกำเริบอยู่บ่อย ๆ แต่นาน ๆ จึงจะมีอาการหนักทีหนึ่ง มาครั้งนี้ท่านก็ได้มีอาการถ่ายท้องแล้วก็มีกำลังทรุดลงไป ฉันจังหันไม่ค่อยได้ เมื่อถึงคราวท่านเกิดอาพาธนั้น **ตามปกติแล้วท่านห้ามไม่ให้ยุ่งกับยากับหมอ มีแต่เร่งการกำหนดพิจารณาธรรมของท่านอย่างเดียวเท่านั้น** ผู้เข้าไปเยี่ยมป่วยทั้งหลายจะต้องเข้าไปด้วยความสงบจริง ๆ จะเรียนถามท่านก็ต้องรู้จักประมาณแห่งการพูดและการเข้าหา เมื่อต้องการรู้ละเอียดต้องถามกับผู้ปรนนิบัติอยู่ใกล้ชิดจึงเป็นการถูกต้อง ขณะที่อยู่ใกล้ท่านจะพูดคุยกันให้มากไม่ได้เป็นเด็ดขาด ต้องกำหนดจิตของตนให้สงบอยู่เสมอ จึงจะอยู่ในที่พยาบาลไปได้นาน พวกข้าพเจ้าผู้ปรนนิบัติอยู่ประจำได้รักษาความสงัดวิเวกภายนอกช่วยท่านทุกวิถีทาง ผู้ไม่ควรให้เข้าไปใกล้ท่านก็ห้ามกันไว้เสีย ถ้าผู้ใดเข้าไปหาท่านพอสมควรแล้ว หรือสังเกตดูว่าจะเป็นการก่อกวนให้ท่านรำคาญ ก็รีบหาวิธีให้ผู้นั้นรีบออกไปเสีย ตามปกติแล้วเมื่อผู้ใดจะเข้าไปหาท่านจะต้องให้ผ่านพวกข้าพเจ้าเสียก่อน จึงจะเข้าไปหาท่านได้ เพราะการเข้าไปหาท่านนั้นจะต้องเลือกกาลให้สมควรก่อน จึงจะเข้าไปหาได้ พวกข้าพเจ้าผู้ปรนนิบัติอยู่ใกล้ชิดต้องฉลาดในเรื่องนี้เป็นพิเศษ ที่เรียกว่า **"ขวนขวาย ป้องกัน"** สมัยเมื่อท่านเกิดอาพาธ พวกข้าพเจ้าผู้เป็นสานุศิษย์ทั้งหลาย จะต้องพร้อมเพรียงกันเอาใจใส่ต่อการพยาบาลรักษาท่านให้เต็มความสามารถ ไม่เห็นแก่ลำบากยากเหนื่อยแต่ประการใด แม้ท่านจะไม่ห่วงต่ออัตภาพ อย่างไรก็ตามพวกข้าพเจ้าก็มิได้นิ่งนอนใจ ต้องคิดหายามารักษาอาพาธของท่าน และคิดหากลวิธีให้ท่านได้ฉันยาบำบัดอาพาธนั้นให้จงได้ ยอมให้ท่านกำราบทุกวิถีทาง

คือต้องมีทั้งกลัวและกล้า แต่ก็ต้องระวังไม่ให้เป็นไปในลักษณะเชิงบังคับท่าน ต้องให้เป็นไปในลักษณะอ้อนวอนอย่างน่าสงสาร เมื่อเป็นการถูกต้องท่านก็อนุมัติตาม พวกข้าพเจ้าก็ถวายยารักษาท่านได้ สำหรับอาพาธของท่านในคราวครั้งนี้นั้น หาได้หายด้วยยาไม่ เป็นแต่พอทุเลาลงแล้วทรงตัวอยู่เท่านั้น ต่อมาท่านได้ย้ายไปพักที่บ้านนาใน เพื่อเปลี่ยนสถานที่และอากาศ แต่อยู่ไม่ได้นานก็ย้ายกลับมาสถานที่เดิม ครั้นภายหลังอาพาธท่านก็ได้สงบระงับไปด้วยอำนาจการเพ่งพินิจในธรรมของท่าน โดยท่านเล่าให้ฟังว่า **"เมื่อคืนนี้อาพาธได้ระงับลงแล้ว และปรากฏธรรมนิมิตขึ้นมาว่า "ฌายี ตปติ อาทิจฺโจ" สมัยก่อนก็เหมือนกัน เมื่อเราเพ่งอยู่ในธรรมไม่ท้อถอย เมื่ออาพาธระงับลงไปแล้ว ก็ปรากฏข้อธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งผุดขึ้นมาให้รู้เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เมื่อเกิดอาพาธขึ้นมาเราจึงไม่ค่อยกังวลกับยาเท่าไรนัก ถ้าเราหวังแต่จะพึ่งยาพึ่งหมออย่างเดียวก็ไม่ถูก เป็นการผิดต่อสรณะ สำหรับผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลายต้องเป็นผู้หนักแน่นอยู่ในธรรม ไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรม จึงจะสมกับคำปฏิญาณตนแล้วว่า "ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ" ข้าพเจ้าถึงพระธรรมว่าเป็นสรณะ เราเคยเห็นอำนาจแห่งความเพียรมาแล้ว ตั้งแต่สมัยไปป่วยอยู่คนเดียวที่ถ้ำสาริกา จังหวัดนครนายก ครั้งนั้นได้เกิดธาตุพิการถึงกับไฟธาตุไม่ย่อยอาหาร ฉันอะไรเข้าไปแล้วไฟธาตุก็ไม่ย่อย เมื่อถ่ายออกมาก็สด ๆ อยู่เช่นเดิม เบื้องต้นก็คิดหวั่นไหวไปต่าง ๆ นานา แต่ในที่สุดก็ตกลงใจยอมเสียสละชีวิตได้ จึงเข้าที่นั่งสมาธิแล้วอธิษฐานจิตยอมสละชีวิตตายต่อความเพียร ได้เสวยทุกขเวทนากล้าแสนสาหัสถึงกับไม่รู้สึกตัวเสียเลย ผลสุดท้ายเมื่อรู้สึกตัวขึ้นมาแล้ว ต้องได้มาสืบสวนตัวเองอีกทีหนึ่งว่า ทำไมเราจึงเป็นอย่างนี้ ครั้นคิดทบทวนไปมาจึงได้รู้ว่า เมื่อก่อนเราไม่สบายจึงได้มาเข้านั่งสมาธิ แต่บัดนี้อาการนั้นได้หายไปอย่างปลิดทิ้งเสียแล้ว มองดูสรีระร่างกายเปียกชุ่มไปด้วยเหงื่อตลอดทั้งตัว ผ้านุ่งห่มก็เปียกไปหมด กำลังของจิตก็สามารถอาจหาญขึ้นกว่าเดิมหลายเท่า เราเคยเห็นอำนาจแห่งคุณธรรมส่วนนี้ตั้งแต่ครั้งนั้น เพราะเหตุนั้น ในกาลต่อมาเมื่อเกิดอาพาธอย่างใดขึ้น เราจึงไม่หวังแต่จะพึ่งยาอย่างเดียวเท่านั้น โดยส่วนมากเราใช้การเพ่งพินิจ อาพาธก็สงบระงับไปเอง ในโพชฌงคสูตรพระพุทธองค์ได้แสดงไว้ในลักษณะนี้เหมือนกัน ได้ยินว่าสมัยหนึ่งพระพุทธองค์ทรงอาพาธ พระจุนทเถรเจ้าเข้าไปเฝ้าแล้วแสดงสัมโมทนียกถา พระองค์รู้ความประสงค์แล้วเจริญสัมโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการให้ยิ่ง ๆ ขึ้น พระอาพาธนั้นก็ระงับไปดังนี้เป็นอาทิ ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายที่เราได้ยินได้ฟังมาแล้ว ถึงจะมีความเชื่อมั่นก็ตาม หาได้เป็นความเชื่อที่สมบูรณ์ไม่ ต้องปฏิบัติให้มีความรู้เห็นเป็นไปด้วยตนเองเสียก่อน จึงจะเป็นความเชื่อที่สมบูรณ์ได้"**

ก็แลสมัยนั้น เมื่ออาพาธของท่านได้ระงับไปแล้ว ดังนั้น พวกข้าพเจ้าก็พยายามบำรุงสุขภาพของท่านให้แข็งแรงต่อไป ครั้นเมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว บรรดาสานุศิษย์ทั้งหลายก็ออกไปแสวงหาที่ทำความเพียร เช่นฤดูที่ผ่านมาทุก ๆ ปี ส่วนท่านทองคำผู้รับภาระเป็นตัวยืนในหน้าที่เป็นผู้อุปัฏฐากท่านแทนข้าพเจ้าในสมัยนั้น ก็ได้เวนหน้าที่นั้นแก่ข้าพเจ้า แล้วออกไปเหมือนหมู่คณะทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้รับหน้าที่ครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้ายทีเดียว เรื่องนี้มิได้หมายความว่าจะต้องทำแต่ผู้เดียวก็หาไม่ หมู่คณะทั้งหลายผู้ยังหวังต่อการศึกษาอยู่ก็จะไป ๆ มา ๆ เข้า ๆ ออก ๆ เป็น

ธรรมดา สำหรับผู้มุ่งหวังต่อการศึกษาจากครูบาอาจารย์นั้น จะต้องมีความจงรักภักดีเอื้อเฟื้ออาลัยในท่านเสมอชีวิตของตนหรือยิ่งกว่านั้น ยามเมื่อตนไปถูกร้อนก็ย่อมห่วงว่าท่านจะร้อน ยามเมื่อตนไปถูกความหนาวก็ย่อมห่วงว่าท่านจะหนาว ยามเมื่อตนได้กินของมีรสอร่อยก็ย่อมคิดอยากถวายให้ท่านได้ฉันบ้าง ถึงยามเมื่อตนได้รับความผาสุกสบายก็ยิ่งคิดถึงท่านมาก แม้จะจากท่านไปก็ไปเพื่อดำเนินตามปฏิปทาของพระโยคาวจรเจ้าทั้งหลายที่เคยดำเนินมาก่อนแล้วเท่านั้น หาได้หลีกออกเพื่อเรื่องอื่นไม่ ส่วนสานุศิษย์ที่ไม่ดี ไม่มีความมุ่งต่อการศึกษาในธรรมอันยิ่งนั้น เมื่อถึงคราวกราบลาครูบาอาจารย์ออกหนีไปทางอื่น ก็เพื่อให้ตนได้พ้นจากอำนาจการบังคับบัญชาของท่าน เพราะมาสำคัญในตนว่า การอยู่ใกล้ในสำนักของครูบาอาจารย์นั้นเป็นการหนักใจ เดี๋ยวก็ถูกท่านว่ากล่าวตักเตือนบ่อย ๆ อย่างนั้นอย่างนี้ อย่างนั้นผิดอย่างนี้ถูก จู้จี้จุกจิกรำคาญใจอยู่ตลอดกาล จะทำอะไรก็ไม่ได้ตามอำเภอใจของตน ทำอะไรก็มีแต่ความผิดทั้งหมด *ขี้ใส่บกก็ผิด ขี้ใส่น้ำก็ผิด* ถือครูบาอาจารย์ว่าเป็นศัตรูแก่ตน ฉะนั้น เมื่อมีโอกาสได้ออกจากครูบาอาจารย์ไปแล้ว จึงไม่มีหวังจะกลับคืนเข้าไปอีก มีทางแต่จะหนีไปให้ไกลได้เท่าไรก็จะไปเสียให้ไกลที่สุด เมื่อวางแผนออกไปสำเร็จแล้ว ก็มีความโล่งใจเป็นที่สุด เหมือนกับนกกระทาออกจากกรงได้ หรือเหมือนกับนักโทษที่ได้ออกจากเรือนจำฉะนั้น นี่คือสานุศิษย์ที่ไม่ดี ซึ่งเป็นภัยร้ายต่อศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จัดว่าเป็นศิษย์นอกครู บูชานอกเรื่องหรือจะเรียกว่า **"ศิษย์กาฝากก็ได้"** ศิษย์ประเภทนี้เมื่อออกไปจากครูบาอาจารย์แล้ว จะแอบอ้างเอาชื่อครูบาอาจารย์ไปขายกิน โดยอ้างว่าข้าพเจ้าก็เป็นศิษย์ของครูบาอาจารย์องค์นั้นองค์นี้ ข้อวัตรปฏิบัติและปฏิปทาทุกอย่างก็ศึกษามาจากท่าน ท่านเคยพาทำมาแล้วอย่างนี้อย่างนั้น ท่านเคยพร่ำสอนเสมอในธรรมอย่างนั้น ๆ ข้าพเจ้าเป็นผู้เคยอยู่ใกล้ชิดท่านกว่าคนอื่น ท่านรักข้าพเจ้ามาก ท่านโปรดปรานข้าพเจ้ามาก ท่านไว้เนื้อเชื่อใจข้าพเจ้ากว่าผู้อื่น ท่านยกย่องข้าพเจ้าเป็นพิเศษดังนี้เป็นต้น หรือไม่อย่างนั้นก็ต้องเคยเข้าไปศึกษาอบรมกับท่านองค์นั้นองค์นี้บ่อย ๆ ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อให้คนอื่นนับถือตน เพื่อให้เขาเชื่อตน เพื่อเกียรติยศชื่อเสียง เพื่อลาภสักการะมิใช่มุ่งธรรม มุ่งวินัย

เท่าที่ข้าพเจ้ากล่าวมานั้น เนื่องด้วยท่านพระอาจารย์ใหญ่เคยปรารภเป็นบางครั้งว่า **"เมื่อเราตายไปแล้ว พวกท่านทั้งหลายจะแย่งกันกินบ้าง จะแย่งกินกระดูกของเราบ้าง"** ดังนี้ เรื่องนี้ข้าพเจ้าได้คิดตีความหมายเป็น ๒ นัย คือ เมื่อท่านมรณภาพไปแล้ว บรรดาสานุศิษย์ทั้งหลายจะมีความคิดความเห็นแก่งแย่งกัน ไม่ปรองดองสามัคคีกัน ไม่เคารพยำเกรงสามัคคีนับถือกัน ไม่เหมือนสมัยท่านมีชีวิตอยู่ เพราะต่างองค์ก็ต่างเคยได้อยู่ศึกษาอบรมจากครูบาอาจารย์มาด้วยกันทุกองค์ ครั้นเกิดดำเนินปฏิปทาผิดพลาดก็ตักเตือนกันไม่ได้ ซ้ำร้าย ก็จะเกิดการแข็งตัวแข่งอิทธิพลให้เด่นแต่ตัวแต่ผู้เดียว นี่ประการหนึ่ง และเมื่อท่านมรณภาพล่วงไปแล้ว บรรดาสานุศิษย์ทั้งหลายบางองค์ก็จะเอาอัฐิ รูป เหรียญ ของท่านไปกล่าวอวดอ้างโดยเล่ห์เหลี่ยมของตน เพื่อได้มาซึ่งความเคารพนับถือและลาภสักการะ หรือจะอ้างเอาเกียรติยศชื่อเสียงของท่านไปขายกิน นี่ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ท่านเคยปรารภในบางครั้งว่า **"เมื่อท่านมรณภาพล่วงไปแล้วนั้น ตามนิมิตที่ปรากฏแก่ท่าน ๆ เคยเล่าถึงนิมิตแล้วประมวลลงว่า บรรดาสานุศิษย์ทั้งหลายนั้น จะมีองค์หนึ่งเท่านั้นที่มีอำนาจวาสนาเด่นกว่าหมู่คณะทั้งหลาย สามารถดำเนิน**

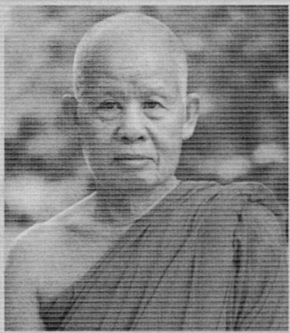

พระราชนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาวิศิษฏ์ (หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี) กับ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (หลวงปู่วัน อุตฺตโม) ณ วัดหินหมากเป้ง จังหวัดหนองคาย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔

ปฏิปทาตามแนวที่ท่านพาดำเนินมา ทั้งจะเป็นที่พึ่งของหมู่คณะในกาลต่อไป แต่จะเป็นชั้นรองจากท่านเท่านั้น” ดังนี้ เรื่องนี้พวกข้าพเจ้าเคยเรียนถามท่านถึงองค์นั้นคือใคร แต่ท่านบอกว่าไม่ทราบ ฉะนั้นพวกข้าพเจ้าก็เป็นแต่ทรงจำคำปรารภของท่านไว้เท่านั้น จะสำคัญว่าคงเป็นท่านองค์นั้นองค์นี้ก็ยังคิดไม่ออก หรืออาจจะสำคัญว่าอาจจะตัวเราก็ได้เช่นนี้ ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีผู้คิดเช่นนั้น เพราะพวกข้าพเจ้าที่เข้าไปศึกษาอบรมในสำนักของครูบาอาจารย์นั้น มุ่งศึกษาอบรมพระธรรมวินัย เพื่อความบริสุทธิ์กาย วาจา และใจเป็นส่วนสำคัญ

แต่ธรรมดาหน้าที่ ตำแหน่ง ยศศักดิ์ เกียรติ ลาภสักการะ บริวารและอำนาจ อิทธิพล บุคคลในโลกนี้โดยส่วนมากที่ยังไม่เคารพหนักแน่นในธรรมวินัย ย่อมกระหายทะเยอทะยานอยู่เสมอ ครั้นมีช่องทางหรือโอกาสจะได้มาแก่ตน ย่อมแย่งชิงกันออกหน้าให้ตนได้เป็นคนอันดับหนึ่งให้ได้ เพราะได้มีหน้ามีตาเป็นผู้เด่นและเป็นบุคคลสำคัญกว่าผู้อื่นทั้งหลาย นั่นคือศาสนทายาทปฏิรูป มิใช่ผู้มุ่งธรรมมุ่งวินัยโดยแท้จริง เมื่อถึงคราวจะได้เป็นผู้คอยรับเอาอันดับสุดท้าย แต่การยอมเสียสละเพื่อความบริสุทธิ์แห่งพระธรรมวินัยแล้ว ย่อมพยายามเดินออกหน้าให้ได้เป็นอันดับหนึ่งให้จงได้ นั่นคือศาสนทายาทโดยแท้

- จากหนังสือ
  - *อนุสรณ์งานเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) โดย พระปริยัติสารสุธี*
  - *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม จังหวัดสกลนคร*
  - *จนฺทปชฺโชตเถรบูชา อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระมหามุนีวงศ์ โดย ศิษยานุศิษย์*

หลวงปู่จันทร์โสม กิตฺติกาโร

วัดป่าบ้านนาสีดา
บ้านกลางใหญ่ อำเภอบ้านผือ
จังหวัดอุดรธานี

นามเดิม	❖ จันทร์โสม ปราบพลพาล เป็นบุตรของนายกรม และนางอาน ปราบพลพาล
เกิด	❖ วันจันทร์ที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๕ ตรงกับวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๗ ปีจอ
อุปสมบท	❖ เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๕ โดยมีพระธรรมไตรโลกาจารย์ (รักษ์ เรวโต) เมื่อครั้งเป็น พระครูวิชัยสังฆกิจ เป็นพระอุปัชฌาย์ หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี วัดหินหมากเป้ง เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ณ วัดอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย
มรณภาพ	❖ วันอังคารที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ ณ โรงพยาบาลศิริราช สิริรวมอายุ ๘๓ ปี ๘ เดือน ๒๓ วัน พรรษา ๖๔

อาจริยธรรม

ปี พ.ศ. ๒๔๘๙ อาตมา (หลวงปู่จันทร์โสม กิตฺติกาโร) ได้จำพรรษาอยู่วัดป่านาสีดา หลังออกพรรษาแล้ว อาตมาได้เดินทางไปกราบนมัสการหลวงปู่เทสก์ เทสรํสี ที่วัดอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ซึ่งท่านจำพรรษาอยู่ ณ ที่นั้น พอดีเป็นเวลาที่หลวงปู่เทสก์จะเดินทางไปกราบเยี่ยมนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ที่วัดป่าบ้านหนองผือ หลวงปู่เทสก์ได้ถามอาตมาว่า "อยากจะไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นที่บ้านหนองผือหรือไม่? ถ้าไปก็ไปด้วยกันจะนำไปฝากท่านให้" อาตมารับปากกับท่านว่าจะไป หลวงปู่เทสก์ท่านเมตตาอาตมามาก ท่านมีพระคุณช่วยอุปถัมภ์ค้ำชูตลอด และหลวงปู่เทสก์ได้ฝากอาตมาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น

ท่านพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายอรัญวาสี

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เป็นพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายอรัญวาสี ที่พระเณรผู้ใฝ่ปฏิบัติธรรมทั้งหลายปรารถนาจะไปกราบท่านเพื่อรับการอบรมจากท่าน เพราะท่านพระอาจารย์มั่น

ถือเป็นปรมาจารย์ของพระป่าทั้งมวล การเข้าไปกราบท่านในระยะนั้นไม่ใช่ของง่าย การเดินทางต้องข้ามเขาด้วยเท้าเป็นลูก ๆ เดินกันเป็นวัน ๆ ในป่าทึบที่เต็มไปด้วยสิงสาราสัตว์ คนที่ไม่มีความตั้งใจแรงกล้าจริง ๆ มักจะท้อ หันหลังกลับแค่ครึ่งค่อนทางเท่านั้น เพราะทางทุรกันดารประการหนึ่ง ประกอบกับข่าวคราวที่แพร่ออกมาอีกประการหนึ่งว่า การเข้าไปกราบท่านเพื่อเป็นศิษย์ท่านนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องผ่านการกลั่นกรองเป็นขั้นเป็นตอน บางรูปได้เข้าไปกราบท่าน ได้เป็นศิษย์ท่านแล้วแต่ขาดความอดทน เพราะท่านพระอาจารย์มั่นพิถีพิถัน ละเอียดถี่ถ้วน พระเณรที่ขาดการสำรวมระวัง ทำอะไรไม่ถูกต้อง ท่านจะดุว่าตรง ๆ แรง ๆ และหนัก ๆ เป็นการถากเกลากิเลสกันทางอ้อม คนจิตไม่แกร่ง ไม่ทนจริง ๆ จึงพากันถอย พระทุกรูป ครูบาอาจารย์ทุกแห่งพอออกพรรษาแล้วไม่รู้ว่ามาจากไหนทิศใดเข้า ๆ ออก ๆ ตลอดแล้ง ทั้งที่กันดารแต่พระเณรก็อุตสาหะเดินเข้าป่าไป อยากกราบท่านพระอาจารย์มั่น ปรนนิบัติท่านและฟังธรรมจากท่าน ตอนนั้นญาติโยมไม่ค่อยสนใจพระป่าเหมือนทุกวันนี้ มีแต่พระเณรเท่านั้นที่บุกกันเข้าไป พอถึงอำเภอพรรณานิคมแล้ว ต้องเดินข้ามเขาเป็นวัน ๆ กว่าจะถึงที่ท่านพระอาจารย์มั่นจำพรรษาอยู่ที่บ้านหนองผือ ต้องเดินตามทางเกวียน คนไม่เจนทางจริง ๆ ไปไม่ถึงท่านหรอก

บางคนไปถึงที่แล้วยังไม่ได้กราบท่าน ยังไม่ได้ฟังธรรมจากท่านเพราะท่านพระอาจารย์มั่นท่านไม่ชอบให้ใครต่อใครไปวุ่นวาย ท่านชอบอยู่อย่างสงบ ท่านสอนอยู่เสมอว่า **"ไม่ควรอยู่รวมกันมาก ๆ เพราะไม่ได้ความวิเวก การบำเพ็ญเพียรก็ไม่สะดวก มาอยู่กันมาก ๆ ก็เหมือนกับหมู่แร้งหมู่กาที่อึงคะนึงรุมกินซากสัตว์"** คำสอนของท่านจึงไม่ค่อยเปิดโอกาสให้ใครเข้าไปรุมล้อมท่านนัก บางครั้งเมื่อเข้าไปกราบท่านและได้รับการอบรมธรรมจากท่านแล้ว ท่านก็จะให้แยกย้ายออกไปปฏิบัติ ไม่ให้อยู่เป็นกลุ่มเป็นคณะ แต่ก็มีลูกศิษย์ลูกหาครูบาอาจารย์รุ่นใหญ่ ๆ ได้เข้าไปกราบคารวะท่านพระอาจารย์มั่นอยู่เป็นประจำ มีท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ หลวงปู่ขาว หลวงปู่ชอบ หลวงปู่เทสก์ หลวงปู่พรหม หลวงปู่ฝั้น หลวงปู่กงมา ฯลฯ

คราวหนึ่งหลวงปู่ขาวกับหลวงปู่ชอบลงมาจากเชียงใหม่ ท่านทั้งสองเข้าไปพำนักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือระยะหนึ่ง องค์อื่น ๆ เข้าไปหาท่าน ๆ ก็จะพูดเรียบ ๆ สนทนาธรรมกันตามปกติธรรมดา แต่ถ้าหลวงปู่ชอบขึ้นไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านจะหัวเราะแฮ่ะ ๆ เพราะท่านชอบพูดภาษาเชียงใหม่ อู้คำเมืองด้วยกัน จะพูดถึงความหลังที่ท่านเคยเดินธุดงค์ร่วมกันมาก่อนทางภาคเหนือ เพราะหลวงปู่ชอบพูดตลก เล่าอันโน้นอันนี้ให้ท่านฟัง ดูท่านร่าเริงในธรรมกับหลวงปู่ชอบน่ะ

อาจริยวัตร

เมื่อได้ไปอยู่ด้วยกับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น อาตมาไม่ค่อยได้เข้าไปใกล้ชิดท่านเท่าไรนัก เพราะมีพระอาจารย์วัน อุตฺตโม และพระอาจารย์ทองคำ ญาโณภาโส ปฏิบัติท่านอยู่เป็นประจำแล้ว ครั้นอยู่ต่อมานานเข้าท่านอาจารย์วันได้ให้อาตมาช่วยรับภาระธุระในการทำกิจวัตรอาจริยวัตรประจำวันกับท่านพระอาจารย์มั่น จนกว่าท่านพระอาจารย์มั่นจะเข้าที่พัก อาตมาทำหน้าที่ผลัดเปลี่ยนเวียน

กับพระอาจารย์วัน เมื่อท่านเหนื่อยอาตมาก็ทำหน้าที่แทนพระอาจารย์วัน ซึ่งอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นมาก่อน อาตมาเข้าไปอยู่ทีหลัง อาตมาจึงได้เรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่างจากพระอาจารย์วันซึ่งทำหน้าที่อุปัฏฐากท่านพระอาจารย์มั่นได้ไม่ผิดพลาด อาตมาก็ระมัดระวังอยู่แล้ว เพราะที่นั้นพระเณรต่างก็สำรวมระวังในตน จะคิดจะทำอะไรก็ต้องสำรวม ซึ่งแต่ละองค์ก็ต่างส่งเสริมจิตใจกันอยู่ เพราะเวลาท่านอยู่พวกเราไม่มีใครพูดหรอก พูดกันค่อย ๆ มีลักษณะกระซิบ เลยติดนิสัยกระซิบกัน แม้พระเณรในวัดมากมายแต่ก็ไม่ค่อยได้ยินเสียงหรอก

บททดสอบ

ในขณะที่อาตมาได้มีโอกาสเข้าไปปฏิบัติอาจริยวัตรอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น อาตมาได้พยายามระวังจิต มิให้คิดส่งส่ายไปในสิ่งอื่นมีแต่น้อมนอบเข้าไปหาพระคุณของท่านเสมอๆ ปฏิบัติไป ๆ บางวันท่านก็ปรารภขึ้นว่า **"วันนี้ท่านโสมทำไม่ถูก วันนี้ทำไม่ถูก"** อาตมาได้ยินเช่นนั้นก็หยุดทำแล้วนั่งเฉยอยู่ ให้หมู่เพื่อนปฏิบัติแทนในวันนั้น วันต่อมาอาตมาก็เข้าไปปฏิบัติท่านใหม่ตามปกติ ท่านก็จะปรารภใหม่ว่า **"วันนี้ทำถูกแล้ว วันนี้ท่านโสมทำถูกแล้ว"** ท่านพูดกลับไปกลับมาอยู่อย่างนี้หลายครั้งด้วยกัน แต่อาตมาก็ไม่ได้ท้อถอยในกิจวัตรอาจริยวัตรดังกล่าว เพราะถือว่าเป็นบุญกุศลอย่างใหญ่หลวง และเป็นที่ภาคภูมิใจที่ได้มีโอกาสเข้าใกล้ชิดปฏิบัติกับท่าน และก็พิจารณาเห็นว่าท่านอาจจะทดสอบความอดทนของเราดูประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งหลวงปู่เทสก์ท่านก็ได้เคยพูดให้อาตมาฟังว่า **"ในสมัยที่ท่านได้มีโอกาสอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นชอบที่จะทดสอบบ่อย ๆ ถ้าใครสามารถอดทนปฏิบัติกับท่านได้ จะเป็นการดีมาก" อาตมาก็ได้ระลึกเอาคำสอนของหลวงปู่เทสก์นั้นเป็นคติเตือนใจอยู่เสมอ ๆ ตลอดเวลาที่อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น**

ท่านดุเพื่อให้ถูก

บางคนไม่เข้าใจคิดว่าท่านพระอาจารย์มั่นดุ เจ้าระเบียบ ครูบาอาจารย์นั้นท่านดุเพื่อให้เราถูก ท่านดุจริงถ้าทำผิด เวลาท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์ทีแรกเสียงไม่ดังเท่าไร เวลานานเข้าเสียงออกกิโลครึ่งกิโลเมตร ท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์อย่างทหาร แล้วท่านดูออกว่าพระองค์ไหนทิฏฐิแรงหรือไม่ เสียงท่านเกิดตามทิฏฐิของศิษย์องค์นั้น ๆ ท่านพระอาจารย์ใหญ่จะดุกับคนที่มีทิฏฐิมานะ แข็งกระด้าง ส่วนคนลดทิฏฐิในตนได้ เชื่อฟังคำสอนครูบาอาจารย์ง่าย ปฏิบัติได้ตามคำสอนนั้น ๆ ท่านจะไม่ดุ

ตามปกติท่านเป็นผู้มีจิตใจเมตตาอารีต่อผู้น้อยเสมอ ถ้าเรารู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน เชื่อฟังคำตักเตือนสั่งสอนของท่าน ถือเคร่งในการทำสิ่งถูกต้อง ทำผิดแล้วยอมรับผิด พยายามไม่ทำผิดซ้ำอีกก็อยู่กับท่านได้ อาตมาเคยถูกท่านพระอาจารย์มั่นดุเอาในบางครั้งเหมือนกัน เพราะทำผิดแล้วไม่กราบเรียนท่าน พอท่านรู้ก็ดุเอา เมื่อเรายอมรับผิดแล้วก็แล้วไปไม่มีอะไร อย่าทำผิดซ้ำสองเท่านั้น **เรื่องทำผิดแม้จะลับหลังก็อย่าประมาท ท่านพระอาจารย์มั่นท่านรู้หมด ท่านมี**

จิตสูง รู้วาระจิตผู้อื่น มีอะไรปิดบังท่านไม่ได้ ทางที่ดีทำผิดกับท่าน อย่าให้ท่านทักก่อน จะได้รับเมตตาจากท่านพระอาจารย์มั่น

ข้อวัตรปฏิบัติ

ท่านพระอาจารย์มั่นอายุเกือบ ๘๐ ท่านยังกวาดวัดอยู่ อาตมาต้องไปแกะมือท่านออกจากไม้กวาดตาด เพราะท่านเป็นผู้ที่ละเอียดถี่ถ้วน อากัปกิริยาของท่านทุกย่างก้าว คำพูดทุกคำ ล้วนเป็นไปเพื่อสอนสานุศิษย์ให้จดจำแบบอย่างปฏิบัติที่ดีของท่านเป็นข้อวัตรแห่งตนในภายหน้าทั้งสิ้น

ส่วนกิจวัตรประจำวันที่อาตมาอยู่กับท่านในสมัยนั้น คือ ตอนบ่ายเมื่อปัดกวาดบริเวณลานวัดเสร็จแล้ว ก็ช่วยกันตักน้ำใส่ตามกุฏิต่าง ๆ ทั้งหมด เสร็จแล้วพากันสรงน้ำ แล้วต่างองค์ต่างก็พากันทำความพากเพียรตามกุฏิของตน ๆ จนเวลาประมาณสองทุ่มจะไปรวมพร้อมกันฟังเทศน์ที่กุฏิท่านพระอาจารย์มั่น พร้อมปฏิบัติภาวนาจนเวลาห้าทุ่มจึงแยกย้ายกลับกุฏิของตน หลังจากนั้นเราก็เข้าทำอาจริยวัตรปฏิบัติท่านต่อไป จนเวลาประมาณหกทุ่มหรือตีหนึ่งแล้วแต่กรณีจึงได้กลับกุฏิที่พักกุฏิของอาตมาอยู่ไม่ไกลจากกุฏิของท่าน **พอตีสามท่านพระอาจารย์มั่นก็ลุกขึ้นทำวัตรสวดมนต์ท่านสวดมนต์เสียงดัง** อาตมาอยู่ที่กุฏิพอได้ยิน ท่านสวดมนต์นานประมาณ ๑ ชั่วโมง เสียงจึงเงียบอาตมาเข้าใจว่า หลังจากนั้นท่านคงจะนั่งปฏิบัติภาวนาต่อไป พอใกล้รุ่งพระเณรจะพากันปัดกวาดลานวัดเสร็จแล้วต่างองค์ก็เตรียมบาตรบริขารของตนไปพร้อมกันที่ศาลาโรงฉัน เมื่อใกล้เวลาบิณฑบาตท่านพระอาจารย์มั่นจะออกจากห้องพัก บรรดาลูกศิษย์ก็จะช่วยถือบาตรและเครื่องใช้ในการจำเป็นที่เกี่ยวกับการฉันเดินตามไปไว้ที่ศาลา แล้วออกเดินบิณฑบาตตามท่าน พระอาจารย์มั่นกลับมาแล้วก็จัดอาหารฉันพร้อมกัน

การดูแลอาหารการฉันของท่านพระอาจารย์มั่นนั้น มีพระอาจารย์วัน อุตฺตโม กับอาตมาเป็นผู้ช่วยปฏิบัติเวลาท่านฉันอาหาร ก่อนจะฉันอาตมานั่งอยู่ข้างหน้า พระอาจารย์วันนั่งเคียงกันพระอาจารย์วันเป็นผู้ตำครกอาตมาเป็นผู้หั่นอาหาร ผู้หั่นต้องหั่นอาหารให้เร็ว จัดใส่ถาดไว้เป็นอย่าง ๆ พระอาจารย์วันเป็นผู้ตำแล้วเอาใส่ถาด ท่านจะฉันอะไรก็หยิบใส่บาตร ต้องตำทั้งสิ้นฟันท่านไม่ดีใช้ฟันปลอม การฉันนั้นต้องเลือกเอาแต่อาหารอ่อนถวายท่าน อาหารที่ฉันทุกอย่างท่านจะเอาเทใส่รวมลงในบาตร ยกเว้นอาหารที่เป็นน้ำบางอย่างเท่านั้น

อาจารย์เพ็งเป็นเณรใหญ่ต้องต้มยาร้อนถวายพระทั้งวัด เอาใบบัวบก กระวาน พริก ข่า ขิง กระเทียม สมอ ใส่ลงไปด้วยกัน พระเณรในวัดก็ใช้กระบอกไม้ไผ่นั่นแหละเป็นภาชนะแทนแก้วน้ำ

ส่วนท่านพระอาจารย์มั่นท่านไม่ฉันยาร้อน ท่านฉันน้ำร้อนกับใบเมี่ยงที่ใส่ในถ้วยพลาสติกสีแดงมีฝาปิด พร้อมด้วยบุก[๑] ซึ่งเป็นพืชสมุนไพรท่านฉันเป็นประจำ

พอเช้ามาหน้าที่ประจำอีกอย่างของอาตมา คือ ต้องตำหมากไว้ถวายท่านวันละสองคำ เช้าคำหนึ่ง เย็นคำหนึ่ง แล้วตอนเช้าท่านออกไปบิณฑบาตจะมีพ่อออกพุฒโยมบ้านหนองผือ หุงข้าวเจ้าด้วยกะทิ (ข้าวมัน) ถวายท่านองค์เดียวเป็นประจำ สิ่งเหล่านี้ล้วนถูกกับธาตุขันธ์ท่านทั้งสิ้น

---

๑ บุก น.พืชชนิดหนึ่งคล้ายบอน ขึ้นบนบกตามป่า ยางคัน มีหัว เป็นพืชสมุนไพร ใช้ทำยาได้

อยู่เพื่อปฏิบัติครูบาอาจารย์

สมัยนั้นผ้าก็หายากมีแต่ผ้าแบบชาวนา ผ้าจีวรหาไม่มีหรอก สมัยทุกวันนี้มันดาษดื่นเกินไป หมวกพระก็เพิ่งมีมาไม่กี่ปีนี้ดอก หน้าหนาวอากาศแถบภูพานบ้านหนองผือนั้นหนาวเย็น อย่างผ้าห่มก็มีผ้าบาง ๆ ผ้าหนา ๆ ไม่มีหรอก บางทีหนาวมากก็อาศัยผิงไฟเอา อยู่ในป่าไม่อดฟืน ไฟนี้จุดไว้ตลอดมันหนาวก็ต้องไปผิงไฟ เท้านี้เย็นเหยียบดินเหมือนเหยียบน้ำแข็ง เพราะมันหนาวเหลือเกิน สมัยก่อนมันทุกข์ แต่ทุกวันนี้มันเหลือเฟือ ผ้าอังสะกันหนาวก็ไม่รู้กี่ผืนแล้ว สมัยก่อนมีแต่ผ้าอังสะธรรมดาใส่ การอยู่การกินก็ลำบาก ขนาดน้ำอ้อยน้ำตาลอย่าไปหาเลย ไม่ได้ฉันดอก แต่ก็อยู่ได้ต่างองค์ต่างอยู่ได้ เพราะฉะนั้นจึงว่าเป็นความเข้มแข็งทางด้านจิตใจ **ไปอยู่ก็เพื่อปฏิบัติครูบาอาจารย์ เพื่อฝึกฝนอบรมตนเอง ซึ่งการปฏิบัติครูบาอาจารย์นั้นต่างองค์ต่างทำด้วยใจจริง ๆ**

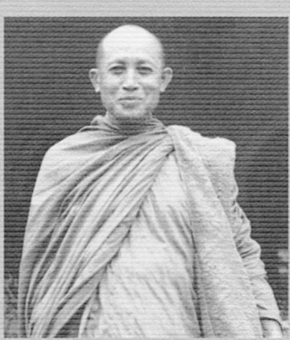
อาตมาได้อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นเป็นเวลา ๒ พรรษา คือ พรรษากาลปี พ.ศ. ๒๔๙๐ และปี พ.ศ. ๒๔๙๑ หลังจากออกพรรษาปี พ.ศ. ๒๔๙๑ อาตมาได้กราบลาท่านพระอาจารย์มั่นไปเที่ยววิเวกที่บ้านห้วยหวายกับพระอาจารย์อุ่น ชาคโร (วัดดอยบันไดสวรรค์ จังหวัดอุดรธานี) ออกธุดงค์พอสมควรแล้วอาตมาและพระอาจารย์อุ่นได้กลับไปหาท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผืออีก พักอยู่กับท่านระยะหนึ่ง พอดีกับหลวงปู่เทสก์ เทสรํสี ได้เดินทางมาจากเขาน้อยท่าแฉลบ จังหวัดจันทบุรี มากราบเยี่ยมนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือ พอใกล้เข้าพรรษาท่านจะเดินทางกลับเขาน้อยท่าแฉลบ ได้ชวนให้อาตมาไปอยู่ด้วย อาตมาได้กราบลาท่านพระอาจารย์มั่นเดินทางไปเขาน้อยท่าแฉลบพร้อมด้วยหลวงปู่เทสก์ในพรรษากาลปี พ.ศ. ๒๔๙๑ อาตมาจึงได้อยู่จำพรรษากับหลวงปู่เทสก์ในที่นั้น

พอออกพรรษาแล้วหลวงปู่เทสก์ได้ทราบข่าวว่าท่านพระอาจารย์มั่นอาพาธ ท่านจึงได้เดินทางมาจังหวัดสกลนคร ส่วนอาตมายังอยู่ที่จังหวัดจันทบุรี เที่ยววิเวกไปตามเกาะชายทะเล จนได้ทราบข่าวการมรณภาพของท่านพระอาจารย์มั่น อาตมาจึงได้เดินทางขึ้นมาร่วมงานและอยู่ช่วยงานจนเสร็จการถวายเพลิงศพท่านพระอาจารย์มั่น ณ วัดป่าสุทธาวาส

หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี และ
หลวงปู่จันทร์โสม กิตฺติกาโร

- จากหนังสือ - *"อัตชีวประวัติและพระธรรมเทศนา หลวงปู่จันทร์โสม กิตฺติกาโร"* วัดป่าบ้านนาสีดา โดยหลวงปู่จันทร์โสม กิตฺติกาโร
  - *"โลกทิพย์"* โดยมนต์ ปถมัง
- บทสัมภาษณ์ หลวงปู่จันทร์โสม กิตฺติกาโร ณ หมู่บ้านนวธานี กรุงเทพฯ วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๔๔

หลวงปู่จวน กุลเชฏฺโฐ

วัดเจติยาคิรีวิหาร (ภูทอก)
อำเภอศรีวิไล จังหวัดหนองคาย

นามเดิม	❖ จวน นรมาส เป็นบุตรของนายสา และนางแหวะ นรมาส
เกิด	❖ วันเสาร์ที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ตรงกับวันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ ปีวอก ณ บ้านเลขที่ ๒๘ หมู่ที่ ๑๒ บ้านเหล่ามันแกว ตำบลดงมะยาง อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี
อุปสมบท	❖ เมื่ออายุครบ ๒๑ ปี ได้ไปบวชฝ่ายมหานิกาย ณ วัดเจริญจิต บ้านโคกกลาง ตำบลดงมะยาง อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีพระอาจารย์บุ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาแจ้ง เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ได้รับฉายาว่า “พระจวน กลฺยาณธมฺโม”
ญัตติเป็นพระธรรมยุต	❖ เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ เวลา ๑๗.๐๐ น. ณ วัดป่าสำราญนิเวศน์ ตำบลบ้านบุ่ง อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี พระครูทัศนวิสุทธิ (พระมหาดุสิต เทวิโร) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอุปัชฌาย์นี้ท่านเป็นหลานท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) ท่านเป็นอุปัชฌาย์ได้เพียง ๕ วันก็มาอุปสมบท พระอาจารย์จวนนับเป็นนาคแรกของท่าน ได้รับฉายาว่า “กุลเชฏฺโฐ” แปลว่า *“พี่ชายคนใหญ่ที่สุดของหมู่ของพวกในวงศ์ตระกูลนี้”* พระอาจารย์เกิ่ง อธิมุตฺตโก เป็นพระกรรมวาจาจารย์
มรณภาพ	❖ วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๓ ณ คลองสี่ ตำบลคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มรณภาพพร้อมกับพระเถระ ๕ รูป พระนวกะอีก ๑ รูป รวมเป็น ๗ รูป พร้อมทั้งผู้โดยสารอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งโดยสารมาในเที่ยวบินเดียวกันจากอุดรธานี ไป กรุงเทพฯ สิริรวมอายุได้ ๕๙ ปี ๙ เดือน ๑๗ วัน

อาจริยธรรม

พอออกพรรษาที่ ๓ ได้เพียง ๕ วัน ท่านเจ้าคุณอริยคุณาธารก็มารับข้าพเจ้า นำไปฝากให้อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ที่วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสศึกษาอบรมอยู่กับท่าน ได้ฟังโอวาทของท่านตลอดฤดูแล้ง จนกระทั่งถึงเวลาเข้าพรรษาของปีใหม่ และได้อธิษฐานพรรษาอยู่กับท่านจนตลอดพรรษาที่ ๔

โอวาทของท่านส่วนใหญ่ ล้วนแต่แนะนำให้ประพฤติปฏิบัติทางวินัย และธุดงค์ให้เคร่งครัด การภาวนา ท่านก็ให้พิจารณากายเป็นส่วนใหญ่ คือ **กายคตานุสติ** ให้มีสติน้อมเข้ามาพิจารณาส่วนใดส่วนหนึ่ง ตามที่ถูกกับจริตนิสัยของตน หรือถ้าหากจิตมันไม่สงบมีความฟุ้งซ่าน ท่านก็ให้น้อมนึกด้วยความมีสติระลึกคำบริกรรมภาวนาว่า พุทโธ–พุทโธ เมื่อจิตสงบแล้ว ท่านก็ให้พักพุทโธไว้ให้อยู่ด้วยความสงบ แต่ก็ต้องให้มีสติ

ทำให้ชำนิชำนาญ เมื่อชำนาญด้วยการบริกรรม หรือชำนาญด้วยความสงบแล้ว ท่านก็ให้มีสติ น้อมเข้ามาพิจารณาส่วนใดส่วนหนึ่ง ที่ถูกจริตนิสัยของตนด้วยความมีสติ เมื่อพิจารณาพอสมควรแล้วก็ให้สงบ เมื่อสงบพอสมควรแล้วก็ให้พิจารณาด้วยความมีสติทุกระยะ มิให้พลั้งเผลอ เมื่อจิตมันรวมก็ให้มีสติระลึกรู้ว่าจิตของเรารวมอยู่เฉพาะจิตหรืออิงอามิส คือ อิงกัมมัฏฐาน หรืออิงอารมณ์อันใดอันหนึ่งก็ให้มีสติรู้ และอย่าบังคับจิตให้รวม เป็นแต่ให้มีสติรู้อยู่ว่าจิตรวม เมื่อจิตรวมอยู่ก็ให้มีสติรู้ และอย่าถอนจิตที่รวมอยู่ ให้จิตถอนออกเอง

พอจิตถอน ให้มีสติน้อมเข้ามาพิจารณากายส่วนใดส่วนหนึ่งที่ตนเคยพิจารณาที่ถูกกับจริตนิสัยของตนนั้น ๆ อยู่เรื่อยไปด้วยความมีสติมิให้พลั้งเผลอ ส่วนนิมิตต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นนิมิตแสดงภาพภายนอกก็ตาม หรือเป็นนิมิตภายในซึ่งเป็นธรรมะผุดขึ้น ก็ให้น้อมเข้ามาเป็นอุบายของกัมมัฏฐานของวิปัสสนา คือ น้อมเข้ามาให้สู่ไตรลักษณ์ ให้เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขังอนัตตา ด้วยกันทั้งหมด คือให้เห็นว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงก็ย่อมมีความดับเป็นธรรมดา...ดังนี้ ด้วยความมีสติอยู่เสมอ ๆ อย่าพลั้งเผลอหรือเพลิดเพลินลุ่มหลงไปตามนิมิตภายนอกที่แสดงภาพมา หรือนิมิตภายในที่ปรากฏผุดขึ้น เป็นอุบายเป็นธรรมะก็ดี อย่าเพลิดเพลินไปตาม แล้วให้มีสติน้อมเข้ามาพิจารณากายให้เห็นเป็นของไม่สวยไม่งาม ให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มิใช่ตน มิใช่ของตน มิใช่ของแห่งตนด้วยความมีสติอยู่อย่างนั้น เมื่อพิจารณาพอสมควรแล้วก็ให้พักสงบ เมื่อสงบพอสมควรแล้วก็ให้พิจารณาด้วยความมีสติ อยู่อย่างนี้

นี้เป็นโอวาทคำสอนของท่านพระอาจารย์มั่น โดยมากท่านแนะนำโดยวิธีนี้ แล้วข้าพเจ้าก็ตั้งอกตั้งใจทำความพากความเพียรไปตามคำแนะนำของท่าน

การอยู่ใกล้ผู้ใหญ่ ทำให้มีสติระมัดระวังตัว ไม่กล้าพลั้งเผลอ โดยเฉพาะการอยู่ใกล้ผู้ใหญ่อย่างท่านพระอาจารย์มั่น

อันที่จริงสมควรจะเล่าถึงความน่าขายหน้าของพระผู้น้อยผู้หนึ่งไว้ให้เป็นอนุสรณ์ ณ ที่นี้ด้วย จะได้ทำให้เข้าใจได้ง่ายเข้าว่า พระที่เข้ารับการอบรมกับท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นนั้น ควรจะต้องยิ่งสำรวมกาย สำรวมใจ ตั้งสติระมัดระวังมิให้พลั้งเผลอเพิ่มขึ้นเพียงไร

เมื่อพระน้อยองค์นั้นไปอยู่วัดป่าบ้านหนองผือใหม่ ๆ ใจก็อดคิดตามประสาปุถุชนไม่ได้ว่า เขาเล่าลือกันว่าท่านอาจารย์ใหญ่ของเราเป็นพระอรหันต์ เราก็ไม่ทราบว่าจริงหรือไม่ ถ้าเป็น

อรหันต์จริงคืนนี้ก็ให้มีปาฏิหาริย์ให้เห็นปรากฏด้วย

ในคืนวันนั้นเอง พอพระน้อยผู้นั้นภาวนา ก็ปรากฏนิมิตเห็นท่านพระอาจารย์ใหญ่เดินจงกรมอยู่บนอากาศ และแสดงปาฏิหาริย์เหาะขึ้นลงอยู่ตลอดเวลา และเวลานอนหลับ ก็ยังฝันเห็นท่านเดินอยู่บนอากาศเช่นเดียวกัน **พระน้อยผู้นั้นจึงยกมือไหว้ท่านและว่าเชื่อแล้ว...!**

อย่างไรก็ดี หลังจากวันนั้น พระน้อยก็เกิดคิดขึ้นมาอย่างคนโง่อีกว่า เอ..เขาว่าท่านอาจารย์ใหญ่รู้วาระจิตของลูกศิษย์ทุกคนจริงไหมหนอ..? เราน่าจะทดลองดู ถ้าท่านอาจารย์ใหญ่รู้วาระจิตของเรา ขอให้ท่านอาจารย์ใหญ่มาหาเราที่กุฏิคืนวันนี้เถอะ

พอคิดได้ประเดี๋ยวเดียว **ก็ได้ยินเสียงไม้เท้าเคาะใกล้เข้ามา และกระแทกเปรี้ยงเข้าที่ฝากุฏิของพระน้อยองค์นั้น พร้อมกับเสียงของท่านเอ็ดลั่นว่า "ท่าน..ทำไมจึงไปคิดอย่างนั้น นั่นไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ รำคาญเรานี่ !"** คืนนั้นแม้จะตัวสั่น กลัวแสนกลัว แต่ต่อมาพระน้อยองค์นั้นก็ยังดื้อไม่หาย คืนหลังก็เกิดความคิดขึ้นอีก

"ถ้าท่านพระอาจารย์ใหญ่ เป็นผู้รู้วาระจิตของเรา เราบิณฑบาตได้อาหารมา ขอให้ท่านรอเราทุกวัน ๆ ขออย่าเพิ่งฉันจนกว่าเราจะหย่อนบาตรท่านก่อน"

เป็นธรรมดาที่พระทั้งหลาย พอบิณฑบาตได้ก็จะเลือกสรรอาหารอย่างเลิศอย่างดีที่สุดที่บิณฑบาตได้มา สำหรับไปใส่บาตรพ่อแม่ครูบาอาจารย์ที่เคารพ วันนั้นพระน้อยหัวดื้อองค์นั้นก็พยายามประวิงเวลา กว่าจะนำอาหารไปใส่บาตรท่าน ก็ออกจะล่าช้ากว่าเคย จนกระทั่งหมู่เพื่อนใส่บาตรกันหมดแล้วจึงค่อย ๆ ไปใส่บาตรต่อ ภายหลังท่านพระอาจารย์ใหญ่ก็มักจะมีเหตุช้าไปด้วยจนพระน้อยองค์นั้นหย่อนบาตรแล้ว ท่านจึงเริ่มฉัน เป็นเช่นนี้หลายวันอยู่ และพระน้อยองค์นั้นก็ชักจะได้ใจ มักอ้อยอิ่งอยู่ทุกวัน จนเช้าวันหนึ่งท่านคงเหลืออดเหลือทนเต็มที ท่านจึงออกปาก

"ท่านจวน อย่าทำอย่างนั้น ผมรำคาญ! ให้ผมรอทุกวัน ๆ ทีนี้ผมไม่รออีกแล้วนะ!!"

เล่ามาแค่นี้ คงจะทราบแล้วว่าพระน้อยหัวดื้อผู้นั้นคือใคร..!!

ในพรรษาที่อยู่ร่วมกับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น คืนหนึ่งข้าพเจ้าตั้งใจภาวนาทำความเพียรอย่างเต็มที่ ตั้งแต่ปฐมยามคือยามค่ำเป็นต้นไป หลังจากทำวัตรสวดมนต์แล้ว ก็เข้าที่นั่งในกลด อธิษฐานนั่งในกลดตั้งใจจะภาวนาไม่นอนตลอดคืน พอจิตค่อยสงบลงๆ ก็เกิดนิมิตผุดขึ้นปรากฏในใจเป็นตัวอักขระบาลีอย่างชัดแจ้งว่า **"ปทฺทุทา ปทฺทุโท"** ข้าพเจ้าได้กำหนดจิตแปลอยู่ถึง ๓ ครั้ง จึงแปลได้ว่า **"อย่าท้อถอยไปในทางอื่น"** แล้วปรากฏว่า กายของตนไหวไปเลย จากนั้นจิตก็รวมลงสู่ภวังค์ถึงจิตเดิมทีเดียว

ความจริงขณะนั้น ข้าพเจ้าก็ยังไม่รู้ว่าจิตสู่ภวังค์และจิตเดิมเป็นอย่างไร รู้แต่ว่าเมื่อจิตรวมลงใสบริสุทธิ์หมดจด หาสิ่งที่เปรียบได้ยาก และแสนที่จะสบายมากที่สุด เพราะจิตชนิดนั้นเป็นจิตที่ปราศจากอารมณ์ อยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ ไม่มีอะไรเจือปน

จิตรวมอยู่อย่างนั้นตลอดคืนยันรุ่ง จนรุ่งเช้าจิตจึงถอนออก รู้สึกเบิกบานทั้งกายและใจมีความปีติเหมือนกับตนลอยอยู่ในอากาศ เวลาเดินไปเดินมา ก็รู้สึกเบากายเบาใจที่สุด

ในระยะที่จิตรวมลงไปพักอยู่เฉพาะจิต ไม่มีอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดเจือปนนั้น เป็นจิตที่

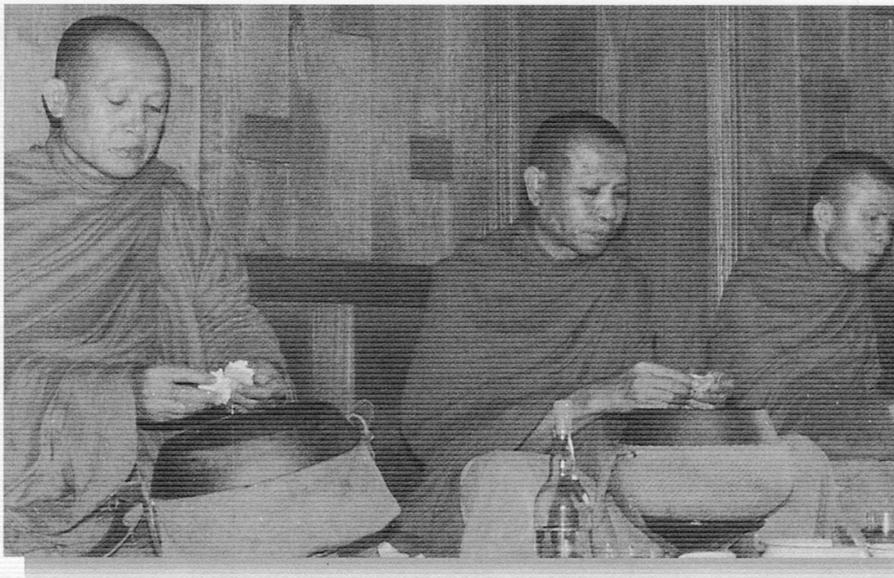
ใสบริสุทธิ์ วางเวทนา ความเจ็บปวดรวดร้าวไม่มีปรากฏแก่จิตเลย คือจิตแยกออกจากธาตุ ไม่เจือปนอยู่กับธาตุ อยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ จึงไม่มีเวทนา จิตรวมอยู่ตลอดทั้งคืนจนสว่างจึงถอน พอดีได้เวลาทำกิจวัตรในตอนเช้า จัดเสนาสนะเตรียมเรื่องการบิณฑบาต แม้จิตจะถอนแล้วก็ตาม แต่ความรู้สึกเบากาย เบาใจปลอดโปร่งโล่งสบาย ยังมีอยู่เต็มเปี่ยม ข้าพเจ้าเดินไปมามีความรู้สึกคล้ายกับเดินอยู่บนอากาศ เย็นกายเย็นใจ เป็นอยู่อย่างนั้นหลายวัน

ได้โอกาสวันหนึ่งตอนพลบค่ำ พระเณรทั้งหลายทยอยกันขึ้นไปรับโอวาทท่านพระอาจารย์มั่น ข้าพเจ้าก็เลยขอโอกาสกราบเรียน เล่าเรื่องที่เป็นมาถวายให้ท่านฟัง ทุกคืนจิตมันเป็นอย่างนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นฟังแล้วก็ทดสอบดู โดยนั่งกำหนดจิต พิจารณาพักหนึ่งพอสมควร คือท่านจะตรวจดูจิตของข้าพเจ้าว่าจะเป็นจริงหรือไม่ พอตรวจดูพักหนึ่งท่านก็เปล่งอุทานขึ้นว่า **"อ้อ..จิตท่านจวนนี่รวมทีเดียวถึงฐีติจิต คือจิตเดิมเลยทีเดียว"** ท่านชมเชยว่า **"ดีนัก ถ้ารวมอย่างนี้จะได้กำลังใหญ่ แต่ว่าถ้าสติตัวนี้อ่อน กำลังก็จะไม่มี"** ข้าพเจ้าก็เลยกราบเรียนต่อไปว่า "ก่อนจิตรวมได้เกิดนิมิตคาถาว่า **ปทฺทุทา ปทฺทุโท** ขอนิมนต์ให้ท่านแปลให้ฟัง" ท่านพระอาจารย์มั่นเลยบอกว่า **"แปลให้กันไม่ได้หรอก สมบัติใครสมบัติมัน คนอื่นแปลให้ไม่ได้ ต้องแปลเอาเอง"** ท่านว่าอย่างนั้น ความจริงเป็นอุบายของท่านต้องการให้เราใช้ปัญญาแปลให้ได้เอง นับว่าท่านใช้อุบายคมคายหลักแหลมมากที่สุด

ต่อจากนั้น ท่านได้ย้อนมาพูดถึงเรื่องจิตรวมว่า **ก่อนที่จิตจะรวม บางคนก็ปรากฏว่า กายของตนหวั่นไหวสะทกสะท้านไป บางคนก็จะมีภาพนิมิตต่าง ๆ ปรากฏขึ้น เป็นภาพภายนอกก็มี แสดงอุบายภายในให้ปรากฏขึ้นก็มี แล้วแต่จริตนิสัยของแต่ละบุคคล ถ้าเป็นผู้ไม่มีสติก็จะมัวเพลิดเพลินลุ่มหลงอยู่ในนิมิตภาพนั้น ๆ จิตก็จะไม่รวม หากถอนออกเลย ทำให้ไม่ได้รับประโยชน์ ไม่มีกำลัง แต่ถ้าเป็นผู้มีสติดีหากมีนิมิตภายนอก หรือธรรมผุดขึ้นภายในก็ให้น้อมเข้ามาเป็นอุบายของวิปัสสนากัมมัฏฐาน จิตก็จะรวมลงถึงฐีติจิต เมื่อจิตรวมลงก็ให้มีสติรู้ว่าจิตของเรารวม และให้รู้ว่าจิตของเรารวมลงอิงอามิสคือกัมมัฏฐานหรือไม่ หรืออยู่เฉพาะจิตล้วน ๆ ก็ให้รู้ อย่าไปบังคับให้จิตรวม และจิตรวมแล้วอย่าบังคับให้จิตถอนขึ้น ปล่อยให้จิตรวมเอง ปล่อยให้จิตถอนเอง และเมื่อจิตถอน หรือก่อนจะรวมชอบมีนิมิตแทรกขึ้น ทั้งนิมิตภายนอกและนิมิตภายในก็ให้มีสติรู้อยู่ว่านั่นเป็นเรื่องของนิมิตหรือเป็นเรื่องของอุบาย อย่าไปตามนิมิตหรืออุบายนั้น ๆ ให้น้อมเข้ามาเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วก็ให้พิจารณากำหนดกัมมัฏฐานที่ตนเคยกำหนดไว้ อย่าละเลยละทิ้งด้วยความมีสติอยู่**

ทุกระยะที่จิตรวม จิตถอน ถ้าหัดทำให้ได้อย่างนี้ ต่อไปจะเป็น ***"สันทิฏฐิโก"*** **คือเป็นผู้รู้เอง เห็นเอง แจ้งชัดขึ้น จะตัดความเคลือบแคลงสงสัย ไม่สงสัยลังเลในพระรัตนตรัยต่อไป** นี่เป็นโอวาทคำแนะนำของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

เมื่อข้าพเจ้าได้รับโอวาทจากท่านเช่นนั้น ก็ยิ่งทวีความตั้งใจทำความเพียรเด็ดเดี่ยวยิ่งขึ้น **รู้สึกเหมือนกับว่า ได้มีผู้วิเศษมาชี้ประตูสมบัติทิพย์ให้เราแล้ว ที่เราจะเปิดประตูก้าวเข้าไปหยิบเอาสมบัติทิพย์มาได้หรือไม่นั้นอยู่ที่ความเพียร ความตั้งใจเอาจริงเอาจังของเราเท่านั้น**

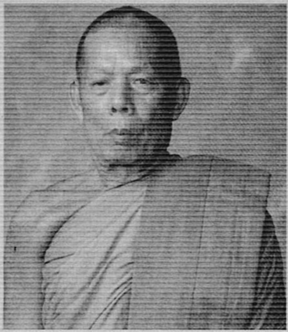

หลวงปู่จวน กุลเชฏฺโฐ หลวงปู่สิงห์ทอง ธมฺมวโร และหลวงปู่สุพัฒน์ สุขกาโม

ตลอดเวลาหนึ่งปีเต็มที่อยู่ร่วมกับท่าน ตั้งแต่หลังออกพรรษา ๕ วันปีหนึ่ง ไปบรรจบหลังออกพรรษาของอีกปีหนึ่ง ข้าพเจ้าก็เร่งทำความเพียรอย่างเต็มสติกำลังของตน เข้าใจว่าท่านพระอาจารย์มั่นก็คงจะเฝ้าดูการปฏิบัติและจิตของข้าพเจ้าอยู่เหมือนกัน วันหนึ่งท่านก็ได้กล่าวว่าท่านได้กำหนดจิตดูท่านจวนแล้วได้ความเป็นธรรมว่า

"กาเยนะ วาจายะ วะเจตะวิสุทธิยา ท่านจวนเป็นผู้มีกายและจิตสมควรแก่ข้อปฏิบัติธรรม"

● *จากหนังสือ พระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ ชีวประวัติ ปฏิปทาและธรรมเทศนา โดย คุณหญิงสุรีพันธุ์ มณีวัต*

พระครูสุวัณโณปมคุณ

(หลวงพ่อคำพอง ติสฺโส)

วัดถ้ำกกดู่
อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

นามเดิม ❖ คำพอง สงเคราะห์ เป็นบุตรของนายบุนนาค และนางหลุน สงเคราะห์

เกิด ❖ วันเสาร์ที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๖๕ ตรงกับวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๗ ปีจอ ที่บ้านกุดตะกร้า ตำบลสงเปลือย อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดอุบลราชธานี

อุปสมบท ❖ พ.ศ.๒๔๘๖ เดือน ๖ อายุ ๒๑ ปี โดยมีท่านพระครูพิศาลคณานุกิจ เป็นพระอุปัชฌาย์ ที่วัดมหาชัย อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี (ปัจจุบันคือ จังหวัดหนองบัวลำภู วัดนี้ท่านพระอาจารย์มั่น พระอาจารย์ใหญ่กัมมัฏฐาน เคยมาพักเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๖)

ในพรรษาที่ ๒ หลวงพ่อคำพองได้เข้ามาเป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านนามน จากนั้นได้มาจำพรรษากับหลวงปู่เทสก์ เทสรํสี ที่วัดอรัญญวาสี

พรรษาที่ ๓ ได้จำพรรษาที่ถ้ำพระ จังหวัดอุดรธานี วันพระท่านลงมาอุโบสถกับหลวงปู่อ่อนสี สุเมโธ ที่อยู่ห่างกัน ๕-๖ กิโลเมตร พรรษานี้ท่านใช้วิริยะอุตสาหะในการบำเพ็ญภาวนา สามารถสวดพระปาฏิโมกข์ได้ทั้ง ๆ ที่อ่านหนังสือไม่ออก

พรรษาที่ ๔-๗ พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๒ ได้เข้าไปศึกษาอบรมธรรมะและปฏิบัติรับใช้ท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ ๔ พรรษา ที่วัดป่าบ้านหนองผือ จนท่านมรณภาพลงเมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๓

พรรษาที่ ๘-๓๓ หลวงปู่เทสก์ เทสรํสี ได้รับหลวงพ่อคำพองไปเผยแผ่ธรรมปฏิบัติที่ภาคใต้เป็นเวลา ๒๕ ปี และกลับมาภาคอีสานในพรรษาที่ ๓๔ ที่วัดพัฒนาธรรม หนองวัวซอ และต่อมาในพรรษาที่ ๔๑ ได้มาสร้างวัดถ้ำกกดู่ หลวงพ่อได้ปฏิบัติหน้าที่สาวกของพระบรมศาสดาและเดินตามแบบอย่างบูรพาจารย์ คือท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

สมณศักดิ์ ❖ พ.ศ.๒๕๓๗ ได้รับสัญญาบัตรเป็นพระครูชั้นเอก ที่ พระครูสุวัณโณปมคุณ

มรณภาพ ❖ วันอาทิตย์ที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ ณ โรงพยาบาลวิชัยยุทธ สิริรวมอายุ ๗๙ ปี ๕ เดือน ๒๙ วัน พรรษา ๕๙

อาจริยธรรม

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ หลังออกพรรษาแล้ว หลวงพ่อมีจิตใจว้าวุ่นไม่อยากอยู่วัด เนื่องด้วยหลวงปู่เจ้าอาวาสชวนสึกออกไปทำมาหากิน หลวงพ่อจึงตัดสินใจลาออกจากวัด โดยเดินทางด้วยเท้ามุ่งหน้าไปพระธาตุพนม เขาลือกันว่าผู้ใดไปไหว้พระธาตุพนมคนนั้นมีบุญ ซึ่งขณะนั้นหลวงพ่อยังไม่มีหลักฐานด้านจิตใจ ขากลับมาบ้านโนนงาม อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม ระหว่างนั้นมีพระบ้านเดินผ่านไป เห็นหลวงพ่อนั่งอยู่ก็เลยแวะขอกินน้ำด้วย ท่านเล่าให้หลวงพ่อฟังว่า "หลวงปู่มั่น อยู่บ้านนามนเป็นพระอรหันต์ ด่าคนเก่ง" หลวงพ่อฟังแล้วมานั่งคิด ๆ ดู "หลวงปู่มั่น หลวงปู่มั่น" นี้ไม่ใช่พระเล็กพระน้อยเป็นพระผู้ใหญ่คงมีอายุพรรษาใหญ่โตแล้ว แต่ยังไม่เคยเห็นท่าน เขาว่า "ด่าคน" นี้มันจะเป็นไปได้หรือ? ด่าล่ะคงด่า แต่คงมีเหตุผลน่า พระป่านี้แล้วจะมาด่าคนปู้ยี่ปู้ยำหรือด่าโดยไม่มีเหตุมีผล เสียจรรยามารยาทนี้คงเป็นไปไม่ได้ จึงอยากเข้าไปพบท่านพระอาจารย์มั่น ระหว่างเดินทางไปบ้านกุดดู่ พบพระอาจารย์วัน อุตฺตโม ได้เดินไปด้วยกันจนถึงวัดป่าบ้านนามน ตำบลตองโขบ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

เมื่อเข้าไปถึงได้กราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น เรียนให้ทราบถึงเจตนาของการเดินทางมาพบท่าน ซึ่งท่านได้พูดว่า "กุฏิยังไม่มี ไปอยู่กับท่านกงมา (พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ) ที่วัดบ้านโคก" ค่ำลงหลวงพ่อมาฟังธรรมท่านทุกคืนที่วัดป่าบ้านนามน เทียวไปเทียวมาไม่ไกลหรอก **วันหนึ่งขณะที่หลวงพ่อนั่งฟังเทศน์ท่านพระอาจารย์มั่นอยู่นั้น ไม่ทราบไปต้องใจท่านอย่างไร ท่านได้กล่าวทักขึ้นว่า "อ้าว ท่านคำพองมานั่งฟังเทศน์อยู่นี้ไม่ได้นะ มันจวนจะคัดเลือกทหารแล้วไม่ใช่เหรอ ประเดี๋ยวจะผิดกฎหมายน่ะ"** หลวงพ่อก็เลยไม่ตอบ พอฟังเทศน์เสร็จกลับลงมาข้างล่างแล้ว หมู่เพื่อนจ้องแล้วว่า "ไปนะ ท่าน ไม่ไปไม่ได้ ท่านเห็นทีหลังถือว่าเราฝ่าฝืน เราไม่ฟังคำท่านโดนนะ" ก็เลยมาคิดดู ยังอยู่หลายวันจึงมาปรึกษากับหลวงปู่กงมาว่า "ผมยังไม่อยากกลับหรอกครับ ผมอยากอยู่ต่อไปอีกสักอาทิตย์ เพราะว่ายังไม่ถึงเวลา เมื่อถึงกำหนดแล้วผมจะออกไปอยู่" พอลงมาแล้วหมู่เพื่อนก็จ้องว่า "นี้แหละครูบาอาจารย์ ท่านรู้มาได้อย่างไรว่า เรายังไม่คัดเลือกทหาร ท่านทราบวาระจิต รู้นะว่าเราเป็นอะไรมาน่ะ" หลวงปู่กงมาก็พาไปกราบเรียนท่านพระอาจารย์มั่นตอนค่ำ ๆ ว่า "ท่านคำพองยังไม่อยากไป อยากฟังคำสอนของครูบาอาจารย์อีกสัก ๖-๗ วัน เสียก่อน" ท่านตอบว่า "เฮ้อ ! ไปก็ไปสิ ฟังก็ฟังสิ ถึงเวลาแล้วต้องไปไม่ไปไม่ได้ ผิดกฎหมายเขาน่ะ ไปเสียก่อน ถ้าหากคัดเลือกทหารแล้ว ไม่ถูกค่อยกลับมา" หลวงพ่อได้อยู่ฟังเทศน์ท่านต่อจนครบกำหนด แต่ที่หลวงพ่ออัศจรรย์ใจมากคือ หลวงพ่อไม่เคยกราบเรียนท่านพระอาจารย์มั่นในเรื่องการคัดเลือกทหารเลย

หลังจากคัดเลือกทหารแล้วไม่ถูกก็ตั้งใจจะกลับไปหาท่านพระอาจารย์มั่นอีก แต่หลวงพ่อได้พบกับหลวงปู่อ่อนสี สุเมโธ ศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นองค์หนึ่ง ได้ชวนหลวงพ่อเดินทางไปจำพรรษากับหลวงปู่เทสก์ เทสรํสี วัดอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ต่อมาหลังจากหลวงปู่เทสก์ได้กลับจากการไปกราบเยี่ยมท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือแล้ว ท่านเห็นว่า

หลวงพ่อนี้ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนอะไร เขียนหนังสือไม่ได้แต่อ่านออก ท่านก็เลยมาพูดว่า "เออ คำพอง กับเณรบุญไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นซะ เพราะไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนกับเขา อยู่ไปก็เสียฝน หาก ท่านพระอาจารย์มั่นท่านจะเป็นอะไรไปก็จะไม่ได้เห็นท่าน" ท่านก็เลยมาส่งลงเรือที่ท่าบ่อ ไปถึง หนองคาย ท่านก็ฝากให้พวกหนองคายส่งขึ้นรถไปลงบ้านหนองโดก อำเภอพรรณานิคม ไปพัก อยู่กับหลวงปู่อ่อน ญาณสิริ ๕-๖ คืน แล้วเดินทางข้ามเทือกเขาภูพานไปหาท่านพระอาจารย์มั่น ก็ อยู่แต่โน้นมาจนท่านมรณภาพ จึงได้จากกัน

ศึกษาธรรมปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์มั่นเป็นครั้งที่สอง ณ วัดป่าบ้านหนองผือ

ต่อมาปี พ.ศ.๒๔๘๙ หลวงพ่อได้กลับไปหาท่านพระอาจารย์มั่นอีกครั้ง เพื่อฝึกฝนอบรม ธรรมปฏิบัติกับท่านอยู่ ๔ พรรษา ซึ่งหลวงพ่อคำพองได้เมตตาเล่าถึงระเบียบข้อวัตรปฏิบัติที่ วัดป่าบ้านหนองผือ ดังนี้

"สำหรับการสอนพระสอนเณรนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นท่านสอนจริง ๆ สอนทุกวัน ยี่สิบ นาฬิกาไปจนถึงเที่ยงคืนทุกคืน ช่วงเช้าหลังจากท่านบิณฑบาตแล้ว ท่านฉันจังหันเสร็จท่านจะเดิน จงกรมสักระยะหนึ่ง จากนั้นท่านก็จะพักผ่อน ระหว่างนั้นเราก็นวดเส้นถวายท่านไปถึง ๑๒ นาฬิกา ท่านก็ลุกขึ้นมา ท่านนั่งภาวนาจนบ่าย ๔ โมงเย็น พอเสียงกระแอมเราก็ขึ้นไปเก็บสิ่งของ แล้วลงมากวาดลานวัด กวาดลานวัดเสร็จแล้วท่านก็สรงน้ำ ๆ เสร็จก็เดินจงกรม แล้วท่านก็ขึ้นไป นั่งอยู่บนกุฏินั่งภาวนาจนถึงยี่สิบนาฬิกา ท่านก็กระแอม พวกเราขึ้นไปจุดเทียน แล้วพระเณร ทั้งหลายเห็นไฟเทียนครูบาอาจารย์ ก็พากันขึ้นไปฟังเทศน์อยู่ประจำตลอด เว้นเสียแต่วันจำเป็น ซึ่งก็น้อยวัน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย คือ ต้องไปฟังเทศน์รับการอบรมทุกวัน ระเบียบอันนี้ทุกวันนี้ หาไม่ได้แล้ว แต่สมัยนั้น มันไม่มีไฟฟ้ามีแต่เทียน **ถ้าเทียนกุฏิท่านไม่สว่างขึ้นละก็กุฏิอื่นอย่าไป จุดเลยนั้นแหละคือระเบียบ**

หลวงพ่อคิดว่า **"ท่านพระอาจารย์มั่น ทุกอย่างด้านพระวินัย ทุกกฏ[๑] ทุพภาสิต[๒] ท่าน เอาจริงเอาจัง ไม่ค่อยเผอเรอ รักษาได้ดีที่สุดแล้ว**

ด้านข้อวัตรปฏิบัติของท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ท่านละเอียดลออมากเลย ท่านถือตามธุดงค์ เวลาที่ท่านฉันนี่นะ ท่านจะไม่มีอะไรนอกบาตรแม้แต่อย่างเดียว กับข้าวของหวานของอะไรลงใน บาตรหมด และช้อนตักอาหารท่านไม่ใช้ ใช้แต่มือ ท่านบอกว่า "มือเนื้อ" เพราะถ้าช้อนนี้ใน พระวินัยจะมีอยู่ว่า เวลาเราตักช้อนเข้าปากแล้ว น้ำลายมันหลุดออกจากปาก แล้วไปอยู่ในช้อน มันก็ขาดจากปากออกไป เวลาเราไปตักข้าวในบาตรอีก น้ำลายที่ติดอยู่ในช้อนนั้นมันก็ไปลงในบาตร ที่นี้น้ำลายเราไม่ได้ประเคนเข้ามาอีก มันก็เป็นอาบัติตรงนั้นท่านว่างั้นน่ะ ถ้าเราเอามือเนื้อเปิ้มเข้าไป มือนี้มันยังต่อเนื้อกับตัวอยู่และมันไม่เป็นอาบัติท่านว่าอย่างนั้น ท่านจึงไม่ได้ใช้ช้อน ช้อนนี้ไว้ตัก

---

๑ ทุกกฏ (ทุกกด) : *"ทำไม่ดี" ชื่อความผิดวินัยสงฆ์ ความผิดวินัยเล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนมากเกี่ยวกับมารยาท, ชื่ออาบัติเบาอย่างหนึ่ง (อาบัติทุกกฏ) เป็นความผิดถัดรองลงมาจากปาฏิเทสนียะ*

๒ ทุพภาสิต อาบัติทุพภาสิต : *"พูดไม่ดี" "คำชั่ว" "คำเสียหาย" เป็นชื่อความผิดทางวินัยประเภทหนึ่ง, ชื่ออาบัติเบาที่สุดที่เกี่ยวกับคำพูด เป็นความผิดในลำดับถัดรองจากทุกกฏ*

ข้าวใส่บาตร ตักแกงใส่บาตรปนกันไป ช้อนก็ล้างเก็บในถุงไว้เลย ท่านไม่ให้ใช้ช้อนฉัน ถ้าหากพระใช้ช้อนแล้วละก็ ถ้าท่านตาดีมองเห็นองค์ไหนใช้ช้อนล่ะก็ วันนั้นได้ฟังเทศน์กัณฑ์หนึ่ง

ที่ว่าเรื่องของบัญญัตินั้นมันมี บัญญัติที่ว่าอย่างบุหรี่นี้เป็นต้น บุหรี่เราสูบแล้วนี้ เราก็เลยมาวางที่นี้ใช่ไหมล่ะ ทีนี้ปากเราอมแล้ว อมท้ายบุหรี่แล้ว น้ำลายมันติดอยู่ท้ายบุหรี่ แล้วมาวางไว้นี้ (ปล่อยมือ) เราไม่ได้ประเคนใหม่แล้วไปหยิบมาสูบ ก็เรียกว่าของนั้นมันเป็นอาบัติแล้วนะ เพราะว่ามันหลุดออกไปแล้ว

แล้วที่หลักอธิบายในพระวินัยนั้นบอกว่า การฉันยาดองด้วยน้ำมูตรเน่า เมื่อฉันยาดองด้วยน้ำมูตรเน่านั้น น้ำมูตรเน่านี้คือ น้ำปัสสาวะ ท่านบอกว่า ในพระวินัยนั้นเมื่อเราถ่ายปัสสาวะออกแล้ว แรกน้ำหัวนี้อย่าเอา คือว่าเวลาถ่ายไปแล้ว น้ำนี่มันจะออกมาจากตัวของเรานี้มันจะไม่ขาด มันก็ต่อเนื่องกันอยู่ตรงนั้น "เอาตรงนั้น เอาถ้วยไปรับเอาตรงนั้น เมื่อรับเอาแล้วดูว่ามันจะหยด มันจะหยด หยดมันจะขาด มันจะขาดกระฉอก แล้วก็อย่าเอาน้ำขาดกระฉอกนั้นมาฉัน คือเรารับแล้วก็มาฉันเลยได้ เพราะว่าของมันต่อเนื่องอยู่ ทีนี้เหงื่อไคลของเรานี้ เราทำงานนี้มันไหลลงในปาก เพราะมันออกจากตัวเราก็ไหลเข้าในปากไม่ต้องเช็ด แต่ถ้ามันออกไปติดอย่างอื่นมาเข้าปากต้องเช็ด ต้องรับประเคน เพราะว่าของมันขาดไปแล้ว เนื้อมันอยู่ตรงนี้ พระวินัยออกมา อันนี้รายละเอียด แต่ทีนี้ทุกวันหลวงพ่อก็ยังไม่ทำได้ปานนั้น เขาเอาลูกไม้ (ผลไม้) มาถวายก็ใส่ฝาบาตร ไม่ได้ใส่ลงในบาตร

ส่วนพระเณรนั้น ฉันจังหันเสร็จแล้วต้องเงียบเข้าป่า เพราะวัดท่านพระอาจารย์มั่นนั้นเสียงพูดกันไม่ได้ยิน หาคนคุยก็ไม่มี เราจะพูดจะคุยเดินไปใกล้ ๆ กระซิบใส่หูเอา พูดคุยกันโวยวายไม่มีในนั้น และการจะทำไม้ทำตอกจะถากแก่นขนุนย้อมผ้า ต้องขออนุญาตท่านแบกเข้าป่าลึก ๆ ไปถากมา ไปฟันเอามาต้ม ฟันในวัดไม่ได้ ท่านถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม มันสะเทือนมันดังต้องเอาไปฟันที่ไกล ๆ นำแก่นขนุนหอบใส่ผ้ามาต้ม มาซักผ้า นั่นระเบียบของท่านหลายอย่าง แต่ทุกวันนี้มันเป็นไปยาก

อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นใช้แต่รองเท้าหนังเท่านั้น รองเท้าฟองน้ำ รองเท้ายางรถยนต์นั้นอย่าไปใส่ให้ท่านเห็นเลยไม่ได้ ท่านถือว่าไม่มีธรรมวินัย พระวินัยบัญญัติไม่มี ทีนี้ไปอยู่หนองผือหลวงพ่อต้องขอหนังเขามา หนังเก้งบ้าง หนังกวางบ้าง หนังควายบ้าง ฟันไม้เป็นท่อนมาเจาะเหมือนกับเรือ แต่ก่อนพวกโอ่งพวกอ่างมันไม่มีหรอก เอามาก็มาแช่น้ำ ๆ แล้วเอาน้ำปูนลง แล้วก็ลอกหนังออกตี จนหนังนั้นอ่อนเหมือนกับผ้าจึงค่อยเอาไปใส่น้ำปูน แช่น้ำปูนเสร็จแล้ว จนปูนมันเข้าหมดแล้วก็ล้างน้ำปูนออก เอาน้ำส้มไปแช่ แช่น้ำส้มเสร็จแล้วจึงค่อยเอาเปลือกไม้ไปลง แล้วจึงค่อยเอามากลึงดี ๆ เอาก้นขวดนี้ถู ๆ แล้วเอากระดาษรองเท้าของใครของเราก็ไปตัดเอาตัดตามรองเท้านั้น ก็เอาตะปูเล็ก ๆ นี้ตี ตีเป็นรู ๆ แล้วฟั่นด้ายเย็บ ๆ เป็นฟั่น ๆ ตามพระวินัยนั้นจึงค่อยได้ใช้ เพราะไม่อย่างนั้นท่านพระอาจารย์มั่นท่านไม่ให้ใช้

ส่วนเรื่องการก่อการสร้างนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นท่านไม่อนุญาตให้ทำ **จะทำอะไรท่านก็ไม่ค่อยอยากจะให้ทำ ท่านว่ามันเป็นอามิสบูชา ไม่ใช่ปฏิบัติบูชา ถ่ายรูป ท่านก็ถือว่าเป็นอามิสบูชา** ครั้งหนึ่งเคยมีคนเข้าไปกราบเยี่ยมท่านพระอาจารย์มั่นที่บ้านหนองผือ ก็ถือกล้องเข้าไปด้วย ไปแอบ

ถ่ายรูปท่านตอนท่านบิณฑบาตก็ถ่ายไม่ติด คือ ไม่ได้ขออนุญาตท่าน เลยมากราบขออนุญาตขอท่านถ่ายรูป ท่านไม่ให้ถ่ายรูป และด่าด้วยว่า **"มันติดทำไมแต่รูป รูปเป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา จะถ่ายไปทำไม? คนจะไปสวรรค์ นิพพานต้องละรูป ต้องเห็นโทษของรูป นี่มันติดรูปจนไปไม่ได้"**

ท่านต้องการให้พระเณรนี้ปฏิบัติ พระเณรที่บวชใหม่ ๆ เข้าไปอยู่กับท่าน สวดมนต์ไม่ได้ท่านก็ไม่ให้ไป ให้ผู้สวดได้น่ะไป ผู้ที่เขาจำเป็นที่จะนิมนต์เราไป ลูกเขาตาย พ่อเขาตาย แม่เขาตายตามประเพณีนั้น ก็ให้พระผู้สวดได้น่ะไปสวด องค์ที่สวดไม่ได้น่ะก็ให้อยู่ ไม่ให้เรียนต่อ ไม่ให้ท่องบ่น ท่านบอกว่า **"จิตมันไปอยู่ในหนังสือ มันไม่อยู่ในเนื้อในตัว แล้วมันไม่รู้ของจริงที่เขาเขียนเขาอ่านมาน่ะ มันเป็นความรู้ของเขา ไม่ใช่ความรู้ของเรา ความรู้ของเรา ต้องทำให้มันรู้เองเห็นเองขึ้นมา สัจจธรรมมันอยู่ที่นี้"**

ทีนี้การเทศนาว่าการต่าง ๆ เรื่องที่เกิดขึ้นในวัดก็ดี นอกวัดก็ดีที่ท่านมีคุณธรรมวิเศษต่างหาก คนที่ได้ยินถนัดถนี่ที่สุดก็คือคนอยู่ใกล้ชิด ท่านไม่ได้พูดทั่วไป พูดกับคนใกล้ชิด..แล้วคนใกล้ชิดเห็นว่าเป็นเหตุเป็นผลก็นำไปห้ามหมู่ห้ามคณะ หรือนำไปเล่าให้หมู่ให้คณะฟังให้พากันระมัดระวังตัวของตนเอง ท่านไม่ให้ประกาศใหญ่โตหรอก และความขยันหมั่นเพียรของท่านพระอาจารย์มั่นนั้นหนีจากสามัญชนธรรมดา

สำหรับหลวงพ่อการไต่ถามความรู้ความเห็นหรือข้อข้องใจต่าง ๆ ในปัญหาธรรมกับครูบาอาจารย์นั้น คือ บางสิ่งบางอย่างมันไม่ใช่ง่าย ความรู้บางอย่างมันเกิดขึ้นจากเราก็ดี ถ้าเราจะไปศึกษากับท่านพระอาจารย์มั่น เราไปศึกษาดีไม่ดีเดี๋ยวเขาจะหาว่าเรานี้ภาวนาเก่งนัก ไปศึกษากับท่านได้อย่างโน้นอย่างนี้เข้า คือ ไปศึกษาแล้วหมู่เขาจะหาว่าเรานี้อวดดีหรือว่าภาวนาเก่ง ดีกว่าเขาอย่างโน้นอย่างนี้เข้า เราก็เลยอยากจะเก็บของเรานี้ไว้ ไม่อยากจะไปเปิดเผยให้ท่านฟัง แต่ท่านพระอาจารย์มั่นท่านรู้ รู้ได้หลายอย่าง อย่างหลวงพ่อยังไม่ได้คัดเลือกทหาร ทำไมท่านรู้

อีกเรื่องที่ว่าท่านรู้นี้ วันหนึ่งผ้าปูนั่ง (นิสีทนะ) มันขาด ผ้าขาดแล้วเย็บไม่อยู่ ด้ายพื้นบ้านที่เขาทอด้วยมือซ่อมแซมก็ไม่ได้ ก็เลยนั่งคิดอยู่บนกุฏิว่า "ท่านครูบาวัน (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) ท่านเป็นผู้รักษาคลังผ้าไว้ ถ้าหากว่าเราขอผ้าตัดผ้าปูนั่ง จะได้หรือเปล่าหนอ?" ว่าแล้วก็แล้วไปหรอก พอขึ้นไปฟังเทศน์ท่านจบท่านพระอาจารย์มั่นกล่าวขึ้น **"วัน...เอ้ย เอาผ้าให้ท่านคำพองเขาตัดผ้าปูนั่งเน้อ ผ้าปูนั่งท่านคำพองขาด เย็บไม่อยู่ เห็นบ่นว่ามันขาดอยู่"** เราตกใจ วูบเลย **แล้วอย่างนี้ถือเป็นเรื่องอัศจรรย์อย่างหนึ่ง** เรื่องของความอัศจรรย์เป็นเรื่องระวังตัวไม่อยากจะคิด คือว่าท่านเตือนอย่างนี้ ที่เราจะไปคิดอย่างหนึ่งก็ไม่อยากคิด เพราะกลัวว่าท่านจะรู้ว่าเราคิดเรื่องอะไร นี้เป็นเรื่องที่ระวังตัว เป็นเรื่องที่ให้เกิดความบริสุทธิ์ขึ้นส่วนหนึ่ง เพราะว่า เราระวังอยู่ ไม่ปล่อยจิตให้ไปคิดเรื่องโน้น เรื่องนี้ให้มาก

อันนี้ก็เป็นเรื่องเตือนสติอันหนึ่ง เรานั่งภาวนาหรือทำอะไรนี้ท่านรู้ แต่ท่านจะแสดงออกหรือไม่แสดงออก คือ ท่านพระอาจารย์มั่นนี้โดยส่วนมากปรกติธรรมดาแล้ว หากท่านจะด่าคนนี้หรือท่านจะว่าให้คนนี้ ท่านจะไปว่าให้คนที่รักหรือคนที่ไว้วางใจ องค์หนึ่งผิดท่านจะไปด่าคนผิดไม่ได้ ด่าเราผู้อยู่ใกล้ชิดนั้นก่อน เพราะว่าไปด่าคนโน้น **เดี๋ยวเขาจะโกรธหรือเขาจะไม่พอใจ เขาจะเป็นบาปเป็นอกุศลไป อย่างด่าเรานี้มันไม่มีพิษมีภัย** สำหรับคนฟังไม่ถูกนี้ก็ว่า โอ๊ย อยู่กับ

ครูบาอาจารย์มานาน ทำไมจึงให้ท่านด่าปู้ยี่ปู้ยำ ซึ่งหลวงพ่อก็ถูกเพื่อนมองเหมือนกันว่าทำไมเราจึงถูกท่านด่า แต่จริง ๆ แล้วไม่ใช่ ท่านไม่ได้ด่าเรา แต่ท่านด่าคนอื่น ท่านด่าหลวงพ่อไปให้คนนั้นเขาคิดว่ามีอะไร ตรงนั้นคือความหมาย ท่านพระอาจารย์มั่นกล่าวว่า **"ที่เราด่านี้ ไม่อยากจะด่า ตรงตัว กลัวเขาจะประมาท เกิดถ้าเขาประมาทแล้วมันจะเกิดโทษ ที่ด่าว่า เราด่าคุณนี้ ด่าแล้วคุณก็ไม่ถือสาหาเรื่อง มันก็เลยไม่มีโทษ แล้วคนอื่นจะได้ถือเป็นตัวอย่าง"** ท่านพระอาจารย์มั่นท่านให้เหตุผล **ท่านไม่อยากด่าเขา ด่าเขามันไม่สะดวกลม เขาไม่รู้จักจิตใจมันอาจจะกลับย้อนคืนมาหาท่านอีก ท่านก็เลยไม่อยากจะด่า** อันนี้ก็เป็นเรื่องของนโยบายของท่านพระอาจารย์มั่นอันหนึ่ง

นโยบายอันที่สองนี้ **ท่านให้เน้นหนักในการนั่งภาวนา เดินจงกรมภาวนานี้มากที่สุด ไม่ให้เผอเรอข้อวัตรปฏิบัติ ทุกอย่างให้มีสัจจะเผลอไม่ได้** เช่น การซักผ้าสบง ผ้าจีวรนี้ ถ้าหน้าแล้ง ๓ วัน ซักทีหนึ่ง หน้าฝน ๕ วัน ซักทีหนึ่ง และหน้าหนาวนี้ ๗ วัน ซักทีหนึ่ง เพราะฤดูหนาวมันไม่มีเหงื่อ ๆ ไม่ออก มันหนาว

แล้วผ้าห่ม ผ้าปูนอนนั้น มี ๓ ชุด คือ ชุดแรกนี้สำหรับปูนอนเอาไว้ใช้ ชุดที่ ๒ เก็บเอาไว้ที่จะใช้ครั้งต่อไป ส่วนชุดที่ ๓ นั้นนำไปผึ่งแดด หลังจากใช้แล้วทั้ง ๓ ชุดนี้ซักทำความสะอาดแล้วก็หมุนเวียนเปลี่ยนใช้ทั้ง ๓ ชุดนี้ตลอด ถ้าเราลืมไป เผลอไป ถ้าท่านหอบลงมาเอง ไม่มีทางวันหลังจะไปขอท่านไม่ให้หรอก ท่านถือว่าไม่ได้ตั้งใจทำ พวกผ้าเช็ดหน้า ผ้าเช็ดมืออะไร ๆ เหมือนกัน **ถึงวันเวลาซักต้องซัก แต่ว่าถ้าเราเผอเรอไป พ้นเวลาไปแล้วถ้าท่านถือมาซักเอง ทีหลังอย่าไปขอ ท่านไม่ให้ ถือว่าไม่ตั้งใจทำ ประมาท คนเอาจีวรก็ได้แต่จีวร คนเอาบาตรก็ได้แต่บาตร คนไปกวาดที่นอนก็ได้แต่กวาดที่นอน คนเอาผ้าลงไปตากแดด วันไหนมีแดดก็ได้แต่ของอย่างนั้นแหละเอาอย่างอื่นไม่ได้ เปลี่ยนมือกันไม่ได้**

ถ้าจะเปลี่ยนนี้ต้องกราบเรียนท่านพระอาจารย์มั่นก่อน สมมุติเรามีธุระ พ่อแม่เจ็บป่วย หรือมีธุระที่ต้องไป ต้องกราบเรียนท่านล่วงหน้าสักวันสองวันก่อน ตอนไปกราบเรียนนั้นท่านยังไม่พูดอะไรหรอก ท่านเฉยอยู่ ท่านมานั่งภาวนาเสียก่อนว่า "ใครหนอจะมาเอาบาตรเราไป" นี้ ถ้าท่านพิจารณาว่าเป็นพระเณร ผู้ไม่สมควรที่จะมาเอาบาตรท่านไป เพราะว่าจะขาดความเคารพได้ ทำไม่ละเอียด อาจจะกระทบกระแทก ท่านก็จะถือมาเอง ท่านไม่ให้เลย ท่านไม่ให้องค์ไหน แต่ถ้าท่านพิจารณาว่า องค์นี้ไปธุระเอาองค์นี้มาแทน มันก็อาจจะได้เพราะท่านได้พิจารณาแล้ว

หรือถ้าหากว่าคนที่ไม่มีกิริยาเรียบร้อย จะเข้าไปเก็บของ ท่านไม่ให้ทำถือว่าประมาท **ปฏิบัติท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ทำยากนะ ไม่ใช่ง่าย องค์ที่ซักผ้าก็ได้แต่ซักผ้า จะไปให้องค์อื่นซักก็ไม่ได้ องค์ที่เก็บบาตรก็ได้แต่บาตรอย่างเดียว จะให้องค์อื่นอุ้มบาตรก็ไม่ได้ องค์ที่ถวายจีวรก็ได้แต่จีวร จะไปให้องค์อื่นไม่ได้ องค์ที่ได้กระโถนก็ได้แต่กระโถน จะไปเปลี่ยนองค์อื่นล้างก็ไม่ได้ องค์ที่ได้รองเท้าก็ได้แต่รองเท้า ไปทำอย่างอื่นไม่ได้ ท่านพระอาจารย์มั่นท่านถือกันอย่างนี้** ของใครของมัน เปลี่ยนมือกันไม่ได้ ท่านไม่ให้เปลี่ยน เปลี่ยนแล้วก็ได้เรื่อง **"ไม่พอใจก็อย่ามาทำของเราสิ ทำไม่มีกฎ ไม่มีสัจจะ"** ท่านว่าอย่างนั้น องค์ใดเคยซักก็องค์นั้นแหละจะไปให้องค์อื่นซักก็ไม่ได้ ท่านไม่ยอม เพราะว่าอาจจะไม่เคารพในผ้าของท่าน วิธีย้อมผ้า

วิธีซักผ้า วิธีปลิ้น (พลิก) ผ้า วิธีตากผ้า มันมีธรรมวินัยอยู่นะ ทีนี้พระบางองค์ไปทำให้แล้วมันอาจจะไม่ถูกต้องกับพระวินัยนะ ท่านก็ไม่ให้ทำ เพราะว่ามันอาจจะไม่เคารพในพระธรรมวินัยนั้น พระธรรมวินัยเขามีอยู่ คือจะไปทุบดังตุบ ๆ ต้มก็ไม่ได้ จะไปซัก จะไปตากผ้า ตากแล้วพอผ้าหมาด ๆ เราก็ต้องเลื่อน เลื่อนจากสายระเดียงไปให้มันหลุดออกไปจากนั้นซะ เปลี่ยนที่ใหม่มา ถ้าไม่งั้นเวลามันแห้งคาแล้วผ้าเป็นคลองด้วยสายระเดียง มันจะมีอยู่ในผ้าอันนั้น พอมันหมาดแล้วก็เลื่อนไปซะ อย่าให้มันเป็นคลองสายระเดียง แล้วทีนี้พระบางองค์ไปตากแล้วไม่เอาใจใส่ ทีนี้ผ้ามันอาจจะลมพัดบ้าง แห้งแล้วเราไม่เก็บ มันก็ผิดธรรมวินัยอีกเหมือนกัน เราจะไปตากเช้า ๆ นี้ เราก็ต้องนั่งเฝ้า ถึงเวลาเราก็ต้องเก็บ ตากแล้วไม่ใช่จะเดินหน้าหนีไปทางอื่นนี้ไม่ได้ เพราะว่าเราไปตากแล้ว ไปเดินทางอื่นเราประมาทผ้า ไม่ถูกตามหลักพระวินัย

อยู่กับครูบาอาจารย์ของทุกสิ่งทุกอย่างเผลอไม่ได้ อย่างห้องน้ำของท่าน ฉันเสร็จแล้วท่านต้องเข้าห้องน้ำทุกวัน เราต้องเข้าไปดูความเรียบร้อยในห้องน้ำก่อนที่ท่านจะเข้าเสมอ ถ้าเผลอก็ไม่ได้อีก เพราะทุกอย่างต้องมีสัจจะกับท่านพระอาจารย์ ห้องน้ำนั้นมีพระองค์หนึ่งมีหน้าที่ประจำ แต่หลวงพ่อมีหน้าที่ถวายบีบนวดเส้นท่านอยู่เป็นประจำ ไม่มีองค์ไหนทำถูกได้ มีเณรเกษมรูปเดียวที่ธาตุถูกกัน ถ้าธาตุไม่ถูกกันไปจับหัวแม่ตีนก็รู้ ท่านพระอาจารย์มั่นว่ **"ไม่ได้ ๆ มันกระทบกับธาตุเราแล้ว"** ก็ไม่ให้เลย ลูกศิษย์บางองค์อยากจะนวด แต่นวดไม่ได้เพราะธาตุไม่ลงกัน ไปนวดแล้วพิกลพิการเข้า แก้อีกตั้งครึ่งเดือนก็ไม่หาย การนวดถวายท่านพระอาจารย์มั่นไม่ใช่นวดเหมือนกับเขามานวดเราอย่างนี้ คล้าย ๆ กับว่า เรากำแขนนี้กำวาง ๆ จะไปจี้เส้นไม่ได้ เอาหัวแม่มือไปจี้เส้นนี้พิการไปเลย เราก็นวดถวายท่านแต่เพียงกำวาง ๆ เฉย ๆ คือว่าธาตุต่อธาตุมันดูดกันเอง สบายไปเอง ธาตุต่อธาตุก่อนจะดูดกับธาตุท่านก็เลือกองค์พระ ไม่ใช่ทำได้ทุกองค์ ก็นวดอยู่ทุกวันจนตีสิบสองโน้นเที่ยงคืน ตอนเช้านี้ ก็โน่นแหละ ตีสิบสอง (เที่ยงวัน)

รักษาศีลให้บริสุทธิ์

ขณะที่นวดถวายท่าน ๆ จะสั่งเรื่องที่จำเป็น เรื่องที่ไม่จำเป็นท่านก็ไม่สั่ง ท่านพระอาจารย์มั่นธรรมดาแล้ว พอเวลา ๒๐ นาฬิกา จะเริ่มเทศนาทุกคืนไปจนถึงเที่ยงคืนจึงจะเลิก เว้นเสียแต่มีเหตุจำเป็นที่ปลีกตัวไม่ได้ เลิกแล้วก็ยังไม่แล้ว ลูกศิษย์ลูกหาโดยเฉพาะที่อยู่ใกล้ชิดก็ยังมีประเด็นต่าง ๆ อีก ซึ่งท่านไม่สามารถจะพูดในส่วนรวมได้ ถ้าจะพูดอย่างนี้ไม่เหมาะสมกับเหตุผลท่านก็ไม่พูด ก็ฝากลูกศิษย์ลูกหาที่ใกล้ชิดนำเรื่องเหล่านั้นมาบอกหมู่คณะต่อไปอีก ในเรื่องจำเป็นที่จะเกิดขึ้น เช่น จะมีคนที่เหนือจากเราหรือเทพเจ้าเทวดามานั่งฟังเทศน์จากท่านพระอาจารย์มั่น ท่านก็จะไม่บอกลูกศิษย์ลูกหาโดยส่วนรวม ท่านจะเรียกเฉพาะบางองค์เข้าไปแล้วบอกว่า **"วันพรุ่งนี้ค่ำ ๆ เวลาเท่านั้น...พวกท่านอย่าให้พระมารบกวนเราเด้อ เพราะพวกอื่นเขาจะเข้ามา พวกท่านทั้งหลายไปตักเตือนกันด้วยนโยบายที่เป็นธรรม สร้างความสงบขึ้นให้มาก เพราะมนุษย์เรานี้จิตใจรวนเร เทวดาเขาไม่ค่อยอยากจะเข้ามาฟังธรรม มนุษย์จิตใจสกปรก แล้วมันมีกลิ่นเหม็น เทวดาเขาชอบให้พระเณรทั้งหลาย ตั้งใจรักษาอารมณ์ให้บริสุทธิ์ทำสมาธิให้มั่นคง ในระหว่างนั้น**

เพื่อเขามาแล้วจะได้ฟังธรรมของเรา” ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพูดถึงเรื่องจิตที่บริสุทธิ์ ท่านก็เตือนพระเณร **“พระทั้งหมดให้ระวัง รักษาใจให้มั่นคง อย่าไปคิดเรื่องต่าง ๆ คิดไม่ได้ ครั้นถ้าคิดแล้ว ศีลมันไม่หอม ศีลไม่บริสุทธิ์ แล้วเทวดาทั้งหลายเขาก็ไม่อยากจะมา เพราะกลิ่นของศีลไม่มี”** ท่านก็พูดอย่างนั้นไปด้วย อันนี้ก็คือหมายถึงว่า ถ้ามีศีลบริสุทธิ์ กลิ่นของศีลมันอาจจะมี เทวดาก็อาจจะอนุโมทนา

การอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ท่านพิถีพิถันเป็นพิเศษ อย่างผ้าเช็ดเท้าปูอย่างนั้นก็ต้องอยู่อย่างนั้น จะเคลื่อนออกไปสักนิ้วหนึ่งก็ไม่ได้ กระโถนล้างเสร็จจะไปตั้งที่อื่นก็ไม่ได้ หยิบตรงไหนก็ต้องตั้งตรงนั้น รองเท้าก็เหมือนกันของทุกอย่างเคลื่อนที่ไม่ได้ ผ้าปูนั่ง ปูนอนอะไรที่เก็บแล้วก็ต้องเก็บให้เรียบร้อย ยกเว้นมีสิ่งจำเป็นเกิดขึ้น บางวันถ้ามีเรื่องจำเป็นท่านก็บอกว่า “ผ้าเช็ดเท้าเก็บเสีย” ก็แสดงว่ามีทางอื่นจะลงมาไม่ใช่ข้างล่างแล้วต้องเป็นข้างบนละ กระโถนกระเถินท่านให้เก็บหมด ข้างบนก็หมายถึงที่เขาบอกล่วงหน้าแล้วว่า เขาจะลงมาฟังเทศน์ของท่าน ซึ่งใน ๔ พรรษาที่หลวงพ่ออยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือนั้น ดูเหมือนจะมา ๒-๓ ครั้งได้ นอกเหนือจากนี้บ้างก็มี แต่มาไม่ครบหมู่เหล่า

ท่านพระอาจารย์มั่นถอนความปรารถนาพุทธภูมิ

ส่วนเรื่องบารมีธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ที่ท่านอบรมมาในเรื่องจุตูปปาตญาณนั้นเป็นเรื่องส่วนตัว ส่วนหนึ่งที่ท่านพูด ตอนแรกก็คือตอนท่านไปป่วยอยู่ที่เชียงใหม่ ก่อนหน้าที่ท่านจะป่วยนั้น ท่านเกิดมีความรู้นี้ขึ้นมาในจิตว่า “ท่านอยู่ที่นี้จะป่วย จะแก้ไขไม่ได้ ต้องโน้นเขาลูกโน้นที่ไปแก้จึงจะได้ อยู่ที่นี้แก้ไม่ได้ เพราะไข้มันจะไข้หนัก” พอลุกขึ้นได้ ท่านก็ธุดงค์ไปภูเขาที่เขาบอก ไปถึงเขาลูกนั้นค่ำแล้ว จะทำที่อยู่ที่พักก็ไม่ได้ นอกจากทำความสะอาดนิดหน่อยก็นั่งไปเลย นั่งไปไข้ก็มาพอดีเลย ท่านพูดอย่างนั้น หนาวเย็นเข้า ตัวสะท้านไปเลยแก้กันตรงนั้น แก้ตรงนั้นตกแล้วก็ต้องแก้ตรงนี้อีก แก้ไปจนจวนจะสว่างแล้วค่อนคืนไปแล้ว ปรากฏว่า **“พระโสณะ”** นี้ มานั่งอยู่หัวนอนนี่ ท่านก็เลยลุกขึ้นว่า **“นี่ใคร? พระโสณะ เอ้า พระโสณะนี้ เป็นพระอรหันต์นี่ทำไมไม่โปรดเอาเราล่ะ”** พระโสณะท่านก็เลยพูดขึ้นว่า **“โปรดไม่ได้เพราะผู้ใดปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าแล้วสาวกโปรดไม่ได้”** ท่านพระอาจารย์มั่นมานึกตรงนี้ **“โอ้เรานี้ก็ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้ามา ๕๐๐ ชาติแล้วนี้ ยังไม่ได้ทราบพยากรณ์ ถ้าอยู่ในนี้รับทราบพยากรณ์เมื่อไรนานเกินไป”** ท่านก็เลยตัดสินใจว่า **“เรื่องพระพุทธเจ้าในอนาคต ไม่เอาแล้ว ขอให้ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติศีลธรรม ให้รู้แจ้งในศีลธรรมในชาตินี้ก็พอแล้ว ไม่เอาแล้วเรื่องพระพุทธเจ้า และตัดสินใจขาดตรงนั้น”** หลัง ๆ มาท่านว่าภาวนาดีขึ้นกว่าเก่า **“เพราะว่าเราไม่มีการปรารถนาในพุทธภูมิ”**

ท่านพระอาจารย์มั่นปรารถนาในพุทธภูมิ แล้วตอนหลังท่านมาถอนความปรารถนานั้น แต่ว่าความที่บารมีท่านมากมาย มีลูกศิษย์ลูกหามากหลาย คือท่านยังมีลวดลายของความปรารถนา

ในพุทธภูมิในบารมีที่ท่านสะสมมา ท่านพูดถึงหลวงปู่เสาร์นั้นว่า เมื่อก่อนนี้ท่านปรารถนาเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าเทศนาไม่ได้ นอกจากบิณฑบาตโปรดเขา

ที่มาพูดถึงท่านพระอาจารย์มั่นปรารถนาพุทธภูมินี้ พระโสณะไม่เทศน์โปรดท่านพระอาจารย์มั่นก็อาจจะเป็นอย่างนี้ ท่านถอนความปรารถนาตอนที่ท่านป่วยหนักนั้นแหละ ป่วยจนว่าไข้สั่นก็เลยปรากฏว่าพระโสณะมานั่งอยู่ที่ใกล้ ๆ ท่าน

นอกจากนี้ยังมีหลายเรื่องที่ท่านพระอาจารย์มั่นได้พูดเกี่ยวกับอดีตชาติของท่าน เช่น ไปจำพรรษา อำเภอท่าบ่อ ที่วัดอรัญญวาสี ไปจำพรรษาปีนั้นอะไรก็แล้วแต่หละที่มันเป็นเรื่องของท่าน ท่านบอกว่า **"มันปรากฏขึ้นมาในจิต"** ปรากฏว่ามีนกคุ่มตัวหนึ่ง มันมาแสดงถึงความเจ็บปวดรวดร้าวให้ท่านดู ท่านก็เลยรู้ คิดไว้ในใจว่า "ปีนี้ต้องจำพรรษาที่นี่ เพราะเมื่อก่อนเราเป็นนกคุ่ม เรามาตายอยู่ตรงนี้ มาถูกตาข่ายเขาดักไว้ มาถูกบ่วงเขาที่นี้ เรามาตายที่นี้ ปีนี้เราต้องจำพรรษาที่นี้"

ท่านก็พูดถึงเรื่องอดีตชาติของท่านที่ผ่านมา ปีหลังท่านก็เลยปรารภขึ้นว่า นครพนม วัดเกาะแก้ว ทุกวันนี้หละ ท่านบอกว่า "ไปจำพรรษาปีหนึ่ง เพราะว่าเมื่อก่อนนี้เคยเป็นหมูเถื่อน เขาทำทุ่งนา ปลูกข้าวในที่นี้ เขาทำทุ่งนาแล้วข้าวเขางาม ทีนี้รอบ ๆ มันเป็นป่า หมูเถื่อนมันอยู่เลียบป่านี้ ก็ลงมากินข้าวเขา พอกินข้าวเขา มีพวกเขาดักหลาว แล้วมาถูกหลาวเขาตายที่นี้ ท่านเลยตั้งใจจำพรรษาที่วัดเกาะแก้ว นี้เป็นเรื่องอดีต อดีตชาติที่ท่านว่าเป็นเรื่องของท่าน **เพราะฉะนั้นคนเรา ถ้าเรามาคิดเป็นเรื่องธรรมะ อย่าเข้าใจว่าเราจะเกิดเป็นคนทุกชาติ** นี้พูดถึงเรื่องท่านพระอาจารย์มั่นนี้ เป็นนกคุ่มท่านก็เคยเป็น เป็นหมูเถื่อนท่านก็เคยเป็น แล้วพวกเราจะเป็นอะไรกัน เราก็ยังพูดไม่ได้ อาจจะเป็นก็ได้"

พ่อแม่ครูบาอาจารย์ ชี้แนะทางพ้นทุกข์

ในระยะที่หลวงพ่อได้มาฝึกฝนอบรมปฏิบัติธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ได้มีโอกาสได้พบได้เห็นสิ่งต่าง ๆ ล้วนเป็นอุบายธรรมทั้งสิ้น ได้เห็นหลวงปู่ครูบาอาจารย์ทั้งหลายท่านมารวม ๆ กันอายุพรรษามาก ๓๐ ปีก็มี ๔๐ ปีก็มี เห็นท่านประพฤติปฏิบัติท่านพระอาจารย์มั่น เช่น พอถึงเวลาข้อวัตร ก็ช่วยกันอาบน้ำถูเนื้อถูตัวท่าน เสร็จแล้วจัดที่นั่ง ที่นอนเตรียมพร้อมไว้ให้ท่าน หลวงพ่อมาคิดดูว่า "เอ...พระอายุพรรษาตั้งสามสิบสี่สิบ น่าจะไปอบรมสั่งสอนญาติโยมหรือน่าจะไปเผยแผ่ศาสนาให้กับประชาชนคนที่เขายังตกต่ำอยู่ ในความรู้ความฉลาด เขาจะได้รับแสงสว่างบ้าง" เวลาดูเข้าไปนาน ๆ แล้วโอ้โฮ...มันไม่ใช่เรื่องอย่างนั้น **มันเป็นเรื่องของส่วนภายในภายในด้านการปฏิบัติที่ยังเหลืออยู่เกี่ยวกับสมาธิ เกี่ยวกับคลื่นภายในหัวใจคือมันเกิดขึ้นแล้วคนไม่ช่ำชองแก้ไม่ได้ เป็นมลทินอยู่นั้นเอง**

ถ้าผู้ปฏิบัติเกิดความรู้เกิดความเห็น เกิดความสงสัยขึ้นมาในเรื่องของความเห็น ความรู้ในด้านการปฏิบัตินั้นไม่เหมือนกับเรารู้เราเห็นกันอยู่ในโลกนี้ อันนี้เป็นปัจจัตตัง เฉพาะผู้นั้น

คือ รู้เองเห็นเอง

รู้แล้วไปให้คนอื่นแก้ ถ้าไม่รู้ด้วยกันจะแก้ไม่ได้ คนอื่นเขาพูดไม่ถูก..?.. **"ทีนี้อย่างครูบาอาจารย์ท่านชำนาญ ท่านผ่านเรื่องนี้มามาก คือเรื่องที่เรารู้เราเห็น ท่านผ่านมาก่อนแล้ว อย่างเราไม่เคยเจอก็เข้าใจว่าถึงแล้ว ถูกต้องแล้ว สิ้นสุดแล้ว ก็เลยเอาเพียงแค่นั้นไปปักใจลง เชื่อมั่นในอุบายเพียงแค่นั้น เข้าใจว่า หมดหนทางที่จะต้องไปอีก ไม่มีแล้ว"**

มันเกิดความสงสัยเมื่อไปถามครูบาอาจารย์ว่า ภาวนาไปมันปรากฏเป็นเรื่องอะไรขึ้นมาในจิตใจ เห็นอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา ท่านพระอาจารย์ท่านชี้แนะว่า **"อย่างนั้นไม่ใช่ความพ้นทุกข์ ไม่ใช่ดับทุกข์โดยสนิท ต้องเข้าไปอีก ต้องปฏิบัติอย่างนั้น ต้องรู้อย่างนั้นแล้ว ต้องไปละสิ่งนั้นแล้ว ค่อยก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ"**

ไปดูแล้ว โอ...**ข้อวัตรปฏิบัติที่ว่าจำพวกภายนอก เช่น ความเคารพนบน้อมในข้อวัตรปฏิบัติ ไม่เผลอไม่พลาดมีสัจธรรม ถึงเวลาแล้วต้องปฏิบัติ**

ไม่ใช่เพียงแค่นี้ ยังลึกลงไปกว่านี้อีก ไปดูเข้าแล้ว อ้อ...อย่างนี้เอง **ครูบาอาจารย์ที่มีอายุพรรษามากไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นกันเยอะ ท่านไม่ยอมถอนตัวไปง่าย ๆ ก็เพราะยังมีเรื่องที่ต้องศึกษาอีกมาก ทั้งภายในและภายนอก**

จึงค่อยเชื่อมั่นว่า "อ้อ...อย่างนี้เอง ที่ครูบาอาจารย์ท่านยังไม่กล้าออกไปสร้างวัดสร้างวาไปสั่งสอนญาติโยม ไปสั่งสอนหมู่พวกโดยเอกเทศ **เพราะตนเองนั้นยังไม่พอที่จะให้ถึงที่สุดของการปฏิบัติ ท่านจึงมาศึกษาอบรมกันอยู่ทุกเวลา**

หลวงพ่อได้รับแสงสว่างเป็นอุบายธรรมมากมาย ข้อปัญหาธรรมที่ติดขัดในใจก็แก้ไขให้ลุล่วงไปจนหมด กล่าวได้ว่า **"ผู้รู้เท่านั้น จึงจะแก้ไขให้ได้"**

กัมมัฏฐานยุคพ่อแม่ครูบาอาจารย์กับกาลปัจจุบัน

แต่ว่าถ้าเรายกครูบาอาจารย์กันมาก ๆ บุญวาสนาบารมีของเรากับของครูบาอาจารย์มันเกินกันพ้นฟ้าพ้นแผ่นดิน การที่ได้อยู่วัดป่าบ้านหนองผือน่ะอยู่ หลวงพ่อน่ะเป็นคนปัญญาน้อย ความคิดความรู้ก็ไม่ค่อยดีเท่าที่ควร ทีนี้เรากับครูบาอาจารย์สมัยนี้ ลัทธิของครูบาอาจารย์สมัยนั้นกับสมัยทุกวันนี้ ยุคความเปลี่ยนแปลงของจิตใจ และความเป็นอยู่ของสัตวโลกหรือมนุษย์ทั่ว ๆ ไปนั้น ตอนแรกที่อยู่มันก็ไม่มีเรื่องอันนี้เราก็อยู่ได้ อยู่เย็นเป็นสุข ตลอดถึงพระถึงเจ้าไปอยู่ ในถ้ำในเหว ในที่ต่าง ๆ ก็ไม่มีใครไปรบกวน เรื่องหวยเรื่องล๊อตเตอรี่อะไรก็ไม่มีใครสนใจ พระก็ตั้งใจปฏิบัติก็ไม่ได้สนใจเรื่องอะไรแต่พอนาน ๆ มา เรื่องนี้มันเกิดขึ้น พระก็อยู่ไม่เป็นสุข มีคนไปรบไปกวนไปพูดไปจาไปแหย่ไปแทง อยากร่ำอยากรวย มั่งมีศรีสุขอยากรวยทางลัด ตกลงจะทำให้พระที่ไปอยู่ในป่านั้น ไม่ค่อยสงบสุขเหมือนแต่ก่อนนั้น ถ้าเป็นอย่างนี้เข้าแล้วนี่ปัญหาเกิดขึ้นอย่างนี้ใครแก้ล่ะ ท่านแก้ไม่ได้ และตอนครูบาอาจารย์ท่านอยู่เรื่องนี้ไม่มี เขาเอาแต่ธรรมแต่วินัยกับพระกับเจ้า ประชาชนเขาก็ไม่ได้แสดงออก ก็ดูรู้สึกว่ามันไม่ค่อยหนักเท่าใดนัก

แต่พอมาทีหลัง ครูบาอาจารย์ท่านมรณภาพไปแล้ว เรื่องต่าง ๆ ก็ดูมันมากขึ้น ก็ไม่มีใครสามารถที่จะแก้จุดหมายปลายทางของกิเลสมนุษย์ทั่วถึงกันได้ เพราะฉะนั้นหลวงพ่อจึงไม่อยากจะพูด **การได้อยู่กับครูบาอาจารย์ก็จริงอยู่ แต่จะให้เหมือนครูบาอาจารย์น่ะมันไม่เหมือน เพราะความเปลี่ยนแปลงของประชาชน** สมัยแรก ๆ ตอนที่อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นน่ะมันก็ไม่เหมือนสมัยนี้ สมัยนี้ไปดูสิหนองผือนั่นมันเปลี่ยนไปคนละวา ไม่ใช่คนละศอก สมัยก่อนอาหารการกินก็ไม่เหมือนทุกวันนี้ เขาก็ไม่ได้กระตือรือร้นอะไร พระก็ฉันกันก็ไม่มีอะไร บางวันน่ะเขาทำป่นมา ภาคอีสานเขาเรียกว่าป่น ป่นก็พวกกบ พวกปลาอะไรนี้เป็นเรื่องของอาหาร พูดถึงเรื่องอาหารหนองผือสมัยนั้น มันไม่มีต้มมีแกง ไม่มีผัดมีมันดอก มีก็มีอย่างนั้นล่ะแต่ทุกวันนี้ไปดูเขาทำขึ้นทันสมัยแล้ว ไม่มีดอก คือ เมื่อก่อนพวกค้างคาว พวกหนู พวกหนูเถื่อนเขาไปดักหลาวได้นะใส่บาตรพระมา มาฉันนี้จนถึงว่ามันเฝื่อนไปแล้ว ไม่มีรสมีชาดหรอก เขาก็ยังฉันอยู่ยังกินอยู่ แต่ทุกวันนี้ไม่มีหรอก ทุกวันนี้สวนหวาย เขาปลูกหวาย แกงหวาย แต่ก่อนไม่มีหรอก แกงหวายปลูกหวายเขาเพิ่งมาพัฒนาขึ้น นี้ก็รู้สึกว่าดีขึ้น สำหรับอาหารการกิน

เมื่อก่อนท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ไม่เหมือนทุกวันนี้ อะไรก็เปลี่ยนแปลง สมัยท่านอยู่มีโยมผู้ชาย ๕–๖ คนเท่านั้น ผู้หญิงไม่มี คือบิณฑบาตมีอยู่ ๓ ม้า ๆ สำหรับพระนั่ง เวลาบิณฑบาตนั้นเขาก็ไปยืนรวมกันที่ม้านั้น รับแล้ว ท่านก็นั่งให้พร แล้วก็ต่อมาม้าหลังแล้วก็ให้พร ต่อมาม้าสุดท้ายให้พรแล้วก็กลับเข้าวัด ทีนี้ของที่เขาใส่บาตรที่มันเหลืออยู่นี้ เหลือจากบาตรเขาก็มีตะกร้าเล็ก ๆ เขาก็เก็บเอาของที่มันเหลือจากบาตรไปส่งพระ มีผู้ชาย ๓ – ๔ คนเท่านั้นผู้หญิงไม่มี นอกจากวันสำคัญ ๆ เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันพระ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา หรือวันบุญข้าวสลาก บุญอะไรเขานี้ ๔–๕ หนเท่านั้นแหละปีหนึ่ง ก็มีคนไปฟังเทศน์ฟังธรรมท่านพระอาจารย์มั่นบ้าง นอกนั้นวันธรรมดาไม่มี ส่วนการบิณฑบาตนั้นจะมีญาติโยม พวกผู้ชาย ๓–๔ คน มีตะกร้าเล็ก ๆ ใส่ห่อของที่บิณฑบาตแล้วก็ใส่ตะกร้า ห้อยใส่ศอกแล้วก็ตามท่านพระอาจารย์มั่นเข้าวัดไปถึงศาลาแล้วก็เอาตะกร้านี้ไปถวายพระ พระก็ไปเลือกดูห่อที่อยู่ในตะกร้า ว่ามีอะไรบ้างอะไรที่สมควรแก่ท่านพระอาจารย์ก็เอาไปใส่บาตรท่านได้

อันนี้ความเปลี่ยนแปลงของโลก ถ้าอย่างนี้เข้าแล้วนี้พระเราจะไปอยู่อย่างไรล่ะ แต่ถ้าพูดถึงเรื่องบุญคุณบารมีหรือวาสนานั้น หลวงพ่อก็ไม่รู้จะเอาไปไว้ตรงไหน บุญคุณอันยิ่งใหญ่เหล่านั้นที่ได้มาเป็นคน ถึงว่าโง่เง่าเต่าตุ่นก็จริงอยู่ ได้มาอยู่ในศาสนาโดยความไม่ต้องหวั่นไหวกับโลกเท่าที่ควรจะเสียหายอะไรได้ก็ถือว่าได้สดับตรับฟังจากครูบาอาจารย์ อันนี้ก็ถือว่าเป็นบุญอันหนึ่งคือเรายังทรงธรรม ทรงวินัยอยู่บ้าง เท่าที่ความสามารถจะทำได้

เพราะฉะนั้นที่ทำทุกวันนี้สำหรับหลวงพ่อนี้ ถึงจะมีอะไรก็เพียงว่ากิริยาเท่านั้น จะไม่ลืมตัวเท่าไรหรอก คือไม่โหมจนเกินไป เพราะว่าวาสนาเราไม่มีจะไปสอนคนอื่น มันคงสอนยาก ไปสอนก็ไม่รู้จักใจสัตว์ ไม่รู้จักวาสนาของสัตว์ ไม่รู้จักวาสนาของคนว่าเขาจะสำเร็จมรรคผลนิพพานน้อยมากแค่ไหน เขาประพฤติปฏิบัติมาแต่ชาติก่อนหนหลังเขาปฏิบัติศาสนาใคร แล้วสดับตรับฟังมาเท่าไรเหล่านี้ เราก็ไม่สามารถจะรู้ได้ แต่รู้ไม่ได้เราจะปฏิเสธเสียเลย เราจะไม่สังคมเสียเลยก็

ไม่ได้ แต่เพียงเราแสดงกิริยาออกให้เขารู้จักว่าเราไม่มีความเกลียดชัง ไม่มีความเบื่อหน่ายในสิ่งต่าง ๆ โดยเจตนา ไปอยู่น่ะไปอยู่หรอกวัดป่าบ้านหนองผือ แต่ว่าเราไม่อยากยกย่องว่า อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นเป็นอย่างไร เพราะท่านพระอาจารย์มั่นน่ะไม่ธรรมดาแล้ว พระเรานี้ท่านพระอาจารย์มั่นบอกว่า **"ให้ดูพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าน่ะต้องตรัสรู้และละกิเลสเจ้าของหมดเสียก่อนก่อนจะไปสอนคนอื่นได้" อันนั้นเป็นบารมีของพระพุทธเจ้า ความเห็นของครูบาอาจารย์อยากให้ลูกศิษย์ลูกหานั้นตั้งอยู่ในคุณธรรม ไม่อยากให้ลูกศิษย์ลูกหาหลงกลหลงมารยาของญาติโยมหลงอติเรกลาภ หลงคำยกย่องสรรเสริญของญาติโยม ท่านเตือนไว้เฉย ๆ**

แต่ว่าถ้าเราทำเพื่อประโยชน์ เพื่อความเมตตาปรานี เพื่อความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เพราะพระศาสนาจะยังอยู่ก็เพราะความทรงจำ เพราะความศรัทธา ความประพฤติปฏิบัติ แต่ถ้าเราไม่มีคนสืบต่อ พระศาสนาก็อยู่ไม่ได้แน่ในโลก ศาสนาพุทธก็หมด ถ้ามาคิดถึงตรงนี้ เรามีเล็กมีน้อย เราก็แสดงความยินดีต่อผู้ฟัง แสดงความยินดีต่อผู้เทศน์อบรม จะไปหวังประโยชน์ผลลาภสรรเสริญอะไร หวังแต่ให้พระศาสนายังอยู่ก็คงจะเป็นประโยชน์ หลวงพ่อคิดแค่นั้น

เพราะฉะนั้นจะไปถืออย่างของท่านน่ะมันคงจะยาก เพราะว่าเราเองไม่สามารถจะทำได้ ของเรากับของครูบาอาจารย์ผิดกันคนละโยชน์ ของเราทุกวันนี้ต้องเอาอกเอาใจพระเณร อบรมสั่งสอนด้วยความเมตตาธรรมที่สุด จึงจะมีพระมีเจ้าเข้าไปอยู่ในวัดในวาพอช่วยเหลือเจือจุนบ้าง ถ้าเป็นท่านพระอาจารย์มั่นน่ะ ท่านกระทืบตีนใส่ไล่หนีก็ไม่หนี พระน่ะ ท่านก็ด่า บางทีด่าจนเจ็บ แต่พระเณรก็ไม่หนี เราทุกวันนี้พอพูดเจ็บ ๆ ไม่ได้หรอก พระเณรก็เปิดหนีกันแล้ว ไม่อยู่หรอก ถ้าเขาเปิดหนีแล้วใครล่ะคุ้มครองพระศาสนา ถึงแม้เขาจะบวชไม่ตลอดชีวิตแต่เขาก็ยังรู้ธรรมรู้วินัยบ้าง เขาก็ยังรู้จักต่ออายุพระพุทธศาสนาไปบ้างก็ยังดีอยู่ อายุพระพุทธศาสนาจะไม่หมดขาดลง พวกญาติโยมผู้เชื่อมั่นในบุญกุศล นับถือศีล ๕ อะไรต่าง ๆ ก็ยังมีประโยชน์อยู่ ถึงจะรักษาเป็นปีเป็นเดือนหรือเป็นวันเป็นคืนก็ยังดีกว่า ไม่ปล่อยให้ตัวเจ้าของอยู่โด่เด่โดยไม่มีนิสัยใจคอ โดยไม่มีวาสนาบารมี ถึงจะปลูกไว้จะเป็นลูกเป็นผลเร็วหรือช้าก็ถือว่าได้ ลงพืชไว้แล้ว มันก็ยังจะได้งอกเป็นลูกเป็นผลมาวันหนึ่งจนได้ ก็คิดเพียงแค่นั้นแหละ

ท่านพระอาจารย์มั่นท่านเน้นสอนอบรมพระภิกษุสามเณรมากกว่าฆราวาสดังที่หลวงพ่อคำพองท่านเล่าไว้ว่า **"อันนี้กิริยาของครูบาอาจารย์ ท่านอยากให้พวกเรานี้มั่นคง ท่านถือว่าพระองค์หนึ่ง ถ้าจิตใจมั่นคงในศีลธรรมจริง ๆ แล้วมีความเชื่อมั่นในศีลธรรมจริง ๆ สามารถเผยแผ่พระศาสนาแก่ลูกแก่หลานแก่ปวงชนได้เป็นล้านเป็นแสน ถ้าพระเณรของเราไม่มีธรรมไม่มีวินัย แล้วไปสั่งสอนคนอื่นก็ไม่มีประโยชน์ ท่านว่าอย่างนั้นนะ ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านจึงเน้นหนักเรื่องพระเรื่องเจ้า"** เรื่องญาติเรื่องโยมท่านไม่ค่อยสนใจเท่าไรหรอก พวกญาติโยมนั้นจะเป็นหญิงเป็นชายก็ตาม เขาได้เพียงศีล ๕ ก็บุญหัวเขาแล้ว เพราะเขามีภาระมาก ถ้าเขาเสียสละรักษาศีล ๕ ตลอดชีวิตนี้ก็ถือว่าเป็นกุศลของเขามหันต์แล้ว "อย่าไปสอนเอามรรคเอาผลเอาใหญ่เอาโตอะไรเลย" ท่านกล่าวไว้อย่างนั้น

การปฏิบัตินี้ถ้าไม่มีครูไม่มีอาจารย์ ไม่มีหลักไม่มีฐาน มันจะมั่นคงถาวรเล็กน้อยอย่าง

หลวงพ่อว่านี้ล่ะ และผู้ปฏิบัติที่อ่าน รู้แล้วว่าอันนั้นสมควร อันนี้สุภาษิต แล้วคนที่จะระมัดระวังทุกกฎ ทุพภาสิตนี้ มันจะลางเลือนไปแล้วทุกวันนี้ เพราะฉะนั้นหลวงพ่อจึงว่าเป็นเรื่องละเอียด ผู้ปฏิบัตินี้ถ้าไม่มีผู้แนะนำ ไม่มีหัวหน้าที่มั่นคง มันจะไปคิดไปนึกขึ้นมาเอง หลวงพ่อคิดว่าคงยังตกไกลอยู่พอสมควร

เพราะฉะนั้นสมัยก่อนจึงมั่นคง พระเณรตั้งใจปฏิบัติ บางทีก็ได้เป็นพระเป็นเจ้าที่น่ากราบไหว้หลายองค์อยู่เพราะว่าตั้งใจมุ่งมั่นปฏิบัติ ทุกวันนี้มันไม่ใช่ตั้งใจจะไปอย่างนั้นน่ะ มันไปคนล่ะเรื่องกันแหละ

มูลเหตุที่ท่านพระอาจารย์มั่นมาอยู่บ้านหนองผือ ถึง ๕ พรรษา

นั่นเพราะท่านพระอาจารย์มั่นเคยปรารภว่า "ภูไทบอกง่าย" คือท่านบอกว่า "อย่ามารบกวนเรานะ" เขาก็ไม่มาจริง ๆ ผู้หญิงยิงเรือไม่มาเลย นอกจากผู้ชายเฒ่า ๆ มา ๓-๔ คน มาส่งกับข้าวแล้วก็กลับไป คือเขาไม่มาใกล้ท่าน ท่านว่า **"มันปฏิบัติสะดวก"** คือมันสะดวก ไม่มารบกวนท่าน ไม่มาจุกจิกกับท่าน ฉะนั้นในช่วงปัจฉิมวัยของท่านจึงอยู่บ้านหนองผือนานถึง ๕ พรรษา ซึ่งโดยปรกติแล้วท่านพระอาจารย์มั่นจะไม่อยู่จำพรรษาแห่งใดนาน และซ้ำกันถึง ๕ พรรษาเลย ท่านจะธุดงค์ไปโดยไม่ซ้ำสถานที่เดิม **จึงเป็นบุญกุศลของชาวหนองผือโดยแท้** เพราะนอกจากชาวภูไทพูดง่าย สอนง่ายแล้ว ก็ไม่เป็นคนดื้อดึง ไม่มีทิฏฐิมานะ ก็ควรจะเป็น **ปุคคลสัปปายะ** บุคคลเป็นที่สบาย สอง **อาหารสัปปายะ** อาหารเป็นที่สบาย เลี้ยงชีพไปได้ไม่ขาดตกบกพร่อง ไม่ขาดแคลน พอไปได้ก็ควรที่จะอยู่บำเพ็ญกุศล นี้เป็นต้น สาม **เสนาสนะสัปปายะ** เสนาสนะเป็นที่สบาย เป็นที่อาศัยพอได้พักร้อน พักหนาว พอได้กันฟ้ากันฝนได้แล้วก็ควรจะอยู่นี้เป็นต้น ในหลักนี้ทำให้พระเณรเราอยู่ได้ ในหลักพระพุทธเจ้าท่านก็บอกอย่างนั้น

จะเปรียบวัดป่าบ้านหนองผือยุคนั้นก็เหมือน **"ยุคทองของพระกัมมัฏฐาน"** เพราะว่าครูบาอาจารย์องค์สำคัญ ๆ จะเข้าไปรับการอบรมธรรมปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์มั่น เพราะที่บ้านหนองผือนั้นมีบ้านอยู่ใกล้ ๆ คือบ้านอูนโคก บ้านอูนดง แล้วก็บ้านโคกมะนาว บ้านห้วยบุ่น บ้านนาใน แล้วทีนี้พอค่ำ ๆ มาพระเณรจากบ้านต่าง ๆ ดังกล่าวก็มาวัดป่าบ้านหนองผือ ตั้งแต่พระกวาดลานวัด อาบน้ำเสร็จก็บ่าย ๔ โมง ท่านเหล่านั้นที่มาจากบ้านต่าง ๆ ก็ถือโคมมา แต่ยังไม่ได้จุดไต้ดอก ขากลับจึงค่อยจุดไต้โคมกลับ มารวมคอยฟังเทศน์ท่านพระอาจารย์มั่นทุกวัน เทศน์เสร็จดึก ๆ ก็เรียกว่าเที่ยงคืนหละก็กลับกัน นั่นแสดงว่าครูบาอาจารย์ตอนนั้นท่านเอาใจใส่พอสมควร พระเถระผู้ใหญ่ที่อยู่ไกลออกไปท่านก็มาเป็นประจำ เช่น เจ้าคุณธรรมเจดีย์องค์หนึ่งท่านมาจากอุดรธานี เดือนหนึ่งท่านก็จะมากราบท่านพระอาจารย์มั่นครั้งหรือสองครั้ง และหลวงปู่อ่อนที่อยู่บ้านหนองโดก หลวงปู่ฝั้นอยู่บ้านนาหัวช้าง หลวงปู่กงมา วัดดอยธรรมเจดีย์ ท่านมหาทองสุก วัดป่าสุทธาวาส หลวงปู่หลุย บ้านห้วยบุ่น ฯลฯ ตลอดถึงพระผู้หลักผู้ใหญ่หลายท่านไปครั้งหนึ่งก็ไปอยู่สัก ๓-๔ คืน ส่วนท่านที่อยู่ใกล้ ๆ แถวนั้นก็มีหลวงปู่ขาวอยู่บ้านโคกมะนาว

หลวงพ่อคำพอง ติสฺโส

หลวงปู่ขาวมาทุกวัน มาฟังเทศน์ท่านพระอาจารย์มั่น เพราะบ้านโคกมะนาวกับบ้านหนองผือไม่ไกลกันนัก อยู่ราว ๆ สัก ๓–๔ กิโลเมตรนี้แหละ ส่วนหลวงพ่อลี วัดอโศการาม ท่านพาญาติโยม จากสมุทรปราการและกรุงเทพ ฯ ขึ้นไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือ หลวงปู่พรหม หลวงปู่เทสก์ ท่านก็เข้ามา หลวงปู่ชอบ ท่านก็เข้าไปอยู่เรื่อย ๆ นอกจากนี้ยังมีครูบาอาจารย์อีกหลายท่านที่เข้าไปกราบนมัสการ เพราะท่านพระอาจารย์มั่นเปรียบเสมือนร่มโพธิ์หลักใจของลูกศิษย์ลูกหา จึงเป็นศูนย์กลางของพระกัมมัฏฐานในยุคนั้น

- *จากบทสัมภาษณ์ หลวงพ่อคำพอง ติสุโส ณ วัดสิริกมลาวาส กรุงเทพฯ วันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๔๓*
- *จากหนังสือ หลวงพ่อคำพอง ติสุโส โดย ศิษยานุศิษย์*

หลวงตาแตงอ่อน กลฺยาณธมฺโม

วัดป่าโชคไพศาล
บ้านหนองนาหาร ตำบลนาซอ
อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร

นามเดิม	❖ แตงอ่อน บุตรศรี เป็นบุตรของนายพันธ์ และนางมุ่ย บุตรศรี
เกิด	❖ วันเสาร์ที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ตรงกับวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๙ ปีจอ ณ บ้านม่วงไข่ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ต่อมาครอบครัวของท่านได้อพยพมาอยู่บ้านหนองนาหาร อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร
บรรพชา	❖ เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ณ วัดเสบุญเรือง อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร โดยมีพระอาจารย์อินทร์ เป็นพระอุปัชฌาย์
อุปสมบท	❖ เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ณ วัดเสบุญเรือง อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร โดยมีพระอาจารย์อินทร์ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอธิการบัว เป็นพระกรรมวาจาจารย์
ญัตติเป็น พระธรรมยุต	❖ เมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ ณ วัดโพธิสมภรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยมีพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูประสาทคณานุกิจ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ จากนั้นท่านได้ไปศึกษาธรรมปฏิบัติกับหลวงปู่สีลา อิสฺสโร ที่วัดอิสรธรรม บ้านวาใหญ่ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร และท่านพระอาจารย์ลี ธมฺมธโร ที่วัดทรายงาม อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี จนกระทั่งท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพ จึงได้ย้ายไปอยู่วัดอรัญญวิเวก บ้านกุดเรือ วัดธรรมนิเวศวนาราม บ้านวานรนิวาส และวัดภูคอกม้า ตามลำดับ
ปัจจุบัน	❖ พ.ศ. ๒๕๔๙ พำนักที่วัดป่าโชคไพศาล บ้านหนองนาหาร อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร

อาจริยธรรม

ในพรรษาที่ ๔ ของหลวงตาแตงอ่อน ก่อนที่ท่านจะเดินทางเข้าไปที่วัดป่าบ้านหนองผือนั้น ท่านได้นิมิตถึงท่านพระอาจารย์มั่น ทั้ง ๆ ที่ท่านไม่เคยเห็นองค์ท่านพระอาจารย์มั่นมาก่อนเลย เคยได้ยินแต่ชื่อท่าน หลวงตาแตงอ่อนเล่าว่า “ท่านมาปรากฏให้เห็นขณะหลวงตากำลังนั่งสมาธิอยู่

โดยนิมิตเห็นท่านพระอาจารย์มั่นเดินมายืนตรงหน้าแล้วหันหลังกลับมานั่งสมาธิทับองค์หลวงตา จากนั้นหลวงตาก็ตื่นขึ้นและคิดว่าสงสัยเราจะได้เข้าไปบ้านหนองผือแน่ ครั้นไปถึงที่วัดป่าบ้านหนองผือแล้ว หลวงตาจึงทราบว่าเป็นองค์ท่านพระอาจารย์มั่น”

หลวงตาแตงอ่อนได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่ประทับใจครั้งแรกในเมตตาธรรมของท่านพระอาจารย์มั่นช่วงที่ไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นที่บ้านหนองผือว่า “เราจะไปกราบนมัสการท่าน เห็นพระภิกษุสามเณรเอาน้ำร้อนเข้าไปให้ท่านฉัน พระเณรขึ้นไปกราบท่าน เราก็ขึ้นไปด้วย ท่านทักว่า “พระมาจากไหน” แล้วท่านเมตตาถามว่า “ท่านจะไปไหน?” หลวงตากราบเรียนท่านว่า “กระผมคิดจะกลับไปบ้านวา” ท่านกล่าวว่า “อันนี้ ไม่โมทนานำแล้ว ลงไปนั้นมันร้อน ไปภาวนาข้างนอกมันร้อน อยู่แถวภูเขานี่ดีกว่า” เรียกว่าท่านให้โอกาสแล้ว ท่านจะให้อยู่แล้วนี่ ให้อยู่ถิ่นของท่าน มันเย็นอยู่แล้ว หมู่เพื่อนภิกษุมาจับแขนแล้วบอกว่า “ท่านให้อยู่นะนี่ ไปขอนิสัยกับท่านอยู่เด้อ” พอเสร็จธุระแล้วหลวงตาครองผ้าจีวรไปกราบขอนิสัยกับท่าน หลวงตาเลยอยู่ด้วยกับท่าน ไม่ได้ออกไปไหนจนท่านมรณภาพลง”

ข้อวัตรปฏิบัติ

หลวงตาแตงอ่อนเล่าถึง ข้อวัตรปฏิบัติของท่านพระอาจารย์มั่นว่า “ท่านมีกิจวัตรประจำทุกวันแหละ ท่านเดินจงกรมทั้งตอนเช้าตอนเย็น ตอนเช้าท่านออกจากห้อง มีพระมารับบริขาร บาตร จีวร ของท่านไปสู่ที่ฉัน ส่วนท่านก็เดินจงกรมก่อน เสร็จแล้วก็กลับขึ้นไปศาลา แล้วครองจีวรไปบิณฑบาต

เมื่อถึงเวลาท่านออกจากวัดไปบิณฑบาตนั้น ภิกษุสามเณรออกไปรอท่านที่บ้านหนองผือก่อน เมื่อท่านไปถึงก็นำบาตรมาถวายท่านแล้วก็เดินตามท่านเป็นแถว ชาวบ้านหนองผือจะตั้งแถวรอใส่บาตร ๓ สายด้วยกัน พอท่านรับบิณฑบาตแล้วก็ไปนั่งม้านั่งที่เขาเตรียมไว้เพื่อจะให้พรยถา สพฺพี...ฯ แก่เขา แล้วก็เดินไปรับบิณฑบาตและให้พรจนครบทุกสายก็กลับวัด

ญาติโยมบ้านหนองผือไม่ค่อยมารับพรในวัดหรอก เพราะท่านให้พรในหมู่บ้านทุกวันแล้ว อุบาสกอุบาสิกามีไม่มาก มาแต่เฉพาะผู้ชายที่มารับใช้ภิกษุสามเณร ล้างบาตร ล้างกระโถน ล้างอะไร ๆ เก็บสิ่งเก็บของ ถ้ามีโยมผู้หญิงมาปฏิบัติ ท่านให้ไปอยู่กับแม่ชีข้างนอก (บ้านพักแม่ชีอยู่นอกวัด) โยมเอาอาหารมาวางที่หอฉัน ผู้ชายเขาก็เก็บมา ผู้หญิงเข้ามาใกล้ไม่ได้ ท่านไม่ให้เกี่ยวข้องกับฆราวาสผู้หญิง หลังจากท่านฉันจังหันแล้ว เป็นอันว่าเสร็จกิจวัตรของท่านในช่วงเช้า จากนั้นท่านก็ขึ้นกุฏิพักผ่อน จะมีพระภิกษุที่เคยมานวดเส้นนวดถวายท่านเป็นประจำ พอท่านพักผ่อนแล้วท่านก็ลุกมานั่งสมาธิ บางทีท่านก็นั่งอยู่โคนต้นไม้ในตอนกลางวัน บางวันท่านก็เดินดูภิกษุสามเณรซักผ้าจีวร แล้วท่านก็เดินดูบริเวณรอบ ๆ วัดพอสมควรก็กลับกุฏิ

พอย่ำค่ำท่านอบรมภิกษุสามเณรมีอยู่ตลอด ๆ ทุกวัน ใครจะศึกษาธรรมะ กราบขอโอกาสเรียนถามท่าน ท่านก็อธิบายธรรมะธัมโมเรื่องนั้นเรื่องนี้ให้ภิกษุสามเณรฟัง ฟังอยู่ที่นั้นก็เข้าใจดีได้พิจารณา อาคันตุกะภิกษุที่อยู่ในนั้นก็ได้ยินได้ฟังด้วยกัน ท่านอบรมสั่งสอนให้เดินจงกรมภาวนา

นั่งสมาธิ มีความพากเพียร เราก็ทำไปตามคำสอนของท่านนี้แหละ มีโอกาสเวลาใดก็ไปนั่งสมาธิ เดินจงกรมภาวนา ไม่ว่าเช้า–เย็น–กลางคืน

กติกาของท่านนั้นเช้า–เย็นต้องทำความเพียรตลอด ตื่นแต่เช้า กวาดวัด เสนาสนะ ก่อนท่านพระอาจารย์มั่นออกจากห้อง ตอนเย็นก็ช่วยกันกวาดวัด บริเวณวัดและกุฏิที่พัก ภิกษุสามเณรต้องปฏิบัติตามข้อวัตร อย่างการตักน้ำใช้นั้น เปลี่ยนกันตักน้ำขึ้นจากบ่อ ตักน้ำตักสองคน พวกหามก็หามไปใส่ไว้ทุกกุฏิ บ่อน้ำในวัดป่าบ้านหนองผือไปตักไม่เคยแห้งใสปานแก้ว สองคนตัก ๆ เทใส่ องค์นี้ก็ตักเทจ๊าก องค์นั้นก็ตักเทจ๊าก เปลี่ยนกันทำ พวกหามก็หามไป น้ำบ่อไม่ลึก เอาไม้ขอตักเอา”

ปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่น

“ท่านเป็นผู้มีความสำรวมในอิริยาบถ มีอิริยาบถสำรวมตลอด ท่านไม่มองนั้นมองนี้ ไม่ยิ้มไม่หัว ท่านไม่ค่อยดูใคร ๆ ถ้ามองพระภิกษุสามเณรทางสายตา หากไปกระทบภิกษุสามเณรยืนอยู่ไม่ได้ต้องนั่งเลย สายตาท่านคมมาก ท่านมองไปแต่ละครั้งบาดคมมาก ท่านไม่ดุหรอกแต่พูดคล้าย ๆ ดุ ใจท่านไม่ดุเลย ท่านเป็นพระอริยเจ้า สมควรที่เป็นพระอริยเจ้า ท่านพระอาจารย์มั่นมีปฏิปทาตามแบบแผนที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้

ปฏิปทาของท่านก็ธรรมดา ไม่ยุ่งยากอะไร เพียงแต่ว่าท่านพยายามไม่ให้ภิกษุสามเณรญาติโยมมาสร้างอันนั้นอันนี้ ท่านไม่ให้สร้างหรอก ถ้าสร้างอันนี้ไม่เสร็จ ก็ให้เลิกไม่ให้ทำ เพราะทำให้ภิกษุสามเณรไม่ได้ภาวนา ที่พักก็ไม่ได้สวยงามอะไรหรอก ทำกระต๊อบ ๆ ก็พออยู่ได้ ส่วนกุฏิของภิกษุสามเณรและกุฏิของหลวงตานั้น จะเป็นกุฏิหลังเล็ก ๆ ที่เขาตีไว้ ฝาก็ฝาแถบตองเอาฝาแถบตองสาน ข้างบนเอาหญ้าแฝกหญ้าคามามุง ข้างล่างนี้ก็จักไม้ไผ่เป็นพื้น แต่ว่าดูดีนะภาวนาดี กุฏิแบบนี้จิตใจมันสงบเข้าสมาธิได้ดี

สมัยนั้นท่านพระอาจารย์มั่นให้ถือธุดงควัตรหมด แต่ว่ามันไม่มีอะไรสมัยนั้น ตลอดถึงสำรับจะใส่อาหารก็ไม่ค่อยจะมีหรอก ถาดอะไร ๆ รับใส่ข้าวเศษบาตรนี้ ต้องสานเป็นตะกร้าใส่นะกระโถนก็ไม่มี ต้องเอาไม้ไผ่มาตัด กระโถนอย่างธรรมดาไม่มีหรอก บางทีกระบอกไม้ไผ่โต ๆ ไม้ไผ่บ้านก็นำมาตัด ท่านพระอาจารย์มั่นก็ใช้กระโถนที่ทำมาจากกระบอกไม้ไผ่นั้นแหละ ดูเหมือนตอนนี้จะมีอยู่ในพิพิธภัณฑ์บริขารท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดป่าสุทธาวาส เอาไม้ไผ่มาตัดแล้วก็หาสีมาทา ขัดดี ๆ หาสีมาทา ขัดล้างสีมันก็ไม่ออก สมัยนี้ไม่มีหรอกไม่มีกระโถนอย่างนี้ ข้าวเศษบาตรก็เอาใส่ตะกร้า ส่วนกระแป๋งก็สานด้วยไม้ไผ่ เอาขี้ชันมาทา ท่านว่ากระแป๋งเสียงมันดังกระแป๋งไม้ไผ่กระทบมันไม่ดัง

อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นมีคติอยู่อย่างหนึ่ง ท่านไม่รับกฐิน แต่รับเป็นผ้าบังสุกุล อย่างนายวัน คมนามูล จะไปถวายผ้ากฐิน พอไปถึงท่านก็ถาม “คุณวัน ๆ อะไรนี่ จะถวายผ้ากฐินหรือบังสุกุลนี้” เขาก็ไม่ว่าอะไร กราบเรียนท่านว่า “แล้วแต่หลวงปู่ขอรับ” ท่านพระอาจารย์มั่นก็บอกไปว่า “เอาเตียงไปตั้งซิ เอาผ้าไปวาง เอาฟดไม้ (กิ่งไม้ที่มีใบไม้) ไปปก จะไปบังสุกุลเดี๋ยวนี้”

เถ้าแก่ไฮ เมืองวานรฯ (อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร) ได้นำผ้าและจักรเย็บผ้าพร้อมทั้งสิ่งของต่าง ๆ เข้าไปวัดป่าบ้านหนองผือ มีศรัทธาจะถวายผ้ากฐินเหมือนกัน ท่านพระอาจารย์มั่นก็ถามว่า “เถ้าแก่ไฮ เอ๊ย จะมาทำผ้ากฐินหรือบังสุกุลล่ะ” เถ้าแก่ไฮตอบว่า “แล้วแต่หลวงปู่” ท่านก็ทอดบังสุกุลไปเลย หลวงตาก็เตรียมท่องอปโลกน์กฐินไว้แล้ว หลวงตามหาบัวบอกว่า “ท่านเตรียมไว้น่ะ ถ้าพ่อแม่ครูอาจารย์มั่นให้ทำ ก็ทำไปเลย ถ้าท่านไม่ให้ทำก็แล้วไป” สุดท้ายท่านพระอาจารย์มั่นก็ไม่รับกฐิน ให้แต่ทอดบังสุกุล

ถ้ามีคนมาจากที่ไหนก็ตามจะมาถวายของ ท่านจะถามก่อนว่า “จะเอาอะไร จะรับศีล ๕ หรือศีล ๘” หากเขาตอบว่า “เอาศีล ๕” ท่านก็บอกว่า “เอาศีล ๕ ก็ว่าตาม” ท่านก็ว่า “อิมานิ ปัญจะ สิกขาปะทานิ สะมาทิยามิ” ศีล ๕ ไม่ไล่เป็นข้อนะ ท่านไม่ได้ว่า ปาณาติปาตา... อยู่ ๒ ปี..ไม่มีเลย ถ้าญาติโยมที่มาขอศีล ๘ ท่านก็จะว่าเหมือนกัน “อิมานิ อัฏฐะ สิกขาปะทานิ สะมาทิยามิ” หลวงตาก็พูดกับเพื่อนที่อยู่ด้วยกันว่า ท่านพระอาจารย์มั่นท่านไม่ให้ศีลสักที “เรานี้ซ้ำ ๆ ซาก ๆ ลูบ ๆ คลำ ๆ แต่เรื่องศีลไม่แน่ใจ” หลวงปู่ท่านไม่ว่า เพราะ **ศีลเป็นศีลเป็นสมาทานวิรัติ สัมปัตตวิรัติ สมุทเฉทวิรัต มันมีอยู่แล้ว”**

อยู่ปรนนิบัติถวายงานท่านพระอาจารย์มั่น

“หลวงตามีหน้าที่ประจำหลายอย่างคือ ตอนเช้าเณรเป็นคนชงโอวัลตินใส่แก้ว หลวงตาเป็นคนเทน้ำร้อนใส่ ชงถวายท่าน ท่านฉันโอวัลตินพร้อมยาเม็ดทุกวัน ยานั้นเป็นยาแก้ไอ

ตอนเช้าเมื่อท่านออกมาจากห้องพัก หลวงตาก็เอารองเท้าท่านออกมาเช็ดก่อน จับรองเท้าไว้ถวายให้ท่านสวมรองเท้าก่อนท่านเดิน จากนั้นหลวงตาก็เก็บกระโถน และก็ล้างน้ำมูตรน้ำคูถเสร็จแล้วจากนั้นก็จัดกุฏิของท่าน

ส่วนเวจกุฎี (ส้วม) ของท่าน หลวงตาต้องไปล้าง เอาน้ำไปชำระไปเช็ดไปถู ไม่มีกระดาษชำระแบบนี้หรอก เอาใบตองกล้วยนะมาตัด ตัดประมาณคืบหนึ่ง เลือกเอาแบบอ่อน ๆ เนื้อหนังท่านอ่อน ไม่อย่างนั้นใบตองจะบาดเอา ตอนหลังท่านป่วยไปส้วมไม่ได้ ต้องมาเจาะกุฏิ พอท่านถ่ายเสร็จก็เอาอุจจาระไปเลย ไม่ให้มี บางคืนก็ไม่มีอุจจาระหรอก ถ้าท้องท่านไม่เสีย

เกี่ยวกับทางจงกรมก็เหมือนกัน ถ้ามันเป็นฝุ่น หลวงตาก็เอาน้ำไปรด มันแห้งก็เอาฟอย (ไม้กวาด) มากวาดให้เกลี้ยง ไม่ให้มีอะไร ทุกวันเป็นอย่างนี้

นอกจากนั้นคณะสงฆ์มอบให้หลวงตาเป็นผู้รักษาคลังสงฆ์นั้น อะไร ๆ ที่ใช้อยู่ในวัด เอามาเก็บรวมกันหมด ใครเอาไปก็รู้ คลังสงฆ์ต้องมีบัญชี ใครขาดแคลนอะไร หลวงตาเป็นผู้แจกจ่ายมีหน้าที่ดูแลสิ่งของ ผู้ทำหน้าที่ดูแลนั้นมี ๒ รูป คือ ท่านอาจารย์วันและหลวงตา ท่านอาจารย์วันรักษาคลังผ้า ผ้าผ่อนที่เขาถวายมาท่านเก็บไว้ ภิกษุสามเณรขาดแคลนก็ไปหาท่านองค์นี้ จับเอามาวัดศอก แล้วพากันตัดเย็บช่วยกัน ท่านพระอาจารย์มั่นให้ตัดเย็บแจกกัน ให้เป็นระเบียบท่านให้ปฏิบัติอย่างนั้น ไม่ให้เก็บไว้ ไม่ได้ใช้ท่านไม่เอา ส่วนหลวงตามีหน้าที่ดูแลสิ่งของ

รักษาเครื่องใช้ไม้สอย มีดพร้า เครื่องยาแก้ไข้ เภสัชต่าง ๆ รักษาคลังสงฆ์ ญาติโยมนำมาก็มาเก็บรักษา อยากใช้อะไรก็มาหาหลวงตา หลวงตาก็จ่ายตามต้องการ

ตอนเย็นพระเณรมาสรงน้ำท่านพระอาจารย์มั่น หลวงตาเป็นคนปั้น (บิด) ผ้าอาบ และถ่าย (เปลี่ยน) ผ้าใหม่ถวายท่าน ผู้มีหน้าที่ดูแลปรนนิบัติท่านจะเป็นลูกศิษย์ลูกหาผู้มีพรรษาต่ำพรรษาน้อย ครูบาอาจารย์รุ่นใหญ่ ๆ ไม่มีหรอก ช่วงนั้นผู้ที่อยู่ดูแลปรนนิบัติท่านก็มี หลวงตามหาบัว หลวงปู่อ่อนสา หลวงปู่วัน หลวงปู่คำพอง อาจารย์ทองคำ อาจารย์บุญเพ็งอยู่วัดถ้ำกลองเพลเป็นสามเณร”

ได้รับเมตตาธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่น

วันหนึ่งหลวงตาไปซักผ้าอยู่องค์เดียว ซักผ้าแล้วก็ไปนั่งพักผ่อนบนศาลา ท่านพระอาจารย์มั่นเดินลงมาจากกุฏิ ไม่มีใครในระหว่างเที่ยงวัน ท่านเดินถือผ้าเช็ดหน้าขึ้นมาศาลา เดินขึ้นไปยืนตรงหน้าหลวงตา แล้วเอาผ้าเช็ดหน้ามาวางบนศีรษะหลวงตา ท่านไม่พูดอะไรแล้วก็เดินลงศาลากลับไปกุฏิท่าน หลวงตาขนหัวลุก คิดว่าท่านพระอาจารย์มั่นนี้เมตตาเราถึงที่สุดแล้ว ท่านเมตตากับคนโง่ พระโง่ คนไม่ฉลาด ปกติท่านไม่แสดงออกอย่างนี้ อะไร ๆ ที่เขาหวงไว้ ของดี ๆ ผ้าดี ๆ นะ เอาให้แต่หลวงตา ผ้าจีวรที่เขาเอามาแต่โน่น...ศรีสะเกษ สวย ๆ ตัดถวายท่าน หรือสังฆาฏิเก่าของท่านที่ท่านเปลี่ยนก็มอบให้หลวงตา เพราะคนขนาดเดียวกัน (องค์เท่าๆ กัน) ท่านให้จีวร สังฆาฏิและผ้าเช็ดหน้าของท่าน ท่านคิดสงสารอะไรไม่รู้ เดินมากลางวันถือผ้ามาวางใส่หัวให้เลย

ดุภายใน

ภิกษุสามเณรด้วยกันเขาสงสัยว่า...ทำไมองค์อื่นท่านพระอาจารย์มั่นดุมาก ทำไมภิกษุองค์เล็ก ๆ นี้ ไม่ดุสักที เขาไม่รู้หรอกถ้าท่านดุก็ดุภายใน ไม่ดุภายนอกเสียงไม่ออก ท่านพูดออกมาธรรมะมันตำใจ หลวงตาไม่โดนท่านดุหรอกนะ แต่ท่านดุภายใน หากหลวงตาภาวนาที่มันค้าง ๆ คา ๆ ติดขัดในการภาวนา ที่มันไม่ไหลไม่ลื่น ท่านเทศน์เข้าไปเลย เรียกว่าท่านจี้เข้าไปเลย ท่านจี้เราแรงแล้วบาดลึก เรากลับตัวอนุโมทนาเลย

“ภาวนามัวเมา ไม่รู้ไปไหนมาไหน” ท่านก็ต้องสอนแบบที่ว่า ท่านไม่ให้ประมาท แต่ใจของท่านเมตตามาก หลวงตาไม่เคยกราบเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่น แต่ท่านแสดงธรรมอธิบายไปเลย ตอบข้อข้องใจหรือปัญหาธรรม ระหว่างอบรมธรรมะพระภิกษุสามเณรช่วงเย็นทุกวันพอหลวงตาคิดอะไรท่านเทศน์ออกมาเลย เทศน์มาภายในเลย แต่คนอื่นไม่รู้ หลวงตารู้ภายในคนเดียวจะดุออกมาภายนอกนั้นไม่มี

หลวงตาอยู่บ้านหนองผือเขาอัศจรรย์เหมือนกันพวกเพื่อนนะ ภิกษุสามเณรองค์อื่นท่านก็พูดว่า เสียงดัง ๆ หลวงตานี้ท่านไม่พูดเลย หลวงตาคิดว่า “เราเป็นคนโง่ เราเป็นคนซื่อสัตย์นี่

เราไม่ทำอะไรให้ท่านหนักอกหนักใจ ท่านก็ไม่ว่าอะไร หลวงตายังคิดว่า กิจวัตรในวัดนั้น ถ้าคนอื่นไม่ทำ เราทำได้คนเดียว คิดว่ามีศรัทธาถึงขนาดนั้น ภูมิใจขนาดนั้น เช่น อะไรทุกสิ่งที่มันเป็นกิจวัตรอยู่ในนั้น "กล้าทำได้คนเดียว" เพราะเรามีศรัทธา มีความเชื่อมั่นอยู่กับท่าน

ถึงแม้นหลวงตาจะไม่ได้กราบเรียนถามปัญหาต่อท่านพระอาจารย์มั่น แต่ท่านรู้ หลวงตาคิดว่าท่านพระอาจารย์มั่น ท่านมีญาณหยั่งรู้ คืนหนึ่งหลวงตาไปปรึกษากับท่านอาจารย์วัน เรื่องข้อวัตรปฏิบัตินี้ ตอนเช้าท่านก็บอกว่า "เออ เรารู้แล้ว" ภิกษุทั้งหลายไม่รู้ว่าเราปรึกษากับท่านอาจารย์วัน นึกว่าท่านจะดุ เป็นเรื่องที่ภิกษุสนใจมาก เราก็มองเห็นอาจารย์วันยิ้ม... ที่เราปรึกษากันเมื่อคืนนี้ ท่านพระอาจารย์มั่นรู้เราแล้วนี่ หลวงตามอบกายถวายชีวิตกับท่าน คิดปรึกษาข้อวัตรปฏิบัติที่จะเข้าสู่ธรรมะของท่านพระอาจารย์มั่น"

ธรรมเทศนา

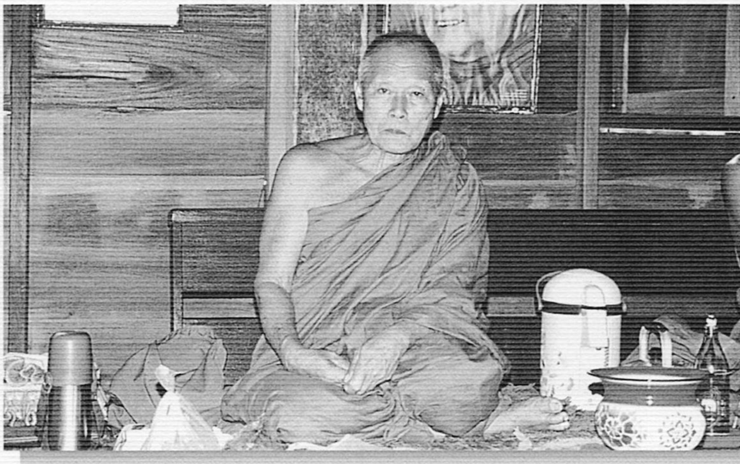
ท่านเทศน์ใหญ่ ๆ ปีหนึ่ง ๒–๓ ครั้งที่เป็นวันสำคัญเช่น มาฆบูชา วิสาขบูชา อาสาฬหบูชา เป็นต้น ญาติโยมก็มาในเวลานั้น นอกนั้นก็ไม่มีโอกาส ท่านเทศน์นี้สูงได้ต่ำได้ วันนี้เทศน์เรื่องนี้ปฏิบัติตามได้ วันหน้าท่านไม่เทศน์ ท่านเทศน์ขยับไปอีก ตามท่านไม่ทัน ท่านละเอียดมาก ธรรมะท่านมีหลายแขนง เราปฏิบัติตามท่านยังไม่ได้ ก็ฟังท่านไปเรื่อย ๆ ฟังไป ๆ บันทึกไว้ในใจ อันไหนไม่ได้ก็แล้วไป ธรรมะที่ท่านอบรมภิกษุสามเณรนั้นเป็นธรรมะปรมัตถ์อย่างลึกซึ้ง แต่ก่อนไม่ได้อ่านตำรับตำรา ที่ท่านเอามาเทศน์ ท่านเทศน์ชาดก พุทธประวัติ พระสูตรอะไร ๆ ต่าง ๆ ท่านเอามาเทศน์บ่อย

ที่หนองผือท่านพูดเรื่องพญานาคบ่อย ท่านเล่าให้ฟังว่า พญานาคเขามีฤทธิ์ มาคารวะท่านพระอาจารย์มั่นแล้วก็เหาะไปเลย เรื่องอดีตชาติของท่านพระอาจารย์มั่นท่านก็พูด ท่านว่าท่านเคยเป็นกระแต ไปกัดไม้กระบกกิน แล้วท่านก็หัวเราะภพชาติของท่าน

ยุคนั้นมีพระเถรานุเถระที่เข้าไปกราบนมัสการท่านประจำก็มี เช่น เจ้าคุณธรรมเจดีย์ เทศกาลเข้าพรรษาทุกปี ท่านก็มาคารวะมาฟังเทศน์ของท่านพระอาจารย์มั่น หลวงพ่อลีแห่งวัดอโศการาม ท่านก็เข้ามาวัดป่าบ้านหนองผือก่อนจะไปอินเดีย ส่วนหลวงปู่ฝั้น หลวงปู่อ่อน หลวงปู่กู่ หลวงปู่หลุย หลวงปู่กงมา ท่านเหล่านี้อยู่ใกล้ เข้ามาวันพระ มาคารวะท่านแล้วก็ออกไป ไม่ได้อยู่ประจำ

วาระสุดท้ายของท่าน

หลวงตาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นจนปีที่ท่านมรณภาพ ช่วงสุดท้ายหลวงตาอยู่จนถึงตอนท่านเคลื่อนไปสกลนคร แต่ออกไปบ้านภู่นั้นหลวงตาไม่ได้ออกไป เขามอบให้แต่ง(จัด)บริขาร หลวงตาแต่งบริขารแล้วก็ตามท่านออกมา แวะวัดป่าบ้านภู่ไปเฝ้าท่านอยู่ ท่านออกไปแล้ว ๒ วัน หลวงตาจึงตามไป

หลวงตาแตงอ่อน กลฺยาณธมฺโม

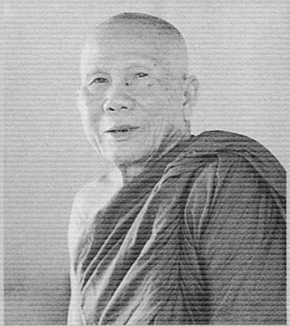
ตอนที่จะเคลื่อนท่านออกจากวัดป่าบ้านหนองผือนั้น วันนั้นหลวงปู่เทสก์เข้ามาเห็นว่าท่านพระอาจารย์มั่นป่วยโซมากแล้ว ได้กราบเรียนท่านพระอาจารย์มั่นว่าขอนิมนต์อาราธนาออกไปข้างนอก "มันลำบากลูกศิษย์ลูกหา จะมาคารวะ" ท่านกล่าวว่า "ออกไปไม่ลำบากเหรอ ไม่ลำบากก็หามเอา" รถก็ไม่มี มีแต่เกวียน ก็ออกจากบ้านหนองผือ อยู่วัดป่าบ้านภูไม่กี่วัน ลำบากเสนาสนะ ฝนมันตก เดือน ๑๒ ฝนยังไม่หยุด ภิกษุสามเณรลำบากหาที่อยู่ไม่ได้ หลวงปู่เทสก์ท่านก็มากราบขออาราธนาท่านพระอาจารย์มั่นว่า "เสนาสนะไม่พอ ลูกศิษย์ลูกหามากมาย ขออาราธนาไปวัดป่าสุทธาวาส ที่โน่นกว้างขวาง" ท่านก็เคลื่อนไปวัดป่าสุทธาวาสในวันนั้น ไปวันนั้นก็มรณภาพวันนั้น หลวงตาก็ตามไป แต่ก่อนนั้นรถไม่มี รถที่มารับนั้นมีรถโยมนุ่ม ชุวานนท์คันเดียว เที่ยวขนพระขนเณร กลับไปกลับมาอยู่จนค่ำกว่าจะครบ จนไปถึงวัดป่าสุทธาวาส

ช่วงนั้นหลวงปู่เทสก์เป็นพระผู้ใหญ่เคยอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น มีความชอบกับท่านหลวงปู่เทสก์เป็นคนจริง เชี่ยวชาญในการพูดด้วย ศิษย์ผู้อื่นไม่กล้ากราบเรียนอาราธนาท่านพระอาจารย์มั่น

สังฆานุสสติ

คำของพ่อแม่ครูบาอาจารย์นั้นหลวงตายกใส่เกล้าไว้ตลอด เดินจงกรมภาวนาก็ทำตามท่านสอน สำหรับความดีของท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ท่านเป็นผู้ที่มีเมตตาสูง เยือกเย็นมาก อยู่กับท่านมีแต่ความเย็นใจ ทำอะไรก็ระลึกถึงท่านตลอด เป็นอนุสติอย่างหนึ่ง ไม่ได้ว่างเว้นเลย

- *จากบทสัมภาษณ์ หลวงตาแตงอ่อน กลฺยาณธมฺโม วัดป่าโชคไพศาล อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๓*

หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต

วัดบรรพตคีรี (ภูจ้อก้อ)
ตำบลหนองสูงใต้ อำเภอหนองสูง
จังหวัดมุกดาหาร

นามเดิม
❖ หล้า เสวตร์วงศ์ เป็นบุตรของ นายคูณ และ นางแพง เสวตร์วงศ์

เกิด
❖ วันจันทร์ ที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๔ ตรงกับวันขึ้น ๓ ค่ำ ปีกุน ณ บ้านกุดสระ ตำบลกุดสระ อำเภอหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี

บรรพชา
❖ เมื่ออายุได้ ๑๘ ปี ณ วัดบัวบาน บ้านกุดสระ ตำบลกุดสระ อำเภอหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี โดยพระอาจารย์หนู ติสฺสเถโร เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท
❖ ครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๗๓ โดยมี พระอาจารย์หนู ติสฺสเถโร เป็นพระอุปัชฌาย์ บวชได้ไม่นานก็ได้ลาสิกขาจากพระภิกษุ แม้จะไม่อยากลาเท่าใดนัก แต่หมู่เพื่อนพาคะนองก็ได้ลาไปตามเพื่อน ภายหลังท่านได้แต่งงาน ๒ ครั้ง มีบุตร ๑ คนกับภรรยาคนแรกและมีบุตร ๓ คน กับภรรยาคนต่อมา เมื่ออายุได้ ๓๒ ปี ได้กลับคืนสู่เพศพรหมจรรย์อีกครั้ง ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๘๖ ณ วัดบ้านยาง โดยมี พระครูคูณ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์เสาร์ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ บวชอยู่ได้ ๓ พรรษา โยมมารดาก็ถึงแก่กรรม ภายหลังฌาปนกิจศพมารดาเสร็จแล้ว ก็ได้กราบลาอุปัชฌาย์จารย์ไปหาท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) อุปัชฌาย์นั้นก็อาลัย ท่านจึงได้กราบเรียนว่า *“กระผมบวชเมื่อแก่อายุขั้น ๓๐ ลูกตายเสียเมียตายจาก ถ้าอยู่ใกล้บ้านไม่ได้ปฏิบัติสะดวก โลกจะกล่าวว่าบวชเลี้ยงชีวิต และบวชคราวนี้ก็เห็นภัยในสงสารอย่างเต็มที่ ไม่ไว้ใจในชีวิตเลยและไม่ไว้ใจในสังขารทั้งปวงด้วย อยากจะไปปฏิบัติธรรมเพื่อพ้นทุกข์ในสงสารขอรับ”* อุปัชฌาย์จึงอนุญาต เมื่อไปถึงวัดโพธิสมภรณ์แล้ว องค์ท่านก็เมตตารับไว้และให้โยมวัดป่าโพธิ์ชัย บ้านหนองน้ำเค็ม มารับเอาไปปฏิบัติเพื่อรอญัตติ วัดนี้มีหลวงพ่อบุญมี (ศิษย์ผู้หนึ่งของพระอาจารย์ใหญ่มั่น) เป็นเจ้าอาวาส หลวงปู่หล้าได้กล่าวว่า ท่านมีอุบายสั่งสอนเยือกเย็นแยบคายพอควร

ญัตติเป็นพระธรรมยุต
❖ ครั้นถึงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๘ ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพกวี ก็สั่งให้เข้าไปญัตติที่

วัดโพธิสมภรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีพระครูธรรมธร เป็นพระกรรมวาจาจารย์ แล้วก็ต่อนิสัยกับหลวงพ่อบุญมีในวันนี้ ภายหลังจากที่ได้อยู่จำพรรษากับหลวงพ่อบุญมี ๑ พรรษาแล้ว ท่านก็ได้กราบลาหลวงพ่อบุญมีออกตามหาหลวงปู่มั่น หลวงปู่หล้าท่านได้เดินธุดงค์อยู่เป็นเวลาหลายเดือน ก็มาถึงวัดป่าบ้านหนองผือ

มรณภาพ

❖ วันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๙ ณ วัดบรรพตคีรี (ภูจ้อก้อ) สิริรวมอายุได้ ๘๔ ปี ๑๑ เดือน พรรษา ๕๒

อาจริยธรรม

ขณะนั้นท่านพระอาจารย์มั่นกับคณะสงฆ์ กำลังทำผ้ารองก้นบาตร องค์ท่านพระอาจารย์ก็รีบห่มผ้าเฉวียงบ่านั่งเรียบอยู่ วางบริขารไว้ที่ควรแล้วก็กราบองค์ท่าน องค์ท่านกรุณาถามว่า *"มาจากไหน"* กราบเรียนว่า *"มาจากถ้ำพระเวส"* ถาม *"ภาวนาเป็นอย่างไร"* กราบเรียนว่า *"ยังไม่เป็นอะไร คงเป็นเพียงว่าศรัทธาเท่านั้น"* แท้จริงอยากจะกราบเรียนเรื่องเสียงตูมลงจนภูเขาทั้งลูกกระเด็นนั้นอยู่ แต่ไปใหม่ก็เก็บไว้เสียก่อน เพราะมีพระจ้องคอยฟังคำเรียนถวายอยู่มาก เพราะยังไม่คุ้นไม่เชื่องกับท่านองค์ใด คล้ายกับว่าอวดดีเกินไป พลิกจิตตั้งใจดี ๆ แล้วก็หมอบลงจรดพื้นกระดานศาลาไม่เงยหน้าขึ้น กล่าวว่า **"ขอมอบกายถวายชีวิตต่อพระอาจารย์ ผูกขาดทุกลมปราณ ตลอดทั้งคณะสงฆ์ในที่นี้ทุก ๆ องค์ด้วย ข้าน้อยว่าจะมาแต่ปีกลายนี้ แต่ท่านเจ้าคุณเทพกวีบอกว่าให้ไปหัดภาวนากับหลวงพ่อบุญมี วัดป่าหนองน้ำเค็มเสียก่อนในปีนี้"** องค์ท่านได้ฟังแล้ว ก็บอกพระเณรเอาบริขารไปที่กุฏิที่ว่าง กราบแล้วก็ตามบริขารไปที่พัก ขณะนั้นเป็นเดือนเมษายน ข้างขึ้น แต่ลืมวันที่เพราะไม่ได้ดูปฏิทิน เป็น พ.ศ. ๒๔๘๙ ขณะนั้นอาจารย์มหาบัวก็อยู่นั้นก่อนข้าพเจ้าแล้ว พระอาจารย์วัน ก็ไปก่อนเดือน แต่เป็น พ.ศ.เดียวกัน อาจารย์ทองคำก็ไปอยู่ก่อนพระอาจารย์วัน แต่เป็น พ.ศ.เดียวกันอีก เมื่อคิดคืนหลังแล้วเป็นธรรมสังเวชถึงใจไม่จืดจาง

เมื่อล่วงถึงห้าวันแล้ว ก็เข้าไปกราบเท้าขอนิสัย องค์ท่านก็ได้กรุณารับ พระอาจารย์มหาบัวได้โอกาสลับหลังหลวงปู่มั่นแล้ว ก็กรุณาเตือนว่า **"เอาให้ดีนะ เมื่อคุณได้มอบกายถวายตัวกับองค์ท่านแบบแจบจมอย่างนี้แล้ว ต้องเข่นหนักนะ เพราะองค์ท่านมีความหมายว่า จะจริงเหมือนที่มอบกายถวายตัวหรือไม่ หรือเป็นเพียงมายาว่าเปล่า ๆ แล้วจะแสดงการสู้ข้อต่อครูเหล่านี้เป็นต้น เพราะธรรมดาเหล็กเมื่อเอามาให้ช่างตีช่างก็ต้องตี พอจะเป็นมีดเป็นพร้าก็ต้องให้รู้จัก ถ้าเป็นเหล็กก้นเตาก็ใช้ไม่ได้ คืนให้เจ้าของเดิม ถ้าเป็นเหล็กแข็งเผาไฟแดง ๆ แล้วก็ตีลงไปอย่างหนักนะท่าน แต่การตีค่อยตีแรงไม่เป็นหน้าที่ของเหล็ก จะไปผูกขาดตั้งกฎไว้ผูกมัดช่างผู้จะตีนะท่าน สิ่งเหล่านี้คุณต้องรู้ล่วงหน้าไว้นะ ผมนึกสงสารคุณเพราะเป็นคนชาวอุดรด้วยกัน แม้ตัวของผมท่านก็เข่นมามากแล้ว ด้วยอุบายต่าง ๆ ธรรมดาพ่อแม่ถึงจะเข่นลูก ๆ เต็มภูมิสักเพียงไรด้วยอุบาย ต่าง ๆ นานา ก็ดี ยังมีเมตตาอยู่เต็มภูมิ และถือว่าเป็นลูก ๆ อยู่เต็มภูมินั่นเอง"**

ในขณะที่พระอาจารย์มหาเทศน์ให้อุบายอยู่นั้น ข้าพเจ้ายกมือประนมฟัง นั่งนิ่งพิจารณาตาม

กระแสที่เทศน์ พอเสร็จองค์ท่านก็กลับที่พักของท่าน เมื่อพิจารณาแล้ว องค์ท่านบอกขุมทรัพย์เอาเพชรเอาพลอยไว้ให้เราเป็นทุน องค์ท่านสมภูมิเป็นมือขวาของหลวงปู่มั่นในยุคบ้านหนองผือแท้ ๆ ครูบาอาจารย์ชุดใหญ่องค์อื่น ๆ มิได้เป็นมือขวาดอกหรือ เป็นอยู่เต็มภูมิเหมือนกัน แต่ว่าองค์ท่านไปเป็นหัวหน้าอยู่อาวาสอื่น ๆ นี้หมายเฉพาะในวงชุดยุควัดป่าบ้านหนองผือเท่านั้น มิได้หมายว่าจะลบหลู่ดูหมิ่นชุดก่อนเก่าไม่เลยนา

เมื่อกล่าวถึงยุคบ้านหนองผือที่ข้าพเจ้าไปมอบกายถวายชีวิตอยู่ด้วย ก็จำได้กล่าวปฏิปทาของท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นและพระอาจารย์มหาบัวไปในตัว เพราะท้องเรื่องสมัยนั้นสัมพันธ์กันเหมือนเดือนดาวในท้องฟ้า เพราะเป็นประวัติของตน ที่เห็นด้วยตาพิจารณาด้วยใจ ได้ปฏิบัติตามองค์ท่านตามสติปัญญาของตน แต่จะเป็นเหมือนกาจับภูเขาทองหรือกบเฝ้าดอกบัว ก็เป็นหน้าที่ของตนเองจะรู้ตัวเท่านั้น และต้องการเป็นศิษย์ที่มีครูนอก ครูใน ครูจิต ครูใจ ครูปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ มรรคผลนิพพาน เพราะไม่ต้องการครูอัตโนมัติบัญญัติเอาเอง คนเราถ้าขาดการฟังการตรึกตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยอุบายที่ชอบแล้ว ก็จะเป็นไปได้ยาก **จะเป็นเหล็กดีสักเพียงไรก็ตาม ก็ต้องได้รับเข่น รับฝน รับชุบ ลับคมจากหินก่อนจึงจะใช้ได้บ้าง มิฉะนั้นแล้วก็ไม่สมบูรณ์** บางท่านตนไม่ทันได้ดีพอก็อยากจะให้ครูบาอาจารย์ยกยอท่าเดียวตลอดไป เรียกง่าย ๆ ว่าบ้ายอก็หาได้ง่าย มีอยู่มากหลายแต่ขายไม่ออก ครูบาอาจารย์ดี ตอนใดลูกศิษย์ทำดีย่อมส่งเสริม ตอนไหนทำชั่วย่อมกีดกัน การกีดกันถูกกาลหรือไม่ถูกกาล ค่อยหรือแรงแล้วแต่กรณี ไม่เป็นหน้าที่ของลูกศิษย์จะไปตั้งกฎเกณฑ์ผูกมัดอาจารย์ไว้ ไม่เป็นหน้าที่ของเหล็กจะไปผูกมัดช่างตีไว้ว่าเมื่อมีผู้มาล้อมเตาอยู่มาก อย่าเผาข้าน้อยให้แดงมาก และอย่าตีข้าน้อยให้แรงมากเน้อ มันจะเสียมรรยาท ไม่เป็นหน้าที่ของเหล็กจะมาตั้งกฎเกณฑ์ได้ ช่างจะตีให้แขกเห็นความสามารถของช่างตีเหล็กอีกซ้ำก็ได้เป็นบางราย

เขาหักรถเข้าทาง ก็หักเวลากำลังเลี้ยวออกทาง ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วก็ไม่ทันกับเวลา จิตใจภายในก็เหมือนกัน ขณะไหนพลิกไปทางกามวิตก ตรึกไปทางกามก็ดี พยาบาทวิตก ตรึกไปทางพยาบาท วิหิงสาวิตก ตรึกไปทางเบียดเบียน ต้องพลิกคืนสู่สภาพเดิม มิฉะนั้นจะเย็นเกินไปจนบูด ฉันไม่ได้เสียท้องปวดท้องต่าง ๆ

อาจริยวัตร

กล่าวต่อไป **ในวาระที่อยู่ในยุคหนองผือ** ข้อวัตรส่วนตัวขององค์ท่านที่ท่านทำอะไรบ้างเหล่านี้เป็นต้น และสอนลูกศิษย์ขนาดใด สอนญาติโยมขนาดใด จะได้กล่าวปะปนกันไป เพราะมิได้ชำนาญในการเขียนและการเรียง ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ๆ นั้น ข้อวัตรประจำตัวองค์ท่านตอนกลางคืนตีสาม ล้างหน้าบ้วนปากใส่กระโถนปากกว้างแบบเงียบ ๆ ห่มผ้าเฉวียงบ่า ไหว้พระสวดมนต์เงียบ ๆ ในห้องขององค์ท่าน บางวันก็สวดนานประมาณสามสิบนาที ได้ยินเสียงอยู่บ้างแต่ไม่รู้ว่าสูตรใดแท้ เพราะเป็นขโมยแอบฟัง ทั้งกลัวด้วย ครั้นสวดมนต์เสร็จแล้วก็นั่งภาวนาตะเกียงเล็ก ๆ จุดไว้นอกมุ้งกลด ภาวนาไปจนสว่างเป็นวันใหม่ได้อรุณ ลูกศิษย์ที่ไปรวมกันคอยรับ

เพื่อเอาข้อวัตรเช้า ในยามจะออกจากห้อง ไปคอยอยู่แบบเงียบ ๆ มิได้พูดกันซุบ ๆ ซิบ ๆ เลย พอองค์ท่าน กระแอมเสียงเบา ๆ ก็เปิดประตูค่อย ๆ เมื่อองค์ท่านเดินออกมาที่ระเบียง ต่างก็เอาข้อวัตรของใครของมัน ผู้เอาบาตรก็เอาแต่บาตร ผู้เอาจีวร ผู้นุ่งผ้าถวาย ผู้รัดประคตเอว ผู้รับผ้าเช็ดหน้าออกจากมือองค์ท่าน ผลัดผ้านุ่งแล้วยื่นถวายคืน ผู้เอากระโถนไปล้าง ผู้กวาดกุฏิ ผู้กวาดทางข้างล่างชายคา ระเบียงจงกรม ผู้คอยใส่รองเท้าสวมถวายใกล้ที่ลงบันได ผู้เอาไม้เท้าไปรอไว้ที่ศาลาฉัน เพื่อจะรอถวายในเวลาเข้าบิณฑบาต ผู้เอาไฟถ่านอั้งโล่ไปวางไว้ที่ทางจงกรมหัวท้ายแห่งละอัน แล้วคอยสังเกตการณ์อยู่ตามบริเวณแถบนั้น เพราะเมื่อองค์ท่านไปศาลาจะได้เอาตามไปถวายที่ศาลาฉันอันหนึ่ง เตาหนึ่งจะได้รีบเก็บไว้ องค์ท่านเดินจงกรมก่อนไปบิณฑบาตไม่ขาดได้เวลาก็เดินไปศาลาไกลจากกุฏิองค์ท่านประมาณหนึ่งเส้น ผู้รักษาไฟอั้งโล่ก็ยกไฟตามหลังขึ้นไปไว้ที่ใกล้องค์ท่านนั่งฉัน เพราะธาตุไฟอ่อนมีอาการหนาว และจะได้เอาผ้าอาบและผ้าคลุมตักมาอังและผึ่ง เพื่อได้รับไออุ่นเพิ่มขึ้น

ให้เข้าใจว่า ลูกศิษย์ที่ถือนิสัยมีอยู่กี่องค์ก็ต้องมีข้อวัตรกับองค์ท่านทุก ๆ รูป ไม่สับสนก้าวก่ายกัน ของใครของมัน ทั้งตรงต่อเวลาด้วย เป็นระเบียบเรียบร้อย เงียบสงัดไม่เกรียวกราว เว้นไว้แต่องค์นั้น ๆ ป่วยก็มอบให้องค์อื่นชั่วคราว เมื่อหายป่วยแล้วก็เข้าทำหน้าที่ตามเคย ส่วนงานส่วนรวม เช่น กวาดลานวัด ตักน้ำ รักษาโรงไฟ โรงฉันต่าง ๆ ต้องเอาใจใส่พร้อมเพรียงกันทั้งนั้น ไม่ต้องมีการตีระฆังนัดหมาย ให้เป็นการบังคับร้องเรียกมา เวลาของใครของมันแล้วแต่จะสังเกตไว้ ใครอ่อนแอเหลาะแหละต้องถูกเข่นต่อหน้าสงฆ์ และต่อหน้าญาติโยมเสมอ ๆ องค์ท่านไม่ไว้หน้าใครเลย จะกล่าวข้างหน้าปะปนกันไปดอก

การซ้อนผ้าบิณฑบาต

จะกล่าวถึงการเตรียมไปบิณฑบาต เมื่อองค์ท่านเดินไปถึงบันไดศาลา ก็มีผู้หนึ่งคอยรับถอดรองเท้าเอาเก็บไว้ที่ควร ระวังมิให้น้ำถูกเพราะรองเท้าหนัง องค์หนึ่งถือกระบวยล้างเท้าด้วยมือขวามือซ้ายถูตามแข้งและฝ่าเท้าทั้งใต้ฝ่าเท้าและหลังเท้า เทถูเทถูโดยเร็วและไม่ให้กระทบกระเทือนด้วยและไม่แสดงมารยาทอันไม่ตั้งใจแลบออกมาให้ปรากฏด้วย และมีผู้คอยเช็ดเท้าอีกต้องเช็ดเร็ว ๆ แต่เร็วมีสติ ไม่ให้กระเทือนเกินไปไม่ให้เบาเกินไป องค์ท่านขึ้นไปถึงศาลาฉัน ไม่ได้นั่งลงกราบเพราะศาลาฉันโต้ง ๆ ไม่มีพระพุทธรูป (ศาลามีพระพุทธรูปลงอุโบสถต่างหาก) แล้วก็ซ้อนสังฆาฏิถวายองค์ท่าน เว้นไว้แต่ท่าทางฝนจะตก ขณะนี้ต้องซ้อนช่วยกันสององค์ องค์หนึ่งม้วนลูกบวบช่วยสองสามรอบ แล้วปิดรังดุมคอถวาย องค์หนึ่งปิดรังดุมใต้ถวาย **การเข้าบ้านซ้อนสังฆาฏิ กลัดรังดุมใต้และบนนี้ องค์ท่านถือเคร่งมาก ตลอดถึงการนุ่งสบงที่มีขัณฑ์เข้าไปธุระบ้าน เช่น บิณฑบาตและสวดมนต์ องค์ท่านกล่าวว่า "การห่มผ้านุ่งผ้า พระลังกาชอบเอาอนุวาตเข้าข้างใน เพราะกันผืนเดิมไม่ให้ชุยผุก่อนอนุวาต จะเอาอนุวาตเข้าข้างในหรือออกนอกก็ไม่ผิดวินัย จะผินเบื้องบนเบื้องล่างห่มสลับกันเป็นวันไป ก็ไม่ผิดพระวินัย เพราะที่ระแข้ง จะได้ทนและสึกหรอทันกัน"** องค์ท่านอธิบายอย่างนั้น **"ผู้เขียนได้ฟังกับหูเห็นกับตาและชอบจำมา ถ้าไม่เขียนให้ละเอียดบ้าง**

ยุควัดป่าบ้านหนองผือของหลวงปู่มั่นก็จะเลือนลาง ไม่สมดุลกับผู้เขียนที่เป็นกบไปเฝ้าดอกบัว เป็นกาไปจับภูเขาทองสี่ปีเศษ เพราะยุควัดป่าบ้านหนองผือเป็นยุคสุดท้ายแห่งหลวงปู่มั่น และเก็บลูกศิษย์ก็เก็บไว้มากกว่ายุคใด ๆ ในสำนัก สิ่งใดเป็นประโยชน์แก่ลูกศิษย์ ก็ทุ่มเททอดสะพานให้ไม่ปิดบัง" ไม่ว่าแต่เท่านี้ ผ้าสังฆาและจีวรขององค์ท่าน ท่านใส่รังดุมทั้งดุมคอและดุมล่างทั้งสองทาง วันหนึ่งห่มผินทางหนึ่งขึ้น สลับกันเป็นวัน ๆ ลูกศิษย์ผู้ไปซ้อนไปห่มให้ต้องมีสติจำไว้จึงห่มถวายให้ถูกเป็นวัน ๆ จึงถูกกับธรรมประสงค์ขององค์ท่าน การจำของก๊อก ๆ แก๊ก ๆ ประสมประสานกันไว้เป็นของประกอบปฏิปทาขององค์ท่านและลูกศิษย์ด้วย ไว้ให้สำเหนียกในปัจจุบันและอนาคต ว่าลบเลือนเปลี่ยนแปลงมาตามยุคตามสมัยเพียงไรบ้างในข้อวัตร

ถ้าเขียนข้อวัตรปฏิบัติพระเถระฝ่ายธุดงค์ในอดีตกาลยุคกรุงเทพฯ ก็เกรงว่าจะกระเทือนโลกปัจจุบันนี้แล้ว ผู้เขียนก็มีที่อ้างครั้งพุทธกาลเป็นศาลพิจารณาว่าเด็ดเดี่ยวประเปรียวเพียงไร มีภิกขเวภิกขเวออกหน้าแล้ว ห้ำ ๆ หั่น ๆ ซ้ำ ๆ ซาก ๆ อยู่ทุกบท ทุกตอน การสำคัญตัวว่าประพฤติเคร่งในปัจจุบันของยุคเดี๋ยวนี้ก็ดี คงจะพอเป็นการพอใช้ได้ในครั้งพุทธกาลหรือประการใด การสำคัญตัวว่าเป็นมัชฌิมา คงจะเป็นจวนจะพอใช้ในครั้งพุทธกาลกระมัง การสำคัญตัวว่าหย่อนบ้าง คงจะเป็นเหลวมากจนฉันไม่ได้ในครั้งพุทธกาลก็อาจจะเป็นได้ ครั้งพุทธกาลเดินจงกรมจนเท้าแตก จึงว่าเคร่งจนเกินไป แต่ทุกวันนี้เดินไปชนหิน ตอ เลือดออกบ้าง ก็ว่าตนอดทนและเคร่ง ตนไม่มีสติก็ไม่ว่าเสียแล้ว น่าควรคิดไว้ ผู้เขียนเล่าดีขนาดไหนล่ะ ผู้เขียนก็ไม่ดีดอก ดีแต่คำพูด แต่เขียนไว้เพื่อเตือนตนในยามที่ควรเตือน และการเขียน การแต่ง หลวงปู่มั่นก็ไม่ค่อยส่งเสริม เพราะองค์ท่านถือว่าพระพุทธเจ้าเขียนแต่งไว้พอแล้ว

เรื่องบิณฑบาต พอหกโมงเช้า ธรรมเนียมบ้านหนองผือ เขาก็ตีขอไม้ตะเคียน เป็นสัญญาณดังไกล เป็นสามบทติด ๆ กัน หมายความว่าพอเตรียมตัวใส่บาตรแล้วพวกเราชาวบ้านแต่พอพระผ่านละแวกบ้านเขาก็ตีขออีกสามบท เขารวมกันเป็นกลุ่มยืนเรียงรายกันเป็นทิวแถวแต่ละกลุ่มเขามีผ้าขาวปูม้ายาว ๆ ไว้เรียบ ส่วนม้านั่งของหลวงปู่มั่น เขาทำพิเศษต่างหากสูงกว่ากันพอยืนรับบิณฑบาตแล้วก็นั่งให้พรเขาพร้อมกัน ไปกลุ่มอื่นอีกก็เหมือนกัน มีสามกลุ่มแล้วก็กลับวัดหลวงปู่มั่นค่อยกลับตามหลัง กับพระผู้ติดตามองค์หนึ่งตามหลังกลับมาด้วย มีโยมผู้ชายรับบาตรพระผู้ใหญ่มาวัด วันละสี่ห้าหกคนไม่ขาด ฝ่ายพระผู้น้อยที่กำลังถือนิสัยและเณรก็ดีรีบกลับให้ถึงวัดก่อน เพื่อจะได้ทันข้อวัตรของครูบาอาจารย์เป็นต้นว่าล้างเท้าเช็ดเท้า รับผ้าสังฆาและจีวร หรือเตรียมแต่งบาตรแต่งพก เป็นต้น

แต่ในฤดูพรรษา พระเณรทั้งหลายเข้าเขตวัดแล้วไม่รับอาหารอีก จะได้จัดแจงแต่งถวายแต่เฉพาะหลวงปู่ มีบดอาหารใส่ครกบ้าง ซอยผักบดในครกให้ละเอียดบ้าง เพราะองค์ท่านจะเคี้ยวไม่ละเอียดเพราะไม่มีฟัน ใช้ฟันเทียมแทน แล้วก็จัดข้าวใส่บาตรองค์ท่าน มีข้าวเจ้าปนบ้างส่วนกับนั้นจัดใส่ภาชนะถวายวางไว้ใกล้ แล้วองค์ท่านเอาใส่เอง **องค์ท่านฉันรวมในบาตรทั้งหวานและคาวด้วย ไม่ซดช้อนด้วย** โอวัลตินนั้นเอาใส่แก้วไม่ใหญ่โต ขนาดกลางใส่พอดีพอครึ่งแก้วตั้งไว้มีฝาครอบ พอฉันอาหารอิ่มแล้ว องค์ท่านก็ฉันประมาณสามสี่กลืนไม่หมดแก้วสักวัน แต่ก่อนจะลงมือฉัน ก็ให้พรเป็นพิธีพร้อมกัน ธรรมดาบ้าง สัพพพุทธาบ้าง ถ้าวันข้าวประดับดิน และ

วันสารท สวดพาหุงบ้าง การให้พรไม่ได้ประนมมือ ทั้งสวดพาหุงทั้งใส่บาตรขณะเดียวกัน องค์ท่านไม่พาทำเลย เพราะถือว่าไม่เป็นการเคารพธรรม ใส่บาตรเรียบร้อยก่อนจึงสวด ถ้าไม่สวดก็ให้พรธรรมดาและก่อนจะลงมือฉัน องค์ท่านก็ทอดสายตาลงพิจารณาอาหารในบาตรอยู่สักครู่พอควรจึงลงมือฉัน และพระเณรยังไม่เสร็จ ยังจัดแจงของเจ้าตัวแต่ละรายยังไม่เสร็จตราบใด องค์ท่านก็ยังไม่ลงมือฉันก่อน เมื่อลงมือฉันแล้ว ถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ องค์ท่านก็ไม่กล่าว ไม่พูดอันใดขึ้น ถ้าจำเป็นจริง ๆ กลืนคำข้าวแล้วจึงพูด แต่น้อยที่สุด เป็นระเบียบเรียบร้อยมาก มีสติอยู่กับความเคลื่อนไหวของกายในการจะหยิบจะวาง จะเหยียดแขนคู้แขน แลซ้ายแลขวา

กิจวัตรประจำวันขององค์ท่านพระอาจารย์มั่น

ย้อนมาปรารภเรื่องอาหารที่เข้ามาในวัดแล้วไม่รับในฤดูพรรษาเป็นมติของหลวงปู่มหาพาหมู่ทำ เพื่อตัดรอนความยุ่งยากจุกจิกออกจากหลวงปู่มั่น หลวงปู่มั่นเป็นเพียงปรารภว่า **"อาหารที่ได้มาเป็นธรรมตกลงในบาตรแล้ว พระจะแจกกัน ในวัดหรือนอกวัดก็ไม่เป็นไรหรอก ครั้งพุทธกาลเบื้องต้นที่มีสาวกขึ้นใหม่ ๆ ห้าองค์ มีโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ องค์หนึ่งจัดให้เฝ้าบริขาร นอกนั้นไปบิณฑบาตมาเลี้ยงกันเป็นบางคราว เมื่อพระไม่แจกกันฉันกันใช้ จะให้ใครมาแจกให้เล่า แต่เราไม่บังคับในส่วนนอกวัดและในวัด แล้วแต่ศรัทธาเป็นเองดังนี้"**

และการเว้นไม่ฉันอาหารยุคหนองผือหลวงปู่มั่นไม่ค่อยได้ทำกัน ถึงมีผู้ทำก็เพียงเว้นวันเดียว คือปี พ.ศ.๒๔๘๙ นั้นเอง มีสิบเอกผั้น อดอาหารวันหนึ่งเท่านั้น ชะรอยจะเป็นเพราะข้อวัตรจำกัดใคร ๆ ก็ไม่อยากขาดข้อวัตรอันเกี่ยวกับหลวงปู่มั่นและส่วนรวม

เท่าที่สังเกตดูในยุคนั้น ท่านพระอาจารย์มหาบัว ที่เรียกเดี๋ยวนี้ว่า หลวงปู่มหา เวลาที่อยู่กับหลวงปู่มั่น คงจะนึกอยากจะเว้นอาหารอยู่ แต่มีเหตุผลในใจว่า เราเป็นพระผู้ใหญ่อยู่กับองค์ท่าน เราจะได้สังเกตองค์ท่าน ว่าวันหนึ่ง ๆ องค์ท่านฉันได้เท่าไร ข้าวหมดขนาดไหน กับอะไรหมดขนาดไหน เราจะได้สังเกตประจำวัน เพื่อจะจัดถวายให้ถูก เท่าที่มีมาโดยเป็นธรรม แม้องค์ท่านหยิบใส่บาตรเองก็ดี เราจะสงวนรู้ว่าหยิบอะไรบ้าง เพราะเราเป็นห่วงองค์ท่านมาก เมื่อองค์ท่านฉันได้บ้าง เราก็พลอยเบาใจ เมื่อฉันไม่ได้เราก็สนใจในเรื่องนี้ หันมาปรารภเรื่องนี้ติดต่อกันไป หลวงปู่มั่นฉันอิ่มขนาดไหน ขนาดพอกลาง ๆ ถ้าอิ่มเร็วนัก พระเณรจะเดือดร้อน ถ้าอิ่มช้านักพระเณรจะเอาเป็นตัวอย่าง คงจะเป็นแบบนี้ ที่ว่านี้ตามสังเกตแล้วเดากัน องค์ท่านอธิบายเป็นเพียงว่า **"อืดอาดนักก็ไม่ดี หิวนักก็ไม่ดี พอดีของใครของมันให้สังเกตเอา นั่ง นอน ยืน เดิน ก็เหมือนกัน นั่งหมายความว่านั่งภาวนา ยืน เดิน นอน ก็เหมือนกัน แต่ถ้านอนหมายถึงนอนหลับ วันหนึ่งคืนหนึ่งหลับสี่ชั่วโมงพอดี แต่ฉันนั้นยังอีกสี่ห้าคำจะอิ่ม ให้หยุดเสียดื่มน้ำแล้วพอดี ส่วนเดินจงกรมนั้นวันหนึ่งคืนหนึ่งอย่างน้อยก็สาม-สี่-ห้าชั่วโมงก็ได้ ที่ว่ามานี้ หมายความว่าปกติ ไม่ได้เจ็บป่วย"** การเดินจงกรมนั้น บางทีข้าพเจ้าเดินแต่ห้าโมงเย็นตลอดรุ่งก็มี เดินภาวนาไม่ใช่เดินเอาเวลา

ปรารภเรื่องฉันอิ่มเสร็จแล้วของหลวงปู่มั่น องค์ท่านเดินไปส้วม พระเณรต้องรีบล้างบาตร เก็บบริขารให้ทันองค์ท่าน การไปส้วมก็มีผู้ตามไปรับใช้ เป็นต้นว่า รีบไปเทน้ำใส่กระบอกไว้

ถ้าอากาศหนาวก็รีบเอาน้ำร้อนไปชงไว้ที่กระบอกชำระ หรือใส่กระป๋องพิเศษชงแล้วตั้งรอไว้ แล้วก็คอยอยู่ตามบริเวณนั้น เมื่อองค์ท่านออกมาก็ได้รีบรับเอากระป๋องกับองค์ท่าน **การรับของจากมือองค์ท่านก็ดี การยื่นอะไร ๆ ถวายองค์ท่านก็ดี ต้องสองมือน้อมเคารพพอควร จะเหลาะแหละคุ้นเชื่องจนลืมตนไม่ได้ ถ้าเราพลิกมารยาทประมาทแพล็บเดียว องค์ท่านก็รู้ ภายหลังไม่ให้เข้าใกล้เลย ใช้อุบายเข่นต่าง ๆ นานาอเนก ถ้าแก้ตัวกลับประพฤติดีทันก็เป็นการดี ถ้าไม่แก้ตัวแล้วถูกไล่หนีไม่รอช้า อนิจจาเอ๋ยอย่าได้นอนใจเลย อยู่กับองค์ท่านถ้าเป็นช่างเหล็กก็ไม่นอนเฝ้าเหล็กอยู่เฉย ๆ ต้องตีและเข่นให้เป็นมีดเป็นจอบเป็นสิ่วเป็นขวาน ถ้าเป็นเหล็กก้นเตาใช้ไม่ได้ก็ขว้างทิ้งเพราะเป็นเหล็กส่วนตัว**

การฉันในวัดป่าบ้านหนองผือ

ย้อนมาปรารภในการเตรียมจะฉันหรือฉันอยู่ก็ดี ธรรมดานอกพรรษา ต้องมีการแจกอาหารในศาลาโรงฉันจิปาถะขลุกขลุ่ย พระองค์ใดเป็นห่วงบาตรตนเองในยามเตรียมจัดแจงกันไม่ประเปรียวหูหลักตาไวช่วยแจก เกรงแต่หมู่ไม่ให้ นั่งเฝ้าบาตร องค์นั้นแหละต้องถูกเทศน์อย่างหนักในขณะนั้นด้วย ถ้าองค์ไหนยอมเสียสละในใจว่า ถ้าหมู่ไม่พอใจเอาใส่ให้เรา เราก็ไม่ต้องฉัน เราจะพอใจช่วยแจกช่วยทำกิจอันเกี่ยวกับท่านพระอาจารย์และหมู่เพื่อนให้เรียบร้อยเสร็จแล้วจึงมานั่งเฝ้าบาตรตน ผู้ใดปฏิบัติอย่างนั้นเป็นมงคลในสำนัก แม้ถึงคราวพลาดถูกเทศน์ในเรื่องอื่น ๆ ก็ไม่ถูกแรงนัก เพราะอำนาจ ความกว้างขวางในสำนักเป็นเครื่องดึงดูด ทำให้เรื่องอื่นผ่อนคลายไปในตัว และก็เป็นที่สะดวกของครูบาอาจารย์และหมู่เพื่อนด้วย แม้ปัจจัยสี่ จีวร เสนาสนะ เภสัช เจ้าตัวก็ต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของครูบาอาจารย์ และหมู่เพื่อนจะสงเคราะห์ตนโดยตนไม่ต้องพิถีพิถัน ภิกษุสามเณรใดปฏิบัติแบบนี้ในสำนัก เป็นธรรมวินัยอันลึกซึ้งด้วยเป็นที่เกรงขามของหมู่เพื่อนในตอนนี้อีก

จะกล่าวถึงในเวลากำลังแจกอาหารอีก สภาพศาลาฉันในวัดป่าบ้านหนองผือสมัยนั้น เป็นศาลามุงหญ้าคาและปูฟาก กว้างประมาณสี่เมตร ยาวประมาณห้าเมตร ใช้กระโถนกระบอกไม้ไผ่บ้าน เวลากำลังแจกอาหารต้องนอนกระโถนไว้เรียบ ๆ ก่อน แจกอาหารแล้วจึงตั้งกระโถนขึ้นได้ เพราะฟากขลุกขลัก เดินไปมากระโถนจะล้ม **ในขณะกำลังฉันเงียบสงัดมาก ไม่มีองค์ใดจะเคี้ยวฉันอันใดให้มีเสียงกร๊อบ ๆ แกร๊บ ๆ เลย** เช่น ถั่ว มะเขือแดง ที่ได้ฉันเป็นบางยุคบางสมัย เมื่อเฉือนเป็นชิ้น ๆ แล้วก็ตาม เมื่อมือหยิบส่งเข้าประตูปากแล้ว ก็ต้องสำนึกว่า เมื่อเราเคี้ยวพรวดลงทีเดียว จะมีเสียงกร๊อบหรือไม่ ถ้าเห็นว่าจะไม่มีเสียงกร๊อบแล้ว เราจึงเคี้ยวพรวดลงทีเดียว ถ้าเห็นว่าจะมีเสียงกร๊อบ ก็ค่อยเน้นลงให้บุบก่อนจึงเคี้ยวต่อไป ข้อนี้พระอาจารย์มหาบัวบอกข้าพเจ้าจึงได้รู้วิธีปฏิบัติ พระวินัยก็บอกไว้ไม่ให้ฉันดังจั๊บ ๆ หรือซู้ด ๆ แต่ดังกร๊อบมันก็ผิดเหมือนกัน เพราะมันคงเหมือนหมาเคี้ยวกระดูกและเสือกัดกระดูก

ปรารภเรื่องนี้ซ้ำ ๆ ซาก ๆ อีกก่อนเพราะยังไม่ละเอียดดี ตอนฉันอาหารเสร็จ พระอาจารย์ใหญ่ไปส้วมถ่าย ส้วมนั้นเป็นส้วมแบบโบราณ ขุดหลุมลึกประมาณสามเมตร ถวายเฉพาะองค์ท่าน

กว้างเมตรเจ็ดสิบห้าเซ็นต์ ส้วมแบบโบราณมีรางปัสสาวะ ครั้นองค์ท่านเข้าไปถ่าย ถอดรองเท้าเรียงคู่ไว้เรียบ ๆ ไม่ผินหน้าผินหลัง เปิดประตูแบบมีสติ ไม่ตึงตัง ปัสสาวะลงในรางปัสสาวะแล้วเทน้ำลงล้าง ถ่ายเสร็จแล้วชำระด้วยใบตองกล้วยแห้ง ที่พันไว้เป็นกลม ๆ ยาวคืบกว่าที่ลูกศิษย์จัดทำไว้ เพราะองค์ท่านเป็นโรคริดสีดวงทวาร ในยุคนั้นไม่มีกระดาษชำระ **กระดาษที่มีหนังสือชาติใด ๆ ก็ตามองค์ท่านไม่เหยียบ ไม่เอาลงในกระโถน ไม่เอาเช็ดทวารหนักทวารเบา องค์ท่านเคยอธิบายบ่อย ๆ ว่า "หนังสือชาติใดก็ตาม สามารถจารึกคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทั้งนั้น จึงควรเคารพยำเกรง"** เมื่อถ่ายเสร็จแล้วองค์ท่านปัดกวาดเรียบ ค่อยเปิดประตูเบา ๆ ออกมาโดยสุภาพไม่ตึงตัง น่าเลื่อมใสถึงใจมาก เมื่อพิจารณาไปก็คล้ายกับว่าชมทรัพย์เศรษฐี แต่ชมทรัพย์เศรษฐียังมีดีกว่าชมทรัพย์โจรที่เขาปล้นมาได้ ถ่ายเสร็จเรียบร้อยทุกประการ ก็กลับพักกุฏิขององค์ท่าน ทำกิจธุระด้านภาวนาเฉพาะองค์ท่าน

ข้อปฏิบัติต่อท่านพระอาจารย์มั่น

ครั้นถึงเวลาบ่ายหนึ่งโมงกว่า ๆ องค์ท่านก็ลงจากกุฏิเปลี่ยนอิริยาบถบ้าง บ่ายประมาณสี่โมงเย็นก็กวาดลานวัดพร้อมกัน ไม่มีองค์ใดจะใช้กลเม็ดหลีกเลี่ยงได้ เว้นแต่ป่วยไข้ไม่สบาย หรือได้เฝ้าพยาบาลภิกษุไข้อยู่เท่านั้น กวาดลานวัดแล้วก็รีบหามน้ำฉันน้ำใช้ไว้เต็มตุ่มไห ประมาณวันละสี่สิบปี๊บเป็นเกณฑ์ วันซักผ้าและวันมีอาคันตุกะมาพักมาก ก็ตักมากกว่า รีบหามเรียบร้อยแล้วก็รีบไปสรงถวายหลวงปู่มั่น เสร็จแล้วกลับไปสรงกุฏิใครกุฏิมัน ไม่ได้รวมกันไปสรงที่บ่อ แต่บ่อน้ำก็ไม่ไกล อยู่ในวัดริมวัด น้ำในบ่อก็ไม่ขาดแห้งเลยสักที เป็นน้ำจืดสนิทดี พร้อมทั้งใสสะอาดเยือกเย็นด้วย มีรางไม้กว้าง ๆ เทใส่รางมีผ้ากรอง พระอาจารย์มหาบัวได้ดูแลเป็นหัวหน้า แต่มิได้ให้องค์ท่านตักและหาม เพียงเป็นนายหมวดนายหมู่ดูแล ในตอนที่ว่าน้ำ ๆ ฟืน ๆ ก็เหมือนกัน

และการสรงน้ำหลวงปู่ ถึงเวลาเณรและตาปะขาวต้มรอไว้แล้ว พระเณรผู้ประจำสรงน้ำไม่ได้เปลี่ยน เว้นไว้แต่ผู้ถูแข้งถูขาถวาย ส่วนผู้นุ่งผ้าผลัดผ้าถวาย และผู้ชงน้ำร้อนสรง และผู้เก็บตั่งที่นั่งสรงนั้นก็ดี ผู้รักษาไฟอั้งโล่ก็ดี ผู้รอสวมรองเท้าถวายก็ดี ไม่ได้ถูกเปลี่ยน ข้าพเจ้าก็ไม่ได้ถูกเปลี่ยนเลย เพราะมีข้อวัตรเกี่ยวกับสรงน้ำถวายอยู่ และมีข้อวัตรอันอื่นเกี่ยวอยู่หลาย ๆ อันเฉพาะวันหนึ่งคืนหนึ่งเป็นนิจวัตร **ใครเคยถวายข้อวัตรแผนกไหน ก็ต้องทำแผนกนั้นเป็นประจำ จะก้าวก่ายสับสนอลหม่านแย่งกันทำไม่ได้ (ส่วนข้อวัตรส่วนรวมด้านอื่นเป็นอีกอย่างหนึ่ง)** ข้อวัตรเกี่ยวกับลูกศิษย์ทำถวายองค์ท่านประจำวันประจำคืน จะก้าวก่ายกันไม่ได้ ของใครของมัน

ข้าพเจ้ามีข้อวัตรโชกโชนอยู่กับองค์ท่านหลายอย่างอยู่มากคือ

ข้อหนึ่ง ตื่นขึ้นมาแต่เช้า รีบติดไฟอั้งโล่เข้าไปไว้ใต้ถุนองค์ท่าน ให้ไอไฟส่งขึ้นเพื่อไล่อากาศหนาวเย็นไปบ้าง

ข้อสอง เมื่อองค์ท่านวิการในธาตุขันธ์ผิดปกติ ได้ถ่ายตอนกลางคืนลงที่หลุมใต้ถุน ได้รีบเก็บด้วยมือ คือเอามือกอบใส่ปุ้งกี๋ที่เอาใบตองรองแล้วเอาขี้เถ้ารองอีก กอบอุจจาระจากหลุมมาใส่ปุ้งกี๋นั้น ส่วนหลุมนั้นเอาเถ้ารองหนา ๆ ไว้แล้วมีฝาปิดไว้ตอนกลางวัน ค่ำมืดแล้วรีบไปเปิดไว้

เช้ามืดรีบไปตรวจดูแบบเงียบ ๆ เมื่อเห็นรอยถ่ายก็รีบเก็บ รีบล้างมือด้วยขี้เถ้าและน้ำมันก๊าด ตัดเล็บมือไว้ให้เรียบ ข้อที่เอามือกอบออก หลวงปู่มหาบอก แต่ว่าไม่ได้บอกต่อหน้าหลวงปู่มั่น บอกว่า **"ครูบาอาจารย์ชั้นนี้แล้ว ไม่ควรเอาจอบเสียมนะ ควรเอามือกอบเอา"** *ดังนี้ ย่อมเป็นมงคลล้ำค่าของข้าพเจ้า*

ข้อสาม เมื่อองค์ท่านออกจากห้องตอนเช้า รีบยกอั้งโล่จากใต้ถุนขึ้นไปรอรับที่ระเบียง ทั้งคอยรับผ้าเช็ดหน้าองค์ท่านที่ท่านถือมาจากห้องนอน พอครูบาวันนุ่งผ้าถวายเสร็จแล้ว ยกสองมือส่งองค์ท่านคืน

ข้อสี่ เมื่อองค์ท่านลงเดินจงกรมตอนเช้า รีบเอาไฟตามไปไว้ที่หัวจงกรม และคอยดูแลอยู่ตามแถบนั้น เพราะเกรงท่านจะล้มใส่ไฟ

ข้อห้า เมื่อองค์ท่านไปศาลาเตรียมตัวไปบิณฑบาต จึงยกอั้งโล่ตามหลังไปด้วย ตั้งไว้ใกล้ที่องค์ท่านนั่งพอสมควร

ข้อหก กลับบิณฑบาตแล้วรีบมาตรวจดูไฟอั้งโล่ แล้วรีบดูอาหารของตนว่า อันไหนที่บิณฑบาตมาได้ พอจะถูกกับธาตุองค์ท่าน และรีบช่วยหมู่เพื่อนในเรื่องอาหาร อย่านั่งเฝ้าบาตรของตนอยู่เหมือนกบงอยฝั่ง

ข้อเจ็ด ฉันเสร็จแล้วรีบล้างบาตรตน รีบเช็ดเอาไปไว้กุฏิตน ตอนเที่ยงโอกาสว่างจึงตากบาตร

ข้อแปด รีบเอาบาตรท่านอาจารย์มหาบัวไปไว้กุฏิท่าน ท่านจะตากเอง

ข้อเก้า รีบกลับมาเอาอั้งโล่ขึ้นไปที่พักขององค์หลวงปู่ให้ทันกับเวลา อย่าให้องค์ท่านขึ้นไปก่อนอั้งโล่

ข้อสิบ จงสังเกตให้ดีว่า องค์ท่านร้อนแล้วหรือหนาวอยู่ อย่ารีบด่วนแต่ทางจะเอามาดับท่าเดียว

ข้อสิบเอ็ด บางวันองค์ท่านหนาวจัดแต่พักอยู่เตียงนอกห้อง ท่านนอนอยู่แต่ไม่หลับ ภาวนาอยู่นิ่ง ๆ ต้องขยับไฟเข้าหาใกล้เตียง ถ้าท่านห้ามจึงถอยไฟออก ถ้าท่านไม่ห้าม ท่านนิ่งภาวนาอยู่เราต้องนั่งเฝ้าอยู่ใกล้เตียงนั้นนิ่งอยู่ **ถ้าหากว่าองค์ท่านพูดถามอะไร เราตอบเฉพาะตรงคำถามอย่าลาม** และก็ไม่แน่นอนบางทีได้เฝ้าอยู่จนเที่ยงวันก็มี ตอนหัวค่ำก็ต้องได้จุด ได้รักษาวน ๆ เวียน ๆ อยู่นั้นแหละ สิ่งเหล่านี้มิใช่องค์ท่านและสงฆ์บังคับ ตนมีศรัทธาเอง

ข้อสิบสอง เมื่อคราวซักหรือย้อมถวายองค์ท่าน เราก็ต้องอยู่กองย้อม กองซัก กองตาก กองพับไว้ กองตัดหลวงปู่มหา กองเย็บท่านอาจารย์วัน กองถวายยาแก้โรคท่านอาจารย์วัน อาจารย์ทองคำ ปูที่นอนและเอาบาตรไว้ อาจารย์วัน อาจารย์ทองคำ

หลวงปู่ให้อุบายข้าพเจ้าปูที่นอนต่อหน้าอาจารย์วันว่า **"ท่านหล้าปูที่นอนกับเขาไม่เป็น เอาแต่ของหยาบๆ หนัก ๆ"** พูดเย็นๆ เบา ๆ แต่ข้าพเจ้าก็เก็บไว้เฉพาะส่วนตัว ในสมัยนั้น ถ้าหากว่าเล่าให้อาจารย์มหาฟัง ท่านอาจารย์มหาก็จะต้องให้ไปปูจริง ๆ มีอยู่ข้อหนึ่งที่อดไม่ได้ ๆ เล่าถวายท่านอาจารย์มหาฟัง คือ มีพระองค์หนึ่งปูที่นอนถวายหลวงปู่มั่น ทั้งปูทั้งเหยียบไปมาเต็มเท้า บริขารขององค์ท่านบางชนิด เช่น กระป๋องยาสูบก็ข้ามไปมา ข้าพเจ้าอดไม่ได้ก็เล่าถวายท่านอาจารย์มหา ท่านอาจารย์มหาก็หาอุบายสังเกตก็พบจริง จึงพูดขึ้นว่า **"หมู่ทำแบบไม่มีสูงมีต่ำแบบนี้ ผมไม่เหมาะ**

หัวใจ ปล่อยให้คนที่เขาเคารพกว่านี้มาทำจะเป็นมงคล ทำขวางหมู่เฉย ๆ” ดังนี้ แต่นั้นมาพระองค์นั้นก็เข็ดหลาบ

การปูที่นอนขณะนั้นมีสามคน คือ อาจารย์ทองคำ อาจารย์วัน คุณสีหา คุณสีหาเป็นหลานอาจารย์วัน เมื่ออาจารย์วันปู ปูกับคุณสีหา เพราะจับคนละทางเพื่อให้ผ้าตึง แล้วจึงยัดเยียดตามริมให้ตึงอีก บางทีอาจารย์ทองคำมาแอบปู แต่หลวงปู่คงเข้าใจว่าอาจารย์วันกับคุณสีหาเท่านั้นช่วยกันปู ข้อวัตรเฉพาะอันนี้ก้าวก่ายกันอยู่ทางลับ ๆ

มีปัญหาว่า เวลาลูกศิษย์ปูที่นอนนั้น หลวงปู่ไปอยู่ไหน หลวงปู่กำลังถ่ายอยู่ที่ส้วม ตอนหลังฉันจังหันเสร็จเป็นส่วนมาก ถ้าถ่ายเวลาผิดนั้นแล้ว เรียกว่าธาตุไม่สบายเฉพาะองค์ท่าน การทำข้อวัตรถวายหลวงปู่ประจำวันคืน ไม่ให้หลวงปู่หาอุบายคอยลูกศิษย์ มีแต่ลูกศิษย์คอยเท่านั้น ตอนนั้นพระอาจารย์มหาได้เทศน์หมู่ในยุคหนองผือลับหลังหลวงปู่ซ้ำ ๆ ซาก ๆ เสมอ ๆ แม้ตัวของผู้เขียนอยู่นี้ก็ดี ถ้าไม่มีหลวงปู่มหาควบคุมในยุคนั้น ก็มักจะตีความหมายไม่ออกหลายเรื่องอยู่ เพราะบางเรื่องลึกลับจนมองไม่ออก เมื่อองค์ท่านมีโอกาสลับหลังมาอธิบายให้ฟัง ก็เท่ากับของคว่ำอยู่แล้วหงายขึ้น

สำหรับองค์ท่านในสมัยนั้น ต้องมีภาระหนักใจกว่าองค์อื่น แต่ด้วยความศรัทธาและพอใจก็เลยกลายเป็นเบาลง

ก. ด้านธรรมะส่วนตัว เพราะเราหลายพรรษาทั้งชื่อใหญ่เป็นมหาด้วย

ข. ด้านเกี่ยวกับหลวงปู่ เพราะเราเคารพและรักท่านมาก ๆ

ค. ด้านบริหารหมู่เพื่อแบ่งเบาหลวงปู่

ง. ด้านญาติโยมเพื่อให้รู้จักความหมายของหลวงปู่จิปาถะสารพัดทุก ๆ ด้าน ท่านเคยเล่าให้ผู้เขียนฟังบ่อย ๆ ในยุคนั้นเพราะเข้าใกล้พระอาจารย์ใหญ่ขนาดไหน ก็เข้าใกล้หลวงปู่มหาขนาดนั้น องค์ท่านฉลาดมากบอกไว้ว่า **“ถ้าวันไหนจะไม่ทันหลวงปู่มั่นในข้อวัตรขององค์ท่าน อย่ามาล้างกระโถนผม อย่ามาเอาบาตรผมลงไปศาลา จงรีบให้ทันข้อวัตรขององค์หลวงปู่ก็แล้วกัน”** เพราะองค์ท่านจะวิจารณ์ว่ามาเป็นคณาจารย์แข่งกัน เพราะข้อวัตรขององค์ท่านมีมาก แต่องค์ท่านฉลาดรีบออกห้องก่อนหลวงปู่มั่นตอนเช้า เรามีเวลาไปล้างกระโถนไม้ไผ่ถวายให้ และได้เอาบาตรลงมาไว้ศาลาถวาย ส่วนบาตรตนเอง เอาลงไปก่อนแต่ยังไม่ได้อรุณ ต้องคล่องว่องไวจึงได้ วิชาเกียจคร้าน วิชาหลับกลางวัน วิชาเกรงจะไม่ได้ฉันของดี ๆ และมาก ๆ และเกรงจะไม่ได้ใช้บริขารดี ๆ ก็ไม่มีในสมัยนั้น

หนึ่งทุ่มประชุมกันที่กุฏิท่านพระอาจารย์มั่น

ผู้ที่ไปทำแต่ข้อวัตรครูบาอาจารย์และส่วนรวมบริบูรณ์ก็ตาม ถามเรื่องภาวนาไม่ได้ความก็ถูกเทศน์หนักอีก ผู้เขียนปีแรกถูกเทศน์หนักสามครั้ง แต่คนละเรื่องมิใช่เรื่องเก่า ปีที่สองที่สามที่สี่เงียบไม่มีเลยก็ว่าได้ **แต่ธรรมเนียมนักปฏิบัติย่อมถือกันว่า ถ้าเทศน์องค์ใดเป็นต้นเหตุก็ให้**

ถือว่าเทศน์หมดวัด ถ้าไม่น้อมลงอย่างนั้นแล้ว มานะความถือตัวจะกำเริบโดยไม่รู้ตัว แม้เมื่อถูกชมก็เหมือนกัน ถือว่าชมหมดทั้งวัด น้อมอย่างไรจึงได้ความอย่างนั้น น้อมอย่างนี้ คือถ้าใครทำอย่างนี้ก็จะต้องถูกติเตียนอย่างนี้ไม่เลือกหน้า ถ้าใครทำถูกอย่างนี้ก็ต้องถูกชมอย่างนี้ เรียกว่าน้อมลงมาใส่ตน นี้ที่หลวงปู่มหาเคยอธิบายในยุคนั้น

และปรารภต่อไปว่า เมื่อสรงน้ำถวายองค์ท่านแล้ว องค์ท่านก็เข้าทางจงกรม ต่อไปจนถึงมืดค่ำพระเณรในวัดนั้นก็เช่นกัน ราวทุ่มหนึ่งก็ไปประชุมกันที่กุฏิองค์ท่าน จุดตะเกียงโป๊ะกลมเล็ก ๆ กราบแล้วนั่งพับเพียบเรียบร้อยสงบอยู่ องค์ท่านหากเทศน์เองโดยอิสระ เห็นสมควรอันใดด้านศีล สมาธิ ปัญญา ประเภทใด ๆ องค์ท่านก็เทศน์อย่างจุใจของผู้หวังอรรถหวังธรรม ด้านศีลองค์ท่านกล่าวเป็นลำดับ ทั้งพุทธบัญญัติและอภิสมาจารอย่างแยบคาย ทั้งย่นและขยายหลายร้อยหลายพันนัย ย่นลงในเอกศีลในปัจจุบันทันกาล พร้อมทั้งสมาธิ ปัญญาให้สมดุลกันไปเป็นชั้น ๆ จนถึงโลกุตตรศีล โลกุตตรสมาธิ โลกุตตรปัญญา อุบายขององค์ท่านแตกฉานในอรรถในธรรม พุทธประวัติของพระองค์ตลอดพระสาวกสาวิกา จับมายกเป็นตัวอย่างให้กุลบุตรกุลธิดา ปลุกใจให้ศรัทธายิ่งขึ้น ตลอดถึงองค์ท่านวัยหนุ่มได้ขึ้นเขาลงห้วย สันโดษมักน้อย ขยันหมั่นเพียรมอบเป็นมอบตายต่อการปฏิบัติ ปลุกจิตใจให้เห็นภัยในสงสาร

ภัยกับไฟกับกิเลสก็มีความหมายอันเดียวกันแห่งรสชาติ มีไฟหลงกับไฟอวิชชา ที่ทำให้เป็นไฟก็มีความหมายอันเดียวกัน นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดานของปวงสัตว์ ผู้ที่หนักไปในโลกิยสมบัติวัตถุนิยม จนกลายเป็นยาเสพติดของเจตนาอันมุ่งหมาย จนกว่าอริยมรรคอริยผลเบื้องต้นจะปรากฏเด่นชัดในตน จึงจะไม่เดินวนขอบกระด้ง จึงจะพอใจเดินผ่าศูนย์กลางกระด้งข้ามฟากขอบกระด้งไปฟากโน้น คือฟากโลภ ฟากโกรธ ฟากหลง และถ้าไม่ยอมขี่เรืออสุภะอสุภังข้ามฟากคือหนังหุ้มอยู่โดยรอบนี้ ก็ยากจะข้ามทะเลราคะได้ และยากจะบรรเทาราคะได้อีก ผู้มีราคะมีหลงหนังอยู่ ก็เหมือนไม้ที่มียางทั้งแช่อยู่ในน้ำ จะสีให้เกิดไฟจนแขนขาดย่อมเกิดไฟขึ้นไม่ได้เลย ผู้คอยแต่จะเอาโกรธออกหน้า ถ้าไม่หนักไปทางเมตตาตน เมตตาสัตว์อื่นให้เสมอภาคกันแล้ว โกรธก็ยิ่งจะบวกโกรธคูณโกรธทวี ไม่ผ่อนปรนลงได้ ผู้ไม่มีสติลืม ๆ หลง ๆ เป็นเจ้าใหญ่นายโตของขันธสันดานแล้วไม่พอใจกำหนดลมออกเข้า ความลืม ๆ หลง ๆ นั้นเล่าก็ยิ่งบวกทวีคูณทวีหนักเข้า กัมมัฏฐานแต่ละอย่างมีพระคุณอยู่ก็จริง ยาแก้โรคแต่ละอย่าง ๆ มีคุณอยู่ก็จริง ถ้าวางยาไม่ถูกกับโรคแล้ว โรคก็หายยากด้วย ข้อนี้ต้องขึ้นอยู่กับเจ้าตัวของใครของมัน จะสังเกตรู้เองส่วนตัว

การประชุมก็หนึ่งทุ่มถึงสี่ทุ่มเป็นส่วนมาก เสร็จแล้วบางทีก็จับเส้นถวาย การจับเส้นไม่ได้พูดไม่ได้คุยกันเลย บางทีจับเส้นไปไม่นานเท่าใด องค์ท่านบอกหยุด แล้วก็ส่งองค์ท่านเข้าห้ององค์ท่านก็กราบพระภาวนาต่อไป และบางวันองค์ท่านก็เข้าห้องเร็วกว่านั้นบ้าง แต่การตื่นนอนล้างหน้านั้นมีเกณฑ์ตีสามอยู่แล้ว ปีสองพันสี่ร้อยแปดสิบเก้าก็ดีเก้าสิบก็ดี สามวันประชุมคราวหนึ่งตลอดทั้งแล้งและฝน แต่ฤดูแล้งก็ไม่แน่นอน เพราะพระอาคันตุกะมาบ่อย ๆ พ.ศ. ๒๔๙๑ เจ็ดวันประชุมคราวหนึ่ง พ.ศ. ๒๔๙๒ สิบวันบ้าง กว่าบ้างจึงประชุมเพราะชราภาพหนักเข้า ในยุคหนองผือ

องค์ท่านให้โอกาสพิเศษแต่ละบุคคล ใครขัดข้องจำเป็นให้เข้าหาได้เป็นพิเศษ การเปิดโอกาสรับแขกประจำวัน เช้าออกห้องแล้วรับแขกประมาณห้าหกนาที เพราะจวนลงจงกรม ก่อนบิณฑบาต ตอนฉันเสร็จถ่ายส้วมแล้ว รับแขกที่กุฏิท่านห้าหรือสิบนาที บ่ายหนึ่งโมงตอนกลางวันรับแขกอยู่ประมาณยี่สิบนาที องค์ท่านตรงต่อเวลาของท่านมาก

พิธีปลุกเสกพระพุทธรูป

ปฏิปทาของหลวงปู่ทอดสะพานให้ลูก ๆ หลาน ๆ ยังมีอยู่อีกมากมายนัก การเรี่ยไรแผ่ ๆ ขอ ๆ ในทางตรงและทางอ้อม และจัดงานขึ้นในวัดเพื่อหารายได้สมทบทุนการก่อสร้างหรือซ่อมแซมเกี่ยวกับตัวเงิน ๆ ไม่มีในขันธสันดานขององค์หลวงปู่เลย ของรางของขลังไม่มีในปฏิปทาเลย รูปเหรียญขายพระเล็กพระน้อยพุทธาภิเษก ก็ไม่มีในปฏิปทาขององค์ท่านเลยนา วิชาปลุกเสก แกะหูแกะตา แคะหู แคะตา ให้พระพุทธรูป หรือทำพิธีบวชให้พระพุทธรูป ก็ไม่มีในสันติวิธีขององค์ท่าน

องค์ท่านกล่าวว่า **"สมมติเป็นพระพุทธรูปแล้วก็เสร็จกัน เราดีอย่างไร จึงจะไปบวชให้องค์ท่าน องค์ท่านบวชก่อนเราแล้ว เราดีอย่างไรจึงจะไปปลุกท่านให้ตื่น ท่านตื่นก่อนเราเข้าสู่อนุปาทิเสสนิพพานแล้ว เราดีอย่างไรจึงจะไปแคะหูแคะตาให้องค์ท่าน ตานอกตาในหูนอกหูในขององค์ท่านดีกว่าเราแล้ว จะภิเษกภิษันให้องค์ท่านเป็นอะไรอีก องค์ท่านเป็นพระพุทธเจ้าเต็มภูมิแล้ว จะเอาไสยศาสตร์ไปพอกไปทาองค์ท่านทำไม นั่นแหละตัวบาป นั่นแหละขุมนรก ขุมมิจฉาทิฏฐิ เห็นผิดเต็มภูมิแล้วยังสำคัญว่าเห็นชอบ เข้าข้างตัวแต่ไม่เข้าข้างธรรมวินัย เพียงเท่านี้ก็ยังไม่รู้จักผิดรู้จักถูกแล้ว ธรรมอันละเอียดลออก็ยังมีขึ้นไปกว่านี้มาก ไฉนจะรู้ได้"**

พูดไปมากเป็นภัย แต่มีประโยชน์แก่นักปราชญ์ แต่บาดหูผู้ไม่ชอบ และจะถูกกล่าวตู่ว่าขัดขวางรายได้แห่งวัตถุตัว ง. แต่เมื่อไม่พูดยามมีชีวิตอยู่ ก็ไม่รู้จะไปพูดเวลาไหน เพราะตายแล้วพูดไม่ได้ และคนเราเป็นส่วนมากมักจะเข้าใจผิดไป

ท่านพระอาจารย์มั่นถามภาวนาเป็นไง

ตั้งใจเดินตรงตามทางมาถึงวัดป่าบ้านหนองผือ เอาบาตรไปไว้ศาลาพักอยู่สักครู่ เวลานั้นตะวันประมาณบ่ายโมงสามสิบนาที สายตาจับอยู่ที่กุฏิหลวงปู่ ไม่ช้าก็เห็นท่านออกมาที่ระเบียงขององค์ท่าน จึงได้ห่มผ้าเฉวียงบ่า ถือฝาบาตรใส่เทียนที่เอามาจากบ้านคำข่า และใส่ไม้สีฟันค่อยเดินไปหาองค์ท่านแลเห็นใกล้บันได องค์ท่านปรารภเย็น ๆ เบา ๆ ว่า **"ท่านหล้านี้มาจากไหนหนอ เดินย่อง ๆ มาคนเดียวนิสัยก็แปลกหมู่ชอบไปคนเดียวมาคนเดียว ส้นเท้าก็แหลม ๆ เดินไปมาปรากฏดังตึง ๆ"** ที่ว่าแปลกหมู่นั้น องค์ท่านก็ไม่อธิบายว่า แปลกไปทางดีหรือทางชั่ว แต่ข้าพเจ้า

ก็ยังไม่เรียนตอบสักคำเลย เพราะเข้าใจว่าองค์ท่านพูดไปตามเรื่องขององค์ท่าน และเป็นเรื่ององค์ท่านทดสอบเราว่า จะทั้งเดินทั้งพูดทั้งล้างทั้งเช็ดเท้าหรือไม่ พอกราบเสร็จแล้วท่านก็ถามกระหน่ำต่อไปทั้งคำเก่าและคำใหม่ปะปนกันไปตะพึด ยกมือกราบเรียนว่า **"มาจากถ้ำผาแด่น"**

"ภาวนาเป็นไง ๆ"

กราบเรียนว่า **"รสจิตใจวิเวกวังเวง ความไหวกาย ยืน เดิน นั่ง นอน สติอยู่กับกายและใจเหลียวซ้ายแลขวา เหยียดแขน คู้แขน รู้อยู่แทบทุกอิริยาบถ จิตใจอ่อนโยนในพุทธ ธรรม สงฆ์ น้ำตาไหลไม่ค่อยขาด การกลัวสัตว์ร้ายหรือผีไม่ค่อยมี จะมีมาบางอารมณ์ก็งูใหญ่ นึกในใจบ้า ๆ ว่า ถ้านั่งภาวนาอยู่ มันมาคาบกลืนลงไปทีเดียวก็ได้แต่อารมณ์ชนิดนี้ มาครู่เดียวก็ขับมันหนีไปได้ แต่นาน ๆ มันจึงจะมาอีก"**

องค์ท่านตอบว่า **"กลัวมันทำไม งูมันกินเข้าก็ยันท้องมันซิ"** ว่าแล้วองค์ท่านก็ยิ้ม แล้วองค์ท่านก็ปล่อยโอกาสให้เล่าถวายต่อไป กราบเรียนต่อไปว่า **"วันหนึ่งเป็นเวลาเที่ยงคืน กำหนดลมออกเข้า เมื่อลมละเอียดลงไป ปรารภขึ้นมาว่า เออ ท่านผู้พ้นไปแล้วก็ไม่มีข้างหน้าข้างหลังเหมือนลมออกเข้านี้ ท่านผู้ตะเกียกตะกายอยากพ้นไปก็ไม่มีข้างหน้าข้างหลังเหมือนลมออกเข้านี้ ผู้ไม่มีข้อวัตรอันใดเพื่อหลุดเพื่อพ้น ก็ไม่มีข้างหน้าข้างหลังเหมือนลมออกเข้านี้ ผู้ที่ถือว่าไม่มีบุญไม่มีบาป ก็ไม่มีข้างหน้าข้างหลังเหมือนลมออกเข้านี้ ในเวลาวิจารณ์อยู่นั้นรู้พร้อมกันกับลมออกเข้า ไม่มีอันใดก่อนอันใดหลังแล้วเกิดความพอใจร้องขึ้นจนสุดเสียง แล้วขู่ตนว่า มันจะเป็นบ้านะ ตอบตนเร็วด่วนว่า ถ้ารู้ว่าตนจะเป็นบ้าก็อย่าบ้าซิ ผิดถูกประการใดกราบเรียนพ่อแม่ครูบาอาจารย์ได้โปรดกรุณาแก้ไขเทอญ"**

องค์ท่านทอดสายตาลงต่ำขณะหนึ่งแล้ว จึงกรุณากล่าวว่า **"เออ พิจารณาตามเป็นจริงของธรรมส่วนนี้"** ว่าแล้วองค์ท่านก็เรียกหาสามเณรบุญเพ็งว่า **"สามเณรเพ็งเอ๋ย เอาบริขารของเธอไปไว้กุฏิเดิมของเธอนั้น ออกมาจากถ้ำใหม่ ๆ จะได้อยู่ที่เย็น ๆ ตามเคย แล้วก็ขอโอกาสทำวัตรและต่อนิสัย เสร็จแล้วองค์ท่านถามต่อไปอีกว่า ได้ยินเขาว่าเปลือกน่องมีอยู่ที่ถ้ำผาแด่นเป็นต้นใหญ่โตได้เห็นหรือไม่ เรียนว่าไม่ได้สังเกตและก็ไม่รู้จักต้นของมันด้วยขอรับ"**

"เราต้องการทุบแล้วเอามาปูต่างอาสนะนั่ง โรคริดสีดวงทวารเราพอบรรเทาไป"

พอสงฆ์ขึ้นมาประชุมฟังเทศน์ตอนหนึ่งทุ่ม องค์ท่านปรารภขึ้นว่า **"ถ้าจะให้คุณหล้าคืนไปหาเปลือกน่องถ้ำผาแด่น เธอก็มาใหม่ ๆ เดี๋ยวนี้กำลังเหนื่อย และอั้งโล่ที่เธอทำไว้สี่ห้าอันก่อนออกวิเวก ก็แตกหมด เพราะไม่มีใครทำเป็น ไม่อยากให้เธอไปละทีนี้ เพราะขาดผู้ใช้หลายหน้าที่หยาบ ๆ หนัก ๆ ไปองค์หนึ่งในวัด"**

พระอาจารย์มหาบัวปรารภขึ้นว่า **"เกล้าจะไปเอาเองดอกพรุ่งนี้"** พอถึงวัน องค์ท่านก็ไปองค์เดียวด้วยฝีเท้า เพราะสมัยนั้นฝีเท้าทั้งนั้น ข้าพเจ้ารู้ล่วงหน้า คาดคะเนในใจไม่ผิด การที่พระอาจารย์มหาบัวไปเอาเปลือกน่องถ้ำผาแด่นนี้ ไม่ใช่ไปด้วยภาพพจน์โง่ ๆ เลย หนึ่งเพื่อรับใช้หลวงปู่โดยเคารพและศรัทธา สอง เพื่อสอบว่า ท่านหล้ามาอยู่ถ้ำผาแด่นหนึ่งเดือนแต่ผู้เดียวจริงหรือ ถ้าหากว่ามาอยู่จริงปฏิบัติไปแถวใด คลุกคลีกับญาติโยมขนาดไหน ฉันในบาตรหรือนอกบาตร อยู่แบบข่มใจหรือพอใจ คำพูดขณะอยู่ถ้ำ และขณะญาติโยมไปในวันพระนั้น พูดไป

เทศน์ไปแถวใดบ้าง เหล่านี้เป็นต้น แต่ข้าพเจ้าคาดคะเนแล้ว ก็ไม่เดือดร้อนกลับมีความดีใจว่าโชคดีมีครูบาอาจารย์ผู้สำคัญไปสืบเป็นพยาน

พอองค์ท่านไปประมาณอาทิตย์กว่า ๆ ก็ได้เปลือกน่องมาจริง แล้วองค์ท่านไปเที่ยวพูดกับหมู่ลับหลังว่า **"ท่านหล้านี้นับเข้าเป็นหมู่กับพวกเราได้นะ ผมไปสืบดูแล้ว ไม่มีสิ่งที่จะดูถูกท่านได้ แต่ข้างหน้าใคร ๆ ก็มองกันไม่เห็นได้ ถ้าหากว่าต่างก็มุ่งหลุดมุ่งพ้นแล้ว ต่างก็ตะเกียกตะกายสูงใจสูงธรรมขึ้นในตัวดอก"** นี่เป็นคำพูดของพระอาจารย์มหาบัวพูดกับหมู่ลับหลัง ข้าพเจ้าได้ฟังหมู่เล่าให้ฟังแล้ว ก็พิจารณาเป็นกลาง ๆ ไม่รับไม่ปัด

ผู้จะต้องถูกเข่นอย่างหนัก

การเขียนประวัติตน ประวัติองค์หลวงปู่ ครูบาอาจารย์และหมู่เพื่อนในยุคหนองผือไม่ให้ลัก ๆ ลั่น ๆ ก็เป็นของทำได้ยาก เพราะสมัยนั้นไม่มีเทป เป็นเพียงต่างคนต่างจำได้เท่านั้น ผู้ไม่สนใจบ้างก็จำไม่ได้เลย พอที่จะสมเหตุสมผลที่ตนไปอาศัยอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม **ธรรมเทศนาขององค์ท่านทุก ๆ อุบาย ทุก ๆ กัณฑ์ ไม่ว่าส่วนรวมหรือเฉพาะบุคคลแสน ๆ นัย ล้าน ๆ นัยก็ตาม หนักเน้นลงไม่ให้เนิ่นช้าในสงสาร เขย่าอยู่เสมอว่ามิใช่บวชเล่น มิใช่ปฏิบัติเล่นเพื่อลวงโลกเพื่ออามิส หรือเพื่อธรรมเนียม หรือเพื่อเปลี่ยนชื่อ**

คนนอนหลับแต่หัวค่ำ คนหลับกลางวันตื่นใหญ่ ๆ คนนอนตื่นสายหลังตีสาม คนทำข้อวัตรแต่ภายนอกลวงอาจารย์ คนมักอวดดีทะเลาะกับเพื่อนฝูง คนฉลาดแกมโกง คนพูดธรรมสูงแต่ข้อวัตรเหลวไหล คนไม่เคารพไม่เจียมตัว คนวางเฉยหลอกลวงทำท่าว่าจิตตนสูง คนไปเที่ยววิเวกเล่น แต่เนื้อเรื่องเข้าไปวิวุ่นไม่ตั้งใจปฏิบัติภาวนา คนไปเที่ยววิเวกเด็ดเดี่ยวในป่าในเขาจริงแต่เมื่อเขาทำร้านให้พักแล้ว ก็ติดต่อกับญาติโยมจนไม่มีเวลาทำความเพียร เมื่อกลับเข้าสำนักแล้วไปคุยอวดหมู่ว่าตนเก่งได้วิเวกดี ทั้งหลายที่บรรยายมานี้ต้องถูกเข่นจากองค์หลวงปู่ทั้งนั้น และก็ไม่ได้อยู่กับองค์ท่านพอพรรษา ไม่เหตุอันหนึ่งก็อันหนึ่ง พระธรรมบันดาลให้ร้อนใจอยู่กับองค์ท่านในสำนักไม่ได้

ข้ออื่นยังมีอยู่อีก พระเณรบางองค์ทำอะไรตามอัตโนมัติ เช่น ทำกลดทำร่มก็ดี ย้อมผ้าผ่าแก่นขนุนก็ดี ไม่ได้กราบศึกษาขอโอกาส ผิดประเพณีขององค์ท่านทั้งนั้น ส่งเสียงกับเพื่อนกุฏิอื่นก็ดี มักคุยแต่เรื่องโลกก็ดี ชอบติดต่อกับญาติโยม ประจบประแจงก็ดี เมื่อองค์ท่านเรียกใช้องค์ใดพระเณรองค์นั้นไปใช้ผู้อื่นอีกต่อหนึ่งก็ดี ไม่ใช้ใครต่อดอก แต่ไม่เอาใจใส่ไม่ลงมือทำง่ายก็ดี ลงมือทำอยู่แต่ทำแบบมักง่ายก็ดี จับสิ่งของไม่มีสติ ป๊กเป๊กตึงตังก็ดี ห่มผ้าตีลูกบวบใกล้คณะสงฆ์หรือพระปฏิมากรก็ดี สะบัดผ้าและตีหมอนตากหมอนดังตูม ๆ ตาม ๆ ก็ดี ล้างเท้าแล้วเช็ดไม่ดี มีรอยนิ้วเท้าที่ศาลาและกุฏิก็ดี มีดพร้าขวานเสียมคานหามน้ำ เครื่องใช้ส่วนตัวส่วนรวมไม่เก็บเป็นระเบียบก็ดี เคารพทำดีแต่บริขารส่วนตัว ของสงฆ์ของส่วนรวมไม่เคารพรักสงวนก็ดี มีดพร้าขวานสิ่วเลื่อยไม่คมไม่มีใครลับคมเลยก็ดี ด้ามพร้าด้ามขวานแตกหักไม่มีใครสงวนบูรณะก็ดี จอบเสียมขุดดินแล้วไม่ล้างก็ดี เครื่องเหล็กที่ใช้ด้วยสงวนคมตากแดด

นานไม่มีใครเก็บก็ดี ร่มเปียกมาแล้วไม่เช็ดไม่ตากก็ดี ตากแดดนานจนเปราะก็ดี ร่มกางอยู่แต่เอียงวางทางหนึ่งให้ถึงดินก็ดี โรงไฟรกรุงรังมีเถ้าถ่านเกลื่อนกลาดก็ดี ใต้ร้านเก็บฟืนรกรุงรังก็ดี ฝาตุ่มน้ำไม่ปิดก็ดี ผ้าเช็ดเท้านานซักก็ดี ที่พรรณนามานี้หลวงปู่ต้องเข่นแบบเผ็ด ๆ ร้อน ๆ ทั้งนั้น ยังอยู่อีกมากมายนัก ถ้าจะเขียนให้หมดก็กลายเป็นบุพพสิกขาหรือมหาขันธ์ ผู้ไปอยู่กับองค์ท่านจะอวดฉลาดไม่ได้ ต้องยกธงขาวว่าข้าน้อยมาเกิดชาติใหม่

การรับคนเข้าสำนัก องค์ท่านแนบเนียนจำกัดมาก แม้จะเป็นมายาอ่อนโยนแต่ภายนอก แต่ภายในแข็งกระด้าง ตีเสมอยกตนเทียบหรือสูงกว่าองค์ท่าน องค์ท่านก็ไม่รับไว้ เพราะไม่สุ่มสี่สุ่มห้า มีทั้งตาเนื้อภายนอกและมีทั้งตาในแห่งปัญญาด้วย พอจะสั่งจะสอนได้องค์ท่านจึงรับไว้ เพราะไม่มีใครจะไปจับมือท่านเซ็นได้ในตอนนี้ พระอาจารย์เนตร พูดกับข้าพเจ้าว่า *"หล้าเอ๋ยท่านมีวาสนากว่าผม ท่านเข้ามาคราวเดียวได้อยู่เลย ผมนี้เวียนอยู่สามปีจึงได้อยู่นะหล้า ผมมาปีทีแรกเทศน์ผมว่า "เนตรเอ๋ย ผมกับท่าน เทศน์ไม่ได้ผลดอกจงหนีไปวิเวกเสีย ว่าสองสามครั้งติด ๆ กัน ผมก็เลยไป มาปีที่สองก็เทศน์แบบเก่า เทศน์แบบเย็น ๆ เจ็บในมาก ผมก็ได้ออกไป มาปีที่สามนี้แหละได้แบบฝืด ๆ แต่ไม่รู้วันไหนจะไล่แบบเย็น ๆ อีก"* พูดแล้วท่านก็ยิ้ม แม้กุฏิจะว่างสักเพียงไรก็ตาม ถ้าไม่พอจะสอนได้องค์ท่านก็ไม่รับ เทศน์ให้ฟังแล้วสามวันเจ็ดวันก็ไล่ออกไป องค์ท่านใช้คำว่า **"เออเราเทศน์เด็ด ๆ ให้แล้วรีบออกไปวิเวกนะอย่าอยู่ บางรายเข้าไปไม่ถูกระเบียบ เหมือนมาจากนรก ก็เลยไล่หนีแบบขู่ ๆ เข็ญ ๆ ในวันนั้นก็มีมาก"**

กัมมัฏฐานที่ท่านพระอาจารย์มั่นสอน

ด้านภาวนา สอนให้เลือกเอาตามจริตนิสัยที่สะดวกของจิต เป็นที่สบายของจริต ในกัมมัฏฐานสี่สิบห้องอันใดอันหนึ่งแล้วแต่สะดวก เมื่อบริกรรมและเพ่งอยู่พอก็ลงไปปรากฏรสชาติอันเดียวกัน เช่น ขณิกสมาธิรวมลงไปขณะหนึ่งแล้วถอนออกมา อุปจารสมาธิรวมลงไปแล้วมักจะมีนิมิตต่าง ๆ เช่น แสงเดือนหรือดวงพระอาทิตย์ ดวงดาว ควันไฟ เมฆหมอก กงจักร ดอกบัว เทวบุตร เทวดา หรือร่างของตน ปรากฏว่าพองขึ้น หรือเหี่ยวลง หรือปรากฏว่าเหาะเหินเดินอากาศโลดโผนต่าง ๆ นานา เหล่านี้เป็นต้น เรียกว่าอุปจารสมาธิทั้งนั้น จาระแปลว่า ไปตามนิมิตแขกที่มาเกยมาพาด ภายหลังจาก นิมิตเดิมที่เพ่งไว้ ฌานัง แปลว่า เพ่งอยู่ อุปจารสมาธินี้หมดกำลังก็ถอนออกมาเหมือนกัน อัปปนาสมาธิเข้าไปละเอียดกว่านั้นอีก แต่ไม่มีนิมิตแขกมาเกยมาพาด เป็นแต่รู้ว่าจิตอยู่ไม่วอกแวกไปทางใดและไม่สงสัยว่าขณะนี้จิตเราเป็นสมาธิหรือไม่หนอ ย่อมไม่สงสัยในขณะนั้น ไม่ปรากฏว่ามีกาย ปรากฏแต่ว่ามันรู้อยู่เท่านั้น ไม่ได้วิตกวิจารณ์อันใดเลย แต่หมดกำลัง ก็ถอนออกมาอีก แต่นานกว่าอุปจารสมาธิ เพราะความหยุดอยู่แน่วแน่นิ่งกว่ากัน ขณิกสมาธินี้ ภวังคบาตก็ว่า ขณิกภาวนาก็ว่า ขณิกฌานก็ว่า อุปจารสมาธินี้ ภวังคจลนะก็ว่า อุปจารภาวนาก็ว่า อุปจารฌานก็ว่า อัปปนาสมาธินี้ ภวังคุปัจเฉทะก็ว่า อัปปนาภาวนาก็ว่า อัปปนาฌานก็ว่า

แต่การเรียกชื่อใส่ชื่อลือนามนั้นเป็นรสชาติอย่างหนึ่ง ส่วนรสชาติของสมาธิแต่ละชั้น

ก็เป็นรสชาติไปอย่างหนึ่ง คล้ายกับลิ้นจิบแกงน้อยก็รู้จักรสน้อย จิบมากก็รู้จักรสมาก แต่มิได้สอนให้ติดอยู่เพียงแค่นี้ เพราะสมาธิชั้นนี้อยู่ใต้อำนาจไตรลักษณ์ มีอนิจจังเป็นต้น แต่จัดเป็นฝ่ายเหตุ ฝ่ายมรรค ฝ่ายผลของเหตุผลของมรรค เป็นปุญญาภิสังขารทั้งนั้น เป็นของจริงขนาดไหนล่ะ จริงตามฐานะแต่ละชั้นแต่ละชั้น เช่น หนังก็จริงตามฐานะของหนัง เนื้อก็จริงตามฐานะของเนื้อ เอ็นก็จริงตามฐานะของเอ็น กระดูกก็จริงตามฐานะของกระดูก เป็นต้น จริงตามสมมติที่ใส่ชื่อลือนาม จริงตามปรมัตถ์เสมอภาค คือเกิดขึ้นแล้ว แปรปรวนแตกสลายไป ไม่เกรงขาม ไม่ไว้หน้าใคร ๆ ทั้งนั้น สติปัญญาชั้นนี้ก็ต้องพิจารณาให้แยบคาย ให้รู้ตามความเป็นจริงในชั้นนี้ลึกลงไปอีก มิฉะนั้นความหลงไม่มีหนทางจะร่อยหรอไป เพราะความหลงเป็นแม่ทัพของกิเลสชั้นที่หนึ่ง อันมีอำนาจเหนือกิเลสใด ๆ ทั้งสิ้น จึงบัญญัติว่าอวิชชา เพราะไม่ใช่วิชชา แต่เป็นวิชชาที่พาท่องเที่ยวเสวยสรรพทุกข์ เป็นวิชชาของกิเลสมาร เพราะกิเลสมารมีอำนาจเหนือมารใด ๆ ทั้งสิ้น

ย้อนมาปรารภเรื่องกัมมัฏฐานอีก หลวงปู่มั่นยืนยันว่า **กัมมัฏฐานสี่สิบห้องเป็นน้องอานาปานสติ อานาปานสติเป็นยอดมงกุฎของกัมมัฏฐานทั้งหลายอยู่แล้ว ศาสนาอื่น ๆ** นอกจากพุทธศาสนาแล้วไม่ได้เอามาสั่งสอนให้หัดปฏิบัติกันเลย เพราะกัมมัฏฐานอันนี้บริบูรณ์พร้อมทั้งสติปัฏฐานสี่ไปในตัวด้วย และเป็นแม่เหล็กที่มีกำลังดึงกัมมัฏฐานอื่น ๆ ให้เข้ามาเป็นเมืองขึ้นของตัวได้ เช่น พระมหาอนันตคุณของพุทโธ ธัมโม สังโฆ สีโล จาโค กายคตา แก่ เจ็บ ตาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เหล่านี้เป็นต้น ย่อมมีอยู่จริงอยู่พร้อมทุกลมหายใจออกเข้าแล้ว แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ย่อมจริง ย่อมมีอยู่ทุกลมออกเข้าแล้ว ไม่ต้องไปค้น ไปหา ไปจด ไปจำ ไปบ่น ไปท่องทางอื่นก็ได้ ถ้าไม่หลงลมเข้าลมออกแล้ว โมหะอวิชชา วัฏจักร มันจะรวมพลมาจากโลกหน่วยไหนล่ะ **หลงลมออกเข้าก็หลงหนังเหมือนกัน ถ้าไม่หลงหนังก็ไม่หลงลมออกเข้าโดยนัยเดียวกัน** ดูโลกก็ดูทุกข์ ดูทุกข์ก็ดูโลก ดูสังขารก็ดูทุกข์ ดูทุกข์ก็ดูสังขาร พ้นโลกก็พ้นทุกข์ พ้นทุกข์ก็พ้นโลก พ้นสังขารก็พ้นทุกข์ พ้นทุกข์ก็พ้นสังขาร มีความหมายอันเดียวกันทั้งนั้นไม่ผิด รู้ลมออกเข้าในปัจจุบัน รู้ลมออกเข้าในอดีต รู้ลมออกเข้าในอนาคต รู้ผู้รู้ในปัจจุบัน รู้ผู้รู้ในอดีต รู้ผู้รู้ในอนาคต แล้วไม่ติดข้องอยู่ในผู้รู้ทั้งสามกาล ผู้นั้นก็ดับรอบแล้วในโลกทั้งสามด้วยในตัว อวิชชาและสังขารเป็นต้นก็ดับไป ณ ที่นั้นเอง ไฟโลภ ไฟโกรธ ไฟหลงก็ดับไป ณ ที่นั้นเอง กองทัพธรรมมีกำลังสมดุลด้วยสติปัญญา กองทัพอวิชชาตัณหา อุปาทานเป็นต้น ย่อมแตกสลาย ไม่ต้องพูดไปหลายเรื่องหลายแบบก็ได้ พระอาทิตย์ส่องแสงจ้ามืดนั้นนาไม่ได้สั่งลาหายวับไป ณ ที่นั้น

ธรรมะท่านพระอาจารย์มั่น

หันมาปรารภต่อไปว่า ในยุคบ้านหนองผือในวาระผู้เขียนไปอยู่ด้วยกับองค์ท่าน ได้ยินองค์ท่านยืนยันว่าองค์ท่านเป็นพระอรหันต์หรือไม่ ตอบได้อย่างผึ่งผายว่า องค์ท่านมิได้ยืนยันว่าองค์ท่านเป็นพระอรหันต์หรือปุถุชนใด ๆ เลย ชะรอยผู้เขียนจะไม่รู้จักอิโหน่อิเหน่ แล้วองค์ท่านจะไม่เล่าคำลับให้ฟังก็อาจเป็นได้ หรือเกรงว่าผู้ฟังประมาทและไม่เชื่อ ก็อาจเป็นโทษแก่เขาก็

อาจเป็นได้ องค์ท่านจึงไม่เล่าให้ฟัง ส่วนธรรมะขององค์ท่านแสดงบางคราวเป็นธรรมชั้นสูงมาก เป็นต้นว่า **ไม่ว่าธรรมส่วนใด ถ้าสำคัญตนว่าเสวยเป็นอันผิดทั้งนั้น** ข้อนี้ประทับใจของข้าพเจ้ามาก ในเวลาที่องค์ท่านเทศน์อย่างนี้พระอาจารย์มหาบัวก็ฟังอยู่ที่นั้นด้วย มีพระสองสามองค์นั่งฟังอยู่ด้วยกัน ไม่มีพระอาคันตุกะมาปน แต่แปลกอยู่ว่า ชีวประวัติของหลวงปู่มั่นได้พิมพ์มาหลาย ๆ ครั้ง ตรวจดูแล้ว ไม่เห็นธรรมข้อนี้ปนอยู่เลย ชะรอยต่างองค์ก็ต่างจำมาได้คนละบทคนละบาทอันสำคัญ

มุตโตทัย ตีพิมพ์ฉบับต้นคราวถวายเพลิงของหลวงปู่มั่น ธรรมชั้นสูงในเล่มนั้นกล่าวว่า **"ถ้าไม่มีที่อยู่ ก็ไปอยู่ที่สูญสูญนั้น"** ใจความในหนังสือเล่มนั้นทั้งหมด ก็ขึ้นอยู่กับภาพพจน์ข้อนี้ นี้เป็นธรรมชั้นสูงในหนังสือเล่มนั้นทั้งหมด เหตุผลที่จะไปอยู่ที่สูญสูญนั้น หนังสือเล่มนั้นอธิบายว่า *ถ้าจะว่าสูญไม่มีค่าก็ไม่ได้ เพราะไปบวกกับเลขหนึ่งก็สิบ ร้อย พัน หมื่น แสน ล้าน* ดังนี้ เป็นมติของผู้เขียน คือ อาจารย์มหาเส็ง และ อาจารย์ทองคำ ในยุคนั้นพระอาจารย์มหาบัวกำลังรักวิเวกเที่ยวปฏิบัติโชกโชนอยู่ ไม่สุงสิงในการเขียนหนังสือ ข้าพเจ้าพิจารณาอยู่แต่ไร ๆ ว่า เหตุที่สูญจะเป็นของมีค่าก็เพราะมีผู้ไปยึดถือเอาเป็นเจ้าของ ถ้าไม่มีผู้ไปยึดถือเอาเป็นเจ้าของแล้ว สูญก็กลายเป็นโมฆะไปตามสภาพที่สมมติ ไม่ว่าแต่สูญเลย ขี้เป็ดขี้ไก่ก็ดี ถ้ามีผู้ไปยึดถือเอาเป็นเจ้าของแล้วย่อมเป็นของมีค่าทั้งนั้น ซื้อขายเอาไปใส่ผักก็ได้ ใครลักก็เป็นอทินนาทาน แต่พระนิพพานไม่เป็นหน้าที่จะแล่นไป หรือเดินไปอยู่ที่สูญสูญ ถ้าอย่างนั้นสูญก็เป็น สรณัง คัจฉามิ ของพระนิพพาน พระบรมศาสดากล่าวไว้เพียงแต่ว่า **เปลวไฟอันกำลังลมเป่า เมื่อเปลวไฟดับไปแล้วไม่เป็นหน้าที่จะไปยืนยันและสมมติว่า ไปตั้งอยู่ที่นั้นที่นี้หรืออะไร ๆ ทั้งนั้น** ความขัดแย้งแห่งสงครามความเห็นถ้าความเห็นออกนอกรีตนอกรอย เป็นอัตโนมัติของผู้ยังมีกิเลสหนา ไม่เหมือนอัตโนมัติของพระอริยเจ้า ที่มัดเข้าหาธรรมฝ่ายอริยะเป็นบรรทัด เป็นแว่นเป็นกระจกเงาเป็นกล้องจุลทรรศน์ เป็นเครื่องวัดเครื่องตวงอันไม่เลยเถิดปราศจากเดาด้นคาดคะเน พร้อมทั้งมีสัมมาญาณะอันถ่องแท้ ไกลจากโลกิยวิสัยไปแล้ว จะดึงลงมาเทียบกับโลโก โลกา โลเกร โลกู โลกึง โลมึง ย่อมเป็นไปไม่ได้ ทั้งอดีต อนาคต ปัจจุบัน ด้วย

ชีวประวัติของหลวงปู่มั่นก็ดี ของท่านองค์ใด ๆ ก็ดี จะแต่งจะเขียนพิสดารหรือย่อก็ตามที ถ้าแก่นเรื่องของธรรมะ ยอดเรื่องของธรรมะชั้นสูงไม่สมเหตุสมผลแล้ว ปราชญ์ผู้อ่านผู้ฟังก็ไม่ถึงใจถึงธรรมเท่าที่ควร ไม่ชวนอยากอ่านไม่ชวนอยากฟังด้วย มิหนำซ้ำถูกวิจารณ์ว่า ไม่สมชื่อลือชาปรากฏว่าโด่งดังอะไรกันในทางที่ชอบแท้ของธรรมะ เมื่อผู้เขียนมิใช่เจ้าตัวเขียนเอง ย่อมตีความหมายลงมาหาตัวของผู้เขียน เพราะเข้าใจอย่างนั้นชัดอย่างนั้น แต่มันก็เป็นเรื่องอจินตับอจินไตยเหลือวิสัยจะผูกขาด ชีวิตของหลวงปู่มั่นในยุควัดป่าบ้านหนองผือ พรรณานิคม จังหวัดสกลนครเป็นยุคสุดท้ายของชีวิตองค์ท่าน และสุดท้ายธรรมะชั้นสูงแห่งองค์ท่านอีกด้วย ธรรมะขององค์ท่านส่วนอื่น ๆ อเนกปริยายก็ตาม ตลอดข้อวัตรปฏิบัติอันเด็ดเดี่ยวที่ทำส่วนตัวองค์ท่านก็ตาม เพื่อทอดสะพานให้อนุชนรุ่นหลังก็ตาม ย่อมเป็นเมืองขึ้นของคำที่องค์ท่านเทศน์ว่า **"ไม่ว่าธรรมส่วนใด ถ้าสำคัญตนว่าเสวยเป็นอันผิดทั้งนั้น"** เมื่อกล่าวว่าธรรมส่วนใด ก็เป็นอันกล่าวถึงจิตส่วนใดอยู่ในตัว ผู้รู้ส่วนใดอยู่ในตัวอีกด้วย ญาณส่วนใดอยู่ในตัวอีกด้วย ส่อแสดงให้เห็นว่า ทำลายอุปาทานในตัวแล้ว ย้อนมาปรารภสับสนปนเปกันไปอีก เพราะนึกเห็นได้จำได้อันใด ก็เขียนกันลงไป ไม่ต่ออนุสนธิ

เป็นระเบียบ สับสนอลหม่าน เพราะไม่ชำนาญในการแต่งและการเขียน และก็คงไม่ได้ไปตรวจเอาคะแนนในสนามโลกใด ๆ ทั้งสิ้นเลย

ระเบียบปฏิบัติวัดป่าบ้านหนองผือ

จะกล่าวต่อไปในการอยู่ต่อไปในสำนักหลวงปู่มั่น ยุควัดป่าบ้านหนองผือ คำสั่งและคำสอนขององค์ท่านมีหลาย ๆ อุบาย และหลาย ๆ นัย จะเป็นอุบายใด ๆ และนัยใด ๆ ก็ตาม เพื่อให้ผู้เห็นผู้ฟังผู้รู้พิจารณาหลุดพ้นในสงสารโดยด่วนทั้งนั้น เพราะไม่ใช่บวชเล่นไม่ใช่ปฏิบัติเล่นเพื่อลวงตนเพื่อลวงโลกเพื่ออามิสใด ๆ ทั้งสิ้น องค์ท่านเทศน์ห้ำหั่นและเขย่าลูกศิษย์อยู่บ่อย ๆ

ในยุคบ้านหนองผือเป็นยุคสุดท้ายขององค์ท่าน รับลูกศิษย์ไว้มากจริง ฝ่ายพระไม่เกินสิบห้าองค์ เณรไม่เกินสี่องค์ ตาปะขาวไม่เกินสองคน แม่ชีไม่เกินสามคน แต่แม่ชีไม่ให้อยู่ในบริเวณวัด เขาไปทำที่พักไว้ไกลวัดหลวงปู่และหมู่พระ ฟากบ้านหนองผือทิศตะวันตก วัดป่าของหลวงปู่และหมู่พระเณรอยู่ทิศตะวันออกของบ้านหนองผือฟากทุ่งนา วัดแม่ขาวและวัดพระ ไกลกันไม่ต่ำกว่ายี่สิบห้าเส้น และองค์ท่านไม่ให้พระไปติดต่อเขา เป็นต้นว่า ถักซบบาตร (ถลกบาตร) หรือทอประคตเอว หรือเมื่อเวลาเขามาตอนเช้าส่งอาหารหลวงปู่เป็นบางรายเท่านั้น

โยมทางไกลมานอนค้างคืน เมื่อค้างคืน เขาก็ไปหาพักหากินหานอนที่อื่น ไม่ว่าโยมประจำบ้านและโยมมาทำบุญทางอื่น เขาไม่เอาศาลาของพระเป็นที่รับอาหารของเขา เขาไปกินกันทางอื่น เว้นไว้แต่มาคนเดียว หรือสองคนเป็นเพศผู้ชาย มาศึกษาธรรมะจากต่างจังหวัดไกล หรือมาเยี่ยมภิกษุสามเณรป่วยอยู่ที่นั้น แล้วจะได้ดูแลรักษาช่วยกันแล้วนอนค้างคืนอยู่ติด ๆ กัน ก็ต้องกินอยู่นั้นนอนอยู่นั้นด้วย แต่ก็กินหนเดียวมื้อเดียวเหมือนพระ อยู่อย่างสงบไม่อึงคะนึง เขามีใจพอพึงเป็นเองไม่ได้บังคับ

ท่านพระอาจารย์มั่นถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต

ด้านบิณฑบาต หลวงปู่มั่นพาลูกศิษย์ปฏิบัติยินดีภัตที่ตกลงในบาตร ไม่ค่อยส่งเสริมในการตามส่งทีหลังอันเป็นปัจฉาภัต ยินดีฉันรวมในบาตรทั้งหวานคาว ไม่ซดช้อน เอามือเป็นช้อน ด้านจีวรยินดีบังสุกุลวางไว้ที่กุฏิบ้าง บันไดใกล้ที่ขึ้นลงบ้าง ทางไปส้วมและใกล้ทางจงกรมและทางไปบิณฑบาตบ้าง และในศาลาที่ประชุมฉันบ้าง

แต่หลวงปู่มีภาพพจน์ลงไปอีก มีข้อสังเกตของพระอาจารย์มหาบัว เล่าให้ผู้เขียนฟังเป็นพิเศษจึงสังเกตได้ พระอาจารย์มหาบัวเล่าให้ฟังว่า **"หล้าเอ๋ย ผมสังเกตหลวงปู่มั่นได้ คือผ้าบังสุกุลอันใดที่เจ้าศรัทธาเขาทำกองบังสุกุลไว้เป็นส่วนรวม เช่น ที่หนทางบิณฑบาตและศาลา และที่ร่มไม้ไกลจากกุฏิองค์ท่าน แม้ท่านจะขาดเขินสักเพียงใดก็ดี องค์ท่านไม่ค่อยจะใช้ให้เขา หรือไม่ใช้เลยก็ว่าได้ องค์ท่านใช้แต่เฉพาะที่เขาเอามาบังสุกุลไว้ที่กุฏิ ใกล้บันได ใกล้ส้วม ใกล้บริเวณทางจงกรมขององค์ท่านเท่านั้น สังเกตดู ถ้าไม่เชื่อ"** เมื่อสังเกตดูก็เป็นจริงแท้ ๆ เพราะ

องค์ท่านลึกซึ้งใช้ของไม่มีราคีแก่ท่านผู้ใด และของที่เขาเอามาบังสุกุล ใกล้บริเวณที่องค์ท่านอยู่และพักนั้นก็ดี องค์ท่านไม่ได้หวงไว้ใช้องค์เดียว เมื่อลูกศิษย์ขาดเขินก็ให้ทั้งนั้น

ในยุคหนองผือ พระอาจารย์มหาเป็นลูกศิษย์ของหลวงปู่มั่นลึกซึ้งมากทุกวิถีทาง หลวงปู่มั่นไว้ใจกว่าองค์อื่น ในกรณีทุก ๆ ด้าน ควรจะเปลี่ยนไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่งก็ดี หรือครบทั้งไตรก็ดี หรือสิ่งใดที่ควรเก็บไว้เป็นพิเศษ เฉพาะองค์หลวงปู่ก็ดี ในด้านจีวรและของใช้เป็นบางอย่าง ตลอดทั้งเภสัช เป็นหน้าที่ของท่านพระอาจารย์มหาทั้งนั้น เป็นผู้แนะนำให้คณะสงฆ์รู้ความหมายลับหลังหลวงปู่มั่นทั้งนั้น และหลวงปู่มั่นก็มิได้นัดหมาย ให้พระอาจารย์มหาบัวทำประโยชน์เพื่อองค์ท่านเองอย่างนั้นทั้งทางตรงและทางอ้อม ลึกหรือตื้นด้วยประการใด ๆ เลย พระอาจารย์มหาเคารพลึกซึ้งเป็นเองและไม่ผิดธรรมด้วยไม่ผิดวินัยด้วย เพราะธรรมวินัยมีอยู่แล้วว่า ภิกษุสามเณรใดไปไล่ที่ตีเบี้ยปัจจัยสี่ที่ได้มาโดยทางที่ชอบจากพระเถระในสังคมนั้น ๆ หรือสำนักนั้น ๆ เป็นอาบัติทุกกฏ ในพระวินัยปิฎกได้กล่าวไว้แล้ว

ฉะนั้น ในพระพุทธศาสนาจึงเว้นคุณวุฑโฒ วัยวุฑโฒไม่ได้ บิดามารดาฝ่ายฆราวาสก็โดยนัยกุลบุตรกุลธิดาจะไปไล่ที่ตีเบี้ยในการกินการใช้กับบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ก็ขาดความเคารพและสิริและไม่สมบูรณ์ในธรรมวินัยส่วนนี้ด้วย กลายเป็นตีเสมอ อกตัญญู แม้ถ้าองค์ท่านเกินงามในการกินการใช้ ก็ต้องมีอุบายละมุนละไมกลอุบายปรารภศึกษาโดยเคารพ ว่าทำอย่างนั้นมันจะมิเกินไปดอกหรือประการใด **เมื่อท่านเห็นว่าเกินไป ท่านก็จะผ่อนลงโดยสุภาพ เมื่อท่านเห็นว่าไม่เกินไป ท่านก็จะอธิบายเหตุผลให้ฟังโดยสุภาพให้เราเข้าใจ เพราะเราใช้อุบายเตือนโดยเคารพ ท่านก็จะใช้อธิบายโดยเคารพละมุนละไม ผู้น้อยเตือนผู้ใหญ่ ใช้คำหยาบและเสียดสีไม่ได้ พระวินัยมีไว้แล้ว ผู้ใหญ่เตือนผู้น้อย แล้วแต่กรณีในเนื้อเรื่องและเหตุผล เป็นภาพพจน์อยู่กับท่าน แต่พระวินัยและธรรม ห้ามมิให้ผูกอาฆาตและเฆี่ยนตีเพราะเกินไป พระองค์ทรงบัญญัติไว้พอดีแล้ว**

เสนาสนะยุควัดป่าบ้านหนองผือ

ทีนี้ด้านเสนาสนะ องค์หลวงปู่มิได้ชอบก่อสร้างหรูหราอะไรดอก ทำพอได้อยู่ได้พักก๊อก ๆ แก๊ก ๆ ไปเท่านั้น อย่างสูงก็มุงกระดานปูกระดานก็ไม่ไสกบ ฝาก็เหมือนกัน สมัยนั้นมีปูกระดานมุงกระดานสี่หลังเท่านั้น กับศาลาอุโบสถอีกหลังหนึ่ง กว้างประมาณหกเมตรยาวประมาณแปดเมตร เป็นศาลาเก่าโบราณที่เขาปลูกไว้ก่อนหลวงปู่มั่นไปอยู่ ส่วนศาลาฉันนั้นที่ปูฟากได้กล่าวแล้ว หลังอื่น ๆ ที่พระเณรอยู่นั้นปูฟากมัดด้วยเครือเถาวัลย์แลมัดด้วยตอก กั้นด้วยฝาแถบตองใบตองก่อและใบหูกวางทั้งนั้น ประตูทำเป็นฝาแถบตองเป็นหูผลักไปมา หน้าต่างฝาแถบตอง เสี้ยมไม้ไผ่เป็นง่ามค้ำเอาในเวลาเปิด เชือกระเดียงตากผ้า ก็ฝั้นเอาฝ้ายอีโป้เป็นสามเกลียว เพราะฝ้ายไม่หดส่วนเครื่องมุงกุฏิหญ้าคาเป็นส่วนมาก

ตามธรรมดาประจำปี พอถึงเดือนกุมภาพันธ์ ก็มีการซ่อมแซมหลังคา ระดมไพหญ้า เวลาเช่นนั้นโยมก็มาช่วย พระเณรทั้งหมดก็ไพหญ้า ใครจะใช้อุบายหลบการงานไม่ได้ เว้นไว้แต่ผู้ป่วยจริง ๆ จัง ๆ การทำงานมิได้มีเสียงอึกทึก เมื่อมีเรื่องจำเป็นพูดกันพอได้ยิน ถ้ามีการผ่าฟืน ก็

ได้ยินแต่เสียงงาน ฟังไกลหนึ่งเส้นแล้วไม่ได้ยินเสียงพูด ถ้าไกลหนึ่งเส้นแล้วได้ยินเสียง ก็ได้ยินแต่เสียงหลวงปู่องค์เดียวเท่านั้นละ แต่มิได้ทำงานจนเลยเขตข้อวัตร เช่น กวาดตาดและตักน้ำเป็นต้น การเก็บเครื่องมือและอะไรต่ออะไรเรียบร้อยไม่ปล่อยระเนระนาด ถ้าทำสองวันติด ๆ กันยังไม่เสร็จ หลวงปู่ให้หยุดวันหนึ่งเสียก่อน **เกรงว่าสมถะและวิปัสสนาจะไม่ติดต่อ แล้วจึงทำต่อไปเป็นระยะ หยุดเป็นระยะ**

หยุดนี้ แปลว่า งานที่เกี่ยวข้องหมดวัด **แต่ข้อวัตรเกี่ยวกับครูบาอาจารย์ประจำวันเวลานั้นและส่วนรวมประจำวันเวลานั้นจะไม่ตรงต่อเวลาไม่ได้ ผูกขาดอยู่แล้ว ส่วนข้อวัตรประจำตัวเดินจงกรมภาวนาตอนกลางคืนนั้น ก็ผูกขาดอีก จะอวดอ้างว่าตอนกลางวันเรามิได้พัก เราจะนอนแต่หัวค่ำละวันนี้ หรือเราจะตื่นสายละวันนี้ ก็ไม่ได้อีก เว้นไว้แต่เจ็บป่วยจริง ๆ ถ้าเจ็บนิด ๆ หน่อย ๆ แล้วโกหกว่าเป็นหนัก องค์หลวงปู่ก็รู้ และหมู่เพื่อนผู้ตาแหลมก็รู้อีก วิชาขี้เกียจขี้คร้าน วิชามักง่าย วิชาเห็นแก่ตัวในอามิสต่างไม่มีในสำนักของหลวงปู่เลย ถ้ามีอยู่ไม่ได้กระเด็นเลยไม่วิธีหนึ่งก็วิธีหนึ่งละ** ในยุควัดป่าบ้านหนองผือ ไม่ขี้เกียจเขียนเลย พอใจเต็มที่แล้วเพราะเห็นด้วยตาพิจารณาด้วยใจ เพราะไม่ได้อ้างออกนอกไปว่า ได้ยินแต่เขาว่า เขานั้นมันเกิดทีหลังของหูและตานอกตาในตาปัญญา ตาปัญญาชั้นสูงสุดสามารถไล่ความหลงและโง่ โง่และหลงอวิชชาและกิเลสก็อันเดียวกัน กองปัญญานิพพิทาวิมุตติ ไล่ไปแตกกระเจิง

ปี พ.ศ. ๒๔๙๐ พระเถระผู้ใหญ่มาศึกษาธรรม

วัดป่าบ้านหนองผือยุคนั้น จะว่าชุมทางของพระเณรผู้ปฏิบัติก็ได้ไม่ผิด จะว่าชุมทางของผู้ปฏิบัตินั้น ก็คือใจอันประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ก็ได้ไม่ผิดอีก แต่ถ้าไม่เขียน ผู้อ่านและผู้ฟังก็คอยแต่จะแซงอยู่ เขียนซะอย่าให้แซงจะเสียเวลา

ปี พ.ศ. ๒๔๙๐ นั้นเอง ในฤดูแล้งวันนั้นเป็นวันบังเอิญก็ว่าได้มีพระผู้ใหญ่อันเป็นพระเถระต่างทิศต่างจังหวัด เข้าไปศึกษาหารือธรรมะกับหลวงปู่ในสำนัก พร้อมกันในวันเดียว ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ อุดรฯ พระอาจารย์สิงห์ นครราชสีมา และท่านพระครูอะไรลืมชื่อไป ท่านเจ้าคุณอริยเวที (เขียน ป.ธ.๙) กาฬสินธุ์ หลวงปู่อ่อน หลวงปู่ฝั้น พระอาจารย์มหาทองสุข และพระอาจารย์กงมา สมัยนั้นหลวงปู่อ่อนอยู่วัดป่าหนองโดก อำเภอพรรณานิคม หลวงปู่ฝั้นอยู่ธาตุนาเวงวัดป่า อำเภอเมืองสกลนคร พระอาจารย์มหาทองสุข อยู่วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร มีพระอาจารย์กงมา วัดดอยธรรมเจดีย์ แต่ยังมิได้ใส่ชื่อวัดเพราะไปตั้งใหม่ บางวันบางวาระก็อยู่พักวัดป่าบ้านโคก

วันที่พระผู้ใหญ่มาเยี่ยมหลายองค์โดยมิได้นัดหมายเช่นนั้น พอถึงหนึ่งทุ่ม ก็จุดตะเกียงเจ้าพายุตีระฆังลงไปรวมกันที่ศาลาอุโบสถ (ไม่ใช่ศาลาโรงฉันดอก เพราะมันคับแคบเกินไป) ครั้นกราบไหว้พร้อมกันเสร็จสิ้นแล้ว ต่างก็นั่งพับเพียบเงียบสงัดอยู่สองสามนาที หลวงปู่มั่นมีสันติวิธีปรารภขึ้นเย็น ๆ ว่า **"เออ วันนี้เหมาะสมผมจะได้ศึกษากับพวกท่าน จะผิดถูกประการใดขอให้พวกท่านปรารภได้ไม่ให้เกรงใจ ผมได้ศึกษาน้อยเรียนน้อย"**

แล้วองค์ท่านเสนอว่า "พระบรมศาสดาบัญญัติอนุศาสน์แปดอย่างเป็นข้อเว้นเรื่องใหญ่ อันเป็นปู่ ย่า ตา ทวด ของความผิดคือปาราชิกสี่ แล้วอีกสี่ประเภทในฝ่ายปัจจัย ให้ปฏิบัติจนถึงวันสิ้นลมปราณ เพราะเป็นปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต เรียกนิสัยก็มีสี่อย่าง เที่ยวบิณฑบาตหนึ่ง อยู่โคนไม้หนึ่ง นุ่งห่มผ้าบังสุกุลหนึ่ง และที่เภสัชดองน้ำมูตรเน่าหนึ่ง ด้านบิณฑบาตพระองค์ได้ทอดสะพานไว้แล้วจนสิ้นลมปราณ แต่พวกเราไม่ค่อยจะไปบิณฑบาตกัน กลับเห็นว่ามีลาภแล้วก็คอยให้เขาเอามาส่ง และบังสุกุลพวกเราก็ไม่อยากแสวงเสียเลย อยู่ที่สงัดกายวิเวก พวกเราก็ไม่อยากแสวงเลย สิ่งเหล่านี้ พวกเราได้นึกคิดอย่างไรบ้าง พวกเราถูกตามอนุศาสน์แล้ว หรือหากว่าบกพร่องอยู่บ้าง"

ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ยิ้มอยู่โดยเคารพมิใช่ยิ้มแย้ม ส่วนท่านเจ้าคุณอริยเวที ป.ธ.๙ กราบเรียนว่า "ไม่มีสิ่งจะแซงพระอาจารย์ได้ดอก พวกกระผมจำได้ท่องได้เฉย ๆ ขอรับผม"

ในสมัยนั้นผู้เขียนอายุสามสิบปีล่วงไปกว่า ได้สังเกตพฤติการณ์ของพระเถระในที่ประชุมทุก ๆ องค์ ตลอดพระภิกษุหนุ่มสามเณรน้อย ใช้มารยาทเคารพรักหลวงปู่มั่น เหมือนบิดามารดาบังเกิดเกล้า ไม่มีท่านองค์ใดจะจับผิดจับถูกในทางแง่ร้ายอันใดเลยแห่งหลวงปู่มั่น การประชุมถึงจิตถึงใจจึงได้จำไว้ไม่ลืม คล้ายกับว่าเวลาร่างกายร้อนเข้าพักร่มไม้สูง ๆ โต ๆ มีกิ่งก้านสาขาอากาศโปร่งข้างล่าง ลมมาพัดพอเย็น ๆ ดีไม่ค่อยไม่แรง เรียกว่าประชุมเย็น มิใช่ประชุมร้อน

แล้วองค์หลวงปู่ก็ปรารภต่อไปอีกว่า "พระบรมศาสดาทรงพระมหากรุณา ทรงสั่งและทรงสอนเป็นชั้นที่หนึ่ง คือภิกษุจึงมีคำออกหน้าว่า ภิกขเว เกือบทุกวรรคทุกตอน ถ้าภิกขเวไม่ศึกษาปฏิบัติแล้ว จะให้ใครปฏิบัติศึกษาเล่า ส่วนพระองค์ทรงพระกรุณาทรงสั่งสอนอุบาสก อุบาสิกา เทวดา มาร พรหมก็ดี ว่าในพระบาลีน้อยกว่าภิกษุทั้งหลาย นางภิกษุณีก็ดี สามเณรก็ดี สามเณรีก็ดี นางสิกขมานาก็ดี ในพระบาลีเห็นมีน้อยกว่าภิกษุ ผมผู้นั่งหลับตาได้ความอย่างนี้ ตามประสาผู้เฒ่า"

แล้วองค์ท่านหลวงปู่ก็ปรารภสมาธิ สมาธิ แปลว่า ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่เพ่งอยู่อันเดียวเป็นหลัก แต่เมื่อรวมเข้าไปจริง ๆ แล้วก็พักอยู่ให้รู้จักรสชาติของธรรมในชั้นนี้ แต่เมื่อหมดกำลังก็ถอนออกมา ส่วนญาณพิเศษว่าหลุดว่าพ้นยังไม่ปรากฏ เป็นเพียงพักอารมณ์อันหยาบเฉย ๆ เรียกว่าจิตใจพักงานอันหยาบของอารมณ์ แต่จะติดอยู่แค่เพียงรสของสมาธิไม่ได้ เพราะรสของสมาธิเป็นรสขนาดกลาง ต้องพิจารณาใช้สติปัญญาลงสู่ธาตุขันธ์ ในส่วนรูปขันธ์ นามขันธ์ให้เสมอภาคเหมือนหน้ากลอง ทั้งอดีตทั้งอนาคต ปัจจุบันใด ๆ ทั้งสิ้น ลงสู่ไตรลักษณ์เสมอหน้ากลองอีกเรื่อย ๆ ติดต่ออยู่ไม่ขาดสาย ย่นย่อลงมาเป็นหลักอันเดียวในปัจจุบัน ทรงอยู่ซึ่งหน้าสติซึ่งหน้าปัญญา ตราบใดนิพพิทาญาณยังไม่ปรากฏแก่สันดานอันประณีต ก็พิจารณาติดต่ออยู่ไม่ขาดวรรคไม่ขาดตอนอยู่อย่างนั้น มีทางเดียวเท่านี้ไม่มีทางอื่นเลย แต่นาน ๆ จึงจะพิจารณาคราวหนึ่งขาด ๆ วิ่น ๆ นั้น ผู้มีนิสัยหยาบก็พอประทังไปเท่านั้น ไม่สามารถจะถึงนิพพิทาญาณความเบื่อหน่ายคลายหลงคลายเมาได้ง่าย กลายเป็นหมันไปอีก

สมถกัมมัฏฐานทุกประเภท นับแต่หนังหุ้มอยู่โดยรอบเป็นต้นไปก็ดี หรือล้าน ๆ นัยก็ดีแล ก็ต้องปลงปัญญาลงสู่ไตรลักษณ์ทั้งนั้น เพราะไตรลักษณ์เป็นที่ชุมทางของสมถะ และสมถะ

คล้ายกับเป็นเมืองขึ้นของไตรลักษณ์แบบตรง ๆ อยู่แล้ว ไตรลักษณ์เป็นเมืองขึ้นของนิพพิทาญาณ ความเบื่อหน่าย ความเบื่อหน่ายเป็นเมืองขึ้นของวิมุตติ วิสุทธิ นิพพาน พระโสดาบันเปิดประตูเข้านิพพานได้แล้ว แต่ยังไม่ถึงศูนย์กลางพระนิพพาน ยังไม่ได้เที่ยวรอบในพระนิพพาน

จริงอยู่ พระนิพพานไม่มีประตูรูป ประตูนาม ศูนย์ขอบศูนย์กลางไป ๆ มา ๆ อยู่ ๆ อะไร เป็นเพียงอุทาหรณ์เทียบเฉย ๆ เพราะคำพูดก็เป็นวจีสังขาร พระนิพพานมิใช่คำพูดและนึกคิดหรือรสสิ่งต่าง ๆ มีรสเกลือ เป็นต้น ซึ่งเป็นรสหยาบ ๆ ในโลกของ โลกลิ้น โลกผัสสะกระทบ จึงจะรู้จักเค็ม เว้นไว้แต่ชิวหาประสาทพิการ แม้ชิวหาประสาทจะพิการก็ตาม รสของเกลือเค็มตามธรรมชาติของความจริง ก็เค็มอยู่อย่างนั้นแล ฉันใดก็ดี ความนึกคิดและคำพูดก็ดีจะไม่นึกคิดถึงพระนิพพานอยู่ก็ตาม พระนิพพานก็เป็นธรรมชาติอันไม่ตายอยู่นั้นแล ลิ้นพิการเปรียบเหมือนยังไม่รู้รสนิพพาน

องค์ท่านเปรียบเทียบอีก สีมาพัทธสีมา ที่คณะสงฆ์ทำกรรมถูกต้องไม่เป็นสีมาวิบัติ คณะสงฆ์สี่รูปขึ้นไปก็สวดถอนได้ แต่โลกุตตรธรรมนี้ละเอียดไปกว่านั้น นับแต่พระโสดาบันขึ้นไปหาพระอรหันต์ แม้พระบรมศาสดาทุก ๆ พระองค์ อริยสงฆ์ของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นทั้งหมดจะพร้อมกันมาสวดถอนจิตใจของพระโสดาบันก็ดี ให้เป็นปุถุชนคนหนาย่อมเป็นไปไม่ได้

เหตุนั้นพระอริยเจ้าทั้งหลาย จึงยอมเคารพธรรมอย่างแจบจมไม่จืดจาง ไม่ใช่ว่าพระอริยเจ้าทั้งหลายไม่ถือมั่นแล้วจะไม่เคารพธรรม ยิ่งเคารพมากกว่าปุถุชนคนหนาไม่มีประมาณได้ ไม่ใช่ว่าถอนอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นได้แล้ว ก็เลยเถิดไปไม่มีข้อวัตรเคารพธรรม เรียกว่าพระอริยเจ้าเลยเขตแดนตน กลายเป็นพระอริยะของพระเทวทัต แต่ท่านก็เห็นความผิดของท่านแล้ว แต่เห็นความผิดรู้ตัวจวนค่ำ เลยไม่มีเวลาขอขมาโทษพระองค์ ได้ขอแต่ลับหลังเพียงไหล่ขึ้นมาหาคอหาหัวโดยน้อมถวาย ถึงกระนั้นก็ยังจะได้เป็นพระปัจเจกในอนาคต เพราะได้สร้างบารมีมาได้สองอสงไขยแล้วยังเหลือแสนมหากัป แต่ยังเป็นโลกีย์อยู่ จึงสามารถประพฤติล่วงอนันตริยกรรมได้ หลวงปู่มั่นประชุมคณะสงฆ์วันนั้นถึงหกทุ่มนับทั้งปกิณกะสารพัด

โอวาทครั้งสุดท้ายของท่านพระอาจารย์มั่น

ก่อนที่ท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่นท่านจะทิ้งขันธ์ ท่านได้ให้โอวาทซึ่งถือว่าเป็นโอวาทครั้งสุดท้ายก็คงจะได้ ท่านบอกว่า

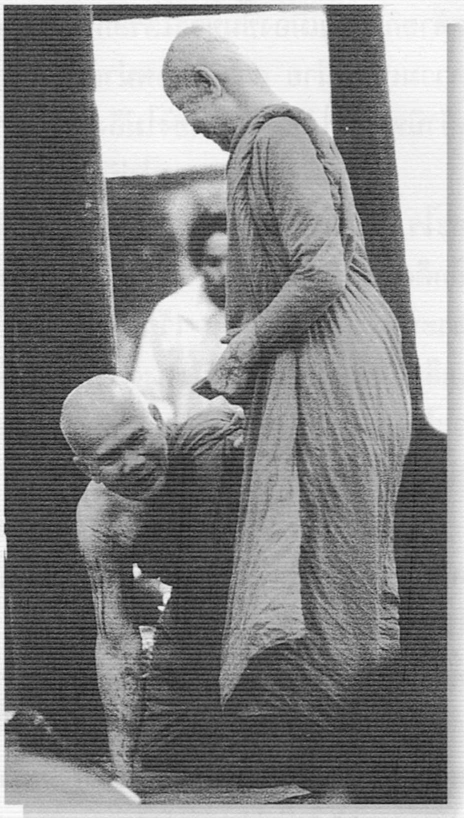
“ผู้ถือไม่มีบาป ไม่มีบุญ ก็มากมายเข้าแล้ว แผ่นดินนับวันแคบ มนุษย์แม้จะถึงตาย ก็นับวันมากขึ้น นโยบายในทางโลกีย์ใด ๆ ก็นับวันประชันขันแข่งกันขึ้น พวกเราจะปฏิบัติลำบากในอนาคต เพราะเนื่องด้วยที่อยู่ไม่เหมาะสม เป็นไร่เป็นนา จะไม่วิเวกวังเวง

ศาสนาทางมิจฉาทิฐิก็นับวันจะแสดงปาฏิหาริย์ คนที่โง่เขลาก็จะถูกจูงไปอย่างโคและกระบือ ผู้ที่ฉลาดก็เหลือน้อย ฉะนั้น พวกเราทั้งหลาย จงรีบเร่งปฏิบัติธรรม ให้สมควรแก่ธรรมเหมือนไฟกำลังไหม้เรือน จงรีบดับเร็วพลันเถิด ให้จิตใจเบื่อหน่ายคลายเมาวัฏสงสาร ทั้งโลก

ภายในคือหนังหุ้มอยู่โดยรอบ ทั้งโลกภายนอกที่รวมลงเป็นสังขารโลก ให้ยกดาบเล่มคมเข้าสู้ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พิจารณาติดต่ออยู่ ไม่มีกลางวันกลางคืนเถิด ความเบื่อหน่ายคลายเมา ไม่ต้องประสงค์ ก็จะต้องได้รับแบบเย็น ๆ และแยบคาย ด้วยจะเป็นสัมมาวิมุตติและสัมมาญาณะอันถ่องแท้ ไม่ต้องสงสัยดอก

พระธรรมเหล่านี้ ไม่ล่วงไปไหน มีอยู่ ทรงอยู่ในปัจจุบันจิตในปัจจุบันธรรม ที่เธอทั้งหลายตั้งไว้อยู่ที่หน้าสติ หน้าปัญญา อยู่ด้วยกัน กลมกลืนในขณะเดียวนั่นแหละ”

นี่คือโอวาทครั้งสุดท้ายของท่านพระอาจารย์ใหญ่มั่น ก่อนที่ท่านจะทิ้งขันธ์

หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต ได้เข้าไปกราบนมัสการหลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ณ วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี

- จากหนังสือ - *หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต โดย พระอาจารย์หล้า เขมปตฺโต (ศูนย์อบรมภาวนา สิริจนฺโท วัดบรมนิวาส ผู้จัดพิมพ์)*
  - *พ้นโลก “พระผู้เลิศด้วยเมตตา หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต” โดย บรรเจิด สังข์สวน*

พระครูอรัญญาภิรัต
(หลวงปู่ถวิล ฐิญฺณธมฺโม)

วัดธรรมหรรษาราม (วัดยางระหง)
ตำบลเขาบายศรี อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

นามเดิม ❖ ถวิล ญาติปรีชาวงศ์ เป็นบุตรของนายฮวดและนางอิ้น ญาติปรีชาวงศ์

เกิด ❖ วันอังคารที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ปีวอก ณ บ้านหนองบัว ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี

อุปสมบท ❖ หลวงปู่ถวิลพ้นจากการเป็นทหารรับใช้บ้านเมือง ซึ่งถูกส่งไปรบที่เชียงตุง เป็นเวลา ๖ ปี ท่านได้กลับมาบ้านเกิดที่จันทบุรี มารดาและญาติ ๆ ต้องการให้ท่านบวช แต่ท่านไม่ยอมบวช ยังต้องการเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ และทำการค้าขายเพื่อนำเงินทองมาสร้างฐานะและครอบครัว จนมารดาต้องไปกราบนมัสการขอร้องให้ท่านพ่อลี ธมฺมธโร ช่วยเหลือ เพราะหลวงปู่ถวิลมีความเคารพท่านพ่อลีเป็นอย่างมาก ท่านพ่อลีจึงมีจดหมายให้ท่านไปหาที่วัดป่าคลองกุ้งและบอกกับท่านว่า "เจ้าต้องบวช" คำเดียวสั้น ๆ ของท่านพ่อลีที่ทำให้หลวงปู่ถวิลยอมบวช เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ โดยมีพระอมรโมลี วัดจันทนาราม เป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านพ่อลี ธมฺมธโร วัดป่าคลองกุ้ง เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูพิพัฒน์วิหารการ วัดจันทนาราม เป็นพระอนุสาวนาจารย์

มรณภาพ ❖ เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๘ สิริรวมอายุได้ ๖๖ ปี ๒๙ วัน พรรษา ๔๐

อาจริยธรรม

เมื่อหลวงปู่ถวิลอุปสมบทแล้ว ท่านได้จำพรรษาที่วัดป่าคลองกุ้งกับท่านพ่อลี โดยตั้งใจจะบวชเพียง ๓ เดือนเท่านั้น ตลอด ๓ เดือนที่บวชท่านอยู่ในสายตาและความดูแลอย่างดียิ่งจากท่านพ่อลี พอออกพรรษาแล้วบรรดาภิกษุใหม่ได้ลาสิกขาไปจนหมด เหลือหลวงปู่ถวิลเพียงองค์เดียว จึงตัดสินใจเข้าไปกราบขอลาสิกขาบ้าง แต่ท่านพ่อลีคงจะรู้ว่า หลวงปู่ถวิลเกิดมาเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนาจะต้องอยู่ในเพศสมณะไปจนวันตาย! ไม่มีวันที่จะลาสิกขาแน่นอน ท่านพ่อลีจึงแกล้งใช้อุบายว่า "ข้าเกลียดน้ำหน้าเจ้าจัง ไม่อยากเห็นหน้า ข้าเกลียดเจ้านัก ไม่รู้จัก...พระอะไรไม่รู้...ไม่รู้จัก"

อาตมาทนไม่ไหวก็เลยพูดออกไปว่า “กระผมขอลาสึกครับ” ท่านพ่อลีจึงพูดว่า “เฮ้ย...บุกป่าเสียก่อน นั่งสมาธิ เดินจงกรมจริง ๆ สัก ๒ เดือน แล้วค่อยกลับมาลาใหม่” อาตมาจำใจต้องปฏิบัติตาม โดยท่านพ่อลีได้ให้พระอาจารย์เฟื่อง เป็นผู้นำเดินธุดงค์ หลังจากกลับจากธุดงคกัมมัฏฐานแล้ว ความคิดอาตมาที่อยากออกไปใช้ชีวิตทางโลกดูเหมือนจะลืมไปเสียสิ้น

หลังออกพรรษาแล้ว บรรดาพระอาจารย์ที่เป็นศิษย์ของท่านพ่อลี ได้ปรารภกันถึงกิตติศัพท์ชื่อเสียงของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร พอได้ทราบก็เกิดมีความศรัทธาเลื่อมใสเป็นอันมาก ใคร่ที่จะติดตามพระอาจารย์นิคมไปด้วย จึงเข้าไปลาท่านพ่อลีแจ้งความประสงค์ว่า จะไปหาท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพ่อลีพูดว่า **“ยังไม่ให้ไป”** อาตมาคิดว่า ท่านคงจะรู้ว่าการปฏิบัติของอาตมายังอ่อนอยู่ อำนาจจิตไม่แก่กล้า ท่านก็ไม่ยอมให้ไป จึงต้องอยู่กับท่านไปก่อน นี่เป็นการขอในครั้งที่หนึ่งนะ

หลวงปู่ถวิลอยู่ศึกษาปฏิบัติธรรมกับท่านพ่อลี ได้ทุ่มเทชีวิตจิตใจอยู่กับความเพียร จนเกิดเป็นมหาสติขึ้นมา กำลังจิตก็แก่กล้าขึ้นมาโดยลำดับ จนเป็นที่พอใจของท่านพ่อลี แต่ถึงอย่างไรก็ยังไม่เคยลืมที่จะขอลาไปปฏิบัติธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่น พอมีโอกาสท่านและคณะอีก ๔ องค์ก็เข้าลาท่านพ่อลีพร้อมกันเป็นครั้งที่ ๒ ท่านพ่อลีพิจารณาอยู่พักหนึ่ง จึงอนุญาตว่า **“เอ้า...ไปก็ไป”** แต่ก่อนไปท่านพ่อลีได้กล่าวอบรมแนะนำข้อวัตรปฏิบัติ และข้อที่ควรระวังขณะออกเดินธุดงค์ในป่า ซึ่งอาจจะนำภัยมาสู่เพศพรหมจรรย์ได้ แล้วยังเมตตาสอนแนวทางการประพฤติปฏิบัติเมื่ออยู่ในป่าดง หลวงปู่ถวิลเล่าว่า ท่านพ่อลียังได้เสริมตอนท้ายเป็นการสอนอาตมาและเพื่อนพระภิกษุด้วยกันอีก ๔ องค์ว่า **“การเข้าป่านั้นต้องรักษาสติ ต้องมีสติสมบูรณ์ มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอันมั่นคง และเวลาเดินอยู่กลางป่ากลางดงนี้ดีเหลือหลาย อาจจะทำให้กิเลสหลุดเป็นแท่ง ๆ ”**

บุกป่ามุ่งอีสาน สู่ศูนย์พระกัมมัฏฐาน

คณะธุดงคกัมมัฏฐาน ๕ องค์เริ่มออกเดินทางด้วยออสตีน (เดินด้วยเท้า) เดินผ่านไปทางจังหวัดระยอง ชลบุรี – กรุงเทพฯ คณะของหลวงปู่ถวิลได้ผ่านถึงโคราช จากกรุงเทพฯถึงโคราชใช้เวลาประมาณ ๑๐ – ๑๑ วัน เมื่อถึงโคราชก็เข้าไปพักที่วัดป่าสาลวัน ซึ่งเป็นศูนย์กลางพระกัมมัฏฐาน ที่นี่แหละที่ได้พบกับพระผู้ใหญ่หลายองค์ จากโคราชมุ่งหน้าไปยังจังหวัดอุดรธานีเพื่อเดินทางไปจังหวัดสกลนคร การเดินธุดงคกัมมัฏฐานแบบไม่ค่อยจะรู้หนทางจึงทำให้ลำบากอยู่บ้างในบางแห่ง เพราะความที่ไม่รู้เหนือรู้ใต้ และจวนจะเข้าพรรษาเลยทำให้ต้องอยู่จำพรรษาเสียที่อำเภอวานรนิวาส ๑ ปี เต็ม ๆ อาตมาคิดในใจว่า **เราหลงป่าเสีย ๑ ปี ยังดีกว่าหลงโลก ๑ วัน เสียอีก**

พบหลวงปู่กงมา จิรปุญฺโญ

ในระหว่างจำพรรษาอยู่ที่นั่นหลวงปู่ถวิลก็ได้มีโอกาสพบกับพระอาจารย์อุ่น ศรัทธาใน

จริยาวัตรของท่านมาก พระอาจารย์อุ่นได้เล่าถึง หลวงปู่กงมา จิรปุญฺโญ พร้อมทั้งได้ให้ความเมตตานำหมู่คณะไปหาหลวงปู่กงมาด้วย พักจำพรรษาอยู่กับหลวงปู่กงมาเสีย ๑ พรรษา เพื่ออยู่ปฏิบัติธรรมกับท่าน หลวงปู่กงมาท่านเป็นพระที่เคร่งครัดในทางธรรมวินัย และมีความเพียรพยายามมาก บางครั้งท่านอดอาหารเป็นเวลาหลายวันและไม่หลับนอนอีกด้วย แต่ท่านก็ไม่มีอาการอิดโรยหรืออ่อนเพลียเลย มีแต่ความอิ่มเอิบเบิกบานอยู่ตลอดเวลา จิตอยู่กับธรรมตลอดเวลา นี่แหละ **รสแห่งธรรมย่อมชนะรสทั้งปวง** "ชนะกันตรงที่ปฏิบัตินี่เอง" ท่านตามดูกำหนดรู้อาการของจิตตลอดเวลาไม่เคยให้จิตขาดไปจากอิริยาบถทั้ง ๔ เลย อาตมาและพระทุกองค์ที่ไปด้วยก็ปฏิบัติไม่ถอยสู้ใจขาดเหมือนกัน สู้พากเพียรอย่างเต็มความสามารถ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนว่า **"บุคคลผู้มีจิตไม่กำเริบในกิเลสทั้งปวง รู้ธรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็นพหิทธาธรรม (ภายนอก) และทั้งที่เป็นอัชฌัตติกาธรรม (ภายใน) จึงเป็นผู้สงบระงับ เป็นสันติบุคคล เช่นนี้ถึงจะบริบูรณ์ด้วยสติปัญญาศรัทธา ความเพียรได้"** เอ้อ...มันอิ่มเอิบบอกไม่ถูกละ ธรรมทั้งปวงดังกับเปิดไฟเขียวตลอดเลย

พบท่านพระอาจารย์มั่น

ครั้นใกล้ออกพรรษาครูบาอาจารย์ต่างก็ร่ำลือความเก่งกล้าของท่านพระอาจารย์มั่นให้เข้าหูอยู่เรื่อย ๆ ทุกวัน ๆ ยิ่งเพิ่มความกระวนกระวายใจไม่หยุด หลวงปู่ถวิลเล่าว่า การที่ตั้งใจมาก ๆ เพื่อขอปฏิบัติธรรมอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ทำให้เกิดความกระวนกระวายใจ คิดถึงท่านอย่างหนักเลยนะ ตอนนั้นน่ะ พระอาจารย์กงมาได้พาเดินข้ามภูเขา ๒ ลูก ขณะที่เดินไม่มีความเหน็ดเหนื่อยเลย บุกน้ำลุยโคลนไปยังบ้านหนองผือนาใน จังหวัดสกลนคร อาตมาและคณะได้พบกับท่านพระอาจารย์มั่นที่นั่น และได้เข้ากราบนมัสการขอฝากตัวอยู่ปฏิบัติธรรมกับท่าน ท่านก็เมตตารับไว้พร้อมกับพูดขึ้นว่า **"อยู่ก็ให้อยู่เป็นพระนะ ไม่ได้ให้เป็นคน"** และท่านได้ถามความเป็นมาของหลวงปู่ถวิล ท่านเล่าให้ฟังจนหมดสิ้น ตั้งแต่บวชกับท่านพ่อลีและมีความตั้งใจที่จะเดินทางมาขอปฏิบัติกราบเท้าท่านพระอาจารย์มั่น เพื่อขอฝากตัวเป็นศิษย์ ฝึกอบรมพระกัมมัฏฐาน หลวงปู่ถวิลได้กราบเรียนกับท่านพระอาจารย์มั่นว่า "เกล้ากระผมบุกป่าฝ่าดงกันมากับหมู่คณะ ๔ องค์ก็เพื่อจะมารับธรรมะใส่เกล้าครับกระผม" ท่านพระอาจารย์มั่นถามว่า **"ท่านไม่กลัวตายหรือ"** จึงกราบเรียนท่านไปว่า **"ถ้าเกล้าฯตายก็ทิ้งศพไว้ที่นี่ละครับกระผม"** ท่านพระอาจารย์มั่นถามว่า **"รู้จักตายไหมล่ะ ถ้าไม่รู้จักตายต้องหาให้เจอนะ แล้วมาบอกเราด้วย"**

บำเพ็ญภาวนาที่ถ้ำพระ

หลวงปู่ถวิลได้ถูกส่งไปอยู่ถ้ำพระ ซึ่งไม่ไกลจากวัดป่าบ้านหนองผือเท่าไรนัก แต่สภาพเป็นป่าดงทั่วไป หลวงปู่ถวิลเล่าว่า "อาตมาออกไปบำเพ็ญภาวนาที่ถ้ำพระมีกำหนด ๓ เดือน พอจัดที่พักแล้ว ก็เข้าที่ทำภาวนา เดินจงกรม พักผ่อนบ้างเล็กน้อย ตื่นขึ้นมาก็นั่งสมาธิ เดินจงกรมต่อไป

ในตอนนั้นกำลังใจอาจหาญเหลือเกิน มันเกิดความสงบ เยือกเย็นสบายอย่างบอกไม่ถูก จิตใจไม่มีอาการปรุงแต่งอะไรทั้งหมด มองเห็นธรรมดาไปหมดเลย กิเลสตัณหานี่มันถูกถอนออกได้ตัวเบา จิตเบาไปหมด เหมือนเลข ๑-๙ แล้วมีเลขศูนย์ มันถูกลบไปตั้งแต่เลข ๑-๙ แล้วเลขศูนย์นั้นแม้ไม่ลบมันก็ไม่มีค่าอันใดอีก มันอยู่เฉย ๆ จะอะไรก็ไม่ว่าเป็นกลางไปหมด เป็นปกติ อ้อ...ความจริงในธรรมเป็นอย่างนี้เอง เออ...มันสบายเบาไปเลย ความจริงก็อยู่ได้อีกนะแต่ครบกำหนด ๓ เดือนแล้ว เมื่อครบกำหนด ๓ เดือนแล้วก็ต้องกลับ อาตมาก็กลับไปหาท่านพระอาจารย์มั่นอีก คราวนี้อยู่รับใช้ท่าน ท่านทดสอบจิตนะ ท่านให้อยู่ปฏิบัติธรรมกับท่านด้วยเรื่องข้อวัตรปฏิบัติเรียกว่าสมบูรณ์ อาตมาอยู่เป็นปีที่หนึ่ง จำพรรษากับ**ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ท่านมีปฏิปทาสมกับเป็นสันตบุคคลแท้**"

ปรนนิบัติท่านพระอาจารย์มั่น

หลวงปู่ถวิลได้มาพักอยู่จนกระทั่งพ้นปีที่หนึ่งไปแล้ว ขึ้นปีที่สอง ระยะนั้นท่านพระอาจารย์มั่นเกิดอาพาธอย่างหนัก พระผู้เป็นลูกศิษย์ทุกองค์ต่างก็อยู่โดยพร้อมเพรียงกันคอยรับใช้ดูแลอาการของท่าน หลวงปู่ถวิลท่านเล่าว่า

"ในปีที่ท่านพระอาจารย์มั่นอาพาธหนักนั้น พระอาจารย์เทสก์ เทสรํสี กับอาตมา (หลวงปู่ถวิล) อยู่เวรพร้อมกัน แล้วยังมีหลวงพ่อหล้า พระอาจารย์วิริยังค์ พระอาจารย์วัน และอีกหลาย ๆ องค์ผลัดเปลี่ยนกันอยู่เวร เวรละ ๒ องค์ ชุดละ ๒ ชั่วโมง ผลัดเปลี่ยนกันไปเรื่อย ๆ คอยรับใช้ดูแลอาการของท่าน ถึงแม้ท่านจะป่วยหนักอย่างนั้น แต่อาการแสดงออกของท่านทำให้พวกเราทราบได้ว่า **โรคาพยาธิมันกินแต่กายของท่านเท่านั้น ส่วนจิตใจของท่านนั้น ไม่มีทางกินท่านได้หรอก**"

เจอดี

วันหนึ่ง...ฝนได้ตกลงมาอย่างหนัก ชนิดไม่ลืมหูลืมตากันละ กุฏิของท่านพระอาจารย์มั่นใต้ถุนสูง และมีกฎอยู่ว่าห้ามเข้าไป แต่บังเอิญวันนั้นอาตมาอยู่ใกล้กุฏิของท่าน เมื่อฝนเทลงมาอย่างหนัก อาตมาก็สู้ฝนไม่ไหว จึงเข้าไปหลบอยู่ใต้ถุนกุฏิของท่าน เพื่อคอยที่จะกลับกุฏิแต่ท่านไม่เห็นหรอก ท่านอยู่บนกุฏินี่ ฝนตกหนักก็เลยพิงต้นเสา มันมืดมองไม่เห็น เท้าก็เกิดไปเตะเอาเขียงที่หลวงพ่อหล้าท่านวางเอาไว้ มันคงจะดังเพราะไปถูกเตา เลยถือโอกาสหยิบเขียงมานั่งหลบฝน ท่านพระอาจารย์มั่นท่านถามลงมาว่า **"นั่นไผหว่า"** อาตมาเฉยไม่ตอบ มีเสียงถามมาอีกว่า **"นั่นไผมานั่งใต้ถุน"** เงียบไม่มีเสียงตอบ **"นั่นไผมานั่งใต้ถุน ถวิลบ่"** โอ้โฮ... พ่อคุณเอ๊ย หัวโตขนาดนั้น โตเท่าบาตร รีบออกมาจากใต้ถุนเลยเชียว ออกมาข้างนอกแปลก !?! กุฏิท่านฝนสักเม็ดเดียวก็ไม่มีเลย แต่ตัวอาตมานี่เปียกไม่มีที่จะแห้ง เออ...ชักเข็ดไม่กล้าลองดีอีกแล้ว

ความอัศจรรย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร บรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งหลายต่างก็ประจักษ์แจ้งมาแล้วแทบทุกองค์ เพราะความวิเศษในภูมิจิตของท่านนั้นมากค่ามหาศาล ซึ่งจะหาพระที่มีคุณวิเศษเช่นนี้ได้ยากมากในยุคปัจจุบันนี้ แต่ท่านพระอาจารย์มั่น **ท่านมีไว้หาใช่เพื่อความโอ้อวด แต่ท่านมีไว้เพื่อเป็นเครื่องกำราบบรรดาศิษย์หัวดื้อ และผู้ที่เข้าไปนมัสการเพื่อลองดี**

เหตุเพราะความงาม

หลวงปู่ถวิลเล่าถึงเรื่องที่ทำให้ท่านเกิดความอัศจรรย์เกี่ยวกับท่านพระอาจารย์มั่น คราวหนึ่งภายหลังจากออกพรรษาแล้ว ชาวบ้านเขาออกมาทำบุญตักบาตรกัน เขาพากันมาในวัด ทีนี้มีพวกสาว ๆ งาม ๆ มากันเยอะ แต่อาตมาไม่กล้ามองเขาหรอกนะ ไม่ได้มองใครทั้งนั้น

ทีนี้ ท่านแดงท่านเป็นคนที่นั่น เป็นคนพื้นบ้าน พอตอนเขาใส่บาตรท่านก็ไปมองหน้าหลานสาวแม่เฒ่าคนหนึ่งเข้า โอ...มันงามมาก งามกว่าใคร ๆ ทั้งหมดในจำนวนคนที่มานั้น งามจริง ๆ เลย พอท่านแดงเห็นเข้าเกิดติดตาต้องใจอย่างมาก...

วันนั้นเวลาตะวันใกล้จะตกดิน ท่านพระอาจารย์มั่นท่านเดินจงกรมอยู่ อาตมาก็เดินอยู่ใกล้ ๆ ตรงนั้นแหละ ก็ได้ยินเสียงท่านเรียกเณรกมลว่า “มล มล มานี่” สามเณรกมลก็เดินเข้าไปหาท่าน ท่านก็สั่งให้สามเณรกมลไปตามท่านแดงมาหา พอท่านแดงมาหา ท่านพระอาจารย์มั่นก็เดินขึ้นกุฏิ ท่านแดงก็เดินตามขึ้นไป พอขึ้นไปถึงเท่านั้นแหละ โอโฮ้...แผ่นดินดิ้นได้เลยเชียวละ ท่านดุว่าอย่างเจ็บแสบเลยเทียวล่ะ ท่านว่า **“นี่หรือพระ...”** อาตมาได้ยินอยู่ข้างล่าง โอ...ตัวลีบเลยนะ

ประมาณสักตีหนึ่งเห็นจะได้ อาตมาก็ย่องไปเคาะประตูห้องท่านแดง แล้วกระซิบเรียกค่อย ๆ ท่านแดงก็ยื่นหน้าออกมาถาม “อันหยัง (ทำไม)” อาตมาก็เลยขึ้นไปบนกุฏิแล้วถามว่า “ทำไมท่านพระอาจารย์มั่นจึงดุเอา” ได้ไล่เลียงท่านแดงอย่างหนัก อยากรู้ว่าทำไมท่านแดงจึงถูกท่านพระอาจารย์มั่นดุเอา ฝ่ายท่านแดงก็อ้ำ ๆ อึ้ง ๆ ไม่ยอมตอบ เลยต้องขู่ว่า “อ้าว ไม่บอกไม่ได้นะ เราเป็นพระ อ้ำอึ้งไม่บอกเป็นอาบัตินะ” ท่านแดงกลัวอาบัติก็เลยบอกว่า “กระผมเองตั้งแต่มองหน้าแม่สาวงามแล้ว โอ้ย...มันมักแท้ ๆ มันมักบ่ถอย ใจมันบ่ลง อารมณ์ปรุงแต่งก็บ่ลง” อ้อ...เป็นอย่างนี้เอง อาตมาก็เลยรู้ชัด ท่านพระอาจารย์มั่นท่านรู้ได้อย่างไรกันนะ นี่มันเรื่องอัศจรรย์ อาตมาก็เลยถามท่านแดงว่า “แล้วเดี๋ยวนี้ล่ะ” ท่านแดงตอบว่า “โอ๊ะ...หาบ่เจอะ”

ท่านพระอาจารย์มั่นท่านดุไล่กิเลสของบรรดาศิษย์ทุกองค์ ท่านดุชนิดแผ่นดินดิ้นเลยเชียวละ ทั้งขุดทั้งเกลา ทั้งถอนรากถอนโคน ไม่งั้นจะสู้กิเลสไม่ไหว กิเลสภายในจิตนี้สำคัญมันหลอกล่อให้ลุ่มหลงไปได้เสมอ ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน กิเลสไล่ตามแทะกินจิตใจมนุษย์ผู้ตกเป็นทาสของมันอย่างไม่ยอมให้ใครตั้งตัวได้เลย

ปัจจุบันนี้จะหาครูบาอาจารย์อย่างนี้ได้อีกหรือ จะมีไหม? ท่านแดงบอกว่าเข็ดแล้ว อาตมาก็เข็ดกลัวจริง ๆ แต่ท่านแม้จะดุก็จริงแต่ความวิเศษมีมากกว่านะ มีมากดังมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ไพศาล นับว่าเป็นบุญวาสนาแก่ผู้พบเห็น อาตมาก็เป็นผู้มีวาสนาอยู่บ้าง ไม่เช่นนั้นก็คงจะวุ่นวายไม่รู้จักจบสิ้น

ผู้บริสุทธิ์ และรู้แจ้งโลก

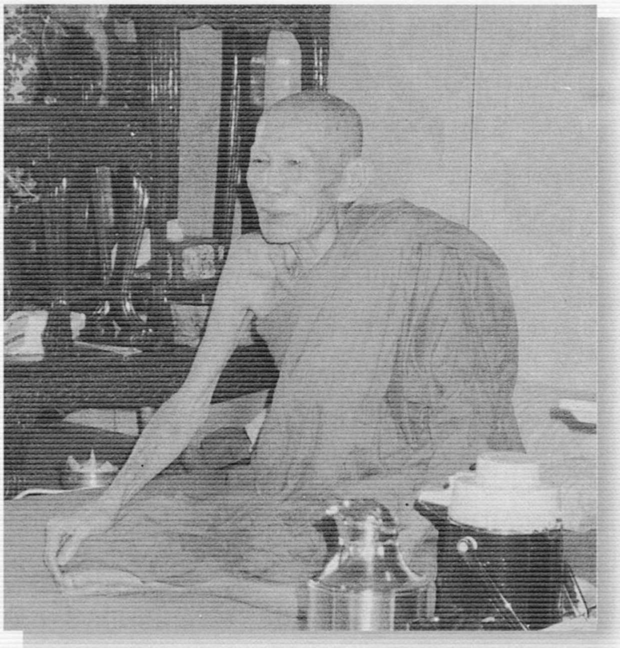
อาตมามาอยู่กับท่านติดขัดเรื่องจิตก็ตาม เรื่องธรรมะก็ตาม **ท่านตอบได้อย่างแจ่มแจ้งที่สุด เมื่อตอบแล้วจะเป็นหนึ่งเสมอ ปฏิบัติตามต้องเป็นไปอย่างท่านว่าจริง ๆ**

ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นผู้บริสุทธิ์และรู้จริงนะ เรื่องจิตนี้ ท่านพระอาจารย์มั่นวิเศษล้ำเลิศ ซึ่งจะมีใครอีกที่ทำได้อย่างท่าน รับรองไม่มีเลย สภาวจิตของท่านนั้นรู้จริง ๆ ถ้าศิษย์องค์ใดทำความผิดร้ายแรง ท่านจะดุอย่างชนิดแผ่นดินดิ้นได้เลยเชียวละ ทั้งขุด ทั้งเกลา ทั้งถอนรากถอนโคน กิเลสภายในขององค์นั้น ๆ แก้กันตรงนั้น...เดี๋ยวนั้น จนเป็นปกติ ไม่มีการปล่อยให้เรื้อรัง เหตุเกิด ท่านก็ดับตรงเหตุนั้นเลย ไม่ประสงค์ให้ข้ามวัน

จิตใจท่านพระอาจารย์ใหญ่นี่ น้ำแข็งสู้ไม่ได้เลย เวลาดีแล้วยิ่งกว่าบิดา ยกใส่เกล้าง่าย ๆ เลย ท่านเป็นผู้บริสุทธิ์นะ ทำไมท่านจะทำไม่ได้ลูกศิษย์เป็นพัน ๆ องค์นะสมัยนั้น ทำไมท่านจึงเข้าถึงจิตใจของศิษย์พัน ๆ องค์ได้อย่างสนิท ถ้าท่านไม่ใช่ผู้วิเศษด้วยอรรถธรรม

อาตมาอยู่รับใช้ปรนนิบัติท่านพระอาจารย์ใหญ่จนท่านมรณภาพ และได้อยู่ร่วมถวายเพลิงศพท่านจนแล้วเสร็จ

"เมื่อได้อยู่ปฏิบัติธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร แล้วจะมีความรู้สึกอย่างหนึ่งคือ ความเคารพ เทิดทูน เพราะท่านพระอาจารย์มั่นมีธรรมะ สั่งสอนให้ได้พบกับความสุขอย่างแท้จริง เป็นความสุขที่เป็นอมตะ บิดามารดาให้ความสุขก็เป็นเพียงทางโลกธรรมเท่านั้น ส่วนท่านให้ความสุขขั้นโลกุตรธรรม"

หลวงปู่ถวิล จิณฺณธมฺโม วัดธรรมหรรษาราม (วัดยางระหง) อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

- จากหนังสือ - *อรัญญาภิรัตอนุสรณ์ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอรัญญาภิรัต (หลวงปู่ถวิล จิณฺณธมฺโม) ณ เมรุวัดธรรมหรรษาราม บ้านยางระหง อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี วันที่ ๑๓-๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ โดย คณะศิษยานุศิษย์*
  - *โลกทิพย์ โดย ดำรงค์ ภู่ระย้า*

หลวงปู่ผ่าน ปญฺญาปทีโป

วัดป่าปทีปปุญญาราม
บ้านเซือม ตำบลโพนแพง อำเภออากาศอำนวย
จังหวัดสกลนคร

นามเดิม	❖ ผ่าน หัตถสาร เป็นบุตรของ นายด่าง และนางจันทร์เพ็ง หัตถสาร
เกิด	❖ วันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ณ บ้านเซือม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร
บรรพชา	❖ เมื่ออายุ ๑๕ ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ณ วัดทุ่ง อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร โดยมี พระครูวิรุฬห์นวกิจ เป็นพระอุปัชฌาย์
อุปสมบท	❖ เมื่ออายุ ๒๐ ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ณ วัดทุ่ง อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร โดยมี พระครูวิรุฬห์นวกิจ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมาก เป็นพระกรรมวาจาจารย์
ญัตติเป็นพระธรรมยุต	❖ เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๐ ณ วัดจอมศรี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี มีพระครูพิทักษ์คณานุการ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูสมุห์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์
ปัจจุบัน	❖ พ.ศ. ๒๕๔๙ ท่านพำนัก ณ วัดป่าปทีปปุญญาราม บ้านเซือม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

อาจริยธรรม

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ หลวงปู่ผ่านได้จำพรรษากับหลวงปู่อุ่น อุตฺตโม (พระครูบริบาลสังฆกิจ) ที่วัดอุดมรัตนาราม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร ซึ่งหลวงปู่อุ่นเป็นศิษย์องค์หนึ่งของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร หลวงปู่อุ่นได้พาหลวงปู่ผ่านไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือ ๒ – ๓ ครั้ง วัดป่าบ้านหนองผือนี้เป็นวัดที่ตั้งอยู่กลางหุบเขา ต้องฝ่าดงเทือกเขาภูพานเข้าไปจึงจะถึง หลังออกพรรษาแล้ว หลวงปู่ผ่านได้พาสามเณรองค์หนึ่ง เดินทางไปวัดป่าบ้านหนองผือ ไปถึงก็ขึ้นไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพูดว่า “ท่านผ่านมากับเณรน้อยแท้ มันไข้ได้” (พาสามเณรอายุน้อยมาด้วย สามเณรจะเป็นไข้ป่าได้ง่าย) ท่านเรียน

ตอบว่า "ครับผม ไม่มีคนมา กระผมจึงมากับเณรน้อย" ในครั้งนั้นมีพระเณร ๑๐ – ๒๐ องค์ อาทิ พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน พระอาจารย์อ่อนสา สุขกาโร พระอาจารย์วัน อุตฺตโม พระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร พระอาจารย์คำพอง ติสฺโส พระอาจารย์หล้า เขมปตฺโต สามเณรบุญเพ็ง ฯลฯ

ข้อวัตรปฏิบัติ

หลวงปู่ผ่านกล่าวถึงข้อวัตรปฏิบัติอย่างหนึ่ง ที่พระเณรวัดป่าบ้านหนองผือปฏิบัติถวายท่านพระอาจารย์มั่น คือ การสรงน้ำ ซึ่งถือเป็นอาจริยวัตรว่า ตอนเย็นพระอาจารย์วัน อุตฺตโม และเณรเพ็ง (หลวงปู่บุญเพ็ง เขมาภิรโต วัดถ้ำกลองเพล) ซึ่งเป็นผู้ต้มน้ำทุกวัน โดยต้มน้ำผักขะแยง ใบหนาด ใบเป้า (เป็นพืชสมุนไพร มีกลิ่นหอมอ่อน ๆ ต้มแล้วมีสีเหลืองคล้ายสีชา) ตั้งไว้ให้เย็น แล้วนำมาสรงน้ำท่านพระอาจารย์มั่น ท่านสรงน้ำเย็น (หากเป็นหน้าหนาวก็เป็นน้ำอุ่น) สบู่ท่านไม่ได้ใช้ มีพระอาจารย์วันเป็นหลักในการสรงน้ำท่านประจำทุกวัน พระพรรษามากก็ได้สรงน้ำท่านส่วนบน เช่น ลำตัว หลัง แขน ส่วนศีรษะท่านสรงด้วยองค์ท่านเอง คือถ้าเป็นพระผู้ใหญ่ข้อวัตรตรงนี้ท่านไม่ให้ทำ ส่วนอาตมาเป็นพระผู้น้อยเพียงพรรษา ๑ จึงได้ถูหลังเท้า องค์อื่นก็ถูแข้ง ถูขา ถูแขน **เท้าท่านพระอาจารย์มั่นนิ่มมาก ถึงแม้จะเป็นผู้เดินธุดงค์มาตลอดแต่เท้ากลับนิ่ม ซึ่งตรงกันกับที่หลวงปู่อุ่น อุตฺตโม เคยบอกไว้ว่า "เท้าท่านพระอาจารย์มั่นนิ่ม ท่านเป็นคนมีบุญ"** หลังจากท่านสรงน้ำเสร็จแล้ว อาตมาเป็นผู้นำรองเท้ามาถวายท่านทุกวันระหว่างที่พักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ วันหนึ่งอาตมานำรองเท้ามาถวายท่านโดยเอาข้างซ้ายสลับกับข้างขวา ท่านก็สวมรองเท้าแล้วล่ะ อาตมานึกอยู่ในใจว่า "เรานี้โง่จริง ๆ หนอ" ท่านไม่ดุน่ะแต่บอกว่า "คนโง่" แล้วท่านก็บอกว่า "ท่านผ่าน ไปฉันน้ำอ้อยเด้อ พวกโยมเอาน้ำอ้อยสดมา" อาตมาก็คิดอยู่ในใจอีกว่า "ไม่อยากไปฉันเพราะเรายังภาวนาไม่เป็น" ท่านทราบน่ะว่า อาตมาคิดอะไรอยู่ ท่านก็บอกอาตมาอีกว่า "ไป ๆ ไปฉันน้ำอ้อย" ท่านทราบถึงความตั้งใจของอาตมาว่า ยังภาวนาไม่ได้ก็ไม่อยากฉัน เสร็จแล้วอาตมาก็กลับกุฏิไปภาวนาต่อ จากการที่ท่านเรียกอาตมาไปฉันน้ำอ้อยซ้ำถึง ๒ ครั้งนั้น ทำให้อาตมาตีความได้ ๒ นัย คือ แม้อาตมาจะถวายรองเท้าผิดข้าง ท่านก็ยังไม่ดุ เพราะความเมตตาของท่าน ยังบอกให้ไปฉันน้ำอ้อย อาตมานั้นคนโง่ ท่านไม่ด่าหรอก อีกประการหนึ่งที่ท่านชวนซ้ำให้ไปฉันน้ำอ้อยอีก เพราะท่านต้องการจะทดสอบจิตใจอาตมาด้วยว่าจะมุ่งมั่นกับความตั้งใจของตนหรือไม่

ท่านพระอาจารย์มั่นท่านใจดี มีเมตตา แต่เสียงของท่านดังน่ะ ท่านพูดเสียงดังเฉย ๆ บางครั้งก็ร้องตะโกน ไม่ได้ดุหรอก หากบางทีก็จะเอ็ด "อย่า...ไม่ต้องยุ่งอะไร" ท่านพูดแค่นั้นแหละ **ท่านเป็นคนเสียงดัง ถ้าจะดุท่านต้องมีเหตุผล สายตาท่านคมกริบ พระเณรกลัวท่านมาก พระองค์ใดมีกิเลสมากท่านยิ่งทรมานน่ะ ท่านมีวิธีอบรมศิษย์ มีอุบายแยบคายในการอบรมและทดสอบจิตใจลูกศิษย์** ท่านรู้วาระจิตว่า พระองค์ใดจะเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ต่อไป องค์นั้นท่านจะเน้นน่ะ ท่านจะทรมานด้วยเหมือนกัน ท่านรู้ว่าองค์นี้จะเป็นผู้ปฏิบัติดี จะเป็นผู้บริหารงานต่อไป

ข้างหน้า จะได้อบรมสั่งสอนและเป็นที่พึ่งของประชาชนญาติโยมในอนาคต ท่านก็จะเคี่ยวเข็ญกำราบ

โอวาทธรรมท่านพระอาจารย์มั่น

ส่วนการอบรมธรรมของท่านพระอาจารย์มั่นนั้น หลวงปู่ผ่านได้เล่าว่า ท่านให้โอวาททุกวัน เป็นภาษาอีสาน ท่านเทศน์สบาย ๆ ช้า ๆ ท่านเทศน์ไม่ได้พูดเร็ว เหมือนเขาเทศน์ทุกวันนี้หรอก ท่านเทศน์เป็นบท เป็นบาทไป ค่อยพูดไป ถึงตอนค่ำพระเณรก็จะมารวมกันที่กุฏิท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งแต่ละครั้งท่านจะเทศน์นาน ๓ – ๔ ชั่วโมง วันนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์ว่า **"ให้พากันตั้งใจทำความเพียร ทำให้มาก ภาวิโต พหุลีกโต ทำให้มาก เจริญให้มาก มันก็ได้เอง เหมือนกับญาติโยมเขาทำนา ถึงปีเขาก็ไถแล้วดำนา เขาก็ได้กินข้าวนั้น หรืออย่างเขาควายตัวใดอายุยืน ใบหูมันอ่อน ๆ เมื่อมันกระดิกใบหูไปมา แล้วกระทบกับเขาอยู่บ่อย ๆ ยังสามารถทำให้เขาที่แข็งทะลุได้นี้ฉันใด การภาวนาก็เหมือนกัน ทำไปเรื่อย ๆ มันก็ได้เองเป็นเอง"**

นอกจากนี้ท่านพระอาจารย์มั่นได้สอนให้รู้จักการพิจารณากาย **"ภาวนาร่างกายนี้ เพ่งดูมัน มันเปิดเอง มันดูเอง ท่านบอกอย่างนั้นน่ะทำให้รู้ ให้สว่าง ให้แจ้ง จะได้เบื่อหน่ายในภพในชาติ"** ตอนนั้นอาตมายังไม่เห็นความสว่าง แม้จะอยู่ในโลกก็ยังไม่เห็น ได้แต่อุบายธรรมจากท่านมาเฉย ๆ ได้รับการอบรมจากท่านแล้วก็นำไปทำเองปฏิบัติเอง ท่านแนะนำสั่งสอนวิธีการเรามา เหมือนกับเขาบอกลูกหลานให้ไปทำไร่ ทำนา ใครหมั่น (ขยัน) ก็ได้ คนไหนไม่หมั่นก็ไม่ได้เงินได้ทอง ท่านเพียงแต่แนะนำชี้ทางให้ เราต้องปฏิบัติตามท่านนั้นแหละจึงจะเห็นผลเอง

หลังจากหลวงปู่ผ่านอยู่อบรมกับท่านพระอาจารย์มั่นพอสมควรแล้ว ได้กราบลามาพักอยู่ที่วัดบ้านนาใน ซึ่งขณะนั้นมี หลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ หลวงปู่นิน พระอาจารย์สม หลวงปู่จ้อย พักอยู่ด้วย คืนหนึ่งปรากฏได้ยินเสียงท่านพระอาจารย์มั่น มาเทศน์ว่า **"บ่มหมากมี้ (ขนุน) ให้แทงหัว แทงกลาง แทงก้น"** หลวงปู่ก็นั่งพิจารณาว่า "บ่มขนุนคืออะไรหนอ ได้ความว่า แทงหัว หมายถึง ให้พิจารณาถึง ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ส่วนแทงกลาง และแทงท้ายลูกนั้น หมายถึง บ่มตัวเราเอง คือ ให้ภาวนาอบรมบ่มนิสัยตัวเราเอง เหมือนอย่างพวกแตง" อยู่บ้านนาในหลายวันแล้ว กลับไปอยู่อบรมกับท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผืออีก จนกระทั่งใกล้เข้าพรรษา จึงออกมาอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองโดกกับหลวงปู่อ่อน ญาณสิริ

ช่วงที่หลวงปู่ผ่านอยู่วัดป่าบ้านหนองโดกนั้น วันหนึ่งพอออกจากสมาธิแล้ว ท่านเห็น **"ตัวบุ้ง"** ตัวเล็ก ๆ คลานอยู่ ท่านจึงสงสัยว่า **"บุ้งตัวเล็ก ๆ นี้จิตมันใหญ่ไหม ช้างตัวใหญ่จิตมันเล็กไหม หรือว่าเท่ากัน"** พอออกพรรษาแล้ว วันหนึ่งเข้าไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ที่วัดป่าบ้านหนองผือ ท่านก็เทศน์ให้ฟัง ตอนหนึ่งท่านว่า **"บุ้งตัวน้อย ๆ ช้างตัวใหญ่ ๆ จิตมันก็เท่ากันนั่นแหละ"** หลวงปู่ผ่านจึงหายสงสัย เกิดความอัศจรรย์ใจและเกรงกลัวท่านมาก ไม่คิดไปนอกทางคิดถึงบ้านถึงช่องเลย เกรงจะถูกดุ

หลวงปู่ผ่านกล่าวถึงความอัศจรรย์ใจที่สัมผัสด้วยใจท่านเองว่า "แปลกน่ะ ถ้าเกิดสงสัยในปัญหาอะไร ท่านพระอาจารย์มั่นก็จะมาเทศน์ในการอบรมธรรมกับหมู่คณะนั้นแหละ ไม่ต้องถาม

หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต วัดภูจ้อก้อ จังหวัดมุกดาหาร หลวงปู่อุ่น กลฺยาณธมฺโม วัดป่าวิสุทธิธรรม (วัดป่าบ้านโคก) จังหวัดสกลนคร และ หลวงปู่ผ่าน ปญฺญาปทีโป วัดป่าปทีปปุญญาราม จังหวัดสกลนคร

ท่านรู้จริง ๆ รู้ภายในจริง ๆ เลย" มีพระขึ้นไปกราบนมัสการท่าน เป็นไข้ระหว่างทางที่มาหาท่าน ท่านก็เทศน์ภาษาอีสานว่า **"ลืมส่าว ห่าวลมแท้หนอ พากันไข้กะมา"** ท่านรู้น่ะ ถึงแม้พระองค์นั้นจะไม่ได้กราบเรียนให้ท่านทราบ แต่ท่านก็ทักถูก แม้จะเจ็บไข้ ไม่สบาย หรือลำบากจากการเดินทางที่ทุรกันดาร แต่พระเณรก็ตั้งใจที่จะมารับการอบรม ฟังธรรมจากท่าน ด้วยความเคารพศรัทธา เลื่อมใสในองค์ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นสำคัญ

- *จากบทสัมภาษณ์ หลวงปู่ผ่าน ปญฺญาปทีโป ณ วัดป่าปทีปปุญญาราม บ้านเซือม ตำบลโพนแพง อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร วันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๔*
- *จากหนังสือ ประวัติและพระธรรมเทศนา หลวงปู่ผ่าน ปญฺญาปทีโป โดยภากร เก่งพล*

พระเทพสังวรญาณ
(หลวงตาพวง สุขินฺทฺริโย)

วัดศรีธรรมาราม
อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

นามเดิม ❖ พวง ลุล่วง เป็นบุตรของนายเนียม และนางบัพพา ลุล่วง

เกิด ❖ วันศุกร์ที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ตรงกับวันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีเถาะ ณ บ้านศรีฐาน อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร

บรรพชา ❖ เมื่ออายุ ๑๕ ปี ณ วัดสระแก้ว อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี พรรษาที่ ๕ ไปจำพรรษากับหลวงปู่สิงห์ ขนฺตฺยาคโม ที่วัดป่าแสนสำราญ อำเภอวารินชำราบ พอออกพรรษาแล้วจึงกลับวัดศรีฐาน

อุปสมบท ❖ เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ณ วัดบ้านหนองโดก อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร โดยมีพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร เป็นพระอนุสาวนาจารย์

หลังจากหลวงตาพวงเข้าไปศึกษาอบรมธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่น จนท่านมรณภาพและเสร็จงานถวายเพลิงศพท่านแล้ว หลวงตาพวงจึงได้ไปอยู่กับหลวงปู่ฝั้นเป็นเวลา ๗ ปี โดยปีแรกนั้นไปอยู่วัดป่าภูธรพิทักษ์ บ้านธาตุนาเวง และติดตามหลวงปู่ฝั้นไปสร้างวัดถ้ำเป็ดที่อำเภอสว่างแดนดิน (ปัจจุบันแยกเป็นอำเภอส่องดาว) ต่อมาท่านได้อยู่จำพรรษาที่ถ้ำขาม อำเภอพรรณานิคมหนึ่งพรรษา หลังจากนั้นโยมบิดาถึงแก่กรรมจึงได้กลับมาบ้านศรีฐาน จังหวัดยโสธร และทางเจ้าคณะจังหวัดมีคำสั่งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดศรีฐาน อยู่ถึง ๑๐ ปี จึงย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสอยู่วัดศรีธรรมาราม จนถึงปัจจุบันนี้ได้ ๓๓ ปี

ปัจจุบัน ❖ พ.ศ. ๒๕๔๙ ท่านพำนัก ณ วัดศรีธรรมาราม อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร และดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะภาค ๑๐ ธรรมยุต

อาจริยธรรม

ครั้นเมื่อหลวงตาพวงบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว ท่านได้ติดตามพระอาจารย์บุญช่วยเจ้าอาวาส

วัดศรีฐาน ไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือ แต่ไม่ได้อยู่จำพรรษาเพราะพระเณรอยู่กันเต็มไม่มีที่พัก ท่านเลยออกไปพักวัดสาขาคือ วัดป่าบ้านท่าสองคอน แต่หลวงตาพวงก็เข้าไปฟังเทศน์ท่านพระอาจารย์มั่นอยู่เป็นประจำ ประมาณสองหรือสามเดือนต่อครั้งเพราะวัดที่พักอยู่นั้นห่างไกลพอสมควร ซึ่งต้องเดินทางข้ามเขามาฟังเทศน์ท่านพระอาจารย์มั่นเสมอ

จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๙๒ หลังจากที่หลวงตาพวงอุปสมบทแล้วในพรรษาที่สอง จึงได้เข้ามาอยู่ประจำที่วัดป่าบ้านหนองผือ และขณะนั้นเสนาสนะที่พักเต็มทั้งหมด ท่านได้ขอพักที่ศาลากับพระอาจารย์สม โกกนุทฺโท (มรณภาพที่จังหวัดลำปาง) มีศาลาว่างซึ่งไม่ใช่ศาลาโรงฉันเป็นศาลาเตี้ย ๆ ปูไม้กระดานอยู่ทางทิศตะวันตกในปัจจุบันนี้ ต่อมามีพระในวัดอาพาธ ท่านพระอาจารย์มั่นได้ให้โยมพาไปรักษาที่โรงพยาบาล ซึ่งพอดีมีญาติโยมจากหมู่บ้านแห่งหนึ่งได้มาขอพระจากท่านพระอาจารย์มั่น ท่านเลยให้เณรไปตามหลวงปู่อ่อนสา สุขกาโร (ปัจจุบันอยู่วัดประชาชุมพล จังหวัดอุดรธานี) ซึ่งเป็นพระที่มีอายุพรรษามากแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นได้กล่าวกับหลวงปู่อ่อนสาว่า “โยมมาขอพระ ผมไม่เห็นใครเลยนอกจากท่าน วัดที่โยมขอไปนั้นมีพระอยู่องค์หนึ่งแล้ว อยากจะได้หมู่ (เพื่อน) อีก” หลวงปู่อ่อนสา ก็กราบเรียนท่านไปว่า “ไม่ขัดข้องขอรับ แล้วแต่พ่อแม่ครูบาอาจารย์” กุฏิก็เลยว่างทั้ง ๒ หลังโดยเหตุผลดังกล่าวนั่นเอง เย็นวันนั้นหลวงตาพวงและพระอาจารย์สมได้ขึ้นไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นที่กุฏิ และท่านปรารภว่า “กุฏิว่าง ๒ หลัง ท่านพวงไปอยู่หลังนี้ ท่านสมไปอยู่หลังโน้น” เป็นอันว่าหลวงตาพวงได้อยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือตั้งแต่นั้นมา ซึ่งเวลานั้นหลวงตามหาบัวเป็นศิษย์ที่มีอายุพรรษาสูงกว่าเพื่อน การบริหารพระเณรในวัดต้องผ่านหลวงตามหาบัวก่อนซึ่งเป็นพระผู้ใหญ่ในวัด ส่วนศิษย์ที่เป็นพระผู้ใหญ่ที่มาจากวัดต่าง ๆ นั้นก็มีหลวงปู่สิงห์ ขนฺตฺยาคโม หลวงปู่เทสก์ หลวงปู่ฝั้น หลวงปู่กงมาเข้ามาเป็นครั้งคราว ส่วนหลวงปู่สิม หลวงปู่แว่น ท่านก็เคยเข้ามา พระในสายปกครองก็เข้ามากราบท่านด้วยเหมือนกัน มีพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เจ้าคุณมหาเทพ (ไพบูลย์) วัดศรีโพนเมือง พระมหาทองสุก วัดป่าสุทธาวาส เจ้าคุณพระอริยเวที (เขียน)

ข้อวัตรปฏิปทา

ท่านพระอาจารย์มั่น มีปฏิปทาพาพระเณรปฏิบัติ มีการฉันหนเดียว เที่ยวบิณฑบาต เดินจงกรม นั่งสมาธิ แต่ไม่ได้สวดมนต์ทำวัตรเช้าเย็นทุกวัน มีเฉพาะวันพระ วันอุโบสถ หรือวันสำคัญต่าง ๆ อย่างวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา หรือ วันอาสาฬหบูชา ท่านพระอาจารย์มั่นท่านก็จะเทศนาอบรมสั่งสอน ภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา แต่วันปกติธรรมดานี่ก็ต่างคนต่างทำ องค์ไหนอยากจะฟังธรรมะ ก็ทยอยขึ้นไปกุฏิท่านพระอาจารย์มั่น ถ้าองค์ไหนไม่ต้องการฟัง อยากทำความเพียรเดินจงกรมก็เดิน คือท่านไม่ได้กะเกณฑ์ แต่ว่าเราก็ศึกษาด้วยตนเอง คือเป็นลูกศิษย์ไม่ใช่ลูกสอน **ลูกศิษย์ก็คือเป็นศิษย์เอาความรู้ เป็นศิษย์เอาข้อวัตรปฏิบัติ** ท่านก็สอนเราก็นำไปปฏิบัติอย่างนี้เรียกว่าลูกศิษย์ นอกจากนั้นก็สังเกตดูหมู่คณะที่ไปและศึกษาจากพระที่ไปอยู่ก่อน

ถ้าไม่เข้าใจสงสัยเราก็ถาม องค์ไหนที่สนิทสนมที่ใกล้เคียงเราก็ถาม ไม่ได้ไปกราบเรียนท่านพระอาจารย์มั่นโดยเฉพาะ การเทศน์ท่านก็เทศน์ทั่ว ๆ ไป อบรมทั่ว ๆ ไป ไม่ได้จำกัดพระเณรหรือไม่ได้จำกัดบุคคล เวลาค่ำ ๆ ทุ่มสองทุ่มก็ทยอยขึ้นไปฟังเทศน์ฟังธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่น ถึงจะขึ้นไปสี่ห้าองค์ท่านก็เมตตาเทศน์ให้ฟังยี่สิบสามสิบนาที หรือบางทีก็อาจถึงชั่วโมงก็มี ท่านเทศนาอบรมธรรมะ หรือบางทีมีองค์ไหนสงสัยหรือมีข้อขัดข้องภายในจิตใจเกี่ยวกับเรื่องสมาธิ เรื่องธรรมะต่าง ๆ ก็ไปกราบเรียนท่าน ศึกษากับท่าน อันนี้ท่านจึงจะอธิบายให้ฟังนานหน่อยถ้ามีปัญหา ถ้าไม่มีปัญหาท่านก็จะเทศน์พอสมควร แล้วก็บอกเลิกให้ไปทำความเพียรเอาเอง ช่วงที่หลวงตาพวงไปอยู่ท่านก็อบรมทุกวัน นอกจากช่วงหลัง ๆ มาท่านป่วยหนักก็เลยไม่รบกวนท่าน ที่ท่านบิณฑบาตไม่ได้ก็ประมาณ ๒ เดือน ก่อนนั้นท่านยังบิณฑบาต ไปบิณฑบาตไม่สุดสายแล้วกลับมา ช่วงที่ท่านเหนื่อยมากก็มาบิณฑบาตหน้าวัด จากบิณฑบาตหน้าวัด ก็มาบิณฑบาตในวัด จากในวัดก็มาบิณฑบาตหน้ากุฏิ บิณฑบาตหน้ากุฏิไม่ได้ก็บิณฑบาตบนกุฏิ ท่านทำเป็นตัวอย่างแก่ลูกศิษย์ขนาดนั้นเลย วันไหนที่ท่านลุกไม่ได้จึงหยุดงดบิณฑบาต

เวลาท่านเทศน์เสียงท่านดัง เสียงดังไปเรื่อย ๆ ท่านเทศน์ทีแรกก็พูดธรรมดา พอพูดเข้าธรรมะก็เสียงดัง ไม่ต้องใช้เครื่องขยายเสียงเลย ร้อยสองร้อยคนก็ได้ยิน **พระเณรทั้งหลายจึงว่าท่านพระอาจารย์มั่นดุ แต่ถ้าไม่ผิดท่านก็ไม่ดุ แต่ส่วนมากกลัวที่ว่าท่านเห็นตับเห็นไตเรา เห็นไส้เห็นพุงเรา เห็นจิตใจเรา นี่กลัวตรงนี้ ที่คนกลัวท่านเพราะท่านมีหูทิพย์ ตาทิพย์ ท่านเห็นวาระจิตของคนอื่น ใครจะไม่กลัว** ถ้าคิดผิดไปท่านก็ต้องคอยประคับประคอง ถ้าหากว่าลูกศิษย์องค์ไหนไม่สำรวมระวังจิตตรงนี้ ท่านก็เทศน์ ท่านไม่ได้บอกชื่อหรอกว่าองค์นั้นองค์นี้ คิดอย่างนั้นอย่างนี้ มันไม่ถูกอย่างนี้ท่านก็เตือน แต่ท่านไม่ได้ออกชื่อกลัวองค์นั้นจะอาย พอได้รับคำเตือนองค์นั้นก็สำรวมจิต ซึ่งก็โดนทุกองค์ ถ้าองค์ไหนเคยเทศน์ไปท่านก็จะยกตัวอย่าง เช่น หลวงปู่เพ็งเป็นเณร ตอนนั้นกำลังจะบิณฑบาต กลัวว่าจะไม่ทันบิณฑบาตก็เลยวิ่งตัดหน้าท่าน ท่านก็เลยเทศน์อย่างใหญ่... ที่ท่านดุนั่นไม่ใช่ดุเอ็ดเณรเพ็งองค์เดียว แต่ให้สะเทือนไปหมดกับพระทุกองค์ คือเณรเพ็งนั้นคล้าย ๆ ว่าเป็นเขียงรอง เป็นที่รองแต่ว่าให้สะเทือนไปหมด พระทั้งหมดก็ได้ยิน จิตใจมันก็เลยกระทบกระเทือน ท่านพูดไม่ได้พูดครั้งเดียว พูดอยู่อย่างนั้นสองวันสามวัน สามเณรเพ็งเข้าไปกราบขอขมา ท่านพระอาจารย์มั่นว่า **"ลูกศิษย์ฆ่าไม่หนี ตีไม่ไป นั่นเป็นลูกศิษย์"** คือยอมเป็นลูกศิษย์ลูกหา ยอมให้เฆ่นให้ฆ่า ยอมให้ว่ากล่าวตักเตือน ซึ่งองค์อื่นก็กระทบไปหมด ไม่ใช่ว่าเตือนองค์เดียว องค์อื่นก็พลอยได้ยินได้ฟัง พลอยสำรวมตนไปด้วย

พระเณรที่อยู่ในวัดก็มีหน้าที่ทุกองค์ ทั้งหมดทำหน้าที่อะไรเราก็ช่วยได้ทุกอย่าง ทำได้ทุกอย่างเท่าที่เราทำได้ ท่านไม่ได้ตั้งหน้าที่ ข้อวัตรปฏิบัติไม่ได้ตั้งหน้าที่ ไม่ได้ตั้งวาระ ใครรวดเร็ว ซึ่งอันนี้ก็แล้วแต่ความฉลาดของแต่ละบุคคล มันก็เหมือนกับหาเงินหาทองหาทรัพย์สมบัติ ใครขยันหมั่นเพียรก็คนนั้นแหละมีเงินมีทอง ถ้าคนไหนไม่ขยันเกียจคร้านมันก็ไม่ได้ อันนี้ต้องขยันทุกคนต้องหมั่นเพียร เว้นไว้แต่พระแก่ ๆ ไม่ทำข้อวัตรปฏิบัติ ทำอะไรไม่ได้ แต่ก่อนอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ น้ำก็ต้องตักในบ่อแล้วก็หามไปใส่ตุ่มตามกุฏิต่าง ๆ ที่ล้างบาตรบ้าง ล้างเท้าบ้าง ในกุฏิ

ก็เหมือนกันช่วยกันหามน้ำใส่ถัง ตักใส่ถัง พระเณรหาม พระหาบไม่ได้ผิดวินัย ท่านไม่ให้หาบ ต้องหาม หามทีละ ๔-๕ ถัง เทใส่ตุ่ม หามทุกวันเวลาบ่าย ๆ ทำความสะอาดแล้วก็ไปตักน้ำหามน้ำ ไม่ต้องรอ รู้เวลา ไม่ต้องนัดหมาย ไม่ต้องบอกทีละคำ ถึงเวลาแล้วก็รู้ปฏิบัติตามข้อวัตร เวลาสรงน้ำท่านสรงน้ำโดยต้มผักขะแยง(กะแยง)ที่เป็นพืชสมุนไพรมีกลิ่นหอม ท่านชอบกลิ่นผักขะแยง แม้แต่อาหารถ้าใส่ผักขะแยง แกงยอดไม้แกงอะไรถ้าใส่ผักขะแยงท่านชอบ แม้แต่มันแห้งเก็บไว้แล้วก็นำมาบดใส่อาหาร กลิ่นมันยังคงเหลืออยู่ถึงจะแห้งก็ยังมีกลิ่นหอม จากนั้นไปทำข้อวัตรสรงน้ำท่านไปถูหลังถูไหล่ท่าน ไปปัดกวาดถูกุฏิท่าน ล้างกระโถนเทกระโถน แต่บริขารอย่างอื่นนั้นหลวงปู่วันท่านดูแล ท่านเป็นองค์ที่รักษาบาตรของท่านพระอาจารย์มั่น เพราะว่าหลวงปู่วันอยู่กับท่านมานาน ท่านรู้นิสัยของท่านพระอาจารย์มั่นเป็นองค์ที่ใกล้ชิด สมมุติว่าย่ามไปวางไว้ตรงนี้ เมื่อรับประเคนแล้วก็ต้องมาวางไว้ที่เดิม ท่านถึงไม่ต้องสงสัยว่าประเคนหรือยังไม่ประเคนอีก ถ้าวางไว้ที่เดิมเรียบร้อยท่านก็รู้ว่าประเคนแล้ว ของอย่างอื่นก็เหมือนกัน ถ้าประเคนกับท่านที่ไหนก็ต้องวางตรงนั้น ถ้าไปวางตรงที่อื่นก็ต้องบอกยังไม่ได้ประเคน ต้องหาคนมาประเคน ท่านละเอียดอย่างนั้น

แม้แต่ผ้าปูนั่งปูนอนของท่าน ถึงจะเก่าแต่ก็สะอาด ท่านเอาไปซักไปย้อม ท่านประหยัดผ้า เศษผ้าอะไรที่ตัดจากผ้าสบง จีวร ขนาดสองสามนิ้วเท่านี้ ท่านก็ยังเอาไปเย็บ เย็บด้วยมือเย็บปะติดปะต่อ นำไปซักแล้วก็เอาไปย้อม ย้อมสีดินแดงเหมือนผ้าอาบน้ำ แล้วก็เอามาเป็นผ้าเช็ดมือเช็ดเท้า เช็ดอะไรต่าง ๆ ท่านไม่ทิ้งแม้แต่ผ้าทิ้งอยู่ตามลานวัดท่านก็เก็บเอามาเย็บปะติดปะต่อกัน

ท่านถือผ้าบังสุกุล

ท่านพระอาจารย์มั่นถือผ้าบังสุกุล ผ้าที่เขาเอามาถวายที่เป็นผ้าไตรจีวร ผ้าไหม ผ้าอะไรต่าง ๆ เวลาโยมเอามาถวาย ไม่ได้ถวายต่อหน้าหรือต่อมือท่าน เขาจะเอามาบังสุกุล เอามากองเอาไว้ แล้วเอาใบไม้มาโปะ ๆ คลุมไว้ แล้วท่านก็ไปชักบังสุกุลออก ส่วนมากท่านจะถือผ้าบังสุกุล แม้แต่กฐินท่านก็ไม่รับ อันนี้ถ้าใครจะถวายท่านก็ต้องเป็นผ้าบังสุกุล เอาไปบังสุกุลไว้ใกล้ ๆ บันไดท่าน ท่านบอกว่า **"ไม่มีความจำเป็นที่ต้องรับกฐิน เราไม่รับกฐินรับเป็นผ้าบังสุกุล แล้วก็ยังรักษาวินัยอยู่เหมือนเดิม"** นี่ท่านก็เลยไม่รับกฐิน รับกฐินแล้วก็ยังมีสิ่งผูกพัน มีสิ่งบริโภคมีอะไรหลายอย่าง

กลิ่นศีลเป็นเยี่ยมกว่ามวลคันธชาต

หลวงตาพวงได้นำธรรมะไปเทศนาชี้แจงให้โยมฟังบ่อย ๆ ว่า **สีลคนฺโธ อนุตฺตโร ศีลมีกลิ่นหอมเป็นเยี่ยม** คือกลิ่นของศีลถ้าคนมีศีลนี่จะมีคนไปกราบไปไหว้ ยิ่งศีลบริสุทธิ์เท่าไหร่ญาติโยมไปทำบุญไปกราบไปไหว้ก็ยิ่งสนิทใจ ถ้าคนไม่มีศีล ไม่มีใครอยากไปกราบไปไหว้หรอกพระโกโรโกโส พระไม่มีศีล ไม่มีใครอยากไปทำบุญ เพราะในใจคือศรัทธา เราแสวงหาคนที่มี

ศีลบริสุทธิ์ ไม่ว่าจะอยู่บนคูบนเขา ในถ้ำในเหว ที่ใกล้ที่ไกลก็ตาม ญาติโยมก็ยังไป ยังดั้นด้นไปกราบไปไหว้ เขาศรัทธาคนมีศีล อานิสงส์ของศีลจึงหอมเป็นเยี่ยม

เหมือนอย่างหลวงปู่ต่าง ๆ ที่เราอ่านประวัติ ที่ท่านมรณภาพไปแล้วก็ดี ที่ยังมีชีวิตอยู่ปัจจุบันก็ดี นี่ที่มีศีลบริสุทธิ์ เราสนิทใจเราเลยทำบุญไปกราบไปไหว้ กลิ่นของศีลนี่หอมไปทั่วสารทิศ หอมหวนทวนลม ไม่เหมือนกลิ่นดอกไม้ น้ำมัน น้ำอบ น้ำหอมนั้น หอมไปตามลม ลมไปทางไหนมันก็หอมไปทางนั้น ไม่ได้หอมหวนทวนลมเหมือนกลิ่นของศีล ท่านพระอาจารย์มั่นท่านมีศีลบริสุทธิ์ เทวดามากราบมาไหว้ ผู้มีศีลอย่างท่านพระอาจารย์มั่น ตอนที่หลวงตาไปจำพรรษากับท่านพระอาจารย์มั่นเป็นปีสุดท้ายแห่งวาระชีวิตของท่าน ท่านมีอายุย่าง ๘๐ ปีเป็นวัยชราภาพ โรคภัยไข้เจ็บก็ครอบงำและเบียดเบียนท่าน เมื่อท่านอาพาธหลวงตามหาบัวเห็นว่าท่านพระอาจารย์มั่นอาพาธหนักพอสมควร แต่ท่านอยู่โดยกำลังใจ ถึงอย่างไรก็ตามต้องจัดพระเณรที่มีกำลังพอที่จะช่วยเหลือในด้านใดด้านหนึ่งได้ โดยเฉพาะเวลากลางคืน ท่านพระอาจารย์มั่นท่านจำวัดอยู่องค์เดียว ท่านไม่ให้พระไปนอนอยู่ในกุฏิท่าน แม้แต่องค์ที่ใกล้ชิดท่านก็ไม่ให้ไป

ดังนั้นหลวงตามหาบัวจึงจัดพระอยู่เวรยาม คืนหนึ่ง ๒ ผลัด ผลัดแรกตั้งแต่พลบค่ำถึง ๖ ทุ่ม ผลัดที่ ๒ จาก ๖ ทุ่มไปถึงสว่าง ทุกวัน ๆ หมุนเวียนกันไป อยู่เวรอยู่ยามกันก็คืออยู่ใกล้ ๆ กุฏิของท่าน เดินจงกรมบ้าง นั่งสมาธิบ้าง คอยสังเกตอาการของท่าน บางทีท่านลุกขึ้นมาหนักมาเบา กลัวท่านจะล้ม ถ้าได้ยินเสียงท่านก็ต้องคอยสังเกต แต่ก็ไม่มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น ทีนี้วันหนึ่งเป็น **วันพระ** เลยเที่ยงคืนไปแล้ว พอดีถูกวาระของหลวงตาพวงกับพระอีกองค์หนึ่งจำชื่อไม่ได้แล้ว (ผ่านมา ๕๐ กว่าปีแล้วก็เลยจำชื่อไม่ได้ว่าพระองค์ไหน) อยู่เวรยาม พอตี ๑ ก็เลย**ได้กลิ่นหอม กลิ่นหอมไปทั่ววัด กลิ่นหอมนั่นไม่มีอะไรที่จะเปรียบกลิ่นนั้น กลิ่นหอมละมุนละไม หอมชุ่มฉ่ำ ไม่เหมือนน้ำอบน้ำหอม ดูแล้วในบริเวณวัดไม่มีต้นไม้ที่ออกดอกที่จะเป็นกลิ่นหอมได้** ก็เลยไปปลุกพระขึ้นมาสังเกตดูมารับทราบ กลิ่นหอมนี่มันหอมอะไร ไปอยู่มุมไกล ๆ ทางหน้าวัดก็ยังได้กลิ่น หอมแปลกประหลาดจึงเกิดความสงสัยขึ้นมา พอผ่านไปถึงตี ๓ กลิ่นนั้นก็หายไป เลยปรึกษากันว่า ใครจะไปกราบเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่นด้วยตนเองว่ากลิ่นหอมเพราะอะไร ก็ไม่มีใครกล้า จึงนำเรื่องนี้ไปกราบเรียนหลวงตามหาบัว เพราะหลวงตามหาบัวเป็นพระเถระผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดและมีอายุพรรษาอาวุโสกว่าเพื่อน

พอตอนเย็นของวันต่อมา เวลาทุ่มเศษ ๆ ก็ทยอยกันขึ้นไปกุฏิท่านพระอาจารย์มั่น หลวงตามหาบัวก็ไป พระเณรสักประมาณ ๑๐ กว่ารูป หลวงตามหาบัวก็กราบเรียนท่านพระอาจารย์มั่นว่าเมื่อคืนนี้พระที่มาอยู่เวรยาม ได้กลิ่นหอมไปทั่วบริเวณวัดไม่ทราบจะเป็นกลิ่นอะไร จะเป็นกลิ่นดอกไม้อะไรก็ไม่ทราบ พระเณรเลยให้กราบเรียนถามท่านพระอาจารย์ว่าเป็นกลิ่นอะไร ท่านก็ยิ้มและพูดต่อไปว่า **"เทวดาเขาเสวยของทิพย์จะไปที่ไหนก็มีกลิ่นหอม"** ปกติท่านก็เล่าประวัติพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระองค์มีพุทธกิจอยู่ ๕ อย่าง เวลาเช้าออกบิณฑบาต ๑ เวลาสายบ่ายมาท่านเทศนาแก่พุทธบริษัท ๑ เวลาค่ำให้โอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ ๑ เวลาเที่ยงคืนเทศนาแก่เทวดา ๑ เวลาปัจจุสมัยใกล้จะรุ่งพระองค์ทรงตรวจดูสัตวโลกว่าคนไหนมีจิตใจเบาบางพอที่จะไป

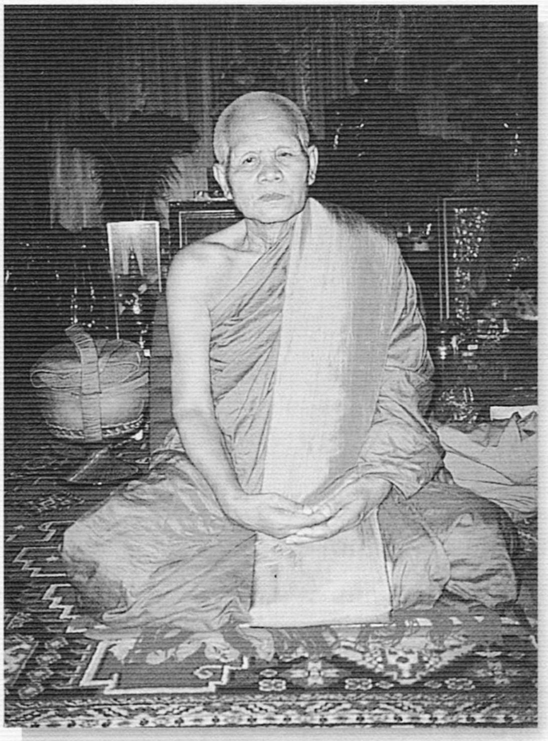
เทศนาไปโปรด ๑ อันนี้เทวดามาฟังเทศน์ เทวดาไม่เปลืองที่ ท่านบอกว่า **“ไม่เปลืองที่ ระหว่างเส้นผมของเรานั้น ระหว่างเส้นผมต่อเส้นผม เทวดาจะนั่งได้ร้อยองค์ บนศีรษะของเรานี่เทวดาจะอยู่ได้เป็นหมื่นองค์”**

เทวดาไปที่ไหนมีกลิ่นหอม ท่านจึงพูดย้อนกลับมาที่ตัวมนุษย์ว่า “มีกลิ่นเหม็น เพราะมนุษย์กินของเน่าของบูด กินของหยาบ กินข้าวปลาอาหารกินผักกินหญ้า กินเข้าไปก็ไปบูดไปเน่า ร่างกายของมนุษย์นี่จึงเน่าจึงเหม็นไม่เหมือนเทวดา เทวดาเสวยของทิพย์พอไปที่ไหนจึงได้กลิ่นหอม” ท่านก็เล่าไปสมัยที่ท่านไปอยู่บนดอยกับพวกกะเหรี่ยง ไปอยู่องค์เดียว **สมัยไปอยู่ภาคเหนือท่านก็เล่าว่า อันนั้นก็มีเทวดาไปฟังเทศน์ไปถามปัญหากับท่าน ไปฟังเทศน์ ท่านพระอาจารย์มั่นเคยสวดเมตตาหลวง (พระคาถาเมตตาหลวง หรือบทสวดมนต์พระคาถาเมตตาใหญ่) หลังจากคืนสวดเมตตาหลวง เทวดาจะหลั่งไหลมาโมทนามาฟังเมตตาหลวง กับท่านพระอาจารย์มั่นท่านเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์** เทวบุตรเทวดา มาฟังเทศน์ ฟังธรรม จึงมีกลิ่นหอมไปทั่วบริเวณวัด อันนี้เป็นครั้งที่เกิดมหัศจรรย์ในวัดป่าของท่านพระอาจารย์มั่น

หมอผู้ชำนาญในการวินิจฉัยโรค

การเทศนาของท่านพระอาจารย์มั่นนี้ โดยปกติท่านก็พูดทั่ว ๆ ไป ถ้าอบรมเฉพาะภิกษุสามเณรองค์ไหนมีปัญหาอะไร มีภูมิจิตต่ำสูงแค่ไหน ท่านจะอบรมตามวาระจิตหรือตามภูมิจิตของแต่ละท่าน ไม่ได้เอาธรรมะอย่างเดียวกัน **ท่านพระอาจารย์มั่นถ้าเปรียบเทียบแล้วก็เหมือนหมอ หมอที่ชำนาญในการตรวจโรค โรคอย่างนี้ต้องเอายาอย่างนี้** คือจริตของคนจิตใจของคนไม่เหมือนกัน ต้องเลือกเอาธรรมะที่เหมาะสมกับจริต เหมือนกับคนป่วยที่เป็นโรคต้องเลือกเอายาที่เหมาะสมกับแต่ละโรค ท่านพระอาจารย์มั่นก็เหมือนกัน ท่านไม่ได้เอาขนาดเดียว ท่านเลือกเอาธรรมะหลาย ๆ อย่าง ให้เหมาะสมกับจริตนิสัยกับจิตใจของผู้รับ จริง ๆ พูดไม่ได้ว่าท่านเอาธรรมะอะไรมาสอน แต่ส่วนมากจิตใจของเราหยาบ ๆ นี่ท่านก็สอนกัมมัฏฐาน เกสา โลมา นะขา ทันตา ตะโจ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง นี่พิจารณาตรงนี้...ถ้าพวกจิตสูงแล้วท่านก็เอาเรื่องฌานสมาบัติ ก็เทศน์สูง ๆ ขึ้นไป เราก็ฟังไม่ถึง จิตของเราต่ำเราเอื้อมไม่ถึง จิตของเราต่ำท่านก็เอาธรรมะต่ำ ถ้าองค์ไหนจิตสูงท่านก็เอาธรรมะสูง ท่านเทศน์ตามภูมิ ท่านพระอาจารย์มั่นป้อนธรรมะให้ แล้วแต่ใครจะเลือกเอา อันไหนเหมาะกับจริตนิสัยก็นำเอาสิ่งนั้นไปปฏิบัติตาม และท่านก็เปิดโอกาสให้ลูกศิษย์ลูกหากราบเรียนถามปัญหาธรรมะข้อข้องใจในธรรมปฏิบัติได้ ยิ่งมีผู้ถามปัญหาก็เหมือนเราป้อนวัตถุดิบเข้าไปในโรงงาน ท่านก็ยิ่งอธิบายกว้างขวางออกไปอีก หากไม่มีผู้ใดถาม ท่านก็อธิบายเฉพาะข้อธรรมที่ท่านคิดไว้

ซึ่งอุบายธรรมของท่านพระอาจารย์มั่นนี้ หลวงตาพวงได้หยิบนำมาใช้ในเรื่องอสุภกัมมัฏฐานเป็นหลัก ส่วนมากแล้วคนจะหลง ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง มาหลงอันนี้แหละ หลงรูปกายกันนี้แหละ

พระราชธรรมสุธี (หลวงตาพวง สุขินฺทฺริโย)

"หลวงตาเคารพศรัทธาท่านมากเพราะเชื่อแน่ว่าท่านพระอาจารย์มั่นเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้บริสุทธิ์และที่ประทับใจองค์ท่านพระอาจารย์มั่น คือหายากที่จะมีพ่อแม่ครูบาอาจารย์เป็นผู้บริสุทธิ์ มีจิตใจผุดผ่อง หรือให้ธรรมและข้อวัตรปฏิบัติอย่างท่าน ท่านเป็นบุคคลผู้หาได้ยาก ท่านเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ถ้าท่านสงสัยอะไรก็จะนั่งสมาธิ นิมิตจะมาปรากฏท่านจะรู้ได้ด้วยองค์ท่านเอง"

- *จากบทสัมภาษณ์ พระราชธรรมสุธี (หลวงตาพวง สุขินฺทฺริโย) ณ วัดนรนาถสุนทริการาม กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๔*
- *จากหนังสือที่ระลึกในงานปิดทองฝังลูกนิมิตผูกพัทธสีมา ฉลองอุโบสถ วัดศรีฐานใน ตำบลศรีฐาน อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร วันที่ ๑๒-๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๔ โดยคณะศิษยานุศิษย์*

หลวงปู่ฉลวย สุธมฺโม

วัดป่าบ้านวไลย ตำบลหนองพลับ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

นามเดิม	❖ หวย ต่อมาเปลี่ยนชื่อ เป็น ฉลวย งามสมภาค เป็นบุตรของนายจ้าย และนางแจ๋ว งามสมภาค
เกิด	❖ วันที่ ๖ เมษายน พ.ศ.๒๔๔๙ ที่อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
อุปสมบท	❖ ครั้งแรกในปี พ.ศ.๒๔๖๙ อายุ ๒๐ ปี ที่วัดพระญาติ โดยมีหลวงพ่อกลั่น เป็นพระอุปัชฌาย์ ครั้งที่สอง ปี พ.ศ.๒๔๘๘ อายุ ๓๙ ปี ที่วัดโคกช้าง อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีหลวงพ่ออั้น เป็นพระอุปัชฌาย์
ญัตติเป็นพระธรรมยุต	❖ เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ.๒๔๙๑ ที่วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี โดยมีพระธรรมเจดีย์(จูม พนฺธุโล) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูประสาทคณานุกิจ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ หลังจากได้เข้าไปอบรมธรรมปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดป่าบ้านหนองผือแล้ว ท่านได้ออกมาสร้างวัดป่ากลางโนนภู่ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร จากนั้นท่านได้กลับมาบูรณะวัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสร้างวัดแพร่ธรรมาราม จังหวัดแพร่ และวัดราชายตนบรรพต ที่หัวหิน ตามลำดับ จนวัดที่ ๕ ที่ท่านสร้างท้ายสุดและพักอยู่จนมรณภาพ คือ วัดป่าบ้านวไลย อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
มรณภาพ	❖ วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๖ สิริรวมอายุได้ ๘๖ ปี ๙ เดือน ๒๔ วัน พรรษา ๔๔

อาจริยธรรม

หลวงปู่ฉลวยได้มีโอกาสรู้จักกับโยมกิมเฮียง (เจ้าของกิจการน้ำอบนางลอยอยู่หน้าวัดเทพธิดาราม กรุงเทพฯ) ได้สนทนากันถึงเรื่องข้อวัตรปฏิบัติของพระอาจารย์ต่าง ๆ รวมถึงพระอาจารย์ลี ธมฺมธโร ด้วย โยมกิมเฮียงนั้นจะหาโอกาสไปกราบนมัสการพระอาจารย์ลี ธมฺมธโร จึงชักชวนหลวงปู่

"หลวงปู่ถามถึงป่าที่นั่นว่าเป็นอย่างไร" เพราะใจต้องการหาที่สงัดมากกว่าหาครูบาอาจารย์ เมื่อรู้ว่าป่าดีก็ตกลง จนกระทั่งออกพรรษาแล้ว โยมกิมเฮียงจึงได้มาหาหลวงปู่อีกครั้ง และกล่าวว่า

"โยมไม่ได้ไปหาพระอาจารย์ลีแล้ว แต่จะไปทอดกฐินกับพระอาจารย์มั่น ที่วัดป่าบ้านหนองผือ จังหวัดสกลนคร ท่านจะไปหาพระอาจารย์ลีหรือพระอาจารย์มั่นละ" หลวงปู่จึงถามว่า "พระอาจารย์ลีกับพระอาจารย์มั่นนั้น ใครเป็นอาจารย์ใครล่ะ" "พระอาจารย์มั่นเป็นอาจารย์ของพระอาจารย์ลี" โยมกิมเฮียงกล่าว "ถ้าอย่างนั้นก็ไปหาอาจารย์สิ จะไปหาลูกศิษย์ทำไม" หลวงปู่กล่าวสรุป

ดังนั้น หลวงปู่จึงออกจาริกไปหาท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร โดยมีหลวงตาแย้ม ขอติดตามไปด้วยอีกองค์หนึ่ง และมีโยมกิมเฮียงเป็นคนนำทาง

เพียงย่างก้าวแรกที่เข้าเขตของวัดป่าบ้านหนองผือเท่านั้น จิตใจของหลวงปู่ที่เคยเข้มแข็ง องอาจไม่กลัวใคร ก็อ่อนลง สงบราบคาบอย่างน่าประหลาด และเป็นไปตลอดระยะเวลาที่อยู่ในวัดป่าบ้านหนองผือนั้น เมื่อเข้าไปถึงกุฏิของท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว หลวงปู่ทำธุระอยู่ข้างล่าง หลวงตาแย้มจึงขึ้นไปกราบก่อน ท่านพระอาจารย์มั่นได้ถามถึงการปฏิบัติของหลวงตาแย้มว่าปฏิบัติมาอย่างไร หลวงตาแย้มก็เล่าเป็นปริยัติที่ตนได้เรียนมา พอดีหลวงปู่ขึ้นไปกราบ ท่านพระอาจารย์มั่นจึงถามว่า "เอ้า แล้วท่านล่ะ ปฏิบัติอย่างไร" หลวงปู่จึงเล่าให้ฟังว่า "กระผมบวชเมื่อแก่ครับ กระผมไม่ได้ศึกษาอะไรมาก กระผมทำกัมมัฏฐาน ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก พิจารณาทวนเข้าไปหาจิต ใครว่าเป็นเรา ใครรู้ว่าเป็นเรา ใครจำว่าเป็นเรา ใครคิดว่าเป็นเรา ใครยึดถือว่าเป็นตัวตนของเรา พิจารณาสร้างขึ้นและทำลายลง ทำติดต่อกัน ปรากฏเป็นนิมิตต่าง ๆ แต่กระผมก็ไม่ติดใจ จนเกิดความสงบ มีปีติ และสุข..." หลวงปู่ได้เล่าถึงการปฏิบัติให้ท่านพระอาจารย์มั่นฟังทุกอย่าง หลวงปู่มั่นได้ฟังแล้ว ก็แสดงธรรมย้ำอยู่ตรงจุดนั้นเป็นเวลานาน หลวงปู่ฟังเป็นที่เข้าใจอย่างดี จากนั้น จึงขอพักอยู่ในวัดป่าบ้านหนองผือนั้น

ในขณะที่พักอยู่ในวัดนั้น ท่านพระอาจารย์มั่นจะกล่าวเป็นทำนองไล่หลวงปู่ทุกวัน โดยกล่าวว่า "เนี่ย ฉลวยเค้าจะไปไหนก็ไม่ไป" ยิ่งคนมีมาก ก็จะยิ่งไล่ แต่หลวงปู่กลับมีความเห็นว่า **ท่านไล่กิเลสของเราต่างหาก** จึงได้แต่ตอบว่า "มันมืดครับ ผมมาจากต่างถิ่น ไม่รู้ทิศเหนือทิศใต้ จึงไปไม่ถูก" ท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ถึงจะพูดเป็นเชิงไล่ทุกวัน แต่ท่านก็แสดงธรรมให้ฟังทุกวันเช่นกัน หลวงปู่จึงคิดว่า หากท่านไล่เราจริง ก็ต้องไม่สอนเราสิ ท่านจึงทำในใจไว้ว่า "ถ้าท่านพระอาจารย์มั่นไม่ให้เราอยู่บนกุฏิ เราจะอยู่บนแผ่นดิน เพราะแผ่นดินไม่ได้เป็นของใคร"

"หากท่านพระอาจารย์มั่นจะตั้งอธิกรณ์เพื่อไม่ให้อยู่ก็คงตั้งได้ ๔ ข้อ คือ ๑. มีสังฆาฏิชั้นเดียว ๒. ต่างนิกาย ๓. ไม่มีคนรับรอง ๔. ไม่รู้จักหัวนอนปลายเท้า" ท่านพิจารณาเรื่องนี้จนตลอดคืน ได้ความว่า "๑. ที่ว่ามีสังฆาฏิชั้นเดียว เราจะขอใหม่ก็ได้ เพราะโยมกิมเฮียงเขาปวารณาไว้แล้ว แต่เราไม่ขอ เราเป็นพระ ไม่ง้อคน มีอย่างไรก็ใช้อย่างนั้น

๒. ที่ว่าต่างนิกายนั้น เราก็พร้อมที่จะญัตติทุกเมื่อ

๓. ที่ว่าไม่มีคนรับรองนั้น โยมกิมเฮียงก็เป็นคนรับรองให้เราได้

๔. ที่ว่าไม่รู้จักหัวนอนปลายเท้านั้น ใบสุทธิเราก็มีอยู่"

เมื่อท่านพิจารณาได้ความอย่างนี้แล้ว ก็จะนำเรื่องนี้ไปกราบเรียนให้ท่านพระอาจารย์มั่นทราบ หมู่คณะรู้เข้าก็ทัดทานว่า “อย่าเลย ท่านเป็นครูบาอาจารย์ อย่าไปรบกวนท่าน” หลวงปู่ก็ว่าไม่ได้รบกวนอะไรเพียงแต่กราบเรียนถึงความคิดให้ฟัง เมื่อเข้าไปกราบเรียนท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นก็หัวเราะ

วันหนึ่ง ในเวลาพระเณรกำลังฉันน้ำร้อนน้ำชา หลวงปู่มีใบจากและยาเส้น แต่ไม่มีไม้ขีดไฟ (ในสมัยนั้น ไม้ขีดไฟหายาก เพราะเป็นช่วงสงครามโลก) เมื่อต้องการไฟมาจุดยาสูบ ท่านจึงไปหยิบท่อนไฟในกองไฟมาจุด พระเณรทั้งหลายก็หัวเราะเสียงดังครืน วันต่อมา ท่านก็ทำอย่างนี้อีก พระเณรก็หัวเราะกันอีก ท่านจึงคอยสังเกตว่าเขาทำกันอย่างไร ปรากฏว่า เมื่อพระเหล่านั้นต้องการไฟจุดยาสูบ เขาก็ต้องให้สามเณรนำท่อนไฟมาประเคนก่อน จึงจุดสูบ หลวงปู่จึงเรียกสามเณรให้ประเคนท่อนไฟบ้าง พระเณรเหล่านั้นก็หยุดหัวเราะ เมื่ออยู่ได้ระยะหนึ่ง หลวงตาแย้มเกิดจิตตก ไม่อยากอยู่ อยากจะกลับอย่างเดียว เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นทราบก็ให้เรียกหลวงตาแย้มไปหา ท่านถวายจีวรให้ ๑ ผืน และกล่องยาเส้นอย่างดี ๑ กล่อง หลวงตาแย้มเมื่อถูกวางยารักษาโรคแล้ว โรคอยากกลับก็หายเป็นปกติ อยู่ได้ต่อไป

เมื่อทราบข่าวว่า ที่สำนักสงฆ์นาใน (อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร) ซึ่งเป็นสาขาของวัดป่าบ้านหนองผือนั้น ไม่มีพระอยู่แล้ว และทางนี้ท่านพระอาจารย์มั่นก็กล่าวไล่ทุกวันหลวงปู่จึงคิดว่า จะไปพักทำความเพียรที่สำนักสงฆ์นาใน จึงขึ้นไปกราบลาท่านพระอาจารย์มั่น แต่ยังไม่ทันได้กราบลา ท่านพระอาจารย์มั่นก็ทักขึ้นก่อนว่า “อ้าว ฉลวย จะรีบไปไหนละ เดี๋ยวก่อนให้พระท่านตัดเย็บจีวรให้ก่อน” แล้วยื่นบาตรเหล็กให้ใบหนึ่ง และกล่าวว่า “ถวายบาตรนี้ให้เอาไปขัดให้ขาวก่อน จะสอนวิธีเผาบาตรให้” หลวงปู่จึงพักอยู่ต่อไปอีก วันต่อ ๆ มา เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นถามว่า “ขัดบาตรหรือยังล่ะ ฉลวย” “กระผมขัดแล้วครับ” หลวงปู่กล่าวพร้อมกับส่งบาตรให้ท่าน “เออ ขาวดีแล้วนะ ถ้าขัดอีกคงทะลุ”

จากนั้นจึงพาหลวงปู่ไปยังที่เผาบาตร และเผาบาตรให้ พร้อมทั้งสอนวิธีการต่างๆ จนเสร็จเรียบร้อย เมื่อผ้าไตรจีวรตัดเย็บเสร็จแล้ว หลวงปู่กับหลวงตาแย้มจึงกราบลาท่านพระอาจารย์มั่นไปอยู่ที่สำนักสงฆ์นาใน รวมระยะเวลาที่อยู่ในวัดป่าบ้านหนองผือทั้งสิ้น ๑๘ วัน หลวงปู่เล่าให้พระเณรฟังว่า “ฟังเทศน์ของท่านพระอาจารย์มั่น ๑๘ วัน ๑๘ คืน แต่ไม่ได้อะไรไปเพราะผมทำและรักษาอยู่แล้ว” สำนักสงฆ์นาในสมัยนั้นยังเป็นป่าใหญ่ และมีเสนาสนะอยู่ห่างกันมาก จึงเป็นที่ฝึกและทดสอบการภาวนาได้เป็นอย่างดี วันหนึ่งหลวงปู่ออกมาเดินจงกรมที่ศาลา ในเวลาพลบค่ำในใจก็มีความหวาดระแวงถึงเสือ สักพักหนึ่ง พอใจคิดว่าเสือเท่านั้นก็ตกใจ เงยหน้าขึ้นก็เห็นภาพเสืออยู่ข้างหน้าทันที แต่เมื่อตั้งสติได้ ภาพก็หายไป ท่านจึงจับได้ว่า ใจเรานั้นเองที่โกหกหลอกลวง เชื่อไม่ได้

เมื่อพำนักอยู่ได้ระยะหนึ่ง หลวงตาแย้มเกิดอาพาธหนัก การรักษาก็เป็นไปตามมีตามได้เพราะอยู่ในป่าห่างไกลความเจริญ ในที่สุด หลวงตาแย้มก็มรณภาพ หลวงปู่จึงเขียนจดหมายให้โยมส่งข่าวไปบอกแก่ญาติของหลวงตาแย้ม เย็นวันนั้น ญาติโยมมาที่วัดกันหลายคน แต่พอถึงเวลาค่ำต่างคนก็ลากลับบ้านกันหมด จึงเหลือแต่หลวงปู่กับศพหลวงตาแย้ม พอหลวงปู่จะกลับไปนอนที่กุฏิ

ก็เกิดความกลัวว่า เดี๋ยวผีจะตามไปหลอก ท่านจึงต้องกลับมานั่งอยู่หน้าศพ เฝ้าอยู่หลายคืน คอยระวังและคอยดูว่าผีมันจะออกมาทางไหน เมื่อไร จนกระทั่งตลอดคืนก็เห็นมีแต่น้ำเหลืองเท่านั้นที่ไหลออกมา ไม่เห็นมีผีออกมา

เมื่อคอยข่าวคราวอยู่หลายวัน เห็นไม่มีญาติของหลวงตาแย้มมาแน่แล้ว หลวงปู่กับชาวบ้านจึงตัดสินใจเผาศพเสีย ขณะนั้นหลวงปู่เริ่มมีอาการอาพาธแล้ว โยมกิมเฮียงนั้นกลัวว่าหลวงปู่จะเป็นอะไรไปอีกองค์หนึ่ง คนเขาจะหาว่าตนพาพระมาตายเสียหมด จึงนิมนต์หลวงปู่ให้กลับอยุธยา หลวงปู่นั้นยังไม่อยากกลับ แต่เห็นใจโยมกิมเฮียง จึงตกลงกลับ

เข้าไปกราบท่านพระอาจารย์มั่น ณ วัดป่าบ้านหนองผือครั้งที่ ๒

ก่อนจะเข้าไปถึงวัดป่าบ้านหนองผือนั้น ปากทางก็คือบ้านของโยมอ่อน อุปัฏฐากใหญ่ผู้ให้ที่พัก และคอยรับส่งผู้ที่จะเข้าไปยังวัดป่าบ้านหนองผือ หลวงปู่และคณะก็ได้ไปอาศัยพักเช่นกัน เมื่อได้สนทนากันโยมอ่อนได้กล่าวถึงสถานที่บริเวณบ้านกุดก้อม ว่าท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์เคยกล่าวว่าที่นั่นมีทำเลอันดีเหมาะที่จะสร้างวัด หลวงปู่จึงขอให้โยมอ่อนพาไปดู เมื่อหลวงปู่ได้เห็นแล้วก็เกิดชอบเห็นว่าสัปปายะเหมาะแก่การภาวนาจริง จึงบอกกับโยมอ่อนว่า จะจำพรรษาที่นี่ ขอให้ช่วยจัดเสนาสนะให้ด้วย หลังจากไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นแล้วก็จะกลับมา โยมอ่อนรับคำแล้ว หลวงปู่ฉลวย หลวงพ่อก้าน พระสายบัว พระทองม้วน จึงเข้าไปยังวัดป่าบ้านหนองผือ เมื่อเข้ามาในวัดป่าบ้านหนองผือแล้ว ก็ไปยังกุฏิของท่านพระอาจารย์มั่น เมื่อพบท่านพระอาจารย์มั่นท่านก็ทักขึ้นก่อนว่า **"อ้าว ฉลวย มาอีกแล้ว ไม่กลัวตายหรือ"**

"ครับ กระดูก ๓๐๐ ท่อน ตายตรงไหน ก็ทิ้งมันตรงนั้นแหละครับ" หลวงปู่ตอบ

หลวงปู่และคณะพักอยู่ในวัดป่าบ้านหนองผือครั้งนี้ จนกระทั่งใกล้จะเข้าพรรษา ท่านพระอาจารย์มั่นเทศนาอบรมมุ่งจะแก้ไขแนวการปฏิบัติของหลวงปู่ฉลวย ที่หลวงปู่ฉลวยกล่าวว่า เป็นการปฏิบัติแบบลุยไฟชนกับกิเลสซึ่งหน้า ให้มาปฏิบัติแบบเป็นขั้นเป็นตอน คือฝึกจิตให้เป็นสมาธิก่อนแล้วยกขึ้นพิจารณาแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่ปรากฏว่า หลวงปู่ฉลวยไม่ชอบอย่างนั้น วันสุดท้ายก่อนที่จะจากกัน ท่านพระอาจารย์มั่นจึงกล่าวกับหลวงปู่ว่า "เพื่อนว่าจะแก้ไขให้เพื่อน เพื่อนก็ต้องแก้ของเพื่อนเองเน้อ" และบอกให้รู้ "ฉลวย รีบกลับเถอะ เดี๋ยวเสนาสนะจะไม่เสร็จ" แล้วจึงเข้ามาจับมือหลวงปู่ฉลวย แนะอุบายธรรมให้ว่า **"ฉลวย ธรรมยุตหรือมหานิกาย ไม่สำคัญเน้อ ปัจจุบันเน้อ วิสุทธิอยู่ตรงนั้น"** หลวงปู่ฉลวยเข้าใจได้ทันทีว่า ท่านให้ตัดอดีต อนาคตเสีย วิสุทธินั้นอยู่ที่ปัจจุบันธรรม เพราะหลวงปู่นั้นรักษาอยู่แล้ว ท่านจึงเกิดความมั่นใจยิ่งขึ้น

โยมอ่อนและญาติโยมทั้งหลาย กำลังลังเลว่า คณะของหลวงปู่จะกลับมาจำพรรษาจริงหรือไม่ การสร้างเสนาสนะซึ่งยังค้างคาอยู่ เมื่อคณะของหลวงปู่มาถึงแล้ว จึงได้ช่วยจัดแจงจนเสร็จเรียบร้อยเป็นกุฏิ ๔ หลัง สำหรับพระภิกษุ ๔ รูป ทันเวลาเข้าพรรษาพอดี **สถานที่ป่าดง ก็กลายเป็นที่พักสงฆ์เล็ก ๆ ไป (คือวัดป่ากลางโนนภู่ หรือวัดป่าบ้านภู่ ในเวลาต่อมานั่นเอง)**

ในระหว่างที่จำพรรษา หลวงปู่ได้ยกปฏิจจสมุปบาทขึ้นมาพิจารณา ครั้งหนึ่ง เมื่อกำลัง

พิจารณาไป จะนานแค่ไหนไม่ทราบได้ ก็เกิดนิมิตขึ้นเป็นรูปผู้หญิง แล้วก็ดับลง ก็เกิดความกำหนัดขึ้นที่ใจ ความกำหนัดก็ดับลงอีก ก็เกิดนิมิตมีคนถือดาบจะมาฆ่า ใจท่านก็ไม่ถอน ยอมตายถวายชีวิต ภาพนั้นก็ดับลงอีก ก็เกิดเสียงคนเดินขึ้นมาบนพื้นฟาก รู้ได้ว่าเขาจะฟันคอ ใจก็ยังคงยอมตายเช่นเดิม คอยแต่ดาบจะลงที่คอเท่านั้น พร้อมกันนั้นก็เกิดความกลัวขึ้นมาด้วย แล้วก็ดับลงหมด เมื่อเล่าถึงตอนนี้หลวงปู่สั่งสอนพระเณรว่า "ความอยากและความกลัว และธรรมารมณ์อย่างอื่น ที่เกิดขึ้นกับใจนั้น เมื่อเรารู้เท่าทัน อดทนอยู่ มันก็ดับลงไปเองเท่านั้น มันเกิดเองมันก็ดับเอง มีแต่ความเกิดขึ้นและดับลงทั้งหมด ไม่มีอะไรเป็นแก่นสาร"

นอกจากการปฏิบัติภาวนาแล้ว หลวงปู่และคณะก็ได้บูรณะพัฒนาสถานที่ให้เหมาะสม ออกพรรษาแล้ว หลวงปู่มีความดำริที่จะหาพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้สักองค์หนึ่ง เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ และเป็นที่สักการะบูชาของญาติโยม จึงเดินทางลงมากรุงเทพฯ บอกเรื่องนี้กับโยมกิมเฮียง ซึ่งโยมกิมเฮียงได้ปวารณาตัวไว้เมื่อพบกันครั้งแรก โยมกิมเฮียงก็รับจะถวายพระพุทธรูปให้หนึ่งองค์ หลวงปู่จึงนัดให้จัดส่งทางรถไฟ ไปยังวัดโพธิสมภรณ์ ซึ่งหลวงพ่อก้านได้ไปคอยอยู่ที่นั่น แล้วหลวงปู่ก็เดินทางไปยังวัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี ระหว่างการคอยพระพุทธรูปอยู่นั้น ท่านทั้งสองจึงถือโอกาสหัดขานนาค เพื่อจะญัตติเข้าเป็นคณะธรรมยุติกนิกาย เพราะเห็นเป็นประโยชน์หลายประการ เช่นเมื่อจะเข้าฟังธรรมของครูบาอาจารย์ จะได้เข้าหมู่ได้โดยไม่ขัดเขิน เป็นต้น แต่ก็ทำในใจไว้ว่า หากจะต้องให้ลาสิกขาก่อนก็จะไม่ญัตติ

ญัตติเป็นคณะธรรมยุติกนิกาย

เมื่อพระอุปัชฌาย์ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องการลาสิกขา เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ เวลา ๒๐.๔๒ น. หลวงปู่ฉลวยและหลวงพ่อก้าน จึงได้ญัตติจากคณะมหานิกาย เป็นคณะธรรมยุติกนิกาย ณ วัดโพธิสมภรณ์ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยมีพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูประสาทคณานุกิจ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ได้ฉายาว่า "สุธมฺโม" และ "จิตธมฺโม" ตามลำดับ ขณะนั้น หลวงปู่มีอายุ ๔๒ ปี

เมื่อพระพุทธรูปมาถึงแล้ว หลวงปู่และหลวงพ่อก้าน จึงอัญเชิญต่อไปยังวัดป่าบ้านภู่และท่านทั้งสองก็ได้จำพรรษาที่วัดป่าบ้านภู่นี้อีก ๑ พรรษา ได้สร้างเสนาสนะ และเทศนาสั่งสอนญาติโยมให้เกิดศรัทธาความเลื่อมใส ส่วนในการปฏิบัติภาวนานั้น หลวงปู่จะมีนิมิตภาพเจดีย์ของวัดใหญ่ชัยมงคลปรากฏอยู่เสมอ ท่านจึงเกิดความสังสัยว่า วัดใหญ่ชัยมงคลกับท่านนั้น มีความสัมพันธ์อะไรกันหนอ เมื่อออกพรรษาแล้ว ท่านจึงชักชวนหลวงพ่อก้านออกธุดงค์กลับมายังจังหวัดพระนครศรีอยุธยาโดยมีสามเณรติดตามมาด้วยองค์หนึ่ง **ส่วนวัดป่าบ้านภู่นั้น หลวงปู่ได้นิมนต์พระอาจารย์กู่ ธมฺมทินฺโน มาเป็นเจ้าอาวาสแทน**

● *จากหนังสือ อนุสรณ์หลวงปู่ฉลวย สุธมฺโม รวบรวมและเรียบเรียงโดย พระอาจารย์สุชาติ ชาตสุโข*

หลวงปู่บุญเพ็ง เขมาภิรโต

วัดถ้ำกลองเพล
อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

นามเดิม	❖ บุญเพ็ง จันใด เป็นบุตรของนายคูณ และนางมา จันใด
เกิด	❖ วันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ ณ บ้านศรีฐาน อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร
บรรพชา	❖ เป็นสามเณรที่วัดศรีธรรมาราม อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
อุปสมบท	❖ เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ ที่วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร มีพระอาจารย์มหาทองสุก สุจิตฺโต เป็นพระอุปัชฌาย์ (เจ้าอาวาสวัดป่าสุทธาวาส) หลวงปู่ฝั้น อาจาโร เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอาจารย์มหาไพบูลย์ เป็นพระอนุสาวนาจารย์
ปัจจุบัน	❖ พ.ศ. ๒๕๔๔ ท่านพำนัก ณ วัดถ้ำกลองเพล อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

อาจริยธรรม

หลวงปู่บุญเพ็ง เขมาภิรโต ขณะที่ท่านเป็นสามเณรอายุ ๑๖ ปี ได้เดินทางด้วยเท้าพร้อมด้วยพระอาจารย์สอ และสามเณรลี จากวัดศรีธรรมาราม จังหวัดยโสธร ไปบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ใช้เวลาประมาณ ๑๕ วัน และพักอยู่ห่างจากวัดป่าบ้านหนองผือประมาณ ๑๒ กิโลเมตร โดยผลัดกันครั้งละรูป เดินทางเข้ามากราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เพราะถ้าไปพร้อม ๆ กันเกรงว่าจะไม่งาม อาจจะมีความวุ่นวายและขาดความสงบ โดยหลวงปู่บุญเพ็งเป็นรูปแรกที่เข้าไปก่อน ท่านได้เล่าถึงเหตุการณ์ครั้งแรกที่ได้มีโอกาสเข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นว่า

"แรก ๆ นะตัวเย็นเฉียบเลยน่ะ หยิกไม่รู้เรื่อง มันตื่นเต้นมากเพราะเคยได้ยินกิตติศัพท์ของท่านพระอาจารย์มั่นว่า มีระเบียบ เรียบร้อยมาก เป็นพระผู้มีความเคร่งครัดต่อพระวินัยมาก" ครั้งนั้นอาตมายังจำได้ดีว่ามันตื่นเต้นมาก เมื่อเข้ากราบนมัสการก็เห็นความเป็นพระผู้มีปฏิปทา

สูงมาก ยากจะมีใครทำได้เช่นท่าน “งามจริง ๆ แม้ท่านจะนั่งอยู่ในที่อันควรแล้ว ผิวพรรณของท่านเปล่งปลั่ง มองไม่เบื่อเพราะเราไม่เคยเห็นอย่างนี้ สมกับคำเล่าลือจริง ๆ” ท่านพระอาจารย์มั่นท่านนั่งเฉยอยู่ มองพิจารณาอยู่ครู่หนึ่งแล้วท่านก็เอ่ยขึ้นว่า “พอจะบอกได้สอนได้” หลังจากนั้นก็มีพระนำไปในที่พัก ซึ่งก็เป็นป่าดงไม้ไผ่และรอบ ๆ บริเวณนั้นแหละ จิตใจของอาตมานั้นปีติดีใจมากคิดว่า “นี้เป็นโอกาสของเราแล้ว เราจะปฏิบัติศึกษาให้เกิดภูมิปัญญามากเท่าที่จะมากได้ทีเดียว”

เมื่อหลวงปู่บุญเพ็งได้เข้ามาอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ สมความตั้งใจแล้ว ได้รับหน้าที่อันเป็นกิจวัตรประจำวัน คือ คอยดูแลและทำความสะอาดกุฏิ จัดสิ่งต่าง ๆ ภายในกุฏิของท่านพระอาจารย์มั่นและต่อมาได้อยู่ใกล้ชิดโดยได้รับหน้าที่ปรนนิบัติช่วยครูบาอาจารย์ในยามชรา ซึ่งเวลานั้นท่านพระอาจารย์มั่นท่านชราภาพมากแล้ว หลวงปู่บุญเพ็งเล่าว่า นับเป็นลาภของอาตมาที่ได้มีโอกาสอันสำคัญนี้และเป็นช่วงสุดท้ายที่ได้อยู่ปรนนิบัติท่านด้วย อย่างไรก็ตามการได้อยู่ใกล้ชิดกับครูบาอาจารย์ ซึ่งครั้งนั้นมีครูบาอาจารย์มาอยู่จำพรรษามากองค์ด้วยกัน และแต่ละองค์ก็ล้วนมีคุณวิเศษมีข้อวัตรปฏิบัติธรรมอย่างละเอียดอ่อน เป็นกำลังสำคัญในกองทัพธรรมเจริญรุ่งเรืองในกาลต่อมา ครูบาอาจารย์แต่ละองค์นั้น การปฏิบัติเป็นอย่างชนิดทุ่มเทหมั่นเพียร มีอารมณ์สงบเยือกเย็น พูดน้อย เวลาจะถามความสงสัยในธรรมก็ตอบได้อย่างแจ่มแจ้ง เข้าใจง่าย อันนี้อาตมาคิดว่า “เหมาะสม” คือ สถานที่ดีครูบาอาจารย์พรั่งพร้อมที่จะสอนธรรม จึงเหมาะแก่การภาวนาธรรมในครั้งกระโน้นมากจริง ๆ

ลูกศิษย์ทั้งหลายย่อมรู้จัก ปฏิปทาของท่านพระอาจารย์มั่นได้ดี ไม่ใช่จะยกย่องเทิดทูนจนเกินเลย เป็นความจริง ที่ไม่เชื่อเพราะมิได้ศึกษานี้เป็นอย่างนี้น่ะ เมื่อได้อยู่ใกล้ครูบาอาจารย์ก็เป็นผลในการประพฤติปฏิบัติมาก ก็น่าอัศจรรย์ อาตมาเคยได้พบประสบมาแล้วอย่างนี้ วันหนึ่งขณะที่กำลังนั่งคิดอยู่ว่า “อะไรหนอการปฏิบัติของเรามันติดขัดอับจนปัญญา พิจารณาไม่ออกจิตใจฟุ้งซ่าน ทำอะไร ๆ ก็ไม่สงบ” ก็คิดในใจว่า “เย็นนี้จะต้องขอกราบเรียนถามท่านพระอาจารย์ใหญ่เพื่อเปิดจิตใจให้สว่างเสียที” ครั้นพอตกเวลาเย็น อาตมาก็ไปปรนนิบัติต้มน้ำร้อนน้ำดื่มถวายท่าน บีบนวดบ้างในบางคราว พอทำกิจของตนเสร็จก็เข้าไปนั่งรวมกับหมู่คณะท่านพระอาจารย์ใหญ่ก็เทศน์คำสอนให้อุบายธรรมะที่กำลังติดขัดอยู่นั้นแหละ ท่านบอกแก้ไขให้โดยไม่ได้เอ่ยขอกราบเรียนเลย อย่างนี้ล่ะคิดอย่างไร วาระจิตของท่านสงบมากแค่ไหน ทำไมท่านจึงรู้ได้อย่างแจ่มแจ้งเช่นนั้น คนเราสมัยนี้พอพูดถึงปาฏิหาริย์บ้าง เรื่องฤทธิ์บ้าง มันชอบใจติดหลงไปไม่รอด กำลังไม่พอแต่อยากเหาะได้น่ะ เอาเป็นว่าท่านพระอาจารย์มั่นท่านดักใจได้ถูกแล้วยังสอนธรรมะให้คลายสงสัยได้ยอดเยี่ยมอีกด้วย

สำหรับหลักธรรมอันเป็นอุบายในการปฏิบัติ ท่านพระอาจารย์มั่นท่านสอนมาก ในเรื่องภาวนาพิจารณาสกลร่างกายเรานี้ เพราะกัมมัฏฐานก็คือธาตุ ดังนั้นจึงควรพิจารณาร่างกายนี้แยกออกให้เป็นส่วน ๆ เมื่อมีความชำนาญคล่องแคล่วก็จะเห็นได้ชัดว่า ร่างกายเรานี้มันเป็นเพียงแต่ธาตุ ไม่ใช่ของเราหรือของของเขาเลย เมื่อพิจารณาเห็นจริงเช่นนี้ก็ให้ตั้งสติ ให้รู้สภาพความเป็นจริง ความเป็นจริงก็คือ ธรรมะ

ครั้งแรก ๆ ท่านพระอาจารย์มั่นว่า สติเป็นสิ่งที่สำคัญ ต้องน้อมพิจารณาส่วนใดก็ได้ของร่างกาย เมื่อมันหมดความลุ่มหลงร่างกายของตนเองแล้ว ต่อให้ร่างคนอื่น ๆ จะแต่งแต้ม

หลวงปู่ศรี มหาวีโร วัดประชาคมวนาราม (วัดป่ากุง) จังหวัดร้อยเอ็ด และ
หลวงปู่บุญเพ็ง เขมาภิรโต วัดถ้ำกลองเพล จังหวัดหนองบัวลำภู

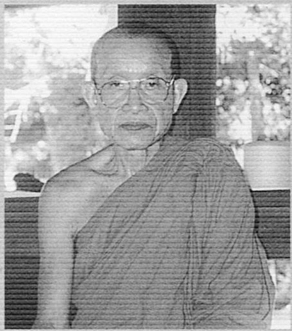
แค่ไหน มันก็จะไม่มีอาการลุ่มหลงเคลิบเคลิ้มต่อไป เพราะความรู้เท่าทันของจิตใจ พระอริยเจ้าทั้งหลายท่านก็พิจารณากายนี้เอง ไม่ได้นั่งหลับตาพิจารณาอย่างอื่น

อาตมาเคยได้อยู่รับใช้ครูบาอาจารย์มาเป็นเวลา ๔ ปี คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๙ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๒ สิ่งที่ภาคภูมิใจก็คือ ได้อยู่ปรนนิบัติท่าน ได้อยู่ใกล้ชิดท่าน เมื่อติดขัดในปัญหาอันใด ก็จะสามารถถามแก้ไขได้อย่างทันท่วงที ยิ่งในวัยชราของท่าน อาตมาและหมู่คณะได้ปรนนิบัติท่าน พยายามเยียวยารักษาท่าน เพราะท่านเป็นพ่อเป็นแม่ที่ให้สิ่งที่มีคุณค่าทั้งสิ้น ไม่เคยสอนให้เสียคน ท่านคอยกล่าวตักเตือน ท่านว่า **"เวลาไม่รอใคร ความตายอยู่เบื้องหน้า จงอย่าประมาทเลย"**

ปีสุดท้ายคือ พ.ศ. ๒๔๙๒ ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านอาพาธ อาการเจ็บป่วยนั้นแรงกล้าขึ้นเรื่อย ๆ คณะศิษย์ทุกคนก็พยายามกันมาก ช่วยกันดูแลจัดเวรยาม คอยดูอาการเจ็บป่วยท่านพระอาจารย์ใหญ่ด้วยความเป็นห่วงอย่างยิ่ง

ภายหลังจากท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพ และถวายเพลิงศพท่านไปแล้ว คณะศิษย์ทั้งหลายต่างก็แยกย้ายกันออกไป ในระยะ ๔ ปี อาตมาคิดว่าได้เหตุผลในทางธรรม ได้รับจากหลวงปู่ครูบาอาจารย์มากมายพอควรทีเดียว

- จากหนังสือ - *โลกทิพย์ โดย ดำรงค์ ภู่ระย้า*
  - *หนังสือที่ระลึกในงานปิดทองฝังลูกนิมิต ผูกพัทธสีมา ฉลองอุโบสถ วัดศรีฐานใน โดย คณะศิษยานุศิษย์*

หลวงพ่ออว้าน เขมโก

วัดป่านาคนิมิตต์ (วัดป่าบ้านนามน)
ตำบลตองโขบ อำเภอโคกศรีสุพรรณ
จังหวัดสกลนคร

นามเดิม	❖ อว้าน ศรีบุญโฮม เป็นบุตรของนายออ และนางคำตา ศรีบุญโฮม
เกิด	❖ วันจันทร์ที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ตรงกับวันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุน ที่บ้านนามน ตำบลตองโขบ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร
บรรพชา	❖ พ.ศ. ๒๔๙๗ บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดป่าสุทธาวาส ได้ติดตามหลวงปู่อ่อน ญาณสิริ ไปอยู่บ้านหนองบัวบาน จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้เข้ารับการคัดเลือกเกณฑ์ทหาร ปลดประจำการใน พ.ศ. ๒๕๐๐
อุปสมบท	❖ เมื่อพ้นจากทหารแล้วจึงอุปสมบทใน พ.ศ. ๒๕๐๓ เมื่ออายุ ๒๕ ปี โดยมีพระครูอุดมธรรมคุณ (พระอาจารย์มหาทองสุก สุจิตฺโต) เป็นพระอุปัชฌาย์ บวชในน้ำอุทกุกเขปสีมา เขตบ้านโคก เอาน้ำเป็นเขตสีมา มีศาลาอยู่กลางน้ำ สมัยก่อนไม่ได้ขอวิสุงคามสีมา มีหนองน้ำที่ไหนเขาก็ไปปลูกศาลาเอาไว้ ทำสะพานเดินเข้าไป เวลาบวชก็บวชกันที่ศาลากลางน้ำ แล้วมาพำนักที่วัดดอยธรรมเจดีย์กับหลวงปู่กงมา จิรปุญฺโญ ต่อมาได้มาศึกษาธรรมปฏิบัติกับหลวงปู่อ่อน ญาณสิริ ที่วัดป่านิโครธาราม จังหวัดอุดรธานี
ปัจจุบัน	❖ พ.ศ. ๒๕๔๙ พำนัก ณ วัดป่านาคนิมิตต์ (วัดป่าบ้านนามน) ตำบลตองโขบ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร

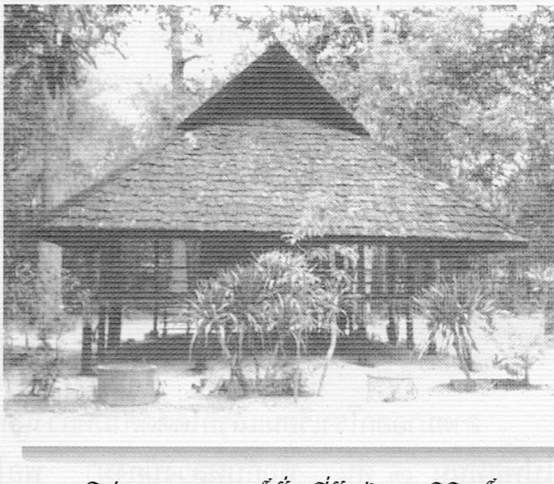
อาจริยธรรม

วัดป่านาคนิมิตต์นี้ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร มาสร้างครั้งแรก อาตมาเองยังไม่ได้เกิดนะ เดิมวัดนี้มีท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร เดินธุดงค์มาก่อน ท่านพระอาจารย์เสาร์มาพักรุกขมูล ครั้นต่อมาท่านก็เดินธุดงค์ต่อไป แล้วท่านพระอาจารย์มั่นท่านก็เดินธุดงค์ตามรอยท่านพระอาจารย์เสาร์มา ท่านพระอาจารย์เสาร์พักที่ไหนท่านพระอาจารย์มั่นก็พักที่นั่น ท่านพระอาจารย์มั่นมาเห็นที่สัปปายะ ท่านก็เลยปรารภกับโยม **"คิดจะสร้างเป็นวัด"** โยมเขาก็เลยเอา

เจ้าหน้าที่มารังวัดจับจอง แล้วยกที่ถวายท่าน ท่านก็สร้างพอได้อยู่อาศัย แล้วท่านก็เดินธุดงค์ไปทางเชียงใหม่หลายปี จากนั้นท่านย้อนคืนกลับมาอีกเป็นครั้งที่สอง ประมาณสงครามญี่ปุ่น (สงครามโลกครั้งที่ ๒) อาตมาไม่ทันได้รับการอบรมจากท่านพระอาจารย์มั่นเพราะยังเป็นเด็ก เรื่องอะไร ๆ ก็จำจากครูบาอาจารย์เล่า คือตอนบวช บวชอยู่กับหลวงปู่อ่อน ญาณสิริ หลวงปู่อ่อนท่านเล่าประวัติท่านพระอาจารย์มั่นให้อาตมาฟังที่วัดป่านิโครธาราม บ้านหนองบัวบาน จังหวัดอุดรธานี จึงเป็นธรรมะที่ได้ยินได้ฟังมาจากครูบาอาจารย์ นำมาเล่าขานสู่กันฟัง

ตอนที่ท่านพระอาจารย์มั่นมาพักอยู่ที่วัดป่าบ้านนามนนั้น มีพระผู้ใหญ่เข้ามาพักอาศัยอยู่ร่วมกันหลายองค์ด้วยกัน เช่น หลวงปู่เทสก์ หลวงปู่อ่อน หลวงปู่หลุย หลวงปู่ฝั้น หลวงตามหาบัว ครูบาอาจารย์แทบทุกองค์มาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น และมีที่พักกระจายกันอยู่ เช่น หลวงปู่กงมาก็อยู่บ้านโคก เจ้าคุณวิริยังค์ อยู่บ้านห้วยแคน พระครูอุดมธรรมคุณ (พระมหาทองสุก สุจิตฺโต) หลวงปู่หลุยอยู่บ้านห้วยหีบ แต่ก็ไป ๆ มา ๆ ถ้าถึงวันพระใหญ่ก็มารวมกันทำอุโบสถ รับโอวาทจากท่าน แล้วก็เดินกลับวัด เดี๋ยวพระเข้าเดี๋ยวพระออก ต้องนับทุกวันในตอนเป็นเด็ก พระท่านผ่านมาก็มองไกล ๆ จะมาผ่านบ้าน ถ้ามีพระมาเพิ่มอาตมาก็เตรียมห่ออาหารให้พอเพียงกับพระมาใหม่ อาตมาเคยมีโอกาสได้ใส่บาตรท่านพระอาจารย์มั่น

ความเป็นมาของวัดป่านาคนิมิตต์

กุฏิท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดป่านาคนิมิตต์

โยมชาวบ้านนามนเขาจะปลูกสร้างกุฏิหลังนี้แหละ(กุฏิท่านพระอาจารย์มั่น) เขาเตรียมไม้ไว้ว่าจะยกวันพรุ่งนี้ ในตอนกลางคืนพญานาคเขามาทำรอยเอาไว้ให้ ตอนเช้าโยมเขามาว่าจะยกกุฏิ ท่านพระอาจารย์มั่นก็ชี้บอกโยมเขาว่า **"นั่นแหละพญานาคทำรอยไว้ให้แล้ว"** โยมเขาไปดูเขาว่าเป็นรอยกลม ๆ วงกลม จึงก่นหลุม (ขุดหลุม) ตามรอยนั่นแหละ แล้วท่านพระอาจารย์มั่นก็พูดบอกกับโยมเขาว่า **"วัดนี้ให้ชื่อว่าวัดป่านาคนิมิตต์"** แต่ชาวบ้านทั่วไปวัดอยู่บ้านไหน เขาก็เรียกวัดป่าบ้านนั้นแหละ เช่น วัดป่าบ้านนามน วัดป่าบ้านโคก วัดป่าบ้านห้วยแคน เอาบ้านเป็นชื่อวัด อยู่บ้านไหนก็เอาบ้านนั่นแหละตั้งเป็นชื่อวัด สมัยก่อนเราขอกับทางการจึงเอาชื่อ **"วัดป่านาคนิมิตต์"** ช่วงที่พญานาคมาทำรอยไว้คือ ช่วงที่ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่วัดนี้ เขาทำรอยไว้ที่นั่น (กุฏิท่านพระอาจารย์มั่น) แล้วเขาก็เลื้อยมาที่นี่ (มาที่ศาลา) เมื่อก่อนที่นี่เป็นป่า เขาลอย (เลื้อย) มา โยมเขาเอาเท้าไปขวางดู (วัดดู) สุดรอยเท้าเขาพอดีนะผอด(รอยของมัน)นั้น วัดป่านาคนิมิตต์หลังจากที่พญานาคมาแสดงนิมิตต์ไว้ จากนั้นก็ไม่ปรากฏว่ามีอีก

แต่อาตมาเองมาพักอยู่ที่วัดป่านาคนิมิตต์เดินจงกรมกลางวันจิตนึกถึงนาค พอนึกถึงนาค งูคอแดงไม่รู้ออกมาจากไหนน่ะ ปรากฏว่ามีทั้งข้างหน้า ถอยหลังก็มี ข้างซ้ายข้างขวาก็มีไปหมด อาตมาจะไปไหนก็ไปไม่ได้ ต้องยืนอยู่กับที่ เขาเลื้อยผ่านไปผ่านมาอยู่นั่นแหละ สักครู่เดี๋ยวก็หาย ไม่รู้หายไปไหนหมด งูคอแดงตัวไม่ใหญ่ คอมันแดง ๆ พอนึกถึงเขา เขาก็มาปรากฏให้รู้ว่ามีจริง

ท่านพระอาจารย์มั่นท่านไม่จำพรรษาซ้ำที่เก่านะ ท่านจำพรรษาซ้ำที่เก่าเฉพาะบ้านหนองผือแห่งเดียว อย่างท่านมาอยู่ที่นี่ คือ บ้านนามนท่านก็จำพรรษา บ้านโคกท่านก็จำพรรษา บ้านห้วยแคน บ้านห้วยหีบท่านก็ไปมาอยู่บ้าง ท่านมาครั้งที่สองก็วนเวียนประมาณ ๒ – ๓ ปี ออกจากนี่แล้วจึงไปอยู่บ้านหนองผือ

แต่เดิมวัดป่าบ้านนามนเรียกได้ว่าเป็นศูนย์กลาง ก่อนย้ายไปบ้านหนองผือ พระที่บ้านห้วยหีบ บ้านห้วยแคน บ้านโคกนั้น ก็ต้องมาร่วมลงอุโบสถที่นี่ (บ้านนามน) บ้านโคก–บ้านหลวงปู่กงมา หลวงปู่คำพอง จำพรรษาอยู่บ้านโคกกับหลวงปู่อุ่น กลฺยาณธมฺโม วัดป่าบ้านนามนนั้นพอท่านพระอาจารย์มั่นจากไปแล้ว หลวงปู่กงมานั่นแหละเป็นผู้ดูแลแถวนี้ เพราะบ้านโคกเป็นบ้านของหลวงปู่กงมา จึงอยู่ในความดูแลของท่าน

ครั้นท่านพระอาจารย์มั่นเดินธุดงค์ออกจากวัดป่าบ้านนามนไปแล้ววัดนี้ก็รกร้าง เมื่อก่อนอาณาเขตมันก็กว้างไกล พอท่านพระอาจารย์มั่นไปอยู่บ้านหนองผือแล้ว ชาวบ้านรุกล้ำมาเอาเกือบหมดนะ ครั้งแรกเขาเหลือไว้เพียงแค่ ๕ ไร่ เมื่อก่อนส้วมก็อยู่ภายในวัด ที่นี้จะไปส้วมก็ต้องข้ามรั้วไร่เขานะ หลวงปู่กงมาท่านพูดกับเขาไม่ได้ ท่านก็เลยทิ้งแล้วท่านขึ้นไปอยู่วัดดอยฯ ท่านบอกว่า **“เขาอยากได้ให้เขาซะ เรามาเอาภูเขานี่ (วัดดอยธรรมเจดีย์) ไม่มีใครอยากได้”** ต่อมาพระครูอุดมธรรมคุณ (พระอาจารย์มหาทองสุก สุจิตฺโต) เจ้าอาวาสวัดป่าสุทธาวาส ได้ข่าวว่าวัดป่าบ้านนามนหมดไปแล้ว ท่านเลยออกมาดูก็พบว่าเป็นจริง เวลาจะไปส้วมนั้นก็ต้องข้ามรั้วสวนเขาเข้าไป เมื่อเป็นเช่นนั้นจริงท่านเลยพูดกับชาวบ้านว่า “พื้นที่วัดนี้ได้จากนี่ไปแค่นี้ก็เอาหรอกโยม เพราะเป็นวัดคู่กันกับวัดป่าสุทธาวาส เป็นวัดท่านพระอาจารย์มั่น”

ท่านพระอาจารย์มั่นที่ได้พบตอนเด็ก

อาตมาออกโรงเรียนแล้วก็ได้ติดตามหลวงปู่กงมาไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือไปพักที่นั่น ๓ คืน พักกับหลวงปู่กงมา พอไปถึงท่านพระอาจารย์มั่นบ่นเกี่ยวกับ อาจารย์ถวิล จิณฺณธมฺโม ซึ่งท่านเอาปูนซีเมนต์หุ้มต้นเสากันมดไม่ให้ขึ้น ท่านบ่นแล้วบ่นเล่าว่า “ไม่ดี ๆ” เช้ามาหลวงปู่กงมาก็พาหมู่ทุบแล้วก็ทำใหม่ อาจารย์ถวิลก็มาช่วยทำอีกอย่างเก่า ท่านพระอาจารย์มั่นท่านเดินตามลูกกรงส่องมาดู ท่านว่า **“ท่านถวิล มันเฮ็ดหยังคือไก่เขี่ยเนี่ย”** ท่านพูดให้อาจารย์ถวิลองค์เดียว ตอนอาตมาเป็นเด็กก็ได้ยิน ได้ช่วยท่านทำก่อปูนด้วย แต่ไม่รู้จักความหมายต่อเมื่ออาตมาเข้ามาบวชคราวนี้ก็ได้นำคำพูดคำนั้นมาศึกษาดู แปลว่ายังไง ก็อาจารย์ถวิลท่านเก่งทางปูนท่านเป็นช่างปูน แต่ทำให้ท่านพระอาจารย์มั่นติแล้วติเล่า นำมาศึกษาดูก็ได้ความว่า **“ท่านเตือนสติ ท่านให้มีสติสำรวม ส่งจิตไปอื่นไม่ได้ แล้วถ้าส่งจิตไปเพื่อความสวยความงามนั้น**

ไม่ได้ ท่านพระอาจารย์มั่นอนุญาตให้ทำได้ถ้าทำเพื่อให้แข็งแรงทนทานตั้งอยู่ได้นาน แต่ถ้าจะเพ่งเพื่อความสวยความงามไว้อวดคนอื่นอย่างนั้นไม่ได้” ท่านพระอาจารย์มั่น **ท่านคุมสติ** ตอนอาตมาเข้าไปวัดป่าบ้านหนองผือตอนนั้น หลวงปู่บ้านตาด (หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน) ก็อยู่ที่วัดด้วย ท่านใช้อาตมาให้ไปเก็บพลูเคี้ยวหมากมาถวายท่านพระอาจารย์มั่น

เมื่อตอนอาตมาเข้าไปกับหลวงปู่กงมาตอนเป็นเด็กนั้นท่านพาไปด้วย อย่างอื่นที่เห็นแปลก ๆ ไปพักอยู่นั่น ๓ คืน มีแมวตัวหนึ่ง แมวเหลือง กลางคืน (มัน) ก็ไปฟังเทศน์ท่านทุกคืน พระก็นั่งตามระเบียงรอบนอกนั่นแหละ ท่านพระอาจารย์มั่นองค์เดียวนั่งข้างบน แมวตัวนั้นก็หมอบอยู่ตรงหน้าท่านพระอาจารย์มั่น จนกระทั่งเลิกนั่นแหละจึงไป ทั้ง ๓ คืนเห็นแมวตัวนั้นตลอด ตอนเช้าก็ไปหมอบอยู่ตรงที่ท่านฉันนั่นแหละ ไม่ได้ร้องอะไรจนกว่าท่านฉันเสร็จ ท่านถึงให้กินแล้วกลางวันก็ไปอยู่กุฏิเณร อยู่กระต๊อบกับเณร กลางคืน ๓ คืนเห็นหมอบอยู่ทุกคืนแมวตัวนั้น

ท่านพระอาจารย์มั่นที่อาตมาเคยได้พบนั้นมีความอบอุ่น ท่านค่อนข้างผอม แต่น่าเกรงขาม จะว่าดุก็ไม่ดุหรอก “อะไรที่ผิดทางท่านตะโกน ถ้าผิดทางของท่านนะ หลวงปู่อ่อนเคยเล่าว่า **“หลวงปู่พรหมท่านออกบวช ท่านก็สละสมบัติออกบวช ท่านไม่มีลูก บวชแล้วท่านมาสร้างโบสถ์ (วัดประสิทธิธรรม) แล้วไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือ พอเข้าถึงประตูวัดป่าบ้านหนองผือท่านพระอาจารย์มั่นคอย (แล) เห็น “นั่นใคร ท่านพรหมหรือ ? ออกไปเดี๋ยวนี้ๆ”** ท่านเห็นหลวงปู่พรหมตั้งแต่เข้าประตูวัด หลวงปู่พรหมก็มาถึงศาลา หมู่เพื่อนภิกษุก็หาน้ำหาท่ามาถวายท่าน ท่านก็บ่นอยู่กุฏิของท่านนั่นแหละ **“ออกไปเดี๋ยวนี้ ๆ”** ไม่รู้ว่าผิดอะไร หลวงปู่พรหมถ้าไม่ออกไป ก็กลัวท่านจะเหนื่อย กลัวจะเป็นบาป ท่านก็เลยออกไปพักบ้านหนองสะไน ตามที่หลวงปู่อ่อนเล่า ไม่รู้ว่าผิดอะไร นี่แหละที่ท่านพระอาจารย์มั่นท่านพูดอย่างนั้น ได้ยินได้ฟังก็วินิจฉัยดู **“มิใช่ผิดทางท่านสอนรึ?”** ที่ท่านดุนั่นเรียกว่าผิดทางที่ท่านสอน **“การสร้างนั่นมิใช่ทางพ้นทุกข์ ทางพ้นทุกข์ไม่สร้างอย่างนั้น”**

ตอนอาตมาไปคารวะหลวงปู่หล้าที่วัดภูจ้อก้อ ท่านกำลังสร้างศาลาใหญ่ ท่านบอกอาตมาว่า **“ถ้าท่านพระอาจารย์มั่นยังอยู่ ทำอย่างนี้ไม่ได้นะ ท่านว่า ทำอย่างนี้โดนท่านดุเอา”** แต่มาสมัยนี้โยมเขาว่า “ถ้าไม่ทำจะไปอยู่ไหนหลวงปู่ ไม้มันก็จะหมด หาหญ้าหาอะไรมันก็ไม่มี” จริงของเขาท่านว่า หลวงปู่หล้าก็เลยทำ “ที่หลวงปู่หล้าท่านทำมันพร้อมหมดทุกอย่างแล้วแต่สมัยก่อนไม่พร้อม มันเป็นทุกข์ การสร้างก็เป็นทุกข์ สร้างแล้วความปรารถนา อยากเป็นนั่นเป็นนี่นั่นก็เป็นทุกข์อีก ไม่พ้นทุกข์ **ทางท่านพระอาจารย์มั่นสอน ท่านสอนพ้นทุกข์ ถ้าผิดทางของท่าน ๆ จะดุเอาอย่างนั้นแหละ ถ้าไม่ผิดทางของท่าน ๆ ก็จะไม่ดุ**

ท่านพระอาจารย์มั่นไปตามญาณ

ธรรมะท่านพระอาจารย์มั่นที่อาตมาได้รับทราบจากหลวงปู่อ่อนว่า **“ท่านพระอาจารย์มั่นท่านไปทางไหน ท่านไปตามญาณ”** อย่างเช่นที่ท่านไปพักที่ถ้ำสาริกา เขาใหญ่ ท่านก็ปรารภ **“จะไปปฏิบัติที่ไหนหนอ จึงจะรู้ จึงจะหายสงสัยในธรรม”** ท่านได้ปรารภ ท่านอยากรู้ อยากหาย

สงสัยในธรรม ในนิมิตก็บอกว่า **"ถ้ำสาริกา เขาใหญ่"** ท่านก็เดินทางไปแหละ ท่านไม่เคยไป พบโยมเลี้ยงควาย ท่านก็ถามถึง ทางไปถ้ำสาริกา เขาใหญ่ **"ไปทางไหนโยม"** โยมคนนั้น **"ไม่บอกให้ท่านไปหรอก เดี๋ยวท่านจะไปตาย เพราะที่นั่นพระตายหลายองค์แล้ว"** ท่านก็เลย พูดกับโยมเขาใหม่ **"อาตมาก็รู้ใครจะอยากไปตายล่ะ โยม อาตมาอยากไปดูไปชมเฉย ๆ ดอก"** พอว่าอยากจะไปดูไปชมเฉย ๆ เขาก็เลยพาท่านไป ไปก็เห็นบาตรบริขารพระที่ตายนะที่พัก ร้านพัก ทางจงกรมก็มีอยู่ พอไปถึงท่านก็ให้โยมหาไม้ตาด ปัดกวาดทางจงกรม ร้านพังมอดกิน มันชำรุดก็ให้โยมหาไม้ใหม่มาซ่อม พอซ่อมดีแล้วท่านก็ขึ้นนั่งบนร้านนั่นแหละ พูดกับโยมเขา **"เออ วันนี้ค่ำแล้ว กลับบ้านเสียเถอะ อาตมายังเบิ่งบ่คัก อยากนั่งเบิ่งคัก ๆ "**(อยากดูให้ดี ๆ ชัด ๆ) พอท่านให้กลับ โยมเขาก็กลัวเขาก็รีบกลับเลย เช้าท่านลงไปบิณฑบาตบ้านโยมคนนั้นแหละ เขาก็ใส่บาตรทุกวัน ท่านก็บิณฑบาตมาฉันอยู่องค์เดียวของท่าน ไปได้สองวันสามวัน ท่านเดินจงกรม อยู่ตอนกลางวัน ท่านก็ได้ส่งจิตออกไปนอก "ถ้ำชื่อว่าถ้ำสาริกา ชื่อเขา เขาก็เรียกว่า เขาใหญ่ สัตว์ใหญ่จะมีบ้างไหมหนอ?" ท่านนึกในใจ พอนึกเท่านั้นแหละ มีหมู่ป่าตัวใหญ่เดินตัดเขาขึ้นไป ท่านก็มองดู หมู่ป่าตัวใหญ่ตัวนั้น เดี๋ยวสักครู่มีหมาใน[๑]ฝูงหนึ่ง หัวหน้าฝูงมาถึงท่านก่อน ท่าน พระอาจารย์มั่นนี้ศักดิ์สิทธิ์นะ พอหมาในมาถึงเขาก็ยืนดู (ทำจมูกฟืดฟัด ๆ ใส่ท่าน) ฝูงเขามาถึง เขาก็มายืนดู ผ่านไปแล้วท่านจึงได้มีจิตสำนึก ถ้ำนี้ศักดิ์สิทธิ์นะ **"ไม่สำรวม ไม่ได้นะ ต้องสำรวม"** ท่านเตือนจิตของท่าน ท่านอยู่ถ้ำสาริกา เขาใหญ่ ตั้งแต่ช่วงต้นฤดูฝน มียุงมาก ยุงได้กัดท่าน ท่านก็เอามือไล่ไปตามร่างกาย มือไปถูกยุงตาย พอถูกยุงตายก็สำคัญตัวเองว่าเป็นโทษ **"เราจะไปแสดงอาบัติกับใคร อยู่องค์เดียว เพื่อนแสดงอาบัติก็ไม่มี"** ก็นึกว่า ตัวเองเป็นโทษ มันร้อนขึ้นมาหมดตามร่างกาย มีแต่ร้อนมีแต่ทุกข์ ธาตุก็พิการ ฉันข้าวเข้าไปยังไง ถ่ายออกมายังเป็นเม็ดข้าวอยู่ โยมเขาไม่ค่อยเห็นท่านลงไปบิณฑบาตเขาก็ท้วงมา "ท่านก็จะตายอีกแล้วนี่ ไม่ได้ ๆ ต้องลง ๆ " เขาก็จะตามท่านขึ้นมา จะเอาบาตรบริขารท่านลงไป ท่านไม่ยอมนะ **"ยังไม่รู้ ยังไม่เห็น ยังไม่หายสงสัยในธรรม ไปไม่ได้ จะไปก็ต้องรู้ หายสงสัยในธรรมนั่นแหละจึงจะไปได้"** ท่านก็ทนทุกข์อยู่นั่นแหละ อยู่องค์เดียวของท่านไปได้ ๒-๓ วัน ปรากฏเสียงดังลงมาจากยอดเขาโน้น ตะโกนลงมาอย่างแรงว่า **"ท่านมาปฏิบัติเอาทุกข์หรือ? ท่านมาปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์มิใช่หรือ? เมื่อท่านได้ยินเสียงนั้นแล้วท่านก็มีจิตสำนึก เราเป็นโทษ ก็วิกัปเก็บเอาไว้ก่อนก็ได้ หากมีเพื่อนมาทีหลังแสดงอาบัติกับเพื่อนเอาก็ได้ หรือไม่มีใครมาเราไปข้างหน้าพบเพื่อนข้างหน้า แสดงอาบัติกับเพื่อนข้างหน้าก็ได้"** พอได้ยินเสียงนั้นแล้ว ที่เป็นทุกข์มาก่อนค่อยเย็นลง ๆ นึกถึงธรรมถึงวินัยก็นึกได้ นึกถึงอะไรก็นึกได้ อยากรู้อะไรก็รู้ได้

แล้วท่านก็อยากรู้พระที่ตายนั้น ทำไมจึงมาตายที่นี่ ท่านก็รู้ได้ พระที่ตายนั่นไม่สำรวมในศีล ไปเก็บเอาผลไม้ในป่าที่มันหล่นไม่มีใครประเคนให้ แล้วผลไม้นั้นก็มีเมล็ดข้างใน ก็เคี้ยวกินทั้งเมล็ด ไม่ได้ทำกัปปิยะ ศีลจึงวิบัติ

---

๑ *หมาใน เป็นหมาป่าชนิดหนึ่ง ตัวเล็กกว่าหมาจิ้งจอก แต่ฟันและปัสสาวะของมันมีพิษ*

ในเขาลูกนั้นมีเปรตจำพวกหนึ่ง เกิดเป็นวันมีแต่รบราฆ่าฟันกัน ไม่ได้อยู่ไม่ได้กินอะไรแหละ เขารบราฆ่าฟันกันมา พระก็ไปขวางทางเขา เขาก็เลยทุบตีเอา พระรูปนั้นก็เลยป่วยอาพาธตายไป แล้วท่านอยากรู้เหตุที่มันเป็นเปรตอยู่ที่เขาลูกนั่น เขาสร้างกรรมอย่างไรจึงไปเป็นเปรตที่นั่น ท่านก็รู้ได้อีก เปรตพวกนั้นเป็นคนประกอบอบายมุข ขึ้นชื่อว่าอบายมุขแล้ว ไม่เว้นแหละ มั่วสุมกันอยู่นั่นแหละ ถึงกับพระราชาออกกฎบังคับ วันพระวันศีล ใครประกอบอบายมุขไม่ได้ ต้องมีโทษหนัก วันพระวันศีลให้เข้าวัด ให้ทานรักษาศีล คนทั้งปวงก็เข้าวัดให้ทานรักษาศีลกัน เลิกละอบายมุขเพราะกลัวโทษ แล้วเปรตพวกนั้น ถึงวันพระวันศีลจึงได้กินข้าวกินน้ำ มีปราสาทวิมานอยู่ ถ้าพ้นจากวันพระวันศีลแล้ว กลับเป็นเปรตรบราฆ่าฟันกันอยู่อย่างนั้นแหละ ไม่ได้อยู่ได้กินอะไร เปรตพวกนั้น ท่านอยากรู้อะไรท่านก็รู้ได้ ที่ถ้ำสาริกา เขาใหญ่นั่นแหละ

ท่านพระอาจารย์มั่นท่านจะไปไหนไปตามญาณ อย่างหลวงปู่อ่อนท่านเล่า หลวงปู่ขาวตามธุดงค์ไปกับท่านพระอาจารย์มั่นที่เขาลูกหนึ่ง สูงก็สูง กันดารก็กันดาร น้ำบนยอดเขาโน้นไม่มี หลวงปู่ขาวนึกในใจ “เออ ที่กันดารอย่างนี้ทำไมท่านพามาอยู่นานนัก” หลวงปู่ขาวยังไม่ทราบถึงสาเหตุ ตอนไปถึงครั้งแรกที่ท่านพระอาจารย์มั่นท่านเตือน **“ไม่ให้ประมาท ตากผ้าคลุมบนพุ่มไม้ไม่ได้ ต้องสำรวม ท่านห้าม จะถ่มน้ำมูกน้ำลายอะไรก็ให้สำรวม”** ไปได้ ๖ วัน ๗ วัน ท่านจึงได้บอกกับหมู่ พูดกับหมู่ว่า **“ใครจะตากยังไง ก็ตากได้แล้ว พญานาคเขาอนุโมทนาแล้ว”** เมื่อไปถึงครั้งแรก เขามักขู่ เขายังไม่เลื่อมใส พญานาคเขาทำปราสาทอยู่ที่เขาลูกนั้น อดีตชาติเป็นพี่ชายใหญ่ของท่าน ท่านไปโปรดพี่ชายใหญ่ของท่าน เมื่อเขาเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แล้ว ท่านก็พาหมู่เดินต่อไป ท่านพระอาจารย์มั่นไปไหนไปตามญาณ

อย่างที่ท่านไปอยู่บ้านสามผง อำเภอศรีสงคราม พักอยู่ที่นี่ไม่ได้ ย้ายไปอยู่ที่โน้น ไปที่โน้นไม่ดี ก็ย้ายไปอีก ท่านก็พูดกับหมู่ **“เออ เราเคยเป็นไก่ป่ามาตายที่นี่” “เคยเป็นหมูป่ามาตายที่นี่” “ถึงว่ามันต้องมาอยู่ที่นี่”** นั่นท่านพระอาจารย์มั่นไปตามญาณ อย่างท่านพระอาจารย์เสาร์เดินธุดงค์มาพักก่อน ท่านพระอาจารย์มั่นเดินธุดงค์มาทีหลังท่านรู้นะ ท่านพระอาจารย์เสาร์แวะพักที่ไหน ท่านก็พักที่นั่น เพราะอดีตชาติเคยเป็นพ่อค้าพาณิชย์ร่วมกัน ท่านพระอาจารย์เสาร์นี่เป็นหัวหน้าใหญ่เป็นนายฮ้อย ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นรอง เจ้าคุณธรรมเจดีย์ก็รองลงมาอีก แต่เจ้าคุณธรรมเจดีย์นี่ท่านปฏิบัติอย่างไรถึงไปพักอยู่นาน พักในอสนีพรหมนานเป็นกัปป์ (ตามที่หลวงปู่อ่อนเล่าให้ฟัง) จึงได้กลับมาเกิด กลับมาเกิดก็ได้พบกันอีก เจ้าคุณธรรมเจดีย์นี่ล้วนแต่เคยสร้างบารมีร่วมกันมาทั้งสามองค์ ทั้งท่านพระอาจารย์เสาร์ ท่านพระอาจารย์มั่น เจ้าคุณธรรมเจดีย์

ปัญหาธรรม - คติธรรม คำพญาของท่านพระอาจารย์มั่น

หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ เล่าให้อาตมาฟังว่า ท่านพระอาจารย์มั่นท่านจะพูดอะไร ท่านจะพูดเป็นปัญหาธรรมะ คำพูดของท่านพระอาจารย์มั่นนั้นจะพูดอย่างไรก็ต้องแปล แปลว่าอย่างไร หมายความว่าอย่างไร

"หวายซาววาหยั่งลง บ่เห็นส้น
ลึกบ่ตื้นคำเข่า[๑] หย่อนลงกะเถิง"

หวายซาว[๒]วาหยั่งลงบ่เห็นส้น[๓] ปลายที่ว่าลึกน่ะมันลึก (เพราะ) **หวายซาววาหยั่งลงบ่เห็นส้น ลึกบ่ตื้นคำเข่า หย่อนลงกะเถิง หมายความว่า การแสวงหาธรรมนั้น ถ้าเราจะหา ยิ่งหาก็ยิ่งไกล ยิ่งจะไม่เห็น แต่นี่หาเข้ามา ลึกบ่ตื้นคำข้าวหย่อนถึง หาตรงที่คำข้าว หย่อนลงไปถึงนี่แหละ ตรงท่ามกลางอกนั่นแหละ แสวงหาธรรมจะไปค้นหาตามแบบตามตำรา ยิ่งหาก็ยิ่งไกล** นี่แหละตอนเป็นเด็กอาตมาไปฟังเทศน์ ท่านพระอาจารย์มั่นก็จำได้ไม่กี่คำนะ ไปก็มีหลวงตามาจากกรุงเทพฯ มาคืนแรก คืนสองหลวงตานั่นก็มาพัก ก็ขึ้นไปฟังเทศน์ท่านพระอาจารย์มั่น หลวงตานั่นมีเจตนาจะมาเที่ยวแสวงหามรรค ท่านตั้งใจจะมาจังหวัดสกลนคร อุดรธานี หนองคาย นครพนม ถ้าไม่ได้มรรคจะกลับเข้ากรุงเทพฯ ท่านพระอาจารย์มั่นท่านบอกทางมรรคให้ หลวงตานั่นไม่เข้าใจ ท่านตบกระดานนะเติ้ม ๆ ๆ เสียงดังคับวัดนั่นแหละ เสียงท่านพระอาจารย์มั่นน่ะท่านพูดเสียงดัง **"มคฺโค มคฺค แปลว่า ทาง ถ้าเราเดินถูกทางจึงจะเห็น ถ้าเดินผิดทางแล้วจะไม่เห็น ทางพระพุทธเจ้าก็บอกแล้ว สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป ทิฏฺฐิ ความเห็นของเราเห็นยังไงล่ะ? ชอบหรือไม่ชอบ สมฺมาสงฺกปฺโป ความดำริเรามีความดำริยังไงล่ะ ชอบหรือไม่ชอบ ท่านให้ศึกษา ถ้ามันชอบ ก็เรียกว่า ชอบทางมรรคนั่นแหละ"** ท่านพระอาจารย์มั่นอธิบายบอกทางให้ก็ไม่เข้าใจ หลวงตานั่นไม่รู้ สำคัญว่ามรรคอยู่ที่โน้น ที่นี่ ไปเที่ยวหา แต่เช้าบิณฑบาตฉันเสร็จเรียบร้อยแล้ว หลวงตานั่นก็เอาเครื่องสักการะใส่ฝาบาตรมาคารวะท่าน ท่านพูดอีกก็จำได้ตอนคารวะนี้ว่า **"จะเที่ยวหามรรคหาผล หาจนกระดูกเข้าหม้อพู้น มันก็ไม่เห็นดอก มรรคผลไม่ได้อยู่ที่โน่นที่นี่"**

คำที่กล่าวเป็นภาษาอีสาน เป็นคำพังเพย คำผญา[๔]

"ไม้ซกงก หกพันง่า
กะปอมก่าแล่นขึ้น มื้อละฮ้อย
กะปอมน้อย แล่นขึ้น มื้อละพัน
ตัวได๋มาบ่ทัน แล่นขึ้นนำคู่มื้อ ๆ"

ไม้ซกงก ได้แก่ตัวของเรานี่แหละ ร่างกายของเรานี่แหละ
หกพันง่า หมายถึง อายตนะทั้ง ๖ นั่นเอง
กะปอมก่า คือ กิเลสตัวใหญ่ (คือ รัก โลภ โกรธ หลง) อันแก่กล้านั่นแหละ

---

๑ คำเข่า หมายถึง คำข้าว
๒ ซาว หมายถึง ยี่สิบ
๓ ส้น หมายถึง เงื่อน,ปลายสุด เช่น ส้นเชือก (เงื่อนสุดของเชือก)
๔ คำผญา (ผะหญา) น. ปัญญา ปรัชญา ความฉลาด คำพูดที่เป็นภาษิต มีความหมายลึกซึ้งในเชิงเปรียบเทียบอย่างว่า "เงินเต็มภาชน์ บ่อท่อ ผญา เต็มปูม"

แล่นขึ้น มื้อละฮ้อย (มื้อละร้อย) มันวิ่งขึ้นใจคนเราวันละร้อย
กะปอมน้อยแล่นขึ้นมื้อละพัน คือ กิเลสที่มันเล็กน้อย ก็วิ่งขึ้นสู่ใจ วันละพัน
ตัวได๋มาบ่ทัน แล่นขึ้นนำคู่มื้อ ๆ กิเลสที่ไม่รู้ไม่ระวัง ก็จะเกิดขึ้นทุกวัน ๆ

หินก้อนล้านหนักหน่วงเสมอจิต เอาสโน[๑]มาติด คือ สิซังซากันได้
บัดเฮาเอาตาซ้ายแนเบิ่ง (เล็งดู) คือสิหนัก ไปทางสโน

นักปราชญ์เมืองอุบลราชธานี เขาเรียนสนธิ์เรียนมูลจนเขาผูกเป็นปัญหา หมอลำเขาเอาไปลำนะ ผูกเป็นปัญหาไปถามให้เขาตอบ ใครตอบได้ก็เก่ง ตอบไม่ได้ก็ไม่เก่ง เขาผูกเป็นปัญหา คือเขาเรียนสนธิ์เรียนมูลจบ ผูกเป็นปัญหาธรรมได้ ผูกเป็นปัญหาถามคนอื่นให้เขาตอบ ถ้าเขาติด (ตอบไม่ได้) ก็ไม่เก่ง ถ้าคนไหนไม่ติดก็เก่งล่ะ ภาษาบาลี สีลํ ก็แปลว่าศีล, สิลา แปลว่าหิน

“หินก้อนล้านหนักหน่วงเสมอจิต” จิตอันเดียวที่ไปยึดมั่นถือมั่น เรียกว่าหนักหน่วงเสมอจิต

เอาสโนมาติด คือ สิซังซา[๒] กันได้ สโน – มโน แปลว่าใจ ใจนี่เดี๋ยวมันก็ส่ายหาความรัก เดี๋ยวมันก็ส่ายหาความชัง มันเอียงอยู่อย่างนั้น มันไม่ตรง “เอาสโนมาติดคือสิซังซากันได้ บัดเฮาเอาตาซ้ายเล็งเบิ่งคือสิหนักทาง สโน ใจมันเป็นอย่างนั้น ท่านจึงให้มีสติสำรวมดูใจ ดูจิต ดูใจของเรา ขณะเราพูด จิตของเราใจของเรามันเอียงไปทางไหนแล้ว ถ้าเอียงไปทางความรัก เอียงไปทางความชังก็ผิดทาง ท่านให้สำรวม”

สโน ๆ นี่เป็นของเบา ถ้าจะว่าตามภาษาทางนี้ เพราะสโน (ไม้โสน) มันเกิดในน้ำ ไม้สโน–เขาเอามาทำจุกขวด มันไม่แตกมันอ่อน ไม้นั้นมันอ่อนทำจุดขวดมันไม่แตก ขวดไม่แตกมันอ่อน มันนิ่ม ไม้นั้นเป็นของเบา

สโน ๆ แปลศัพท์ มโน ก็แปลว่าใจ ใจของเรานี่แหละสโนนั่น “แต่ใจของคนเรามันไม่ตรง เดี๋ยวก็เอียงหาความรักเดี๋ยวก็เอียงหาความชัง คำว่าส่ายนะมันเอียง

“กล้วย ๔ หวี
จัวน้อย (สามเณรน้อย) นั่งเฝ้า
พระเจ้านั่งฉัน”

กล้วย ๔ หวี ได้แก่ ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม

จัวน้อยนั่งเฝ้า หมายถึง คนที่โง่เขลาเบาปัญญา ไม่รู้เท่าทัน ตามหลักของธาตุ ๔ คือ **ดิน น้ำ ไฟ ลม** นั่งเฝ้าตัวเองอยู่ ไม่รู้ว่าในตัวของตนนั้น มีอะไรบ้าง กินแล้วก็นอน

---

๑ สโน หมายถึงไม้โสน (สะโหน) เป็นไม้เบาๆ,หินก้อนใหญ่มีน้ำหนักมาก แต่ก็สามารถยกขึ้นได้ ส่วนโสน (สะโหน) หมายถึง มโน-จิตใจ ดูเหมือนเป็นของเบา แต่เมื่อยึดติดอะไรแล้วก็ยากที่จะยกออก

๒ ซังซา หมายถึง เอาหินไว้ข้างหนึ่ง แล้วเอาไม้โสนไว้อีกข้างหนึ่ง ชั่งดูความหนักเปรียบเทียบกัน

พระเจ้านั่งฉัน หมายถึง พระอริยเจ้าทั้งหลายที่รู้หลักความจริงอันประเสริฐ เมื่อภาวนาได้ที่แล้ว ก็เอาธาตุ ๔ (กล้วย ๔ หวี) มาพิจารณาตามหลักแห่งความเป็นจริง จนท่านเหล่านั้นสำเร็จคุณธรรมเบื้องสูง คือ พระอรหันต์ ท่านไม่นั่งเฝ้าอยู่เฉย ๆ

ท่านพระอาจารย์มั่น มักจะสอนลูกศิษย์เป็นปริศนาธรรม เป็นต้นว่า

"พระสูตร – เป็นตัวกลอง **พระวินัย** – เป็นหนังรัด **พระปรมัตถ์** – เป็นผืนหนัง **จตุทณฺฑ** – เป็นไม้ฆ้อน ตีประกาศก้องกังวาน กลองจะดังก็ต้องอาศัยหนังรัดตึง ถ้าหนังรัดหย่อนตีได้ก็บ่ดัง" (คำว่า กลอง ภาษาไทยอีสาน ออกเสียงเป็น "กอง")

การส่งเสริมเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะให้เจริญแพร่หลายขยายกว้างไกล ก็ต้องอาศัยการศึกษาให้เข้าใจกระจ่างแจ้งในพระสูตร พระภิกษุก็ต้องมีวัตรปฏิบัติ เคร่งครัดตามพระวินัย พิจารณาทำความเข้าใจให้ปรุโปร่งในพระปรมัตถ์

ทำความเข้าใจศึกษาแต่เพียงส่วนหนึ่งส่วนใดไม่ได้ ถ้าทำเช่นนั้น ความเจริญของพระพุทธศาสนาในจิตใจคนจะหดเสื่อมถอยลง เหมือนตีกลองไม่ดังกังวาน เพราะสายรัดกลองหย่อนยาน

คำว่า **"กลอง"** ท่านหมายถึง **กองรูป กองเวทนา กองสัญญา กองสังขาร กองวิญญาณ** "จตุ" แปลว่า สี่ **กองรูป** ขึ้นชื่อว่ารูป ก็มีธาตุทั้ง ๔ ท่านยกเอามาตีความทั้งหมด ตีให้มันแตก **เวทนา** ก็มีอยู่ในรูป **สัญญา สังขาร วิญญาณ** ก็มีอยู่ในรูป ถ้าตีไปที่อื่นก็ไม่ถูกตัวกลอง (กอง) ต้องยกเอา กองรูป กองเวทนา กองสัญญา กองสังขาร กองวิญญาณ มาตี (ตีความ) ถ้าตีถูกตัวกลอง กลองจะดังก้องกังวานทั่วเมืองไทย ตีลงไปในกองรูป ให้ตีความลงในธาตุทั้ง ๔ ตัวคนประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ เมื่อเข้าใจแล้วก็ไม่หลงยึดในตัวตนต่อไป **"ผู้มีปัญญา จงพิจารณารู้เองเถิด"**

เดินหาพุทโธ

การเดินธุดงค์ของท่านพระอาจารย์มั่นเดินทุกข์จริง ๆ น่ะ พักในป่าไปบิณฑบาตได้แต่ข้าวเปล่า ๆ มาถึงที่พักแล้วก็ให้เณรหาฟืนมาก่อขึ้น ก่อไฟให้เป็นถ่าน แล้วก็เอาข้าวเหนียวปั้นไม้เสียบไปขาง (ย่างไฟ) เอาเทียนไข (แต่ก่อนเป็นเทียนผึ้งแท้) ของเณรนี่แหละทา ท่านฉันข้าวจี่ทาเทียนไขน่ะ ข้าวจี่ทาเทียนไขท่านก็ฉัน ท่านเดินธุดงค์เดินทุกข์ เดินทุกข์จริง ๆ ที่ท่านเดินธุดงค์ไปโปรดชาวเขา หลวงปู่อ่อนท่านเล่า "ชาวเขา เขาไม่เคยเห็นพระ ท่านไปอยู่กับเขา ๆ ก็เลื่อมใสมาก ปฏิบัติท่านหากท่านต้องการทางจงกรมเขาก็ทำให้ ต้องการร้านพัก ที่พักเขาก็ทำให้ พอทำแล้วท่านก็เดินจงกรม กลางวันชาวเขาเขามาพบเห็นเข้า เขาก็มายืนดู **"ตุ๊เจ้าเดินหาอะไร เดินกลับไปกลับมาก้มดูแต่ในดิน"** เขาแปลกใจเขาเข้าไปถามท่าน **"ตุ๊เจ้าเดินหาอะไร"** ท่านก็ตอบเขาว่า **"เดินหาพุทโธ"** พุทโธ เขาไม่รู้ เป็นยังไงเขาไม่รู้ ถามท่านพุทโธเป็นยังไง ท่านก็มีศรัทธาช่วยตอบเขาว่า **"พุทโธ ใสเหมือน ดวงแก้ว"** ว่าดวงแก้ว เขารู้เขาก็มีศรัทธาอยากช่วยท่านหา ท่านก็ "เออ **ดีละถ้าสูช่วยหาด้วย ท่านก็แนะนำบอกทางให้เขาหา ให้สำรวมจะเดิน**

ไปไหนก็ดีให้สำรวม มิให้เหลียวซ้ายแลขวา มิให้ก้มนักเงยนัก ให้ทอดสายตาห่างจากตัวเราเพียงแค่ ๔ ศอก เดินไปไหนก็ให้พุทโธ ๆ ๆ ไปตลอด" ชาวเขาก็นำไปปฏิบัตินะ เขาไปไร่ไปสวนก็สำรวม พุทโธ ๆ ไป พุทโธไปหลายมื้อหลายวันเข้า จิตเขาก็รวมเป็นสมาธิ ใจเขามันใสของที่อยู่ใกล้อยู่ไกลเขารู้เห็นได้ เมื่อเขารู้เห็น เขาไปดูก็เป็นจริงตามที่เขาเห็น ในเมื่อเขารู้เห็นอย่างนั้น เขาก็แปลกใจ **"ตุ๊เจ้าว่าพุทโธ ใสเหมือนดวงแก้ว มิใช่ใจของเรานี่เหรอ เปรียบเหมือนดวงแก้ว"** มาถามท่านพระอาจารย์มั่นท่านก็รับรอง **"เออใจนั่นแหละ เปรียบเหมือนดวงแก้ว แก้วดวงนี้แก้วสารพัดนึก นึกยังไงก็ได้"** โปรดชาวเขาท่านก็โปรดง่าย ๆ นะ เพราะชาวเขาคนซื่อ ว่ายังไงเขาก็เชื่อนำไปปฏิบัติได้

นายช่างเหล็ก

ท่านพระอาจารย์มั่นท่านรู้บรรดาศิษย์ที่มาปฏิบัติร่วมกับท่าน **ท่านอุปมาเปรียบตัวของท่านเหมือนนายช่างเหล็ก นายช่างเหล็กนะรู้ เหล็กนี่ดีหรือไม่ดี จะตียังไงนายช่างตีเหล็กตียังไง** ท่านพระอาจารย์มั่นสอนลูกศิษย์ก็สอนอย่างนั้นแหละ **ตีเหล็กถ้าไม่เผาไฟให้มันแดง มันร้อนก็ตีไม่ได้ ต้องเผาไฟให้มันร้อน มันแดงก่อนจึงเอามาตี เอาฆ้อน ๘ ปอนด์ตีแรง ๆ แต่งให้เป็นรูปเป็นร่าง แล้วเอาฆ้อนน้อยมาเคาะมาแต่งอีก ให้มันสวยมันงาม แล้วก็ยังไม่พอก็ต้องเอามาขัดมาฝน ให้มันเรียบ แล้วจึงเอาไปชุบ ชุบแล้วก็เอามาฝน (ลับ) เอามาลอง (ทดลอง) ถ้ายังบ่าน (แตกร้าว,บิ่น) ยังเป้ (เบี้ยว) อยู่ก็ยังไม่ดี เอาไปชุบใหม่ ตีใหม่ เอาไปทดลองอีก ถ้ายังแตกยังเบี้ยวอีก เรียกว่าเหล็กนั้นไม่ดีท่านทิ้ง**

บรรดาลูกศิษย์ก็เหมือนกัน ศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นต้องผ่าน การเข่น การตี การทดลอง ถ้าไม่แตกไม่เบี้ยวเรียกว่า ดี ความคิดของท่านนั้น ถ้ายังมีแตกอยู่ ชุบที่ไหนก็มีแต่แตกแต่เบี้ยว ท่านก็ทิ้ง ท่านไม่สอน **ท่านเน้นควบคุมสติ ทุกอย่างให้มีสติทุกอิริยาบถ สติควบคุมจิต จิตของเราเวลานี้ มันนึกมันคิดไปยังไง เอียงไปยังไงให้รู้ ถ้าไม่รู้มันแก้ไม่ทัน ถ้ารู้เราก็แก้ทัน**

สำหรับท่านพระอาจารย์มั่นท่านไม่ให้ดูหนังสือนะ ถ้าดูหนังสือท่านจะดุเอา ดูหนังสือตามแบบภาวนาตามแบบ ไม่เป็นไปตามแบบ **ท่านให้ดูแต่จิตใจ** ถ้ารู้เห็นจิตใจของเราแล้ว เรายังสงสัยอยากไปดูตำรา ท่านจึงอนุญาตให้ดูได้ ถ้ายังไม่เห็นจิตเห็นใจของเรานี่ ท่านห้าม จะบวชท่านก็ยังไม่บวชให้ ถ้ายังไม่เห็นจิต เห็นใจ ถ้าเห็นกายเห็นจิตของเราแล้ว ท่านจึงจะบวชให้ บางราย ๒ – ๓ ปี ก็เป็นผ้าขาวอยู่นั่นนะ ท่านทรมาน

หลวงปู่อ่อนเล่าว่า ลูกศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นมีศรัทธาอยากจะบวช แต่ท่านไม่รับ ทำยังไงท่านก็ไม่รับ เขาก็เลยมานอนทอดบังสุกุล เอาผ้าขาวพาดบนอกนอน ท่านเดินจงกรมอยู่ ท่านก็เห็น **"เอ้า ! ใครมานอน ไม่เห็นไปสักที"** ท่านเดินมาเห็นผ้าท่านเลยชักบังสุกุลเอาผ้าในอกนั่น เมื่อท่านชักบังสุกุลเอาแล้ว ถือว่าท่านรับเอาตัวเองด้วย ก็เลยอยู่ไป อยู่ด้วยความเกรงกลัวนั่นแหละ ท่านพระอาจารย์มั่นท่านรู้ ถ้าจะรับเอาตามปกติธรรมดา คนนี้จะสำคัญตัวว่า **"ตัวเองดี ตัวเองเก่ง ท่านทรมาน ท่านรู้จักทรมาน ทิฏฐิ ความถือตัวไม่ให้มี เรียกว่า "อยู่ด้วยความเกรงกลัว"**

ถ้าท่านไม่รับเรียกว่า **"ไม่ดี"** เราไม่ดีท่านไม่รับ อยู่ด้วยความเกรงกลัว นี่แหละเป็นการทรมานของท่านพระอาจารย์มั่น อุบายทรมานของท่าน

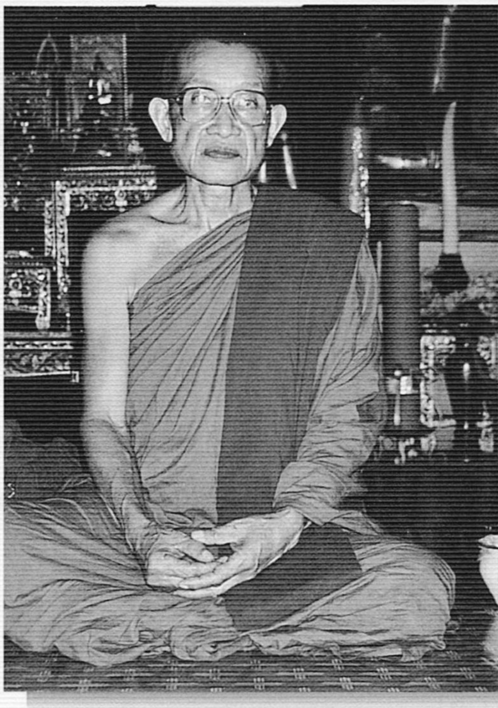
แต่ศิษย์บางองค์ของท่านพระอาจารย์มั่นเป็นคนป่าก็มีนะ ชาวบ้านเขาไปไล่จับเอาในป่าโน้น เอามาเลี้ยงเอาไว้ แล้วเห็นเจ้าเมืองไม่มีลูกเลยเอาไปถวายเป็นลูกบุญธรรมเจ้าเมือง เจ้าเมืองก็รับเอา เจ้าเมืองให้นอนอยู่ใต้ถุนบ้านท่าน ก็นอนอยู่ใต้ถุนนั่นแหละ ชื่อ **ญาท่านก่ำ** ชื่อคนป่านะ ท่านเป็นคนขยัน คนซื่อสัตย์ เจ้าเมืองก็รักเหมือนกับลูก ก็ให้ขึ้นนอนบนบ้าน ท่านไม่ยอมขึ้น ท่านถือว่าท่านเป็นข่อยเป็นข้า พอเติบใหญ่มาท่านก็อยากได้บุญด้วย จะให้ไปบวช ท่านก็ไปบวช บวชแล้วพระท่านสอนให้เดินจงกรม ท่านก็เดินจงกรม เดินจงกรมเหนื่อยแล้ว ก็ขึ้นไหว้พระ สวดมนต์นั่งสมาธิ ท่านก็ทำอยู่นั่นแหละ พอท่านบวชได้อายุพรรษามากแล้ว ท่านอยากไปอยู่องค์เดียวของท่าน ก็ไม่มีใครไปเยี่ยมดูแลแหละ เป็นคนป่าไม่มีความรู้ พอมีคนคิดถึงท่านว่าท่านอยู่องค์เดียว ที่อยู่ของท่านจะรกหรือเปล่าไปดู ท่านก็พูดธรรมะเก่ง ตอนที่ท่านเป็นเด็กเป็นคนป่าน่ะ คนเขาไล่โดนเถาวัลย์เกี่ยวขาล้มเขาเลยจับเอา ท่านเดินธุดงค์ไปที่ไหน ถ้ามีเถาวัลย์ท่านจะนอนหันหัวมาหาเถาวัลย์นั่นแหละ ท่านเคารพเถาวัลย์ เพราะว่านั่นเป็นอาจารย์ใหญ่ของท่าน มีบุญคุณต่อท่าน ถ้าเถาวัลย์ไม่เกี่ยวขาท่าน ท่านจะไม่ได้มาเป็นคนอย่างนี้ ญาท่านก่ำ

ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านพระอาจารย์เสาร์ คนโบราณทางนี้เรียก **ญาท่าน** ญาท่านนี้เป็นผู้มีคุณธรรมสูง ญาท่านก่ำที่เป็นคนป่านี่คุณธรรมสูง ท่านคงจะไม่มาเกิดอีกแหละ ได้ยินหลวงปู่อ่อนท่านเล่า แต่อาตมาไม่ทันหรอก ยกขึ้นญาท่านเหมือนกับพระยานั่นแหละ คนทางนี้เรียกท่านพระอาจารย์เสาร์ว่า **ญาท่านเสาร์ ญาท่านมั่น** ผู้มีคุณธรรม ทางอุบลราชธานีเขาเรียก **"ญาท่าน"**

การสอนธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น

ท่านพระอาจารย์มั่นท่านสอนลูกศิษย์ คนนี้เป็นคนอย่างไร ท่านจะสอนอย่างนั้น ลูกศิษย์ที่มานี่ อย่างหลวงปู่อ่อนไปมอบตัวกับท่าน ท่านก็สอนคำบริกรรม **"กายเภทํ กายมรณํ มหาทุกฺขํ** ให้บริกรรมคำนี้ หลวงปู่อ่อนก็นำไปบริกรรม แล้ววันหลังท่านก็ถาม **"เป็นอย่างไร สบายไหม?"** หลวงปู่อ่อนตอบว่า **"ไม่สบาย ขอรับ"** มันยากมันขัดว่า **"ไม่สบาย"** ท่านพระอาจารย์มั่นท่านก็รู้ว่า **"ไม่ถูกกับจริตคำนี้"** ท่านเลยเปลี่ยนคำบริกรรมให้ใหม่ ท่านให้บริกรรม **"เยกุชฺโฌ ปฏิกุโล"** หลวงปู่อ่อนท่านก็นำไปบริกรรมภาวนา แล้ววันหลังท่านก็ถาม **"เป็นอย่างไรสบายไหม? คำนี้"** หลวงปู่อ่อน กราบเรียนท่านว่า **"สบายเหมือนคำว่าพุทโธ ขอรับ"** ท่านก็ให้บริกรรม คำนี้แหละ

เมื่อตอนที่หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ ไปอบรมธรรมปฏิบัติกับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น หลวงปู่อ่อนท่านมีกำลังมาก ไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นกลางวันไม่ได้พักผ่อน ท่านพาทำงาน ทำงานก็ไม่ใช่งานหนักอะไรหรอก งานเบา ๆ นี่แหละเป็นผ้าเช็ดเท้าเย็บกันทั้งวัน กลางคืนก็ไปบีบนวดถวายท่าน ตี ๒ ท่านตื่นจึงออกไปได้ ถ้าท่านไม่ตื่นออกไปไม่ได้ การบีบนวดท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ถ้าท่านนอนหลับถือว่าท่านหลับแล้ว จะไปเลยไม่ได้ วันหลังจะมาบีบนวดให้ไม่ได้ ท่านไม่ยอมนอน นั่นแหละท่านทรมาน ท่านรู้จักทรมาน ท่านทรมานเอา ตี ๒ แล้วจะไปนอนก็ยังไงอยู่ เช้าก็กลัว

หลวงพ่ออว้าน เขมโก วัดป่านาคนิมิตต์ (วัดป่าบ้านนามน) จังหวัดสกลนคร

จะมารับบาตรท่านไม่ทัน ต้องไปเดินจงกรมก่อน ไม่ได้หลับได้นอน ถ้าคิดอยากนอนก็คงหงายตึงเลย ท่านพระอาจารย์มั่นท่านรู้จักในการทรมานหลวงปู่อ่อน ซึ่งเป็นอุบายอบรมธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ตามที่หลวงปู่อ่อนเล่าให้อาตมาฟัง

● *จากบทสัมภาษณ์ พระอาจารย์อว้าน เขมโก วัดป่านาคนิมิตต์ (วัดป่าบ้านนามน) ตำบลตองโขบ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๔*

พระครูสันติวรญาณ
(หลวงปู่อ่ำ ธมฺมกาโม)

วัดป่าเขาเขียว
อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

นามเดิม	❖ อ่ำ ลาสิม เป็นบุตรของนายมา และนางคำตา ลาสิม เป็นชาวไร่ชาวนามาแต่ดั้งเดิม บรรพบุรุษตระกูลนี้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นชีวิตจิตใจ
เกิด	❖ วันเสาร์ พ.ศ. ๒๔๗๑ ปีมะโรง ณ บ้านโพนเมือง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
บรรพชา	❖ พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นสามเณรมหานิกาย ๓ พรรษา และธรรมยุตอีก ๓ พรรษา
อุปสมบท	❖ ครั้งแรก ที่วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี โดยมีพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เป็นพระอุปัชฌาย์ ครั้งที่สองที่วัดป่าแสนสำราญ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีพระราชสังวรญาณ (หลวงพ่อพุธ ฐานิโย) เป็นพระอุปัชฌาย์
สมณศักดิ์	❖ เป็นพระครูสัญญาบัตร ชั้นโท ที่ พระครูสันติวรญาณ เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๑
ปัจจุบัน	❖ พ.ศ. ๒๕๔๙ ท่านพำนัก ณ วัดสันติวรญาณ ตำบลวังศาล อำเภอวังโป่ง จังหวัดเพชรบูรณ์

อาจริยธรรม

หลวงปู่อ่ำได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาปฏิบัติธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ที่วัดป่าบ้านหนองผือถึง ๓ ครั้งด้วยกัน ซึ่งแต่ละครั้งต้องเข้าไปในหน้าแล้ง เพราะยุคนั้นบ้านหนองผือมีไข้มาลาเรียชุกมาก โดยครั้งแรกหลวงปู่เป็นสามเณรได้ติดตามพระอาจารย์คำ สุมงฺคโล ครั้งที่สองยังเป็นสามเณรอยู่ได้ไปกับครูบาเขื่อง การเข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นทั้งสองครั้งนั้นท่านได้สั่งให้ไปพักอยู่วัดบ้านนาในกับหลวงพ่อสม ครั้งที่สามหลวงปู่อ่ำได้เข้าไปวัดป่าบ้านหนองผือองค์เดียว เพราะได้รับคำแนะนำจากอาจารย์บุญเพ็ง เขมาภิรโต (ขณะนั้นเป็นสามเณรอยู่ และเป็นเพื่อนกับหลวงปู่อ่ำ) ว่า “ถ้าอยากอยู่หนองผือด้วยกัน ให้มาองค์เดียวอย่ามาเป็นหมู่ ตอนผมมาก็

เดินทางมาพร้อมพระอาจารย์สอ แต่เวลาเข้ามาวัดป่าบ้านหนองผือ เข้ามาทีละรูป”

ครั้นหลวงปู่อ่ำเข้ามาวัดป่าบ้านหนองผือครั้งที่สามนี้ บวชเป็นพระภิกษุไม่ค่อยกลัวเพราะเคยเข้ามาก่อนแล้ว หลวงปู่อ่ำมาถูกจังหวะพบท่านพระอาจารย์มั่นกำลังกวาดตาดอยู่ ท่านใจดีมาก ท่านพูดกับหลวงปู่ว่า **“ถ้าจะอยู่ด้วยกัน ให้ไปขอนิสัยเด้อ”** หลวงปู่น้อมรับคำของท่านด้วยความซาบซึ้งและเคารพเป็นอย่างสูงในเมตตาจิตของครูบาอาจารย์ ตอนเย็นวันนั้นเองหลวงปู่จึงไปกราบขอนิสัยจากท่านพระอาจารย์มั่นที่กุฏิท่าน

หลังจากขอนิสัยจากท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว หลวงปู่ได้อยู่พักที่วัดป่าบ้านหนองผือ มีหน้าที่ถวายงานรับใช้ท่าน โดยการสรงน้ำในเวลาเย็น หลวงปู่ได้เล่าว่า “อาตมาสรงน้ำท่านทุกวัน ตอนนั้นบวชเป็นพระยังไม่ได้ถึงพรรษา ตอนเป็นเณรอาตมาเคยรับใช้ครูบาอาจารย์มาก่อน เคยได้ไปอยู่กับท่านอาจารย์พรหม จิรปุญโญ ท่านสอนอาตมาว่า “ใครอยากเป็นเจ้าเป็นนาย ร่ำรวยต่อไปให้รับใช้ครูบาอาจารย์เด้อ” ตอนที่สรงน้ำท่านมี อาจารย์วัน อาจารย์ทองคำ เป็นต้น คือเป็นอุบายของท่านที่ต้องการฝึกหัดให้พระเล็ก ๆ พรรษาน้อยได้เรียนรู้ข้อวัตรปฏิบัติ และมีโอกาสได้ใกล้ชิดท่าน นอกจากการสรงน้ำถวายท่านแล้ว อาตมามีหน้าที่ต้มยาร้อนให้พระเณรในวัดฉัน มี สมอ ใบอีเลิศ ใบผักหนอก ใบกานพลู กระเทียม อาจารย์บุญเพ็งเป็นผู้คุมทางน้ำร้อน ต้มน้ำร้อนถวายท่านพระอาจารย์มั่น เพราะอยู่กับท่านนานถึง ๔ ปี

หลวงปู่อ่ำเล่าให้ฟังว่า “เวลาท่านพระอาจารย์มั่นดุนั้น น่ากลัวอยู่น่ะ” ท่านดุหลวงพ่อสมที่ไปกราบเรียนถามน่ะ เหตุที่ท่านจะดุนั้นเป็นแบบนี้ วัดบ้านนาในแต่ก่อนยังเป็นวัดมหานิกายและเป็นวัดร้าง พระธรรมยุตไปพักอยู่ ที่นี้ต้นหมากมี้ (ขนุน) มันไม่เป็นลูก แต่เราไปอยู่ไปอาศัยเวลาเช้าเทกระโถนปัสสาวะ มันชุ่ม ลูกโตดก แล้วญาครูญาณ พระมหานิกายมาเอาลูกหมากมี้ไป หลวงพ่อสมท่านเสียดายเลยดุว่า “คนหนึ่งเฝ้ารักษา ก็ไม่ได้กิน” พอท่านพระอาจารย์มั่นทราบ ท่านสอนว่า **“ไม่ให้ดุเขา ให้เขาเอาไปซะ ท่านดุหลวงพ่อสมไม่ให้ว่าเขา ภิกษุโจทภิกษุ เรื่องปาราชิกต้องอาบัติสังฆาทิเสส”** ท่านดุใส่หลวงพ่อสม จนหลวงพ่อสมกลัวตัวสั่น และกลัวเป็นอาบัติ จึงไปกราบขอขมาและกราบเรียนถามท่านดู ท่านบอกว่า **“ท่านกำราบหลวงพ่อสมเฉย ๆ”**

อีกเรื่องหนึ่ง ตอนนั้นอาตมายังเป็นเณรอยู่ ได้ไปพักที่วัดบ้านนาใน หลวงพ่อนินกับหลวงพ่อสม เถียงกันเรื่องเหาะ “มันไปได้ทั้งกายทั้งจิตหรือ?” “คงไปได้แต่จิตแต่กายจะไปได้หรือ?” หลวงพ่อสมไปกราบเรียนถามท่านพระอาจารย์มั่นว่า “การเหาะอิทธิฤทธิ์ไปได้ทั้งกาย ทั้งจิตไหมขอรับ?” ท่านตอบว่า **“ไปได้”** ท่านวิสัชนาต่อว่า **“พระพุทธเจ้าขึ้นสู่ดาวดึงส์ ท่านให้คนเห็นทั้งเมืองสาวัตถี ทั้งวันเขาไม่กราบหรอก พระพุทธองค์ท่านทำให้เห็นเขาจึงกราบ ไปเทศน์โปรดพุทธมารดา”**

ท่านพระอาจารย์มั่นอบรมพระภิกษุสามเณรเป็นประจำ ทุกเย็นเวลา ๒ ทุ่มเป็นต้นไป พระเณรขึ้นไปรับฟังธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่นบนกุฏิท่าน หากมีจำนวนมากก็นั่งอยู่ข้างล่าง ประมาณปี พ.ศ.๒๔๙๒ เดือนสามเพ็ญขึ้นไป ท่านไม่ได้อบรมจนท่านมรณภาพ ปรกติท่านเทศน์เฉพาะพระ สอนแต่พระ ๑๕ วัน อบรมพระครั้ง วันสำคัญเช่น วันมาฆบูชา ทั้งพระทั้งเณรมากันเต็มศาลา เย็น ๆ ปูเสื่อฟังเทศน์ ท่านเทศน์นาน ๔ ชั่วโมง แต่เทปสมัยนั้นยังไม่มี วิทยาศาสตร์ยังไม่เกิดในบ้านหนองผือ

ท่านไม่อบรมญาติโยม ชาวบ้านหนองผือไม่ค่อยมา เขาไปวัดบ้านมหานิกาย ท่านไม่ให้มาใกล้หรอกพวกญาติโยม ส่วนพวกจำศีลไม่ได้เข้ามาพักที่วัด ท่านให้ไปบ้าน ไปปฏิบัติที่บ้านไม่ต้องเข้ามาจำศีลที่วัดป่าบ้านหนองผือ

หลวงปู่อ่ำได้เข้าไปพักอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือประมาณ ๓ เดือนกว่า คือ ตั้งแต่เดือนสิบสองจนถึงเดือนสามเพ็ญ พ.ศ. ๒๔๙๒ หลวงปู่จำเป็นต้องไปจากวัดป่าบ้านหนองผือ เพราะมีจดหมายมาตามให้ไปคัดเลือกทหารที่บ้านเดิมอุบลราชธานี โดยมากหากพระองค์ใดต้องไปเกณฑ์ทหารแล้วท่านพระอาจารย์มั่นท่านต้องให้ไปทำหน้าที่เพื่อชาติบ้านเมืองตรงนี้ก่อนเสมอ หลังจากนั้นหลวงปู่ได้มีโอกาสไปศึกษาธรรมะอยู่กับหลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ ที่วัดประสิทธิธรรม บ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ๔ ปี หลวงปู่ขาว อนาลโย แห่งวัดถ้ำกลองเพล จังหวัดหนองบัวลำภู ๖ ปี และมาพักอยู่กับหลวงปู่จันทา ถาวโร ที่วัดป่าเขาน้อย อำเภอวังทรายพูน จังหวัดพิจิตร ๑๒ ปี จนถึงปัจจุบันนี้ท่านได้มาพำนักอยู่วัดป่าเขาเขียว อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก

โอวาทธรรมท่านพระอาจารย์มั่น

ท่านพระอาจารย์มั่น สอนเน้นลงเรื่อง การพิจารณากายคตาสติเป็นหลักใหญ่ คือ การม้างกาย ท่านสอนให้ภาวนา **“อัฏฐิ อัฏฐิ”** หลวงปู่อ่ำจึงใช้คำว่า **“อัฏฐิ”** มาบริกรรมกำกับจิต ไม่นานก็ปรากฏอุคคหนิมิต เป็นกระดูกสันหลังของตนเอง หลวงปู่อ่ำฝึกบริกรรม **“อัฏฐิ”** จนเกิดความชำนาญใน **การม้างกาย** (ทำลายกาย รื้อร่างกาย แยกออกเป็นส่วน ๆ) สามารถกำหนดกระดูกได้ทุกชิ้นทุกอันและตลอดเวลา เห็นกระดูกแล้วทำลายให้เป็นดิน กำหนดคืนมาอีกทำลายอีก เอาจนให้เบื่อหน่ายคลายความกำหนัด “นั่งฟังเทศน์ของท่านพระอาจารย์มั่นไป นั่งฟังไปเกิดทำได้ แต่มันเสื่อมเป็น เดือนกว่า ๆ ก็เป็น ก็เสื่อม ทำอีกไม่ถอย เสื่อม ๕-๖ ครั้ง ก็ทำเข้าไป” และท่านก็ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องโดยไม่ท้อถอย โดยใช้เวลาพากเพียรฝึกฝนเรื่องการพิจารณากาย จนท้ายสุดท่านได้ไปกราบนมัสการหลวงปู่ขาว อนาลโย ที่วัดถ้ำกลองเพล ๗ วัน ได้ไปภาวนาในวัดหลวงปู่ขาว แต่ว่าไม่ทันถึง ๗ วัน สมาธิคืนมา หลวงปู่ขาวท่านบอกว่า **“เอาจริงอย่างเดียว ทำให้มาก วิธีรักษาสมาธิของเธอไม่ให้เสื่อมให้คบกัลยาณมิตร คือ มิตร ที่ดีมีศีล มีธรรม อย่าอยู่คนเดียว ๓ ปี เราเป็นสงฆ์สาวก เราไม่ใช่พระปัจเจก ต้องอยู่รวมครูบาอาจารย์อย่าอยู่ลำพังองค์เดียว ไม่ต้องไปคบสมาคมผู้มีชื่อเสียง ให้คบกัลยาณมิตร มิตรที่ดี มีศีลมีธรรม”** ตั้งแต่หลวงปู่ขาวบอกวิธีแก้ให้หลวงปู่อ่ำแต่นั้นมาไม่เสื่อม หลวงปู่อ่ำอยู่วัดถ้ำกลองเพล ถึง ๖ พรรษา จนหลวงปู่ขาวมรณภาพ

หลวงปู่อ่ำกล่าวว่า ท่านใช้ปัญญาอบรมสมาธิมันเสื่อมเร็ว ไม่เหมือนหลวงตามหาบัว ท่านสมาธิ ๕ ปีเต็ม ๆ แน่วแน่ สงบมากแต่ว่าพักนาน ท่านพระอาจารย์มั่นให้ออกเสียจากสมาธิ โดยให้อบรมปัญญา หลวงตามหาบัวเข้าอบรมปัญญามากเกินไป นอนไม่หลับ ๓ คืน จิตท่านโลดโผนมากไปหาท่านพระอาจารย์มั่น ท่านดุอีกบอกว่า “ท่านต้องพักผ่อน” นอนไม่หลับ พิจารณากาย ไม่ค่อยสงบ ท่านพระอาจารย์มั่นว่า “นอนตายเฉย ๆ ๕ ปี”

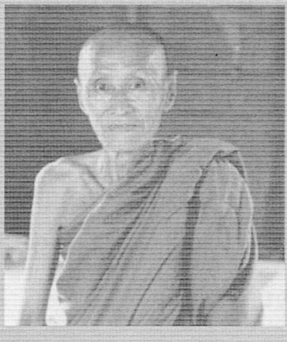
หลวงปู่อ่ำกล่าวถึงเรื่องการเก็บรักษาพระธาตุของครูบาอาจารย์ไว้ว่า ท่านพระอาจารย์มั่นท่านสอนพระเณร **"ไม่ให้ยึดสิ่งนอกกาย" ท่านมักจะสอนให้ค้นหาธรรมในกายของตนให้ได้เสียก่อน ให้ทำกระดูกของตนให้เป็นธรรม** โดยท่านเทศน์เรื่องกระดูกไว้ดังนี้ **"ธาตุสี่ ธาตุก็คือตัวของเรา คนเรามันเหมือน ๆ กัน จะเอากระดูกครูบาอาจารย์มาไม่ได้นะ"** อาตมาเอากระดูกท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร มา ท่านพระอาจารย์มั่นทราบน่ะ ท่านว่า **"มันเอากระดูกครูบาอาจารย์มาจ๊อก ๆ แจ๊ก ๆ เอาหนี ท่านว่า นี่กระดูกตัวเองเต็มไปหมด ไม่พิจารณา"** ท่านไม่ให้เอากระดูกครูบาอาจารย์มาเก็บไว้ อาตมาเลยเอาไปไว้ฝาแถบตอง ลืมไปเลยเท่าทุกวันนี้ ท่านดุ ไม่ให้ถือกระดูก ไม่มีกระดูกใคร ทุกวันนี้อาตมาไม่เก็บอัฐิธาตุไม่เอา ทำตามที่ท่านสั่งสอนไว้

นอกจากนี้หลวงปู่อ่ำยังได้บันทึกธรรมะของท่านพระอาจารย์มั่น ลงในหนังสือธมฺมกาโมวาทไว้ด้วยคือ **"ฐานะอันเลิศมีอยู่ในมนุษย์ ฐานะอันเลิศเป็นทางดำเนินไป เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ อธิบายว่า พวกเรานี้แหละได้รับมรดกมาแล้วจากบิดามารดา กล่าวคือ ตัวของเราเองมีแหล่งอันได้กำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นชาติสูงสุด เป็นผู้เลิศตั้งอยู่ในฐานะอันเลิศด้วยดีมีกายสมบัติ วาจาสมบัติ และมโนสมบัติจะสร้างเอาสมบัติภายนอก กล่าวคือ มรรค ผล พระนิพพาน ธรรมวิเศษก็พอได้ พระองค์ทรงบัญญัติพระธรรมวินัย ทรงบัญญัติแก่พวกเรานี้เอง บ่ได้ทรงบัญญัติแก่ ช้าง ม้า โค กระบือ ที่ไหนเลย มนุษย์นี่เองแหละจะเป็นผู้ปฏิบัติให้ถึงซึ่งความบริสุทธิ์ได้ ฉะนั้นจึงบ่ควรน้อยเนื้อต่ำใจว่าตนมีบุญวาสนาน้อย เพราะมนุษย์ทำได้เมื่อไม่มีทำให้มีได้ เมื่อมีทำให้ยิ่งได้"**

ท่านพระอาจารย์มั่นได้เทศน์ เรื่อง **บั้นต้นโพธิสัตว์** โดยท่านเทศน์อย่างนี้ว่า "สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มิใช่ว่าพระองค์จะได้มีปัญญาพิจารณาธรรมให้ได้วันหนึ่งวันเดียว พระองค์ทรงพิจารณาตั้งแต่ยังเป็นฆราวาสอยู่หลายปี นับแต่พระองค์ได้ทรงราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ว่าพระญาติของพระองค์ ได้แต่งตั้งพระองค์ให้เป็นผู้ใหญ่เป็นหัวหน้าปกครองดูแลประชาราษฎร์ เมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์จะต้องใช้ปัญญาพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างในการปกครองราษฎร ทั้งขอบเขตและการรักษาครอบครัว ตลอดถึงพระองค์ทรงคิดรอบคอบเสมอ ถ้าไม่ทรงคิด ไม่มีพระปัญญาไฉนจะทรงปกครองบ้านเมืองต่อไปให้ผาสุกสบายได้ มิฉะนั้นพระองค์จะทรงดำรงตำแหน่งหน้าที่ของพระองค์ไม่ได้ ครั้นพระองค์ทรงคิดเรื่องของผู้อื่น และของพระองค์เสมอแล้ว ปัญญาวิวัฏฏะของพระองค์จึงเกิดขึ้น เราบังคับบัญชาได้ก็แต่การบ้านเมืองเท่านั้น ส่วนการเกิด แก่ เจ็บ ตายเล่า เราบังคับบัญชาไม่ได้เสียแล้ว จะบังคับบัญชาให้สัตว์ทั้งหลายเกิดก็ไม่ได้ เมื่อเกิดแล้วจะบังคับไม่ให้แก่ชราก็ไม่ได้ จะบังคับไม่ให้เจ็บป่วยไข้ก็ไม่ได้ บังคับไม่ให้ตายก็ไม่ได้ ถ้าเราบังคับความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ของบุคคลอื่นไม่ได้แล้ว แม้แต่ตัวของเราเองก็บังคับไม่ได้ ทรงพิจารณาถึงอนุโลมและปฏิโลม พิจารณาเท่าไหร่ก็ยิ่งเกิดความสลดสังเวช ท้อพระทัยที่จะปกครองราษฎรต่อไป อยู่มาวันหนึ่งพอถึงเวลากลางคืน พระองค์ทรงมีนางสนมทั้งหลายมาบำเรอพระองค์ ในเวลานางสนมทั้งหลายบำเรออยู่นั้น พระองค์ทรงบรรทมหลับไปก่อน ครั้นใกล้พระองค์จะทรงตื่นจากบรรทม พวกนางสนมทั้งหลายก็พากันหลับสิ้นหมด ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาที่พระองค์ทรงคิดที่ล่วงมาแล้วนั้น ทำให้พระองค์ชนะเลยเกิดอุคคหนิมิตขึ้น ทอดตาแลดู

นางสนมทั้งหลายที่กำลังหลับเหล่านั้น เป็นซากอสุภะไปหมดเหมือนกันกับซากศพในป่าช้าผีดิบ จึงให้เกิดความสลดสังเวชเหลือที่จะพรรณาได้ จึงตรัสกับพระองค์เองว่า "เราอยู่ที่นี่จะว่าเป็นการสนุกสนานอย่างไร คนทั้งหลายเหล่านี้ล้วนแต่เป็นซากอสุภะไปหมด เราจะอยู่ทำไมจำเป็นแล้วจะต้องออกบวชเดี๋ยวนี้ " พระองค์จึงตรัสเรียกนายฉันนะ เมื่อนายฉันนะอำมาตย์นำม้ากัณฐกะมาแล้ว พระองค์ทรงม้านำทางหนีจากเมืองไปโดยไม่ต้องให้ใครรู้จัก ครั้นรุ่งแจ้งก็บรรลุถึงอโนมานที ถอดเครื่องประดับและเครื่องฉลองพระองค์ออกเสีย ส่งให้นายฉันนะ ตรัสสั่งให้กลับไปเมืองพร้อมด้วยม้าของพระองค์ ส่วนพระองค์เอง ตัดพระโมลี(ผม) และพระมัสสุ(หนวด)เสีย ทรงผนวชแต่พระองค์เดียว เมื่อทรงผนวชแล้วก็เสาะแสวงหาไปก่อน ไปศึกษาในสำนักอาฬารดาบสกับอุทกดาบส ครั้นไม่สมประสงค์แล้วทรงหลีกไปแต่พระองค์เดียว ไปอาศัยอยู่ในราวป่าใกล้แม่น้ำเนรัญชรา แขวงอุรุเวลาเสนานิคม ได้มีปัญจวัคคีย์ไปอาศัยด้วย พระองค์ได้ทรงทำทุกรกิริยาอย่างเข้มแข็งอย่างอุกฤษฏ์ก็ไม่สำเร็จ และพิจารณาต่อไปอีกว่าเราจะทรมานแต่กายเป็นของไม่สมควร เพราะกายกับจิตเป็นของอาศัยกัน ถ้ากายไม่มีแล้วจะเอาอะไรทำ ถ้าจิตไม่มีแล้วกายก็ทำอะไรไม่ได้ ต่อไปจึงได้บำรุงกำลังแข็งแรงพอควร ปัญจวัคคีย์พากันหนีไป ครั้นปัญจวัคคีย์หนีแล้วพระองค์มีความวิเวก โดดเดี่ยวแต่ผู้เดียว ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใครจึงได้เร่งพิจารณาอย่างเต็มที่ ในสมัยนี้เป็นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา ในตอนเช้ารับข้าวมธุปายาสของ นางสุชาดา ทรงเสวยแล้วพักผ่อนตามราวป่านั้น ครั้นใกล้พลบค่ำ โสตถิยะพราหมณ์ได้ถวายหญ้าคา ๘ กำแก่พระองค์ พระองค์รับแล้วก็มาทำเป็นที่นั่งภายใต้ต้นอัสสัตถะพฤกษ์โพธิ ผินพระพักตร์ไปทางบูรพาทิศหันพระปฤษฎางค์เข้าร่มโพธินั้น ต่อไปจึงได้ทรงตั้งสัตยาธิษฐานมั่นในพระทัยว่า ถ้าเรายังไม่บรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว แม้เลือดและเนื้อจะแตกทำลายไป ยังเหลือแต่ ตจะ นหารุ อัฐิ ก็ตามทีจะไม่ยอมลุกจาก(การบำเพ็ญ)ที่นี่ ต่อไปพระองค์ก็เจริญวิปัสสนาปัญญา ตอนต้นกำหนดพระอานาปานสติขั้นต้น ในตอนต้นเจ้าเวทนาพร้อมทั้งความฟุ้งซ่านมาประสบแก่พระองค์อย่างสาหัส ถ้าจะพูดก็ได้แก่ ขันธมาร กิเลสมาร มารังควานพระองค์ แต่ว่าสัตยาธิษฐานของพระองค์ยังเที่ยงตรงอยู่สติสัมปชัญญะยังพร้อมอยู่ จึงทำให้จำพวกนิวรณ์ระงับไป ปีติปัสสัทธิสมาธิได้เกิดขึ้นแก่พระองค์ จึงได้กล่าวว่าพระองค์ทรงชนะพญามาราธิราช ในตอนนี้ก็เกิดปุพเพนิวาสานุสติญาณขึ้นมา ในยามสองเมื่อพิจารณาไปก็ไม่มีที่สิ้นสุด จึงทวนกระแสจิตพิจารณาไป ๆ มา ๆ ในปัจจยาการแห่งปฏิจจสมุปบาท จนจิตของพระองค์เบื่อหน่ายสลดสังเวชเต็มที่แล้ว ก็ลงสู่ภวังค์ถึง ฐีติธรรม ภูติธรรม จิตตอนนี้ถอยออกมาแล้วจิตตัดสินขาดทีเดียว จึงบัญญัติว่าอาสวักขยญาณ ทรงทราบว่าจิตของพระองค์สิ้นแล้วจากอาสวะ พ้นแล้วจากบ่วงแห่งมาร ไม่มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย พ้นแล้วจากทุกข์ ถึงซึ่งเอกันตบรมสุข สันติวิหารธรรม นิโรธธรรม วิมุตติธรรม นิพพานธรรม"

- *จากบทสัมภาษณ์ หลวงปู่อ่ำ ธมฺมกาโม ณ วัดป่าเขาเขียว อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๓*
- *จากหนังสือ ธมฺมกาโมวาท โดยคณะศิษย์*

หลวงตาทองคำ จารุวณฺโณ

วัดโพธิ์ชัยมะนาว
ตำบลเหล่าใหญ่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

นามเดิม	❖ ทองคำ ประพาน เป็นบุตรของนายเสน และนางแต ประพาน
เกิด	❖ วันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๖ ตำบลแจนแลน อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
บรรพชา	❖ อายุ ๑๔ ปี ที่วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร โดยมีพระสารภาณมุนี (จันทร์ เขมิโย) เป็นพระอุปัชฌาย์
อุปสมบท	❖ เมื่ออายุ ๒๒ ปี ณ วัดศรีโพนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร โดยมี พระเทพกวี (จูม พนฺธุโล) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาพิมพ์ ธมฺมธโร เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ได้ฉายามคธว่า "ญาโณภาโส" ครั้งที่สองเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม โดยมีเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธปาพจนบดี (ทองเจือ จินฺตากโร ป.ธ.๗) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระธรรมเมธาภรณ์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์
มรณภาพ	❖ วันเสาร์ที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ สิริรวมอายุ ๘๑ ปี ๘ เดือน ๑๐ วัน พรรษา ๑๒

อาจริยธรรม

เมื่อครั้งที่ท่านพระอาจารย์มั่นเดินทางจากจังหวัดอุดรธานีมาพำนักอยู่ที่วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร นับเป็นครั้งแรกที่หลวงตาทองคำได้มีโอกาสกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น หลังจากนั้นได้ติดตามท่านพระอาจารย์มั่นไปอยู่ที่วัดป่าบ้านนามน (วัดป่านาคนิมิตต์) ต่อมาเมื่อท่านพระอาจารย์มั่นได้ย้ายมาพำนักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือนั้น หลวงตาทองคำได้มาพักจำพรรษาที่วัดป่าบ้านหนองผือด้วย และทำหน้าที่อุปัฏฐากท่านพระอาจารย์มั่น จากการที่ท่านได้ถวายงานรับใช้ท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ทำให้ท่านมีโอกาสได้รับฟังเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ จากท่านพระอาจารย์มั่นเนือง ๆ ซึ่งท่านได้เล่าสารธรรมไว้ดังนี้

ผู้เล่า (หลวงตาทองคำ) ขณะเป็นสามเณรอายุ ๑๘ ปี ท่านมีโอกาสได้เข้าปฏิบัติท่านพระอาจารย์มั่นในบางโอกาส พระผู้ปฏิบัติใกล้ชิด คือ พระคำดี น้องชายพระอาจารย์สิม พุทฺธาจาโร และพระผู้ช่วยอีก ๓ รูป ในช่วงนั้นพระมหาจันทร์ศรี จนฺททีโป (พระธรรมบัณฑิต วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี) มาพักอยู่ที่วัดป่าสุทธาวาส ท่านเข้าไปปฏิบัติใกล้ชิดทุกวัน ท่านพระอาจารย์ก็ดูเมตตาเป็นพิเศษ โดยท่านพระอาจารย์ปล่อยให้พระมหาจันทร์ศรีทำข้อวัตรเต็มที่ ท่านก็เอาใจมักถามนั่นถามนี่ และอธิบายธรรมให้ด้วย พระมหาจันทร์ศรีพบหน้าผู้เล่าเมื่อไหร่ มักพูดว่า "ทองคำเราไม่ตายเพราะท่านพระอาจารย์มั่นแท้ ๆ (ตายหมายถึงสึก) อยู่มาได้จนถึงทุกวันนี้"

เหตุการณ์ที่วัดป่าสุทธาวาส

๑๕ วันที่ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ที่วัดป่าสุทธาวาสนั้น มีเหตุการณ์ที่ควรนำมาเล่าคือ เรื่องเถราภิเษก ภาษาอีสานเรียกว่า กองฮด[๑] คือนำผ้าไตรมา แล้วมีการสรงน้ำพระสงฆ์ที่เคารพนับถือถวายบริขารใหม่ ชาวสกลนครนำไตรจีวรของฮดของสงฆ์มาถวาย ท่านพระอาจารย์มั่นไม่ยอมรับ ท่านอธิบายว่า **"ประเพณีมีมาที่เวียงจันทน์ที่อื่นไม่มี ครั้งพุทธกาลไม่มีแล้ว พวกญาติโยมจะมาแต่งอาตมาให้เป็นอะไรอีก เป็นพระอาตมาก็เป็นแล้ว พระสงฆ์ อุปัชฌาย์อาจารย์แต่งแล้วเป็นพระโดยสมบูรณ์คณะสงฆ์รับรองแล้ว พระพุทธเจ้ามีใครไปฮดไปสรงให้เป็นพระพุทธเจ้าไม่มีพระองค์ตรัสรู้เอง พระสาวกพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ฮดไม่ได้สรง ท่านฟังพระพุทธเจ้าแสดงธรรมแล้วได้บรรลุธรรมที่พระพุทธเจ้าสั่งสอน พวกท่านมีอำนาจกว่าพระพุทธเจ้าแล้วจะมาฮดสรงแต่งอาตมาให้วิเศษกว่าพระพุทธเจ้าหรือ? อันเรื่องเถราภิเษกนี้ หรือฮดเป็นขัตติยประเพณีสำหรับอภิเษกแต่งตั้งพระมหาสังฆนายกสมเด็จพระสังฆราชต่างหาก มีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ไม่ใช่ของราษฎรบุคคลสามัญทำ ทางเวียงจันทน์ก็ทำเหมือนกัน ครั้นราษฎรสามัญชนเห็นเข้าขออนุญาตให้ราษฎรทำบ้าง ก็เลยเป็นประเพณีว่าได้บุญมาก ส่วนพระผู้ถูกฮดถูกสรงก็ไม่เห็นว่าวิเศษได้สำเร็จอะไร สึกหาลาเพศไปมีครอบครัวมีกิเลสถมเถไป ไม่เห็นวิเศษวิโสอะไร แล้วพวกท่านเป็นฆราวาส อาตมาเป็นพระ ตักน้ำมาฮดหัวอาตมา ๆ เป็นสังฆัง สะระณัง คัจฉามิ ของพวกท่าน แทนที่จะได้บุญกลับเป็นบาปเสียอีก"** มีโยมคนหนึ่งพูดขึ้นว่า "ถ้าเช่นนั้นวัตถุทานนี้ท่านไม่รับจะทำอย่างไร" ท่านพระอาจารย์มั่นบอกว่า **"ก็ถวายสงฆ์ซิ พระสงฆ์นั่งอยู่นี้เต็มไปหมด"** โยมได้กราบเรียนถามว่า "ทำอย่างไร ถวายสงฆ์ใครเป็นประธาน?" ท่านตอบโยมว่า **"ก็ถวายองค์นั้น อาตมาไม่ใช่ประธานนะ อาตมาพระจรมาอาศัยชั่วคราว ก็ท่านมหาเส็งเล่าจะถวายต่อมือท่านก็ได้ จะวางไว้ต่อหน้าก็ได้ เป็นบังสุกุลได้บุญมาก"** "กล่าวคำถวายไหม?" โยมถามท่านอีก **"กล่าวทำไม มนุษย์รู้เรื่องกันอยู่ วางไว้ข้างหน้าก็พอแล้ว จะรับพรหรือไม่รับก็ได้บุญแล้ว ได้ถวายท่านแล้ว ยังสงสัยก็เอาคืนไป"** ท่านว่า โยมวางไว้เสร็จก็เป็นอันยุติ

---

๑ ฮด หมายถึง รดเทราด หรือสาดลงไป

ก่อนจะจากวัดป่าสุทธาวาสไป ชาวสกลนครมีขุนอร่ามรัชดากร นามสกุล สุคนธชาติ ขอนิมนต์ ให้ท่านพักนาน ๆ อยู่โปรดญาติโยมชาวสกลนคร "ท่านอยู่แต่ป่ามานานแล้ว โปรดชาวเมืองด้วย" ยกขันนิมนต์ถวายท่าน **"อาตมาไม่รับ อาตมาไม่อยู่ ไม่มีประโยชน์ สู้อยู่ป่าไม่ได้"** โยมขุนฯ เลยพูดขึ้นว่า "ไม่มีประโยชน์อย่างไรท่าน?" ตอบ **"ก็ไม่มีประโยชน์ซิ จะให้อาตมาสั่งสอนพวกท่านให้เป็นอะไร จะสอนให้ฉลาด พวกท่านก็ฉลาดแล้ว จะสอนให้พวกท่านมีศีลมีธรรม พวกท่านก็มีแล้ว จะสอนให้พวกท่านมีกิน มีทาน มีใช้ พวกท่านก็มีแล้ว หรือจะให้อาตมาสอนให้พวกท่าน เป็นแท่งทอง? อาตมาสอนไม่ได้ อาตมาไม่รับ อาตมาไม่อยู่ ชาวบ้านนอกชาวบ้านป่ายังมีอะไร ๆ หลาย ๆ อย่างที่เขายังขาดแคลน อาตมามีเรื่องจะสอนเขาอีกมาก ไม่มีใครสอนเขา นั่นเป็นหน้าที่ของอาตมา หรือใครจะไปสอนแทนอาตมา อาตมาจะไปอยู่ อาตมาต้องไปสอนเขาเพราะไม่มีใครสอนเขา"** ท่านกล่าวไว้อย่างนี้

จากวัดป่าสุทธาวาส สู่วัดป่าบ้านนามน (วัดป่านาคนิมิตต์)

พ.ศ. ๒๔๘๗ ผู้เล่ามีอายุ ๒๑ ปี ได้ไปนมัสการเจริญสมณธรรมกับท่านพระอาจารย์มั่น ที่วัดป่านาคนิมิตต์ บ้านนามน วิสาขะแล้วท่านปรารภจะจำพรรษาที่บ้านโคก พระอาจารย์กงมา จิรปุญโญ ได้สร้างกุฏิคอยอยู่ก่อนแล้ว การเดินทางไม่มีปัญหาเพราะระยะใกล้แค่กิโลเมตรเศษ ๆ เท่านั้น ท่านพระอาจารย์มั่นอนุญาตให้ผู้เล่าติดตามมาด้วย มาพักเหลือเวลาอีกประมาณ ๒๐ วัน จะเข้าพรรษา ผู้เล่าได้รับข่าวร้ายมีพระมาบอกว่า มารดาเสียชีวิต จำลาท่านกลับบ้านเกิด เพื่อความระลึกถึงพระคุณมารดา อุทิศบุญบวชให้ท่านเพราะวัตถุอื่นไม่มีอะไรจะถวายทานแก่พระสงฆ์ จวนจะเข้าพรรษาก็เตรียมเดินทาง พักแรมประมาณ ๒ คืน บิดามอบผ้าขาวให้ เป็นผ้าทอด้วยมือแม่เอง ผู้เล่าได้นำผ้าขาวนั้นไปถวายท่านพระอาจารย์มั่นทำเป็นผ้าอาบน้ำฝนได้ ๒ ผืน ท่านพระอาจารย์สงเคราะห์รับผืนหนึ่งสงเคราะห์ผู้เล่าผืน ๑ ท่านพระอาจารย์มั่นปลอบโยนเรื่องการเสียชีวิตของโยมมารดาผู้เล่าว่า **"ไม่มีอะไรตายดอก ธาตุ ๔ เขาแยกกัน เขาอยู่ด้วยกันมานานแล้ว จิตก็ไม่ตาย แม่ของคุณเลื่อมใสรับศีลและพระไตรสรณคมน์จากครูบาอาจารย์เสาร์ เขาไปสู่สุคติแล้ว" "สาธุ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ที่ระลึกได้จริง ๆ"**

ปวารณาออกพรรษาแล้ว คำว่ากฐินผ้าป่าไม่ต้องกล่าวถึง เพราะอยู่ในภาวะสงคราม แต่ผ้าพื้นบ้านมีจำกัดอยู่บ้าง ผ้าด้ายหยาบธรรมดา ๆ ในความรู้สึกพระสงฆ์ไม่มีค่านิยม แต่ท่านพระอาจารย์ทำเป็นตัวอย่าง ทำเป็นสบงขัณฑ์ ทำเป็นจีวร แต่ไม่เห็นเป็นสังฆาฏิ ท่านใช้เอง ท่านบอกว่า **"ไม่มีผ้าเจ๊กผ้าจีน แต่ก่อนเราใช้อย่างนี้ เรายังสืบศาสนามาได้"**

ปกติท่านพระอาจารย์มั่นจะจากวัดที่อยู่จำพรรษา แล้วจาริกสู่ที่เป็นที่เที่ยวไป ต้องสิ้นกาลกฐินเสียก่อน ท่านพระอาจารย์มั่นปรารภจะเปลี่ยนสถานที่เพราะบ้านนามน โคกศรีสุพรรณอยู่มานานแล้ว มีหลายสำนักที่ศิษย์ไปจัดไว้ แต่ท่านปรารภจะไป **เสนาสนะป่าบ้านห้วยแคน** ห่างไม่เกิน ๑๐ กิโลเมตร ได้เวลาก็ออกเดินทาง พระไปส่งหลายรูป ท่านส่งกลับหมด ผู้เล่าอยู่ ๒ องค์กับท่าน มีตาปะขาวคนหนึ่งชื่อ แดง ก็สะดวกสบายตามอัตภาพ ชาวบ้านยากจนแต่เขาก็ไม่

ให้พระอาจารย์ยากจนด้วย หมู่บ้านใกล้เคียงได้ข่าวก็มาใส่บาตรบ้านนั้นบ้าง มีอาจารย์วิริยังค์ อาจารย์เนตร อาจารย์มนูนำมาบ้าง บางวันมีกิจกรรมบูรณะ หรือซักสบง จีวร ท่านเหล่านั้นช่วยทำเสร็จจึงกลับ

๑ เดือนผ่านไปหากเป็นวันอุโบสถจะมารวมทุกทิศ รูปที่อยู่ไกลหน่อยก็มาพักแรม รู้ว่าบ้านยากจนก็นำญาติโยมหามเสบียงมาพักแรม ทำอาหารบิณฑบาตถวายด้วยเสมอมา จึงไม่มีอุปสรรคใด ๆ ในการเจริญสมณธรรม จากนั้น ๑ เดือนต่อมา อากาศเริ่มหนาวจัด ท่านปรารภจะทำซุ้มไฟก็ไม่มีปัญหา ช่วยกันทำทั้งชาวบ้านวันสองวันก็เสร็จ รัศมี ๑๐–๒๐ กิโลเมตร เป็นเรื่องเล็กสมัยนั้น ประมาณเริ่มเดือนยี่ ท่านเริ่มไม่สบายมีอาการคอตั้งเอียงซ้ายขวายาก เรื่องนี้คล้ายเป็นโรคประจำแต่ไม่เป็นบ่อย ๆ ท่านบ่นถึง พระมหาทองสุก สุจิตฺโต ผู้เล่าเลยให้โยมไปนิมนต์ท่าน ๆ มาพักวัดป่าบ้านห้วยหีบ และท่านอาจารย์สอ สุมงฺคโลด้วย ซึ่งอยู่บ้านนามน ท่านทั้งสองก็เดินทางมาพบ

เดือน ๓ ผ่านไป ซุ้มไฟถูกรื้อถอนเพราะอากาศอบอุ่นขึ้นแล้ว พอเดือน ๔ มีชาวบ้านหนองผือประมาณ ๕ คนได้ขึ้นมาที่ศาลาท่านพักอยู่ศาลา กราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นแล้วยื่นจดหมายถวายท่าน ท่านยื่นให้ผู้เล่าอ่านให้ฟัง เนื้อความในจดหมาย “ขอกราบนิมนต์ท่านพระอาจารย์มั่นไปพักที่วัดป่าบ้านหนองผือ” ท่านตอบรับทันที สั่งให้เตรียมจัดบริขาร ชาวบ้านบอกว่า “ไม่ใช่ให้ไปวันนี้ จะกลับไปบอกพระอาจารย์หลุยเสียก่อน แล้วท่านจะจัดคนมารับ ท่านอาจารย์หลุยสั่งอย่างนี้” ท่านตอบโยมว่า “เออ? ดีเหมือนกัน เราก็ยังไม่ได้บอกหมู่ เอาวัน ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เพ็ญ หมู่จะมาอุโบสถบอกหมู่แล้วให้โยมมาวันนั้น พักแรม ๑ คืน วันแรมค่ำหนึ่งเราก็เดินทางกัน”

๔ เดือนให้หลังแห่งการอยู่**บ้านห้วยแคน** ท่านได้แนะนำสั่งสอนชาวบ้าน **“ข้าวเกิดจากดิน ไถคราดดิน หว่านลงบนดิน ปักดำลงบนดิน บุกเบิกชำระดินให้เตียนดี ไถดิน ดินแล้วดินเล่าก็คนนี้แหละทำ บ้านอื่นเขาก็คน เขามีข้าวกิน เราอดข้าวกินมันอะไรกัน”**

วันจากบ้านห้วยแคนสู่บ้านหนองผือ ชาวบ้านร้องไห้คร่ำครวญว่า “เป็นเพราะพวกเรายากจนท่านจึงไม่อยู่ด้วย” ท่านก็ว่า **“เราอยู่มาแล้วสี่เดือน พวกท่านอดอยาก แต่พระก็ได้กินอยู่ทุกวัน อยู่แผ่นดินเดียวกัน คิดถึงก็ไปเยี่ยมยามถามข่าวกันได้”** ท่านว่า

ในระหว่างสองปีเขาก็ไปนมัสการฟังเทศน์อยู่ สองปีให้หลังขบวนเกวียนลำเลียงข้าวเปลือกและข้าวสารพร้อมวัตถุอันบุคคลพึงบริโภค ก็ลำเลียงจากบ้านห้วยแคนสู่วัดป่าบ้านหนองผือดินแดนท่านพระอาจารย์มั่น พักเกวียนไว้ริมทางใกล้หมู่บ้านริมทุ่ง ขบวนเกวียนของชาวบ้านห้วยแคนผู้ล่ามวัวก็ให้อาหารวัว หาฟืน นึ่งต้มแกงเลี้ยงดูกัน เวลาเช้าถวายบิณฑบาตท่านพระอาจารย์มั่นพร้อมพระสงฆ์ ฟังเทศน์แล้วถวายข้าวเปลือกข้าวสารหลายกระสอบอันเป็นผลผลิตจากน้ำมือชาวบ้าน ท่านพระอาจารย์มั่นถาม “อะไรกันนี้” เขาตอบ “พวกกระผมชาวบ้านห้วยแคนแต่ก่อนอดอยาก เดี๋ยวนี้ไม่อดแล้วเพราะฟังเทศน์ท่านพระอาจารย์มั่นว่า ให้เอาข้าวกล้าหว่านดำลงบนดิน บัดนี้พวกกระผมได้ทำลงบนดินได้ข้าวมาสมนาบุญคุณท่านที่สอนพวกกระผม ให้ได้กินได้ใช้” พักอีกหนึ่งคืนถวายทานเสร็จก็ลายกขบวนเกวียนกลับ

โอวาทธรรมท่านพระอาจารย์มั่น ณ วัดป่าบ้านหนองผือ

ตอนที่ท่านพระอาจารย์มั่นเริ่มอาพาธ ท่านได้เมตตาผู้เล่าว่า "ทองคำเอ๋ย เราก็สงสารเธอ ไม่มีอะไรจะให้ เธออย่าลืมคำสอนของพระอุปัชฌาย์สอนครั้งแรกวันเธอบวชว่า **"อันกุลบุตรผู้นำตนเข้ามามอบกายถวายอกในพระพุทธศาสนาในเบื้องต้น จงน้อมจิตตั้งศรัทธา คือความเชื่อและปสาทะความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยก่อนว่า พระคุณของพระรัตนตรัยทั้ง ๓ ดวงเปรียบด้วยแก้วอันประเสริฐเป็นสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา** พระอุปัชฌาย์ ก็ได้พรรณนาพระคุณรัตนตรัยทั้ง ๓ พอให้เข้าใจและยึดมั่นเป็นสรณะอันมั่นคงแล้ว ก่อนจะมอบผ้ากาสาวพัสตร์แก่กุลบุตร และวิธีครอง ท่านก็สอนมูลกัมมัฏฐานก่อน ครั้นมอบผ้ากาสาวพัตร์แล้ว ครองผ้าเข้ามาขอสรณะและศีลจากอุปัชฌาย์ หรืออาจารย์ในรัตนตรัยทั้ง ๓ ถึง ๙ ครั้งแล้ว ท่านก็บอกว่าการบรรพชาเป็นสามเณรสำเร็จลงด้วยไตรสรณคมน์เพียงเท่านี้ แล้วบอกสามเณรให้สมาทานสิกขาบทอันจะพึงศึกษา ๑๐ ประการ ต่อจากนั้นการอุปสมบทรักษาศีล ๒๒๗ ไม่ได้สมาทานเป็นหน้าที่ของสงฆ์จะต้องยกขึ้นให้เป็นภิกษุ เมื่อสงฆ์ยินยอมแล้วก็เป็นพระสงฆ์เต็มที่ เป็นหน้าที่พระอุปัชฌาย์จะสอนต่อไปที่เรียกว่าอนุศาสน์ ท่านที่เป็นสัทธิวิหาริกทั้งหลายไม่เข้าใจว่า นอกจากพระพุทธเจ้าแล้วไม่มีอาจารย์ใดจะสอนได้ดีกว่าพระอุปัชฌาย์" ท่านว่า **"พระอุปัชฌาย์ก็สอนตั้งแต่ไตรสรณคมน์จนถึงพระนิพพานทีเดียว ท่านผู้ปฏิบัติทั้งหลายไม่รู้ไม่เห็นทั้งหลงทั้งงมงาย เพราะบวชแล้วก็ทิ้งคำสอนพระอุปัชฌาย์ไปงม[๑]แต่อย่างอื่น ยิ่งงมยิ่งไม่พบ"** ท่านว่า "ตัวเราเองปฏิบัติมาเบื้องต้นไม่มีใครสอน แต่เชื่อมั่นต่อคำของพระอุปัชฌาย์ พอรู้บ้างเล็กน้อย" นี้คือคำพูดท่านพระอาจารย์มั่น ท่านยังเล่าต่อไปว่า **"กุลบุตรผู้บวชถวายอกในพระพุทธศาสนา หากปฏิบัติตามคำสอนของพระอุปัชฌาย์ กุลบุตรผู้มีวาสนาอย่างเร็วภายใน ๗ วัน หรือ ๗ เดือน ผู้มีวาสนาปานกลางอย่างช้า ๗ ปี ผู้มีวาสนาอ่อนอย่างช้า ๑๖ ปีเป็นอย่างช้า "อันนี้"** (หมายถึงตัวท่าน) **รับรองอย่างน้อยได้ปฐมมรรคขั้นต้น แต่อย่าลืม ภาวิโต พหุลีกโต ทำให้ต่อเนื่องในระหว่างปฏิบัติมีอะไรเกิดขึ้นนั้นจะแก้นั้นเองไม่ต้องถามใครก็ได้ แต่พิจารณาให้เป็นอัชฌัตตา ให้มาก ส่วนพาหิรา เป็นแค่สักขีพยานเท่านั้น รับรองไม่ผิด"**

ปาณาติบาต ฆ่ามนุษย์ด้วยกัน ด้วยอำนาจแห่งราคะมีอวิชชาเป็นเหตุ

เรื่องนี้ผู้เล่าและท่านอาจารย์วันได้ฟังด้วยกันที่วัดป่าบ้านหนองผือ แต่เหตุเกิดที่เชียงใหม่ เหตุมาจากการเข่นฆ่ากันเมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ บางท่านคงได้ยินว่า ศิษย์ของท่านติดตามหาท่านไม่เจอ ท่านหนีเข้าป่าลึก จนศิษย์ติดตามไม่ถึง ท่านว่า "ข่าวภายนอกได้ยินน้อยมากเพราะไม่มีคนไปถึง คงพิจารณาธรรมตามปกติ" พูดถึงสงครามขณะนั้นดูจะเริ่มต้นจากฝรั่งเศสและเยอรมัน

---

๑ งม คือ ตามหาของในน้ำ หรือในที่มืด

เช่นฆ่ากันอย่างเมามัน แล้วก็ลุกลามกันไปอย่างกว้างขวางกลายเป็นสงครามโลก ท่านมิได้เอามาเป็นอารมณ์ วันหนึ่งทำสมาธิจวนจะสว่างปรากฏท่านยืนอยู่บนที่สูง จะเป็นบนดิน ภูเขา อากาศก็ไม่ใช่ คล้ายก้อนเมฆ" มองดูรอบทิศเห็นเตาไฟมีกระทะใบใหญ่ ไฟแดงฉานทั้งเตา ทั้งหม้อใบใหญ่

พอท่านเห็นเหตุดังนั้นจึงมาพิจารณาตามหลักแห่งสังสารวัฏ หรือทุกข์ในวัฏฏะจึงได้ความว่า **สัตว์หนาด้วยราคะ โลกฉิบหายด้วยไฟ สัตว์หนาด้วยโทสะ โลกฉิบหายด้วยลม สัตว์หนาด้วยโมหะ โลกฉิบหายด้วยน้ำ ท่านมาเฉลียวใจว่า คำว่า สัตว์หนาด้วยราคะ โทสะ และโมหะ แล้วผู้ฉิบหายจึงเป็นโลก ทำไมจึงไม่เรียกว่า สัตว์ฉิบหายด้วยไฟ ลม น้ำ เป็นโลกไปได้ ท่านอธิบายย่อ ๆ ว่า ราคะ โทสะ และโมหะนั้นเป็นผลของอวิชชา ที่ท่านกล่าวเป็นสมุทัยสัจจะไว้ในธรรมจักรว่า กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ก็คือ ราคะ โทสะ โมหะอันเป็นผลมาจากอวิชชานั้นเอง ตัวเหตุคือ อวิชชา ครอบงำจิตสันดานของสัตว์ เป็นผลให้สัตว์เกิดราคะ โทสะ โมหะ ทั้งสัตว์ ทั้งโลกก็ฉิบหาย คือ กระทบกระเทือนไปหมด ทั้งภายนอกคือสัตว์และโลกทั้งปวง ทั้งภายใน คือ จิตสันดานของสัตว์แสดงออกมามีแต่ฉิบหายกับฉิบหายอย่างเดียว ท่านอธิบายเป็นอเนกปริยาย ปฏินิเทส อุปมา อุปมัยมากฟังไม่เบื่อ**

สุบินนิมิต (ฝัน)

สุบินนิมิต (ฝัน) ก็บ่งบอกชะตาชีวิตและอุปนิสัยที่เคยอบรมมาแต่ปางก่อน ท่านพระอาจารย์มั่นเล่าว่า นับตั้งแต่วันบวชเป็นพระมา ฝันที่ไม่เคยฝันทุกครั้งที่นอนหลับ ฝันได้ไปมาโน้น ทางนี้ในร่างกายเราเป็นพระนี้แล้ว แปลกเพราะในบ่าตะพายดาบ ในเท้าทั้งสองข้างมีรองเท้าเป็นรองเท้าพระทำด้วยหนัง ภายหลังมาพิจารณาได้ความว่า **ดาบคือ ปัญญา รองเท้าคือ สมาธิ เมื่อปฏิบัติไปหากไม่มีอาจารย์แนะนำ ก็สามารถแก้ปัญหาด้วยตนเองได้** ท่านว่า **และท่านยังว่าต่อไป บุคคลผู้บริจาคทานประเภทโลหะ เช่น บาตร มีดโกน และเข็มเย็บผ้าเป็นการเพิ่มปัญญาบารมี** และเวลาท่านจะให้สิ่งของเบ็ดเตล็ดแก่ศิษย์ มักจะหยิบเข็มออกมายื่นให้สานุศิษย์ ส่วนการบริจาคทานหนัง เช่น หนังจัมมขันฑ์รองนั่ง และรองเท้าเป็นการบำเพ็ญเจริญฌาน อธิษฐานบารมี มีผลมีอานิสงส์ ผู้บริจาคทานมีอานิสงส์ ทำจิตให้รวมเร็ว

วัตถุวิบัติ

ท่านเล่าว่าพออุปสมบทแล้ว ระยะแรก ๆ นอนหลับฝันไป ปรากฏว่า "ตนเองยังเป็นสามเณรอยู่ยังไม่เป็นพระ" นั่งภาวนาพอจิตรวมเป็นอุปจาระก็ปรากฏเป็นสามเณรอยู่ ท่านฯ มาเฉลียวใจว่า "เอ๊ะนี่มันเรื่องอะไร" พิจารณาได้ความว่า "ผ้าสังฆาฏิชั้นเดียวเป็นผ้าดาม เย็บเป็นดูกแบน ๆ เรียกผ้าดาม จึงไปกราบเรียนต่อพระผู้ใหญ่ ท่านก็ยอมรับ จัดหาสังฆาฏิสองชั้นให้ แล้วเข้าโบสถ์ทำทัฬหิกรรมใหม่ ที่นี้นอนหลับฝันไปเป็นพระโดยสมบูรณ์และปรากฏบ่าข้างซ้ายมีดาบสะพายอยู่เท้าทั้งสองมีรองเท้าพระชนิดคีบทำด้วยหนังสวมอยู่ พิจารณาได้ความว่าดาบคือปัญญา รองเท้าคือ

สมาธิ มีสมาธิมั่นคง มีปัญญาแก้ปัญหาได้” ท่านว่า

ผู้เล่าเรียนถามว่า “แค่สังฆาฏิชั้นเดียวห้ามมรรคผลด้วยหรือ” ท่านว่า **“เป็นวัตถุวิบัติ ขึ้นชื่อว่าวิบัติแล้ว ก็เป็นวิบัติวันยังค่ำคืนยังรุ่งอยู่นั่น”** หรือเรื่องการอุปสมบทกุลบุตรนั้น ท่านเน้นเรื่องอักขระฐานกรณ์

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร รู้จักคำว่า “พอ” และท่านก็เป็นผู้ “พอ”

ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นบุคคลสมบูรณ์แบบ สมกับคำยกย่องที่พระคุณเจ้าเจ้าคุณอุบาลีฯ (จันทร์ สิริจนฺโท)ว่า **“คุณมั่นเธอเป็น ปฏิสัมภิทานุศาสน์ คือ อรรถ ธรรม นิรุตติ และปฏิภาณ ปฏิสัมภิทานุศาสน์ ไม่ถึงปฏิสัมภิทาญาณ คือ ไปได้ เป็นได้ มีได้ แต่ไม่เลิศ”** ท่านปฏิบัติเรื่องการรับบริจาค ปัจจัย ๔ นั้น ดูจะมีขอบเขตคำว่า **“พอ”** หรือ พอละ (อลํ) คำนี้เป็นคำพูดจากใจจริงของท่านพระอาจารย์มั่นในกุฏิของท่าน นอกจากสิ่งจำเป็นสำหรับใช้สอยประจำวันแล้ว จะไม่มีอะไรเลย ผู้เล่าเคยนำเอาวัตถุทานคือไตรจีวร ที่ท่านรับบังสุกุลเก็บไว้ในห้องท่านพระอาจารย์มั่น ท่านเข้าไปเห็นเข้า ท่านดุผู้เล่าว่า “ใครเอาอะไรเข้ามาไว้ที่นี้” “กระผมขอรับ” ผู้เล่าตอบรับ ท่านได้เอ็ดว่า **“เหอะ เราไม่ใช่หลวงตาสารโมภโลภมาก รีบเอาหนี ใครอยากได้ก็เอาไป”** ผู้เล่ารีบเอาผ้าไตรจีวรออกไปทันที

ท่านเคารพนับถือ ให้เกียรติคณะปกครองบริหารทั้งสองคณะ (ธรรมยุต และมหานิกาย) ท่านไปอยู่บ้านตำบลใด จะแจ้งให้เจ้าคณะตำบลนั้นทราบเสมอทั้งสองฝ่าย หากจะมีการก่อสร้างจะปรึกษาและขอความเห็นจากผู้ปกครองเสียก่อน เห็นดีแล้วจึงทำ **ท่านเป็นบุคคลถ่อมตน ท่านไม่ถือว่าท่านบุญหนักศักดิ์ใหญ่ มีคนนับหน้าถือตามาก ท่านไม่ลืมตัวว่าท่านก็มาจากเด็กท้องทุ่ง**

๕ ปีของท่านพระอาจารย์มั่นจำพรรษาอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ

คงจะเป็นครั้งสุดท้ายแห่งชีวิตของท่านพระอาจารย์ สงครามสงบลงสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยปัจจัยเป็นเครื่องดำรงการครองชีพสะดวกสบายปัจจัย ๔ พอเพียง จิตใจประชาชนไม่สับสนวุ่นวาย

ท่านพระอาจารย์มั่นดูจะถือเอาจังหวะนี้ เร่งรัดอบรมสั่งสอนศีลธรรม สมถวิปัสสนาแก่พระสงฆ์และประชาชน หนทางกันดารเดินด้วยเท้าเปล่าข้ามเขาเป็นเรื่องสนุกของชาวกรุงเทพมหานครไปแล้ว ทั้งหญิงชายจากกรุงเทพฯ จันทบุรี ชัยนาท สระบุรี เชียงใหม่ เข้าไปถวายทานนมัสการเป็นระยะ เป็นหมู่เป็นคณะ เริ่มฤดูออกพรรษา ตลอดฤดูหนาว ๔ เดือน ทั้งใกล้ไกลไม่เว้น ท่านพระอาจารย์มั่นต้องทำกิจประจำ ๕ ประการให้มากยิ่งขึ้น ตอนเช้าเที่ยวบิณฑบาตตอนบ่ายเทศนาสั่งสอนประชาชน พลบค่ำให้โอวาทแก่พระสงฆ์เกือบจะไม่มีวันเว้น อีก ๒ อย่างเป็นเรื่องภายในส่วนตัวของท่าน ผู้เล่าไม่สามารถนำมาถ่ายทอดให้อ่านได้

พระเถระฝ่ายบริหาร ได้เดินทางข้ามเขาไปนมัสการหลายรูป เท่าที่จำได้มีเจ้าคุณปราจีนฯ เจ้าคุณสิงห์บุรี เจ้าคุณลพบุรี (อ่ำ ภทฺราวุโธ น้องชายเจ้าคุณอุบาลีฯ) เจ้าคุณใหม่มีเจ้าคุณฯ รักษ์ หนองคาย เจ้าคุณเมืองเลย เจ้าคุณฯ พระมหาโชติ เจ้าคุณฯ เขียน (พระอริยเวที) นครราชสีมา

การเล่าประวัติท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ท่านมิได้เล่าติดต่อกัน ท่านเล่าเป็นคราว ๆ เป็นบางโอกาส บางเวลา สลับกับพระธรรมเทศนาบ้าง เวลาท่านฉันน้ำร้อนน้ำชาบ้าง เวลาท่านพักผ่อนถวายการนวดบ้าง ส่วนมากไม่ได้เล่าเป็นสาธารณะทั่วไป ท่านจะเล่าเฉพาะศิษย์ที่ควรเชื่อถือได้ทั้งปฏิปทา ปฏิบัติ สุบินนิมิต สมาธินิมิต ที่เกิดจากการภาวนา มีผู้เล่าผู้เขียนคือพระอาจารย์วิริยังค์ พระอาจารย์มหาบัว และพระอาจารย์ทองคำ หนังสือที่พิมพ์ครั้งแรก คือพิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพของท่าน เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๓ ซึ่งเรียบเรียงละเอียดดีโดยพระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส)

"เราจะอยู่กับหมู่คณะแค่อายุ ๘๐ ปี เท่าพระพุทธเจ้า"

เรื่องการสืบต่ออายุจาก ๖๐ ปี มาเป็น ๘๐ ปี ท่านเล่าหลายสถานที่ หลายโอกาส หลายวาระ ปีนั้นท่านจำพรรษาอำเภอพร้าวอยู่ที่ราบไม่ใช่ภูเขากับพระมหาทองสุก มีเหตุการณ์เกี่ยวกับท่าน ๒ องค์นี้ดูจะไม่ค่อยจากกันประสบด้วยกันให้ได้ ทุกครั้งที่เห็นหน้าพระมหาทองสุกไปนมัสการท่านพูดออกมาทันทีว่า **"นั่นเพื่อนตายเรามาแล้ว"** นาน ๆ พบกันพูดอย่างนี้เป็นประจำ

ปีนั้นพอเริ่มเข้าพรรษา ท่านมีอาการเริ่มเจ็บป่วย พยาบาลก็พระมหาทองสุกนั่นแหละ ท่านมีความรู้ทางยาด้วย ท่านพระอาจารย์มั่นกำหนดรู้แล้วว่า ท่านถึงอายุขัยจะสิ้นชีพปีนี้แน่ มีข้อแม้ว่าถ้าท่านมีอิทธิบาทอันเจริญดีแล้วสามารถต่อไปอีก ๒๐ ปีเป็น ๘๐ ปีเท่าพระพุทธเจ้า เมื่อมีข้อแม้เช่นนั้นท่านมาพิจารณาดูว่า **"อยู่กับตายอย่างไหนมีค่ามาก เพราะสานุศิษย์ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตหวังเฉพาะอยู่ แต่คำว่าอิทธิบาทอันเจริญแล้ว เจริญขึ้นขั้นไหน อย่างไร"**

ธรรมทั้งหลายที่ปรากฏแล้วทั้งเป็นโลกิยธรรม และโลกุตตรธรรมนำมาพิจารณา ไม่ขัดข้องไม่สงสัยแต่ก็ยังไม่ได้ความ อาการป่วยจะดีขึ้นก็ไม่ใช่จะหนักก็ไม่เชิง แต่เทียวบิณฑบาตได้ทุกวันอาการที่สำคัญคือคอมองซ้ายและขวายาก เดือนที่ ๒ ผ่านไปอาการดีขึ้นและได้ความรู้เกิดขึ้นซึ่งไม่เคยได้ยินได้ฟังว่า

นาณฺณตฺตร โพชฺฌาตปสา นาณฺณตฺตร ปฏินิสฺสคฺคา นาณฺณตฺตร อินทริยสํวรา

ท่านได้พิจารณา " **อิทธิบาท ๔ อันอบรมดีแล้ว ก็การพิจารณาโพชฌงค์ ๗ นี้เอง ท่านก็อธิบายใหญ่ว่า ภาวิตา พหุลีกตา เจริญให้มากทำก็เป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้พร้อมความดับสนิท"** (หมายถึงอวัยวะที่ชำรุด ในร่างกายแล้วเปลี่ยนอะไหล่ใหม่ด้วยฌาน)

เหตุเกิดที่วัดป่าบ้านหนองผือ

ขณะนั้นท่านพระอาจารย์มั่นอาพาธหนักแต่สามารถลุกนั่งได้ เดินไปมาในระยะใกล้และ

สนทนาธรรม ตามปกติ ขณะนั้นเป็นเวลาบ่ายมี พระอาจารย์เทสก์ ท่านวัน และผู้เล่าอยู่ ๓ รูป ๔ กับท่าน พระอาจารย์เทสก์เรียนถามท่านว่า **"ครูบาอาจารย์อาพาธ พิจารณาธรรมอะไร สนทนานะอย่าเข้าใจว่าไล่ภูมิในฐานะศิษย์เคารพครู"** ท่านตอบว่า **"พิจารณาไปเท่าไร ก็เห็นแต่ภพ มีแต่ภพไม่มีสิ้นสุด"** ท่านว่า พระอาจารย์เทสก์ย้อนถามว่า "เมื่อเห็นแต่ภพครูบาอาจารย์พิจารณาอะไร" ท่านตอบ **"เพื่อให้รู้และเราก็รู้มานานแล้ว ไม่ได้สงสัยเหตุที่พิจารณาเพื่อให้ท่าน (หมายถึงพระอาจารย์เทสก์) และคนอื่น ๆ หมายถึงสานุศิษย์และสัตว์โลกทั่วไปว่า สัตว์ที่อยู่ในภพ หรือผู้ปฏิบัติ จะมีทั้งสนุกตื่นเต้น เศร้าสลดสังเวช และเป็นธรรม อนิจจํ ทุกขํ อนตฺตา จะรู้ว่าตนอยู่ในภพนั้น น้อยมากเพราะอวิชชาปิดไว้ เมื่อไม่รู้ตนอยู่ในภพก็ไม่รู้พระนิพพาน เมื่อเรารู้ว่าตนอยู่ในภพแล้วจะอยู่ในภพทำไม ก็อยู่ในพระนิพพานเท่านั้นเอง"** ท่านว่า พระอาจารย์เทสก์ก็บอกท่านว่า "กระผมก็พิจารณาอย่างพระอาจารย์ว่า" ต่างก็ชื่นชมในระหว่างครูและศิษย์

เหตุการณ์เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ คราวนั้นท่านพระอาจารย์เล่าว่า ท่านพักอยู่ดอยอะไรจำชื่อไม่ได้ แต่เป็นชาวลีซอ ท่านมิได้สนใจ เรื่องภายนอกมีแต่พิจารณาธรรมภายใน ตอนเช้าไปบิณฑบาตชาวบ้านทั้งคนมาใส่บาตร ทั้งคนจับกลุ่มสนทนาท่าทางตื่นเต้น ฟังไม่ค่อยรู้ภาษา จำได้แต่ว่า ยาปาน ยาปาน พอกลับถึงวัด ท่านเลยถามเป็นภาษาคำเมืองว่า "คนเขาพูดอะไรกัน" ได้ความว่า "ทหาร ยาปาน (ญี่ปุ่น) บุกขึ้นประเทศไทย ที่เมืองสงขลา" การรบได้เป็นไปอย่างหนักหน่วง มีผู้หญิงแม่ค้าขายของตอนเช้าที่ไปขายของประจำเข้าร่วมรบด้วย มีหัวหน้าชื่อนางสาวกอบกุล พร้อมนักรบแม่ค้าลูกอ่อน ลูกหนึ่งลูกสอง ท่านได้ฟังแล้วก็ยิ้มกับชาวบ้านด้วยว่า "นักรบแม่ลูกอ่อนก็มีด้วยหรือ?"

ท่านก็ไม่ได้ถือเอาเป็นอารมณ์ คิดว่ากรรมของสัตว์ เจริญสมณธรรมตามปกติ วันนั้นพอจวนจะสว่างท่านปริวิตกขึ้นว่า **"ชะตาประเทศไทยจะเป็นอย่างไรหนอ? ปรากฏว่าประเทศไทยคล้ายภูเขาสูงบนยอดมีธงไทย ๓ สี** ปลิวสะบัดอยู่และมี**พระแก้วมรกตประดิษฐานอยู่เหนือธงไทย** ภูตีนเขาลูกนั้นมีธงชาติต่างปักล้อมรอบเป็นแถว ท่านพิจารณาได้ความว่า **"ประเทศไทยไม่เป็นอะไรมาก นอกจากผู้มีกรรมเท่านั้น และต่อไปนานาประเทศจะยอมรับนับถือ เพราะประเทศไทยพระพุทธเจ้าสอนไม่ให้เบียดเบียน รังแก ข่มเหง เพื่อนมนุษย์และสัตว์ และประเทศไทยก็ไม่เคยข่มเหงประเทศใด นอกจากป้องกันตัวเท่านั้น ชาติต่าง ๆ จึงยอมรับ นับถือเป็นกัลยาณมิตรได้"**

คราวหนึ่งท่านพักที่ดอยมูเซอ วันหนึ่งพระสยามเทวาธิราชพร้อมคณะเทพบริวาร ไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นซึ่งกำลังเดินจงกรมอยู่ พอรายงานตัวเสร็จ ท่านพระอาจารย์มั่นถามวัตถุประสงค์พระสยามเทวาธิราชบอกว่า "เวลานี้ฝ่ายสัมพันธมิตรได้มาทิ้งระเบิดกรุงเทพฯ อย่างหนักหน่วง พวกข้าพเจ้าป้องกันเต็มที่" ท่านถามว่า "มีคนบาดเจ็บล้มตายไหม" "มี" "ทำไมไม่ช่วย" "ช่วยไม่ได้เพราะเขามีกรรมเวรกับฝ่ายข้าศึก จะช่วยได้แต่ผู้ไม่มีกรรม สถานที่สำคัญและพระพุทธศาสนาเท่านั้น" "พวกท่านมานี้ประสงค์อะไร" เขาได้กราบเรียนว่า "ขอให้ท่านบอกคาถาปัดเป่าลูกระเบิดไม่ให้ตกถูกที่สำคัญ" ท่านกำหนดพิจารณาหน่อยหนึ่งได้ความว่า **"นะโม วิมุตตานัง นะโม วิมุตติยา"** เท่านั้น เทพพวกนั้นที่สาธุการแล้วลากลับไป ไม่เห็นกลับมาอีกเลย

รายการบทเบ็ดเตล็ดนี้ไม่ใช่ท่านพระอาจารย์มั่นเล่าให้ผู้ฟังทั้งหมด เก็บจากท่านพระอาจารย์มั่นมากกว่า รองมาก็พระมหาทองสุกบ้าง อาจารย์เนียมบ้าง พระอาจารย์เทสก์บ้างหลายองค์

ถ้ำตับเต่า

ถ้ำตับเต่า หรือ "ถ้ำดับเถ้า" ภาษาของท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ในเขตอำเภออะไร ผู้เล่าไม่ทราบ เพราะไม่เคยไป ถ้ำนี้เป็นถ้ำที่ท่านพระอาจารย์พิจารณาพระอภิธรรมปิฎก ท่านว่าพิจารณาได้ดีไม่ขัดข้องวิจิตรพิสดารละเอียดลึกซึ้งมาก เหตุนี้เองที่ท่านต้องไปเชียงใหม่ ภาคอีสานและภาคกลางท่านพิจารณาแล้วไม่เหมาะ ไม่สะดวกเหมือนภาคเหนือ ท่านเปรียบเหมือนปลาใหญ่ในแม่น้ำแคบและตื้น พอมาพิจารณาที่ถ้ำตับเต่าหรือถ้ำดับเถ้านี้ เหมือนปลาใหญ่ออกสู่ทะเลหลวงจะเหวี่ยงหัวเหวี่ยงหางไปมาทิศไหนก็ไม่ขัดข้อง ท่านว่าอย่างนี้ ถ้ำแห่งนี้มีพระอรหันต์ ครั้งพุทธกาล ๒ รูป ๆ หนึ่งคือท่านกิมพิละในกษัตริย์ ๖ รูป รวมทั้งนายช่างกัลบก คือพระอุบาลีด้วยแต่พระอุบาลีไม่ได้มานิพพานที่นี้ หมายถึงท่านกิมพิละในกษัตริย์ ๖ พระองค์นั้นที่ออกบวชคราวนั้นต่างหาก ท่านพระอาจารย์มั่นรู้ว่าถ้าอยากรู้รายละเอียดของพระกิมพิละให้เข้าฌานให้ละเอียด เหมือนควันไฟ แต่ท่านบอกว่า ท่านทำไม่ได้ รู้แต่ว่า ท่านกิมพิละมานิพพานที่นี้ ถ้ำดับเถ้าอาจเป็นว่าถ้าดับไม่ทันกระดูกของท่านอาจเป็นเถ้าหมดก็ได้ เลยเป็นถ้ำดับเถ้ากลายมาเป็น ถ้ำตับเต่าอย่างน่าเสียดาย

พระพุทธมนต์และคำว่า สาธุ มีอานุภาพดีอย่างไร

เรื่องนี้ท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่ดอยปะหร่องกับพระอาจารย์มนู ตอนเช้าเที่ยวบิณฑบาต ให้พรชาวบ้านพอให้พรเสร็จ สุขัง พะลัง ท่านสอนชาวบ้าน **"สาธุ"** พร้อมกันด้วยเสียงสูง ท่านพระอาจารย์มั่นว่าเป็นเชิงตลกว่า มือทั้งสองข้างของเขาชูขึ้นข้างบน เหมือนบั้งไฟจะขึ้นสู่ท้องฟ้า

วันหนึ่งท่านนั่งพักในที่เป็นที่พักกลางวัน มีเทพพวกหนึ่งจากเขาจิตรกฏ อยู่ไหนไม่รู้เราก็ไม่รู้จักท่านว่า มาถามท่านว่า "เสียง สาธุ สาธุ สาธุอะไรสะเทือนสะท้านทุกวัน พวกเทพทั้งหลายได้ฟังมีความสุขไปตาม ๆ กัน" ท่านว่า ท่านมาพิจารณาว่าเสียงอะไร ที่ไหน จึงระลึกได้ว่า "โอ? เสียงสาธุการชาวบ้านถวายทาน" พอรับทราบแล้วพวกเทพก็ว่า "เขาก็สาธุการด้วย" แล้วทำปทกฺขิณา (ประทักษิณ) เวียนขวาลากลับไป ส่วนมากพวกเทพเขาจะทำอย่างนั้น

ท่านพระอาจารย์มั่นเลยมาพิจารณาต่อว่า การสาธยายมนต์พุทธมนต์นะ ใครสวดก็ตามจะเป็นกิจวัตรพระสงฆ์ เช้า – เย็น หรือชาวพุทธทุกคนสวดพุทธคุณ ระลึกในใจ มีอานุภาพแผ่ไปได้หมื่นจักรวาล พูดสวดออกเสียงพอฟังได้มีอานุภาพแผ่ไปได้แสนจักรวาล สวดมนต์เช้า – เย็น ธรรมดา มีอานุภาพแผ่ไปได้แสนโกฏิจักรวาล สวดเต็มเสียงสุดกู่ มีอานุภาพแผ่ไปได้อนันตจักรวาล แม้สัตว์ที่อาศัยอยู่ในภพที่สุด อเวจีมหานรกยังได้รับความสุขเมื่อแว่วเสียงพุทธมนต์ผ่านเข้าถึง

ชั่วขณะหนึ่งครู่หนึ่ง (ชั่วช้างพับหู งูแลบลิ้น) ดีกว่าหาสุขไม่ได้ตลอดกาลเนืองนี้ นี้คืออานิสงส์ของพระพุทธมนต์ ท่านพระอาจารย์มั่นว่าอย่างนี้

พระธรรมเทศนามหัศจรรย์ การไปจังหวัดเชียงใหม่ของท่านพระอาจารย์มั่น มีปัจจัย ๒ ประการ คือ ๑ ไปแสวงวิเวกเพื่อพิจารณาพระอภิธรรมปิฎก ๒ พระอุบาลีส่งไปรักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวง เพราะตำแหน่งเจ้าคุณอุบาลีฯ (จันทร์) สูงขึ้นต้องเข้ามารับที่กรุงเทพฯ เจ้าคุณอุบาลีฯ บอกว่า "ให้เธอรับไว้ก่อนแล้วเราจะส่งตัวแทนไปเปลี่ยน" ท่านก็รับด้วยความเคารพ และเจ้าคุณฯ ก็แต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์และตั้งตำแหน่งพระครูฐานานุกรมในตำแหน่งพระครูวินัยธรมั่น เจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวง

บุคคลที่เกี่ยวข้อง

การเกิดในชาติก่อนและบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับท่านพระอาจารย์มั่น ในชาติหนึ่งเกิดที่มณฑลยูนนาน ประเทศไหนท่านไม่บอก ในตระกูลขายผ้าขาว มีน้องสาวคนหนึ่งเคยสงเคราะห์ช่วยเหลือกันมามาชาตินี้ คือ นางนุ่ม ชุวานนท์ คหปตานีชาวสกลนคร แต่เดี๋ยวนี้เสียชีวิตแล้ว ผู้สร้างวัดป่าสุทธาวาสให้และท่านได้เล่าว่า เราก็ได้สงเคราะห์ด้วยธรรมเป็นที่พอใจ ท่านว่าชื่อและแซ่ท่านไม่กล่าว

ชาติหนึ่งเกิดที่โยนกประเทศ ปัจจุบันคือเมืองเชียงตุง ประเทศพม่าในตระกูลช่างทำเสื่อลำแพน เสื่อลำแพนคือเสื่อปูพื้นที่ทำด้วยหวาย ท่านพระอาจารย์เสาร์เป็นนายช่างใหญ่ เรา (ท่านพระอาจารย์มั่น) เป็นผู้จัดการ พระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) เป็นคนเดินตลาด

ชาติหนึ่งเกิดที่แคว้นกุรุรัฐ ชมพูทวีป ผู้เกี่ยวข้องมีพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) เป็นพี่ชายผู้ครองแคว้นกุรุ ท่านเป็นเสนาบดี ท่านเทสก์ (พระอาจารย์เทสก์ เทสรํสี) เป็นหลานชายหัวดื้อ ใครบอกไม่เชื่อนอกจากเรา (ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร) พระบิดามอบให้เรา ได้เฝ้าพระพุทธเจ้าเฉพาะพระพักตร์

มงคลสถาน

พระอาจารย์บอกว่าสถานที่เป็นมงคล กำหนดดังนี้ ทิศตะวันออกตั้งแต่มุกดาหาร เข้ามาทิศใต้ตีนภูเขา ตั้งแต่มุกดาหาร คำชะอี กุดสิม (อำเภอเขาวง) ถึงอำเภอสหัสขันธ์ ทิศตะวันตกตั้งแต่อำเภอสหัสขันธ์ ถึงอำเภอสว่างแดนดิน ทิศเหนือตั้งแต่อำเภอสว่างแดนดิน เส้นทางสายอุดร-สกลนคร จรดนาแก ธาตุพนม ภายในภูเขาภูพานทั้งหมดเป็น **มงคลสถาน** เหมาะแก่การเจริญสมณธรรม ภาวนาจิตสงบดี สามารถบรรลุมรรคผลได้ ท่านว่าเพราะเป็นมงคลสถาน

พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต)

พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต)

พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) โบราณวัตถุชิ้นนี้สำคัญอย่างไร เมื่อครั้งท่านพระอาจารย์มั่นอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือนั้น พระอาจารย์อุ่น อุตฺตโม (พระอุปัชฌาย์อุ่น) ได้ไปกราบนมัสการฟังเทศน์และได้นำรูปพระแก้วมรกตขนาด ๒๐ นิ้ว ภาพพิมพ์ใส่กรอบไปถวายท่าน แต่ดูท่านอุปัชฌาย์อุ่นจะลืมทำความสะอาดเพราะมีฝุ่นจับอยู่ ท่านน้อมรับด้วยความเคารพ หลังจากพระอาจารย์อุ่นลาลงกุฏิไปแล้ว ท่านพระอาจารย์ได้ทำความสะอาด โดยนำเอาผ้าสรงน้ำของท่านมาเช็ดถู ผู้เล่าจับเอาผ้าเช็ดพื้นเข้าไปทำสะอาดด้วยเพราะเห็นว่าสะอาดอยู่ อะไรเกิดขึ้น ? ท่านมองมาเห็นพูดว่า "อะไรกันนั้นรูปพระพุทธเจ้าแท้ ๆ ยังเอาผ้าเช็ดพื้นมาถูได้" ผู้เล่าสะดุ้งไปทั้งตัวเพราะความโง่เขลา ท่านก็ทำความสะอาดเอง ปัจจุบันก็ยังอยู่ที่ห้องพระ เสร็จแล้วก็มีเพื่อนภิกษุทยอยกันขึ้นไปรวมทั้งพระอาจารย์วิริยังค์ด้วย ท่านเลยเทศน์ปรารภถึงความมหัศจรรย์ของพระแก้ว ท่านว่า **พระแก้วมรกตประดิษฐานอยู่ในประเทศใด ประเทศนั้นจะไม่ว่างจากพระอริยบุคคล พระอริยบุคคลมีในประเทศใด ประเทศนั้นจะไม่ฉิบหายด้วยภัยแห่งสงคราม**

- *จากการเขียนบันทึก ของหลวงตาทองคำ จารุวณฺโณ (ญาโณภาโส) อดีตพระอุปัฏฐากท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร*

อาจริยธรรม
ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
แสดงธรรมแก่บรรดาศิษยานุศิษย์

หลวงปู่เครื่อง ธมฺมจาโร

วัดเทพสิงหาร ตำบลนายูง อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี

หลวงปู่เครื่อง มาศึกษาอบรมธรรมปฏิบัติอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เป็นเวลานานถึง ๔ ปี (เป็นยุคแรก ๆ ที่ท่านพระอาจารย์มั่นยังไม่ค่อยจะมีลูกศิษย์มากนัก ท่านพระอาจารย์มั่นอาวุโสพรรษามากกว่า ๗ ปี แต่อายุน้อยกว่า ๓ ปี) หลวงปู่เครื่อง ธมฺมจาโร ท่านมักพูดให้ศิษย์ฟังอยู่เสมอ ๆ ว่า **"ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นพระผู้มีแนวทางเป็นพระผู้บริสุทธิ์ พบกันก็ได้รู้ความจริงต่อกันมาก จุดมุ่งหมายปลายทางของท่านและนักปฏิบัติทุกท่านเอาพระนิพพานเป็นจุดสุดท้าย..."**

ท่านพระอาจารย์มั่นได้สนทนาธรรม ถึงเรื่องการปฏิบัติกัมมัฏฐานกับหลวงปู่เครื่องว่า **"กัมมัฏฐานเป็นธรรมพิเศษในพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาที่ยังมิได้ปฏิบัติบำเพ็ญตามทางกัมมัฏฐาน พอทราบเรื่องลี้ลับที่มีอยู่ในตน ทั้งฝ่ายชั่วและฝ่ายดีบ้างพอสมควร จึงไปคิดว่าตนรู้ ตนฉลาดโดยถ่ายเดียว แม้จำไปจากพระไตรปิฎกโดยตลอดทั่วถึงก็ตาม เพราะนั้นเป็นเพียงบัญชีดีชั่วของธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวเท่านั้น ยังไม่ได้รับเลือกเฟ้นจากการปฏิบัติอันมีกัมมัฏฐานเป็นเครื่องส่องทาง ให้ถึงความจริงตามพระประสงค์ที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศธรรมสอนโลก"**

แนวทางปฏิบัติของท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ท่านยึดเอากัมมัฏฐาน ๕ คือ การพิจารณาสิ่งสำคัญที่อยู่ภายในร่างกาย คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ให้เห็นเป็นของไม่สวยงาม และไม่เที่ยงแท้แน่นอน

ซึ่งท่านพระอาจารย์มั่นได้แนะนำการปฏิบัติธุดงควัตร แก่หลวงปู่เครื่องให้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด อันเป็นธุดงควัตรที่ท่านพระอาจารย์มั่นรักษาและถือเป็นแบบฉบับอย่างฝังใจประจำองค์ท่าน และท่านพระอาจารย์มั่นได้อบรมสั่งสอนพระเณรตามดังนี้คือ **การบิณฑบาตเป็นวัตรให้มีสติอยู่เสมอ ฉันอาหารมื้อเดียวและฉันในบาตร** (โดยการเอาอาหารคาวหวานรวมระคนลงในบาตร) **การอยู่ป่าเป็นวัตรและอาศัยรุกขมูล การถือไตรจีวร ถือผ้า ๓ ผืนเป็นวัตรนี้**

ท่านพระอาจารย์มั่น ได้ถือปฏิบัติมาตั้งแต่เริ่มอุปสมบทใหม่ ๆ จนถึงวัยชราอย่างไม่ลดละ ส่วนหลวงปู่เครื่องนั้น เมื่อได้รับคำชี้แนะจากท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านได้นำไปปฏิบัติตามด้วยความเคารพ

และท่านได้กล่าวว่า "จิตมนุษย์มีพลังมหาศาล จะทำอะไรก็มักสำเร็จ ก็เพราะมีดวงจิตที่เป็นกำลังสำคัญ **จิตดวงเดียวสำคัญที่สุด** จิตมันบอกลักษณะไม่ได้แต่มันก็มีความรู้สึกอยู่ภายในเว้นแต่ว่ามนุษย์เกิดมาแล้วจะเอาดีหรือเอาชั่วเท่านั้น มันเป็นขั้นตอนอยู่ตรงนี้ **ถ้าเอาดีก็ต้องได้ของดีมาประดับตัวแน่นอน"**

หลวงปู่ดี ฉนฺโน

วัดป่าสุนทราราม บ้านกุดแห่ อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร

สาเหตุที่ **หลวงปู่ดี ฉนฺโน** เปลี่ยนนิกาย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ นั้น ท่านได้เดินทางขึ้นไปจังหวัดสกลนคร และจังหวัดนครพนม โดยให้นายมี วงศ์เสนา น้องชายเป็นผู้ติดตามและถือเงินไปด้วย ๒ ชั่ง จุดประสงค์ก็เพื่อที่จะไปเรียนวิชาอาคมเพิ่มเติม หาเหล็กไหล ได้ไปพักที่วัดป่าบ้านสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ท่านได้พบท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ในวัดนี้ ตกเย็นได้เข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นและสนทนาพูดคุยกัน ท่านพระอาจารย์มั่น ได้ทักขึ้นก่อนว่า **"เดี๋ยวนี้ผมรู้ในญาณแล้วว่าท่านได้ให้น้องชายถือเงิน ๒ ชั่งมาด้วย เพื่อที่จะมาหาวิชาอาคม หาของดีเหล็กไหล ใช่ไหม"** และท่านได้พูดต่อไปว่า **"ท่านอยู่ที่วัดบ้านกุดแห่นั้นก็ได้ฆ่าหนังทำอานม้า ทำเข็มขัด กระเป๋าขายด้วย สิ่งเหล่านี้มันไม่ใช่กิจของสงฆ์ที่จะประพฤติปฏิบัติ มันบาป ขอให้ท่านมาปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเสียเถิด จะแนะแนวทางให้ เห็นว่ากุศลหนหลังของท่านเคยเป็นศิษย์ของท่านมหากัสสปะเถระมาแต่ชาติปางก่อนอยู่นะ"**

หลวงปู่ดี ฉนฺโน เกิดอัศจรรย์ใจเป็นอย่างยิ่ง ท่านพระอาจารย์มั่นคงจะมีหูทิพย์ตาทิพย์เป็นแน่จึงรู้เรา ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยเห็นกันมาก่อน จึงเกิดศรัทธาตัดสินใจขอฝากตัวเป็นศิษย์ทันที สั่งนายมีผู้น้องชายให้นำเงิน ๒ ชั่งกลับคืนบ้านกุดแห่และให้บอกชาวบ้านด้วยว่า ท่านได้ถือปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานกับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร แล้ว

หลวงปู่ดี ฉนฺโน ได้ญัตติเป็นพระธรรมยุต พ.ศ. ๒๔๗๐ ที่วัดสร่างโศก จังหวัดยโสธร (ปัจจุบันคือ วัดศรีธรรมาราม)

หลวงปู่จันทร์ เขมปตฺโต

วัดจันทราราม อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

"การปฏิบัติทางจิต ถือเป็นเรื่องสำคัญ...การทำจิตให้สงบถือเป็นกำลังแห่งการพิจารณา...อริยสัจถือว่าเป็นการถูกต้อง...การปฏิบัติข้อวัตร มีการฉันหนเดียว เป็นทางของพระอริยะ ผู้คนเดินทางผิดย่อมไม่ถึงที่หมาย...คือพระนิพพาน"

...เพียงเท่านี้...ทำให้กิเลสทั้งปวงภายในจิตใจสะดุ้ง เลื่อนลั่นด้วยความหวาดหวั่น...**ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร** ได้แสดงแก่ลูกศิษย์ ทุกองค์ได้ยินกัน นำมาพิจารณา...

เมื่อมาอยู่ใกล้ท่าน ความพากเพียรมีกำลังมากเหลือเกิน และได้รับการอบรมทุกวัน จนได้ถือเป็นนิสัยมาโดยตลอด...

พระญาณสิทธาจารย์

(หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร)
วัดถ้ำผาปล่อง จังหวัดเชียงใหม่

หลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร หนึ่งในกองทัพธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร แห่งดินแดนที่ราบสูง ท่านเคยได้รับการพยากรณ์จากองค์ปรมาจารย์แห่งกองทัพธรรมว่า **"เธอเป็นดอกบัวที่ยังตูมอยู่ เมื่อใดเบ่งบานแล้วจะหอมกว่าหมู่"**

พระครูสารธรรมนิเทศ

(หลวงปู่มา ญาณวโร)
วัดสันติวิเวก ตำบลเมืองไพร อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

หลวงปู่มา มีความสนใจที่จะประพฤติปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน จึงได้ขอติดตาม **หลวงปู่สอน** เดินทางไปยังสำนักของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เมื่อท่านได้กราบเรียนถึงจุดประสงค์แล้ว ท่านก็ได้อยู่ฝึกฝนอบรมจิตใจอยู่หลายพรรษา จนกระทั่งท่านพระอาจารย์มั่นได้แยกเดินธุดงค์ไปทางภาคเหนือ จึงออกจากสำนักโดยได้รับอุบายธรรมะ นำไปประพฤติปฏิบัติตนกับหลวงปู่สอน

หลวงปู่มา เล่าให้ฟังตอนไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ท่านว่า **"สิ่งที่ไม่เคยเห็น ก็ได้เห็น เห็นนั้นเห็นอะไร เห็นภายในกายเรานี้ กายของเรามองเห็นแต่ภายนอกก็เนื้อหนัง แต่กิเลส ตัณหา โลภ โกรธ หลง มองไม่ค่อยเห็น ไม่รู้จักกัน ฉะนั้นวิชานี้จึงเป็นวิชาสุดยอด"**

พระครูปัญญาวิสุทธิ์

หลวงปู่บัวพา ปญฺญาภาโส
วัดป่าพระสถิตย์
ตำบลพรานพร้าว อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

"ท่านพระอาจารย์มั่นสอนปฏิบัติภาวนา จิตสงบแล้วก็เห็นของจริงคือ...ทุกข์...จิตสงบลงแล้วก็รู้ทุกข์ มันหยุดอยู่ตรงนั้น เพราะทุกข์มันเป็นของหยาบ...นี่ พระพุทธเจ้าท่านถึงตรัสว่า...**ทุกขสัจ**...ท่านสอนให้เรากำหนดรู้ตรงนี้... พอจิตสงบอยู่ เราก็รู้ที่อยู่ของมันเลย...

ผู้ที่ว่าจิตสงบ ๆ..แต่ไม่พบตัวทุกข์ละก็..ยังสงบไม่จริง..พูดไปเปล่า ๆ เท่านั้น ยังอีกไกลกว่าจะเห็นมันตัวทุกข์แท้ ๆ นี่

คนเราเดี๋ยวนี้น่ะ.ร้องโอ๊ย ! พอร้องแล้วก็ยิ้มร่า อย่างนี้มันไม่มีสติไม่มีปัญญานะเออ...จำไว้..! ไม่รู้ตัวทุกข์หรอก...นี่...

การปฏิบัตินั้น...เราทั้งหมดนี่ต้องทำจริง ๆ อย่าทำเล่น ๆ มันจะไม่ได้อะไร...**ครูบาอาจารย์นั้นท่านเมตตาสอนเราด้วยดีเสมอ แต่เราต้องอาศัยทนเอาหน่อย**...อาตมานี้ดื้อนะ... **อยู่กับครูอาจารย์ ฆ่าก็ไม่หนี ตีก็ไม่วิ่ง... ต้องทำใจอย่างนี้นะจึงจะกว้างขวางมีสายตาก้าวไกล..."**

หลวงปู่อ่อนสา สุขกาโร

วัดประชาชุมพล ตำบลบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

“การที่มาขอธรรมะนโยบายปฏิบัตินั้น...ในสมัยท่านพระอาจารย์ใหญ่ (ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร) ท่านก็ให้ถ้าได้มาขอ ท่านก็บอกอุบายอันแยบคายให้..แต่นั่นก็เป็นธรรมะที่ออกมาจากจิตใจของท่าน **มันยังไม่ใช่ธรรมะที่ออกจากจิตใจเราโดยแท้... แม้จะเอาของดีไปก็ไม่สามารถรักษาให้อยู่กับตัวได้** บางทีขอไปวันนี้ พรุ่งนี้ก็ลืมวางไว้ที่ไหนก็ไม่รู้นะ..! ก็ไม่ใช่ของเรานั้นเอง... ถ้าเป็นของเราแล้วจะอยู่กับเราตลอด จำได้แม่นยำ เราตื่นก็มีอยู่ เราหลับก็มีอยู่เรา ตายไปธรรมนั้นก็ตามไปกับจิตเราด้วยเสมอ... ก็เหมือนกับสภาวะปัจจุบัน ไหนใครลองบอกมาหน่อยซิว่า...วันนี้เป็นโชคของเรา...ไม่มีใช่ไหม?..ถ้าเป็นของเราละก็ มันต้องอยู่กับเราตลอดไป ถ้ากลางวันก็ต้องอยู่อย่างนี้ จะมืดค่ำไม่ได้ต้องอยู่กับเรา

ฉะนั้นธรรมะก็เช่นกัน... ทุกวันนี้พวกเราชาวพุทธนักปฏิบัติเขาว่าอย่างนั้นนะ เที่ยววิ่งขอธรรมะแต่ไม่ยอมปฏิบัติเลยสักที เหลาะๆ...แหละๆ เดี๋ยวน้ำ เดี๋ยวแห้งไม่เอาจริงสักที... **ระวังเน้อ...สะสมธรรมะมากไม่ดี พุงจะแตกเอา..! ต้องนำออกมาระบาย คือการพิจารณาแยกเหตุแยกผล ของธรรมะบ้าง เราเรียกว่า... วิปัสสนาก็ได้...เอาลองดูซิ**

ความจริงธรรมะนั้น ไม่มีใครเขาให้มากหรอก มันจะฟุ้งซ่าน บางทีเกิดลังเลสงสัย... ต้องแสดงเลย ความลังเลจึงจะหมด แล้วจะคลายสงสัยได้เด็ดขาดเลย...”

พระครูคัมภีรภาวนาจารย์

(หลวงปู่ลือ ปุญฺโญ)

วัดป่านาทามวนาวาส (วัดป่าภูน้อย)

บ้านนาทาม ตำบลป่าไร่ อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

หลวงปู่ลือ กล่าวถึงท่านพระอาจารย์มั่นว่า ท่านพระอาจารย์มั่นสั่งสอนให้ตั้งอกตั้งใจปฏิบัติธรรม เพราะเราเกิดมาในพระพุทธศาสนาแล้ว สุดท้ายภายหลังตั้งจิตใจของเจ้าของ (ของตัวเอง) ตั้งอยู่ในลมหายใจเข้าออก อย่าไปถือเอาสมมุติโลก

ท่านกล่าวถึงสาเหตุที่ท่านไม่ได้ไปงานศพท่านพระอาจารย์เสาร์ในครั้งนั้น เพราะท่านพระ

อาจารย์มั่นให้อยู่ดูแลรักษาโยมแม่ซึ่งกำลังป่วย และมีอายุมากแล้วนั่นเอง "ท่านพระอาจารย์มั่นท่านรู้ว่าอาตมาใจเพชรใจเด็ด ไม่กลัวเสือกลัวสาง แต่ใจอาตมาไม่ถึงท่านหรอก ท่านเด็ดกว่า ท่านรู้จิตใจอาตมาดีว่านั่งภาวนาถ้าง่วงนอนก็เอาผ้าไปปูนั่งใกล้ ๆ หน้าผา ถ้าพลาดก็ตกเหวตายไปเลย นั่งภาวนาอยู่หน้าผาก็กลัวเหมือนกัน แต่มันง่วง เขาจะว่าอาจารย์ลือตกเหวตายก็ให้ว่าไป"

ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นห่วงหลวงปู่ลือมาก ท่านจึงเตือนสติว่าอย่าไปนั่งภาวนาใกล้หน้าผาจะทำให้คนอื่นเขาเดือดร้อนด้วย หลวงปู่ลือก็รับปากกับท่านว่าไม่ทำหรอก "นั่งภาวนาอยู่ใกล้กันกับท่าน ท่านก็แอบมาดูกลัวอาตมาจะนั่งหันหน้าลงเหวอีก ท่านบอกตัวใครตัวมันก็จริงอยู่ แต่เดือดร้อนพวกเพื่อน ๆ ที่ไปนั่งภาวนาด้วยกัน เพราะครูบาอาจารย์ตายญาติโยมไปพูดเล่นไม่ได้นะ..."

ท่านพระอาจารย์มั่นท่านเทศน์ให้ฟังว่า "อย่าได้ทำอย่างนี้ต่อไปอีก ถ้าทำตายแน่ ๆ ท่านถามว่ากลางคืนทำหรือเปล่า อาตมาก็ตอบว่าทำครับ...ท่านก็บอกอีกว่าต่อไปอย่าทำนะ อาตมาก็ตอบท่านว่าผมเกลียดกิเลสเกลียดมันจะตาย ท่านบอกว่าโอใจเด็ดจัง เพราะไม่มีใครกล้านั่งภาวนาหันหน้าลงเหวเช่นนี้" และท่านได้เล่าให้หลวงปู่ลือฟังต่อไปว่า พระเณรอยู่กับท่านมีมากไล่หนีไปก็มี เพราะบอกสอนไม่ฟัง ท่านไม่เอาไว้ให้รกให้เกะกะหรอก กลัวจะเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีพอออกพรรษาก็ให้ไป ๕ พรรษาก็มี ๑๐ พรรษาก็มี ถ้าบอกไม่ฟังท่านไล่ไปหมด

"เรื่องท่านพระอาจารย์ใหญ่เทศน์ให้อาตมาฟังก็เป็น**เรื่องของมรรค ๘ ท่านว่าอยู่ที่ใจนี่แหละ**ท่านเทศน์ให้ฟังสองต่อสอง ท่านก็บอกว่าอย่าไปนั่งภาวนาอยู่หน้าผาน่ะ มันเป็นอันตราย"

หลวงปู่บัว เตมิโย

วัดศิลามงคล
ตำบลพระกลางทุ่ง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ในระหว่างนั้นท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐาน ท่านได้พาคณะพระภิกษุสามเณร และอุบาสกอุบาสิกา เดินธุดงค์มาจากจังหวัดอุบลราชธานีมาแวะพักที่วัดเกาะแก้ว ใกล้กับอำเภอธาตุพนมพอดี หลวงปู่ได้มีโอกาสเข้าไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นโดยท่านเล่าว่า "ไปกราบหลายหน ไปทีก็ไม่ค่อยได้พูดคุยกันมาก เพราะท่านเป็นพระผู้ใหญ่ มีภารกิจมาก อาตมาไป ๆ มา ๆ อยู่เป็นประจำ ระหว่างวัดศิลามงคลกับวัดเกาะแก้ว เพราะอยู่ใกล้กันประมาณ ๓ กิโลเมตร เมื่อไปกราบท่านแล้วก็กลับมาสร้างกุฏิต่อ เพราะเป็นช่วงที่กำลังก่อสร้างกุฏิวิหารอยู่พอดี ท่านสอนให้ปฏิบัติให้เคร่งครัด อย่าประมาทในภารกิจ ที่กระทำ **เป็นพระก็ให้ทำตัว**

เหมือนพระ คือมีความสำรวมกาย วาจา ใจ ให้มีพรหมวิหารธรรม”

ท่านพระอาจารย์มั่นท่านพักอยู่ที่วัดเกาะแก้วได้หนึ่งเดือน ท่านก็พาคณะออกธุดงค์ต่อไปยังที่ต่าง ๆ ส่วนอาตมาก็กลับมาบำเพ็ญภาวนาอยู่ที่วัดศิลามงคล และเร่งสร้างกุฏิวิหารให้สำเร็จ

“ท่านพระอาจารย์มั่นท่านอายุในราว ๖๐ ปี ส่วนอาตมาก็ในราว ๓๐ ปี ยังเป็นพระหนุ่มอยู่ได้ไปกราบอย่างใกล้ชิด และได้ฟังธรรมจากท่านด้วย จนเข้าใจในสิ่งที่ไม่เข้าใจ ท่านสอนวิธีนั่งสมาธิภาวนาว่า **พึงนั่งสมาธิคือ นั่งขัดสมาธิตามแบบพระพุทธรูปองค์แทนพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า คือให้เอาขาขวาทับขาซ้ายมือขวาทับมือซ้าย วางมือทั้งสองไว้บนตักตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่น อย่าให้ก้มนักเงยนัก อย่าให้เอียงซ้ายเอียงขวาจนผิดธรรมดาไม่ให้กดหรือเกร็งอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งอันเป็นการบังคับกายให้ลำบาก ต้องปล่อยวางอวัยวะทุกส่วนไว้ตามปกติธรรมดา** แต่เวลาทำหน้าที่ภาวนาต่อไปแล้ว **ท่านให้ตั้งใจกับหน้าที่ที่ทำนั้นอย่างเดียว ไม่พึงกลับมาทำความกังวลกับการรักษาท่านั่งสมาธิที่กำหนดไว้เดิม** โดยเกรงท่านั่งนั้นจะเคลื่อนจากอาการเดิม เป็นการก้มเกินไป หรือเงยเกินไป ท่านพระอาจารย์มั่นท่านไม่ให้กังวลในสิ่งต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น เช่น การนั่งสมาธิ พอนั่งนาน ๆ ไป อาจจะนั่งเอียงไปทางซ้ายบ้างทางขวาบ้าง ซึ่งเป็นการกังวลกับอาการทางกายมากกว่าทางจิต เพราะท่านกลัวสมาธิภาวนาจะดำเนินไปไม่สะดวก ดังนั้นพอเริ่มต้นทางจิตภาวนาแล้ว จึงไม่ควรเป็นกังวลกับทางกาย ควรตั้งหน้าทำงานทางจิตต่อไปจนถึงวาระสุดท้ายคือ การออกจากที่สมาธิภาวนา “การเริ่มต้นทางจิตภาวนาพึงตั้งความรู้สึกคือจิตลงเฉพาะหน้า ที่เรียกว่า **ปัจจุบันธรรม** อันเป็นทางรู้ความเคลื่อนไหวของจิตของความระลึกรู้ที่อยู่กับใจ อันเป็นการเตือนตนให้รู้ว่า จะเริ่มทำงานในขณะนั้น **ท่านให้ระวังไม่ให้จิตส่งออกไปสู่อารมณ์ต่าง ๆ ทั้งอดีต อนาคต ทั้งดีและชั่วที่นอกจากงานบริกรรมภาวนา ซึ่งกำลังทำอยู่ในเวลานั้น”**

หลวงปู่บัว ท่านได้กล่าวถึง คำสอนของท่านพระอาจารย์มั่นที่ท่านได้รับฟังมา และนำมาปฏิบัติว่าท่านให้ตั้งสติเฉพาะหน้า ให้จิตเป็นผู้รู้โดยธรรมชาติเท่านั้น ให้มีความแยบคาย ใคร่ครวญในตัวเอง เป็นเพียงรู้คิด รู้นึก รู้เย็น รู้ร้อน จากสิ่งสัมผัสต่าง ๆ เท่านั้น ท่านพระอาจารย์มั่นท่านสอนต่อไปว่า...ให้อาศัย **สติ** และ **ปัญญา** คือตัวรู้ตัววินิจฉัยใคร่ครวญกำกับรักษา เพราะสติปัญญามีอำนาจเหนือจิต สามารถรู้เท่าทันจิตที่คิดไปในอารมณ์ต่าง ๆ ได้ดี ฉะนั้นพึงกำหนดเอา **สติ** คือความระลึกรู้ชนิดหนึ่งที่มีอำนาจเหนือจิตนั้นมาไว้เฉพาะหน้า เพื่อทำหน้าที่กำหนดรู้ และรักษาจิต ไม่ให้ส่งไปที่อื่น นอกจากอารมณ์ที่ภาวนา การมีสติรักษาจิตอยู่ทุกระยะนั้น สติสัมปชัญญะจะพึงเป็นสมบัติที่ควรได้รับในวาระนั้น หรือวาระต่อไปอย่างแน่นอน การภาวนาด้วยบริกรรมกับธรรมบทใดบทหนึ่งนั้น พึงให้เป็นไปตามจริต ไม่ควรฝืน ธรรมบทใดบทหนึ่งเป็นที่สบายใจในเวลานั้นพึงนำธรรมบทนั้นมาบริกรรมภาวนาสืบต่อไป

หลวงปู่ผั่น ปาเรสโก

วัดป่าหนองไคร้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ในปี ๒๔๘๙ **หลวงปู่ผั่น** ได้เข้ามาจำพรรษาที่วัดป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร โดยปรกติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร จะไม่รับใครเข้าเป็นลูกศิษย์ศึกษาอบรมในสำนักของท่านง่าย ๆ พระเณรองค์ใดที่ท่านรับเป็นลูกศิษย์ถือว่ามีบุญยิ่งนัก เพราะท่านมีญาณล่วงรู้ถึงจิตของมนุษย์ทุกคน จะเห็นว่าลูกศิษย์ท่านทุกคนล้วนแต่เป็นเนื้อนาบุญของประเทศไทยทั้งนั้น ก่อนที่หลวงปู่จะเข้าไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่นท่านได้ตั้งคำอธิษฐานไว้ ๒ ข้อคือ

๑. ถ้าข้าพเจ้ามีบุญวาสนาจักได้อยู่ร่วมศึกษาอบรมสมณะธรรมในสำนักของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร โดยเหตุที่ข้าพเจ้านี้จักเป็นผู้ดำรงพระพุทธศาสนาให้เจริญสืบไปข้างหน้า จักเป็นผู้เฉลียวฉลาดในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ภูมิจิตภูมิธรรมจะดียิ่งขึ้นกว่าไปอยู่สำนักแห่งอื่นแล้ว เมื่อข้าพเจ้าไปถึงสำนักของท่าน ได้กราบเรียนเจตนาความตั้งใจให้ท่านได้ทราบแล้ว ขอให้ท่านจงรับข้าพเจ้าไว้ศึกษาอบรมโดยสะดวกง่ายดาย อย่าได้มีอุปสรรคขัดข้องด้วยประการใด ๆ ทั้งสิ้น

๒. ถ้าหากว่าวาสนาของข้าพเจ้าจะอาภัพอับจน จะเป็นผู้โง่เขลาเบาปัญญาหรือจะเจริญภูมิจิตภูมิธรรมไม่ดีขึ้นไปข้างหน้าเลย เพียงแต่เสมอตัวหรือทรุดโทรมลงกว่าเดิมดังนั้นแล้ว เมื่อข้าพเจ้าไปถึงสำนักของท่านขออย่าให้ท่านรับข้าพเจ้าไว้ศึกษาอบรมเลย จงเป็นการดลบันดาลให้ขัดข้องด้วยประการใด ๆ ทั้งหมดเทอญ

คำอธิษฐานของท่านมี ๒ ข้อเท่านี้ ปรากฏว่าเมื่อท่านเข้าไปถึงก็สำเร็จตามจุดประสงค์ข้อที่ ๑

หลวงปู่ผั่น เล่าให้ฟังในพรรษานี้คือ เรื่องแรกหลวงปู่นั่งคิดอยู่ที่กุฏิคนเดียวอยากจะสวดปาฏิโมกข์ในวันลงอุโบสถ ให้ท่านพระอาจารย์มั่นและพระองค์อื่น ๆ ได้ทราบว่าหลวงปู่ก็ไม่ใช่เล่น สวดได้เหมือนกัน เป็นการอยากอวดในสิ่งที่ดี แต่ก็ไม่รู้จะทำอย่างไรจึงจะทำให้ท่านรู้ว่าสวดได้เหมือนกัน พอถึงเวลาลงอุโบสถพระทั้งหมดมาประชุมพร้อมกันแล้ว พระอาจารย์มหาบัว (วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี) กำลังจะขึ้นธรรมาสน์ เพื่อสวดปาฏิโมกข์ ท่านพระอาจารย์มั่นรีบพูดขึ้นว่า **"เดี๋ยวก่อนท่านบัว วันนี้พักก่อน เห็นท่านผั่นบ่นอยากจะสวดปาฏิโมกข์อยู่พอดี ให้ท่านผั่นสวดแทนก็แล้วกัน"** หลวงปู่บอกว่าเหงื่อซึมไปทั้งตัวมึนชาไปหมด นี่ยังโชคดีนะที่เราคิดในทางที่ดีถ้าเกิดไปคิดในทางชั่วคงขายขี้หน้ามากกว่านี้

เรื่องที่สอง ตอนเช้าตรู่ของวันหนึ่งหลวงปู่ผั่นจะไปรับใช้เทกระโถนท่านพระอาจารย์มั่น ท่านเลยบอกให้ไปดูรอยพญานาคคล้ายรอยงูขนาดใหญ่อยู่ใต้ถุนกุฏิท่าน โดยบอกหลวงปู่ผั่นว่าพญานาคมาฟังเทศน์ท่าน ท่านเลยสั่งให้พญานาคแสดงรอยไว้ด้วยเพื่อจะให้พระเณรได้ดูกัน

และอีกเรื่องหนึ่งท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร บอกหลวงปู่ผั่นว่า "ชาติก่อนหลวงปู่ผั่นเป็นคนฟิลิปปินส์นอกศาสนาพุทธ เคยอยู่เกาะ" หลวงปู่ผั่นไปสร้างวัดที่ไหนต้องสร้างใกล้น้ำตามนิสัยเดิม วัดที่หลวงปู่สร้างจึงใกล้น้ำเกือบทุกแห่ง

หลวงปู่บัว สิริปุณฺโณ

วัดป่าบ้านหนองแซง อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

หลังจาก **หลวงปู่บัว** อุปสมบทแล้วท่านได้มาอยู่กับพระอาจารย์เพ็ง ณ วัดป่าศรีไพรวัลย์ ท่านได้ทุ่มเทเอาจริงเอาจังกับการบำเพ็ญเพียรด้านจิตตภาวนาด้วยใจที่มุ่งมั่นและในกลางพรรษานี้เอง ท่านมีอาการเจ็บที่หูมาก และได้ต่อสู้กับทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรง ท่านรักษาด้วยธรรมโอสถ จนเวทนาที่แรงกล้านั้นค่อยดับไป ต่อมาท่านได้เดินทางไปจังหวัดสกลนคร เพื่อไปกราบนมัสการ ถวายตนเป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร พระปรมาจารย์แห่งกองทัพธรรม ณ บ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ท่านพระอาจารย์มั่นได้เมตตาอธิบายธรรมะ ตอนที่ท่านเกิดทุกขเวทนาเจ็บหู ขณะที่ยังพำนักอยู่วัดป่าศรีไพรวัลย์ จังหวัดร้อยเอ็ด ให้ฟังอย่างแจ่มแจ้ง จนเป็นที่อัศจรรย์แก่ท่านเป็นอย่างยิ่ง เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นมาทักเข้าเช่นนี้ ขณะที่พบกันเป็นครั้งแรก ทำให้ท่านเกิดศรัทธาในองค์ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นอย่างยิ่ง ท่านพระอาจารย์มั่นได้อบรมสั่งสอน ชี้แนะอุบายวิธีในการเจริญสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานและเข้มงวดกวดขันในข้อวัตรปฏิบัติ จึงทำให้ท่านเร่งบำเพ็ญเพียรภาวนาอย่างเต็มที่ ทุ่มเททั้งกายและใจต่อการบำเพ็ญสมณธรรมจนล่วงเลยมา ปลายปี พ.ศ. ๒๔๙๒ เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นมรณภาพ ท่านจึงได้อยู่ทำหน้าที่ในฐานะศิษย์ช่วยงานศพท่านพระอาจารย์มั่นจนลุล่วง

หลวงปู่บุญทัน ฐิตปญฺโญ

วัดป่าประดู่ ตำบลเมืองเก่า อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี

หลวงปู่บุญทัน ฐิตปญฺโญ ได้มีโอกาสไปศึกษาอบรมฟังโอวาทธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เป็นครั้งแรก เมื่อคราวพักอยู่ถ้ำผาบิ้ง จังหวัดเลย ท่านจึงมุ่งมั่นตั้งใจบำเพ็ญความเพียรอย่างเข้มแข็ง จนจิตของท่านลงสู่ความสงบได้ดี ทำให้ท่านสำคัญผิดว่าสิ้นกิเลสแล้ว ท่านจึงได้เดินทางไปตามหาท่านพระอาจารย์มั่น เพื่อจะแจ้งเรื่องภายในจิตของตนกราบเรียนให้ท่านพระอาจารย์มั่นได้ทราบ พอไปถึงที่พักของท่านพระอาจารย์มั่นก็เข้าหาพระอาจารย์ตื้อ อจลธมฺโมก่อน พระอาจารย์ตื้อได้เตือนสติ ท่านก็ยังไม่ลงความเห็นด้วย พอได้รับฟังโอวาทจากท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านจึงเข้าใจว่าตนสำคัญผิด ท่านได้พักอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น เป็นเวลา ๒ เดือน ระหว่างนั้นท่านพระอาจารย์มั่นได้มอบหมายให้ท่านรักษาพยาบาลพระอาจารย์แหวน สุจิณฺโณ เนื่องจาก

พระอาจารย์แหวนได้เดินจงกรมเกิดอุบัติเหตุตกเหว ท่านได้รักษาพระอาจารย์แหวนจนหายและได้กราบลาท่านพระอาจารย์มั่น เพื่อเดินธุดงค์ไปพักวิเวกบนภูกระดึง

หลวงปู่อุ่น กลฺยาณธมฺโม

วัดป่าวิสุทธิธรรม
บ้านโคก ตำบลตองโขบ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร

พ.ศ. ๒๔๘๖ พรรษาที่ ๑ **หลวงปู่อุ่น** จำพรรษาที่วัดป่าวิสุทธิธรรม (วัดป่าบ้านโคก) กับหลวงปู่กงมา จิรปุญฺโญ มีพระเณรไม่กี่องค์ ทุก ๆ ๓ วันจะพากันเดินไปฟังเทศน์ท่านพระอาจารย์มั่นที่บ้านนามน

ครั้งหนึ่งไปฟังธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่นตามปกติ ท่านพระอาจารย์มั่นกล่าวว่า "คนมีนิสัยมาหาเราเมื่อคืนนี้ อุ่นนี่แหละ" ซึ่งหมายความว่า คืนที่ผ่านมาท่านพระอาจารย์มั่นนิมิตถึงหลวงปู่อุ่นว่าเคยบวชมาหลายภพหลายชาติแล้ว หลวงปู่อุ่นท่านว่าเมื่อฟังแล้วดีใจปานแผ่นดินสูงขึ้นศอกหนึ่ง เกิดความอัศจรรย์ใจว่า ครูบาอาจารย์ท่านรู้วาระจิตของท่าน เมื่อกลับมาบ้านโคกจึงตั้งใจเดินจงกรมภาวนาทั้ง ๆ ที่ฝนกำลังตก ใจหนึ่งก็คิดว่าหยุดดีกว่าฝนตกผ้ามันเปียก ใจหนึ่งก็คิดว่า เปียกก็ตากให้แห้งได้ สุดท้ายท่านก็เดินต่อไป ท่านว่ามองกิเลสมันสู้กันอยู่ภายใน มันกลัวว่าเราจะหนีจากมัน

ครั้งหนึ่งท่านพระอาจารย์มั่นถามว่า "ถึง **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ** แล้วหรือยัง" หลวงปู่อุ่นเรียนตอบว่า "ถึงแล้ว ขอรับ" ด้วยคิดว่า ตอนบวช ต้องว่า **นโม** แล้วก็ **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ** ก่อนจึงค่อยว่าศีล

ต่อมาหลวงปู่อุ่นได้ฟังท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์ว่า **"พระของเรานี้ไม่มีความอดความทนมันไม่ใช่บุรุษ"** หลวงปู่อุ่นได้ฟังแล้วจึงเกิดความมุ่งมั่นในการทำความเพียร ท่านคิดว่า "เราก็เป็นบุรุษ เป็นผู้ชายเต็มตัว วันนี้เราจะไม่นอน"

หลวงปู่อุ่นเล่าว่า ท่านพระอาจารย์มั่นนั้นญาณความรู้ท่านแจ่มชัดมาก พระเณรรูปไหนไม่สวดมนต์ไหว้พระ ไม่ขยันภาวนาท่านทราบหมด แม้ท่านจะอยู่ที่กุฏิ โรงครัว โรงน้ำร้อน เก็บสิ่งของเรียบร้อยหรือไม่ ท่านก็รู้หมดเช่นกัน หากสิ่งใดไม่ถูกต้องแล้ว ท่านจะกล่าวตักเตือน ซึ่งเรื่องนี้เป็นเหตุให้หลวงปู่อุ่นเกรงกลัวท่านพระอาจารย์มั่นมาก ต้องคอยระมัดระวังทั้งกายทั้งจิต ท่านจึงไม่เคยถูกท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์ดุเอาหนัก ๆ หลวงปู่อุ่นว่า แค่ท่านส่งสายตามา เหมือนกับมีดเฉือนเข้าไปข้างใน พอท่านถามว่า "เป็นอย่างไรนั่งภาวนา" แค่นี้มันบาดหัวใจอย่างที่สุด

ท่านพระอาจารย์มั่นเคยเทศน์ให้พระเณร รวมทั้งหลวงปู่อุ่นฟังว่า "เป็นอย่างไรภาวนา มีแต่กินแล้วก็นอน ไม่อดไม่ทน ตอนเราอยู่ถ้ำสาริกา นครนายก ป่วยเป็นไข้ป่าเกือบมรณภาพ ฉันเข้าไปแล้วไม่ย่อย ออกมาเป็นเมล็ดเหมือนเดิม พระอื่นที่เคยไปอยู่ก่อนล้วนมรณภาพหมดทุกองค์ และยังมีนิมิตปีศาจถือกระบองใหญ่จะมาทุบตี เราจึงว่า เรามาเจริญสมณธรรม จะมาฆ่าก็ฆ่าเลย สุดท้ายปีศาจนั้นก็ยอมเข้ามากราบไหว้ **เราทำมาไม่ใช่ทำเล่น ๆ ทำมาสละความตาย พวกท่านทำอย่างนี้กินแล้วก็นอน มันได้ผลอะไร ทำเล่น ๆ ไปเท่านั้น เสียเวลาเปล่า ๆ"**

ความที่หลวงปู่อุ่นกลัวท่านพระอาจารย์มั่น จิตจึงมีกำลังในการภาวนา ทำให้การภาวนาก้าวหน้าขึ้นโดยลำดับ ฟังเทศน์ท่านเริ่มเข้าใจ หลวงปู่อุ่นกล่าวว่า "ถ้าเป็นเหมือนอย่างทุกวันนี้ท่านเทศน์อย่างไรจะเข้าใจหมด ยิ่งให้ท่านดุด่ายิ่งชอบ เกิดความแจ้งสว่างขึ้นมา เอาฆ้อนแปดปอนด์มาทุบหัวกิเลสลงไป ถ้ามันมีเหตุอะไร ก็พิจารณาดูว่ามันมาจากไหน ไม่สำรวมในศีล หรือเราพูดมากไป พิจารณาดูเหตุมัน มันก็หยุดไปเอง เดี๋ยวนี้มันไม่ดื้อแล้ว แต่ก่อนมันดื้อด้าน ไม่ฟังเรา จะมานั่งสมาธิ มันก็บอกว่า เดี๋ยวเป็นเหน็บชา เวลาเดินจงกรม มันก็กระซิบว่า เดินเร็วไม่ได้เดี๋ยวเสียเส้นเป็นเหน็บชา เดินไม่ได้ เดี๋ยวสึกออกไปไม่มีใครแต่งงานด้วย เวลานั่งสมาธิ มันก็ว่า นี่ไม่ใช่สมัยบรรลุมรรคผล พอไปถามครูบาอาจารย์ ท่านบอกว่าไม่มีกาล ไม่มีเวลา เป็น **อกาลิโก** สมัยใดก็บรรลุธรรมได้"

หลวงปู่อุ่นปรารภให้ฟังตอนหนึ่งว่า "พระปฏิบัติทุกวันนี้ ดูแล้วมันห่างไกลกันกับสมัยท่านพระอาจารย์มั่น พูดแล้วจะหาว่าตำหนิ มีแต่ทำเล่น ๆ สมัยครูบาอาจารย์ท่านเข้มงวดกวดขันกันจริง ๆ"

พระครูเขมคุณโสภณ

(หลวงปู่จันทร์แรม เขมสิริ)
วัดระหาน (เกาะแก้วธุดงคสถาน)
บ้านระหาน ตำบลบ้านด่าน อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์

หลวงปู่จันทร์แรม บวชได้ ๔ พรรษา ได้เข้าไปพักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือพร้อมเณร อยู่ได้เพียงเดือนกว่า ไม่ได้อยู่ประจำเพราะไม่มีผู้รับรอง

วันหนึ่งหลวงปู่จันทร์แรมลงทำข้อวัตรโดยถือไม้กวาดลงกุฏิเพื่อกวาดตาด ขณะที่หลวงปู่จันทร์แรมกวาดตาดอยู่นั้น ท่านพระอาจารย์มั่นได้เดินผ่านมา หลวงปู่จันทร์แรมเห็นท่านพระ

อาจารย์มั่นเข้าก็รีบเดินหนีท่านด้วยความเกรงกลัว แต่ท่านพระอาจารย์มั่นได้พูดว่า **“หยุดก่อน ๆ พระน้อย อย่าเดินหนี อย่ากวาดเร็ว มันไม่สะอาด”**

แล้วท่านถามหลวงปู่จันทร์แรมว่า “มาจากจังหวัดไหน?” หลวงปู่จันทร์แรมกราบเรียนว่า “มาจากบุรีรัมย์ขอรับ” ท่านกล่าวว่า “เพิ่งเห็นพระมาจากบุรีรัมย์” แล้วถามต่อว่า “ไล่ทหารหรือยัง?” “เรียบร้อยแล้วครับ” หลวงปู่จันทร์แรมได้กราบเรียนท่าน และท่านพระอาจารย์มั่นได้เตือนหลวงปู่จันทร์แรมว่า **“อย่าหนีนะ อย่ากลับบ้านน่ะ ถ้ากลับบ้าน ก็จะกลายเป็นคนบ้าน ตัด “น” ออก”**

จากนั้นท่านพระอาจารย์มั่นได้ให้โอวาทกับหลวงปู่จันทร์แรมตรงริมทางนั้นเองว่า **“การภาวนาอย่านอน ๓ ทุ่ม ๔ ทุ่มจึงนอน นอนตื่นเดียวไม่ให้นอนซ้ำ เมื่อตื่นขึ้นให้ภาวนาต่อ ก่อนภาวนาให้ล้างหน้าก่อนจึงภาวนา ถ้ายังง่วงให้เดินจงกรมก่อน เมื่อยจึงไปนั่งสมาธิต่อ นั่งภาวนาต้องมีสติ เอาใจใส่ต่องานที่เราทำ อย่าทำแบบลวก ๆ กลางวันอย่านอน ให้เดินจงกรมนั่งสมาธิให้ไปทำหลังวัดที่เป็นป่ากระบาก นอกจากนั้นให้ไปที่ถ้ำพระบ้านนาใน เป็นถ้ำที่มีเสือเดินผ่าน ด้วยความกลัวจะทำให้จิตเป็นสมาธิเร็ว อย่าขี้เกียจ”** ซึ่งปกติท่านพระอาจารย์มั่นจะไม่อบรมธรรมะโดยยืนพูดกับพระเณรตามข้างทางเลย หลังจากท่านเมตตาเทศน์ให้หลวงปู่จันทร์แรมแล้ว ท่านก็เดินกลับกุฏิ พระรูปอื่นก็เข้าไปถามว่า “ท่านพระอาจารย์มั่นท่านด่าอะไร ?” เป็นที่แปลกใจของหมู่เพื่อนภิกษุด้วยกันเป็นอย่างมาก เพราะเข้าใจว่าหลวงปู่จันทร์แรมถูกท่านพระอาจารย์มั่นดุ ซึ่งโอวาทธรรมที่หลวงปู่จันทร์แรมได้รับจากท่านพระอาจารย์มั่น ครั้งนั้นเป็นครั้งแรกและครั้งเดียว ที่หลวงปู่จันทร์แรมมีโอกาสได้รับธรรมะโดยตรงจากท่านพระอาจารย์มั่น เป็นที่ปลื้มปีติและซาบซึ้งใจเป็นอย่างยิ่งจนถึงทุกวันนี้ ในเมตตาธรรมของพ่อแม่ครูบาอาจารย์

พระเทพวิสุทธิมงคล

(หลวงปู่ศรี มหาวีโร)
วัดประชาคมวนาราม (วัดป่ากุง) จังหวัดร้อยเอ็ด

การหาประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรมของ **หลวงปู่ศรี** ท่านคิดอยู่เสมอว่า **“ตัวเราจะเข้าหาครูบาอาจารย์ฝากตัวถวายท่านแล้ว เราจะต้องไม่ให้ครูบาอาจารย์ผู้อบรมสั่งสอนเราต้องเป็นห่วง หรือสร้างความหนักอกหนักใจให้ท่าน”** ดังนั้นหลวงปู่ศรีจึงฝึกฝนอบรมตนจนแน่ใจว่าจะไม่เป็นภาระกับครูบาอาจารย์ จึงเดินทางเข้าไปวัดป่าบ้านหนองผือ

ต่อมาหลวงปู่ศรีได้เข้ากราบถวายตัวเป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่น เพื่อขอน้อมรับธรรมปฏิบัติเยี่ยงลูกศิษย์ลูกหาองค์หนึ่ง การเข้านมัสการครั้งนั้นหลวงปู่ศรีเข้ากราบนมัสการเพียงลำพัง

ผู้เดียว เมื่อไปถึงท่านพระอาจารย์มั่นถามท่านว่า "เคยไปอยู่ป่าองค์เดียวหรือเปล่า" หลวงปู่ศรีตอบว่า "เคยไปครับกระผม" ท่านพูดว่า "เอ้อ...ดีแล้ว...!"

หลวงปู่ศรีเล่าว่า ในพรรษาที่ ๕ นี้ท่านได้จำพรรษาอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้ฟังธรรมะจากท่านแต่ละวันละครั้งช่างเป็นธรรมะที่ลึกซึ้ง ไม่เคยได้ยินได้ฟังจากที่ไดมาก่อน ทำให้จิตใจที่มืดมนแต่ก่อนเก่าพลันเกิดสว่างไสวตั้งแต่เริ่มจนจบ กำลังใจนี่อิ่มเอิบอาจหาญมากทีเดียว แม้ในปัจจุบันนี้ก็ยังติดใจอยู่ไม่หาย พอท่านเทศน์เชิงแนะนำแล้ว หลวงปู่ศรีเล่าให้ฟังว่า "เราหายสงสัยทันที มีแต่จะลงทุนลงแรง ลงมือประพฤติปฏิบัติภาวนาอย่างเต็มที่ นั่งภาวนาแล้วเดินจงกรม กำหนดสติอารมณ์ สิ่งใดเกิดขึ้นมาก็พิจารณาเอาสภาวะธรรมตามความเป็นจริงทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่ย่นย่อท้อถอย เอาชีวิตนี่แหละเดิมพัน เพื่อแลกกับความดี"

พระวิสุทธิญาณเถร

(หลวงพ่อสมชาย ฐิตวิริโย)

วัดเขาสุกิม ตำบลเขาบายศรี อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

ธรรมะสำคัญกว่าวัตถุ ในวันหนึ่งซึ่งเป็นฤดูหนาว และในวันนั้นบรรดาพระเถรานุเถระพระภิกษุสามเณร ได้เข้าไปกราบท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เป็นจำนวนมากจนเต็มกุฏิ เพื่อขอรับฟังธรรมะภาคปฏิบัติจากท่านพระอาจารย์มั่น ส่วน **หลวงปู่สมชาย ฐิตวิริโย** (ในสมัยนั้นเป็นสามเณร) และหมู่คณะซึ่งเป็นสามเณรด้วยกัน ไม่มีโอกาสที่จะขึ้นไปรับฟังธรรมะบนกุฏิได้ เนื่องจากมีเหตุสองประการคือ **๑. สถานที่นั่งมีไม่เพียงพอ ๒. สามเณรมีหน้าที่ถวายการอุปัฏฐากครูบาอาจารย์พระเถรานุเถระและพระอาคันตุกะที่มาสู่สถานที่** เพราะตามปกติแล้วสำนักปฏิบัติหรือวัดพระกัมมัฏฐาน พอถึงตอนเย็นบรรดาสามเณรทั้งหลายก็ต้องพากันต้มยาสมุนไพร เพื่อถวายพระเถรานุเถระและถวายครูบาอาจารย์เป็นประจำ ประจวบกับในตอนนั้นท่านกับพวกสามเณรด้วยกัน ได้พากันต้มยาไว้ถวายครูบาอาจารย์หม้อหนึ่ง **เมื่อได้ยินเสียงท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์ธรรมะก็ได้พากันรีบมาฟัง**

เมื่อมาถึงกุฏิท่านพระอาจารย์มั่น ก็ได้เห็นพระเถรานุเถระนั่งเต็มกุฏิไปหมด เห็นว่าไม่มีโอกาสจะขึ้นข้างบนไปฟังได้แล้ว จึงได้พากันหลบเข้าไปยืนฟังอยู่ในใต้ถุนกุฏิด้วยความตั้งอกตั้งใจ บางคำหรือบางตอนท่านพระอาจารย์มั่นพูดค่อยฟังได้ยินไม่ชัดเจน พวกสามเณรก็พากันเขย่งเท้าเงี่ยหูฟังด้วยความกระหาย **จิตใจจดจ่ออยู่กับกระแสเสียงแห่งธรรมะนั้น จนเสียงธรรมะนั้นไม่ได้ผ่านเข้าหู คือผ่านเข้าทางใจโดยตรง** จนทำให้ลืมนึกถึงหม้อยาที่ได้พากันต้มเอาไว้ และลืม

นึกถึงความเย็นยะเยือกของอากาศในฤดูหนาว ในตอนนั้นผ้าจีวรจะห่มคลุมกายก็ไม่ได้เอาไปด้วย สิ่งที่คลุมกายก็เพียงสบงกับผ้าอังสะเท่านั้น

ในวันนั้นท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้อธิบายธรรมะวิจิตรพิสดารมากกว่าทุกวัน ในระหว่างฟังธรรมะอยู่นั้น ก็มีเสียงซุบซิบให้ไปดูหม้อยาที่พากันต้มไว้ ต่างองค์ต่างก็เกี่ยงกันไปเกี่ยงกันมา และแล้วเสียงนั้นก็เกี่ยงมาถึงสามเณรสมชาย แต่เนื่องด้วยกำลังใจจดใจจ่อกับการฟังธรรมะและมีความเสียดายในธรรมะกลัวว่าธรรมะจะขาดตอน จึงสงบนิ่งอยู่ไม่สนใจกับเรื่องหม้อยาและก็ยังคงนิ่งฟังอยู่ต่อไป แล้วก็มีเสียงบางองค์สอดขึ้นมาว่า **ถ้าครูบาสมชายไม่ไป ครูบาต้องรับผิดชอบเรื่องหม้อยานะ** ท่านก็ยังคงตั้งอกตั้งใจฟังต่อไปจนท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์จบ เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์จบลงแล้ว สามเณรสมชายก็ได้รีบไปดูหม้อยาทันที ปรากฏว่าน้ำยาที่ต้มไว้นั้นเหือดแห้งจนหม้อยาแตก ก้นทะลุและใช้การไม่ได้อีกต่อไป

ในขณะที่กำลังวิพากษ์วิจารณ์เรื่องหม้อยาแตกชำรุดใช้การไม่ได้นั้น ท่านพระอาจารย์มั่นก็เดินผ่านมาทางนั้นพอดีและได้มองเห็นหม้อยาก้นทะลุตั้งอยู่บนเตานั้น ท่านพระอาจารย์มั่นจึงได้หัวเราะออกมาเบา ๆ ซึ่งเป็นลักษณะเข้าใจความหมายและไม่ตำหนิกับการกระทำอันนั้น พร้อมกันนั้นท่านพระอาจารย์มั่นท่านจึงได้ปรารภออกมาเบาๆว่า **"ธรรมะดีกว่าวัตถุและหายากกว่าวัตถุภายนอก"** คำพูดของท่านพระอาจารย์มั่นเพียงสองประโยคเท่านั้น ก็ทำให้บรรยากาศที่กำลังตึงเครียดอยู่นั้น กลับจากหน้ามือเป็นหลังมือทุกองค์ที่อยู่ในเหตุการณ์ขณะนั้น ก็มีสีหน้าเบิกบานอย่างมองเห็นได้ชัด สำหรับสามเณรสมชาย ท่านยิ่งมีความปลื้มปีติ และมีความซาบซึ้งในคุณธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร เพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณมาก ที่ท่านสามารถเข้าใจเจตนาได้ถูกต้อง และเป็นธรรมสมกับที่เขายกย่องสรรเสริญว่า **เป็นพระอรหันต์ผู้ทรงคุณธรรมอันประเสริฐจริง ๆ** แต่ก็ไม่รู้จะอธิบายอย่างไร จึงจะเหมือนความรู้สึกภายในได้

หลวงปู่สุภาพ ธมฺมปญฺโญ

วัดทุ่งสว่าง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

เวลานั้น **หลวงปู่สุภาพ** เป็นพระบวชใหม่ แม้จะเคยเป็นพระมหานิกาย ๕ ปีแล้ว ท่านเล่าว่า เราต้องเจียมตนเจียมใจ ไม่ทำอะไรเกินเหตุ เพราะคิดว่าเรายังอ่อนแออยู่ ไม่อยากให้ครูบาอาจารย์ท่านต้องพะวงกับเรา เวลานั้นกิตติศัพท์ของท่านหอมฟุ้งไปหมด จิตใจฝักใฝ่อยากไปพบ อยากไปกราบท่าน แต่ยังไม่ตัดสินใจจะเข้าไปบ้านหนองผือ เพราะคิดว่ายังภาวนาไม่เป็น ก็ไม่อยากเป็นภาระกับครูบาอาจารย์

ต่อมาก่อนเข้าพรรษา หลวงปู่สุภาพเดินทางไปกราบท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าบ้านหนองผือ หลวงปู่คิดว่าคงไม่ทำให้ท่านต้องหนักใจแน่นอน

พ.ศ. ๒๔๙๒ ก่อนเข้าพรรษาปีนั้น ได้มีโอกาสรับความเมตตาจากท่าน แรก ๆ คิดว่าเข้าพบท่านพระอาจารย์มั่นยากและท่านคงดุ แต่เมื่อพบจริง ๆ หลวงปู่เสียดายเวลากับการลังเลใจมานานแสนนาน เพราะคิดว่าเรายังไม่พร้อม

เวลานั้นท่านชรามาก อาการอาพาธของท่านมีบ้างแล้ว แต่จิตใจของท่านกล้าหาญไม่เคยเสียทีแก่กิเลส ไม่วุ่นวายเหมือนคนแก่ใจฝ่อทั้งหลาย เจ็บหน่อยโอย ปวดหน่อยโอย ไม่ได้เรื่องเลย

ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านแนะนำธรรมะในการปฏิบัติ ได้รับความเมตตาจากท่านครั้งนั้น หลวงปู่สุภาพก็เกิดกำลังใจมาก ได้พบหมู่คณะพระป่าด้วยกันอย่างเต็มที่ ได้กราบครูบาอาจารย์จำนวนมากที่มาชุมนุมกัน

จนกระทั่งเข้าพรรษาก็ยังมีโอกาสอยู่นะ ออกพรรษาท่านก็มรณภาพละโลกกิเลสนี้ไป แหม! เกือบเสียทีเหมือนกัน ถ้าไม่ได้พบท่านก็พูดไม่ถูกเหมือนกัน หลวงปู่ไปกราบท่านที่เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

หลวงปู่เสียดายเวลา ลังเลใจมานานเกือบเสียทีความกลัว ถ้าหากกลัวมาก ๆ ก็อด หมดโอกาสอย่างแน่นอนเลย

ความจริงแล้วในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นต้นมา ท่านพระอาจารย์มั่นเอาธุระมากในการอบรมศิษย์จนกระทั่งปีที่ท่านละโลกอันวุ่นวาย พ.ศ. ๒๔๙๒ รวม ๘ ปีเต็ม ท่านพระอาจารย์มั่นอบรมสั่งสอนศิษย์ชนิดตีไข่ให้แตก กระแทกกิเลสหลุดเป็นแผ่น ๆ เลยทีเดียว ใครไม่แน่จริงอยู่ไม่ได้หนีหมด ในช่วงนั้นแหละที่ใคร ๆ เข้าใจว่าท่านดุมาก

ความจริงหลวงปู่คิดว่าท่านเมตตาครั้งสุดท้ายต่างหาก...ท่านไม่เคยดุด่าใคร ใครมีกิเลสก็ถูกตัวตรง ๆ ใครสะอาดบริสุทธิ์ กิเลสตัณหาก็ไม่ติดจิตใจ

พระญาณทีปาจารย์

(หลวงปู่ท่อน ญาณธโร)
วัดป่าศรีอภัยวัน อำเภอเมือง จังหวัดเลย

หลวงปู่ท่อน ได้ติดตามหลวงปู่คำดี ปภาโส พร้อมคณะสงฆ์ไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นที่สถานีรถไฟ โดยท่านเล่าว่า “นั่งอยู่สักประเดี๋ยวเดียวรถไฟก็มาแล้ว ก็เข้าแถวกันที่ชานชาลาที่รถจอด เข้าแถวไหว้ท่านพระอาจารย์มั่นที่นั่น ขึ้นไปก็ไม่ได้เขาจอดไม่นาน ขึ้นไปไหว้ในรถไฟ

ก็ไม่ได้ ท่านพระอาจารย์มั่นกล่าวว่า **"ดีใจ พวกเรายังมี สหธรรมิก ท่านคำดีก็มา มหาอินทร์ก็มา จะขอสั่งเสียหน่อย เวลาน้อย พวกเราตั้งอกตั้งใจเน้อ ตั้งอกตั้งใจให้มาก ๆ นะ พวกน้อย ๆ หนุ่ม ๆ นี่เป็นห่วง กลัวเขาจะเอาไปกิน ตั้งอกตั้งใจดี ๆ มันหนานะกิเลส หนาแน่น ถ้าไม่ตั้งอกตั้งใจแล้วล้ม"**

พระครูวิรธรรมานุยุต

(หลวงปู่พวง สุริโร)

วัดป่าปูลูสันติวัฒนา อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

ท่านพระอาจารย์มั่นสอนให้นั่งสมาธิ หมายความว่าให้ทำจิต ให้สงบ ให้ดูตัว ให้ดูจิตตัวเอง อย่าไปดูผู้อื่น ให้พิจารณาอัตภาพร่างกาย เพราะร่างกายนี้มันไม่ใช่ของเรามันอยู่ใน **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ถ้าเราสอนเราไม่ได้ เราจะไปสอนคนอื่นก็ไม่ได้ ต้องสอนใจเราเสียก่อน ให้ใจเรามีคุณธรรมก่อน ให้มีธรรมะธัมโมก่อน ให้ใจเราเป็นพุทโธก่อน ถ้าใจเราไม่เป็นพุทโธ เราฟังไม่รู้ เรายังไม่ตื่น เราจะไปสอนคนอื่นให้รู้ สอนคนอื่นให้ตื่นก็ไม่ได้ ก็ต้องสอนตัวเองก่อนเอาตัวเองก่อน เดินจงกรมเป็นก่อน นั่งสมาธิเป็นก่อน รักษาศีลได้ก่อน **ถ้ารักษาศีลยังไม่ได้ นั่งสมาธิยังไม่ได้ เดินจงกรมยังไม่เป็น จะไปสอนคนอื่นได้ยังไง ก็ต้องสอนตัวเองดูตัวเอง อย่าไปดูผู้อื่น ดูที่ตัวเองอย่างเดียว** ตัวเป็นยังไง รู้จักตัวไหม? รู้จักจิตเจ้าของไหม? รู้จักอัตภาพร่างกายไหม? อัตภาพร่างกายมันมีอะไร อยู่ในตัวเราอันไหนมันเที่ยง อันไหนไม่เที่ยง อัตภาพร่างกายทุกส่วนสัดและธาตุ ธรรมชาติของมัน ภายนอกมันเป็นของไม่เที่ยงอยู่แล้ว แต่ภายในมันไม่เที่ยง ภายนอกก็เหมือนกับธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ผืนแผ่นดิน ถ้าว่าธาตุภายนอก ธาตุภายในคืออัตภาพร่างกาย ธาตุดินอวัยวะทุกส่วนสัด ผม ขน เล็บ ฟัน เป็นธาตุดิน ธาตุที่มีอยู่ในร่างกาย ธาตุไฟคือความอุ่นความร้อน

ธาตุลมคือลมพัดไปพัดมา ลมหายใจ ธาตุภายในไม่เที่ยง ไม่ถาวร ไม่ควรจะไปยึดมั่นถือมั่น ให้ดูมัน ความเปลี่ยนแปลงมันมีอยู่ตลอดเวลา เดี๋ยวมันก็แตกเดี๋ยวมันก็ดับอยู่ตลอดเวลา ถ้าเราหลงตัวเรา เราก็หลงคนอื่น ถ้าเราไม่หลงตัวเรา เราก็ไม่หลงคนอื่น ถ้าเรารู้ตัวเราเราก็รู้คนอื่น ให้มองดูที่ตัวเราอย่าไปมองดูผู้อื่น ท่านก็สอนอย่างนี้ดูที่จิตเราอย่าไปดูจิตคนอื่น อย่าไปเพ่งโทษคนอื่น ให้รักษาตัวเรา ไม่รักษาคนอื่น ต้องรักษาตัวเรา ให้เห็นตัวเราก่อน ให้เอาตัวเราก่อน

ครูบาอาจารย์ก็แนะนำพร่ำสอน ให้ทำสมาธิ เมื่อรับธรรมะโอวาทเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วไปเดินจงกรมไปทำความเพียรประกอบความพากเพียร เร่งความเพียรอย่างเดียว ครูบาอาจารย์ส่วนมาก

แต่ก่อน ไม่เหมือนทุกวันนี้ทุกสิ่งทุกอย่างให้เก็บไว้ก่อน ความรู้ที่มีอยู่ให้เก็บไว้ก่อน ตำหรับตำรา ให้เก็บไว้ก่อนอย่าเอามาดูอย่าเอามาอ่าน อย่าเอามาพูดให้มันเกิดขึ้นเอง **ปจฺจตฺตํ** ให้มันรู้ขึ้นมาบอกขึ้นมาเทศน์ขึ้นมา เรียกว่า ฟังธรรมะทุกเมื่อไม่เหมือนฟังเทศน์ ธรรมะมันเกิดขึ้นมาในจิตใจ ให้มันเกิดเองมันจึงจะเป็น **ปจฺจตฺตํ** อย่าเอาตำรามาพูด ตำราเก็บไว้ในตู้ เก็บไว้ในกระเป๋าให้เรียบร้อยเร่งความเพียรอย่างเดียว ประกอบความพากเพียร เดินจงกรม นั่งสมาธิ พิจารณาอัตภาพร่างกาย เอาจิตให้อยู่ อย่าปล่อยจิตปล่อยใจ อย่าส่งจิตส่งใจไปที่อื่น ท่านก็เน้นแต่เรื่องจิตใจ เรื่องประกอบความพากความเพียร ทรมานร่างกาย ทรมานสังขาร ถ้าสังขารไม่ได้ทรมานไม่ได้ประกอบความพากความเพียร สังขารเข้มแข็ง อัตภาพร่างกายเข้มแข็งก็เกิดกิเลสเกิดตัณหาเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่เห็นอรรถ ไม่เห็นธรรม ธรรมะธัมโมไม่บังเกิดขึ้น ถ้าไม่ประกอบความเพียร ถ้าไม่เร่งความเพียร เห็นแต่แก่หลับ เห็นแต่แก่นอน เห็นแต่บริโภคขบฉันแต่ไม่เห็นอรรถเห็นธรรม จะเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร **การเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารนี่ท่านพระอาจารย์มั่นเทศน์อยู่บ่อย ๆ พูดอยู่บ่อย ๆ "เดี๋ยวมันจะมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร"** เอาภพทั้งสามเป็นบ้านเจ้าอยู่ เป็นเรือนเจ้าอยู่ กามภพ รูปภพ อรูปภพ การเวียนว่ายตายเกิดท่านพูดอยู่ตลอด **"เดี๋ยวมันจะมาเวียนว่ายตายเกิดอีก ไม่พ้นทุกข์ พอบวชมาแล้วก็ต้องประกอบความพากความเพียร ถ้าไม่ประกอบความพากความเพียรเหมือนกับไม่ได้บวช ไม่มีความหมาย ไม่มีประโยชน์ มีแต่จะเป็นบาปเป็นกรรม เสวยทุกข์ทรมานในวัฏสงสาร รีบเร่งความพากความเพียร"**

พระครูการุณยธรรมนิวาส

(หลวงปู่หลวง กตปุญฺโญ)
วัดป่าสำราญนิวาส อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

หลวงปู่หลวง เดินทางไปกราบนมัสการพระธาตุพนม ในปี พ.ศ.๒๔๘๗ โดยผ่านไปทางจังหวัดสกลนคร ได้แวะกราบเยี่ยมหลวงปู่แว่น ธนปาโล ซึ่งพักอยู่เสนาสนะป่าบ้านโคก อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร เมื่อหลวงปู่แว่นทราบว่าหลวงปู่หลวงมีความสนใจในการปฏิบัติกัมมัฏฐาน ท่านจึงได้ชักชวนให้ไปกราบท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร พระอาจารย์ใหญ่สายวิปัสสนาผู้มีชื่อเสียงโด่งดังในยุคนั้น ซึ่งในขณะนั้นท่านได้อยู่จำพรรษาที่เสนาสนะป่าบ้านโคก

เมื่อได้เข้าพบและมีโอกาสได้รับฟังการอบรมธรรมจากท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งขณะนั้นท่านได้ชราภาพมากแล้ว แต่ก็ยังคงแสดงธรรมได้อย่างพิสดารจับใจเป็นยิ่งนัก ใครได้ฟังก็รู้สึกซาบซึ้งใจ

ในข้ออรรถข้อธรรมที่ท่านแสดง ซึ่งแต่ละคำแต่ละประโยค ล้วนมีข้อคิดลึกซึ้งและมีคำอธิบายได้แจ่มแจ้ง ช่วยให้เกิดความตื่นตัวและรักที่จะปฏิบัติธรรมยิ่งขึ้นไปอีก

ช่วงระหว่างที่ท่านแสดงธรรม ทุกคนที่นั่งฟังต่างนิ่งสงบแทบไม่ไหวติง ต่างอยู่ในอาการที่ถึงพร้อมด้วยสติที่จะน้อมรับ นำพาธรรมะที่ท่านบรรยายมาให้เข้าสู่จิตสู่ใจและปฏิบัติตามโดยมิท้อ แม้พวกสามเณรในที่นั้นยังต้องแอบฟังด้วยใจจดจ่อ ด้วยไม่มีพื้นที่พอที่จะขึ้นไปนั่งฟังบนกุฏิที่แสดงธรรมของท่านได้ เพราะแต่ละคืนแต่ละคราวที่ท่านพระอาจารย์มั่นท่านแสดงธรรม จะมีบรรดาพระเถรานุเถระที่เป็นศิษย์ในสายปฏิบัติ นั่งฟังอยู่เต็มไปหมด

ในอุบายธรรมที่ท่านพระอาจารย์มั่น ได้เทศน์อบรมในวันนั้น มีอุบายช่วงหนึ่งที่หลวงปู่หลวงได้จดจำนำมาพิจารณาเป็นพิเศษ จนเป็นข้อคิดสะกิดเตือนใจมาจนทุกวันมิลืมเลือน คือท่านได้เทศน์ว่า **"ไปกราบแต่ธาตุพนม มันหลงธาตุ ธาตุโต (ตัวเรา) บ่ ไหว้ ไปไหว้แต่ธาตุเพิ่น (คนอื่น) บ่มีหยัง มีแต่ก้อนอิฐ มันหลงธาตุ ปานคนโง่ง่าว ไปค้าขายแต่บ้านอื่น คนฉลาดมีปัญญา ค้าขายอยู่บ้านเจ้าของ ผู้เฒ่าหลงลืม มัดผ้าขาวม้าอยู่บนหัวแล้วไปหาที่อื่นแล่นเหาะแล่นหอบ (วิ่ง) ไปมาจนเหงื่อออก จึงฮู้ว่าอยู่บนหัว"** หลวงปู่หลวงได้ฟังดังนั้นแล้วก็นำมาพิจารณา จึงรู้จริงเข้าใจแจ่มแจ้งว่า "ธรรมทั้งหมดมารวมอยู่ในกายนี้"

เมื่อได้ยินท่านพระอาจารย์มั่นท่านแสดงธรรมจบแล้วหลวงปู่หลวงก็ได้คลายหายสงสัยว่า ทำไมพระนักปฏิบัติจึงไม่ต้องการแสวงหา ลาภ ยศ สรรเสริญอีก

หลวงปู่บุญหนา ธมฺมทินฺโน

วัดป่าโสตถิผล
บ้านหนองโดก ตำบลช้างมิ่ง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

พระอาจารย์บุญหนา ธมฺมทินฺโน บรรพชาเป็นสามเณรปฏิบัติอุปัฏฐากครูอาจารย์อยู่ถึง ๑๒ ปี โดยเฉพาะอยู่กับพระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ ศิษย์ผู้ใหญ่รูปหนึ่งของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ในช่วงที่ท่านเป็นสามเณรอยู่กับพระอาจารย์อ่อนนั้น ท่านเคยไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ณ วัดป่าบ้านหนองผืออยู่เสมอ ๆ ท่านเล่าว่า สาเหตุที่ได้บวชเป็นสามเณรอยู่กับพระอาจารย์อ่อนนั้น เพราะพระอาจารย์อ่อนท่านเดินธุดงค์มาพักหาความสงบวิเวกอยู่ที่บริเวณป่าช้าบ้านหนองโดก (ปัจจุบันคือวัดป่าโสตถิผลหรือวัดป่าบ้านหนองโดก) ตอนนั้นท่านบวชเป็นสามเณรแล้วแต่เป็นฝ่ายมหานิกายได้ ๔ พรรษา พักอยู่วัดแจ้ง บ้านหนองโดก เป็นวัดบ้านของท่านเอง และไม่ไกลจากป่าช้าที่พระอาจารย์อ่อนไปพักอยู่นั้นมากนัก ประกอบด้วยตัวท่านเองมีความเลื่อมใส

การปฏิบัติอยู่แล้ว จึงเป็นโอกาสให้ท่านสนใจไปฟังการอบรมภาวนาและอุปัฏฐากใกล้ชิดกับพระอาจารย์อ่อนตั้งแต่นั้น ภายหลังจึงเปลี่ยนเป็นสามเณรฝ่ายธรรมยุตและติดตามพระอาจารย์อ่อนเรื่อยมา

ท่านเล่าต่อไปว่า ตอนที่ไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ณ วัดป่าบ้านหนองผือครั้งแรก ก็ไปกับพระอาจารย์อ่อนผู้เป็นพระอาจารย์ของท่าน พร้อมกับสามเณรอีกรูปหนึ่ง (จำชื่อไม่ได้) และญาติโยม ๔-๕ คน ออกจากวัดป่าบ้านหนองโดก หลังฉันจังหันเสร็จประมาณ ๓ โมงเช้า โดยเดินมุ่งหน้าสู่เทือกเขาภูพานที่อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านหนองโดก ผ่านไปทางบ้านโคกกะโหล่งหรือบ้านคำแหวปัจจุบัน แล้วปีนเขาขึ้นสู่ถ้ำน้ำหยาด อันเป็นที่พักแห่งหนึ่งของคนเดินทางก่อนที่จะมุ่งขึ้นสู่สันเขาภูพานซึ่งเป็นที่ดงป่าโปร่งใต้เมฆไม้มีหนทางพอเป็นแนวรอยคนเดิน คณะของท่านก็เดินตามทางนั้นไปเรื่อย ๆ ใช้เวลานานพอสมควร จึงไปถึงที่พักของคนเดินทางอีกแห่ง ตรงนั้นเป็นลำห้วยเล็ก ๆ อยู่ฟากเขาใกล้บ้านหนองผือ น้ำใสเย็นไหลตลอดปี ชื่อว่า ห้วยหมากกล้วย ถึงช่วงนี้พระอาจารย์อ่อนผู้เป็นหัวหน้าจึงพูดขึ้นอย่างเย็น ๆ ว่า "เอาล่ะ ถึงที่นี่แล้วให้พักผ่อนเอาแฮงสาก่อน..." และพระอาจารย์ก็รับผ้าอาบจากสามเณร เอามาพับครึ่งแล้วปูลงบนพลาญ (ลาน) หิน เสร็จแล้วท่านก็นั่งลงขัดสมาธิหลับตาซึ่งเป็นการพักเหนื่อยตามวิธีของท่าน สำหรับสามเณรพร้อมญาติโยมที่ไปด้วยต่างแยกย้ายหาที่พักเหนื่อย โดยการหามุมสงบทำสมาธิของแต่ละคนไปตามอัธยาศัย จนตะวันบ่ายคล้อยอากาศเริ่มเย็นสบาย จึงพากันออกจากสมาธิแล้วเตรียมเดินทางต่อไป

ท่านเล่าต่อไปอีกว่า ถึงวัดป่าบ้านหนองผือเวลาประมาณบ่าย ๓ โมง พอเข้าไปภายในบริเวณวัดของท่านรู้สึกว่าร่มรื่นสงบเงียบเหมือนกับไม่มีพระเณร แต่ลานวัดสะอาดเห็นแล้วพลอยทำให้จิตใจท่านสงบเย็นไปด้วย ดูสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ภายในวัดก็จัดเก็บเป็นระเบียบเรียบร้อยดีมาก เดินไปอีกหน่อยหนึ่งเห็นพระเณรกำลังทำกิจวัตรกวาดลานวัดด้วยไม้คันตาด ส่วนพระอาจารย์อ่อนพร้อมคณะก็เข้าไปกราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่นที่บนกุฏิท่าน เสร็จแล้วกลับลงมาไปหาที่พักซึ่งมีกุฏิเล็ก ๆ อยู่ในป่า เมื่อจัดเก็บบริขารไว้บนกุฏิเรียบร้อยแล้ว จึงออกมาช่วยทำกิจวัตร มีการปัดกวาดลานวัด ตักน้ำใช้น้ำฉันจากบ่อซึ่งมีบ่ออยู่ท้ายวัด ตักขึ้นเทใส่ปี๊บ ใช้ผ้าขาวกรองที่ปากปี๊บ เมื่อเต็มแล้วพระผู้ที่จะหามสองรูปใช้ไม้คานหามสอดที่ห่วงปี๊บ ถ้าต้องการหลายปี๊บก็สอดเรียงซ้อนกันมากน้อยตามกำลังสามารถ อย่างมากประมาณ ๔ ถึง ๖ ปี๊บในแต่ละเที่ยว เอาไปเทตามโอ่งที่ล้างบาตรที่ล้างเท้าหน้าศาลาหอฉัน และตามกุฏิพระเณร ห้องถาน (ส้วม) จนเต็มหมดทุกที่ เสร็จจากนั้นก็เตรียมรอสรงน้ำท่านพระอาจารย์มั่น บริเวณหน้ากุฏิท่านซึ่งมีพระเตรียมน้ำสรงไว้โดยใช้น้ำร้อนผสมพอให้อุ่น ๆ เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นเข้ามานั่งบนตั่งแล้ว คราวนี้พระเณรทั้งหลายห้อมล้อมเพื่อเข้าไปถูหลังขัดไคลถวายท่านอย่างเปี่ยมล้นด้วยศรัทธา ส่วนสามเณรบุญหนา (พระอาจารย์บุญหนา ธมฺมทินฺโน) มีโอกาสเข้าไปร่วมสรงน้ำท่านพระอาจารย์มั่นในครั้งนี้ด้วย ท่านเล่าว่าตัวท่านเองเป็นสามเณรร่างเล็กพอได้แทรกเข้าไปกับพระซึ่งส่วนมากมีร่างกายใหญ่โตทั้งนั้น เช่น พระอาจารย์ทองคำ พระอาจารย์คำพอง พระอาจารย์อ่อนสา พระอาจารย์มหาบัว และอีกหลาย ๆ ท่าน เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นเห็นท่านซึ่งเป็นสามเณรมาใหม่ ท่านพระอาจารย์มั่นจึงพูดสำเนียงอีสานขึ้นว่า "เณรมาแต่ไส..." เสียงท่านน่าฟังมาก แต่เณรไม่ทันตอบ มีพระอาจารย์ทองคำตอบแทนว่า

"เณรมากับครูบาอ่อน ข้าน้อย" จากนั้นท่านไม่ได้ว่าอะไรต่อไป จนเสร็จจากการสรงน้ำท่านในวันนั้น

สำหรับที่เป็นคติธรรมตามที่ท่านได้เข้าสัมผัสวัดป่าบ้านหนองผือ ครั้งสมัยท่านพระอาจารย์มั่นพักอยู่นั้น ท่านได้สังเกตเห็นว่า แม้พระเณรจะมีเป็นจำนวนมาก การทำกิจวัตร เช่น ตักน้ำใช้น้ำดื่ม กวาดลานวัด ปัดห้องน้ำห้องส้วม ตลอดทั้งล้างกระโถนกาน้ำ กรองน้ำใส่โอ่งใส่ไห และทำการงานอื่น ๆ จะไม่ปรากฏเสียงพระเณรพูดคุยกัน ถึงจะพูดคุยกันก็เพียงกระซิบกระซาบเห็นแต่อาการปากขมุบขมิบเท่านั้น คนอื่นไม่ได้ยินด้วย นี่ก็เป็นคติธรรมอันหนึ่ง ให้มีสติระมัดระวังตัวไม่ประมาท

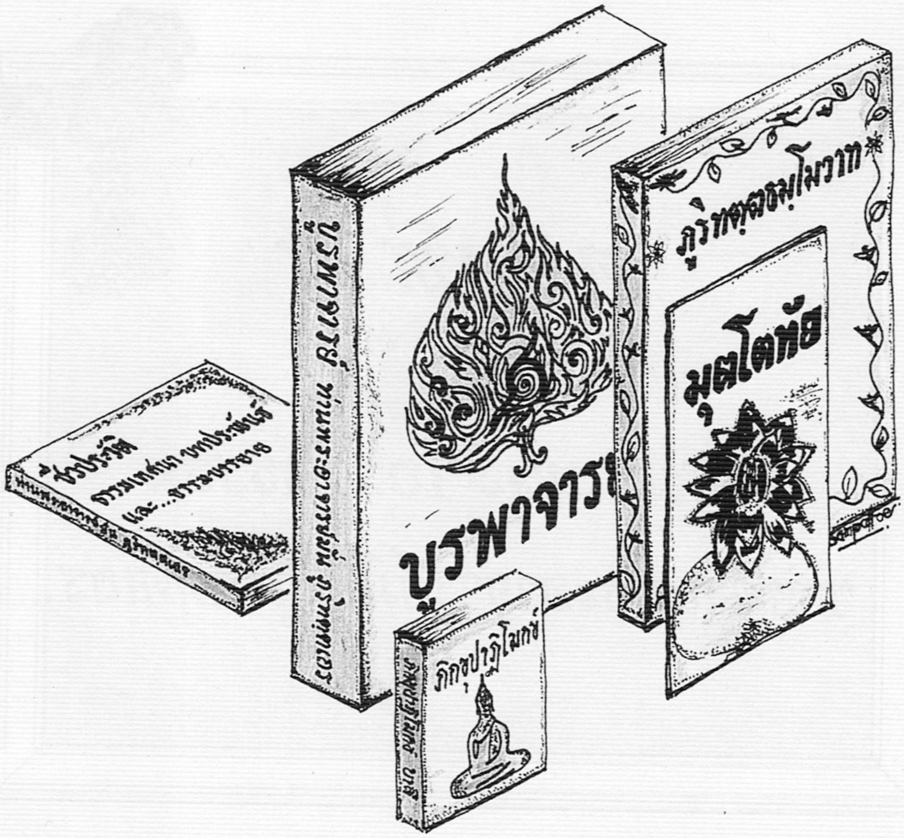
ท่านจึงเกิดอุบายธรรมขึ้นมาว่า **เรื่อง สติ เป็นสิ่งสำคัญมาก สติ ระลึกรู้ในกาย สติ ระลึกรู้ในวาจาคำพูด สติ ระลึกรู้ในใจ เมื่อ สติ ตามระลึกรู้ซักซ้อมอยู่ภายในกาย วาจา และใจแล้ว ทำ พูด คิด ถูกและผิด ก็ระลึกรู้อยู่ ปรับปรุงอยู่อย่างนี้เสมอ** แล้วเล่าต่อว่า ท่านได้ฟังมาจากพระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ อาจารย์ของท่านเอง เล่าเรื่องของท่านพระอาจารย์เสาร์เทศน์สั้น ๆ ว่า **กายสุจริตํ วจีสุจริตํ มโนสุจริตํ กายบริสุทธิ์ วาจาบริสุทธิ์ ใจบริสุทธิ์ เอวัง...** แล้วท่านก็ลงจากธรรมาสน์ไป

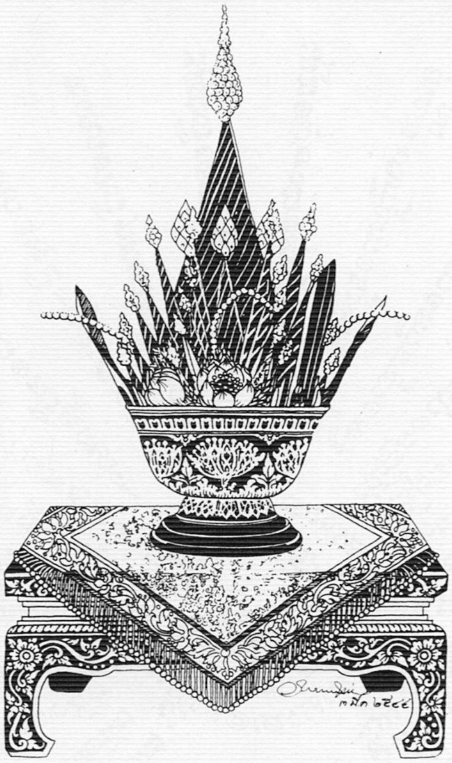
หลังจากท่านพักอยู่วัดป่าบ้านหนองผือได้ระยะหนึ่งแล้วก็ธุดงค์ออกไปกับพระอาจารย์อ่อนหาความสงบวิเวกอยู่ใกล้ละแวกนั้น จนกระทั่งทราบข่าวท่านพระอาจารย์มั่นออกจากวัดป่าบ้านหนองผือไปพักวัดป่ากลางโนนภู่ สุดท้ายมรณภาพที่วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร ท่านสามเณรบุญหนากับพระอาจารย์อ่อนก็ได้ติดตามไปด้วยตลอด และไปพักอยู่ช่วยงานเตรียมเมรุชั่วคราวถวายเพลิงศพท่านพระอาจารย์มั่นที่วัดป่าสุทธาวาส จนเรียบร้อยหมดทุกอย่าง จึงออกเที่ยวธุดงค์ต่อไป

- *จากสัมภาษณ์ - หลวงปู่จันทร์แรม เขมสิริ วัดระหาน อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์*
  - *พระญาณทีปาจารย์ (หลวงปู่ท่อน ญาณธโร) วัดป่าศรีอภัยวัน อำเภอเมือง จังหวัดเลย*
  - *พระครูวีรธรรมานุยุต (หลวงปู่พวง สุวีโร) วัดป่าปูลูสันติวัฒนา อำเภอหนองหาน จังหวัดเลย*
  - *หลวงปู่บุญหนา ธมฺมทินฺโน วัดป่าโสตถิผล บ้านหนองโดก อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร*
- *จากหนังสือ - กตปุญโญนุสรณ์ โดย คณะศิษยานุศิษย์*
  - *กัลยาณวิสุทธิ์ โดย คณะศิษยานุศิษย์*
  - *๗๒ ปี พระวิสุทธิญาณเถร (หลวงพ่อสมชาย ฐิตวิริโย) โดย คณะศิษยานุศิษย์*
  - *ชีวประวัติอภินิหาร ของ พระอาจารย์ดี ฉันโน โดย คณะศิษยานุศิษย์*
  - *อภิมหามงคลธรรม โดย ชมรมเพื่อนชาวพุทธ*
  - *เอกสารจากห้องสมุดวัดอโศการาม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ*

ตอนที่ ๕

ธรรมะ และ โอวาทธรรม
ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

บูรพาจารย
มุตโตทัย
ภิกขุปาฏิโมกข์

ขอนอบน้อมสักการะบูชา

ธรรมะ และ โอวาทธรรม

ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ผู้ทรงไว้ซึ่งพระคุณอันประเสริฐ

ด้วยคารวะและปฏิบัติบูชาอย่างสูงยิ่ง

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
และรัศมีอันเป็นนามฉายาของศิษยานุศิษย์

โอวาทธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

บันทึกธรรมโดย
หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร
พ.ศ. ๒๔๘๓ ณ วัดป่าโนนนิเวศน์ จังหวัดอุดรธานี

- ในโลกนี้เป็นธาตุทั้งนั้นให้รู้เท่าทันกับธาตุอย่าหลงตามธาตุ

- ให้เห็นปัจจุบันธรรม อย่าส่งจิตอนาคตและอดีต

- ธาตุ ๘๔,๐๐๐ ธาตุออกมาจากจิตหมด

- นิโรธเป็นของดับเพราะรู้เท่าแล้ว จิตไม่เกิดยินดี ยินร้าย ดับไปเช่นนี้ ชื่อว่านิโรธ

- แสดงฌานเป็นที่พักชั่วคราวแล้วเจริญจิตต่อ ๆ ไป

- ให้เอากาย วาจา ใจนี้ยกขึ้นพิจารณา อย่าเพิ่มอย่าเอาออก ให้เห็นเป็นปรกติ

- มรรค ๘ นั้น สมาธิมรรคเป็นองค์ ๑ นอกนั้นเป็นปริยาย

- ให้รู้ธรรมะและอาการของธรรมถึงชั้นละเอียดแล้วก็จะรู้เองเห็นเอง

- ถ้าส่งจิตรู้เห็นนอกกายเป็นมิจฉาทิฐิ ให้รู้เห็นอยู่ในกายกับจิตนั้น เป็นสัมมาทิฐิ

- นักปฏิบัติใจต้องเด็ดเดี่ยวกล้าหาญที่สุดจึงจะรู้ธรรมเห็นธรรม

- เกิดตาย เกิดแล้วตาย ชมแต่หนังของเก่า ไม่หันไปหาที่จะพ้นทุกข์

- ทำจิตให้เสมอ อย่าขึ้นอย่าลง อย่าไปอย่ามา ให้รู้เฉพาะปรกติของจิต

- แสดงฐานของธรรมะเป็นบ่อเกิดอริยสัจของจริง

♠ แสดงตนดูถูกท่านว่าท่านเป็นคนโกรธ เพราะผู้ฟังไม่เห็นตามความเป็นจริง เพราะยุ่งแต่จิตของตัวเท่านั้น

♠ เกิดความรู้อย่างวิเศษแล้วย่อมหาอานิสงส์ประมาณไม่ได้

♠ อัตตาหิ...ฯลฯ เป็นของลึกลับเหลือที่สุด

♠ ให้รู้ธาตุเห็นธาตุ จิตจึงไม่ติดทางราคะ

♠ คนเราจะดีจะชั่วต้องเกิดวิบัติเสียก่อน

♠ ท่านแสดงไม่อ้างสวรรค์ นิพพาน ไม่อ้างทุคติ อ้างความเป็นไปทางปัจจุบันอย่างเดียว เพราะชั่วดีก็ปัจจุบันที่ยังเป็นชาติมนุษย์

♠ ความรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นอนันตนัย มากมายยิ่งกว่า ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เป็นอุบายที่จะทรมานสัตว์ พ้นวิสัยของสาวกที่จะรู้ตามเห็นตามได้ สาวกกำหนดรู้แต่เพียง ๘๔,๐๐๐ เท่านี้ก็เป็นอัศจรรย์

♠ ท่านกำชับว่าอย่าให้จิตเพ่งนอก ให้รู้ในตัวเห็นในตัว เมื่อรู้ในตัวแล้วรู้ทั่วไป เพราะตัวเป็นต้นเหตุ

♠ ให้แก้ปัจจุบัน เมื่อแก้ปัจจุบันได้แล้ว ภพ ๓ นั้นหลุดหมดไม่ต้องส่งอดีต อนาคต ให้ลบอารมณ์ภายนอกให้หมด จึงจะเข้าอารมณ์ภายในได้ เพ่งนอกเป็นตัวสมุทัย เป็นทุกข์ และเป็นตัวมิจฉาทิฐิ เพ่งในเป็นตัวสัมมาทิฐิ เพ่งในตัวเป็นสัมมาทิฐิ

♠ เล่นนิมิตก็ดี ยินดียินร้ายก็ดี เรียกว่าคุ้มเงาตน เชื่อนิมิตเป็นบ้า

โอวาทธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ที่ให้ไว้แก่ศิษยานุศิษย์ บันทึกโดย หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร จากสถานที่ปฏิบัติธรรมหลายแห่ง

ธรรมะ ธัมโม เรียนมาจากธรรมชาติ เห็นความเกิดความแปรปรวนของสังขาร ประกอบด้วยไตรลักษณ์

อย่าเชื่อหมอมากนัก ให้เชื่อธรรมมากจึงดี เชื่อกรรมเชื่อผลของกรรม

อรหันต์ก็เป็นคุณอนันต์ นับหาประมาณมิได้ พระอรหันต์ตรัสรู้ในตัว เห็นในตัว มีญาณแจ่มแจ้งดี ล้วนแต่เล่าเรียนธรรมชาติทั้งนั้นฯ

ธรรมะชี้เข้ากายกับจิตเป็นคัมภีร์เดิม

ภูเขาสูงที่กลิ้งมาบดสัตว์ให้เป็นจุณไปนั้นอายุ ๗๐ ปี แล้วไม่เคยเห็นภูเขา เห็นแต่ชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ เท่านั้นแล ทิฐิมานะเป็นภูเขาสูงหาที่ประมาณมิได้

ธรรมะเป็นต้น เอโกมีอันเดียว แต่แสดงอาการโดยนัย ๘๔,๐๐๐ ธาตุ ๔ ธาตุ ๖ ธาตุ ๑๘ ให้เห็นด้วยจักษุด้วย ให้เห็นด้วยญาณ คือปัญญาด้วย **นโม** ดิน น้ำ บิดา มารดา ปั้นขึ้นมา

๘๔,๐๐๐ เป็นอุบายที่ให้พระองค์ทรมานสัตว์ สัตว์ย่อมรู้แต่ ๘๔,๐๐๐ เท่านั้น จะรู้ยิ่งไปกว่านั้นเป็นไม่มี เว้นแต่นิสัยพุทธภูมิฯ รู้อนันตนัยหาประมาณมิได้ พ้นจากนิสัยของสาวก สาวกรู้แต่ ๘๔,๐๐๐ เท่านั้น จะรู้ยิ่งไปกว่านั้นมิได้

ให้รู้ **นโม นะ** น้ำ **โม** ดิน (อิ อะ) อิติปิโสฯ อรหํ เมื่อรู้แล้วความรู้หาประมาณมิได้ อะ อิ สำคัญนัก เป็นคุณสมบัติของพระอรหันต์ฯ

ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ นี้เองทำให้บุคคลเป็นพระอรหันต์

ญาณ ของพระพุทธเจ้า ท่านหมายเอา สกนธ์กาย เช่น นิมิตธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุน้ำ ธาตุดิน และอาการ ๓๒ เป็นนิมิต ท่านบอกว่ารู้เห็นเช่นนี้ บรรดาท่านเจ้าคุณทั้งหลายไม่คัดค้านเลยฯ

สัตว์เกิดในท้องมารดาทุกข์แสน กามเป็นของต่ำช้า เป็นของที่นำทุกข์เดือดร้อนฯ

โลกสันนิวาส มีความแปรปรวนตั้งเที่ยงอยู่เช่นนั้น แต่จิตของเรารักษาไว้ให้ดี อย่าให้ติด ถ้าไม่ติดก็ได้ชื่อว่าเป็นสุข ในตอนนี้ท่านแสดงทบไปทบมาเพื่อให้ศิษย์รู้

พิจารณาค้นกาย ตรวจกายถูกดีแล้ว ไม่เป็นปัญหาขึ้นมาได้ ถ้าไม่ถูก ย่อมเป็นปัญหาขึ้นมา

ค้นดูกายถึงหลัก และเห็นอริยสัจของจริงแล้ว เดินตามมรรคเห็นตัวสมุทัย เห็นทุกขสัจ

ต้องทำจิตให้เป็นเอก ต้องสงเคราะห์ธรรมให้เป็นเอกเสมอฯ

อริยสัจ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค คือ กาย วาจา ใจ เป็นมรรค เข้าไปดับทุกข์ ดับสมุทัย ดับนิโรธ นิโรธดับไม่เอา เอาที่ไม่ดับ คือดับนั้นยังเป็นตัวมรรค เอาสิ่งที่ไม่ดับ สิ่งที่ตั้งอยู่นั้นแหละเป็นตัวให้สิ้นทุกข์

ปฏิภาค นั้นอาศัยผู้ที่มีวาสนา จึงจะบังเกิดขึ้นได้ **อุคหนิมิต** นั้นเป็นของที่ไม่ถาวร พิจารณาให้ชำนาญแล้วเป็น ปฏิภาคนิมิต ชำนาญทาง **ปฏิภาค** แล้วทวนเข้ามาเป็นตน ปฏิภาคนั้นเป็นส่วนวิปัสสนาฯ

ท่านพิจารณาร่างกระดูกได้ ๕๐๐ ชาติมาแล้ว ตั้งแต่เกิดเป็นเสนาบดีเมืองกุรุราช เป็นอุบาสก ถึงพระรัตนตรัย

เจริญทางจิตอย่างเดียว ตั้งแต่ **อุปจารสมาธิ** รู้วาระจิตของผู้อื่นได้ แก้นิวรณ์ได้ แต่โมหะคุมจิต ถ้าเจริญวิปัสสนา ถึง **อัปปนาสมาธิ** ท่านอาจารย์บอกเช่นนั้น และบอกว่าทำความรู้ให้พอเสียก่อนจึงไม่หวั่นไหว

ให้รู้ที่จะแก้จิตของตน ให้รู้จักภพของตนที่จะไปเกิดๆ ท่านอาจารย์ได้พิจารณาวัฏฏะ ๕๐๐ ชาติ

ต้องผ่านความผิดมาเสียก่อนจึงปฏิบัติถูก ความผิดเป็นเหตุความถูกเป็นผลของความดีทั้งหลาย **ต้องเดินมรรค ๘ ให้ถูกจึงจะแก้ได้** เดินตามสายหนทางของพระอริยเจ้าใช้ตบะอย่างยิ่งคือ ความเพียร จึงจะสอนตนได้ โลกีย์ โลกุตระ ๒ อย่างประจำอยู่ในโลก ๓ ภพ

ปัญญามีสัมปยุตทุก ๆ ภูมิ **กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร** โลกุตระเหล่านี้ล้วนแต่มีปัญญาประกอบ ควรที่เป็นเสียมก็เป็น ควรที่เป็นขวานก็เป็น ส่วนที่เฉย ๆ เรื่อย ๆ นั้น เช่น เหล็กเป็นแท่งกลม จะเอามาใช้อะไรก็ไม่ได้ นี้ฉันใด

จะบอกการดำเนิน **วิปัสสนา** และ **สมถะ** โดยเฉพาะนั้นมิได้ เพราะมันไปหน้าเดียว จริตของคนต่าง ๆ กัน แล้วแต่ความฉลาดไหวพริบของใคร เพราะดำเนินจิตหลายแง่แล้วแต่ความสะดวก

อย่าให้จิตเพ่งนอก ให้รู้ในตัว เห็นในตัว เมื่อรู้ในตัวแล้วรู้ทั่วไป เพราะตัวเป็นต้นเหตุ

เทศน์เรื่องมงคลวิเสส ที่มนุษย์ เทวดามีความสงสัย มิได้แก้อัตถะแปลได้เหมือนพระพุทธองค์ มนุษย์เป็นสถานกลาง อะไรดีหรือชั่วก็ต้องกลั่นออกไปจากมนุษย์นี้ทั้งนั้น ทำให้เป็นดีก็มนุษย์ ทำให้ชั่วก็มนุษย์ จะเป็นปุถุชนก็มนุษย์ จะเป็นพระพุทธเจ้าก็มนุษย์

ท่านเทศน์ให้สงเคราะห์เข้าตนทั้งนั้น **สุภะ เป็นธาตุบูดเน่าเป็นธรรมชาติของเขา** ร้ายแต่มนุษย์ จิตติดสุภะ ดื่มสุรา ท่านยกพระโพธิสัตว์ยกเป็นกษัตริย์ มีเมีย ๖ หมื่น บุตรราหุล ท่านก็ไม่เมา ไหนเรามีเมียตาเปียกคนเดียวติดกันจนตาย ธาตุเมาอันนี้เป็นธรรมชาติไม่ให้คนสิ้นทุกข์ไปได้

บุคคลรักษาจิต ได้แล้วทั้งศีล แม้รักษาทางปัญญา ได้แล้วทั้ง **ศีล สมาธิ ปัญญา** ดุจข้าวสุกที่สำเร็จแล้ว เราจะตวงกิน ไม่ต้องไปกังวลทำนาเก็บเกี่ยว และข้าวเปลือก ข้าวสารเลย กินข้าวสุกแล้วก็เป็นพอนี้ ก็ฉันนั้น เป็นสถานที่สำรวม

ภายนอกให้ละเอียดเสียก่อน แล้วภายในจึงละเอียด

ครั้งพุทธกาล บางองค์ติดทางสมาธิ ๕๐ ปี จึงได้สำเร็จก็มี

พระอานนท์ เป็นคลังแห่งพระธรรม อะไรท่านรู้หมด ทำเนิ่นช้า เพราะท่านติดพระสูตร อภิธรรม ไม่น้อมลงมาปฏิบัติ จึงสำเร็จช้าอายุ ๘๐ ปี หลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน

พระอานนท์ทำความเพียรในกายวิปัสสนา กำหนดจิตโดยมิได้ละ จนขาตรงทีเดียว จึงได้ทอดกายด้วยสติ หัวยังไม่ถึงหมอนจิตก็เข้าสู่ภวังค์ ภวังค์หายไป เกิดความรู้ ญาณธรรมทั้งหลายๆ

พระโมคคัลลาน์ สารีบุตร ล้วนแต่เกิดในตระกูลมิจฉาทิฐิ โมคคัลลาน์สั่งสอนแม่ไม่ได้เลยทีเดียวๆ

เหตุปจฺจโย โหติ ธรรมทั้งหลายเกิดเพราะเหตุ ดับเพราะเหตุๆ

อย่าเชื่ออภิญญาๆ ปฏิบัติเพื่อลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นอาบัติทุกกฏ

ธรรมเป็นของเย็น พระกรรมฐานอยู่ที่ไหน สัตว์ป่าต้องอาศัยอยู่ หมู่ป่าเห็นคฤหัสถ์เป็นยักษ์เป็นมาร เบียดเบียนสัตว์ ยิงจนไม่มีเหลือ เสือภูวัว ท่านพระอาจารย์ทำอุโบสถ มันมาร้อง เมื่อฟังปาฏิโมกข์จบแล้วมันก็หายไป ท่านอาจารย์มั่นคุ้นเคยสัตว์เหล่านี้ ท่านรู้วาระจิตสัตว์เหล่านี้ เป็นมิตรสหายกันด้วยธรรมเครื่องเย็นใจ

สัตว์เดรัจฉาน เขาก็มีสัญญา ปัญญา นามธรรม รู้เหมือนกับมนุษย์ แต่เขาพูดไม่ได้

ธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นนั้นอย่าย้าย มันเต็มแล้วมันย้ายเอง ท่านเตือนท่านมหาบัว ฉะนั้นพระโยคาวจรเจ้า ละกิเลสส่วนใดได้แล้วท่านไม่กลับมาละอีก เพราะมรรคประหารสิ้นไปแล้ว ***เดินหน้าแก้กิเลสใหม่เรื่อยไป*** จนละกิเลสรอบ ไม่เกิดอีก นี้ก็เป็นอัศจรรย์

ให้ม้างกายเป็นนิจนั้นดี อย่าให้มันหุ้ม

สถานที่เข็ดขวาง ท่านบอกว่าเป็นพวกเปรต ต้องทำบุญให้ทานอุทิศถึง เขาก็ได้รับอนุโมทนา หายไปเกิด ณ ที่อื่นๆ

ท่านไม่ชอบฤทธิ์ ชอบภาวนาให้สิ้นกิเลส ฤทธิ์ทั้งหลายเกิดด้วยกำลังสมถะฌานสมาบัติ ทั้งนั้น ใช้วิปัสสนาอย่างเดียวไม่มีฤทธิ์สำเร็จอรหันต์

ฝึกหัดจิตดีแล้ว จิตเข้มแข็งมีอำนาจมาก ย่อมกระทำจิตสารพัดได้ทุกอย่าง เมื่อเห็นอำนาจของจิตแล้ว แลเห็นกายเป็นของอ่อนจิตบังคับกายได้ฯ

เขาโกรธเรา แต่เราอย่าตอบ ให้พิจารณาความบริสุทธิ์ละลาย แล้วยกธงชัยขึ้น และ **มีอะไรก็สงเคราะห์เขาผู้ประมาท ไม่นานเขากลับคืนดี** ไม่กลับคืนดีก็วิบัติถึงตายทีเดียว

ใครจะไปบังคับจิต นั้นไม่ได้เลย **ต้องสอนจิตให้อยู่ด้วยอุบาย** แม้คำสั่งสอนของพระองค์ ล้วนแต่เป็นนโยบายทั้งนั้น เหตุนั้นท่านจึงไม่ชี้อุบายตรง ๆ ลงไปทีเดียว จึงชักอื่นมาเปรียบเทียบฯ

นิมิตทั้งหลายเกิดด้วยปีติสมาธิอย่างเดียว ที่แสดงเป็นนิมิตออกมา **อย่าหลงตามนิมิต ให้ทวนกระแสเข้าจิตเดิม** เพราะนิมิตเป็นของไม่เที่ยง **หลงเชื่อนิมิต ประเดี๋ยวเป็นบ้า**

ปฏิภาคนิมิตเกิดเฉพาะผู้ที่มีวาสนาอย่างเดียว **การภาวนาอย่าให้ทิ้งกายกับจิต** นี้เป็นกรรมฐานเดิม แต่ให้จิตเด็ดเดี่ยวอย่างที่สุดจึงเป็นผู้ที่รู้ธรรมในธรรมฯ

ให้เป็นมหาสติ มหาปัญญา รอบกาย รอบจิต มรณะร้ายมาถึงแล้ว ต้องเข้าแย่งกันในช่องแคบ แม้โพธิสัตว์ชนะมาร ชนะในช่องแคบ

สนิมมันเกิดในเนื้อเหล็ก กิเลสมันเกิดในดวงจิต ต้องประหารจิตให้เป็นธรรม

ในโลกนี้เป็น**อนัตตา**หมด ไม่มีต้นไม้และภูเขา วิปัสสนาลบล้างหมด ไม่มีเชื้อโรคอยู่ในโลกชื่อว่า **โลกุตระ**

เรื่อง **กัมมัฏฐาน ๕** ภาวนาให้มาก ในร่างกาย เห็นอสุภะเป็นยาปรมัตถ์แก้จิต พระเณรที่บรรพชาอุปสมบท ล้วนแต่พระอุปัชฌายะให้กรรมฐาน ๕ มาทั้งนั้น เป็นหลักสำคัญที่กุลบุตรจะภาวนา รู้แจ้งในรูปธรรมเป็น สนฺทิฏฺฐิโก เห็นเอง เบื่อหน่ายรูปธรรม อรูปธรรม และเห็นนามธรรมไปพร้อมกัน

การนอน การสงบเข้าฌาน เป็นอาหารของจิตและร่างกายอย่างหนึ่ง **สมถะ** ต้องพักจิตสอบอารมณ์ ส่วน **วิปัสสนา** จิตเดินไตรลักษณ์ให้รู้อริยสัจ เหนื่อยแล้วเข้าพักจิต พักจิตหายเหนื่อยแล้ว จิตตรวจอริยสัจอีกดังนี้ ฉะนั้นให้ฉลาดการพักจิต การเดินจิต ทั้ง **วิปัสสนาและสมถะ พระโยคาวจรเจ้าทิ้งไม่ได้ ชำนิชำนาญทั้งสองวิธี จึงเอาตัวพ้นจากกิเลสทั้งหลายไปได้** เป็นมหาศีล เป็นมหาสมาธิ เป็นมหาปัญญา มีศีลทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด พร้อมทั้งจิตเจตสิก พร้อมทั้งกรรมบถ ๑๐ ไม่กระทำผิดในที่ลับและที่แจ้ง สว่างทั้งภายในและภายนอก มีมหาสติรอบคอบหมด วิโมกข์ วิมุติ อกุปธรรม จิตบริสุทธิ์ จิตปกติเป็นจิตพระอรหันต์ สว่างแจ้งทั้งภายนอกภายในสว่างโร่ ปุถุชนติเตียนเกิดบาป เพราะพระอรหันต์บริสุทธิ์ กายเป็นชาตินิพพาน วาจา ใจ เป็นชาตินิพพาน **นิพพานมี ๒ อย่าง นิพพานยังมีชีวิตอยู่ ๑ นิพพานตายแล้ว ๑** พระอรหันต์รอขึ้นรถขึ้นเรือไปนิพพานฉะนั้น

สุทโธทนะห้ามพระองค์ไม่ให้ไปบิณฑบาต กรุงกบิลพัสดุ์ เราไม่อด พระองค์ตอบว่า ไปตามประเพณีพระพุทธเจ้า สุทโธทนะฟังโอวาทแล้วได้โสดาบัน

ปัญญากับสติให้รู้เท่าทันกัน พิจารณากาย จิต ความไม่เที่ยงของสังขารเป็นธรรมะส่อให้เห็นเรื่อย ๆ ทำความรู้ในนั้น เห็นในนั้นๆ

มหาสติเรียนกายจิตให้มาก ๆ ให้เห็นจริง ธรรมะจริง สมมุติ อย่าหลงรูป เสียง กลิ่น รส ของอันนี้เต็มโลกอยู่เช่นนั้นๆ

พระอานนท์ทรงไว้ซึ่งพระสัทธรรม ว่าเป็นของภายนอก ต่อหันเข้ามาปฏิบัติภายในจึงสำเร็จๆ

หนัง คนในโลกยินดีในหนังและเครื่องอุปโภคบริโภค หนังอันนี้ทำให้มนุษย์หลงยินดี พากันตกทุกข์กันมากๆ

ธรรมธาตุ สัตว์หลงธาตุ ชมธาตุ ยินดีธาตุ ยินร้ายธาตุ จึงได้ทำกรรมไปต่าง ๆ ๆ

เรียนแบบตำราเป็นของที่ไม่แน่นอน สู้เรียนทางกายและจิตให้เป็นธรรมชาติไม่ได้ ฉะนั้น ผู้เรียนกายวาจาจิตไม่ใคร่สึก ปฏิบัติแต่ธรรมที่รู้ยิ่งเห็นจริงๆ

♠ ปัจจุบันให้รู้ทางจิตฯ

♠ ปฏิภาคเป็นเรื่องของปัญญาฯ

♠ ให้เรียนทางจิตทวนกระแส ตัดรากเหง้าเครื่องผูกดุจรื้อเครื่องฟัก

♠ ปฏิภาคนิมิต เป็นปาฏิหาริย์ของจิต มีอำนาจทำให้เป็นอากาศว่างเปล่าได้ อันเป็นอัศจรรย์ใหญ่หลวงฯ

♠ ผู้มีราคะ ย่อมเศร้าโศกเสียใจเพราะราคะฯ

♠ ธรรมที่ลึกลับ ไม่ควรพูดให้คนอื่นรู้ เพราะคนอื่นไม่เห็นตามธรรมจะเสีย ต้องพูดต่อผู้ปฏิบัติเหมือนกัน

♠ **ให้ถือตามมีตามได้ หันหาธรรมชาติ อย่าก่อความกังวลนั้นดีมาก** เมื่อปฏิบัติได้แล้วก็ไม่ดีใจ เสียใจ

♠ มรรค โลกย์ เทวทูต ชาติ ชรา มรณะ พยาธิ ให้โพธิสัตว์ออกบวช พระองค์บวชแล้ว ทำทุกรกิริยา ในวันที่ตรัสรู้ ปฐมยามทางราคะเกิดในดวงจิตของพระองค์ ป่วนปั่น พระองค์ทวนกระแสว่า เราเห็นแล้วไม่ใช่หรือ ที่เราออกบวชเราจะไม่กลับแน่ ต่อนั้นทำจิตเข้าสู่ภวังค์ สงบ อยู่ในอัปปนาสมาธิ ต่อนั้นถึงเกิดปัญญาความรู้ขึ้นมา ระลึกถึงชาติก่อน ๆ ได้ ในมัชฌิมสมัย ต่อนั้นพระองค์ตรวจปฏิจจสมุปบาททวนไปทวนมาด้วยปัญญาอันยิ่ง จิตลงสู่ภวังค์ เกิดความรู้ขึ้นมาตรัสรู้ ดับอวิชชาตัณหา เป็นสยมภู พุทธ-ปัจฉิมสมัยกาลครั้งนั้น

♠ เพ่งนอกนั้นไม่สิ้นสงสัย เพราะยังหมายนอกหมายในอยู่ ตกอยู่ในกระแสของสมุทัย

♠ ให้ระงับสังโยชน์ ที่ละเอียดสิงอยู่ในดวงจิตนั้นฯ

♠ บริจาคทาน โลภนั้นคือปรารถนา เมื่อได้แล้วปรารถนาอยากได้มาก พระเวสสันดรท่านไม่เป็นเช่นนั้น พระองค์ท่านปรารถนาโพธิญาณ เป็นปรมัตถบารมี

มรรค ๘ ใครภาวนาเจริญดีแล้ว แก้โลกธรรม ๘ ประการ ฉะนั้นจิตท่านอรหันต์ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม ๘ ประการ มีไตรลักษณ์บังคับ แม้โลกีย์ทั้งหลาย มีไตรลักษณ์บังคับอยู่เสมอ ไตรลักษณ์บังคับไม่ได้นั้น มีโลกุตระเท่านั้น โลกุตระอันนี้อยู่เหนือไตรลักษณ์ สถานที่เกษมบุคคลที่จะพ้นโลกโลกีย์ไปถึงโลกุตระ ต้องสร้างพระบารมีเป็นการใหญ่ บุคคล ๓ จำพวกคือ พระพุทธเจ้า ๑ พระปัจเจก ๑ พระอรหันต์ ๑ พระพุทธเจ้าสร้างบารมี ๓ ชนิด ปัญญาบารมี ๔ อสงไขย แสนกำไรมหากัป ศรัทธาบารมี ๘ อสงไขย แสนกำไรมหากัป วิริยบารมี ๑๖ อสงไขย แสนกำไรมหากัป พระปัจเจกสร้างบารมี ๒ อสงไขย แสนกำไรมหากัป พระอรหันต์สร้างบารมี ๑ อสงไขย แสนกำไรมหากัป ดังนี้ สร้างพระบารมีมิใช่น้อย กว่าจะสำเร็จพระนิพพานได้ดังนี้ ชำนาญมากที่สุด ๑ อสงไขย เหลือที่จะนับนั้นประการหนึ่ง เอาสวรรค์ เอานรกเป็นเรือนอยู่สร้างพระบารมี พระนิพพานเป็นของแพงที่สุด ต้องสร้างบารมีแลกเปลี่ยนเอาจึงจะได้พระนิพพาน

ชีวิตและนิพพาน ธาตุขันธ์มีจิตสิงอยู่เรียกว่า **ชีวิต** เมื่อพิจารณาวางตามสภาพได้แล้ว จิตหดหาจิตเดิมเข้า รู้เห็นในปัจจุบันเจริญมหาสติรอบในสติ มหาปัญญารอบในปัญญา แล้วเห็นปกติฯ

อคฺคํ มนุสฺเสสุ (มาจากประโยคเต็ม ซึ่งปรากฏในหนังสือ **มุตโตทัย** ว่า **อคฺคํ ฐานํ มนุสฺเสสุ มคฺคํ สตฺตวิสุทฺธิยา**) มนุษย์เลิศมนุษย์น้ำใจสูง มีทุกข์ มีสมุทัย มีมรรค มีนิโรธ ครบทุกอย่าง จึงสำเร็จนิพพานได้ พระอินทร์ พระพรหม เป็นต้น บวชเป็นพระเป็นเณรไม่ได้เหมือนมนุษย์ มนุษย์เป็นธาตุพอ ดุจแม่ครัวแกงช่างเอร็ดอร่อย มันพอพริกพอเกลือ จึงให้สำเร็จมรรคผลได้ ไม่ขัดข้องด้วยประการใด ๆ ฉะนั้นมนุษย์ไม่ควรน้อยเนื้อต่ำใจ ปฏิบัติให้ได้สวรรค์ นิพพาน ได้**ธาตุพอเป็นชนิดที่สูงสุด**

นิพพาน นั้นคือจิตหดโดยเห็นธาตุ รู้แจ้งธาตุ **จิตฐีติภูตํ** รู้อยู่นั้นเป็นตัวนิพพานฯ

วิชชา ๓ ของพระพุทธเจ้า ลึกลับสุขุมมาก ในยามที่ ๑ พระองค์ทำความรู้เท่าอย่างนั้น ยามที่ ๒ พระองค์ทำความรู้เท่านั้น นั้นยามที่ ๓ พระองค์ทำความรู้เท่าคือแก้อวิชชาและปฏิจจสมุปบาทในของจิตในช่องแคบมารแย่งไม่ได้ มีความรู้อันพิเศษขึ้นมาว่า พระองค์เป็นสยมภูความที่ท่านแก้อวิชชาเป็นของขั้นละเอียดยิ่งนัก บุคคลจะรู้เห็นตามนั้นน้อยที่สุด สุดอำนาจของจิต เมื่อกำหนดรู้ลงไปเป็นของว่างหมด ไม่ใช่ตัวตนสัตว์บุคคลเราเขา ไม่ใช่ผู้หญิงผู้ชาย **ธาตุสุญฺโญ** เป็นธาตุสูญ แล้วกำหนดจิต รู้จิต ตั้งอยู่ใน ฐีติธรรม

ธาตุกับจิตติดกัน จึงวนเวียนแก่ เจ็บ ตาย อยู่ทุกชาติหาที่สิ้นสุดมิได้ ธาตุเป็นของที่มีอยู่เช่นนั้นตั้งแต่ดั้งเดิมมา และแปรปรวนอยู่เช่นนั้น จิตของคนไม่ไปยึดไปถือ ก็เป็นจิตสิ้นทุกข์ได้ฯ

อายตนะภายในภายนอกแปรปรวนอยู่เป็นนิจ สว่างโร่ ทั้งภายนอกและภายในไม่ขาดระยะของ **ทุกฺขํ อนิจฺจํ อนตฺตา** ฟังเทศน์ธรรมชาติแสดงเรื่อย ๆ พระโยคาวจรฟังเทศน์ในตอนนี้ ฉลาดในตอนนี้ สิ้นกิเลสในตอนนี้ เป็น **ปจฺจตฺตํ** ความเพียร มรรคผลถือสมถะพอ วิปัสสนาพอ มันผลักกิเลสมันเอง

บรรพชิตจะต้องปฏิบัติตรงต่อพระนิพพาน

พุทธองค์เกิดในป่าลุมพินีวัน ปลงสังขารในป่า ให้โอวาทปาติโมกข์ในป่า ตรัสรู้ในป่าเปลี่ยว นิพพานในป่าเปลี่ยว วิจัยธรรมในป่า ชนะมารในป่า ธรรมทั้งหลายล้วนแต่เกิดในป่า เป็นธรรมราคาสูง ธรรมโลกุตระเหนือโลกีย์

จิตตั้งจิตมิได้ ตั้งจิต ตั้งธาตุ จึงแสดงรู้เห็นด้วยกันได้ เพราะจิตมันเป็นนามธรรม

อย่าถอนทำความเพียร มันจะเคยตัว ให้ทำจนชิน ให้ได้เนื้อหรือคุ้นเคย จึงจะเห็นมรรคเห็นผล

ปัญจวัคคีย์นั้นทางปรมัตถ์ว่า หัว ๑ แขน ๒ ขา ๒ เป็นห้า ภิกขุ แปลว่าคนต่อยกิเลส ปัญจวัคคีย์ก็เป็นภิกษุเหมือนกะเราฯ

วาจาของท่านเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ไม่มีลาภ ยศ อามิสเจือวาจาของท่าน เทศน์จึงขลังดี พูดถูกธรรม ตรงไป ตรงมา ไม่เห็นแก่หน้าบุคคลและอามิส

ท่านไม่ให้ศีลแก่โยมที่รู้ศีล อ้างว่าแม้พระภิกษุที่บวชนั้นก็ไม่ให้ศีล ๒๒๗ เลย ให้แต่เพียง ศีล ๑๐ ชั้นสามเณรเท่านั้น ต่อนั้นประกาศสงฆ์ตั้งสมมติให้กันเอง แล้วก็พากันรักษาพระปาฏิโมกข์ นี้ฉันใด เพียงศีล ๕ ให้เจตนารักษาแต่เฉพาะตนเอง เท่านั้นก็เป็นพอ

จิตนั้นเมา สุราไม่ได้เมา สุราไม่ติดคน คนติดสุราต่างหาก เมื่อคนดื่มไปแล้วทำให้เป็นบ้าไปต่าง ๆ ฯ

เรื่องของโลกย่อมมีการยุ่งอยู่เรื่อย ๆ มาตั้งแต่ไหน ๆ

วิธีละกิเลสฝังแน่นอยู่ในสันดานนั้น ตีลิ่มใหม่ใส่ลงไปลิ่มเก่ากระดอนออกนี้ฉันใด **มรรค** เข้าไปฟอกกิเลสเก่าออกมาแล้วจึงเห็นความบริสุทธิ์

จิตเสวยเวทนาอย่างละเอียดนั้น ให้ละลายเวทนาเข้าไปอีกเอามรรคเข้าไปฟอก แล้วทำความรู้ตั้งอยู่แทนเวทนา จึงจะเห็นตน เห็นธรรม เห็นความบริสุทธิ์ฯ

สมณะ พราหมณ์ มีการเพ่งอยู่เป็นนิจ มันไม่รู้ไม่ฉลาดแล้ว จะไปอยู่ ณ ที่ไหน อาพาธก็หาย บุญก็ได้ด้วย พระองค์ตรัสให้พระสารีบุตรทำเช่นนั้น แท้ที่จริงพระสารีบุตรก็ทำชำนาญมาแล้ว แล้วทำอีก อาพาธก็หายฯ

ให้พิจารณาธาตุ เมื่อเห็นธาตุแปรปรวนอยู่เป็นนิจ เรียกว่า สัมมาทิฐิ เห็นชอบ

ภุมเทวดา อยากดื้อ ทดลองเสมอทีเดียว ไปอยู่ที่เข็ดขวางต้องระวัง ต้องตรวจจิตเสมอฯ

มนุษย์เป็นสัตว์เลิศ เป็นที่ตั้งพระพุทธศาสนา ทวีปทั้ง ๓ ก็เป็นมนุษย์ เช่น อุตรกุรุทวีป แต่ไม่สมบูรณ์ พระองค์ไม่โปรดตั้งศาสนา เทวดาก็เหมือนกัน มนุษย์ที่มาเกิดในชมพูทวีปเป็นมนุษย์วิเศษ รับรัชทายาทฯ

อารมณ์ภายนอกและภายใน เป็นของที่ตั้งอยู่เป็นธรรมดา แต่จิตเป็นของที่รับรู้ ฉะนั้นต้องทรมานทางจิตให้มาก ๆ แก้อวิชชา แก้อาสวะ แก้ทุกข์ แก้สมุทัย นิโรธ เกิดญาณตั้งอยู่เป็นอมตธรรมที่ไม่ตายฯ

แก้โทษคือแก้อาบัติ **ให้แก้ปัจจุบันจิต** อย่าส่งจิตอดีต อนาคต แล้วบอกจิตว่าไม่มีโทษ เมื่อท่านไปจำพรรษาอยู่เทือกเขาใหญ่ท่านเกิดอาบัติจนฉันอาหารเข้าไป ก็เป็นอันนั้นออกมา เพราะจิตวิบัติแล้ว ธาตุก็วิบัติด้วย ต่อนั้นแก้จิตได้แล้ว อาพาธ ๓ วัน หายเป็นปกติดี การอาบัติเช่น อาบัติอุกฤษฏ์ อย่าพึงล่วงง่าย ๆ เพราะมันเคยตัวฯ

อจินไตย เกิดความรู้ ความฉลาด นั้นหาประมาณมิได้ฯ

ปฏิบัติผิดนั้น ลบสังขารด้วยไตรลักษณ์ไม่ได้ ประพฤติไปตามสังขาร ปฏิบัติถูกนั้น คือลบสังขารด้วยไตรลักษณ์ได้

พวกสุทธาวาสทั้งหลาย คือ เจริญฌานและวิปัสสนาต่อไป จึงสำเร็จได้ในที่นั้น

ผู้ที่รู้ธรรมแล้ว เป็นผู้วิเศษ อานิสงส์หาประมาณมิได้

สกลกายอันเดียวนี้แหละเป็นตัวธรรม

ละกิเลสด้วยสติ สติฟอกอาสวะกิเลสเอง

ธรรมเป็นฐีติธรรม ตั้งเที่ยงอยู่เช่นนั้น แปรปรวนอยู่เช่นนั้น ให้รู้ให้เห็นเฉพาะที่เกิดกับจิต

คณาจารย์บางองค์แสดงอริยสัจ มีลาภ ยศ เจืออริยสัจ เป็นส่วนมาก

จิตเป็นธรรมที่บริสุทธิ์ หมดจดทุกอย่าง มนุษย์ เทวดา ไม่มีที่ครหาเลย

บรรดานักปฏิบัติให้เฉลียวฉลาดรู้เท่าทันโจร เมื่อรู้เท่าทันโจรแล้ว โจรย่อมไม่มีโอกาสลักสิ่งของไปได้ แม้ฉันใด **ปฏิบัติให้มีสติและปัญญารักษาตน** กิเลสมิอาจเข้าถึงได้ๆ

ที่แผ่นดินย่อมเป็นฝุ่นผีทั้งสิ้น ให้จิตพิจารณาตกลงถึงฐานๆ จิตจึงไม่กังวลฟุ้งซ่านกระสับกระส่ายๆ

มนุษย์ตาย จะเอาไปกินและเอาไปใช้ไม่ได้ ไม่เหมือนวัวควายวัวควายเอาเนื้อกินได้

ในขณะที่มีชีวิตนั้นทำบุญดีมาก การทำศพถึงผู้ตายนั้นไม่ได้เป็นส่วนมาก แต่ทำตามประเพณีเท่านั้น พระอรหันต์นิพพาน ภูเขาถ้ำต่าง ๆ ใครทำศพให้ท่านเล่า---ท่านทำไมถึงนิพพาน

ให้ไหวพริบเป็นอาชาไนยอยู่เนืองนิจๆ

ธรรมทั้งหลาย จิตประกอบกายยกขึ้นแสดง ปราศจากกายแล้วจะยกนามธรรมขึ้นแสดงไม่ได้เลย

เหตุเกิดก่อน ปัจจัยเกิดทีหลังฯ

จิตเป็นคนเรียกสมมุติเอง จิตเป็นเหตุที่กระสับกระส่าย จิตปกติดีแล้วก็เป็นอันได้รับความสุขฯ

ทำจิตให้สว่างโพลง กำหนดรู้ฐีติธรรม นั้นเรียกว่าปัญญาโดยแท้

ให้แก้อวิชชา แก้อนุสัยความไม่รู้ไม่ฉลาดนั้นให้กลับเป็นคนฉลาดฯ

พระโมคคัลลาน์ สารีบุตร พระองค์เกิดในตระกูลมิจฉาทิฐิ ดุจดอกบัวย่อมเกิดในตมฉันใด

ต้องเจริญทุกข์ให้พอเสียก่อน ดับต้องอยู่ในที่นั้น ดุจตีลิ่มลงไป ลิ่มเก่าถอน ลิ่มใหม่เข้าแทน คือกิเลสออก ความบริสุทธิ์เข้าแทน ดุจของดีอยู่ในของชั่ว คืออวิชชาออก วิชชาเข้าแทนฯ

เดินมรรคให้เห็นทุกข์ ให้เดินมรรคเห็นสมุทัย ให้ยิ่งในมรรคให้ยิ่งมรรคนิโรธ จึงจะพ้นทุกข์ฯ

โลกียสัจจะคือโพธิสัตว์เห็นเทวทูต โลกุตรสัจจะคือโพธิสัตว์ตรัสรู้ฯ

ข้อเปรียบชั้นนิพพาน คือ นับ ๑ ไปถึง ๑๐ (สูญ) โลกเขาแปลว่าไม่มี แต่สูญมีอยู่นี้ฉันใด นิพพานเป็นของที่มีอยู่ฯ

ความรู้ความฉลาด มีอยู่ในสถานที่ไม่รู้ฯ

ธรรมทั้งหลายมาจากเหตุ คือจิตออกจากจิตเรียกเจตสิก ต่อนอกนั้นเป็นอาการทั้งหมด ดุจสันหรือคมของดาบมาจากเหล็กฉะนั้นฯ

มีแต่จิต รูปไม่มี แสดงไม่ได้ ต้องอาศัยกันเป็นไปจึงแสดงได้ฯ

พระอรหันต์ทั้งหลาย จิตไม่มี มีแต่สติ เพราะจิตสังขารมันเป็นตัวสังขาร สังขารไม่มีในจิตของพระอรหันต์

เอกมูลา เหตุผลมาจากความที่เป็นหนึ่งของจิต เป็นเหตุเป็นปัจจัย (เหตุ ปจฺจโย) ประกอบกัน จึงตั้งเป็นบทบาทคาถาฯ

มีนัยหลายนัย ถึงแปดหมื่นสี่พันอาการฯ

มนุษย์วนเวียนเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิด ติดของเก่ากามาวจรสวรรค์ ๑ สัตว์เดรัจฉาน ๑ มนุษย์ ๑ ท่านพวกนี้ติดของเก่า พระไตรปิฎก มีกิน ๑ มีนอน ๑ สืบพันธุ์ ๑ แม้ปู่ย่าตายายของเราล้วนแต่ติดของเก่า พระพุทธเจ้าก็ดี พระปัจเจกก็ดี พระอรหันต์ก็ดี เมื่อท่านยังไม่ตรัสรู้ก็ติดของเก่า เพลิดเพลินของเก่าในรูป เสียง กลิ่น รสของเก่าทั้งนี้ไม่มีฝั่งไม่มีแดน ไม่มีต้น ไม่มีปลาย ย่อมปรากฏอยู่เช่นนั้น ตื่นเต้นกับของเก่า ติดรสชาติของเก่า **ใช้มรรค ๘ ให้ถอนของเก่า** ให้อิทธิบาท ๔ ตีลิ่มสะเทือนใหญ่ปึ้ง ๆ ลิ่มเก่าถอนคือ**อวิชชา** ลิ่มใหม่คือ**วิชชา**เข้าแทนดังนี้ ท่านพระอาจารย์มั่นท่านพูด **ใช้ตบะความเพียรอย่างยิ่ง ที่จะถอนได้ต้องสร้างพระบารมีนมนาน จึงจะถอนได้ เพราะของเก่ามันบัดกรีกันได้เนื้อเชื้อสายของกิเลสมาพอแล้ว ย่อมเป็นอัศจรรย์ของโลกนั้นทีเดียว**

แก้บ้านั้น **ให้ทวนกระแสเข้าจิตเดิม** แก้ได้ เสือมาเฝ้าเราที่เป็นพระโยคาวจรเจ้าเป็นเทพโดยมาก ถ้าเป็นเสือ มันเอาไปกินแล้ว

ธรรมแสดงอยู่เรื่อย ๆ เว้นแต่นอนหลับโดยมิได้กำหนดจะไม่รู้ไม่เห็นขณะนั้น

ส่งจิตออกนอกกาย ทำให้เผลอสติฯ

มัคโคหนทางดำเนินมีที่สุด ส่วนหนทางเดินเท้าไม่มีที่สิ้นสุดฯ

น้ำใจของสัตว์ยุ่งด้วยธาตุ ระคนอยู่ด้วยธาตุ ธาตุไม่มีที่สิ้นสุด แม้จิตก็ไม่มีสิ้นสุดฯ

จิตรับธุระหมดทุกอย่าง จิตเป็นแดนเกิด รู้เท่าอาการของจิตได้แล้ว รู้ปกติของธาตุฯ

เอโก มคฺโค หนทางอันเอก **วิสุทฺธิยา** เป็นหนทางอันบริสุทธิ์มีทางเดียวเท่านี้ **มโน ปุพฺพํ** จิตเป็นบุพภาคที่จะได้เป็นใหญ่ จิตถึงก่อนสำเร็จด้วยจิตฯ **(มโน ปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา)**

จิตเป็นเครื่องบังคับกายกับวาจาให้พูดและให้ทำการงานฯ

จิตที่ไม่ติดพัวพันในอารมณ์ทั้งปวง เรียกว่า **บริสุทธิ์**

มีแป้น (ไม้กระดาน) แล้วก็มีบ้าน มีบ้านแล้วก็มีแป้น พูดอย่างนี้จึงแจ่มแจ้งดี

พระองค์แสดงอนุปุพพิกถาไปโดยลำดับ ยกทานขึ้นก่อนดุจขั้นบันไดขั้นต้น แม้ฉันใด โลกุตระ โลกีย์ก็ดี ก็ต้องเจริญต้นขึ้นไปก่อน ไม่เจริญขั้นต้นไปก่อนเป็นผิด จะกระโดดขึ้นสูงทีเดียวไม่ได้ตายกัน

ธรรมเป็นของธรรมดาตั้งอยู่อย่างนั้น คือตั้งอยู่ด้วยความแก่ ความเจ็บ ความตาย จึงได้ชื่อว่าธรรมของจริง ไม่มีอาการไป ไม่มีอาการมา ไม่มีขึ้น ไม่มีลง เป็นสภาพที่ตั้งไว้ดุจกล่าวไว้ ข้างต้นฯ

ไม่อ้างสวรรค์ นิพพาน ไม่อ้างทุคติ อ้างความเป็นไปทางปัจจุบันอย่างเดียว เพราะชั่วดีก็ปัจจุบันที่ยังเป็นชาติมนุษย์

เอาธรรมชิ้นเดียวนี้เอง คือกายนี้เองไปเจ็บ กายชิ้นเดียวนี้เองไปแก่ กายชิ้นเดียวนี้เองไปตาย เมื่อตายแล้วก็ไปเกิดอีก ล้วนแต่ตื่นเต้นอยู่ด้วยธาตุอันนี้เอง หาที่จะจบไม่ได้และสิ้นสุดมิได้ฯ

เรื่องของโลกธาตุนั้น กระทบกระเทือนถึงกันหมด กำหนดรู้ เฉพาะจิต ก็รู้สิ้นทางอื่นหมด

พระธรรมแสดงทั้งกลางวันและกลางคืน **อกาลิโก** กำหนดกาลเวลามิได้ แสดงทั้งภายนอกและภายใน

ให้กำหนดจิตให้กล้าแข็ง เรียนมรรคให้แข็งแรง จึงจะเห็นทางสิ้นทุกข์ไปได้

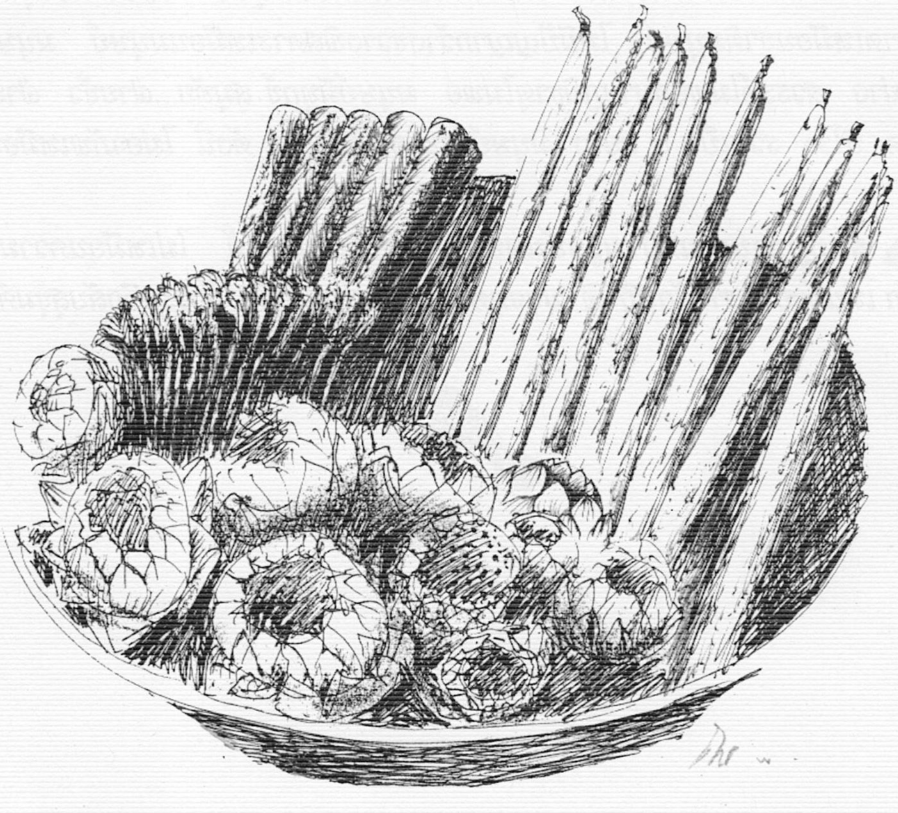
ให้ปล่อยจิต อย่ากดจิต เหตุผลเคลื่อนคลื่นอยู่ใน ให้พิจารณาความรักความชัง **พิจารณานิสัยของตน** จิตดื้อ บริษัทมากพึ่งนิสัยเดิมมิได้ ตะครุบจิตจึงมีกำลังฯ

คนในโลก **หลงของเก่า** คือหลงธาตุนั้นเองแหละ ชังแล้วมารัก รักแล้วมาชัง หาที่สิ้นสุดมิได้ พระองค์ไม่หลง

ธาตุมนุษย์เป็นธาตุตายตัว ไม่เป็นอื่นเหมือนนาค เทวดาทั้งหลายที่เปลี่ยนเป็นอื่นได้ **มนุษย์มีนิสัยภาวนาให้สำเร็จง่ายกว่าภพอื่น อคฺคํ ธานํ มนุสฺเสสุ มคฺคํ สตฺตวิสุทฺธิยา** มนุษย์มีปัญญาเฉียบแหลมคมคอยประดิษฐ์ กุศล อกุศล สำเร็จอกุศล...มหาอเวจีเป็นที่สุด ฝ่ายกุศลมีพระนิพพานให้สำเร็จได้ ภพอื่นไม่เลิศเหมือนมนุษย์ เพราะมีธาตุที่บกพร่อง ไม่เฉียบขาดเหมือนชาติมนุษย์ ไม่มีปัญญากว้างขวางพิสดารเหมือนมนุษย์ มนุษย์ธาตุพอ หยุดทุกอย่าง สวรรค์ไม่พออบายภูมิธาตุไม่พอ มนุษย์มีทุกข์ สมุทัย...ฝ่ายชั่ว ฝ่ายดี...กุศล มรรคแปด นิโรธ รวมเป็น ๔ อย่าง มนุษย์จึงทำอะไรสำเร็จ ดังนี้ ไม่อาภัพเหมือนภพอื่น

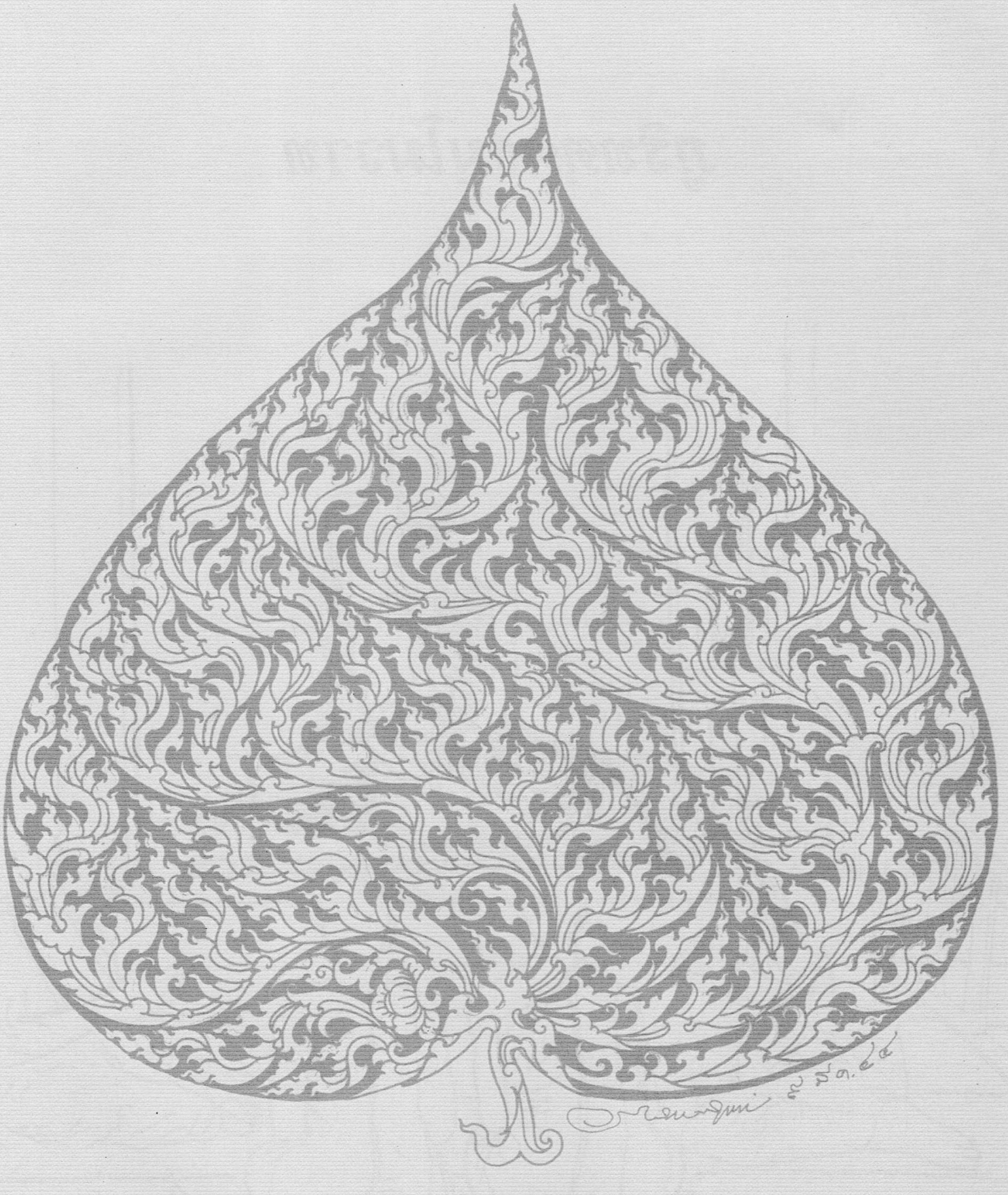
สติปัฏฐานเป็นความรู้อนันตนัย หาประมาณมิได้ ไม่เหมือนความรู้ชนิดอื่น **สนฺทิฏฺฐิโก** เห็นด้วยเฉพาะนักปฏิบัติ **ปจฺจตฺตํ** รู้เฉพาะในดวงจิต รู้ธรรมลึกลับสุขุมคัมภีรภาพ

● จากหนังสือ จันทสาโรบูชา โดย พระอาจารย์สาคร ธมฺมาวุโธ และคณะศิษยานุศิษย์

ภูริทตฺตธมฺโมวาท

สจฺจานํ จตุโร ปทา

ขีณาสวา ชุติมนฺโต เต โลเก ปรินิพฺพุตา

"อกิริยาเป็นที่สุดในโลก - สุดสมมติบัญญัติ"

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
"ผู้ให้ปัญญาประดุจดั่งแผ่นดิน"

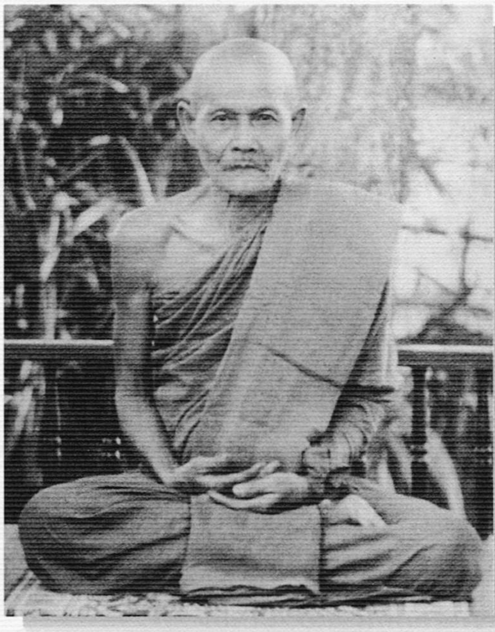

พระพุทธรูปไม้แกะสลัก
โดยท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ภูริทตฺตธมฺโมวาท

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

*...บรรดาสานุศิษย์ที่อยู่ร่วมสำนัก และได้รับคติธรรมคำสอนขององค์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ต่างยกย่องเชิดชูองค์ท่านเหนือเกล้าว่าเป็น **"พระบูรพาจารย์"** ผู้ขจัดความมืดมน เป็นดุจผู้ยังประทีปให้สว่างไสวในที่มืด ได้ยึดหลักปฏิปทาและหลักธรรมที่องค์ท่านให้ไว้เป็นเนติแบบอย่างดำเนินรอยตาม และยอมรับโดยดุษฎีด้วยหลักเหตุผลอันงดงามที่ต่างเคยสัมผัสองค์ท่านพระบูรพาจารย์ว่า*

สํวาเสน สีลํ เวทิตพฺพํ	*ศีลพึงรู้ได้ด้วยการอยู่ร่วมกัน*
สํโวหาเรน โสเจยฺยํ เวทิตพฺพํ	*ความสะอาดพึงรู้ได้ด้วยการงาน*
สากจฺฉาย ปญฺญา เวทิตพฺพา	*ปัญญาพึงรู้ได้ด้วยการสนทนา*

ปัญญาธรรมขององค์ท่านพระอาจารย์มั่น ถือเป็นอมตานุสสรณียธรรม มูลมรดกชิ้นเอกที่หาผู้แสดงได้ยากในปรัตยุบัน

*กุลบุตรกุลธิดา ผู้มาสุดท้ายภายหลังพึงน้อมรับสารธรรมนี้ มาประพฤติปฏิบัติให้สมกับได้อัตภาพฐานะความเป็นมนุษย์ **ท่านพระอาจารย์มั่นเป็นพระบูรพาจารย์ผู้ให้เมตตาธรรมโดยแท้** สมกับนามมคธฉายาขององค์ท่านว่า*

"ภูริทตฺต : ผู้ให้ปัญญาประดุจดั่งแผ่นดิน"

ภูริทตฺตธมฺโมวาท

ดีใดไม่มีโทษ ดีนั้นชื่อว่าดีเลิศ
ได้สมบัติทั้งปวง ไม่ประเสริฐเท่าได้ตน
เพราะตัวตน เป็นบ่อเกิดแห่งสมบัติทั้งปวง

จงมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

ผู้ใดมาถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งแล้ว ผู้นั้นย่อมชนะได้ซึ่งความร้อน สรณะทั้ง ๓ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มิได้เสื่อมสูญอันตรธานไปไหน ยังปรากฏอยู่แก่ผู้ปฏิบัติ เข้าถึงอยู่เสมอ ผู้ใดมายึดถือเป็นที่พึ่งของตนแล้ว ผู้นั้นจะอยู่ในกลางป่า หรือเรือนว่างก็ตาม สรณะทั้ง ๓ จริง ๆ แล้วจะแคล้วคลาดจากภัยทั้งหลาย อันก่อให้เกิดความร้อนใจได้แน่นอนทีเดียว

ทาน ศีล ภาวนา

ทานเป็นเครื่องแสดงน้ำใจของมนุษย์ผู้มีจิตใจสูงและช่วยหนุนโลกให้ชุ่มเย็น

ทานคือ เครื่องแสดงน้ำใจของมนุษย์ผู้มีจิตใจสูง มีเมตตาจิต ต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ด้วยการให้ การเสียสละ แบ่งปันมากน้อยตามกำลังของวัตถุเครื่องสงเคราะห์ที่มีอยู่ จะเป็นวัตถุทาน ธรรมทาน หรือวิทยาทาน **เพื่อสงเคราะห์ผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ นอกจากกุศล คือความดีที่ได้จากทานนั้น** เป็นสิ่งตอบแทนที่เจ้าของทานได้รับอยู่โดยดีเท่านั้น

อภัยทาน ควรให้แก่กัน เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งผิดพลาดหรือล่วงเกิน

คนมีทานย่อมเป็นผู้สง่าผ่าเผย และเด่นในปวงชน เป็นที่เคารพรักในหมู่ชน จะตกอยู่ทิศใดย่อมไม่อดอยากขาดแคลน จะมีสิ่งหรือผู้อุปถัมภ์จนได้ ไม่อับจนทนทุกข์ ผู้มีทานประดับตนย่อมไม่เป็นคนล้าสมัย บุคคลทุกชั้นไม่รังเกียจ **ผู้มีทานย่อมเป็นผู้อบอุ่นหนุนโลกให้ชุ่มเย็น** การเสียสละจึงเป็นเครื่องค้ำจุนหนุนโลก การสงเคราะห์กันทำให้โลกมีความหมายตลอดไป ไม่เป็นโลกที่ไร้ชาติ ขาดกระเจิงเหลือแต่ซากแผ่นดิน ไม่แห้งแล้งแข่งกับทุกข์ตลอดไป

ศีลเป็นพืชแห่งความดีอันยอดเยี่ยมที่ควรมีประจำชาติมนุษย์

ศีล คือรั้วกั้นความเบียดเบียน และทำลายสมบัติร่างกาย และจิตใจของกันและกัน **ศีล คือ พืชแห่งความดีอันยอดเยี่ยมที่ควรมีประจำชาติมนุษย์ ไม่ปล่อยให้สูญหายไป เพราะมนุษย์ไม่มีศีลเป็นรั้วกั้น เป็นเครื่องประดับตัว** จะไม่มีที่ให้ซุกหัวนอนหลับสนิทได้โดยปลอดภัย แม้โลกเจริญด้วยวัตถุจนกองสูงกว่าพระอาทิตย์ แต่ความรุ่มร้อนแผดเผาจะทวีคูณยิ่งกว่าพระอาทิตย์ ถ้ามัวคิดว่าวัตถุมีค่ามากกว่าศีลธรรม ศีลธรรมเป็นเพียงสมบัติของมนุษย์

พระพุทธเจ้าผู้ค้นพบและนำมาประดับโลกที่กำลังมืดมิดให้สว่างไสว ร่มเย็นด้วยอำนาจศีลธรรม เป็นเครื่องปัดเป่าความคิดของมนุษย์ผู้มีกิเลส ที่ผลิตอะไรออกมาทำให้โลกร้อนจะบรรลัยอยู่แล้ว ยิ่งปล่อยให้ความคิดตามอำนาจโดยไม่มีศีลธรรมช่วยเป็นยาชโลมไว้บ้าง จะผลิตยักษ์ใหญ่ทรงพิษขึ้นมากว้านกินมนุษย์ จนไม่มีอะไรเหลืออยู่บ้างเลย

ความคิดของคนสิ้นกิเลสที่ทรงคุณอย่างสูง คือ **พระพุทธเจ้า** มีผลให้โลกได้รับความร่มเย็น ซาบซึ้งกับความคิดที่เป็นกิเลส มีผลให้ตนเองและผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนจนคาดไม่ถึง ผิดกันอยู่มาก ควรหาทางแก้ไข ผ่อนหนักให้เบาลงบ้าง ก่อนจะหมดทางแก้ไข **ศีลจึงเป็นเหมือนยาปราบโรค ทั้งโรคระบาดเรื้อรัง**

ภาวนาอบรมใจให้ฉลาดเที่ยงตรง หักล้างความไม่มีเหตุผลของตนได้ดี

ภาวนา คือการอบรมใจให้ฉลาดเที่ยงตรงต่อเหตุผลอรรถธรรม รู้จักวิธีปฏิบัติต่อตัวเองและสิ่งทั้งหลาย ยึดการภาวนาเป็นรั้วกั้นความคิดฟุ้งของใจให้อยู่ในเหตุผล อันจะเป็นทางแห่งความสงบสุข ใจที่ยังมิได้รับการอบรมจากภาวนา จึงเปรียบเหมือนสัตว์ที่ยังมิได้รับการฝึกหัด ยังมิได้รับประโยชน์จากมันเท่าที่ควร จำต้องฝึกหัดให้ทำประโยชน์ถึงจะได้รับประโยชน์ตามควร

ใจจึงควรได้รับการอบรมให้รู้เรื่องของตัว จะเป็นผู้ควรแก่การงานทั้งหลาย ทั้งส่วนเล็กส่วนใหญ่ ภายนอกภายใน ผู้มีภาวนาเป็นหลักใจ จะทำอะไรชอบใช้ความคิดอ่านเสมอ ไม่เสี่ยงและไม่เกิดความเสียหายแก่ตนและผู้เกี่ยวข้อง **การภาวนาจึงเป็นงานเพื่อผลในปัจจุบันและอนาคต การงานทุกชนิดที่ทำด้วยใจของผู้มีภาวนาจะสำเร็จลงด้วยความเรียบร้อย ทำด้วยความใคร่ครวญ เล็งถึงประโยชน์ที่จะได้รับ เป็นผู้มีหลักมีเหตุผล ถือหลักความถูกต้องเป็นเข็มทิศทางเดินของกาย วาจา ใจ** ไม่เปิดช่องให้ความอยากอันไม่มีขอบเขตเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะความอยากดั้งเดิมเป็นไปตามอำนาจของกิเลสตัณหา

ซึ่งไม่เคยสนใจต่อความผิด ถูก ดี ชั่ว พาเราเสียไปจนนับไม่ถ้วนประมาณไม่ถูก จะเอาโทษมันก็ไม่ได้ ยอมให้เสียไปอย่างน่าเสียดาย ถ้าไม่มีสติระลึกบ้างเลย แล้วของเก่าก็เสียไป ของใหม่ก็พลอยจมไปด้วย ไม่มีวันฟื้นคืนตัวได้ **ฉะนั้นการภาวนา จึงเป็นเครื่องหักล้างความไม่มีเหตุผลของตนได้ดี** วิธีภาวนานั้นลำบากอยู่บ้างเพราะเป็นวิธีบังคับใจ

วิธีภาวนา คือ การสังเกตจิตที่อยู่ไม่เป็นสุข ด้วยสติตามรู้การเคลื่อนไหวของจิต โดยบริกรรมธรรมบทที่ให้ผลดี

วิธีภาวนา ก็คือ **วิธีสังเกตตัวเอง** สังเกตจิตที่มีนิสัยหลุกหลิก ไม่อยู่เป็นปกติสุข ด้วยมีสติตามระลึกรู้ความเคลื่อนไหวของจิต โดยมีธรรมบทใดบทหนึ่งเป็นคำบริกรรมเพื่อเป็นยารักษาจิตให้ทรงตัวอยู่ได้ด้วยความสงบสุขในขณะภาวนา ที่ให้ผลดีก็มี**อานาปานสติ** คือ กำหนดจิตตามลมหายใจเข้าออกด้วยคำภาวนา **พุทฺโธ** พยายามบังคับใจให้อยู่กับอารมณ์แห่งธรรมบทที่นำมาบริกรรมขณะภาวนา พยายามทำอย่างนี้เสมอด้วยความไม่ลดละความเพียร จิตที่เคยทำบาป หาบทุกข์อยู่เสมอจะค่อยรู้สึกตัว และปล่อยวางไปเป็นลำดับ มีความสนใจหนักแน่นในหน้าที่ของตนเป็นประจำ จิตที่สงบตัวลงเป็นสมาธิเป็นจิตที่มีความสุขเย็นใจมาก และจำไม่ลืม ปลุกใจให้ตื่นตัวและตื่นใจได้อย่างน่าประหลาด

การภาวนาแก้ไขปัญหาใจทุกประเภท ผู้เป็นหัวหน้างานหรือมีภารกิจมาก ควรหันมาฝึกใจอย่างยิ่ง

เมื่อพูดถึงการภาวนา บางท่านรู้สึกเหงาหงอยน้อยใจว่า ตนมีวาสนาน้อยทำไม่ไหว เพราะกิจการยุ่งยาก ทั้งภายในบ้านและนอกบ้าน ตลอดงานสังคมต่าง ๆ ที่ต้องเป็นธุระ จะมานั่งหลับตาภาวนาอยู่เห็นจะไม่ทันอยู่ทันกินกับโลกเขา ทำให้ไม่อยากทำประโยชน์ที่ควรได้จึงเลยผ่านไป ควรพยายามแก้ไขเสียบัดนี้

แท้จริงการภาวนา คือ วิธีแก้ความยุ่งยากลำบากใจทุกประเภทที่เป็นภาระหนักให้เบาและหมดสิ้นไป ได้อุบายมาแก้ไขไล่ทุกข์ออกจากตัว การอบรมใจด้วยการภาวนาก็เป็นวิธีหนึ่งแห่งการรักษาตัว เป็นวิธีที่เกี่ยวกับจิตใจผู้เป็นหัวหน้างานทุกด้าน

ใจ คือ นักต่อสู้จนไม่รู้จักตาย หากปล่อยไปโดยไม่มีธรรมเป็นเครื่องยับยั้งคงไม่ได้รับความสุข แม้จะมีสมบัติก่ายกอง

จิต จำต้องเป็นตัวการรับภาระแบกหาม โดยไม่คำนึงถึงความหนักเบาว่าชนิดใด

พอยกไหวไหม จิตต้องรับภาระทันที ดี ชั่ว ผิด ถูก หนัก เบา เศร้าโศกเพียงใด บางเรื่องแทบเอาชีวิตไปด้วย ขณะนั้นจิตใจยังกล้าเอาตัวเข้าเสี่ยงแบกหามจนได้ มิหนำซ้ำยังหอบเอามาคิดเป็นการบ้านอีก จนนอนไม่หลับ รับประทานไม่ได้ก็มี คำว่าหนักเกินไปยกไม่ไหว เกินกำลังใจจะคิดและต้านทานนั้นไม่มี

งานทางกาย ยังมีเวลาพักผ่อนนอนหลับ และยังรู้ประมาณว่า ควรหรือไม่ควรแก่กำลังของตนเพียงใด ส่วนงานทางใจไม่มีเวลาได้พักผ่อนเอาเลย พักได้เล็กน้อยขณะนอนหลับเท่านั้น แม้เช่นนั้นจิตยังอุตส่าห์ทำงานด้วยการละเมอเพ้อฝันต่อไปอีก ไม่รู้จักประมาณว่าเรื่องต่าง ๆ นั้นควรแก่กำลังของใจเพียงใด เมื่อเกิดอะไรขึ้น ทราบแต่ว่าทุกข์เหลือทน ไม่ทราบว่าทุกข์เพราะงานหนัก และเรื่องเผ็ดร้อนเหลือกำลังใจจะสู้ไหว

ใจคือนักต่อสู้ ดีก็สู้ ชั่วก็สู้ สู้จนไม่รู้จักหยุดยั้งไตร่ตรอง สู้จนไม่รู้จักตาย หากปล่อยไปโดยไม่มีธรรมเป็นเครื่องยับยั้ง คงไม่ได้รับความสุข แม้จะมีสมบัติก่ายกอง

ธรรม เป็นเครื่องปกครองสมบัติและปกครองใจ ถ้าขาดธรรมเพียงอย่างเดียวความอยากของใจจะพยายามหาทรัพย์ได้กองเท่าภูเขาก็ยังหาความสุขไม่เจอ ไม่มีธรรมในใจเพียงอย่างเดียว จะอยู่ในโลกใด กองสมบัติใด ก็เป็นเพียงโลกเศษเดนและกองสมบัติเดนเท่านั้น ไม่มีประโยชน์อะไรแก่จิตใจแม้แต่นิด ความทุกข์ทรมาน ความอดทน ทนทานต่อสิ่งกระทบกระทั่งต่าง ๆ ไม่มีอะไรจะแข็งแกร่งเท่าใจ ถ้าได้รับความช่วยเหลือที่ถูกทางใจจะกลายเป็นของประเสริฐ ให้เจ้าของได้ชมอย่างภูมิใจต่อเรื่องทั้งหลายทันที

จิต เป็นสมบัติสำคัญมากในตัวเราที่ควรได้รับการเหลียวแลด้วยวิธีเก็บรักษาให้ดี ควรสนใจรับผิดชอบต่อจิตอันเป็นสมบัติที่มีค่ายิ่งของตน วิธีที่ควรกับจิตโดยเฉพาะ ก็คือ ***ภาวนา*** ฝึกหัดภาวนาในโอกาส***อันควรตรวจดูจิตว่ามีอะไรบกพร่องและเสียไป*** จะได้ซ่อมสุขภาพจิต คือ นั่งพินิจพิจารณาดูสังขารภายใน คือ ***ความคิดปรุงแต่งของจิตว่าคิดอะไรบ้าง*** ในวันและเวลาที่นั่ง ๆ มีสาระประโยชน์ไหม คิดแส่หาเรื่อง หาโทษขนทุกข์มาเผาตนอยู่นั้น พอรู้ผิดถูกของตัวบ้างไหม

พิจารณาสังขารภายนอกว่า มีความเจริญขึ้นหรือเจริญลง สังขารร่างกายมีอะไรใหม่หรือมีความเก่าแก่ชราหลุดลงไป พยายามเตรียมตัวเตรียมใจเสียแต่เวลาที่พอจะทำได้ตายแล้วจะเสียการ ให้ท่องอยู่ในใจเสมอว่าเรามีความแก่ เจ็บ ตายอยู่ประจำตัวทั่วหน้ากัน ป่าช้าอันเป็นที่เผาศพภายนอก และป่าช้าที่ฝังศพภายในคือตัวเราเอง เป็นป่าช้าร้อยแปดพันเก้าแห่งศพที่นำมาฝังหรือบรรจุจะอยู่ในตัวเราตลอดเวลา ทั้งศพเก่าศพใหม่ทุกวัน

พิจารณาธรรมสังเวช พิจารณาความตายเป็นอารมณ์ย่อมมีทางถอดถอน ความ

เผลอเย่อหยิ่งในวันในชีวิต และวิทยฐานะต่าง ๆ ออกได้ จะเห็นโทษแห่งความบกพร่องของตัวและพยายามแก้ไขได้เป็นลำดับ มากกว่าจะไปเห็นโทษของคนอื่นแล้วมานินทาเขา ซึ่งเป็นความไม่ดีใส่ตน

นี่คือการภาวนา คือ **วิธีเตือนตน สั่งสอนตน ตรวจตราดูความบกพร่องของตนว่าควรแก้ไขจุดใด ตรงไหนบ้าง ใช้ความพิจารณาอยู่ทำนองนี้เรื่อย ๆ ด้วยวิธีสมาธิภาวนาบ้าง ด้วยการรำพึงในอิริยาบถต่าง ๆ บ้าง** ใจจะสงบเย็น ไม่ลำพองผยองตัวและความทุกข์มาเผาลนตัวเอง เป็นผู้รู้จักประมาณในหน้าที่การงานที่พอเหมาะพอดีแก่ตัว ทั้งทางกายและทางใจ ไม่ลืมตัวมั่วสุมในสิ่งที่เป็นหายนะต่าง ๆ

คุณสมบัติของผู้ภาวนานี้มีมากมายไม่อาจพรรณนาให้จบสิ้นได้

ทาน ศีล ภาวนา ธรรมทั้ง ๓ นี้ เป็นรากแก้วของความเป็นมนุษย์ และเป็นรากเหง้าของพระศาสนา ผู้เกิดมาเป็นมนุษย์ต้องเป็นผู้เคยสั่งสมธรรมเหล่านี้ มาอยู่ในนิสัยของผู้จะมาสวมร่างเป็นมนุษย์ ที่สมบูรณ์ด้วยมนุษย์สมบัติอย่างแท้จริง

คนดีมีศีลธรรม

คนดีมีศีลธรรม หายากยิ่งกว่าเพชรนิลจินดา ทำให้โลกร่มเย็นและยั่งยืน

หาคนดีมีศีลธรรมในใจ หายากยิ่งกว่าเพชรนิลจินดา ได้คนเป็นคนดีเพียงคนเดียวย่อมมีคุณค่ามากกว่าเงินเป็นล้าน ๆ เพราะเงินล้านไม่สามารถทำความร่มเย็นให้แก่โลกได้อย่างถึงใจ เหมือนได้คนดีมาทำประโยชน์ **คนดีแม้เพียงคนเดียวยังสามารถทำความเย็นให้แก่โลกได้มากมายและยั่งยืน** เช่น พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายเป็นตัวอย่าง คนดีแต่ละคนมีคุณค่ามากกว่าเงินเป็นก่ายกอง เป็นคุณค่าแห่งความดีของตนที่จะทำต่อไปมากกว่าเงิน **แม้จะจนก็ยอมจนขอแต่ให้ตัวดีและโลกมีความสุข** แต่คนโง่ชอบเงินมากกว่าคนดีและความดี ขอแต่ได้เงิน แม้ตัวจะเป็นอย่างไรไม่สนใจคิด สนใจดู ถึงจะชั่วช้าลามกหรือแสนโสมมเพียงไรไม่หลีกห่าง ขนาดยมบาลเกลียดกลัวไม่ยอมนับเข้าบัญชีผู้ต้องหา กลัวจะไปทำลายสัตว์นรกด้วยกันให้เดือดร้อน ขอแต่ได้เงินก็เป็นที่พอใจ ส่วนจะผิดถูกประการใดเขาไม่ยุ่งเกี่ยว คนดีกับคนชั่ว สมบัติเงินทองกับธรรมะคือคุณความดี ผิดกันอย่างนี้แล **ใครมีหูมีตาก็คิดแก้ไขเสียแต่บัดนี้ อย่าให้สายเกินแก้ ฉะนั้นสัตวโลกจึงต่างกันทั้งภพ กำเนิด รูปร่างลักษณะ จริตนิสัย ดีชั่ว สุขทุกข์ เพราะกฎของกรรมหรือกฎของตัวเองที่ทำขึ้น มิใช่กฎของใครไปทำให้ ตัวทำเอาเอง**

ของดีมีอยู่กับตัวเราทุกคน ให้พากันปฏิบัติก่อนตาย อย่าประมาท

ของดีมีอยู่กับตัวเราทุกคน ก็พากันปฏิบัติเอา ทำเอา เมื่อเวลาตายแล้วจึงวุ่นวายหานิมนต์พระมากุสลามาติกา ไม่ใช่เกาถูกที่คัน ต้องรีบแก้เสียบัดนี้ คือ เร่งทำความดีแต่บัดนี้ จะได้หายห่วง อะไร ๆ ที่เป็นสมบัติของโลก มิใช่สมบัติอันแท้จริงของเรา ตัวจริงไม่มีใครเหลียวแล สมบัติในโลกเราแสวงหามา หากทุจริตก็เป็นไฟเผา เผาตัวทำให้ฉิบหายได้จริง ๆ ข้อนี้ขึ้นอยู่กับความฉลาดและความโง่เขลาของผู้แสวงหาแต่ละราย ท่านผู้พ้นทุกข์ไปด้วยความอุตส่าห์สร้างความดีใส่ตนจนกลายเป็นสรณะของพวกเรา ท่านไม่เคยมีสมบัติเงินทองเครื่องหวงแหน เป็นคนร่ำรวยสวยงามเฉพาะสมัย จึงพากันรักพากันห่วงจนไม่รู้จักเป็นรู้จักตาย สำคัญตนว่าจะไม่ตายและพากันประมาทจนลืมตัว เพลิดเพลินตักตวงเอาแต่สิ่งไม่เป็นท่าใส่ตนแทบหาบไม่ไหว อย่าสำคัญว่าตนเก่งกาจสามารถฉลาดรู้กว่าเขาเลย ถึงกับสร้างความมืดมิดปิดตาทับถมตัวเอง จนไม่มีวันสร่างซา เมื่อถึงเวลาจนตรอกอาจจนยิ่งกว่าสัตว์ ยังไม่เตรียมทราบไว้เสียแต่บัดนี้ ซึ่งอยู่ในฐานะอันควร อาตมาขออภัยด้วย ถ้าพูดหยาบคายไป แต่คำพูดที่สั่งสอนคนให้ละชั่ว ทำความดี จัดเป็นหยาบคายอยู่แล้ว โลกเราก็จะถึงคราวหมดสิ้นศาสนา เพราะไม่มีผู้ยอมรับความจริง **การทำบาปหยาบคายมีมาประจำแทบทุกคน ทั้งให้ผลเป็นทุกข์ ตนยังไม่อาจรู้ได้ และตำหนิมันบ้าง พอมีทางคิดแก้ไข แต่กลับตำหนิคำสั่งสอนหยาบคาย ก็นับเป็นโรคที่หมดหวัง**

เมื่อมีผู้เตือนสติ ควรยึดมาเป็นธรรมคำสอน จะเป็นคนมีขอบเขตมีเหตุผล ไม่ทำตามความอยาก เมื่อพยายามฝ่าฝืนให้เป็นไปตามทางของนักปราชญ์ได้จะประสบผลคือความสุขในปัจจุบันทันตา แม้จะมิได้เป็นเจ้าของเงินล้าน แต่มีทางได้รับความสุขจากสมบัติและความประพฤติดีของตน

คนฉลาดปกครองตนให้มีความสุขและปลอดภัย ไม่จำต้องเที่ยวแสวงหาทรัพย์มากมาย หรือเที่ยวกอบโกยเงินเป็นล้าน ๆ มาเป็นเครื่องบำรุงจึงมีความสุข ผู้มีสมบัติพอประมาณในทางที่ชอบ มีความสุขมากกว่าผู้ได้มาในทางมิชอบเสียอีก เพราะนั่นไม่ใช่สมบัติของตนอย่างแท้จริง ทั้ง ๆ ที่อยู่ในกรรมสิทธิ์ แต่กฎความจริง คือ กรรมสาปแช่งไม่เห็นด้วยและให้ผลเป็นทุกข์ไม่สิ้นสุด นักปราชญ์ท่านจึงกลัวกันนักหนา แต่คนโง่อย่างพวกเราผู้ชอบสุกเอาเผากิน และชอบเห็นแก่ตัว ไม่มีวันอิ่มพอ ไม่ประสบผล คือ ความสุขดังใจหมาย

คนหิวอยู่เป็นปกติสุขไม่ได้ จึงวิ่งหาโน่นหานี่ เจออะไรก็คว้าติดมือมาโดยไม่สำนึกว่าผิดหรือถูก ครั้นแล้วสิ่งที่คว้ามาก็มาเผาตัวเองให้ร้อนยิ่งกว่าไฟ **คนที่หลงจึงต้องแสวงหา ถ้าไม่หลงก็ไม่ต้องหา** จะหาไปให้ลำบากทำไม อะไร ๆ ก็มีอยู่กับตัวเองอย่างสมบูรณ์อยู่แล้ว **จะตื่นเงาตะครุบเงาไปทำไม เพราะรู้แล้วว่า เงาไม่ใช่ตัวจริง ตัวจริงคือสัจจะทั้งสี่ที่มีอยู่ในกายในใจอย่างสมบูรณ์แล้ว**

ความมั่งมีศรีสุขจะไม่บังเกิดแก่ผู้ทุจริต สร้างกรรมชั่วมีมากเท่าไรย่อมหมดไป **พ่อแม่ ปู่ย่า ตายายที่สร้างบาปกรรมไว้ผลกรรมนั้นย่อมตกอยู่กับลูกหลานรุ่นหลังให้มีอันเป็นไป** ผู้ทุจริตเบียดเบียน รังแกผู้อื่น จะหาความสุขความเจริญไม่ได้เลย

วิธีปฏิบัติของผู้เล่าเรียนมาก

ผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์วินัยมาก มีอุบายมากเป็นปริยายกว้างขวาง ครั้นมาปฏิบัติทางจิต จิตไม่ค่อยจะรวมง่าย ฉะนั้น ต้องให้เข้าใจว่าความรู้ที่ได้ศึกษามาแล้ว **ต้องเก็บใส่ตู้ ใส่หีบไว้เสียก่อน ต้องมาหัดผู้รู้ คือ จิตนี้ หัดสติให้เป็นมหาสติ หัดปัญญาให้เป็นมหาปัญญา** กำหนดรู้เท่ามหาสมมติมหานิยม อันเอาออกไปตั้งไว้ว่า อันนั้นเป็นอันนั้น เป็นวันคืนเดือนปี เป็นดินฟ้าอากาศกลางหาว ดาวนักขัตฤกษ์ สารพัดสิ่งทั้งปวงอันเข้าสังขาร คืออาการจิต หากออกไปตั้งไว้บัญญัติไว้ว่า เขาเป็นนั่นเป็นนี่ **จนรู้เท่าแล้วเรียกว่า กำหนดรู้ทุกข์ สมุทัย เมื่อทำให้มากเจริญให้มาก รู้เท่าเอาทันแล้ว จิตก็จะรวมลงได้ เมื่อกำหนดอยู่ ก็ชื่อว่าเจริญมรรค หากมรรคพอแล้ว นิโรธก็ไม่ต้องกล่าวถึง หากจะปรากฏชัดแก่ผู้ปฏิบัติเอง**

เพราะศีลก็มีอยู่ สมาธิก็มีอยู่ ปัญญาก็มีอยู่ ในกาย วาจา จิตนี้ ที่เรียกว่า **อกาลิโก** ของมีอยู่ทุกเมื่อ **โอปนยิโก** เมื่อผู้ปฏิบัติมาพิจารณาของที่มีอยู่ **ปจฺจตฺตํ** จึงจะรู้เฉพาะตัว คือ มาพิจารณากายอันนี้ให้เป็นของอสุภะ เปื่อยเน่า แตกพังลงไปตามสภาพความจริงของภูติธาตุ **ปุพฺเพสุ ภูเตสุ ธมฺเมสุ** ในธรรมอันมีมาแต่เก่าก่อน สว่างโร่อยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ผู้มาปฏิบัติพิจารณาพึงรู้อุปมารูปเปรียบดังนี้

อันบุคคลผู้ทำนาก็ต้องทำลงไปในแผ่นดิน ลุยตมลุยโคลนตากแดดกรำฝน จึงจะเห็นข้าวเปลือก ข้าวสาร ข้าวสุกมาได้ และได้บริโภคดื่มสบายก็ล้วนทำมาจากของมีอยู่ทั้งสิ้น ฉันใดผู้ปฏิบัติก็ฉันนั้น เพราะศีล สมาธิ ปัญญา ก็มีอยู่ในกาย วาจา จิตของทุกคน

สติปัญญา..เป็นอาวุธ

ผู้สนใจศึกษาปฏิบัติธรรม คือ ผู้สนใจ หาความรู้ ความฉลาด เพื่อคุณงามความดีทั้งหลายที่โลกเขาปรารถนากัน เพราะคนเราจะอยู่และไปโดยไม่มีเครื่องป้องกันตัว ย่อมไม่ปลอดภัยต่ออันตรายทั้งภายนอก ภายใน

เครื่องป้องกันตัว คือ หลักธรรม มีสติปัญญาเป็นอาวุธสำคัญ *จะเป็นผู้มั่นคงไม่สะทกสะท้าน มีสติปัญญาแฝงอยู่กับตัวทุกอิริยาบถ จะคิด พูด ทำ อะไร ๆ ไม่มีการยกเว้น มีสติปัญญาสอดแทรกอยู่ด้วย ทั้งภายในและภายนอก มีความเข้มแข็ง อดทน มีความเพียรที่จะประกอบคุณงามความดี*

คนอ่อนแอโง่เง่าเต่าตุ่นวุ่นวายอยู่กับอารมณ์ เครื่องผูกพัน ด้วยความนอนใจและเกียจคร้านในกิจการที่จะยกตัวให้พ้นภัย

ใจ : ธรรม

การบำรุงรักษาตน คือ ใจ เป็นเยี่ยม เยี่ยมยอดของโลก คือใจ ควรบำรุงรักษาด้วยดี ได้ใจดี คือได้ธรรม เห็นใจตนแล้ว คือ เห็นธรรม รู้ใจตนแล้ว คือ รู้ธรรมทั้งมวล

ใจ คือ สมบัติอันล้ำค่า คนพลาดใจ คือ ไม่สนใจปฏิบัติต่อใจดวงวิเศษในร่างนี้ จะผิดจะพลาดอยู่นั่นเอง

เมื่อรู้ว่าใจเป็นสิ่งประเสริฐในตัวเรา จึงไม่ควรให้พลาด อย่าให้เป็นมนุษย์ทั้งคน โง่เต็มตัวและเลวเต็มทน จะหาความสุขไม่เจอ

ใครผิดถูก ชั่วดี ก็ตัวเขา ใจของเราเพียรระวังตั้งถนอม อย่าให้อกุศลวนมาตอม ควรถึงพร้อมบุญกุศล ผลสบาย

สัตวโลกย่อมเป็นไปตามกรรม

เราทั้งหลายต่างเกิดมาด้วยวาสนา มีบุญพอเป็นมนุษย์ได้อย่างเต็มภูมิ ดังที่ทราบอยู่แก่ใจ อย่าลืมตัว ลืมวาสนาโดยลืมสร้างคุณงามความดีเสริมต่อภพชาติของเราที่เคยเป็นมนุษย์ จะเปลี่ยนแปลงและกลับกลายหายไปเป็นชาติที่ต่ำทราม ไม่ปรารถนาจะกลายมาเป็นตัวเราเข้า แล้วแก้ไม่ตก ความสูงศักดิ์ ความต่ำทราม ความสุขทุกขั้นจนถึง ***บรมสุข*** *และความทุกข์จนเข้าขั้น* ***มหันตทุกข์*** *เหล่านี้ มีได้กับทุกคนตลอดสัตว์ ถ้าตนเองทำให้มี อย่าเข้าใจว่ามีได้เฉพาะผู้กำลังเสวยอยู่เท่านั้น โดยผู้อื่นไม่มีเพราะสิ่งเหล่านี้เป็น* ***สมบัติกลาง*** *แต่กลับกลายมาเป็นสมบัติจำเพาะของผู้ผลิตผู้ทำเองได้ ท่านจึงสอนไม่ให้ดูถูกเหยียดหยามกัน*

เมื่อเห็นเขาตกทุกข์หรือกำลังจน จนน่าทุเรศ เราอาจมีเวลาเป็นเช่นนั้นหรือยิ่งกว่านั้นก็ได้ เมื่อถึงวาระเข้าจริง ๆ ไม่มีใครมีอำนาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะกรรมดีกรรมชั่วเรามีทางสร้างได้เช่นเดียวกับผู้อื่น จึงมีทางเป็นได้เช่นเดียวกับผู้อื่น และผู้อื่นก็มีทางเป็นได้เช่นเดียวกับที่เราเคยเป็น **ศาสนาเป็นหลักวิชาตรวจตราดูตัวเองและผู้อื่นได้อย่างแม่นยำ ไม่มีวิชาใดในโลกเสมอเหมือน** สิ่งดีชั่วที่มีและเกิดอยู่กับตนทุกระยะ มีใจเป็นตัวการพาให้สร้างกรรมประเภทต่าง ๆ จนเห็นได้ชัดว่ากรรมมีอยู่กับผู้ทำ มีใจเป็นเหตุของกรรมทั้งมวล

กรรม เป็นของลึกลับและมีอำนาจมาก ไม่มีผู้ใดหนีกฎแห่งกรรมได้เลย ถ้าเราสามารถรู้เห็นกรรมดีกรรมชั่ว ที่ตนและผู้อื่นทำขึ้น เหมือนเห็นวัตถุต่าง ๆ จะไม่กล้าทำบาป แต่จะกระตือรือร้นทำแต่ความดีซึ่งเป็นของเย็นเหมือนน้ำ ความเดือดร้อนในโลกก็จะลดน้อยลง เพราะต่างก็รักษาตัวกลัวบาปอันตราย

ท่านว่า ดี ชั่ว มิได้เกิดขึ้นมาเอง แต่อาศัยการทำบ่อยก็ชินไปเอง เมื่อชินแล้วก็กลายเป็นนิสัย ถ้าเป็น **ฝ่ายชั่ว** ก็แก้ไขยาก คอยแต่จะไหลลงไปตามนิสัยที่เคยทำอยู่เสมอ ถ้าเป็น **ฝ่ายดี** ก็นับว่าคล่องแคล่วกล้าขึ้นเป็นลำดับ

เราเกิดเป็นมนุษย์ มีความสูงศักดิ์มาก อย่านำเรื่องของสัตว์มาประพฤติ มนุษย์เราจะต่ำลงกว่าสัตว์ และจะเลวกว่าสัตว์อีกมากมาย อย่าพากันทำ ให้พากันละบาป บำเพ็ญบุญทำแต่ความดี อย่าให้เสียชีวิตเปล่าที่มีวาสนาเกิดมาเป็นมนุษย์

การทำความเข้าใจเรื่องของกรรม เป็นการศึกษาธรรมะเพื่อเตรียมพร้อมที่จะรับภาวะของตัวเราเอง ซึ่งจะต้องเป็นไปตามกรรมที่ได้ทำไว้ ตามพุทธภาษิตที่มีว่า **"กรรมจำแนกสัตว์ให้ทรามและปราณีตต่างกัน"**

ผู้สงสัยกรรม หรือไม่เชื่อกรรมว่ามีผล คือ ลืมตนจนกลายเป็นผู้มืดบอดอย่างช่วยไม่ได้ แม้เขาจะเกิดและได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อแม่มาเป็นอย่างดีเหมือนโลกทั้งหลายก็ตาม เขาก็มองไม่เห็นคุณของพ่อแม่ว่าได้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูตนมาอย่างไรบ้าง แต่เขาจะมองเห็นเฉพาะร่างกายเขาที่เป็นคนหนึ่งกำลังรกโลกอยู่โดยเจ้าตัวไม่รู้เท่านั้น ไม่สนใจคิดว่าเขาเติบโตมาจากท่านทั้งสอง ซึ่งเป็นแรงหนุนร่างกายชีวิตจิตใจเขาให้เจริญเติบโตมาจนถึงปัจจุบัน การดื่มกินเป็นการสร้างสุขภาพ ความเจริญเติบโตแก่ร่างกายไม่จัดว่าเป็นกรรม

กรรม คือการกระทำ ดี ชั่ว ทางกาย วาจา ใจ ต่างหาก ผลจริง คือ ความสุขทุกข์ที่ได้รับกันอยู่ทั่วโลก กระทั่งสัตว์ผู้ไม่รู้จักกรรม รู้แต่กระทำคือหากินอยู่ ทางศาสนาเรียกว่ากรรมของสัตว์ ของบุคคลและผลกรรมของสัตว์ของบุคคล

ควรมีเมตตาสงสารในสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งมีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่นเดียวกับเรา ไม่มีอะไรยิ่งหย่อนกว่ากัน

ความยิ่งหย่อนแห่งวาสนาบารมีนั้นมีได้ทั้งคนและสัตว์

สัตว์บางตัวมีวาสนาบารมี และอัธยาศัยดีกว่ามนุษย์บางคน แต่เขาตกอยู่ในภาวะความเป็นสัตว์ ก็จำต้องทนรับเสวยไป สัตว์เดรัจฉานก็ยังมีและเสวยกรรมไปตามวิบากของมัน มิให้ประมาทเขาว่าเป็นสัตว์ที่เกิดในกำเนิดต่ำทราม ความจริงเขาเพียงเสวยกรรมตามวาระที่เวียนมาถึงเท่านั้น เช่นเดียวกับมนุษย์ ขณะที่ตกอยู่ในความทุกข์จนข้นแค้นก็จำต้องทนเอาจนกว่าจะสิ้นกรรม เมื่อมนุษย์เราเกิดเสวยชาติเป็นคน มีสุขบ้าง ทุกข์บ้างตามวาระของกรรมที่อำนวย

มนุษย์ก็มีกรรมชนิดหนึ่งที่พาให้มาเป็นอย่างนี้ ซึ่งล้วนผ่านกำเนิดต่าง ๆ มาจนนับไม่ถ้วน ให้ตระหนักในกรรมของสัตว์ว่ามีต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้น ไม่ให้ดูถูกเหยียดหยามในชาติกำเนิดความเป็นอยู่ของกันและกัน และสอนให้รู้ว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมดี กรรมชั่วเป็นของ ๆ ตน

อานิสงส์ของการรักษาศีล ๕

คำว่า **ศีล** ได้แก่สภาพเช่นไร **ศีลอย่างแท้จริงเป็นไปด้วยความมีสติ** รู้สิ่งที่ควรหรือไม่ควร ระวังการระบายออกทางทวารทั้งสาม คอยบังคับกาย วาจา ใจ ให้เป็นไปในขอบเขตของศีลที่เป็นสภาพปกติ ศีลที่เกิดจากการรักษามีสภาพปกติไม่คะนองทางกาย วาจา ใจ ให้เป็นที่เกลียด นอกจากความปกติงดงามทางกาย วาจา ใจ ของผู้มีศีลว่าเป็นศีล เป็นธรรม

เราควรรักษาศีล ๕

๑. สิ่งที่มีชีวิต เป็นสิ่งที่มีคุณค่า จึงไม่ควรเบียดเบียน ข่มเหง และทำลายคุณค่าแห่งความเป็นอยู่ของเขาให้ตกไป

๒. สิ่งของของใคร ๆ ก็รักและสงวน ไม่ควรทำลาย ฉกลัก ปล้น จี้ เป็นต้น อันเป็น การทำลายสมบัติและทำลายจิตใจกัน

๓. ลูก หลาน สามี ภรรยา ใคร ๆ ก็รักสงวนอย่างยิ่ง ไม่ปรารถนาให้ใครมาอาจเอื้อม ล่วงเกิน เป็นการทำลายจิตใจของผู้อื่นอย่างหนัก และเป็นบาปไม่มีประมาณ

๔. มุสา การโกหกพกลม เป็นสิ่งทำลายความเชื่อถือของผู้อื่นให้ขาดสะบั้นลงอย่างไม่มีดี แม้เดรัจฉานเขาก็ไม่พอใจคำหลอกลวง จึงไม่ควรโกหกหลอกลวงให้ผู้อื่นเสียหาย

๕. สุรา ยาเสพติด เป็นของมึนเมาและให้โทษ ดื่มเข้าไปย่อมทำให้คนดี ๆ กลายเป็นคนบ้าได้ ลดคุณค่าลงโดยลำดับ ผู้ต้องการเป็นคนดีมีสติปกครองตัว อย่างมนุษย์จึงไม่ควรดื่มสุรา เครื่องทำลายสุขภาพทางร่างกายและใจอย่างยิ่ง เป็นการทำลายตัวเอง และผู้อื่นไปด้วยในขณะเดียวกัน

อานิสงส์ของการรักษาศีล ๕

๑. ทำให้อายุยืน ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน

๒. ทรัพย์สมบัติที่อยู่ในความปกครอง มีความปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายมารารี เบียดเบียนทำลาย

๓. ระหว่างลูก หลาน สามี ภริยา อยู่ด้วยกันเป็นผาสุก ไม่มีผู้คอยล่วงล้ำกล้ำกรายต่างครองกันอยู่ด้วยความเป็นสุข

๔. พูดอะไร มีผู้เคารพเชื่อถือ คำพูดมีเสน่ห์เป็นที่จับใจไพเราะ ด้วยสัตย์ ด้วยศีล

๕. เป็นผู้มีสติปัญญาดีและเฉลียวฉลาด ไม่หลงหน้าหลงหลัง จับโน่นชนนี่เหมือนคนบ้าคนบอหาสติไม่ได้ ผู้มีศีล เป็นผู้ปลูกและส่งเสริมสุขบนหัวใจคนและสัตว์ทั่วโลกให้มีแต่ความอบอุ่นใจไม่เป็นที่ระแวงสงสัย ผู้ไม่มีศีลเป็นผู้ทำลายหัวใจคนและสัตว์ ให้ได้รับความทุกข์เดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า

ศีล นั้นอยู่ที่ไหน มีตัวตนเป็นอย่างไร ใครเป็นผู้รักษาแล้วก็รู้ว่า ผู้นั้นเป็นตัวศีล ศีล ก็อยู่ที่ตนนี้ **เจตนาเป็นตัวศีล เจตนา คือ จิตใจ** คนเราถ้าจิตใจไม่มี ก็ไม่เรียกว่าตน มีแต่กายจะทำอะไรได้ ร่างกายกับจิตต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อจิตไม่เป็นศีล กายก็ประพฤติไปต่าง ๆ ผู้มีศีลแล้วไม่มีโทษ จะเป็นปกติแนบเนียนไม่หวั่นไหว ไม่มีเรื่องหลงหาหลงขอคนที่หา คนที่ขอ ต้องเป็นทุกข์ ขอเท่าไรยิ่งไม่มี ยิ่งอดอยาก ยากเข็ญยิ่งไม่มี

กายกับจิต เราได้มาแล้ว มีอยู่แล้ว ได้จากบิดามารดาพร้อมบริบูรณ์แล้ว จะทำให้เป็นศีลก็รีบทำ ศีลมีอยู่ที่เรานี้แล้ว รักษาได้ไม่มีกาล ได้ผลไม่มีกาล

ผู้มีศีล ย่อมเป็นผู้องอาจกล้าหาญ ผู้มีศีล ย่อมมีความสุข ผู้ขักมั่งคั่งบริบูรณ์สมบูรณ์ ไม่อด ไม่อยาก ไม่จน ก็เพราะรักษาศีลได้สมบูรณ์ จิตดวงเดียว เป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา

ผู้มีศีลแท้ เป็นผู้หมดเวรหมดภัย

ต้นหาย กำไรสูญ*

ต้นหาย กำไรสูญ เปรียบเสมือนคนเราบางคนที่ตั้งอกตั้งใจทำการทำงาน จะประกอบการค้าขาย หรือทำกิจการงานอะไรก็ดี ตั้งแต่เยาว์วัยจนกระทั่งเป็นหนุ่มเป็นสาว และแก่เฒ่าแก่ชราในที่สุด และถึงพร้อมด้วยความร่ำรวยสมบูรณ์พูนสุข สร้างบ้านสร้างเรือน สร้างหลักฐานได้อย่างมั่นคง ตลอดจนสร้างเกียรติยศ สร้างชื่อเสียง จนได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ ประสบความสำเร็จในชีวิตทางโลก ทุกสิ่งทุกอย่าง

แต่คนบางคนที่กล่าวถึงเหล่านี้ เมื่อถึงกาลเวลาอันสมควร ซึ่งที่จริงก็เป็นการเพียงพอแล้ว **สำหรับทรัพย์สมบัติในทางโลกที่ได้สร้างสมมามากแล้ว ก็ควรจะหยุด เพื่อรีบสร้างสมสิ่งที่เป็น "อริยทรัพย์" ในบั้นปลายของชีวิตให้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้บ้าง**

แต่เขาเหล่านั้นก็หาได้มีความหยุด ความยั้ง ความละ ความปล่อย ความวาง ในทรัพย์สมบัติที่หามาได้เหล่านั้นไม่ มุ่งหน้าที่จะคิดอ่านประกอบกิจการงานให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไปเรื่อย ๆ **โดยไม่คำนึงถึงว่า สักวันหนึ่งไม่ช้าก็เร็ว "ความตาย" ก็จะต้องมาถึงเข้าอย่างแน่นอน**

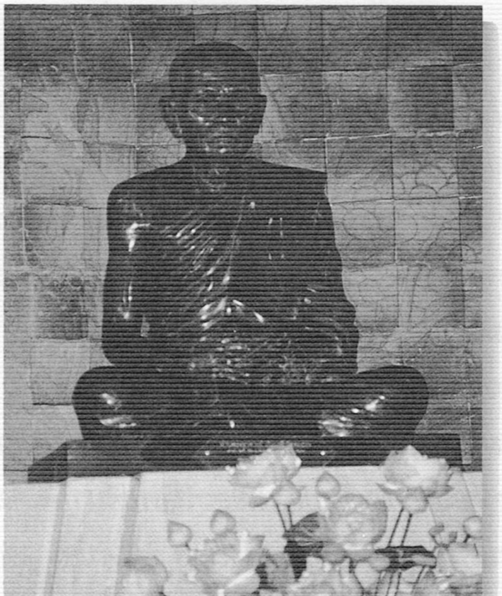
ในที่สุดร่างกายของเขาก็ถึงซึ่งความแตกดับจริง ๆ และย่อยยับสูญหายไป ละทิ้งทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนหามาได้ไว้ในโลกนี้ให้กับคนอื่นทั้งหมด ไม่สามารถที่จะนำเอาทรัพย์สมบัติเหล่านั้นติดตามตนไปด้วยได้แม้แต่นิดเดียว **โดยที่ตนเองมิได้ประกอบคุณงามความดีในทางสร้างสมในสิ่งที่เป็นอริยทรัพย์ให้มากเท่าที่ควรเลย** ซึ่งตนเองก็มีโอกาสและโชคดีอย่างดีที่สุดแล้ว แต่ก็มิได้กระทำลงไป จึงเป็นสิ่งที่น่าเสียดายที่สุดในชีวิตของเขา **จึงเปรียบเสมือน "ต้นหาย กำไรสูญ"**

"ต้น" ก็คือร่างกายและทรัพย์สมบัติที่หามาได้ทั้งหมด

"กำไร" ก็คือบุญกุศลหรือสิ่งที่เป็นอริยทรัพย์

แทนที่จะได้ก็ไม่ได้ และถ้าใช้ทรัพย์สมบัติเหล่านั้นไปในทางที่ไม่ดี ผิดศีลผิดธรรมอีกด้วยแล้ว หรือยึดในทรัพย์สมบัติที่หามาได้นั้นมากเกินไป ก็ยิ่งจะขาดทุนเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ ต้นก็หาย กำไรก็สูญ ชีวิตนี้ก็ขาดทุน

* จากการเรียบเรียงในหนังสือ รวมพระธรรมเทศนา ๑๐๘ กัณฑ์ จัดพิมพ์โดย ชมรมพุทธศาสตร์ เอสโซ่ ปี พ.ศ. ๒๕๒๕

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

“คนเราใหญ่แต่กาย ใหญ่แต่ชาติ ใหญ่แต่ชื่อ ใหญ่แต่ยศ ใหญ่แต่สำคัญตน แต่ความรู้ความฉลาดที่จะทำให้ตนให้ร่มเย็น เป็นสุขทั้งทางกายและทางใจโดยถูกทางตลอดผู้อื่นก็ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขด้วยนั้นไม่ค่อยเจริญเติบโตด้วย และไม่สนใจบำรุงให้เติบโตอีกด้วย จึงเกิดความเดือดร้อนกันอยู่ทุกหนทุกแห่ง โดยไม่เลือกเพศวัยและชาติชั้นวรรณะอะไรเลย”

การตำหนิติเตียนผู้อื่น ถึงเขาจะผิดจริง ก็เป็นการก่อกวนจิตใจตนเองให้ขุ่นมัวไปด้วย

ความเดือดร้อน วุ่นวายใจที่คิดแต่ตำหนิผู้อื่นจนอยู่ไม่เป็นสุขนั้น นักปราชญ์ถือเป็นความผิด และบาปกรรมไม่ดีเลย จะเป็นโทษให้ท่านได้สิ่งไม่พึงปรารถนามาทรมานอย่างไม่คาดฝัน

การกล่าวโทษผู้อื่นโดยขาดการไตร่ตรอง เป็นการสั่งสมโทษและบาปใส่ตนให้ได้รับความทุกข์ จึงควรสลดสังเวชต่อความผิดของตน งดความเห็นที่เป็นบาปภัยต่อตนเสีย ความทุกข์เป็นของน่าเกลียดน่ากลัว แต่สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ทำไมพอใจสร้างขึ้นเอง

เมื่อเกิดมาอาภัพชาตินี้แล้ว อย่าให้ใจอาภัพอีก ผู้เกิดมาชาตินี้อาภัพแล้ว อย่าให้ใจอาภัพ คิดแต่ผลิตโทษทำบาปอกุศลเผาผลาญตนให้ได้ทุกข์ เป็นบาปกรรมอีกเลย

คนชั่ว ทำชั่วได้ง่ายและติดใจไม่ยอมลดละแก้ไขให้ดี

คนดี ทำดีได้ง่ายและติดใจกลายเป็นคนรักธรรมตลอดไป

เราต้องการคนดี คนดีก็จำต้องฝึก ฝึกจนดี จะพ้นการฝึกไปไม่ได้ งานอะไรก็ต้องฝึกทั้งนั้น ฝึกทุกงาน ฝึกคน ฝึกสัตว์ ฝึกตน ฝึกใจ นอกจากตายแล้วจึงหมดฝึก คำว่า ***ดี*** จะเป็นสมบัติของผู้ฝึกดีแล้วแน่นอน

ผู้เห็นคุณค่าของตัว จึงควรเห็นคุณค่าของคนอื่นว่ามีความรู้สึกเช่นเดียวกัน ไม่เบียดเบียนทำลายกัน ผู้มีศีลสัตย์เมื่อทำลายขันธ์ไปในสุคติในโลกสวรรค์ ไม่ตกต่ำเพราะอำนาจศีลคุ้มครองรักษาและสนับสนุน จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะพากันรักษาให้บริบูรณ์ ธรรมก็สั่งสอนแล้ว ควรจดจำให้ดี ปฏิบัติให้มั่นคง จะเป็นผู้ทรงคุณสมบัติทุกอย่างแน่นอน

เป็นการทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ตรัสสอนเรื่องกาย วาจา จิต มิได้สอนอย่างอื่น ทรงสอนให้ปฏิบัติฝึกหัดจิตใจ ให้เอาจิตพิจารณากาย เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หัดสติให้มากในการค้นคว้า ที่เรียกว่า ***ธัมมวิจยะ*** พิจารณาให้พอทีเดียว เมื่อพิจารณาจนพอ เป็นสติสัมโพชฌงค์ จิตจึงจะเป็นสมาธิรวมลงเอง การประกอบความพากเพียร ทำจิตให้ยิ่งเป็นการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

คุณธรรม ยังผู้เข้าถึงให้เป็นผู้ฉลาดปราดเปรื่องเลื่องระบือ มีความฉลาดกว้างขวางในอุบายวิธี ไม่มีความคับแค้นจนมุม

ความไม่ยั่งยืน เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่และแน่นอน

ความยิ่งใหญ่คือความไม่ยั่งยืน ***ชีวิตที่ยิ่งใหญ่ คือ ชีวิตที่อยู่ด้วยทาน ศีล เมตตาและกตัญญู*** ชีวิตที่มีความดีอาจไม่ใช่ความยิ่งใหญ่ ***ชีวิตที่ยิ่งใหญ่ ต้องอาศัยคุณธรรมความดีเท่านั้น***

วาสนา นั้น เป็นไปตามอัธยาศัย

คนที่มีวาสนาในทางที่ดีมาแล้วแต่คบ "คนพาล" วาสนาก็อาจเป็นเหมือนคนพาลได้ บางคนวาสนายังอ่อน เมื่อคบ "บัณฑิต" วาสนาก็เลื่อนขั้นขึ้นเป็นบัณฑิต ฉะนั้น บุคคลควรพยายามคบแต่บัณฑิต เพื่อเลื่อนภูมิวาสนาของตนให้สูงขึ้น

ผู้มีปัญญา ไม่ควรให้สิ่งที่ล่วงแล้วตามมา ไม่ควรหวังในสิ่งที่ยังไม่มาถึง

ผู้มีปัญญา ได้เห็นในธรรมซึ่งเป็นปัจจุบัน ควรเจริญความเห็นนั้นไว้เนือง ๆ ควรรีบทำเสีย

ผู้มีปัญญา ซึ่งมีธรรมเป็นเครื่องอยู่ มีความเพียรแยกกิเลสให้หมดไป จะไม่เกียจคร้านขยันหมั่นเพียรทั้งกลางวัน และกลางคืน

สมณะไปที่ใด อยู่ที่ใด ไม่พึงก่อความเป็นภัยแก่ตัวเองและผู้อื่น คือไม่สั่งสมกิเลสที่น่ากลัวแก่ตัวเอง และระบาดสาดกระจายไปเผาผู้อื่น คำว่า **กิเลส** ถือว่าเป็นสิ่งที่น่ากลัวอย่างยิ่ง พึงใช้ความระมัดระวังด้วยความจงใจ ไม่ประมาทต่อกระแสของกิเลสทุก ๆ กระแส เพราะเป็นเหมือนไฟที่สังหารหรือทำลายได้ทุกกระแสไป, การยืน เดิน นั่ง นอน การขบฉัน การขับถ่าย การพูดจาปราศรัยกับผู้มาเกี่ยวข้องทุก ๆ ราย และทุก ๆ ครั้ง ด้วยความสำรวมนี้แล คือ **อริยธรรม** พระอริยบุคคลทุกประเภท ท่านดำเนินอย่างนี้กันทั้งนั้น

การบำรุงรักษาสิ่งใด ๆ ในโลก การบำรุงรักษาตนคือ **ใจ** เป็นจุดที่ยอดเยี่ยมของโลก คือใจ การบำรุงรักษาด้วยดี **ได้ใจแล้วคือได้ธรรม เห็นใจตนแล้วคือเห็นธรรม รู้ใจแล้วคือรู้ธรรมทั้งมวล ถึงใจตนแล้วคือถึงนิพพาน** ใจนี่แลคือสมบัติอันล้นค่า จึงไม่ควรอย่างยิ่งที่จะมองข้ามไป คนพลาดใจ คือไม่สนใจ ปฏิบัติต่อใจดวงวิเศษ ในร่างนี้ แม้จะเกิดร้อยชาติหรือพันชาติ ก็คือ ผู้พลาดนั่นเอง

ใจนี่แลเป็นผู้ทรงบุญ ทรงกุศล ทรงมรรค ทรงผล ทรงสวรรค์นิพพาน และใจนี่แลเป็นผู้ไปสู่สวรรค์ นิพพาน นอกจากใจไม่มีอะไรจะไป

กาลใดที่ **ขาดสติ** กาลนั้นเรียกว่า **ขาดความเพียร** แม้กำลังเดินจงกรมหรือนั่งสมาธิอยู่สักแต่ว่าเท่านั้น แต่มิได้เรียกว่าเป็นความเพียรชอบ ดังนั้นท่านจึงสอนเน้นลงในความมี **สติ** มากกว่าธรรมอื่น ๆ เพราะสติเป็นรากฐานสำคัญของความเพียรทุกประเภทและทุกประโยคที่ทำ จนกลายเป็นมหาสติขึ้นมาและผลิตปัญญาให้เป็นไปตาม ๆ กัน ภูมิต้นเพื่อความสงบต้องใช้สติให้มาก ภูมิต่อไปสติกับปัญญาควรเป็นธรรมควบคู่กันไปตลอดสาย

สิ่งที่ล่วงไปแล้วไม่ควรไปทำความผูกพัน เพราะเป็นสิ่งที่ล่วงไปแล้วอย่างแท้จริง แม้จะทำความผูกพันและมั่นใจให้สิ่งนั้นกลับมาเป็นปัจจุบันก็เป็นไปไม่ได้ ผู้ทำความสำคัญมั่นหมายนั้นเป็นทุกข์แต่ผู้เดียว โดยความไม่สมหวังตลอดไป อนาคตที่ยังมาไม่ถึงก็เป็นสิ่งไม่ควรไปยึดเหนี่ยวเกี่ยวข้องเช่นกัน **อดีต** ควรปล่อยไว้ตามอดีต **อนาคต** ก็ควรปล่อยไว้ตามกาลของมัน **ปัจจุบัน** เท่านั้นจะสำเร็จประโยชน์ได้ เพราะอยู่ในฐานะที่ควรทำได้ไม่สุดวิสัย

อย่างไรอย่าหนีจากรากฐานคือผู้รู้กายในใจ เมื่อจิตมีความรู้แปลก ๆ ซึ่งจะเกิดความเสียหาย ถ้าเราไม่สามารถพิจารณาความรู้ประเภทนั้นได้ ให้ย้อนจิตเข้าสู่ภายในเสียอย่างไรก็ไม่เสียหาย...

การปฏิบัติเป็นเครื่องยังพระสัทธรรมให้บริสุทธิ์ เมื่อรู้ปริยัติ ต้องปฏิบัติจิตใจจึงสำเร็จประโยชน์เต็มที่

ฝึกตนดีแล้วจึงฝึกผู้อื่น ชื่อว่าทำตามพระพุทธเจ้า

มูลมรดกอันเป็นต้นทุนทำการฝึกตนที่มารดาบิดาให้คือ รูปกายนี้

มูลฐานสำหรับการปฏิบัติคือ **มโน** แปลว่า **ใจ**

มูลเหตุแห่งสิ่งทั้งหลายในสากลโลกธาตุ คือ **มโน** เป็นตัวมหาเหตุ

มูลการของสังสารวัฏ คือ **ฐีติภูตํ** (จิตดั้งเดิม) อันประกอบด้วย อวิชชา และวิชชา **ฐีติภูตํ** ที่มีอวิชชา เป็นมูลการเวียนว่ายตายเกิด **ฐีติภูตํ** ที่มีวิชชาเป็นมูลการหยุดหมุนหมดการเวียนว่ายตายเกิด

มนุษย์มีฐานะอันเป็นเลิศผู้พร้อมด้วย อรรคฐาน เป็นที่ตั้งแห่ง มรรค ผล นิพพาน

มหาสติปัฏฐาน เป็นชัยภูมิ คือ สนามฝึกฝนตน เพื่อเข้าสู่สงครามรบข้าศึก (กิเลส)

อุบายแห่งวิปัสสนา อันเป็นเครื่องถ่ายถอนกิเลส **ธรรมชาติของดีย่อมเกิดมาแต่ของไม่ดี** ผู้ประพฤติพากเพียร ย่อมพิจารณาสิ่งสกปรกน่าเกลียด จิตจึงพ้นสิ่งสกปรกน่าเกลียดได้ สิ่งสกปรกน่าเกลียดนั้นคือ ตัวเรานี้เอง

จิตเดิมเป็นธรรมชาติใสสว่าง แต่มืดมัวไปเพราะอุปกิเลส เครื่องเศร้าหมองมาปกคลุมหุ้มห่อ

การทรมานตนของผู้บำเพ็ญเพียร ต้องให้พอเหมาะกับอุปนิสัย ๔ ชนิด

- ผู้ทรมานง่าย (ผู้ทำจิตรวมง่าย)
- ผู้ทรมานอย่างกลาง (ผู้ทำจิตไม่ค่อยลง)
- ผู้ทรมานยากแท้ (ผู้ทำจิตลงยากแท้)
- ผู้ทรมานไม่ได้เลยต้องฆ่าเสีย (ไม่สั่งสอน)

มูลติกสูตร รากเหง้า ๓

- อกุศลมูล ๓ คือ ราคะ โทสะ โมหะ
- ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา
- โอฆะ และ อาสวะ อย่างละ ๓ คือ กามะ ภวะ อวิชชา
- โลก ๓ คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลก
- **เครื่องแก้ ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา**

วิสุทธิเทวาเท่านั้น เป็นสันตบุคคลแท้ คือ **พระอรหันต์** ผู้บริสุทธิ์แท้

อกิริยา เป็นที่สุดโลก สุดสมมุติบัญญัติ สัจธรรมเป็นเครื่องเหยียบก้าว (กิริยา) ขึ้นไปสู่ปัญญา รอบรู้จนเป็นอกิริยา ก็ย่อมดับโลก ๓ ได้

พระธรรมเทศนา ๓ กาล **ปฐมเทศนา มัชฌิมเทศนา และปัจฉิมเทศนา** เล็งถึงวิมุตติธรรมทั้งสิ้น

พระอรหันต์ทุกประเภท บรรลุทั้งเจโตวิมุตติ ทั้งปัญญาวิมุตติ ย่อมบำเพ็ญไตรสิกขาบริบูรณ์

นะ เป็นธาตุของมารดา **โม** เป็นธาตุของบิดา รวมเป็น **นโม** เป็นมรดกที่มารดาบิดาเมตตาให้ คือรูปกายนี้ เมื่อกลับอักษรเป็น **มโน** แปลว่า **ใจ** ทั้งกายและใจนี้เป็นมูลฐานแห่งการปฏิบัติ

กายสมบัติ วจีสมบัติ และมโนสมบัติ จะสร้างสมเอาสมบัติทรัพย์สินเงินทองหรือเอาสมบัติมรรคผลนิพพานก็ได้

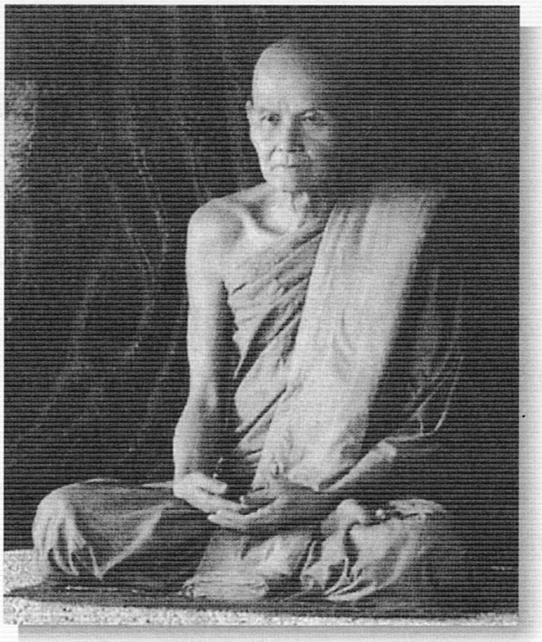
พระบรมศาสดาจารย์เจ้าทรงตั้งมหาสติปัฏฐานเป็นชัยภูมิ อุปมาทางโลก

การรบทัพจับชัย มุ่งหมายชัยชนะ ต้องหาชัยภูมิที่ดี อุปไมยทางธรรมก็ฉันนั้น **ต้องเอามหาสติปัฏฐานเป็นชัยภูมิ** ผู้จะเข้าสู่สงครามข้าศึก คือ กิเลส ต้องพิจารณา **กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน** เป็นต้นก่อน

ดับโลก ๓ (กามโลก รูปโลก อรูปโลก) คงดับอยู่ที่จิต จนทำลายกิริยา คือ ตัวสมมุติ หมดสิ้นจากจิตยังเหลือแต่อกิริยา เป็นฐีติจิต ฐีติธรรม อันไม่รู้จักตาย

● จากหนังสือ
- ขันธะวิมุติสะมังคีธรรม ของ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
- มุตโตทัย ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
- จิตตภาวนา มรดกล้ำค่าทางพุทธศาสนา โดย มูลนิธิหลวงปู่มั่น
- ธมฺมรโส "ธรรมรส" รวบรวมโดย พระธมฺมสตฺติโก (พลเอก ดร.สมศักดิ์ ศัลยกำธร)
- รวมพระธรรมเทศนา ๑๐๘ กัณฑ์ โดย ชมรมพุทธศาสตร์ เอสโซ่ ปีพ.ศ. ๒๕๒๕

คติธรรมท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

ไม้ซกงก หกพันง่า
กะปอมก่าแล่นขึ้น มื้อละฮ้อย
กะปอมน้อยแล่นขึ้น มื้อละพัน
ตัวใด๋มาบ่ทัน แล่นขึ้นนำคู่มื้อ ๆ

เหลือแต่เว้า บ่เห็นบ่อนเบาหนัก
เดินบ่ไปตามทาง สิถืกดงเสือฮ้าย

หวายซาววาหยั่งลง บ่เห็นส้น
ลึกบ่ตื้นคำเข่า หย่อนลงกะเถิง

ต้นดี ปลายก็ดี
ครั้นผิดมาแต่ต้น ปลายก็ไม่ดี

กล้วย ๔ หวี

จัวน้อย นั่งเฝ้า

พระเจ้า นั่งฉัน

แก้ให้ตกเน้อ แก้บ่ตกคาพกเจ้าไว้ แก้บ่ได้แขวนคอต่องแต่ง

แก้บ่พ้นคาก้นย่างยาย คาย่างยายเวียนตายเวียนเกิด

เวียนเอากำเนิดในภพทั้งสาม ภพทั้งสามเป็นเฮือนเจ้าอยู่

หินล้านนั้นหนักหน่วงเสมอจิต เอาสโนมาติด คือ สิซังซากันได้

บัดเอาตาซ้ายเน็ง (เบิ่ง) คือสิหนักไปทางสโน

ฝนตกบ่ชอบ เมื่อนักปราชญ์เบื่อครองธรรม

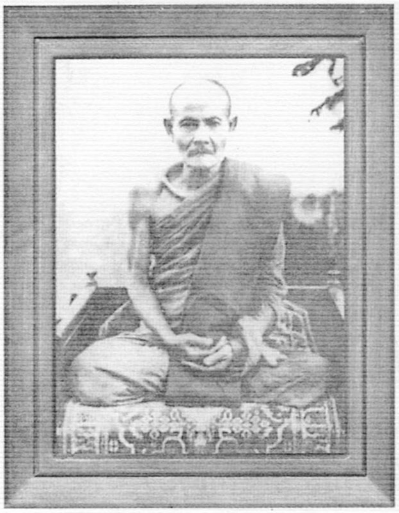
คนบ่ยำนักบวช เพราะนักบวชละสิกขาวินัย

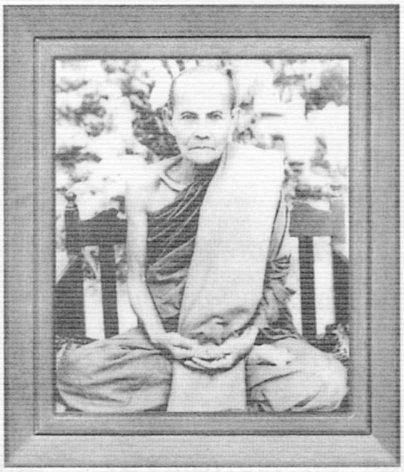
เมื่อหน้าหากซิมีแลฯ

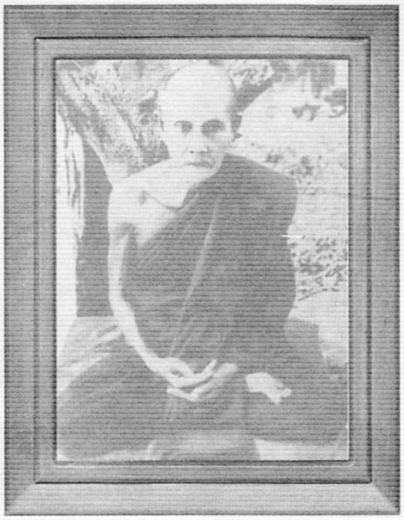
ดีใดไม่มีโทษ ดีนั้นชื่อว่าดีเลิศ

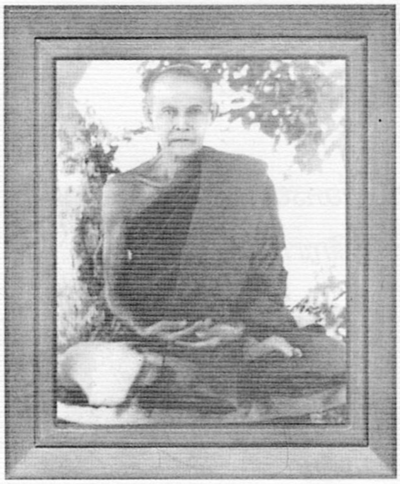
ได้สมบัติทั้งปวง ไม่ประเสริฐเท่าได้ตน

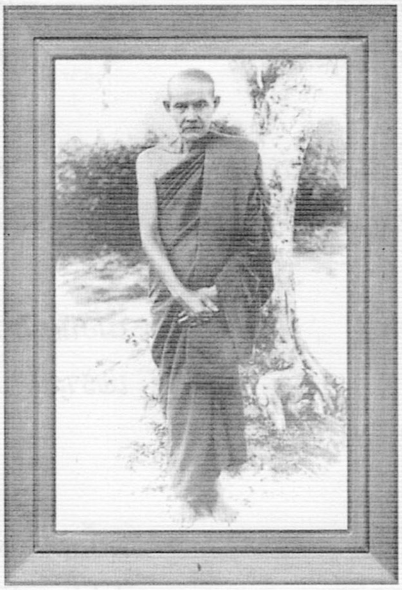
เพราะตัวตน เป็นบ่อเกิดแห่งสมบัติทั้งปวง

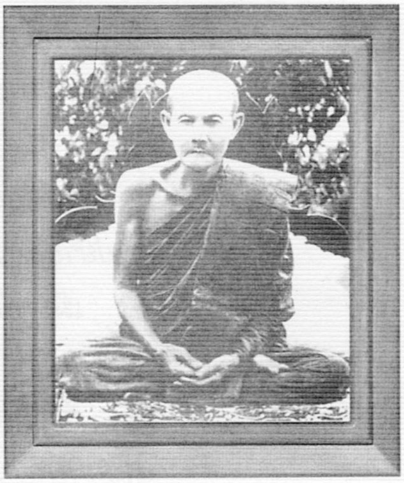

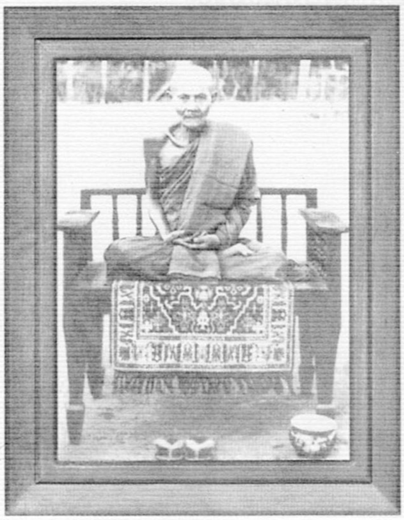

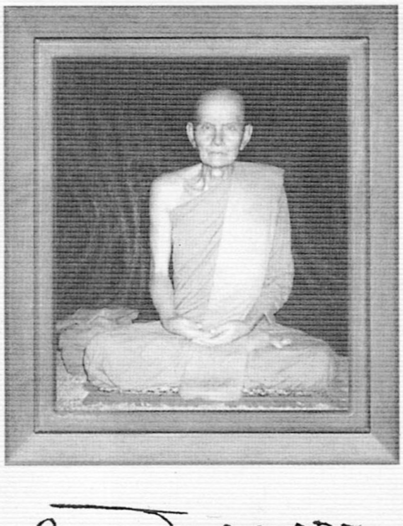

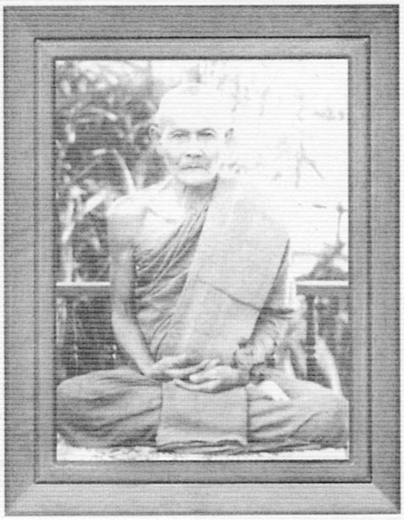

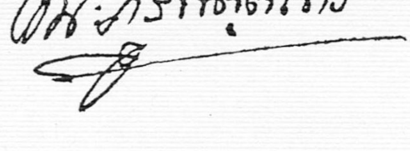

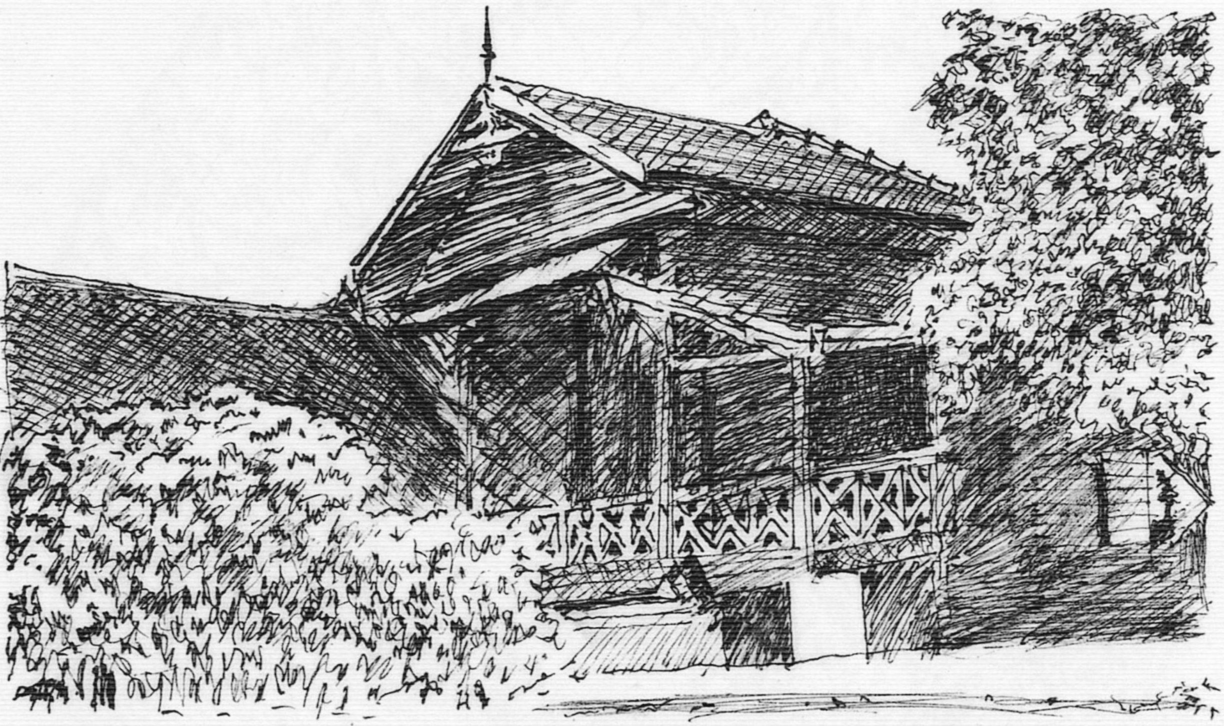

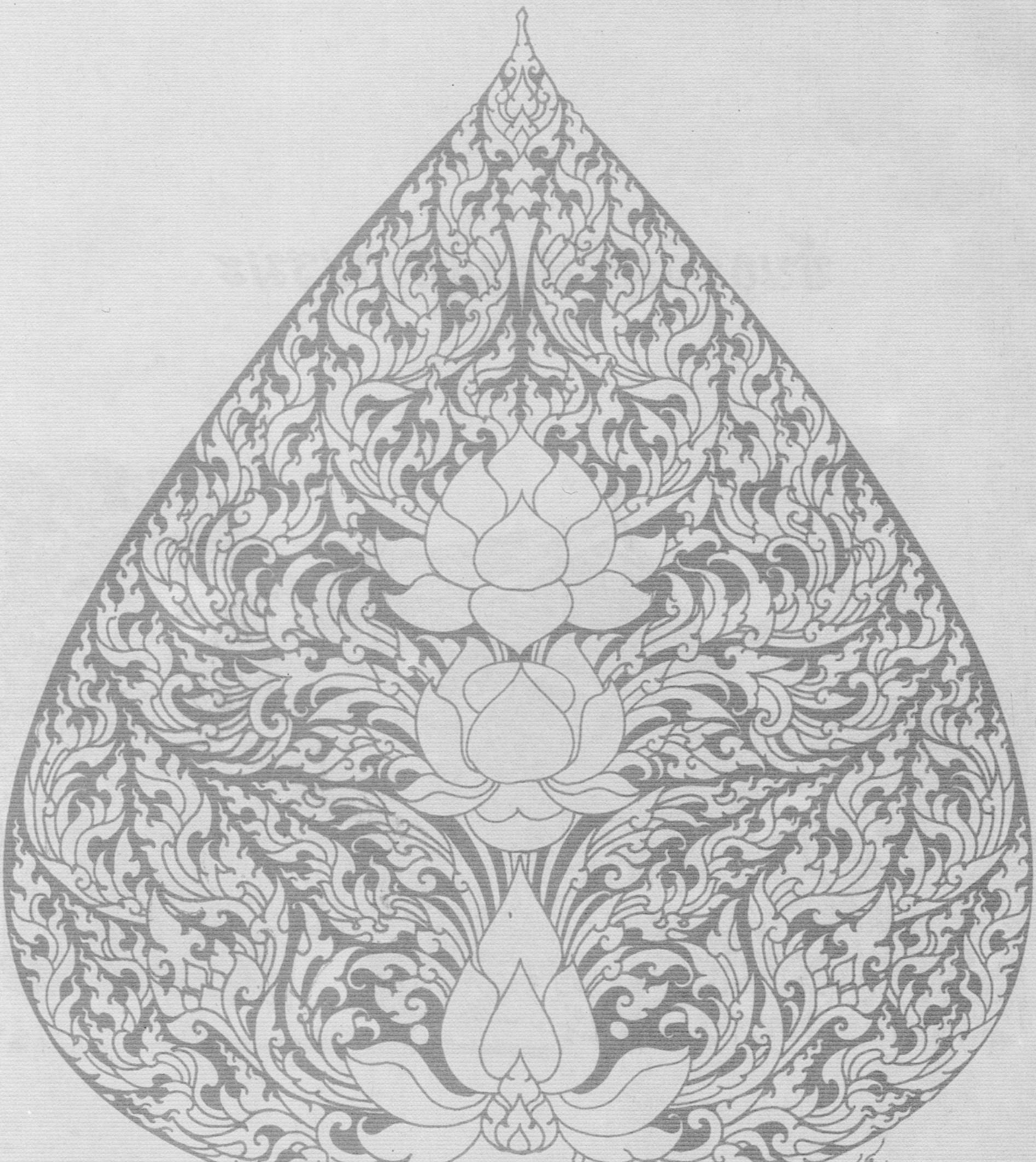

ขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะ

นาญฺญตฺร โพชฺฌา ตปสา นาญฺญตฺร ปฏินิสฺคฺคา

“ธรรมอื่น เว้น โพชฌงค์เสียแล้ว

จะเป็นเครื่องแผดเผา มิได้มี”

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร
ท่านพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายอรัญวาสี

ขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะ

อันนี้ชื่อว่าขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะประจำอยู่กับที่ ไม่มีอาการ
ไปไม่มีอาการมา สะภาวะธรรมนี้เป็นจริงสิ่งเดียวเท่านั้นและ
ไม่มีเรื่องจะเจระเจียน สิ้นเนื้อความเท่าเพียงเท่านี้ ฯ
สติหรือสุภาพจงใช้ปัญญาตรองดูให้รู้เถิด ฯ พระภูริทัตโต
(หมั่น) วัดสระประทุมวันเป็นผู้แต่ง ฯ

พระภูริทตฺตเถร

ขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะ

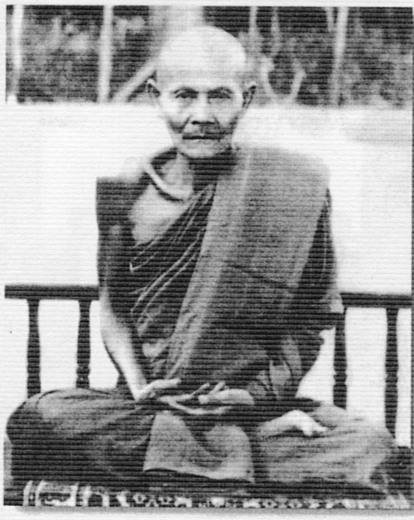
ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

*"**ขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะ**" เป็นบทประพันธ์ที่ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ประพันธ์ไว้ เมื่อคราวพำนัก ณ วัดสระปทุม เขตปทุมวัน พระนคร*

บทประพันธ์บทนี้ ท่านพระอาจารย์มั่น ประจงจารึกธรรมอักษรด้วยลายมือแห่งองค์ท่านเอง นับเป็นเมตตาธรรมอันมากล้นแห่งองค์ท่าน ที่ได้กระทำเป็นผลงานให้ไว้แก่ชนผู้เกิดสุดท้ายภายหลัง จะพึงได้พบเห็นและเป็นเครื่องอนุสรณ์บูชา ถึงบทธรรมที่ประกอบด้วยลายมือนี้

*ย่อมอาจถือได้ว่าบทประพันธ์นี้งามหมดจดเป็น "**ธรรมวิลาส**" มีถ้อยคำสำนวนจับใจ มีความไพเราะแห่งลีลาวจนะธรรมที่ผูกแต่งไว้อย่างงดงาม สมกับเป็นบทประพันธ์ของจอมปราชญ์อย่างแท้จริง กุลบุตรกุลธิดาผู้มีอัธยาศัยใคร่ต่อการศึกษา พึงน้อมนำมาพินิจพิเคราะห์เป็นอุบายชำระกิเลสภายในจิตใจให้มีความผ่องแผ้ว ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร ได้สรุปบทธรรมบทนี้ไว้ว่า "**ขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะ ประจำอยู่กับที่ ไม่มีอาการไป ไม่มีอาการมา สภาวธรรมที่เป็นจริงสิ่งเดียวเท่านั้น และไม่มีเรื่องจะแวะเวียน**"*

ขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะ

(หมั่น) วัดสระประทุมวนาราม ผู้แต่ง

๏ นะมะกูสุเล วัสสะ ปัญญา ธรรมวรขันธานี ข้าพเจ้า

นอบนอมซึ่งพระสุคะตา บรมะสาศดา ศักยะมุนี สัมมา

สัมพุทธะเจ้า แลพระนะวะโลกุตตะระธรรม ๙

ประการ และอะริยะสงฆ์สาวก บัดนี้ ข้าพะเจ้าจักกล่าว

ถึงธรรมะขันธ์ โดยสังเขป ตามสติปัญญา ยังมีท่านคนหนึ่ง

รักต่อศีลตัดทุกข์ อยากได้ครูหนังสือเที่ยวผายผัน เขาบอก

ว่าครูหมั่นที่ไหนก็ยังไม่ปรากฏ เที่ยวหมั่นไปมาอยู่ช้านาน

นิศัยทานะนักตักตัวตายสอด จะกจะวันแท้ ๆ

เรื่องพ่อสอน วันหนึ่ง ท่านผู้ใหญ่ทั้งสมุหพากษ์ยาว

ท่านก็ประทำสนุกสุขไม่ยอมเปลี่ยนเหมือนดังกาเนื้อเอง ๆ

ประไจดูสร้อมสุกทุกข์หลาย เสนห์ยิ่ง รู้ว่าเรื่องกลัว

นั้นเป็น ท่านเห็นไปเป็นมาอยู่หน้าเขา จงคนไซ่ไว้ของ

สิ่งพวกพ้องเขา ก็กลัวเขาเหมาว่าเป็นบ้าบอ สู้อยู่ผู้

เดียวนานเรื่องเครื่องสงบ เป็นอันจบเรื่องคิดไม่คิดต่อ

ดีกว่าเหยื่อวุ่นวุ่นทำสองพลอ เดี๋ยวถูกยอผูกเป็นเรื่อง

เครื่องรำคาญ ๆ ยังมีบุรุษคน ๑ ซึ่งกลัวตายาก็ใจฝ่อ

มาหาแล้วพูดตามเหตุ ว่าสังคม ค่อยว่าพวกพากเพียนะกะ

ก็ทำงาน เห็นธรรมที่จริงแล้วหรือยังที่ใส่หวัง และวาไม

จึงรู้ใจนั้น บุรุษผู้นั้นก็จะอยากอยู่อาศัย ท่านว่าสี ๆ หนีจะ

ผู้ไม่ทะนง จะหาดูเขาที่ญาติสุขทุกข์ไม่มี ที่สะภายะคะ

ตาสติทาวะนา ชมเล่นให้เย็นใจหายเดือดร้อน หมทาง

จระอะริยะวงศ์ จะไปหรือไม่ไปนั้นไม่เกณฑ์ ไม่หลอกเล่น

บอกความให้ตามจริง แล้วก็กล่าวปกุษลกถาให้ตรง

ปฤษฎกนั้นว่า ระวัง ตัวอะไร ตอบว่าจิตหรือคือวิญญาณเอาการ

ไว เพียงเป็นแรงตามแห่งจิต สัญญาเกรงไม่ตรงไป

ไว้อยู่ไหวไปเปล่า สัญญาเหนี่ยวพาย่อมจักหลอกลวงจิตจะ

ทำให้คิดวุ่นวายเหลือส่ายหา หลอกเป็นธรรมต่าง ๆ

อย่างงมงาย ถามว่าหัวขันธ์ ใครพ้นจนทั้งปวง แก้ว่า

ใจซึ่งพ้นอยู่คนเดียว ไม่เกาะเกี่ยวพัวพันคิดสิ้นพิษหลง

หมดที่หลงอยู่เกี่ยวดวง สัญญาลวงไม่ได้หมายหลง

ต่อไป ถามว่าที่ว่าตายใครเขาตายที่ไหนกัน

แก้ว่าสังขารเขาตายทำลายผล ถามว่าสิ่งใดกลับให้ต่อ

วน แก้ว่ากลสัญญาพาให้เวียน เชื่อสัญญาเชื่อติดทัก

ปืนศร จองจำเกิดซ้ำไปจนพ้นเกี่ยวหมุนเหียน เลย

ลืมจิตรู้ทำปิดสนิทเนียน ถึงจะเพียรหาธรรมก็ไม่เห็น

ถามว่าใครกำหนดใครหมายเป็นเชิงผู้ แก้ว่าใจกำหนด

ใจหมายเวียนหาเงาสัญญานั่นเอง สิ่งว่าสีความชั่วผลักติดรักษ์

ถามว่ากินหมดเดียวไม่เพียงกิน แก้ว่าสิ้นอยากดูไม่พร้อง ไม่เรื่องเห็น

ต่อไปน่ายยุ่งยัง ใจก็เลิกแทนนั่งทั้งอาลัย ถามว่าสระสิ้นเหลี่ยมเหลือ

ด้วยหรือ แก้ว่าธรรมสิ้นอยากจากสงสัย สงบหมดทุกสิ่งไม่มีภัย

สัญญาในแสภาค สงขระขันเลิศที่ไม่ควร ใจจริงเปี่ยมเต็มรีไป

มีพร่อง เพียงระงับดวงจิตรไม่คิดคร้าน เปนของดวรชมชื่นทุกคืน

วัน แม้ได้สมบัติพัสถานสิ้นแสน ก็ไม่เหมือนรู้จริงทั้งสังขาร

หมดความอหังการเป็นสิ่งสำคัญ จำอยู่ส่วนเท่าไม่เกิน ใจไม่เพลิน

หลงสิ้นหายดังเช่นเหมือนดูกระจกส่องเงาหน้าแล้วจึงว่าคิด คิดสัญญา

เพราะว่าสัญญานั้นเหมือนดังเงาคนที่ได้เมาไปตามเรื่องเครื่องสังขาร

ใจขันธ์ปัจจัยที่ไม่ปน ในวสิ่งตามรู้แต่เพราะแปรไป ใจไม่เที่ยง

จริงไม่ใช่ต้องหา รู้จนจำต่างชะนิดเมื่อเกิดไหว แต่กลับหนี้

หลงสัญญาว่าเปนใจ สำคัญว่าเป็นว่าเราจึงหลงกลอง คทาวไม่ใจ

เปนใหญ่ไม่หลายพริ้ง สัญญาเหนี่ยงสัญญาไกมิได้หอง เกิดก็ตาม

ดับก็ตามสิ้งทั้งปวง ไม่ต้องหวงไม่ต้องกันหมู่สัญญา เปรียบเหมือน

ขี้ผงลอยคละฝุ่นทับซ้ำเลนดินแลละอองสิ้นทุกช่องสัตว์

แต่ชั่วเกี่ยวยิ่งนัก ผลแหนเรื่องหลงวนเวียนตามพา เปนมงคล

ทั้งนี้เชิญพินิจ พร้อมจำแกล้งหลงจงพิจารณา คอยจดจำ

แม้นกรรมได้ ธรรมะตามความแต่ไม่เบาอ้างเชิงคลาเที่ยงผลใจสงบถ้วง

ก็พร้องมอบรื่นให้จิตร ไม่ต้องขัดระแวงตสะหาวาสิ่งเปนจริง ฯ

ศึก

สิ่งทั้งหลายเหล่าเรื่องของเรื่องเปลี่ยนแต่ต้น ไม่พ้นพ้นสิ้น ทาง

เปนทางเย็น รู้จักจริงต้องฟังสังขารให้พ้นแปรเปลี่ยนแลหมุน

เบื่อแล้วปล่อยได้คล่องไม่ต้องเกณฑ์ ธรรมก็เย็นใจระงับ

ระงับอาการ ถามว่าหน้าที่มีคนยกกัน ตอบว่าขันธ์แผงแจกแยกหักฐาน

เรื่องสังขาร ต่างกองรับหน้าที่มีกิจการ จะรับงานอื่นไม่ได้เต็มในตัว

แม้ลาภยศสรรเสริญเจริญสุข นินทาทุกข์เสื่อมยศหมดลาภทั่ว

รวมลงตามสภาพตามเปนจริง ทั้งแปดอย่างใจไม่หันไปพัว

พัน เพราะว่ารูปขันธ์ก็ทำแก่ไข้มิได้เว้น นามก็มิได้พักเหมือน

จักรยนต์ เพราะรับผลของกรรมที่ทำมา เรื่องดีพาเพลิดเพลิน

เจริญใจ เรื่องชั่วขุ่นวุ่นจิตร์คิดไม่หยุด เหมือนไฟจุด จิตร์หมอง

ไม่ผ่องใส นึกขึ้นเองทั้งรักทั้งโกรธไปโทษใคร อยากไม่แก่ไม่ตาย

ได้หรือคน เปนของพ้นวิสัยจะได้เชย เช่นไม่อยากให้จิตร์เหนื่อยคิด

รู้ อยากให้อยู่เปนหนึ่งหรือพึ่งเฉย จิตร์เปนของผันแปรไม่เว้นเลย

สัญญาเคยอยู่ได้บ้างเปนครั้งคราว ตรัสรู้เท่าธรรมะสภาพทั้งห้าขันธ์

ใจนั้นก็ขาวสะอาดหมดมลทินสิ้นเรื่องราว ตรัสรู้ได้ [illegible]

เพราะเหตุจริงก่อนหลุดสุดวิถี ไม่ฝ่าฝืนธรรมะตามเปนจริง

จะจบจะมีตามเรื่องเครื่องผูกพัน มีหรือเมื่อดวงดับเรื่องนั้นไป

ยึดสิ่งใดไม่ได้ตามใจหมาย ใจไม่เที่ยงของใจไหวอยู่

สิ่งเกิดจับรู้ได้สิ่งหายยิ่ง เล็กยิ่งใหญ่รู้ไม่ทัน ขันติ

ธรรม ผิดผิดที่นี่ มัวดูขันธ์ธรรมไม่เห็นรูปสีไป ส่วนธรรม

มีใหญ่กว่าขันธ์ที่นั้นไม่แปล ตามว่ามีไม่มีไม่มีมี ที่สิ่งอะไร

ที่นี้สิ่งสมมติแท้ไม่ไหว เปิดดูที่ให้ชัดทั้งหลายแปล

โปรดแก้เถิด ที่ว่าเกิดมีต่าง ๆ ทั้งเหตุผล และวิธี

ไม่มีผิดไม่ถือสาคม ที่ชั่วตนมีมิไม่เหลือทางที่ตรง

จิตใจไม่มีมีที่เป็นธรรม ที่ลึกซึ้งใครพบจบประสงค์

ไม่มีสังขารมีธรรมที่หมั่นคง มั่นแคร่วงค์ธรรมเอก

อิรจกจริง ธรรมเป็น ๑ ไม่แปรผัน เลิศภพสงบ

ยิ่ง เป็นอารมณ์ของใจไม่ไหวติง ระงับนิ่งเงียบสงัด

ขัดกับใจ ใจก็สว่างจากเมฆหายเศร้าอัน ความอยาก

ก่อนได้หมดกิเลสสงสัย เรื่องพัวพันขันธ์ ๕ ก็สิ้นไป

เครื่องหมุนไปไตรจักรก็หักลง ความอยากใหญ่ยิ่ง

ก็ทิ้งหลุด ความรักหยุดหายสิ้นกสิเพ้นลง

ข้อนี้ทั้งปวงคือภายหลังการหมอง จะเป็นไปจดนี้จักอย่างหน

หน่ายใจ สมุทัยของจิตรที่ปิดธรรม แก้ว่าสมุทัยกว้าง

ใหญ่นัก ย่อลงก็คือความรัก ปีบใจอาลัยพัวพัน ตัวธรรม

ฝึกนิจิตรเป็นนิจจ์นิรันดร์ เป็นเครื่องกันสมุทัยจะได้มี คงจำ

ไว้อย่างนี้จึงชี้จิตร ไม่ต้องคิดเวียนวนเจ็บปวดนี้ ธรรม

ไม่มีอยู่เป็นนิตย์ติดยืนที่ ใจตกที่สมุทัยอาลัยเร้า

ว่าอย่างย่อทุกข์กับธรรมประจำจิตร ๓ เห็นคิดรู้เห็นจริง

จึงเย็นทั่ว จะดับทุกข์เท่าไรมิได้ถ้ากลัว ต่างจาก

เครื่องมัวคือสมุทัยไปที่ใจ ผู้ท่านนี้ก็ดลสายหลายร้อน พอพัก

ผ่อนเสาะแสวงหาทางหนี จิตรรู้ธรรมก็มีจิตรที่ติดธุลี ใจรู้ธรรม

ที่เป็นสุขขันธ์ทุกข์แท้แน่ประจำ ธรรมคงธรรม ขันธ์คงขันธ์เท่านั้น

และคำว่าเย็นสบายหายเดือดร้อน หายจิตรถอนจากผิดที่ติดแท้

แต่ส่วนสิ่งทั้งขันธ์ ปรากฏจากสุขเป็นทุกข์แท้ เพราะตรงแก่ใจ

ตายไม่ทรงวัน จิตรรู้ธรรมที่อำเลิศ จิตรก็ถอยจากผิดเครื่อง

เศร้าหมองของแสลง มิดเห็นโทษของใจอย่างร้ายแรง

เห็นธรรมแจ้งถอนผิดหมดพิษใจ จิตรเห็นธรรมที่ล้นที่

พ้นผิด พบปะธรรมเปลื้องเครื่องกระสัน มิสลวอยู่ใน

ตัวไม่พัวพัน เรื่องรักขันธ์ชาตสิ้นหายฮึ่นดี สิ้นธุลีทั้งปวง

หมดห่วงใย ถึงจะคิดก็ไม่หนั้นตามนิสัย

เมื่อไม่หนักกลับฟั้งพ้นยูงไป พึ่งรู้ได้ว่าบาปมิชั้นเพราะ
ไม่

ขึ้นจริง ตอบว่าบาปเกิดได้เพราะไม่รู้ ถ้าปิดประตูเขตา

ได้สบายยิ่ง ชั่วทั้งปวงเงียบหายไม่ไหวติง ขันธ์ทุกสิ่งย่อม

ทุกข์ไม่สูญเลย แต่ก่อนข้าพระเจ้ามืดเขลาเหมือนเข้าถ้ำ อยาก

เหนธรรมยึดใจจะให้เฉย ยึดความจำว่าเปนใจหมายจนเคย

เลยเพลิดเพลินเชยชมจำ ทำมานาน ความจำผิดปิดไว้ไม่ให้เหน

จึงหลงเล่นขันธ์ห้าหนาสังสาร ให้ยกตัวอวดตนพ้นประ

มาณ เที่ยวระรานติคนอื่นเปนพื้นไปไม่เปนผล เที่ยวดู

โทษคนอื่นนั้นขื่นใจเหมือนก่อไฟเผาตัวต้องมัวมอม ใครผิด

ถูกดีชั่วก็ตัวเขา ใจของเราเพียรระวังตั้งถนอม อย่าให้อะกุ
พร้อม

สลวนมาตอม ควรถึงบุญกุศลผลสบาย เหนคนอื่นเขาชั่วตัว

ก็ดี เปนคติยึดขันธ์ที่หมั่นหมาย ยึดขันธ์ตองรันแท้เพราะ

แก่ตาย เลยชำรัยกิเลศกลุ้มเร้ารุมกวน เต็มทั้งรักทั้งโกร

วิหาระวิจักษ์ ทั้งกลัวพักหนักจิตรคิดใหยหวน ทั้งอารมณ์กาม

หากักสรวล ยักกระบวนทุกอย่างต่าง ๆ ไป เพราะยึดขันธ์

ทั้ง ๕ ว่าของตน จึ่งไม่พ้นทุกขะทัยไปได้นา ถ้ารู้วิทาของ

ตัวแล้วอย่าประเผย ดูอาการสังขารที่ไม่เที่ยงต่ำไปให้ใจเคย

คงได้เชยชมธรรมะอันเอกอิเอกจิตร ไม่เที่ยงพ้นหมายใจ

ไหลตกต่ำ เหวเรเล็วทั้ว ๆ อยู่ที่ใจ ขออารมณ์หลีก

ดับระงับไป พบบทปรากฏธรรม เห็นธรรมแล้วย่อมหายวุ่นวาย

จิตร ๆ นั้นไม่ติดคู่ จริงเท่าที่หมดเหงื่อ ๆ รู้ไม่รู้อย่างที่

อิริใจ รู้เท่าที่ไม่เที่ยง จิตรตนพ้นเวเวีย คงจิตรเสมอเท่า

เที่ยงแท้ รู้ตนจิตรพ้นจากผิดทั้งปวงไม่ห่วง ถ้าออกไปปล่อย

จิตรผิดทันที ทำที่ว่ามืดนั้นเพราะจิตรคิดหลงสี จิตรหลงนี้

ปล่อยจิตรคิดออกไป จิตรตนพ้นเมื่อธรรมะปรากฏหมดสงสัย

เห็นธรรมะอันเลิศล้ำโลกา เรื่องคิดคำนวนหามาแต่ก่อน ก็เลิก

ถอนเปลื้องปลดได้หมดสิ้น ยังมีทุกข์ต้องหลับนอนกับกิน

ไปตามเรื่อง ใจเปลื้องปลดตนจิตรคิดไม่ควรวุ่น ธรรมดาของจิตร

ก็ต้องคิดนึก พอรู้สึกจิตรตนพ้นใหยหวน เงียบสงัดจากเรื่อง

เครื่องรบกวน ชัมมะตาสังหารชฎากฎหมดคลายกัน

เสื่อมจางนั้นคงที่ไม่มีเลย ฯ ระวังใจเมื่อจำทำเสื่อยด

มักจะเปิดให้จิตรไปติดเนย ใจไม่เที่ยงของใจชั่วให้

เคย เมื่อถึงรวยหากรู้เรืองเพลงของใจ เหมือนดังมายา

ที่หลอกลวง ท่านว่าวิปัสสะนูปะกิเลศ จำแรงเพศเหมือน

ดังจิ่งสิ่งที่แท้ไม่ใช่จริง รู้ขึ้นเอง หมายนามว่าความเห็น

ไม่ใช่เช่นฟังเขาใจขึ้นได้ตาม ทั้งตรึกตรองแยกแยะแกะ

รูปนาม ก็ใช่ความเห็นเองจงเลงดู รู้ขึ้นเองใช่เพลงคิด

รู้ตัวพิจิตร ๆ จิตรตนทำที่ไม่ยหอม ตนจิตรรู้ตัวแน่วว่าสังขาร

เรื่องแปลผวน ไม่กระบวนไปดูหรือรู้อะไร รู้อยู่เฉพาะหลายคู่

ก็ไม่ใช่ จิตรครุรู้ตจิตรเองเพราะเราคิดไหว จิตรรู้แวว ๆ ก็

จิตรติดกันไป แยกไม่ได้ตามจริงสิ่งเกี่ยวกัน จิตรเป็นสอง

อาการเรียกว่าสัญญาจากพ่อทัพ ไม่เที่ยงนั้นก็ตรองเองไปเลิ่ง.กะ

ใจรู้เสื่อมของตัว ก็พ้นมาสิดใจก็จิตสิ้นเศร้าหมดสงสัย จากต้น

คล้ายหารเรื่องเครื่องผูกใจ ความตาลิดทั้งเงินก็รองไป ทั้งเกษ

รักเครื่องหนักใจก็ไปจาก เรื่องใจอยากก็หยุดได้หายหลงเละยุย

พ้นพันธะใจทั้งหลายโอดโอย เหมือนฝนโปรยใจ ใจเย็น

หมดตายใจ ใจเย็นเพราะไม่ต้องเพียรมองคน รู้สึกตื่น

ปัจจุบันพ้นหวั่นไหว สิ่งหมู่ชั่วทั้งปวงไม่ห่วงใย ตลอดไป

พ้นเรื่องเครื่องจูงจัง อยู่เงียบ ๆ ตามสติไม่ติดตามเหตุ

กระทั่งจิตสิ้นสุดหวัง ไม่ต้องจูนตองอายหายระวัง

นอนหมู่ฟังฝึกพันอยู่ตามสติ ทำเป็นระวางหลักเหลิม

ทรงตรงแต้มกลางของสว่างไสว ยังอีกอย่างทางใจไม่หลุด

สมุทัย ขอจงระงับเกิดปีให้ทำสติการเป็นทางดี ตอบว่าสมุทัย

สืออาลัยรักเหลือยิ่งนักทำตามเหม่ไม่หน่ายหนี วางอย่างต่ำตามะ

คุณหวังเป็นทางดี จะทำสูงขึ้นสมุทัยอาลัย... ก็จะจับตามอะไรไป

ในจิตร ก็เรื่องคิดเหลิมเริ่มเหลิงหาร เพลินหลงปลงเคยมา

เสียหน้านาน กลับเป็นการดีไปให้เจริญจิตรไปในส่วนที่ฝึก

ก็เลยแตกกิ่งก้านพุ่งสักพระหญู เที่ยวราเริ่งเลยในผิดไม่คิดเข็น

สิ่งใดชอบอารมณ์ก็ชมเพลิน เพลินจนเกินลืมตัวไม่กลัวภัย

เพลินดูโทษคนอื่นสิ้นดวยปัน โทษของตัวไม่เห็นเป็นไฉน

โทษคนอื่นเขามากสักเท่าไร ไม่ทำให้เราตกนรกเลย

โทษของสุราเสพหมดไม่ต้องมาก สิ่งอยากไปตกนรก

แสนสาหัส หมื่นครูจารย์ตามใจให้จิตเคยเจนเสียนี้โทษ

นั้น คงได้รับขมขื่นทุกข์ภัย เมื่อเห็นโทษตามนี้

รีบตัดทิ้ง ทำอย่างยิ่งคิดมากจากไม่ได้ เรื่องอยากดีไม่

หยุดสิ้นตัวสัญหาย เป็นโทษใหญ่กลัวจะไม่สิ้นก็แรง

ดีแต่ไม่ดีนี้เป็นพิษของจิตรัก เหมือนไข้หนักกุฏ

ตั้งของแสลง ทำเริ่มโรคถอยพะผิดแสร้งแสลง

ธรรมไม่เจริญเพราะอยากดีไม่เปลี่ยนเติม ความอยากดีมี

มากมักลวกจิตรู้ ให้เพียรคิดรู้พ้นไปจนใจเห็น สระ

มัวหมองก็ตรองเติม ผิดยิ่งเพิ่มทำไปไกลจากธรรมที่จริง

ขีดสัญหายให้ใจนั้นคงรัก พังเพื่อความไปข้างทุงท่าน ยูงยิ่ง

เมื่อขึ้นแรคหัวใจไม่ไหวสิ่งรวบมั่นใจสงบจบกันที ฯ

อันนี้ชื่อว่าขันธะเจ็ดคิดสระสังคีตธรรมประจำอยู่กับที ไม่มีอาการ

ไปไม่มีอาการมาสภาวะธรรมนี้เป็นจริงสิ่งเดียวเท่านั้นและ

ไม่มีเรื่องจะเจรจาเจียน สิ้นเนื้อความเท่าเพียงเท่านี้ ฯ

ผิดหรือถูกคงใช้ปัญญาตรองดูให้รู้ตรึก ๆ๙ พระครูวิหารโตฯ

(หมื่น) วัดสระประทุมอินทร์เป็นผู้แต่ง ฯ

กราบพร้อมกัน ๓ ครั้ง

ว่า "นโม ฯลฯ สมฺพุทฺธสฺส" ๓ จบ

คำขอขมา

นำว่า -

มหาเถเร ปมาเทน ทฺวารตฺตเยน กตํ สพฺพํ อปราธํ ขมตุ โน ภนฺเต
อจฺจโย โน ภนฺเต อจฺจคมา ยถาพาเล ยถามุฬฺเห ยถาอกุสเล
เย มยํ ภนฺเต กตาจิ กรหจิ ปมาทํ วา อาคมฺม อโยนิโส มนสิการํ
วา อาคมฺม มหาเถเร อคารวํ อกริมฺหา กาเยน วา วาจาย วา มนสา วา
สมฺมุขาปิ ปรมฺมุขาปิ เตสํ โน ภนฺเต มหาเถโร อจฺจยํ อจฺจยโต
ปฏิคฺคณฺหาตุ อายตึ สํวราย
ยํ โทโส โมหจิตฺเตน มหาเถรสฺมึ ปกโต มยา ขมตุ โน โพสึ
สพฺพปาปํ วินสฺสตุ ฯ

ข้าแต่ท่านพระมหาเถระผู้เจริญ โดยความเป็นไปล่วงเกินอันใด ได้ถึงทับแล้วซึ่งข้าพเจ้าทั้งหลาย ผู้เป็นคนพาล ผู้เป็นคนหลง เป็นคนไม่ฉลาด ด้วยประการใด จำเดิมแต่เกิดมา อาศัยความประมาท โดยอุบายไม่แยบคาย ได้กระทำความไม่เคารพ ในท่านพระอาจารย์ผู้เป็นพระมหาเถระ ที่ทรงไว้แล้วซึ่งพระคุณอันน่าเคารพสักการะยิ่ง ด้วยกายก็ดี ด้วยวาจาก็ดี ด้วยใจก็ดี ต่อหน้าก็ดี ลับหลังก็ดี และระลึกได้ก็ดี ระลึกไม่ได้ก็ดี ขอท่านพระอาจารย์ได้เมตตาให้อโหสิกรรม ซึ่งโทษอันเป็นไปล่วงเกินนั้น โดยความเป็นโทษอันล่วงเกินของข้าพเจ้าทั้งหลายนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายจะสำรวมระวังต่อไป และเพื่อความเจริญรุ่งเรืองในพระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดกาลนาน เทอญ ฯ

---

* คัดลอกจากลายมือของพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตฺตโม) ซึ่งท่านได้เรียบเรียงไว้สำหรับงานพระราชทานเพลิงศพ พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร

บรรณานุกรม

กรมศาสนา. กองพุทธศาสนสถาน. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๑๑.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

กระทรวงศึกษาธิการ.กรมการศาสนา. **ประวัติและธรรมขันธ์ของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

คณะศิษยานุศิษย์. **กตปุญโญนุสรณ์.** กรุงเทพฯ : ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์, ๒๕๔๔.

คณะศิษยานุศิษย์. **กมโลผู้งามดั่งดอกบัว.** กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐.

คณะศิษยานุศิษย์. **๙๑ ปี หลวงปู่สาม อกิญจโน.** กรุงเทพฯ : เกษมการพิมพ์, ๒๕๓๓.

คณะศิษยานุศิษย์. **กัลยาณวิสุทธิ์.** กรุงเทพฯ : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๘.

คณะศิษยานุศิษย์. **ขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.), ๒๕๓๗.

คณะศิษยานุศิษย์. **เขมปัตตเจติยานุสรณ์ อนุสรณ์รำลึกในการเปิดเขมปัตตเจดีย์ หลวงปู่หล้า เขมปัตโต.** กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.), ๒๕๔๒.

คณะศิษยานุศิษย์. **จนฺทปชฺโชตเถรปูชา.** กรุงเทพฯ : ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์, ๒๕๔๔.

คณะศิษยานุศิษย์. **จิตสันติ.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๗.

คณะศิษยานุศิษย์. **๗๒ ปี พระวิสุทธิญาณเถร (หลวงปู่สมชาย ฐิตวิริโย).** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐.

คณะศิษยานุศิษย์. **ชีวประวัติพระครูญาณวิศิษฏ์ (ท่านพ่อเฟื่อง โชติโก).** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๕.

คณะศิษยานุศิษย์. **ชีวประวัติพระคุณเจ้าพระธรรมวราลังการ หลวงปู่ศรีจันทร์ วัณณาโภ วัดศรีสุทธาวาส (วัดเลยหลวง) จ.เลย.** อุดรธานี : โรงพิมพ์ภาคอีสาน, ๒๕๓๗.

คณะศิษยานุศิษย์. **ชีวประวัติพระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร).** กรุงเทพฯ : ป. สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๔.

คณะศิษยานุศิษย์. **ชีวประวัติและปฏิปทาพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร.** กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๐.

คณะศิษยานุศิษย์. **ชีวประวัติอภินิหารของพระอาจารย์ดี ฉันโน.** พิมพ์ครั้งที่ ๓.กรุงเทพฯ : ธรรมสาร, ๒๕๓๙.

คณะศิษยานุศิษย์. **ชีวิตและธรรมของพระอาจารย์กินรี จนฺทิโย.** กรุงเทพฯ : ชมรมเผยแผ่พุทธธรรมเจริญผล, (ม.ป.ป.)

คณะศิษยานุศิษย์. **ฐานิยตฺเถรวตฺถุ.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๓.

คณะศิษยานุศิษย์. **ใต้ร่มโพธิญาณพระโพธิญาณเถร (หลวงพ่อชา สุภัทโท).** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๖.

คณะศิษยานุศิษย์. **ที่ระลึกงานผูกพัทธสีมาตัดลูกนิมิตวัดสุขสำราญ ตำบลหัวหิน อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์.** กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.), ๒๕๔๑.

คณะศิษยานุศิษย์. **ที่ระลึกเนื่องในงานบุญกราบถวายมุทิตาสักการะแด่พระคุณเจ้าพระโพธิธรรมาจารย์เถร** (หลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ) ที่หลวงปู่เจริญชนมายุ ๘๐ ปี. กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.), ๒๕๔๑.

คณะศิษยานุศิษย์. **ธรรมานุสรณ์พระครูบริบาลสังฆกิจ (หลวงปู่อุ่น อุตฺตโม).** กรุงเทพฯ : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐.

คณะศิษยานุศิษย์. **นานาสาระอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระธรรมดิลก (ขันติ ขันติโก).** เชียงใหม่ : ส. ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๕.

คณะศิษยานุศิษย์. **ประวัติโดยสังเขปหลวงปู่เจ้าคุณอริยเวที (เขียน จิตสีโล).** พิมพ์ครั้งที่ ๓. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๓.

คณะศิษยานุศิษย์. **ประวัติและธรรมเทศนาหลวงปู่ผ่าน ปญฺญาปทีโป.** กรุงเทพฯ : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๗.

คณะศิษยานุศิษย์. **ประวัติหลวงปู่สีลา อิสสโร วัดอิสสระธรรม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สีไทย, (ม.ป.ป.)

คณะศิษยานุศิษย์. **พระราชธรรมสุธี.** ยโสธร : พิมพ์ดีการพิมพ์, (ม.ป.ป.)

คณะศิษยานุศิษย์. **พระสุธรรมคณาจารย์รำลึก ๓๐ มกราคม ๒๕๓๑.** กรุงเทพฯ : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๑.

คณะศิษยานุศิษย์. **พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะมหาเถระ.** กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.),(ม.ป.ป.)

คณะศิษยานุศิษย์. **พ่อแม่ครูอาจารย์.** กรุงเทพฯ : พีเพรส, ๒๕๔๒.

คณะศิษยานุศิษย์. **เพชรน้ำหนึ่ง.** กรุงเทพฯ : แอ๊ดวานซ์อะโกร, ๒๕๔๓.

คณะศิษยานุศิษย์. **ร่มโพธิ์แก้ว.** เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๒.

คณะศิษยานุศิษย์. **วัดคำประมงประทีปส่องทางธรรม.** กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้ง, ๒๕๓๖.

คณะศิษยานุศิษย์. **วาระก่อนนิพพานของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ณ ศาลาที่พักอาพาธ ปี ๒๔๙๒.** กรุงเทพฯ : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๔๓.

คณะศิษยานุศิษย์. **สุจิณฺโณรำลึก.** กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, (ม.ป.ป.)

คณะศิษยานุศิษย์. **สมโภช ๖๐๐ ปี พระธาตุเจดีย์หลวง.** เชียงใหม่ : กลางเวียง, ๒๕๓๘.

คณะศิษยานุศิษย์. **หนังสือที่ระลึกในงานปิดทองฝังลูกนิมิตผูกพัทธสีมาฉลองอุโบสถวัดศรีฐานใน.** กรุงเทพฯ : ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์, ๒๕๔๔.

คณะศิษยานุศิษย์. **หนังสือสวดมนต์วัดป่าภูริทัตตปฏิปทาราม อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี.** กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, (ม.ป.ป.)

คณะศิษยานุศิษย์. **หยดน้ำบนใบบัว.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๓.

คณะศิษยานุศิษย์. **หลวงพ่อคำพอง ติสโส (พระครูสุวัณโณปมคุณ).** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์, ๒๕๔๒.

คณะศิษยานุศิษย์. **อนุสรณ์ถวายแด่หลวงปู่คำแสน คุณาลังกาโร.** เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๔.

คณะศิษยานุศิษย์. **อนุสรณ์เนื่องในงานบำเพ็ญกุศลคล้ายวันมรณภาพครบรอบปีที่ ๑๐ ของหลวงปู่ขาว อนาลโย.** กรุงเทพฯ : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๖.

คณะศิษยานุศิษย์. **อนุสรณ์พระครูญาณวิศิษฏ์ (พระอาจารย์เฟื่อง โชติโก).** กรุงเทพฯ : ป. สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๐.

คณะศิษยานุศิษย์. **อกิญจโนบูชา.** กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.), ๒๕๓๕.

คณะศิษยานุศิษย์. **อัตชีวประวัติและพระธรรมเทศนาหลวงปู่จันทร์โสม กิตติกาโร วัดป่าบ้านนาสีดา.** อุดรธานี : (ม.ป.พ.), ๒๕๔๓.

คณะศิษยานุศิษย์. **อัตตโนประวัติพระธรรมเทศนาและวิธีเจริญสมถวิปัสสนา.** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

คณะศิษยานุศิษย์. **อัตตโนประวัติพระสุธรรมคณาจารย์ (หลวงปู่เหรียญ วรลาโภ).** กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๓.

คณะศิษยานุศิษย์. **อาจาราภิวาท.** กรุงเทพฯ : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๔.

คณะศิษยานุศิษย์. **โอวาทธรรมและแนวปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์.** สกลนคร : (ม.ป.พ.), ๒๕๓๕.

คณะศิษยานุศิษย์วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร. **ที่ระลึกวันบูรพาจารย์ "๔๑".** กรุงเทพฯ : จูนพับลิชชิ่ง, ๒๕๔๑.

คณะศิษยานุศิษย์วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร. **ที่ระลึกวันบูรพาจารย์ "๔๒".** กรุงเทพฯ : จูนพับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒.

คณะสงฆ์วัดนรนาถสุนทริการาม. **จนฺทปชฺโชตเถรปูชา อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ (สนั่น จนฺทปชฺโชโต ปธ.๙).** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒.

ชมรมเผยแผ่พุทธธรรมเจริญผล. **ประวัติและธรรมเทศนาของหลวงปู่ชามา อจุตฺโต.** กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๒.

ชมรมเผยแผ่พุทธธรรมเจริญผล. **อัตตโนประวัติและพระธรรมเทศนาพระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ.** กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๓๓.

ชมรมพุทธศาสน์.กฟผ. **ชีวประวัติ : ธรรมเทศนา.บทประพันธ์และธรรมบรรยายของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ.** กรุงเทพฯ : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๒๗.

ชมรมเพื่อนชาวพุทธ. **อภิมหามงคลธรรม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๑.

ชมรมสนทนาภาษาธรรม. สโมสรการไฟฟ้านครหลวง. **จิตที่ฝึกมาดีแล้วนำความสุขมาให้.** กรุงเทพฯ : โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๓.

ฐาวรา หวั่งหลี. **เข็นใจขึ้นสู่ธรรม.** กรุงเทพฯ : วี.พริ้นท์, ๒๕๓๗.

ดำรง ภู่ระย้า. "ท่านเจ้าคุณพระเทพบัณฑิต (หลวงปู่อินทร์ ถิรเสวี)" **โลกทิพย์.** ๗,๑๔๑(พฤศจิกายน ๒๕๓๑) : ๑๓–๓๒.

ดำรง ภู่ระย้า. "พระบุพพาจารย์แห่งยุคหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล." **โลกทิพย์.** ๓,๒๗(กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗) : ๘–๔๓.

ดำรง ภู่ระย้า. "พระอาจารย์ถวิล จิณฺณธมฺโม" **โลกทิพย์.** ๔,๔๙(มกราคม ๒๕๒๘) : ๑๒–๓๙.

ดำรง ภู่ระย้า. "พระอาจารย์บุญเพ็ง เขมาภิรโต" **โลกทิพย์.** ๗,๑๓๓(กรกฎาคม ๒๕๓๑) : ๒๒–๕๑.

ดำรง ภู่ระย้า. "พระอาจารย์บุญฤทธิ์ ปัณฑิโต" **โลกทิพย์.** ๗,๑๓๐(มิถุนายน ๒๕๓๑) : ๑๔–๕๑.

ดำรง ภู่ระย้า. "พระอาจารย์สุวัจน์ สุวโจ" **โลกทิพย์.** ๔,๖๙(พฤศจิกายน ๒๕๒๘) : ๓๔–๖๑.

ดำรง ภู่ระย้า. "หลวงปู่ศรี มหาวีโร พระสงฆ์ผู้ทรงอภิญญาแห่งร้อยเอ็ด" **โลกทิพย์.** ๒,๒๓(ธันวาคม ๒๕๒๖) : ๑๐–๖๐.

ไทดำ. "เจ้าคุณหลวงปู่จันทร์ เขมิโย(พระเทพสิทธาจารย์)" **โลกทิพย์.** ๔,๕๗ (พฤษภาคม ๒๕๒๘) : ๑๒–๕๘.

ธนจรรย์ สุระมณี. **เกร็ดประวัติวัดเจดีย์หลวงฉบับสมโภช ๗๐๐ ปี นครเชียงใหม่.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๓๙.

บรรเจิด สังข์สวน. "พระผู้เลิศด้วยเมตตาหลวงปู่หล้า เขมปัตโต" **พ้นโลก.** ๓,๒๒(มกราคม ๒๕๓๖) : ๘–๒๔.

ปฐม–ภัทรา นิคมานนท์. **หลวงปู่แว่น ธนปาโล.** กรุงเทพฯ : พี.เอ.ลิฟวิ่ง, ๒๕๔๒.

ประกิจ มหาแถลง และ ณรงศักดิ์ เลิศฤทธิ์ศิริกุล. **หลวงพ่อคำพอง ติสฺโส (พระครูสุวัณโณปมคุณ).** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์, ๒๕๔๒.

ประชาสัมพันธ์จังหวัดเชียงใหม่. **สมโภช ๖๐๐ ปี พระธาตุเจดีย์หลวง.** เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๘.

ปวงคำ ตุ้ยเขียว. **ประวัติพระหลวงปู่มั่น ภูริทตฺตเถร ฉบับปริวรรตจากอักษรเมือง (ไทยวน) เลขโหรา.** เชียงใหม่ : บี.เอส.การพิมพ์, ๒๕๔๔.

พรสิทธิ์ อุดมศิลป์จินดา และ ปฏิภัทร ปัจฉิมสวัสดิ์. **อนาลโยบูชา.** กรุงเทพฯ : เฟื่องฟ้าพริ้นติ้ง, ๒๕๔๒.
พระครูนันทปัญญาภรณ์. **พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล).** กรุงเทพฯ : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๑.
พระครูปราโมทย์ธรรมธาดา. **ชีวประวัติหลวงปู่หลอด ปโมทิโต.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์, ๒๕๔๓.
พระบูรฉัตร พุพหมจาโร. **ประวัติและธรรมเทศนาหลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม.** กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๓๖.
พระปริยัติสารสุธี. **อนุสรณ์งานเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพพระอุดมสังวรวิสุทธิเถร.(พระอาจารย์วัน อุตฺตโม).** กรุงเทพฯ : ๒๕๒๔.
พระมหาประกอบ ธมฺมชีโว–สิงหเลิศ. **ประวัติพระอาจารย์ฝั้น ปาเรสโก.** กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๓๕.
พระราชญาณวิสุทธิโสภณ (ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน). **ปฏิปทาของพระธุดงคกรรมฐานสายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต.** กรุงเทพฯ : เรือนแก้ว, ๒๕๔๑.
พระราชญาณวิสุทธิโสภณ (ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน). **ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ.** กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, ๒๕๓๘.
พระราชญาณวิสุทธิโสภณ (ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน). **ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ชุด "สงวนเก็บรักษา".** กรุงเทพฯ : คราฟแมนแพรส, ๒๕๔๓.
พระราชธรรมเจติยาจารย์(หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินธโร). **ประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ฉบับสมบูรณ์และใต้สามัญสำนึก.** กรุงเทพฯ : ประชาชน, ๒๕๔๑.
พระราชนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาวิศิษฏ์(เทสก์ เทสรังสี). **อัตตโนประวัติพระราชนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาวิศิษฏ์.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๘.
พระอาจารย์สาคร ธมฺมาวุโธและคณะศิษยานุศิษย์. **จันทสาโรบูชา.** กรุงเทพฯ : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๓.
พระอาจารย์สุชาติ ชาตสุโข. **อนุสรณ์หลวงปู่ฉลวย สุธมฺโม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว, ๒๕๓๖.
พระอาจารย์หล้า เขมปตฺโต. **หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต.** กรุงเทพฯ : ศรีสมบัติการพิมพ์, ๒๕๓๕.
เพาะพานิช–ไชศรีวิไล วัชโรทยางกูร. **หนังสือรวมคำเทศน์สอนพระครูไพโรจน์รัตโนบล (หลวงปู่บุญมี โชติปาโล).** อุบลราชธานี : อุบลยงสวัสดิ์ออฟเซท, ๒๕๔๑.
มนต์ ปถมัง. "หลวงปู่จันทร์โสม กิตฺติกาโม" **โลกทิพย์.** ๑๑,๒๒๖.(พฤษภาคม ๒๕๓๕) : ๑๔–๓๒.
มหาวิทยาลัยขอนแก่น. **แก้วมณีอีสาน.** ขอนแก่น : ศิริภัณฑ์ออฟเซ็ท, ๒๕๓๗.
มูลนิธิสุจิณฺโณอนุสรณ์. **สุจิณฺโณอนุสรณ์.** กรุงเทพฯ : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๐.
ราศีตุลย์. "ปฏิปทาศิษย์สายพระอาจารย์มั่น. **โลกทิพย์.** ๓,๑ (ตุลาคม ๒๕๒๖) : ๒๑–๔๐.
ว.เตชปญฺโญ. **ชีวิตและธรรมของพระอาจารย์กินรี จนฺทิโย.** กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๔.
ศูนย์อบรมภาวนาสิริจนฺโทวัดบรมนิวาส. **ชีวประวัติของหลวงปู่หล้า เขมปตฺโต.** กรุงเทพฯ : ศรีสมบัติการพิมพ์, ๒๕๓๖.
ส.บุญญารักษ์. **นิราศชีวิต.** กรุงเทพฯ : ลิเบอร์ตีเพรส, ๒๕๓๙.
สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร). **มงคลยอดชีวิต.** กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, ๒๕๓๘.
ส.ร.ด. **บันทึกธรรม (พุทธคุณบรรยาย) ปี ๒๔๖๔ ของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์.** กรุงเทพฯ : (ม.ป.พ.), ๒๕๓๕.
สำนักราชเลขาธิการ. **อัตตโนประวัติพระราชนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาวิศิษฏ์ ลายมือหนังสือธรรมของพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร วงศ์ธรรมยุตในภาคอีสาน.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๘.
สุขสันต์ สลางสิงห์ และ บุญสมฤทธิ์ พึ่งแย้ม. "หลวงปู่หลอด ปโมทิโต" **โลกทิพย์.** ๕,๘๘(กันยายน ๒๕๒๙) : ๑๒–๕๕.

สุเชาว์ พลอยชุม “เก็บไว้เป็นตำนาน” **ธรรมจักษุ.** ๖,๘๔(มีนาคม ๒๕๔๓) : ๗.

สุรสีห์ ภูไท. “หลวงปู่เครื่อง ธมฺมจาโรพระอาจารย์ผู้มีอายุยืนนานถึง ๖ แผ่นดิน.” **โลกทิพย์.** ๔,๕๙(มิถุนายน ๒๕๒๘) : ๑๔-๕๑.

สุรสีห์ ภูไท. “หลวงปู่เจี๊ยะ จุนโท วัดป่าภูริทัตตปฏิปทาราม.” โลกทิพย์. ๑๗,๓๔๒(กันยายน ๒๕๔๑) : ๑๒-๒๕.

สุรสีห์ ภูไท “หลวงปู่บัว เตมิโย พระอาจารย์ผู้ยึดสัจธรรมเป็นที่ตั้งตลอดชีวิต.” **โลกทิพย์.** ๕,๙๓(พฤศจิกายน ๒๕๒๙) : ๑๔-๓๙.

สุรสีห์ ภูไท “หลวงปู่ลือ ปุญฺโญ”. **โลกทิพย์.** ๑๔,๓๐๙ (ธันวาคม ๒๕๓๘) : ๑๒-๔๒.

สุรีพันธุ์ มณีวัต. **ฐานสโมบูชา.** กรุงเทพฯ : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๙.

สุรีพันธุ์ มณีวัต. **พระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ ชีวประวัติปฏิปทาและธรรมเทศนา.** กรุงเทพฯ : ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๒๔.

สร้อยเพชร.ขจรศิลป์,สมหญิง คุณานพรัตน์และโสภิศ ขจรศิลป์,บรรณาธิการ. **อนุสรณ์หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙.

“ใครผิดถูก ดีชั่ว ก็ตัวเขา
ใจของเรา เพียงระวัง ตั้งถนอม
อย่าให้ อกุศล วนมาตอม
ควรถึงพร้อม บุญกุศล ผลสบาย

เห็นคนอื่น เขาชั่ว ตัวก็ดี
เป็นราคี ยึดขันธ์ ที่มั่นหมาย
ยึดขันธ์ต้อง ร้อนแท้ เพราะแก่ตาย
เลยซ้ำร้าย กิเลสกลุ้ม เข้ารุมกวน”

ขันธะวิมุตติ

พิมพ์ ถอดจากลายมือ

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถร

สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ.

การให้ธรรม ย่อมชนะการให้ทั้งปวง

ขุ. ธ. ๒๕/๖๓

ขอน้อมอภิวาทถวายเป็น

พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา

และ อาจริยบูชา

แด่...ท่านพระอาจารย์ มั่น ภูริทตฺตเถร

"พระบูรพาจารย์"

ด้วยน้อมสักการะบูชา อย่างสูงสุด

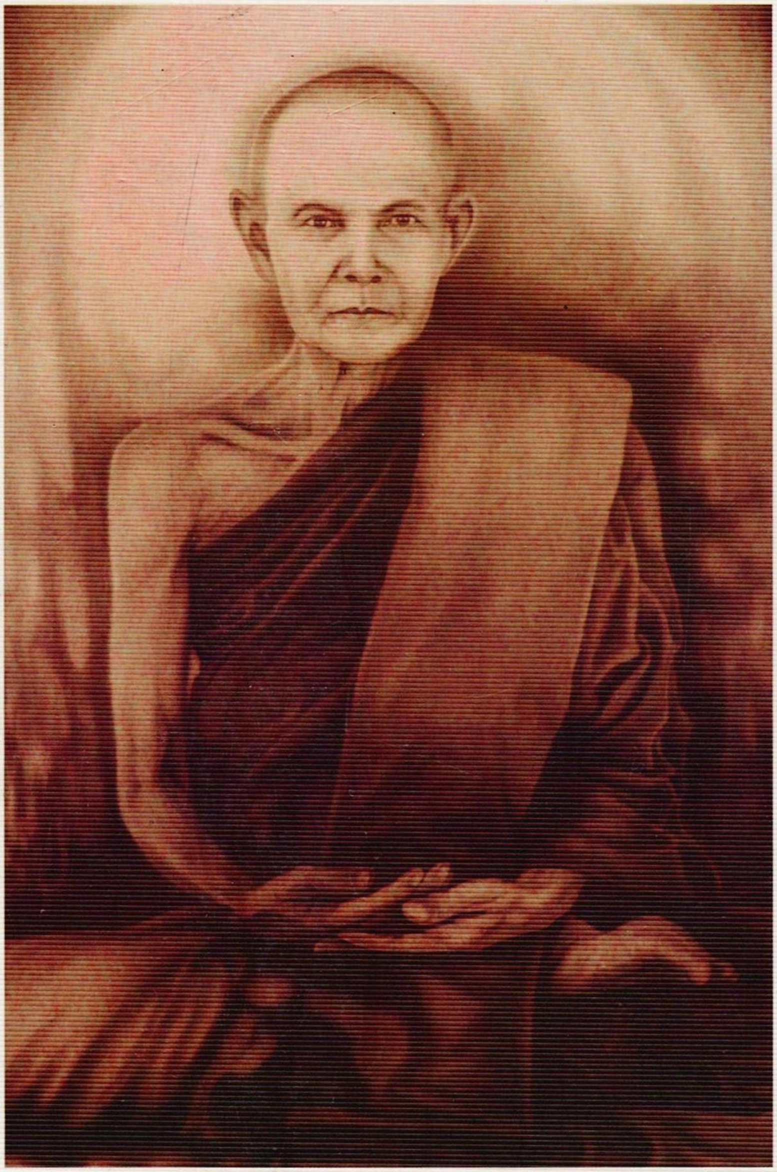
น.ท. นพ. จักรพงศ์ ไพบูลย์

น.ต.หญิง พญ. ใจทิพย์ ไพบูลย์

นางสาว พิมพ์ใจ ไพบูลย์

นางสาว พรลภัส ไพบูลย์

นาย พัชรพงษ์ ไพบูลย์

บูรพาจารย์ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ